

OPERA M. TVLLII CICERONIS.

PARISIIS.
Apud Carolum Stephanum, Typographum Regium.
M. D. LV.
Cum priuilegio Regis.

PRIVILEGII SVMMA.

INVICTISSIMI AC CHRISTIANISSIMI HENRICI II GALLIARVM REGIS PRIVILEGIO DE SENTENTIA CONSILII LATO, CAROLI LOTHARINGII, CARDINALIS AC PRINCIPIS ROGATV VETITVM EST, NE QVIS M. T. CICERONIS OPERA, AD HORVM LIBRORVM EXEMPLVM, EX EO DIE, QVO ERVNT ABSOLVTA, AD ANNOS DECEM, PRÆTER CAROLVM STEPHANVM, EXCVDAT, VENDATVE, PVBLICATIONIS LIBRORVM OMNIVM, SI QVIS ADVERSVS EA FECERIT, MVLTA INDICTA. AD FONTIS EBRALDI M. D. LI.

CLAVSSE.

LECTORI S.

QVI in restituendis aut emendandis M. Tullij Ciceronis operibus hactenus elaborarunt, quanquam pauca (vt scis) prætermiserunt, Lector, quæ vel ipsi in rem Latinæ linguæ studiosorum fore, vel tuam in legẽdo facilitatem plurimùm adiuuare posse arbitrarentur: idipsum tamen illis accidisse comperio, quod iis qui summorum & perfectissimorum operum minima quæque perscrutari se posse facilè confidunt. Etenim fieri non potuit, quin ex opere tam immenso, quantumuis solertes ac curiosi fuerint, aliis tamen aliquid reliquerint, quod rerum antiquarum studiosis, & in vetustiorum codicum obseruatione, & in imitandarum loquendi formularum dispositione proponeretur. Qua in re quid à nobis post tot hominum tui studiosorum diligentiam tua causa præstitum fuerit, id verò paucis accipito, antequam longius progrediare. Nam quòd ad varias lectiones attinet, imprimis operam dedimus, vt breuioris cuiusdam summæ locum apud doctiores obtinerent, vnde prioris lectionis ad alteram collatione facta, vtra commodior esset, animaduerterent. Id enim est verisimile, Ciceronem tantam in expoliendis suis scriptis operam posuisse, vt nihil non sæpenumero castigatum emiserit atque euulgarit. Itaque quicquid deinceps in ea re controuersiæ natum est, id omne scribarum aut librariorum vitio, nondum reperta Typographia, fuerit attribuendum: quorum alij dubias lectiones pro arbitrio inuerterunt: alij prætermiserunt dimidiatas ferè clausulas: quidam nescio quid de suo adiecisse reperti sunt. Quod sanè incommodum vt nobis vndénam emanarit hactenus incompertum fuit, sic neque nimium temerè sarciri ac separari debere te facilè existimare puto. Quamobrem hoc tibi liberum reliquisse placuit, quò indicares, an prior, an verò ea quæ ab antiquissimis manuscriptis codicibus desumpta esset lectio, præpolleret: omnes enim ad vnam descripsisse, ne vel tu quidem opinor censuisses. In indicibus, multa sunt, de quibus tu fortasse (nescio an iure tamen) conqueri possis, vel quòd dictionum ac locutionum vsum, historiis ac sententiis grauioribus admiscuerimus: vel quòd singulis tomis singulos indices adiunxerimus. Verùm non est Ciceronis diuitiarum in solis dictionibus constituenda ratio: bona enim earum portio, ad sententiarum grauitatem, alia ad sui temporis historiam, ac rursus alia ad bonarum artium cognitionem pertinet. quamobrem eodem hac omnia compendio describere operæpretium fuerat. Præterea quotus quisque est, qui vel peregrè omnes tomos secum gestet, vel vnico volumine compactos in bibliotheca contineat? Profectò vt diuersa est singulorum in scribendo ratio, atque earum de quibus scribitur rerum differentia, quæ te quoque in diuersa trahere possit: sic libris Rhetoricis seorsum, item Orationibus, post autem Epistolis, atq; ad extremum Philosophicis libris separatos rerum ac vocabulorũ indices adnotare commodius fuit: ex quibus quicquid singulis hisce tomis separatim continetur, quiuis deinceps nullo ferè negotio possit depromere. Et tamen vt tibi quoque aliqua ex parte ea in re satisfieret, in indice postremo (ne quid omnino desiderare possis) effecimus, vt quicquid in Cicerone boni succi vndique conquiri atque exprimi posse visum est, idipsum vno atque eodem loco reperias: interea dum eius Thesaurum, omnium tomorum diuitias complectentẽ adornamus: quem vt propediẽ accipias, id verò omni studio ac diligentia procuramus. Librorum autẽ antiquam dispositionẽ in Rhetoricis, ac multò quidẽ minus in Orationibus, atque Epistolis non immutauimus. In Philosophicis, noluimus Scipionis somniũ alio loco quàm post quinti de Repub. libri fragmenta collocare: quos vtinam non ita laceros ac mutilos haberemus. nihil enim in iis est, extra somnium Scipionis, quod non mutuatum à variis authoribus, ac confuso ordine & stylo ex iis ipsis decerptum esse appareat. Quamobrẽ hæc omnia fragmenta alio charactere excudere melius esse putauimus. Quæ omnia qua potuit à nobis fieri diligentia, in tuam vtilitatem emissa, quæso te, humanissime Lector, ita accipias, vt nostra hactenus consueuisti: nósque tuis ac bonorum omnium commodis addictos, eo animo complectaris, quo nos literarum literatorúmque causa tot labores dies noctésque suscipimus. Vale.

CAROLO Cardinali ac Principi à Lotharingia, C. Stephanvs S.

ARCVM Tullium Ciceronem (amplissime Cardinalis) non modò incredibili bene ornatéque dicendi facultate, cæteris omnibus præstitisse, verumetiam in omni genere doctrinæ excelluisse adeò perspicuum est, vt de eo neminem arbitrer dubitaturum. Et tamen si quis existat tam iniquus illius virtutis æstimator (quales nunquam studiosis defuerunt) qui id in dubium reuocare audeat: hunc vel sola eius librorum inspectione redargui atque conuinci posse facilè puto. Nam vt de singulari huius viri, quæ hisce operibus concluditur, sapientia paucis hîc tecum agam (cuius authoritate factum est, vt ea nunc multò emēdatiora prodirent) illud à me verè dici posse arbitror, vnum hunc, rerum ab eo susceptarū dignitate, vel amplitudine, vel earundem vsu atque vtilitate, omnibus Latinis scriptoribus esse anteponendum: quibus etiam rebus (vt omni laude cumulatus esset) tanta suauitas accessit orationis, vt legendis eius scriptis vtra præstet, voluptas an vtilitas, difficile sit dictu. In quo præstantissimam rerum omnium naturam solertissimè est imitatus: qua ita est hominibus comparatum, vt quicquid in eorum rebus vtilissimum, idem etiam longè pulcherrimum esse videatur. Etenim quæ pars est vlla Reipub. quódue munus, officiúmque boni ciuis, quod non in eius libris descriptum explicatúmque reperias? Quæ denique ars est, aut disciplina, cui non ille lucis aliquid attulerit & ornamenti? Dicendi, si te delectat artificium, id verò ita copiosè ab eo ornatéq; traditū est, vt huic vni Romano tota facilè cedat Græcia. non enim quasi à tyrone quodam, aut imperito Rhetore, illius artis vulgaria præcepta proponuntur: sed quum à prima ætate ad senectutem, amplissimis in causis, eloquentissimis cum aduersariis, quotidiana penè contentione, ita in eo studio versatus esset, vt inde amplissimos in Repub. dignitatis gradus fuerit assecutus: quæ diu multúmque dicendo expertus fuerat, ea posteris maximo omnium bono scripta reliquit. Quod si quis iam non palæstram, sed campum aciémque desiderat, quid illius orationibus plenius, vberius, ornatius dici reperiríue potest? Quantas, deum immortalem, strages edidit in Verrem? quanta vi orationis ac impetu Catilinam è ciuitate, Antonium eiecit è Senatu? Quot reos denique miseros ac calamitosos, de fama, fortunis omnibus, capitéque dimicantes, non seruauit solùm, sed omni etiam culpa ac scelere liberauit? O diuinam eloquentiæ vim ac potestatem! O præclara virtutis, innocentiæ, integritatísque arma! beatámque illam Rempub. cui qui præsunt, iis armis ita sunt septi ac communiti, vt miseros subleuent, improbos opprimant, bonos tueantur ac colant.

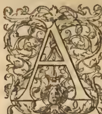
Iam verò si quem familiaris delectat sermo, quid illius epistolis suauius, festiuius, amabilius? in quibus etiam si seria requiras, tot grauium clarissimorúmque virorum

extant epistolæ, partim inter se contendentium, partim de Repub. differentium, vt si paulò diutius in hisce legendis constiteris, Romæ tu tibi penè in tantorum virorum consessu versari videare. Restant Philosophici libri, è Græcorum fontibus (quibus ille exhauriēdis maximam olim operam adhibuerat) magna ex parte desumpti: quorum grauiores sententias, ac dicendi formulas ita Latinas fecit, vt iam Græcos authores, qui temporis iniuria perierunt, Latinè loquentes audiamus. Quibus libris (vt de his quoque paucis dicam) poteśtne quicquam aut grauius, aut vehementius ad mirabiles honesti virtutísque amores excitandos afferri, quàm quod ab eo de Officiis traditum est ac præceptum? ad maiores denique ac fortiores animos efficiendos, quàm quod Tusculanæ docent quæstiones? Subtilissima autem illius aduersus Epicureos, omnibus cùm verborum, tum sententiarum luminibus illustrata, disputatione, aut potius dimicatione, quid ad veram virtutis cognitionem aptius? Quòd autem deorum vim, formam, actionem, libris etiam suis contingere est conatus, ex eo facilè summum hominis ingenium intelligere possumus, qui quantum humana mens assequi potuit, in cælum vsque penetrauit. Quamobrem vt huic, ætatis nostræ homines plurimum, ob diuinam ac singularem eius animi præstantiam: sic tibi non minus ob eius restitutionem debere confiteri oportet, qui non hunc solùm, Romanæ eloquentiæ solem, verumetiam infinitos penè alios virtutis ac sapientiæ magistros, è densissimis tenebris, mediísque bellorum incendiis, excelso infractóque animo eripuisti: cui muneri quodnam quæso aliud ad posteritatis vtilitatem conferri potest? Etenim virtus, summum hominis bonum, etsi seipsa ad bene beatéque viuendum abundè contenta est: non tamen tantum habet virium, vt se sine bonorum ope atque auxilio, aduersus vel temporis vel improborum hominum iniurias, defendere ac tueri possit. Quis enim est qui nesciat, virtutem, bonarum literarum parentem, aliquot antea sæculis spretam atque abiectam iacuisse, propterea quòd Principis alicuius manu destituta emergere non posset? At posteaquam in Græcia Alexandrum Macedonē, Romæ autem, oppressa Repub. Augustum ac Mecœnatem reperit, tum quidem vsque ad miserrima & calamitosa Gotthorum tempora, illustris ac conspicua apparuit: è quorum impurissimis sceleratissimísque manibus tandem aliquādo FRANCISCI Francorum Regis, eiúsque, vt sceptri, ita maximarum clarissimarúmq; virtutum hæredis HENRICI beneficio, ita vindicatam esse conspicimus, vt ea iam à Græcis atque Italis ad nos translata aut certè communicata nobiscum esse videatur. Ex quo satis intelligi potest, eos qui virtutis ac bonarum literarum causa Gymnasia atque Academias extruunt, omnium linguarum atque artium præceptoribus vberrima præmia proponunt: Typographos, ob meliorum authorum volumina, virtutum ac literarum instrumenta, omni liberalitate prosequuntur, haud vlla quidem minore laude ac gloria dignos esse, atque ipsos virtutum ac literarum authores. Quo quidem officio, quàm tu magnificè, quàmque excelso animo in omnium studiosorum gratiam perfunctus fueris illustrissime Princeps, testis est percelebris illa à te nuper instituta, Remensis, testis hæc nostra Parisiorum Academia, verissimum ac pulcherrimum musarum domicilium: quæ te primùm alumno suo delectata, pòst etiam sapientissimis tuis præceptis restituta ac confirmata, incredibiliter magis ac magis efflorescit, fructúsque in dies vberiores ac lætiores adfert: testis est denique infinita præstātissimorum librorum cùm Græcorum, tum Latinorū copia, quæ nisi ex tuis, tuíque similium splēdidissimorum Principum beneficiis, quasi ex solis ardore pulcherrimi surculi, nullo vnquam pacto excitari potuisset. Horum è numero qui nunc exit eloquentiæ parens, omnium quidem ille mihi maximè dignus esse videtur, qui vt immortale nomē ob eximias animi dotes est consecutus, sic tuam quoque, hoc est, eloquentissimi nostræ ætatis hominis memoriam, omni splendore conspicuam atque insignem reddat. Illud enim est vtrique vestrum commune, quod vt ille in amplissimis Reipub. negotiis, in quibus assi-

duè versabatur, ea tamen cogitabat, meditabatur, scribebat, quæ nisi magno otio cæteri assequi non possunt: Sic tu, ac mea quidem sententia admirabilius, cui cùm Reipub. nostræ clauus præcipuè traditus sit, ita tamen in omni literarum genere versaris, vt eos etiam, qui id vnum agunt ac profitentur, labore ac diligentia facilè vincas: téque ex eo omnes ad summam & perfectam gloriam natum, & singulare Galliæ nostræ decus ac ornamentum esse intelligant. Quamobrem etiam atque etiam à Deo Opt. Maximo petimus, vt qui in te omnis virtutis, dignitatis, religionis templum quoddam instituisse, idque magna iam ex parte excitasse videtur, illud ad fastigium vsque, atque ad optatos exitus prouehat. Vale, Lutetiæ VI. Cal. Mart.

M. D. L V.

M. Tullii Ciceronis vita ex Plutarcho: ACHILLE PHILEROTE BOCHIO BONONIENSI INTERPRETE.

T CICERONIS matrem fuisse locupletem, & splēdidam vitam egisse ferunt. De patre nihil certum proditum est. Sunt qui dicant eum in taberna quadam fullonaria genitum, & ibidem ad virilem vsque ætatem educatum. Alii genus eius vsque ad Tullium Appium referunt, clarum Volscorum regem. qui primus gentis huius Cicero dictus est, & tanta laudum celebritate polluit, vt eius deinde posteros ab eo cognominari Cicerones non puduerit, imò id cognomen auidè cōplexi sint: licet hoc, à nonnullis ludibrium quoddam videretur. est enim cicer, vnde id deductum est nomen, quædam leguminum species. Nam Cicero primus, à quo gentis huius origo funditur, hoc cognomen sumpsisse traditur, eo quòd in postrema parte nasi eminens quiddam obtusum in modum ciceris habuit. Cæterum hic Cicero, de quo nunc agitur, cùm primas dignitates Reipublicæ cœpisset attingere, & à beneuolis suis crederetur id cognomen, aut omnino euitaturus, aut in aliud transumpturus, iuuenili quadam audacia dixisse traditur, se certaturum splendidius Scauris atque Catulis Ciceronis nomen efficere. Siciliæ Quæstor cùm argēteum quiddam diis obtulisset, post priora duo nomina Marcum atque Tullium, quæ iam insculpta erant, pro tertio iocose iussit opificem cicer incidere. Hæc de ipsius cognomine apud historicos tradūtur.

In lucem editum eum memorāt nullo puerperii dolore, nullisque vteri materni angustiis, tertio Calen. Ian. qua die nūc primores vrbis pro salute sui principis, hostiarū litatione publica vota suscipiūt. Eius nutrici spectrum quoddam visum ferūt atque loquutū, eam vniuersæ Reip. ingens cōmodum alere. Quod cùm vanū quoddam somniū videretur, extēplò ille ad ætatem erudiēdi prouectus, verum fuisse portētum ostēdit. Nam ingenio cæteros præueniēs pueros, incredibile nomen adeptus. Vnde nōnulli suorum sodalium genitores, ea permoti fama, scholas ac ludi præceptorē adibāt, vt fas ipsis esset Ciceronē oculis intueri, fidémq; acutissimi eius ingenii atque disciplinæ captare. Alii rustici magis, indocti magis iracūdè suos obiurgabant liberos, cùm honoris loco eos aspicerēt per vrbis vicos Ciceronē medium intra se tenere. Natus ergo tali ingenio Cicero, quale fingit Plato artiū liberalium capacissimum, ad nullum literarū genus ineptus, ad poeticam fluxit prōptior. Eius adhuc pueri paruum licet, seruatur opus Pōtius Glaucus, tetrametro versu cōditum. Procedēte deinde ætate adeò ornatus se his curis inseruit, vt non solùm orator, sed Romanorum omnium poeta optimus iudicatus sit. Verùm Rhetoricæ gloria ipsi nunc vsque seruatur, cùm in dicēdi præceptis & eloqnētiæ copia eius institutio non parū illuxerit. Poetica autē, quoniam superatēt nonnulli clarissimi ingenii viri, qui excellētissimè in ea floruerūt, omnino obscura & ignobilis periit. Puerili cōsuetudine transacta, Philonē Academicū, quem Romani inter primos Clitomachi familiares ob ipsius eruditionē egregiam celebratūt, & ob humanitatē iucundissimā enixè coluerunt, cōueniebat: tum pariter ordinis Senatorii populares ac optimates eos viros, qui cōsuetudine Mutii fruebātur, à quibus institutis legibúsque vrbis instructus est. Bello Marsico sub Sylla tēpus quoddam stipēdia egit: sed mox animaduertens ciuiū suorum seditiones, ex quibus Rēpublicam in ingētem monarchiā ruiturā nouerat, ad quietum otium literarū sese contulit. His simul curis eruditos quosdā Græcos viros priuatim adhibuit, cum quibus vnà erat: nec prius hunc viuēdi morem dimisit, quàm victor Sylla fuisset, & in statum quēdam vrbs redisse videretur. Sub hac tēpestate Chrysogonus libertus sub hasta Syllæ bona cuiusdā, qui ex proscriptione cæsus videbatur, duobus millibus drachmarū emit: quod cùm Roscius filius & defuncti hæres grauiter ferret, & ducentorum & quinquaginta talentorum eadem esse probasset, redargutus Sylla, ægréque cōmotus, subornato accusatore Chrysogono, parricidii Roscium postulauit. Aderat nemo qui defenderet Roscium: auertebantúrque omnes, quisque Syllæ odium timens. Nudus ergo patrocinio Roscius ad Ciceronem confugit. Beneuoli tunc omnes ad suscipiendam hanc causam hortabantur, velut alias nihil aptius, nihilque commodius ad primum splendorem sui nominis esset inuenturus. Suscepto itaque Roscii patrocinio, victoriam cum summa laude nactus est. Verùm Syllam tātisper extimescēs, in Græciam proficiscitur, vulgò simulans, quòd ad rem curandam malæ valetudinis, vrbem egredi compelleretur: & quippe stomachi cruditate, viribus exiguis fuit, & macilentus, parcissimo cibo, eóque plerunque viscoso, in horam etiam productiorem vsus est. Vox ipsius multa ac bona, sed aspera ac incompta, cùm eius sermo vehemētiam & affectum haberet, ea ad superiores expulsa tonos præbebat, vt præcordiis timeretur. Athenas vt attigit, facilitate simul & mira linguæ suauitate Antiochi Ascalonitæ allectus, eius auditor fuit, licet ea quæ ille circa præcepta nouiter agitabat, haud probaret. Iam enim nouam Academiam exierat Antiochus, & Carneadis sectam reliquerat, permotus siue actibus, siue sensibus, aut (vt quidam tradūt) ambitione vel dissensione quadā aduersus Clitomachi atq; Philonis sectatores: mutatus enim Antiochus Stoicam rationem assectabat in plurimis. Sed & Ciceroni placebāt illa, illísque plurimum hærebat, magis etiā meditatus, si omnino à publicis negotiis eiiceretur, huc ex vrbe ac foro trāslatus, in quieto phi-

losophiæ otio viuere. Post hæc cùm exercitatus gymnasiis, & iam ad valetudinem lætam deuenisset, vocémque & auditui suauem, & ad habitum corporis accõmodatam satis effecisset & firmam, mors Syllæ sibi nũtiata est. Igitur cùm adessent ab vrbe beneuolorum suorum literæ, quæ eum ad ineunda negotia Reipublicæ excitabãt: præterea cùm ipsum idem admoneret Antiochus, iterum velut organum quoddam oratorias artes, quibus potentiam Reipub. agitaret, perpolite magnopere curauit. Tantisper ergo nauigat, primúmque apud Asiam clarorum oratorum Xenoclis Adramyteni, Dionysiíque Magnesi, & Menippi Carii consuetudine vsus est. Deinde apud Rhodum ad Apollonium Molonis clarissimũ oratorem & Posidonium illustrem Philosophum se cõtulit. Hic traditur Apollonium, cùm Latinæ linguæ expers esset, rogasse Ciceronẽ vt Græcè declamaret: quod Cicero, quasi existimaret hinc emendatior fieri, libens cõplexus est. Cùm itaque declamauisset, cæteri in stuporem adducti, de laudibus Ciceronis intra sese certabant, sed Apollonium ferunt iam primùm ex admiratione ingenti in tantam mentis confusionem prolapsum, vt illum orãtem nec intelligere posset, & facto dicendi fine secum meditantem diu tacitum sedisse. Inde verò prorumpente Cicerone silentium dixisse memorant, Te nempe Cicero & laudo & admiror: sed Græcorum fortunæ me miseret, cùm videam eruditionem & eloquẽtiam, quæ sola bonorum nobis relicta erant, per te Romam accessisse. Cicero igitur spei plenus, ad curas Reipublicæ pronus ferebatur, ni eius impetus diuino quodam oraculo retardatus obtusúsque esset. Nam cùm Delphis rogasset Apollinem quid acturus, gloria splendidissimus posset fieri, responsum tulit, vt naturam suæ vitæ ducem non multorum opinionem ageret. Quamobrem horum memor primùm reditus sui tempus consulto duxit, pigréque publicis dignitatibus velut eas quodammodo in contẽptum haberet, ingerebatur, Græcum & otiosum se audiens appellari: quæ verba in ore rudium opificum de eo crebrò faciléque diuulgabantur. Honorũ tamen desiderio cùm natura flagraret, à genitore simul, amicísque omnibus incitatus, forensibus causis sese obtulit: in quibus non paulatim ad summa peruenit, sed extemplò gloria clarus emicuit, non parum à cæteris differens, qui tum in foro obuersarentur. Fertur & hunc primùm in pronuntiatione non minus quàm Demosthenem laborasse: vnde omni cura & Roscium comicum & AEsopum tragœdum obseruasse traditur. Hunc AEsopum memorant, cùm in theatro aliquando repræsentasset Atreum consultãtem de supplicio Thyestis, ex ingenti dolore mẽtis impotem, quendam ex ministris, quòd ipse non obseruato tempore celerius aduentasset, sceptro percussisse, interfecisséque. Non parua deinde licentia persuasionis ex pronuntiatione Ciceroni fuit. Aduersus oratores magno clamore vti solitos, hoc schemate vsus est, quòd penuria viriũ in clamores, veluti claudi ex debilitate mẽbrorum equis insiliunt. Eius ingenii agilitas in eisdem schematibus iocísque primò facetum dulcémque eum præstitit: inde nimis insolenter his vtens, plerosque acriter offendit, & in opinionem astus ac versutiæ ea vrbanitas versa est. Præfectus annonæ cùm esset, sortitúsque Siciliam, in missione frumenti quam apud vrbẽ agere coactus erat, plerísque Siculis molestus, grauísque primùm fuit: sed mox cùm eius integritatem, beneuolentiam, ac humanitatem experti forent, eum veluti neminem ex aliis ducibus suis honore summo dignati sunt. Sub idem tempus nõnulli ex insigni Romanorum iuuentute, claris parentibus nati, rei ad Prætorem Siciliæ relegati sunt: quòd in militia molles, quódque malè seruassent aciem: qui cùm vocarentur ad iudicium, patrocinii sui operam præbuit his Cicero, votóque potitus est. Igitur iis magis elatus, Romam rediens, in rem quandam ridiculam incidit. In Campania enim, cùm viro cuidam claro, quem sibi beneuolum putabat, obuiam fuisset, eum rogitabat quæ ratio de rebus à se gestis Romæ haberetur, & quid ciues de se sentirent, veluti qui factorum suorum totam vrbem impleuisset. Sed ad hæc ille, Vbi, inquit, Cicero tempus hoc egisti? Tunc verò perterrefactus Cicero est, quòd in vrbem tanquam in vastum pelagus sermo rerum à se gestarũ ingressus, nihil ad splẽdorem nominis sui attulisset. Vnde posthac eadem secum reputãs, non parum ab honoris cupiditate repressus est, velut ad infinitũ & inaccessibilẽ quendam terminum, pro gloria sibi certandum foret. Sed nihilo minus laudũ suatum lætitia, & vrgentissimus nominis illustrandi, in omne tempus perseuerauit, sæpiúsque in ea re ita immoderatus fuit, vt de recta sua ratione plerosque terreret. Quamobrem enixius ad Rempublicam versus est: in qua cura cùm turpe existimaret, opifices, qui instrumenta ac vasa inanimata tractarent, nullius ciuis, siue nomen, siue villas, siue facultatẽ ignorare: eum verò, per quem ciuiles actiones agendæ essent, eorundem inscium esse ac negligẽtem, solertem operam his impẽdit, vnde non solùm appellationes ciuiũ sibi domesticas fecit. Verùm loca vbi quisque ex notis ac familiaribus suis diuerteret, quos possideret fundos, quorũ amicitia frueretur, quósque vicinos haberet, optimè didicit. Quare facillimũ ipsi fuit omnem Italiam peruagãti, vicinorũ suorum agros ac diuersoria dicere, monstraréque. Vim opum paruam licet, sed sumptibus suis cùm satis concinnam haberet, admirationi est habitus, quòd neque mercedes, neque nũmorum quicquã in actionibus forẽsibus caperet, túmque maximè cùm Siculorum causam egit in Verrem. Hunc Verrem, qui, cùm Siciliæ Prætor esset, plurima infanda per insulam omnem perpetrasset, non dicendo conuicit, nouum ipse cõmentus iudicii genus. ob gratiam enim Verris cùm iudices ambagibus suis diu dictionem causæ protraxissent, quòd manifestum foret ad eam dicendam id non sufficere tempus, sic quoque illum integrum abiturum: stans Cicero, Non orationibus, inquit, opus est, sed productis in medium testibus, probatísque: iussit iudices sententiam ferre. Memorantur multa iocosa in hac causa obtigisse. Verrem Romani suem incastratum vocant. Libertinus quidam Cæcilius nomine, qui cùm Iudæorum cultu sentire ferebatur, quicquam Verrem criminari studens, per medios Siculos locum sibi quærebat ad iudices. Circa tribunal

astabāt illi, suæ causæ soliciti. Quare cùm id perspiceret Cicero, versus, Quid Iudæo commune est, inquit, cum Verre? Erat Verri filius, qui notam tulerat formæ suæ minus liberaliter prostitutæ. Cúmque itaque Cicero contumeliosè à Verre mollitiei argueretur, Cum filiis domi intus, inquit, tractanda sunt. Orator Hortensius rectè defendere Verrem non ausus, quo tandem mulctæ interesset, mercedis loco Sphinga tulit eburneam. Congruum ergo huic muneri à Cicerone scomma pertulit. Nā cùm ille fortè dixisset, se ad hæc ænigmata soluenda inexpertum esse: Atqui mirum, cùm teneas domi Sphinga. Sic ergo damnatus Verres est Ciceronis iussu septingentis & quinquaginta millibus sestertiis. Ob quod Cicero non expers calumniæ fuit, quòd largitione corruptus eam mulctam tam parui æstimasset: nihil tamen minus gratias sibi egerunt Siculi, & ei ædili multa ex insula miserunt, tulerúntque, quorum in rem suam nihil ipse conuertit, sed tantùm eorum liberalitate abusus est, quantum faciliori sumptu apud forum res venalis exponeretur. Possedit Arpini villam, & quidem amœnam, agrúmque iuxta Neapolim, itémque fundum in Pompeianis, nec hos longè amplos. Ex dotibus Terentiæ vxoris suæ centum & viginti sestertiis auctus est. Hæreditatem præterea quandam denariorum nonaginta millium his accumulauit, quibus omnibus liberalem simul atque honestam vitam cum his Græcis ac ciuibus suis agebat, quos eadem studiorum desideria sibi copulauerant.

Aliquando, perrarò licet, ante occasum solis in cubiculum se recipere solitus est, non tam vacationis causa, quàm mala stomachi valetudine. Circa cæteras corporis curas solers ac morosior habitus est: vnde fricationibus & deambulatione numeratorum passuum vti solitus est. His rudimentis ipse sui corporis habitum ita roborauit, vt ad multa magnáque certamina se validum reddidisset. Domum quam è patrocinio habuit, fratri concessit. Ipse iuxta palatium habitauit, ne qui eum salutatum irent, longitudine viæ grauarētur. Quotquot enim diebus non pauciores limen eius adibant, quàm qui ex diuitiis Crassum salutabant, seu ex potentia militari, Pompeium: qui duo tum omnium erant maximi, & in admiratione cunctorum ciuium habebantur. Atqui & ipse Pompeius Ciceronē salutatum ibat. Nanque ad ipsius potentiam atque gloriam, publica Ciceronis administratio non parum auxilii tulit. Cùm præturæ multi ac maximæ dignitatis viri Ciceroni competitores essent, ipse longè omnibus prælatus Prætor designatus est: neque in eo magistratu parum splendidum atque integrum nomen gessit. Quippe Licinius Macer vir & potentia sua & fauoribus Crassi potens, reus peculatus apud Ciceronem actus est. His ergo studiis magnitudinis suæ fisus, & simul iudicibus, quos inter se dissentire compererat, domum se recepit, & confestim mentum abrasit, atque velut superior in causa euasisset, nitida stola amictus redit in forum. Inter hoc apud prætorium occurrit ei Crassus, ac nuntiat vt ille omnibus sententiis iudicum damnatus esset: quo accepto, Licinius ingenti dolore oppressus, occubuit rediens, móxque ægra nece consumptus. Quamobrem per totam vrbem hic rumor delatus, diligentiam ac integritatem Ciceronis in iudiciis rectè seruandis passim effudit. In qua re nec illud etiam frustrà, Vatinius, qui guttur maculosum habebat, in patrociniis suis asperi quodammodo fuit ingenii, præterea etiam contemnere iudices solitus. Igitur cùm hic aliqua postulasset à Cicerone, nec illi Cicero concessisset, sed per moram illa secum volutaret, dixisśetque ille, Nequaquam ego de his ambigerem Cicero, si Prætor essem: ad eum Cicero, Atqui Vatini, respondit, tantum guttur ego non habeo. Eodem in magistratu cùm Ciceroni bina aut amplius tertia dies superesset, quidam Manilium repetundarum reum apud Ciceronem postulauit. Hic Manilius plebis animos sibi conciliauerat, quòd ob Pompeium accusari creditus est: erat enim Pompeio amicitia iunctus. Cùm igitur Manilius ad dicendam causam legitimum dierum tempus exposceret, eam vnicam diem, quæ administrationi suæ supererat, Cicero præstitit: quapropter cùm id grauissimum plebi esset (nam mos erat Prætorum reis non pauciores decem diebus dare) tribuni apud sese obnoxium Ciceronem citant. Tum Cicero vt se audirent deprecatus, Omnibus, inquit, reis quantum mihi à legibus permissum est, semper humanus cleménsque fui, vnde turpe existimarem eadē quæ cæteris, Manilio non præbuisse: cuius diei potestatem Prætor habui, eam rectè Manilio constitui. ad alium quippe Prætorem causam reiicere, viri non est qui studeat reo opitulari. His ergo dictis mirum in modum mutauit animos plebis. Tribuni plurimas gratias cùm egissent, eum rogant, patronus Manilii defensionem vt assumeret: quod Cicero nonnihil etiam ob absentem Pompeium gratè suscepit, ex quo patres missos agens, enixè plebem asseruit aduersus paucos eos ciues, apud quos rerum summa vertebatur, qui inuidia Pompei æstuabant. Ad consulatum tamen non minus ab his optimis, quàm ab omni plebe sublatus: ob discrimen ingens quod hinc imminere Reipub. compererāt. Cùm enim res vrbis, quæ sub Sylla mutatæ fuerāt, primò desperarentur vt perditæ, deinde partim consuetudine, partim lapsu temporis quandam formam status assumpsisse viderentur: fuere qui non publico commodo, sed priuatis affectibus ea subuertere molirentur. Pompeius tum apud Pontum & Armenios exercitum ductabat: vnde Romæ ad tumultus sedandos copiæ fermè nullæ. Hi principem sui facinoris habebant virum audacia summa, magnis inhiantem, moribus varium, L. Catilinam, qui præter cætera nefanda scelera, quibus obuolutus erat, hactenus infamiam criménque tulerat, quòd filiæ virgini se cōmiscuisset, & cæde fratrem oppressisset: cuius rei iudicium timens, Syllæ suasit vt eum velut adhuc viuentem proscriptorū numero adiiceret. Hunc igitur ducem cùm scelesti sibi comparassent, & aliis fidem inter sese firmant, & gustu carnis viri à se mactati. Ab eo pleraque vrbis iuuētus corrupta erat: cuique enim voluptates, potus, mulierū libidines, præterea ad omnem luxū aliunde sumptus suggerebat. Ad rebellionem Hetruria omnis, & pleraque pars Galliæ Cisalpinæ inclinabatur. Erat & vrbs ob varias ac inæquales fortunas,

rebus innouandis lubrica. Nam hi clari dignitatibus, ac pompa in theatris, in conuiuiis, in voluptatibus, ambitionibus, atque in ædificiis ad inopiam redacti: alii cùm diuitiis florerent, ignobiles tum atque infirmi habebantur. Itaque parum aberat, quin, ſiquis modò fiduciam tantam ſumeret, Rempub. in ſeſe ægrotam opprimeret. Sed nihilominus cupiens Catilina ad perficienda cœpta tutum quoddam propugnaculum præoccupare, conſulatum petit, ſpem concipiens vt omnino cum C. Antonio conſul deſignaretur: qui vir erat, vt in neutram bonorum ſiue malorum partem ſe ducem præbuiſſet, ſed qui alterius potentiam eſſet ſequuturus. Hæc igitur cùm bonorum plerique animis prouiderent, ad conſulatum petendum Ciceronem erexere: qui cùm à plebe promptè ſuſciperetur, Catilina à ſpe decidit, idémque cum C. Antonio conſul declaratur: quod nonnullis admirationi fuit, cùm ex omnibus competitoribus ſuis aliis, ſolus Cicero non ſenatorio, ſed equeſtri ordine paternum genus duceret. His actis Catilinæ cœpta paululū repreſſa ſunt, ac ciuium pleroſque latuere. Cæterum contentiones non paruæ in conſulatu Ciceronis exarſere. Nam qui hactenus à Sylla dignitatibus publicis deiecti erant, non imbecilles, non pauci, eas ſibi reddi cupidi plebem enixiſſimè aſſerebant, multa inuehentes aduerſus tyrannidem Syllæ. Quæ cùm vera forent, non tamen commodè ſub ea tempeſtate moueri viſa. Ob hanc igitur rem tribuni rogationem tulere, vt decemuiri ſummo cum imperio crearētur, quibus permiſſu populi fas eſſet bona totius Italiæ, totius Syriæ, ac omnium quæ nuper Pompeius populo Romano comparauerat, vendendare, & in ærarium redigere: præterea damnare quos vellent, eiicere exules, mittere colonias, æs ex publico ſumere, exercitum alere, & quotquot militum placitum eſſet, delectum habere. His incœptis nonnulli etiā clarorum virorum annuerunt, inter quos C. Antonius, Ciceronis collega, quòd ex decemuiris deſignari non deſperaret. Creditum eſt & hunc conſilii Catilinæ haud fuiſſe ignarum, ſed ob æs alienum eam rem non ingratè tuliſſe. Hoc bonis maximè terrori fuit. Sed extemplò purgauit id Cicero, cùm prouinciam Macedoniam illi decerni iuſſiſſet, & ſibi Galliam, quam ſimulatione & Antonii gratia petitam confeſtim dimiſit. Hoc ergo pacto collegam compulit, vt tanquam ſcenicus quidam mercede conductus, ſecum alteras pro Republica ſuſciperet partes. Pacato itaque Antonio atque morigero, maiori ſpei Cicero deditus, aduerſus innouandarum rerum autores animum erigit. Igitur frequente Senatu rogationem legis diſſuadens, adeò qui eam tuliſſent exterruit, vt rari contrà tunc dicere auderent. Verùm cùm cœptis deinde ſuis vehementius incumberent, & ob id eos ad plebem acciri iuſſiſſent, nihil timens Cicero, Senatum ſeſe ſequi iuſſit: eóque profectus, non ſolùm luculentiſſimæ orationis ſuæ vi legem abrogauit, ſed in cæteris permultis tribunos in pœnitentiam egit, & in ſententiam ſuam traxit. Hic quippe vir maximè omnium vrbi oſtendit, quantum voluptatis oratio æquo bonóque adiiciat, & honeſtum omnino eſſe & inuiolabile, ſi moderato genere dicendi defendatur. Neceſſe enim qui ſerio verſatur in publicis, vt opere adulationi rectum præponat, & oratione ſeueritatem ſecernat ab vtili. Eius eloquentiæ gratiam, & in eo, quod ipſius conſulatu obtigit, intellexiſſe fas eſt. Nam cùm hactenus in theatris Equites commixti plebi ſpectarent ludos, primus M. Otho eos à plebe diſiunxit, eúmque ſeſſum illis in ſpectaculo deſignauit, quem nunc vſque præcipuum retinent. Quam rem cùm plebs ad ignominiam ſibi exiſtimaret, prodeunte in ſpectaculum Othone, contumelioſè aduerſus illum ſibila efferre, tum Equites cōtrà læto plauſu illum ſuſcepere. Verùm mox cùm iteratis altius ſibilis, & iterum à maiori plauſu Equitum in iurgia alter in alterum prodiret, omne id theatrum inhoneſta ſpecie completum eſt. Quare cùm ea nouiſſet Cicero, plebē in phano Bellonæ ad ſe vocatam adeò modeſtè increpuit, monuitque, vt cùm in ſpectaculum rediiſſent, Othoni alacri plauſu alluderent, & Equitibus de gloria & laude viri concertarent. Cæterùm coniuratio Catilinæ, quæ metu primùm conterrita fuerat, iterum in ſpem audaciámque conſurgit. Vnà igitur conueniunt, aliíque alios hortantur audacius cœpta aggredi, antequam Pompeius, qui iam ferebatur cum copiis proficiſci, vrbem attingeret. Maximè autem veterani milites Syllæ Catilinam incitabant, quorum alii, per totam Italiam fugitiui, plerique verò, & hi bellicoſiſſimi, per Hetruſcas vrbes ſparſi, oppidorum direptiones paratáſque ſibi rapinas ſomniabant. Manilium hi ſibi ducem nacti, virum qui ſub Sylla quondam ſtrenuè militauerat ac ſplendidè, conſtituere ſeſe proximis comitiis Catilinæ, Romæ affuturos. Nam iterum Catilina conſulatum petebat, animi certus in ipſo comitiorum ſtrepitu Ciceronem confodere. Portendere fata imminens periculum videbantur motibus terræ, fulminibus cæli, diríſque monſtrorum ſignis. Ipſa ciuium prouidentia cùm latè malitiam morbi agnoſceret, non tamen ad comprimendum Catilinam, quòd vir eſſet nominis ſplendidi, & magna fultus potentia, audebat. Tandem comitiorum die Cicero commotus, Catilinam in Senatum vocat, nuntiat quid de coniuratione comperiiſſet. Sed ille exiſtimans pleroſque eſſe in Senatu qui innouandarum rerum cupidi eſſent, ſimulque vti ſuam audaciam populatibus oſtentaret, leniter Ciceroni reſpondit, Quid enim mali ago, ſi duorum corporum, quorum alterum caput habebat, ſed ægrum atque pertenue: alterum ſine capite, ſed validum atque præpotens, his me ſuper imponam? Hæc ænigmata cùm ille in frequentia Senatus populíque dixiſſet, magis expauit Cicero. Vnde boni omnes, & nonnulli è Romana iuuentute ſaluti ipſius intenti, ac lateri eius ſoliciti, ipſum thorace indutum, ac agmine ſtipatum, deinceps è domo in campum educebant. Ipſe commodùm humeris modicè ſciſſa veſte, thoracem paululum oſtendebat, imminens ſibi periculum innuere volens. Quare indignatio ciuium in Catilinam accenſa, animos ad Ciceronem adiecit: demúmque in ipſis comitiis iterum Catilina à conſulatu repulſus eſt, & Syllanus atque Murena conſules declarati ſunt. Non paruum deinde poſt tempus, cùm cōſcii Catilinæ in Hetruria conueniſſent, & inuadendæ

vrbis iam esset vicina dies, ferè nocte intempesta domum Ciceronis adiere viri Romanorum primi, atque potentia freti, Marcus Crassus, M. Marcellus & Scipio Metellus. Hi mox pulsatis foribus ianitorem iubent dormientem consulem excitare, & eorum aduentum ipsi nuntiare. Eius rei causam hanc perhibent. Crasso peracta cœna ianitor nonnullas literas reddidit, quæ illi ab ignoto quodam viro traditæ erant. Harum aliæ aliis erant inscriptæ: vnæ tantùm Crasso, & hæ sine inscriptione redditæ. Crassus ergo epistola sua lecta, cùm imminentem à Catilina permagnam cædem agnouisset, propterea quòd admoneretur ex vrbe discedere, cæteras epistolas, vti erant, obsignatas, integrásque seruauit, & rei nouitate perculsus, ad Ciceronem perrexit, cupiens se omni suspicione purgare, quam aduersus sese ex consuetudine Catilinæ Cicero quoque concepisset. His expeditis multa secum meditans Cicero, quum primùm dies illuxit, Senatum habuit, palámque eas omnes literas, cui debebantur, exhibuit, iussitque eas in medium recitari. Omnes in vnam sententiam vertebantur, insidiarum Catilinæ nũtiæ. Post hæc Q. Arrius Romæ nũtiat aduersas acies in Hetruria iungi, insidias palàm esse, Manilium ingenti manu iuxta quædam oppida consistere continuò expectãtem atque solicitum, vt quicquam tumultus ab vrbe prodiret. His cognitis, Senatusconsulto summa rerum consulibus datur, ne quid detrimenti Resp. capiat: quod non crebrius à Senatu agi solitum, sed cùm vrgentissimus metus, & grauissimum discrimen imminere videretur. Ea ergo potestate fungẽs Cicero, Q. Metello externa mandat, ipse vrbis curas assumit, sui non incautus, sed tanta armatorum copia paludatus, vt eius stipatoribus pleraque pars fori occuparetur. Cæterùm Catilina diuturnioris moræ impatiens, statuit ad Maniliũ castra contendere. Cupidus tamen Ciceronem opprimere, C. Cornelium, Marcúmque Cethegum iussit, vt simulantes Ciceronem salutatum adire, tempestiuè eius fores ingrederẽtur, deinde facta irruptione eum gladiis cæderent. Sed hoc Fuluia, nobili genere mulier, clàm noctu profecta, Ciceroni detexit, eúmque commonefecit, vt Cethegum, eiúsque comites præcaueret. Igitur illucescente die, hi Ciceronis domum accedunt, sed monitu Fuluiæ cùm ab ingressu prohiberentur, & indignissimè id ferrent, in ipsis foribus adeò acclamauere, vt in apertã suspicionem palàm prodirent. Tantisper itaque Cicero in templo Iouis Statoris, quod erectum est iuxta principium Sacræ viæ, quæ palatium respicit, Senatum aduocat. Hic & Catilina frequens aderat, veluti se eo crimine nudare censuisset, sed adeò creuerat odium, vt id frustrà tentaret, quippe iuxta eum Senatorum nullus sedere passus est, sed longè quisque auertebatur. Orare etiam incipientem obstrepebant omnes. Demum stans Cicero, illi mandat vt vrbem, Senatum, séque ipsum consulem præsentia sui liberet. Nam decet, inquit, vt inter orationes nostras & gladios tuos murus vrbis medius sit. Quare extemplò Catilina, cùm trecentorum satellitum comitatu vrbem egreditur, sibíque consularis dignitatis insignia, fasces atque secures præcedere statuens, infesto agmine in Hetruriam contendit ad Manilium. In huius castra iam fermè viginti millia virorum conuenerant, quibus confisus Catilina, ambire municipia, & ad defectionẽ solicitare summo studio nititur. Romæ ergo cùm iam bellum geri videretur, cum apparatis copiis Antonius ad debellandum hostem vrbe dimittitur. Cæterum ex iis qui à Catilina imbuti Rom. superterant, Cornelius Lentulus Surra, vir claro genere ortus, sed qui luxui deditus nuper ob mollitiem è Senatu fuerat eiectus, cæteros conuenire, audaciã spémque cœptis præbere. Hic tum erat Prætor: sed vt mos oppressorum est, vt meliora exoptent, ad cæteras senatorias dignitates mentem adiecerat. Huic Surræ cognomen natum ferunt, quòd dominatione Syllæ, cùm quæstor esset, multa rerum publicarum perditè administrauit, consumpsítque. Quare cùm Sylla id indignè ferret, & administrationis rationẽ exposceret, ille rem floccipendens, in Senatum profectus ridiculè dixit: Rationẽ mihi reddere non est, sed præbere suram, vti solẽt pueri qui ludo sphæræ peccauerint. Ob hoc deinceps Surræ inditum illi cognomen est. Hic etiam cùm causæ cuiusdam reus ageretur, & aliquos ex iudicibus largitione corrupisset, ex quo bina superante sententia cùm victor euaderet, Frustrà, inquit, impensum quod alteri iudicum datum est: satis quippe erat, si vna tantùm sententia solutus abiissem. Hunc itaque huiusmodi ingenii virum licet à Catilina incitatum, inani etiam spe falsi magi & harioli eluserãt, ficta quædam carmina è Sibyllinis libris canentes, quibus portendebatur fato tres Cornelios Romæ monarchas deberi. Horum quippe duo vaticinia compleuerant Cinna & Sylla: tertium verò ac reliquum sese fore sperabat, qui rerum esset potiturus. Quare necesse existimabat cœptis incũbere, neque sinere, veluti Catilina, tarditate vel otio res perditum ire. Is, dummodo vota perficerentur, nihil pensi habere, nihil iniquum, nihil infandum existimare: Senatum omnẽ, & quotquot ciuium facultas obtulisset, cæde statuerat opprimere: præterea vrbem incendere, nemini parcere, nisi Pompeii liberis, quos rapiendos duxerat, & seruandos obsides ad Pompeium conciliandum, quem rumor erat, nec is anceps, iam cum magno exercitu aduentare. Adhæc patranda noctẽ primam è Saturnalibus designauerãt enses, stuppæ, sarmenta & sulphur clàm in domo Cethegi abdita: centum deinde viros struxerant, totidem vrbis loca sortitos, vt statutam sibi quilibet partem vrbis incenderet, quo paucorum officio vrbs vndique flammis conflagraret. Alii aquarũ ductus obsessuri, corũ iugulationi collocandi fuerant, qui extinguẽdis incendiis incubuissent. Dum hæc aguntur, legati Allobrogum Romam venerunt: horũ gens cũ rebus minus secundis vteretur, grauiter Romanorũ iugũ ferre visa. vnde hoc cõfisi populares cõiurationis, legatis rem omnem aperiunt, existimantes Allobroges pronos & aptissimos fore ad concitandã, vertendamque Galliam. His legatis ad conciliabulũ, quod illic erat, & pariter ad Catilinã literæ datæ, quarũ in primis libertas patriæ illis promittebatur. In reliquis Catilinã exhortabãtur, vt seruitiis manumissis quãprimũ cum exercitu approperaret. Mittunt præterea cum huiuscemodi legatis quendã Titum Crotoniẽsem, qui

literas Catilinæ redderet. Hæc illi. Sed quæ negotia, quæ consilia hominum sunt parum mentis habentium, immò cum vino & mulierculis quæque tractātium, labore, industria, sobrietate, & prudentia quadam singulari eos prosequitur Cicero. Hic multos extra vrbem nactus exploratores qui vestigia hominū perscrutarētur, multos habēs intra mœnia qui conscii cōiurationis erant, ab his data fide publica, res Allobrogū cum cōiuratis didicit. Igitur his cognitis, insidias noctu collocari iussit, à quibus in ipso itinere Crotoniensis circunuentus cum ipsis literis deprehenditur, ac in potestatem consulis actus. Harum rerum Allobrogum legatos haud ignaros fuisse non anceps fama fuit, quinimò clàm consensisse. Cùm primùm igitur illuxit dies, Cicero in æde Cōcordiæ Senatum habet, reque patefacta, cùm sententias rogaret, vicissimque Senatus inter sese multa dissereret, Iunius Syllanus à nonnullis se audiuisse memorauit, Cethegum aliquando dixisse, tres viros consulares & quatuor prætorios occidēdos fore. Hæc & huiusmodi alia Piso vir cōsularis asseruit. Post hæc C. Sulpirius Prætor scrutari domum Cethegi iussus, perquàm multa ibidem arma, tela missilia, enses, gladiósque recenti munitos acie comperit. Publica tandem fide data Titus vri cōiuratio omnis sese haberet aperuit. Quare redargutus Lentulus, magistratu, quo fungebatur (erat enim Prætor) se abdicare coactus est, moxque purpuream vestem, qua erat amictus, in Senatu ponens, atram fortunæ suæ cōgruam induit. Deinde is, & qui cum eo deprehēsi erant, in liberā custodiā Prætoribus tradiri. Actis his cùm iam vesper adesset, Cicero ad plebem, quæ multa conuenerat, vt seriem harum rerum edoceretur, egressus singula palàm fecit. Deinde longo stipatus agmine, quādam vicini pariter & beneuoli domum ingreditur. Nam in ædibus suis, ei deæ quam Bonam nūcupant, muliebres cœtus arcana ducebāt sacra: quotannis enim in domo Consulis, siue per eius coniugem, siue matremfamiliâs cum virginibus Vestæ eidem Bonæ deæ sacrificari mos est. Eam ergo domum cùm intrasset Cicero, paruo admodum comitatu præsente, secum agitat quid de comprehensis ciuibus statuendum esset. Supplicium quippe vltimum, quod illi dignissimè laturi erāt, expauescebat, partim pro miti eius ingenio, partim ne videretur potentia efferri, & crudeliter in tantos censere viros, qui & genere præcipui erant, & in vrbe amicitia valida fruebantur. Contrà si molliter in eos animaduerteret, horrebat discrimen ingens, quod hinc emanare posse videbatur. Si enim lenius morte mulctarētur, existimabat eos non modò non quieturos, sed in omnem audaciam inflammandos, veterísque nequitiæ iracundiam addituros: præterea ne idem ipse mollis aut iners censeretur, qui tamen à plerisque audacissimus saluti publicæ habebatur. Hæc cùm secum versaret Consul, inter domestica sacra hoc portentum ostēditur, Ab ara quidem sacrorum, in qua iampridem sopitus erat ignis, è cineribus ac fomentorū reliquiis, longa & pura quædam flāma subitò emicuit. Tum cæteris perterrefactis, Vestales virgines mox iussere Terentiam virum conuenire, iuberéque vt pro patria non dubitaret ea perficere quæ mente volutaret, ceu præsens dea ingens lumen ad illius gloriam, salutémque polliceretur. His commota Terentia, quæ non inertis ingenii, sed audax & ambitiosa erat, &, vt ipse inquit Cicero, curarum Reip. ab ipso magis participans, quàm ipse ab ea domesticarum, singula viro dixit, eumque in coniuratos accendit. Eadem & Q. frater admonuit: eadem & P. Nigidius, vir studiorum philosophiæ inter cæteros comes, cuius opera Cicero in multis & arduis Reip. negotiis vsus est. Igitur die postera, frequente Senatu, cùm de supplicio deprehensorum dissereretur, primus Syllanus sententiam rogatus, vltimum inquit deprehensis supplicium deberi. Idem & reliqui censent, donec ad C. Cæsarem, qui postea Dictator est vocatus, peruentum est. Hic cùm iunior iamiam futuræ suæ magnitudinis haberet semina, & spe simul & opera eam ingressus viam, quæ res Romanas in monarchiam egit. Cæteros quippe latuit, sed Ciceroni suspicioni plurimæ fuit, non tamen vt in occasionem deprehendendi venisset. Fuere qui dicerent, cùm iamiam fermè deprehensus huius criminis reus à Consule esset, elàm subterfugisse. Alii Ciceronem, quæ de Cæsare nuntiarentur, sponte omisisse, amicorum Cæsaris metu potentiáque commotum. Quippe singulis constabat, eos potius causam salutis Cæsari fore, quàm Cæsarem illis pœnæ. Cùm ergo dicēdi ordo Cæsarem posceret, stans ille, non occidēdos captiuos censuit, sed pecunias eorum publicandas, ipsósque per municipia Italiæ, vti placitum esset Consuli, donec Catilinam expugnatum acciperent, in liberis custodiis tenendos. Hæc sententia cùm mitior videretur, & orator ad dicendum facundissimus foret, ipsi Ciceroni scrupulum non paruum iniecit. Vnde palàm in vtranque sententiam nixus est, & priorem Syllani & vltimam Cæsaris asserens. Verùm qui fruebantur Ciceronis beneuolentia, cogitantes sententiam Cæsaris magis in rem fore Consulis, quod minus esset subiturus inuidiæ, posteriori sententiæ innitebantur. Quare Syllanus versus, stans iterum pro rostris, se inquit de nece comprehensorum haud censuisse, cùm viro senatorio vltimum supplicium carcerem existimaret. Huic sententiæ Catulus primùm contradixit, deinde Cato, qui vehementi oratione prorūpens in suspicionem Cæsaris, omnem Senatum iracundia simul & indignatione repleuit. Quamobtem necis supplicium in captiuos decretum est. Publicationi autem bonorum restitit Cæsar, rem indignam ratus, quòd repulsa miti atque humaniori sententia, ei quæ vna indignissima foret, inniterētur. Sed vim cùm aduersarii adhiberēt, Cæsar ad sese defendēdum tribunos aduocat. At ii propterea nihilum moti sunt. Tum Cōsul medium se ingerēs, missa bonorū publicatione, in necem deprehensorum ciuium cum Senatu diuertitur. Non enim eodem loco detinebantur, sed Prætores alius alium captiuos habebat. Primùm è palatio Consul Lentulum sumit, eúmque per Viam sacram, mediúmque forum adducit. Optimates ad hæc, vrbis telis muniri, circa Cōsulem agi, plebs horrere atque præterire silētio, iuuentúsque maximè metu atque stupore terreri, veluti illi solutis quibusdā rerum omnium summam ad

ciues paucos acturi viderentur. Forum egressus consul, cùm ad carcerem ventum esset, tradit lictori Lentulum, eúmque strangulari iussit: deinde Cethegum, passimque cæteros cõiurationis deprehensos. His perfectis rediens Consul, cùm in foro nonnullos ex coniuratis prospiceret, qui tantorum ignati cõuenerant, noctem soliciti expectantes, spei pleni captiuos sese diripere, liberaréque posse: ad eos versus voce sublimi, Vixerũt, inquit. Eo enim loquendi ritu vtebãtur, qui malitiam infaustæ cædis vocabuli vitabant. Iam vesper aduenerat, cùm Consul è foro domum repetit. Cæterùm deinceps non solito silẽtio ciuiũ agi, non eo comitãtium ordine, sed festiuo clamore, ac omnium plausu qui obuiã fierent, Liberator & Conditor appellatus. Funalia prætetea per vrbis vicos elucere, lampades, faces, tedǽque in foribus figi: è speculis passim prodire mulieres in præconiũ spectaculúmque viti, singulari quadam optimorum põpa domũ elatẽ repetẽtis. Horum plerique qui maxima etiam bella confecerant, triumphis ornati, ac non parum maris terrǽque potiti, apertè inuicem fassi sunt, populum multis tempestatis suæ imperatoribus ducibúsque ex diuitiis, ex spoliis, ex potentia parta, finibúsque propagatis obnoxium: at suæ libertatis, suǽque salutis gratias soli Ciceroni deberi, qui ex tam ingenti periculo vrbem eripuisset. Nec enim imminentia scelera purgasse, non affecisse meritis suppliciis scelestos, adeò mirum videri, quòd cùm hoc incendium omnium maximum emersisset, hactenus minimo conatu, nulla seditione, nullo tumultu extinxisset. Nam Catilina, cæteríque qui ad eum in castra confluxerant, simul vt accepere, quæ in Lentulum Cethegúmque & cæteros patrata essent, cœpere protinus labi: ac inita cum Antonio pugna, funditus cum omnibus eorum copiis deleti sunt. Fuere qui hæc obtrectarent, asserentes Ciceronem ea perperam machinatum esse, ducem habentes Cæsarem, mox præturam initurum, ac Metellum & Bestiam tribunos militum designasse: quippe hi diebus adhuc paucis Cicerone consulatum gerente, cùm magistratum inissent, Ciceronem orare pro concione rostris impeditis prohibuere, affirmãtes se non aliter rostra dimissuros, quàm de abdicando magistratu relaturum se ille polliceretur. Tum hoc solum simulans se facturum, Cicero rostra conscendit, factóque silentio nouum quoddam atque priuatum præbuit iusiurãdum: patriam vtique se liberasse, ac imperii Romani salutem seruasse. In hæc iurauit propemodũ omnis plebs. Quare Cæsar, & qui cum eo in Ciceronem conspirauerant, magis commoti, alias illi turbas comminantur, attulerúntque rogationem, vt cum exercitu Pompeius euocaretur ad opprimendam potentiam Ciceronis. Sed nonnihil Ciceroni ac vniuersæ Reipublicæ M. Cato conduxit, qui tribunatus viribus fultus, æqua licet potestatis licentia, ampliori tamen dignitate institit: facilè enim cuncta soluit, & Ciceronis consulatũ adeò pro rostris extulit, vt Ciceronẽ honoribus omnium maximis dignatus sit, illum Patrem patriæ appellans, quod cognomen primum ex hac Catonis oratione Ciceroni inditum, apud cæteros emanasse perhibetur. His atque huiuscemodi rebus Cicero permagnam sibi vim comparauit. Sed magnæ inuidiæ patuit, nullo quidem turpi aut indigno suo facto, sed quòd laudibus continuis sese efferens, gloriáque se semper exornans, molestus cæteris esset. Non enim frequentia vlla Senatus populi've, non iudicum, aut curia vlla conuenerat, in quibus non Catilinæ atque Lentuli rumor obstreperet. Libros præterea huiuscemodi laudibus suis compleuit. Vnde ipsius orationem dulcissimam, & omni refertam suauitate, grauem ac molestam reddidit, veluti ex indigno quodam fato sibi continuò id fastidium adesset. Tamen licet hac immoderata flagraret ambitione, aduersus neminem inuidia inuectus est. Laudum quippe liberalissimus fuit vel eorum qui antea, vel sua tẽpestate floruissent, vt ex ipsius scriptis aduertere fas est. Memorantur multa circa id ab ipso iucundè prolata. Aristotelem fluuium esse, inquit, auri profluentis. De Dialogis Platonis ait: Si Iuppiter oratione vteretur, eum non aliter, quàm Platonis dialogis locuturum. Theophrasti orationem, singulares delicias vocabat. Orationum Demosthenis interrogatus ecquæ optima sibi videretur: Longissima, inquit. Vnde qui Demosthenem dicendo effingere cupiunt, hanc Ciceronis vocem inuadunt, qua alicubi in eius epistolis ad domesticos quosdam suos est vsus, quibusdam orationum suarum locis Demosthenem se excitasse. Verùm inter cæteras laudes, quibus plurimis in eum virum vsus est, id maximum, & omni admiratione dignum, quòd eas orationes, in quibus summam diligẽtiam habuit, Philippicas in Antonium, Demosthenis verbo nominauit. Omnium qui eius ætate aut eloquentia aut doctrina præstitissent, extitit nemo, quem non vnicè diligeret, & aut scribendo aut orando celebriorem redderet. Cratippo Peripatetico operam dedit, vt à Cæsare iam rerum potito Romanus ciuis adscriptus foret. Areopagitarum Senatui etiam persuasit, vt illum Athenis degere decernerent, eósque impulit vt eum orarẽt iuniorum studiis immorari, veluti qui eam vrbem splendidè esset exornaturus. Eiusdem etiam epistolæ quædam ad Herodem sunt, itémque ad filium aliæ, iubentes vt cum Cratippo philosophiæ operam daret. Gorgiam rhetorem filii cõsuetudine prohibuit, quòd eum adolescentẽ ad voluptates & potus alliceret: hæc vna ex epistolis suis Græcis. Itémque ad Byzantium Pelopen altera extat: quas iracundia quadam scripserat: in prima dignissimè Gorgiam increpãs, quòd mollem ac lasciuam vitam ageret. In altera Pelopen improbat, quòd adeò deiectioris animi foret, vt honores quosdam à Byzantiis oblatos decerni sibi neglexisset. Hæc liberaliter licet, & quadam vbertate linguæ, quandoque tamen modestiam excessere. Numatium enim cùm è iudicio eum eripuisset, quòd ille victoria elatus Sabinum domesticũ atque familiarẽ suum reum ageret, tanta iracundia adorsus est, vt aduersus eum diceret, Tu ergo Numati tua opera euasisti? an quòd ipse multas tenebras in curia circũfudi? M. Crassum pro rostris laudans, cùm voto potitus esset, post dies paucissimos eũdem acriter probro lacessiuit. Vnde cùm diceret Crassus, Non hoc in loco me nuper extuleras? Et certè, respondit, declamãdi gratia vili materia ora-

tionem exercens. Cùm aliquando diceret Crassus, neminem ex Crassis Romæ diutius annis sexaginta vixisse: mox in huius dicti pœnitentiam ductus cùm subderet, Quid ad hæc? Tum Cicero, Tam blandè, inquit, morem cōcioni gessisti, quòd Romanos noras id libenter audituros. Cùm retulisset Crassus Stoicos sibi placere, quoniam bonū virum diuitem esse ostenderent: Vide, inquit Cicero, ne illud magis, Omnia in sapiente sita esse. auaritiæ enim notabatur Crassus. Cùm alter filiorum Crassi, qui cuidam nomine Digno persimilis erat (& ob id genitrici turpem iniecerat maculam, quòd Digno conciliata fuisset) apud Senatum probè & cum laude perorasset, interrogatus Cicero quid de Digno censeret, Dignus quidem Crassi est. Profecturus in Syriam Crassus, Ciceronem optauit beneuolum sibi, quàm aduersariū magis relinquere: ergo mutuæ cōciliationis gratia Ciceronē adorsus, apud ipsum velle cœnare se dixit. Quo familiarius acto, post dies paucos cùm quidam è domesticis Ciceronis obuiā facti nūtiarent, Vatiniū virum malè Ciceroni conciliatū spopōdisse se in eius amicitiam atque gratiam rediturum: Num quid, respondit, & Vatinius apud nos cœnare vult? Aduersus itaque Crassum talem se Cicero præbuit. Vatinium verò quòd strumis tumidū guttur haberet, cùm quādam oraret causam, oratorem appellauit inflatum. Hunc Vatinium cùm Cicero accepisset vita functum, atque paulò pòst cùm manifestius nosset eum viuere, Malè, inquit, pereat qui malè mentitus est. Decreuerat Cæsar vt militibus agri Campani diuiderentur, sed cùm in Senatu plerique id ægrè ferrent, & L. Gellius vir iam senio confectus, hoc se viuēte non perpessurum assereret, Expectemus, inquit Cicero: lōgam enim dilationē non patitur. Vir quidā Octauius Libya (vbi aurem perforare mos est) oriūdus dicebatur. cùm ergo in quadam causa se non audire Ciceronē recitantem diceret, Atqui aurem, inquit, bene foratam habes. Dicēte Metello Nepote Ciceronem patrocinio suo plures occidisse quàm liberasse: Fateor, inquit, apud me plus esse fidei, quàm facundiæ.

Adolescēs quidam qui medicata placenta patrem peremisse insimulabatur, temere elatus, se Ciceronem probris impetiturum esse iactauit. Tum Cicero, Hoc, inquit, malo, quàm placentis. Publius Sextius cùm Ciceronē cum patronis quibusdā aliis, causæ cuidam adiunxisset, & perorare solus vellet, cognito quòd mox foret à iudicibus absoluendus, cùm iam sentētia ferretur, ad eum versus Cicero, Fruere hodie, inquit, Sexti, tēpore: nam die crastina priuatus futurus es. P. Cottam rudis ac tardi ingenii virum se iuridicū profitentē, Cicero aduocatione quadā apud iudices aduocarat in testem. sed cùm ille se nihil scire diceret, Fortè, inquit Cicero, de legibus interrogari te putas. Metello Nepote sæpenumero in quadam altercatione dicēte, Quis est pater tibi? respondit Cicero, Responsionem hanc mater tua tibi grauiorem effecit. Ferebatur enim Metelli mater impudicè vixisse. Hic etiam Metellus tantæ leuitatis atque inconstantiæ fuit, vt tribunatus sui magistratum linquens, ad Pompeium in Syriam nauigaret, mòxque ab eodem inconsultior atque incōstantior rediret. Quare Philagrum præceptorē suum cùm sepelisset, & diligēter sepulchro marmoreo coruum iussisset incidi, Hoc rectius facis, inquit Cicero. Nam hic te volare magis, quàm dicere docuit. M. Appius cuiusdam defensionis suæ proœmio, memorabat clientem à se precibus summis suam diligētiam, facundiam, atque fidem petiisse. Tum Cicero, Næ tu igitur homo ferreus es, qui tam nihil amici postulatis respondes. Verùm in maleuolos siue aduersarios his vti scōmatis oratoris est: at in alios ioci gratia eadem, vti se casus obtulerat, effudisse, Ciceroni non paruam cōflauit inuidiam. Ac horū pauca perstringam. Marcum Aquiliū binos habētem generos, ambósq; exules, appellabat Adrastū. Lucio Cotta viro vini auidissimo administrante censuram, ipse cōsulatum petens, cùm è labore sitiens circunstātibus vndique comitibus suis clàm biberet, Non iniuria timetis, inquit, ne cēsor mihi succenseat, quòd aquam bibo. Voconio tres secū filias inuenustissimas ducenti obuiā factus, Phœbo, inquit, inuito natos seminat. M. Gellius quem anceps erat rumor non ortū parentibus liberis, cùm magna hic ac sublimi voce quasdam literas in Senatu recitasset, Ne miremini, inquit Cicero: nam & hic vnus est eorum qui proclamanerūt. Faustus Sylla, dictatoris Syllæ filius, cùm paternas substātias dilapidasset, & grandi ære alieno opprimeretur, vitium proscripsit. Tum Cicero, Hanc, quàm paternam proscriptionem malim. Sic igitur plerisque oneri Cicero fuit, vt Clodius aduersus eum cōspirarit. Eius factionis tale initiū fuit, Erat Clodius vir claris parētibus natus, tum quia ætate iunior, & dignitate præstās, & audacia. Is cùm amore Pōpeiæ Cæsaris coniugis flagraret, clàm eius domū ingressus est, vestē ac habitū psaltriæ indutus. Muliebres enim cœtus tū in æde Cæsaris, sacrū illud arcanū inaccessum omnino viris agebāt: virilis itaque sexus aderat nullus. Spe autem latēdi cœtum adductus Clodius, ob adolescentiæ suæ formam, genásque nōdum pubētes, turbæ immixtus, ad Pōpeiam ingreditur. Sed cùm noctis tenebræ, & ædis permagnæ aditus ignarū illum agerent ac inuium, errore domus palàm captum, quædā Aureliæ matris Cæsaris pedissequa illi obuiam facta nomen rogat. loqui coactus Clodius, se Pompeiæ pedissequam inquit, & è cœtu Auram nomine quærere. Tum illa viri voce intellecta territa proclamat, sociásque aduocat. Reseratis foribus adsunt illæ, & scrutantes singula, Clodium comprehenderunt in pedissequæ eius cella cui occurrerat, fuga progressum. Hac re vulgata, Cæsar Pōpeiam dimisit vxorem, vt Clodium accusaret. Erat Clodio Cicero amicitia iunctus. Nam eius opera tam in cæteris, quàm ad præsidium sui capitis in coniuratione Catilinæ impēsissimè vsus fuerat. Sed cùm inniteretur Clodius apud iudices probare, sese die patrati sceleris in remotissimis ab vrbe locis diuertisse, Cicero aduersus ea testatus est, asserēs eum tunc se domi conuenisse, & quod certissimū erat, seriò secum colloquutū. Creditū est Ciceronē non tam ex re ipsa id testatum, quàm quòd Terentiæ cōiugi se purgarum voluisset. Ea enim æstuabat odio Clodii, ob eius sororem Clodiam, quæ aspirare ad nuptias Ciceronis videbatur, conciliatione ac opera

Tullii, in primis familiaris ac domestici Ciceronis. Hic enim frequentiori cõsuetudine salutandi atque conueniẽdi Clodiam (non enim habitabat procul) eius rei Terentiæ suspicionem iniecit. Quare Terentia cùm difficilis esset ingenii, & sui coniugis facilè princeps, virum inflammauit, impulitque vt in Clodium testaretur. Ad hoc nonnulli boni ac præcipui viri periuria, largitiones, versutias pudicatum in eundem testati sunt. Lucullus ancillas in medium duxit, quæ affirmarent Clodium, cùm apud se domi habitarent, iuniori sorori commiscuisse. Rumor præterea percrebuerat eundem etiam se coniunxisse reliquis binis sororibus suis, quarum Martius Rex Terẽtiam habebat vxorem, alteram Metellus Celer, Quadrantiam cognomine, quòd quidam ex his, qui eam amabant, pro argenteis in illius loculum æreos nummos immisisset. Est enim nummus ex ære minutissimus, quem quadrantem vocant. Hæc inter cæteras sororum certiori fama Clodium vrgebat. Dum ea gererentur, animi plebis nonnihil aduersus eos, qui in Clodium testati essent, ostendebantur. Vnde perculsi metu iudices, se muniere præsidiis: eorumque nonnulli cùm sententias ferrent, confusis characteribus literarum tabellas protulere. Non tamen plures hæ fuerunt, quæ Clodium liberarunt. Rumor fuit largitionem his intercessisse. Vnde Catulus obuiam iudicibus factus, Perquàm rectè, inquit, iudices præsidium postulatis, timentes scilicet, nequis vobis argentum abriperet. Clodius etiam cùm Ciceroni exprobraret, quòd ipsius testimonium apud iudices nihil fidei habuisset, id responsum accepit: Mihi enim, inquit Cicero, quinque & viginti iudices fidem præbuere: tot enim te condẽnarunt. tibi verò triginta non credidere. antè quippe liber ab his ipsis non euasisti, quàm pretium solueres. Atqui interrogatus Cæsar cur repudiasset vxorẽ, cùm adulteriũ non assereret. Nam decet, inquit, Cæsaris thorum non tantùm crimine, sed & criminis suspicione carere. Absoluto itaque ab eo reatu Clodio, móxque designato tribuno plebis, animũ aduersus Ciceronem iniicit, omnia simul mouens, omnésque ciues simul in illũ incitans: quippe plebis animos, quòd obsequiosum illis magistratum suum præberet, in sentẽtiam suam allexit. Præterea vtrique cõsulum non mediocres prouincias decreuerat, Pisoni Macedoniam, Gabinio Syriam, multósque qui priuati hactenus vixerant, ad publicos honores acciuit. Circunseptus ipse validissimis seruorum & familiarium copiis incedebat: præter hæc Triumuirorũ, qui tum in vrbe plurimum poterãt. Crassus palàm Ciceroni aduersari, Pompeius vtrique blandiri, Cæsar expeditioni aduersus Gallos intendere. Trepidus ergo Cicero licet beneuolentiam Cæsaris desperaret, eumque ob rem Catilinæ sibi existimaret infensum, tamen metu coactus ab ipso impetrat vti secum iret legatus in Galliam. Eo pacto intelligens Clodius Ciceronẽ suum subterfugere tribunatũ, cum eodem beneuolẽtiam simulat, atque in Terentiam omnem huiusmodi dissidii causam iniicit: in illius memoriam incidens, non nisi piè ac clementer in eum loquebatur, veluti secũ non odio, sed omni humanitate flagraret. Sic ergo ea dissimulatione metu Ciceronem omnino liberat. Quare Cicero existimans se tribuno conciliatum, legationem Cæsari pactam abnegat, séque ad publica vertit. His igitur incẽsus Cæsar, Clodium aduersus Ciceronem prouocat, Pompeiumque ferè à Cicerone semouit. Præterea in Ciceronem testatus est, contra fas atque maiorum leges Lentulum ac Cethegum, cæterósque absque iudicio damnatos cæsos esse. Id enim crimen in Ciceronem delatum est. Quare actus in iudicium Cicero huius criminis reus, nec à mediocris potentiæ viris oppressus, vestem atram assumit, & profluente coma plebem orare, & supplex ambire cogitur. Tum per vrbis vicos vndique factus obuiam illi Clodius, viris comitatus in omnem audaciã atque contumeliam pronis, vicem Ciceronis illudere, & turpiter gestũ illius omnibus probris vrgere, interdũ etiam lutum lapidésque iactãtes, supplicationibus illius obstrepere. Cum Cicerone quamplurimi, omnis ferè multitudo equestris ordinis, vestes commutauit. Præterea viginti propemodum millia iuuentutis Romanæ (non enim minor erat horum numerus qui illi assistẽbant) promissis etiam comis passim per vrbem preces effundere. Senatus erat frequens, vt decerneret populũ vestem veluti ex publica mœstitia mutare: sed cõsules cùm diuersa sentirent, præterea Clodius cùm circa curiam armatus satellitibus omnia terrore repleret, è Senatu prorupere nõnulli ordinis senatorii, qui laceris indumentis tumultus speciem dedere. Denique cùm neque misericordia, neque pudor quicquam valuere, quin oporteret Ciceronẽ aut exulem fieri, aut ferro rem decerni, ad Põpeii auxilium itum est, qui consulto ab vrbe semotos iuxta Albanum agrum sponte diuertetat. Ad eius opem implorandam primò Piso ipsius gener profectus est, pòst ipse: sed quum eum præsentiret adesse Pompeius, eius cõspectum minimè pertulit. Nam graui ipsius viri pudore opprimebatur, qui modò duas cõtentiones atque certamina sui gratia subiisset, multáque pro Republica iuxta sentẽtiam administrasset. Cùm ergo esset Cæsaris gener, veteres gratias Ciceroni repetenti negauit, egressúsque postico colloquium Ciceronis minimè pertulit. Quare proditus à Põpeio Cicero, nudus ac derelictus ad opem consulum profugit. Gabinius animo indefesso & pertinaci ad ferenda singula Ciceronem impellere. contrà Piso illum hortari, vti desisteret à cœptis, vt furori tribuni cederet, vt temporum vicissitudines ferret, vt in tantis seditionibus, quæ ex ipsius capite vrbi emergere posse videbantur, iterum patriæ salus fieret. His permotus Cicero, necessarios suos quid salubrius acturus sit, consulit. Lucullus eum manere veluti demum victurum censebat: alii ipsum abire, quòd mox sedata rabie Clodii, populus eius desiderio esset flagraturus. Hæc eadem Cicero ipse approbans, Palladis signum, quod domi locatum non paruo tẽpore summum in modum coluerat, in Capitolio obtulit, idque subscripsit, Palladi Romæ custodi. Hoc peracto exemplo, comites ex beneuolis atque familiaribus suis nactus, circiter noctem mediam vrbem egreditur. Deinde per Lucaniam iter agens, Siciliam attingere statuit. Interea exitus eius cùm Romæ patefieret, fugæ criminatur at-

que damnatur à Clodio, ac aqua & igni interdictus, néve intra quingenta milliaria Italiæ tecto susciperetur, edictum est. Verùm cæteri hoc post gratiam Ciceronis habentes, maximè ipsum venerati, & longa profusi humanitate, eum gratissime prosequuti sunt. Sed apud Hipponem Lucaniæ ciuitatem, quam nunc Vibonem vocant, Vibius vir Siculus, qui in plurimis Ciceronis beneuolentia fretus esset, & in eiusdem etiam consulatu ad ædilitatem euectus, hospitio eum repulit, séque illico eum delaturum in crimen asseruit. C. item Virginius Prætor hactenus Ciceronis opera non mediocriter vsus, iussit eum omnino ab insula prohiberi. Quamobrem affectus his Cicero, properè Brundusium petit. Inde Dyrrhachium vento secũdo nauigans, mutato in ipso itinere cælo, regressus fertur, moxq; die proxima soluta, iterum puppi voto potitus est. Traditur, cùm Dyrrhachii littus attingeret, exonerata puppi, terræ motũ hiatúmque pelagi extitisse, ex quibus ab hariolis intellectum est, exilium non diuturnum ipsi fore: mutationem nanque fortunæ eius his signis portendi constare sibi asserebant. Verùm licet à plerisque beneuolẽtiæ gratia salutaretur, licétque Græcorum vrbes certatim honore summo ipsum dignarentur, subtristis tamen & mœstus vitam agebat, & veluti qui insano quodam amore torqueretur, persæpe ad Italiam oculos flectens: ita tenuis, ita sua dignitate eiectus videbatur, vt existimaret nemo virum in primis eruditum, ac tot in studiis literarum obuersatum, eũm extitisse: tametsi sæpe philosophos orabat, ne se rhetorem, sed philosophum appellarent. Aiebat enim philosophiam ob seipsam, sed oratoris facultatem non nisi quantum forensibus negotiis necessarium fuisset, se cõplexum. Arduum quippe, & ingenti gloria dignum, animorum affectus secludere, multarúmque rerum passiones euellere, cùm in negotiis ciuilibus multa cõsuetudo ac familiaritas multa fuerit: nisi adeò quis consultò vixerit, vt in his quæ gerenda sunt, ita omnino extra feratur, vt negotiorum non affectuum particeps sit. Cæterum Clodius, eiecto Cicerone, incendio tradit eius villas, incendio dat eius domũ, ibique Libertatis tẽplum erigit. Reliquas verò bonorũ suorum substantias hastæ subiicit: quæ licet per integros dies assidua voce præconis pronuntiarẽtur, tamen nemo inuentus est, qui rei cuiusque foret emptor. Hac igitur indulgẽtia elatus Clodius, primatibus vrbis terrori factus, vallatúsque à plurimis è plebe viris, in omne facinus atque probrũ erumpere paratissimus, animum in Pompeium vertit, quædam illius acta, quæ in exercitu nuper ædiderat, scindens. Quare Pompeius ægrè id ferens, se torquere, quòd Ciceronem exulem fieri passus esset, mentéque mutata, de illius reditu cum necessariis suis agitat. Sed obsistente his Clodio, placuit Senatui nihil sancire, nihilve publicum agere, donec Ciceronis reditus statuatur. Igitur cùm consules, qui Lentuli & Cethegi ac sociorum asserebant causam, diuersa molirentur, orta seditio adeò inualuit, vt tribuni de foro socii abirent, & Q. Ciceronis frater, extrema passus, inter cadauera fusus latuisset. Hinc animi plebis cœpere flecti, primúsque Annius Milo Tribunus ausus est Clodium vi ad iudicium trahere. Ad Põpeium plebei permulti, præterea è municipiis non pauci cõfluxere, quibus circunseptus ipse, sublato è foro Clodio, ad ferendam sentẽtiam de reditu Ciceronis ciues conuocat. Fertur populum nihil vnquam tanto omnium consensu statuisse. Decreuit præterea Senatus, certans non inferior esse illi beneficio, omnes ciuitates, quæ Ciceronem in exilio fouissent, ornare laudibus, domúmque ac villas, quas Clodius cõbusserat, ære publico reparari. Itaque decimo exilii sui mense redit Cicero, cui singulorum tanta lætitia, tanto ciuium studio obuiam itum est, vt quod ab ipso memoratur, se Romam Italiæ humeris reportatum, res ipsa superauerit. Crassus etiam, qui antequam Cicero exul fieret, infensus illi fuerat, lætis animis ipsi occurrens, in amicitiam reintegratus est: licet hoc gratificaretur filio Publio, qui Ciceronis amore æstuabat. Paruum deinde post tempus cùm obseruasset Cicero Clodium abesse Roma, plurimis comitatus viris, in Capitolium profectus, tabulas tribunitias, in quibus ea, quæ Clodius magistratu suo administrarat, seruabãtur, eiecit. Quod cùm Clodius quereretur, instabat Cicero, illum asserẽs contra leges ex ordine patritio tribunatum adiisse, ob idque nihil administrationis illius esse validum. Sed permotus iis Cato, Ciceroni instat, non gratia (vti ferunt) Clodii, sed rem indignam grauémque, atque violentam Reipub. ratus, tot decreta, cunctásque administrationes publicas Senatũ incassum reducere, in quibus erãt acta, quæ idem ipse Quæstor Cypri atque Bysantii egerat. Ab ea igitur spe deiectus Cicero, paululùm aduersus Catonem sensit: non vt in apertum odium itum sit, sed vti mutua beneuolentia obscurius vsi forent. Post hæc Milo Clodium confodit, reusque patricidii actus, patronum sibi Ciceronem constituit. Verùm timens Senatus ne ex periculo Milonis clari in primis, & tunc iracundi ciuis, quicquam tumultus vrbi excitaretur, Pompeio mandat sibi curæ esse hanc causam, curarétque vt impune iudicibus libera potestas iudicandi sit. Noctu ergo Põpeius cùm forum armatis militibus cinxisset, pertimuit Milo, ne Cicero tantorum conspectu, subita nouitate perculsus, pro se minus iucunda oratione certaret: illi persuasit, vt in lectica delatus in forum, in ipsa cubans quiesceret, donec conuenissent iudices, & curia frequẽs esset. Cicero nanque non in armis tantùm fuisse trepidus fertur, sed ex tanta exercitatione non adeò cõpositus, quin ad orãdum non ita timens pergeret, vt vix à motu corporis tremitúque desisteret. Oraturus pro Lucio Murena qui sub Catone reus agebatur, cùm intellexisset Hortẽsium ex oratione sua in eadem causa splendidè recitata, elatum gloria, nullam partem noctis quieti indulsit, vigiliis & meditationibus anxius, ne in dicẽdo inferior censeretur. Cæterùm ad agendam causam Milonis, Cicero lætitia aggressus, viso Pompeio, qui curiæ veluti in exercitu sublimia possidebat, visis autem armis quæ vndique fulgebant, stupore confusus est: tandémque tremens, ac voce vix faucibus euulsa, trepidè sermonem incepit, reo ipso Milone summa audacia assistẽte certamini, nec dignato mutare comam, nec mutare vestem, quod damnationi suæ non

paruam præbuisse materiam traditur. In eo tamen stupore, Cicero magis ob salutem Milonis periclitãtis affectus, quàm timidus iudicatus est. His actis pro Crasso iuniore qui apud Parthos obiecat, augur designatur. Deinde Proconsul prouinciam sortitus Ciliciam, exercitum duodecim millium peditum, duorúmque millium sexcentorum equitum traiicit, iussus Cappadociam Ariobarzani regi reconciliare, eiúsque voluntati reducere. Hæc ipse placidè, & absque congressu pugnæ cõposuit, ac Cilices, qui ob cladem Romanorum à Parthis illatam, Syriǽque tumultus efferebantur, administrationis suæ mansuetudine placat. Munera ibidem à regibus sibi oblata renuit. Præterea prouinciæ populos ab epularum stipendiis soluit. Idem diebus singulis iucundiores è prouincia viros nullo apparatu, sed liberaliter conuiuio adhibuit. Eius domus ianitore omnino libera: ipse cubans à nemine visus est, sed matutina luce aut stans, aut circumambulans iuxta cubilis sui locum, dexteram his dabat, qui ad se salutatum ingrederentur. Iracũdè nullius iurgio lacessitus, aut damnatus improbè fertur. Multa publicorum quæ furtinè subrepta fuerant, ciuitatibus reddidit, ac obnoxios nihil vltrà perpessos in sua dignitate seruauit. Pugnæ non expers, latrocinia, quæ circa montem Amanum insidebant, in fugam egit. Qua victoria Imperator à militibus salutatus est. In qua re, ne id frustrà retulerim, Cælius orator cùm rogasset vt ad quoddam spectaculum pantheras sibi Romam è Cilicia mitteret: Cicero venustè permotus rebus à se gestis, in Cilicia non esse pantheras respondit, sed in Cariam effugisse, dedignatas quòd cæteris pacem agentibus, illæ solùm bella perferrent. Cæterum prouincia decedens Cicero, Rhodum nauigat. Inde veterum consuetudinum desiderio captus, Athenis plusculam moram egit. Vbi viris eruditione præcipuis in colloquiũ adhibitis, beneuolísque gratè persalutatis, laudibus Græciæ cõmodè exornatus, Romam rediit, iamiam veluti quodã incendio bello ciuili æstuãte. Verùm Senatus cùm sibi triũphum decerneret, gratius sibi inquit fore, composita intestina seditione, se triumphum Cæsaris sequi. Interea priuatim consiliis diligẽtem operam præbuit, partim Cæsari scribens, partim Põpeium orans, vt vtrunque pacaret. Sed insanabile vulnus mox patuit. Cæsar enim vrbem inuadit. Pompeius plerísque clarorum & optimorum ciuium comitatus, hanc deserit. Ex quo Cicero fugam illorum linquens, addi partibus Cæsaris visus est. Anceps tamen ac vtrinque discussus quædam signa suæ mentis aperuit. Scribit enim in epistolis, quò se vertat ambigere, honestam & pulchram belli materiam apud Pompeium esse, Cæsarem meliori re vti, séque salubrius necessariis præseruare. habeo igitur quem fugiam, quem sequar non habeo. Inter hæc, Trebatius vir Cæsari familiaris, per epistolas Ciceronem hortatur ad Cæsaris beneuolentiam, eúmque ad spem successuum cõmunicandam inuitat. Quod si ob eius senectutem abnueret, admonet vt ambobus lõgè semotis in Græciam pergat, ac ibi quietem agat. Tum admiratus Cicero, quòd Cæsar ipse non scripserit, iracundè respõdit, se nihil Repub. indignum acturum. Hæc in epistolis eius inuenire fas est. Cæterum Cæsare Hispaniam petẽte, Cicero ad Põpeium nauigat: hunc cæteri gratè suscipiunt: at Cato amotis procul arbitris, multa cum illo questus est, quòd adhæreret Pompeio, asserẽs sese non commodè, quam partem primùm elegisset, posse relinquere: Ciceronem si Romæ mansisset, rerum euentui se componens, patriæ saluberrimum, & amicis vtilissimum se futurum, causa nulla inquiens illum Cæsaris hostem factum, & periculi tanti participem. Hi sermones maximè Ciceronis flexere animos: vnde operam dedit vt Pompeius ad magnificum nihil eo vsus sit, materiam ipse præbens, nec animi mutationẽ longè dissimulans. Apparatum nanque Pompeii flocci-pẽdere, eius crebras conciones clàm molestè habere, socios nulla causa plerunque lædoriis carpere, siue per iocum eludere: idem castra perãbulans fronte mœstitiam simulare, nemini ridendus, cæteris inopinato risum ludúmque suggerere. Ex his quædam retulisse indignum non arbitror. Cùm Domitius virum quendam aciei præfecisset, & eum laudibus prosequeretur, quòd moribus esset pius ac integer: Quid ergo, inquit Cicero, ipsum tuis tutorem liberis non præseruas? Quidam Theophanem Lesbium, dum in castris erat præfectus fabrorum, laudibus efferebant, quoniam Rhodios in amissione classis optimè solatus oratione suauissima foret: ad quod Cicero, Quàm optimum, inquit, est Græcum hunc in castris magistratum habere. Cæsar rebus secundis vsus, cùm partes aduersas obsidione premeret, memorante Lentulo audiuisse se Cæsaris beneuolos mœstos ac furentes esse, Eos, inquit Cicero, dissentire Cæsari dicis. Cùm Maricus, qui ex Italia nuper accesserat, referret Romæ famam inualescere, Pompeium obsidione vrgeri: Ob id nauigasti, inquit, vt id aspiciens crederes? Referente Nonnio post cõflictum optimam spem haberi licere, quòd septem aquilæ in castris Pompeii captæ essent: Rectè, inquit, moneres, si nobis aduersus picas pugnandum foret. Labienus quibusdam diuinationibus nixus, cùm assereret Põpeium superaturum: Hac ergo spe ducti, inquit, castra nuper amisimus? Expedita Pharsalica pugna, vbi ob malam valetudinem Cicero non affuit, cùm fugisset Pompeius, Cato frequentes copias classémque permagnam, Dyrrhachiũ tenens, Ciceronem iuxta morem & dignitatem cõsularem, exercitui præesse rogauit. Sed cùm non tantùm id negauisset Cicero, verùm omnino militiam fugeret, proditor à iuniori Pompeio, ac plerísque appellatus est, strictísque in se gladiis circũuentus trucidatus obiisset, ni Cato instans, eum in exercitu erectum transtulisset. Hinc igitur Brũdusium profectus, aduẽtum Cæsaris ob res Asiæ ac AEgypti tardantem, eum ibi moratur, donec nuntiatum est Cæsarem Tarentum attigisse, ac terrestri gressu Brundusium pergit. Timens autem virum victorem & infensum in multorum cõspectibus experiri, tamen præter dignitatẽ nec loqui, nec quicquam agere impulsus est. Nam Cæsar vt eum cõspexit, multò ante cæteros occurrentem, descendit, eúmque gratè præsalutauit. Deinde plurima solus cum illo alloquens, quorundam stadiorum continuum iter egit. Ex hoc tẽpore Cæsar tam firma, támque

grata beneuolentia aduersus eum vsus est, vt cùm ille de laudibus Catonis ædidisset, contrà rescribẽs Cæsar, in opere Ciceronis eloquentiam, ac vitæ integritatem celebrans, eum Pericli similem dixit, & ab eo Theramenis vim expressam esse monstrauit. Ciceronis igitur liber Cato, Cæsaris verò Anticato inscriptus est. Fertur etiã in causa Q. Ligarii, qui & ipse vnus ex aduersariis Cæsaris habebatur, patrono Cicerone, Cæsarem ad beneuolos suos versum dixisse, Vir ille diu malus nostérque hostis probatus. Sed quid interim nos impedit Ciceronem audire? At cùm orare Cicero cœpisset, tanta orationis varietate, tanta gratia admirabilis fuit, vt Cæsar in calores plurimos vultum verterit, manifestúmque foret omnes animi sui mutationes mirè potuisse cognosci. Pharsalicam tandem pugnam cùm orator attingeret, ille velut amens corpore exiluit. Libellum præterea quendam è manibus abiecisse traditur. Quare Cæsar orationis vi coactus, reum crimine liberat. Cæterum ex hoc rem pore Cicero Remp. in monarchiam mutatam aspiciẽs, publica misit, ac operam iunioribus præbuit, qui philosophiæ adorti studium forent. Ex horum etiam fermè consuetudine (quoniam hi nobilissimo genere ortum ducebant, & clari in primis erant) iterum in Repub. plurimùm potuit. Verùm interea eius erat studium, philosophiæ dialogos condere, siue transferre: præterea singula dialecticorum & physicorum vocabula in Latinum eloquium. Hic enim primus (vt aiunt) assensum, retentionem sententiæ, comprehensionem, præterea insecabile, vacuum, aliáque plurima huiusmodi vocabula hactenus Latinis insueta, nota & appellanda dedit. Poetica interdum ex ingenii facilitate ioci gratia vsus est, qua aliquando cùm calluisset, per noctem quingenta carmina narratur ædidisse. Eius verò temporis partem maximam agens apud Tusculanum agrum, cuidam ex suis familiaribus scripsit, se ducere vitam Laertis, iocatus in hoc, ceu solitus est in cæteris, seu quòd rerum ciuilium desiderio motus, præsentibus affligeretur. Perrarò interea vrbem accessit, idque tantùm vt Cæsarem salutaret. Frequenti verò in concione primus adesse, ac dicendo nouum quicquam continuò ad Cæsaris gloriam adoriri. Qnemadmodum illud cùm deiectæ & fractæ Pompeii imagines iussu Cæsaris in pristinam dignitatem essent restitutæ, inquit, Pompeii statuas figens Cæsar, suas firmat. Meditatus (vt fertur) patriæ histotiam stylo complecti, vbi multas Græcorum tum fabulas, tum orationes immiscere decreuerat, eam inuitè dimisit, publicis ac domesticis curis affectus, quarum nonnullas & ipse sponte subiit. Primùm enim Terentiam repudiauit vxorem, quòd adeò negligens fuisset eius, vt cùm in expeditionem proficisceretur, inops necessarii commeatus abierit. Præterea cùm in Italiam inde rediisset, ea nonnisi molesta & turbulenta potitus est. Brundusii etiam cùm ipse longam ageret moram, illa nec eò profecta est, & illuc pergentem Tulliolam tenuiori viatico impensáque dimisit. Domum adhæc omnium vacuam ac desertam, æréque alieno onustam fecit. Hæ repudii causæ feruntur potiores: quas cùm negaret Terentia, ipse longa oratione probauit. Hoc acto, paucos inde post dies virginem duxit vxorem, captus (velut aiebat Terentia) illius forma: sed vt Tyro libertus refert, vt æris alieni soluendi potestas esset. Nam ea puella prædiues erat, & eius substantias sub tutoris fide seruabat, cùm interim ob multa millia quæ debebat, adesse beneuoli, instare, solicitare, vt eam licet nõdum viro maturam desponsaret, séque illius dotibus pergrandi ære liberaret. Antonius verò in his quæ aduersus Philippicas scripsit, has memorans nuptias, illum vxorem, apud quam senuerat, indignè expulisse tradit, simulque in eum iocatus est, tanquam inertis & mollis viri rem ipsius domesticam mordẽs. Post hæc paucis fermè diebus, eius filia quæ post excessum Pisonis prioris viri Lentulo nupserat, ex partus angustia moritur. Adsunt igitur beneuoli, adsunt familiares: vndique conueniũt philosophi, Ciceronem exhortaturi, vt æquo animo filiæ mortem ferat. Nam huius doloris habitus impatiens est. Vnde quòd noua vxor lætari obitu Tulliæ visa est, illi repudium dedit. Sed apud domestica Cicero laborauit. Cæterum coniurationis in Cæsarem expers fuit, quanquam inter beneuolos Bruti haberetur, & præsentia ægrè ferret, ac plerisque non inferior Remp. pristinam cuperet. Pertimuere autem viri illius naturam ceu audaciæ inopem, ac eius ætatem, in qua robustissimis etiã viris solent animi maximè deesse. Verùm vt Bruti atque Cassii patrata res esset, & beneuoli Cæsaris conuenissent, iterum intestini tumultus est orta seditio. Quare Antonius, qui consulatum agebat, cõuocato Senatu, cùm ad cõcordiam breuiter quædam concionatus esset, Cicero pro tẽpore multa disseruit, Senatui suadens, vt Atheniensium exemplo abolitionem rerum Cæsaris ageret, præterea Bruto & Cassio prouincias decerneret. Sed horum nihil adimpletum. Nam plebis animi cæde Cæsaris exasperati, vt cadauer ipsum per medium forum elatum aspexere, ad hæc cùm extulisset Antonius Cæsaris vestem sanguine sparsam, ac vndique perforatam gladiis, furore commoti, percussores Cæsaris quæritant, inde ardentibus facibus eorum domos incendiis poscunt. Sed illi imminens periculum prouidentes, effugiũt: comitésque nonnullos auctoritate primos clàm immorati vrbem relinquunt. His exemplo Antonius elatus est, ac veluti dominaturus vrbi, omnibus timori esse cœpit, Ciceroníque maximè. Nam potentiam suam in vrbe iterum firmam aspiciens, & aduersus autores cædis tempus offerri, cœpit molestè angi præsentibus, præbuítque suspicionem dissimilitudinis vitæ animíque sui immutati. Quamobrem id animaduertens Cicero, enixè instat vti cum Dolabella legatus in Syriam nauiget. Sed Hircius & Pansa, viri clari & optimi, Ciceronis studio incensi, inituri consulatum post Antonium, ne se deserat orare, qui Antonium opprimere præsente eo suscepissent. Quare Cicero non omnino diffidens, quanquam id etiam parum crederet, Dolabellam missum fecit. Inde data fide Hircio, se Romæ affuturum, cùm consulatum iniret, Athenis æstiua ducturus solus nauigat. Sed in itinere ipso cùm moram tereret, & noui sermones (vt assolet) ab vrbe ferrentur, pœnituisse Antonium, eúmque mirè mutatum, ac omnia Senatusconsulto agere, tractaréque: præterea

vt rectè singula componerentur, vrbem eius indigere præsentia, secum questus, quòd nimium sui cautus esset. Romam repetit: nec primùm spe sua deceptus est. Tanta enim ciuium copia sibi obuiam itum est, vt in eius ingressu circa fores, circa dexteras dandas, circa salutationes, integra fermè dies consumpta sit. Postea verò Antonius cùm Senatum cogeret, aduocato Cicerone non paruit, sed cubans simulauit se ex pelagi laboribus & valetudine impediri. Nam suspicio insidiarum in ipsa via nuntio quodam accepta, eum in Senatum ire vetuit. Hoc Antonius non leuiter tulit, sed eum probris lacessens, milites extemplò misit, qui aut illum adducerent, aut domum incenderent. Sed his cùm obstarent nonnulli, precibúsque inniterētur, Antonius vadimoniis contentus quieuit. Deinceps primores vrbis placidè reliquum tempus duxere palàm: illi verò aduersantes, nec omnino sibi nō cauti, donec iunior Cæsar ex Apollonia in patriam redit, & hæreditate Cæsaris adita cum Antonio, in non paruas contentiones erupit, cùm Antonius ex bonis Cæsaris quinquaginta & ducenta millia æris sibi diriperet. Ex his Philippus Iunioris Cæsaris vitricus, & Marcellus, qui sororem eiusdem duxerat, cum adolescēte Cæsare ad Ciceronem profecti conueniunt, vt apud Senatum, & apud plebem Cicero verbo factóque causam adolescentis assereret, contráque adolescens pecunia & militibus defensionem sibi Ciceronis assumat. Iamiam adolescens plerosque militum Cæsaris circa se habere, & Cæsaris partes omni studio ad sese recipere. Ferunt Ciceronem non ingratè beneuolentiam Cæsaris inuisse, quòd eum antea diuino quodam somnio illexisset. Nam Cæsare atque Pompeio nondum vita functis, Cicero per quietem vidit sese monitum, in Capitolium vocare ordinis senatorii liberos, ceu Iuppiter ostēsurus, quis vnus ex illis foret qui rerū esset potiturus. quocirca ciues soliciti currere, & iuxta templum assistere, pueri verò omnes circunsedere, silentiúmque agere. Patefactis interea foribus tēpli, quisque puerorum vicissim surgere visus, ac Iouem adire. Tum Iuppiter quemcūque animaduertisset, mœstúmque repulisset, in vnico solùm fixus, dexteram portendens, O Romani, inquit, hic princeps factus, finem bellorum ciuilium vobis imponet. Hoc somnio stupefactus Cicero, imaginem pueri requirens, cùm ipsum nihil omnino nosceret, animo eam impressit. Cùmque per diem descendisset in campum Martium, visis pueris qui peractis ludis iam abibant, puerum, quem in somnis viderat, aspicit. Quare animo perculsus puerum conuenit, eúmque rogat quibus parentibus natus sit. Erat ille Octauio patre, qui vir nō valde clarus fuerat, ex Accia sorore Cæsaris ortus: ex quo Cæsar liberis carens, facultates suas, domum, familiæque nomen testamento illi reliquit. Ex eo igitur somnii tempore ferunt Ciceronem, cùm Cæsar obuiam sibi fieret, accuratè eum conuenisse, contráque illum Ciceronis beneuolentiam gratè fouisse. Fortuna præterea quadam Cæsarem ortum memorant, Cicerone consulatum administrante, quæ omnino primas fuisse causas ad mutuam beneuolentiam tradunt. Quare & odio Antonii, & ob suam naturam gloriæ desiderio flagrantem, quòd existimaret ex potentia Cæsaris sese vrbi præesse, Cicero ita se adolescenti subiecit, vt eum quandoque patrem appellauerit. Ex quo stomachans Brutus in epistolis ad Atticum, Ciceronem increpat, quòd Antonii metu Cæsari blandiens, non libertati studere, sed domesticum sibi dominum facere videretur. Sed nihilominus Brutus Ciceronis filium, qui Athenis philosophiæ operam dabat, ad se recipiens, eum in primis dignitatibus habuit, eóque in plurimis vsus, ipsum strenuum reddidit. Ciceronis verò potentia tunc in vrbe maximè claruit. Nam iuxta mentem suam seditionis autorē eiecit Antonium, & ambos consules, Hircium atque Pansam, in illum ab vrbe cum exercitu misit. Suasit præterea Senatui lictores, cæteráq; imperii ornamenta Cæsari dari, veluti qui pro patria esset certaturus. Verùm deuicto Antonio, & vtrisque consulibus Thessalica clade cæsis, omnes militum copiæ ad Cæsarem conueniunt. Quare metuens Senatus virum iuniorem, fortunámque, qua splendidè vsus fuerat, largitione tentauit eius exercitum truncare, illiusque potentiam scindere, veluti Reipub. tot copiis nequicquam opus esset, cùm fugisset Antonius. Quamobrem territus Cæsar, ad Ciceronē mittit qui eum orarent, sibíque suaderent, vt operam impenderet ad consulatum ambobus committendum: quo si potiretur, affirmarent Ciceronem, vt placitum ei esset rebus vsurum, séque adolescentem ipsius curæ se daturum, nominis gloria illectum cōtentúmque. Hac simulatione primatum Ciceronis fore passus est: res ipsa tamen eò tendebat, vt Ciceronem ad petendum consulatum impelleret, comitia vtrisque conciliatur. Elatus ergo his nuntiis Cicero, vir senex à iuniore deceptus, Senatum atque centurias illi præbuit, extemplò à beneuolis lacessitus, ac non multò pòst intelligens se populi libertatem ac sese perdidisse. Nam inito consulatu, potentior factus adolescens, Ciceronem missum fecit, ac Antonio Lepidóque conciliatus, copias in vnum coegit, & veluti censum quendam triumuiri imperium orbis sibi partiti sunt. Proscriptionis præterea tabulas vltra ducentorum ciuium ædidere, in quibus Cicero causa plurimæ litis fuit. Nā Antonius nihil conuentionis omnino ratum habere, ni primus ille proscriberetur. Lepidus Antonio sese iungere, solus Cæsar ambobus summa vi obniti. Triduo itaque circa ciuitatem Bononiam horum scelerata colloquia habita sunt, quo loco apud interlabentem fluuium singuli castra locarant. Ferunt diebus primis Cæsarem pro Cicerone certasse enixius, victum tandem die tertia virum prodidisse. Omnium compensatio sic demum habita est, Cæsar, Ciceronem: Lepidus, Paulum fratrem: Antonius, L. Cæsarem auunculum suum, alios aliis concessere. Sic ergo eorum furor & indomita rabies omni ingenio humanitatis exciderunt, ostenderúntque magis nullam esse feram vastiorem homine, cùm licentiam affectuum nactus sit. His perfectis Cicero qui cum Q. fratre apud agrum suum Tusculanum diuertebat, audita proscriptione statuit Asturam ad maritimum quendam ipsius locum pergere, vt inde ingressi pelagus in Macedoniam Brutum conueniant, quoniam iam rumor erat victorem esse. Ex ingenti ergo mœ-

stitia defecti viribus se deferendos lecticis tradunt, ac per ipsum iter nec subsistebāt, nec mutuo propinquabant, simul lugentes ac vlulantes. Quintus præcipuè animo magis vexari, cui cùm subiisset in mentem se commeatum nullum habere, qui etiam Ciceroni tenuissimus erat, tutius visum est vt Cicero fugam præriperet, Quintus domū ea gratia præcurreret, vnde apparatior extemplò rediret. Hæc cùm inter se firmassent, alter alterum cōplexi, cum summo luctu disiuncti sunt. Inde diebus paucis Quintus ipse à familiaribus suis proditus, cum filio à persecutoribus cæsus est. Asturam delatus Cicero, quæsita puppe pelagus petit, ac ventos secundos iuxta Circæum potitur. Hic cùm optarent nautæ iter inceptum prosequi, Cicero seu metu maris, seu quòd nōdum omnino Cæsari diffideret, è puppe descendit, Romámque poscens, centum fermè stadia pedestri itinere transegit. Inde animi fessus ac mutatus, mare atque Asturam repetit. Hîc tum graui atque anxio cogitatu pernoctans, in mentem duxit clàm Cæsaris domum poscere, ac in ea interius sese iugulans, vltrices Diras in eum concitare. Verùm perscrutātium grassatorum timor eum ab hac profectione repulit: præterea monstra quædam quæ præsaga mente notabat: ex quibus familiaribus sese permisit Capuam puppi perducendum. Diuersoria enim illic habuit, in quibus ardores solis flatibus æstiuis gratissime flantibus euitare consueuerat. Hic Apollinis erat sacellum mari imminens: ex quo cùm Cicero adremigaret littori, corui elati pēnis magno clāgore nauiculam impetunt, deinde super vtrisque cornibus antennarum insidentes, partim clamore strepere, partim capita funium exagitare. Tum omnibus id infaustum ostētum visum est: verùm descendit è puppi Cicero, & in diuersorio veluti quietem capturus accubuit. Hinc corui super poste sedētes, magis ac magis tumultuoso clangore perstrepunt. Horum vnus descendens in cubiculum Ciceronis, palliū, quo cubans erat opertus, rostro ab eius fronte deduxit. Quod domestici cùm vidissent, malorum præsagi sese excruciare, si oculos suos cæde sui domini maculare sustineant: nefandúmque ipsis videri, si alitibus viro immeritò infelici opitulari conantibus, ope nulla ipsi permoueantur. Præcipites itaque mutuis viribus ac inter se precibus, illum lectica ad mare diripiunt. Inter hæc cùm lictorum copia superuenerunt iugulatores, Herennius Centurio, & Popilius tribunus militum. Is Popilius iandudum parricidii reus, opera Ciceronis, qui causam susceperat, defensus iudicium euasit. Cùm ergo fores quæ obseratæ fuerant, fregissent, & nec vbi Cicero inueniretur, & qui aderant, se illum scire negarent, tradunt adolescentem quendam Q. fratris libertum nomine Philologum, quem Cicero studiis liberalibus erudierat, tribuno dixisse, ipsum per vmbrosos consitósque calles ad pelagus lectica delatum. Tribunus igitur paucis comitibus secum assumptis, ad exitum viæ præcurrit: Herennius per demonstratam semitam accelerans, illum consequitur. Verùm Cicero vt percussores imminere cognouit, suis vti lecticam sisterent imperauit: inde ceu persæpe consueuerat, cùm genam sinistræ imposuisset, immotis oculis percussores prospiciens, iugulum apparat. Miserum id quippe spectaculum. Squalidus enim vultu, comáque sparsus: & adeò sub curis extenuatus, vt ipsorum percussorum plerique miserè affecti oculos suos texerint, cùm iugulum posceret Herennius, crine nudū, & extra lecticam vulneribus prolatum: quia tum sexagesimum quartum agens ætatis annum. Caput ac manus, cum quibus Philippicas scripserat, Antonii iussu truncauit Herēnius, Romámque attulit. Quæ membra cùm Antonius, qui tum fortè comitia habuerat, mutilata prospexit, ingenti voce proclamans, Sic habeât, inquit, finem proscriptiones. Deinde ea poni pro rostris imperat, spectaculum Romanis horrēdum, qui non membra Ciceronis sese spectare, sed imaginē animi crudelis Antonii videbantur. Verùm tanto in scelere, id tantùm ritè perfectum est, quòd Antonius vxori Quinti, Philologum tradidit. Hæc potestatem illius nacta, præter cæteros cruciatus, quibus eum affecit, eiusdem carnes ipsum se amputare membratim, igni adurere, manderéque coegit, sicuti historici quidam aiunt. Tiro, Ciceronis libertus, proditionis Philologi nihil omnino meminit. Cæterum ipse percepi, cùm Cæsar post plurimum temporis ad quendam è nepotibus ingressus esset, quòd tum fortè Ciceronis opusculum tenebat in manibus, subito aduentu Cæsaris territus, libellum in sinu tentauit occulere: sed id frustrà, cùm præuenisset Cæsar. Capto igitur opusculo eo Cæsar, cùm stando plurimam eius partem euoluisset, id reddidisse adolescenti cum his verbis perhibetur: Eloquēs fuit ô fili, & amator patriæ. Inde parum pòst cùm idem debellasset Antonium, consul factus sibi Ciceronis filium collegam delegit, atque fortitus est. Cuius magistratu Senatus statuas Antonii deiecit, ac nonnulla ipsius ornamenta aboleuit. Præterea publico edidit edicto, ex Antoniorum gente neminem Marcum appellari. Sic ergo diuino quodam fato vltima vltio ad Ciceronis domum redacta est.

M. T. Ciceronis Elogia, ex ANTIQVIS AVTHORIBVS.

T. LIVIO, HISTORIARVM LIBRO CXX.

M. CICERO sub aduentum Triumuirorum cesserat vrbe, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi se, quàm Cæsari Cassium & Brutum posse. Primò in Tusculanum fugit: inde transuersis itineribus in Formianum, vt ab Caieta nauim conscensurus, proficiscatur. Vnde aliquoties in altum prouectum, cùm modò venti aduersi retulissent, modò ipse iactationem nauis cæco voluente fluctu pati non posset: tædium tandem eum & fugæ & vitæ cepit. Regressúsque ad superiorem villã, quæ paulo plus mille passibus à mari abest, Moriar, inquit, in patria sæpe seruata. Satis constat seruos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum: ipsum deponi lecticam, & quietos pati, quod sors iniqua cogeret, iussisse. Prominenti ex lectica, præbentiq; immotam ceruicem caput præcisum est. nec satis stolidè crudelitati militum fuit: manus quoque, scripsisse in Antonium exprobrantes, præciderunt. Ita relatum caput ad Antonium: iussúque eius inter duas manus in rostris positum, vbi ille Consul, vbi sæpe Consularis, vbi eo ipso anno aduersus Antonium, quanta nulla vnquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ, auditus fuerat. Vix attollentes lachrymis oculos homines intueri trucidata membra eius poterant.

Vixit tres & sexaginta annos: vt, si vis absuisset, ne immatura quidem mors videri possit. ingenium & operibus & præmiis operarum fœlix. ipse fortunæ diu prosperæ, & in longo tenore fœlicitatis magnis interim ictus vulneribus, exilio, ruina partium, pro quibus steterat, filiæ morte, exitu tam tristi atque acerbo. omnium aduersorum nihil vt viro dignum erat tulit, præter mortem: quæ verè æstimanti minus indigna videri potuit, quòd à victore inimico crudelius passus erat, quàm quòd eiusdem fortunæ composito fecisset. siquis tamen virtutibus vitia pensarit: vir magnus, acer, memorabilis fuit, & in cuius laudes sequendas Cicerone laudatore opus fuerit.

AVFIDIO BASSO.

CICERO paulùm remoto velo postquam armatos vidit, Ego verò consisto, ait, accede veterane: & si hoc saltem potes rectè facere, incide ceruicem. Trementi deinde, dubitantique, Quid si ad me, inquit, primùm venissetis?

Sic M. Cicero decessit, vir natus ad Reipub. salutem, quæ diu defensa & administrata in senectute demum è manibus eius elabitur, non ipsius vitio læsa, quòd nihil in salute eius aliud illi, quàm si caruisset Antonio, placuit. Vixit sexaginta & tres annos, ita vt semper aut peteret alterum, aut inuicem peteretur: nullámque tem rarius, quàm diem illum, quo quod nullius interesset ipsum mori, vidit.

BRVTIDIO NIGRO.

ELAPSVS interim altera parte villæ Cicero, lectica per agros ferebatur. sed vt vidit appropinquare notum sibi militem Popilium nomine, memor defensum à se, lætiore vultu aspexit. at ille, victoribus idipsum imputaturus, occupat facinus, capútque decisum, nihil in vltimo fine vitæ facientis, quod alterutram in partem posset notari, Antonio portat, oblitus se paulò antè defensum ab illo.

Vt vero iussu Antonii inter duas manus positum in rostris caput conspectum est, quo toties auditum erat loco, sedato gemitu & fletu maximi viri miseriæ, nec, vt solet, ita depositi in rostris corporis concio audiuit, sed ipsa narrauit: Nulla non pars fori, aliquo iactationis inclytæ signata vestigio erat: nemo non aliquod eius in se meritum

fatebatur. Hoc certè publicum beneficium palàm erat, illam miserrimi temporis seruitutem & aleam delatam in Antonium.

ASINIO POLLIONE.

HVIVS ergo viri tot tantísque operibus mansuris, in omne æuum prædicare, cuius ingenio atque industriæ superbè natura pariter atque fortuna obsecuta est. Ei quidem facies decora ad senectutem prosperáque permansit valetudo: tum pax diutina, cuius instructus erat artibus, contigit, nanque à prisca seueritate iudicis exacti, maximorum noxiorum multitudo prouenit, quos obstrictos patrocinio incolumes plerósque habebat. Iam fœlicissima Consulatus ei sors petēdi & gerēdi munera magna deûm consilio, industriáque: vtinam moderatius secundas res, & fortius aduersas ferre potuisset: nanque vtraque cùm venerât ei, mutari eas nō posse rebatur. Inde sunt inuidiæ tempestates coortæ graues in eū, certiórque inimicis aggrediendi fiducia: maiore enim simultates appetebat animo, quàm gerebat. Sed quando mortaliū nulli virtus perfecta contigit, qua maior pars vitæ atque ingenii stetit, ea iudicādum de homine est. Atque ego ne miserādi quidē exitus eū fuisse iudicarē, nisi ipse tam miseram mortē putasset.

CAESTIO PIO.

SI ad desyderium populi respicis Cicero, quandocunque petieris, parum vixisti: si ad res gestas, satis vixisti: si ad iniurias fortunæ, & præsentem Reip. statum, nimium diu vixisti: si ad memoriam operum tuorum, semper victurus es.

CORNELIO SEVERO.

Oráque magnanimûm spirantia penè virorum
In rostris iacuere suis: sed enim abstulit omnis,
Tanquam sola foret rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia consulis acta,
Iuratǽque manus, deprensáque fœdera noxæ,
Patritiúmque nefas: est nunc & pœna Cethegi,
Deiectúsque redit votis Catilina nefandis.
Quid fauor aut cœtus, pleni quid honoribus anni
Profuerunt, sacris & vita quid artibus actæ?
Abstulit vna dies æui decus, ictáque luctu
Conticuit Latiæ tristis facundia linguæ,
Vnica sollicitis quondam tutela salúsque,
Egregium semper patriæ caput: ille Senatus,
Vindex ille fori, legum ritúsque, togǽque:
Publica vox eius æternum obmutuit armis.
Informes vultus sparsámque cruore nefando
Canitiem, sacrásque manus, operúmque ministras
Tantorum, pedibus ciuis proiecta superbis
Proculcauit ouans, nec lubrica fata deósque
Respexit: nullo luet hoc Antonius æuo.
Hæc nec in Hæmatio mitis victoria Perse,
Nec te dire Syphax, non fecit in hoste Philippo.
Inque triumphato ludibria cuncta Iugurtha
Abfuerant, nostrǽque cadens ferus Hannibal iræ,
Membra tamen stygias tulit inuiolata sub vmbras.

SEXTILIO EVA.

Deflendus Cicero est, Latiǽque silentia linguæ.

TOMVS PRIMVS operum M. Tullii Ciceronis: in quo hæc continentur.

Rhetoricorum ad C. Herennium Libri IIII.

De inuentione Rhetorica Lib. II.

De Oratore ad Q. Fratrem Lib. III.

De claris Oratoribus Lib. I, qui Brutus inscriptus est.

Orator ad Brutum.

De optimo genere oratorum, initium tantùm.

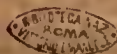
Topica ad C. Trebatium iurisconsultum.

De partitione oratoria dialogus.

Variæ lectiones ex permultis antiquiss. ac manuscriptis exemplarib. quibus prior lectio (si quid ab ea immutatum est) nonnullæque doctiorum coniecturæ adiunctæ sunt.

Index copiosissimus rerum ac verborum memoria digniorum.

LVTETIAE,
Apud Carolum Stephanum, Typographum Regium.
M. D. LIIII.
Cum priuilegio Regis.

TOMVS PRIMVS operum M. Tullii Ciceronis: in quo hæc continentur.

Rhetoricorum ad C. Herennium Libri IIII.
De inuentione Rhetorica Lib. II.
De Oratore ad Q. Fratrem Lib. III.
De claris Oratoribus Lib. I, qui Brutus inscriptus est.
Orator ad Brutum.
De optimo genere oratorum, initium tantùm.
Topica ad C. Trebatium iurisconsultum.
De partitione oratoria dialogus.

Variæ lectiones ex permultis antiquiss. ac manuscriptis exemplarib. quibus prior lectio (si quid ab ea immutatum est) nonnullæque doctiorum coniecturæ adiunctæ sunt.

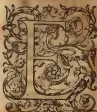
Index copiosissimus rerum ac verborum memoria digniorum.

LVTETIAE,
Apud Carolum Stephanum, Typographum Regium.
M. D. LIIII.
Cum priuilegio Regis.

Rhetoricorum ad C. Herennium

LIBER I.

1 TSI NEGOTIIS familiaribus impediti, vix satis otiũ stu-
dio suppeditare possumus, & idipsum quod datur otii, libérius
in philosophia consumere consueuimus: tamen tua nos C.
Herenni voluntas commouit, vt de ratione dicendi conscri-
beremus: ne aut tua causa noluisse nos, aut fugisse laborem pu
tares: & eo studiosius hoc negotium suscepimus, quòd te non
sine causa velle cognoscere Rhetoricam intelligebamus. non
enim parũ habet in se fructus copia dicendi, & cõmoditas ora-
tionis, si recta intelligentia, & definita moderatione animi gu-
bernetur. Quas ob res, illa, quæ Græci scriptores inanis arrogantiæ causa sibi assumpse-
runt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa scisse viderentur, ea conquisiuerunt, quæ
nihil ad rem attinebant, vt ars difficilior cognitu putaretur. nos autem ea, quæ vi-
debantur ad rationem dicendi pertinere, sumpsimus. non enim spe quæstus, aut glo-
ria commoti venimus ad scribendum, quemadmodum cæteri: sed vt industria nostra
2 tuæ morem geramus voluntati. Nunc, ne nimium longa sumatur oratio, de re dicere
incipiemus: sed, si te vnũ illud monuerimus, artem sine assiduitate dicẽdi non multum
iuuare: vt intelligas hanc rationẽ præceptionis accomodari ad exercitationẽ oportere.

ORATORIS officiũ est, de his rebus posse dicere, quæ res ad vsum ciuilem moribus ac
legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria sunt
genera causarum, quæ recipere debet orator: demonstratiuum, deliberatiuũ, iudiciale.

Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, vel vitupe-
rationem. Deliberatiuum est, quod in cõsultatione positum, habet in se suasionem,
& dissuasionem. Iudiciale est, quod positum in controuersia, habet accusationẽ, aut
petitionem cum defensione. Nunc quas res oratorem habere oporteat, docebimus:
deinde, quomodo has causas tractari cõueniat, ostendemus. Oportet igitur in oratore
esse inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriã, & pronuntiationem. In-
3 uentio, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem red-
dant. Dispositio, est ordo & distributio rerum, quæ demonstrat quid quibus in locis
sit collocandum. Elocutio, est idoneorũ verborum, & sententiarum ad inuentionem
accõmodatio. Memoria, est firma animi rerum, & verborum dispositionis perceptio.

Pronuntiatio, est vocis, & vultus, & gestus moderatio cum venustate. Hæc omnia tri-
bus modis assequi poterimus: arte, imitatione, exercitatione. Ars, est præceptio, quæ
dat certam viam rationémque dicendi. Imitatio est, qua impellimur cum diligenti
ratione, vt aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio, est assiduus vsus,
consuetudóque dicendi. Quoniam igitur demõstratum est, quas causas oratorem re-
cipere, quásque res habere conueniret: nunc, quemadmodum ad orationem possint
oratoris officia accommodari, dicendum videtur.

INVENTIO in sex parteis orationis consumitur: exordium, narrationẽ, diuisionem,
confirmationem, confutationem, conclusionem. Exordium, est principium oratio-
nis, per quod animus auditoris aut iudicis, constituitur vel apparatur ad audiendum.
4 Narratio, est rerum gestarum, aut perinde vt gestarum expositio. Diuisio, est per
quam aperimus quid cõueniat, quid in cõtrouersia sit, & per quam exponimus quibus
de rebus sumus dicturi. Confirmatio, est nostrorũ argumentorũ expositio cũ asseue-
ratione. Confutatio, est contrariorũ locorũ dissolutio. Conclusio, est artificiosus
terminus orationis. Nunc, quoniã vnà cũ oratoris officiis, quò res cognitu facilior es-

ſet, producti ſumus vt de orationis partibus loqueremur, & eas ad inuẽtionis rationem
accommodaremus: de exordio primum dicendum videtur. CAVSA poſita, quo com-
modius exordiri poſſimus, genus cauſæ eſt conſyderandum. Genera cauſarum ſunt
quatuor: honeſtum, turpe, dubium, humile. Honeſtum cauſæ genus putatur, cum
aut id defendimus quod ab omnibus defendendum videtur: aut id oppugnamus quod
ab omnibus videtur oppugnari debere, vt pro viro forti contra parricidam. Turpe
genus cauſæ intelligitur, cũ aut honeſta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Du-
bium genus eſt, cum habet in ſe cauſa & honeſtatis, & turpitudinis partem. Humile 5
genus eſt, cum contẽpta res affertur. Cum hæc ita ſint, conueniet exordiorum ra-
tionem ad omne genus cauſæ accommodari. Exordiorum duo ſunt genera: Princi-
pium, quod Græcè προοίμιον appellatur: & inſinuatio, quæ ἔφοδος nominatur. Princi-
pium eſt, cum ſtatim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. Id
ita ſumitur, vt attentos, vt dociles, vt beneuolos auditores habere poſſimus. Si genus
cauſæ dubium habebimus, à beneuolentia principium cõſtituemus, nequid illa turpi-
tudinis pars nobis obeſſe poſſit. Sin humile genus erit cauſæ, faciemus attentos. Sin
turpe cauſæ genus erit, inſinuatione vtemur: de qua poſterius dicemus, niſi quid nacti
erimus, quare aduerſarios criminando beneuolentiã captare poſſimus. Sin honeſtum
cauſæ genus erit, licebit recte vel vti, vel non vti principio. Si vti principio volemus, 6
aut id oportebit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta, aut breuiter, quibus de rebus ſimus
dicturi, exponere. Si principio vti nolemus, à lege, à ſcriptura, aut ab aliquo firmiſſimo
noſtræ cauſæ adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, be-
neuolum, attentum habere auditorem volumus, quomodo quidque eorum confici
poſſit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, ſi ſummã cauſæ breuiter ex-
ponemus, & ſi attẽtos eos faciemus. nam docilis eſt is, qui attẽte vult audire. Atten-
tos habebimus, ſi pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis verba facturos,
aut de iis rebus, quæ ad Remp. pertineant, aut ad eos ipſos qui audient, aut ad Deorum
immortalium religionem, aut ad pietatem nos eſſe dicturos: & ſi rogabimus vt attẽte
audiant: & ſi numero exponemus res, de quibus dicturi ſumus. Beneuolos auditores 7
facere quatuor modis poſſumus: à noſtra, ab aduerſariorũ, ab auditorũ perſona, & à re-
bus ipſis. A' noſtra perſona beneuolentiã contrahemus, ſi noſtrũ officiũ ſine arrogã-
tia laudabimus, aut in Remp. quales fuerimus, aut in parẽtes, aut in amicos, aut in eos
ipſos qui audiũt, aliquid referemus: dummodo hæc omnia ad eã ipſam rem, de qua agi-
tur, ſint accõmodata. Item ſi noſtra incõmoda proferemus, inopiam, ſolitudinem,
calamitatẽ: & ſi orabimus vt nobis ſint auxilio, & ſimul oſtendemus, nos in aliis ſpem
noluiſſe habere. Ab aduerſariorũ perſona beneuolentia captabitur, ſi eos in odium,
in inuidiam, in contemptionẽ adducemus. In odium rapiemus, ſiquid eorum ſpur-
ce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter, malitioſe, flagitioſe factum proferemus.
In inuidiam trahemus, ſi vim, ſi potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, no- 8
bilitatẽ, clientelas, hoſpitium, ſodalitatem, affinitates aduerſariorũ proferemus, & his
adiumentis magis, quàm veritati eos cõfidere aperiemus. In contemptionẽ adduce-
mus, ſi inertiã, ignauiam, deſidiam, luxuriã aduerſariorũ proferemus. Ab auditorum
perſona beneuolentia colligetur, ſi res eorum fortiter, ſapienter, manſuete, magni-
ficè iudicatas proferemus: & ſi, quæ de his exiſtimatio, quæ iudicii expectatio ſit, aperie-
mus. A' rebus ipſis beneuolum efficiemus auditorem, ſi noſtram cauſam laudando ex-
tollemus, aduerſariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de inſinuatio-
ne aperiendum eſt. TRIA ſunt tempora, quibus principio vti non poſſumus, quæ di-
ligenter ſunt conſyderanda: aut cum turpem cauſam habemus, hoc eſt cum ipſa res a-
nimum auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris perſuaſus eſſe videtur ab 9
iis, qui ante contra dixerunt: aut cum defeſſus eſt eos audiendo, qui ante dixerunt. Si
cauſa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus; rem, nõ hominem, aut

hominem, non rem spectari oportere: non placere nobis ipsis quæ facta dicantur ab aduersariis, & esse indigna, aut nefaria. Deinde, cum diu rem auxerimus, nihil simile à nobis factum esse ostendemus, aut aliquorum iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, & similitudinem conferemus. Item, si negabimus nos de aduersariis, aut de aliqua re eorum dicturos: & tamen occulte dicemus, interiectione verborum. Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio aduersariorum audiroribus fidem fecerit (neque enim non facilè scire poterimus, quoniam non sumus nescii quibus rebus fides fieri
10 soleat) Ergo si fidem factam putabimus, his rebus nos insinuabimus ad causam, si de eo, quod aduersarii firmissimum sibi adiumentum putauerint, primum nos dicturos pollicebimur, aut ab aduersarii dicto exordiemur: & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione vtemur, quid potissimũ dicamus, aut cui loco primum respondeamus cum admiratione. Si defessi erunt audiendo, ab aliqua re, quæ risum mouere possit, exordiemur: ab apologo, à fabula verisimili, imitatione, deprauatione, inuersione, ambiguo, suspicione, irrisione, stultitia, exuperatione, collatione, adiectione, abiectione, literarum mutatione: præterea expectatione, similitudine, nouitate, historia, versu, aut ab alicuius interpellatione, aut arrisione: & si promiserimus, aliter ac parati fuerimus, nos esse dicturos: nos non eodem modo, vt cæteri soleãt, verba facturos: quid alii soleant, quid nos facturi simus, breuiter exponemus. Inter
11 insinuationem, & principium hoc interest: Principium huiusmodi debet esse, vt statim apertis rationibus, quibus præscripsimus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. At insinuatio eiusmodi debet esse, vt occulte per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus, vt ad eandem commoditatẽ in dicendi opere venire possimus. Verum hæ tres vtilitates, tametsi in tota oratione sunt cõparandæ, hoc est vt auditores sese perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id per exordium causæ maxime comparandum est. Nunc, nequando vitioso exordio vtamur, quæ vitia vitanda sint, docebo. In exordienda causa seruandum est, vt lenis sit sermo, & vsitata verborum consuetudo, vt non apparata oratio videatur esse. VITIOSUM exordium est, quod in plureis causas potest accommodari, quod vulgare dicitur. Item vitiosum est, quo nihilominus aduersarius potest vti, quod cõmune
12 appellatur. Item illud, quo aduersarius poterit vti ex contrario. Itẽ vitiosum est, quod nimium apparatis verbis compositum est, aut nimis longum est, & quod non ex ipsa causa natum videtur, quod separatum vocatur: in quo etiam translatum concluditur, vt proprie cohæreat cum narratione: & quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. De exordio satis dictum est, deinceps ad narrationem transeamus.

NARRATIONUM tria sunt genera. Vnum, quo exponimus rem gestam, & vnumquodque trahimus ad vtilitatem nostram, vincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de quibus iudicium futurũ est. Alterũ genus est narrationis, quod intercurrit nonnunquam, aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparationis, vel laudationis causa. Tertium genus est id, quod à causa ciuili remotum est, in quo ta-
13 men exerceri conuenit, quo commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Eius narrationis duo sunt genera: vnum quod in negotiis, alterum quod in personis positum est. Id, quod in negotiorum expositione positum est, treis habet partes: fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ neque veras, neque verisimiles continet res: vt eæ, quæ tragœdiis traditæ sunt. Historia, est gesta res, sed ab ætatis nostræ memoria remota. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri potuit: velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festiuitatem, animorũ dissimilitudinem, grauitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionẽ, desyderium, dissimulationem, errorem, misericordiam, te-

rum varietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam læ-
titiam, iucundum exitum rerum. Verum hoc in exercendo transigetur: illud, quod 14
ad veritatem pertinet, quomodo tractari conueniat, aperiemus. Treis conuenit
res habere narrationem: vt breuis, vt dilucida, vt verisimilis sit: quæ quoniam fie-
ri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breuiter
narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, vnde necesse erit: & si non ab vlti-
mo initio repetere volemus: & si summatim, non particulatim narrabimus: & si
non ad extremum, sed vsque eò, quò opus erit, prosequemur: & si transitionibus
nullis vtemur: & si non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere: & si exitus
rerum ita exponemus, vt ante quoque quæ facta sunt, sciri possint, tametsi nos te-
ticuerimus. quod genus est, si dicam, me ex prouincia redisse, profectum quoque in
prouinciam intelligatur: & omnino non modo id quod obest, sed etiam id quod ne-
que obest, neque iuuat, satius est præterire: & ne bis, aut sæpius idem dicamus: ca- 15
uendum est etiam ne id quod semel suprà diximus, deinceps dicamus, hoc modo: A-
thenis Megaram vesperi aduenit Simo: vbi aduenit Megaram, insidias fecit virgini:
insidias postquam fecit, vim in loco attulit. Rem dilucide narrabimus, si vt quic-
que primum gestum erit, ita primum exponemus, & rerum, ac temporum ordinem
conseruabimus, vt gestæ res erunt, aut vt potuisse geri videbuntur. Hic erit con-
syderandum, nequid perturbate, nequid contorte, nequid ambigue, nequid noue di-
camus: nequam in aliam rem transeamus: ne ab vltimo repetamus: ne longe prose-
quamur: nequid, quod ad rem pertineat, prætereamus: & si persequemur ea, quæ de
breuitate præcepta sunt. nam quò breuior, eò dilucidior, & cognitu facilior narratio
fiet. Verisimilis narratio erit, si vt mos, vt opinio, vt natura postulat, dicemus: si 16
spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportu-
nitates constabunt, ne refelli possit aut temporis parum fuisse, aut causam nullam,
aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si
vera res erit, nihilominus hæc omnia narrando conseruanda sunt. nam sæpe veri-
tas, nisi hæc seruata sint, fidem non potest facere. Sin erunt ficta, eo magis erunt
conseruanda. De his rebus caute confligendum est, quibus in rebus tabulæ, aut ali-
cuius firma autoritas videbitur interfuisse. Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi
constare cum cæteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuatione noua excogitaui-
mus, quod eam soli præter cæteros in tria tempora diuisimus, vt planè certam viam,
& perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam
de rerum inuentione disputandũ est, in qua singulare consumitur oratoris officium:
dabimus operá, vt nihilo minus industriæ, quàm rei vtilitas postulabit, quæsisse videa- 17
mur, si prius pauca de causarum diuisione dixerimus.

CAVSARVM diuisio in duas parteis distributa est. Primum perorata narratione
debemus aperire quid nobis conueniat cum aduersariis, si ea, quæ nobis vtilia erunt,
conuenient, quid in controuersia relinquatur, hoc modo: Interfectam esse ab Oreste
matrem conuenit mihi cum aduersariis: iure fecerit, & licueritne facere, id est in
controuersia. Item è contrariò: Agamemnonem esse à Clytemnestra occisum con-
fitentur. cum id ita sit, me vlcisci parentem negant oportuisse. Deinde, cum hoc fe-
cerimus, distributione vti debemus. Ea diuiditur in duas parteis, enumerationem, &
expositionem. Enumeratione vtemur, cum dicemus numero, quot de rebus di-
cturi sumus. eam plusquam trium partium numero esse non oportet. nam & peri-
culosum est, nequando plus, minúsue dicamus, & suspicionem afferet auditori me- 18
ditationis, & artificii: quæ res fidem abrogat orationi. Expositio est, cum res, qui-
bus de rebus dicturi sumus, exponimus breuiter, & absolute. Nunc ad confirmatio-
nem transeamus.

TOTA spes vincendi, ratióque persuadendi posita est in confirmatione, & confu-

tatione. Nam cùm adiumenta nostra exposuerimus, contrariáque dissoluerimus, absolute nimirum munus oratorium confecerimus. Vtrunque igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognouerimus. Causarum cõstitutiones alii quatuor fecerunt: noster doctor Hermetes treis putauit esse: non vt de illorum quicquam detraheret inuentione, sed vt ostenderet, id quod oportuisset simpliciter, &
19 singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter, & bipartito. Constitutio, est prima deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione coniuncta. Constitutiones itaque, vt diximus, tres sunt: Coniecturalis, Legitima, Iuridicialis. Coniecturalis est, cùm de facto controuersia est, hoc modo: Aiax in sylua, postquam resciuit quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Vlysses interuenit. occisum conspicatur. è corpore cruentum telum educit. Teucer interuenit. cùm fratrem occisum, & inimicum fratris cum gladio cruento videt, capitis arcessit. Hic, quoniam coniectura verum quæritur, de facto erit controuersia, & ex eo constitutio causæ coniecturalis nominatur. Legitima constitutio est, cùm in scripto, aut ex scriptis aliquid controuersiæ nascitur. Ea diuiditur in parteis sex: scriptum, & sententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto & sententia nascitur controuersia, cùm videtur scriptoris voluntas cum
20 scripto ipso dissentire, hoc modo: Si lex sit, quæ iubeat eos, qui propter tempestatem nauim reliquerint, omnia perdere, eorum nauim, cæteráque esse, si nauis conseruata sit, qui remanserint in naui. Magnitudine tempestatis omnes perterriti, nauim reliquerunt, & in scapham conscenderunt, præter vnum ægrotum, is propter morbum exire, & fugere non potuit: casu, & fortuitu nauis in portum incolumis delata est: illam ægrotus possidet: nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc constitutio legitima est ex scripto & sententia. Ex contrariis legibus controuersia constat, cùm alia lex iubet, aut permittit, alia vetat quidpiam fieri, hoc modo: Lex vetat enim, qui de pecuniis repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex iubet, augurem, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis, in demortui lo-
21 cum qui petat nominauit: petitur ab eo multa. Constitutio hæc est legitima ex contrariis legibus. Ex ambiguo controuersia nascitur, cùm scriptum duas aut plureis res significat, hoc modo: Paterfamilias, cùm filium hæredem faceret, testamento vasa argentea vxori legauit. Tullius hæres meus Terentiæ vxori meæ x x x pondo vasorum argenteorum dato, quæ volet. Post mortem eius, vasa pretiosa & cælata magnifice, illa petit. Tullius se quæ velit ipse x x x pondo ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione causa constat, cùm in controuersia est, quo nomine factum appelletur. ea est huiusmodi: Cùm Lucius Saturninus legem frumentariam de semissibus, & trientibus laturus esset, Cepio, qui per id temporis quæstor vrbanus erat, docuit Senatum, ærarium non posse pati largitionem tantam. Senatus decreuit, si eam legem ad populum fe-
22 rat, aduersus Rempublicam videri eum facere. Saturninus ferre cœpit: collegæ intercedere, ille nihilominus cistellam detulit. Cepio, vt illum contra senatusconsultum intercedentibus collegis aduersus Remp. vidit ferre, cum viris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas deiicit, impedimento est quò secius feratur lex. accersitur Cepio maiestatis. Constitutio est legitima ex definitione. vocabulum enim definitur ipsum, cùm quæritur, quid sit minuere maiestatem. Ex trãslatione controuersia nascitur, cùm aut tempus differendum, aut accusatorem mutandum, aut Iudices mutandos reus dicit. Hac parte constitutionis Græci in iudiciis, nos in iure ciuili plerunque vtimur. In hac parte nos iuris ciuilis scientia iuuabit. in iudiciis tamen nonnihil ea vtimur, vt hoc modo: Siquis peculatus accusatur, quòd vasa argentea publica de loco priuato dicatur sustulisse, possit dicere,

cùm definitione fit vſus, quid ſit ſurtum,qnid peculatus, ſecum furti agi, non pe-
culatus oportere. Hæc partitio legitimæ conſtirutionis his de cauſis raro venit in 13
iudicium,quòd in priuata actione prætoriæ exceptiones fiunt: & cauſa cadit is, qui
non quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quæſtionibus cauetur legibus,
vt antè,ſi reo commodum ſit,iudiciuni de accuſatore fiat, vtrum illi liceat accuſa-
re,nécne. Ex ratiocinatione controuerſia conſtat, cùm res ſine propria lege ve-
nit in iudicium, quæ tamen ab aliis legibus ſimilitudinem quandam aucupatur.
ea eſt huiuſmodi: Lex eſt, Si furioſus exiſtet,agnatorum, gentiliúmque in eo,
pecuniáque eius,poteſtas eſto.& Lex, Qui parentem necaſſe iudicarus erit,is ob-
uolutus & obligatus corio,deiiciatur in profluētem.& Lex, Paterfamilias,vti ſu-
per.ſamilia, pecuniáue ſua legauerit, ita ius eſto.& Lex, Si paterfamilias inte-
ſtatus moritur, familia, pecuniáque eius agnatorum,gentiliúmque eſto. Mal-
leolus iudicatus eſt matrem necaſſe,ei damnato ſtatim ſolliculo lupino os obuo- 14
lutum eſt,& ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt,& in carcerem ductus eſt. Qui de-
fendebant eum,tabulas in carcerem afferunt: teſtamentum ipſo præſente conſcri-
bunt:reſtes ritè affuerunt: de illo ſupplicium paulò pòſt ſumirur. ii qui hæredes e-
rant teſtamēto,hæreditatem adeunt. Frarer minor Malleoli, qui eum oppugna-
uerat in eius periculo, ſuam vocat hærediratem lege agnarionis. Hîc certa lex in
rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinario naſcitut,qua-
re potuerit, aut non potuerit iure teſtamentum facere. Conſtitutio legitima eſt
ex ratiocinatione. Cuiuſmodi partes eſſenr legitimæ conſtiturionis, oſtendi-
mus:nunc de iuridiciali conſtitutione dicamus. IVRIDICIALIS cōſtitutio eſt,
cùm ſactum conuenit, ſed iure an iniuria factum ſir,quæritut. Eius conſtitutionis
partes ſunt duæ, quarum vna abſoluta, alrera aſſumpriua nominatur. Abſoluta
eſt, cùm id ipſum quod factum eſt, vt aliud nihil ſoris aſſumatur, recte ſactum eſſe
dicemus.ea eſt huiuſmodi: Mimus quidam nominatim Accium poetam compel- 15
lauit in ſcena: cum eo Accius iniuriarum agit. hic nihil aliud defendir, niſi licere
nominare eum,cuius nomine ſcripta dentur agenda. Aſſumptiua pars eſt, cùm
per ſe defenſio infirma eſt,ſed aſſumpta ex extranea re,comprobatur. Aſſumptiuæ
pattes ſunt quatuor: conceſſio, remotio criminis,tranſlatio criminis, comparatio.

Conceſſio eſt,cùm reus poſtulat ſibi ignoſci: ea diuiditur in purgationem,& de-
precationem. Purgatio eſt,cùm cōſulto ſe negat reus feciſſe. Ea diuiditur in ſot-
tunam, imprudentiam,neceſſitudinem. Fortunam,vt Cepio ad tribunos pleb.de a-
miſſione exercitus. Imprudentiam, vt ille, qui de eo ſeruo, qui dominum occide-
rat, ſupplicium ſumpſir, cui frater eſſet, antequam tabulas teſtamenti aperuerit,
cùm is ſetuus manumiſſus teſtamento eſſet. Neceſſitudinem, vt ille, qui ad diem
commeatus non venit, quòd eum aquæ intetcluſiſſent. Deprecatio eſt, cùm &
peccaſſe, & conſulro feciſſe confitetur, & tamen poſtulat vt ſui miſereantur. Hoc 16
in iudicio non ſerè poteſt vſu venire,niſi quando pro eo dicimus, cuius multa re-
cte ſacta eſſe conſtant. Hoc modo in loco communi per amplificationem iniicie-
mus, Quod ſi hoc ſeciſſet,tamen ei pro priſtinis beneficiis ignoſci conueniret: ve-
rum nihil poſtulat ignoſci. Ergo in iudicium venit:aut in ſenatum, aut ante Im-
peratorem, aut in concilium talis cauſa poteſt venire. Ex tranſlatione criminis
cauſa conſtat, cùm ſeciſſe nos non negamus, ſed aliorum peccatis coactos ſeciſſe
dicimus: vt Oreſtes, cùm ſe deſendit, in matrem conſert crimen. Ex remotione
criminis cauſa conſtat,cùm à nobis non crimen, ſed culpam ipſam amouemus, &
vel in hominem transferimus, vel in rem quampiam conferimus. In hominem
tranſfertur: vt ſi accuſetur is, qui Publium Sulpirium ſe ſateatur occidiſſe, & id
iuſſu conſulum deſendat: & eos dicat non modo imperaſſe, ſed rationem quoque 17
oſtendiſſe quare id ſacere liceret. In rem confertur, vt ſiquis ex teſtamento, quod

facere iussus sit, ex plebiscito vetetur. Ex comparatione criminis causa constat, cùm dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id, quod fecerimus, satius fuisse facere. Ea causa huiusmodi est: Caius Pompilius, cùm à Gallis obsideretur, neque effugere vllo modo posset, venit cum hostium ducibus in collocutionem: ita discessit, vt impedimenta relinqueret, & exercitum educeret: satius esse duxit amittere impedimenta, quàm exercitum. exercitum eduxit, impedimenta reliquit, arcessitur maiestatis.

Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, satis videor ostendisse. Nunc quomodo eas, & qua via tractari conueniat, demonstrandum est, si prius aperuerimus quid oporteat ab ambobus in causa destinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur. Constitutione igitur reperta, statim quærenda est ratio. Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo, vt docendi causa in hac potissimum consistamus: Orestes, cùm confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, peruertit defensionem. ergo affert eam: quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset. illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo, vt ostendi, ratio ea est, quæ continet defensionem, sine qua nec parua quidem dubitatio potest remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamentum quærendum est: id est, quod accusationem continet, quod affertur contra rationem defensionis, de qua antè dictum est. Id constituetur hoc modo: Cùm vsus fuerit Orestes ratione, hoc pacto. Iure occidi: illa enim patrem meum occiderat. vtetur accusator firmamento, hoc modo: Sed non abs te tamen occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, iudicii quæstio nascatur oportet: quam nos iudicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea constituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defensione, hoc modo: Cùm dicat Orestes, se patris vlciscendi causa matrem occidisse, rectúmne fuerit à filio sine iudicio Clytemnestram occidi. Ergo hac ratione iudicationẽ inuenire conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationẽ totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus cõstitutionibus, & partibus constitutionum hac via iudicationes reperientur, præterquam in coniecturali constitutione. nam in ea nec ratio, quare fecerit, quæritur: fecisse enim negatur. nec firmamentum exquiritur: quoniam non subest ratio. Quare ex intentione & inficiatione iudicatio constituitur, hoc modo: Intentio est, Occidisti Aiacem. Inficiatio, Non occidi. Iudicatio, occiderítne. Ratio omnis vtriusque orationis, vt antè dictum est, ad hanc iudicationem conferenda est. Si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum, iudicationes quoque plures erunt in vna causa, sed omnes simili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, vt breuiter, & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc, quoniam huius voluminis magnitudo satis creuit, commodius est in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere: nequa propter multitudinem literarum possit animum tuum defatigatio retardare. Sed si, quo tardius hæc, quàm studes, absoluentur, cùm rerum magnitudini, tum nostris quoque occupationibus assignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod nostro negotio diminutum fuerit, exæquabimus industria: vt pro tuo in nos officio, & nostro in te studio munus hoc accumulatissime tuæ largiamur voluntati.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER II.

IN PRIMO libro Herenni, breuiter exposuimus, quas causas recipere oratorem oporteret, & in quibus officiis artis elaborare conueniret, & ea officia, qua ratione facillime consequi posset. Verum quia neque de omnibus rebus simul dici poterat, & de maximis primum scribendum fuit, quò cætera tibi faciliora cognitu viderentur, ita nobis placitum est, vt ea, quæ difficillima essent, potissimum scriberemus.

CAVSARVM tria sunt genera: demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. multo 31
difficillimum est iudiciale: ergo id primum absoluemus. hoc & priore libro egimus,
cùm de quinq; oratoris officiis tractaremus, quorú inuétio & prima, & difficillima est:
ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum absoluta: sed paruam partem eius in
tertium volumen transferemus. De sex partibus orationis primum scribere incoepi-
mus. In primo libro locuti sumus de exordio, narratione, diuisione, nec pluribus ver-
bis, quàm necesse fuit: nec minus dilucide, quàm te velle existimabamus. Deinde con-
iuncte de confirmatione & confutatione dicendum fuit: quare genera constitutio-
num, & earum parteis aperuimus, ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutio-
nem, & parteis cõstitutionis causa posita reperiri oporteret. Deinde docuimus, iudica-
tionem quemadmodum quæri conueniret: qua inuenta, curandú est vt omnis ratio to 32
tius orationis ad eam conferatur. Postea admonuimus, esse causas complures, in
quibus plures constitutiones, aut partes constitutionum accommodarentur. Reli-
quum videbatur esse, vt ostenderemus quæ ratio posset inuentiones ad vnamquan-
que constitutionem, aut partem constitutionis accommodare. Et item quales argú-
mentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, sequi, & quales vitari oporteret:
quorum vtrunque pertinet ad confirmationem, & confutationem. Deinde ad ex-
tremum docebimus, cuiusmodi conclusionibus orationum vti oporteat. qui locus e-
rat extremus de sex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quemadmodum
quanque causam tractari conueniat. & nimirum coniecturalem, quæ prima, & diffi-
cillima est, potissimum consyderemus.

IN CAVSA coniecturali, narratio accusatoris suspiciones interiectas, & dispersas
habere debet, vt nihil actum, nihil dictum, nusqnam ventum, aut abitum, nihil de- 33
nique factum sine causa putetur. Defensoris narratio simplicem & dilucidam expo-
sitionem debet habere, cum attenuatione suspicionis. Huius constitutionis ratio in
sex parteis est distributa: probabile, collationem, signum, argumentum, consecu-
tionem, approbationem. Horum vnumquodque quid valeat, aperiemus. Probabile
est, per quod probatur expedisse reo peccare, & à simili turpitudine hominem nun-
quam abfuisse. Id diuiditur in causam, & in vitam. Causa est ea, quæ induxit ad ma-
leficium, commodorum spe, aut incommodorum euitatione: vt cùm quæritur, num
quod commodum maleficio acquisierit, num honorem, num pecuniam, num do-
minationem, num aliquam cupiditatem aut amoris, aut huiusmodi libidinis volue-
rit explere. Aut num quod incommodum vitarit, inimicitias, infamiam, dolorem,
supplicium. Hic accusator in spe commodi cupiditatem ostendet aduersarii, in vita- 34
tione incommodi formidinem augebit. Defensor autem negabit fuisse causam, si
poterit, aut eam vehementer extenuabit. Deinde iniquum esse dicet, omnes, ad quos
aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in suspicionem maleficii deuocari. Dein-
de vita hominis ex ante factis spectabitur. In quo primum consyderabit accusator,
nnm quando simile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret, num quando venerit in si-
milem suspicionem: & in eo debebit esse occupatus, vt ad eam causam peccati, quam
paulò antè exposuerit, vita hominis possit accommodari, hoc modo: Si dicet pecu-
niæ causa fecisse, ostendet eum semper auarum fuisse: si honoris, ambitiosum. ita po-
terit animi vitium cũ causa peccati conglutinare. Si non poterit par animi vitiú cum
causa reperire, reperiat dispar. Si non poterit auarum demonstrare, demonstret cor- 35
ruptorem, vel perfidiosum, si quo modo poterit. denique aliquo, aut quamplluri-
mis viriis contaminabit personam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem
hunc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si vehementer castus, & integer
existimabitur aduersarius, dicet facta, non famam spectari oportere: illum antè oc-
cultasse sua flagitia, se planum facturum, ab eo maleficium non abesse.

Defensor primum demonstrabit vitam integram, si poterit: id si nõ poterit, confu-

giet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, vim, persuasionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. Sin vehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia, prius dabit operam vt falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente: & vtetur loco communi, rumoribus credi non oportere. Si nihil eorum fieri poterit, vtatur extrema defensione, & di-
36 cat, non se de moribus eius apud censores, sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere. Collatio est, cum accusator id, quod aduersarium fecisse criminatur, alii nemini, nisi reo bonum fuisse demonstrat: aut alium neminem potuisse perficere, nisi aduersarium: aut eum ipsum aliis rationibus aut non potuisse, aut non æque commode potuisse: aut eum effugisse alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defensor vt demonstret oportet, aut aliis quoque bono fuisse, aut alios quoque id, quod ipse insimuletur, facere potuisse. Signum, est per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæsita. id diuiditur in parteis sex: locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem celandi. Locus quæritur, celebris, an desertus: semper desertus, an tum cum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo: sacer, an profanus: publicus, an priuatus fuerit: cuiusmodi loci attingant: num qui est passus, perspectus aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accu-
37 satori conueniat, perscribere non grauaremur, nisi facile quiuis causa posita, posset iudicare. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci, cætera facile comparabit exercitatio. Tempus ita quæritur, qua parte anni, qua hora, noctu, an interdiu, qua diei, qua noctis hora factum esse dicatur, & cuiusmodi temporibus. Spatium ita consyderatur, satisne longum fuerit ad eam rem transigendam, & potueritne scire satis ad id perficiendum spatii futurum. Nam parui refert satis spatii fuisse ad id perficiendum, si id ante sciri, & ratione prouideri non potuit. Occasio quæritur, idoneáne satis fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita sit, aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, spectabitur hoc modo: si, quæ supradicta sunt signa, concurrerint: si præterea ex altera parte vires, pecunia, consilium,
38 scientia, apparatio: ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse. qua re scite potuerit, vtrum diffidendum, an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex consciis, arbitris, adiutoribus, liberis, aut seruis, aut vtrisque. Argumentum, est per quod res coarguitur, certioribus argumentis, & magis firma suspicione. id diuiditur in tempora tria: præteritum, instans, consequens. In præterito tempore oportet consyderare vbi fuerit, vbi visus sit, quocum visus sit, numquid apparatit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de consciis, de adiutoribus, de adiumentis, num quid in eo loco præter consuetudinem fecerit, aut alieno tempore. In instanti tempore quæritur, num visus sit cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu,
39 odoratu, gustatu. nam quiuis horum sensus potest conflare suspicionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut à quo factum sit. Factum esse, hoc modo: si tumore, aut liuore decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno necatum. A' quo factum sit, hoc modo: si telum, si vestimentum, si quid eiusmodi relictum sit, aut si vestigium rei fuerit repertũ, aut si cruor in vestimẽtis, si aut in eo loco comprehensus, aut visus sit transacto negotio, quo in loco res gesta dicitur. Consecutio, est cum quæritur, quæ signa nocentis & innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, aduersarium, cum ad eum ventum sit, erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid: quæ signa conscientiæ sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicet, eum vsque adeo præmeditatum fuisse, quid sibi esset vsu venturum, vt confidentissime

resistens responderet: quæ signa, confidentiæ, non innocentiæ sunt. Defensor si perti- 40
muerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati se cōmotum esse dicet. Si non
pertimuerit, fretum innocentia negabit esse cōmotum. Approbatio, est qua vtimur
ad extremū, confirmata suspicione. Ea habet locos proprios, atque cōmunes. Pro-
priū sunt ii, quibus nisi accusator, nemo potest vti: & ii, quibus nisi defensor. Cōmu-
nes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractãtur. In causa cōiecturali pro-
prius locus accusatoris est, cū dicit malorum misereri nō oportere, & cū auget peccati
atrocitatē. Defensoris proprius locus est, cum misericordiā captat, & cum accusato-
rē calumniari criminatur. Cōmunes loci sunt cum accusatoris, tum defensoris, à te-
stibus, cōtra testes, à quæstionibus, contra quæstiones, ab argumētis, contra argumen- 41
ta, à rumoribus, contra rumores. A' testibus dicemus, secundū autoritatem, & vitā te-
stium, & constantiam testimoniorum. Contra testes, vitæ turpitudinem, testimonio-
rum inconstantiam: si aut fieri non potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicãt,
aut scire illos nō potuisse, aut cupide dicere, & argumētari. hæc & ad improbationem,
& approbationem testium pertinebunt. A' quæstionibus dicemus, cum demonstra-
bimus, maiores nostros veri inueniendi causa tormentis & cruciatu voluisse quæri, &
summo dolore homines cogi, vt quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc
erit disputatio, si quæ dicta erunt argumentando, iisdem viis, quibus omnis conie-
ctura tractatur, trahemus ad verisimilem suspicionem: idémque hoc in testimoniis fa-
cere oportebit. Contra quæstiones hoc modo dicemus: primū, maiores voluisse cer-
tis in rebus interponi quæstiones, cum quæ vere dicerentur, sciri, quæ falsò in quæstio- 42
ne pronuntiarentur, refelli possent, hoc modo: Quo in loco quid positum sit, & siquid
esset simile, quod videri, aut aliquo simili signo percipi posset: deinde, dolori credi non
oportere, quòd alius alio recentior sit in dolore, quòd ingeniosior ad cōminiscendum,
quòd denique sæpe scire aut suspicari possit, quid quæsitor velit audire: quod cum di-
xerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio comprobabitur, si refelle-
mus, quæ in quæstionibus erunt dicta probabili argumentatione: idque partibus con-
iecturæ, quas ante exposuimus, facere oportebit. Ab argumentis, & signis, & cæteris
locis, quibus augetur suspicio, dicere hoc modo conuenit: Quum multa concurrant
argumenta, & signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam vi-
deri oportere. item plus oportere signis, & argumentis credi, quàm testibus. hæc enim 43
eo modò exponi, quo modo reuera sunt gesta: testes corrūpi posse vel pretio, vel gra-
tia, vel metu, vel simultate. Contra argumenta, & signa, & cæteras suspiciones dicemus
hoc modo: si demonstrabimus, nullam rem esse, quam non suspicionibus quiuis possit
criminari. deinde, vnamquanque suspicionem extenuabimus, & dabimus operam, vt
ostendamus, nihilo magis in nos eam, quàm in alium quempiā conuenire: indignum
esse facinus sine testibus, coniecturā, & suspicionēm firmamenti satis habere. A' ru-
moribus dicemus: si negabimus temere famam nasci solere, quin subsit aliquid: & si
dicemus causam non fuisse, quare quispiam confingeret & comminisceretur. Et præ-
terea si cæteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse verum. Contra rumo-
res dicemus primum, si docebimus multos esse falsos rumores, & exemplis vtemur, de
quibus falsa fama fuerit: & aut inimicos nostros, aut homines natura maleuolos, & 44
maledicos confinxisse dicemus: & aliquam aut fictā fabulam in aduersarios afferemus,
quam dicamus omnibus in ore esse: aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid
turpitudinis afferat, neque tamē ei rumori nos fidem habere dicemus, ideo quòd qui-
uis homo possit quemuis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabu-
lam dissipare. Veruntamen si rumor vehementer probabilis esse videbitur, argu-
mentando famæ fidem poterimus abrogare. Quòd & difficillima tractatu est consti-
tutio coniecturalis, & in veris causis sæpissime tractanda est, eò diligentius omneis e-
ius partes perscrutati sumus: vt ne paruula quidē titubatione, aut offensione impedire-

mur,si ad hanc rationem præceptionis,assiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ constitutionis parteis transeamus.

45 CVM voluntas scriptoris cum scripto dissidere videbitur,si à scripto dicemus,his locis vtemur secundū narrationem. Primum scriptoris collaudatione. Deinde scripti recitatione. Deinde percūctatione,sciréntne aduersarii id scriptum fuisse in lege,aut in testamēto, aut in stipulatione,aut in quolibet scripto, quod ad eam rem pertineat. Deinde collatione quid scriptum sit,quid aduersarii se fecisse dicant:quid iudicem sequi conueniat,vtrum id quod diligenter perscriptum sit, an id quod acute sit excogitatum. deinde ea sententia, quæ ab aduersariis sit excogitata,& scripto attributa, contemnetur,& infirmabitur. Deinde quæretur quid ei obsuerit, si id voluisset scribere, vt nō potuerit perscribere. Deinde à nobis sententia reperietur,& causa proferetur quare id scriptor senserit,quod perscripsit:& demōstrabitur scriptū esse illud dilucide,
46 breuiter,commode,perfecte,certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res,cum ab aduersariis sententia redderetur,& voluntas afferretur,à scripto potius iudicatæ sint. Deinde ostendetur, quàm periculosum sit à scripto recedere. Locus communis est contra eum,qui,cum fateatur se contra id,quod legibus sancitum,aut testamento perscriptum sit,fecisse,tamen facti quærat defensionem. A sententia sic dicemus. Primum laudabimus scriptoris commoditatem, atque breuitatem, quòd tantum scripserit quod necesse fuerit: illud,quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris esse officium, verba & literas sequi, negligere voluntatem. Deinde id quod scriptum sit, aut non posse fieri,aut non lege,non more,non natura, non bono,& æquo posse fieri : quæ omnia voluisse scriptorem quamrectissime fieri nemo dubitet, at ea quæ à nobis facta
47 sint,iustissime facta. Deinde contrariam sententiam aut nullam esse,aut stultam, aut iniustam,aut non posse fieri,aut non constare cū superioribus & inferioribus sententiis,aut cum iure communi,aut cum aliis legibus communibus,aut cum rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorum à voluntate,& contra scriptum iudicatorum enumeratione vtemur. Deinde legum,& stipulationum breuiter exceptarū,in quibus intelligatur scriptorum volūtas,& expositio. Locus communis contra eum,qui scriptum recitet,& voluntatem scriptoris non interpretetur. Cum duæ leges inter se discrepant, videndum est primum, num quæ abrogatio,aut derogatio sit. Deinde, vtrum leges ita dissentiant vt altera iubeat, altera vetet: an ita vt altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit eius defensio,qui negabit se fecisse, quod cogere-
48 tur, cum altera lex permitteret.plus enim valet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est,cum ostēditur id factum esse, quod ea lex sanciat,cui legi abrogatum vel derogatum sit : id quod posteriori lege sancitum sit,esse neglectum. Cum hæc erunt consyderata,statim nostræ legis expositione, recitatione, collaudatione vtemur. Deinde,contrariæ legis enodabimus voluntatem,& eam trahemus ad nostræ causæ commodum.Deinde de iuridiciali absoluta sumemus rationē iuris,& quæremus partem iuris,vtrum cum ea faciat: de qua parte posterius disseremus. Si ambiguum esse scriptum putabitur,quod in duas aut plureis sententias trahi possit, hoc modo tractādum est:Primum,sitne ambiguum,quærendum est. Deinde,quomodo scriptum esset,si id quod aduersarii interpretantur, scriptor fieri voluisset,ostendendum est. Deinde id quod nos interpretemur,& fieri posse,& honeste,recte,lege, more, natura, bo-
49 no,& æquo fieri posse,quod aduersarii interpretātur è contrario:nec esse ambigue scriptum,cum intelligatur vtra sententia verā sit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphilogiarum eam,quæ à dialecticis profertur. Nos vero arbitramur, non modo nullo adiumento esse,sed potius maximo impedimento.omnes enim illi amphilogias aucupātur,eas etiam quæ ex altera parte sententiam nullam possunt interpretari. Itaque & alieni sermonis molesti in-

terpellatores,& scripti tũ odiosi,tũ obscuri interpretes sunt: & dum caute,expeditéq; loqui volunt,infantissimi reperiuntur.Ita dũ metuunt,in dicendo nequid ambiguum dicant,nomen suum pronuntiare non possunt.Verum hotum pueriles opiniones,rectissimis rationibus cum voles,refellemus. In præsentia hæc interserere non alienum fuit,vt huius infantiæ garrulam disciplinã contemneremus. Cum definitione vtemur,primum afferemus breuem vocabuli definitionem,hoc modo. Maiestatẽ is minuit,qui ea tollit,ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat:quæ sunt ea,quæ capiũt suffragia populi, & magistratus consilia. Nempe igitur tu & populum suffragio, & magistratum consilio priuasti,cum pontes disturbasti. Item ex contrario, Maiestatem is minuit,qui amplitudinem ciuitatis detrimento afficit.Ego non affeci,sed prohibui detrimẽtum,ærarium enim conseruaui,libidini malorum restiti,maiestatem omnem interire non passus sum.Primum igitur vocabuli sententia breuiter, & ad vtilitatem causæ accommodata describetur. Deinde,factum nostrum cum verbi descriptione coniungetur. Deinde,contrariæ descriptionis ratio refelletur,si aut falsa erit, aut inutilis,aut turpis,aut iniuriosa. Id quoque ex iuris partibus sumetur de iuridiciali absoluta,de qua iam loquemur. Quæritur in translationibus,primum,num aliquis eius rei actionem,petitionem, possessionem,aut executionem habeat,quẽ non oporteat, num alio modo, tempore, loco, num alia lege, num alio quærente, aut agente. Hæc legibus & moribus,æquo & bono reperientur, de quibus dicetur in iuridiciali absoluta. In causa rationali primum quæretur,ecquid in rebus maioribus,aut minoribus, aut similibus,similiter scriptum,aut iudicatum sit.deinde, vtrum ea res similis sit ei rei,de qua agitur,an dissimilis.deinde vtrũ consulto de ea re scriptum non sit,quod noluerit cauere,an quod satis cautum putarit, propter cæterorum scriptorum similitudinem. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est,nunc ad iuridicialem reuertamur. ABSOLVTA iuridiciali constitutione vtemur,cum ipsam rem, quã nos fecisse confitemur,iure factam dicemus,sine vlla assumptione extrariæ defensionis:in ea conuenit quæri,iuréne factum sit. De eo causa posita dicere poterimus,si ex quibus partibus ius constet,cognouerimus. Constat igitur ex his partibus:natura,lege, consuetudine,iudicato,æquo & bono,pacto. Natura ius est,quod cognationis,aut pietatis causa obseruatur,quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius est id,quod populi iussu sancitũ est:quod genus,Vt in ius eas,cum voceris. Consuetudine ius est id,quod sine lege æque ac si legitimũ sit,vsitatum est:quod genus est id,Quod argẽtario obruleris expensum, à socio eius recte repetere possis. Iudicatum est id,de quo sententia lata est,aut decretum interpositum. Ea sæpe diuersa sunt,vt aliud alii iudici,aut prætori,aut consuli,aut tribuno plebis placitum sit:& fit, vt de eadem re sæpe alius aliud decreuerit,aut iudicauerit.quod genus,M. Drusus Prætor vrbanus,quod cum hærede mandati ageretur,iudicium reddidit:Sextus Iulius non reddidit. Item Caius Cælius iudex absoluit iniuriarum eum qui Lucilium poetã in scena nominatim læserat:Publius Mutius eum,qui L. Acciũ poetam nominauerat,condemnauit. Ergo quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicatæ proferri,cum id vsu venerit,iudicem cum iudice,tempus cũ tempore, numerum cũ numero iudiciorũ proferemus. Ex æquo & bono ius constat,quod ad veritatem & vtilitatem communẽ videtur pertinere:quod genus,vt maior annis LX, & cui morbus causa est, cognitorem det.Ex eo nouũ ius constitui cõuenit,ex tempore,& ex hominis dignitate.

Ex pacto ius est,siquid inter se pepigerunt,si quid inter quos conuenit. Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt,hoc modo:Rem vbi pagunt, oratione pagunt.in comitio,aut in foro ante meridiem causam condicito. Sunt item pacta,quæ sine legibus obseruantur ex conuentu,quæ iuri præstare dicuntur. His igitur partibus iniuriã demonstrari,ius confirmari conuenit, idque in absoluta iuridiciali faciendum videtur.

CVM ex comparatione quæretur,vtrum satius fuerit agere id,quod reus dicat se fe-

cisse:an id quod [illegible] fator dicat oportuisse fieri: primùm quæri conuenit, vtrum fuerit vtilius ex contentione, hoc est, vtrum ye nulius, facilius, conducibilius. deinde oportebit quæri, ipsumne oportuerit iudicare, vtrum fuerit vtilius, an aliorū fuerit statuendi potestas. deinde interponetur ab accusatore suspicio ex coniecturali constitutione, quare putetur non ea ratione factū esse, quo melius deteriori anteponeretur: sed dolo malo negotium gestum. deinde quæretur potueritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defensore contrà refelletur argumentatio coniecturalis aliqua probabili causa, de qua antedictum est. His locis ita tractatis, accusator vtetur loco communi in eum qui inutile vtili præposuerit, cum statuendi non habuerit potestatem. Defensor 55 contra eos qui æquum censeant, rem perniciosam vtili præponi, vtetur loco communi per conquestionem, & simul quæret ab accusatoribus, & ab iudicibus ipsis quid facturi essent, si in eo loco fuissent: & tempus, locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos. Translatio criminis est, cùm ab reo facti causa in aliorum peccatum transfertur, in qua primum quærendum est, iurene in alium crimen transferatur. deinde spectandum est, an æque magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud quod reus suscepisse fateatur. deinde oportueritne in ea re peccare, in qua alius antè peccarit. deinde oportueritne iudicium ante fieri. deinde cum factum iudicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oporteatne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non venerit. Locus communis accusatoris, contra eum qui plus 56 censeat vim, quàm iudicia valere oportere. & ab aduersariis percontabitur accusator quid futurum sit, si idem cæteri faciant: vt de indemnatis supplicium sumāt, quod eos idem fecisse dicat. quid si ipse accusator idem facere voluisset? Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transfertur. rem, locum, tempus ante oculos ponet: vt ii qui audient, existiment aut non potuisse, aut non fuisse vtile rem in iudicium venire. Concessio est, per quam nobis ignosci postulamus. ea diuiditur in purgationem & deprecationem. Purgatio est, cùm consultò à nobis factum negamus. ea diuiditur in necessitudinē, fortunam, imprudentiam. De his primum partibus ostendendum est: deinde ad deprecationem reuertendum videtur. Primum consyderandum est, vtrum per culpam ventum sit in necessitudinem: num culpam veniendi necessitudo fecerit. deinde quærendum est, ecquo modo vis illa vitari potuerit, ac leuari. 57 deinde is qui in necessitudinem causam conferet, expertúsne sit quid contra facere, aut excogitare posset. deinde num quæ suspiciones ex coniecturali constitutione trahi possint, quæ significent id consultò factum esse, quod necessario accidisse dicitur. deinde si maximè necessitudo quæpiam fuerit, conueniatne eam satis idoneam causam putari. Si aute imprudentia reus se peccasse dicet, primum quæretur, vtrum potuerit scire, an non potuerit. deinde vtrum data sit opera vt sciretur, an nō. deinde vtrū casu nescierit, an culpa. nam qui se propter vinum, aut amorem, aut iracundiam fugisse rationem dicet, is animi vitio videbitur nescisse, non imprudentia. quare nō imprudentia se defendet, sed culpa cōtaminabitur. deinde coniecturali constitutione quæretur, vtrum scierit, an ignorauerit: & consyderabitur, satísne imprudentia præsidii debeat esse, cùm factum esse constet. Cum in fortunam causa conferetur, & ea re defensor ignosci dicet 58 reo oportere: eadē omnia videtur consyderanda quæ de necessitudine præscripta sunt. etenim hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, vt in omnes eadem ferè possint accommodari. Loci communes in his causis: Accusatoris contra eum, qui cum se peccasse confiteatur, tamen oratione iudices moretur. Defensoris, de humanitate, misericordia, voluntatem in omnibus rebus spectari conuenire: & quæ consultò facta non sint, ea fraudi esse non oportere. Deprecatione vtemur, cum fatebimur nos peccasse, neque id imprudenter, aut fortuitu, aut necessario fecisse dicemus: & tamē ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quæritur ex his locis. si plura, aut maiora officia, quàm maleficia videbuntur constare: si qua virtus, aut nobilitas erit in eo qui supplicabit:

siqua spes erit, vsui futurum si sine supplicio discesserit. si ipse ille supplex, mansuetus, 59
& misericors in potestatibus ostendetur fuisse: si ea quæ peccauit, non odio, non cru-
delitate, sed officio & recto studio commotus fecit: si tali de causa aliis quoque ignotum
est: si nihil ab eo periculi nobis futurum videbitur, si eũ missum fecerimus: si nulla aut
à nostris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate vituperatio ex ea re suscipietur. Loci commu-
nes de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex
contrario vtetur is qui contradicet, cum amplificatione, & enumeratione omniũ pec-
catorum. Hæc causa iudicialis fieri non potest, vt in primo libro ostendimus: sed quod
potest vel ad senatum, vel ad concilium venire, nõ visa est supersedenda. Cum a no-
bis crimen remouere volemus, aut in rem, aut in hominem nostri peccati causam cõ-
feremus. Si causa in hominem conferetur, quærendum erit primum, potueritne tan-
tum, quãtum reus demonstrabit is, in quem causa conferetur: & ecquonam modo aut 60
honestè, aut sine periculo potuerit obsisti. si maximè ita sit, num ea te concedi reo cõ-
ueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur controuersiam,
& quæretur num consultò factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, & hæc ea-
dem ferè, & omnia quæ de necessitudine præcepimus, consyderanda erunt.

QVONIAM satis ostendisse videmur, quibus argumentationibus in vnoquoque ge-
nere causæ iudicialis vti conueniret, consequi videtur vt doceamus quemadmodum
ipsas argumentationes ornatè & absolutè tractare possimus. nã ferè nõ difficile est in-
uenire quid sit causæ adiumento: difficillimũ verò est, inuentum expolire, & expeditè
pronuntiare. hæc enim res facit vt neque diutius, quàm satis sit, in eisdem locis com-
moremur: neque eodem identidem reuoluamur: neque inchoatam argumẽtationem re- 61
linquamus: neque incommodè ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac ratione &
ipsi meminisse poterimus quid quoquo loco dixerimus, & auditor cum totius causæ,
tum vniuscuiusque argumentationis distributionem percipere & meminisse poterit.
Ergo absolutissima & perfectissima argumentatio est ea, quæ in quinque parteis est dis-
tributa: propositionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, comple-
xionem. Propositio est, per quam ostendimus summarim quid sit quod probare vo-
lumus. Ratio est causa, quæ demonstrat id verum esse quod intendimus, breui subie-
ctione. Rationis confirmatio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breuiter ex-
positam rationem. Exornatio est, qua vtimur rei honestãdæ & collocupletãdæ causa,
confirmata argumentatione. Complexio est, quæ concludit breuiter colligens par-
teis argumentationis. Hisce igitur quinque partibus vt absolutissimè vtamur, hoc mo- 62
do tractabimus argumentationem. Causam ostendemus Vlyssi fuisse quare interfe-
cerit Aiacem. Ratio est, inimicum enim acerrimum de medio tollere volebat, a quo
sibi non iniuria summum periculum metuebat. videbat illo incolumi, se incolumem
non futurum. sperabat illius morte, se salutem sibi comparare. consueuerat, si iure non
poterat, quauis iniuria inimico exitiũ machinari. cui rei mors indigna Palamedis testi-
monium dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo supplicium ve-
rebatur: & consuetudo peccandi, maleficii suscipiẽdi remouebat dubitationẽ. Omnes
enim cum minima peccata cũ causa suscipiũt, tũ verò illa quæ multo maxima sunt ma-
leficia, aliquo certo emolumẽto inducti suscipere conatur. Si multos induxit in pec-
catũ pecuniæ spes, si cõplures scelere se cõtaminauerũt imperii cupiditate, si multi leue
compendiũ fraude maxima cõmutauerunt: cui mirũ videbitur, istum à maleficio pro- 63
pter acerrimã formidinẽ non tẽperasse? Virum fortissimũ, integerrimũ, inimicitiarum
persequentissimũ, iniuria lacessitũ, ira excitatũ, homo timidus, nocens, cõscius sui peccati,
insidiosus, inimicũ incolumem esse noluit: cui tandem hoc mirũ videbitur? Nam cum fe-
ras bestias videamus alacres & erectas vadere, vt alteri bestiæ noceant: non est incredibile
putandum, istius quoque animum ferũ, crudelem, atque inhumanũ cupide ad inimici
perniciẽ profectũ: præsertim cùm in beluis nullã neque bonã, neque mala ratione vi-

deamus: in isto plurimas & pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me daturum causam, qua inductus Vlysses accesserit ad maleficium, & si inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demõstraui: non
64 est dubium, quin confiteatur causam maleficii fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat: sed ea non semper necesse est vti. Tum enim complexione supersedendum est, si res breuis est, vt facilè memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum & exornandum res videtur esse. Sin & breuis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum & exornatione, & complexione supersedendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepartita: breuissima est tripartita: mediocris, sublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita. GENERA duo sunt vitiosarum argumentationum: vnum, quod ab aduersario reprehendi potest, idque pertinet ad causam: alterum, quod tametsi nugatorium est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sint quæ reprehensione confutari conueniat, quæ tacitè contemni, atque vitari sine
65 reprehensione, si exempla subiecero, dilucide intelligere poteris. Hæc cognitio vitiosarum argumentationum duplicem vtilitatem afferet. nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab aliis non vitatum commodè reprehendere docebit.

Quoniam igitur ostendimus plenam & perfectam argumentationem ex quinque partibus constare, in vnaquaque parte argumentationis, quæ vitia euitanda sunt, consyderemus: vt & ipsi ab his vitiis recedere, & aduersariorũ argumentationes hac præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus. Expositio vitiosa est, cùm ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id, quod non necessario est omnibus attributum: vt si quis hoc modo exponat, Omnes qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare diuitias, quàm officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, vt non curet quærere qualis ratio, aut
66 rationis confirmatio sit: ipsam facilè reprehendemus expositionem, cùm ostendemus id, quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falsò & iniuria conferri.

Itẽ vitiosa expositio est, cùm id quod raro fit, fieri omnino negatur: hoc modo, Nemo potest vno aspectu, neque præteriens in amorem incidere. nã cùm non nemo deuenerit in amorem vno aspectu, & cùm ille neminem dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dummodo aliquando fieri, aut posse fieri intelligatur. Item vitiosa expositio est, cùm omnes res ostẽdemus nos collegisse, & aliquã rem idoneam præterimus, hoc modo, Quoniam igitur hominem occisum constat esse, necesse est aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille hæredem testamento ex parte faciebat. prædones illo loco nunquam sunt visi: inimicum nullum habebat: relinquitur, si neque à prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quòd alteri non erant, alte-
67 ros non habebat, vt abs te sit interemptus. Nam in huiusmodi expositione reprehensione vtemur, si quos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficium, ostenderimus: velut in hoc exẽplo, cùm dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse: dicemus potuisse vel à familia, vel à cohæredibus nostris. Cùm hoc modo illorum collectionem disturbauerimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandũ est in expositione, nequando, cùm omnia collegisse videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item vitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: vt si, cùm plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo, Duæ res sunt, Iudices, quæ omnes ad maleficiũ impellunt, luxuries, & auaritia. Quid amor, inquit quispiã, quid ambitio, quid irreligio, quid metus mortis, quid imperii cupiditas, quid deniq; alia permulta? Itẽ falsa enumeratio est, cùm pau-
68 ciora sunt, & plura dicimus, hoc modo: Tres res sunt, quæ omnes homines solicitant: metus, cupiditas, ægritudo. Satis enim fuerat dixisse metũ, & cupiditatẽ: quoniã ægri-

tudinem cum vtraque re coniunctam esse necesse est. Item vitiosa expositio est, quæ nimium longè repetitur, hoc modo: Omnium malorum stultitia est mater, quæ præ cæteris parit immēsas cupiditates: immēsæ porrò cupiditates, infinitæ & immoderatæ sunt: hæ pariunt auaritiā: auaritia porrò hominem ad quoduis maleficium impellit. igitur auaritia inducti aduersarii nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hic id quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium, & cæteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est,

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes,
Nēue inde nauis inchoandæ exordium
Cœpisset, quæ nunc nominatur nomine 69
Argó, qua vecti Argiui delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Nam hîc satis erat dicere (si id modo, quod esset satis, curasset poeta)
Vtinam, ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Ergo hac quoque ab vltimo repetitione in expositionibus magnopere supersedendū 70
est. non enim reprehensione eget, sicut aliæ complures, sed sua sponte vitiosa est.

Vitiosa ratio est, quæ ad expositionem non est accommodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem.

Infirma ratio est, quæ non necessariò ostēdit ita esse, quemadmodum expositum est: velut apud Plautum,

Næ amicum castigare ob meritam noxiam,
Immane est facinus, verum in ætate vtile,
Et conducibile-
Hæc expositio est. Videamus quæ ratio afferatur.
-Nam ego amicum hodie meum 71
Concastigabo pro commerita noxia.

Ex eo quod ipse facturus est, non ex eo quod fieri conuenit, vtile quid sit rationatur. Vana ratio est, quæ ex falsa causa constat, hoc modo, Amor fugiendus non est: nam ex eo verissima nascitur amicitia. aut hoc modo, Philosophia vitanda est: affert enim secordiam, atque desidiam. Nā hæ rationes, nisi falsæ essent, expositiones quoque earum veras esse confiteremur. Item infirma ratio est, quæ non necessariam causam affert expositionis: velut Pacuuius,

Fortunam insanam esse, & cæcam, & brutam perhibent philosophi,
Saxíque instar globosi prædicant volubilem.
Quò saxum impulerit sors, cadere fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem iterant, quia nihil cernat, quo sese applicet: 72
Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilísque sit.
Brutam, quia dignum, atque indignum nequeat internoscere.
Sunt autem alii philosophi, qui contrà fortunam negent
Esse vllam, sed temeritate omnia regi. id magis
Verisimile aiunt, quod vsus re ipsa experiundo edocet:
Velut Orestes modò fuit rex, modò mendicus factus est:
Naufragio res contigit. nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nā hîc Pacuuius infirma ratione vtitur, cùm ait, verius esse temeritate, quàm fortuna res regi. nam vtraque opinione philosophorū fieri potuit, vt is, qui rex fuisset, men-

73 dicus factus esset. Item infirma ratio est, quæ videtur pro ratione afferri, sed idem dicit, quod in expositione dictũ est, hoc modo: Magno malo est hominibus auaritia, iccirco quòd homines magnis & multis incommodis conflictantur propter immẽsam pecuniæ cupiditatem. Nam hîc aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quàm res postulat, causam subiicit expositionis, hoc modo: Vtilis est sapientia, propterea quòd qui sapientes sunt, pietatem colere consueuerunt. Item vtile est amicos veros habere: habes enim quibus cum iocari possis. nam in huiusmodi rationibus nõ vniuersali, neque absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ vel alii expositioni potest accommodari: vt facit Pacuuius, qui eãdem affert rationem quare cæca, eandem quare bruta fortuna dicatur. IN confirmatione rationis multa &

74 vitanda in nostra, & obseruanda in aduersariorum ratione sunt vitia, proptereáque diligentius consyderanda sunt, quòd accurata confirmatio rationis totam vehementissime comprobat argumentationem. Vtuntur igitur studiosi in confirmãda ratione duplici conclusione, hoc modo:

Iniuria abs te afficior indigna pater:
Nam, si improbum Thresponte m existimauetas,
Cur me huic locabas nuptiis? sin est probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario, hoc modo:

Nulla te indigna nata afficio iniuria:
Si probus est, bene locaui: sin est improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo:

75 Nam si improbum Thresponte m existimaueras,
Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum,
Erraui, pòst cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio huius cõclusionis duplex est: acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandũ. Itẽ vitiosa est cõfirmatio rationis, cùm ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo vnius rei signo, hoc modo: Necesse est, quoniã pallet, ægrotasse: aut necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nã hæc sua sponte certa signa non habent, si non cætera quoque similia concurrant: quòd si cõcurrerint, nonnihil huiusmodi signa adaugent suspicionẽ. Itẽ vitiosum est, cùm vel in alium, vel in eũ ipsum, qui dicit id, quod in aduersariũ dicitur, potest conuenire, hoc modo: Miseri sunt, qui vxores ducunt: at tu duxisti alteram.

Item vitiosum est id, quod vulgatem habet defensionẽ, hoc modo: Iracundia indu-

76 ctus peccauit, aut adolescentia, aut amore. huiuscemodi enim deprecationes si probabuntur, impune maxima peccata dilabentur. Item vitiosum est, cùm id pro certo sumitur, quod inter omneis non constat, quia etiam nunc in cõtrouersia est, hoc modo:

Eho tu, dii, quibus est potestas, motus superûm, atque inferûm,
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure hoc exẽplo vsum Thresponte Ennius induxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Item vitiosum est, quod iam quasi sero, atque acto negotio dici videtur, hoc modo: In mẽtẽ mihi si venisset Quirites, nõ cõmisissem vt hunc in locum res veniret. nam hoc, aut hoc fecissem: sed me tum hæc ratio fugit.

Item vitiosum est, cùm id quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo:

77 Cùm te expetebant omnes, florentissimo

Regno reliqui, nunc desertum ab omnibus,
Summo periculo solus vt restituam paro.

Item vitiosum est, quod aliá in parté, ac dictum sit, potest accipi. id est huiusmodi, vt
siquis potens ac factiosus in concione dixerit, Satius est vti regibus, quàm malis legi-
bus. nam & hoc, tametsi rei augēdæ causa potest sine malitia dici, tamē propter poten-
tiá eius, qui dicit, nó dicitur sine atroci suspicione. Itē vitiosum est, falsis, aut vulga-
ribus definitionibus vti. Falsæ sunt huiusmodi, siquis dicat iniuriam nullā esse, nisi quæ
ex pulsatione, aut conuitio constet. Vulgares sunt, quæ nihilominus in aliá rem trás-
ferri possunt. vt siquis dicat, quadruplator, vt breuiter describam, capitalis est: est enim
improbus, & pestifer ciuis. ná nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm sicarii,
aut proditoris attulit definitionē. Item vitiosum est, pro argumento sumere, quod in 78
disquisitione positum est. vt siquis quem furti arguat, dicat eum esse hominem im-
probum, auarú, fraudulentum: ei rei testimonium esse quòd sibi furtum fecerit. Item
vitiosum est, cótrouersiam controuersia dissoluere: hoc modo, Non conuenit Cēsores
istum vobis satisfacere, ex eo quod ait, se non potuisse adesse ita vt iuratus fuerat: quòd
si ad exercitú non venisset, idne tribuno militum diceret? Hoc ideo vitiosum est, quia
non expedita, aut iudicata res, sed impedita, & in simili cótrouersia posita, exempli lo-
co profertur. Item vitiosum est, cùm id, de quo summa controuersia est, parum ex-
peditur, & quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo:

Aperte fatur dictio, si intelligas:
Tali dari arma, qualis, qui gessit, fuit, 79
Iubet, potiri si studeamus Pergamo.
Quæ ego profiteor esse mea. nam me æquum est frui
Fraternis armis, mihíque adiudicarier,
Vel quòd propinquus, vel quòd virtute æmulus.

Item vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea quæ antè dixe-
rit, dicere, hoc modo:

Qua causa accusem hunc, nequeo exponendo euoluere.
Nam si veretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem, qui id parui auditu existimet?

Nó incómoda ratione videtur sibi ostēdisse quare nó accusaret. quid quod postea ait? 80
Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Item vitiosum est, quod dicitur contra iudicis voluntatem, aut eorum qui audiunt:
si aut partes quibus illi student, aut homines quos illi charos habent, lædantur: aut a-
liquo huiusmodi vitio lædatur auditoris voluntas. Item vitiosum est, non omnes
res confirmare quas pollicitus sis in expositione. Item verendum est, ne de alia re di-
catur, cùm alia de re controuersia sit: inque huiusmodi vitio consyderandum est, ne aut
ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota causa mutata, in aliam
causam deriuetur. Vti apud Pacuuium Zethus cum Amphione, quorum controuer-
sia cùm de musica inducta sit, disputatio in sapientiæ rationem, & virtutis vtilitatem
consumitur. Item consyderandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat,
aliud defensoris ratio purget: quod sæpe consulto multi ab reo faciunt angustiis causæ
coacti. Vti siquis cùm accusetur ambitu magistratum petisse, ab imperatoribus sæpe- 81
numero se apud exercitum donatú esse dicat. Hoc si diligenter in aduersariorum ora-
tione obseruauerimus, sæpe deprehendemus, & in eiusmodi deprehensione ostende-
mus, eos de ea re quid dicant, non habere. Item vitiosum est, artem, aut scientiam, aut
studium quodpiam vituperare propter eorum vitia qui in eo studiosi sunt: veluti qui
Rhetoricam vituperant propter alicuius oratoris vituperandam vitam.

Item vitiosum est, ex eo quod perperam factum esse cóstat, putare ostendi à quo ho-

mine factum est,hoc modo: Mortuum deformatum,tumore præditum, corpore de-
coloratum fuisse cōstat.ergo veneno necatus est. Deinde,si sit vsqueadeo in eo occu-
patus, vt mulri faciunt, venenum datum, vitio non mediocri conflictetur.non enim
factúmne sit,quæritur, sed à quo factum sit. Item viriosum est, in comparandis rebus
82 alteram rem efferre,de re altera mentionem nō facere,aut negligētius disputare. vt si
comparetur,vtrum satius sit populum frumentum accipere,an non accipere: quæ cō-
moda sint,in altera re curet enumerare: quæ in altera incommoda sint, velut depressa
prætereat:aut ea, quæ minima sunt,dicat. Item vitiosum est, in rebus comparandis
necesse putari,alteram rem vituperari, cùm alteram laudes: quod genus, si quæratur,
vtris maior honor habendus sit, Albensibus,an Vegentinis, quòd Reipub. & populo
Rom. profuerunt: & is qui dicat, alteros lædat. Non enim necesse est, si alteros præ-
ponas, alteros vituperare. fieri enim potest, vt cùm alteros magis laudaris, aliquam
alteris laudis partem attribuas, ne cupide pugnasse contra veritatem puteris. Item
vitiosum est, de nomine, & vocabulo eius rei controuersiam struere, quam rem con-
83 suetudo optime potest iudicare. velut Sulpitius, qui intercesserat, ne exules, quibus
causam dicere non licuisset, reducerentur: idem posterius immutata volunrate, cùm
eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat, propter nominum commutationem.
nam non exules,sed vi eiectos se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in cōtrouer-
sia,quo illi nomine appellarentur à populo Rom. aut perinde quasi nō omnes,quibus
aqua & igni inrerdictum est, exules appellētur. Verum illi fortasse ignoscimus, si cum
causa fecit: nos tamen intelligimus vitiosum esse intendere, controuersiam proprer
nominum commutationem.

QVONIAM exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, &
iudicatis rebus, & cæreris quæ perrinenr ad exaggerandam & locupletandam ar-
gumentationem: quæ sinr his rebus vitia, consyderemus. Simile vitiosum est,
quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis: aut
84 sibi ipsi obest qui affert. Exemplum vitiosum est, si aut falsum est, vt reprehenda-
tur: aur si improbum, vt non sit imitandum: aut maius, aut minus, quàm res po-
stulabit. Res iudicata vitiose proferetur, si aut dissimili de re proferatur: aut de
ea re, de qua controuersia non est: aut si improba, aut eiusmodi, vt aut plures, aut
magis idoneæ res iudicatæ ab aduersariis proferri possint. Item vitiosum est id,
quod aduersarii factum esse confireantur, de eo argumentari, & planum facere factum
esse. nam id tantùm augeri oportet. Item vitiosum est, id augere, quod conuenit
doceri, hoc modo: Vt si quis, quem arguat hominem occidisse: & antè, quàm satis ido-
neas argumentationes artulerit, augear peccatum, & dicat, nihil indignius esse, quàm
hominem occidere. non enim vtrum indignū sit, an non, sed factúmne sit quæritur.

Complexio vitiosa est, quæ non vt quicquam primum dictum est, complectirur: &
quæ non breuiter concludit: & quæ non ex enumeratione certum & constans aliquid
85 relinquit, vt intelligarur, quid propositum in argumenratione sit: quid deinde ratione,
quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum.

CONCLVSIONES, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripartitæ sunt. nā con-
stant ex enumeratione, amplificatione, & cōmiseratione. Quatuor locis vti possumus
conclusionibus: in principio, secundum narrationem, secundum firmissimam argu-
mentationem, in conclusione. Enumeratio est, per quam colligimus, & commone-
mus, quibus de rebus verba fecerimus, breuiter: vt renouetur, non redintegretur ora-
tio: & ordine, quicquid erit dictum, referamus: vt auditor, si memoriæ mandauerit,
ad id quod ipse meminerit, reducatur. In qua curandum est, ne aut ab exordio, aut
à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim, & dedita opera comparata
oratio videbitur esse, artificii significandi, aut ingenii venditandi, vel memoriæ osten-
86 tandæ causa. quapropter initium enumerationis est à diuisione sumendum. deinde

ordine breuiter exponendæ sunt res,quæ tractatæ erunt in confirmatione & confuta-
tione. Amplificatio, est res quæ per locum communem instigationis auditorum
causa sumitur. Loci communes ex decem præceptis commodissime sumuntur,ad-
augendi criminis causa. Primus locus sumitur ab autoritate,cùm commemoramus,
quantæ curæ ea res fuerit diis immortalibus, aut maioribus nostris, regibus, ciuitati-
bus,nationibus,hominibus sapientissimis,Senatui.item maxime quomodo de his re-
bus legibus sancitum sit. Secundus locus est, cùm consyderamus,illæ res, de quibus
criminamur,ad quos pertineant:vtrum ad omnes,quod atrocissimum est:an ad supe-
riores(quod genus hi sunt,à quibus autoritatis locus communis sumitur)an ad pares,
hoc est in eisdem partibus animi,corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui
omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est,quo percontamur quid sit euen- 87
turum,si omnibus idem concedatur:& ea re neglecta, ostendemus quid periculorum
aut incommodorum consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit
remissum, multos alacriores ad maleficia futuros,quos adhuc expectatio iudicii remo-
ratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nul-
lam rem fore,quæ incommodo mederi, aut perperam factum, aut erratum iudicium
corrigere possit.quo in loco non incommodum erit vti cæterarum rerum compara-
tione,vt ostendamus alias res posse aut vetustate sedari,aut consilio corrigi: huius rei
aut leniundæ,aut corrigendæ nullam rem adiuméto futuram. Sextus locus est,cùm
ostendemus ex consulto factum, & dicemus voluntario facinori nullam esse excusa-
tionem,sed imprudentiæ iustam deprecationem pararam. Septimus locus est,quo o- 88
stendemus tetrum facinus,crudele,nefarium,tyrannicũ esse:quod genus,iniuriæ mu-
lierum,aut earum rerum aliquid,quarũ rerum causa bella suscipiuntur, & cum hosti-
bus de vita dimicatur. Octauus locus est,quo ostendimus,non vulgare,sed singulare
esse maleficium,spurcum,nefarium,inusitatum:quo maturius & atrocius vindicádum
sit. Nonus locus constat ex peccatorũ comparatione,quasi cùm dicemus,maius esse
maleficium stuprare ingenuam, quàm sacrum lædere:quòd alterum propter egestaté,
alterum propter intemperantem superbiã fiat. Decimus locus est,per quem omnia
quæ in negotio gerendo acta sunt,quæque rem consequi solent,exponemus acriter,&
criminose,& diligenter,vt agi res,& geri negotium videatur,rerum cõsequentiũ enu-
meratione. Misericordia commouebitur auditoris animus,si variam fortunarũ com-
mutationem dicemus:si ostendemus, in quibus commodis fuimus,quibúsque in in- 89
commodis simus comparatione. si quæ nobis futura sint,nisi causam obtinuerimus,
enumerabimus,& ostendemus.si supplicabimus,& nos sub eorum,quorum misericor-
diam captabimus, potestatem subiiciemus. siquid nostris parentibus, liberis, cæteris
necessariis casurum sit propter nostras calamitates,aperiemus: & simul ostendemus,
illorum nos solicitudine,& miseria, non nostris incommodis dolere. si de clementia,
humanitate,misericordia nostra,qua in alios vsi sumus,aperiemus. si nos semper, aut
diu in malis fuisse ostendemus.si nostrum fatum,aut fortunam conqueremur. si ani-
mum nostrum fortem,patientem incòmmodorum ostendemus futurum. Commi-
serationem breuem esse oportet. nihil enim lachryma citius arescit. Ferè locos ob-
scurissimos totius artificii tractauimus in hoc libro:quapropter huic volumini modus
hic sit.reliquas præceptiones, quoad videbitur,in tertium librum transferemus. Hæc 90
si,vt conquisite conscripsimus, ita diligenter fueris consecutus, & nos industriæ fru-
ctus ex tua scientia capiemus,& tute nostram diligentiam laùdabis,tuáque perceptio-
ne lætabere: tu scientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum per-
soluendum.Verum hæc futura satis scio:te enim non ignoro.sed nos deinceps ad cæ-
tera præcepta trãseamus,vt(quod libentissime facimus)tuæ voluntati rectissime mo-
rem geramus.

AD OMNEM iudicialem causam quemadmodum conueniret inuentioně rerum accommodari, satis abundárer, vt arbitror, superioribus libris demonstratū est. Nunc earum rationem rerum inueniendarum, quæ pertinebant ad causas deliberatiuas, & demonstratiuas, in hunc librum transtulimus: vt omnis inueniendi præceptio tibi quamprimum persolueretur. Reliquæ quatuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus: dispositione, pronuntiatione, & memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro cōscribere maluimus: quem, vt arbitror, tibi librum celeriter absolutū mittemus, nequid tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæque & nobiscum, cū voles, & interdum sine nobis legendo cōsequere, nequid impediare, quin ad hanc vtilitatem pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac vt attentum te præbeas: nos proficisci ad instituta pergemus.

DELIBERATIONES partim sunt huiusmodi, vt quæratur, vtrum potius faciēdum sit: partim huiusmodi, vt quid potissimum faciendum, cōsyderetur. Vtrum potius, hoc modo: Carthago tollenda, an relinquenda videatur. Quid potissimum, hoc pacto: Vt si Annibal consultet, cùm ex Italia Carthaginem accersitur, an in Italia remaneat, an domum redeat, an in AEgyptum profectus, occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt: vt si deliberet Senatus, captiuos ab hostibus redimat, an non. partim propter aliquam extraneam causam veniunt in deliberationem, & consultationem: vt si deliberet Senatus, bello Italico soluárne legibus Scipionem, vt eum liceat ante tempus Consulem fieri. partim & propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam veniunt in consultationem: vt si deliberet Senatus, bello Italico sociis ciuitatem det, an non. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis oratio ad ipsam rem accōmodabitur: in quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa erit causa adaugenda, aut deprimenda.

Omnes deliberationes eorum qui sentētiam dicent, finem sibi conueniet vtilitatis proponere, vt omnis eo totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas parteis in ciuili consultatione diuiditur: tutam, & honestam. Tuta est, quæ conficit instantis, aut consequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in vim, & dolum: quorum alterum separatim, aut vtrunque sumemus coniunctim. Vis discernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, reuocationes hominum, & alias huiusmodi res. Dolus consumitur in pecuniam, pollicitationes, dissimulationes, maturationes, mētitiones, & cæteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, siquando de re militari, aut de administratione Reipublicæ scribere velimus. Honesta res diuiditur in rectum, & laudabile. Rectum est, quod cum virtute & officio fit: id diuiditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinem, modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum, & malorum. Dicitur item prudentia scientia cuiusdam artificii. Item appellatur prudentia multarum rerum memoria, & vsus complurium negotiorum. Iustitia est æquitas, ius vnicuique tribuens pro dignitate cuiusque. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemptio, & laboris cum vtilitatis ratione perpessio. Modestia est in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus vtemur in dicendo, si commoda cum incommodis conferemus: cùm alterum sequi, alterum vitare cohortabimur: aut siqua in re cohortabimur aliquid, cuius rei aliquam disciplinabilem scientiā poterimus habere: & quomodo, aut qua quidque ratione fieri oporteat ostēdemus. Aut si suadebimus quippiā, cuius rei gestæ aut præsentem, aut auditā memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod velimus, exēplo allato persuadere poterimus. Iustitiæ partibus vtemur, si aut innocentū, aut supplicum dicemus misereri oportere: si ostendemus, bene merentibus gratiā referri cōuenire: si demōstrabimus, vlcisci male

meritos oportere:si fidem magnopere censebimus conseruandã: si leges & mores ciui-
tatis egregie dicemus seruari oportere:si societates atq; amicitias studiose dicemus co-
li conuenire:si quod ius in parentes,deos, patriam natura comparauit, id religiose co-
lendum demonstrabimus: si hospitia,clientelas, cognationes,affinitates castè colẽdas
esse dicemus: si nec prece, nec pretio,nec gratia,nec periculo,nec simultate à via recta
ostendemus deduci oportere: si dicemus in omnibus æquabile ius statui cõuenire. His
atque huiusmodi partibus iustitiæ, siquam rem in concione,aut in concilio faciendam 96
censebimus,iustam esse ostendemus:contrariis,iniustam. ita fiet vt eisdem locis & ad
suadendum,& ad dissuadendũ simus parati. Sin fortitudinis retinendæ causa facien-
dum quid esse dicemus,ostendemus res magnas,& excelsas sequi,& appeti oportere: &
item res humiles, & indignas viris fortibus.viros fortes propterea contemnere opor-
tere,nec idoneas dignitate sua iudicare. Item à nulla re honesta periculi, aut laboris
magnitudine deduci oportere:antiquiorem mortem turpitudine haberi:nullo dolore
cogi vt ab officio recedatur:nullius pro rei veritate metuere inimicitias:quodlibet pro
patria,parentibus,hospitibus, amicis, & iis rebus,quas iustitia colere cogit, adire peri-
culum, & quemlibet suscipere laborem. Modestiæ partibus vtemur,si nimias libidi-
nes honoris,pecuniæ,similiúmque rerum vituperabimus:si vnamquanque rem certo
naturæ termino definiemus: si denique quid cuique satis sit, ostendemus, & nimium 97
progredi dissuadebimus,& modum vnicuique rei statuemus. Huiusmodi partes sunt
virtutis amplificandæ,si suadebimus:attenuandæ,si ab his dehortabimur, vt hæc atte-
nuentur,quæ suprà demonstraui. nam nemo erit qui censeat à virtute recedẽdum : ve-
rum aut res huiusmodi non dicatur esse, vt virtutem possimus egregiam experiri:aut
in contrariis potius rebus,quàm in his virtus constare ostendatur. Item,siquo pacto
poterimus,quam is,qui cõtrà dicet,iustitiam vocarit, nos demonstrabimus ignauiam
esse, & inertiam,ac prauam libertatem. Quam prudentiam appellarit, ineptam, &
garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus. Quam ille modestiam dicet esse, eam
nos inertiam,& dissolutam negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinẽ nomina-
rit,eam nos gladiatoriam,& inconsyderatam appellabimus temeritatem. Laudabile
est,quod conficit honestam,& præsentem,& consequentem cõmemorationem. hoc
nos eò à recto separauimus,non quòd hæ quatuor partes,quæ subiiciũtur sub vocabu- 98
lo recti,hanc honestatis commemorationem dare non soleãt. sed quanquam ex recto
laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandũ est hoc ab illo. neque enim
solum laudis causa rectum sequi conuenit, sed si laus consequitur,duplicatur recti ap-
petendi voluntas. Cùm igitur erit demonstratum rectum,laudabile esse demonstra-
bimus,aut ab idoneis hominibus,vt siqua res honestiori ordini placeat,quæ à deterio-
re ordine improbetur: aut aliquibus sociis,aut omnibus ciuibus, exteris nationibus,
posterisque nostris. Cùm huiusmodi locorum diuisio sit in consultatione, breuiter
aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit vel à principio, vel ab insinua-
tione, vel iisdem rationibus, quibus in iudiciali causa. Si cuius rei narratio incidet,
eadem ratione narrari oportebit. Quoniam in huiusmodi causis finis est vtilitas: & 99
ea diuiditur in rationem tutam,atque honestam.si vtrunque poterimus ostendere,v-
trunque pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse. sin alterum demonstra-
turi erimus, simpliciter quod dicturi sumus,ostendemus. At si nostram rationẽ tu-
tam esse dicemus,diuisione vtemur in vim,& cõsilium. Nam quod in docendo rei di-
lucidandæ causa dolum appellauimus, id in dicendo honestius consilium appellabi-
mus. Si rationis nostræ sententiam rectam esse dicemus, & omnes partes recti inci-
dent,quadripartita diuisione vtemur: si non incident,quot erunt, tot exponemus in
dicendo. In confirmatione, & confutatione vtemur locis,quos antè ostendimus,no-
stris confirmandis,contrariis confutandis. Argumentationis artificiosæ tractandæ ra-
tio de secundo libro petetur. Sed si acciderit,vt in consultatione alteri ab tuta ratione,

100 alteri ab honesta sententia sit:vt in deliberatione eorũ,qui à Pœnis circũsessi deliberant quid agant.qui tutam rationem sequi suadebit,his locis vtetur: Nullam rem vtiliorem esse incolumitate:virtutibus vti neminem posse,qui suas rationes in tuto non collocarit:nec deos quidem esse auxilio iis,qui se incõsulto in periculum mittant:honestum nihil oportere existimari,quod non salutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honestam,his locis vtetur:Virtutem nullo tempore relinquendam:vel dolorem,si is timeatur:vel mortem,si ea formideretur,dedecore,& infamia leuiorem esse: consyderare,quæ sit turpitudo consecutura.at non immortalitatem, neque æternam incolumitatem cõsequi:nec esse exploratum illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos:virtute vel vltro ad mortem proficisci, esse præclarum: fortitudini fortunam quoque esse adiumento solere:eum tute viuere,qui honeste viuat, non qui in præsentia incolumis sit:& eum,qui turpiter viuat,incolumem in perpetuũ esse non
101 posse.Conclusionibus ferè similibus in his,& iudicialibus causis vti solemus,nisi quòd his maxime conducit,quamplurima rerum antè gestarum exempla proferre. Nunc ad demonstratiuum genus causæ transeamus.

QVONIAM hæc causa diuiditur in laudem,& vituperationem,quibus ex rebus laudem constituerimus,ex contrariis rebus erit vituperatio cõparanda. Laus igitur potest esse rerum externarum,& corporis,& animi. Rerum externarum sunt ea, quæ casu,aut fortuna secunda,aut aduersa accidere possunt:vt genus,educatio, diuitiæ, potestates,gloriæ,ciuitates,amicitiæ,& quæ huiusmodi sunt,& ea quæ his sunt contraria.

Corporis sunt ea,quæ natura corpori attribuit commoda,aut incommoda: vt velocitas,vires,dignitas,valetudo,& quæ cõtraria sunt. Animi sunt ea,quæ consilio & cogitatione nostra constant : vt prudentia, iustitia, fortitudo,modestia,& quæ contraria
102 sunt.Erit igitur hæc confirmatio, confutatioq; nobis. In huiusmodi igitur causa principium sumetur aut à nostra, aut ab eius, de quo loquemur,aut ab eorum qui audiẽt, persona, aut ab re. A nostra, si laudabimus , dicemus aut officio facere, quòd causa necessitudinis intercedat:aut studio,quòd eiusmodi virtutis sit,vt omnes commemorare debeant velle,quod rectum sit: aut ex aliorum laude ostendere,qualis noster animus sit.Si vituperabimus,aut merito facere, quòd ita tractati sumus: aut studio, quòd vtile putemus esse,ab omnibus vnicam malitiam,atque nequitiam cognosci:aut quòd placeat ostẽdi,quid nobis displiceat,ex aliorum vituperatione. Ab eius persona de quo loquemur,si laudabimus,vereri nos dicemus,vt illius facta verbis consequi non possimus:omnes homines illius virtutes prædicare oportere : ipsa facta omnium laudato-
103 rum eloquentiam anteire. Si vituperabimus, ea quæ videbimus contraria paucis verbis commutatis dici posse,dicemus:vt pauló suprà exempli causa demonstratum est.

Ab auditorum persona,si laudabimus, dicemus,quoniam non apud ignotos laudemus,nos monendi causa pauca esse dicturos:aut si erunt ignoti,vt talem virum velint cognoscere,petemus.quoniã in eodẽ virtutis studio sint, apud quos laudemus, atque ille qui laudatus fuerit, sperare nos facile iis,quibus velimus, huius facta probaturos. Contraria vituperatio,quoniam norint,pauca de nequitia eius nos esse dicturos : quòd si ignorent,petemus vt cognoscant, vti malitiam vitare possint , quoniam dissimiles sunt,qui audiunt,atque ille qui vituperatur,nos sperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incertos esse quid potissimũ laudemus:vereri nos,ne cùm multa dixerimus,plura prætereamus: & quæ similes sententias habebunt, quibus sen-
104 tentiis contraria sumuntur à vituperatione. Principio tractato,tum ab re,tum ab aliqua harum , quas antè commemorauimus, rationum, narratio non erit vlla, quæ necessario consequatur.sed,si qua inciderit,cùm aliquod factum eius,de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude,aut vituperatione,præceptio narrandi de primo libro repetetur.Diuisione hac vtemur: primo exponemus quas res laudaturi sumus,aut vituperaturi.deinde,vt quæque, quóue tempore res erit gesta, ordine dicemus, vt quid

quámque tute cautéque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia: deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sint, demonstrare. Ordinē hunc adhibere in demonstranda vita debemus. Ab externis rebus, genus in laude, quibus maioribus natus sit, si bono genere, parem, aut excelsiorem fuisse: si humili genere, ipsum in suis, non in maiorum virtutibus habuisse præsidium. In vituperatione, si bono genere, dedecori 105
maioribus fuisse: si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio in laude: bene & honeste in bonis disciplinis per omnem pueritiam educatum esse. in vituperatione, e contrario. Deinde transire oportet ad corporis commoda. A' natura in laude, si sit dignitas, atque forma, laudi fuisse eā, nō quemadmodum cæteris detrimento, atque dedecori. si vires, atque velocitas egregia, honestis hæc exercitationibus, & industriis dicemus comparata. si valetudo, ex perpetua diligentia, & temperantia cupiditatum. In vituperatione, si erunt hæc corporis commoda, his male vsum dicemus, quæ casu & fortuna tanquam quilibet gladiator habuerit. si non erunt, præter formam omnia ipsius culpa & intemperantia non fuisse dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, & in his animi virtutes, aut vitia, quæ fuerint, consyderabimus: diuitiæ, an paupertas fuerit: & quæ potestates, quæ gloriæ, quæ amici- 106
tiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitiis gerendis fecerit, cuius causa susceperit inimicitias: qua fide, beneuolentia, officio gesserit amicitias. In diuitiis qualis, aut in paupertate cuiusmodi fuerit, quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cuiusmodi mors eius fuerit, cuiusmodi res mortem eius sit consecuta. Ad omnes autem res in quibus animus hominis maxime consyderatur, illæ quatuor animi virtutes erunt accommodandæ: vt si laudemus, aliud iuste, aliud fortiter, aliud modeste, aliud prudenter factum esse dicamus. Si vituperabimus, aliud iniuste, aliud ignaue, aliud immodeste, aliud stulte factum esse dicamus. Perspicuum est iam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripartita diuisio laudis, & vituperationis, si illud etiam assumpseri- 107
mus, non necesse esse nos omneis has partes in laudem, aut vituperationem transferre, propterea quòd sæpe ne incidunt quidem: sæpe ita tenuiter incidunt, vt non sint necessariæ dictu. Quapropter eas parteis, quæ firmissimæ videbuntur, legere oportebit. Conclusionibus breuibus vtemur, enumeratione ad exitum causæ: in ipsa causa crebras & breueis amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus causæ, eò quòd raro accidat in vita, negligentius consyderandum est. neque enim id, quod potest accidere, vt faciendum sit aliquando, non oportet velle quàm accommodatissime posse facere. Etsi separatim hæc causa minus sæpe tractatur: at in iudicialibus, & in deliberatiuis causis sæpe magnæ partes versantur laudis, aut vituperationis. quare in hoc quoque genere causæ nonnihil industriæ conferendum putauimus. Nunc absoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc est inuentione perpolita, atque ad omne causæ genus accommodata, tempus est ad cæteras parteis orationis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus. 108

QVONIAM dispositio est, per quam illa quæ inuenimus, in ordinem redigimus, vt certo quidque loco pronuntietur: videndum est cuiusmodi rationem in disponendo nos habere conueniat. Genera dispositionis sunt duo: vnum ab institutione artis profectum: alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cùm sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus: hoc est, vt vtamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est antè, in dicendo sequemur. Itē ex institutione artis non modo totas causas per orationē, sed per singulas quoque argumētationis partes disponemus, quemadmodum in secūdo libro docuimus: id est expositionem, rationem, cōfirmationem rationis, exornationem,

109 complexionem. Hæc igitur duplex diſpoſitio eſt: vna per orationes, altera per argu-
mentationes ab inſtitutione artis profecta. Eſt autem alia diſpoſitio, quæ, cùm ab or-
dine artificioſo recedẽdum eſt, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: vt ſi à nar-
ratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmiſſima argumentatione, aut à literarũ ali-
quarum recitatione: aut ſi ſecundum principium confirmatione vtamur, deinde nar-
ratione: aut ſi quam huiuſmodi permutationem ordinis faciamus, quorum nihil, niſi
cauſa poſtulet, fieri oportebit. Nam ſi vehementer aures auditorum obtuſæ videbun-
tur, atque animi defatigati ab aduerſariis multitudine verborum, commode poteri-
mus principio ſuperſedere, & exordiri cauſam aut à narratione, aut ab aliqua firma ar-
gumẽtatione. deinde, ſi commodum erit, quod nõ ſemper neceſſe eſt, ad principiũ ſen-
110 tentiam reuerti licebit. Si cauſa noſtra magnam difficultatem videbitur habere, vt ne-
mo æquo animo principium poſſit audire, à narratione cùm incœperimus, ad princi-
pii ſententiam reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis eſt, exordiemur ab a-
liqua firma argumentatione. His commutationibus, & tranſlationibus partium ſæpe
vti neceſſe eſt, cùm ipſa res artificioſam diſpoſitionem artificioſe commutare cogit.
In confirmatione, & confutatione argumentationum diſpoſitiones huiuſmodi con-
uenit habere, firmiſſimas argumentationes in primis, & poſtremis cauſæ partibus col-
locare: mediocres, & neque inutiles ad dicendum, neque neceſſarias ad probãdum, quæ
ſi ſeparatim ac ſingulæ dicantur, infirmæ ſunt, cum cæteris coniunctæ, firmæ, & pro-
babiles fiunt, interponi, & in medio collocari oportet. Nam ſtatim re narrata expe-
ctat animus auditoris, ex qua re cauſa confirmari poſſit: quapropter continuo firmam
111 aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictum facilè me-
moriæ mandatur, vtile eſt, cùm dicere deſinamus, recentem aliquam relinquere in a-
nimis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc diſpoſitio locorum, tanquam
inſtructio militum facillime in dicendo, ſicut illa in pugnãdo, parare poterit victoriã.
PRONVNTIATIONEM multi maxime oratori vtilem dixerunt eſſe, & ad perſua-
dendum plurimum valere. nos quidẽ vnã eam de quinque rebus plurimũ poſſe nõ fa-
cilè dixerimus: nec egregie magnam eſſe vtilitatem in pronuntiatione audacter con-
firmauerimus. Nam commodæ inuentiones, & concinnæ verborum elocutiones, &
partium cauſæ artificioſæ diſpoſitiones, & horum omniũ diligens memoria ſine pro-
nuntiatione, non plus quàm ſine his rebus pronuntiatio ſola valere poterit. Quare,
112 quia nemo de ea re diligenter ſcripſit (nam omnes vix putarunt poſſe de voce, & vul-
tu, geſtu, dilucide ſcribi, cùm hæ res ad ſenſus noſtros pertinerẽt) & quia magnopere ea
pars à nobis ad dicendum comparanda eſt, non negligenter videtur tota res conſyde-
randa. Diuiditur igitur pronuntiatio in vocis figuram, & corporis motum. Figura vo-
cis eſt ea, quæ ſuum quendam poſſidet habitũ, ratione & induſtria cõparatũ. Ea diui-
ditur in treis partes: magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinẽ vo-
cis maxime comparat natura, nonnihil hanc auget, ſed maxime cura conſeruat. Firmi-
tudinem vocis maxime natura comparat, nonnihil adauget, & maxime cõſeruat ex-
ercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc eſt, vt eã torquere pro noſtro com-
modo poſſimus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudi-
ne vocis, & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil
113 nos attinet commonere, niſi vt ab iis, qui non inſcii ſunt eius artificii, ratio curãdæ vo-
cis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ cõſeruatur ratione declamationis, & de mol-
litudine vocis, quæ maxime neceſſaria eſt oratori, quoniam ea quoq; moderatione de-
clamationis comparatur, dicendum videtur. Firmam igitur quammaxime poteri-
mus in dicendo vocem conſeruare, ſi quammaxime ſedata & depreſſa voce principia
dicemus. nam lædit arteria, ſi antè quàm leni voce bene permulſa eſt, acri clamore
compleatur. Et interuallis longioribus vti conueniet: recreatur enim vox ſpiritu, &
arteriæ reticendo acquieſcunt. Et continuum clamorem obmittere, & ad ſermonem

transire oportet (Commutationes enim faciunt, vt nullo genere vocis effuso, in omni voce integri simus) & acutas vocis exclamationes vitare. ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione: & si quis splendor est vocis, consumitur vno clamore vniuersus. & vno spiritu continenter multa dicere, 114
in extrema conuenit oratione: fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur: & vox, quæ varie tractata est, reducitur in quendam sonum æquabilem, atque constantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, velut accidit in hac re. Nam, quæ diximus ad vocem cõseruandam prodesse, eadem attinent ad suauitatẽ pronuntiationis: vt quod nostræ voci prosit, idem voluptate auditoris probetur. Vtile est ad firmitudinem vocis sedata vox in principio. quid insuauius, quàm clamor in exordio causæ? Interualla vocem confirmant: cadem sententias concinniores diuisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Conseruat vocem continui clamoris remissio: & auditorem quidem varietas maxime delectat, cum sermone animum eius retinet, aut exsuscitat clamore. Acuta exclamatio vocem & fauces vulnerat: eadem lædit auditorem: habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accõmodatum. 115
In extrema oratione cõtinens vox remedio est voci. quid? hæc eadem, nónne animum vehementissime calefacit auditoris in totius conclusione causæ? Quoniam igitur res eædem vocis firmitudini, & pronuntiationis suauitati prosunt, de vtraque re simul erit in præsentia dictũ: de firmitudine, quæ visa sunt, & de suauitate, quæ coniuncta fuerunt: cætera suo loco paulò pòst dicemus. Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis consyderanda est: eam diuidimus in sermonem, contentionem, amplificationem. Sermo, est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio, est oratio acris, & ad confirmandum, & confutandum accommodata. Amplificatio, est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in partes quatuor: dignitatem, demonstrationem, narrationem, iocationem. 116

Dignitas, est oratio cum aliqua grauitate, & vocis remissione. Demonstratio, est oratio quæ docet remissa voce quomodo quid fieri potuerit, aut nõ potuerit. Narratio, est rerum gestarum, aut perinde ac gestarum expositio. Iocatio, est oratio quæ ex aliqua re risum pudentem, & liberalem potest comparare. Contentio diuiditur in continuationem, & distributionem. Continuatio, est orationis enuntiandæ acceleratio clamosa. Distributio, est in contentione oratio frequens cum raris & breuibus interuallis acri vociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem, & conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificãs, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio, est oratio quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur 117
mollitudo vocis in treis partes diuisa est, & hæ ipsæ partes sunt in octo partes alias distributæ: harũ octo partiũ, quæ cuiusque idonea pronuntiatio sit, demõstrandum videtur. Sermo, cùm est in dignitate, plenis faucibus quàm sedatissima, & depressissima voce vti conuenict: ita tamen, vt ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cùm autem est in demonstratione, voce paululum attenuata, crebris interuallis, & diuisionibus oportet vti: vt ipsa pronuntiatione eas res, quas demonstrabimus, inserere, atque intersecare videamur in animis auditorum. Cùm autem sermo in narratione est, tum vocum varietate opus est: vt quo quidque pacto gestum sit, ita narrari videatur. Strenue quod volumus ostendere factũ, celeriuscule dicemus: at aliud otiose retardabimus. deinde modo acriter, tum clementer, mœste, hilariter in omneis partes commutabimus, vt verba, ita pronuntiationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, siquæ admirationes, de quibus 118
nos narrabimus, diligẽter animaduertemus, vt omnium personarum sensus, atque

animos voce exprimamus. Siu erit sermo in iocatione, leniter tremebunda voce, cum parua significatione risus, sine vlla suspicione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem iocum vocem. Cùm autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per distributionem faciendum est, in continuatione adaucto mediocriter sono vocis, verbis continuandis, vocem quoque adaugere oportebit, & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba conficere, vt vim volubilem orationis vociferario consequi possit. In distributione vocē ab imis faucibus exclamatione quàm clarissima adhibere oportet: & quantum spatii per singulas exclamationes sumpserimus, tantū inter singula interualla spatii consumere iubemur.
19 In amplificationibus, cùm cohortatione vtemur voce attenuatissima, clamore leui, sono æquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione vtemur voce depressa, inclinato sono, crebris interuallis, longis spatiis, magnis cōmutationibus. De figura vocis satis dictum est, nunc de corporis motu dicendum videtur.

Motus, est corporis gestus, & vultus moderatio quædam, quæ probabiliora reddit ea quæ pronuntiantur. Conuenit igitur in vultu pudorem & acrimoniam esse. In gestu nec venustatem conspicuam, nec turpitudinem esse, ne aut histriones, aut operarii videamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas vox est distributa, motus quoque corporis ratio videtur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stantes in vestigio, leui dextræ motu loqui oportebit: hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad
20 sermonis sententias accōmodata. Sin erit in demonstratione sermo, paululum corpus à ceruicibus demittemus. Nam hoc est à natura datum, vt quamproxime tum vultum admoueamus ad auditores, siquam rem docere eos, & vehementer instigare velimus. Sin erit in narratione sermo, idem motus poterit idoneus esse, qui paulò antè demonstrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, vultu quandam debebimus hilaritatem significare sine cōmutatione gestus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili vultu, acri aspectu vtemur. Sin contentio fiet per distributionē, celeri porrectione brachii, inambulatione, pedis dextri rara supplosione, acri & defixo aspectu vti oportet. Sin vtemur amplificatione per cohortationē, paulo tardiore & consideratiore gestu conueniet vti: similibus cæteris rebus atque in contentione
21 per continuationem. Sin vtemur amplificatione per cōquestionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato & constanti gestu, mœsto & cōturbato vultu vti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotii, qui motus corporis exprimere verbis, & imitari scriptura conatus sim voces. Verùm nec hoc cōfisus sum posse fieri, vt de his rebus satis cōmode scribi posset: nec si id fieri non posset, hoc quod feci, fore inutile putabam, propterea quòd hîc admonere voluimus quid oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc tamen scire oportet, pronuntiationem bonā id perficere, vt res ex animo agi videatur. Nunc ad thesaurum inuētorum, atque omnium partium rhetoricæ custodem memoriam transeamus.

MEMORIA vtrum habeat quiddam artificii, an omnis à natura proficiscatur, aliud
22 dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque constet in hac re multum valere artem & præceptionem, ita de ea re loquemur. Placet enim nobis esse artificium memoriæ: quare placeat, aliàs ostendemus: in præsentia cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ: vna naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quā confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in cæteris rebus ingenii bonitas imitatur sæpe doctrinam: ars porrò naturæ commoda confirmat & auget: ita fit in hac re, vt nonnunquam naturalis memoria, sicui data est egregia, similis sit huic artificiosæ. Porrò hæc artificiosa naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione confirmanda est, vt sit egregia: & hæc
23 quæ doctrina datur, indiget ingenii. Nec hoc magis aut minus in hac re, quàm in cæ-

teris artibus fit, vt ingenio, doctrina, præceptione, natura nitescat. Quare & illis qui
natura memores sunt, vtilis hæc erit institutio, quod tute paulò pòst poteris intelli-
gere. quòd si illi freti ingenio, nostra præceptione non indigerẽt, tamen iusta causa
daretur, quare iis qui minus ingenii habent, adiumento velimus esse. Nunc de arti-
ficiosa memoria loquemur. Cõstat igitur artificiosa memoria locis & imaginibus.
Locos appellamus eos, qui breuiter, perfecte, insignite aut natura, aut manu sunt
absoluti, vt eos facilè naturali memoria comprehendere & amplecti queamus: vt
ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia quæ his similia sunt. Imagines
sunt formæ quædã, & notæ, & simulachra eius rei, quam meminisse volumus: quod
genus, equi, leones, aquilæ: quorum memoriam si volemus habere, imagines eo-
rum certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiusmodi locos inuenire, & 14
quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat, ostendemus. Quem-
admodum igitur qui literas sciunt, possunt id quod dictum est, scribere, & recitare
quod scripserunt: ita qui μνημονικὰ didicerunt, possunt quæ audierunt, in locis collo-
care, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim ceræ, aut chartæ simillimi sunt:
imagines, literis: dispositio & collocatio imaginum, scripturæ: pronuntiatio, le-
ctioni. Oportet igitur, si volumus multa meminisse, multos nobis locos compara-
re, vt in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere
ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamur, quo se-
cius quoto quoque loco licebit, vel à superiore, vel ab inferiore, vel ab media parte
imagines sequi, ea quæ mandata locis erunt, edere & proferre possimus. Nam vt si
ordine stantes notos complures viderimus, nihil nostra intersit, vtrum à summo, 15
an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus. item in locis ex ordine
collocatis eueniet, vt in quamlibet partem, quoto quoque loco licebit, imaginibus
commoniti dicere possimus id quod locis mandauerimus. Quare placet & ex ordi-
ne locos cõparare: & locos quos sumpserimus, egregiè cõmoditérque notare opor-
tebit, vt perpetuo nobis hærere possint. Nam imagines, sicut literæ delẽtur: vbi ni-
hil illis vtimur, loci tanquam cera remanere debent. Et ne fortè in numero loco-
rum falli possimus, quintum quenque locum placet notari: quod genus, si in quin-
to loco manum auream collocemus, & si in decimo aliquem notum, cui præno-
mẽ sit Decimo: deinde facile erit similes notas quinto quoque loco collocare. Item
commodius est in derelicta, quàm in celebri regione locos comparare: propterea
quòd frequentia, & obambulatio hominum conturbat & infirmat imaginum no-
tas: solitudo conseruat integras simulachrorum figuras. Præterea dissimiles forma, 16
atque natura loci comparãdi sunt, vt distincte interlucere possint. nam si quis mul-
ta intercolumnia sumpserit, conturbabitur similitudine locorũ, & ignorabit quid
quoque loco collocauit: & magnitudine modica mediocres locos habere opor-
tet. nã & præter modum ampli uagas imagines reddunt, & nimis angusti sæpe non
videntur posse capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illustres, nec ve-
hementer obscuros locos haberi oportet, ne aut obcæcentur tenebris imagines,
aut splẽdore præfulgeant. Interualla locorum mediocria placet esse, ferè paulo plus
aut minus pedum tricenûm. nam vt aspectus, ita cogitatio minus valet, siue nimis
procul remoueris, siue vehementer prope admoueris id quod oportet videri. Sed
quanquam facile est ei, qui paulo plura explorauerit, quamuis multos & idoneos
locos comparare: tamen, si quis ad ista satis idoneos inuenire se non putabit, ipse si- 17
bi constituat, quàm volet multos licebit. Cogitatio enim, quamuis regionem po-
test amplecti, & in ea situm loci cuiusdam ad suum arbitrium fabricari & archite-
ctari. Quare licebit si hac prompta copia contenti non erimus, nosmetipsos cogi-
tatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam di-
stinctionem comparare. De locis satis dictum est, nunc ad imaginum rationem

ttanseamus. Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet,& ex omnibus ver-
bis notas nobis similitudines eligere debemus,duplices similitudiues esse debent:vnæ
rerum,alteræ verborum. Rerum similitudines exprimũtur, cùm summatim ipsorum
negotiorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur,cùm
28 vniuscuiusque nominis & vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memo-
riam sæpe vna nota, & imagine simplici comprehendemus,hoc modo: Vt si accusator
dixerit ab reo hominem veneno necatum,& hæreditatis causa factum arguerit, & eius
rei multos dixerit testes,& cõscios esse. Si hoc primum, vt ad defendendum nobis ex-
peditum sit,meminisse volemus, in primo loco rei totius imaginem cõformabimus:
ægrotum in lecto cubantem faciemus,ipsum illum de quo agetur,si formam eius de-
tinebimus: si eum nou agnouerimus, aliquem ægrotum non de minimo loco sume-
mus,vt cito in mẽtem venire possit:& reum ad lectum eius adstituemus,dextra pocu-
lum,sinistra tabulas,medico resticulos arietinos tenentem. Hoc modo & testium, &
hæreditatis,& veneno necati memoriã habere poterimus. Item deinceps cætera cri-
mina ex ordine in locis ponemus: & quotiescunque rem meminisse volemus, si for-
marum dispositione,& imaginum diligenti notatione vtemur,facilè ea quæ volemus,
29 memoria consequemur. Cùm verborum similitudines imaginibus exprimere vole-
mus,plus negotii suscipiemus, & magis ingenium nostrum exercebimus. id nos hoc
modo facere oportebit:Iam domuitionem regis Atridæ parant. in loco constituere o-
portet manus ad cælum tollentem Domitium, cùm à regibus Martiis loris cædatur.
Hoc erit,Iam domuitionem reges. In altero loco AEsopum,& Cimbrum subornare
vagantem Iphigeniam ad Agamemnonem,& Menelaum:hoc erit,Atridæ parant. hoc
modo omuia verba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, si na-
turalem memoriam exuscitauerimus hac notatione : vt versu posito, ipsi nobiscum
primum transeamus bis aut ter eum versum:deinde cum imaginibus verba exprima-
30 mus. hoc modo naturæ suppeditabitur doctrina:nam vtraque altera separata minus e-
rit firma:ita tamen vt multo plus in doctrina,atque arte præsidii sit. quod docere non
grauaremur,ni metueremus, ne cùm ab instituto nostro recessissemus,minus cõmode
seruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc quoniam solet accidere,vt ima-
gines partim firmæ,& ad monẽdum idoneæ sint:partim imbecilles & infirmæ,quæ vix
memoriam possint excitare:qua de causa vtrunque fiat,considerandum est:vt cogni-
ta causa quas vitemus, & quas sequamur imagines,scire possimus. Docet igitur nos
ipsa natura quid oporteat fieri. nam si quas res in vita videmus paruas,vsitatas, quoti-
dianas,eas meminisse non solemus:propterea quòd nulla nisi noua,aut admirabili re
commouetur animus. at si quid videmus, aut audimus egregiè turpe, aut honestum,
inusitatum,magnum,incredibile,ridiculum,id diu meminisse consueuimus. Itémque
quas res ante ora videmus, aut audimus, obliuiscimur plerunque : quæ acciderunt in
31 pueritia,meminimus optimè sæpe:nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quòd vsi-
tatæ res facilè è memoria elabuntur,insignes & nouæ manent diutius. Solis exortus,
cursus,occasus nemo admiratur,propterea quòd quotidie fiũt:at eclipses solis miran-
tur,quia raro accidunt:& solis eclipses magis mirantur,quàm lunæ, quoniam hæ cre-
briores sunt. Docet ergo,se natura vulgari,& vsitata re non exuscitari, nouitate vero,
& insigni quodam negotio commoueri. Imitetur igitur ars naturam: & quod ea desy-
derat, inueniat: quod ostendit, sequatur. Nihil est enim quod aut natura extremum
inuenerit, aut doctrina primum, sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exi-
tus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere oporte-
bit,quod genus in memoria manere diutissime potest: id accidet,si quãmaxime notas
32 similitudines constituemus:si non mutas,nec vagas,sed aliquid notum agentes ima-
gines ponemus: si egregiam pulchritudiuem,aut vnicam turpitudinem eis attribue-
mus:si aliqua re exornabimus,vt si coronis,aut veste purpurea, quò nobis notior sit si-

militudo: aut si qua re deformabimus, vt si cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducamus, quo magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus: nam ea res quoque faciet, vt facilius meminisse possimus. nam quas res veras facilè meminimus, easdem fictas, & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, vt identidem primos quosque locos imaginum renouãdarum causa celeriter animo percurramus. Scio plerosque Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, vt multorum verborum imagines cõscriberent: vti qui eas ediscere vellent, paratas haberẽt, nequid in quærendo consumerent operæ. quorum rationem aliquot de causis improbamus. Primum, quòd in 53
verborum innumerabilium multitudine ridiculum sit mille verborum imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc valere, cùm ex infinita verborum copia modò aliud, modò aliud nos verbum meminisse oportebit? deinde, cur volumus ab industria quenquam remouere, vt nequid ipse quærat, cùm nos illi omnia parata quæsitáque tradamus? Præterea similitudine alia alius magis commouetur. nam vt sæpe formam siquam similem cuipiam dixerimus esse, non omnes habemus assensores, quòd alii videtur aliud: ita fit in imaginibus, vt quæ nobis diligenter notæ sint, eæ parum videantur insignes aliis. Quare sibi quenque suo commodo conuenit imagines comparare. Postremò præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidque conueniat, & vnum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ eius generis erunt, exempli causa subiicere, quò res possit esse dilucidior. vt cùm de 54
procœmiis quærendis disputamus, rationem damus quærendi, non mille procœmiorum genera conscribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc, ne fortè verborum memoriam aut nimis difficilem, aut parum vtilem arbitreris, & ipsarum memoria rerum contentus sis, quòd & vtiliores sint, & plus habeant facilitatis: admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere eos, qui velint res faciliores sine labore & molestia facilè meminisse, in rebus difficilioribus esse antè exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, vt versus meminisse possimus: sed vt hac exercitatione, illa rerum memoria, quæ pertinet ad vtilitatem, confirmetur: vt ab hac difficili cõsuetudine, sine labore ad illam facilitatem transire possimus. Sed cùm in omni disciplina infirma est artis præceptio sine summa assiduitate exercitationis: tum vero in μνημονικοῖς minimum valet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia comprobetur, quamplurimos locos vt habeas, & quàm maxime ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocãdis exerceri quotidie conueniet. non enim, sicut à cæteris studiis abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliqua. nunquam est enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum maxime, cùm aliquo maiore negotio detinemur. Quare cùm sit vtile facilè meminisse, non te fallit, quòd tantopere vtile sit, quanto labore sit appetẽdum: quod poteris existimare vtilitate cognita. Pluribus verbis ad eam te hortari non est sententia: ne aut tu nostro, aut nos tuo studio diffidere, aut minus, quàm res postulat, dixisse videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quasque partes in animo frequentato, & quod maxime necesse est, exercitatione confirma. 56

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER IIII.

QVONIAM in hoc libro C. Herenni de elocutione conscripsimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis vti, nostris exemplis vsi sumus, & id fecimus præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re scripserũt: necessario faciendum est, vt paucis rationem nostri consilii demus. Atque hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit signi, quòd in superioribus libris nihil neque ante rem,

neq; præter rē locuti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id, quod reliquū est artis, ita vti instituimus, persoluemus. Sed facilius nostrā rationē intelliges, si prius quid illi dicant cognoueris. Cōpluribus de causis putant oportere, cùm ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionē, vniuscuiusq; generis ab oratore, aut poeta probato sumptum ponere exemplum. Et primū se id modestia cōmotos facere dicunt, propterea quòd videatur esse ostentatio quædā, non satis habere præcipere de artificio, sed etiā ipsos videri velle artificiose gignere exempla: hoc est inquiunt, ostentare se, non artem ostendere. Quare pudor in primis est ad eam rem impedimento, ne nos solos probare, nos amare, alios cōtemnere, & deridere videamur. Etenim cùm possimus ab Ennio sumptum, aut à Graecho ponere exemplum, videtur esse arrogantia, illa relinquere, & ad sua deuenire. Præterea exempla testimoniorum locum obtinēt. id enim quod admonuerit, & leuiter fecerit præceptio, exemplo, sicut testimonio comprobatur. Nonne igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in iudicio, domestico testimonio pugnet, & sui ipsius testimonio abutatur? vt enim testimonium, sic exemplū rei confirmandæ causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi à probatissimo sumi: ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. etenim necesse est aut se omnibus anteponant, & sua maxime probent: aut negent optima esse exēpla, quæ à probatissimis oratoribus, aut poetis sumpta sunt. Si se omnibus anteponant, intolerabili arrogātia sunt: si quos sibi præponant, & eorum exempla suis exemplis non putēt præstare, nō possunt dicere quare sibi illos anteponant. Quid igitur ipsa authoritas antiquorum? Nam cùm res probabiliores, tum hominum studia ad imitandum alacriora reddit: immo erigit omnium cupiditates, & acuit industriam, cùm spes iniecta est, posse imitando Gracchi aut Crassi consequi facultatem. Postremo hoc ipsum summum est artificiū, res varias & dispares in tot poematibus & orationibus sparsas, & vage disiectas, ita diligenter eligere, vt vnumquodque genus exemplorū sub singulos artis locos subiicere possis. Hoc si industria solùm fieri posset, tamen essemus laudādi, cùm talem laborem non fugissemus. nunc vero sine summo artificio nō potest fieri. Quis est enim, qui cùm non summe teneat artem, possit ea, quæ iubeat ars, de tanta & tā diffusa scriptura notare, & separare? Cæteri, cùm legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores, & poetas, neque intelligunt quare commoti probent, quòd scire non possunt vbi sit, nec quid sit, nec quomodo factum sit id, quod eos maxime delectet. At is qui & hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime scribēda redigit in singulas rationes præceptionis, necesse est eius rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse & alienis exemplis vti. Hæc illi cùm dicūt, magis nos authoritate sua commouent, quàm veritate disputationis. Illud enim veremur, ne cui satis sit ad cōtrariam rationē probandam, quòd ab ea steterint ii, qui & inuentores huius artificii fuerunt, & vetustate iam satis omnibus probati sunt. quòd si illorū authoritate remota, res omnes volent cum re comparare, intelligent, non omnia esse concedenda antiquitati. Primū igitur quod ab eis de modestia dicitur, videamus, ne nimium inutiliter & pueriliter proferatur. Nam si tacere, & nihil scribere modestia est, cur quicquam scribunt, aut loquuntur? Sin aliquid suum scribunt, cur quo secius omnia scribant, impediuntur modestia? Quasi si quis ad olympiacum venerit cursum, & steterit vt mittatur, impudentes illos dicat esse, qui currere cœperint, ipse intra carcerem stet, & narret aliis, quomodo Ladas, aut Boius cum Sicyoniis cursitarint: sic isti, cùm in artis curriculum descenderunt, illos, qui in eo quod est artificii, elaborent, aiunt facere immodeste: ipsi aliquem antiquum oratore, aut poetam laudant, aut scripturam, sic vt in stadium rhetoricæ artis prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamen vereor, ne qua in re laudem modestiæ venentur, in ea ipsa re sint impudentes.

Quid enim tibi vis,aliquis inquiet. arté tuá ſcribis:gignis nobis nouas præceptio-
nes:eas ipſe confirmare non potes:ab aliis exempla ſumis: vide ne facias impuden-
ter,qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam ſi eorũ volumi-
na prehenderint antiqui oratores, & poetæ, & ſuum quiſque de libris ſuis tulerit:
nihil iſtis,quod ſuum velint,relinquetur. At exempla,quoniã teſtimoniorum ſi-
milia ſunt,item conuenit,vt teſtimonia,ab hominibus probatiſſimis ſumi. Primum
omniũ exempla ponuntur hîc nõ confirmandi,neque teſtificãdi cauſa, ſed demon- 142
ſtrandi. Nõ enim,cùm dicimus eſſe exornationem,quæ verbi cauſa conſtet ex ſimi-
liter deſinẽtibus verbis,& ponimus hoc exemplum à Craſſo, quod poſſumus,& de-
bemus,teſtimoniũ collocamus,ſed exemplũ. Hoc igitur intereſt inter exemplum,
& teſtimonium:Exemplo demonſtratur id,quod dicimus,cuiuſmodi ſit: Teſtimo-
nio,eſſe illud ita,vt nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet teſtimonium cũ re
conuenire. aliter enim rem non poteſt confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re
non conuenit. Quid ita? Quia pollicentur artẽ ſe ſcribere,& exempla proferũt ab iis
plerunque,qui artẽ neſcierunt. tum quis eſt,qui poſſit id,quod de arte ſcripſerit,cõ-
probare, niſi aliquid ſcribat ex arte? Cõtráque faciunt,quàm polliceri videntur. nam
cũ ſcribere artem inſtituunt,videntur dicere ſe excogitaſſe,quod alios docerent:cũ 143
vero ſcribunt,oſtendunt nobis quid alii excogitarint. At hoc ipſum eſt difficile, in-
quiunt,eligere de multis. Quid dicitis difficile? vtrum laborioſum,an artificioſum?
Si laborioſum,non ſtatim præclarũ. ſunt enim multa laborioſa,quæ ſi faciatis, non
cõtinuo gloriemini: niſi fortè etiã,ſi veſtra manu fabulas,aut orationes totas tran-
ſcripſiſſetis,glorioſum putaretis. ſin autẽ iſtud artificium egregium dicitis : videte,
ne inſueti rerum maiorum videamini,ſi vos parua res,ſicuti magna,delectat. Nam
iſto modo eligere rudis quidẽ nemo poteſt: ſed ſine ſummo artificio multi. Quiſ-
quis enim audierit de arte paulo plus,in elocutione præſertim,omnia videre poterit
quæ ex arte dicuntur:facere nemo poterit,niſi eruditus. Ita vt ſi de tragœdiis En-
nii velis ſentẽtias eligere, aut de Pacuuianis periodos: ſed quia planè rudis id facere
nemo poterit,cùm feceris,te literatiſſimum putes,ineptus ſis:propterea quòd id fa- 144
cilè faciat quiuis mediocriter literatus. Item ſi cùm ex orationibus, aut poemati-
bus elegeris exempla, quæ certis ſignis artificii notata ſunt, quia rudis id nemo fa-
cere poſſit,artificioſiſſime te feciſſe putes,erras: propterea quòd iſto ſigno videmus
te nonnihil eius ſcire, aliis ſignis te ſcire multa intelligimus. Quòd ſi artificioſum
eſt intelligere quæ ſunt ex arte ſcripta:multo eſt artificioſius ipſum ſcribere ex arte,
qui enim ſcribit artificioſe, ab aliis commode ſcripta facilè intelligere poterit : qui
eliget facilè,non continuo ipſe commode ſcribet. & ſi eſt maxime artificioſum,a-
lio tempore vtantur ea facultate,non tum,cũ parere ipſi,& gignere, & proferre de-
bent. Poſtremo in eo vim artificii conſumant,vt ipſi ab aliis potius eligendi, quàm
aliorum boni electores exiſtimentur. Contra ea quæ ab iis dicuntur,qui dicunt a- 145
lienis ſe exemplis vti oportere,ſatis eſt dictum. nunc quæ ſeparatim dici poſſint,cõ-
ſyderemus. Dicimus ergo eos omnes,ideo quòd alienis vtantur,peccare : tum e-
tiam magis delinquere,quòd à multis exempla ſumant. ſed de eo,quod poſtea dixi-
mus,antè videamus. Si concederem aliena oportere aſſumere exempla,vincerem
vnius oportere. Primum,quòd contra hoc nulla ſtaret eorum ratio. liceret enim e-
ligerent,& probarent quemlibet,qui ſibi in omnes res ſuppeditaret exẽpla,vel poe-
tam,vel oratorem, cuius autoritate niterentur. Deinde intereſt magni eius qui diſ-
cere vult,vtrum vnum omnia,an omnia neminem,ſed aliud alium putet conſequi
poſſe. Si enim putabit poſſe omnia penes vnum cõſiſtere, ipſe quoque ad omnium
nitetur facultatem: ſi id deſperarit,in paucis ſe exercebit:ipſis enim contentus erit.
nec mirum,cùm ipſe præceptor artis omnia penes vnum reperire non potuerit. Al- 146
latis igitur exemplis à Catone,à Gracchis,à Lælio,à Scipione,Galba,Porcina,Craſſo,

Antonio,cæterisq́; : item sumptis aliis à poetis,& historiarũ scriptoribus, necesse erit eum qui discet,ab omnibus putare omnia,ab vno pauca vix potuisse sumi. Quare si vnius alicuius esse similem satis habebit,omnia quæ omnes habuerint,solũ habere se posse diffidet. ergo inutile est ei qui discere vult, nõ putare vnũ omnia posse. Igitur nemo in hanc incideret opinionem,si ab vno exempla sumpsissent. nunc hoc signi est,ipsos artis scriptores non putasse vnum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere:quoniam neque sua protulerunt,neque vnius alicuius,aut denique duorum,sed ab omnibus oratoribus,& poetis exempla sumpserunt. Deinde, siquis velit artem demonstrare, nihil prodesse ad discendum, non male vtatur hoc adiumento,quod vnus omneis artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur
147 iuuat horũ rationẽ,qui omnino improbent artẽ,id non ridiculũ est,ipsum scriptorẽ artis suo iudicio cõprobare? Ergo ab vno sumẽda fuisse docuimus exẽpla, si semper aliunde sumerentur. Nunc omnino aliunde sic intelligemus sumẽda nõ fuisse: primũ omniũ, quod ab artis scriptore affertur exemplũ, de eius artificio debet esse, non,vt siquis purpuram,aut aliud quippiam vẽdens,dicat,Sume à me:sed huius exemplum aliunde rogabo, tibi quod ostendam. Si merces ipsi qui venditant,aliunde exemplum quærerent aliud mercis,aceruos se dicant tritici habere,& eorũ exemplũ pugno non habeat quod ostendant. si Triptolemus,cùm hominibus semen largiretur,ipse ab aliis hominibus id mutuaretur:aut si Prometheus, cùm mortalibus ignem diuidere vellet,ipse à vicinis cũ testa ambulans,carbunculos corrogaret, nõ
148 ridiculum videretur? Isti magistri omnium dicendi præceptores non videntur sibi ridicule facere,cùm id,quod aliis pollicentur,ab aliis quærunt. Si,qui se fontes maximos penitus absconditos aperuisse dicat,& hæc sitiens quàm maxime loquatur,neq; habeat quo sitim sedet, nõ irrideatur? Isti, cùm non modò dominos se fontiũ,sed se ipsos fontes esse dicant,& omniũ rigare debeant ingenia,non putant fore ridiculũ, si cũ id polliceantur aliis,arescant ipsi siccitate. Chares à Lysippo statuas facere non isto modo didicit,vt Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti:sed omnia coràm magistrũ facientẽ videbat,cæterorũ opera,vel sua spõte consyderare poterat. Isti credũt eos,qui hæc velint discere, alia ratione doceri posse cõmodius. Præterea,nec possunt quidẽ ea,quæ sumuntur ab aliis exempla, tã esse
149 accommodata ad artẽ,quàm propria,propterea quòd in dicendo leuiter vnusquisq; locus plerunque tangitur,ne ars appareat. In præcipiẽdo,expresse conscripta ponere oportet exẽpla,vt in artis formã conuenire possint:& pòst in dicẽdo,ne possit ars eminere,& ab omnibus videri,facultate oratoris occultatur. Ergo etiã,vt magis ars cognoscatur,suis exẽplis melius est vti. Postremo hæc quoque res nos duxit ad hãc rationem,quòd nomina rerũ Græca,quæ conuertimus,ea remota sunt à cõsuetudine. Quæ enim res apud nostros non erant,earũ rerum nomina non poterãt esse vsitata. Ergo hæc asperiora primo videãtur necesse est,idque fiet rei,nõ nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exẽplis. hæc aliena si posuissemus,factũ esset,vt quod cõmodius esset in hoc libro,id nostrum nõ esset:quod asperius,& inusitatum,id proprie nobis attribueretur. Ergo hãc quoque incõmoditatem fugimus.
150 His de causis, cùm artis inuentionẽ Græcorũ probassemus, exẽplorũ rationẽ secuti nõ sumus. Nũc tẽpus postulat,vt ad elocutionis præcepta trãseamus. Bipartita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primũ dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostẽdemus quas res sẽper habere debeat.

SVNT igitur tria genera,quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio nõ vitiosa cõsumitur: vnã grauem,alterã mediocrem,tertiã extenuatã vocamus. Grauis est,quæ constat ex verborũ grauium magna & ornata cõstructione. Mediocris est,quæ cõstat ex humiliore,neq; tamẽ ex infima & peruulgatissima verborũ dignitate. Attenuata est,quæ demissa est vsq; ad vsitatissimã puri cõsuetudinẽ sermonis.

In graui figura cõſumetur oratio,ſi quæ cuiuſq; rei poterũt ornatiſſima verba re- 151
periri,ſiue propria,ſiue trãſlata,ſiue extranea,ad vnamquãq; rem accõmodabuntur:
& ſi graues ſentẽtiæ,quæ in amplificatione,& cõmiſeratione tractantur,eligẽtur: &
ſi exornationes ſententiarũ,aut verborũ,quæ grauitatem habebunt, de quibus pòſt
dicemus,adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplũ:Nam quis eſt ve-
ſtrũ,Iudices,qui ſatis idoneã poſſit in eum pœnam excogitare,qui prodere hoſtibus
patriam cogitarit?quod maleficiũ cum hoc ſcelere cõparari?quod huic maleficio di-
gnum ſuppliciũ poteſt inueniri?In iis,qui violaſſent ingenuã, matremſamilias cõ-
ſtupraſſent,pulſaſſent aliquem,aut poſtremò necaſſent,maxima ſupplicia maiores
noſtri conſumpſerunt:huic truculẽtiſſimo ac neſario facinori ſingularem pœnam
non reliquerunt?Atq; in aliis maleficiis ad ſingulos,aut ad paucos ex alieno pecca-
to iniuria peruenit:huius ſceleris,qui ſunt affines,vno conſilio vniuerſis ciuibus a- 152
trociſſimas calamitates machinantur.O' feros animos! O' crudeles cogitationes! O'
derelictos ab humanitate homines!quid agere auſi ſunt,aut cogitare potuerũt?quo
pacto hoſtes reuulſis maiorũ ſepulchris,deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ci-
uitatẽ:quomodo deũm ſpoliatis templis,optimatibus trucidatis,aliis arreptis in ſer-
uitutem,matribuſſamilias,& ingenuis ſub hoſtilẽ libidinem ſubiectis,vrbs acerbiſ-
ſimo còncidat incendio cõflagrata:qui ſe non putant id quod voluerint, ad exitum
perduxiſſe,niſi ſanctiſſimæ patriæ miſerãdũ ſcelerati viderint cinerẽ?Nequeo verbis
conſequi,Iudices,indignitatem rei:ſed negligentius id fero,quia vos mei nõ indi-
getis.Veſter enim vos animus amãtiſſimus reip. facilè edocet,vt eum,qui fortunas
omniũ voluerit prodere,præcipitẽ perturbetis ex ea ciuitate,quam iſte ſpurciſſimo-
rum hoſtiũ dominatu neſario voluerit obruere. In mediocri figura verſabitur 153
oratio,ſi hæc,vt antè dixi,aliquantulũ demiſerimus,neq; tamẽ ad infimũ deſcende-
rimus,ſic:Quibuſcũ bellũ gerimus,Iudices,videtis:cũ ſociis,qui pro nobis pugnare,
& imperiũ noſtrũ nobiſcũ ſimul virtute & induſtria conſeruare ſoliti ſunt.Hi cùm
ſe,& opes ſuas,& copiã neceſſariorum norũt:tũ vero nihilominus propter propin-
quitatẽ,& omnium rerũ ſocietatẽ,quid in omnibus rebus pop.Rom.poſſet,ſcire, &
æſtimare poterãt.Hi,cùm deliberaſſent nobiſcum bellũ gerere,quæſo,quæ res erat,
qua freti bellũ ſuſcipere conarentur?cùm multo maximã ſociorũ partem in officio
manere intelligerent,cùm ſibi non multitudinem militum, nõ idoneos imperato-
res,non pecuniam publicã præſto eſſe viderent, nõ deniq; vllam rem,quæ res perti-
net ad bellũ adminiſtrandum. Si eum finitimis de finibus bellum gererent : ſi to- 154
tum certamen in vno prælio poſitũ putarent:tamẽ omnibus rebus inſtructiores ac
paratiores venirẽt,nedũ illud imperiũ orbis terræ,cui imperio omnes gentes,reges,
nationes,partim vi,partim voluntate cõſenſerunt,cùm aut armis,aut liberalitate à
pop.Rom.ſuperati eſſent,ad ſe transferre tantulis viribus conarentur. Quæret ali-
quis,quid Fregellani nõ ſua ſponte conati ſunt?Eo quidẽ minus iſti facilè conaren-
tur,quo illi,quemadmodũ deſeciſſent,videbãt. Nam rerũ imperiti, qui vniuſcuiuſq;
rei de rebus antè geſtis exempla petere nõ poſſunt,ii per imprudentiã facillime de-
ducuntur in fraudẽ.at ii qui ſciunt quid aliis acciderit,facilè ex aliorum euẽtis ſuis
rationibus poſſunt prouidere. Nulla igitur re inducti,nulla ſpe freti arma ſuſtule-
runt?Quis hoc credat,tantã amentiã quenquã tenuiſſe,vt imperium pop.Rom.ten- 155
tare auderet nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuiſſe neceſſe eſt: quid aliud, niſi id
quod dico,poteſt eſſe? In attenuato figuræ genere,quod ad infimũ, & quotidianũ
ſermonem demiſſum eſt,hoc erit exemplũ : Nam,vt forte hic in balneas venit,cœ-
pit,poſtquã perfuſus eſt, deſricari. Deinde,vbi viſum vt in alueũ deſcenderet,ecce
ibi iſte de trãſuerſo,Heus,inquit adoleſcens,pueri tui modò me pulſauerũt,ſatiſfa-
cias oportet.Hic,qui id ætatis ab ignoto præter cõſuetudinẽ appellatus eſſet,erubuit
Iſte clarius eadem, & alia dicere cœpit.Hic vix tandem,inquit,Sine me cõſyderare.

Tu vero iste cœpit voce clamare ista, quæ vel facile cuinis rubores eiicere posset:
Ita perulans es, atq; acer, vt ne ad solarium quidẽ idoneus, vt mihi videtur, sed penes
156 scenam, & in eiusmodi locis exercitatus sis. Conturbatus est adolescens, nec mirum,
cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas versarentur, imperito eiusmodi conui-
tiorũ. Vbi enim iste vidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere
quod de existimatione perderet, vt omnia sine famę detrimẽto facere posset. Igitur
genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterũt. Erit enim & attenuata verbo-
rum constructio quædã, & itẽ alia in grauitate, alia posita in mediocritate. Est au-
tem cauendum, ne dum hæc genera cõsectemur, in finitima & propinqua vitia ve-
niamus. Nã graui figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ
recte videbitur appellari, si sufflata nominabitur. Nã ita vt corporis bonã habitudi-
nem tumor imitatur sæpe, ita grauis oratio sæpe imperitis videtur ea, quæ turget, &
inflata est, cum aut nouis, aut priscis verbis, aut duriter aliũde translatis, aut grauio-
157 ribus, quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nã qui perduellionibus vẽditat
patriã, non satis supplicii dederit, si præceps in Neptunias depulsus erit lacunas. Pœ-
nitet igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc ge-
nus pleriq; cum declinassent, & ab eo, quo profecti sunt, aberrauerũt, & specie gra-
uitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorẽ. Qui in mediocre ge-
nus orationis profecti sunt, si peruenire eo non potuerunt, errantes perueniunt ad
cõfine genus eius generis, quod appellamus fluctuãs, & dissolutũ: eo quod sine ner-
uis & articulis fluctuat huc & illuc, nec potest cõfirmare, nec viriliter sese expedire,
id est huiusmodi: Socii nostri, cum belligerare nobiscũ vellẽt, profecto ratiocinati
essent etiã atq; etiam, quid possent facere, si quidẽ sua sponte facerent, & non habe-
rent hinc adiutores multos, & malos homines, & audaces. Solẽt enim diu cogitare
158 omnes, qui magna negotia volunt agere. Nõ potest huiusmodi sermo tenere atten-
tum auditorem. diffluit enim totus, neq; quicquam cõprehendens perfectis verbis
amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima verborũ attenuatione cõmode
versari, veniunt ad aridum & exangue genus orationis, quod non alienum est exile
nominari. cuiusmodi est hoc: Nam iste istic ad balneas accessit: ad hũc postea dixit,
Hic tuus seruus me pulsauit. postea dixit hic illi, Consyderabo. Post ille conuiciũ fe-
cit, & magis magisq; præsentibus multis clamauit. Friuolus hic quidẽ iam, & illibe-
ralis est sermo: non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris verbis &
electis cõpositam orationẽ. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & atte-
nuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur: quæ, si raræ di-
sponentur, distinctã sicuti coloribus: si crebræ collocabũtur, oblitam reddunt ora-
159 tionem. Sed figurã in dicendo cõmutari oportet, vt grauem mediocris, mediocrem
excipiat attenuata. Deinde identidẽ cõmutentur, vt facile satietas varietate vitetur.

QVONIAM quibus in generibus elocutio versari debeat, dictum est: videamus
nunc quas res debeat habere elocutio cõmoda & perfecta Quæ maxime ad commo-
dum oratoris accommodata est, treis res in se debet habere: elegantiã, compositio-
nem, dignitatem. ELEGANTIA est, quæ facit vt vnumquodque pure & aperte
dici videatur. Hæc distribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas est, quæ
sermonem purum conseruat ab omni vitio remotum. Vitia in sermone, quo mi-
nus is latinus sit, duo possunt esse: Solœcismus, & Barbarismus. Solœcismus est,
cum verbis pluribus consequens verbum superiori non accommodatur. Barbaris-
160 mus est, cum verbum aliquod vitiose effertur. Hæc qua ratione vitare possimus, in
arte grammatica dilucide discemus. Explanatio est, quæ reddit apertam & diluci-
dam orationem. ea comparatur duabus rebus: vsitatis verbis, & propriis. Vsitata
sunt ea, quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ eius
rei verba sunt, aut esse possunt, de qua loquemur. COMPOSITIO, est verbo-

rũ constructio, quæ facit omnes partes orationis æquabiliter perpolitas. ea cõſtituabitur, ſi fugiemus crebras vocalium concurſiones, quæ vaſtã atque hiantem orationem reddunt, vt hoc eſt: Baccæ æneæ amœniſſimæ impendebant. Et ſi vitabimus eiuſdem literæ nimiã aſſiduitatem: cui vitio verſus hic erit exemplo (nam hîc nihil prohibet in vitiis, alienis exemplis vti) O' Tite tute Tati tibi tanta tyranne tuliſti.

Et hic eiuſdẽ poetæ, Quicquam quiſquam, cuiquã quod conueniat, neget. Et ſi eiuſdem verbi aſſiduitatem nimiam fugiemus. ea eſt huiuſmodi: Nã cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non eſt fidem habere. Et ſi non vtemur continenter ſimiliter cadentibus verbis, hoc modo: Flentes, plorãtes, lachrymantes, obteſtantes. Et ſi verborum tranſiectionẽ vitabimus, niſi quæ erit concinna, qua de re poſterius loquemur. quo in vitio eſt Lucilius aſſiduus, vt hoc eſt in priore libro: Has res ad te ſcriptas Luci miſimus AEli. Itẽ fugere oportet lõgam verborũ continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris ſpiritum lædit. His vitiis in compoſitione vitatis, reliquũ operis conſumẽdum eſt in dignitate. DIGNITAS eſt, quæ reddit ornatam orationem, varietate diſtinguens. Hæc & in verborũ, & ſententiarũ exornationem diuiditur. Verborum exornatio eſt, quæ ipſius ſermonis inſignita cõtinetur perpolitione. Sententiarum exornatio eſt, quæ non in verbis, ſed in ipſis rebus quandam habet dignitatem. REPETITIO eſt, cũ continenter ab vno atq; eodẽ verbo in rebus ſimilibus & diuerſis principia ſumuntur, hoc modo: Vobis iſtud attribuendũ eſt, vobis gratia habẽda, vobis res iſta erit honori. Itẽ, Scipio Numantiã ſuſtulit, Scipio Carthaginẽ deleuit, Scipio pacẽ peperit, Scipio ciuitatẽ ſeruauit.

Item, Tu in forum prodire, tu lucẽ conſpicere, tu in horum conſpectũ venire conaris? audes verbũ facere, audes quicquã ab iſtis petere, audes ſupplicium deprecari? Quid eſt quod poſſis defendere? quid eſt quod audeas poſtulare? quid eſt quod tibi putes concedi oportere? Non iuſiurandũ contempſiſti? nõ amicos prodidiſti? nõ parẽti manus intuliſti? nõ deniq; in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio, cùm multum venuſtatis habet, tum grauitatis & acrimoniæ plurimũ. Quare videtur eſſe adhibenda & ad exornandã, & ad augendam orationẽ. CONVERSIO eſt, per quã non, vt antè, primũ repetimus verbum, ſed ad poſtremum continenter reuertimur, hoc modo: Pœnos Pop. Rom. iuſtitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Itẽ, Ex quo tempore concordia de ciuitate ſublata eſt, libertas ſublata eſt, fides ſublata eſt, amicitia ſublata eſt, Reſp. ſublata eſt. Itẽ, C. Lælius homo nouus erat, ingenioſus erat, doctus erat, bonis viris & ſtudioſis amicus erat: ergo in ciuitate primus erat. Itẽ, Nã cùm iſtos, vt abſoluant te, rogas, vt peierent rogas: vt exiſtimationem negligãt rogas: vt leges pop. Ro. tuæ libidini largiantur, rogas. COMPLEXIO, eſt quæ vtranq; complectitur exornationem, & hanc, & quã antè expoſuimus: vt & repetatur idem primũ verbum ſæpius, & crebro ad idẽ poſtremũ reuertamur, hoc modo: Qui ſunt qui fœdera ſæpe ruperũt? Carthaginenſes. qui ſunt qui crudele bellum in Italia geſſerunt? Carthaginenſes. qui ſunt qui Italiã deformauerunt? Carthaginẽſes. qui ſunt qui ſibi poſtulant ignoſci? Carthaginenſes. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item, Quem ſenatus damnarit, quem pop. Rom. damnarit, quem omnium exiſtimatio damnarit, eum vos ſententiis veſtris abſoluetis? TRADVCTIO, eſt quæ facit, vt cùm idẽ verbum crebrius ponatur, nõ modò non offendat animum, ſed etiã concinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita iucundius vita, is cum virtute vitam nõ poteſt colere. Item, Eum tu hominem appellas, qui ſi fuiſſet homo, nunquã tam crudeliter vitam hominis petiiſſet. At erat inimicus: ergo inimicum ſic vlciſci voluit, vt ipſe ſibi reperiretur inimicus. Item, Diuitias ſine diuitum eſſe: tu verò virtutem præfer diuitiis. nam ſi voles diuitias cũ virtute cõparare, vix ſatis idoneæ tibi videbuntur diuitiæ, quæ virtutis pediſequæ ſint. Ex eodẽ genere exornationis eſt, cùm idẽ verbũ modò ponitur in hac, modò in al-

165 tera te, hoc modo: Cur eã rem tam studiose curas, quæ multas tibi dabit curas? Itẽ,
Amari iucundum est, si curetur nequid insit amari. Item, Veniã ad vos, si mihi Se-
natus det veniã. In his quatuor generibus exornationũ, quæ adhuc propositæ sunt,
fit; vt ad idẽ verbũ nõ inopia verborũ redeatur sæpius: sed inest festiuitas quædã, quæ
facilius auribus diiudicari, quàm verbis demonstrari potest. Cõtentio, est cùm ex
cõtrariis rebus oratio cõficitur, hoc pacto: Habet assentatio iucunda principia, eadẽ
exitus amarissimos affert. Item, Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præ-
bes. Item, In otio tumultuaris, in tumultu solus es otiosus. In re frigidissima cales,
in feruentissima friges. Tacito cùm opus est, clamas: cùm loqui conuenit, obmu-
tescis. Ades, abesse vis: abes, reuerti cupis. In pace bellũ quæritas, in bello pacẽ desyde-
ras. In concione de virtute loqueris, in prælio per ignauiam tubæ sonitum perfer-
166 re non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati, & graues poteri-
mus esse. Exclamatio, est quæ conficit significationem doloris, aut indignationis
alicuius, per hominis, aut vrbis, aut loci, aut rei cuiuspiam cõpellationem, hoc mo-
do: Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoque nomen splendori, ac decori
est ciuitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine aluerunt inimicorum crudelitatẽ.
Item, O perfidiosæ Fregellæ, quàm facilè scelere vestro contabuistis: vt cuius nitor
vrbis Italiam nuper illustrauit, eius nunc vix fundamentorũ reliquiæ maneant. Itẽ,
Bonorum insidiatores latrocinio vitam innocentissimi cuiusque petistis: tantámne
ex iniquitate iudiciorũ vestris calumniis assumitis facultatem? Hac exclamatione si
loco vtemur, & raro, & cũ rei magnitudo postulare videbitur, ad quã volemus indi-
167 gnationem animũ auditoris adducemus. Interrogatio non omnis grauis est, ne-
que concinna: sed hæc, quæ cùm enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ aduersariorũ,
confirmat superiorem orationem, hoc pacto: Cùm igitur hæc omnia faceres, dice-
res, administrares, vtrum animos sociorũ ab rep. remouebas & alienabas, an non?
& vtrum aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an
non? Ratiocinatio, est per quam nosipsi à nobis rationem poscimus, quare quidq;
dicamus, & crebro nosmet à nobis petimus vniuscuiusque propositionis explana-
tionem. ea est huiusmodi, Maiores nostri, si quã vnius peccati mulierem dãnabant,
simplici iudicio multorũ maleficiorũ conuictam putabant. Quo pacto? quoniam
quam impudicam iudicarant, eã veneficii quoque damnatam existimabant. Quid
ita? quia necesse est eam, quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere
168 permultos. Quos istos? virum, parentes, cæteros, ad quos videt sui dedecoris infamiã
pertinere. Quid postea? quos tãtopere timeat, eos necesse est, vt quoquo modo pos-
sit, veneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quã magni-
tudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsyde-
ratam. Quid veneficii damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario.
Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, quàm turpis amor, & intemperãs
libido commouere potuit: cùm cuius animus mulieris esset corruptus, eius corpus
castum esse non putarint. Quid in viris? idémne hoc obseruabant? Minime. Quid
ita? quia viros ad vnumquodque maleficiũ singulæ cupiditates impellunt: mulieres
ad omnia maleficia cupiditas vna ducit. Item, Bene maiores nostri hoc cõparaue-
runt, vt neminẽ regẽ, quem armis cepissent, vita priuarent. Quid ita? quia quã nobis
169 facultatẽ fortuna dedisset, iniquũ erat in eorum supplicio consumere, quos eadem
fortuna paulò antè in amplissimo statu collocarat. Quid quòd exercitum cõtradu-
xit? desino meminisse. Quid ita? quia viri fortis est, qui de victoria cõtẽdant, eos ho-
stes putare: qui victi sunt, eos homines iudicare, vt possit bellũ fortitudo minuere,
pacẽ humanitas augere. At ille si vicisset, nũ idẽ fecisset? nõ profectò tã sapiens fuis-
set. Quid igitur ei parcis? quia talẽ stultitiã cõtẽnere, nõ imitari cõsueui. Hæc exor-
natio ad sermonẽ vehemẽter accõmodata est, & animũ auditoris retinet attentum,

cùm venuſtate ſermonis,tum rationum expectatione. Sententia,eſt oratio ſum-
pta de vita,quæ aut quid ſit,aut quid eſſe oporteat,in vita breuiter oſtẽdit, hoc mo-
do:Difficile eſt primum virtutẽ revereri,qui ſemper ſecunda fortuna ſit vſus. Item,
Liber is eſt exiſtimãdus,qui nulli turpitudini ſeruit. Itẽ,Egens æque eſt is,qui non
ſatis habet,& is,cui nihil ſatis poteſt eſſe. Item,Optima viuẽdi ratio eſt eligenda, 170
eam iucundam conſuetudo reddet. Huiuſmodi ſententiæ ſimplices non ſunt im-
probandæ,propterea quòd habet breuis expoſitio,ſi rationis nullius indiget,magnã
delectationem. Sed illud quoque probandum eſt genus ſententiæ,quod cõfirma-
tur ſubiectione rationis,hoc modo: Omnes bene viuendi rationes in virtute ſunt
collocandæ,propterea quòd ſola virtus in ſua poteſtate eſt: omnia præter eam ſub-
iecta ſunt fortunæ dominationi: Item,Qui fortunis alicuius inducti,amicitiam e-
ius ſecuti ſunt:hi ſimul ac fortuna dilapſa eſt,deuolant omnes. Cùm enim receſſit
ea res,quæ fuit conſuetudinis cauſa,nihil ſupereſt,quare poſſint in amicitia retine-
ri. Sunt item ſentẽtiæ,quæ dupliciter efferuntur,hoc modo ſine ratione: Errãt qui
in proſperis rebus omnes impetus fortunæ ſe putant fugiſſe: Sapiẽter cogitant, qui
temporibus ſecundis, caſus aduerſos reformidant. Cum ratione hoc pacto: Qui a- 171
doleſcentium peccatis ignoſci putant oportere,falluntur:propterea quòd ætas illa
non eſt impedimento bonis ſtudiis: at hi ſapienter faciunt,qui adoleſcentes maxi-
me caſtigant: vt quibus virtutibus omnem vitam tueri poſſint, eas in ætate matu-
riſſima velint comparare. Sententias interponi rarò conuenit,vt rei actores, non
viuendi præceptores eſſe videamur:cùm ita interponentur, multum afferent orna-
menti. Nam neceſſe eſt animo eam comprobet tacitus auditor, cùm ad cauſam
videat accommodari rem certam ex vita & moribus ſumptam. Contrarium idem
ferè eſt,quod contentio. Contrarium,eſt quod ex rebus diuerſis duabus alterã bre-
uiter & facilè confirmat,hoc pacto: Nam qui ſuis rationibus inimicus fuerit ſem-
per,eum quomodo alienis rebus amicum fore ſperes? Et item, Nam quem in ami-
citia perfidioſum cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere poſ- 172
ſe? Et qui priuatus intolerabili ſuperbia fuerit, eum commodum,& ſui cognoſcen-
tem fore in poteſtate quis ſperet? Et qui in ſermonibus, & conuentu amicorum
verum dixerit nunquam,eum ſibi in concionibus credis à mẽdacio temperaturum?
Item, Quos collibus deiecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui,
cùm plures erant,paucis nobis exæquari non poterãt:hi,poſtquam pauciores ſunt,
metuimus ne ſint ſuperiores? Hoc exornationis genus breuibus & continuatis ver-
bis perfectum eſſe debet,& cùm commodum eſt auditu, propter breuem & abſolu-
tam concluſionem:tum verò vehementer id quod opus eſt oratori,cõprobat con-
traria re: & ex eo,quod dubium non eſt,expedit illud quod dubium eſt,vt aut dilui
non poſſit,aut multo difficillimè poſſit. Membrum orationis appellatur res bre-
uiter abſoluta,ſine totius ſententiæ demõſtratione, quæ denuo alio membro ora- 173
tionis excipitur,hoc modo: Et inimico proderas.id eſt vnũ,quod appellatur mem-
brum.deinde hoc excipiatur oportet ab altero,Et amicũ lædebas.Ex duobus mem-
bris ſolis,hæc exornatio poteſt cõſtare.ſed commodiſſima,& abſolutiſſima eſt,quæ
ex tribus conſtat,hoc pacto:Et inimico proderas,& amicum lædebas,& tibi ipſi non
conſulebas. Item, Nec reipublicæ conſuluiſti,nec amicis profuiſti,nec inimicis re-
ſtitiſti. Articulus dicitur, cùm ſingula verba interuallis diſtinguuntur cæſa ora-
tione,hoc modo: Acrimonia,voce,vultu aduerſarios perterruiſti. Itẽ,Inimicos in-
uidia,iniuriis,potentia,perfidia ſuſtuliſti. Inter huius generis, & illius ſuperioris ve-
hementiam hoc intereſt: quòd illud tardius & rarius venit,hoc crebrius & celerius
peruenit. Itaque in illo genere ex remotione brachii,& cõtorſione dexteræ gladius
ad corpus afferri: in hoc autem crebro & celeri vulnere corpus conſauciari videtur.
Cõtinuatio,eſt denſa & continens frequentatio verborum,cum abſolutione ſen- 174

tentiarum, ea vtemur commodissime tripartito: in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in virtute, quàm in casu præsidium collocauit. In cõtrario, hoc modo: Nam siquis spei non multum collocarit in casu, quid est quod ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: Quòd si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt: non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationẽ. In his tribus generibus ad continuationis vim adeo frequentatio est necessaria, vt infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiam, & contrarium, & conclusionem freq̃ũtibus efferat verbis. Sed & aliâs quoque nonnunquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res
175 aliquas per huiusmodi continuationes. Compar appellatur, quod habet in se mẽbra orationis, de quibus antè diximus, quæ constãt ex pari ferè numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nostra fiet (nam id quidem puerile est) sed tantùm affert vsus, & exercitatio facultatis, vt animi quodam sensu par membrũ superiori referre possimus, hoc modo: In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graueis casus administrabãt. Item, Illi fortuna fœlicitatem dedit, huic industria virtutem comparauit. In hoc genere sæpe fieri potest, vt non planè par sit numerus syllabarum, & tamen esse videatur, si vna, aut etiam altera syllaba est alterum breuius: aut si cùm in altero plures sunt, in altero lõgior, aut longiores, plenior, aut pleniores syllabæ erunt: vt longitudo, aut plenitudo harum,
176 multitudinem alterius assequatur, & exæquet. Similiter cadens exornatio dicitur, cùm in eadem cõstructione verborum, duo aut plura sunt verba, quæ similiter iisdem casibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem virtutis, abundantem fœlicitatis. Item, Cuius omnis in pecunia spes est, eius à sapiẽtia est animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum: & tamen, cùm ita viuit, neminẽ p̃tæ se ducit hominem. Similiter desinens est, cùm tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter studes dicere. Viuis inuidiose, delinquis studiose, loqueris odiose. Item, Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorũ alterum in exitus, alterum in casus similitudine versatur, inter se vehementer conueniunt: & eare, qui his bene vtuntur, plerunque simul ea collocant in iisdem partibus orationis.
177 Id hoc pacto facere oportet: Perditissima ratio est amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. Hîc & ea verba quæ casus habent, ad casus similes, & illa quæ non habent, ad similes exitus veniunt. Annominatio est, cùm ad idem verbum, & idem nomen acceditur, commutatione vel additione vnius literæ aut literarum, aut syllabæ aut syllabarum: aut ad res dissimileis similia verba accommodantur. Ea multis & variis rationibus conficitur: attenuatione, aut complexione eiusdem literæ, sic: Hic, qui se magnifice iactat atque ostentat, venit à te ante quàm Romam venit. Ex contrario, sic: Hic quos homines alea vicit, eos ferro statim vincit. Productione eiusdem literæ, hoc modo: Hunc auium dulcedo ducit ad auium. Breuitate eiusdem literæ, hóc modó: Hic tametsi videtur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addendis literis, hoc
178 pacto: Hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis literis, sic: Si lenones tanquam leones vitasset, vitæ se tradidisset. Transferendis literis, sic: Videte, Iudices, vtrum homini nauo, an vano credere malitis. Itẽ, Nolo esse laudator, ne videar adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem velis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in literarum breui cõmutatione, aut productione, aut transiectione, aut aliquo huiusmodi genere versantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt: quibus de generibus vnum est huiusmodi: Quid veniam, qui sim, quare

veniam,quem inſimulem,cui proſim,quem poſtulem,breui cognoſcetis. Nam hîc
eſt in quibuſdam verbis quædam ſimilitudo nõ tam affectanda, quàm illæ ſuperio-
res:ſed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus huiuſmodi:Demus ope-
ram Quirites, ne omnino Patres conſcripti, circunſcripti putentur. Hæc annomi-
natio magis accedit ad ſimilitudinem, quàm ſuperior, ſed minus quàm illæ ſupe- 179
riores: propterea quòd non ſolum additæ, ſed vno tempore demptæ quoque lite-
ræ ſunt. Tertium genus eſt, quod verſatur in caſuum commutatione, aut vnius,
aut plurium nominum. vnius nominis, hoc modò: Alexander Macedo ſummo la-
bore animum ad virtutes à pueritia confirmauit. Alexandri virtutes per orbem ter-
ræ cum laude & gloria vulgatæ ſunt. Alexandrum omnes maxime metuerunt, item
plurimum dilexerunt. Alexandro ſi vita longior data eſſet, Oceanum Macedonum
gloria tranſuolaſſet. Varie hîc vnum nomen in commutatione caſuum voluta-
tum eſt. Plura nomina caſibus commutatis hoc modo facient annominationem:
Tiberium Gracchum Remp. adminiſtrantem indigna prohibuit nex diutius in ea
commorari. C.Graccho ſimiliter occiſio oblata eſt, quæ virum Reip. amáriſſimum
ſubitò de ſinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum, malorum perfidia per ſce-
lus vita priuauit. Tuus ò Druſe ſanguis domeſticos parietes, & vultú parentis aſper- 180
ſit. Sulpitio, cui paulò antè omnia concedebant, eum breui ſpatio non modò viue-
re, ſed etiam ſepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quo-
rum vnum in ſimiliter cadentibus, alterum in ſimiliter deſinẽtibus verbis, tertium
in annominationibus poſitum eſt, perraro ſumenda ſunt, cùm in veritate dicemus:
propterea quòd non hæc reperiri poſſe videntur ſine elaboratione, & operæ con-
ſumptione. Eiuſmodi autem ſtudia ad delectationem, quàm ad veritatem videntur
accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & ſeueritas oratoria minuitur his exor-
nationibus frequenter collocatis: & non modò tollitur authoritas dicendi, ſed of-
fenditur quoque in eiuſmodi oratione auditor: propterea quòd eſt in his lepos, &
feſtiuitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare quæ ſunt ampla & pulchra, diu 181
placere poſſunt: quæ lepida & concinna, citò ſatietate afficiunt aurium ſenſum faſti-
dioſiſſimum. Quomodo igitur, ſi crebro his generibus vtemur, puerili videbimur
elocutione delectari: ita, ſi raro has interſeremus exornationes, & in cauſa tota va-
rie diſpergemus, commode luminibus diſtinctis illuſtrabimus orationem. Subie-
ctio eſt, cùm interrogamus aduerſarios: aut quærimus ipſi quid ab illis, aut quid cõ-
tra nos dici poſſit. deinde ſubiicimus id quod dici oportet, aut quod non oportet,
aut nobis adiumento futurum ſit, aut offuturum illis è contrario, hoc modo: Quæ-
ro igitur vnde iſte tam pecunioſus ſit factus. amplum patrimonium relictum eſt? at
patris bona venierunt. hæreditas aliqua obuenit? non poteſt dici: ſed etiam à neceſ-
ſariis omnibus exhæredatus eſt. præmium aliquod ex lite, aut iudicio cepit? nõ mo-
dò id non fecit, ſed etiam inſuper ipſe grandi ſponſione vinctus eſt. Ergo ſi his ra- 182
tionibus locupletatus non eſt, ſicut omnes videtis: aut iſti domi naſcitur aurum: aut
vnde licitum non eſt, pecunias accepit. Item, Sæpe, Iudices, animaduerti, multos a-
liqua ex honeſta re, quam ne inimici quidem criminari poſſint, ſibi præſidium pe-
tere, quorum nihil poteſt aduerſarius facere. Nam vtrum ad patris eius virtutem
confugiet? at eum vos iurati capite damnaſtis. An ad ſuam reuertetur antiquam vi-
tam alicubi honeſtè tractatam? at hîc quidem ante oculos veſtros quomodo vi-
xerit, ſcitis omnes. An cognatos ſuos enumerabit, quibus vos conueniat commo-
ueri? at hi quidem nulli ſunt. Amicos proferet? at nemo eſt qui ſibi non putet tur-
pe, iſtius amicum nominari. Item, Credo inimicum, quem nocentem putabas, in
iudicium adduxiſti? non: nam indemnatum necaſti. Leges, quæ id facere prohibent,
veritus es? at ne ſcriptas quidem iudicaſti. Cùm ipſe te veteris amicitiæ commone- 183
faceret, commotus es? at nihilo minus, ſed etiam ſtudioſius occidiſti. Quid? cùm

tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelis-
sime sepultura quoque prohibuisti. Multũ inest acrimoniæ, & grauitatis in hac ex-
ornatione, propterea quòd cùm quæsitum est quid oporteat, subiicitur id non esse
factũ. quare facillime fit, vt ex his augeatur indignitas negotii. Ex eodẽ genere, vt
ad nostrã quoq; personã referamus subiectionem, sic: Nam quid me facere con-
ueniret, cùm à tanta multitudine Gallorum circunsederer? an dimicarem? at cùm
parua manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habebamus. Sederem
in castris? at neque subsidium, quod expectarem, habebamus: neque erat, quo vi-
tam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamur. Vitam militum neglige-
rem? at eos videbar ea accepisse conditione, vt quoad possem, incolumes patriæ, &
24 parentibus conseruarem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est
militum, quàm impedimentorum. Huiusmodi consequũtur identidem subiectio-
nes, vt ex omnibus ostendi videatur, nihil potius, quàm quod factũ sit, faciundum
fuisse. Gradatio, est in qua non antè ad consequens verbum descenditur, quàm ad
superius conscensum est, hoc modo: Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis,
& quod libet licet, & quod licet possunt, & quod possunt audent, & quod audent fa-
ciunt, & quod faciunt vobis molestum non est? Item, Non sensi hoc, & non suasi:
neque suasi, & non ipse statim facere cœpi: neque facere cœpi, & non perfeci: neque
perfeci, & non probaui. Item, Africano industria virtutem, virtus gloriam, gloria
æmulos comparauit. Item, Imperium Græciæ fuit apud Athenienses, Atheniensiũ
25 potiti sunt Spartiatæ, Spartiatas superauere Thebani, Thebanos Macedones vice-
runt: qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Asiam bello subactam.
Habet in se quendam leporem superioris cuiusque crebra repetitio verbi, quæ pro-
pria est huius exornationis. Definitio est, quæ rei alicuius proprias amplectitur
potestates breuiter & absolutè, hoc modo: Maiestas Reipub. est, in qua continetur
dignitas, & amplitudo ciuitatis. Item, Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut
conuitio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violant. Item, Non est ista
diligentia, sed auaritia: ideo quòd diligentia est accurata conseruatio suorum: aua-
ritia, iniuriosa appetitio alienorũ. Item, Non est ista fortitudo, sed temeritas: pro-
pterea quod fortitudo est contemptio laboris, & periculi, cum ratione vtilitatis, &
compensatione commodorum: temeritas, est cum inconsyderata laborum perpes-
sione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc ideo commoda putatur exornatio,
26 quòd omnem rei cuiuspiam vim & potestatẽ ita dilucide proponit, & breuiter ex-
plicat, vt neque pluribus verbis oportuisse dici videatur: neque lucidius potuisse di-
ci putetur. Transitio vocatur, quæ cùm ostendit breuiter quod dictum sit, propo-
nit item breui quod consequatur, hoc modo: In patriam cuiusmodi fuerit, habetis:
nunc in parentes qualis extiterit, consyderate. Itẽ, Mea in istum beneficia cogno-
scitis: nunc quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquan-
tum exornatio ad duas res. nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum compa-
rat auditorem. Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est: & pro eo id, quod ma-
gis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: Quòd si iste suos hospites rogasset, immo
innuisset modò, hoc facilè perfici posset. Item, Nam postquam isti vicerunt, atque
adeo victi sunt, eã quomodo victoriã appellẽ, quæ victoribus plus calamitatis, quàm
27 boni dederit? O virtutis comes inuidia, quæ bonos insequeris plerunque, atq; adeo
insectaris! Cõmouetur hoc genere animus auditoris. res enim cõmuni verbo elata
tantũmodo dicta videtur: ea post ipsius oratoris correctionẽ magis idonea fit pro-
nuntiatione. Nũ igitur satius esset, dicet aliquis, ab initio (præsertim cùm scribas) ad
optimũ & electissimum verbũ deuenire? Est cùm nõ est satius, si cõmutatio verbi id
erit demonstratura, eiusmodi rem esse, vt cùm eam cõmuni verbo appellaris, leuius
dixisse videaris: cùm ad electius verbũ accedas, insigniorẽ rem facias. Quòd si con-

tinuò veniſſes ad id verbum, nec rei, nec verbi gratia animaduerſa eſſet. Occupa-
tio eſt, cùm dicimus nos prætetire, aut non ſcite, aut nolle dicere id, quod tunc ma-
xime dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperá-
tiæ addixiſti, dicerem, ſi hoc tempus idoneum putarem: nunc conſulto relinquo, &
illud prætereo, quòd rei militaris te infrequentem tradidiſti. Deinde quòd iniutia- 188
tum ſatisfeciſti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto: horum nihil dico: reuertor
ad illud, de quo iudicium eſt. Item, Nó dico te ab ſociis pecunias accepiſſe: non ſum
in eo occupatus, quòd ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es: ſurta, rapi-
nas omnes tuas omitto. Hæc vtilis eſt exornatio, ſi aut rem, quam non pertineat a-
liis oſtendere, occulte admonuiſſe prodeſt: aut ſi longum eſt, aut ignobile, aut pla-
num, aut non poteſt fieri, aut facilè poteſt reprehendi, vt vtilius ſit occulte feciſſe
ſuſpicionem, quàm huiuſmodi intendiſſe orationem, quæ redarguatur. Diſiun-
ctio eſt, cùm eorũ, de quibus dicimus, aut vtrunque, aut vnumquodque certo con-
cluditur verbo, ſic: Populus R. Numãtiam deleuit, Carthaginẽ ſuſtulit, Corinthum
diſiecit, Fregellas euertit. Nihil Numãtinis vires corporis auxiliatæ ſunt: nihil Car-
thaginenſibus ſcientia rei militaris adiumento fuit: nihil Corinthiis erudita callidi- 189
tas præſidii tulit: nihil Fregellanis morum & ſermonis ſocietas opitulata eſt. Item,
Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut vetuſtate extinguitur. Hîc vtrunque, &
in ſuperiore exemplo vnamquanque rem certo verbo cõcludi videmus. Coniun-
ctio, eſt cùm interpoſitione verbi & ſuperiores orationis partes cõprehenduntur, &
inferiores, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo defloreſcit, aut vetuſtate. Ad-
iunctio, eſt cùm verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, ſed aut pri-
mum, aut poſtremum collocamus. Primum hoc pacto: Defloreſcit formæ digni-
tas aut morbo, aut vetuſtate. Poſtremum ſic: Aut morbo, aut vetuſtate formæ di-
gnitas defloreſcit. Ad feſtiuitatem diſiunctio eſt appoſita. quare rarius vtemur ea,
ne ſatietatẽ pariat. Breuitatem parit coniunctio. quare ſæpius adhibẽda eſt. Hæ tres
exornationes de ſimplici genere manant. Conduplicatio, eſt cum ratione ampli- 190
ficationis, aut cõmiſerationis, eiuſdem vnius, aut plurium verborum iteratio, hoc
modo: Tumultus C. Gracchi, tumultus domeſticos & inteſtinos comparat. Item,
Commotus non es, cùm tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item,
Nunc etiam audes in horum conſpectum venire proditor patriæ, proditor inquam
patriæ venire audes in horum conſpectum? Vehementer auditorem commouet
eiuſdem redintegratio verbi, & vulnus maius efficit in contrario cauſæ, quaſi ali-
quod telum ſæpius perueniat in eandem partem corporis. Interpretatio, eſt quæ
non iterans idem redintegrat verbum: ſed id commutat quod poſitum eſt, alio ver-
bo quod idem valeat, hoc modo: Rempub. radicitus euertiſti: ciuitatem funditus
deieciſti. Item, Patrem neſarie verberaſti: parenti manus ſceleratè intuliſti. Neceſ-
ſe eſt eius, qui audit, animum commoueri, cùm grauitas prioris dicti renouatur in- 191
terpretatione verborum. Commutatio eſt, cùm duæ ſententiæ inter ſe diſcrepan-
tes ex tranſiectione ita efferuntur, vt à priore poſterior contraria priori proficiſca-
tur, hoc modo: Eſſe oportet, vt viuas: non viuere, vt edas. Item, Ea re poemata non
facio: quia cuiuſmodi volo, non poſſum: cuiuſmodi poſſum, nolo. Item, Quæ de il-
lo dicuntur, dici non poſſunt: quæ dici poſſunt, non dicuntur. Item, Si poema, lo-
quens pictura eſt: pictura, tacitum poema debet eſſe. Item, Quia ſtultus es, ea re ta-
ces: non tamen quia taces, ea re ſtultus es. Non poteſt dici quin commode fiat, cùm
contrariæ ſententiæ tranſlatione verba quoque conuertantur. Plura hîc ſubiecimus
exempla, vt quoniam difficile eſt hoc genus exornationis inuentu, dilucidum eſſet:
vt cùm bene eſſet intellectum, facilius in dicẽdo inueniretur. Permiſſio eſt, cùm
oſtendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere, & concedere alicuius vo- 192
luntati, ſic: Quoniam omnibus ereptis, ſolùm mihi ſupereſt animus, & corpus, hæc

ipsa,quæ mihi de multis sola relicta sunt,vobis,& vestræ cōdono potestati.Vos me, quo pacto vobis videtur,vtamini atque abutamini licebit impune : in me quicquid libet statuite,dicite,atque obtemperabo.Hoc genus,tametsi aliàs quoque nonnunquam tractandum est,tamen ad misericordiam commouendam vehemētissime est accommodatum. Dubitatio est,cùm quærere videtur orator, vtrū de duobus potius,aut quid de pluribus potissimùm dicat,hoc modo:Obfuit eo tēpore plurimum reip. per Consulum siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue vtrunque. Item,Tu istud ausus es dicere homo omnium mortalium?quæro quonam te digno
193 motibus tuis appellem nomine. Expeditio est,cùm rationibus cōpluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur, vna relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: Necesse est, cùm constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas te aut vacuum possedisse, aut vsu tuum fecisse, aut emisse,aut hæreditate tibi venisse.Vacuum,cùm ego adessem,possidere non potuisti.Tuum vsu fecisse etiam nunc non potes:emptio nulla profertur:hæreditate tibi me viuo mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo, vt me vi de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimū iuuabit coniecturales argumentationes, sed non erit tanquam in plerisque,vt cùm velimus,ea possimus vti. nam facere id non poterimus,nisi nobis ipsa negotii natura dabit facultatem. Dissolutio est,quæ coniunctionibus verborum è medio sublatis,separatis partibus effertur,hoc modo:Gere morem parenti,pare cognatis,obsequere amicis,obtempera legibus. Item,Descen-
194 de in integram defensionem:noli quicquam recusare: da seruos in quæstionē : stude vetum inuenire.Hoc genus & acrimoniam habet in se,& vehementissimum est, & ad breuitatem accommodatum. Præcisio est, cùm dictis quibusdam reliquum, quod cœptum est dici,relinquitur in audientium iudicio,sic:Mihi tecum præcertatio non est,ideo quòd populus Rom.me: nolo dicere,necui forte arrogans videar: te autem sæpe ignominia dignum putauit. Item,Tu istud nunc audes dicere?qui nuper alienæ domui:non ausim dicere,ne,cùm te digna dixero, me indignū quippiam dixisse videar. Hîc atrocior tacita suspicio, quàm diserta explanatio facta est.

Cōclusio est,quæ breui argumentatione ex iis,quæ antè dicta sunt aut facta,conficit id quod necessario consequatur, hoc modo: Quòd si Danais datum erat oraculum,non posse capi Troiam sine Philoctetæ sagittis : hæ autem nihil aliud fecerūt,
195 nisi Alexandrum perculerunt:hunc extinguere,id nimirum capi fuit Troiam. Restant etiam decem exornationes verborum, quas iccirco non vagè dispersimus, sed à superioribus separauimus,quòd omnes in vno genere positæ sunt.Nam earum omnium hoc proprium est,vt ab vsitata verborū potestate recedatur,atque in aliam rationem cum quadā venustate oratio conferatur. De quibus exornationibus Nominatio est prima,quæ nos admonet,vt cui rei nomen aut nō sit,aut satis idoneum non sit,eam nosmet idoneo verbo nominemus,aut imitationis,aut significationis causa. Imitationis,hoc modo,vt maiores rudere,& vagire,& mugire,& murmurarē,& sibilare appellauerunt. Significandæ rei causa,sic: Postquam iste in remp.fecit impetum , fragor ciuitatis inprimis est auditus. Hoc genere raro est vtendum, ne noui verbi assiduitas odium pariat : sed si commode quis eo vtatur, & raro, non
196 modò non offendet nouitate,sed etiam exornabit orationem. Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellati non potest:vt siquis, cùm loquatur de Gracchis, At non Africani nepotes, inquiet,istiusmodi fuerunt.Item siquis de aduersario dicat:Videte nunc,inquit,Iudices,quemadmodum me Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non inornatè poterimus & in laudādo,& in lædendo,aut in corpore, aut in animo,aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomen, quod pro certo nomine collocamus. Denominatio est,quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationē, qua possit intelligi res, quæ

non suo vocabulo sit appellata. id aut ab inuentore conficitur : vt siquis de Tarpeio loquens, eum Capitolinum nominet. aut ab inuento : vt siquis pro Libero vinum, pro Cerere frugem appellet. Aut ab instrumento dominum : vt siquis Macedonas 197
appellarit hoc modo:Non tam cito Sarissæ Græcia potitæ sunt. Aut idem Gallos significãs dicat, Nec tam facilè ex Italia armatura trãsalpina depulsa est. Aut id quod fit,ab eo qui facit:vt siquis cùm bello velit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat:Mars istud necessario te facere coegit. Aut si quod facit, ab eo quod fit: vt cùm desidiosam artem dicemus,quia desidiosos facit: & frigus pigrum, quia pigros efficit. Ab eo quod continet, id quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non potest vinci,nec Græcia disciplinis.nam hic pro Græcis,& Italis, quæ cõtinent,notata sunt.Ab eo quod continetur, id quod continet : vt siquis aurum, vel argentum,aut ebur nominet,cùm diuitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuisio, quàm in quærendo difficilis inuentio est,ideo quod plena consuetudo est, non modo poetarum, & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis,huiusmodi denominationũ. Circuitio, est oratio rem sim- 198
plicem assumptam circunscribẽs elocutione,hoc pacto: Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit.Nam hic,nisi ornãdi ratio quædam esset habita, Scipio potuit & Carthago simpliciter appellari. Transgressio est, quæ verborum perturbat ordinem,peruersione,aut transiectione.Peruersione,sic: Hoc vobis deos immortales arbitror dedisse virtute pro vestra.Transiectione,hoc modo:Instabilis in istum plurimum fortuna valuit, Omnes inuidiose eripuit tibi bene viuendi casus facultates. Huiusmodi transiectio, quæ rem non reddit obscuram, multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum est, in quibus oportet verba sicut à poetis in quendam extruere numerum, vt perfectè, & perpolitissime possint esse absolutæ.

Superlatio,est oratio superans veritatem,alicuius augendi,minuẽdiue causa. hæc 199
sumitur separatim,aut cum comparatione. Separatim sic, Quod si concordiam retinebimus in ciuitate, imperii magnitudinem solis ortu atque occasu metiemur. Cùm comparatione,aut à similitudine,aut à præstantia superlatio sumitur. A similitudine,sic,Corpore niueum candorem,aspectu igneum ardorem assequebatur. A præstantia, hoc modo, Cuius ore sermo melle dulcior profluebat. Eodem genere hoc est,Tantus erat in armis splendor,vt solis fulgor obscurior videretur. Intellectio est,cùm res tota parua de parte cognoscitur,aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur, Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonii commonebant? Nam hic omnis sanctimonia nuptiarum vno signo tibiarum intelligitur. De toto pars:vt siquis ei,qui vestitum aut ornatum sumptuosum ostentet,dicat, Ostentas mihi diuitias,& locupletes copiãs iactas. Ab vno plura intelliguntur,hoc modo, Pœno fuit 200
Hispanus auxilio, fuit immanis ille transalpinus, in Italia quoque idem non nemo togatus sensit. A pluribus vnum sic intelligitur, Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat:itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani,& Galli, & togati: hic vnum pectus, & vnus pulmo intelligitur:& erit illic diminutus numerus festiuitatis,hic adauctus grauitatis gratia.

Abusio est,quæ verbo simili & propinquo,pro certo & proprio abutitur,hoc modo:Vires hominis breues sunt,aut parua statura,aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut vti pauco sermone. Nam hic facile est intellectu, finitima verba rerum dissimilium ratione abusionis esse traducta. Translatio est, cùm verbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem rectè vi- 201
detur posse transferri.ea vtimur rei ante oculos ponendæ causa, sic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito.Breuitatis causa,sic: Recens aduentus exercitus subitò ciuitatem extinxit. Obscœnitatis vitandæ causa, sic : Cuius mater quotidianis nuptiis delectatur.Augendi causa,sic:Nullius mœror, & calamitas istius explere

inimicitias,& nefariam faturare crudelitatem potuit. Minuendi cauſa, ſic: Magno ſe prædicat auxilio fuiſſe,quia paululū in rebus difficillimis aſpirauit. Ornandi cauſa,ſic: Aliquando reip. rationes, quæ malitia nocentum exaruerant, virtute optimatum reuireſcunt. Tranſlationem dicunt pudentem eſſe oportere,vt cum ratione in conſimilem rem trãſeat:ne ſine delectu temere & cupide videatur in diſſimilérem tranſcurriſſe. Permutatio, eſt oratio aliud verbis, aliud ſententia demonſtrans. Ea diuiditur in treis parteis:ſimilitudinem,argumentum, contrarium. Per ſimilitudinē ſumitur,cùm tranſlationes,vna aut plures frequenter ponuntur à ſimplici ratione ductæ,ſic:Nam cùm canes fungantur officiis luporum, cuinam præſidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cùm à perſona, aut à loco, aut à re aliqua ſimilitudo,augendi,aut minuendi cauſa ducitur:vt ſiquis Druſum,Gracchum, Numitorémque obſoletum dicat.Ex contrario ducitur ſic: vt ſiquis hominem prodigum,& luxurioſum illudens,parcum,& diligentem appellet. Et in hoc poſtremo,quod ex contrario ſumitur,& in illo primo,quod à ſimilitudine ducitur, per tranſlationem argumēto poterimus vti. Per ſimilitudinem,ſic,Quid ait hic rex, atque Agamemnon noſter,ſiue,vt crudelitas eſt,potius Atreus? Ex cōtrario,ſiquem impium,qui patrē verberauerit,AEneam vocemus:intemperantem,& adulterum, Hippolytum nominemus.Hæc ſunt ferè quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipſa monet, vt deinceps ad ſententiarum exornationes tranſeamus.

DISTRIBVTIO eſt, cùm in plures res, aut perſonas negotia quædam certa diſperguntur,hoc modo:Qui veſtrū,Iudices,nomen Senatus diligit,hunc oderit neceſſe eſt:petulantiſſime enim ſemper iſte oppugnauit Senatum.Qui equeſtrem locum ſplēdidiſſimum cupit eſſe in ciuitate,is oportet iſtum maximas pœnas dediſſe velit, ne iſte ſua turpitudine ordini honeſtiſſimo maculæ atque dedecori ſit. Qui parentes habetis,oſtendite iſtius ſupplicio vobis homines impios nō placere. Quibus libri ſunt,ſtatuite exemplum, quantæ pœnæ in ciuitate ſint hominibus huiuſmodi comparatæ. Item,Senatus officium eſt,conſilio ciuitatem iuuare:Magiſtratus officium eſt,opera & diligentia conſequi voluntatem Senatus. Populi officium eſt, res optimas,& homines idoneos maxime ſuis ſententiis eligere,& probare. Accuſatoris officium eſt,inferre crimina. Defenſoris,diluere,& propulſare. Teſtis eſt dicere quæ ſcierit,aut audierit. Quæſitoris eſt,vnumquenque horum in officio ſuo continere. Quare L.Caſſi,in cauſis ſi teſtem, præterquam quod ſciat,aut audierit,argumentari,& coniectura proſequi patieris, ius accuſatoris cum iure teſtimonii commiſcebis: teſtis improbi cupiditatem confirmabis: reo duplicem defenſionem parabis. Eſt hæc exornatio copioſa. comprehendit enim breui multa, & ſuum cuique tribuens,officium ſeparat,& res diuidit plures. Licentia eſt,cùm apud eos,quos aut vereri,aut metuere debemus,tamen aliquid pro iure noſtro dicimus,quod eos minime offendat,aut quos hi diligunt,cùm in aliquo errato vere reprehendi poſſe videantur,hoc modo:Miramini Quirites,quòd ab omnibus veſtræ rationes deſerantur,quòd cauſam veſtram nemo ſuſcipiat, quòd ſe nemo veſtri defenſorem profiteatur:id tribuite veſtræ culpæ, atq; deſinite iſtud mirari. quid enim eſt quare non omnes iſtam rem fugere ac vitare debeant? Recordamini quos habueritis defenſores: ſtudia eorum vobis ante oculos proponite. deinde omnium exitus conſyderate: tum vobis veniet in mētem,vt vere dicam,negligentia veſtra,ſiue ignauia potius,illos omnes ante oculos veſtros trucidatos eſſe, inimicos eorum veſtris ſuffragiis in ampliſſimum locum perueniſſe. Item, Nam quid fuit, Iudices, quare in ſententiis ferendis dubitaueritis,aut iſtum hominē nefarium ampliaueritis? non apertiſſimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ teſtibus comprobatæ? non contrà tenuiter,& nugatorie reſponſum? Hîc vos veriti eſtis,ſi primo cœtu condemnaſſetis,

ne crudeles existimaremini: dum eam vitastis vituperationem, quæ longè à vobis
erat abfutura, eam inuenistis, vt timidi atque ignaui putaremini. Maximas & priua-
tas, & publicas calamitates accepistis: cùm etiam maiores impendere videantur, se-
detis & oscitamini. Luce noctè, noctè lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi at-
que incommodi nuntiatur: & eum, cuius opera vobis hæc accidunt, vos remorami-
ni diutius, & alitis, ac Reip. perniciem retinetis, quoad potestis in ciuitate. Eiusmo-
di licentia si nimium videbitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur.
nam continuò aliquid huiusmodi licebit inferre: Hic ego virtutem vestram quæro,
sapientiam desydero, veterem consuetudinem requiro. vt quod erat commotum li-
centia, id laude mitigetur, vt altera res ab iracundia & molestia remoueat, altera res
ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maxime fa- 107
cit, vt & illi, qui audient, à culpa absint: & nos, qui dicimus, amici eorum, & veritatis
esse videamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ra-
tione cóparatur: cùm aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipsi se cupiút
obiurgari: aut id, quod scimus facile omnes audituros, dicimus nos timere quomo-
do accipiant: sed tamen veritate commoueri, vt nihilo secius dicamus. Horum am-
borum generum exépla subiiciemus. Prioris, huiusmodi: Nimium Quirites animis
estis simplicibus, & mansuetis, nimiú creditis vnicuique, existimatis vnumquenque
eniti vt perficiat quæ vobis pollicitus sit: erratis, & frustrà falsa spe iá diu detinemi-
ni. stultitia vestra est: quia quod erat in vestra potestate, ab aliis petere, quàm ipsi su-
mere maluistis. Posterioris licétiæ hoc erit exéplum, Mihi cum isto, Iudices, fuit 108
amicitia, sed ista tamen amicitia (tametsi vereor quomodo accepturi sitis) tamé di-
cam, vos me priuatis. quid ita? quia, vt vobis essem probatus, eum, qui vos oppugna-
bat, inimicú, quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen
est, sicuti demóstrauimus, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ si nimiú fue-
rit aspera, mitigabitur laude: & assimulatione, de qua superius diximus, quæ nó indi-
get mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte ad animum audi-
toris se accommodat. Diminutio est, cùm aliquid esse in nobis, aut iis quos defen-
dimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium: quod, ne qua signi-
ficetur arrogans ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo. Ná hoc
pro meo iure, Iudices, dico, me labore & industria curasse, vt disciplinam militarem
non in postremis tenerem. Hic siquis dixisset, Vt optime tenerem: tametsi verè di- 109
xisset, tamen arrogans visus esset. nunc & ad inuidiam vitádam, & ad laudem com-
parádam satis dictum est. Item, Vtrum igitur auaritiæ causa, aut egestatis accessit
ad maleficium? Auaritiæ? at largissimus fuit in amicos, quod signú liberalitatis est,
quæ cótraria auaritiæ est. Egestatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non
tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum est, ne magnú, aut ma-
ximum diceretur. hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregiis có-
modis proferendis obseruabimus. Nam eiusmodi res & inuidiam contrahunt in
vita, & odium in oratione, si inconsyderatè tractes. Quare quemadmodum ratione
in viuendo fugitur inuidia, sic in dicendo consilio vitatur odium. Descriptio no-
minatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam & dilucidam cum graui-
tate expositionem, hoc modo: Quòd si istum, Iudices, vestris sententiis liberaueri- 110
tis, statim sicut è cauea leo missus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex catenis vo-
litabit, & vagabitur in foro, acuens dentes multos in cuiusque fortunas, in omnes
amicos, atque inimicos, notos atque ignotos incursans, aliorum famam depecu-
lans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, ac omnem familiam perfrin-
gens, Remp. funditus labefactans. Quare, Iudices, eiicite eum de ciuitate, liberate
omnes formidine, vobis denique ipsis consulite. nam si istum impunitum dimise-
ritis, in vosmetipsos, mihi credite, feram, & truculentam bestiam, Iudices, immise-

ritis. Item, Nã si de hoc, Iudices, graue sententiam tuleritis, vno iudicio simul multos iugulaueritis. grandis natu patens, cuius spes senectutis omnis in huius adolescẽtia posita est, quare velit in vita manere, non habebit: filii parui priuati patris au-
111 xilio, ludibrio, & despectui paternis inimicis erunt oppositi: tota domus huius indigna concidet calamitate: at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima victoria potiti, insultabũt in horum miserias, & superbia simul, & verbis inuehentur. Item, Nam neminem vestrum fugit, Quirites, capta vrbe, quæ miseriæ consequi soleant: arma qni contra tulerint, statim crudelissimè trucidantur: cæteri, qui possunt per ætatem & vires laborem ferre, rapiuntur in seruitutẽ: qui non possunt, vita priuantur: vno denique, atque eodem tempote domus hostili flagrat incendio: & quos natuta, aut voluntas, necessitudine, aut beneuolentia coniunxerit, distrahuntur: liberi partim è gremiis parentum diripiuntur, partim in sinu iugulantur, partim ante pedes constuprantur. nemo, Iudices, est, qui possit satis rem consequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, vel indigna-
112 tio, vel misericordia potest commoueri: cùm res consequentes comprehensæ vniuersæ perspicua breuiter exprimuntur oratione. Diuisio est, quæ rem semonens à re, vtranque absoluit ratione subiecta, hoc modo: Cur ego nunc tibi obiiciam quicquam? si probus es, non meruisti: sin improbus, non commoueris? Item, Quid nunc ego de meis propriis mentis prædicem? si meministis, obtũdam: sin obliti estis, cùm re nihil egerim, quid est quod verbis proficere possim? Itẽ, Duæ res sunt, quæ possunt homines ad turpe compendium commouere: inopia, atque auaritia. te auarũ in fraterna diuisione cognouimus, inopem atque egentem nunc videmus: quî potes igitur ostendere causam maleficii nõ fuisse? Inter hanc diuisionẽ, & illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus, secundum narrationẽ, hoc
113 interest: quòd illa diuidit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & breui duabus aut pluribus partibus subiiciens rationes, exornat orationem. Frequentatio est, cũ res in tota causa dispersæ coguntur vnum in locum, quo grauior, aut acrior, aut criminosior oratio sit, hoc pacto: A quo tandem abest iste vitio? quid est, Iudices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor est, insidiator alienæ: cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infestus cognatis, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Eiusdem generis est illa frequentatio, quæ plurimum coniecturalibus causis opitulatur, cùm suspiciones, quæ separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, vnum in locum coactæ, rem videntur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto: Nolite igitur Iudices, nolite ea, quæ dixi, separatim spectare, sed o-
114 mnia colligite, & conferte in vnum. Si & commodum ad istum ex morte illius veniebat, & vita hominis est turpissima, animus auatissimus, fortunæ familiares attenuatissimæ, & res ista bono nemini præter istum fuit: neque alius quisquam æquè commodè, neque iste aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cùm locus idoneus maxime quæsitus, tum occasio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumptum est, non sine maxima occulrandi, & perficiendi maleficii spe: & præterea ante quàm occisus homo is est, iste visus est in eo loco, in quo est occisio facta, solus. Paulò pòst in ipso loco maleficii vox illius qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum rediisse constat: postera die tituban-
115 ter, & inconstanter de occisione illius locutum. Hæc partim testimoniis, partim quæstionibus & argumentis, omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum necesse est esse verum: vestrum Iudices est his vnum in lo-

d.i.

cum collatis, cet tam fumete fcientiam, non fufpicionem maleficii. Nam vnum ali-
quid, aut alterum poteft in iftum cafu cecidiffe fufpiciofe: vt omuia interfe à pri-
mo ad poftremum conueniant maleficia, neceffe eft cafu non poffe fieri. Vehemens
eft hæc exornatio, & in coniectutali cóftitutione caufæ fermè femper neceffatia, &
in cæteris generibus caufarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquá. Ex-
politio eft, cùm in eodem loco manemus, & aliud atque aliud dicere videmur. Ea
autem dupliciter fit, fi aut eandem planè dicemus rem, aut de eadem re. Eãdem rem
dicemus non eodem modo: nam id quidem obtundere auditorem eft, nó rem ex-
polire, fed commutare. Commutabimus tripliciter: verbis, pronuntiando, tractan-
do. Verbis commutabimus, fi cùm res femel dicta, iterú aut fæpius aliis verbis, quæ 116
idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: Nullum tantú eft periculum, quod
fapiens pro falute patriæ vitandum arbitretur. Cùm augetur incolumitas perpe-
tua ciuitatis, qui bonis erit rationibus præditus, profectò nullum vitæ difcrimen fi-
bi pro fortunis Reipub. fugiendum putabit: & erit in ea fententia femper, vt pro pa-
tria ftudiofe, quamuis in magná defcendat vitæ dimicationem. Pronuntiando có-
mutabimus, fi tum in fermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere
vocis, atque geftus, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehemen-
tius immutabimus. Hoc neque commodiffime fcribi poteft, neque parum eft apet-
tum: quare non eget exempli. Tertium genus eft commutationis, quod tractando
conficitur, fi fententiam traiiciemus, aut ad fermocinationem, aut ad exufcitatio-
nem. Setmocinatio eft, de qua planius paulò pòft fuo loco dicemus. Nunc breuiter 117
ad hanc rem, quod fatis fit, attingemus: in qua conftituetut alicuius perfonæ ora-
tio accommodata ad dignitatem, hoc modo (vt quo facilius res cognofci poffit, ne
ab eadem fententia recedamus:) Sapiens, qui omnia Reipub. caufa fufcipienda peri-
cula putabit, fæpe ipfe fecum loquitur: Non mihi foli, fed etiam, atque adeo multo
potius natus fum patriæ: vita, quæ fato debetur, faluti patriæ potiffimùm foluatur.
Aluit hæc me, tutè atque honeftè produxit vfque ad hanc ætatem, muniit meas ra-
tiones bonis legibus, optimis moribus, honeftiffimis difciplinis. Quid eft quod à
me fatis ei perfolui poffit, vnde hæc accepta funt? Quia hæc loquitur fecum fapiens,
Sæpe ego in periculis Reipub. nullum ipfe periculú fugi. Item mutatur res tractan-
do, fi traducitur ad exufcitationem, cùm & nos commoti dicere videamut, & audi-
toris animum commouemus, fic: Quis eft tam tenui cogitatione præditus, cuius a- 118
nimus tantis anguftiis inuidiæ continetur, qui non hunc hominem ftudiofiffime
laudet, & fapientiffimum iudicet, qui pro falute patriæ, pro incolumitate ciuitatis,
pro Reipub. fortunis, quamuis magnum, atque atrox periculum ftudiofe fufcipiat,
& libenter fubeat? Equidem hunc hominem magis cupio fatis laudare, quàm pof-
fim, idémque hoc certo fcio vobis omnibus vfu venire Eadem res igitur his tribus
in dicendo commutabitur rebus, verbis, pronuntiando, tractãdo: fed tractando du-
pliciter, fermocinatione, & exufcitatione. Sed de eadem re cùm dicemus, pluribus
vtemur commutationibus. Nam cùm rem fimpliciter ptonuntiauerimus, ratio-
nem poterimus fubiicere. deinde duplicem, vel fine rationibus, vel cum rationi-
bus pronuntiare fententiam. deinde afferre contrarium. de quibus omnibus di- 119
ximus in verborum exornationibus. Deinde fimile & exemplum, de quo fuo loco
plura dicemus. Deinde conclufionem, de qua in fecundo libro, quæ opus fue-
runt, diximus, demonftrantes argumentationem quemadmodum concludere o-
porteat. in hoc libro docuimus, cuiufmodi effet exornatio verbi, cui conclufioni
nomen eft. Ergo huiufmodi vehementet otnata poterit effe expolitio, quæ con-
ftabit ex frequentibus verborum exornationibus, & fententiarum. Hoc modo
igitur feptem partibus tractabitur, fed ab eiufdem fententiæ non recedamus ex-
emplo, vt fcire poffis, quàm facilè præceptione rhetorica res fimplex multiplici ra-

tione tractetur. Sapiens nullum pro Repub. periculum vitabit, ideo quòd sæpe fit, vt cùm pro Republica perire noluerit, necessario cum Repub. pereat. & quoniam sunt omnia commoda à patria accepta, nullùm incommodum pro pattia graue putandum est.ergo qui fugiunt id periculum,quod pro Repub. subeundum est,stultè faciunt. nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in ciuitatem reperiuntur. At qui patriæ pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt: cùm & eum, quem debent honorem, Reipub. reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis.Etenim vehementer est iniquum, vitam, quam à natura acceptam propter patriam conseruaueris,naturæ, cùm cogat,reddere : patriæ, cùm roget,non dare:& cùm possis cum summa virtute & honore pro patria interire,malle per dedecus,& ignauiam viuere:& cùm pro amicis,& parentibus,& cæteris necessariis adire periculũ velis,pro Repub. in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen patriæ continetur,nolle in discrimen venire. Itaque vti contemnendus est,qui in nauigando se quàm nauim maulr incolumem: ita vituperãdus, qui in Reipub. discrimine suæ plus,quàm communi saluti consulit. Naue enim fracta, multi incolumes euaserunt:ex naufragio patriæ saluus nemo potest enatare. Quod mihi bene videtur Decius intellexisse,qui se deuouisse dicitur,& pro legionibus in hostes immisisse medios.vnde amisit vitam, at nõ perdidit.re enim vilissima & parua maximam redemit:dedit vitã, accepit patriam: amisit animam, potitus est gloria,quæ cùm summa laude prodita,vetustate quotidie magis enitescit. Quòd si pro Repub. debere accedere ad periculum & ratione demonstratum est,& exemplo comprobatum,ii sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum vitant.

In his igitur generibus expolitio versatur, de qua producti sumus,vt plura diceremus,quòd non modò cùm causam dicimus,adiuuat & exornat orationem, sed multo maximè per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra causam in exercendo rationes adhibere expolitionis,in dicendo,vti cùm exornabimus,argumentationem,de qua diximus in libro secundo. Commoratio est,cùm in loco firmissimo,quo tota causa continetur,manetur diutius:& eodem sæpius reditur.hac vti maximè conuenit,& id est oratoris boni maximè proprium.non enim datur auditori potestas animũ de re firmissima dimouẽdi. Huic exemplum satis idoneum subiici non potuit: propterea quòd hic locus nõ est à tota causa separatus, sicut membrũ aliquod,sed tanquã sanguis perfusus est per totum corpus orationis.

Contentio est,per quã contraria referuntur. Ea est in verborum exornationibus, vt antè docuimus, eiusmodi : Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In sententiarum,huiusmodi : Vos huius incommodis lugetis:iste Reipub.calamitate lætatur.Vos vestris fortunis diffiditis:iste solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionũ genera hoc interest:illud ex verbis celeriter relatis cõstat:hîc sententiæ cõtrariæ ex cõparatione referantur oportet. Similitudo,est oratio traducẽs ad rem quampiã aliquid ex re dispari simile.Ea sumitur aut ornandi causa,aut probandi, aut apertius dicendi,aut ante oculos ponendi. Et quomodo quatuor de causis sumitur,ita quatuor modis dicitur:per contrariũ,per negationem,per breuitatem,per collationem. Ad vnamquanque sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronuntiandi.Ornandi causa sumitur per cõtrarium, sic:Non enim quemadmodum in palæstra,qui tædas cãdentes accipit,celerior est in cursu cõtinuo,quàm ille qui tradit:ita melior imperator nouus, qui accipit exercitũ, quã ille qui decedit:propterea quòd defatigatus cursor integro facẽ: hic peritus imperator imperito exercitũ tradit. Hoc sine simili satis planè,& perspicuè, & probabiliter dici potuit,hoc modo:Dicitur minus bonos imperatores à melioribus exercitũ accipere solere:sed ornãdi causa simile sumptũ est,vt orationi dignitas quædã cõparetur.Dictũ est autẽ per contrariũ.nã tũc similitudo sumitur per cõtrariũ,cùm

ei rei, quam nos probamus, aliquã rem negamus esse similẽ, vt paulò antè, cùm de cursoribus differebamus. Per negationem dicetur probandi causa, hoc modo: Neque equus indomitus, quamuis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas vtilitates, & aptus, quæ desyderantur ab equo: neque homo indoctus, quamuis sit ingeniosus, ad virtutem potest peruenire. hoc probabilius factum est, quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari: quoniam ne equus 115
quidem indomitus idoneus possit esse. ergo sumptum est probandi causa. Dictum est autem per negationem: id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo. Sumitur & apertius dicendi causa simile per breuitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita cõuenit exerceri, vt quoad necesse sit, peruenire possis: sed vt productus studio, & viribus vltrà facilè procurras. Nam hoc simile est, vt apertius intelligatur, mala ratione facere eum, qui reprehendat eos, qui (verbi causa) post mortem amici, liberos eius custodiant: propterea quòd in cursore tantum velocitatis esse oporteat, vt efferatur vsque ad finem: in amico tantum beneuolentiæ studium, vt vltra quàm amicus sentire possit, procurrat amicitiæ studio. Dictum autem simile est per breuitatem. non enim ita, vt in cæteris rebus, res ab re separata est: sed vtræque res cõiunctæ & confuse pronũtiatæ sunt. Ante oculos ponendi negotii causa sumetur similitudo, cùm dicetur per collationem, sic: Vti ci- 116
tharœdus, cùm prodierit optime vestitus, palla inaurata indutus, cũ chlamyde purpurea coloribus variis intexta, & cum corona aurea magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam: ipse præterea forma & specie sit, & statura apposita ad dignitatem: si cùm magnam populo commouerit his rebus expectationem, repentè silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu: quò melius ornatus sit, & magis fuerit expectatus, eò magis derisus, & contemptus eiicitur: ita siquis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit, si virtutis, & artium, quæ virtutis magistræ sunt, egebit: quò magis cæteris rebus erit copiosus, & illustris, & expectatus, eò vehementius derisus, & contemptus ex omni conuentu bonorum eiicietur. Hoc simile exornatione vtriusque rei, & alterius inscitia artificii, alterius stultitia simili ratione collata, sub aspectus hominum rem subiecit. Dictum autẽ est per collationem: propterea quòd proposita similitudine, paria sunt relata omnia. In similibus obseruare oportet diligenter, vt cùm rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata. Id est huiusmodi: Ita vt hirundines æstiuo tempore præstò sunt, frigore pulsæ recedunt. ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: Ita falsi amici sereno vitæ tempore præstò sunt: simulátque hyemem fortunæ viderint, deuolant omnes. Sed inuentio similium facilis erit, siquis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres & cœlestes & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, vsitatas atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & 118
ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet. Exemplum, est alicuius facti aut dicti præteriti cum certi authoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cùm nullius rei, nisi dignitatis causa sumitur. Apertiorem, cùm id, quod sit obscurius, magis dilucidum reddit. Probabiliorẽ, cùm magis verisimilẽ facit. Ante oculos ponit, cùm exprimit omnia perspicuè, vt res dicta propè manu tẽtari possit. Vniuscuiusq; generis singula subiecissemus exẽpla, nisi exẽplũ, quod genus esset in expolitiõe, demõstrassemus, & causas sumendi in similitudine aperuissemus. quare noluimus, neq; pauca,

quo minus intelligeretur, neque re intellecta, plura conscribere. Imago, est formæ cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa, sic: Ibant in prælium corpore tauri validissimi: impetu leonis acerrimi similes. Vituperationis, vt in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducat. Vt in odium, hoc modo: Iste quotidie per forum medium tanquam iubatus draco serpit, dentibus aduncis, aspectu venenato, spiritu rabido, circunspectans huc & illuc, siquem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quē ore attingere, dentibus insecare, lingua aspergere possit. Vt in inuidiā adducat, hoc modo: Iste, qui diuitias suas iactat, sicut gallus ē Phrygia, aut ariolus quispiam depressus, & oneratus auro clamat & delirat. Vt in contemptionem adducat, sic: Iste qui tanquā cochlea abscondens retentat sese tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, & ausertur. Effictio est, cùm exprimitur, & effingitur verbis corporis cuiuspiam forma, quoad satis sit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico, Iudices, rubrum, breuem, incuruum, canum, subcrispum, cæsium, cui sanē magna est in mento cicatrix, si quo modo potest vobis in memoriam redire.

Habet hæc exornatio cùm vtilitatem, siquam velis ostendere: tum venustatem, si breuiter & dilucide facta est. Notatio est, cùm alicuius natura certis describitur signis, quæ sicuti notæ quædam naturæ sunt attributa. Vt si velis non diuitem, sed ostentatorem pecuniosum describere, Iste, inquies, Iudices, qui se dici diuitem, putat esse præclarum: primùm nunc videte, quo vultu nos intueatur, nónne vobis videtur dicere, Darem, si mihi molesti non essetis? Cùm verò sinistra mentum subleuat, existimat se gemmæ nitore, & auri splendore aspectus omnium perstringere. Cùm puerum respicit hunc vnum, quem ego noui, vos non arbitror nouisse, alio nomine appellat, deinde alio atque alio, Heus tu, inquit, veni Sannio, nequid isti barbari perturbent. Vt ignoti, qui audiunt, vnum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut vt domi lectuli sternantur: aut ab auunculo rogetur AEthiops, qui ad balneas veniat: aut asturconi locus ante ostium suum detur: aut aliquid fragile falsæ coragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, vt omnes audiant, Videto vt diligenter enumeretur, si potest antè noctem. Puer qui iam bene hominis naturā nouit, Tu illo plures mittas oportet, inquit, si hodie vis trāsnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum, & Sosiam. Sanè. Deinde casu veniunt hospites homini, qui istum splendide, dum peregrinaretur, receperunt: ex ea re homo hercle sanè conturbatur, sed tamen à vitio naturæ non recedit, Bene, inquit, facitis, cùm venitis: sed rectius fecissetis, si ad me domum recta abiissetis. Id fecissemus, inquiunt illi, si domū nouissemus. At istud quidem facile fuit vndelibet inuenire. verùm ire mecum. Sequuntur illi. sermo interea huius consumitur omnis in ostentatione. Quærit in agris cuiusmodi frumenta sint: negat se quia villæ incensæ sint, accedere posse: nec ædificare etiam nunc audere, Tametsi in Tusculano quidem cœpi insanire, & in iisdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, venit in ædes quasdam, in quibus sodalitium erat eodem die futurum: quo iste pro notitia domini ædium ingreditur cum hospitibus: Hic, inquit, habito. Perspicit argentum quod erat expositum: visit triclinium stratum. probat. accedit seruulus. dicit homini clare, dominum iam venturum, si velit exire. Itáne, inquit? eamus hospites, frater venit ex Salerno, ego illi obuiam pergam: vos huc decima venitote. Hospites discedunt. Iste se raptim domum suam coniicit. Illi decima, quo iusserat, veniunt: quærunt hunc, reperiunt domus cuia sit: in diuersorium derisi cōferunt sese. Vident hominem postera die: narrant, expostulāt, accusant. Ait iste eos similitudine loci deceptos, angiportu toto deerrasse, contra valetudinem suam se ad multam noctem expectasse. Sannioni puero negotium dederat, vt vasa, vestimenta, pueros corrogaret. Seruulus nō inurbanus satis strenuè, & concinne comparat. Iste hospites domū deducit. Ait se ædes

maximas cuidam amico ad nuptias accommodasse. Nuntiat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim, qui commodarat) Apage te, inquit, ædes commodaui, familiam dedi: argentum quoq; vult? Tametsi hospites habeo, tamen vtatur licet, nos samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? Eiusmodi est hominis natura, vt quæ singulis diebus efficiat gloria atq; ostentatione, ea vix annuo sermone enarrare possim. Huiusmodi notationes, quæ describunt quid consentaneũ sit 54
vniuscuiusq; naturæ, vehementer habent magnam delectationem. Totam enim naturam cuiuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, vt nos exẽpli causa cœperamus: aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris: denique cuiusuis studiũ protrahi potest in mediũ tali notatione. Sermocinatio est, cùm alicui personæ sermo attribuitur, & is exponitur cũ ratione dignitatis, hoc pacto: Cùm militibus vrbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens iaculum: quinque adolescẽtes hominẽ simili ornatu subsequuntur. irrumpit in ædes subitò: deinde magna voce, Vbi est iste beatus, inquit, ædium dominus, quin mihi præsto fit? quid tacetis? Hîc alii omnes stupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infœlicissimi cũ maximo fletu ad istius pedes abiecit sese: Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulcissima sunt in vita, miserere nostri, noli extinguere extinctos. Fer mansuete fortunam: nos quoque fuimus 55
beati: nosce te esse hominẽ. At ille, Quin illum mihi datis? ac vos auribus meis opplorare desinitis. nõ abibit. Illi nuntiatur interea venisse istum, & clamore maximo mortem minari: quod simul vt audiuit, Heus, inquit, Gorgia pedissequa puerorum, absconde pueros, defende, fac vt incolumes ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cùm ecce iste præsto, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple meas inimicitias, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille cũ magno spiritu, Metuebam, inquit, ne planè victus essem: nunc video in iudicio mecum contendere nõ vis, vbi superari turpissimum est, superare pulcherrimum: interficere me vis: occidar equidem, sed victus non peribo. At ille, In extremo vitæ tempore etiam sententiose loqueris: neque ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tũ mulier, Immo quidem iste rogat, & supplicat, sed tu quæso commoueare. Et tu per deos, inquit, hunc amplexare, dominus est: vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, vxor loqui, quæ me digna non sunt? tace, & quæ curanda sunt, cura. tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene viuendi spem mea morte eripere? Iste mulierem repulit ab se lamentantem. illi nescio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute esset, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse vnicuique sermones ad dignitatem accommodatos: id quod oportet in hoc genere obseruare. Sunt item sermocinationes cõsequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaueritis? nónne hac omnes vtentur oratione? Deinde subiicere sermonem. Conformatio est, cùm aliqua, quæ non adest persona, confingitur quasi adsit: aut cũ res muta, aut informis fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quòd si nunc hæc vrbs inuictissima vocem emittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victoriis, nunc vestris seditionibus, ò ciues vexor: quam dolis malitiosa Carthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri atque conculcari? Item, Quòd si nunc Lucius ille Brutus reuiuiscat, & hîc ante pedes vestros adsit, non hac vtetur oratione? Ego reges eieci: vos tyrãnos introducitis. ego libertatem, quæ non erat, peperi: vos partã seruare nõ vultis. ego capitis mei periculo patriã liberaui: vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res mutas atque inanimatas 58
transferatur, proficit tamẽ plurimũ in amplificationis partibus, & commiseratione.

Significatio est, quæ plus in suspicione relinquit, quàm positũ est in oratione: ea fit per exuperationẽ, ambiguum, consequentiã, abscisionem, similitudinem. Per exuperationem, cùm plus dictum est, quàm patitur veritas, augendæ suspicionis causa, sic: Hic de tanto patrimonio tã cito testã, qua sibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum, cùm verbum potest in duas pluresue sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit: vt de eo si dicas, qui multas hæreditates adierit: Prospice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum vitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem: ita hæc consequenda, quæ conficiunt huiusmodi significationem. Ea reperiẽtur facilè, si nouerimus, & animaduerterimus verborũ ancipites
239 aut multiplices potestates. Per consequentiã significatio fit, cùm res, quæ sequuntur aliquã rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspicione: vt si salsamentarii filio dicas: Quiesce tu, cuius pater cubito se emũgere solebat. Per abscisionem, si cùm incipimus aliquid dicere, præcidimus: & ex eo, quod iã diximus, satis relinquitur suspicionis, sic: Qui ista forma, & ætate nuper alienæ domui: nolo plura dicere. Per similitudinem, cùm aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus quid sentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimium populi frequentia fretus esse, stultitiã noscere, inulti enim iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum festiuitatis habet, interdũ & dignitatis. Sinit enim quiddã tacito oratore ipsum auditorem suspicari. Breuitas, est res ipsis tantummodo verbis necessariis expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit: inde Tharsi præsidium reliquit: pòst vrbem in Bi-
240 thynia sustulit: inde pulsus in Hellespontũ, statim potitur Abydo. Item, Modò consul, quondam tribunus, deinde primus erat ciuitatis: tum proficiscitur in Asiam: deinde exul & hostis est dictus: pòst imperator: postremò cõsul factus est. Habet paucis comprehensa breuitas multarum rerũ expeditionẽ. Quare adhibenda sæpe est, cùm aut res non egent longæ orationis, aut tempus non sinit cõmorari. Demonstratio est, cũ ita res verbis exprimitur, vt geri negotiũ, & res ante oculos esse videatur. Id fieri poterit, si quæ antè, & pòst, & in ipsa re facta erũt, comprehendemus: aut à rebus consequentibus, aut à circunstantibus non recedemus, hoc modo: Quòd simulatque Gracchus prospexit fluctuare populum, verentem ne ipse authoritate Senatus commotus à sententia desisteret: iubet aduocari concionẽ. Iste interea scelere
241 & malis cogitationibus redundans, euolat ex tẽplo Iouis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cũ pluribus aliis ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam: hic subselliũ quoddam calce premens dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cùm Gracchus deos inciperet precari: cursim isti impetum faciunt, & ex aliis aliisque partibus commeant omnes, atque è populo vnus, Fuge, inquit Tiberi, fuge: nõ vides? respice inquam. Deinde vaga multitudo subito timore perterrita, fugere cœpit. At iste spumas reiiciens ex ore, anhelans ex infimo pectore crudelitatẽ, contorquet brachium: & dubitanti Graccho quid esset, neq; tamen locũ, in quo constiterat relinquẽti, percutit tẽpus. Ille nullã vocem edẽs insita virtute cóncidit tacitus. Iste viri fortissimi miserãdo sanguine aspersus, quasi faci-
242 nus præclarissimum fecisset, circunspectans, & hilariter sceleratam gratulãtibus manum porrigens, in templum Iouis contulit sese. Hæc exornatio in amplificanda & cõmiseranda re plurimum prodest, & in huiusmodi narrationibus: statuit enim totam rem, & prope ponit ante oculos. Omnes rationes honestandæ elocutionis studiose collegimus: in quibus Herenni si te diligẽter exercueris, & grauitatẽ, & dignitatem, & suauitatem habere in dicendo poteris, vt oratorie planè loquaris: ne nuda atque inornata inuentio vulgari sermone efferatur. Nunc identidẽ nosmetipsi nobis instemus. res enim communis agitur, vt frequenter & assidue cõsequamur artis rationẽ, studio & exercitatione: quod alii cum molestia tribus de causis maximè faciũt: aut si cũ quibus libẽter exerceãtur, nõ habent: aut si sibi diffidunt: aut si nesciũt

quam viam ſequi debeant:quæ à nobis abſunt omnes difficultates. Nam & ſimul li- 143
benter exercemur propter amicitiam,cuius initium cognatio fecit:cætera philoſo-
phiæ ratio confirmauit. Et nobis non diffidimus:proprerea quòd & aliquantulum
proceſſimus, & alia meliora ſunt,quæ multo intentius petimus in vita, vt etiá ſi nó
petuenerimus in dicendo,quò volumus,parua pars vitæ perfectiſſimæ deſydererur.
Et viam,quam ſequamur,habemus : proptetea quòd in his libris nihil præteritũ eſt
rhetoricæ præceptionis.Demonſtratum eſt enim,quo modo res in omnibus gene-
ribus cauſarum inueniri oporteat.dictũ eſt,quo pacto eas diſponere conueniat.tra-
ditum eſt,qua ratione eſſet pronuntiãdum. præceptum eſt,qua via meminiſſe poſ-
ſemus.demonſtratum eſt,quibus modis perfecta elocutio comparatetur.Quæ ſi ſe-
quamur,acutè & citò reperiemus, diſtinctè & ordinatè diſponemus, grauiter & ve-
nuſtè ptonuntiabimus,firmè & perpetuò meminerimus, ornatè & ſuauiter eloque-
mur.Ergo in arte rhetorica nihil eſt amplius. Hæc omnia adipiſcemur, ſi rationes 144
præceptionis diligentia conſequemur & exetcitatione.

M. Tullii Ciceronis de Inuentione
RHETORICA LIBER I.

SAEPE & multum hoc mecum cogitaui,bonſne an mali plus at- 1
tulerit hominibus, & ciuitatibus copia dicendi,ac ſummum elo-
quentiæ ſtudium . Nam cùm & noſtræ Reipublicæ detrimenta
conſydero , & maximarum ciuitatum veteres animo calamita-
tes colligo: nó minimam video per diſertiſſimos homines inue-
ctam eſſe partem incommodorum . Cùm autem res ab noſtra
memoria propter vetuſtatem remotas ex literarum monimentis tepetere inſti-
tuo : multas vrbes conſtitutas , plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſan-
ctiſſimas amicitias intelligo , cùm animi ratione , tum etiam facilius eloquentia
comparatas. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipſa in hanc potiſſimùm ſenten- 2
tiam ducit , vt exiſtimem ſapientiam ſine eloquentia parum prodeſſe ciuitati-
bus : eloquentiam verò ſine ſapientia nimium obeſſe plerunque , prodeſſe nun-
quam.Quare ſiquis omiſſis rectiſſimis atque honeſtiſſimis ſtudiis rationis & officii,
conſumit omnem operam in exetcitatione dicendi,is inutilis ſibi,pernicioſus pa-
triæ ciuis alitur.qui verò ita ſe armat eloquentia, vt non oppugnare commoda pa-
triæ,ſed pro his pugnare poſſit : is mihi vir & ſuis,& publicis rationibus vtiliſſimus,
atq; amiciſſimus ciuis fote videtur. Ac ſi volumus huius rei,quæ vocatur eloquen-
tia,ſiue artis, ſiue ſtudii,ſiue exercitationis cuiuſdam, ſiue facultatis à natura pro- 3
fectæ conſyderare principium : reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atque
optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus,cùm in agris homines
paſſim beſtiarum more vagabantur: & ſibi victu ferino vitam propagabant:nec ra-
tione animi quicquam,ſed pleraque viribus corporis adminiſtrabant. Nondum di-
uinæ religionis,nó humani officii ratio colebatur:nemo legitimas viderat nuptias:
non certos quiſquam inſpexerat liberos : non ius æquabile quid vtilitatis haberet,
acceperat. Ita propter ertorem atque inſcitiam, cæca ac temetatia dominatrix ani-
mi cupiditas ad ſe explendam viribus corporis abutebatur, pernicioſiſſimis ſatelli-
tibus.Quo tempore quidam magnus videlicet vir, & ſapiens cognouit, quæ mate-
ria eſſet,& quáta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum,ſiquis eam
poſſet elicere,& præcipiendo meliorem reddere.Qui diſperſos homines in agris, & 4

in tectis syluestribus abditos ratione quadam compulit vnum in locum, & congre-
gauit: & eos in vnamquanque rem inducens vtilem atq; honestam: primò propter
insolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem studiosius au-
dientes, ex feris & immanibus mites reddidit & mansuetos. Ac mihi quidem vide-
4 tur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, vt homines à con-
suetudine subitò conuerteret, & ad diuersas vitæ rationes traduceret. Age verò, vr-
bibus constitutis, vt fidem colere, & iustitiã retinere discerent, & aliis parere sua vo-
luntate consuescerent: ac non modò labores excipiẽdos communis commodi cau-
sa, sed etiam vitam amittendam existimarent: quî tandem fieri potuit, nisi homines
ea quæ ratione inuenissent, eloquentia persuadere potuissent? Profectò nemo nisi
graui ac suaui commotus oratione, cùm viribus plurimum posset, ad ius voluisset
5 sine vi descendere: vt inter quos posset excellere, cum his se pateretur æquari, & sua
voluntate à iucundissima consuetudine recederet, quæ præsertim iam naturæ vim
obtineret propter vetustatẽ. Ac primò quidem sic & nata & progressa longius elo-
quentia videtur: & item postea maximis in rebus pacis & belli cum summis homi-
num vtilitatibus esse versata. Postquam verò commoditas quædam, praua virtutis
imitatrix, sine ratione officii dicendi copiam consecuta est, tum ingenio freta ma-
litia peruertere vrbes, & vitas hominum labefactare assueuit. Atque huius quoque
exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimum
mihi videtur quodam tempore, neque in publicis rebus infantes & insipientes ho-
mines solitos esse versari: nec verò ad priuatas causas magnos ac disertos homines
accedere: sed cùm à summis viris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse
6 non incallidos homines, qui ad paruas controuersias priuatorum accederent. Qui-
bus in controuersiis cùm sæpe à mendacio contra verum homines stare consuesce-
rent, dicendi assiduitas aluit audaciam: vt necessariò superiores illi propter iniurias
ciuium resistere audacibus, & opitulari suis quisque necessariis cogeretur. Itaque
cùm in dicẽdo sæpe par, nonnunquam etiam superior visus esset is, qui omisso stu-
dio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam comparasset: fiebat, vt & multitudinis,
& suo iudicio dignus, qui Remp. gereret, videretur. Hinc nimirum nõ iniuria, cùm
ad gubernacula Reip. temerarii atque audaces homines accessERant, maxima ac mi-
serrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii atque inuidiæ suscepit elo-
quentia, vt homines ingeniosissimi quasi ex aliqua turbida tempestate in portum,
sic ex seditiosa & tumultuosa vita se in studium aliquod traderent quietum. Quare
7 mihi videntur postea cætera studia recta atque honesta per otium concelebrata, ab
optimis enituisse: hoc verò à plerisque eorum desertum obsoleuisse eo tẽpore, quo
multo vehementius erat retinendum, & studiosius adaugendum. Nam quò indi-
gnius rem honestissimam & rectissimam violabat stultorum & improborum te-
meritas, & audacia summo cum Reip. detrimento: eo studiosius & illis resistendum
fuit, & Reip. consulẽdum. Quod nostrum illum non fugit Catonẽ, neque Lælium,
neque eorum (vt vere dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africani ne-
potes: quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute amplificata au-
thoritas: & quæ his rebus ornamento, & Reip. præsidio esset, eloquẽtia. Quare meo
quidem animo nihilominus eloquentiæ studendum est, etsi ea quidam & priuatim
& publicè peruerse abutuntur: sed eo quidem vehementius, ne mali magno cũ de-
8 trimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum possint: cùm præ-
sertim hoc vnum sit, quod ad omnes res, & priuatas, & publicas maximè pertineat:
hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem vita iucunda fiat. Nam hinc ad Rẽp.
plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præsto est sapientia. hinc
ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eo-
rum certissimum ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem viden-

tur homines, cùm multis rebus humiliores, & infirmiores ſint, hac re maxime beſtiis præſtare, quòd loqui poſſunt. Quare præclarũ mihi quiddam videtur adeptus is, qui quare homines beſtiis præſtent, ea in re hominibus ipſis antecellat. Hoc ſi fortè non natura modò, neque exercitatione conficitur, verùm etiam artificio quodam comparatur, non alienum eſt videre quæ dicant ii, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed ante quàm de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipſius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius & expeditius vniuſcuiuſque animus ipſam rationẽ ac viam artis conſyderare poterit.

CIVILIS quædam ratio eſt, quæ multis & magnis ex rebus cõſtat. Eius quædam magna & ampla pars eſt artificioſa eloquentia, quam rhetoricã vocant. Nam neque cum his ſentimus, qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere, & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere diſſentimus. Quare hãc oratoriam facultatem ĩn eo genere ponemus, vt eam ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus. Officium autem eius facultatis videtur eſſe, dicere appoſitè ad perſuaſionem: Finis, perſuadere dictione. Inter officium autem & finem hoc intereſt: quòd in officio, quid fieri: in fine, quid officio conueniat, conſyderatur. vt medici officium dicimus eſſe, curare ad ſanandum appoſite: finem, ſanare curatione. Item oratoris quid officium, & quid finem eſſe dicamus, intelligimus, cùm id quod facere debet, officium eſſe dicemus: illud, cuius cauſa facere debet, finem appellabimus. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur: vt ſi medicinæ materiam dicamus morbos ac vulnera, quòd in his omnis medicina verſetur: item quibus in rebus verſatur ars & facultas oratoria, eas res materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res alii plures, alii pauciores exiſtimauerunt. Nam Gorgias Leontinus antiquiſſimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optimè poſſe dicere exiſtimauit: hic infinitam & immenſam huic artificio materiam ſubiicere videtur. Ariſtoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta ſubminiſtrauit, tribus in generibus rerum verſari rhetoris officium putauit: demonſtratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius certæ perſonæ laudem, aut vituperationem. Deliberatiuum eſt, quod poſitum in diſceptatione, & conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Iudiciale eſt, quod poſitum in iudicio, habet in ſe accuſationem, & defenſionem: aut petitionem, & recuſationem. Et quemadmodum noſtra quidem fert opinio, Oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita verſari exiſtimanda eſt. Nam Hermagoras quidem nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere videtur: qui oratoris materiam in cauſam & in quæſtionem diuidat: Cauſam eſſe dicit, rem quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione: quam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam. nam tres ei parteis, quas antè diximus, ſupponimus: iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam. Quæſtionem autem eam appellat, quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo poſitam ſine certarum perſonarum interpoſitione, ad hunc modum: vt, Quid ſit bonum in vita præter honeſtatem, Verìne ſint ſenſus, Quæ ſit mundi forma, Quæ ſit ſolis magnitudo. Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facilè omnes intelligere exiſtimamus. Nam quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus, eas ſicut aliquas paruas res oratori attribuere, magna amentia videtur. Quòd ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam, videretur fretus ſua ſciẽtia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio: & non quid ars, ſed quid ipſe poſſet, expoſuiſſe. nunc verò ea vis eſt in homine, vt ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philoſophiam conceſſerit. Neque eò dico, quòd eius ars, quam

edidit,mihi mendosissime scripta videatur:(nam satis in ea videtur ex antiquis arti-
bus ingeniose & diligenter electas res collocasse,& nonnihil ipse quoque noui pro-
tulisse)verum oratori minimum est de arte loqui,quod hîc fecit:multo maximum
ex arte dicere,quod eum minime potuisse omnes videmus. Quare materia qui-
dem nobis rhetoricæ videtur artis ea,quã Aristoteli visam esse diximus. Partes au-
tem hæ sunt,quas plerique dixerunt:Inuentio,Dispositio,Elocutio,Memoria,Pro-
nuntiatio. Inuẽtio,est excogitatio rerum verarum,aut verisimilium,quæ causam
probabilem reddant. Dispositio,est rerum inuentarum in ordinem distributio.
Elocutio, est idoneorum verborum,& sententiarum ad inuẽtionem accommo-
datio. Memoria,est firma animi rerum,ac verborum ad inuentionem perceptio.
14 Pronuntiatio, est ex rerum, & verborum dignitate,vocis,& corporis moderatio.
Nunc his rebus breuiter constitutis,eas rationes, quibus ostendere possimus ge-
nus,& officium,& finem huius artis,aliud in tempus differemus.Nam & multorum
verborum indigent,& non tantopere ad artis descriptionem, & præcepta tradenda
pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de
materia artis,ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidẽ videtur cõ-
iunctim agendum de materia ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps est o-
mnium partium,potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consy-
deretur. OMNIS res,quæ habet in se positam in dictione aut disceptatione ali-
quam controuersiam,aut facti,aut nominis,aut generis,aut actionis continet quæ-
15 stionem.Eam igitur quæstionem,ex qua causa nascitur,cõstitutionem appellamus.
Constitutio,est prima cõflictio causarum,ex depulsione intentionis profecta,hoc
modo,Fecisti,non feci: aut iure feci. Cùm facti controuersia est, quoniam conie-
cturis causa firmatur,constitutio coniecturalis appellatur. Cùm autem nominis,
quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiua nominatur. Cùm
verò qualis res sit quæritur,quia & de vi,& de genere negotii controuersia est, con-
stitutio generalis vocatur. At cùm causa ex eo pendet,quod non aut is agere vide-
tur quem oportet,aut non cum eo, quicum oportet,aut non apud quos, quo tem-
pore,qua lege,quo crimine,qua pœna oportet,translatiua dicitur constitutio: quia
actio translationis, & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in
omne causæ genus incidere necesse est.nam in quam rem non inciderit, in ea nihil
16 esse poterit controuersiæ.Quare eam nec causam quidem conuenit putari. Ac fa-
cti quidem controuersia in omnia tempora potest distribui.Nam quid factum sit,
potest quæri hoc modo:Occideritne Aiacem Vlysses.Et quid fiat,hoc modo:Bonó-
ne animo sint erga pop. Rom. Fregellani. Et quid futurum sit,hoc modo: Si Car-
thaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad Remp. peruen-
turum. Nominis est controuersia,cùm de facto conuenit,& quæritur id quod fa-
ctum est,quo nomine appelletur.Quo in genere necesse est ideo nominis esse con-
trouersiam,non quòd de re ipsa non conueniat,non quòd de facto non constet,sed
quòd id, quod factum sit, aliud alii videatur esse, & idcirco alius alio nomine id ap-
pellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit verbis,& breuiter descri-
benda: vt siquis sacrũ ex priuato surripuerit,vtrũ fur,an sacrilegus sit iudicandus.nã
17 id cùm quæritur,necesse erit definire vtrunq;, quid sit fur,quid sacrilegus:& sua de-
scriptione ostendere, alio nomine illam rem, de qua agitur,appellari oportere, at-
que aduersarii dicunt. Generis est controuersia,cùm & quid factum sit,conuenit,
& quo id factum nomine appellari oporteat,constat: & tamen quantum, & cuius-
modi,& omnino quale sit,quæritur,hoc modo:Iustum,an iniustum:vtile,an inuti-
le.& omnia,in quibus quale sit id quod factum est,quæritur,sine vlla nominis con-
trouersia.Huic generi Hermagoras parteis quatuor supposuit : deliberatiuam, de-
monstratiuam,iuridicialem,negotialem. Quod eius,vt nos putamus, non medio-

ere peccatum reprehendendum videtur : verùm breui, ne si aut taciti præterierimus, sine causa non secuti eum putemur: aut si diutius in hoc constiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intulisse videamur. Si deliberatio, & 18
demonstratio genera sunt causarum:non possunt rectè partes alicuius generis causæ putari. Eadem enim res alii genus esse, alii pars potest : eidem genus esse, & pars non potest. Deliberatio autem, & demonstratio genera sunt causarum. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuum, & deliberatiuum. Nullum dicere causæ esse genus, cùm causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est. Vnum autem iudiciale solum esse quî potest, cùm deliberatio, & demonstratio neque ipsæ similes inter se sint, & ab iudiciali genere plurimum dissideant, & suum quæque finem habeat, quò referri debeat? Relinquitur ergo, vt omnino tria genera sint causarũ. Deliberatio igitur, & demõstratio non possunt rectè parteis alicuius generis causæ putari. Malè igitur eas generalis constitutionis parteis esse dixit. Quòd si generis causæ partes non possunt rectè putari, mul- 19
to minus rectè partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ cõstitutio est omnis. Non enim causa ad constitutionem, sed cõstitutio ad causam accommodatur: sed demonstratio, & deliberatio generis causæ partes nõ possunt rectè putari, quòd ipsa sunt genera. Multo igitur minus rectè partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde, si constitutio & ipsa, & pars eius quælibet, intentionis depulsio est, quæ intẽtionis depulsio nõ est, ea nec constitutio, nec pars cõstitutionis est. At si quæ in tentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est: demonstratio, & deliberatio, neque constitutio, nec pars cõstitutionis est. Si igitur constitutio & ipsa, & pars eius quælibet intentionis depulsio est: deliberatio, & demonstratio, neque constitutio, neque pars constitutionis est. Placet autem ipsi constitutionem intentionis esse depulsionem. placeat igitur oportet demonstrationẽ & deli- 20
berationem nec esse constitutionẽ, nec partem cõstitutionis. Atque hoc eodem incõmodo vrgebitur, siue constitutionẽ primã causæ accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem. Nam eum eadem omnia incommoda sequentur. Deinde coniecturalis causa nõ potest simul ex eadem parte eodem in genere & cõiecturalis esse, & definitiua. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte eodem in genere & definitiua esse, & translatiua. Et omnino nulla cõstitutio, nec pars cõstitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se vim cõtinere, ideo quòd vnaquæque ex se, & ex sua natura simpliciter consyderatur. Altera assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non vis constitutionis augetur. At deliberatiua causa simul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalem, & 21
generalem, & definitiuam, & translatiuam solet habere cõstitutionem, & vnam aliquando, & plures nonnunquam: ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet vsu venire. Genera igitur, vt antè diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicuius constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, parteis nobis videtur duas habere : iuridicialem, & negotialẽ. Iuridicialis est, in qua æqui, & recti natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis est, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate sit, consyderatur: cui diligentiæ præesse apud nos iurisconsulti existimantur. Ac iuridicialis quidem ipsa in duas distribuitur parteis: absolutam, & assumptiuam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet iuris & iniuriæ quæstionem. Assumptiua est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem: foris autem aliquid defensionis assumit. Eius par- 22
tes sunt quatuor: concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cùm reus non id, quod factum est, defendit, sed vt ignoscatur postulat. Hæc in duas parteis diuiditur: purgationem, & deprecationẽ. Purgatio est, cùm factũ conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet tres : imprudentiam, casum, ne-

cessitatem. Deprecatio est, cùm & peccasse, & consultò peccasse reus se confitetur, & tamen, vt ignoscatur, postulat: quod genus perraro potest accidere. Remotio criminis est, cùm id crimen, quod infertur, ab se, & à sua culpa, vi, & potestate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa trāsferetur, cùm aliena dicitur vi & potestate factum. Factum au-
13 tem, cùm alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, quòd ideo iure factum dicitur, quòd alius antè iniuria lacessierit. Comparatio est, cùm aliud aliquod factum rectum, aut vtile contenditur, quod vt fieret, illud quod arguitur, dicitur esse commissum. In quarta constitutione, quam translatiuam nominamus, eius constitutionis est cōtrouersia, cùm aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur: non quia nō vsi sint ea veteres oratores sæpe multi: sed quia non animaduerterint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum cōstitutionum. Pòst autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus (res enim perspicua est) quàm
14 inuidia atque obtrectatione quadam impediri. Et constitutiones quidem, & earum parteis exposuimus: exempla autem cuiusque generis tunc commodius exposituri videmur, cùm in vnumquodq; eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentādi ratio dilucidior erit, cùm & ad genus, & ad exemplum causæ statim poterit accommodari. Constitutione causæ reperta, statim placet cōsyderare, vtrum causa sit simplex, an coniuncta: & si coniuncta erit, vtrum sit ex pluribus quæstionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet vnam quæstionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non. Coniuncta ex pluribus quæstionibus, in qua plura quæruntur, hoc modo: Vtrum Carthago diruatur, an Carthaginensibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, vtrum potius, aut quid potissimùm sit, quæritur, ad hunc
15 modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio, an teneatur in Italia, vt quàm maximæ cōtra Annibalem copiæ sint. Deinde consyderandū est, an in ratione, an in scripto sit cōtrouersia: nam scripti cōtrouersia est ea, quæ ex scriptionis genere nascitur. Eius autē genera, quæ sunt separata à constitutionibus, quinq; sunt. Nā tum verba ipsa vidētur cū sententia scriptoris dissiderettū inter se duæ leges aut plures discrepare: tum id quod scriptū est, duas aut plures res significare videtur: tum ex eo, quod scriptū est, aliud quoq;, quod non scriptum est, inueniri: tum vis verbi, quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit, quæri. Quare primum genus de scripto & sententia, secundum ex contrariis legibus, tertium ambiguum, quartum ratiocinatiuum, quintum definitiuū nominamus. Ratio est autem, cùm omnis quæstio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione
16 consistit. Ac tū consyderato genere causæ, & cognita constitutione, cùm simplexne, an coniuncta sit, intellexeris, & scripti, an rationis habeat controuersiam videris: deinceps erit videndum, quæ quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum causæ sit: quæ omnia à constitutione proficiscātur oportet. Quæstio est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur controuersia, hoc modo: Non iure fecisti, iure feci.

Causarum autem hæc est conflictio, in qua constitutio constat. Ex ea igitur nascitur cōtrouersia, quam quæstionē dicimus, hoc modo: Iurene fecerit. Ratio est ea, quæ continet causam: quæ si sublata sit, nihil in causa controuersiæ relinquetur, hoc modo (vt docendi causa in facili & peruulgato exemplo consistamus) Orestes si accusetur matricidii, nisi hoc dicat, Iure feci: illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem, qua sublata, omnis quoque controuersia sublata sit. Ergo eius
17 causæ ratio est, quòd illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio est, quæ ex infirma-

tione,& confirmatione rationis nascitur controuersia. Nam sit ea nobis exposita ratio, quàm paulò antè exposuimus. Illa enim meũ, inquit, patrem occiderat. At non, inquit aduersarius, abs te filio matrem necari oportuit. Potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis illa summa nascitur controuersia, quam iudicationẽ appellamus. Ea est huiusmodi: Rectúmne fuerit ab Oreste matrem occidi, cùm illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum, est firmissima argumẽtatio defensoris,& aptissima ad iudicationem. vt si velit Orestes dicere, eiusmodi animum matris suæ fuisse in patrem suum, in se ipsum, ac sorores, in regnum, in famã generis, & familiæ, vt ab ea pœnas liberi sui potissimùm petere debuerint. Et in cæteris quidem constitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim non conceditur) non potest ex deductione rationis nasci iudicatio. Quare necesse est eandem esse quæstionem,& iudicationem: vt factum est, factum non est, factúmne sit. Quot autem in causa constitutiones, aut earum partes erũt, totidem necesse erit quæstiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in causa repertis, tum denique singulæ partes totius causæ considerandæ sunt. Nam non vt quodque dicendum primum, ita primum animaduertendum videtur: ideo quòd illa, quæ prima dicuntur, si vehementer velis congruere, & cohærere cum causa, ex eis ducas oportet, quæ pòst dicenda sunt. Quare cùm iudicatio,& ea, quæ ad iudicationẽ oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata, tunc denique ordinandæ sunt cæteræ partes orationis. Hæ partes sex esse omnino nobis videntur: Exordium, Narratio, Partitio, Confirmatio, Reprehensio, Conclusio. Nunc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoque primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

EXORDIVM, est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, si eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter antè cognoscere. Genera causarum sunt quinque: Honestũ, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum causæ genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. Admirabile est, à quo alienatus est animus eorum qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore,& non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est: aut causa & honestatis & turpitudinis particeps, vt & beneuolentiam pariat,& offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est. Quare cùm tam diuersa sint genera causarum, exorditi quoque dispari ratione in vnoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas parteis diuiditur: in principium,& insinuationem. Principium, est oratio perspicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio, est oratio quadam dissimulatione & circuitione obscure subiens auditoris animũ. In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit: sin erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. Nam ab iratis, si perspicue pax & beneuolentia petitur, non modò ea non inuenitur, sed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemptionis tollendæ causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiẽdum est: sin autem partem turpitudinis,& partem honestatis habebit, beneuolẽtiam captare oportebit, vt in genus honestum causa translata videatur. Cùm autem erit honestum causæ genus, vel præteriri principium poterit: & si cõmodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis: vel, si vti principio placebit, beneuolentiæ partibus vtendum est, vt id quod est, augea-

tur. In obscuro causæ genere per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc quoniam quas res exordio cõficere oporteat dictũ est, reliquum est vt osten-
32 datur quibus quæque res rationibus confici possit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur: Ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicum persona, ab ipsa re. Ab nostra, si de nostris factis & officiis sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus: siquæ incommoda acciderint, aut quæ instent difficultates, proferemus: si prece & obsecratione humili ac supplici vtemur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptionem adducemus. In odium adducentur, siquid eorum spurce, superbe, crudeliter, malitiose factum proferetur. In inuidiam, si vis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atq; eorum vsus arrogans & intolerabilis: vt his rebus magis videantur, quàm causæ suæ confidere. In contemptionem adducentur, si eorum inertia, negligẽtia, ignauia, desidiosum studium, & luxuriosum otium
33 proferetur. Ab auditorum persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gestæ proferentur, vt ne qua assentatio nimia significetur: & si de his, quàm honesta existimatio, quantáque eorum iudicii, & authoritatis expectatio sit, ostendetur. Ab ipsis rebus, si nostrã causam laudando extollemus, aduersariorum causam per contemptionem deprimemus. Attentos autem faciemus, si demõstrabimus ea quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia esse, & aut ad omnes, aut ad eos, qui audiũt, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summam Reip. pertinere. & si pollicebimur nos breui nostram causam demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si aperte, & breuiter summam causæ exponemus, hoc est, in quo consistat controuersia. Nam & cùm docilem velis facere, simul attentum facias
34 oportet. nam is maxime docilis est, qui attentissime est paratus audire. Nunc insinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum videtur. Insinuatione igitur vtendum est, cùm admirabile genus causæ est, hoc est, vt antè diximus, cùm animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maxime: si aut inest in ipsa causa quædam turpitudo: aut si ab iis, qui antè dixerunt, iam quiddam auditori persuasum videtur: aut eo tempore locus dicendi datur, cùm iam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoque te non minus, quàm ex primis duabus, in oratorem nonnunquam animus auditoris offenditur. Si causæ turpitudo contrahet offensionẽ, aut pro homine, in quo offenditur, aliũ hominem, qui diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, vt ab eo quod odit, ad id quod di-
35 ligit auditoris animus traducatur: & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus. Deinde cùm iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetẽtim in defensionem, & dicere ea, quæ indignantur aduersarii, tibi quoque indigna videri. Deinde cùm lenieris eum qui audiet, demonstrare nihil eorum ad te pertinere, & negare te quicquam de aduersariis esse dictutum, neque hoc, neque illud: vt neque aperte lædas eos, qui diliguntur: & tamen id obscure faciens, quoad possis alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorum iudicium similide re, aut authoritatẽ proferre imitatione dignam. Deinde aut eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præsentia demonstrare. Sin oratio aduersariorum fidem videbitur auditoribus fecisse, idque ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu: oportet aut de eo, quod aduersarii sibi firmissimum putarint, & maxime ii,
36 qui audierint, probarint primum te dicturum polliceri: aut ab aduersarii dicto exordiri, & ab eo potissimùm, quod ille nupertime dixerit: aut dubitatione vti, quid primum dicas, aut cui potissimùm loco respondeas cum admiratione. Nam auditor, cùm eum, quem aduersarii perturbatum putant oratione, videt animo firmissimo

contradicere paratum, pletunque se potius temere assensisse, quàm illum sine causa confidere arbitratur. Sin auditoris studium desatigatio abalienauit à causa, te breuius, quàm paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri, non imitaturum aduersarium. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut ex rempore, quæ nata sit, quod genus strepitum, acclamationem: aut iam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem: aut si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triste, nouum, horribile statim non incommodum est inijcere. Nam vt cibi satietas & fastidium, aut subamara aliqua 37
re releuatur, aut dulci mitigatur: sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renouatur. Ac separatim quidem, quæ de principio, & insinuatione dicenda videbantur, hæc ferè sunt: nunc quiddam breuiter & communiter de vtroque præcipiendum videtur. Exordium, sententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quæ pertinent ad dignitatem in se continere: propterea quòd id optimè faciẽdum est, quod oratorem auditori maxime commendat. Splendoris, & festiuitatis, & concinnitudinis minimum, propterea quòd ex his suspicio quædam apparationis atque artificiosæ diligentiæ nascitur, quæ maxime orationi fidem, oratori adimit authoritatem. Vitia verò hæc sunt certissima exordiorum, quæ summopere vitare oportebit: vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plures causas 38
potest accommodari, vt conuenire videatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc, quàm in contrariam partem causæ potest conuenire. Commutabile est, quod ab aduersario potest leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus verbis aut sentẽtijs vltra, quàm satis est, producitur. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec sicut aliquod membrum annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quàm causæ genus postulat: vt si quis docilem faciat auditorem, cùm beneuolentiam causa desyderat: aut si principio vtatur, cùm insinuationem res postulat. Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordiis præcepta traduntur: hoc est, quod eum qui audit, neque beneuolum, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profecto nihil peius est, vt contra sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

NARRATIO, est rerum gestarum, aut vt gestarum expositio. Narrationum tria 39
sunt genera. Vnum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controuersiæ continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tertium genus est remotum à ciuilibus causis, quod delectationis causa non inutili cum exercitatione dicitur & scribitur. Eius partes sunt duæ: quarum altera in negotiis, altera in personis maxime versatur. Ea quæ in negotiorum expositione posita est, tres habet parteis: fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec veræ, nec verisimiles res continentur. cuiusmodi est:
Angues ingentes alites iuncti iugo.

Historia, est gesta res ab ætatis nostræ memoria remota. quod genus, Appius indixit Carthaginensibus bellum. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiusmodi apud Terentium: 40
Nam is postquam excessit ex ephebis Sosia.

Illa autem narratio, quæ versatur in personis, eiusmodi est, vt in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones & animi perspici possint, hoc modo:
Venit ad me sæpe clamitans, quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumptus suggeris?
Vestitu nimio indulges, nimium ineptus es.

Nimium ipſe durus eſt, præter æquúmque & bonum.

Hoc in genere narrationis multa ineſſe debet feſtiuitas, confecta ex rerum varie-
tate,animorum diſſimilitudine,grauitate,lenitate,ſpe,metu,ſuſpicione,deſyderio,
diſſimulatione, errore, miſericordia, fortunæ cõmutatione, inſperato incõmodo,
ſubita lætitia,iucũdo exitu rerum. Verùm hæc ex iis,quæ poſtea de elocutione præ-
41 cipientur,ornamenta ſumuntur. Nunc de narratione ea,quæ cauſæ continet expo-
ſitionem,dicendum videtur. Oportet igitur eam tres habere res: vt breuis, vt aperta,
vt probabilis ſit. Breuis erit, ſi vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur,& non ab vlti-
mo repetetur:& ſi,cuius rei ſatis erit ſummam dixiſſe,eius partes nõ dicentur (nam
ſæpe ſatis eſt,quid factum ſit dicere,non vt enarres,quemadmodum ſit factum) & ſi
non longius,quàm quod ſcitu opus eſt,in narrando procedetur:& ſi nullam in rem
aliam trãſibitur:& ſi ita dicetur,vt nonnunquam ex eo quod dictum ſit,id, quod di-
ctum non ſit,intelligatur: & ſi non modò id, quod obeſt, verùm etiam id, quod nec
obeſt,nec adiuuat,prætéribitur:& ſi ſemel vnumquodque dicetur:& ſi non ab eo in
quo proxime deſitum erit,deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuita-
tis,vt cùm ſe breues putent eſſe,longiſſimi ſint:cùm dent operam,vt res multas bre-
42 uiter dicant,non vt omnino paucas res dicant, & non plures quàm neceſſe ſit. nam
pleriſque breuiter dicere videtur,qui ita dicit, Acceſſi ad ædes, puerum euocaui, re-
ſpondit,quæſiui dominum,domi negauit eſſe. Hîc tametſi tot res breuius non po-
tuit dicere:tamen quia ſatisfuit dixiſſe,Domi negauit eſſe:fit rerũ multitudine lon-
gus. Quare hoc quoque in genere vitanda eſt breuitatis imitatio,& non minus re-
rum non neceſſariarum, quàm verborum multitudine ſuperſedendum eſt. Aperta
autem narratio poterit eſſe, ſi vt quodque primum geſtùm erit, ita primũ expone-
tur,& rerum ac temporum ordo ſeruabitur,vt ita narrentur, vt geſtæ res erunt, aut
vt potuiſſe geri videbuntur. Hîc conſyderandũ erit,nequid perturbate,nequid con-
torte dicatur:nequam in aliam rem tranſeatur,ne ab vltimo repetatur,ne ad extre-
mum prodeatur:nequid,quod ad rem pertineat,prætereatur:& omnino quæ præce-
43 pta de breuitate ſunt,hoc quoque in genere ſunt conſeruanda. nam ſæpe res parum
eſt intellecta longitudine magis,quàm obſcuritate narrationis. Ac verbis quo-
que dilucidis vtendum eſt, quo de genere dicendum eſt in præceptis elocutionis.
Probabilis erit narratio, ſi in ea videbuntur ineſſe ea,quæ ſolent apparere in verita-
te: ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur: ſi cauſæ factorum extabunt: ſi fuiſſe fa-
cultates faciundi videbuntur: ſi tempus idoneum: ſi ſpatii ſatis: ſi locus opportu-
nus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuiſſe oſtendetur: ſi res & ad eorum qui
agent, naturam,& ad vulgi rumorem,& ad eorum qui audiunt opinionem accom-
modabitur. ac veri quidem ſimilis ex his rationibus eſſe poterit. Illud autem præ-
terea conſyderare oportebit, ne aut cùm obſit narratio, aut cùm nihil proſit, tunc
interponatur: aut non loco, aut non quemadmodum cauſa poſtulat, narretur.
Obeſt tum, cùm ipſius rei geſtæ expoſitio magnam excipit offenſionem, quam ar-
44 gumentando, & cauſam agendo leniri oportebit. Quod cùm acciderit, membra-
tim oportebit parteis rei geſtæ diſpergere in cauſam: & ad vnamquanque confe-
ſtim rationem accommodare, vt vulneri præſto medicamentum ſit, & odium ſta-
tim defenſio mitiget. Nihil prodeſt narratio tunc, cùm ab aduerſariis re expoſita,
noſtra nihil intereſt iterũ,aut alio modo narrare: aut cùm ab iis qui audiunt,ita te-
netur negotium,vt noſtra nihil interſit eos alio pacto docere. Quod cùm acciderit,
omnino narratione ſuperſedendum eſt. Non loco dicitur,cùm non in ea parte ora-
tionis collocatur,in qua res poſtulat: quo de genere agemus tũ, cùm de diſpoſitio-
ne dicemus: nam hoc ad diſpoſitionem pertinet. Non quemadmodũ cauſa poſtu-
lat,narratur,cùm aut id,quod aduerſario prodeſt,dilucide & ornate exponitur: aut
45 id quod ſeipſum adiuuat,obſcure dicitur & negligenter. Quare vt hoc vitiũ vitetur,

omnia torquenda ſunt ad commodum ſuæ cauſæ,contraria,quæ præteriri poterunt,
prætereundo:quæ illius erunt,leuiter attingendo:ſua diligenter & enodate narran-
do. Ac de narratione quidem ſatis dictum uidetur: deinceps ad partitionem tranſ-
eamus.

RECTE habita in cauſa partitio,illuſtrẽ & perſpicuam totam efficit orationẽ.Eius
partes duæ ſunt,quarũ vtraq; magnopere ad aperiendã cauſam, & cõſtituendã per-
tinet controuerſiã. Vna pars eſt, quæ quid cũ aduerſariis cõueniat, & quid in cõtro-
uerſia relinquatur,oſtendit: ex qua certũ quiddã deſignatur auditori,in quo animũ
debeat habere occupatum. Altera eſt, in qua rerum earum, de quibus erimus dictu-
ri, breuiter expoſitio ponitur diſtributa: ex qua conficitur, vt certas animo res te-
neat auditor, quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc vtroque genere parti- 46
tionis quemadmodum cõueniat vti, breuiter dicendum videtur.Quæ partitio,quid
conueniat,aut quid non conueniat,oſtendit: hæc debet illud quod conuenit,incli-
nare ad ſuæ cauſæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem eſſe à filio conue-
nit mihi cum aduerſariis.Item contra, Interfectum eſſe à Clytemneſtra Agamem-
nonem conuenit. nam hic vterque & id poſuit quod cõueniebat, & tamen ſuæ cau-
ſæ commodo conſuluit. Deinde quid controuerſiæ ſit, ponendum eſt in iudica-
tionis expoſitione,quæ quemadmodum inueniretur, antè dictum eſt. Quæ autem
partitio, rerum diſtributam continet expoſitionem,hæc habere debet: breuitatem,
abſolutionem,paucitatem. Breuitas eſt,cùm niſi neceſſarium nullum aſſumitur
verbum.Hæc in hoc genere iccirco vtilis eſt,quòd rebus ipſis,& partibus cauſæ,non 47
verbis,neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus eſt. Abſolutio eſt,
per quam omnia,quæ incidunt in cauſam, genera, de quibus dicendum eſt,ample-
ctimur partitione. In qua videndum eſt,ne aut aliquod genus vtile relinquatur,aut
ſerò extra partitionem,id quod vitioſiſſimum ac turpiſſimum eſt, inferatur. Pau-
citas in partitione ſeruatur,ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permiſte cũ parti-
bus implicantur. Nã genus eſt,quod plures parteis amplectitur, vt animal. Pars eſt,
quæ ſubeſt generi,vt equus.Sed ſæpe eadẽ res alii genus,alii pars eſt.Nã homo ani-
malis pars eſt, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligentius inducitur præſcri-
ptio,vt aperte intellecta generali partitione,paucitas generum in partitione ſeruari
poſſit.nã qui ita partitur,Oſtendã propter cupiditatẽ,& audaciã, & auaritiã aduerſa-
riorũ omnia incõmoda ad Remp.perueniſſe: is nõ intellexit in partitione expoſito 48
genere,partem ſe generis admiſcuiſſe.nã genus eſt omniũ nimirum libidinum cu-
piditas: eius autẽ generis ſine dubio pars eſt auaritia. Hoc igitur vitandũ eſt,ne cu-
ius genus poſueris,eius ſicuti aliquam diuerſam ac diſſimilem partem ponas in ea-
dem partitione.Quòd ſiquod in genus plures incident partes,id cùm in prima par-
titione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum, diſtribuetur eo tempore commodiſſime,
cùm ad ipſum ventum erit explicandũ in cauſæ dictione poſt partitionẽ. Atq; illud
quoq; pertinet ad paucitatem,ne aut plura quàm ſatis eſt, demõſtraturos nos dica-
mus,hoc modo:Oſtẽdam aduerſarios,quod arguimus, & potuiſſe facere, & voluiſ-
ſe,& feciſſe. nã feciſſe oſtẽdere ſatis eſt.Aut cùm in cauſa partitio nulla ſit,& quiddã
ſimplex agatur:tamen vtamur diſtributione:idque perraro poteſt accidere.Ac ſunt
alia quoque præcepta partitionum,quæ ad hunc vſum oratorium nõ tantopere per- 49
tinent,quæ verſantur in philoſophia,ex quibus hæc ipſa tranſtulimus,quæ cõuenire
videbantur,quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus.Atque his de partitione
præceptis,in omni dictione meminiſſe oportebit,vt & prima quæque pars,vt expo-
ſita eſt in partitione,ſic ordine tranſigatur:& omnibus explicatis peroratum ſit,hoc
modo,(vt ne quid poſterius præter concluſionem inferatur.)Partitur apud Teren-
tium breuiter & commode ſenex in Andria,quæ cognoſcere libertum velit:

Eo pacto & gnati vitam,& conſilium meum

" Cognosces, & quid facere in hac re te velim.
Itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat: primum gnati vitam:
" Nam is postquam excessit ex ephebis Sosia,
" Liberius viuendi fuit potestas.
50 Deinde suum consilium: Et nunc id operam do. Post hæc quid Sosiam velit face-
" re, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit: Nunc tuum est officium. Quemadmodum igitur hic & ad primam quanque partem primum accessit, & omnibus absolutis finem dicendi fecit, sic nobis placet & ad singulas parteis accedere, & omnibus absolutis perorare. Nunc de confirmatione, deinceps ita, vt ordo ipse postulat, præcipiendum videtur.

CONFIRMATIO est, per quam argumentando nostræ causæ fidem, & authoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera diuiduntur. Veruntamen non incommodum videtur quandam syluam, atque materiam vniuersam antè permistam, & confusam exponere omnium argumẽtationum: post autem tradere quemadmodum vnumquod-
51 que genus causæ hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, cõfirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur aut ex eo quod personis, aut ex eo quod negotiis est attributum. Ac personis has res attributas putamus: nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, cõsilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod vnicuique personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est: partes autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hãc præceptionem, facilius est. Hæ autem partim diuino, partim mortali in genere versantur. Mortalium autem, pars in hominũ, pars in bestiarum genere enumeratur. Atque hominum genus & in sexu consyderatur, virile an muliebre sit: & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Graius an barba-
52 rus. Patria, Atheniensis an Lacedæmonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus cõsanguineis. AEtate, puer an adolescens, natu grandior an senex. Præterea cõmoda & incommoda consyderantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valẽs an imbecillis, longus an breuis, formosus an deformis, velox an tardus sit, acutus an hebetior, memor an obliuiosus, comis, officiosus, patiens, prudens, an contra: & omnino quæ à natura data animo & corpori consyderabuntur, in natura consyderanda sunt. Nam quæ industria cõparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius dicendum est. In victu cõsyderare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros: quos viuendi præceptores, quibus amicis vtatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus, quomodo rem familiarem administret, qua cõsuetudine domestica sit. In fortuna quæritur,
53 seruus sit an liber, pecuniosus an tenuis, priuatus an cũ potestate: si cũ potestate, iure an iniuria, fœlix, clarus, an cõtra, quales liberos habeat. Aut si de nõ viuo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit consyderandum. Habitum autem hunc appellamus animi aut corporis constantem, & absolutam aliqua in re perfectionem, vt virtutis aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, sed studio & industria comparatam.

Affectio, est animi, aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio: vt lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas: & alia quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem est, animi assidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna cũ voluntate occupatio: vt philosophiæ, poeticæ, geometriæ, literarũ. Consilium, est aliquid faciendi, aut non faciendi vere excogitata ratio. Facta autẽ, & ca-
54 sus, & orationes tribus ex temporibus consyderabuntur: quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat, aut quid facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit vsurus oratione. ac personis quidem hæc

videtur esse attributa. Negotiis autẽ quæ sunt attributa, partim sunt cõtinentia cum ipso negotio, partim in gestione negotii cõsyderantur, partim adiũcta negotio sunt, partim gestũ negotium consequuntur. Continentia cũ ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad rem, neq; ab ea possunt separari. Ex his prima est breuis cõplexio totius negotii, quæ summã continet facti, hoc modo: Parẽtis occisio, patriæ proditio. Deinde causa eius summæ, per quã, & quamobrem, & cuius rei causa factũ sit, quæritur: deinde ante rem gestã quæ facta sunt, continenter vsq; ad ipsum negotium: deinde in ipso gerendo negotio quid actũ sit: deinde quid postea factum 55
sit. In gestione autem negotii, qui locus secundus erat, de iis quæ negotiis attributa sunt, quæritur locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus cõsyderatur, in quo res gesta sit ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negotium administrãdum. Ea autẽ opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus, sacer an profanus, publicus ánne priuatus, alienus an ipsius de quo agitur, locus sit, an fuerit. Tempus autem est id, quo nũc vtimur (nã ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædã æternitatis, cũ alicuius annui, menstrui, diurni, nocturniue spatii certa significatione. In hoc & quæ præterierunt consyderantur: & eorum ipsorũ, quæ propter vetustatẽ obsoleuerũt, vt incredibilia videantur, & iam in fabulatum numerũ reponantur: & quæ iandiu gesta, & à memoria 56
nostra remota, tamen faciant fidem, vere tradita esse, quòd eorũ monimẽta certa in literis extent: & quæ nuper gesta sint, quæ scire pleriq; possint: & item quæ instent in præsentia, & quæ maxime fiãt, & quæ cõsequantur. In quibus potest cõsyderari, quid ocyus, & quid serius futurum sit. Et item cõmuniter in tempore perspiciendo longinquitas eius est consyderanda. nã sæpe oportet commetiri cũ tempore negotium, & videre potueritne aut magnitudo negotii, aut multitudo rerũ in eo transigi tempore. Consyderatur autẽ tempus & anni, & mẽsis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occasio autem est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatẽ. Quare cũ tempore hoc differt. nam genere quidem vtrũque idem esse intelligitur: verùm in tẽpore spatium quodãmodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: In occasione ad spatium tẽporis faciendi quædam opportunitas intelligitur ad- 57
iuncta. Quare cùm genere idem sit, fit aliud, quod quadam parte & specie, vt diximus, differat. Hæc distribuitur in tria genera: publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas vniuersa aliqua de causa frequentat: vt ludi, dies festus, bellum. Commune est, quod accidit omnibus eodem fere tempore: vt messis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa priuatim solet alicui accidere: vt nuptiæ, sacrificium, funus, conuiuium, somnus. Modus autem est, in quo quemadmodum, & quo animo factũ sit, quæritur. Eius partes sunt prudentia & imprudentia. Prudentiæ autẽ ratio quæritur ex iis quæ clàm, palàm, vi, persuasione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur: cuius partes sunt, inscientia, casus, necessitas: & in affectionem animi, hoc est molestiam, iracundiam, amorem: & cætera quæ in simili genere versantur. Facultates sunt, aut quibus facilius 58
fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod simile erit ei negotio quo de agitur, & quod æquè magnum, & quod contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius & minus, & æquè magnum, ex vi & ex numero & ex figura negotii, sicut ex statura corporis consyderatur. Simile autem ex specie comparabili: aut ex conferenda, atque assimilanda natura iudicatur. Contrarium est, quod positum in genere diuerso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat: vt frigus calori, vitæ mors. Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositio-

nem negationis separatur, hoc modo: Sapere, & non sapere. Genus est, quod parteis aliquas amplectitur, vt cupiditas. Pars est, quæ subest generi, vt amor, aua-
59 ritia. Euentus, est exitus alicuius negotii, in quo quæri solet, quid ex quaque re euenerit, eueniat, euenturúmq; sit. Quare hoc in genere, vt commodius, quid euenturum sit, antè animo colligi possit, quid quaque ex re soleat euenire, consyderandum est, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia. Quarta autem pars est ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In hac hæ res quæruntur, quæ gestū negotium consequuntur. Primum, quod factū est, quo id nomine appellari cōueniat. Deinde eius facti qui sunt principes & inuentores: qui deniq; authoritatis eius, & inuentionis cōprobatores atq; æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei sit lex, cōsuetudo, actio, iudiciū, scientia, artificiū. Deinde natura eius euenire vulgò soleat, an insolenter & raro. Postea homines id sua authoritate com-
60 probare, an offendi in his consueuerint: & cætera quæ factū aliquod similiter confestim, aut ex interuallo solent consequi. Deinde postremo attendendū est, num quæ res ex iis rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut vtilitatis consequantur, de quibus in deliberatiuo genere causæ distinctius erit dicendū. Ac negotiis quidem ferè res eæ, quas cōmemorauimus, sunt attributæ. Omnis autē argumētatio, quæ ex iis locis, quos cōmemorauimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debebit esse. Etenim, vt breuiter describamus, argumētatio videtur esse inuentū ex aliquo genere, rem aliquā aut probabiliter ostendēs, aut necessarie demonstrans. Necessarie demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demon-
61 stratione versatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem. Complexio est, in qua verum concesseris, reprehenditur, ad hunc modum: si improbus est, cur vteris? sin probus, cur accusas? Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, vna reliqua necessariò cōfirmatur, hoc pacto: Necesse est aut inimicitiarū causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratiā: aut si horum nihil est, ab hoc nō esse occisum. nam sine causa maleficiū susceptum esse nō potest. Sed neq; inimicitiæ fuerunt, nec metus vllus, nec spes ex morte illius alicuius cōmodi, neq; ad amicum huius aliquem mors eius pertinebat. Relinquitur igitur, vt ab hoc non sit occisus. Simplex autē conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo: Si vos me istud eo tēpore fecisse dicitis: ego autē eo ipso tempore trans mare fui: relinquitur, vt id quod dicitis, non modò non fecerim, sed ne potuerim qui-
62 dē facere. Atq; hoc diligenter videre oportebit, nequo pacto genus hoc refelli possit: vt ne confirmatio modū in se argumentationis solum habeat, & quandā similitudinem necessariæ conclusionis: verū ipsa argumētatio ex necessaria ratione consistat. Probabile autem est id, quod ferè fieri solet: aut quod in opinione positum est: aut quod habet in se ad hoc quādam similitudinē, siue id falsum est, siue verum. Verū in eo genere, quod ferè solet fieri, probabile huiusmodi est: Si mater est, diligit filiū. Si auarus est, negligit iusiurādū. In eo autē, quod in opinione positū est, huiusmodi sunt probabilia: Impiis apud inferos pœnas esse præparatas. Eos, qui philosophiæ dent operā, nō arbitrari deos esse. Similitudo autē in contrariis, & paribus, & in iis rebus, quæ sub eandem cadunt rationē, maxime spectatur. In contrariis hoc mo-
63 do: Nā si iis, qui imprudentes læserunt, ignosci cōuenit: iis qui necessariò profuerūt, haberi gratiā non oportet. Ex pari, sic: Nam vt locus in mari sine portu nauibus esse non potest tutus: sic animus sine fide stabilis amicis non potest esse. In iis rebus quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consyderatur: Nam si Rhodiis turpe non est portorium locare, nec Hermacreonti quidem turpe est conducere. Hæc tum vera sunt, hoc pacto: Quoniam cicatrix est, fuit vulnus. Tum verisimilia,

hoc modo: Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem (vt certas quasdam in parteis distribuamus) probabile quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatū, aut cōparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut antè fuerit, aut in ipso negotio, aut pòst sit consecutum, & tamen 64
indiget testimonii, & grauioris confirmationis: vt cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his sunt similia. Credibile est, quod sine vllo teste auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Iudicatum, est res assensione, aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur: religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicarunt. Cōmune est, quod omnes vulgò probarunt, & secuti sunt, huiusmodi: Vt maioribus natu assurgatur, vt supplicum misereatur. Approbatum est, quod homines, cùm dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt authoritate. velut Gracchi patris factum, quem Populus Rom. ob id factum, quòd insciente collega in censura nihil gessit, post censuram consulem fecit.

Comparabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem con- 65
tinet. Eius partes sunt tres: imago, collatio, exemplum. Imago, est oratio demōstrās corporum aut naturarum similitudinem. Collatio, est oratio rem cum re ex similitudine conferens. Exemplū, est quod rem authoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotii confirmat aut infirmat. Horum exēpla & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscentur. Ac fons quidē confirmationis, vt facultas tulit, apertus est, nec minus dilucide, quàm rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodū autem quæque constitutio, & pars constitutionis, & omnis controuersia, siue in ratione, siue in scripto versetur, tractari debeat: & quæ in quasque argumētationes conueniant: singillatim in secundo libro de vnoquoque genere dicemus. In præsentia 66
tantummodo numeros, & modos, & parteis argumentandi confuse & permiste dispersimus: pòst descripte & electe in genus quodque causæ, quid cuique conueniat, ex hac copia digeremus. Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inuētam exornari, & certas in parteis distingui, & suauissimum est, & summe necessarium, & ab artis scriptoribus maxime neglectum. Quare & de ea præceptione nobis & in hoc loco dicendum visum est, vt ad inuentionem argumenti absolutio quoque argumentandi adiungeretur. Et magna cum cura & diligentia locus hic omnis consyderandus est, quòd non rei solùm magna vtilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas.

OMNIS igitur argumētatio, aut per inductionē tractāda est, aut per ratiocinationem. Inductio, est oratio, quæ rebus nō dubiis captat assensionē eius quicū instituta est: quibus assensionibus facit, vt illi dubia quædam res propter similitudinē earum rerum quibus assensit, probetur: velut apud Socraticum AEschinem demon- 67
strat Socrates, cum Xenophontis vxore, & cum ipso Xenophōte Aspasiam locutam: Dic mihi quæso Xenophontis vxor, si vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes: vtrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quòd si vestem, & cæterum ornatum muliebrē pretii maioris habeat, quàm tu habes: tuúmne, an illius malis? Illius verò, respōdit. Age, si, inquit, virum illa meliorem habeat, quàm tu habes: vtrúmne tuum virū, an illius malis? Hîc mulier erubuit. Aspasia autē cum ipso Xenophonte sermonē instituir. Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus meliorē equum habeat, quàm tuus est: tuúmne equū malis, an illius? Illius, inquit. Quòd si fundū meliorē habeat, quàm tu habes: vtrum tandē fundū habere malis? Illū, inquit, meliorē scilicet. Quòd 68
si vxorē meliorem habeat, quàm tu habes, vtrum illius malis? Atque hîc Xenophon quoq; ipse tacuit. Pòst Aspasia: Quoniam vterque vestrū, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam quid vterque cogitet:

Nam & tu mulier optimum virum mauis habere, & tu Xenophon vxorem habere
lectissimã maxime vis. Quare nisi hoc perfeceritis, vt neque vir melior, neque fœ-
mina lectior in terris sit, profectò id semper, quod optimum putabitis esse, multo
maxime requiretis:& tu, vt maritus sis quàm optimæ mulieris, & hæc quàm optimo
viro nupta sit. Hîc, cùm rebus non dubiis esset assensum, factum est propter simi-
litudinem, vt etiam illud, quod dubium videbatur, siquis separatim quæreret, id pro
69 certo propter rationem rogãdi concederetur. Hoc modo sermonis plurimum So-
crates vsus est, propterea quòd nihil ipse afferre ad persuadendum volebat, sed ex
eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex
eo, quod iam concessisset, necessariò approbare deberet. Hoc in genere præcipien-
dum nobis videtur. Primum, vt illud, quod inducemus per similitudinem, eius-
modi sit, vt sit necesse concedi. Nã ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium
sit concedi, dubium esse id ipsum quod inducimus non oportebit. Deinde illud, cu-
ius confirmandi causa fiet inductio, videndũ est, vt simile iis rebus sit, quas res quasi
non dubias antè induxerimus. Nam antè aliquid nobis concessum esse nihil pro-
derit, si ei dissimile erit id, cuius causa illud concedi primum voluerimus. Deinde
non intelligat quò spectẽt illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitum peruen-
70 turæ. Nam qui videt, si ei rei, quæ primò rogetur, rectè assenserit, illam quoque rem,
quæ sibi displiceat, esse necessariò concedendam, plerunque aut non respondendo,
aut malè respondẽdo longius procedere rogationem non finit. Quare ratione ro-
gationis imprudens ab eo quod concessit, ad id quod non vult concedere, deducen-
dus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si ne-
gabitur, aut ostẽdenda est similitudo earum rerum quæ antè concessæ sunt, aut alia
vtendum inductione. Si concedetur, concludẽda est argumentatio. Si tacebitur, aut
elicienda est responsio: aut, quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo ac
si concessum sit, concludere oportebit argumentationẽ. Ita fit hoc genus argumen-
tandi tripartitum. Prima pars constat ex similitudine vna, pluribúsue. Altera ex
eo, quod concedi volumus, cuius causa similitudines adhibitæ sunt. Tertia ex con-
71 clusione, quæ aut confirmat concessionem, aut quid ex ea conficiatur, ostendit. Sed
quia non satis videbitur alicui dilucide demonstratum, nisi quod ex ciuili causarum
genere exemplum subiecerimus, videtur huiusmodi quoque vtendũ exemplo: non
quo præceptio differat, aut aliter hoc in sermone, atq; in dicẽdo sit vtendũ: sed vt eo-
rum volũtati satisfaciat, qui quod aliquo in loco viderint, alio in loco, nisi demon-
stratũ est, nequeunt cognoscere. Ergo in hac causa, quæ apud Græcos est peruagata,
Quòd Epaminondas Thebanorũ imperator, ei qui sibi ex lege prætor successerat,
exercitũ non tradidit: & cùm paucos ipse dies contra legem exercitũ tenuisset, Lace-
dæmonios funditus vicit: poterit accusator argumentatione vti per inductionem,
cùm scriptũ legis cõtra sententiã defendat, ad hunc modũ: Si Iudices, id quod Epa-
minondas ait legis scriptorẽ sensisse, adscribat ad legem, & addat exceptionem hãc,
72 extra quam siquis Reip. causa exercitũ non tradiderit, patiemini? nõ opinor. Quòd
si vosmetipsi, quòd à vestra religione, & sapientia remotissimum est, istius honoris
causa hanc eandẽ exceptionẽ iniussu populi ad legẽ adscribi iubeatis, populus The-
banus patietur ne id fieri? profectò nõ patietur. Quod ergo adscribi ad legẽ nefas est,
id sequi quasi adscriptum sit, rectum vobis videatur? Noui vestram intelligentiam,
non potest ita videri, Iudices. Quòd si literis corrigi neque ab illo, neq; à vobis scri-
ptoris voluntas potest, videte ne multo indignius sit id re & iudicio vestro mutari,
quod ne verbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in præ-
sentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim & naturam considere-
mus. Ratiocinatio, est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciẽs, quod expositum,
73 & per se cognitum, sua se vi & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius

consydetandum putauerunt, cùm idem vsu dicendi sequerentur, paululum in præcipiendi ratione dissenserunt. Nam partim quinque eius parteis esse dixerũt, partim non plus quàm in tres partes posse distribui putauerunt. Eorum cõtrouersiam non incommodum videtur cum vtrorunque ratione exponete. Nam & breuis est, & nõ eiusmodi, vt alteri prorsus nihil dicere putentur: & locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur. Qui putant in quinque distribui partes oportere, aiunt primum conuenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurantur, quæ consilio geruntur, quàm quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis, & quàm copiosissimis verbis approbari putãt oportere, hoc modo: Domus ea, quæ tatione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temere, & nullo consilio admi- 74
nistratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiẽs & callidus Imperaror, omnibus partibus commodius regitur, quàm is qui stultitia & temeritate alicuius administratur. Eadem nauigii ratio est. Nã nauis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore vtitur. Cùm propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerũ melius, quàm omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliã porrò inducunt approbationem, hoc modo: Nam & signorum ortus, & obitus definitum quendam ordinem seruant, & annuæ commutationes, non modò quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt: verùm ad vtilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diutnæ, nocturnæque vicissitudines, nulla in re vnquam mutatæ quicquã no- 75
cuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducũt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Cõsilio igitur mundus administratur: aut vnum in locum cùm cõduxerit breuiter propositionem & assumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quòd si melius geruntut ea, quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur: nihil autẽ omnium rerũ melius, quàm omnis mundus administratur: consilio igitur mundus administratur.

Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autẽ tripartitam esse dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neque à propositione, neque ab 76
assumptione approbationes earum separari oportere: neque propositionem absolutam, neque assumptionẽ sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas parteis numerãt, propositionẽ & approbationem, sibi vnam partem videri propositionem: quæ si approbata nõ sit, propositio non sit argumentationis. Item quæ ab illis assumptio, & assumptionis approbatio dicitur, eandẽ sibi assumptionem solam videri. Ita fit vt eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur. Quare euenit, vt res non tam ad vsum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinq; parteis distributa est, quã omnes ab Aristotele & Theophtasto profecti, maxime secuti sunt. Nã quemadmodum illud superius genus ar- 77
gumentandi, quod per inductionem sumitur, maxime Socrates & Socratici tractauerunt: sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summe est ab Aristotele, atque Peripateticis, & Theophrasto frequentatum: deinde à rhetoribus iis, qui elegantissimi atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temere secuti putemur: & breuiter dicẽdum, ne in huiusmodi rebus diutius, quàm ratio præcipiendi postulat, commoremur. Si quadam in argumẽtatione satis est vti propositione, & non oportet adiungere approbationem propositioni: quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi

adiuncta sit approbatio: separatum quiddam est à propositione approbatio. Quod enim adiungi, & separari ab aliquo potest, id nõ potest idẽ esse, quod est id, ad quod adiungitur, & à quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione: & quædam, in qua nihil valet absque approbatione, vt
78 ostendemus. Separata est igitur à propositione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, eo quod constare inter omnes necesse est, hãc velle approbare & firmare nihil attinet. Ea est huiusmodi: Si quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui. Hoc quia perspicue verum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. hoc si non constat, indiget approbationis: qua inducta, complexio consequetur, Igitur in cæde interesse non potui. Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione: nam esse quidem quandam quæ indigeat, quid attinet ostendere, quod cuiuis facile perspicuum est? Quod si ita est, ex hoc, & ex eo quod proposueramus, hoc cõ-
79 ficitur, separatum esse quiddam à propositione approbationem. Si autem ita est: falsum est non esse plus quàm tripartitam argumentationem. Simili modo liquet alteram quoque approbationem separatam esse ab assumptione. Nã si quadam in argumentatione satis est vti assumptione, & non oportet adiungere approbationem assumptioni: quadam autem in argumentatione infirma est assumptio, nisi adiuncta sit approbatio: separatum quiddam est extra assumptionem approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua assumptio non indiget approbationis, quædam autem, in qua nihil valet sine approbatione, vt ostendemus. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendemus autem quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ perspicuam omnibus veritatem continet assumptio, nihil indiget approbationis. ea est eiusmodi: Si oportet sapere, dare operam philosophiæ conuenit. hæc proposi-
80 tio indiget approbationis. Non enim perspicua est, neque constat inter omnes, propterea quod multi nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse arbitrantur. Assumptio perspicua est hæc: Oportet autem sapere. hoc autẽ quia ipsum ex se perspicitur, & verum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim cõcludenda est argumentatio, Igitur dare operam philosophiæ conuenit. Est ergo assumptio quædam, quæ approbationis non indiget. nam quandam indigere, perspicuum est. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plus quàm tripartitam argumentationẽ. Atque ex his illud iam perspicuum est, esse quandam argumentationem, in qua neque propositio, neque assumptio indigeat approbationis, huiusmodi (vt certum quiddam, & breue exempli causa ponamus) Si summopere sapientia petenda est: summopere stultitia vitanda est. Summo autem opere sapientia petẽda est. summo igitur opere stultitia vitanda est. Hîc & assumptio, & pro-
81 positio perspicua est. Quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuũ est, approbationẽ tum adiungi, tũ nõ adiungi. Ex quo cognoscitur, neq; in propositione, neque in assumptione cõtineri approbationẽ: sed vtranq; suo loco positã, vim suam tanquam certam & propriam obtinere. Quod si ita est, commode partiti sunt illi, qui in quinque partes distribuerunt argumentationẽ. Quinque sunt igitur partes eius argumentationis, quæ per ratiocinationẽ tractatur. Propositio, per quam breuiter locus is exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis. Approbatio, per quam id, quod breuiter expositum est, rationibus affirmatũ, probabilius & apertius fit. Assumptio, per quam id quod ex propositione ad ostendẽdum pertinet, assumitur. Assumptionis approbatio, per quã id quod
82 assumptum est, rationibus firmatur. Complexio, per quam id quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio parteis, ea constat ex his quinque partibus. Secunda est quadripartita. Tertia tripar-

tita. Dein bipartita, quod in controuerſia eſt. De vnaquaque parte poteſt alicui
videri poſſe argumentationem conſiſtere. Eorum igitur, quæ conſiſtant, exempla
ponemus. Horum, quæ dubia ſunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumen-
tatio eſt huiuſmodi: Omnes leges, Iudices, ad commodum Reip. referri oportet, &
eas ex vtilitate communi, non ex ſcriptione, quæ in literis eſt, interpretari. Ea enim
virtute & ſapientia maiores noſtri fuerunt, vt in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud,
quàm ſalutem atque vtilitatem Reip. proponerent. Neque enim ipſi quod obeſſet,
ſcribere volebant: & ſi ſcripſiſſent, cùm eſſet intellectum, repudiatum iri legem in-
telligebant. Nemo enim leges legum cauſa ſaluas eſſe vult, ſed Reipublicæ: quòd ex 83
legibus omnes Reſpub. optimè putant adminiſtrari. Quamobrem igitur leges ſer-
uari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari conuenit: hoc eſt, quoniam
Reipub. ſeruimus, ex Reipublicæ commodo atque vtilitate leges interpretemur.
Nam vt ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis vtilita-
tem ſpectet, quoniam eius cauſa eſt inſtituta: ſic à legibus nihil conuenit arbitrari,
niſi quod Reipublicæ conducat, proficiſci: quoniam eius cauſa ſunt comparatæ. Er-
gò in hoc quoque iudicio deſinite literas legis perſcrutari, & legem, vt æquum eſt,
ex vtilitate Reipublicæ conſyderate, quod hîc fecit. Quid enim magis vtile Theba-
nis fuit, quàm Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminondam Thebanorum
imperatorem, quàm victoriæ Thebanorum conſulere decuit? Quid hunc tanta The-
banorum gloria, tam claro atque exornato trophæo charius, atque antiquius ha-
bere conuenit? Scripto videlicet legis omiſſo, ſcriptoris ſententiam conſyderare de- 84
bebat. Atque hoc quidem ſatis conſyderandum eſt, nullam eſſe legem, niſi Reipu-
blicæ cauſa ſcriptam. Summam igitur amentiam eſſe exiſtimabat, quòd ſcri-
ptum eſſet Reipublicæ ſalutis cauſa, id nõ ex Reipublicæ ſalute interpretari. Quòd
ſi leges omnes ad vtilitatem Reipublicæ referri conuenit: hic autem ſaluti Rei-
publicæ profuit: profectò nõ poteſt eodem facto, & communibus fortunis con-
ſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Quatuor autem partibus conſtat argu-
mentatio, cùm aut proponimus, aut aſſumimus ſine approbatione. Id facere opor-
tet, cùm aut propoſitio ex ſe intelligitur, aut aſſumptio perſpicua eſt, & nullius ap-
probationis indiget. Propoſitionis approbatione præterita, quatuor ex partibus
argumentatio tractatur, ad hunc modum: Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legi-
bus obtẽperare debetis. Obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi id quod ſcri- 85
ptum eſt in lege, ſequamini. Quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium vo-
luntatis ſuæ relinquere potuit, quàm quod ipſe magna cum cura atque diligentia
ſcripſit? Quòd ſi literæ non extarent, magnopere eas requireremus, vt ex his ſcri-
ptoris voluntas cognoſceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, niſi extra
iudicium quidem eſſet, vt is nobis ſententiam legis interpretaretur, nedum nunc
iſtud patiamur, cùm præſto lex ſit, non ex eo quod apertiſſime ſcriptum eſt, ſed ex
eo, quod ſuæ cauſæ conuenit, ſcriptoris voluntatem interpretari. Quòd ſi vos, Iudi-
ces, legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi quod ſcriptum eſt in
lege ſequamini: quid cauſæ eſt quin iſtum cõtra legem feciſſe iudicetis? Aſſumptio- 86
nis autem approbatione præterita, quadripartita ſic fiet argumentatio: Qui ſæpenu-
mero nos per fidem feſellerunt, eorum orationi fidem habere nõ debemus. Siquid
enim perfidia illorũ detrimenti accepimus, nemo erit, præter noſmetipſos, quem
iure accuſare poſſimus. Ac primum quidem decipi incommodum eſt, iterum ſtul-
tum, tertio turpe. Carthaginenſes autem perſæpe iam nos feſellerunt. Summa igi-
tur amẽtia eſt in eorum fide ſpem habere, quorũ perfidia toties decepti ſis. Vtra-
que approbatione præterita, tripartita fit hoc pacto: Aut metuamus Carthaginen-
ſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus: aut eorum vrbem diruamus: ac metuere
quidem non oportet. Reſtat igitur, vt vrbem diruamus. Sunt autem qui putãt non-

nunquam posse conclusione oportere supersederi, cùm id perspicuum sit, quod
conficiatur ex ratiocinatione. Quod si fiat, bipartitam quoque fieri argumentatio-
nem, hoc modo: Si peperit, virgo non est: peperit autem. hîc satis esse dicunt propo-
nere, & assumere, quoniam perspicuum sit quod cõficiatur, complexionis rem non
87 indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda esse, & illud vi-
tium, quod illis displicet, magnopere vitandum est: ne quod perspicuum sit, id in
complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intel-
ligantur. Nam aut ita complectemur, vt in vnum conducamus propositionem, &
assumptionem, hoc modo: Quòd si leges omnes ad vtilitaté Reipub. referri conue-
nit: hic autem saluti Reipub. profuit: profectò nõ potest eodem facto, & saluti com-
muni consuluisse, & legibus non obtẽperasse. Aut ita, vt ex contrario sententia con-
ficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum
perfidia toties deceptus sis. Aut ita, vt id solum, quod conficitur, inferatur, ad hũc
modum: Vrbem igitur diruamus. Aut vt id quod eam rem, quæ conficitur, sequa-
88 tur necesse est, id est huiusmodi: Si peperit, cum viro concubuit: peperit autẽ. Confi-
citur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc si nolis inferre, & inferas id, quod sequi-
tur: Fecit igitur incestum: & concluseris argumentationẽ, & perspicuam feceris cõ-
plexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex con-
trario complecti oportet: In breuibus id solum, quod conficitur, exponere: in iis, in
quibus exitus perspicuus est, cõsecutione vti. Si qui autem ex vna quoque parte pu-
tabunt constare argumentationem, poterunt dicere sæpe satis esse hoc modo argu-
mentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit. nam hoc nullius ne-
que approbationis, neque assumptionis, vel eius approbationis, neque complexionis
indigere: sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam & argumẽtatio no-
mine vno res duas significat, ideo quòd & inuentum aliquam in rem probabile, aut
necessarium, argumẽtatio vocatur, & eius inuenti artificiosa expolitio. Quando igi-
89 tur proferent aliquid huiusmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inuẽtum
proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Ni-
hil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit, atque hac distinctione alia quoque, quæ
videbuntur officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumptionẽ aliquan-
do tolli posse putent, aut propositionem: quæ siquid habet probabibile, aut neces-
sarium, quoquo modo commoueat auditorem necesse est. Quod si solùm spectare-
tur id quod esset inuentũ, ac nihil, quo pacto tractaretur id quod esset excogitatum,
referret: nequaquã tantum inter summos oratores & mediocres interesse existima-
retur. Variare autem orationem magnopere oportebit. nã omnibus in rebus simili-
tudo est satietatis mater. id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in ar-
90 gumentationẽ. Nam primũ omnium generibus ipsis distinguere cõuenit oratio-
nem: hoc est tum inductione vti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumen-
tatione non semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, ne-
que eadem ratione expolire partitiones, sed tum ab assumptione incipere licet, tum
ab approbatione alterutra, tum vtraque, tum hoc, tum illo genere cõplexionis vti.
Id vt perspiciamus, aut scribamus, aut in quolibet exẽplo de iis, quæ proposita sunt,
hoc idem exerceamus, vt quàm facile sit factu. Ac de partibus quidem argumen-
tationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tene-
re, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis & ob-
scuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verùm illa nobis abhorrere ab
vsu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos com-
91 modius, quàm cæteros attẽdisse, non affirmamus, sed perquisitius & diligẽtius con-
scripsisse pollicemur. Nunc vt instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.
REPREHENSIO est, per quam argumentando aduersariorum confirmatio di-

luitur,aut infirmatur,aut alleuiatur.Hæc fonte inuentionis eodem vtetur,quo vti-
tur confirmatio: propterea quòd quibus ex locis aliqua res cõfirmari potest, iisdem
potest ex locis infirmari. Nihil enim consyderandum est in his omnibus inuentio-
nibus,nisi id quod personis,aut negotiis attributum est. Quare inuentionem,& ar-
gumentationum expolitionem sumptam ex illis,quæ antè præcepta sunt,hâc quo-
que in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen vt quædam præceptio
detur huius quoque partis, exponemus modos reprehensionis: quos qui obserua-
bunt,facilius ea,quæ contrà dicentur,diluere,aut infirmare poterunt.Omnis argu- 92
mentatio reprehẽditur,si aut ex iis quæ sumpta sunt, non cõceditur aliquod vnum,
pluráue:aut his cõcessis,complexio confici ex his negatur:aut si genus ipsum argu-
mentationis vitiosum ostenditur:aut si contra firmam argumentationẽ, alia æquè
firma,aut firmior ponitur. Ex iis,quæ sumuntur,aliquid non cõceditur: cùm aut
id,quod credibile dicunt,negatur esse eiusmodi:aut quod comparabile putant, dis-
simile ostenditur,aut iudicatum aliam in partem traducitur,aut omnino iudicium
improbatur:aut quod signum esse aduersarii dixerunt,id eiusmodi negatur esse,aut
si complexio, aut vna, aut ex vtraque parte reprehenditur, aut si enumeratio falsa
ostenditur:aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nã omne
quod sumitur ad argumentandum, siue pro probabili, siue pro necessario, necesse 93
est sumatur ex his locis, vt antè ostendimus. Quod pro credibili sumptum erit, id
infirmabitur,si aut perspicue falsum erit,hoc modo:Nemo est, qui non pecuniam,
quàm sapientiam malit. Aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc
modo:Quis est qui non officii cupidior sit,quàm pecuniæ? Aut erit omnino incre-
dibile: vt si quis,quem constet esse auarum, dicat alicuius mediocris officii causa, se
maximam pecuniam neglexisse. Aut si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus
accidit,id omnibus dicatur vsu euenire,hoc pacto: Qui pauperes sunt, iis antiquior
officio pecunia est.Qui locus desertus est,in eo cædem factam esse oportet. In loco
celebri homo occidi quî potuit?aut si id quod raro fit,fieri omnino negatur: vt Cu-
rius pro Fuluio: Nemo potest vno aspectu, neque præteriens in amorem incidere.
Quod autem pro signo sumetur,id ex iisdem locis,quibus confirmatur, infirmabi- 94
tur. Nam in signo primum verum esse ostendi oportet. Deinde eius esse rei signum
proprium,qua de re agitur: vt cruorem cædis. Deinde factum esse, quod non opor-
tuerit:aut non factum,quod oportuerit. Postremo scisse eum,de qua quæritur, eius
rei legem,& consuetudinem. Nam eæ res sunt signo attributæ,quas diligentius ape-
riemus, cùm separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horum
vnumquodque in reprehensione,aut non esse signo,aut parum magno esse,aut à se
potius,quàm ab aduersariis stare, aut omnino falsò dici, aut in aliam quoque suspi-
cionem duci posse demõstrabitur. Cùm autem pro comparabili aliquid inducetur,
quoniam id per similitudinem maxime tractatur,in reprehendendo conueniet, si-
mile id negare esse,quod conferrur ei quicum cõferetur. Id fieri poterit, si demon-
strabitur diuersum esse genere,natura,vi,magnitudine,tempore,loco,persona,opi- 95
nione: ac si quò in numero illud, quod per similitudinem afferetur, & quo in loco
hoc genus,cuius causa afferetur,haberi conueniat,ostẽdetur. Deinde quid res cum
re differat, demonstrabimus. ex quo docebimus aliud de eo quod comparabitur, &
de eo quicum comparabitur,existimari oportere. Huius facultatis maxime indige-
mus, cùm ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehenden-
da. Si iudicatum aliquod inferetur,quoniam id ex his locis maxime firmatur, lau-
de eorum,qui iudicarunt,similitudine eius rei,qua de agitur,ad eam rem,qua de iu-
dicatum est, commemorando non modò non esse reprehensum iudicium, sed ab
omnibus reprobatũ:& demonstrando difficilius, & maius fuisse id iudicatum,quod
afferatur, quàm id quod instet. Ex contrariis locis,si res aut vera,aut verisimilis per-

96 mittet, infirmari oportebit. atque erit obseruandum diligenter, ne nihil ad id quod
agatur, pertineat id quod iudicatum sit: & videndum est, ne ea res proferatur, in qua
sit offensum, vt de ipso qui iudicarit, iudicium fieri videatur. Oportet autẽ animad-
uertere, ne, cùm aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod, aut rarum iudicatum
affetatur. Nam his rebus authoritas iudicati maxime potest infirmari. Atque ea qui-
dem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tenrari oporte-
bit. Quæ verò sicuti necessaria inducentur, ea si fortè imitabũtur modo necessariam
argumentationem, neque erunt eiusmod, sic reprehendentur. Primum complexio,
quæ vtrum concesseris, debet tollere, si vera est, nunquam reprehendetur: sin falsa,
duobus modis, aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Conuersione, hoc
modo:

Nam si veretur, quid eum accuses, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accuses, qui id parui auditu existimet?

97 Hîc siue vereri dixeris, siue non vereri, concludendum hoc putat, vt neges esse ac-
cusandum. Quod conuersione, sic reprehendetur: Immò verò accusandus est. Nam
si veretur, accuses. non enim parui auditu existimabit. Sin inuerecundum animi in-
genium possidet, tamen accuses. nõ enim probus est. Alterius autem partis informa-
tione hoc modo reprehenditur: Verùm si veretur, accusatione tua correctus, ab er-
rato recedet. Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus,
quod velimus concedere: aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contrà di-
ci possit, aut causa non sit, quare non honeste possimus concedere. Præteritur quid-
dam in eiusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equũ, aut emeris opor-
tet, aut hæreditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut si ho-
98 rum nihil est, surripueris necesse est. Sed neque emisti, neque hæreditate venit, neq;
domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo surripueris. Hoc commode re-
prehendetur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, cuius prædæ sectio non ve-
nierit: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniã id sit inductum, quod præteritum
sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contrà aliquid dice-
tur: hoc est, si (exempli causa, vt in eodem versemur,) poterit ostendi hæreditate ve-
nisse: aut si extremum illud non erit turpe concedere. vt siquis cùm dixerint aduer-
sarii, Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es:
amico se morem gessisse fateatur. Simplex autẽ conclusio reprehenditur, si id quod
sequitur, nôn videatur necessariò cum eo quod antecessit, cohærere. Nam hoc qui-
dem, Si spiritum ducit, viuit: Si dies est, lucet: eiusmodi est, vt cum priore necessariò
99 posterius cohærere videatur. Hoc autem, Si mater est, diligit: Si aliquando peccauit,
nunquam corrigetur: sic conueniet reprehendi, vt demonstretur non necessariò
cum priore posterius cohærere. hoc genus & cætera necessaria, & omnino omnis ar-
gumentatio, & eius reprehensio maiorem quandam vim continet, & latius patet,
quàm hîc exponitur: sed eius artificii cognitio huiusmodi est, vt non ad huius artis
partem aliquam adiungi possit: sed ipsa separatim longi tẽporis, & magnæ atque ar-
duæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atq; ad aliud institutum,
si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad vsum orato-
riũ contentos nos esse oportebit. Cùm igitur ex iis quæ sumuntur, aliquid nõ con-
ceditur, sic infirmabitur. Cùm autem his concessis, complexio ex his non conficitur,
hæc erunt cõsyderanda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si cùm ali-
100 quis dicat se profectum esse ad exercitum, contràque eum quis velit hac argumen-
tatione vti, Si venisses ad exercitum, à tribunis militaribus visus esses: non es autem
visus ab his: non ès igitur profectus ad exercitum. hîc cùm concesseris propositio-
nem, & assumptionem, complexio est infirmanda. Aliud enim quàm cogebatur, il-

latum est. Ac nunc quidem quò facilius res cognosceretur, perspicuo & grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum vitium pro vero probatur, cùm aut parum memineris quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris ex ea parte quam ipse intellexeris, eam partem si aduersarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare, demonstrare oportebit, non ex eo quod ipse concesseris, sed ex eo quod ille sumpserit, confici complexionem ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis: Si pecuniam nõ habetis, pauperes estis: Indigetis autem pecuniæ: mercatu- 101
ræ enim nisi ita esset, operam non daretis, Pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur: Cùm dicebas, Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis: hoc intelligebam, si propter inopiam in egestate estis, pecuniam nõ habetis, & idcirco cócedebam. cùm autem hoc sumebas, indigetis autem pecuniæ: illud accipiebã, Vultis autem pecuniæ plus habere. ex quibus concessionibus non cóficitur hoc, Pauperes igitur estis: conficeretur autem, si tibi primo quoque hoc concessissem, qui pecuniam maiorem vellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem oblitum putant quid cócesseris, & idcirco id quod non conficitur, quasi cóficiatur, in cóclusione infertur, hoc modo: Si ad illum hæreditas veniebat, verisimile est ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis: pòst assumunt, Ad illum autem hæreditas veniebat. deinde infertur, Ille igitur occidit: idq; ex iis quæ sumpserant, non conficitur. Qua- 102
re obseruare diligenter oportet & quid sumatur, & quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argumẽtationis vitiosum his de causis ostendetur: si aut in ipso vitium erit: aut si non ad id quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso vitium erit: si omnino totum falsum erit, si commune, si vulgare, si leue, si remotũ, si mala definitio, si controuersum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si aduersum. Falsum est, in quo perspicue mẽdacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit: Socrates autem pecuniam negligebat: non igitur sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis ab aduersariis, quàm à nobis facit, hoc modo: Idcirco, Iudices, quia veram causam habebam, breui peroraui. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilẽ, si nunc con- 103
cessum sit, transferri possit, hoc modo: Si verã causam nõ haberet, vobis se, Iudices, non cõmisisset. Leue est, quod aut post tẽpus dicitur, hoc modo: Si in mentẽ venisset, non cõmisisset. aut perspicue rem turpẽ leui tegere vult defensione, hoc modo:

„ Cùm te expetebant omnes, florentissimo
„ In regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,
„ Summo periclo sola vt restituam, paro.

Remotum est, quod vltra quàm satis est, petitur, hoc modo: Quòd si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent. Quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur. Huiusmodi est illa quoque conquestio:

„ Vtinam ne in nemore Pelio securibus
„ Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes.

Longius enim repetita est, quàm res postulabat. Mala definitio est, cùm aut com- 104
munia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus, atque inutilis est ciuis. nam hoc non magis seditiosi, quàm ambitiosi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis vim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapiẽtia, est pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non graue, nec magnum cõtinens, sic: Stultitia, est immensæ gloriæ cupiditas. Est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni genere definita. Controuersum est, in quo ad dubium demonstrandum dubia causa affertur, hoc modo:

„ Eho tu, dii, quibus est potestas motus superum, atque inferum,

„ Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Perspicuum est, de quo non est controuersia. vt siquis, cùm Orestem accuset, planum faciat ab eo matrem esse occisam. Non cōcessum est, cùm id quod augetur, in controuersia est. vt siquis, cùm Vlyssem accuset, in hoc maxime commoretur, Indi-
101 gnū esse ab homine ignauissimo virum fortissimum Aiacē necatū. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur: aut eo homine, qui dicat: aut eo tēpore, quo dicitur: aut iis, qui audiūt: aut ea re, de qua agitur, indignum propter inhonestam rem videtur. Offensum est, quod eorum qui audiunt, volūtatem lædit. vt siquis apud equites Romanos cupidos iudicandi Cæpionis legem iudiciariā laudet. Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ii qui audiunt, fecerunt. vt siquis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem vrbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius, quàm vrbes diruere, cùm ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodē de eadem re diuerse dicitur. vt siquis, cùm dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad bene viuendū indigere, neget postea sine bona valetudine posse bene viuere. aut se amico adesse propter beneuolentiam: sperare enim aliquid cōmodi ad se peruen-
106 turum. Aduersum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit. vt siquis hostiū vim, & copias, & fœlicitatem augeat, cùm ad pugnam milites hortetur. Si nō ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horū aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demōstrabit: aut si, cùm totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus auarum est: nā Eriphyle auro viri vitam vēdidit. Aut si non id quod accusabitur, defendet: vt siquis, cùm ambitus accusabitur, manu se forte esse defendet: vt Amphion apud Euripidē. Item apud Pacuuiū, qui vituperata musica, sapientiā laudat. Aut si res ex hominis vitio vituperabitur: vt siquis doctrinā ex alicuius docti vitiis reprehendat. Aut siquis, cū aliquē volet laudare, de fœlicitate eius, nō de virtute dicat. Aut siquis rem cū re ita cō-
107 parabit, vt alteram se non putet laudare, nisi alterā vituperarit: aut si alteram ita laudet, vt alterius non faciat mentionē. vt siquis, cùm aliqui deliberent, bellū geratur, an non: pacē laudet omnino, non illud bellū inutile esse demonstret. Aut si, cùm de certa re quæretur, de cōmuni instituetur oratio. Aut si ratio alicuius rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quòd ea maxime vitā beatam efficiat. Aut si infirma, vt Plautus:

„ Næ amicum castigare ob meritam noxiam,
„ Immane est facinus: verùm in ætate vtile,
„ Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
„ Concastigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum est auaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bo-
108 num est amicitia: plurimæ enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem, æquè firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime versatur, cū aliquid, quod contra dicatur, æquum esse concedimus. Sed id quod nos defendimus, necessarium esse demōstramus, aut cùm id, quod illi defendant, vtile esse fateamur: quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimauimus esse dicenda. deinceps nunc de conclusione ponemus. Hermagoras digressionem deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem digressione ille putat oportere quandam inferri orationem à causa, atque à iudicatione ipsa remotam: quæ aut sui laudem, aut aduersarii vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat: ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc siquis partem putarit
109 esse orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vitu-

perandi præcepta à nobis partim data ſunt, partim ſuo loco dabuntur. Nobis autem non placet hanc partem in numerum reponi, quòd de cauſa digredi, niſi per locum communem, diſplicet: quo dé genere poſterius eſt dicédum. Laudes autem, & vituperationes non ſeparatim placet tractari, ſed in ipſis argumentationibus eſſe implicitas. Nunc de concluſione dicemus.

CONCLVSIO, eſt exitus & determinatio totius orationis. Hæc habet parteis tres: enumerationem, indignationem, conqueſtionem. Enumeratio eſt, per quam res diſperſe & diffuſe dictæ, vnum in locum coguntur, & reminiſcendi cauſa, vnum ſub aſpectum ſubiiciuntur. Hæc ſi ſemper eodem modo tractabitur, perſpicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur: ſin varie fiet, & hanc ſuſpicionem, & ſatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, vt plerique faciunt 110
propter facilitatem, ſingillatim vnamquanque rem attingere, & ita omnes tranſire breuiter argumentationes: tum autem, id quod difficilius eſt, dicere quas parteis expoſueris in partitione, de quibus te pollicitus ſis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus vnamquanque partem confirmaris: tum ab iis qui audiunt, quærere quid ſit quod ſibi velle debeant demonſtrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus: ita ſimul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil eſſe præterea quod debeat deſyderare. Atque in his generibus (vt antè dictum eſt) tum tuas argumentationes tranſire ſeparatim, tum id quod artificioſius eſt, cum tuis contrarias coniungere: & cùm tuam argumentationem dixeris, tum contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, oſtendere. Ita per breuem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehen- 111
ſione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum ex tua perſona enumerare poſſis, vt quid, & quo loco quidque dixeris, admoneas: tum verò perſonam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Perſonam, hoc modo; Nam ſi legis ſcriptor exiſtat, & quærat à vobis, quid dubitetis, quid poſſitis dicere, cùm vobis hoc, & hoc ſit demonſtratum. Atque hîc item vt in noſtra perſona licebit, aliâs ſingillatim tranſire omnes argumentationes: aliâs ad partitiones ſingula genera referre: aliâs ab auditore, quid deſyderet quærere: aliâs hæc facere per comparationem ſuarum, & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, ſi alicui rei huiuſmodi, legi, loco, vrbi, monimento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid ſi leges loqui poſſent, nónne hæc apud vos quererentur? Quid nam amplius deſyderatis Iudices, 112
cùm vobis hoc, & hoc planum factum ſit? In hoc quoque genere omnibus eiſdem modis vti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, vt ex vnaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non poteſt, id eligatur, quod erit grauiſſimum: & vnumquodque quàm breuiſſime tranſeatur, vt memoria, non oratio renouata videatur. Indignatio, eſt oratio, per quam conficitur vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offenſio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, poſſe omnibus ex locis iis, quos in confirmandis præceptis poſuimus, tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quæ perſonis atque negotiis attributæ ſunt, quæuis amplificationes & indignationes naſci poſſunt: ſed tamen ea, quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt, conſyderemus. Primus locus ſumitur ab authoritaté, cùm commemoramus, quan- 113
tæ curæ res ea fuerit aut diis immortalibus, aut eis quorum authoritas grauiſſima debeat eſſe. qui locus ſumetur ex ſortibus, ex oraculis, vatibus, oſtentis, prodigiis, reſponſis, ſimilibus rebus. Item ex maioribus noſtris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatu, populo, legum ſcriptoribus. Secundus locus eſt, per quem illa res, ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem oſtenditur, an ad omnes, an ad maiorem partem, quod atrociſſimum eſt: an ad ſu-

periores, quales ſunt ii, quorum ex authoritate indignatiò ſumitur, quod indigniſ-
ſimum eſt: an ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquiſſimum eſt: aut ad in-
feriores, quod ſuperbiſſimum eſt. Tertius locus eſt, per quem quærimus, quidnam
ſit euenturum, ſi idem cæteri faciant: & ſimul oſtendimus, huic ſi conceſſum ſit, mul-
114 tos æmulos eiuſdem audaciæ futuros: ex quo quid mali ſit euenturum, demonſtrabi-
mus. Quartus locus eſt, per quem demonſtramus multos alacres expectare quid ſta-
tuatur, vt ex eo quod vni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re quid liceat, intellige-
re poſſint. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus cæteras res perperam conſtitu-
tas, intellecta veritate commutatas corrigi poſſe: hanc eſſe rem, quæ ſi ſit ſemel iu-
dicata, neque alio commutari iudicio, neque vlla poteſtate corrigi poſſit. Sextus
locus eſt, per quem conſultò, & de induſtria factum eſſe demonſtratur: & illud ad-
iungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ concedi non-
nunquam conuenire. Septimus locus eſt, per quem indignamur, quòd terrum, cru-
dele, nefarium, tyrannicum factum eſſe dicamus, per vim, per manum opulentam:
quæ res ab legibus, ab æquabili iure remotiſſima ſit. Octauus locus eſt, per quem de-
115 monſtramus non vulgare, neque factitatum eſſe, ne ab audaciſſimis quidem homini-
bus, id maleficium de quo agitur: atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gen-
tibus, & immanibus beſtiis remotum eſſe. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, con-
iuges, conſanguineos, ſupplices crudeliter facta dicentur: & deinceps ſiqua profe-
rantur in maiores natu, in hoſpites, in vicinos, in amicos, in eos quibuſcum vitam
egeris, in eos apud quos educatus ſis, in eos à quibus eruditus ſis, in mortuos, in mi-
ſeros & miſericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore vſos: in eos qui
neque lædere alium, nec ſe defendere potuerunt, vt in pueros, ſenes, mulieres: qui-
bus omnibus acriter excitata indignatio ſummum in eum, qui violatit horum ali-
quid, odium commouere poterit. Nonus locus eſt, per quem cum aliis quæ con-
ſtant eſſe peccata, hoc, quo de quæſtio eſt, comparatur, & ita per contentionem, quan-
116 to atrocius & indignius ſit illud, de quo agitur, oſtenditur. Decimus locus eſt, per
quem omnia quæ in negotio gerendo acta ſunt, quæque poſt negotium conſecuta
ſunt, cum vniuſcuiuſque indignatione, & criminatione colligimus: & rem verbis,
quammaxime ante oculos eius apud quem dicitur, ponimus: vt id quod indignum
eſt, perinde illi videatur indignum, ac ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit. Vnde-
cimus locus eſt, per quem oſtendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit: &
à quo, ſi alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus eſt, per quem in-
dignamur, quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui vnquam vſu euenerit. Ter-
tiuſdecimus locus eſt, ſi cum iniuria contumelia iuncta demonſtratur: per quem lo-
cum in ſuperbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartuſdecimus locus eſt, per
quem petimus ab iis qui audiunt, vt ad ſuas res noſtras iniurias referant: ſi ad pueros
117 pertinebit, de liberis ſuis cogitent: ſi ad mulieres, de vxoribus: ſi ad ſenes, de patri-
bus aut parentibus. Quintuſdecimus locus eſt, per quem dicimus inimicis quoque
& hoſtibus, ea quæ nobis acciderint, indigna videri ſolere. & indignatio quidem his
ferè de locis grauiſſime ſumetur. Conqueſtionis autem huiuſmodi de rebus parteis
petere oportebit. Conqueſtio, eſt oratio, auditorum miſericordiam captans. In hac
primum animum auditoris mitem, & miſericordem conficere oportet, quo facilius
conqueſtione commoueri poſſit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos
fortunæ vis in omnes, & hominum infirmitas oſtenditur: qua oratione habita gra-
uiter & ſententioſe, maxime demittitur animus hominum, & ad miſericordiam com-
paratur, cùm in alieno malo ſuam infirmitatem conſyderabit Deinde primus locus
eſt miſericordiæ, per quem quibus in bonis fuerint, & nunc qi bus in malis ſint, oſtē-
118 ditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, &
ſint, & futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem vnumquodque deploratur in-

commodum: vt in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio: & si qua simili in genere quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis, quas passi perpessuriue sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, vt videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipsa quasi adsit, non verbis solùm ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miseriis demonstratur esse, & cùm aliquid expectaret, non modò id non adeptum esse, sed in summas miserias incidisse.

Septimus, per quem ad ipsos qui audiunt, similem casum conuertimus: & petimus, vt de suis liberis, aut parētibus, aut aliquo, qui illis charus debeat esse, nos cùm videāt, 109
recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non vidi, non postremam eius vocem audiui, non extremum eius spiritum excepi. Item, Inimicorum in manibus mortuus est: hostili in terra turpiter iacuit insepultus: à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas, & expertes animi res refertur: vt si ad equum, domum, vestem, sermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum qui audiunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commouetur.

Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cùm diducaris ab eo, quicum libentissime vixeris, vt à parente, filio, fratre, familia- 110
ri. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quòd ab iis, à quibus minime conueniat, malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adiutores fore putauerimus: aut à quibus indignum est, vt seruis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur, in quo orantur modò illi qui audiunt, humili & supplici oratione, vt misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum qui chari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus: & tamen amplum, & excelsum, & patientem incommodorum esse, & futurum, siquid acciderit, demonstramus. Nam sæpe virtus & magnificentia, in qua grauitas & authoritas est, plus proficit ad misericordiam cōmouen- 111
dam, quàm humilitas & obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conquestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, lachryma nihil citius arescit. Sed quoniam & satis videmur de omnibus partibus orationis dixisse, & huius voluminis magnitudo longius processit, quæ sequuntur deinceps, in secundo libro dicemus.

M. T. CICERONIS DE INVENTIONE RHETORICA LIB. II.

CROTONIATAE quondam, cùm florerent omnibus copiis, & in Italia cùm in primis beati numerarentur, templum Iunonis, quod religiosissime colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Eracleotem Zeuxim, qui tunc longè cæteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & cæteras tabulas complures pinxit, quarum nonnulla pars vsque ad no- 112
stram memoriam propter fani religionem remansit: & vt excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulachrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum aliis præstare sæpe accepissent, libenter audierunt. Putauerunt enim eum, si quo in genere plurimum posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relictum. Neque tum eos illa opinio fefellit, nam Zeuxis illico quæsiuit ab his quas-

nam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem deduxerunt in palæstram, atque ei pueros ostenderunt multos, magna præditos dignitate. (Etenim quo-
123 dam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum viribus, & dignitatibus antesteterunt, atque honestissimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt.) Cùm puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur, Horum, inquiunt illi, sorores sunt apud nos virgines. quare qua sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi quæso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, vt mutum in simulachrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de consilio virgines vnum in locum conduxerunt, & pictori quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit, quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quòd eius essent iudicio probatæ, qui verissimum pulchritudinis habere iudicium debuisset. Neque enim putauit omnia, quæ quæreret ad venustatem, vno in corpore se reperire posse: ideo quòd nihil simplici in genere omni ex parte
124 perfectum natura expoliuit. Itaque tanquàm cæteris non sit habitura quod largiatur, si vni cuncta concesserit, aliud alii commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur. Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, vt artem dicendi perscriberemus: non vnum aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes, quocunque essent in genere, exprimendæ nobis necessariò viderentur: sed omnibus vnum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissime præcipere videbatur, excerpsimus: & ex variis ingeniis excellentissima quæque libauimus. ex iis enim, qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclarissime quisquam dicere nobis videbatur. Quapropter stultitia nobis visa est, aut à bene inuentis alicuius recedere, siquo in vitio eius offenderemur: aut ad vitia quoque eius accedere, cuius aliquo bono præcepto duceremur. Quòd si in cæteris quoque studiis
125 à multis eligere homines commodissimum quodque, quàm sese vni alicui certo vellent addicere: minus in arrogantiam offenderent: non tantopere in vitiis perseuerarent: aliquanto ex inscientia leuius laborarent. Ac si par in nobis huius artis, atque in illo picturæ scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quàm ille in sua pictura nobilis eniteret. ex maiore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille vna ex vrbe, & ex eo numero virginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium quicunque fuerunt, ab vltimo principio huius præceptionis, vsque ad hoc tempus expositis copiis, quodcunque placeret, eligendi potestas fuit. Ac veteres quidem scriptores artis vsque ab principe illo, atque inuentore Tysia repetitos vnum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque præcepta magna conquisita cura perspicue conscripsit, atque enodata diligenter exposuit: ac tantum inuentoribus ipsis suauitate, & breuitate dicendi præstitit, vt
126 nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat: sed omnes, qui quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc quasi ad quendam multo commodiorem explicatorem reuertantur. Atque hîc quidem ipse & sese ipsum nobis, & eos qui ante se fuerant, in medio posuit: vt cæteros, & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimum consumpserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat: tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt: qui item permultum ad dicendum, siquid ars proficit, opitulati sunt. nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus & nobilis rhetor Isocrates: cuius ipsius quam constet esse artem, non inuenimus. Discipulorum autem, atque eorum qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his
127 duabus diuersis sicuti familiis, quarum altera cùm versaretur in philosophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat: altera verò omnis in dicendi erat

ſtudio & præceptione occupata:vnum quoddam eſt conflatum genus à poſterioribus, qui ab vtriſque ea,quæ commode dici videbātur,in ſuas artes contulerunt: quos ipſos ſimul atque illos ſuperiores nos nobis omnes,quoad facultas tulit,propoſuimus,& ex noſtro quoque nonnihil in commune contulimus. Quòd ſi ea quæ in his libris exponuntur,tantopere eligenda fuerūt,quanto ſtudio electa ſunt:profectò neque nos, neque alios induſtriæ noſtræ pœnitebit. Sin autem temere aliquid alicuius præteriiſſe,aut non ſatis eleganter ſecuti videbimur:docti ab aliquo facilè & libenter ſententiam cōmutabimus. non enim parum cognoſſe, ſed in parum cognito ſtultè & diu perſeuerāſſe,turpe eſt:propterea quòd alterum communi hominum infirmitati,alterum ſingulari vniuſcuiuſque vitio eſt attributum. Quare nos quidem ſine vlla affirmatione 118
ſimul quærentes dubitanter, vnumquodque dicemus: ne dum paruulum hoc conſequimur, vt ſatis commode hæc perſcripſiſſe videamur, illud amittamus,quod maximum eſt,vt necui rei temere atque arroganter aſſenſerimus. Verùm hoc quidem nos & in hoc tempore,& in omni vita ſtudioſe,quoad facultas feret,cōſequemur. Nunc autem ne longius oratio progreſſa videatur,de reliquis,quæ præcipienda videntur eſſe, dicemus. Igitur primus liber expoſito genere huius artis,& officio,& fine,& materia,& partibus,genera controuerſiarum,& inuētiones,& conſtitutiones,& iudicationes continebat. Deinde partes orationis, & in eas omnes, omnia præcepta. Quare cùm in eo cæteris de rebus diſtinctius dictū ſit, diſperſe aurē de confirmatione,& de reprehenſione: nunc certos confirmādi,& reprehendendi in ſingula cauſarū genera locos tradendos arbitramur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro pri- 119
mo non indiligenter expoſitum eſt,hîc tantùm ipſa inuēta vnamquanque in rem exponentur ſimpliciter ſine vlla exornatione:vt ex hoc,inuenta ipſa:ex ſuperiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare hæc quæ nunc præcipientur,ad confirmationis, & reprehenſionis partes referre oportebit.

OMNIS & demonſtratiua,& deliberatiua,& iudicialis cauſa neceſſe eſt in aliquo eorum,quæ antè expoſita ſunt,cōſtitutionis genere vno,pluribúſue verſetur. Hoc quanquam ita eſt, tamen cùm communiter quædam de omnibus præcipi poſſint, ſeparatim quoque aliæ ſunt cuiuſque generis,& diuerſæ præceptiones. Aliud enim laus,aliud vituperatio, aliud ſententiæ dictio, aliud accuſatio aut recuſatio conficere debet. In iudiciis,quid æquum ſit quæritur: in demonſtrationibus, quid honeſtum: in delibe- 120
rationibus, vt nos arbitramur, quid honeſtum ſit, & quid vtile. Nam cæteri vtilitatis modo finem in ſuadendo, & in diſſuadendo exponi oportere arbitrati ſunt. Quorum igitur generum fines & exitus diuerſi ſunt: eorum præcepta eadem eſſe non poſſunt.

Neque nunc hoc dicimus non eaſdem incidere conſtitutiones: veruntamen oratio quædam ex ipſo fine, & genere cauſæ naſcitur, quæ pertineat ad vitæ alicuius demonſtrationem, aut ad ſententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controuerſiis in iudiciali genere cauſatum & præceptorum verſabimur. Ex quo pleraque in cætera quoque cauſarum genera ſimili implicita controuerſia nulla cū difficultate transferentur: pòſt autem ſeparatim de reliquis dicemus. Nunc à coniecturali conſtitutione proficiſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum: In itinere quidam proficiſcen- 121
tem ad mercatum quendam, & ſecum aliquantum numorum ferentem eſt comitatus: cum hoc,vt ferè fit, in via ſermonem contulit:ex quo factum eſt,vt illud iter familiarius facere vellent. Quare,cùm in quandam tabernam diuertiſſent, ſimul cœnare,& in eodem loco ſomnum capere voluerunt. Cœnati diſcubuerunt ibidem: caupo autem(nam ita dicitur poſt inuentum, cùm in alio maleficio deprehenſus eſſet) cùm illum alterum, videlicet qui numos haberet, animaduertiſſet, noctu poſtquam illos arctius, vt fit,iam ex laſſitudine dormire ſenſit,acceſſit:& alterius eorum,qui ſine numis erat,gladium prope appoſitum è vagina eduxit, & illum alterum occidit:numos abſtulit, gladium cruentum in vaginam recondidit, ipſe ſeſe in lectum ſuum recepit.

132 Ille autem, cuius gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit, comitem il-
lum suum inclamauit semel,& sæpius. Illum somno impeditũ non respondere existi-
mauit: ipse gladium,& cætera, quæ secum attulerat, sustulit: solus profectus est. Caupo
non multo post clamat hominem esse occisum,& cum quibusdam diuersoribus illum
qui antè exierat, consequitur: in itinere hominem comprehendit: gladium eius è vagi-
na educit: reperit cruẽtum: homo in vrbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac inten-
tio est criminis, Occidisti. Depulsio, Nõ occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio ea-
dem in coniecturali, quæ iudicatio, Occideritne. Nunc exponemus locos, quorum
pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuersiam. Hoc autem & in horum
locorum expositione, & in cæterorum oportebit attendere, non omnes in omnem
causam conuenire. Vt enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis scri-
bitur: sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessa-
133 ria pars aliqua conueniet. Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, coniectura
capienda est. Causa distribuitur in impulsionem, & in ratiocinationem. Impulsio
est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur: vt
amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur
affectus fuisse, vt rem perspicere cum consilio & cura nõ potuerit: & id quod fecit, im-
petu quodam animi potius, quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem, est dili-
gens, & consyderata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum in-
terfuisse, cùm aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de causa vitasse, aut secu-
tus esse animus videtur: vt si amicitiæ quid causa factum dicetur, si inimici vlciscendi,
si metus, si gloriæ, si pecuniæ, si denique (vt omnia generarim amplectamur) alicuius
134 retinendi, augendi, adipiscendiue commodi: aut contrà reiiciendi, diminuendi, de-
uitandiue incommodi causa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident,
in quibus aut incommodum aliquod maioris vitandi incommodi causa, aut maioris
adipiscendi commodi suscipitur: aut commodum aliquod maioris adipiscendi com-
modi, aut maioris vitandi incommodi præteritur. Hic locus sicut aliquod fundamen-
tum est huius constitutionis: nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid
quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cùm aliquid impulsione factum esse di-
cet, illum impetum & quandam commotionem animi, affectionémque verbis & sen-
tentiis amplificare debebit, & ostendere, quanta vis amoris sit, quanta animi pertur-
batio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsum aliquem id fecisse di-
cet. Hîc & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint,
135 & similitudinem collatione, & ipsius animi affectionis explicatione curandum est, vt
non mirum videatur, siquod ad facinus tali perturbatione commotus animus acces-
serit. Cùm autem non impulsione, verùm ratiocinatione aliquem commisisse quid
dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id
augebit, quammaxime poterit: vt quoad eius fieri possit, idonea quammaxime causa
ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ causa, quantam gloriam consecuturam exi-
stimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum, & omnino
quicquid erit, quod causæ fuisse dicet, id summe augere debebit. Et hoc eum magno-
pere consyderare oportebit, non quid in veritate modò, verùm etiam vehementius,
quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuisse, aut non es-
se aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi potest ei visum esse qui arguatur.
136 Nam opinio dupliciter fallit homines, cùm aut res aliusmodi est ac putatur, aut non
is euentus est quem arbitrati sunt, Res aliusmodi est tum, cùm aut id, quod bonum
est, malum putant: aut contrà, quod malum est, bonum: aut quod nec malum est,
nec bonum, malum aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec
bonum. Hoc intellecto siquis negabit vllam pecuniam esse fratris, aut amici vita, aut
denique officio suo antiquiorem, aut suauiorem, non erit hoc accusatori negandum.

Nam in eum culpa,& ſummum odium tranſferetur, qui id, quod tam vere, & pie di-
cetur,negabit. Verùm illud dicendum erit, illi non eſſe ita viſum, quod ſumi oportet
ex iis,quæ ad perſonam pertinent,de quo pòſt dicendum eſt. Euentus autem tum fal-
lit,cùm alirer accidit,atque ii qui arguuntur, arbitrati eſſe dicùntur: vt ſiquis dicatur
alium occidiſſe,ac voluerit, quòd aut ſimilitudine, aut ſuſpicione, aut demonſtratio-
ne falſa deceptus ſit: aut eum necaſſe, cuius teſtamento non ſit hæres, quòd eius te- 137
ſtamento ſe hætedem arbitratus ſit.non enim ex euentu cogitationem ſpectari opor-
tere, ſed qua cogirarione,& ſpe ad maleficium profectus ſit,conſyderare: & quo ani-
mo quid quiſque faciat, non quo caſu vtatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco
caput illud etit accuſatori, ſi demonſtrare poterit alii nemini cauſam fuiſſe faciendi.
Secundarium, ſi tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuiſſe aliis quoque cauſa fa-
ciendi videbitur, aut poteſtas aliis defuiſſe demonſtranda eſt, aut facultas, aut volun-
tas. Poteſtas, ſi aut neſciſſe, aut non affuiſſe, aut conficere aliquid non potuiſſe di-
cetur. Facultas, ſi ratio, auditores, adiumenta, & cætera quæ ad rem pertinebunt, de-
fuiſſe alicui demonſtrabuntur. Voluntas, ſi animus à ralibus factis vacuus, & integer
eſſe dicetur. Poſtremò, quas ad defenſionem rationes reo dabimus, iis accuſator ad 138
alios ex culpa eximendos abutetur. Verùm id breui faciendum eſt, & in vnum mul-
ta ſunt conducenda:vt ne alrerius defendendi cauſa hunc accuſare, ſed huius accuſan-
di cauſa defendere alterum videatur. atque accuſatori quidem hæc ferè ſunt in cau-
ſa facienda, & conſyderanda. Defenſor autem ex contrario: primum impulſionem
aut nullam ſuiſſe dicet: aut ſi fuiſſe concedet,extenuabit, & paruulam quandam fuiſ-
ſe domonſtrabit, aut non ex ea ſolere huiuſmodi facta naſci docebit. Quo erit in lo-
co demonſtrandum, quæ vis & natura eius ſit affectionis, qua impulſus aliquid reus
commiſiſſe dicetur: in quo & exempla, & ſimilitudines erunt proferendæ, & ipſa di-
ligenter natura eius affectionis quamleuiſſime quietiſſimam ad partem explicanda:
vt & res ipſa à facto crudeli & turbulento, ad quoddam mitius & tranquillius tradu-
catur: & oratio tamen ad animum eius qui audiet, & ad animi quendam intimum 139
ſenſum accommodetur. Ratiocinationis autem ſuſpiciones infirmabit, ſi aut com-
modum nullum ſuiſſe, aut paruum, aut aliis magis fuiſſe, aut nihilo ſibi magis quàm
aliis, aut incommodum ſibi maius quàm commodum dicet: vt nequaquam fuerit
illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod
acciderit, aut cum illo periculo quod ſubeatur, comparanda: qui omnes loci ſimili-
ter incommodi quoque vitatione tractabuntur. Sin accuſatot dixerit eum id eſſe ſe-
cutum, quod ei viſum ſit commodum: aut id fugiſſe, quod putarit eſſe incommo-
dum, quanquam in falſa fuerir opinione: demonſtrandum erit defenſori, neminem
tantæ eſſe ſtultitiæ, qui tali in re poſſit veritatem ignorare. Quòd ſi id concedatur, il-
lud non conceſſum iri, nec dubitaſſe quidem hunc quid eius iuris eſſet, ſed id quod
falſum fuerit,ſine vlla dubitatione pro falſo,quod verum, pro vero probaſſe. Quòd ſi 140
dubitauerit,ſummæ ſuiſſe amentiæ,dubia ſpe impulſum certum in periculum ſe com-
mittere. Quemadmodum autem accuſator,cùm ab aliis culpam dimouebit, defenſo-
ris locis vterur: ſic iis locis,qui accuſatori dati ſunt,vtetur reus,cùm in alios ab ſe cri-
men volet tranſferre. Ex perſona autem coniectura capietur, ſi eæ res, quæ perſonis
attriburæ ſunt, diligenter conſyderabuntur: quas omnes in primo libro expoſuimus.
nam & de nomine nonnunquam aliquid ſuſpicionis naſcitur. Nomen autem cùm
dicimus, cognomen quoque & agnomen intelligatur oportet. De hominis enim
certo & proprio vocabulo agitur: vt ſi dicamus iccirco aliquem Calidum vocari,quòd
temerario, & repentino conſilio ſit: aut ſi ea de re hominibus Græcis imperitis verba
dediſſe, quòd Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius vocarentur. Et de natura licet 141
aliquantulum ducere ſuſpicionis. omnia enim hæc, vir an mulier, huius an illius
ciuitatis ſit, quibus ſit maioribus, quibus conſanguineis, qua ætate, quo animo,

quo corpore, quæ naturæ ſunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam perti-
nebunt. Et ex victu multæ trahuntur ſuſpiciones, cùm quemadmodum, & apud
quos, & à quibus educatus, & eruditus ſit quæritur, & qùibuſcum viuat, qua ratione
vitæ, quo more domeſtico viuat. Et ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cùm
ſeruus an liber, pecunioſus an pauper, nobilis an ignobilis, fœlix an infœlix, priua-
tus an cum poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit, conſyderatur: aut denique ali-
quid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelliguntur. Habitus autem,
quoniam in aliqua perfecta & conſtanti animi aut corporis abſolutione conſiſtit,
quo in genere eſt virtus, ſcientia, & quæ contraria ſunt: res ipſa cauſa poſita doce-
142 bit, ecquid hic quoque locus ſuſpicionis oſtendat. Nam affectionis quidem ratio
perſpicuam ſolet præ ſe gerere coniecturam, vt amor, iracundia, moleſtia: propter-
ea quòd & ipſorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem conſequantur,
faciles cognitu ſunt. Studium autem, quoniam eſt aſſidua, & vehemens ad aliquam
rem applicata magna cum voluntate occupatio, facilè ex eo ducetur argumentatio,
quam res ipſa deſyderabit in cauſa. Item ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis.
nam conſilium, eſt aliquid faciendi, non faciendiue excogitata ratio. Item facta,
& caſus, & orationes, quæ ſunt omnia (vt in confirmationis præceptis dictum eſt)
in tria tempora diſtributa: facile erit videre, ecquid afferant ad coniecturam con-
firmandam ſuſpicionis. Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omni-
bus vnum in locum coactis, accuſatoris erit improbatione hominis vti. Nam cau-
ſa facti parum firmitudinis habet, niſi animus eius, qui inſimulatur, in eam ſuſpi-
143 cionem adducatur, vt à tali culpa non videatur abhorruiſſe. Vt enim animum a-
licuius improbare nihil attinet, cùm cauſa, quare peccauerit, non interceſſerit: ſic
cauſam peccati intercedere leue eſt, ſi animus nulli minus honeſtæ rationi affinis o-
ſtenditur. Quare vitam eius, quem arguit, ex antefactis accuſator improbare debe-
bit, & oſtendere, ſiquo in pari antè peccato conuictus ſit. Si id non poterit, ſiquam
in ſimilem antè ſuſpicionem venerit: ac maxime ſi fieri poterit, ſimili aliquo in
genere eiuſmodi cauſa aliqua commotum peccaſſe, aut in æquè magna re, aut in
maiore, aut in minore: vt ſiquis pecunia dicat inductum feciſſe, poſſit demonſtra-
re aliqua in re eius aliquod factum auarum. Item in omni cauſa naturam, aut vi-
ctum, aut ſtudium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ perſonis attributa ſunt,
144 ad eam cauſam, qua commotum peccaſſe dicet, adiungere: atque ex diſpari quoque
genere culparum, ſi ex pari ſumendi facultas non erit, improbare animum aduer-
ſarii oportebit: vt ſi auaritia inductum arguas feciſſe, & auarum eum, quem accu-
ſes, demonſtrare non poſſis, aliis affinem eſſe vitiis doceas, & ex ea re non eſſe mi-
randum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re
eum deliquiſſe. Quantum enim de honeſtate & authoritate eius, qui arguitur, de-
tractum eſt, tantum de facultate totius eſt defenſionis diminutum. Si nulli affinis
poterit vitio reus antè admiſſo demonſtrari: locus inducetur ille, per quem hortandi
Iudices erunt, vt veterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. nam eum
antè cælaſſe, nunc manifeſtò teneri. Quare non oportere hanc rem ex ſuperiori vi-
ta ſpectari, ſed ſuperiorem vitam ex hac re improbari, & aut poteſtatem antè peccan-
145 di non fuiſſe, aut cauſam. Aut ſi hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extre-
mum non eſſe mirum, ſi nunc primum deliquerit. Nam neceſſe eſt eum qui velit
peccare, aliquando primum delinquere. Sin vita anteacta ignorabitur, hoc loco præ-
terito, & cur prætereatur demonſtrato, argumentis accuſationem ſtatim confirma-
re oportebit. Defenſor autem primum, ſi poterit, debebit vitam eius, qui inſimulabi-
tur, quàm honeſtiſſimam demonſtrare. Id faciet, ſi oſtendet aliqua eius nota, & com-
munia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, neceſſarios: etiam
quæ magis rara, & eximia ſunt, ſi ab eo, cum magno aliquo labore, aut periculo,

aut vtraque re, cùm neceſſe non eſſet, officii cauſa, aut in Rempub. aut in parentes, aut in aliquos eorum qui modo expoſiti ſunt, facta eſſe dicet. Deinde ſe nihil deliquiſſe, nulla cupiditate impeditum àb officio receſſiſſe. Quod eo confirmatius erit, ſi cùm poteſtas impune aliquid faciendi minus honeſte fuiſſe dicetur, voluntas ei faciendi demonſtrabitur abfuiſſe. Hoc autem ipſum genus erit eo firmius, ſi eo ipſo in genere, 146
quo arguetur, integer antea fuiſſe demonſtrabitur: vt ſi cùm auaritiæ cauſa feciſſe arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuiſſe doceatur. Hîc illa magna cum grauitate inducetur indignatio, iuncta conqueſtioni, per quam miſerum facinus eſſe, & indignum demonſtrabitur, vt cùm animus omni in vita fuerit à viriis remotiſſimus, eam cauſam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere ſoleat, caſtiſſimum quoque hominem ad peccandum potuiſſe impellere: aut iniquum eſſe, & optimo cuique perniciosiſſimum, non vitam honeſte actam tali in tempore quamplurimum prodeſſe, ſed ſubita ex criminatione, quæ confingi facilè poſſit, non ex anteacta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque vllo modo immutari poſſit, facere iudiciũ. Sin autem in anteacta vita aliquæ turpitudines erunt, aut falſo veniſſe in eam exiſtimationem dicentur, aut ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falſa opinione: aut im- 147
prudentiæ, neceſſitudini, aut perſuaſioni, adoleſcentiæ, aut alicui non malitioſæ animi affectioni attribuentur, aut diſſimili in genere vitiorum, vt animus non omnino integer, ſed à tali culpa remotus eſſe videatur. Ac ſi nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de vita eius, & moribus quæri, ſed de eo crimine, quo de arguatur: quare antè factis omiſſis, illud quod inſtet, agi oportere. Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducẽtur, ſi totius adminiſtratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur. atque hæ ſuſpiciones partim ex negotio ſeparatim, partim communiter ex perſonis atque ex negotio proficiſcentur. Ex negotio duci poterunt, ſi eas res, quæ negotiis attributæ ſunt, diligenter conſyderabimus. Ex iis igitur in hanc conſtitutionem conuenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræque. Videre igitur primum oportebit, quæ ſint continentia cum ipſo negotio: hoc eſt, quæ ab 148
re ſeparari non poſſunt. Quo in loco ſatis erit diligẽter conſyderare, quid ſit ante rem factum, ex quo ſpes perficiendi nata, & faciendi facultas quæſita videatur: quid in ipſa re gerenda, quid poſtea conſecutum ſit. Deinde ipſius eſt negotii geſtio pertractanda. Nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ ſunt, ſecundo in loco nobis eſt expoſitum. Hoc ergo in genere ſpectabitur, locus, tempus, occaſio, facultas: quorum vniuſcuiuſque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata eſt. Quare, ne aut hîc non admonuiſſe, aut ne eadem iterum dixiſſe videamur: breuiter demõſtrabimus, quid quaque in parte conſyderari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occaſione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & poteſtas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut ſine quibus omnino confici non poteſt, conſyderãda eſt. Deinde videndum eſt quid adiunctum ſit negotio, hoc 149
eſt, quid maius, quid minus, quid æquè magnum ſit, quid ſimile: ex quibus coniectura quædam ducitur, ſi quemadmodum res maiores, minores, æquè magnæ, ſimileſque agi ſoleant, diligenter conſyderabitur. Quo in genere euentus quoque videndus erit, hoc eſt quid ex vnaquaque re ſoleat euenire, magnopere conſyderandum eſt: vt metus, lætitia, tirubatio. Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In ea quærunrur ea, quæ geſtum negotium confeſtim, aut ex interuallo conſequuntur. In qua videbimus ecquæ conſuetudo ſit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificium ſit, aut vſus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offenſio, ex quibus nonnunquam elicitur aliquid ſuſpicionis. Sunt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter & ex negotiorum, & ex perſonarũ attributionibus ſumũtur. Nam & ex fortuna, & ex natura, & ex victu, ſtudio, factis, caſu, orationibus, conſi- 150
lio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad eaſdem res, quæ rem credibi-

lem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione iungūtur. Maxime enim quæri oportet in hac constitutione, primum potueritne aliquid fieri. deinde ecquid ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua antè diximus. Deinde vtrum id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse: item quod spem celandi non habet. Deinde necessitudo, in qua num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri quæritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, vt in ea causa, quam exposuimus. Ante rem erit, quòd in itinere se tam familiariter applicauerit: quòd sermonis causam quæsiuerit: quòd simul diuerterit: dehinc cœnarit. In re, nox, somnus. Post rem, quòd solus exierit, quòd illum tam familiarem comitem tā æquo animo reliquerit, quòd cruen-

31 tum gladium habuerit. Horum pars ad consilium pertinet. quæritur enim vtrum videatur diligenter ratio faciendi esse habita, & excogitata, an ita temere, vt non verisimile sit quenquam tam temere ad maleficium accessisse. In quo quæritur num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna administrari. Nam sæpe, si pecuniæ, si adiumenta, si adiutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur, hoc modo: Si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc quæ negotiis, & illa quæ personis sunt attributa. Hîc neque facile est, neque necessarium distinguere, vt in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quòd causa posita, quid in quanque conueniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hîc se inuenturos putabunt: sed ad ea, quæ præcepta sunt, comparationis modo quandam in cōmune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quòd & infinitum est tot de rebus vtranque in partem sin-

32 gillatim de vnaquaque explicare, & alias aliter hæc in vtranque partem causæ solent conuenire. Quare considerare hæc quæ exposuimus oportebit. Facilius autem ad inuentionem animus incedet, si gesti negotii & suam, & aduersarii narrationem sæpe & diligenter pertractabit, & quid quæque pars suspicionis habebit, eliciens considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factū sit: cur hoc modo potius, quàm illo: cur ab hoc potius, quàm ab illo: cur nullo adiutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius: aut cur sit: aut cur hic sit: cur hoc antè factum sit: cur hoc antè factum nō sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut quid factum de industria: aut quid rem ipsam consecutum sit: constétne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc huiusne rei sit signum, an illius, an huius & illius, & vtrius potius: quid factum sit quod non o-

33 portuerit, aut non factum quod oportuerit. Cùm animus hac intentione omnes totius negotii partes considerabit, tum illi ipsi in medium conseruati loci procedent, de quibus antè dictum est: & cùm ex singulis, tum ex coniunctis argumenta certa nascentur. Quorum argumentorū pars probabili, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad coniecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores, quæ contra omnia vterque simili via præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, vt ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ii videtur errare, qui hoc genus suspicionum ártificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis coniectura sumenda est. Nam & eius, qui in quæstione aliquid dixerit, & eius qui in testimonio, &

34 ipsius rumoris causa, & veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causæ solùm quæ dicitur, & ab ipsa ita ducta, vt ab ea separatim in omnes eiusdem generis causas transferri non satis cōmode possit. Pars autem est peruagatior, & aut in omnes eiusdem generis, aut in plerasque causas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis, aut certæ rei quandam continet amplificationem: vt siquis hoc velit ostendere, eum qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum: quo loco nisi perorata, & probata causa, non est vtendum. Aut

dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: vt suspi-
cionibus credi oportere,& contrà suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum
communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus
antè dictum est: pars per aliquam probabilem vtraque ex parte rationem. Distingui- 55
tur autem oratio,atque illustratur maxime,raro inducendis locis communibus, & ali-
quo loco, iam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum
conceditur commune quiddam dicere, cùm diligenter aliquis proprius causæ locus
tractatus est: & auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ restant, aut omnibus iam
dictis exuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suauitatis, & gra-
uitatis plurimum consistit, & omnia, quæ in inuentione verborum, & sententiarum
aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare, non vt causarum,
sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. nam nisi ab iis, qui multa exer-
citatione magnam sibi & verborum,& sententiarum copiam comparauerint, tractari
non poterunt ornate,& grauiter, quemadmodum natura ipsorũ desyderat. Atque hoc
sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc expone- 56
mus,in coniecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant. Suspicio-
nibus credi oportere,& non oportere. Rumoribus credi oportere,& non oportere. Te-
stibus credi oportere,& non oportere. Quæstionibus credi oportere, & non oportere.
Vitam antè actam spectari oportere,& non oportere. Eiusdem esse, qui in illa re pecca-
rit,& hoc quoque admisisse:& non esse eiusdem. Maxime spectari causam oportere, &
non oportere. Atque hi quidem, & siqui eiusmodi ex proprio argumento communes
loci nascenrur, in contrarias parteis diducẽtur. Certus autem locus est accusatoris, per
quem auget facti atrocitatem:& alter per quem negat malorũ misereri oportere. De-
fensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur,& per quem
cum cõquestione misericordia captatur. Hi,& cæteri omnes loci cõmunes ex iisdem
præceptis sumũtur, quibus cæteræ argumẽtationes: sed illæ tenuius, & acutius, & sub- 57
tilius tractantur: hi autem grauius,& ornatius,& cùm verbis, tum etiam sententiis ex-
cellentibus. In illis enim finis est, vt id quod dicitur, verum esse videatur: in his tametsi
hoc quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutio-
nem transeamus.

CVM est nominis controuersia, quia vis vocabuli definienda verbis est, cõstitutio de-
finitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis posita sit hæc causa: C. Flaminius, is qui
consul Remp. malè gessit bello Punico secundo, cùm tribunus plebis esset, inuito se-
natu,& omnino cõtra voluntatem omnium optimatum, per seditionem ad populum
legem Agrariam ferebat. Hunc pater suus conciliũ plebis habentem, de templo dedu-
xit: accersitur maiestatis. Intentio est, Maiestatem minuisti, quòd tribunum plebis de
templo deduxisti. Depulsio est, Non minui maiestatem. Quæstio est, Maiestatémne 58
minuerit. Ratio, In filium enim quam habebã potestatem, ea vsus sum. Rationis infir-
matio, At enim qui patria potestate, hoc est priuata quadam, tribunitiam potestatem,
hoc est populi potestatẽ infirmat, minuit is maiestatẽ. Iudicatio est, Minuátne is maie-
statem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate vtatur. Ad hanc iudicationem
argumentationes omnes afferri oportebit. Ac ne quis fortè arbitretur nos non intelli-
gere, aliam quoque incidere constitutionem in hanc causam: eã nos partem solam su-
mimus, in qua præcepta nobis dãda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro expli-
caris, quiuis omni in causa, si diligẽter attendet, omnes videbit cõstitutiones, & earum
parteis,& controuersias, siquæ fortè in eas incident: nam de omnibus perscribemus.

Primus ergo accusatoris locus est eius nominis, cuius de vi quæritur, breuis & aperta,
& ex hominum opinione definitio, hoc modo: Maiestatem minuere, est de dignitate, 59
aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum quibus populus potestatem dedit, ali-
quid derogare. Hoc sic breuiter expositum, pluribus verbis est & rationibus cõfirman-

dum,& ita esse,vt descripseris,ostendendum. Postea ad id quod definieris, factum eius qui accusabitur, adiungere oportebit: & ex eo quod ostenderis esse, verbi causa, Docere, aduersarium maiestatem minuisse: & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Post erit infirmanda aduersariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. Hoc ex opinione hominum sumetur: cùm quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinan-
160 di eo verbo vti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio: & si, quæ incommoda consecutura sint, eo concesso ostendetur. Id autem ex honestatis & vtilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et si cum definitione nostra aduersariorum definitionem conferemus: & nostram veram, honestam, vtilem esse demonstrabimus, illorum contrà. Quæremus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Iam si res plures erunt definiendæ: vt si quæratur, fur sit, an sacrilegus, qui vasa ex priuato sacra surripuerit, erit vtendum pluribus definitionibus. Deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem communis in eius malitiam, qui non modò rerum, verumetiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, vt & faciat, quod velit: & id quod fecerit, quod ve-
161 lit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis breuis & aperta,& ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Maiestatem minuere, est aliquid de Rep. cùm potestatem non habeas, administrare. Deinde huius confirmatio est, similibus, & exemplis, & rationibus. Postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis, per quem facti vtilitas, aut honestas adaugetur. Deinde sequitur aduersariorum definitionis reprehensio: quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficitur: & cætera pòst eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur: accusatorem sui periculi causa non res solùm conuertere, verumetiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à misericordia deterrendi causa su-
162 muntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in coniecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cùm causa postulabit, vtemur.

CVM autem actio translationis, aut commutationis indigere videtur: quod non aut is agit, quem oporteat, aut cum eo qui cum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tēpore oportet: cōstitutio translatiua appellatur. Huius nobis exēpla permulta opus sunt, si singula translationū genera quæramus: sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedēdum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, vt rarius incidant translatiōnes. Nam & prætoris exceptionibus multæ excluduntur actiones: & ita ius ciuile habemus constitutū, vt causa
163 cadat is, qui non quemadmodum oportet, egerit. Quare in iure plerunque versantur. Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituitur. In ipsis autem iudiciis rarius incidūt: & tamen, si quādo incidunt, eiusmodi sunt, vt per se minus habeant firmitudinis. confirmentur autē assumpta alia aliqua cōstitutione. Vt in quodam iudicio, cùm venefici cuiusdam nomē esset delatum, & quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cùm in accusatione alia quædam crimina testibus & argumētis confirmarētur, parricidii autem solum mētio facta esset, defensor in hoc ipso multum oportet vt diu consistat, cùm de nece parentis nihil demonstratū sit, indignū facinus esse ea pœna afficere eū, qua parricidæ afficiuntur. Id autem si damnaretur, fieri necesse esset:
164 quoniam & id causæ subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum.

Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam
ea pœna damnationem necessariò cõsequatur. Hic defensor pœnæ cõmutationem ex
trãslatiuo genere inducendo, totã infirmabit accusationem. Veruntamẽ cæteris quoq;
criminibus defendendis coniecturali constitutione translationẽ confirmabit. Exem-
plum autem translationis in causa nobis positũ sit huiusmodi: Cùm ad vim faciendam
quidam armati venissent, armati cõtrà præstò fuerũt, & cuidã equiti Romano quidam
ex armatis resistẽti gladio manũ præcidit. Agit is, cui manus præcisa est, iniuriarum.
postulat is, quicum agitur, à prætore exceptionem: extra quam in reum capitis præiudi-
cium fiat. Hic is qui agit, iudicium purum postulat: Ille quicum agitur, exceptionem
addi ait oportere. Quæstio est, Excipiendum sit, an non. Ratio, Non enim oportet in 165
recuperatorio iudicio eius maleficii, de quo inter sicarios quæritur, præiudiciũ fieri. In-
firmatio rationis, Eiusmodi sunt iniuriæ, vt de his indignum sit non primo quoque tẽ-
pore iudicari. Iudicatio, Atrocitas iniuriarum satisne causæ sit, quare dum de ea iudice-
tur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudiciũ cõparatum sit, præiudicetur. atq; exem-
plum quidem hoc est. In omni autem causa ab vtroque quæri oportebit, à quo, & per
quos, & quomodo, & quo tẽpore aut agi, aut iudicari, aut quid statui de ea re cõueniat.
Id ex partibus iuris, de quibus pòst dicendum est, sumi oportebit: & ratiocinari quid in
similibus rebus fieri soleat: & videre vtrum malitia quid aliud agatur, aliud simuletur,
an stultitia, an necessitudine, quòd alio modo agi nõ possit: an occasione agendi sic sit
iudicium, aut actio cõstituta: an rectè sine vlla re eiusmodi res agatur. Locus autem cõ- 166
munis contra eum, qui translationem inducet, fugere iudicium ac pœnam, quia causæ
diffidat. A translatione autem omnium fore perturbationem, si non ita res agatur, & in
iudicium veniat, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cũ eo agatur, quicum non oporteat,
aut alia pœna, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem iu-
diciorum omniũ pertinere. Tres igitur ex constitutiones, quæ partes non habent, ad
hunc modũ tractabũtur. Nunc generalem constitutionẽ, & partes eius cõsyderemus.
CVM & facto, & facti nomine concesso, neque vlla actionis illata controuersia, vis &
natura, & genus negotii ipsius quæritur, cõstitutionem generalem appellamus. Huius
primas esse parteis duas nobis videri diximus, negotialem, & iuridicialem. Negotialis
est, quæ in ipso negotio iuris ciuilis habet implicitam controuersiã. Ea est huiusmodi: 167
Quidam pupillum hæredem fecit, Pupillus autem antè mortuus est, quàm in suam tu-
telam veniret. De hæreditate ea, quæ pupillo venit inter eos, qui patris pupilli hæredes
secundi sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est: possessio hæredum secundorum
est. Intentio est agnatorum, Nostra pecunia est, de qua is, cuius agnati sumus, testa-
tus non est. Depulsio est, Immò nostra, qui hæredes secundi testamento patris sumus.
Quæstio est, Vtrorum sit. Ratio est, Pater enim sibi, & filio testamentum scripsit, dum
is pupillus esset. Quare, quæ filii fuerunt, testamẽto patris nostra fiant necesse est. In-
firmatio est rationis, Immò pater sibi scripsit, & secundum hæredem non filio, sed si-
bi iussit esse. Quare præter quàm quod ipsius fuit in testamento, vllius vestrum esse
non potest. Iudicatio, Possitne quisquam de filii pupilli re testari, an hæredes secundi 168
ipsius patrisfamiliàs, non filii quoque eius pupilli hæredes sint. Atque hoc non alie-
num est, quòd ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut vsquequaque dicatur, hìc ad-
monere. Sunt causæ quæ plures habent rationes in simplici constitutione: quod fit,
cùm id quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile
videri potest, vt in hac ipsa causa. Supponatur enim ab hæredibus hæc ratio, Vnius
enim pecuniæ plures dissimilibus de causis hæredes esse non possunt: nec vnquam fa-
ctum est, vt eiusdẽ pecuniæ alius testamento, alius lege hæres esset. Infirmatio autem
hæc erit, Non est vna pecunia: propterea quòd altera iam erat pupilli aduentitia: cuius
hæres non illo tempore in testamento quisquã scriptus erat, si quid pupillo accidisset:
& de altera patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ iam mortuo

169 pupillo suis hæredibus concedebat. Iudicatio est, Vnáne pecunia fuerit. aut si hac erũt
vsi infirmatione, Posse plures esse vnius hæredes pecuniæ, dissimilibus de causis: de eo
ipso iudicatio nascitur, Possintne eiusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse
hæredes. Ergo vna in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum
infirmationes, & præterea iudicationes plures fiãt. Nunc huius generis præcepta videa-
mus. Vtrisq;, aut etiã omnibus, si plures ambigent, ius ex quibus rebus constet, est con-
syderãdum, Initium ergo eius ab natura ductũ videtur. Quædam autẽ ex vtilitatis ra-
tione, aut perspicua nobis, aut obscura in consuetudinem venisse: pòst autẽ approbata.
Quædam aut à cõsuetudine, aut vero vtilia visa, legibus esse firmata. Ac naturæ quidem
170 ius est, quod nobis nõ opinio, sed quædam innata vis afferat, vt religionem, pietatem,
gratiam, vindicationem, obseruãtiam, veritatem. Religionem, eam quæ in metu & ce-
remonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parẽtes, aut alios san-
guine coniunctos officium conseruare moneat. Gratiam, quæ in memoria & remune-
ratione officiorum, & honorum, & amicitiarum obseruãtiam teneat. Vindicationem,
per quam vim, & contumeliã defendendo, aut vlciscẽdo propulsamus à nobis, & à no-
stris, qui nobis esse chari debent: & per quam peccata punimus. Obseruantiã, per quam
ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur & coli-
mus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter, quàm confirmauerimus, fiat,
aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem iura minus ipsa quæruntur ad hãc con-
trouersiam: quòd neque in hoc ciuili iure versantur, & à vulgari intelligẽtia remotio-
ra sunt: ad similitudinem verò aliquã, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda.
171 Consuetudinis autem ius esse putatur id, quod voluntate omnium sine lege vetustas
comprobarit. In ea autem iura sunt quædam ipsa iam certa propter vetustatẽ. Quo in
genere & alia sunt multa: & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere consue-
uerunt. Quædam autem genera iuris iam certa consuetudine facta sunt: quod genus,
pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit, quod iam ita iustum
putatur, vt iuri præstare dicatur. Par, quod inter omnes æquabile est. Iudicatum, de
quo iam antè sententia alicuius, aut aliquorum constituta est. Iam iura legitima ex le-
gibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipsa re, aut ex si-
mili, aut ex maiore, aut ex minore nasci videbitur, quenque attendere, atq; elicere per-
tentando vnamquanq; partem iuris oportebit. Locorum autem cõmunium, quoniam
(vt antè dictũ est) duo sunt genera: quorũ alterum dubiæ rei, alterũ certæ continet am-
172 plificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per cõmunem locũ possit, & oporteat,
consyderabitur. Nã certi, qui in omnes incidãt loci, præscribi nõ possunt. in plerisque
fortasse ab authoritate iurisconsultorũ, & contra authoritatem dici oportebit. Atten-
dendum est autem & in hac, & in omnibus, num quos locos cõmunes, præter eos quos
exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc iuridiciale genus, & parteis eius consyderemus.

IVRIDICIALIS est, in qua æqui & iniqui natura, & præmiũ aut pœnæ ratio quæri-
tur. Huius partes sunt duæ, quarum alteram absolutã, alteram assumptiuam nomina-
mus. Absoluta est, quæ ipsa in se, non vt negotialis implicitè & abscõdite, sed paten-
tius & expeditius recti & non recti quæstionẽ cõtinet. Ea est huiusmodi: Cùm Thebani
Lacedæmonios bello superauissent, & ferè mos esset Graïs, cùm inter se bellum gessis-
173 sent, vt ii qui vicissent, trophæũ aliquod in finibus statuerẽt, victoriæ modo in præsen-
tia declarandæ causa, non vt in perpetuũ belli memoria maneret, æneũ statuerunt tro-
phæũ. Accusantur apud Amphictyonas, id est apud cõmune Græciæ conciliũ. Intentio
est, Nõ oportuit. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Eã enim
ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna insignia posteris nostris relinquere
vellemus. Infirmatio est, Attamen æternum inimicitiarũ monimentũ Graios de Graiis
statuere non oportet. Iudicatio est, Cùm summæ virtutis celebrandæ causa Graii de
Graiis æternum inimicitiarum monimentum statuerint, rectène, an contrà fecerint.

Hanc ideo rationem subiecimus,vt hoc causæ genus ipsum,de quo agimus,cognosceretur. Nam si eam supposuissemus,qua fortasse vsi sunt:non enim iuste,neque pie bel- 174
lum gessistis:in relationem criminis dilaberemur,de qua pòst loquemur. Vtrúque autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumẽtationes ex iisdem locis sumendæ sunt,atque in causam negotialem,de qua antè dictum est. Locos autem communes & ex causa ipsa,siquid inerit indignationis,aut conquestionis,& ex iuris vtilitate & natura multos & graues sumere licebit, & oportebit,si causæ dignitas videbitur postulare. Nunc assumptiuã partem iuridicialis consyderemus. Assumptiua igitur tunc dicitur,cùm ipsum ex se factum probari non potest,aliquo autẽ foris adiuncto argumẽto defenditur. Eius partes sunt quatuor:Cõparatio, Relatio criminis, Remotio criminis,Cõcessio. Comparatio est,cùm aliquod factũ,quod per se ipsum 175
non sit probandũ,ex eo,cuius id causa factũ est,defenditur. Ea est huiusmodi: Quidam Imperator,cùm ab hostibus circũsideretur,neque effugere vllo modo posset, depactus est cum eis,vt arma & impedimenta relinqueret,milites educeret. Itáque fecit:armis & impedimentis amissis,præter spem milites conseruauit. Accusatur maiestatis. Incurrit huc definitio,quid sit lædere maiestatem:sed nos hunc locum,de quo agimus,consyderemus. Intentio est, Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est,Oportueritne. Ratio est, Milites enim omnes periissent. Infirmatio est aut coniecturalis,Nõ periissent:aut altera coniecturalis,Non ideo fecisti. Ex quibus sunt iudicationes,Periissentne:& Ideóne fecerit.aut hæc cõparatiua,cuius nunc indigemus,At enim satius fuit amittere milites,quàm arma & impedimenta hostibus concedere. Ex qua iudicatio nascitur, Cùm omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent,vtrum satius fuerit amittere milites,an ad hanc cõditionem ve- 176
nire. Hoc causæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere cæterarum quoque constitutionum rationem atque præcepta,ac maxime coniecturis faciẽdis infirmare illud,quod cum eo quod crimini dabitur, ii qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet,si aut id quod dicẽt defensores,futurum fuisse,nisi id factum esset, quo de facto iudicium est,futurum fuisse negabitur:aut si alia ratione,& aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex coniecturali cõstitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in iudicium, sicut in hac causa (nã maiestatis accersitur) definitione, & definitionis præceptis vti oportebit. Atque hæc quidem plerunque in hoc genere incidunt, vt coniectura,& definitione vtẽdum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, 177
eius generis præcepta licebit huc pari ratione trãsferre. Nam accusatori maxime est in hoc elaborandum, vt id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quamplurimis infirmet rationibus:quod facile est, si quamplurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autẽ cõparatio separata à cæteris generibus controuersiarum sic ex sua vi cõsyderabitur,si illud quod cõparabitur,aut nõ honestum,aut non vtile,aut non necessarium fuisse,aut non tantopere vtile,aut non tantopere honestũ, aut non tantopere necessarium fuisse demõstrabitur. Deinde oportet accusatorem illud,quod ipse arguat,ab eo quod defensor cõparat,separare. Id autem faciet,si demonstrabit non ita fieri solere,neque oportere,neque esse rationem,quare hoc propter hoc fiat: vt propter salutem militũ,ea quæ salutis causa comparata sunt,hostibus tradãtur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium,& omnino id quod arguitur, 178
cum eo quod factũ ab defensore laudatur,aut faciendum fuisse demonstratur,contendere:& hoc extenuãdo maleficii magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demõstrabitur,honestius,vtilius,magis necessariũ fuisse illud quod vitarit reus,quàm illud quod fecerit. Honesti autẽ,& vtilis,& necessarii vis & natura in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquam causam deliberatiuam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps

dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam antè expoſuimus: Cùm omnes perituri milites
eſſent, niſi ad hanc pactionem veniſſent: vtrum ſatius fuerit perire milites, an ad hanc
pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quaſi aliquã in conſultationem res ve-
niat, tractari oportebit. Defenſor autem quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutio-
179 nes erunt inductæ, in iis ipſe quoque ex iiſdem conſtitutionibus defenſionem compa-
rabit: cæteros autem omnes locos, qui ad ipſam cõparationem pertinebunt, ex contra-
rio tractabit. Loci autem communes erunt accuſatoris, in eum, qui cùm de facto turpi
aliquo, aut inutili, aut vtroque fateatur: quærat tamẽ aliquã defenſionem, & facti inu-
tilitatem, aut turpitudinem cũ indignatione proferre. Defenſoris eſt, nullum factum
inutile, neque turpe, neque item vtile, neque honeſtũ putari oportere, niſi quo animo,
quo tempore, qua de cauſa factum ſit, intelligatur. Qui locus ita cõmunis eſt, vt bene
tractatus in hac cauſa, magno ad perſuadendum momento futurus ſit. Et alter locus,
per quem magna cum amplificatione beneficii magnitudo ex vtilitate, aut honeſtate,
aut facti neceſſitudine demonſtratur. Et tertius, per quem res expreſſa verbis, ante ocu-
180 los eorum qui audiunt, ponitur: vt ipſi ſe quoque idem facturos fuiſſe arbitrẽtur, ſi ſibi
illa res atque ea faciendi cauſa per idem tempus accidiſſet. Relatio criminis eſt, cùm
reus id quod arguitur confeſſus, alterius ſe inductũ peccato, iure feciſſe demonſtrat. Ea
eſt huiuſmodi: Horatius occiſis tribus Curiatibus, & duobus amiſſis fratribus, domũ ſe
victor recepit. Is animaduertit ſororem ſuam de fratrum morte non laborãtem: ſponſi
autem nomen appellantem identidem Curiatis cum gemitu, & lamẽtatione, indigne
paſſus, virginem occidit. accuſatur. Intẽtio eſt, Iniuria ſororem occidiſti. Depulſio eſt,
Iure occidi. Quæſtio eſt, Iuréne occiderit. Ratio eſt, Illa enim hoſtium mortem luge-
bat, fratrum negligebat, me & Populum Rom. viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio eſt,
Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit. Ex qua iudicatio fit: Cùm Horatia
181 fratrum mortem negligeret, hoſtium lugeret, de fratris & Populi Romani victoria
nõ gauderet, oportueritne eam à fratre indemnatam necari. Hoc in genere cauſæ, pri-
mum ſiquid ex cæteris dabitur conſtitutionibus ſumi oportebit, ſicut in comparatio-
ne præceptum eſt. Poſtea ſiqua facultas erit, per aliquam conſtitutionem, illum, in
quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius eſſe illud, quod in alterum pecca-
tum reus transferat, quàm quod ipſe ſuſceperit. Poſtea tranſlationis partibus vti, &
oſtendere à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut ſta-
tui de ea re conuenerit: ac ſimul oſtendere, non oportuiſſe antè ſupplicium, quàm iu-
dicium interponere. Tum leges quoque, & iudicia demonſtranda ſunt, per quæ po-
tuerit id peccatum, quod ſponte ſua reus punitus ſit, moribus, & iudicio vindicari.
Deinde negare debebit, audiri oportere id quod in eum criminis conferatur, de quo
is ipſe qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id quod iudicatum non ſit, pro infe-
182 cto haberi oportere. Poſtea impudentiam demonſtrare eorum, qui eum nunc apud
Iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi condemnarint: & de eo iudicium faciant,
de quo iam ipſi ſupplicium ſumpſerint. Poſtea perturbationem iudicii futuram di-
cemus, & iudices longius, quàm poteſtatem habeant, progreſſuros, ſi ſimul & de
reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc ſi conſtitutum ſit, vt peccata
homines peccatis, & iniurias iniuriis vlciſcantur, quantum incommodorum conſe-
quatur. Ac ſi idem facere ipſe, qui nũc accuſat, voluiſſet, ne hoc quidem ipſo quicquam
opus fuiſſet iudicio. ſi verò cæteri quoque idem faciant, omnino iudiciũ nullum futu-
rum. Poſtea demõſtrabitur, ne ſi iudicio quidem illa damnata eſſet, in quam id crimen
ab reo conferatur, potuiſſe hũc ipſum de illa ſupplicium ſumere. Quare eſſe indignũ,
eum qui ne de damnata quidem pœnas ſumere potuiſſet, de ea ſupplicium ſumpſiſſe,
183 quæ ne adducta quidem ſit in iudicium. Deinde poſtulabit, vt legem, qua lege fecerit,
proferat. Deinde (quemadmodum in cõparatione præcipiebamus) vt illud quod cõpa-
rabatur, extenuaretur ab accuſatore quammaxime: ſic in hoc genere oportebit illius

culpam,in quem crimen trãſſeretur,cum huius maleficio,qui ſe iure feciſſe dicat, cõparare. Poſtea demonſtrandum eſt,non eſſe illud eiuſmodi, vt ob id hoc fieri côueniret. Extrema eſt,vt in comparatioue,aſſumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defenſor autem, quæ per alias conſtitutiones inducentur,ex iis locis qui traditi ſunt,infirmabit. Ipſam autem relationem comprobabit:primum augẽdo eius,in quem refert crimen, culpam & audaciam: & quammaxime per indignationem,ſi res feret, iuncta conqueſtione ante oculos ponẽdo. Poſtea 84
leuius demonſtrãdo reum punitum,quàm ſit ille promeritus: & ſuum ſuppliciũ cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accuſatore tractati,vt refelli,& contrariam in partem conuerti poſſint:quo in genere ſunt tres extremi,contrariis rationibus infirmare. Illa autem acerrima accuſatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorũ demonſtrant,ſi de iñdemnato ſupplicii ſumendi poteſtas data ſit,leuabitur. Primum,ſi eiuſmodi demõſtrabitur iniuria, vt non modò viro bono, verumetiam homini libero videatur non fuiſſe tolerãda. Deinde ita perſpicua, vt ne ab ipſo quidem qui feciſſet, in dubium vocaretur. Deinde eiuſmodi,vt in eam is maxime debuerit animaduertere,qui animaduerterit: vt non tam rectum, non tam fuerit honeſtum iu iudicium illam rem peruenire, quàm eo modo, atque ab eo vindicari,quo modo,& à quo ſit vindicata. Poſtea ſic rem fuiſſe apertã, vt 85
iudicium de ea referri nihil attinuerit. Atque hîc demonſtrandum eſt rationibus,& rebus ſimilibus,permultas ita atroces & perſpicuas res eſſe,vt de his non modò non neceſſe ſit,ſed ne vtile quidem,quin mox iudicium fiat,expectare. Locus cõmunis accuſatoris in eum,qui cùm id quod arguitur,uegare non poſſit,tamen aliquid ſibi ſpei cõparet ex iudiciorum perturbatione. Atque hîc vtilitatis iudiciorum demonſtratio, & de eo cõqueſtio,qui ſupplicium dederit indemnatus: in eius autem qui ſumpſerit audaciam, & crudelitatem, indignatio. Ab defenſore in eius, quem vltus ſit, audaciam conqueſtione: rem non ex nomine ipſius negotii, ſed ex conſilio eius qui fecerit, & cauſa,& tempore cõſyderari oportere:quid mali futurum ſit,aut ex iniuria, aut ex ſcelere alicuius,niſi tanta, & tam perſpicua audacia ab eo,ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit:aut ad aliquam rem,quam charam eſſe omnibus aut neceſſe eſt,aut oportet eſſe,fuerit vindicata. Remotio criminis eſt, cùm eius intentio 86
facti, quod ab aduerſario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipartitò: nam tum cauſa, tum res ipſa remouetur. Cauſæ remotionis hoc nobis exemplo ſit: Rhodii quoſdam legarunt Athenas. Legatis Quæſtores ſumptũ,quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non ſunt. accuſantur. Intentio eſt, Proficiſci oportuit. Depulſio eſt,Non oportuit. Quæſtio eſt,Oportuerítne. Ratio eſt, Sumptus enim, qui de publico dari ſolet,is ab Quæſtore non eſt datus. Infirmatio eſt, Vos tamen id quod publice vobis datum erat negotii,conficere oportebat. Iudicatio eſt,Cùm iis qui legati erant, ſumptus qui debebatur de publico, nou daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primum,ſicut in cæteris,ſiquid aut ex coniecturali, aut definitiua, aut ex alia conſtitutione ſumi poſſit, videre oportebit. Deinde pleraque ex comparatione,& ex relatione criminis in hanc quoque cauſam conuenire 87
poterunt. Accuſator autem illum,cuius culpa id factum reus dicet,primum defendet, ſi poterit:ſin minus poterit,negabit ad hoc iudicium illius, ſed huius quem ipſe accuſet,culpam pertinere. Poſtea dicet,ſuo quenque officio conſulere oportere: nec ſi ille peccaſſet, hunc oportuiſſe peccare. Deinde ille ſi deliquerit,ſeparatim illum,ſicut hũc accuſari oportere,& non cum huius defenſione coniungi illius accuſationem. Defenſor autem,cùm cætera,ſiqua ex aliis incident conſtitutionibus,pertractarit, de ipſa remotione ſic argumẽtabitur. Primum cuius acciderit culpa, demõſtrabit. Deinde cùm id aliena culpa accidiſſet,oſtendet ſe aut non potuiſſe,aut non debuiſſe id facere quod accuſator dicat oportuiſſe. Quod non potuerit,ex vtilitatis partibus, in quibus eſt ne-

180 cessitudinis vis implicata, demonstrabit. quod non debuerit, ex honestate consyderabitur. De vtroque distinctius in deliberatiuo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate: quód minus, quàm cõuenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis & studii fuerit in ipso: & id signis confirmandum huiusmodi, ex cætera diligentia, ex antefactis, aut dictis: atque hoc ipsi vtile fuisse facere, inutile autem non facere, & cum cætera vita magis hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimouebitur, vt in hac eadem re, si Quæstor mortuus esset, & idcirco legaris pecunia data non esset: accusatione alterius, & culpæ depulsione dempta, cæteris similiter vti locis oportebit, & ex concessionis partibus, quæ conuenient, assumere, de quibus póst nobis dicendum erit. Loci autem communes iidem
185 vtrisque ferè, qui superioribus assumptiuis incident. Hi tamen certissimi: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cùm in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsius autem rei fit remotio, cùm id quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi: In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcam sustinuit iussu imperatoris. Fœdere autẽ ab senatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio est, Dedi oportet. Depulsio est, Non oportet. Quæstio est, Oporteátne. Ratio est, Non enim meũ fuit officium, nec mea potestas: cùm & id ætatis nõ haberẽ, & priuatus essem, & esset summa cũ authoritate & potestate imperator, qui videret vt sa-
190 tis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est, Attamen quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te cõuenit. Iudicatio est, Cùm is qui potestatis nihil habuerit, iussu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedẽdúsne sit hostibus, nécne. Hoc genus causæ à superiore hoc differt, quód in illo concedit se reus oportuisse facere id quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimento, sine cõcessionis partibus. nam earum quædã maior vis est, quod pauló póst intelligetur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpã in aliũ transferre debet, sed demonstrare eã rem nec ad se, nec ad potestatem, neq; ad officium suũ pertinuisse, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quod accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Vt si quis eum accuset, qui, cùm prætor esset, in expe-
195 ditionem ad arma populum vocarit, cùm cõsules adessent. Nã vt in superiore exemplo reus ab suo officio ac potestate factũ dimouebat: sic in hoc ab eius officio ac potestate, qui accùsatur, ipse accusator factum remouendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab vtroque ex omnibus partibus honestatis, & omnibus vtilitatis partibus, exemplis, signis, ratiocinãdo quid cuiusque officii, iuris, potestatis sit, quæri oportebit: & fuerítne ei, quo de agitur, id iuris, officii, potestatis attributum, nécne. Locos autẽ communes ex ipsa re, si quid indignationis ac conquestionis habebit, sumi oportebit. Cõcessio est, per quam nõ factum ipsum improbatur ab reo: sed vt ignoscatur, id petitur. Cuius partes sunt duæ: purgatio, & deprecatio. Purgatio est, per quam eius qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet parteis treis: imprudentiã, casum, necessitudinem. Imprudentia est, cùm scisse
198 aliquid is qui arguitur, negat. Vt apud quosdã lex erat, ne quis Dianæ vitulũ immolaret. Nautæ quidã, cùm aduersa tempestate in alto iactarentur, vouerunt, si eo portu quẽ conspiciebãt, potiti essent, ei deo qui ibi esset, se vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanũ Dianæ eius, cui vitulũ immolari nõ licebat. Imprudẽtes legis, cũ exissent, vitulũ immolauerũt. Accusantur. Intẽtio est, Vitulũ immolastis ei deo,

cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, Nesciui non licere. Infirmatio est, Tamen quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est, Cùm id fecerit quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sitne supplicio dignus. Casus autem infertur in concessionem, cùm demonstrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obstitisse, vt in hac: Cùm Lacedæmoniis lex esset, vt hostias, nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale esset: hostias is qui redemerat, cùm sacrificii dies instaret, in vrbem ex agro cœpit agere: tum subitò magnis commotus tempestatibus fluuius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus est, vt eò traduci victimæ nullo modo possent. Redemptor suæ voluntatis ostendendæ causa hostias constituit omnes in litore, vt qui trans flumen essent, videre possent. Cùm omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accersierunt. Intentio est, Hostiæ quas debuisti, ad sacrificium præsto non fuerunt. Depulsio est concessio. Ratio, Flumen enim subitò accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, Tamen quoniam quod lex iubet, factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio est, Cùm in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit, qua in re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo, suppliciòne dignus sit. Necessitudo autem infertur, cùm vi quadam reus id quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo; Lex est apud Rhodios, vt si qua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. Cùm magna in alto tempestas esset, vis ventorũ inuitis nautis Rhodiorum in portũ nauim coegit. Quæstor nauim populi vocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio est, Rostrata nauis in portu deprehensa est. Depulsio est concessio. Ratio, Vi & necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est, Nauim ex lege tamen populi esse oportet. Iudicatio est, Cùm rostratã nauim in portu deprehensam lex publicarit, cùmque hæc nauis inuitis nautis vi tempestatis in portum coniecta sit, oporteátne eam publicari. Horum trium generum idcirco vnũ in locum contulimus exempla, quòd similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam ab accusatore induci oportebit, vt id quod voluntate factum negabitur, cõsulto factum suspicione aliqua demõstretur. Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ: & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo: & ab his id quod reus inferat, separare, id est ostendere dissimile, quòd leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare, potuisse euitari, & hac ratione prouideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset, aut nisi fecisset, præcaueri: & definitionibus ostendere, non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac si qua necessitudo turpitudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quiduis perpeti, mori deniq; satius fuisse, quàm eiusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex iis locis, de quibus in negotiali parte dictum est, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim consyderare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis vti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis partibus, turpe, aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab aduersario commissa sit: permagnum esse, & magno futurum detrimento, si ea res ab iis, qui potestatem habent iudicandi, neglecta sit. Defensor autem conuersis omnibus his partibus poterit vti. Maxime autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento, & se plus quàm fecerit, facere non po-

97 tuisse : & in omnibus rebus voluntatem spectari oportere : & se conuinci non posse, quòd non absit à culpa : & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quàm eum qui culpa careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris vnus in confessione, & alter, quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, vt non de facto, sed de facti causa quæratur. Defensoris autem, conquestio calamitatis eius, quæ non culpa, sed vi maiore quadam acciderit: & de fortunæ potestate, & hominum infirmitate, & vti suum animum, non euentum consyderent. In quibus omnibus conquestionem suarum ærumnarum, & crudelitatis aduersariorum indignationem inesse oportebit. Ac neminem mirari conueniet, si aut in iis, aut in aliis exemplis scripti quoque controuersiam adiunctam videbit. Quo de genere pòst erit nobis separatim dicendum, propterea quòd quædam genera causarum simpliciter, & ex sua vi consyderantur : quædam autem sibi aliud quoque aliquod controuersiæ ge-
98 nus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in vnamquanque causam transferre, quod ex eo quoque genere conueniet : vt in his exemplis concessionis inest omnibus scripti controuersia ea, quæ ex scripto & sententia nominatur. Sed quia de concessione loquebamur, in eam præcepta dedimus. alio autem loco de scripto, & sententia dicemus. nunc in alteram concessionis partem consyderationem intendemus. Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari potest: ideo quòd concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorū vindex esse debet, vt ignoscat, impetrare. Quare parte eius generis, cùm causam non in eo constitueris, vti licebit. Vt si pro aliquo claro aut forti viro, cuius in Remp. multa sint beneficia, dixeris, possis, cùm videaris non vti deprecatione, vti tamen ad hunc modum: Quòd si Iudices hic pro
99 suis beneficiis, pro suo studio, quod in vos habuit semper, tali suo tempore multorum suorum rectè factorum causa, vni delicto vt ignosceretis postularet: tamen dignum vestra mansuetudine, dignum virtute huius esset, Iudices, à vobis hanc rem hoc postulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locū communem ad ignoscendi voluntatem ducere. Quare hoc genus, quanquam in iudiciis non versatur, nisi quadam ex parte, tamen quia & pars ipsa inducenda nonnunquam est, & in Senatu, aut concilio sæpe omni in genere tractanda: in id quoque præcepta ponemus. Nam in Senatu, & in concilio de Siphace diu deliberatum est : & de Q. Numitorio Pullo, apud L. Opimium, & eius concilium diu ductum est: & magis in hoc quidem ignoscendi, quàm cognoscendi postulatio va-
100 luit. Nam semper animo bono se in populum Rom. fuisse non tam facilè probabat, cùm coniecturali constitutione vteretur, quàm vt propter posterius beneficiū sibi ignosceretur, cùm deprecationis partes adiungeret. Oportebit igitur eum, qui sibi vt ignoscatur, postulabit, cōmemorare, siqua sua poterit beneficia: & si poterit, ostendere ea maiora esse, quàm hæc quæ deliquerit, vt plùs ab eo boni, quàm mali profectum esse videatur. Deinde maiorum suorum beneficia, siqua extabunt, proferre. Deinde ostendere, nō odio, neq; crudelitate fecisse quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta aut probabili causa. Postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignouerint, confirmatum, omni tempore à tali ratione absuturum. Deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno iis qui sibi concesserint, vsui futurum. Postea si facultas erit, se aut consanguineum, aut iam à maioribus in primis amicum esse demonstra-
101 bit, & amplitudinem suæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se saluum velint, & dignitatem ostendere, & cætera ea quæ personis ad honestatem & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione, sine arrogantia in se esse demonstra-

bit, vt honore potius aliquo, quàm vllo supplicio dignus esse videatur. Deinde cæ-
teros proferre, quibus maiora delicta concessa sunt. Ac multum proficiet, si se mi-
sericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque i-
psum illud peccatum erit extenuãdum, vt quamminimum obfuisse videatur, & aut
turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. Deinde lo-
cis communibus misericordiam captare oportebit, ex iis præceptis, quæ in primo li-
bro sunt exposita. Aduersarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, sed o-
mnia ex crudelitate, & malitia facta dicet. Ipsum immisericordem, superbum fuis-
se: & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo pos- 102
se. Si beneficia proferet, aut aliqua de causa facta, non propter beneuolentiam de-
monstrabit, aut postea odium esse acre susceptum, aut illa omnia maleficiis esse de-
leta, aut leuiora beneficia, quàm maleficia, aut cùm beneficiis honos habitus sit,
pro maleficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile, ignosci. Dein-
de de quo vt potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non vti, summam esse
stultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habue-
rint. Locus autem communis erit indignatio maleficii, & alter locus eorum mise-
reri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseriis sint. Quo-
niam igitur in generali constitutione tandiu propter eius partium multitudinem
commoramur, ne fortè varietate & dissimilitudine rerum deductus alicuius ani-
mus, in quendam errorē deferatur, quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare te- 103
stet, admonendum videtur. Iuridicialem causam esse dicebamus, in qua æqui & ini-
qui natura, præmii aut pœnæ ratio quæreretur. Eas causas, in quibus de æquo, &
iniquo quæritur, exposuimus: nunc restat, vt de præmio, & de pœna explicemus.
Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmii alicuius petitione constant. nam & apud
iudices de præmio sæpe accusatorum quæritur: & à senatu, aut concilio aliquod
præmium sæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos, cùm aliquod exem-
plum ponamus, quod in senatu agatur, ab iudiciali genere exemplorum recedere.
Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cùm ad eam di-
ctionem sententiarum quoque ratio accommodetur, id non, si per sententiæ di-
ctionem agitur, deliberatiuum est: sed quia de homine statuitur, iudiciale est ha-
bendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum vim & naturam cog- 104
nouerit, cùm genere primo, tum etiam forma eas intelliget dissidere. Cæteris au-
tem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc
de præmiis consyderemus. L. Licinius Crassus consul, quosdam in citeriore Gallia,
nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, vt di-
gni essent, qui hostes Romani P. esse dicerentur: quòd tamen excursionibus, & la-
trociniis infestam prouinciam redderent, consectatus est, & confecit. Romam re-
diit, triumphum ab senatu postulat. Hîc, vt & in deprecatione, nihil ad nos attinet,
rationibus & infirmationibus rationum supponendis ad iudicationem peruenire:
propterea quòd nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex
erit iudicatio, & in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione, huiusmodi, O-
porteátne pœna affici. In hac huiusmodi, Oporteátne præmium dari. Nunc ad 105
præmii quæstionem appositos locos exponemus. Ratio igitur præmii quatuor
est in parteis distributa: in beneficia, in hominem, in præmii genus, in faculta-
tes. Beneficia ex sua vi, ex tempore, ex animo eius qui fecerit, ex casu consy-
derantur. Ex sua vi quærentur hoc modo: Magna an parua, facilia an difficilia,
singularia sint an vulgaria, vera an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex
tempore autem, si tum cùm indigeremus, cùm cæteri non possent, aut nollent
opitulari, si tum cùm spes deseruisset, opitulatus sit. Ex animo, si non sui commodi

causa, sed eo consilio fecit omnia, vt hoc conficere posset. Ex casu, si non fortuna,
sed industria factum videbitur, aut si industriæ fortuna obstiterit. In hominem au-
106 tem, quibus rationibus vixerit, quid sumptus in eam rem, aut laboris insumpserit, &
siquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium si-
bi postulet: num aliquando ipse talem ob causam aliquem præmio affici negarit o-
portere: aut num iam satis pro eo quod fecerit, honos habitus sit: aut num necesse
fuerit ei facere id quod fecerit: aut num huiusmodi sit factum, vt nisi fecisset, sup-
plicio dignus esset, non quia fecerit, præmio: aut num ante tempus præmium petat,
& spem incertam certo venditet pretio: aut num quo supplicium aliquod vitet, eo
præmium postulet, vti de se præiudicium factum esse videatur. In præmii autem ge-
nere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, & quanto quæque res præ-
mio digna sit, consyderabitur. Deinde apud maiores, quibus hominibus, & quibus
de causis talis honos sit habitus, quæretur. Deinde ne is honos nimium peruagetur.
Atque hic eius, qui contra aliquem præmium postulantem dicet, locus erit cómu-
107 nis, præmia virtutis & officii sancta & casta esse oportere: neque ea aut cum impro-
bis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homi-
nes virtutis cupidos fore, virtutis præmio peruulgato. Quæ enim rara & ardua sint,
ea ex præmio pulchra & iucunda hominibus videri. Et tertius, si exiſtāt, qui apud ma-
iores nostros ob egregiā virtutē tali honore dignati sunt, nónne de sua gloria, cùm
pari præmio tales homines affici videant, deliberari putent: & eorum enumeratio, &
cum eis quos contra dicat, comparatio. Eius autem qui præmiū petet, facti sui am-
plificatio, & eorum qui præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde cæte-
ros à virtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autem
consyderantur, cùm aliquod pecuniarium præmium postulatur, in quo verum co-
108 piane sit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, consyderatur. Loci communes, fa-
cultates augere, non minuere oportere, & impudentem esse, qui pro beneficio non
gratiam, verùm mercedem postulet: contra autem de pecunia ratiocinari sordidum
esse, cùm de gratia referenda deliberetur: & se non pretium pro facto, sed honorē; ita
vt factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de cōstitutionibus quidem satis dictum
est: nunc de iis controuersiis, quæ in scripto versantur, dicendum videtur.

IN SCRIPTO versatur controuersia, cùm ex scriptionis ratione aliquid dubii
nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto, & sententia, ex contrariis legibus, ex ratio-
cinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controuersia, cùm quid
senserit scriptor, obscurum est, quòd scriptum duas pluresúe res significat, ad hunc
modum: Paterfamilias, cùm filium hæredem faceret, vasorum argenteorum cētum
109 pondo vxori suæ sic legauit: Hæres meus vxori meæ vasorum argenteorum pondo
centum, quæ volet, dato. Post mortem eius vasa magnifica, & prætiose cælata petit à
filio mater: ille se quæ ipse vellet, debere dicit. Primum si fieri poterit, demonstran-
dum est non esse ambigue scriptum, propterea quòd omnes in consuetudine ser-
monis sic vti solent eo verbo vno, pluribúsue in ea sententia, in qua is qui dicet, ac-
cipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore, & ex inferiore scriptura do-
cendum id quod quæratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba con-
syderentur, omnia, aut pleraque ambigua visum iri. quæ autem ex omni consyde-
rata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in
sententia scriptor fuerit, ex cæteris eius scriptis, ex factis, ex dictis, animo, atque vita
eius sumi oportebit: & eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo
110 quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, siquid aut ad id appositum sit,
quod nos interpretemur, aut ei, quod aduersarius intelligat, aduersetur. Nam fa-
cile, quid verisimile sit eum voluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, & ex perso-
na scriptoris, atque iis rebus, quæ personis attributæ sunt, consyderabitur.

Deinde erit demonſtrãdum, ſiquid ex ipſa re dabitur facultatis, id quod aduerſarius intelligat, multo minus commode fieri poſſe, quàm id quod nos accipimus, quòd illius rei neque adminiſtratio, neque exitus vllus extet: nos quod dicamus, facilè & commode tranſigi poſſe. vt in hac lege: (nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur.) Meretrix coronam auream ne habeto: ſi habuerit, publica eſto. contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, poſſe dici, neque adminiſtrationem eſſe vllam publicæ meretricis, neq; exitum legis in meretrice publicanda: at in auro publicando, & adminiſtrationem, & exitum facilem eſſe, & incommodi nihil ineſſe. 110 Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num illo probato, quod aduerſarius intelligat, vtilior res, aut honeſtior, aut magis neceſſaria, à ſcriptore neglecta videatur. Id fiet, ſi id quod nos demonſtrabimus, honeſtum, aut vtile, aut neceſſarium demonſtrabimus: & ſi id quod ab aduerſariis dicetur, minime eiuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controuerſia, dare operam oportebit, vt de eo quod aduerſarius intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur. Permultum autem proficiet illud demonſtrare, quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id quod aduerſarius accipiat, fieri aut intelligi voluiſſet: vt in hac cauſa, in qua de vaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe adſcribi, quæ volet, ſi hæredis voluntati permitteret. Eo enim non adſcripto, nihil ineſſe dubitationis, quin hæres, quæ ipſe vellet, daret. Amẽtiæ igitur fuiſſe, 111 cùm hæredi vellet cauere, id aſcribere, quo non adſcripto nihilominus hæredi caueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in cauſis vti oportebit: ſi hoc modo ſcripſiſſet, iſto verbo vſus non eſſet, non iſto loco verbum iſtud collocaſſet. Nam ex his ſententia ſcriptoris maxime perſpicitur. Deinde quo tempore ſcriptum ſit, quærendum eſt, vt, quod eum voluiſſe in eiuſmodi tempore veriſimile ſit, intelligatur. Pòſt ex deliberationis partibus, quid vtilius, & quid honeſtius, & illi ad ſcribendum, & his ad comprobandum ſit, demonſtrandum: & ex his ſiquid amplificationis dabitur, communibus vtrinque locis vti oportebit. Ex ſcripto & ſententia controuerſia conſiſtit, cùm alter verbis ipſis quæ ſcripta ſunt, vtitur: alter ad id quod ſcriptorem ſenſiſſe dicet, omnem adiungit dictionem. Scriptoris autem ſententia ab eo qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtrabitur: tum aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id quod 113 inſtituit, accõmodabitur. Semper ad idem ſpectare, hoc modo: Paterfamiliâs, cùm liberorum nihil haberet, vxorem autem haberet, in teſtamento ita ſcripſit: Si mihi filius genitus fuerit vnus, pluréſve, is mihi hæres eſto. Deinde quæ aſſolent. Poſtea, Si filius antè moritur, quàm in tutelam ſuam venerit, tu mihi (dicebat) ſecundus hæres eſto. Filius non eſt natus: ambigunt agnati cum eo qui eſt ſecundus hæres, ſi filius antè, quàm in tutelam veniat, mortuus ſit. In hoc genere nõ poteſt hoc dici, ad tempus, aut ad euentum aliquem ſententiam ſcriptoris oportere accommodari: propterea quòd ea ſola demonſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptũ dicet, ſuam eſſe hæreditatem defendit. Alterum autem genus eſt eorum qui ſententiam inducunt, in quo non ſimplex voluntas ſcriptoris oſtenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat: ſed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. 114 Ea partibus iuridicialis aſſumptiuæ maximè ſuſtinetur. Nam tum inducitur comparatio, vt in eo qui, cùm lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hoſtibus opprimerẽtur, ſi foris eſſent, quòd prope muros caſtra hoſtes haberent. Tum relatio criminis, vt in eo qui, cùm cõmunis lex omniũ, hominẽ occidere vetaret, tribunus militem ſuũ, qui vim ſibi inferre conabatur, occidit. Tũ remotio criminis, vt in eo qui, cũ lex quibus diebus in legationẽ proficiſceretur, præſtituetat, quia ſumptũ nõ dedit Quæſtor, profectus nõ eſt. Tũ cõceſſio per purgationẽ, & per imprudẽtiã, vt in vituli immo-

latione:& per vim,vt in naui rostrata:& per casum, vt in Eurotæ fluminis magnitu-
115 dine.Quare aut ita sententia inducetur, vt vnũ quiddam voluisse scriptor demõstre-
tur:aut sic,vt in eiusmodi re & tẽpore hoc voluisse doceatur. Ergo is, qui scriptum
defendit,his locis plerunq; omnibus,maiore autẽ parte semper poterit vti.Primum
scriptoris collaudatione,& loco communi:nihil eos qui iudicent,nisi id quod scri-
ptum sit,spectare oportere:& hoc eò magis,si legitimum scriptũ proferetur, id est,
aut lex ipsa,aut ex lege aliquid. Postea,quod vehementissimum est, facti aut inten-
tionis aduersariorum cum ipso scripto contentione,quid scriptum sit,quid factum,
quid iuratus iudex : quem locum multis modis variare oportebit , tũ ipsum secum
admirantem,quidnam cõtra diei possit: tum ad Iudicis officium reuertentem,& ab
eo quærentem,quid prætetea audire,aut expectare debeat: tum ipsum aduersarium,
116 quasi intentantis loco producendo,hoc est interrogando, vtrum scriptũ neget esse
eo modo,an ab se contra factum esse,aut contra contendi posse neget,vtrum nega-
re ausus sit,se dicere desiturum.Si neutrum neget, & contra tamen dicat nihil esse
quo hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur : in hoc ita com-
morari conuenier,quasi nihil præterea dicendum sit, & quasi contra dici nihil pos-
sit,sæpe id quod scriptum est, recitando, sæpe cum scripto factum aduersarii confli-
gendo,atque interdum acriter ad iudicem ipsum reuertendo. Quo in loco iudici
demonstrandum est, quid iuratus sit, quid sequi debeat : duabus de causis iudicem
dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure,aut neget aliquid aduersarius.cùm &
scriptum sit aperte,& aduersarius omnia confiteatur: tum iudicem legi parere,non
interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato,tum diluere ea quæ contra dici
117 poterant, oportebit. Contra autem dicetur,si aut prorsus aliud sensisse scriptor, &
scripsisse aliud demonstrabitur, vt in illa de testamento, quam posuimus, contro-
uersia:aut si causa assumptiua inferetur, quamobrem scripto non potuerit, aut non
oportuerit obtemperari. Si aliud sensisse scriptor,aliud scripsisse dicetur,is qui scri-
pto vtetur,hoc dicet,non oportere de eius voluntate nos argumẽtari, qui ne id fa-
cere possemus, iudicium nobis reliquerit suæ voluntatis : multa incommoda con-
sequi,si instituatur,vt à scripto recedatur. Nam & eos qui aliquid scribant, non exi-
stimaturos id quod scripserint,ratum futurum: & eos qui iudicent, certum quid se-
quantur,nihil habituros,si semel à scripto recedere consueuerint.Quòd si voluntas
scriptoris cõseruanda sit,se,non aduersarios à voluntate eius stare. Nam multo pro-
pius accedere ad scriptoris voluntatem eum,qui ex ipsius eam literis interpretetur,
118 quàm illum qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet,quod ille suæ vo-
luntatis quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspicionibus perscrutetur. Sin
causam afferet is,qui à sententia stabit,primum erit contradicendum, quàm absur-
dum non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam inuenire.
Deinde conuersa omnia esse,antè solitos esse accusatores iudicibus persuadere,affi-
nem esse alicuius culpæ eum qui accusaretur, causam proferre quæ eum ad peccan-
dũ impulisset:nunc ipsum reũ causam afferre quare deliquerit. Deinde hanc induce-
re partitionẽ,cuius in singulas partes multæ cõuenient argumentationes. Primum
nulla in lege vllam causam cõtra scriptum accipi conuenire. deinde si in cæteris le-
gibus conueniat,hanc esse huiusmodi legem,vt in ea non oporteat. Postremo si in
hac quoq; lege oporteat,hanc quidem causam accipi minime oportere. Prima pars
119 his ferè locis confirmabitur, scriptori neque ingenium,neque operam,neque vllam
facultatem defuisse,quo minus posset aperte perscribere id quod cogitaret: nec fuis-
se ei graue,nec difficile eam causam excipere,quã aduersarii proferant,si quicquã ex-
cipiendũ putasset:cõsueuisse eos qui leges scribant,exceptionibus vti. Deinde opor-
ter recitare leges cum exceptionibus scriptas,& maxime videre,si qua in ea ipsa lege,
qua de agitur,sit exceptio aliquo in capite,aut apud eundẽ legis scriptorẽ,quo magis

probetur eum fuiſſe excepturum,ſiquid excipiendum putaret.& oſtendere, cauſam
accipere,nihil aliud eſſe, niſi legem tollere:ideo quòd cùm ſemel cauſa conſydere-
tur, nihil attineat eam ex lege cõſyderare:quippe quæ in lege ſcripta non ſit. Quod
ſi ſit inſtitutum, omnibus cauſam dari,& poteſtatē peccandi,cùm intellexerint vos
ex ingenio eius,qui contra legem fecerit,non ex lege,in quam iurati ſitis,rem iudi-
cate.Deinde & ipſis iudicibus iudicandi,& cæteris ciuibus viuendi rationes pertur- 110
batum iri,ſi ſemel à legibus receſſum ſit. Nam & Iudices neque quid ſequantur ha-
bituros, ſi ab eo quod ſcriptum ſit, recedant: neque quo pacto aliis improbare poſ-
ſint,quòd contra legem iudicarint : & cæteros ciues, quid agant ignoraturos, ſi ex
ſuo quiſque conſilio,& ex ea ratione,quæ in mentē aut in libidinem venerit,non ex
communi præſcripto ciuitatis vnamquanque rem adminiſtrabit. Poſtea quærere à
iudicibus ipſis, quare in alienis detineātur negotiis:cur Reipublicæ munere impe-
diantur, cùm ſæpius ſuis rebus & commodis ſeruire poſſint: cur in certa verba iu-
rent:cur certo tempore conueniant,certo diſcedant. Nihil quiſquam afferat cauſæ,
quo minus frequenter operam Reipub.det,niſi quæ cauſa in lege excepta ſit : an ſe
legibus obſtrictos in tantis moleſtiis eſſe æquum cenſeant : aduerſarios noſtros le-
ges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, ſi eius rei cauſam,pro- 111
pter quam ſe reus cõtra legem feciſſe dicat,exceptionem ipſe in lege adſcribat, paſ-
ſuríne ſint.Poſtea hoc quod faciat,indignius,& impudentius eſſe,quàm ſi adſcribat.
Age porro, quid ſi ipſi velint Iudices adſcribere,paſſuruſne ſit populus? atq; hoc eſſe
indignius,quam rem verbo,& literis mutare non poſſint,eam re ipſa,& iudicio ma-
xime commutare. Deinde indignum eſſe, de lege aliquid derogari,aut legem ab-
rògari, aut aliqua ex parte commutari: cùm populo cognoſcendi, & probandi,aut
improbandi poteſtas nulla fiat,hoc ipſis iudicibus inuidioſiſſimum futurum. Non
hunc locum eſſe,neque hoc tempus legum corrigendarum, apud populum hoc,&
per populum agi cõuenire.Quod ſi nunc id agant,velle ſe ſcire,qui lator ſit,qui ſint
accepturi: ſe actiones videre, & diſſuadere velle. Quòd ſi hæc cùm ſumme inutilia, 112
tum multo turpiſſima ſint,legem cuiuſmodi ſit in præſentia,conſeruari à iudicibus,
pòſt ſi diſpliceat,à populo corrigi conuenire. Deinde ſi ſcriptum non extaret, ma-
gnopere quæreremus:neque iſti,ne ſi extra periculũ quidem eſſet,crederemus.Nũc
cùm ſcriptũ ſit, amētiam eſſe eius qui peccarit potius, quàm legis ipſius verba cog-
noſcere . His & huiuſmodi rationibus oſtēditur, cauſam extra ſcriptum accipi non
oportere.Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum,ſi in cæteris legibus oporteat,in
hac non oportere.Hoc demonſtrabitur,ſi lex aut ad res maximas,vtiliſſimas,hone-
ſtiſſimas,religioſiſſimas videbitur pertinere:aut inutile,aut turpe, aut nefas eſſe tali
in re non diligentiſſime legi obtemperare:aut ita lex diligenter perſcripta demon-
ſtrabitur,ita cautum vnaquaque de re, & ita quod oportuerit exceptum,vt minime
conueniat quicquam in tam diligenti ſcriptura præteritum arbitrari. Tertius locus 113
eſt ei,qui pro ſcripto dicet,maxime neceſſarius, per quem oſtēdat oportet, ſi eò ve-
niat,cauſam contra ſcriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab aduerſa-
riis afferatur : qui locus idcirco eſt huic neceſſarius, quòd ſemper is,qui contra ſcri-
ptum dicit,æquitatis aliquid afferat oportet.Nam ſumma impudentia eſt, eum qui
contra quod ſcriptum ſit,aliquid probare velit,non æquitatis præſidio id facere co-
nari. Siquid igitur ex hac ipſa quippiam accuſator deroget, omnibus partibus iu-
ſtius,& probabilius accuſare videatur. Nam ſuperior oratio hoc omnis faciebat, vti
iudices,etiam ſi nollent,neceſſe eſſet: hæc autem etiã ſi neceſſe non eſſet, vt vellent
contra iudicare. Id autem fiet, ſi quibus ex locis culpa demonſtrabitur, non eſſe in
eo,qui comparatione,aut remotione,aut relatione criminis,aut conceſſionis parti-
bus ſe defendit:de quibus antè, vt potuimus,diligenter perſcripſimus. Si de his lo-
cis,quæ res poſtulabit, ad cauſam aduerſariorum improbandam transferemus : aut

114 ſi cauſæ & rationes afferentur, quare, & quo conſilio ita ſit in lege aut in teſtamento
ſcriptum, vt ſententia quoq; & voluntate ſcriptoris, non ipſa ſolum ſcripturæ cauſa
confirmatum eſſe videatur: aut aliis quoque conſtitutionibus factum coarguetur.
Contra ſcriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas
cauſæ demonſtretur. aut oſtendet quo animo, quo conſilio, qua de cauſa fecerit: &
quancunque cauſam aſſumet, aſſumptionis partibus ſe defendet, de quibus antè di-
ctum eſt. Atq; hoc in loco cùm diutius commoratus, ſui facti rationem, & æquita-
tem cauſæ exornauerit: tum ex his locis ferè contra aduerſarios dicet, oportere cau-
ſas accipi: demonſtrabit nullam eſſe legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam
fieri velit: omnia ſupplicia, quæ à legibus proficiſcantur, culpæ ac malitiæ vindican-
dæ cauſa conſtituta eſſe: ſcriptorē ipſum, ſi exiſtat, factum hoc probaturum: & idem
115 ipſum, ſi ei talis res accidiſſet, facturum fuiſſe: & ea re legis ſcriptorem certo ex or-
dine iudices, certa ætate præditos conſtituiſſe, vt eſſent, non qui ſcriptum ſuum re-
citarent, quod quiuis puer facere poſſet, ſed qui cogitationem aſſequi poſſent, & vo-
luntatem interpretari. Deinde illum ſcriptorem, ſi ſcripta ſua ſtultis hominibus, &
barbaris iudicibus cōmitteret, omnia ſumma diligentia perſcripturum fuiſſe: nunc
verò quòd intelligeret quales viri iudicaturi eſſent, idcirco eum quæ perſpicua vi-
deret, non adſcripſiſſe: neque enim vos ſcripti ſui recitatores, ſed voluntatis inter-
pretes fore putauit. Poſtea quærere ab aduerſariis, Quid ſi hoc feciſſem? quid ſi hoc
accidiſſet? eorū aliquid, in quibus aut cauſa ſit honeſtiſſima, aut neceſſitudo certiſſi-
ma, túmne accuſaretis? Atqui hoc lex nuſquam excepit. Nō ergo omnia ſcriptis, ſed
116 quædam quæ perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde nullam rem ne-
que legibus, neque ſcriptura vlla: deniq; ne in ſermone quidem quotidiano, atque
imperiis domeſticis rectè poſſe adminiſtrari, ſi vnuſquiſque velit verba ſpectare, &
non ad voluntatem eius qui verba habuerit, accedere. Deinde ex vtilitatis & hone-
ſtatis partibus oſtendere, quàm inutile, aut quàm turpe ſit id quod aduerſarii dicant
fieri oportuiſſe, aut oportere: & id quod fecerimus, aut poſtulemus, quàm vtile, aut
quàm honeſtum ſit. Deinde leges nobis charas eſſe, non propter literas, quæ tenues
& obſcuræ notæ ſint voluntatis: ſed propter earū rerum, quibus deſcriptum eſt, vti-
litatem, & eorum qui ſcripſerint, ſapientiam & diligentiam. Poſtea quid ſit lex de-
ſcribere, vt ea videatur in ſententiis, non in verbis conſiſtere: & iudex is videatur le-
gi obtemperare, qui ſentētiam eius, non qui ſcripturam ſequatur. Deinde quàm in-
117 dignum ſit eodem affici ſupplicio eum, qui propter aliquod ſcelus & audaciam con-
tra legem fecerit, & eum, qui honeſta aut neceſſaria de cauſa, non ab ſententia, ſed
ab literis legis receſſerit: atq; his & huiuſmodi rationibus & accipi cauſam, & in hac
lege accipi, & eam cauſam quam ipſe afferat, oportere accipi demōſtrabit. Et quem-
admodum ei dicebamus, qui à ſcripto diceret, hoc fore vtiliſſimum, ſiquid de æqui-
tate ea quæ cum aduerſario ſtaret, derogaſſet: ſic huic qui cōtra ſcriptum dicet, plu-
rimum proderit ex ipſa ſcriptura aliquid ad ſuam cauſam conuertere, aut ambigue
aliquid ſcriptum oſtendere. Deinde ex illo ambiguo eam partē, quæ ſibi proſit, de-
fendere: aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo vrgeri videatur, ad
ſuæ cauſæ commodum traducere: aut ex ſcripto, non ſcriptum aliquod inducere per
118 ratiocinationem, de qua pòſt dicemus. Quacunq; autem in re quamuis leuiter pro-
babili ſcripto ipſo ſe defenderit, etiam cū æquitate cauſa abundabit, neceſſariò mul-
tum proficiet, ideo quòd ſi id quo nititur aduerſariorum cauſa, ſubduxerit, omnem
illam eius vim & acrimoniam lenierit ac diluerit. Loci autem communes certis ex
aſſumptionis partibus in vtranque partem conuenient. Præterea eius qui à ſcripto
dicet, leges ex ſe, nō ex eius qui contra commiſerit, vtilitate ſpectari oportere, & le-
gibus antiquius haberi nihil oportere. Contra ſcriptum, leges in conſilio ſcriptoris,
& vtilitate communi, non in verbis conſiſtere: Quàm indignum ſit æquitatem lite-

ris vrgeri,quæ voluntate eius qui scripserit,defendatur. Ex contrariis autem legibus cōtrouersia nascitur,cùm inter se duæ videntur leges,aut plures discrepare,hoc modo:Lex est,Qui tyrãnum occiderit,olympionicarum præmium capito,& quam volet sibi rem à magistratu deposcito,& magistratus ei concedito. Et altera lex,Tyranno occiso, quinque eius proximos cognatione magistratus necato.Alexãdrum, qui apud Phæreos in Thessalia tyrannidem occuparat, vxor sua, cui Thebe nomen fuit,noctu,cùm simul cubaret,occidit.Hæc filium suum quem ex tyranno habebat, sibi præmii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est.In hoc genere vtranque in partem iidem loci,atque eadem præcepta cōuenient,ideo quòd vterque suam legem confirmare, cōtrariam infirmare debebit. Primum igitur leges oportet contendere,cōsyderando vtra lex ad maiores, hoc est ad vtiliores,ad honestiores,ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt si leges duæ,aut si plures, aut quotquot erunt, conseruari non possint, quia discrepant inter se:ea maxime conseruanda putetur,quæ ad maximas res pertinere videatur.Deinde vtra lex posterius lata sit.nam postrema quæque grauissima est. Deinde vtra lex iubeat aliquid,vtra permittat. nam id quod imperatur, necessarium: illud quod permittitur, voluntarium est. Deinde in vtra lege, si non obtemperatum sit, pœna afficiatur,aut in vtra maior pœna statuatur.Nam maxime conseruanda est ea, quæ diligentissima & sancta est. Deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. nam sæpe ea quæ vetat,quasi exceptione quadam corrigere videtur illam quæ iubet. Deinde vtra lex de genere omni,vtra de parte quadam,vtra communiter in plures, vtra in aliquam certam rem scripta videatur. nam quæ in partem aliquam, & quæ in certã quandam rem scripta est, promptius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere.Deinde ex lege,vtrum statim fieri necesse sit,vtrum habeat aliquam moram,& sustentationem. nam id quod statim faciendum sit, perfici priùs oportet: deinde operam dare,vt sua lex ipso scripto videatur niti.Contraria autẽ,aut per ambiguum, aut per ratiocinationem,aut per definitionem induci, quo sanctius & firmius id videatur esse, quod apertius descriptum sit. Deinde suæ legis ad scriptum ipsam sententiam quoque adiungere: contrariam legem item ad aliam sententiam traducere,vt si fieri poterit,ne discrepare quidem videãtur inter se.Postremo facere,si causa dabit facultatem, vt nostra ratione vtraque lex conseruari videatur, & aduersariorum ratione altera sit necessariò negligenda.Locos autem communes,& quos ipsa causa det, videre oportebit, & ex vtilitatis & honestatis amplissimis partibus sumere,demonstrantem per amplificationem,ad vtram potius legem accedere oporteat.

Ex ratiocinatione nascitur controuersia, cùm ex eo quod vspiam est, ad id quod nusquam scriptum est,peruenitur,hoc pacto:Lex est,Si furiosus est, agnatorũ gentiliúmque in eo pecuniáque eius potestas esto. Et Lex,Paterfamiliâs vti super familia pecuniáque sua legauerit,ita ius esto.Et Lex,Si paterfamiliâs intestato moritur, familia, pecuniáque eius agnatorum gentiliúmque esto. Quidam iudicatus est parentem occidisse,ei statim,quòd effugiendi potestas non fuit, ligneæ soleæ in pedes inductæ sunt. Os autem obuolutum est folliculo, & præligatum: deinde est in carcerem deductus,vt ibi esset tãtisper,dum culeus,in quem coniectus in profluentem deferretur,compararetur.Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferũt, & testes adducunt.Hæredes quos ipse iubet,scribũt: tabulæ obsignãtur. De illo pòst supplicium sumitur.Inter eos qui hæredes in tabulis scripti sunt,& inter agnatos de hæreditate controuersia est. Hìc certa lex,quæ testamenti faciendi iis qui in eo loco sint,adimat potestatem,nulla profertur.Ex cæteris legibus,& quæ hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt,& quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent,per ratiocinationem veniendum est ad eiusmodi rationem, vt quæratur, habuerítne testamenti faciendi potestatem . Locos autem in hoc genere argumentandi hos, &

huiusmodi quosdam esse arbitramur. Primum eius scripti quod proferas, laudationem & confirmationē. Deinde eius rei qua de quæratur, cùm eo de quo constat, collationem eiusmodi, vt id de quo quæritur, rei de qua constet, simile esse videatur. Postea admirationem percontatione, qui fieri possit, vt qui hoc æquum esse cōcedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum: quòd, cùm de illa esset scriptum, de hac re is qui scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quòd ex cæteris, de quibus scriptum sit, in-
134 telligi possint. Deinde æquitas rei demonstranda est, vt in iuridiciali absoluta. Contra autem qui dicet, similitudinem infirmare debebit: quod faciet, si demonstrabit illud quod conferatur, ab eo cui cōferatur, diuersum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: siquo in numero illud quod per similitudinem affertur, & quo in loco illud cuius causa affertur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur, vt non idem videatur de vtraque existimari oportere. Ac si ipse quoque poterit ratiocinationibus vti, iisdem ratiocinationibus, de quibus antè dictum est, vtetur: si non poterit, negabit oportere quicquam, nisi quod scriptum sit, consyderare: periclitari omnia iura, si similitudines accipiantur: nihil esse penè, quod non alteri simile esse videatur: multis dissimilibus rebus in vnamquanque rem tantùm singulas esse leges: omnia posse inter se
135 vel similia, vel dissimilia demonstrari. Loci communes à ratiocinatione, oportere coniectura ex eo quod scriptum sit, ad id quod non sit scriptum, peruenire: & neminem posse omnes res per scripturam complecti, sed eum commodissime scribere, qui curet, vt quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiusmodi coniecturam diuinationem esse, & stulti scriptoris esse non posse omnibus de rebus cauere, quibus velit. Definitio est, cùm in scripto verbum aliquod est positum, cuius de vi quæritur, hoc modo: Lex, Qui in aduersa tempestate nauim reliquerint, omnia amittunto: eorum nauis & onera sunto, qui in naui remanserint. Duo quidam, cùm iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animaduerterunt: misericordia commoti, nauim ad eum applicuerunt, hominem ad se sustulerunt.
136 Postea aliquanto ipsos quoque tempestas vehementius iactare cœpit, vsque adeo, vt dominus nauis, cùm idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexam trahebat, nauim quoad posset, moderaretur: ille autem cuius merces erant, in gladium in naui ibidem incumberet. Hîc ille naufragus ad gubernaculum accessit, & naui quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem, qui in gladiū incubuerat, leuiter saucius, facilè est ex vulnere recreatus. Nauim cum onere horum trium suam quisque esse dicit. Hîc omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nascitur controuersia. Nam & relinquere nauem, & remanere in naui, denique nauis ipsa quid sit, definitionibus quæritur. iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua constitutio tractabitur. Nunc expositis iis argu-
137 mentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus & demonstratiuum argumentandi locos & præcepta dabimus, non quo non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur, sed quia proprii tantùm harum causarum quidam loci sunt, non à constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudiciali genere finē esse æquitatem, hoc est partem quandam honestatis. In deliberatiuo autem Aristoteli placet vtilitatem: nobis & honestatem & vtilitatem. In demōstratiuo autem honestatem. Quare in quoque genere causæ quædam argumentationes communiter ac similiter tractabuntur: quædam separatius ad finem, quò referri omnem rationem opor-

tet, adiungentur. Atque vniuscuiusque constitutionis exemplum supponere non grauaremur; nisi illud videremus, quemadmodum res obscuræ, dicendo fierent a- 138
pertiores, sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

RERVM expetendarum tria genera sunt. Par autē numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam quod sua vi nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahēs sua dignitate: quod genus, virtus, sciētia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturam, sed propter fructum atque vtilitatem: quod genus, pecunia est. Est porrò quiddam ex horū partibus iunctum, quod & sua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ se gerit quādam vtilitatem, quo magis expetatur: vt amicitia, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facilè tacentibus nobis intelligētur. Sed vt expeditius ratio tradatur, ea quæ posuimus, breui nominabuntur. Nam in primo quidem genere quæ sunt, honesta appellabuntur. Quæ
autem in secundo, vtilia. Hæc autem tertia, quia partem honestatis & vtilitatis con- 139
tinent, & quia maior est vis honestatis, iunctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, vt appetendarum rerum partes sint, honestas & vtilitas, vitandarum, turpitudo & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & personis consyderatur. De vtraque pòst apertius perscribemus. Nūc honestatis rationes primum explicemus.

Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare cùm eius duæ partes sint, quarum altera simplex, altera iuncta sit, simplicem prius consyderemus. Est igitur in eo genere omnes res vna vi atque vno no-
mine amplexa virtus. Nam virtus, est animi habitus naturæ modo rationi consenta- 140
neus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis consyderanda. Habet igitur parteis quatuor: prudētiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia, est rerum bonarum, & malarum, & vtrarumque sciētia. Partes eius, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria est, per quam animus repetit illa quæ fuerunt. Intelligētia est, per quam ea perspicit quæ sunt. Prouidentia est, per quam futurū aliquid videtur, antè quàm factum sit. Iustitia, est habitus animi, communi vtilitate conseruata, suam cuique tribuens dignitatem. Eius initium est ab natura profectum. Deinde quædam in cōsuetudinem ex vtilitatis ratione venerūt: postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum
metus & religio sanxit. Natura ius est, quod non opinio genuit, sed quædam in- 141
nata vis inseruit: vt religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, obseruātiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cuiusdam naturæ (quam diuinam vocant) curam, ceremoniamque affert. Pietas, per quam sanguine coniunctis, patriæque beneuolis, officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est, per quam vis & iniuria, & omnino omne quod obfuturum est, defendendo aut vlciscendo propulsatur. Obseruantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam & honore dignantur. Veritas est, per quam immutata ea quæ sunt, aut antè fuerunt, aut futura sunt, dicūtur. Consuetudine ius est, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit vsus, vt religionē: aut siquid eorum quæ antè diximus, ab natura profectum, maius factum propter consuetudinem vi-
demus, aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pa- 142
ctum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit. Par, quod inter omnes æquabile est. Iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorum iam sententiis cōstitutum est. Lege ius est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, vt obseruet, continetur. Fortitudo, est consyderata periculorum susceptio, & laborū per-

pessio. Eius partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseuerantia. Magnificentia, est rerum magnarum & excelsarum, cum animi ampla quadam, & splendida propositione agitatio, atque administratio. Fidentia est, per quá magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocauit. Patientia, est honestatis, aut vtilitatis causa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpessio. Perseuerantia, est in ratione bene considerata, stabilis & perpetua per-
143 mansio. Temperantia, est rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus, animi firma & moderata dominatio. Eius partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas consilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius inuectionis cócitati comitate retinétur. Modestia, per quam pudor honestus claram & stabilem comparat authoritatem. Atque hæc omnia propter se solum, vt nihil adiungatur emolumenti, petenda sunt. Quod vt demonstretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum est. Propter se autem vitanda sunt, non ea modò, quæ his contraria sunt, vt fortitudini ignauia, & iustitiæ iniustitia: verumetiam illa quæ propinqua videntur, & finitima esse, absunt autem longissime: quod genus, fidentiæ contrarium est diffidentia, & ea re vitium est. Audacia non contrarium, sed
144 oppositum est, ac propinquum, & tamen vitium est. Sic vnicuiq; virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum: vt audacia, quæ fidentiæ: pertinacia, quæ perseuerantiæ finitima est: superstitio, quæ religioni propinqua est, aut sine vllo certo nomine. Quæ omnia item vti contraria rerum bonarum in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est: nunc de eo, in quo vtilitas quoque adiungitur, quod tamen honestum vocamus, dicédum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cùm dignitate, tum fructu quoque suo ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria, est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honesta & cultu, & honore, & verecundia digna authoritas. Amplitudo, potentiæ, aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum eius pari volun-
145 tate. Hîc, quia de ciuilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiúgimus, vt eorum quoque causa petenda videatur: ne fortè qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant: quanquam sunt, qui propter vtilitatem modò petendam putant amicitiam: sunt qui propter se solùm: sunt qui propter se & vtilitatem: quorum quid verissime constituatur, alius locus erit consyderandus. Nunc hoc sic ad vsum oratorum relinquatur, vtráque propter rem amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus iunctæ, partim non sunt: & quia partim veteres sunt, partim nouæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim vtiliores, partim minus vtiles: ex causarú dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetustatibus
146 habebitur. Vtilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum reuertitur: vt in Repub. quædam sunt, quæ (vt sic dicam) ad corpus pertinent ciuitatis, vt agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socii: quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent ciuitates. Alia verò quæ iam quiddam magis amplum & minus necessarium conficiunt, vt vrbis egregia exornatio, atque amplitudo, vt quædã excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo: quibus rebus non illud solùm cóficitur, vt saluæ & incolumes, verumetiam vt amplæ atque potentes sint ciuitates. Quare vtilitatis duæ partes videntur esse, incolumitas, & potentia. Incolumitas, est salutis tuta atque integra conseruatio. Potentia, est ad sua conseruanda, & alterius

obtinenda, idonearum rerum facultas. Atq; in iis omnibus, quæ antè dicta sunt, quid 147
difficulter fieri, & quid facilè fieri possit, oportet consyderare. Facilè fieri id dici-
mus, quod sine magno, aut sine vllo labore, sumptu, molestia, quambreuissimo tē-
pore confici potest. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, sumptus, mole-
stiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas ha-
bet difficultatis: tamen his susceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum per-
duci potest. Quoniam ergo de honestate, & de vtilitate diximus, nunc restat vt
de iis rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine & affectione perscriba-
mus. Puto igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla vi resisti potest, quæ neque
mutari, neque leniri potest. Atque vt apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qua-
lis & quanta sit, cognoscamus. Vri posse flamma ligneam materiam necesse est.
Corpus mortale aliquo tēpore interire necesse est: atq; ita necesse, vt vis ea postu-
lat, quam modò describebamus, necessitudinis: cui nulla vi resisti potest, quæ neque 148
mutari, neque leniri potest. Huiusmodi necessitudines cùm in dicendi rationes in-
cident, rectè necessitudines appellabūtur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa su-
periori, Possitne fieri, quæstione consyderabimus. Atque etiam hoc mihi videor vi-
dere, esse quasdam cum adiunctione necessitudines, quasdam simplices & absolutas.
Nam aliter dicere solemus, Necesse est Casilinenses se dedere Annibali: aliter autē,
Necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. Illic in superiore adiūctio
est hæc, Nisi malint fame perire: si enim id malunt, nō est necesse. Hoc inferius non
item, propterea quòd siue velint Casilinenses se dedere, siue famem perpeti, atque
ita perire, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur per-
ficere potest hæc necessitudinis distributio? Propè dicam, plurimū, cùm is locus ne-
cessitudinis videbitur incurrere. Nā cùm simplex erit necessitudo, nihil erit quòd
multa dicamus, cùm eam nulla ratione lenire possimus. Cùm autem ita necesse erit, 149
vt aliquid effugere aut adipisci velimus, tum adiunctio illa quid habeat vtilitatis at-
que honestatis, erit consyderandum. Nam si velis attendere, ita tamen vt id quæras
quod conueniat ad vsum ciuitatis, reperias nullam esse rem quam facere necesse sit,
nisi propter aliquam causam, quam adiunctionem nominamus. Præter hæc autem
inuenias esse multas res necessitudinis, ad quas similis adiunctio non accedit. Quod
genus, vt homines mortales necesse est interire, sine adiūctione: vt cibo vtantur non
necesse est, nisi cum illa exceptione, extra quam, si nolint fame perire. Ergo, vt dixi,
illud quod adiungitur, semper cuiusmodi sit, erit consyderādum. Nam omni tem-
pore id pertinebit, vt aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit, Ne-
cesse est hoc faciamus, si honeste volumus viuere: aut ad incolumitatem, hoc mo- 150
do: Necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo: Ne-
cesse est, si sine incommodo volumus viuere. Ac summa quidem necessitudo vide-
tur esse honestatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuissima commoditatis,
quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Hasce autem inter se sæpe ne-
cesse est comparari, vt quanquam præstet honestas incolumitati, tamen vtri potis-
simùm consulendum sit, deliberetur. Cuius rei certum quiddam præscriptum vide-
tur in perpetuum dari posse. Nam qua in re fieri poterit, vt cùm incolumitati con-
suluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, virtute aliquando & in-
dustria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cùm autem id non po-
terit, honestatis. Ita in huiusmodi quoque re, cùm incolumitati videbimur consu-
lere, vere poterimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam sine incolu-
mitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad 151
conditionem alterius descendere, & in præsentia quiescere, atque aliud tempus ex-
pectare oportebit. In commoditatis verò ratione modò illud attendatur, dignáne

causa videatur ea, quæ ad vtilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddã derogetur. Atq; in hoc loco mihi caput illud videtur esse, vt quæramus quid sit illud, quod si adipisci aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria: hoc est, quæ sit adiunctio, vt proinde, vti quæque res erit, laboremus, & grauissimam quanq; causam vehementissime necessariam iudicemus. Affectio, est quædam ex tempore, aut ex negotiorum euentu, aut administratione, aut studio hominum commutatio rerum, vt non tales, quales antè habitæ sint, aut plerúque haberi soleant, habendæ videantur esse: vt ad hostes transire turpe videtur esse, at non illo animo quo Vlysses transiit: & pecuniam in mare deiicere inutile, at non eo consilio quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex consilio, non ex sua natura consyderandæ, quibus in omnibus quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, consyderandum est: & non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam, locos sumi oportere arbitramur. Laudes autem, & vituperationes ex iis locis sumẽtur, qui loci personis sunt attributi: de quibus antè dictũ est. Sin distributius tractare quis volet, partiatur in animum, & corpus, & extraneas res licebit. Animi est, virtus, cuius de partibus paulò antè dictum est. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extraneæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his id quod in omnia valet, valere oportebit, contraria quoque, & quæ, & qualia sint, intelligentur. Videre autem in laudando & in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrariis rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus vsus sit. Nã fortunam quidem & laudare stultitia, & vituperare superbia est. Animi autem & laus honesta, & vituperatio vehemens est. Nunc quoniã omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inuẽtione prima ac maxima parte rhetoricæ satis dictum videtur. Quare quoniam & vna pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet literarum, quæ restant in reliquis dicemus.

M. Tullii Ciceronis ad Quintum

FRATREM DIALOGI DE ORATORE.

OGITANTI mihi sæpenumero, & memoria vetera repetenti, perbeati fuisse Quinte frater, illi videri solent, qui in optima Republica, cùm & honoribus, & rerum gestarũ gloria florerent, eum vitæ cursum tenere potuerũt, vt vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit tempus illud, cùm mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad vtriusque nostrum præclara studia referẽdi fore; iustum, & propè ab omnibus concessum esse arbitrarer, si infinitus rerum forensium labor, & ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis flexu constitisset. Quam spem cogitationum, & consiliorum meorum, cùm graues communium temporum, tum varii nostri casus fefellerunt. Nam qui locus quietis & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maxime molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt. Neque verò nobis cupientibus, atque exoptãtibus fructus otii datus est ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nósque recolendas. Nã prima ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ veteris, & à consulatu deuenimus in mediũ rerum omnium certamen atque discrimen, & hoc tempus omne post consulatum obiecimus iis fluctibus, qui per nos à cõmuni peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen

in his vel aſperitatibus rerum, vel anguſtiis temporis, obſequat ſtudiis noſtris: & 3
quantum mihi vel fraus inimicorum, vel cauſæ amicorum, vel Reſpublica tribuet
otii, ad ſcribendum potiſſimùm conferam. Tibi verò frater neque hortanti deero,
neque roganti. Nam neque authoritate quiſquā apud me plus valere te poteſt, ne-
que voluntate. Ac mihi repetenda eſt veteris cuiuſdam memoriæ non ſanè ſatis ex-
plicata recordatio, ſed vt arbitror, apta ad id quod requiris, vt cognoſcas quæ viri o-
mnium eloquentiſſimi clariſſimíque ſenſerint de omni ratione dicendi. Vis enim,
vt mihi ſæpe dixiſti, quoniam quæ pueris, aut adoleſcentulis nobis ex commenta-
riolis noſtris inchoata atque rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc vſu, quem
ex cauſis quas diximus, tot tantíſque conſecuti ſumus, aliquid iiſdem de rebus poli-
tius à nobis perfectiúſque proferri: ſoléſque nonnunquam hac de re à me in diſpu-
tationibus noſtris diſſentire, quòd ego eruditiſſimorum hominum artibus eloquē-
tiam contineri ſtatuam: tu autem illam ab elegantia doctrinæ ſegregādam putes, & 4
in quodam ingenii atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem ſæpe-
numero in ſummos homines, ac ſummis ingeniis præditos intuenti, quærēdum eſ-
ſe viſum eſt, quid eſſet cur plures in omnibus artibus, quàm in dicendo admirabiles
extitiſſent: nam quocúque te animo & cogitatione conuerteris, permultos & excel-
lentes in quocunque genere videbis, non mediocrium artium, ſed propè maxima-
rum. Quis enim eſt, qui, ſi clarorum hominum ſcientiam rerum geſtarum vel vti-
litate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis au-
tem dubitet, quin belli duces ex hac vna ciuitate præſtantiſſimos penè innumera-
biles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre poſſimus? Iam verò conſi-
lio ac ſapientia qui regere ac gubernare Remp. poſſent, multi noſtra, plures patrum
memoria, atque etiam maiorum extiterunt, cùm boni perdiu nulli, vix autem ſin- 5
gulis ætatibus ſinguli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac ne quis fortè cum aliis
ſtudiis, quæ recōditis in artibus, atque in quadam varietate literarum verſentur, ma-
gis hanc dicendi rationem, quàm cum imperatoris laude, aut cum boni ſenatoris
prudentia comparandam putet: conuertat animum ad ea ipſa artium genera, cir-
cunſpiciátque qui in iis floruerunt, quámque multi ſint: facillime quanta oratorum
ſit, ſempérque fuerit paucitas, iudicabit. Neque enim te fugit omnium laudatarum
artium procreatricem quandam, & quaſi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Græci vo-
cant, ab omnibus doctiſſimis iudicari: in qua difficile eſt enumerare, quot viri, quā-
ta ſcientia, quantáque in ſuis ſtudiis varietate, & copia fuerint, qui non vna aliqua
in re ſeparatim elaboraſſent, ſed omnia quæcunque poſſent, vel ſcientiæ perueſtiga-
tione, vel diſſerendi ratione comprehenderunt. Quis ignorat, ii, qui mathematici 6
vocantur, quanta in obſcuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici ſub-
tilíque verſentur? quo tamen in genere ita multi, perfectique homines extiterunt,
vt nemo ferè ſtuduiſſe ei ſcientiæ vehementius videatur, quin, quod voluerit, con-
ſecutus ſit. Quis muſicus, quis huic ſtudio literarum, quod profitentur ii qui gram-
matici vocantur, penitus ſe dedidit, quin omnem illarum artium penè infinitam
vim & materiam, ſcientia & cognitione comprehenderit? Vere mihi hoc videor eſſe
dicturus, ex omnibus iis, qui in harum artium liberaliſſimis ſtudiis ſint, doctriniſ-
que verſati, minimam copiam poetarum egregiorum extitiſſe: atque in hoc ipſo
numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, ſi diligenter & ex noſtrorum,
& Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quàm poe-
tæ boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia cæterarum ar- 7
tium ſtudia ferè reconditis atque abditis è fontibus hauriuntur: dicendi autem o-
mnis ratio in medio poſita, communi quodam in vſu, atque in hominum more &
ſermone verſatur: vt in cæteris id maxime excellat, quod longiſſime ſit ab imperi-
torum intelligentia ſenſúque diſiunctum: in dicendo autem vitium vel maximum

sit, à vulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus abhorrere.
Ac ne illud quidem vere dici potest, aut plures cæteris artibus inseruire, aut maiore
delectatione, aut spe vberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commo-
ueri : atque, vt omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, at-
que illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi vis,
& inuenta est, & perfecta: in hac ipsa ciuitate profectò nulla vnquam vehementius,
quàm eloquentiæ studia viguerunt. Nam posteaquam imperio omnium gentium
constituto diuturnitas pacis otium confirmauit, nemo ferè laudis cupidus adole-
scens,non sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit. Ac primò quidem to-
8 tius rationis ignari,qui neque exercitationis vllam viam,neque aliquod præceptum
artis esse arbitrarentur, tantum,quantum ingenio & cogitatione poterant, conse-
quebantur. Pòst autem auditis oratoribus Græcis, cognitísque eorum literis, adhi-
bitísque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagraue-
runt. Excitabat eos magnitudo & varietas, multitudóque in omni genere causa-
rum, vt ad eam doctrinam, quam suo quisque studio assecutus esset, adiungeretur
vsus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic
studio maxima, quæ nunc quoque sunt proposita præmia, vel ad gratiam, vel ad o-
pes, vel ad dignitatem : ingenia verò (vt multis rebus possumus iudicare) nostro-
rum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Qui-
9 bus de causis, quis non iure miretur ex omni memoria ætatum, temporum, ciuita-
tum,tam exiguum oratorum numerum inueniri?Sed nimirum maius est hoc quid-
dam, quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus, studiísque collectum. Quis
enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, præ-
stantissimis hominum ingeniis, infinita causarum varietate, amplissimis eloquen-
tiæ propositis præmiis,esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudi-
nem ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum,
sine qua verborum volubilitas inanis atque irridenda est: & ipsa oratio conforman-
da,non solùm electione,sed etiam constructione verborum : & omnes animorum
motus,quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi, quòd o-
mnis vis ratióque dicendi in eorum qui audiunt,mẽtibus aut sedandis,aut excitan-
10 dis expromenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæque,& eruditio
libero digna, celeritásque, & breuitas, respondendi, & lacessendi, subtili venusta-
te atque vrbanitate coniuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplo-
rúmque vis : neque legum, aut iuris ciuilis scientia negligenda est. Nam quid ego
de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis
conformatione, ac varietate moderanda est, quæ sola per seipsa quanta sit, histrio-
num leuis ars, & scena declarat : in qua cùm omnes in oris, & vocis, & motus mo-
deratione elaborent, quis ignorat quàm pauci sint, fuerintque, quos animo æquo
spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quæ nisi
custos inuentis,cogitatísque rebus,& verbis adhibeatur,intelligimus omnia,etiam
si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ
11 causa sit eloquentium paucitatis, cùm ex illis rebus vniuersis, eloquentia constet,
quibus in singulis elaborare permagnum est : hortemúrque potius liberos nostros,
cæterósque,quorum gloria nobis & dignitas chara est, vt animo rei magnitudinem
complectantur : neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus
vtuntur omnes,sed aliis quibusdam se id quod expetunt,consequi posse confidant.
Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit
omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus.Etenim ex rerum
cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio, quæ nisi subest res ab orato-
re percepta & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & penè puerilem.

Neque verò ego hoc tantum oneris imponam nostris præsertim oratoribus, in hac tanta occupatione vrbis ac vitæ, nihil vt iis putem licere nescire: quanquam vis oratoris, professióque ipsa bene dicendi hoc suscipere, ac polliceri videtur, vt omni de re, quæcunque sit posita, ab eo ornate copioséque dicatur. Sed quia non dubito, 12
quin hoc plerisque immensum infinitúmque videatur: & quòd Græcos homines non solùm ingenio & doctrina, sed etiam otio studióque abundantes, partitionem iam quandam artium fecisse video: neque in vniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse à cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum versaretur, & id vnum genus oratori reliquisse: non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi re quæsita, & multum disputata, summorum hominum propè consensu est tributum: repetámque non ab incunabilis nostræ veteris puerilisque doctrinæ quędam ordinem præceptorum, sed ea quæ quondam accepi in nostrorũ hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum disputatione esse versata. non quòd illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: sed cùm illa pateant, in prom- 13
ptúque sint omnibus, neque ea interpretatione mea, aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint, dabis hanc veniam mihi frater, vt opinor, vt eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, authoritatem Græcis anteponam.

DVM igitur vehementius inueheretur in causam principum consul Philippus, Drusique tribunatus pro senatus authoritate susceptus, infringi iam, ac debilitari videretur: dici mihi memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse: venisse eodem socerum eius, qui fuerat Q. Mutius: dicebatur & M. Antonius homo & consiliorum in Republica socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus. Exierant autem cum ipso 14
Crasso duo adolescentes, & Drusi maxime familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, & P. Sulpitius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. hi primo die de temporibus, déque vniuersa Republica, quam ob causam venerant, multum inter se vsque ad extremum tempus diei collocuti sunt: quo quidem in sermone multa diuinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata & commemorata narrabat, vt nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto antè vidissent. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, vt cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis, eáque esset in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, vt dies inter eos curiæ fuisse videretur, conuiuium Tusculani. Postero autem die, cùm il- 15
li maiores natu satis quiessent, & in ambulationem ventum esset, dicebat tum Scæuolam duobus spatiis, tribúsue factis dixisse, Cur non imitamur Crasse Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cuius vmbram secutus est Socrates, quæ mihi videtur non tam ipsa aquula quæ describitur, quàm Platonis oratione creuisse: & quod ille durissimis pedibus fecit, vt se abiiceret in herbam, atque illa, quæ philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certè concedi est æquius. Tum Crassum, Immò verò commodius etiam, puluinósque poposcisse, & omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, consedisse dicebat: vbi, vt ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse: qui cùm ita esset exorsus, Non sibi cohortandum Sulpitium & Cottam, 16
sed magis vtrunque collaudandum videri, quòd tantam iam essent facultatem adepti, vt non æqualibus suis solùm anteponerentur, sed etiam maioribus natu com-

patarentur. Neque verò mihi quicquam, inquit, præstabilius videtur, quàm pos-
se dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, volnntates impellere quò
velit, vnde autem velit, deducere: hæc vna res in omni libero populo, maximè-
que in pacatis tranquillísque ciuitatibus præcipue semper floruit, sempérque do-
minata est. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine ho-
minum existere vnum, qui id quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum
paucis facere possit? aut tam iucundum cognitu atque anditu, quàm sapienti-
bus sententiis, grauibúsque verbis, ornata oratio & perpolita? aut tam potens, tám-
que magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones, senatus grauitatem
17 vnius oratione conuerti? quid porrò tam regium, tam liberale, tam munificum,
quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberate periculis, re-
tinere homines in ciuitate? quid autem tam necessarium, quàm tenere semper ar-
ma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel prouocare improbos, vel te vlcisci lacessi-
tus? Age verò ne semper forum, subsellia, rostra, curiámque mediteris, quid esse
potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo face-
tus, ac nulla in re rudis? Hoc enim vno præstamns vel maxime feris, quòd collo-
quimur inter nos, & quòd exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrē quis hoc
non iure miretur, summéque in eo elaborandū esse arbitretur, vt quo vno homines
maxime bestiis præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Vt verò iam ad illa sum-
18 ma veniamus, quæ vis alia potuit aut dispersos homines vnum in locum congrega-
re, aut à fera agrestíque vita ad hunc humanum cultum ciuilémque deducere, aut
iam constitutis ciuitatibus, leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sunt penè
innumerabilia, consecter, comprehendam breui: sic enim statuo, perfecti oratoris
moderatione & sapientia, non solùm ipsius dignitatem, sed & priuatorum plurimo-
rum, & vniuersæ Reipub. salutem maxime contineri. Quamobrem pergite, vt faci-
tis, adolescentes: atque in id studium, in quo estis, incumbite, vt & vobis honori, &
amicis vtilitati, & Reip. emolumēto esse possitis. Tum Scæuola comiter, vt solebat,
Cætera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælii soceri mei, aut de huius generi aut
arte, aut gloria detraham: sed illa duo Crasse, vereor vt tibi possim cōcedere: Vnum,
quòd ab oratoribus ciuitates, & ab initio constitutas, & sæpe conseruatas esse dixi-
19 sti: Alterum, quòd remoto foro, concione, iudiciis, senatu, statuisti oratorem in
omni genere sermonis & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc conces-
serit, aut ab initio genus hominum in montibus ac syluis dissipatum, non pruden-
tium consiliis compulsum potius, quàm disertorum oratione delinitum, se oppi-
dis mœnibúsque sepsisse? aut verò reliquas vtilitates aut instituendis, aut conser-
uandis ciuitatibus, non à sapientibus & fortibus viris, sed à disertis & ornate dicen-
tibus esse constitutas? An verò tibi Romulus ille, aut pastores & conuenas con-
gregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorum vim repressisse e-
loquentia videtur, non consilio & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio,
quid in Seruio Tullo, quid in cæteris regibus, quorum multa sunt eximia ad consti-
tuendā Remp. num quod eloquentiæ vestigiū apparet? Quid exactis regibus? tametsi
20 ipsam exactionē mente, non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus: sic deinceps o-
mnia, nónne plena cōsiliorū, inania verborum videmus? Ego verò si velim & nostræ
ciuitatis exemplis vti, & aliarū, plura proferre possim detrimēta publicis rebus, quàm
adiumenta per homines eloquentissimos importata: sed vt reliqua prætermittam,
omniū mihi videor, exceptis Crasse vobis duobus, eloquentissimos audisse, Tiberiū,
& C. Sempronios: quorum pater homo prudens, & grauis, haudquaquā eloquens, &
sæpe aliàs, & maxime censor saluti Reipub. fuit: atque is non accurata quadam ora-
tionis copia, sed nutu atque verbo libertinos in vrbanas tribus transtulit: quod nisi
fecisset, Rempub. quam nunc vix tenemus, iam diu nullā haberemus. At verò eius

filii disetti, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præsidiis ad dicendum patati, cùm ciuitatem vel paterno consilio, vel auitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, vt ais, ciuitatum eloquentia Rempublicam dissipauerút. Quid leges veteres, moresque maiorum: quid auspicia, quibus & ego, & tu Crasse, cum magna Reipublicæ salute præsumus: quid religiones, & cæremoniæ: quid hæc iura ciuilia, quæ iampridem in nostra familia sine vlla eloquentiæ laude versantur: num aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Sergium Galbam memoria teneo, diuinum hominem in dicendo, & M. AEmilium Porcinam, & Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perpulisti, ignarum legum, hæsitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili: & hæc ætas nostra, præter te Crasse, qui tuo magis studio, quàm proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis ciuile didicisti, quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quòd verò in extrema oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissime posse versari, id, nisi hîc in tuo regno essemus, non tulissem, multisque præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu consertum vocarent, quòd in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atque Democritici, cæterique in suo genere physici, vindicaréntque ornati homines in dicendo, & graues, quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Vrgerent præterea philosophorum greges, iam ab illo fonte & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire conuincerét: & cùm vniuersi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret academia, quæ quicquid dixisses, id teipsum scire negaret. Stoici ve- 13
rò nostri disputationum suarum atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putasses adiumenta atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solùm meliora, sed etiam multo plura Aristotelem, Theophrastúmque de his rebus, quàm omnes dicendi magistros scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minima quidé societate coniungitur. Quamobrem ista tanta, támque multa profitenda Crasse non censen: satis id est magnum, quod potes præstare, vt in iudiciis ea causa, quamcunque tu dicis, melior & probabilior esse videatur: vt in concionibus & sententiis dicendis tua plurimum valeat oratio: denique vt prudentibus diserte, stultis etiam vere dicere videaris: hoc amplius siquid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus 14
sua quadam propria, non communi oratorum facultate posse. Tum ille, Non sum, inquit, nescius Scæuola, ista inter Græcos dici & disceptari solere: audiui enim summos homines, cùm Quæstor ex Macedonia venissem Athenas, florente academia, vt téporibus illis ferebatur, quòd eam Carneades & Clitomachus & AEschines obtinebant: erat etiam Metrodorus, qui cum illis vna ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, vt ferebant, acerrimum & copiosissimum: vigebat auditor Panætii illius tui Mnesarchus, & Peripatetici Critolaus & Diodorus: multi erant præterea clari in philosophia & nobiles, à quibus omnibus vna penè repelli voce oratorem à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerúmque maiorum scientia, ac tantum in iudicia & conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum detrudi & compingi videbam. Sed ego 15
neque illis assentiebar, neque harum disputationum inuentori & principi longè omnium in dicendo grauissimo, & eloquentissimo Platoni, cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam: quo in libro hoc maxime admirabar Platonem, quòd mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur. ver-

Vbi enim controuersia iam diu torquet Græculos homines contentionis cupidiores,
quàm veritatis. Nam siquis hunc statuit esse oratorem, qui tantummodo in iure, aut
in iudiciis possit, aut apud populũ, aut in senatu copiose loqui, tamẽ huic ipsi mul-
ta tribuat & concedat necesse est. Neque enim sine multa pertractatione omnium
rerumpub. neq; sine legum, morum, iuris scientia, neque natura hominum incog-
nita ac moribus, in ipsis rebus satis callide versari & perite potest: qui autẽ hæc cog-
nouerit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam rectè tueri potest,
16 quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse,
nisi cõposite, ornate, copiose eloqui, quæro id ipsum, quî possit assequi, sine ea scien-
tia, quam ei non conceditis? dicendi enim virtus, nisi ei cui ea quæ dicet, præcepta
sint, extare non potest. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur, & mihi vide-
tur physicus ille Democritus, materies illa fuit physici, de qua dixit: ornatus verò i-
pse verborum, oratoris putandus est. Et si Plato de rebus à ciuilibus controuersiis
remotissimis diuinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theo-
phrastus, si Carneades in rebus iis de quibus disputauerunt, eloquẽtes, & in dicendo
suaues atque ornati fuerunt: sint hæ res, de quibus disputant, in aliis quibusdam stu-
diis, oratio quidem ipsa propria est huius vnius rationis de qua loquimur & quæri-
17 mus. Etenim videmus iisdem de rebus ieiune quosdam & exiliter, vt eum quẽ acu-
tissimum ferunt Chrysippum, disputauisse: neque ob eam rem philosophiæ non sa-
tisfecisse, quòd non habuerit hanc dicendi ex arte alienã facultatem. Quid ergo in-
terest? aut quî discernes eorum quos nominauimus, vbertatẽ in dicendo, & copiam,
ab eorum exilitate, qui hac varietate, & elegantia non vtuntur? Vnum erit profe-
ctò, quod ii qui bene dicunt, afferũt proprium, compositam orationem & ornatam,
& artificio quodam & expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res nõ subest ab
oratore percepta & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur.
Quid est enim tam furiosum, quàm verborum vel optimorũ atque ornatissimorum
sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur quacunq;
ex arte, quocunq; de genere, id orator, si tanquam clientis causam didicerit, dicet
18 melius & ornatius, quàm ille ipse eius rei inuentor atq; artifex. Nã siquis erit qui hoc
dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias atque causas, & quasi certarum re-
rum forensibus cancellis circunscriptam scientiam: fatebor equidem in his ma-
gis assidue versari hanc nostram dictionem: sed tamen in iis ipsis rebus permulta
sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim
nescit maximam vim existere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, vel ad o-
dium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem mi-
sericordiámque reuocandis? quæ nisi qui naturas hominum, vimq; omnem huma-
nitatis, causásque eas quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspe-
xerit, dicendo quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosopho-
rum videtur proprius: neque orator, me authore vnquam repugnabit, sed cùm illis
cognitionem rerum cõcesserit, quòd in ea solùm illi voluerint elaborare: tractatio-
19 nem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium
oratoris, quod sæpe iã dixi, oratio grauis & ornata, & hominum sensibus ac menti-
bus accõmodata. Quibus de rebus Aristotelẽ & Theophrastum scripsisse fateor. Sed
vide, ne hoc Scæuola torũ sit à me: nã ego quæ sunt oratori cum illis cõmunia, non
mutuor ab illis: isti, quæ de his rebus disputant, oratorũ esse concedunt. Itaque cæte-
ros libros artis isti suæ nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim,
cùm illi in dicendo inciderint loci (quod persæpe euenit) vt de diis immortalibus, de
pietate, de cõcordia, de amicitia, de cõmuni ciuium, de hominum, de gentium iure,
de æquitate, de tẽperãtia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicẽdũ,
20 clamabũt credo omnia gymnasia, atq; omnes philosophorũ scholæ, sua hæc esse o-

mnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. Quibus ego, vt de his rebus omnibus in angulis consumendi otii causa disserant, cùm concessero, illud tamen oratori tribuam & dabo, vt eadem, de quibus illi tenui quodam & exiguo sermone disputant, hic cum omni grauitate & iucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis disserebam: cogebat enim me Marcus Marcellus hic noster (qui nunc ædilis curulis est: & profectò, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset) ac iam tum erat adolescentulus his studiis mirifice deditus. Iam verò de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de vectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatésque descripto, dicant vel Græci, si volunt Lycurgum, aut Solonem (quanquã illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius, quàm Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in 51
dicendo, & perpolitos: vel nostros decemuiros, qui XII tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere, & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. Nunquam enim negabo esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis atque tractandis studium suum omne posuerunt, sed oratorem plenum atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit varie copioséque dicere. Etenim sæpe in iis causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid quod non ex vsu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum & assumendum. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris vsu, aut sæpe etiam sine regionum terrestriũ aut maritimarum scientia? num apud populum de legibus iubendis aut vetandis, num in senatu 52
de omni Repub. dici sine summa rerum ciuilium cognitione & prudentia? num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod vnum in oratione dominatur) sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis ac moribus à philosophis explicantur? Atque haud scio an minus hoc vobis sim probaturus. equidem non dubitabo, quod sentio, dicere: physica ista ipsa, quæ paulò antè & mathematica, & cæterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum qui illa profitentur: illustrare autem oratione siquis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim si Philonem illum architectũ, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, quàm oratoris fuisse. Nec si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicen- 53
dum, non cùm ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copioséque dixisset. Neque verò Asclepiades is, quo nos medico amicóque vsi sumus, tum cùm eloquentia vincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornare dicebat, medicinæ facultate vtebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo quod scirent, satis esse eloquentes. Illud verius, neque quenquam in eo disertum esse posse quod nesciat: neque si id optime sciat, ignarúsque sit faciundæ ac poliendæ orationis, diserte id ipsum posse, de quo sciat, dicere. Quamobrem siquis vniuersam & propriam oratoris vim definire complectique vult, is orator erit mea sententia, hoc tam graui dignus nomine, qui quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & composite, & ornate, & memoriter dicat, cũ quadã etiam actionis dignitate. Sin cuipiã nimis infinitũ vi- 54
detur, quod ita proposui, quacũq; de re: licet hinc quantũ cuiq; videbitur, circũcidat atq; amputet: tamen illud tenebo, si, quæ cæteris in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantúmque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in vsu forensi: tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cùm cognouerit ab iis qui tenẽt quæ sint in quaque re, multo oratorẽ melius, quàm ipsos illos, quorũ eæ sunt artes, esse dicturũ.

Ita si de te militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affini nostro, &
cùm acceperit,ita pronuntiabit,vt ipsi se Mario penè hic melius, quàm ipse ille sci-
re videatur. Sin de iure ciuili, tecum communicabit, téque hominem prudentissi-
mum & peritissimum,in iis ipsis rebus,quas abs te didicerit, dicendi arte superabit.
Sin quæ res inciderit,in qua de natura,de vitiis hominum,de cupiditatibus,de mo-
do,de continentia,de dolore,de morte dicendum sit:forsitan si ei sit visum(etsi hæc
55 quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompeio erudito homine in philosophia
communicabit. Hoc profectò efficiet, vt quancunque rem à quocunque cognoue-
rit, de ea multo dicat ornatius, quàm ille ipse vnde cognorit. Sed si me audietit,
quoniam philosophia ipsa in tres partes est distributa, in naturæ obscuritatem, in
differendi subtilitatem, in vitam atque mores : duo illa relinquamus, idque largia-
mur inertiæ nostræ : tertium verò,quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus,nihil
oratori.in quo magnus esse possit,relinquemus. Quare hic locus de vita & moribus
totus est oratori perdiscendus:cætera si non didicerit, tamen poterit,siquando opus
erit,ornare dicendo, si modo erunt ad eum delata & tradita. Etenim si constat inter
doctos, hominem ignarum astrologiæ ornatissimis atque optimis versibus Aratum
de cælo, stellisque dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum Ni-
56 candrum Colophonium poetica quadam facultate,non rustica scripsisse præclare:
quid est cur non orator de rebus iis eloquentissime dicat, quas ad certam causam,
tempúsque cognorit? Est enim finitimus oratori poeta, numeris astrictior paulò, n73.
verborum autè licentia liberior,multis verò ornandi generibus socius ac penè par:
in hoc quidem certe propè idem nullis vt terminis circumscribat, aut definiat ius
suum,quo minus ei liceat eadem illa facultate & copia vagari qua velit. Nanque il-
lud quare Scæuola negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quòd in omni
genere sermonis,in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse de-
bere? Nunquam mehercule hoc dicerem,si eum quem fingo, meipsum esse arbitra-
rer: sed vt solebat C. Lucilius sæpe dicere,homo tibi subiratus,mihi propter eam i-
psam causam minus, quàm volebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus:
57 sic sentio hominem neminem esse in oratorum numero habendum , qui non sit o-
mnibus iis artibus, quæ sunt libero dignæ,perpolitus: quibus ipsis,si in dicendo non
vtimur, tamen apparet, atque extat, vtrum simus earum rudes, an didicerimus : vt
qui pila ludunt, non vtuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ , sed indicat
ipse motus,didicerintne palæstram, an nesciant : & qui aliquid fingunt,etsi tum pi-
ctura nihil vtuntur, tamen vtrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est :
sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiamsi propriæ cæ-
teræ non adhibentur artes, tamen facilè declaratur, vtrum is qui dicat, tantum-
modo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis
artibus instructus accesserit. Tum ridens Scæuola, Non luctabor, inquit, tecum
Crasse amplius:id enim ipsum quod contra me locutus es, artificio quodam escon-
secutus , vt & mihi quæ ego vellem , non esse oratoris, concederes : & ea ipsa ne-
58 scio quomodo rursus detorqueres,atq; oratori propria traderes. Hæc cùm ego Præ-
tor Rhodum venissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio,
ea quæ à Panætio acceperam, contulissem, irrisit ille quidem, vt solebat, philoso-
phiam atque contempsit, multáque non tam grauiter dixit,quàm facetè: tua autem
fuit oratio eiusmodi,non vt vllam artem doctrinámue contemneres,sed vt omnes
comites ac ministras oratoris esse diceres:quas ego, si quis sit vnus complexus om-
nes,idémque si ad eas facultates istam ornatissimæ orationis adiunxerit, nõ possum
dicere eum non egregium quendam hominem atq; admirandum fore:sed is siquis
esset , aut si etiam vnquam fuisset, aut verò si esse posset,tu esses vnus profectò, qui
& meo iudicio, & omnium vix vllam cæteris oratoribus (pace horum dixerim)

laudem reliquisti. Verùm si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus ciuilibusq; 39
versetur, qui nscias: neque eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus
es: videamus ne plus ei tribuas, quàm res & veritas ipsa concedat. Hîc Crassus, Me-
mento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut
didicimus, aut scire potuimus, qui antè ad agendum, quàm ad cognoscendum veni-
mus: quos in foro, quos in ambitione, quos in Repub. quos in amicorũ negotiis res
ipsa antè cõfecit, quàm possemus aliquid de rebus tantis suspicari. Quòd si tibi tan-
tum in nobis videtur esse, quibus etiam si ingenium, vt tu putas, nõ maxime defuit,
doctrina certe, & otium, & hercule etiam studium illud dicendi acerrimum defuit:
quid censes, si ad alicuius ingeniũ vel maius, illa quæ ego nõ attigi, accesserint, qua-
lẽ illum & quantũ oratorem futurũ? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista Crasse
quæ dicis: nec dubito quin multo locupletior in dicendo futurus sit, siquis omnium 40
rerum atque artium rationem naturámque comprehenderit. Sed primum id diffi-
cile factu est, præsertim in hac nostra vita, nostrísque occupationibus: deinde illud
etiam verendũ est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & cõsuetudine dicendi po-
pulari & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorũ ho-
minũ, de quibus paulò antè dixisti: quanuis illi ornate & grauiter, aut de natura re-
rum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborũ, & læ-
tum, sed palæstræ magis & olei, quàm huius ciuilis turbæ ac fori. Nanque egomet,
qui serò ac leuiter Græcas literas attigissem, tamen cùm proconsul in Ciliciam pro-
ficiscens, Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter nauigandi difficul-
tatem commoratus: sed cùm quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos
ferè ipsos, qui abs te modò sunt nominati, cúmque hoc nescio quomodo apud eos
increbuisset, me in causis maioribus, sicuti te, solere versati: pro se quisque vt poterat, 41
de officio & ratione oratoris disputabat. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos
quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua ce-
leri & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam
eloquentiam, quòd ex bene dicendi scientia constaret, vnam quãdam esse virtutem:
& qui vnam virtutẽ haberet, omnes habere, eásque esse inter se æquales & pares: ita
qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat
spinosa quædam, & exilis oratio, longéque à nostris sensibus abhorrebat. Carneades
verò multo vberius iisdem de rebus loquebatur, non quo aperiret sententiam suam
(hic enim mos erat patrius academiæ, aduersari semper omnibus in disputando) sed
tum maxime tamen hoc significabat, eos qui rhetores nominarentur, & qui dicen-
di præcepta traderent, nihil planè tenere, neque posse quenquam facultatem assequi 42
dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Disputabant contra diserti ho-
mines Athenienses, & in Repub. causísque versati, in quibus erat etiam is, qui nuper
Romæ fuit, Menedemus hospes meus: qui cùm diceret esse quandam prudentiam,
quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum & regendarum rerum
publicarũ: excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam
incredibili varietate rerum & copia. Omnes enim partes illius ipsius prudentiæ pe-
tendas esse à philosophia docebat, neque ea quæ statuerentur in Repub. de diis im-
mortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de mo-
do rerum omnium: cæteráque, sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratæ esse
non possent, vsquam in eorum libris inueniri. Quòd si tantam vim rerum maxima-
rum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur, quærebat cur de prooemiis, & 43
epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorũ libri, de ci-
uitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de iustitia, de fide, de fran-
gendis cupiditatibus, conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nul-
la inueniretur. Ipsa verò præcepta sic illudere solebat, vt ostenderet non modò eos

illius expertes esse prudentiæ,quam sibi adscriberent, sed ne hanc quidem ipsam di-
cendi rationē ac viam nosse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris,vt & ipsis apud
quos ageret,talis,qualem se ipse optaret,videretur:id fieri vitæ dignitate,de qua ni-
hil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent:& vti eorum qui audirent,sic
afficerentur animi,vt eos affici vellet orator:quod ita fieri nullo modo posse aiebat,
44 nisi cognosceret is qui diceret,quot modis hominum mētes,& quibus rebus,& quo
genere orationis in quanque partem mouerentur.Hæc autem esse penitus in media
philosophia retrusa atque abdita,quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris at-
tigissent.Ea Menedemus exēplis magis,quàm argumentis conabatur refellere:me-
moriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronūtians, do-
cebat illum in animis vel iudicum,vel populi, in omnem partem dicendo permo-
uendis,non fuisse ignarum,quibus ea rebus cōsequeretur, quæ negaret ille sine phi-
losophia quēquam scire posse. Huic respondebat,non se negare Demosthenē sum-
mam prudentiam,summámque vim habuisse dicendi:sed siue ille hoc ingenio po-
tuisset, siue id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset,non quid ille po-
tuisset,sed quid isti docerent,esse quærendum.Sæpe etiam in eam partem ferebatur
45 oratione,vt omnino disputaret,nullā artem esse dicendi: ídque cùm argumētis do-
cuerat,quòd ita nati essemus,vt & blādiri, & subtiliter insinuare iis à quibus esset pe-
tendum,& aduersarios minus terrere possemus,& rem gestam exponere,& id quod
intenderemus cōfirmare,& id quod contrà diceretur,refellere:ad extremum depre-
cari aliquid & conqueri,quibus in rebus omnis oratorū versaretur facultas: & quòd
consuetudo,exercitatióque,& intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi cele-
ritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur.Nam primum quasi de-
dita opera neminem scriptorem artis,ne mediocriter quidem disertum fuisse dice-
bat,cùm repeteret vsque à Corace nescio quo,& Tysia,quos artis illius inuentores &
principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines,qui ista nec didicissent,
nec omnino scisse curassent,innumerabiles quosdam nominabat : in quibus etiam
46 siue ille irridens,siue quòd ita putaret,atque ita audisset, me in illo numero, qui illa
non didicissem, & tamen (vt ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat.
Quorum ego illi alterū facilè assentiebar,nihil me didicisse:in altero autē me illudi
ab eo, aut etiā ipsum errare arbitrabar. Artē vero negabat esse vllam, nisi quæ cog-
nitis penitúsque perspectis, & in vnum exitum spectantibus, & nunquam fallenti-
bus rebus contineretur.Hæc autem omnia quæ tractarentur ab oratoribus,dubia es- 145.17
se & incerta: cùm & dicerentur ab iis qui ea omnia non planè tenerent, & audiren-
tur ab iis quibus non scientia esset tradenda,sed exigui temporis aut falsa, aut certe
obscura opinio. Quid multa?sic mihi tum persuadere videbatur,neque artificiū vl-
lum esse dicendi, neque quenquam posse, nisi qui illa quæ à doctissimis hominibus
in philosophia dicerentur,cognosset, aut callide,aut copiose dicere. Quibus dicere
47 Carneades solebat,ingenium tuum Crasse vehementer admirari,me sibi perfacilem
in audiendo,te perpugnacem in disputando esse visum. Túmque ego hac eadē opi-
nione adductus,scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente & inuito
excidit,& peruenit in manus hominum, disertos me cognosse nōnullos,eloquen-
tem adhuc neminem: quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute atq; di-
lucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere:
eloquentem verò,qui mirabilius & magnificentius augere posset atque ornare quæ
vellet,omnésque omnium rerum,quæ ad dicendum pertinerent, fonteis animo ac
memoria contineret. Id si est difficile nobis, quòd antè quàm ad dicendum ingressi
simus,obruimur ambitione & foro:sit tamē in re positum atque natura. Ego enim,
quantum auguror coniectura,quantáque ingenia in nostris hominibus esse video,
48 non despero fore aliquē aliquando,qui & studio acriore,quàm nos sumus atque fui-

mus,& otio ac facultate discendi maiore ac maturiore,& labore atque industria superiore,cùm se ad audiendum,legendum, scribendúmque dederit, existat talis orator,qualem quærimus: qui iure non solùm disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen mea sententia,aut hic est iam Crassus,aut siquis pari fuerit ingenio,pluráque quàm hic & audierit & lectitarit & scripserit, paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius,Insperanti mihi,inquit,& Cottæ, sed valde optanti vtrique nostrum cecidit, vt in istum sermonem Crasse delaberemini. nobis enim huc venientibus iucundum satis fore videbatur, si cùm vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus: vt verò penitus in eà ipsam totius huius vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem penè intimam perueniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim qui ab ineunte ætate incensus essem studio vtriusque vestrum,Crasse,tuo etiam amore, 49
cùm ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi ac ratione dicendi,cùm & per me ipsum egissem,& per Drusum sæpe tentassem: quo in genere tu Antoni(vera loquar)nunquam mihi percontanti aut quærẽti aliquid defuisti,& persæpe me,quæ soletes in dicendo obseruare,docuisti. Nunc quoniã vterque vestrum patefecit earum rerum aditum quas quærimus, & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit:date nobis hanc veniam,vt ea quæ sentitis de omni genere dicendi,subtiliter prosequamini. Quod quidem si erit à vobis impetratum, magnam habebo Crasse huic palæstræ & Tusculano tuo gratiam, & lõgè Academiæ illi, ac Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille, Imò verò,inquit,Sulpici,rogemus Antonium,qui & potest facere id quod requiris, 50
& consueuit, vt te audio dicere. Nam me quidem fateor semper à genere hoc toto sermonis refugisse,& tibi cupienti atque instanti sæpissime negasse, tute paulo antè dixisti:quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam, neque quò tuo studio rectissimo atque optimo non obsequi vellem:(præsertim cùm te vnũ ex omnibus ad dicendum maxime natũ,aptúmque cognossem) sed mehercule istius disputationis insolentia,atque earum rerum, quæ quasi traduntur in arte,inscitia. Tum Cotta, Quoniam id quod difficillimum nobis videbatur, vt omnino de his rebus Crasse loquerere,assecuti sumus:de reliquo iam nostra culpa fuerit,si te, nisi omnia quæ percõtati erimus,explicaris,dimiserimus. De his credo rebus, inquit Crassus, vt in conditionibus scribi solet,quibus sciam,poteróque. Tum ille, Nam quod tu non poteris,aut nescies,quis nostrum tam impudens est,qui se scire aut posse postulet?Iam verò ista conditione, dum mihi liceat negare,posse quod non potero,& fateri nescire quod nesciam:licet,inquit Crassus,vestro arbitratu percontemini. At- 51
que,inquit Sulpitius,hoc primum ex te,de quo modo Antonius exposuit,quid sentias,quærimus,existiméśne artem aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc vos, inquit Crassus,tanquam alicui Græculo otioso & loquaci,& fortasse docto atque erudito quæstiunculam,de qua meo arbitratu loquar,ponitis?Quãdo enim me ista curasse,aut cogitasse arbitramini,& non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui cùm in schola assedissent in maxima hominum frequentia, dicere iuberent, siquis quid quæreret. quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam, qui permagnum quiddam suscipere ac profiteri videbatur,cùm se ad omnia,de quibus quisque audire vellet,esse paratum denũtiaret. Postea verò vulgò facere cœperunt,hodiéque faciunt,vt nulla sit res neque tanta,neque tam improuisa,neq; tam 52
noua, de qua se non omnia quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quòd si te Cotta arbitrarer,aut te Sulpiti de iis rebus audire velle,adduxissem huc Græcum aliquem,qui vos istiusmodi disputationibus delectaret, quod ne nunc quidem difficile factu est. Est enim apud M. Pisonem adolescentem huic studio deditum, summo hominem ingenio,nostríque cupidissimum,peripateticus Staseas homo nobis

sanè familiaris,& vt inter homines peritos constare video,in illo suo genere omniũ princeps. Quem tu,inquit mihi Mutius,Staseam,quem peripateticum narras:gerendus est tibi mos adolescentibus Crasse, qui non Græci alicuius quotidianam lo-
53 quacitatem sine vsu,neque ex scholis cantilenam requirũt:sed ex homine omnium sapientissimo atque eloquentissimo, atque ex eo qui non in libellis, sed in maximis causis,& in hoc domicilio imperii & gloriæ sit cõsilio linguáque princeps, cuius vestigia qui persequi cupiunt,eius sententiam sciscitantur. Equidem te cùm in dicendo semper putaui deum,tum verò tibi nunquã eloquentiæ maiorem tribui laudem, quàm humanitatis,qua nunc te vti vel maximè decet,neque defugere eam disputationem , ad quàm te duo excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere. Ego verò,inquit,istis obsequi studeo,neque grauabor breuiter meo more, quid quaq; de re sentiam,dicere. Ac primum illud(quoniam authoritatem tuam negligere Scæuola fas mihi esse non puto)respondeo,mihi dicẽdi aut nullam artem,aut pertenuem videri,sed omnem contentionem inter homines doctos in verbi controuersia po-
54 sitam. Nã si ars ita definitur,vt paulò antè exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis,planéque cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiáque cõprehensis,non mihi videtur ars oratoris esse vlla. Sunt enim varia,& ad vulgarem popularémque sensum accommodata omnia genera huius forensis nostræ dictionis. Sin autem ea quæ obseruata sunt in vsu,ac ratione dicendi,hæc ab hominibus callidis ac peritis animaduersa ac notata,verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt(id quod fieri potuisse video)non intelligo,quamobrem nõ,si minus illa subtili definitione,at hac vulgari opinione ars esse videatur. Sed siue est ars, siue artis quædam similitudo,non est quidem ea negligenda: verùm intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiã esse maiora. Tum Antonius vehementer se assentiri Crasso dixit,quòd neque ita amplecteretur artem,vt ii solerent,qui o-
55 mnem vim dicendi in arte ponerent, neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi facerent,repudiaret. Sed existimo,inquit,gratum te his Crasse facturum, si ista exposueris,quæ putas ad dicendum plus,quàm ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem quoniam institui, petámque à vobis,inquit,ne has meas ineptias efferatis:quãquam moderabor ipse,ne vt quidam magister atque artifex, sed quasi vnus è togatorum numero,atque ex forensi vsu homo mediocris, neque omnino rudis, videar non ipse aliquid à me prompsisse,sed fortuitò in sermonem vestrum incidisse. Equidem cùm peterẽ magistratus,solebam in prensando dimittere à me Scæuolam,cùm ei ita dicerem, me velle esse ineptum. id erat petere blandius : quod nisi ineptè fieret,bene non posset fieri. hunc autem semper esse vnum hominem ex omnibus iudicaui , quo præsente ego ineptum me esse minime vellem : quẽ quidem
56 nunc mearum ineptiarum testem & spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quàm de dicendo dicere, cùm idipsum dicere nunquam sit non ineptum, nisi cùm est necessarium?Perge verò Crasse,inquit Mutius:istã enim culpam,quam veretis, ego præstabo. Sic igitur sentio,inquit Crassus, naturam primum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque verò istis, de quibus paulò antè dixit Antonius, scriptoribus artis rationem dicendi & viam,sed naturam defuisse. Nam & animi atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui ad excogitandum acuti,& ad explicandum ornandúmque sint vberes,& ad memoriam firmi atque diuturni.& si quis est,qui hæc putet arte accipi posse,quod falsum est (præclare enim se res habeat,si hæc accendi ac sic cõmoueri arte possint: inseri quidẽ,& donari ab arte non possunt omnia: sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certè cum ipso homine nascuntur,linguæ solutio,vocis sonus,latera, vires, confor-
57 matio quædam & figura totius oris & corporis? Neque hæc ita dico,vt ars aliquid limare non possit: (neq; enim ignoro, & quæ bona sint,fieri meliora posse doctrina:

& quæ non optima,aliquo modo acui tamen, & corrigi posse) sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes,aut ita voce absoni,aut ita vultu motuque corporis vasti atque agrestes,vt etiam si ingeniis atque arte valeant,tamen in oratorum numerum venire non possint. sunt autem quidam ita in iisdem rebus habiles, ita naturæ muneribus ornati,vt non nati,sed ab aliquo deo facti esse videantur. Magnum quoddam est onus atque munus,suscipere atque profiteri,se esse omnibus silētibus vnum, maximis de rebus, magno in conuentu hominum audiendum. adest enim ferè nemo, qui non acutius atque acrius vitia in dicente, quàm recta videat: ita quicquid est in quo offenditur, id etiam illa quæ laudanda sunt,obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo,vt homines adolescentes,siquid naturale fortè non habeant, omnino 58 à dicendi studio deterream. Quis enim non videat C. Cælio æquali meo magno honori fuisse homini nouo illam ipsam,quancunque assequi potuerit,in dicendo mediocritatem? quis vestrum æqualem meum Q. Varium,vastum hominem atque fœdum non intelligit illa ipsa facultate, quancunque habuit,magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? Sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus vitiis orator atque omni laude cumulandus. Neque enim si multitudo litium,si varietas causarum,si hæc turba & barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus nō vtilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio,quàm diligēter,& quàm propè fastidiose iudicamus? Nullæ enim lites, neque 59 controuersiæ sunt,quæ cogant homines,sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum,nō vti illis satisfaciat, quibus necesse est: sed vt iis admirabilis esse videatur, quibus libere liceat iudicare. Ac si quæritis planè quid sentiam,enuntiabo apud homines familiarissimos,quod adhuc semper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam qui optime dicunt,quique id facillime atque ornatissime facere possunt, tamen nisi timide ad dicendum accedunt,& in exordienda oratione perturbantur, penè impudentes videntur,tametsi id accidere nō potest. Vt enim quisque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem,variósque euentus orationis,hominúmque expectationem pertimescit. Qui verò nihil potest dignum re,dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere atque edere,is mihi etiam si commouetur in dicendo, tamen impudens videtur:non enim pudendo,sed non faciendo id quod non decet, impu- 60 dentiæ nomen effugere debemus. Quem verò non pudet (id quod in plerisque video) hunc ego non reprehensione solùm, sed etiam pœna dignum puto. Equidem & in vobis animaduertere soleo,& in me ipso sæpissime experior, vt exalbescam in principiis dicendi,& tota mente,atque omnibus artubus cōtremiscam. Adolescentulus verò sic initio accusationis exanimatus sum,vt hoc summū beneficium Quinto Maximo debuerim,quòd continuo concilium dimiserit, simulac me fractum ac debilitatum metu viderit. Hîc omnes assensi significare inter se, & colloqui cœperunt: fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modò non obesset eius orationi,sed etiam probitatis commēdatione prodesset. Tum Antonius, Sæpe,vt dicis,inquit,animaduerti Crasse,& te & cæteros summos oratores,quanquā tibi par mea sentētia nemo vnquam fuit,in dicendi exordio permoueri. Cuius qui- 61 dem rei cùm causam quærerem,quidnam esset,cur vt in quoque oratore plurimum esset,ita maxime is pertimesceret: has causas inueniebam duas. Vnam,quòd intelligerent ii,quos vsus ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia euentum dicendi procedere: ita non iniuria quotiescunque dicerent,id quod aliquādo posset accidere,ne tum illud ipsum accideret,timere. Altera est hæc, de qua queri sæpe soleo: cæterarum homines artium spectati & probati, siquādo aliquid minus bene fecerunt,quàm solent,aut noluisse,aut valetudine impediti nō po-

tuiſſe conſequi id quod ſcirent,putantur. Noluit,inquiunt,hodie agere Roſcius,aut crudior fuit. Oratoris peccatum,ſiquod eſt animaduerſum,ſtultitiæ peccatum vide-tur,ſtultitia autẽ excuſationem nõ habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit,aut quòd ita maluerit,ſtultus fuiſſe, quo etiam grauius iudicium in dicendo ſubimus. quoties enim dicimus,toties de nobis iudicatur: & qui ſemel in geſtu peccauit,non continuò exiſtimatur neſcire geſtum: cuius autem in dicendo aliquid reprehenſum eſt,aut æterna in eo,aut certè diuturna valet opinio tarditatis. Illud verò,quod à te dictum eſt,eſſe permulta,quæ orator,niſi à natura haberet,nõ multum à magiſtro adiuuaretur, valde tibi aſſentior,inque eo vel maxime probaui ſummum illum doctorem Alabandenſem Apolloniũ: qui cùm mercede doceret,tamen non patiebatur eos quos iudicabat non poſſe oratores euadere, operam apud ſeſe perdere,dimittebatque:& ad quancunq; artem putabat eſſe aptum,ad eam impellere atq; hortari ſolebat. Satis eſt enim cæteris artificiis percipiendis tantummodo ſimilem eſſe hominis,& id quod tradatur, vel etiam inculcetur,ſiquis fortè ſit tardior, poſſe percipere animo,& memoria cuſtodire.non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum,non denique ea quæ nobis nõ poſſumus fingere,facies,vultus,ſonus. In oratore autem acumen dialecticorum, ſententiæ philoſophorum, verba propè poetarum, memoria iuriſconſultorum, vox tragœdorum, geſtus penè ſummorum actorum eſt requirendus. Quamobrem nihil in hominũ genere rarius perfecto oratore inueniri poteſt.quæ enim ſingularum rerum artifices,ſingula ſi mediocriter adepti ſunt, probantur : ea niſi omnia ſumma ſunt in oratore, probari non poſſunt. Tum Craſſus, Atqui vide,inquit,in artificio & opera quàm tenui & leui quanto plus adhibeatur diligentiæ,quàm in hac re, quam conſtat eſſe maximam. Sæpe enim ſoleo audire Roſcium,qui ita dicat, ſe adhuc reperire diſcipulum, quem quidem probaret,potuiſſe neminem:non quò non eſſent quidam probabiles,ſed quia,ſi aliquid modo eſſet vitii,id ferre ipſe nõ poſſet. Nihil eſt enim tam inſigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ ſtabile,quàm id in quo aliquid offenderis. Itaque, vt ad hanc ſimilitudinem huius hiſtrionis oratoriam laudem dirigamus, videtiſne quàm nihil ab eo,niſi perfectè,nihil niſi cum ſumma venuſtate fiat,nihil niſi ita vt deceat,& vti omnes moueat atque delectet? Itaque hoc iandiu eſt conſecutus, vt in quo quiſque artificio excelleret,is in ſuo genere Roſcius diceretur. Hanc ego abſolutionem, perfectionémque in oratore deſyderans,à qua ipſe longè abſum,facio impudenter:mihi enim volo ignoſci, cæteris ipſe non ignoſco. Nam qui non poteſt, qui vitioſe facit,quem denique non decet,hunc(vt Apollonius iubebat)ad id quod facere poſſit, detrudendum puto. Num tu igitur,inquit Sulpitius,me aut hunc Cottam ius ciuile,aut rem militarẽ iubes diſcere? nã quis ad iſta ſumma, atque in omni genere perfecta poteſt peruenire? Tum ille, Ego verò,inquit,quòd in vobis egregiam quãdam ac præclaram indolem ad dicendum eſſe cognoui, idcirco hæc expoſui omnia : nec magis ad eos deterrendos qui non poſſent,quàm ad vos qui poſſetis,exacuendos accommodaui orationem meam.& quanquam in vtroque veſtrum ſummum eſſe ingenium ſtudiúmque perſpexi, tamen hæc quæ ſunt in ſpecie poſita, de quibus plura fortaſſe dixi,quàm ſolẽt Græci dicere,in te Sulpiti diuina ſunt. Ego enim neminem nec motu corporis,neque ipſo habitu atque forma aptiorem, nec voce pleniorem, aut ſuauiorem mihi videor audiſſe:quæ quibus à natura minora data ſunt, tamen illud aſſequi poſſunt,vt iis quæ habeant, modice & ſcienter vtantur,& vt ne dedeceat. Id enim eſt maxime vitandum, & de hoc vno minime eſt facile præcipere,non mihi modo,qui ſicut vnus paterfamiliâs his de rebus loquor, ſed etiam ipſi illi Roſcio, quem ſæpe audio dicere, caput eſſe artis decere: quod tamẽ vnum id eſſet, quod tradi arte non poſſit. Sed ſi placet,ſermonẽ aliò transferamus,& noſtro more aliquando,non rhetorico loquamur. Minime verò,inquit Cotta: nunc enim te iam exore-

mus necesse est,quoniam retines nos in hoc studio; nec ad aliam dimittis artem, vt nobis explices quicquid est istud quod tu in dicendo potes: neque enim sumus nimis auidi,ista tua medio cri eloquentia contenti sumus,idque ex te quærimus(vt ne plus nos assequamur,quàm quantulum tu in dicendo assecutus es)quoniã quæ à natura expetenda sunt,ea dicis non nimis deesse nobis,quid præterea esse assumẽdum putes? Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium & ardorem quendam amoris? sine quo, cùm in vita nihil quicquam egregium, tum certe hoc quod tu expetis, nemo vnquam assequetur. Neque verò vos ad eam rem video esse cohortãdos,quos cùm mihi quoque sitis molesti,nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profectò studia nihil prosunt perueniendi aliquò, nisi illud quod eò, 67 quò intẽdas,ferat deducátque,cognoris. Quare,quoniã mihi leuius quoddam onus imponitis,neque ex me de oratoris arte,sed de hac mea,quantulacunque est, facultate quæritis:exponam vobis non quandam aut perrecõditam,aut valde difficilem, aut magnificam,aut graue rationem consuetudinis meæ,qua quondam solitus sum vti,cùm mihi in isto studio versari adolescenti licebat. Tũ Sulpitius,O diem Cotta nobis inquit,optatum: quod enim neque precibus vnquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, vt quid Crassus ageret, meditandi aut dicendi causa, non modò videre mihi,sed ex eius scriptore & lectore Diphilo suspicari liceret, id spero nos esse adeptos,omniáque iam ex ipso quæ diu cupimus,cognituros. Tum Crassus,Atqui arbitror Sulpiti,cùm audieris non tam te hæc admiraturum quæ dixero, quàm existimaturum, tum cùm ea audire cupiebas, causam cur cuperes non fuisse. Nihil enim dicam reconditum,nihil expectatione vestra dignum,nihil aut inaudi- 68 tum vobis,aut cuiquam nouũ. Nam principio (illud quod est homine ingenuo liberaliterque educato dignum)non negabo me ista omnium communia & contrita præcepta didicisse. Primum oratoris officium esse,dicere ad persuadendum accommodate:deinde esse omnem orationem,aut de infinitæ rei quæstione,sine designatione personarum,& temporum, aut de re certis in personis ac temporibus locata. In vtraque autem re, quicquid in controuersiam veniat, in eo quæri solere, aut factúmne sit:aut si est factum,quale sit,aut etiam quo nomine vocetur:aut quod nonnulli addunt, rectène factum esse videatur. Existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione,in quo aut ambigue quid sit scriptum,aut cõtrarie, aut ita vt à sententia scriptum dissideat:his autem omnibus partibus subiecta quædam esse ar- 69 gumenta propria. Sed causarum quæ sint à communi quæstione seiunctæ, partim in iudiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis,aut vituperandis hominibus poneretur:certósque esse locos,quibus in iudiciis vteremur,in quibus æquitas quæreretur,alios in deliberationibus,qui omnes ad vtilitatem dirigerentur eorum,quibus consilium daremus:alios item in laudationibus,in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cúmque esset omnis oratoris vis ac facultas in quinq; partes distributa, vt deberet reperire primum quid diceret,deinde inuenta non solùm ordine,sed etiam momento quodam atque iudicio dispensare atque disponere,tum ea denique vestire atque ornare oratione,pòst memoria sepire,ad extremum agere cum dignitate & venustate:etiã illa cognoram & acceperam,ante quàm de re diceremus,initio conciliãdos eorum esse animos qui 70 audirent:deinde rem demonstrandam,postea controuersiam constituendam: tum id quod nos intenderemus,confirmandum,pòst,quæ contra dicerentur,refellenda: extrema autem oratione ea quæ pro nobis essent,amplificanda & augenda, quæque essent pro aduersariis,infirmanda atque frangenda. Audieram etiam quæ de orationis ipsius ornamentis traderetur,in qua præcipitur primum,vt pure & latine loquamur:deinde vt planè & dilucide, tum vt ornate, pòst ad rerum dignitatem apte, & quasi decore,singulorúmque rerum præcepta cognoram. Quinetiam quæ maxime

propria essent naturæ, tamen in his ipsis artē adhiberi videtam. nam de actione & de memoria quædā breuia, sed magna cū exercitatione præcepta gustarā. In his enim ferè rebus omnis istorū artificū doctrina versatur, quā ego si nihil dicam adiuuare, mentiar. habet enim quædā quasi ad commonendū oratorem, quo quidq; referat, &
71 quo intuens, ab eo quodcunq; sibi proposuerit, minus aberret. Verùm ego hāc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non vt ea secuti oratores, eloquentiæ laudē sint adepti: sed quæ sua sponte homines eloquētes facerent, ea quosdā obseruasse, atq; id egisse: sic esse non eloquentiā ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, vt antè dixi, nō eiicio. est enim etiā si minus necessariū ad bene dicendū, tamē ad cognoscendū non illiberale. Ea exercitatio quædā suscipiēda vobis est, quanquam vos quidem iampridem estis in cursu, sed iis qui ingrediūtur ad studium, quíque ea quæ agenda sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpitius, nosse volumus, attamen ista quæ abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus, quanquā sunt nobis quoque nō inaudita. Verùm illa mox, nunc de ipsa exercitatione quid sentias
72 quærimus. Equidē probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis: vt causa aliqua posita consimili causarum earum quæ in forum deferuntur, dicatis quammaxime ad veritatem accommodate: sed plerique in hoc vocem modò, neque eam scienter, & vires exercent suas, & linguæ celeritarem incitant, verborúmque frequentia delectantur. in quo fallit eos quod audierunt, Dicendo, homines vt dicant efficere solere. Vere enim etiam illud dicitur, Peruersè dicere, homines peruersè dicendo facillime consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi vtile est etiam subitò sæpe dicere, tamèn illud vtilius, sumpto spatio ad cogitandum paratius atque accuratius dicere. Caput autem est, quod (vt vere dicā) minime facimus (est enim magni laboris, quem plerique fugimus) quamplurimum scribere. Stylus optimus, & præ-
73 stantissimus dicēdi effector ac magister: neque iniuria. Nam si subitam & fortuitam orationem commentatio & cogitatio facilè vincit, hanc ipsam profectò assidua, ac diligēs scriptura superabit: omnes enim siue artis sunt loci, siue ingenii cuiusdā atq; prudentiæ, qui modò insunt in ea re de qua scribimus, inquirentibus nobis, omníque acie ingenii contēplantibus, ostendunt se & occurrūt: omnésque sententiæ, verbáque omnia, quæ sunt cuiusque generis maxime illustria, sub acumen styli subeant & succedant necesse est: tum ipsa collocatio, conformatióque verborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodā oratorio numero, & modo. Hæc sunt quæ clamores & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quisquā, nisi diu multúmque scriptitarit, etiam si vehemētissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui à scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facul-
74 tem, vt etiam subitò si dicat, tamen illa quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur: atque etiam siquando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cùm ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Vt concitato nauigio cùm remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa nauis motum & cursum suum intermisso impetu pulsúque remorum: sic in oratione perpetua, cùm scripta deficiūt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine, & vi cōcitata. In quotidianis autē concertationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse vti sciebam, vt aut versibus propositis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam quam legissem, verbis aliis quammaxime possem lectis pronuntiarem. Sed pòst animaduerti hoc esse in
75 hoc vitii, quòd ea verba, quæ maxime cuiusque rei propria, quæque essent ornatissima atque optima, occupasset aut Ennius, si ad eius versus me exercerem: aut Gracchus, si eius orationē mihi fortè proposuissem: ita si iisdem verbis vterer, nihil pro-

desse: si aliis, etiam obesse, cùm minus idoneis vti consuescerem . Postea mihi pla-
cuit,eóque sum vsus adolescens, vt summorum oratorum Græcas orationes expli-
carem:quibus lectis hoc assequebar,vt cùm ea quæ legerem Græce,Latine redderem,
non solùm optimis verbis vterer, & tamen vsitatis, sed etiam exprimerem quædam
verba imitando,quæ noua nostris essent,dummodo essent idonea.Iam vocis,& spi-
ritus,& totius corporis,& ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis in-
digent,quàm laboris:quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur,
quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt nō solùm oratores, sed etiam a- 76
ctores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem prauitatémque veniamus.
Exercenda est etiam memoria ediscendis ad verbum quamplurimis & nostris scri-
ptis,& alienis. Atque in ea exercitatione non sanè mihi displicet adhibere, si consue-
ris etiam istam locorũ simulachrorúmque rationem,quæ in arte traditur. Educen-
da deinde dictio est ex hac domestica exercitatione & vmbratili medium in agmen,
in puluerem,in clamorẽ,in castra,atq; in aciem forensem: subeundus vsus omniũ,
& periclitandæ vires ingenii,& illa cõmentatio inclusa in veritatis lucem proferen-
da est.Legendi etiam poetæ,cognoscenda historia,omnium bonarum artium scri-
ptores ac doctores & legendi,& peruolutãdi,& exercitationis causa laudandi, inter-
pretandi,corrigendi,vituperandi,refellendi: disputãdúmque de omni re in contra-
rias partes:& quicquid erit in quaque,quod probabile videri possit, eligẽdum atque
dicendum. Perdiscendum ius ciuile, cognoscendæ leges, percipiẽda omnis antiqui- 77
tas,senatoria consuetudo,disciplina reipub.iura sociorum,fœdera,pactiones, causa
imperii cognoscenda est:libandus est etiam ex omni genere vrbanitatis facetiarum
quidam lepos, quo tanquam sale perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia
quæ sentiebã,quæ fortasse si quencunque patremfamiliâs arripuissetis ex aliquo cir-
culo,eadem vobis percõtantibus respondisset. Hæc cùm Crassus dixisset,silentium
est consecutum.Sed quanquam satis iis qui aderant,ad id quod erat propositum, di-
ctum videbatur,tamen sentiebant celerius esse multo,quàm ipsi vellent, ab eo per-
oratum. Tum Scæuola,Quid est Cotta,inquit,quod tacetis:nihilne vobis in men-
tem venit quod præterea à Crasso requiratis ? Id mehercule, inquit, ipsum attendo:
tantus enim concursus verborum fuit , & sic euolauit oratio, vt eius vim atque in-
citationem aspexerim, vestigia, ingressúmque vix viderim: & tanquam in aliquam
locupletem ac refertam domum venerim,non explicata veste, neque proposito ar- 78
gento, neque tabulis & signis propalàm collocatis, sed his omnibus multis magni-
ficisque rebus constructis ac recõditis:sic modo in oratione Crassi diuitias, ac orna-
menta eius ingenii per quædam inuolucra atque integumenta perspexi:sed ea cùm
contemplari cuperem,vix aspiciendi potestas fuit:ita neque hoc possum dicere,me
omnino ignorare quid possideat, neque planè nosse ac vidisse.Quin tu igitur facis
idem,inquit Scæuola,quod faceres,si in aliquam domũ plenam ornamentorum,vel
in villam venisses:si ea seposita, vt dicis, essent,tu qui valde spectandi cupidus esses,
non dubitares rogare dominum,vt proferri iuberet,præsertim si esset familiaris: si-
militer nunc petes à Crasso, vt illam copiam ornamentorum suorum, quam con-
structam vno in loco quasi per transennam prætereuntes strictim aspeximus, in lu-
cem proferat,ac suo quidque loco collocet. Ego verò,inquit Cotta,à te peto Scæuo- 79
la(me enim & hunc Sulpitium impedit pudor)ab homine omnium grauissimo,qui
genus huiusmodi disputationis semper cõtempserit,hæc quæ isti forsitã puerorum
elementa videãtur,exquirere.Sed tu hoc nobis da Scæuola & perfice, vt Crassus hæc
quæ coarctauit, & perangusté refersit in oratione sua , dilatet nobis atque explicet.
Ego mehercule,inquit Mutius, antea vestra magis hoc causa volebam, quàm mea.
Neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desyderabam,quantopere eius
in causis oratione delector:nũc verò Crasse mea quoq; etiã causa rogo, vt quoniam

tantum habemus otii, quantum iandiu nobis non contigit, ne grauere exædificare id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione maiorem meliorémque video, quam vehementer probo. Enimuero, inquit Crassus, mirari satis non queo etiam te hæc Scæuola desyderare, quæ neque ego teneo, vti ii qui docēt: neque sunt eius generis, vt si optimè tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, si de istis communibus & peruagaris vix huic ætati audiendum putas, etiámne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscēda esse dixisti: de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reipub. deniq; de nostro ipso iure ciuili: hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse, in oratoris verò instrumento tam lautam supellectilem nunquam videram. Potes igitur, inquit Crassus (vt alia omittam, quæ sunt immensa, & vt ad ipsum tuum ius ciuile veniam) oratores putare eos quos multas horas expectauit, cùm in campū properarent, & ridens & stomachans Scæuola, cùm Hypseus maxima voce plurimis verbis à M. Crasso Prætore contenderet, vt ei quem defendebat, causa cadere liceret: Cn. autem Octauius homo consularis non minus longa oratione recusaret, ne aduersarius causa caderet, ac ne is pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio atque omni molestia, stultitia aduersarii liberaretur. Ego verò istos, inquit (memini enim mihi narrare Mutium) non modò oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, sed iuris ciuilis prudentia: quòd alter plus lege agendo petebat, quàm quantum lex in XII tabulis permiserat: quod cùm impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi, quàm quod esset in actione. neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid his paucis diebus, nónne nobis in tribunali Q. Pompeii Prætoris vrbani, familiaris nostri sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, vt illi, vnde peteretur vetus atque vsitata exceptio daretur, cuius pecuniæ dies fuisset: quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat: vt si ille inficiator probasset iudici antè petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi, petitor rursus cùm peteret, ne exceptione excluderetur, quòd ea res in iudicium antea non venisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quàm eum qui hanc personam susceperit, vt amicorum controuersias, causásque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis tenuissimisque rebus ita labi, vt aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur? Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum diuitem, cùm multis aliis in rebus elegantem hominem & ornatum, præcipuè in hoc ferēdum & laudandum puto, quòd cùm P. Scæuolæ frater esset, solitus est ei persæpe dicere, neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicēdi copiam assumpsisset, (quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius eius est consecutus) neque se antè causas amicorum tractare atque agere cœpisse, quàm ius ciuile didicisset. Quid verò ille M. Cato? nónne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re iandudum loquor, quòd adest vir in dicendo summus, quem ego vnum oratorem maximè admiror: sed tamen idem hoc semper ius ciuile contempsit. Verùm quoniam sententiæ atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo, & quoad potero, vobis exponam quid de quaque re sentiam. Antonii incredibilis quædam & propè singularis, & diuina vis ingenii, videtur etiam, si hac scientia iuris nudata sit, posse facilè cæteris armis prudentiæ causas tueri atque defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus, cæteros verò non dubitabo primū inertiæ condemnare sententia mea, pòst etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in iure, ac Prætorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac iure certetur: iactate se in causis centumuiralibus, in quibus vsucapionum,

bi.

tutelarum, gētilitatum, agnationum, alluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamētorum ruptorum aut ratorum, cæterarúmque rerum innumerabilium iura versentur, cùm omnino quid suum, quid alienum, quare denique ciuis an peregrinus, seruus an liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. Illa verò deridenda arrogantia est, in minoribus nauigiis rudem esse se confiteri, quinqueremes autem, aut etiam maiores gubernare didicisse. Tu mihi 85
cùm in circulo decipulati aduersarii stipulatiuncula, & cū obsignes tabulas clientis tui, quibus id sit scriptum, quo ille capiatur: ego tibi vllam causam maiorem committendam putem? Citius hercule is qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarū nauem gubernarit. Quid si ne paruæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine vlla sciētia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa maior, quàm illius militis, de cujus morte cùm domum falsus ab exercitu nuntius venisset: & pater eius re credita testamentum mutasset, & quem ei visum esset, fecisset hæredem: essétque ipse mortuus, res delata est ad centumuiros: cùm miles domum reuenisset, egissétque lege in hæreditatem paternam, testamento exhæres filius? Nempe in ea 86
causa quæsitum est de iure ciuili, possétne paternorum bonorum exhæres esse filius, quem pater testamento neque hæredem, neque exhæredem scripsisset nominatim. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumuiri iudicarunt, cū Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricii eiusdem nominis hæreditatem, gente ad se rediisse dicerent, nónne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis ac gētilitatis iure dicendum? Quid, quòd iterum in cētumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium venisset, cui Romæ exulare ius esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatóque esset mortuus, nónne in ea causa ius applicationis obscurum sanè & ignotum, patefactum in iudicio atque illustratum est à patrono? Quid, nuper cùm ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium in iudicio priuato causam defenderem, nónne omnis nostra in iure versata defensio est? Cùm enim Marius Gratidianus ædes Auratæ vendidisset, neque seruire quandam earū ædium partem in mancipii lege dixisset, defendebamus quicquid fuisset incommodi in mancipio, id si venditor scisset, neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius homo neque meo iudicio stultus, & suo valde sapiens, & à iuris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper errauit. nam cùm ædes L. Fusio venderet, in mancipio lumina vti tum essent, ita recepit. Fusius autem simulatque ædificari cœptum est, in quadam parte vrbis, quæ modò ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quòd cuicunque particulæ cæli officeretur, quanuis esset procul, mutari lumina putabat. Quid verò clarissima M. Curii causa, & M. Coponii nuper apud centumuiros, quo concursu hominū, qua expectatione defensa est? cùm Q. Scæuola æqualis & collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus, 87
& ingenio prudentiaque acutissimus, & oratione maximè limatus atque subtilis, atque, vt ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defenderet: negarétque nisi posthumus, & natus, & antequam in suam tutelam veniret, mortuus esset, hæredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum, & natum, & mortuum hæres institutus: ego autem defenderem hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset, vt si filius non esset qui in tutelam veniret, M. Curius esset hæres. Num destitit vterque nostrum in ea causa, in authoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili versari? Omitto iam plura exempla causarum amplissimarum, quæ sunt innumerabilia: capitis nostri sæpe potest accidere vt causæ versentur in iure. Etenim sic C. Mancinum nobilissimum atque optimū virum ac consularem, cùm propter inuidiam Numantini 89
fœderis pater patratus ex senatusconsulto Numantinis dedidisset, eúmq; illi non rece-

pissent, posteáque Mancinus domum reuenisset, neque in senatum introire dubitasset,
P. Rutilius M. filius Tribunus pl. de Senatu iussit educi, quòd eum ciuem negaret esse:
quia memoria sic esset proditum, quem pater suus, aut populus vendidisset, aut pater
patratus dedidisset, ei nullum esse postliminiū. Quam possumus reperire ex omnibus
rebus ciuilibus causam, contentionémque maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de li-
bertate, de capite hominis consularis, præsertim cùm hæc non in crimine aliquo quod
ille possit inficiari, sed in ciuili iure consisteret? Similíque in genere inferiore ordine,
90 siquis apud nos seruisset ex populo fœderato, seséque liberasset, ac postea domum re-
uenisset: quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & a-
misisset hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest:
nónne ex iure ciuili potest esse contentio? cùm quæritur is qui domini voluntate cen-
sus sit, si non sit cōditum lustrum, sitne liber. Quid quod vsu memoria patrum venit,
vt paterfamiliâs qui ex Hispania Romā venisset, cùm vxorem prægnantem in prouin-
cia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuúsque esset intestatò, & ex vtraque filius natus esset, mediocrísne res in cōtrouersiam ad-
ducta est, cùm quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero qui ex posteriore
natus erat, & de eius matre? quæ si iudicaretur, certis quibusdam verbis non nouis nu-
ptiis fieri cum superiore diuortium, in concubinæ locū duceretur. Hæc igitur & ho-
91 rum similia iura suæ ciuitatis ignorantem, erectum & celsum alacri & prompto ore ac
vultu huc atque illuc intuentem, vagari magna cū caterua toto foro, præsidium clien-
tibus, atque opem amicis, & propè cunctis ciuibus lucem ingenii & consilii sui porri-
gentem atque tendentem, nónne in primis flagitiosum putādum est? Et quoniam de
impudētia dixi, castigemus etiā segnitiem hominum atque inertiam. Nam si esset ista
cognitio iuris magna ac difficilis, tamē vtilitatis magnitudo deberet homines ad sus-
cipiendū discendi laborem impellere. Sed ô Dii immortales non dicerem hoc audiēte
Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem videri. Quod
quidem certis de causis à plerisq; aliter existimatur: primùm quia veteres illi qui huic
scientiæ præfuerunt, obtinēdæ atq; augendæ potētiæ suæ causa peruulgari artem suam
noluerunt. deinde posteaquam est editum, expositis à Cn. Flauio primùm actionibus,
92 nulli fuerunt qui illa artificiosè digesta generatim componerent. nihil est enim quod
ad artem redigi possit, nisi ille prius qui illa tenet, quorum artem instituere vult: habet
illam sciētiam, vt ex iis rebus quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video,
dum breuiter voluerim dicere, dictum à me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicam
si potero, planius. Omnia ferè quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa & dissipata
quondam fuerunt, vt in musicis numeri & voces & modi: In geometria, lineamenta,
formæ, interualla, magnitudines: In astrologia, cæli conuersio, ortus, obitus, motúsque
syderum: In grammaticis, poetarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum in-
terpretatio, pronuntiādi quidam sonus: In hac deniq; ipsa ratione dicendi, excogitare,
ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus & diffusa latè videban-
tur. Adhibita est igitur ars quædā extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum
93 philosophi assumunt, quæ rem dissolutam diuulsámque conglutinaret, & ratione qua-
dam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ atque vsitatæ in rebus cau-
sísque ciuium æquabilitatis conseruatio. Tum sunt notanda genera, & ad certū nume-
rum paucitatémque reuocanda. Genus autem id est quod sui similes cōmunione quā-
dam, specie autem differentes, duas aut plures complectitur partes. Partes autem sunt
quæ generibus iis, ex quibus emanāt, subiiciuntur. Omniáq; quæ sunt vel generum, vel
partiū nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendū. Est enim definitio
earum rerum quæ sunt ei rei propriæ, quam definire volumus, breuis & circunscripta
quædam explicatio. Hisce ego rebus exēpla adiungerem, nisi apud quos hæc haberetur
oratio cernerē. nūc cōplectar quod proposui breuius. Si enim aut mihi facere licuerit

quod iandiu cogito, aut alius quiſpiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effece- 94
rit, vt primum omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca ſunt : deinde eorũ ge-
nerum quaſi quædam membra diſpertiat: tum propriam cuiuſque vim definitione de-
claret: perfectam artem iuris ciuilis habebitis, magis magnã atque vberem, quàm diffi-
cilem & obſcuram. Atque interea tamen dum hæc quæ diſperſa ſint, cogũtur, vel paſ-
ſim licet carpentem, & colligẽtem vndique, replere iſtam iuris ciuilis ſcientiã. Nonne
videtis equitem Romanum hominem acutiſſimo omniũ ingenio, ſed minime cæte-
ris artibus eruditum C. Aculeonẽ, qui mecum viuit, ſempérq; vixit, ita tenere ius ciui-
le, vt ei cùm ab hoc diſceſſeritis, nemo de iis qui peritiſſimi ſunt, anteponatur? Omnia
enim ſunt poſita ante oculos, collocata in vſu quotidiano, in cõgreſſione hominũ atq;
in foro: neque ita multis literis, aut voluminibus magnis continentur: eadẽ enim ſunt
elata primùm à pluribus : deinde paucis cõmutatis verbis etiam ab iiſdem ſcriptoribus 95
ſcripta ſunt ſæpius. Accedit verò quò facilius percipi cognoſciq; ius ciuile poſſit (quod
minime plerique arbitrãtur) mira quædam in cognoſcendo ſuauitas & delectatio. Nam
ſiue quem aliena ſtudia delectãt, plurima eſt & in ipſo iure ciuili, & in pontificũ libris,
& in duodecim tabulis antiquitatis effigies, quòd & verborũ priſca vetuſtas cognoſci-
tur, & actionũ genera quædam maiorũ conſuetudinem vitámque declarant. Siue quis
ciuilem ſcientiã contẽpletur, quam Scæuola non putat oratoris eſſe propriã, ſed cuiuſ-
dam ex alio genere prudẽtiæ, totã hanc, bene deſcriptis omnibus ciuitatis vtilitatibus
ac partibus, XII tabulis contineri videbitis. Siue quem iſta præpotens & glorioſa philo-
ſophia delectat, dicam audacius, hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum,
qui iure ciuili & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maximè expetendam 96
videmus, cùm verus & iuſtus, atque honeſtus labor honoribus, præmiis atque ſplẽdore
decoratur: vitia autẽ hominũ atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus,
exiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, cõcertationúmque plenis diſputa-
tionibus, ſed authoritate nutúque legũ domitas habere libidines, coercere omnes cupi-
ditates, noſtra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abſtinere. Fremant omnes licet,
dicam quod ſentio, bibliothecas mehercule omnium philoſophorum vnus mihi vide-
tur XII tabularũ libellus, ſiquis legum fontes & capita viderit, & authoritatis pondere,
& vtilitatis vbertate ſuperare. Ac ſi nos, id quod maximè debet, noſtra patria delectat,
cuius rei tanta eſt vis, ac tanta natura, vt Ithacam illam in aſperrimis ſaxulis tanquam
nidulum affixã, ſapientiſſimus vir immortalitati anteponeret: quo amore tandem in-
flammati eſſe debemus in eiuſmodi patriam, quæ vna in omnibus terris domus eſt vir- 97
tutis, imperii, dignitatis: cuius primùm nobis mens, mos, diſciplina nota eſſe debet: vel
quia eſt patria parens omnium noſtrum, vel quia tanta ſapientia fuiſſe in iure conſti-
tuendo putanda eſt, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis
etiam illam ex cognitione iuris lætitiam & voluptatem, quòd quantũ præſtiterint no-
ſtri maiores prudentia cæteris gẽtibus, tum facillimè intelligetis, ſi cũ illorum Lycur-
go, & Dracone, & Solone noſtras leges cõferre volueritis. Incredibile eſt enim quàm ſit
omne ius ciuile præter hoc noſtrum inconditum ac penè ridiculũ: de quo multa ſoleo
in ſermonibus quotidianis dicere, cùm hominũ noſtrorum prudentiã cæteris homini-
bus, & maximè Græcis antepono. His ego de cauſis dixeram Scæuola, iis qui perfecti o-
ratores eſſe vellẽt, iuris ciuilis cognitionem eſſe neceſſariã. Iam verò ipſa per ſeſe quã- 98
tũ afferat iis qui ei præſunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaq; vt apud Græ-
cos infimi homines mercedula adducti miniſtros ſe præbẽt in iudiciis oratoribus, ii qui
apud illos πραγματικοὶ vocantur: ſic in noſtra ciuitate cõtrà ampliſſimus quiſq; & cla-
riſſimus vir, vt ille qui propter hãc iuris ciuilis ſcientiã ſic appellatus à ſummo poeta eſt,

Egregie cordatus homo Catus AEliu' Sextus:

multíque præterea, qui cùm ingenio ſibi authore dignitatẽ reperiſſent, perfecerunt vt
in reſpondendo iure, authoritate plus etiã quàm ipſo ingenio valerent. Senectuti verò

celebrandæ & ornandæ, quod honestius potest esse perfugiũ, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidiũ iam inde ab adolescẽtia comparaui, non solũ ad causarum vsum forensem, sed etiã ad decus atq; ornamentum senectutis: vt cùm me vires (quod
99 ferè iam tempus aduentat) deficere cœpissent, ista ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarius quàm honoribus & Reip. muneribus perfunctum senem posse suo iure dicere idem quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, vnde sibi, si non populi & reges, at omnes sui ciues consilium expetant?

- Suarum rerum incerti, quos ego mea ope ex
- Incertis certos, compotesque consilii
- Dimitto, vt ne res temere tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus iuriscõsulti totius oraculum ciuitatis. Testis est huiusce Q. Mutii ianua & vestibulum, quod in eius infirmissima valetudine, affectáque iam ætate, maxima quotidie frequentia ciuium, ac summorum hominum splendore celebratur. Iam verò illa non longam orationẽ desyderant, quamobrem existimem publica quoque iura, quæ sunt propria ciuitatis atque imperii: tum monimenta rerũ gesta-
100 rum, & vetustatis exempla oratori nota esse debere. Nam vt in rerũ priuatarum causis atque iudiciis depromẽda sæpe oratio est ex iure ciuili, & idcirco, vt antè diximus, oratori iuris ciuilis scientia necessaria est: sic in causis publicis iudiciorum, concionum, senatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici iuris authoritas, & regendæ Reip. ratio ac scientia tanquam aliqua materies iis oratoribus, qui versantur in Rep. subiecta esse debent. Non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro cõquirimus, sed eum virum, qui primũ sit eius artis antistes, cuius cùm ipsa natura magnã homini facultatem daret, tamen esse deus putatur, vt & ipsum quod erat hominis proprium, non partũ per nos, sed diuinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit, non tam caduceo quàm nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hostium tela versari: tum qui scelus fraudémq; nocentis possit dicendo subiicere
101 odio ciuium, suppliciòq; constringere: idémq; ingenii præsidio innocentiã iudiciorum pœna liberare: idémq; languentem labentémq; populũ aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflãmare in improbos, aut incitatũ in bonos mitigare: qui denique quencunq; in animis hominum motũ res & causa postulet, eũ dicẽdo vel excitare possit, vel sedare. Hanc vim si quis existimat aut ab iis qui de dicẽdi ratione scripserũt, expositam esse, aut à me posse exponi tam breui, vehemẽter errat: neque solùm inscitiam meam, sed ne rerũ quidem magnitudinẽ perspicit. Equidem vobis, quoniã ita voluistis, fontes vnde hauriretis, atque itinera ipsa ita putani esse demonstranda, non vt ipse dux essem, quod & infinitũ est, & non necessariũ: sed vt commonstrarem tãtum viam, &, vt
102 fieri solet, digitũ ad fontes intenderem. Mihi verò, inquit Mutius, satis supérq; abs te videtur istorũ studiis, si modò sunt studiosi, esse factũ. nam vt Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectũ sibi opus esse, si quis satis esset cõcitatus cohortatione sua ad studium cognoscẽdæ percipiẽdæq; virtutis (quibus enim id persuasum esset, vt nihil mallẽt se esse quàm bonos viros, iis reliquã facilem esse doctrinã) sic ego intelligo, si in hæc quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis, facillime vos ad ea quæ cupitis, peruenturos ab hoc aditu, ianuáq; patefacta. Nobis verò, inquit Sulpitius, ista sunt pergrata, pérque iucũda: sed pauca etiã requirimus, in primísque ea quæ valde breuiter à re Crasse de ipsa arte percursa sunt, cùm illa te & non contemnere, & didicisse confiterere: ea si paulo latius dixeris, expleris omnem expectationẽ diuturni desyderii nostri. nam nunc quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum, sed
103 vias earum rerum, rationémque cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus (quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, vestræ potius obsecutus sum voluntati, quàm aut cõsuetudini aut naturæ meæ) petimus ab Antonio, vt ea quæ cõtinet, neque adhuc protulit, ex quibus vnũ libellũ sibi excidisse iandudũ questus est, explicet nobis,

& illa dicendi myſteria enunciet? Vt videtur, inquit Sulpitius: nam Antonio dicen-
te, etiam quid tu intelligas, ſentiemus. Peto igitur, inquit Craſſus, à te, quoniā id no-
bis Antoni hominibus id ætatis oneris ab horum adoleſcentium ſtudiis imponitur, vt
exponas quid iis de rebus quas à te quæri vides, ſentias. Deprehenſum equidem me,
inquit Antonius, planè video atque ſentio, non ſolùm quòd ea requiruntur à me quo- 104
rum ſum ignarus atq; inſolens, ſed quia quod in cauſis valde ſugere ſoleo, ne tibi Craſ-
ſe ſuccedam, id me nunc iſti vitare non ſinunt. verū hoc ingrediar ad ea quæ vultis au-
dacius, quòd idem mihi ſpero vſu eſſe venturum in hac diſputatione quod in dicendo
ſolet, vt nulla expectetur ornata oratio: neque enim ſum de arte dicturus quam nun-
quam didici, ſed de mea conſuetudine, ipſáque illa quæ in commentarium meū retuli,
ſunt eiuſmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, ſed in rerum vſu, cauſiſque tractata:
quæ ſi vobis hominibus eruditiſſimis non probabūtur, veſtrā iniquitatem accuſatote,
qui ex me ea quæſieritis, quæ ego neſcirem: meā facilitatem laudatote, cùm vobis non
meo iudicio, ſed veſtro ſtudio inductus non grauatè reſpondero. Tum Craſſus, Perge
modo, inquit, Antoni: nullum eſt enim periculū nequid tu eloquare, niſi ita prudēter,
vt neminem noſtrū pœniteat ad hūc te ſermonem impuliſſe. Ego verò, inquit, per-
gam & id faciam, quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere cenſeo, 105
vt quid illud ſit de quo diſputetur, explanetur, ne vagari & errare cogatur oratio, ſi ii qui
inter ſe diſſenſerint, nō idem eſſe illud de quo agitur, intelligent. Nam ſi fortè quære-
retur, quæ eſſet ars imperatoris, conſtituendū putarem principio, quis eſſet imperator:
qui cùm eſſet conſtitutus adminiſtrator quidem belli gerendi, tum adiungeremus de
exercitu, de caſtris, de agminibus, de ſignorum collationibus, de oppidorū oppugna-
tionibus, de commeatu, de inſidiis faciendis atque vitandis, de reliquis rebus quæ eſſent
propriæ belli adminiſtrandi: quarum qui eſſent animo & ſcientia cōpotes, eos eſſe im-
peratores dicerem, vterérque exemplis Africanorum & Maximorum, Epaminondam
atque Annibalem, atque eius generis homines nominarē. Sin autem quæreremus quis
eſſet is qui ad Remp. moderandam vſum & ſcientiam & ſtudium ſuū contuliſſet, defi-
nirem hoc modo, Qui quibus rebus vtilitas Reip. pararetur augereturq;, teneret, iiſque
vteretur, hunc Reip. rectorem, & conſilii publici authorem eſſe habendum: prædica- 106
rémque Publium Lentulum principem illum, & Tiberiū Gracchum patrem, & Quin-
tum Metellum, & Publium Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cū ex no-
ſtra ciuitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur quiſnam iuris cōſultus verè nomi-
naretur, eum dicerem, qui legum & cōſuetudinis eius qua priuati in ciuitate vterētur,
& ad reſpondendum, & ad agendū, & ad cauēdum peritus eſſet, & ex eo genere Sextum
AElium, M. Manilium, P. Mutium nominarem. Atque vt iam ad leuiora artium ſtudia
veniam, ſi muſicus, ſi grammaticus, ſi poeta quæratur, poſſim ſimiliter explicare quid
eorum quiſque profiteatur, & quo nō amplius ab quoque ſit poſtulandū. Philoſophi
denique ipſius, qui de ſua vi ac ſapiētia vnus omnia penè profitetur, eſt tamen quædam
deſcriptio, vt is qui ſtudeat omnium rerum diuinarū atque humanarum vim, naturā, 107
cauſáſque noſſe, & omnem bene viuendi rationem tenere & perſequi, nomine hoc ap-
pelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem
quem Craſſus, qui mihi viſus eſt omnem omnium rerum atque artiū ſcientiam com-
prehendere vno oratoris officio ac nomine: atque eū puto eſſe, qui & verbis ad audien-
dum iucundis, & ſententiis ad probādum accommodatis vti poſſit in cauſis forenſibus
atque cōmunibus: hunc ego appello oratorem, eúmque eſſe præterea inſtructū voce &
actione, & lepore quodā volo. Craſſus verò noſter mihi viſus eſt oratoris facultatē non
illius artis terminis, ſed ingenii ſui finibus immenſis penè deſcribere. nā & ciuitatū re-
gendarū oratori gubernacula ſententia ſua tradidit, in quo per mihi mirum viſum eſt
Scæuola re hoc illi concedere, cùm ſæpiſſime tibi ſenatus breuiter impolitéq; dicenti,
maximis ſit de rebus aſſenſus. M. verò Scaurus, quem nō longè ruri apud ſe eſſe audio, 108

vir regendæ Reipub. ſcientiſſimus, ſi audierit hanc authoritatem grauitatis, & conſilii
ſui vindicari à te Craſſe, quòd eam oratoris propriam eſſe dicas, iam credo huc veniat,
& hanc loquacitatem noſtram vultu ipſo, aſpectúque conterreat: qui quanquam eſt in
dicendo minime contemnẽdus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quàm di-
cendi arte nititur. Neque verò ſiquis vtrunque poteſt, aut ille conſilii publici author,
ac ſenator bonus, ob eam ipſam cauſam orator eſt: aut hic diſertus atque eloquẽs, ſi eſt
idem in procuratione ciuitatis egregius, aliquam ſcientiam dicendi copia eſt conſecu-
tus. Multũ inter ſe diſtant iſtæ facultates, longéque ſunt diuerſæ atque ſeiunctæ: neque
eadem ratione ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquẽ-
tes fuerunt, orationẽ ſuam, & Reip. dignitatẽ exornabant. neque enim eſt interdictum
109 aut à rerũ natura, aut à lege aliqua atq; more, vt ſingulis hominibus ne amplius quàm
ſingulas artes noſſe liceat. Quare non etſi eloquentiſſimus Athenis Pericles, idémque
in ea ciuitate plurimos annos princeps conſilii publici fuit, iccirco eiuſdem hominis
atque artis vtraque facultas exiſtimãda eſt: nec ſi Publius Craſſus idem fuit eloquens &
iuris peritus, ob eã cauſam ineſt in facultate dicendi iuris ciuilis ſcientia. Nã ſi quiſque
vt in aliqua arte & facultate excellens, aliam quoque artem ſibi aſſumpſerit, is perficiet,
vt quod præterea ſciet, id eius in quo excellet, pars quædã eſſe videatur. licet iſta ratio-
ne dicamus, pila bene & duodecim ſcrupis ludere, proprium eſſe iuris ciuilis, quoniam
vtrunque eorum P. Mutius optime fecerit: eadémque ratione dicãtur & quos φυσικοὺς
Græci nominant, iidem poetæ, quoniam Empedocles phyſicus egregiũ poema fecerit.
At hoc ne philoſophi quidem ipſi, qui omnia ſicut propria ſua eſſe atque à ſe poſſideri
110 volunt, dicere audent, geometriã aut muſicam philoſophi eſſe, quia Platonem omnes
in illis artibus præſtantiſſimum fuiſſe fateantur. Ac ſi iam placet omnes artes oratori
ſubiungere, tolerabilius eſt ſic potius dicere, vt quoniã dicendi facultas nõ debeat eſſe
ieiuna atque nuda, ſed aſperſa atque diſtincta multarum rerum iucũda quadam varie-
tate: ſit boni oratoris multa auribus accepiſſe, multa vidiſſe, multa animo & cogitatio-
ne, multa etiam legendo percurriſſe, neque ea vt ſua poſſediſſe, ſed vt aliena libaſſe. fa-
teor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tironem ac rudem, nec peregrinum
atque hoſpitem in agendo eſſe debere. Neque verò iſtis tragœdiis tuis, quibus vti phi-
loſophi maxime ſolẽt, Craſſe perturbor, quòd ita dixiſti, neminem poſſe eorum men-
tes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas reſtinguere, cùm eo maxi-
111 me vis oratoris, magnitudóque cernatur, niſi qui rerum omnium naturam, mores ho-
minum ac rationes penitus perſpexerit, in quo philoſophia ſit oratori neceſſariò per-
cipiẽda: quo in ſtudio hominum quoque ingenioſiſſimorũ otioſiſſimorúmque totas
ætates videmus eſſe cõtritas: quorum ego copiã magnitudinémque cognitionis atque
artis non modò non contemno, ſed etiã vehementer admiror: nobis tamen qui in hoc
populo foróq; verſamur, ſatis eſt ea de moribus hominũ & ſcire & dicere, quæ non ab-
horrent ab hominum moribus. Quis enim vnquam orator magnus & grauis, cùm ira-
tum aduerſario iudicem facere vellet, hæſitauit ob eã cauſam, quòd neſciret quid eſſet
iracundia, feruóme mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis cũ cæteros animorum
motus aut iudicibus aut populo dicẽdo miſcere atque agitare vellet, ea dixit quæ à phi-
112 loſophis dici ſolent? qui partim omnino motus negãt in animis vllos eſſe debere, qui-
que eos in iudicum mentibus concitent, ſcelus eos nefarium facere: partim qui tolera-
biliores volunt eſſe, & ad veritatem vitæ propius accedere, permediocres, ac porius le-
ues motus debere eſſe dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi
vitæ conſuetudine mala ac moleſta, & fugienda, multa maiora & acerbiora verbis fa-
cit: itémque ea, quæ vulgo expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplifi-
cat atque ornat: neque vult ita ſapiens inter ſtultos videri, vti qui audiant, aut il-
lum ineptum, aut græculum putent: aut etiam ſi valde probent ingenium, oratoris
ſapientiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſte ferant: ſed ita peragrat per animos

hominum, ita ſenſus mentéſque pertractat, vt non deſyderet philoſophorum deſcri-
ptiones, neque exquirat oratione, ſummum illud bonum in animóne ſit, an in corpo-
re: virtute, an voluptate definiatur: an hæc inter ſe iungi copularíque poſſint: an verò, 113
vt quibuſdam viſum, nihil certum ſciri, nihil planè cognoſci & percipi poſſit. quarum
rerum fateor magnam, multiplicémque eſſe diſciplinam, & multas, copioſas, variáſque
rationes. Sed aliud quiddam longè aliud Craſſe quærimus, acuto homine nobis opus
eſt, & natura, vſúque callido, qui ſagaciter perueſtiget, quid ſui ciues, iiq; homines qui-
bus aliquid dicendo perſuadere velit, cogitent, ſentiant, opinentur, expectent. Teneat
oportet venas cuiuſque generis, ætatis, ordinis, & eorum apud quos aliquid aget, aut e-
rit acturus, mentes ſenſúſque deguſtet. Philoſophorũ autem libros reſeruet ſibi ad hu-
iuſcemodi Tuſculani requiem atque otium, ne ſiquando ei dicẽdum erit de iuſtitia &
fide, mutuetur à Platone, qui cùm hæc exprimenda verbis arbitraretur, nouam quan-
dam finxit in libris ciuitatem, vſque eo illa quæ dicenda de iuſtitia putabat, à vitæ con-
ſuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quòd ſi ea probarentur in populis at- 114
que in ciuitatibus, quis tibi Craſſe conceſſiſſet clariſſimo viro, & ampliſſimo principi
ciuitatis, vt illa diceres in maxima cõcione tuorum ciuium quæ dixiſti, Eripite nos ex
miſeriis, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas noſtro ſanguine nõ poteſt
expleri: nolite ſinere nos cuiquã ſeruire, niſi vobis vniuerſis, quibus & poſſumus, & de-
bemus? Omitto miſerias, in quibus, vt illi aiunt, vir fortis eſſe non poteſt: omitto fau-
ces, ex quibus te eripi vis, ne iudicio iniquo exorbeatur ſanguis tuus, quod ſapienti ne-
gant accidere poſſe: ſeruire verò non modò te, ſed vniuerſum ſenatum, cuius tum cau-
ſam agebas, auſus es dicere? Poteſtne virtus Craſſe ſeruire iſtis authoribus, quorum tu
præcepta oratoris facultate complecteris, quæ & ſemper, & ſola libera eſt, quæque etiam
ſi corpora capta ſint armis, aut conſtricta vinculis, tamen ſuum ius, atque omnium re- 115
rum impunitam libertatem tenere debeat? Quæ verò addidiſti, nõ modò ſenatum ſer-
uire poſſe populo, ſed etiam debere: quis hoc philoſophus tam mollis, tam languidus,
tam eneruatus, tam omnia ad voluptatẽ corporis, dolorémque referens, probare poſ-
ſet, ſenatum ſeruire populo, cui populus ipſe moderãdi & regendi ſui poteſtatem quaſi
quaſdam habenas tradidiſſet? Itaque hæc cùm à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Ru-
tilius Rufus, homo doctus & philoſophiæ deditus, non parum commode, ſed etiã tur-
piter & flagitioſe dicta eſſe dicebat. Idem Q. Sergium Galbam, quem hominem probè
commeminiſſe ſe aiebat, pergrauiter reprehendere ſolebat, quòd is L. Scribonio quæ-
ſtionem in eum ferente, populi miſericordiam concitaſſet, cùm M. Cato Galbæ grauis
atque acer inimicus aſpere apud populum Rom. & vehementer eſſet locutus, quam 116
orationem in Originibus ſuis expoſuit ipſe. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius,
quòd is C. Sulpitii Galli propinqui ſui Q. Pupillum filium ipſe penè in humeros ſuos
extuliſſet, qui patris clariſſimi recordatione & memoria fletũ populo moueret, & duos
filios ſuos paruos tutelæ populi commendaſſet, ac ſe, tanquam in procinctu teſtamen-
tum faceret ſine libra atque tabulis, populum Rom. tutorẽ inſtituere dixiſſet illorum
orbitati. Itaque cùm & inuidia & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum
tragœdiis liberatum ferebat: quod item apud Catonem ſcriptum eſſe video, niſi pueris
& lachrymis vſus eſſet, pœnas eum daturum fuiſſe. Hæc Rutilius valde vituperabat, &
huic humilitati dicebat vel exilium fuiſſe, vel mortem anteponendã. Neque verò hoc
ſolum dixit, ſed ipſe & ſenſit & fecit. Nam cùm eſſet ille vir exemplum, vt ſcitis, inno-
centiæ: cúmque illo nemo neque integrior eſſet in ciuitate, neque ſanctior, non mo- 117
dò ſupplex iudicibus eſſe noluit, ſed ne ornatius quidem aut liberius cauſam dici ſuã,
quàm ſimplex ratio veritatis ferebat. Paulum huic Cottæ tribuit partium diſertiſſimo
adoleſcenti ſororis ſuæ filio. dixit item cauſam illam quadam ex parte Q. Mutius mo-
re ſuo, nullo apparatu, pure & dilucide. Quòd ſi tu tunc Craſſe dixiſſes, qui ſubſidium
oratori ex illis diſputationibus, quibus philoſophi vtuntur, ad dicendi copiã petendum

esse paulò antè dicebas:& si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo li-
cuisset dicere,quamuis scelerati illi fuissent,sicuti fuerunt pestiferi ciues,supplicióque
digni,tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset vis ora-
tionis tuæ:nunc talis vir amissus est,dum causa ita dicitur,vt si in illa commentitia Pla-
tonis ciuitate res ageretur:nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorum, nihil cui-
218 quam doluit,nemo est questus,nemo remp.implorauit,nemo supplicauit. Quid mul-
ta?pedem nemo in illo iudicio supplosit,credo, ne Stoicis renuntiaretur. Imitatus est
homo Romanus & consularis veterem illum Socratem,qui cùm omnium sapientissi-
mus esset,sanctissiméque vixisset,ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, vt non supplex
aut reus, sed vt magister aut dominus videretur esse iudicum. quin etiam cùm ei scri-
ptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset,quam,si ei videretur,edisceret,vt
ea pro se in iudicio vteretur,non inuitus legit,& commode scriptam esse dixit:sed,in-
quit,vt si mihi calceos Sicyonios attulisses,nō vterer,quamuis essent habiles & apti ad
pedem,quia non essent viriles:sic illam orationem disertam sibi & oratoriá videri,for-
rem & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus est,neque solùm primis senten-
219 tiis,quibus tantum statuebant iudices,damnarent an absoluerent: sed etiam illis, quas
iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non
esset,quasi pœnæ æstimatio: ex sententia cùm iudicibus daretur, interrogabatur reus,
quam quasi æstimationem commeruisse se maxime cōfiteretur: quod cùm interroga-
tus Socrates esset, respondit sese meruisse,vt amplissimis honoribus & præmiis deco-
raretur, & vt ei victus quotidianus in Prytaneo publice præberetur, qui honos apud
Græcos maximus haberetur. Cuius responso sic iudices exarserūt, vt capitis hominem
innocentissimū condemnarent. qui quidem si absolutus esset(quod mehercule, etiam
si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenii magnitudinem vellem) quonam
modo istos philosophos ferre possemus,qui nūc,cùm ille damnatus est, nullam aliam
ob culpam, nisi propter dicendi insciriam, tamen à se oportere dicūt peti præcepta di-
220 cendi:Quibuscum ego non pugno vtrum sit melius aut verius,tātum dico & aliud il-
lud esse atque hoc & hoc,sine illo summum esse posse. Nam quòd ius ciuile Crasse tam
vehemēter amplexus es,video quid egeris:tum cùm dicebas,non videbam. Primum
Scæuolæ te dedisti,quē omnes amare meritissimo pro eius eximia suauitate debemus:
cuius artem cùm indotatam esse,atque incomitatam & incomptam videres, verborum
eam dote locupletasti & ornasti. Deinde quòd in ea tu plus operæ laborísque cōsum-
pseras,cùm eius studii tibi & hortator & magister esset domi,veritus es,nisi istā artem
oratione exaggerasses,ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno,
sit sanè tanta,quantā tu illam esse vis:etenim sine controuersia & magna est,& late pa-
tet,& ad multos pertinet,& summo in honore semper fuit,& clarissimi ciues ei studio
221 etiam hodie præsunt: sed vide Crasse,ne dum nouo & alieno ornatu velis ornare iuris
ciuilis scientiam, suo quoque eam concesso & tradito spolies atque denudes. Nam si
ita diceres,qui iuris consultus esset,esse eum oratorem: itémque qui esset orator, iuris
eundem esse consultum:præclaras duas artes constitueres,atque inter se pares,& eius-
modi socias dignitatis. nunc verò iuris consultū sine hac eloquentia de qua quærimus,
fateris esse posse,fuisséque plurimos:oratorem negas, nisi illam sciētiam assumpserit,
esse posse:ita & tibi iuris cōsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus & acu-
tus,præco actionum,cantor formularum,auceps syllabarum. Sed quia sæpe vtitur ora-
tor subsidio iuris in causis,iccirco istam iuris scientiam eloquentiæ tanquam ancillu-
lam,pedissequámque adiunxisti. Quòd verò impudentiam admiratus es eorum patro-
222 norum,qui aut cùm parua nescirent,magna profiterentur: aut ea quæ maxima essent
in iure ciuili, tractare auderent in causis, cùm ea nescirent, nunquámque didicissent:
vtriusque rei facilis est & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui qui-
bus verbis coemptio fiat,nesciat,eúdem eius mulieris quæ coemptionem fecerit, cau-

sam posse defendere. Nec si parui nauigii & magni eadem est in gubernando scientia,
iccirco qui quibus verbis hercisci oporteat, nesciat, idem hercifcundæ familiæ causam
agere non possit. Nam quòd maximas centumuirales causas in iure positas protulisti,
quæ tandem earũ causa fuit, quæ ab homine eloquenti iuris imperito non ornatissime
potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M. Curii, quæ abs te nuper
est dicta, & in C. Hostilii Mancini controuersia, atque in eo puero, qui ex altera natus
erat vxore, nõ remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iu-
re dissensio. Quæro igitur quid adiuuerit oratorem in his causis iuris scientia, cùm hic
iuris consultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est 113
non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus? Equidem hoc sæpe audiui, cùm ædilita-
tem P. Crassus peteret, eúmque maior natu, etiã consularis Sergius Galba assectaretur,
quòd Crassi filiam C. filio suo despõdisset: accessisse ad Crassum consulendi causa quen-
dam rusticanum: qui cùm Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsúmque
ab eo verum magis, quàm ad suam rem accommodatum, abstulisset, vt eũ tristem Gal-
ba vidit, nomine appellauit, quæsiuítque, qua de re ad Crassum retulisset: ex quo vt au-
diuit, commotúmque vt vidit hominem, Suspẽso, inquit, animo & occupato Crassum
tibi respondisse video: deinde ipsum Crassum manu prehendit, &, Heus tu, inquit, quid
tibi in mentem venit ita respondere? Tum ille fidenter homo peritissimus cõfirmare,
ita se rem habere, vt respondisset, nec dubium esse posse. Galba autem alludens variè & 114
copiose multas similitudines afferre, multáque pro æquitate contra ius dicere: atque il-
lum, cùm differendo par esse non posset (quanquam fuit Crassus in numero disertorũ,
sed par Galbæ nullo modo) ad authores confugisse, & id quod ipse diceret, & in P. Mu-
tii fratris sui libris, & in Sex. Aelii commẽtariis scriptum protulisse, ac tamen conces-
sisse Galbæ disputationem sibi probabilem & propè veram videri. Attamen quæ causæ
sunt eiusmodi, vt de earum iure dubiũ esse non possit, omnino in iudicium vocari non
solent. Num quis eo testamẽto, quod paterfamiliâs antè fecit, quàm ei filius natus est,
hæreditatem petit? Nemo: quia constat agnascendo rumpi testamentum: ergo in hoc
genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris
in controuersiis ignorare: quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem iure 115
quod ambigitur inter peritissimos, non esse difficile oratori eius partis, quancunq; de-
fendet, authorem aliquem inuenire: à quo cùm amentatas hastas acceperit, ipse eas
oratoris lacertis viribúsque torquebit. Nisi verò (bona venia huius optimi viri dixe-
rim Scæuolæ) tu libellis aut præceptis soceri tui causam M. Curii defendisti, nónne ar-
ripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamẽtorum ac voluntatis mortuo-
rum? Ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui atque affui) multo maiorem
partem sententiarum sale tuo & lepore, & politissimis facetiis pellexisti, cùm & illud
nimium acumẽ illuderes, & admirarere ingeniũ Scæuolæ, qui excogitasset nasci prius
oportere, quàm emori: cúmque multa colligeres & ex legibus, & ex senatus consultis,
& ex vita ac sermone communi, non modò acute, sed etiam ridicule ac facete: vbi, si
verba non rem sequeremur, confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium 116
ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo: di-
cendi vis egregia summa festiuitate & venustate coniuncta profuit. Ipse ille Mutius
paterni iuris defensor, & quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cùm cõ-
tra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum videretur? quam legem recita-
uit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis ora-
tio versata est in eo, vt scriptum plurimum valere oportere defenderet. At in hoc ge-
nere pueri apud magistros exercentur omnes, cùm in eiusmodi causis aliâs scriptum,
aliâs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa si tu aut hæredem,
aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim & oratoriam fa-
cultatẽ contulisses. Tu verò vel si testamentũ defenderes, sic ageres, vt omne omnium

117 testamētorum ius in eo iudicio positum videretur: vel si causam ageres militis, patrem
eius, vt soles, dicendo à mortuis excitasses, statuisses ante oculos, cōplexus esset filium,
flénsque eum centumuiris commendasset, lapides mehercule omnes flere ac lamenta-
ri coegisset, vt totum illud, vti lingua nūcupasset, non in XII tabulis quas tu omnibus
bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur. Nam quòd iner-
tiam accusas adolescentium, qui istam artem primùm facillimam non ediscant, quæ
quàm sit facilis, illi viderint qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi
ambulant: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam cōcedis
adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, vt hanc ar-
tem efficere posset, tum esse illam artem futuram. deinde quòd sit plena delectationis,
in qua tibi remittūt omnes istam voluptatem, & ea se carere patiuntur: nec quisquam
est eorum qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuii malit, quàm
118 Manlianas venalium vendendorum leges ediscere. Tu autem, quòd amore patriæ cen-
ses nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere, non vides veteres leges, aut ipsas
sua vetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas? Quòd verò viros bonos iure
ciuili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint virtutibus, & supplicia vitiis: e-
quidem putabam virtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo &
persuadendo, non minis & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud etiam sine co-
gnitione iuris, quàm sit bellum cauere malū, scire possumus. De me autem ipso, cui
vni tu concedis vt sine vlla iuris sciētia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc Cras-
se respondeo, neque me vnquam ius ciuile didicisse, neque tamen in iis causis quas in
iure possem defendere, vnquam istam scientiam desyderasse. Aliud est enim esse arti-
119 ficem cuiusdam generis atque artis: aliud in communi vita & vulgari hominum con-
suetudine nec hebetem, nec rudem. Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut
res rusticas vel fructus causa vel delectationis inuisere? tamen nemo tā sine oculis, tam
sine mente viuit, vt quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio ac vitium, quo
tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur sicui fundus inspi-
ciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villi-
co sit, Magonis Carthaginensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia
contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in iure ciuili, præsertim cùm in causis, &
in negotiis, & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in
nostra patria peregrini atque aduenæ esse videamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos
delata obscurior, difficile credo sit cum hoc Scæuola communicare: quanquam ipsi o-
mnia, quorū negotium est, consulta ad nos & exquisita deferunt. An verò si de re ipsa,
120 si de finibus, cū in rem præsentem non venimus, si de tabulis, & præscriptionibus con-
trouersia est, contortas res, & sæpe difficiles necessariò perdiscimus? si leges nobis, aut si
hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremurne ea: si ab adolescētia iuri
ciuili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihilne igitur prodest oratori
iuris ciuilis scientia? Non possum negare, prodesse vllam scientiam, ei præsertim, cuius
eloquētia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ
sunt oratori necessaria, vt eius industriam in plura studia distrahere nolim. Quis neget
opus esse oratori in hoc oratorio motu statúque Roscii gestum & venustatem? tamen
nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu dicendo histrionum more ela-
borare. Quid est oratori tam necessarium, quàm vox? tamen me authore nemo dicen-
di studiosus, Græcorum more, & tragœdorum voci seruiet, qui & annos complures se-
121 dentes declamitant, & quotidie antequam pronuntient, vocem cubantes, sensim exci-
tant, eandémque cùm egerunt, sedentes ab acutissimo sono vsque ad grauissimum so-
num recipiunt, & quasi quodammodo colligunt. Hoc nos si facere velimus, antè con-
demnētur ii, quorum causas receperimus, quàm toties, quoties perscribitur, Pæanem,
aut Munionem citarimus. Quòd si in gestu qui multum oratorem adiuuat, & in vo-

ce quæ vna maxime eloquentiam vel commendat, vel sustinet, elaborate nobis non licet: ac tantum in vtroque assequi possumus, quantum in hac acie quotidiani muneris spatii nobis datur: quãto minus est ad iuris ciuilis perdiscendi occupationem descendendum? quod & summatim percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem: quòd vox & gestus subitò sumi, & alicunde arripi non potest: iuris 32
vtilitas ad quanque causam, quanuis repente vel à peritis, vel de libris depromi potest.

Itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis iurisperitos, cùm ipsi sint peritissimi: & qui, vt abs te paulò antè dictum est, pragmatici vocantur. In quo nostri omnino melius multo, quòd clarissimorum hominum authoritate leges & iura tecta esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in iure ciuili, non ei pragmaticum adiutorem dare. Nam quod dicis senectutem à solitudine vindicari iuris ciuilis scientia, fortasse etiam pecuniæ magnitudine: sed nos nõ quid nobis vtile, verùm quid oratori necessarium sit, quærimus: quãquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab vno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos & cantus remissiores esse facturum. Quòd si ille astrictus certa quadam numerorum moderatione & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat: quanto 33
facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te Crasse fallit, quàm multa sint, & quàm varia genera dicendi, & quod haud sciam an tu primus ostenderis, qui iandiu multo dicis remissius & lenius, quàm solebas, neque minus hæc tamen tua grauissimi sermonis lenitas, quàm illa summa vis & cõtentio probabatur: multique oratores fuerunt, vt illum Scipionem audiuimus, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore: nunquam, vt Sergius Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quòd si iam hoc facere non poteris, aut noles, vereris ne tua domus talis & viri & ciuis, si à litigiosis hominibus nõ colatur, à cæteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sententia, vt non modò non arbitrer subsidium senectutis in eorum qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed tanquam portum aliquem expectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo 34
esse senectuti otium. Reliqua verò etiam si adiuuant, historiam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam, si quando opus erit, à viro optimo, & istis rebus instructissimo familiari meo Lõgo mutuabor. Neque repugnabo quo minus (id quod modò hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio atque humanitate versentur: sed mehercule non ita multum spatii mihi videtur, si modò ea facere & persequi volent, quæ à te Crasse præcepta sunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere visus es huic ætati, sed tamen ad id quod cupiunt adipiscẽdum propè necessarias. Nam & subitæ ad propositas causas exercitationes, & accuratæ & meditatæ commentationes, ac stylus ille tuus, quem tu vere dixisti perfectorem dicendi esse ac magistrum, multi sudoris est: & illa orationis tuæ cum scriptis alienis cõparatio, & de alieno scripto subita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel 35
refellendi causa disputatio, non mediocris contentionis est vel ad memoriam, vel ad imitandum. Illud verò fuit horribile, quod mehercule vereor, ne maiorem vim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere vnumquenque nostrum quasi quendam esse Roscium: dixistíque non tam ea quæ recta essent probari, quàm quæ praua sunt fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiose in nobis, quàm in histrionibus spectari puto. Itaque nos raucos sæpe attentissime audiri video: tenet enim res ipsa, atque causa: at AEsopum, si paulum irrauserit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, simulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant: quæ si omnia summa non sunt, & pleraque tamen magna sunt, necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri. Ergo vt ad primum illud reuertar, sit orator nobis is, qui vt 36

Crassus descripsit, accommodatè ad persuadendum possit dicere: is autem conclauda-
tur in ea quæ sunt in vsu ciuitatũ vulgari, ac forensi, remotísque cæteris studiis, quan-
uis ea sunt ampla atque præclara, in hoc vno opere, vt ita dicam, noctes & dies vrgea-
tur: imiterúrque illum, cui sine dubiò summa vis dicendi conceditur, Atheniensem
Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tãtúsque labor dicitur, vt primum im-
pedimenta naturæ diligentia, industriáque superarit: cúmque ita balbus esset, vt eius i-
psius artis cui studeret, primam literam non posset dicere, perfecit meditando, vt ne-
mo planius eo locutus putaretur. Deinde cùm spiritus eius esset angustior, tantum
continenda anima in dicendo est assecutus, vt vna continuatione verborum (id quod
eius scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui
97 etiam (vt memoriæ proditum est) coniectis in os calculis summa voce versus multos
vno spiritu pronuntiare consuescebat: neque is consistens in loco, sed inambulans at-
que ascẽsu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus Crasse, ad studium, & ad la-
borem incitandos iuuenes vehemẽter assentior: cætera quæ collegisti ex variis & diuer-
sis studiis & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio offi-
cio atque munere seiuncta esse arbitror. Hæc cũ Antonius dixisset, sanè dubitare vi-
sus est Sulpitius & Cotta, vtrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. Tum
Crassus, Operarium nobis quendam Antoni oratorem facis, atque haud scio an aliter
sentias, & vtare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo vnquam
præstitit: cuius quidem ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est, sed iam in
98 philosophorum consuetudine versatur, maximéque eorum, qui de omni re proposita,
in vtranque partem solent copiosissimè dicere. Verùm ego non solùm arbitrabar, his
præsertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is qui habitaret in
subselliis, neque quicquam amplius afferret, quàm quod causarum necessitas postula-
ret: sed maius quiddam videbam, cùm censebã oratorem, præsertim in nostra Repub.
nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem quoniam exiguis quibusdam fi-
nibus totum oratoris munus circundedisti, hoc facilius nobis expones ea quæ abs te
de officiis, præceptísque oratoris quæsita sunt: sed opinor secundum hunc diem, satis
enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Tusculanum ire
constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis
est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scæuola, Sanè, inquit, vel-
99 lem non constituissem in Tusculanum me hodie venturũ esse Lælio, libenter audirem
Antonium. Et cùm exurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus
fuit, quòd ius nostrum ciuile peruellit, quàm iucũdus, quòd se id nescire confessus est.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIB. II.

1 MAGNA nobis pueris Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum nõ
plus attigisse doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili institutione potuis-
set: M. verò Antonium omnino omnis erudirionis expertem atque ignarum
fuisse: erántque multi, qui quanquam ita se rem habere arbitrarentur, tamen quò faci-
lius nos incensos studio discendi à doctrina deterrerent, libenter id quod dixi de illis o-
ratoribus prædicarent: vt si homines non eruditi summam essent prudentiam atque
incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in no-
bis erudiendis patris nostri optimi ac prudentissimi viri studium videretur. Quos tum
2 vt pueri refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Ci-
cerone patruo solebamus, quòd de Crasso pater & Aculeo, quocum erat nostra matert-
era, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus qui cum Antonio in Ci-
liciam profectus vnà decesserat, multa nobis de eius studio doctrináque sæpe narrauit:
cúmque nos cum consobrinis nostris Aculeonis filiis & ea disceremus quæ Crasso

placerent,& ab iis doctoribus quibus ille vteretur,erudiremur, etiam illud sæpe intel-
leximus(cùm essemus eiusmodi quod vel pueri sentire poteramus) illum & Græcè sic
loqui,nullam vt nosse aliã linguam videretur, & doctoribus nostris ea ponere in per-
contando,eáque ipsum omni in sermone tractare, vt nihil esse ei nouum, nihil inau-
ditum videretur. De Antonio verò quanquam sæpe ex humanissimo homine patruo
nostro acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum 5
hominum sermonibus dedidisset:tamen ipse adolescentulus quantum illius ineuntis
ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsiui. Non erit profectò tibi quod
scribo,hoc nouum(nam iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis variísque ser-
monibus nullius rei,quæ quidem esset in his artibus,de quibus aliquid existimare pos-
sem, rudem aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in vtroque eorum, vt Crassus non
tam existimari vellet non didicisse,quàm illa despicere, & nostrorum hominum in o-
mni genere prudentiam Græcis anteferre.Antonius autem probabiliorem hoc popu-
lo orationem fore censebat suam,si omnino didicisse nunquam putaretur:atque ita se
vterque grauiorem fore,si alter contemnere,alter ne nosse quidem Græcos videretur.
Quorum consilium quale fuerit,nihil sanè ad hoc tempus:illud autem est huius insti- 4
tutæ scriptionis ac temporis, neminem eloquentia non modò sine dicendi doctrina,
sed ne sine omni quidem sapientia florere vnquam & præstare potuisse.Etenim cæteræ
ferè artes seipsæ per se tuentur singulæ:bene dicere autem,quod est scienter,& peritè,
& ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa tenea-
tur.Omnia quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei di-
cenda,qui hoc se posse profitetur:aut eloquẽtiæ nomen relinquẽdum est.Quare equi-
dem & in nostra ciuitate,& in ipsa Græcia,quæ semper hæc summa duxit,multos & in-
geniis,& magna laude dicendi sine summa rerum omnium sciẽtia fuisse fateor: talem
verò existere eloquentiã,qualis fuerit in Crasso & Antonio,non cognitis rebus omni-
bus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantámque dicendi copiam, quanta in
illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius vt eum sermonem, quem 5
illi quondam inter se de his rebus habuissent,mandarem literis: vel vt illa opinio quæ
semper fuisset,tolleretur, alterum non doctissimum, alterum planè indoctum fuisse:
vel vt ea quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, cu-
stodirem literis,si vllo modo assequi cóplectíque potuissem: vel mehercule,vt laudem
eorum iam propè senescentem,quantũ ego possem,ab obliuione hominum atque à si-
lentio vindicarem.Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse
mihi esse putassem laborandum:sed cùm alter non multũ,quod quidem extaret, & id
ipsum adolescens:alter nihil admodũ scripti reliquisset: deberi hoc à me tantis homi-
num ingeniis putaui,vt cùm etiam nunc viuam illorum memoriam teneremus,hanc
immortalem redderem,si possem. Quod hoc etiã spe aggredior maiore ad probãdum,
quia non de Sergii Galbæ,aut C.Carbonis eloquentia scribo aliquid,in quo liceat mihi 6
fingere,siquid velim,nullius memoria iam refellente:sed edo hæc iis cognoscẽda, qui
eos ipsos de quibus loquor,sæpe audierunt:vt duos summos viros, iis qui neutrũ illo-
rum viderint,eorum quibus ambo illi oratores cogniti sint, viuorũ & præsentium,me-
moria teste commẽdemus. Nec verò te charissime frater atque optime rhetoricis nũc
quibusdam libris,quos tu agrestes putas,insequor vt erudiã:(quid enim tua potest ora-
tione aut subtilius,aut ornatius esset)sed quoniam siue iudicio,vt soles dicere: siue vt
ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse,pudore à dicendo, & timiditate inge-
nua quadam refugisti:siue vt ipse iocari soles,vnum putasti satis esse,non modò in vna
familia rhetorem,sed penè in tota ciuitate:nõ tamen arbitror tibi hos libros in eo fo-
re genere,quod meritò propter eorum qui de dicendi ratione disputarũt, ieiunitatem
bonarum artiũ,possit illudi.Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi & Antonii ser- 7
mone esse præteritum,quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis,optima do-

ctrina, maximo vſu cognoſci ac percipi potuiſſe arbitraretur: quod tu facillime poteris iudicare, qui prudentiam, rationémq; dicendi per te ipſum, vſum autem per nos percipere voluiſti. Sed quo citius hoc quod ſuſcepimus, nō mediocre munus cōficere poſſimus, omiſſa noſtra adhortatione, ad eorū quos propoſuimus, ſermonem diſputationémq; veniamus. Poſtero igitur die, quàm illa erāt acta, hora ferè ſecūda, cùm etiā tum in lecto Craſſus eſſet, & apud eū Sulpitius ſederet, Antonius autē inambularet cū Cotta in porticu, repente eò Q. Catulus ſenex cū C. Iulio fratre venit: quod vbi audiuit, cōmotus Craſſus ſurrexit, omnéſq; admirati maiorem aliquā eſſe cauſam eorū aduentus ſuſpicati ſunt. Qui cùm inter ſe, vt ipſorum vſus ferebat, amiciſſimè conſalutaſſent, Quid vos tandem, Craſſus, nunquidnā inquit noui? Nihil ſanè, inquit Catulus: etenim vides eſſe ludos: ſed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel moleſtos putes: cùm ad me in Tuſculanū, inquit, heri veſperi veniſſet Cæſar de Tuſculano ſuo, dixit mihi à ſe Scæuolam hinc euntē eſſe conuentū, ex quo mira quædam ſe audiſſe dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans ad diſputandum elicere non potuiſſem, permulta de eloquētia cum Antonio diſſeruiſſe, & tanquā in ſchola propè ad Græcorum conſuetudinem diſputaſſe. Itaque frater exorauit, me ipſum nō quidem à ſtudio audiendi nimis abhorrentem, ſed mehercule verētem tamen ne moleſti vobis interueniremus, vt huc ſecum venirem. Scæuolam enim ita dicere aiebat, bonā partem ſermonis in hūc diem eſſe dilatam. Hoc ſi tu cupidius factum exiſtimas, Cæſari attribues: ſi familiarius, vtriq; noſtrū: nos quidem niſi fortè moleſti interuenimus, veniſſe delectat. Tum Craſſus, Equidem quæcunque cauſa vos huc attuliſſet, lætarer, cùm apud me viderem homines mihi chariſſimos & amiciſſimos: ſed tamen verè dicam, quæuis mallem fuiſſet, quàm iſta quam dicis. Ego enim (vt quemadmodū ſentio loquar) nunquā mihi minus quàm heſterno die placui: magis adeo id facilitate, quàm alia vlla culpa mea contingit: qui dum obſequor adoleſcentibus, me ſenem eſſe ſum oblitus: fecíq; id quod ne adoleſcens quidem feceram, vt iis de rebus quæ doctrina aliqua cōtinerentur, diſputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportunè, quòd tranſactis iam meis partibus ad Antoniū audiendum veniſtis. Tum Cæſar, Equidem, inquit, Craſſe, ita ſum cupidus in illa longiore ac perpetua diſputatione audiendi, vt ſi id mihi minus cōtingat, vel hoc ſim quotidiano tuo ſermone contentus. Itaq; experiar equidem illud, vt ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta plus quàm ego apud te valere videatur, & te exorabo profectò, vt mihi quoque, & Catulo tuæ ſuauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te vrgebo: neque committam vt dum vereare ne tu ſis ineptus, me eſſe iudices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæſar, ex omnibus Latinis verbis huius verbi vim vel maximā ſemper putaui. Quem enim nos ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quòd non ſit aptus, idque in ſermonis noſtri conſuetudine perlatè patet. Nam qui aut tempus quid poſtulet non videt, aut plura loquitur, aut ſe oſtentat, aut eorum quibuſcum eſt, vel dignitatis vel commodi rationem nō habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus aut multus eſt, is ineptus eſſe dicitur. Hoc vitio cumulata eſt erudítiſſima illa Græcorum natio: itaq; quòd vim huius mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio impoſuerunt. Vt enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum quæ ſunt innumerabiles, haud ſcio an vlla ſit maior, quàm illorum qui ſolēt quocunque in loco, quoſcūque inter homines viſum eſt, de rebus aut difficillimis, aut non neceſſariis argutiſſimè diſputare. Hoc nos ab iſtis adoleſcētibus facere inuiti & recuſantes heri coacti ſumus. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Craſſe, qui in ciuitatibus ſuis clari & magni fuerūt, ſicuti tu es, nóſq; omnes in noſtra Rep. volumus eſſe: horum Græcorum, qui ſe inculcant auribus noſtris, ſimiles fuerūt, nec tamē in otio ſermones huiuſmodi diſputationéſq; fugiebāt. Ac ſi tibi videntur qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, ſicut debent videri: num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in

quo porticus hæc ipſa,vbi inambulamus, & palæſtra,& tot locis ſeſſiones, gymnaſio-
rum & Græcarum diſputationum memoriam quodammodo commouēt:aut impor-
tunum tempus in tanto otio,quod & rarò datur,& nunc peroptatò nobis datū eſt:aut
homines ab hoc genere diſputationis alieni,qui omnes hi ſumus,vt ſine his ſtudiis nul-
lam vitam eſſe ducamus? Omnia iſta,inquit Craſſus,ego alio modo interpretor, qui
primum palæſtrā & ſedes,& porticus, etiam ipſos Catule Græcos, exercitationis & de-
lectationis cauſa,nō diſputationis inueniſſe arbitror. Nam & ſeculis multis antè gym-
naſia inuenta ſunt,quàm in his philoſophi garrire cœperūt: & hoc ipſo tempore cùm
omnia gymnaſia philoſophi teneant,tamē eorū auditores diſcum audire,quàm philo- 13
ſophum malunt,qui ſimul vt increpuit,in media oratione de maximis rebus & grauiſ-
ſimis diſputantem philoſophum omnes vnctionis cauſa relinquunt: ita leuiſſimā de-
lectationem grauiſſimæ,vt ipſi ferunt,vtilitati anteponūt. Otium autem quod dicis
eſſe,aſſentior:verùm otii fructus eſt,non contētio animi,ſed relaxatio.Sæpe ex ſocero
meo audiui,cùm is diceret ſocerum ſuum Lælium ſemper ferè cum Scipione ſolitum
ruſticari,eóſque incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos,cùm rus ex vrbe tāquam è vin-
culis euolauiſſent.Non audeo dicere de talibus viris,ſed tamē ita ſolet narrare,Scæuo-
la,conchas eos & vmbilicos ad Caietā,& ad Laurentum legere cōſueuiſſe,& ad omnem
animi remiſſionem ludúmque deſcendere.Sic enim ſe res habet,vt quēadmodum vo-
lucres videmus procreationis atq; vtilitatis ſuæ cauſa fingere & conſtruere nidos,eaſdē
autem, cùm aliquid effecerint, leuandi laboris ſui cauſa paſſim ac liberè ſolutas opere 14
volitare:ſic noſtri animi forenſibus negotiis, atque vrbano opere defeſſi, geſtiunt, ac
volitare cupiunt,vacui cura atque labore.Itaq; illud ego quod in cauſa Curiana Scæuo-
læ dixi,nō dixi ſecus ac ſentiebā.Nam ſi,inquam,Scæuola nullū erit teſtamentū rectè
factum,niſi quod tu ſcripſeris,omnes ad te ciues cum tabulis veniemus, omniū teſta-
menta meritò tu ſcribes vnus.Quid igitur,inquam,quando ages negotium publicum?
quando amicorum?quando tuū?quando denique nihil ages? Tum illud addidi,Mihi
enim liber eſſe non videtur,qui non aliquādo nihil agit:in qua permaneo Catule ſen-
tētia,méque cùm huc veni,hoc ipſum nihil agere,& planè ceſſare delectat. Nam quod
addidiſti tertium,vos eos eſſe qui vitam inſuauem ſine his ſtudiis putaretis: id me non
modò non hortatur ad diſputandum,ſed etiam deterret.Nam vt C. Lucilius homo do- 15
ctus & perurbanus dicere ſolebat, ea quæ ſcriberet,neque ſe ab indoctiſſimis, neque ab
doctiſſimis legi velle,quòd alteri nihil intelligerēt,alteri plus fortaſſe,quàm ipſe de ſe:
(quo etiā ſcripſit,Perſium non curo legere:)hic enim fuit,vt noramus,omniū ferè no-
ſtrorū hominum doctiſſimus.(Lælium Decimū volo,quem cognouimus virū bonum
& nō illiteratū,ſed nihil ad Perſium:)ſic ego,ſi iam diſputandū ſit de his noſtris ſtudiis,
nolim equidē apud ruſticos,ſed multo minus apud vos:malo enim non intelligi ora-
tionem meam,quàm reprehendi. Tum Cæſar,Equidem,inquit,Catule iam mihi vi-
deor nauaſſe operam,quòd huc venerim:nam hæc ipſa recuſatio diſputationis, diſpu-
tatio quædam fuit mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antoniū,cuius au-
dio eſſe partes vt de tota eloquētia diſſerat, quémque iandudum Cotta & Sulpitius ex-
pectant? Ego verò,inquit Craſſus,neq; Antonium verbū facere patiar, & ipſe obmu-
teſcam,niſi prius à vobis impetrabo. Quidnam? inquit Catulus. Vt hîc ſitis hodie. 16
Tum cùm ille dubitaret,quòd ad fratrem promiſerat, Ego,inquit Iulius, pro vtroq;
reſpondeo,ſic faciemus:atque iſta quidem conditione,vel vt verbum nullum faceres,
me teneres. Hic Catulus arriſit,& ſimul Præciſa,inquit, mihi quidem dubitatio eſt,
quoniā neque domi imperaram,& hic apud quem eram futurus,ſine mea ſentētia tam
facile promiſit. Tū omnes oculos in Antoniū coniecerunt:& ille, Audite verò,au-
dite,inquit: hominē enim audietis de ſchola, atq; à magiſtro & Græcis literis eruditū:
& eo quidem loquor confidentius, quòd Catulus auditor acceſſit, cui non ſolùm nos
Latini ſermonis, ſed etiam Græci ipſi ſolent ſuæ linguæ ſubtilitatem elegantiámque

17 concedere. Sed tamen quoniam hoc totum quicquid est, siue artificium, siue studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse: docebo vos discipuli id quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hic posteaquam arriserunt, Res mihi videtur esse, inquit, facultate praeclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est, quae sciuntur: Oratoris autem omnis actio opinionibus, nō scientia continetur. Nam & apud eos dicimus qui nesciunt, & ea dicimus quae nescimus ipsi: itaque & illi aliàs aliud iisdem de rebus & sentiunt & iudicant: & nos contrarias saepe causas dicimus, non modò vt Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum, cùm alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam vt vterque nostrum eadem de re aliàs aliud defendat, cùm plus vno verum esse non possit. Vt igitur in eiusmodi re quae mendacio nixa sit, quae ad scientiam non saepe perueniat, quae opiniones homi-
18 num, & saepe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos verò & valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quòd nulla mihi ostentatione videris esse vsurus. exorsus es enim non gloriosè magis, vt tu putas, à veritate, quàm à nescio qua dignitate. Vt igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, praecepta posse quaedam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad excipiēdas eorum voluntates. Huius rei scientiam siquis volet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. Etenim cùm plerique temere ac nulla ratione causas in foro dicant: nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciāt, nō est dubium quin siquis animaduerterit quid sit quare alii melius quàm alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non planè artem,
19 at quasi artem quandam inuenerit. Atque vtinam vt mihi illa videre videor in foro atque in causis, ita nunc quemadmodum ea reperirentur, possim vobis exponere. Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamuis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore praeclarius. Nam vt vsum dicendi omittam, qui in omni pacata & libera ciuitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, vt nihil hominum aut auribus aut mentibus iucundius percipi possit. Qui enim cantus moderatae orationis pronuntiatione dulcior inueniri potest? Quod carmen artificiosa verborum conclusione aptius? Qui actor in imitanda, quàm orator in suscipiēda veritate iucundior? Quid autem subtilius, quàm acutae crebraeque sententiae? Quid admirabilius, quàm res splendore illustrata verborum? Quid plenius,
20 quàm omni rerum genere cumulata oratio? Neque enim vlla non propria oratoris est res, quae quidem ornatè dici, grauitérque debeat. Huius est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia, eiusdem & languentis populi incitatio, & effraenati moderatio. Eadē facultate fraus hominū ad perniciem, & integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis à vitiis acrius reuocare, quis vituperare improbos asperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem vehementius frangere accusando potest? quis moerorē leuare mitius cōsolando? Historia verò testis temporū, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nūtia vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris immortalitati commendatur? Nā siqua est ars alia, quae verborum aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur: aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eàmque variare & distinguere
21 quasi quibusdam verborum sententiarúmque insignibus: aut si via vlla nisi ab hac vna arte traditur, aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis atque ordinis: fateamur aut hoc quod haec ars profiteatur, alienū esse, aut eum aliqua alia arte esse cōmune. sed si in hac vna est ea ratio atque doctrina, non siqui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est huius vnius proprium: sed vt orator de iis rebus quae caeterarū artiū sunt, si modò eas cognorit (vt heri Crassus dicebat) optimè potest dicere: sic caeterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, siquid ab hac

arte didicerunt. Neque enim si de rebus rusticis agricola quispiam, aut etiã, id quod
multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit aut scripse-
rit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna est in hominum
ingeniis, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum atque artiũ conse-
quuntur: sed quod cuiusque sit proprium, etsi ex eo iudicari potest, cùm videris quid 12
quæq; doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quàm quòd omnes artes aliæ sine
eloquẽtia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non
potest: vt cæteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant: hic nisi domesticis se instru-
xerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit. Tum Catulus, Etsi, inquit
Antoni, minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere
tamen, mihiq; ignosces. Non enim possum quin exclamem, vt ait ille in Trinumo:
ita mihi vim oratoris cùm exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissimè:
quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, vt eloquentiam laudet: debet
enim ad eam laudandam ipsam illã adhibere quã laudat. Sed perge porrò: tibi enim 13
assentior vestrũ esse hoc totũ diserte dicere: idque siquis in alia arte faciat, eũ assum-
pto aliunde vti bono, nõ proprio, nec suo. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis Antoni
expoliuit, hominémq; reddidit. nã hesterno sermone vnius cuiusdam operis, vt ait
Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulũ nobis oratorem descripseras, inopem quen-
dã humanitatis atq; inurbanũ. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi propo-
suerã, vt si te refellissem, hos à te discipulos abducerem: nũc Catulo audiente & Cæ-
sare, videor debere non tã pugnare tecũ, quàm quid ipse sentiã, dicere. Sequitur igi-
tur, quoniã nobis est hîc, de quo loquimur, in foro atque in oculis ciuiũ constituen-
dus, vt videamus quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse præpositũ.
Nã Crassus heri, cũ vos Catule & Cæsar non adesseris, posuit breuiter in artis distribu- 14
tione idẽ quod Græci plærique posuerunt: neque sanè quid ipse sentiret, sed quid ab
illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionũ esse, in quibus eloquentia ver-
satetur: vnum infinitũ, alterum certũ. Infinitũ mihi videbatur id dicere, in quo ali-
quid generatim quæreretur, hoc modo: Expetẽdáne esset eloquẽtia, expetẽdíne ho-
nores. Certũ autẽ, in quo quid in personis, & in constituta re & definita quæreretur:
cuiusmodi sunt quæ in foro atque in ciuiũ causis disceptationibúsque versantur. Ea
mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in cõsilio dãdo esse posita. nã illud tertium
quod & à Crasso tactum est, & vt audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maximè illustra-
uit, adiunxit, etiã si opus est, tamen minus est necessariũ. Quid nam? inquit Catu-
lus, an laudationes? id enim video poni genus tertiũ. Ita, inquit Antonius, & in eo
quidẽ genere scio & me & omnes qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cùm abs
te est Popilia mater vestra laudata, cui primũ mulieri hunc honorem in nostra ciui- 15
tate tributum puto. Sed non omnia quæcunque loquimur, mihi videntur ad artẽ &
ad præcepta esse reuocãda. Ex his enim fontibus, vnde omnia ornate dicendi præce-
pta sumuntur, licebit etiã laudationem ornare, neque illa elementa desyderare, quæ
vt nemo tradat, quis est qui nesciat quæ sint in homine laudanda? Positis enim iis re-
bus quas Crassus in illius orationis suæ, quã cõtra collegam Cẽsor habuit, principio
dixit, quæ natura aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus se vinci posse animo
æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse,
Qui laudabit quempiã, intelliget exponenda sibi esse fortunæ bona. ea sunt generis,
pecuniæ, propinquorũ, amicorũ, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, cætera-
rúmque rerũ quæ sunt aut corporis, aut extraneæ. Si habuerit, bene his vsum: si non 16
habuerit, sapiẽter caruisse: si amiserit, moderate tulisse. Deinde quid sapiẽter is quem
laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate,
quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc & quæ
sint eius generis, facilè videbit qui volet laudare quempiã: & qui vituperare, cõtraria.

Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertiú genus, quoniã ineſt in ratione
rerum?non enim ſi eſt facilius,eo de numero quoque eſt excerpendũ. Quia nolo,
inquit, omnia quæ cadunt aliquando in oratoré,quanuis exigua ſint,ea ſic tractare,
quaſi nihil poſſit dici ſine præceptis ſuis. Nã & teſtimoniũ ſæpe dicendũ eſt,ac non-
nunquam etiã accuratius:vt mihi neceſſe fuit in Sex. Titiũ ſeditioſum ciuem & tur-
bulentum:explicaui in eo teſtimonio dicendo omnia conſilia conſulatus mei,qui-
17 bus illi Tribuno pl. pro Rep. reſtitiſſem, quæque ab eo contra Rép. facta arbitrater,
expoſui:diu retentus ſum,multa audiui,multa reſpondi. Num igitur placet,cùm de
eloquẽtia præcipias,aliquid etiam de teſtimoniis dicendis quaſi in arte tradere?Nihil
ſanè,inquit Catulus,neceſſe eſt. Quid ſi(quod ſæpe ſummis viris accidit) mãdata ſint
exponenda aut in ſenatu,aut ab imperatore,aut ad imperatorem,aut ad regem, aut
ad populum aliquem à ſenatu?Num quia hoc genere orationis in huiuſmodi cauſis
accuratiore eſt vtendũ,idcirco etiam pars hæc cauſarũ numeranda videtur,aut pro-
priis præceptis inſtruenda? Minime verò,inquit Catulus:nõ enim deerit homini
diſerto in eiuſmodi rebus facultas ex cæteris rebus & cauſis cõparata. Ergo item,
inquit,illa quæ ſæpe diſerte agenda ſunt,& quæ ego paulò antè(cùm eloquentiã lau-
darem)dixi oratoris eſſe,neque habent ſuum locum vllum in diuiſione partiũ,neq;
18 certũ præceptorũ genus,& agenda ſunt nõ minus diſerte,quàm quæ in lite dicuntur,
obiurgatio,cohortatio,cõſolatio: quorũ nihil eſt, quod nõ ſumma dicẽdi ornamẽta
deſyderet,ſed ex artificio res iſtæ præcepta non quærunt. Planè,inquit Catulus,aſ-
ſentior. Age verò,inquit Antonius,qualis oratoris,& quãti hominis in dicẽdo pu-
tas eſſe hiſtoriã ſcribere? Si vt Græci ſcripſerunt ſummi,inquit Catulus: ſi vt noſtri,
nihil opus eſt oratore. ſatis eſt non eſſe mendacẽ. Atqui ne noſtros contẽnas,in-
quit Antonius,Græci quoq; ipſi ſic initio ſcriptitarũt,vt noſter Cato,vt Pictor,vt Pi-
ſo. Erat enim hiſtoria nihil aliud,niſi annaliũ cõfectio,cuius rei,memoriæq; publi-
cæ retinendæ cauſa ab initio rerum Rom. vſque ad P. Mutium Pontificẽ Max. res o-
mnes ſingulorum annorũ mandabat literis Pontifex Maximus, efferebátque in al-
bum,& proponebat tabulã domi,poteſtas vt eſſet populo cognoſcendi:ii qui etiam
19 nũc annales maximi nominantur. Hanc ſimilitudinẽ ſcribẽdi multi ſecuti ſunt,qui
ſine vllis ornamentis monimẽta ſolũ temporũ, hominũ, locorũ, geſtarúmq; rerum
reliquerũt. Itaq; qualis apud Græcos Pherecydes,Hellanicus, Acuſilaus fuit, aliíq;
permulti:talis noſter Cato,& Pictor,& Piſo,qui neq; tenent quibus rebus ornatur o-
ratio(modò enim huc iſta ſunt importata)& dũ intelligatur quid dicãt,vnã dicendi
laudẽ putãt eſſe breuitatẽ. Paululũ ſe erexit,& addidit hiſtoriæ maiorẽ ſonũ vocis vir
optimus Craſſi familiaris Antipater: cæteri nõ exornatores rerũ, ſed tãtúmodo nar-
ratores fuerũt. Eſt,inquit Catulus,vt dicis:ſed iſte ipſe Cælius neque diſtinxit hiſto-
riã varietate locorũ,neque verborũ collocatione,& tractu orationis leni & æquabili
perpoliuit illud opus:ſed vt homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicẽdum,
ſicut potuit,dolauit:vicit tamen,vt dicis,ſuperiores. Minime mirum, inquit Anto-
20 nius,ſi iſta res adhuc noſtra lingua illuſtrata non eſt. Nemo enim ſtudet eloquentiæ
noſtrorũ hominũ,niſi vt in cauſis atque in foro eluceat. Apud Græcos autẽ eloquen-
tiſſimi homines remoti à cauſis forẽſibus, cùm ad cæteras res illuſtres,tũ ad ſcriben-
dã hiſtoriam maxime ſe applicauerũt. Nanque & Herodotũ illum,qui princeps ge-
nus hoc ornauit,in cauſis nihil omnino verſatum eſſe accepimus. Atqui tanta eſt e-
loquentia,vt me(quantum ego Græcè ſcripta intelligere poſſum)magnopere dele-
ctet.& poſt illũ Thucydides omnes dicendi artificio mea ſententia facilè vincit : qui
ita creber eſt rerũ frequentia,vt verborum propè numerum ſententiarũ numero cõ-
ſequatur. Ita porrò verbis aptus,& preſſus,vt neſcias vtrũ res oratione,an verba ſen-
tentiis illuſtrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam eſt in Rep. verſatus,ex nu-
mero accepimus eorũ qui cauſas dictitarunt:& hos libros tum ſcripſiſſe dicitur,cùm

à Rep. remotus, atque id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Phyllistus, qui cùm Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumpsit in historia scribenda, maximéque Thucydidẽ est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea verò quasi ex clarissima rhetoris officina duo præstantes ingenio Theopompus, & Ephorus ab Isocrate magistro impulsi se ad historiam contulerunt, causas omnino nunquam attigerunt. Denique etiam à philosophia profectus princeps Xenophon Socraticus ille, pòst ab Aristotele Callisthenes comes Alexandri, scripsit historiam: & hic quidẽ rhetorico penè more, ille autem superior leniore quodã sono est vsus, & qui illum impetũ oratoris non habeat, vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, vt mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omniũ Timæus: quãtum autẽ iudicare possum, longè eruditissimus, & rerum copia, & sententiarũ varietate abundantissimus, & ipsa compositione verborũ non impolitus, magnam eloquentiam ad scribẽdum attulit, sed nullum vsum forensem. Hæc cùm ille dixisset, quid est, inquit Catule, Cæsar, vbi sunt qui Antonium Græcè negãt scire? quot historicos nominauit? quàm scienter? quàm proprie de vnoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud iam mirari desino, quod multo magis antè mirabar, hũc, cùm hæc nesciret, in dicendo posse tantũ. Atqui Catule, inquit Antonius, nó ego vtilitatẽ aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cùm est otium, legere soleo. Quid ergo? est, fatebor, aliquid tamẽ, vt cùm in sole ambulem, etiã si aliam ob causam ambulẽ, fieri natura tamen vt colorer: sic cùm istos libros ad Misenũ (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationẽ meam illorũ cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi qui scripserunt, voluerunt à vulgo intelligi. In philosophos verò siquãdo incidi, deceptus indicibus librorũ, quòd sunt ferè inscripti de rebus notis & illustribus, de virtute, de iustitia, de honestate, de voluptate, verbum prorsus nullum intelligo, ita sunt angustis & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino quasi aliena quadã lingua locutos non conor attingere. Cum his me (vt dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas: aut qui ita loquuntur, vt videantur voluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtísne quantũ munus sit oratoris historia? Haud scio an flumine orationis & varietate maximũ: neq; tamen eã reperio vsquã separatim instructã rhetorum præceptis. sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat, deinde ne quid veri non audeat, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis? hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exædificatio posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem temporum desyderat, regionum descriptionẽ: vult etiam, quòd in rebus magnis memoriáque dignis consilia primũ, deinde acta, pòst euentus expectantur, & de consiliis significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solũ quid actum aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cũ de euentu dicatur, vt causæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis, hominúmque ipsorum non solũ res gestæ, sed etiam qui fama ac nomine excellãt, de cuiusq; vita atq; natura. Verborum autẽ ratio, & genus orationis fusum atque tractum, & cum lenitate quadã æquabili profluẽs, sine hac iudiciali asperitate, & sine sentẽtiarum forensiũ aculeis prosequendum est. Harum tot, tantarũmq; rerum videtísne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissime: sed locum suum in illis artibus quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita sylua, quòd oratori plerique (vt etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederũt: Vnum de certa definitáque causa, quales sunt quæ in litibus, quæ in deliberatio-

nibus verſantur : addat ſiquis volet etiam laudationis. Alterum, quod appellant o-
mnes ferè ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tempore & ſine perſona
36 quæſtionem. hoc quid, & quantum ſit cùm dicunt, intelligere mihi nō videntur. Si
enim eſt oratoris quæcunque res infinitæ poſita ſit, de ea poſſe dicere, dicendum erit
ei quanta ſit ſolis magnitudo, quæ forma terræ: dē mathematicis, de muſicis rebus
non poterit quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei, qui profitetur eſſe
ſuum non ſolùm de iis controuerſiis quæ temporibus & perſonis notæ ſunt, hoc eſt
de omnibus forenſibus, ſed etiam de generum infinitis quæſtionibus dicere, nullum
poteſt eſſe genus orationis quod ſit exceptum. Sed ſi illam quoque partem quæſtio-
num oratori volumus adiūgere vagam, & liberam, & latè patētem, vt de rebus bonis
aut malis, expetendis aut fugiendis, honeſtis aut turpibus, vtilibus aut inutilibus, de
virtute, de iuſtitia, de cōtinentia, de prudētia, de magnitudine animi, de liberalitate,
de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris virtutibus, cōtrariiſque vitiis di-
37 cendum oratori putemus: itémque de Repub. de imperio, de re militari, de diſcipli-
na ciuitatis, de hominū moribus: aſſumamus eam quoque partē, ſed ita vt ſit circun-
ſcripta modícis regionibus. Equidem omnia quæ pertinēt ad vſum ciuium, morem
hominum, quæ verſantur in conſuetudine vitæ, in ratione Reip. in hac ſocietate ci-
uili, in ſenſu hominum communi, in natura, in moribus, comprehēdenda eſſe ora-
tori puto: ſi minus, vt ſeparatim de his rebus philoſophorū more reſpōdeat, ac cer-
tè, vt in cauſa prudēter poſſit intexere. Hiſce autem ipſis de rebus vt ita loquatur, vt
ii qui iura, qui leges, qui ciuitates conſtituerunt, locuti ſunt, ſimpliciter & ſplēdidè,
ſine vlla ſerie diſputationum, & ſine ieiūna concertatione verborum. Hoc loco ne-
qua ſit admiratio, ſi tot, tantarúmque rerū nulla à me præcepta ponentur, ſic ſtatuo,
vt in cæteris artibus cùm tradita ſunt cuiuſque artis difficillima, reliqua, quia aut fa-
38 ciliora, aut ſimilia ſint, tradi non neceſſe eſſe: vt in pictura, qui hominis ſpeciem pin-
gere perdidicerit, poſſe eum cuiuſuis vel formæ vel ætatis, etiam ſi nō didicerit, pin-
gere: neque eſſe periculum, qui leonem aut taurū pingat egregiè, ne idē in multis
aliis quadrupedibus facere nō poſſit. Neque enim eſt omnino ars vlla, in qua omnia
quæ in illa arte effici poſſunt, à doctore tradantur: ſed qui primarum & certarum re-
rum genera ipſa didicerunt, reliqua per ſe non incommodè perſequuntur. Similiter
arbitror in hac ſiue ratione, ſiue exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus ſit, vt
eorum mentes, qui aut de Republica, aut de ipſius rebus, aut de iis contra quos, aut
pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium moue-
re poſſit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæſiturum eſſe
quid dicat, quàm Polycletum illum, cùm Herculem fingebat, quemadmodum pel-
lem aut hydram fingeret, etiam ſi hæc nunquam ſeparatim facere didiciſſet. Tum
39 Catulus, Præclarè mihi videris Antoni poſuiſſe ante oculos quid diſcere oporteret
eum qui orator eſſet futurus, quid etiā ſi nō didiciſſet, ex eo quod didiciſſet, aſſume-
ret. deduxiſti enim totum hominem in duo ſolùm genera cauſarum, cætera innu-
merabilia exercitationi & ſimilitudini reliquiſti. Sed vide, ne in iſtis duobus gene-
ribus hydra tibi ſit & pellis, Hercules autem & alia opera maiora in illis rebus quas
prætermittis, relinquantur. Nō enim mihi minus operis videtur de vniuerſis gene-
ribus rerum, quàm de ſingulorum cauſis, ac multo etiam maius de natura deorum,
quàm de hominum litibus dicere. Non eſt ita, inquit Antonius. dicā enim tibi Ca-
tule nō tam doctus, quàm (id quod eſt maius) expertus. Omnium cæterarum rerum
oratio, mihi crede, ludus eſt homini nō hebeti, neque inexercitato, neque commu-
40 nium literarum & politioris humanitatis experti: in cauſarum contentionibus ma-
gnum eſt quoddā opus, atque haud ſciam an de humanis operibus longè maximū: in
quibus vis oratoris plerunque ab imperitis exitu & victoria iudicatur: vbi adeſt ar-
matus aduerſarius, qui ſit & feriendus & repellendus: vbi ſæpe is qui rei dominus fu-

turus est, alienus atque iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est: cùm
aut docendus is est, aut edocendus, aut reprimēdus, aut incitandus: aut omni ratio-
ne ad tempus, ad causam oratione moderādus: in quo sæpe beneuolentia ad odiū est,
odium autem ad beneuolentiam deducendum est: qui tanquam machinatione a-
liqua, tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad
lætitiam est contorquendus. Omnium sententiarum grauitate, omnium verborum
ponderibus est vtendum: accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena
spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus siquis illam artem compre- 41
henderit, vt tanquam Phidias Mineruæ signum efficere possit, non sanè quemad-
modum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum
Catulus, Quò ista maiora ac mirabiliora fecisti, eò me maior expectatio tenet, qui-
busnam rationibus, quibúsue præceptis ea tanta vis comparetur: non quò mea qui-
dem iam intersit (neque enim ætas id mea desyderat, & aliud quoddam genus dicen-
di nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus iudicum vi quadam ora-
tionis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patieban-
tur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad vsum meum, tantum cognoscendi
studio adductus requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi per-
uulgata præcepta decantet, cùm ipse nunquam forum, nunquam vllum iudicium a-
spexerit: vt peripateticus ille dicitur Phormio, cùm Annibal Carthagine expulsus 42
Ephesum ad Antiochum venisset exul, próque eo, quòd eius nomen erat magna a-
pud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, vt eum quē dixi, si vellet audi-
re: cúmque is se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot ho-
ras de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum cæteri qui illum audierant,
cùm vehementer essent delectati, quærebant ab Annibale quidnam ipse de illo phi-
losopho iudicaret. hic Pœnus, non optimè Græcè, sed tamen liberè respondisse fer-
tur, Multos se deliros senes sæpe vidisse, sed qui magis quàm Phormio deliraret, vi-
disse neminē. Neq; mehercule iniuria. quid enim aut arrogantius aut loquacius fieri
potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cum pop. Rom. omnium gētium
victore certasset, Græcum hominem, qui nunquā hostem, nunquam castra vidisset, 43
nunquam denique minimam partem vllius publici muneris attigisset, præcepta de
re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, vidétur:
quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros. sed hoc minus fortasse errant,
quòd nō te, vt Annibalē, sed pueros aut adolescentulos docere conātur. Erras Catu-
le, inquit Antonius: nam egomet in multos iam Phormiones incidi. Quis enim est
istorū Græcorū, qui quēquam nostrum quicquā intelligere arbitretur? Ac mihi qui-
dē ne ita molesti sint, facilè omnes perpetior & perfero (nā aut aliquid afferunt quod
mihi nō displiceat, aut efficiūt vt me nō didicisse minus pœniteat) dimitto autē eos
non tā contumeliosè, quàm philosophum illū Annibal, & eo fortasse plus habeo e-
tiā negotii: sed tamē est eorū doctrina, quantū ego iudicare possum, perridicula. Di-
uidunt enim totā rem in duas partes, in causæ controuersiā, & in quæstionis. Causam 44
appellant rem positā in disceptatione rerū & cōtrouersia. Quæstionē autē rem po-
sitā in infinita dubitatione. de causa præcepta dant, de altera parte dicendi mirū si-
lentiū est. Deniq; quinq; faciunt quasi membra eloquentiæ, inuenire quid dicas, in-
uenta disponere, deinde ornare verbis, pòst memoriæ mandare, tum ad extremum
agere ac pronuntiare, rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte vi-
derit, neminem posse aptè dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordi-
ne diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo, sed ante o-
culos posita esse dico, vt eas item quatuor, quinq;, séxue partes, vel etiam septē (quo-
niā aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubét enim
exordiri ita, vt eum qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum. 45

Deinde rem narrare ita, vt verisimilis narratio sit, vt aperta, vt breuis. Post autem diuidere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionẽ orationis, & quasi perorationem collocant: alii iubent ante quàm peroretur, ornãdi aut augendi causa digredi, deinde cõcludere ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: sunt enim cõcinne distributa: sed tamen (id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis) non perite. Quæ enim præcepta principiorum & narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. Nam ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum in cursu orationis, quàm cùm omnia sunt inaudita: docilem autem, non cùm polliceor me demonstraturum, sed tum cùm doceo & explano: attentũ verò, crebro tota
46 actione excitandis mentibus iudicum, non prima denuntiatione efficere possumus. Iam verò narrationem quòd iubet verisimilem esse, & apertam & breuem, rectè nos admonent: quòd hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis, valde mihi videntur errare: omninóque in hoc omnis est error, quòd existimãt artificium esse hoc quoddam non dissimile cæterorum, cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat, vt genera rerum primũ exponerentur, in quo vitium est, si genus vllum prætermittatur: deinde singulorum generũ partes, in quo & deesse aliquam partem, & superare mendosum est: tum verborum omniũ definitiones, in quibus neque abesse quicquam decet, nec redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiam in paruis aut mediocribus rebus doctores assequi possunt, non idem sentio tanta hac in re, tãmq; immensa posse fieri. Sin autem qui arbitran-
47 tur, deducendi sunt ad eos qui hæc docent: omnia iã explicata & perpolita assequentur. Sũt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. Sed videant quid velint, ad ludendúmne, an ad pugnandum arma sint sumpturi. Aliud enim pugna & acies, aliud ludus campúsque noster desyderat. Attamen ars ipsa ludicra armorum & gladiatori, & militi prodest aliquid: sed animus acer & præsens, & acutus idem atque versutus inuictos viros efficit, non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituam, si potero, vt quid efficere possit, antè perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis, audierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid vitibus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos peruenire, non solũ hortabor vt elaboret, sed
48 etiam si vir quoque mihi bonus videbitur esse, obsecrabo. Tantum ego in excellẽte oratore, & eodem viro bono pono esse ornamenti vniuersæ ciuitati. Sin videbitur, cùm omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus, permittam ipsi quid velit, molestúsque magnopere nõ ero. Sin planè abhorrebit, & erit absurdus: vt se contineat, aut ad aliud studiũ transferat, admonebo. Nã neque is qui optime potest, deserendus vllo modo est à cohortatione nostra: neque is qui aliquid potest, deterrendus: quòd alterum diuinitatis mihi cuiusdam videtur: alterum, vel non facere, quod non optime possis, vel facere, quod nõ pessime facias, humanitatis: tertium verò illud, clamare contrà quàm deceat, & quàm possit, hominis est (vt tu Catule de quodam declamatore dixisti) stultitiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur qui erit talis, vt cohortandus, adiuuandúsque
49 sit, ita loquamur, vt ei tradamus ea duntaxat, quæ nos vsus docuit, vt nobis ducibus veniat eò, quò sine duce ipsi peruenimus, quoniam meliora docere non possumus.
Atque vt à familiari nostro exordiar, hunc ego Catule Sulpitium primum in causa paruula adolescentulum audiui, voce & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptis ad hoc munus de quo quærimus: oratione autem celeri & concitata, quod erat ingenii: & verbis efferuescentibus, & paulo nimium redundantibus, quod erat ætatis non sum aspernatus. Volo enim se efferat in adolescente fœcunditas. Nam facilius sicut in vitibus reuocantur ea quæ sese nimium profuderunt, quàm si ni-

hil valet materies, noua sarmenta cultura excitantur: ita volo esse in adolescente, vnde aliquid amputem. Nõ enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, neq; dimisi tempus, & eum sum cohortatus, vt forum sibi ludum putaret esse ad discendum: magistrum autem, quem vellet, eligeret, me quidem si audiret, L. Crassum: quod iste arripuit, & ita sese 50
facturum confirmauit, atque etiam addidit, gratiæ scilicet causa me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intereesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cùm iste accusauit C. Norbanum defendente me. Nõ est credibile quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno antè fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studio atque imitatione incidisset, atque ita dicere consuesset, vt tota mente Crassum atque omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, vt demonstremus quem imitetur: atque ita vt quæ maxime excellant in eo quem imitabitur, ea diligentissime persequatur: tum accedat exercitatio, qua illum quem antè delegerit, imitãdo effingat, atque ita exprimat, non vt multos imitatores sæpe cognoui, qui aut ea quæ facilia sunt, aut etiam illa, quæ insignia ac penè 51
vitiosa, consectentur imitãdo. Nihil est facilius, quàm amictum imitari alicuius, aut statum, aut motum. Si verò etiã vitiose aliquid est, id sumere, & in eo vitiosum esse, non magnum est: vt ille qui nunc etiam amissa voce furit in Repub. Fufius, neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur, oris prauitatem, & verborum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec deligere sciuit, cuius potissimum similis esset, & in eo ipso quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet vt oportet, primum vigilet necesse est in deligẽdo: deinde quem probauit, in eo quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur. Quid enim causæ censeris esse, cur ætates extulerint singulæ singula propè genera dicẽdi: quod non tam facilè in nostris oratoribus possumus iudicare (quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sanè relinquerũt) quàm in Græcis: ex quorũm scriptis, cuiusque ætatis, quæ dicendi ratio, voluntásque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi ferè 52
sunt, quorũ quidem scripta constant, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententiisque magis, quàm verbis abundantes. Non potuisset accidere, vt vnum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Cõsecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias: multa Lysiæ scripta sunt, nonnulla Critiæ. De Theramene audiuimus: omnes etiam tum retinebant illũ Periclis succum, sed erant paulo vberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, cuius è ludo tanquam ex equo Troiano innumeri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerũt. Atque & illi Theopompi, Ephori, Philisti, Naucratæ, multique alii naturis differunt, voluntate autem similes sunt inter sese, & magistri, & ii qui se ad causas contulerunt, vt De- 53
mosthenes, Hyperides, Lycurgus, AEschines, Dinarchus, aliique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodẽ veritatis imitandæ genere versati: quorum quandiu mansit imitatio, tãdiu genus illud dicendi, studiumque vixit. Posteaquam extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est & euanuit, alia quædã dicendi molliora ac remissiora genera viguerũt. Inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis: tũ Phalereus ille Demetrius, omniũ istorum mea sententia politissimus, aliique eorum similes extiterunt. Quæ si volemus vsque ad hoc tempus persequi, intelligemus, vt hodie Alabandensem illum Meneclem, & eius fratrẽ Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cuius se similes plerique esse vellent. Hãc igitur similitudinem qui imi- 54
tatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribẽdo maxime persequatur. Quod si hic noster Sulpitius faceret, multo eius oratio esset pres-

fior:in qua nunc interdum,vt in herbis rustici solent dicere,in summa vbertate inest luxuries quædam,quæ stylo depascenda est. Hic Sulpitius, Me quidem,inquit,rectè mones,idque mihi gratum est,sed ne te quidē Antoni multum scriptitasse arbitror.

Tum ille,Quasi verò,inquit,nō ea præcipiam aliis,quæ mihi ipsi desunt:sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: verùm & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo quod dico,quantulum id cunque est,quid faciam,iudicari potest. Atq; esse tamen multos videmus,qui neminem imitentur, & suapte natura quod velint sine cuiusquā similitudine consequantur,quod & in vobis animaduerti rectè potest Cæ-
55 sar & Cotta:quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus lepórem quendam & salem,alter acutissimum & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neq; verò vester æqualis Curio patre mea sententia vel eloquētissimo t̄eporibus illis, quenquam mihi magnopere videtur imitari,qui tamen verborum grauitate & elegantia & copia suam quandam expressit quasi formam,figurámque dicendi:quod ego maximè potui iudicare in ea causa,quam ille cōtra me apud centumuiros pro fratribus Cossis dixit. In qua nihil illi defuit,quod non modò copiosus,sed etiam sapiens orator habere deberet. Verū vt aliquando ad causas deducamus illum quem constituimus,& eas quidem,in quibus plusculum negotii est, iudiciorum atq; litium (riserit aliquis fortasse hoc præceptum.est enim non tam acutum,quàm necessariū,magis-
56 que monitoris non fatui,quàm eruditi magistri) hoc ei primum præcipiemus,quascunque causas erit acturus,vt eas diligenter penitúsque cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur. faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum ascendere.ascendit.hostes repulit.accusatur. Nihil est negotii huiusmodi causam cognoscere. Rectè igitur nihil de causa discenda præcipiūt. Hæc est enim in ludo causarum ferè formula. At verò in foro,tabulæ,testimonia,pacta,conuēta,stipulationes,cognationes,affinitates,decreta,responsa,vita denique eorum,qui in causa versantur,tota cognoscenda est:quarum rerum negligentia plerasque causas,& maximè priuatas (sunt enim multo sæpe obscuriores) videmus amitti. Ita nōnulli dum operam suam multi æstimari volūt,vt toto foro volitare,& à causa ad causam ire videantur,causas dicunt incognitas:in quo est illa quidem magna offensio, vel negligētiæ susceptis rebus,vel perfidiæ receptis: sed etiam illa maior opinione mea,quod
57 nemo potest de ea re,quam non nouit, non turpissime dicere:ita dum inertiæ vituperationem,quæ maior est,contemnunt,assequuntur etiam illam,quam magis ipsi fugiunt,tarditatis. Equidem soleo dare operam,vt de sua quisque re me ipse doceat, & vt ne quis alius adsit,quo liberius loquatur, & agere aduersarii causam, vt ille agat suam,& quicquid de sua re cogitarit,in mediū proferat. Itaque cùm ille discessit,tres personas vnus sustineo summa animi æquitate,meā,aduersarii,iudicis: qui locus est talis,vt plus habeat adiumenti, quàm incommodi,hunc iudico esse dicendum: vbi plus mali,quàm boni reperio,id totū abiudico atq; reiicio. Ita assequor,vt alio tempore cogitem quid dicam,& alio dicam:quæ duo pleriq; ingenio freti simul faciūt: sed certè iidem illi meliùs aliquanto dicerent,si aliud sumendum sibi tempus ad co-
58 gitandum,aliud ad dicendum putarent. Cùm rem penitus,causámque cognoui,statim occurrit animo,quæ sit causa ambigui. Nihil est enim quod inter homines ambigatur,siue ex crimine causa constet,vt facinoris:siue ex controuersia,vt hæreditatis:siue ex deliberatione,vt belli:siue ex persona,vt laudis:siue ex disputatione,vt de ratione viuendi,in quo non aut quid factum sit,aut fiat futurúmue sit quæratur, aut quale sit,aut quid vocetur. Ac nostræ ferè causæ quæ quidē sunt criminum,plerúque inficiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis quæ maxime sunt,neganda ferè sunt omnia:& de ambitu raro illud datur,vt possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione seiungere. de sicariis,de veneficiis,de peculatu inficiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudiciis, ex controuersia

facti:in deliberationibus plerunque ex futuri,raro etiam ex instantis,aut facti.Sæpe
autem res non fit,nécne,sed qualis sit,quæritur:vt cùm L. Opimii causam defende- 59
bar apud populum audiente me C.Carbo consul,nihil de C. Gracchi nece negabat,
sed id iure pro salute patriæ factum esse dicebat, vt eidem Carboni Tribuno Pl. alia
tum mente remp.capessenti P. Africanus de Tiberio Graccho interrogãti respon-
derat,iure cæsum videri. Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt eius generis, vt
aut oportuerit,aut licuerit,aut necesse fuerit,aut imprudẽtia, aut casu facta esse vi-
deantur.Iam quid vocetur quæritur,cùm quo verbo quid appellandum sit,conten-
ditur:vt mihi ipsi cum hoc Sulpitio fuit in Norbani causa summa contentio.plera-
que enim de iis quæ ab isto obiiciebãtur,cùm confiterer, tamen ab illo maiestatem
imminutam negabam:ex quo verbo lege Apuleia tota illa causa pendebat.Atque in
hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, vt verbum illud quod causam facit, lu-
cide,breuiter vterque definiat.Quod mihi quidem perquam puerile videri solet: a- 60
lia est enim,cùm inter doctos homines de iis ipsis rebus,quæ versantur in artibus,dis-
putatur,verborũ definitio:vt cùm quæritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas.
In quibus hoc præcipit ratio,atque doctrina,vt vis eius rei,quã definias, sic exprima-
tur,vt neque absit quicquam,neque supersit.Quod quidem in illa causa neque Sul-
pitius fecit,neque ego facere conatus sum.Nam quantum vterque nostrum potuit,
omni copia dicendi dilatauit,quid esset maiestatem minuere.Etenim definitio pri-
mum reprehenso verbo vno,aut addito,aut dempto sæpe extorquetur è manibus:
deinde genere ipso doctrinam redolet,exercitationémque penè puerilem:tum & in
sensum & in mẽtem iudicis intrare non potest:antè enim præterlabitur,quàm per-
cepta est. Sed in eo genere, in quo quale sit quid ambigitur, existit etiam ex scripti 61
interpretatione sæpe contẽtio, in quo nulla potest esse nisi ex ambiguo controuer-
sia. Nam illud ipsum,cùm scriptum à sentẽtia discrepat, genus quoddam habet am-
bigui:quod tum explicatur,cùm ea verba quæ desunt, suggesta sunt:quibus additis,
defenditur sententiam scripti perspicuam fuisse : & ex contrariis scriptis siquid am-
bigitur,nõ nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur : idq; aut
nunquam diiudicari poterit,aut ita diiudicabitur, vt referendis præteritis verbis id
scriptum,quodcunque defendimus,suppleatur:ita fit vt vnũ genus in iis causis,quæ
propter scriptum ambiguntur,relinquatur,si est scriptum aliquid ambigue.Ambi-
guorum autem complura genera sunt,quæ mihi videntur ii melius nosse,qui diale-
ctici appellãtur,ii autem nostri ignorare,qui non minus nosse debeãt: tum illud est
frequentissimũ in omni consuetudine vel sermonis,vel scripti, cùm idcirco aliquid 62
ambigitur,quòd aut verbum,aut verba sint prætermissa.Iterum autem peccãt,cùm
genus hoc causarum,quod in scripti interpretatione versatur,ab illis causis, in qui-
bus qualis quæque res sit disceptatur,seiungunt:nusquam enim tam quæritur quale
sit genus ipsum rei,quàm in scripto:quod totum à facti controuersia separatum est.
Ita tria sunt omnino genera quæ in disceptationẽ & controuersiam cadere possunt,
quid fiat,factum,futurúmue sit,aut quale sit, aut quomodo nominetur. Nam & il-
lud quidem quod quidam Græci adiungũt,recténe factum sit,totum in eo est,quod
quale sit quærimus.Sed iam ad institutum reuertar meum.Cùm igitur accepto cau-
sæ genere & cognito,rẽ tractare cœpi,nihil prius constituo,quàm quid sit illud,quò
mihi referenda sit omnis illa oratio,quæ sit propria quæstionis & iudicii:deinde illa
duo diligentissime considero,quorum alterum commẽdationem habet nostram,
aut eorum quos defendimus:alterum est accommodatum ad eorum animos,apud 63
quos dicimus,ad id quod volumus commouendos.Ita ratio omnis dicẽdi tribus ad
persuadẽdum rebus est nixa,vt probemus vera esse quæ defendimus,vt conciliemus
nobis eos qui audiunt,vt animos eorũ ad quencunque causa postulabit motum vo-
cemus. Ad probandum autem duplex est oratori subiecta materies: vna rerum ea-

rum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re posita ratione tractantur, vt ta-
bulæ, testimonia, pacta, conuenta, quæstiones, leges, senatusconsulta, res iudicatæ, de-
creta, responsa, & reliqua si quæ sunt quæ non ab oratore pariuntur, sed ad oratorem
à causa atque à reis deferuntur. Altera est tota in disputatione & argumentatione o-
ratoris collocata. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autē e-
tiam de inueniendis cogitandum est. Atque isti quidem qui docent, cùm causas in
64 plura genera secuerunt, singulis generibus argumētorum copiam suggerunt, quod
etiam si ad instituendos adolescentulos magis aptum est, vt simul ac posita sit cau-
sa, habeant quò se referant, vnde statim expedita possint argumenta depromere: ta-
men & tardi ingenii est riuulos consectari, fontes rerum non videre: & iam ætatis est
vsúsque nostri, à capite quod velimus arcessere, & vnde omnia manāt videre. Et pri-
mum genus illud earum rerum quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in
perpetuum ad omnem vsum similium rerum esse debebit. Nā & pro tabulis, & con-
tra tabulas: & pro testibus, & contra testes: pro quæstionibus, & contra quæstiones:
& itē de cæteris rebus eiusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere vni-
uerso, vel definitè de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidē locos (vo-
65 bis hoc Cotta & Sulpiti dico) multa commentatione atque meditatione paratos at-
que expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare qua ratione aut
confirmare aut infirmare testes, tabulas, quæstiones oporteat. Hæc sunt omnia inge-
nii vel mediocris, exercitationis autem vel maximæ: artem quidem & præcepta dun-
taxat hactenus requirūt, vt certis dicēdi luminibus ornentur. Itémque illa quæ sunt
alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent diffici-
lem, explicationem magis illustrem perpolitámque desyderāt. Itaque cùm hæc duo
nobis quærenda sint in causis, primum quid, deinde quomodo dicamus: alterū quod
totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est penè me-
diocris, quid dicendum sit videre. Alterum est, in quo oratoris vis illa diuina virtús-
que cernitur, ea quæ dicenda sunt, ornatè, copiosè, variéque dicere. Quare illā par-
66 tem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo quo minus perpo-
liam atque conficiam: quantum cōsequar, vos iudicabitis, quibus ex locis ad eas tres
res quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, vt & concilientur animi, &
doceantur, & moueantur. Hæc sunt enim tria numero: ea verò quemadmodum illu-
strentur, præsto est qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores indu-
xit, qui maximè auxit, qui solus effecit. Nanque ego Catule, (dicam enim non reue-
rens assentandi suspicionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror,
neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe & dili-
genter audierim. Itaque si quid est in me, quod iam sperare videor, quoniam quidem
vos eius ingenii homines tātum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quòd ni-
hil quisquam vnquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus
67 insederit. Atque ego is qui sum, quantuscunque sum, adiudicandus omnibus auditis
oratoribus, sine vlla dubitatione sic statuo & iudico, neminem omnium tot & tan-
ta quanta sint in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrē si vos quoque hoc
idem existimatis, nō erit, vt opinor, iniqua partitio, si cùm ego hunc oratorē quem
nunc fingo, vt institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Crasso & vestiendum
& ornandum. Tum Crassus: Tu verò, inquit, Antoni perge vt instituisti. Neque e-
nim boni est neque liberalis parentis, quem procrearit & eduxerit, eum non & ve-
stire & ornare: præsertim cùm te locupletem esse negare non possis. Quod enim or-
namentū, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroran-
da non dubitauit excitare reum consularem, & eius diloricare tunicam, & iudicibus
cicatrices aduersas senis imperatoris ostenderet? Qui idē hoc accusante Sulpitio, cùm
68 hominem seditiosum furiosúmque defenderet, non dubitauit seditiones ipsas or-

nare, ac demonstrare grauissimis verbis multos sæpe impetus populi non iniustos
esse, quos præstare nemo possit: multas etiam è Repub. seditiones sæpe esse factas, vt
cùm reges essent exacti, vt cùm tribunitia potestas esset constituta. Illam Norbani
seditionem ex luctu ciuium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque re-
primi potuisse, & iure esse conflatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus,
tam lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari?
Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? Quid de aliis
innumerabilibus? in quibus hoc nō maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen
quoddam singulare: sed hæc ipsa quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te exi-
mia & præstantia fuerunt. Tum Catulus, Ego verò, inquit, in vobis hoc maximè 69
admirari soleo, quòd cùm inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen vterque
vestrum dicat, vt ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum
esse videatur. Quare Crasse neq; tu tua suauitate nos priuabis, vt siquid ab Antonio
aut prætermissum aut relictum sit, non explices: neque te Antoni, siquid non dixe-
ris, existimabimus nō potuisse potius, quàm à Crasso dici maluisse. Hîc Crassus, Quin
tu, inquit, Antoni omittis ista quæ proposuisti, quæ nemo horum desyderat, quibus
ex locis ea quæ dicenda sint in causis, reperiantur? Quæ quanquam abs te nouo quo-
dam modo præclaréque dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata:
illa deprome nobis, vnde afferas quæ sæpissime tractas, sempérq; diuinitus. Depro-
mam equidem, inquit Antonius: & quò facilius id à te exigam quod peto, nihil tibi
à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis,
quam modò Crassus in cælum verbis extulit, tres sunt rationes, vt antè dixi: vna cō- 70
ciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum autem
trium partium prima lenitatē orationis, secūda acumen, tertia vim desyderat. nam
hoc necesse est, vt is qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis
propendeat in nos, aut defensionis argumētis adducatur, aut animi permotione co-
gatur. Sed quoniam illa pars in qua rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est,
videtur omnem huius generis quasi doctrinam cōtinere: de ea primum loquemur,
& pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ vsu iam tractata, & animo quasi habere no-
tata videamur. Ac tibi sapienter monenti L. Crasse libēter assentiemur, vt singu-
larum causarum defensiones quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: ape-
riamus autem ea capita, vnde omnis ad omnem & causam & orationem disputatio
ducitur. Neque enim quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties eius ver- 71
bi literæ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda est, toties ad eius
causæ seposita argumēta reuolui nos oportet: sed habere certos locos, qui vt literæ
ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam statim occurrant. Sed hi loci
ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel vsu, quem ætas de-
nique affert: vel auditione & cogitatione, quæ studio & diligentia præcurrit ætatem.
Nam si tu mihi quanuis eruditum hominem adduxeris, quanuis acrem & acutum in
cogitando, quanuis ad pronuntiandum expeditū, si erit idem in consuetudine ciui-
tatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus ciuium suorum hospes,
non multum ei loci proderunt illi ex quibus argumenta promuntur. Subacto mihi
ingenio opus est, vt agro non semel arato, sed nouato & iterato, quò meliores fœtus 72
possit & grandiores edere. Subactio autē est vsus, auditio, lectio, literæ. Ac primùm
naturam causæ videat, quæ nunquam lateat, factúmne sit quæratur, an quale sit, an
quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudētia, non
his subductionibus quas isti docent, quid faciat causam, id est quo sublato contro-
uersia stare non possit: deinde quid veniat in iudicium, quod isti sic iubent quærere:
Interfecit Opimius Gracchum, quid facit causam? quòd Reipub. causa eum ex sena-
tusconsulto ad arma vocasset. Hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat cōtrà le-

ges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, licueritne ex S.C. seruandæ Reipub.
causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in vulgari prudentia sita. sed illa quærenda, quæ
73 ab accusatore & defensore argumenta ad id quod in iudicium venit, spectãtia de-
beant afferri. Atque hic illud videndum est, in quo summus est error istotum magi-
strorum, ad quos liberos nostros mittimus, non quò hoc quidem ad dicendum ma-
gnopere pertineat, sed tamen vt videatis, quàm sit genus hoc eorum qui sibi eruditi
videntur, hebes atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum mo-
dis duo genera causarum: vnum appellãt, in quo sine personis atque temporibus de
vniuerso genere quæratur: alterum quod personis certis & temporibus definiatur:
ignati omnes controuersias ad vniuersi generis vim & naturam referri. Nam in
ea ipsa causa de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil
Decii. De ipso enim vniuerso genere infinita quæstio est: num pœna videatur esse
afficiendus, qui ciuem ex senatusconsulto patriæ cõseruandæ causa interfecerit, cùm
id per leges nõ liceret. Nulla denique est causa, in qua id quod in iudicium venit, ex
74 reorum personis, ac non generum ipsorum vniuersa disputatione quæratur. Quin-
etiam in iis ipsis vbi de facto ambigitur, ceperítne contra leges pecunias P. Decius,
argumenta criminum & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturã vni-
uersam: quòd sumptuosus, de luxuria: quòd alieni appetens, de auaritia: quòd sedi-
tiosus, de turbulentis & malis ciuibus: quòd à multis arguitur, de genere testium:
contráque quæ pro reo dicentur, omnia necessariò à tempore atque homine ad cõ-
munes rerum & generum summas reuoluentur. Atque hæc forsitan homini non
omnia quæ sunt in natura rerum celeriter animo cõprehendenti, permulta videan-
tur, quæ veniãt in iudiciũ tum cùm de facto quæratur, sed tamen criminum est mul-
titudo, non defensionum aut locorum infinita. Quæ verò cùm de facto non ambi-
gitur, quæruntur qualia sint: ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura:
75 si ex rebus, valde & modica, & illustria. Nã si Mancini causam in vno Mancino po-
nimus, quotiescunque is quem Paterpatratus dediderit, receptus nõ erit, toties cau-
sa noua nascetur. Sin illa controuersia causam facit, videatúrne ei quem Paterpatra-
tus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad
argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. Ac si quid affert præterea hominis
aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est, & ea tamen ipsa oratio ad vniuersi
generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo cõsilio disputo, vt ho-
mines eruditos redarguã, quanquam reprehendendi sunt, ii qui in genere definien-
do istas causas describunt in personis & in temporibus positas esse. Nam etsi incur-
runt tempora & personæ, tamen intelligendum est, nõ ex iis, sed ex genere quæstio-
nis pendere causas. Sed hoc nihil ad me: nullum enim nobis certamen cum istis esse
76 debet: tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio
etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, vt genera rerum discerne-
rent, eáque paulo subtilius explicarẽt. Verùm hoc (vt dixi) nihil ad me. Illud ad me,
ac multo etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpiti, quo modo nunc se istorũ ar-
tes habent, pertimescenda est multitudo causarum. est enim infinita. Si in personis
ponitur, quot homines, tot causæ: sin ad generum vniuersas quæstiones referuntur,
ita modicæ & paucæ sunt, vt eas omnes diligentes & memores & sobrii oratores per-
cursas animo & propè decantatas habere debeãt: nisi fortè existimatis à Manio Cu-
rio causam didicisse L. Crassum, & ea re multa attulisse, quamobrem posthumo non
nato Curium tamen hæredem Coponii esse oporteret. Nihil ad copiam argumen-
77 torum, neque ad causæ vim ac naturam nomen Coponii ac Curii pertinuit: in ge-
nere erat vniuerso rei negociíque, non in tempore ac nominibus omnis quæstio,
cùm scriptum ita sit: Si mihi filius gignitur, isque prius moritur, & cætera: tum vt
mihi ille sit hæres. Si natus filius non sit, videatúrne is qui filio mortuo institutus

hæres sit, hæres esse. Perpetui iuris, & vniuersi generis quæstio, non hominum no-
mina, sed rationem dicendi, & argumẽtorum formas desyderat. In quo etiam isti
nos iurisconsulti impediunt, à discendóque deterrẽt. Video enim in Catonis & Bru-
ti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure viro aut mulieri respõderint: cre-
do vt putaremus in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis causam
aliquam fuisse: vt quòd homines essent innumerabiles debilitati à iure cognoscen-
do, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abiiceremus. Sed hæc Crassus a-
liquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. Est enim, ne fortè nescias,
heri nobis ille hoc Catule pollicitus, se ius ciuile, quod nunc diffusum & dissipatum 78
est, in certa genera coacturum, & ad artem facilè redacturum. Et quidem, inquit
Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de iure, didicit:
& quod iis qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet: vt quæ sint in iure, vel aptè descri-
bere, vel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tũ à Crasso discemus,
cùm se de turba & à subselliis in otium (vt cogitat) solitudinémque cõtulerit. Iam
id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cùm diceret sibi certum esse à iudiciis
causísque discedere, sed, vt ipsi soleo dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium
suum sæpe à viris bonis frustrà implorari patietur, neque id æquo animo feret ciui-
tas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam
hercle, inquit Antonius, si hæc verè à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pi- 79
strino Crasse viuendũ: & istam oscitantem & dormitantem sapientiam Scæuola-
rum & cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hìc Crassus leniter, &, Per-
texe modò, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul
atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. Huius quidem loci, quem mo-
dò sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius, quoniã intelligeretur non hominum
innumerabilibus personis, neque infinita tẽporum varietate, sed in generum causis
atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur: genera autem esse definita
non solùm numero, sed etiam paucitate: vt eam materiem orationis, quæ cuiusque
esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, or-
natámque comprehenderent, rebus dico & sententiis. Et vi sua verba parient, quæ
semper satis ornata mihi quidem videri solent, si eiusmodi sint, vt ea res ipsa pepe- 80
risse videatur. Ac si verum quæritis, quòd mihi quidẽ videatur (nihil enim aliud af-
firmare possum, nisi sententiam & opinionem meam) hoc instrumẽtum causarum,
& generum vniuersorum in forum deferre debemus, neque vt quæque res delata ad
nos erit, tum denique scrutari locos ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem o-
mnibus qui ea mediocriter modò consyderarint, studio adhibito, & vsu pertractata
esse possunt, sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad eos quos sæpe iam
appellaui locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque
hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue cõsuetudinis, nosse regiones in-
tra quas venire debeas, vt peruestiges quod quæras. Vbi eum locum omnem cogi-
tatione sepseris, si modò vsum rerũ percallueris, nihil te effugiet: atque omne quod
erit in re, occurret atque incidet. Et sic cũ ad inueniendum in dicendo hæc tria sint, 81
acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligẽtia,
non possum equidem non ingenio primas concedere, sed tamen ipsum ingenium
diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligẽtia, inquam, quæ cùm omnibus in rebus,
tum in causis defendendis plurimum valet. Hæc præcipuè colenda est nobis, hæc
semper adhibenda, hæc nihil est quod non assequatur. Causa vt penitus, quod initio
dixi, nota sit, diligentia est: vt aduersarium attente audiamus, atque vt eius non so-
lùm sententias, sed etiam verba omnia excipiamus: vultus denique perspiciamus o-
mnes, qui sensus animi plerunque indicant, diligentia est. Id tamen dissimulanter
facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudẽtia est. Deinde vt in iis locis quos

proponã paulò pòst, peruoluatur animus, vt se penitus insinuet in causam, vt sit cura & cogitatione intentus, diligentia est: vt his rebus adhibeat tanquam lumen ali-
82 quod, memoriam, vt vocem, vt vires: hæc magna sunt. Inter ingeniũ quidem & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti. Ars demonstrat tantùm vbi quæras, atque vbi sit illud quod studeas inuenire: reliqua quæ sunt in cura, attētione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore, complectar vno verbo, quo sæpe iam vsi sumus, diligētia: qua vna virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus vt abundent philosophi, qui (vt opinor, sed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus quæcunque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur. Tum Catulus, Est, inquit, vt dicis, Antoni, vt plerique philosophi nulla tradant præcepta dicēdi, & habeant paratum tamen quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles, is quem maxime ego admiror, proposuit quosdã locos ex quibus omnis argumēti via nõ modò ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc orationem qua in causis vtimur, inueniretur:
83 à quo quidem homine iandudum Antoni non aberrat oratio tua, siue tu simili tudine illius diuini ingenii in eadem incurris vestigia, siue etiam illa ipsa legisti atque didicisti: quod quidem mihi magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quàm putaram. Tũ ille, Verũ, inquit, ex me audies Catule. Semper ego existimaui iucundiorem & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quamminimam artificii alicuius, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. Atque ego idē existimaui pecudis esse, non hominis, cùm tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seséque & videndi res obscurissimas, & bene viuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere autem: & si palàm audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues authoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid nar-
84 rarent, attendere. Itaque feci Catule, & istorum omnium summatim causas & genera ipsa gustaui. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam hæc ciuitas aspernata nũquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum cùm erat in hac gēte magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium illum regem nostrum fuisse Pythagoreum ferũt, qui annis permultis antè fuit quàm ipse Pythagoras: quo etiam maior vir habendus est, cùm illam sapientiam constituendæ ciuitatis duobus propè seculis antè cognouit, quàm eam Græci natam esse senserũt. Et certè nõ tulit vllos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut authoritate grauiores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos ho-
85 mines ex Græcia palàm semper habuerunt. Atque ego hoc ex istis sæpe audiui, cùm dicerent pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quòd cùm ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenē: itaque eos, dum Romæ essent, & à se, & ab aliis frequēter auditos: quos tu cùm haberes authores Antoni, miror cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuuianus, propè bellum indixeris.

Minimè, inquit Antonius: ac sic decreui, philosophari potius, vt Neoptolemus apud Ennium, paucis: nã omnino haud placet. Sed tamen hæc est mea sentētia, quam videbar exposuisse: Ego ista studia non improbo, moderata modò sint. Opinionem istorum studiorum, & suspicionem omnem artificii apud eos qui res iudicent, oratori aduersariam esse arbitror. Imminuit enim & oratoris authoritatem, & orationis
86 fidem. Sed vt eò reuocetur vnde huc declinauit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, vidésne Diogenem eum fuisse, qui diceret artem se tradere bene differendi, & vera ac falsa diiudicandi, quam verbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, si modò est hæc ars, nullum est præceptum quomodo

verum inueniatur, ſed tantùm eſt quomodo iudicetur. Nam & omne quod eloqui-
mur, ſic vt id aut eſſe dicamus, aut non eſſe: & ſi ſimpliciter dictú ſit, ſuſcipiunt dia-
lectici, vt iudicent verúmne ſit an falſum: & ſi coniunctè ſit elatum, & adiuncta ſint
alia, iudicent rectène adiuncta ſint, & veráne ſumma ſit vniuſcuiuſque rationis: & ad
extremum ipſi ſe compungunt ſuis acuminibus, & multa quærendo reperiunt, non
modò ea quæ iam non poſſint ipſi diſſoluere, ſed etiam quibus antè exorſa, & potius
detexta, propè retexantur. Hîc nos igitur Stoicus iſte nihil adiuuat, quoniam quem-
admodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiã impedit, quòd & mul-
ta reperit quæ neget vllo modo poſſe diſſolui: & genus ſermonis affert non liquidú, 87
non fuſum ac profluens, ſed exile, aridum, cócíſum, ac minutum: quòd ſiquid pro-
babit, ita probabit, vt oratori tamen aptum non eſſe fateatur. Hæc enim noſtra ora-
tio multitudinis eſt auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellen-
dos, ad ea probãda quæ non aurificis ſtatera, ſed quadam populari trutina examinan-
tur. Quare iſtam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta
nimium eſt, in iudicandis nimium loquax. Critolaum iſtum, quem ſimul cum Dio-
gene veniſſe cómemoras, puto plus huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe: erat enim
ab iſto Ariſtotele, à cuius inuentis tibi ego videor non longè aberrare. Atque inter
hunc Ariſtotelem, cuius & illum legi librum in quo expoſuit dicẽdi artes omnium
ſuperiorum, & illos in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos
huius artis magiſtros, hoc mihi viſum eſt intereſſe, quòd ille eadem acie mẽtis, qua 88
rerum omnium vim naturámque viderat, hæc quoque aſpexit, quæ ad dicẽdi artem,
quam ille deſpiciebat, pertinebant: illi autem qui hoc ſolùm colendum ducebant,
laborarunt in hac vna ratione tractanda, non eadẽ prudentia qua ille, ſed vſu in hoc
vno genere ſtudióque maiore. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi & varietas
perquam eſſet optanda nobis, qui nullam vnquam in illis ſuis diſputationibus rem
defendit, quam non probarit: nullam oppugnauit, quam nõ euerterit. Sed hoc ma-
ius eſt quiddam, quàm ab iis qui hæc tradunt & docẽt, poſtulandum ſit. Ego autem
ſiquem nunc planè rudem inſtitui ad dicendú velim, his potius tradam aſſiduis vno
opere eandem incudem diem noctémque tundentibus, qui omnes tenuiſſimas par-
ticulas, atque omnia minima manſa, vt nutrices infantibus pueris in os inſerant. 89
Sin ſit is qui & doctrina mihi liberaliter inſtitutus, & aliquo iã imbutus vſu, & ſatis
acri ingenio eſſe videatur, illuc eum rapiam, vbi non ſecluſa aliqua aquula tenea-
tur, ſed vnde vniuerſum flumẽ erumpat, qui illi ſedes & tãquam domicilia omnium
argumentorum commóſtret, & ea breuiter illuſtret, verbíſque definiat. Quid enim
eſt in quo hæreat qui viderit omne quod ſumatur in oratione aut ad probãdum, aut
ad refellendum, aut ex ſua ſumi vi atque natura, aut aſſumi foris? Ex ſua vi, cùm aut
res quæ ſit tota quæratur, aut pars eius, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam
rem illam quod attingat. Extrinſecus autem, cùm ea quæ ſunt foris, neque inhærent
in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione vniuerſa vis explicanda
eſt; ſic: Si maieſtas eſt amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum
hoſtibus Po. Romani tradidit, non qui eum qui id feciſſet, Pop. Romani poteſtati
tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo: Aut ſenatui parendum de ſalute Reipub. 90
fuit, aut aliud conſilium inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum. Aliud conſilium;
ſuperbum: ſuum, arrogans: vtendum igitur fuit conſilio ſenatus. Sin ex vocabulo,
vt Carbo: Si conſul eſt qui conſulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo quod
rem attingit, plures ſunt argumẽtorum ſedes ac loci. nam & coniuncta quærimus,
& genera, & partes generibus ſubiectas, & ſimilitudines, & diſſimilitudines, & con-
traria, & conſequentia, & conſentanea, & quaſi præcurrentia, & repugnantia: & cau-
ſas rerú inueſtigabimus, & ea quæ ex cauſis orta ſunt: & maiora, paria, minora quæ-
remus. Ex coniunctis ſic argumenta ducuntur: Si pietati ſumma tribuenda laus eſt,

debetis moueri, cùm Quintum Metellum tam piè lugere videatis. Ex genere autem: Si magistratus in Pop. Romani potestate esse debent, quid Norbanum accu-
91 sas, cuius tribunatus voluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea quæ est subiecta generi: Si omnes qui Reip. consulunt, chari nobis esse debent: certè in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis retinemus & nostram salutem, & imperii dignitatem. Ex similitudine autem: Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem viuere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque vtroque in genere & similitudinis & dissimilitudinis exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Iam ex contrario: Si Gracchus nefariè, præclarè Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax: quid est quod de facinore
92 dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, vt olim Crassus adolescens: Non si Opimium defendisti Carbo, idcirco te isti bonum ciuem putabunt: simulasse te, & alind quid quæsisse perspicuum est, quòd T. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quòd P. Africani necis socius fuisti, quòd eam legem in tribunatu tulisti, quòd semper à bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic: Auaritiam si tollere vultis, mater eius est tollenda luxuries. Ex iis autem quæ sunt orta de causis: Si ærarii copiis & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis vtimur: vectigalibus seruiamus. Maiora autem, & minora, & paria comparabimus sic. Ex maiore: Si bona existimatio diuitiis præstat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

,, -hic paruæ consuetudinis
,, Causa, huius mortem fert tam familiariter:
,, Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

93 Ex pari sic: Est eiusdem & eripere contra Rempub. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea quæ non sua vi, sed extranea subleuantur, vt hæc: Hoc verum est: dixit enim Q. Luctatius. hoc falsum est: habita enim quæstio est. hoc sequi necesse est: recito enim tabulas. de quo genere toto paulò antè dixi. Hæc vt breuissimè dici potuerunt, ita à me dicta sunt. Vt enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa & notas ostéderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id quod vellet, paruo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærēti demonstrant vbi sint: reliqua cura & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maximè conueniat, non est artis exquisitæ præ-
94 scribere, sed est mediocris ingenii iudicare. Neque enim nunc id agimus, vt artem aliquam dicendi explicemus, sed vt doctissimis hominibus vsus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit quod oratorem effugere possit, non modò in forēsibus disceptationibus, sed omnino in vllo genere dicendi. Si verò assequetur vt talis videatur, qualem se videri velit: & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, vt eos quocunque velit, vel trahere, vel rapere possit: nihil profectò præterea ad dicendum requiret. Iam illud videmus nequaquam satis esse reperire quid dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artē qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet quid afferas, & id qua-
95 re ita sit, ostēdere: & ex iisdē illis locis interdum concludere, relinquere aliàs, alioque trāsire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferēda, quid proponendū fuerit, declarare: sicui quid simile dicas, prius vt simile cōfirmes, deinde quod agitur adiūgas. pūcta argumentorū plerunq; vt occulas, ne quis ea numerare possit, vt re distinguātur,

verbis confusa esse videantur. Hæc vt & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, vt aliquando ad illa maiora veniamus. Nihil est enim in dicendo Catule maius, quàm vt faueat oratori is qui audiet, úque ipse sic moueatur, vt impetu quodam animi & perturbatione magis quàm iudicio aut consilio regatur. Plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quàm veritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. Quare nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inquit Catulus, 96
etiam nunc deesse videtur iis rebus Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi antè explicandum, quàm illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit. Qui ordo tibi placeat, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles. Vide quàm sim in isto genere, inquit, Catule, deus, non mehercule mihi nisi admonito venisset in mentem: vt possis existimare me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, vsu solere in dicendo, vel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego quia non noram, sic tanquam ignotum hominem prætcribam, tantum potest in dicendo, vt ad vincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa 97
per se comprobanda posuissem, tempus esset iam de ordine argumentorũ & de collocatione aliquid dicere: sed cùm tria sint à me proposita, de vno dictũ, cùm de duobus reliquis dixero, tùm erit denique de disponenda tota oratione quærendũ. Valet igitur multum ad vincendum probari mores, instituta & facta, & vitam, & eorũ qui agent causas, & eorum pro quibus: & item improbari aduersariorum: animósq; eorum apud quos agitur, conciliari quammaximè ad beneuolentiã, cùm erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ: quæ facilius ornari possunt, si modò sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adiuuant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: si quid persequare acrius, vt inuitus & coactus facere videare. facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, 98
nõ auidi, signa proferri perutile est: eáque omnia quæ proborũ, demissorũ, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde beneuolentiam conciliant, abalienántque ab iis in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in aduersarios ex contrario cõferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellet, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri & vehemẽti quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maximè commendat reos. Reos autem appello, non eos modò qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum, mirum quiddã valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in perorãda tãtam habet vim, si est suauiter & cũ sensu tractatum, vt persæpe plus quàm causa va- 99
leat. Tantum autem efficitur sensu quodam ac ratione dicẽdi, vt quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatéque significandi, efficitur vt probi, vt bene morati, vt boni viri esse videantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes iudicum permouet, impellítque vt aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut saluum velint, aut metuant, aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus deducantur si qui finitimi sunt & propinqui his ac talibus animi permotionibus. Atque illud optandum est oratori, vt aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id quod vtilitas oratoris feret, 100

accommodatam. facilius est enim currentem (vt aiunt) incitare, quàm commouere
languentem. Sin id aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligẽti prius quàm
conetur ægro adhibere medicinam, non solùm morbus eius cui mederi volet, sed e-
tiam consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem cùm ag-
gredior ancipitem causam, & graue ad animos iudicum pertractandos, omni mente
in ea cogitatione curáque versor, vt odorer quàm sagacissimè possim, quid sentiãt,
quid existimẽt, quid expectẽt, quid velint, quò deduci oratione facillimè posse vi-
deantur. Si se dant, &, vt antè dixi, sua sponte si quò impellimus inclinant atq; pro-
pendent, accipio quod datur, & ad id vnde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est
integer quietúsque iudex, plus est operis: sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil
101 adiuuante natura. Sed tantã vim habet illa, quæ rectè à bono poeta dicta est Flexani-
ma, atque omnium regina rerum, oratio, vt non modò inclinantẽ erigere, aut stan-
tem inclinare, sed etiam aduersantem & repugnantem, vt imperator bonus ac for-
tis, capere possit. Hæc sunt illa quæ me ludens Crassus modò flagitabat, quæ à me di-
uinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquilii, Caiique Norbani, nonnullisque
aliis quasi præclarè acta laudaret: quæ me hercule ego Crasse, cùm à te tractantur in
causis, horrere soleo. tanta vis animi, tãtus impetus, tantus dolor oculis, vultu, gestu,
digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen grauissimorũ, optimo-
rúmque verborum: tam integræ sententiæ, tam veræ, tam nouæ, tam sine pigmentis
fucóque puerili, vt mihi non solùm tu incendere iudicem, sed ipse incensus videa-
tis. Neque fieri potest vt doleat is qui audit, vt oderit, vt inuideat, vt pertimescat ali-
102 quid, vt affectet, vt ad fletum misericordiámque deducatur, nisi omnes ii motus,
quos orator adhibere volet iudici, in ipso oratore impressi esse, atque inusti vide-
buntur. Quòd fictus aliquis dolor suscipiendus esset, etsi in eiusmodi genere ora-
tionis nihil esset nisi falsum, atque imitatione simulatum, maior ars aliqua forsitan
esset requirenda: nunc ego quid tibi Crasse, quid cæteris accidat, nescio: de me au-
tem causa nulla est cur apud homines prudentissimos atque amicissimos menti-
ar. Non mehercule vnquam apud iudices aut dolorem, misericordiam, aut inui-
diam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipse in commouendis iudicibus iis i-
psis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permouerer. Neque enim facile est per-
ficere vt irascatur ei cui tu velis iudex, si tu ipse id lentè ferre videare: neque vt ode-
rit eum quem tu velis, nisi te ipsum flagrantem odio antè viderit. Neque ad mise-
103 ricordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, colla-
chrymatione denique ostenderis. Vt enim nulla materies tam facilis ad exardescen-
dum est, quæ nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad
comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad
eam, & ardens accesseris. Ac ne fortè hoc magnum ac mirabile esse videatur, ho-
minem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in
rebus alienis: magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum quos agas,
tractésque dicendo, vt nihil opus sit simulatione & fallaciis. Ipsa enim natura ora-
tionis eius quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipsum magis
etiam quàm quenquam eorũ qui audiunt, permouet. Et ne hoc in causis, in iudiciis,
in amicorũ periculis, in cõcursu hominũ, in ciuitate, in foro accidere miremur, cùm
agitur non solũ ingenii nostri existimatio (nã id esset leuius, quãquam cùm profes-
104 sus sis te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendũ est) sed alia sunt ma-
iora multo, fides, officium, diligẽtia: quibus rebus adducti, etiã cùm alienissimos de-
fendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni haberi volumus, existimare non possu-
mus. Sed, vt dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum,
quàm versus, quàm scena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, cùm ex
persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur spondalia illa dicentis,

" Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?
" Neque paternum aspectum es veritus?

Nunquam illú aspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Vt idem inflexa ad miserabilem sonum voce,

" Quum ætate exacta indigerem,
" Liberum lacerasti, orbasti, extinxisti, neque fratris necis,
" Neque gnati eius patui, qui tibi in tutelam est traditus?

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio quotidie cùm ageret, tamé recte 105
agere sine dolore nó poterat, quid Pacuuium putatis in scribendo leni animo ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui poetam bonum neminem (id quod à Democrito & Platone in scripris relictú esse dicút) sine inflámatione animorú existere posse, & sine quodá afflatu quasi furoris. Quare nolite existimare me ipsum, qui nó Heroú veteres casus fictósque luctus vellem imirari atque adumbrare dicédo, neque actor essem alienæ personæ, sed author meæ, cùm mihi M. Aquilius in ciuitate retinendus esset, quæ in illa causa perorâda fecerim, sine magnò dolore fecisse. Quem enim ego consulé fuisse, imperatorem ornatú à senatu, ouantem in Capitolium ascendisse meminissem, hunc cùm afflictum, debilitatum, mœrentem, in summum discrimen adductum viderem, non prins sum conatus misericordiá aliis
cómouere, quàm misericordia sum ipse captus. Séfi equidé tum magnopere moueri 106
iudices, cùm excitaui mœstum ac sordidatú senem, & cùm ista feci quæ tu Crasse laudas, nó arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, vt discinderem tunicam, vt cicatrices ostenderem, cùm C. Marius mœrorem orationis meæ præsens ac sedés multum lachrymis suis adiuuaret: cúmque ego illum crebrò appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum aduocatum ad communé imperatorum fortunam defendendá inuocarem, non fuit hæc sine meis lachrymis, non sine dolote magno miseratio, omniúmque deorú & hominum & ciuiú & sociorum imploratio. Quibus omnibus verbis, quæ à me tú sút habita, si dolor absuisset meus, non modò non miserabilis, sed etiá irridéda fuisset oratio mea. Quamobré hoc vos doceo Sulpiti, bonus ego videlicet atque erudirus magister, vt in dicendo irasci, vt
dolere, vt flere possitis: quanquá te quidé quid ego hoc doceá, qui in accusando soda- 107
li & Quæstore meo tantú incendium non oratione solùm, sed multo etiá magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, vt ego ad id restinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causa superiora: vim, fugam, lapidarionem, crudelitatem tribunitiá in Cæpionis graui miserabilíque casu, in iudiciú vocabas: deinde prìncipem & senatus, & ciuitatis M. AEmilium lapide percussum esse cóstabat, vi pulsum ex templo L. Cottá, & T. Didium, cùm intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, vt hæc tu adolescens pro Rep. queri summa cú dignitate existimarere: ego homo cẽsorius vix satis honestè viderer seditiosum ciuem, & in hominis consularis calamitate crudelé posse defendere. Erant optimi ciues iudices,
bonorú virorú plenú forú, vix vt mihi tenuis quædá venia daretur excusationis, quòd 108
tamen eú defenderé qui mihi Quæstor fuisset. Hîc quid ego dicá me arté aliquá adhibuisse? quid fecerim narrabo, si placuerit, vos meá defensioné in aliquo artis loco reponetis. Omniú seditionú genera, vitia, pericula collegi: eámq; orationé ex omni Reip. nostræ téporum varietate repetiui: cóclusiq; ita, vt dicerë, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamé fuisse nonnullas, & propè necessarias. Tú illa quæ modò Crassus cómemorabat, egi, neq; reges ex hac ciuitate exigi, neq; tribunos pl. creari, neq; plebiscitis toties cósularé potestaté minui, neq; prouocationé patronam illá ciuitatis, ac vindicé libertatis pop. Ro. dari sine nobiliú dissensione potuisse; ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, nó continuò siquis motus pop. fa-
ctus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum, 109

Quòd si vnquã populo Rom. concessum esset, vt iure concitatus videretur, id quod
docebam sæpe esse concessum: nullam illa causam iustiorem fuisse. Tum omnem
orationem traduxi, & conuerti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum
interitum exercitus. Sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam:
& animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Q. Cæ-
pionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renouabam atque reuoca-
bam. Quod vbi sensi me in possessione iudicii ac defensionis meæ cõstitisse, quòd &
populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniun-
ctione defenderã: & iudicum animos totos vel calamitate ciuitatis, vel luctu ac de-
syderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem, ad causam nostram cõuer-
teram: tunc admiscere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud al-
110 terum, de quo antè disputaui, lenitatis & mansuetudinis, cœpi me pro meo sodali,
qui mihi in liberûm locò more maiorum esse deberet, & pro mea omni fama propè
fortunísque decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem a-
cerbius accidere posse, quàm si is qui sæpe alienissimis à me, sed meis tamen ciuibus
saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non possem. Petebã à iudicibus,
vt illud ætati meæ, vt honoribus, vt rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectũ
viderent, concederent, præsertim, si in aliis causis intellexissent, omnia me semper
pro amicorum periculis, nihil vnquam pro me ipso deprecatũ. Sic in illa omni de-
fensione atque causa, quod esse in arte positũ videbatur, vt de lege Apuleia dicerem,
vt quid esset minuere maiestatẽ, explicarem: perquã breuiter perstrinxi, atq; attigi.
111 His duabus partibus orationis, quarum altera concitationẽ habet, altera commẽda-
tionem, quæ minimè præceptis artiũ sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tracta-
ta, vt & acerrimis in Cæpionis inuidia renouanda, & in meis moribus erga meos ne-
cessarios declarandis mãsuetissimus viderer. ita magis affectis animis iudicum, quàm
doctis, tua Sulpiti est à nobis tũ accusatio victa. Hic Sulpitius, Verè hercule, inquit,
Antoni, ista cõmemoras. nã ego nihil vnquã vidi, quod tam è manibus elaberetur,
quàm mihi tum est elapsa illa causa. Cùm enim, quemadmodũ dixisti, tibi ego non
iudicium, sed incendium tradidissem: quod tuum principium dii immortales fuit?
qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio tractúsque verborum? vt tu illud initio
quod tibi vnum ad ignoscendũ homines dabant, tenuisti, te pro homine pernecess-
sario Quæstore tuo dicere? quã tibi primùm munisti ad te audiendũ viam? Ecce autẽ
112 cùm te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi vt homines tibi ciuem improbũ defen-
denti ignoscendũ propter necessitudinem arbitrarẽtur, serpere occultè cœpisti, ni-
hil dum aliis suspicantibus, me verò iam pertimescente: vt illam non Norbani sedi-
tionem, sed populi Rom. iracundiam, neque eam iniustam, sed meritam ac debitam
fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te prætermissus in Cæpionẽ? vt tu illa omnia
odio, inuidia, misericordia miscuisti? Neq; hoc solùm in defensione, sed etiã in Scau-
ro, cæterísque meis testibus, quorũ tu testimonia non refellẽdo, sed ad eundem im-
petum populi confugiendo refutasti. Quæ cùm abs te modò commemorarentur,
equidem nulla præcepta desyderabam. Istam enim ipsam demonstrationem defen-
sionum tuarum abs te ipso commemoratam doctrinam esse non mediocrem puto.
Atqui si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicẽdo, quæq;
113 maximè spectare solemus: docuit enim iam nos longa vita, vsúsque rerũ maximarũ,
vt quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primùm cõsy-
derare soleo, postuletne causa: nam neque paruis in rebus adhibendæ sunt hæ dicen-
di faces, neque ita animatis hominibus, vt nihil ad eorum mentes oratione flectẽdas
proficere possimus: ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus
in nugis, aut conuellere adoriamur ea quæ non possint cõmoueri. Nam quoniã hæc
ferè maximè sunt in iudicum animis, aut quicunque illi erunt apud quos agemus,

oratione moliēda,amor,odium,iracundia,inuidia,misericordia,spes,lætitia, timor, molestia, sentimus amorem conciliari, si id velle videare, quod sit vtile ipsis, apud quos agas,defendere: si aut pro bonis viris, aut certè pro iis qui illis boni atque vtiles sint laborare:nanque hæc res amorem magis conciliat,illa virtutis defensio charitatem: plúsque proficit, si proponitur spes vtilitatis futuræ, quàm præteriti beneficii commemoratio. Enitendum est vt ostendas in ea re quam defendas, aut dignitatem inesse,aut vtilitatem:eúmque cui concilies hunc amorem,significes nihil ad vtilitatem suam retulisse,ac nihil omnino fecisse causa sua. Inuidetur enim cómodis hominum ipsorum: studiis autem eorum cæteris commodandi fauetur. Videndúmque hoc loco est, ne quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem atque gloriam,cui maximè inuideri solet,nimis efferre videamur. Atque iisdem ex locis & odium in alios struere discemus,&à nobis ac nostris dimouere: eadémque hæc genera tractanda sunt in iracundia vel excitanda vel sedanda. Nam si quod ipsis qui audiunt,perniciosum aut inutile sit,id factum augeas, odium creatur: sin quod aut in bonos viros,aut in eos in quos quisque minime debuerit, aut in Rempub. tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut inuidiæ aut odii non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus: interior est ille proprius, sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque vna ratio est spei,lætitiæ,molestiæ. Sed haud sciā an acerrimus longè sit omnium motus inuidiæ: nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Inuidēt autem homines maximè paribus,aut inferioribus,cùm se relictos sentiunt,illos autem dolēt euolasse: sed etiam superioribus inuidetur sæpe vehementer,& eo magis si intolerantius se iactant,& æquabilitatem communis iuris,præstantia dignitatis,aut fortunæ suæ transeūt. Quæ si inflammanda sunt, maximè dicendum est,non esse virtute parta,deinde etiam vitiis atque peccatis. Tum si erunt honestiora atque grauiora,tamen non esse tanta vlla merita,quanta insolētia hominis, quantúmq; fastidium. Ad sedandū autem magno illa labore,magnis periculis esse parta,nec ad suum commodū,sed ad aliorum esse collata: quæ suā gloriam peperisse videantur,tamersi ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea nō delectari,totámque abiicere,atque deponere: omninóque perficiendum est (quoniam plerique sunt inuidi,maximéque est hoc commune vitium,& peruagatū: inuidetur autem præstanti florentíque fortunæ) vt hæc opinio minuatur,& illa excellēs opinione fortuna,cum laboribus & miseriis permista esse videatur. At misericordia mouetur,si is qui audit,adduci potest vt illa quæ de altero deplorentur,ad suas res reuocet,quas aut tulerit acerbas,aut timeat,aut intuēs alium,crebrò ad seipsum reuertatur.ita cùm singuli casus humanarum miseriarū grauiter accipiuntur,si dicūtur dolenter,tū afflicta & prostrata virtus maximè luctuosa est: & vt illa altera pars orationis,quæ probitatis commēdatione boni viri debet speciē tueri,lenis (vt sæpe iā dixi) atq; summissa: sic hæc quæ suscipitur ab oratore ad cōmutandos animos,atque omni ratione flectendos,intenta ac vehemens esse debet. Sed est quædā in his duobus generibus,quorū alterum lene,alterum vehemens esse debet, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate,qua conciliamur iis qui audiunt,ad hanc vim acerrimam,qua eosdem excitamus,influat oportet aliquid, & ex hac vi nónunquam animi aliquid influendum est illi lenitati: neque est vlla temperatior oratio,quàm illa,in qua asperitas cōtentionis oratoris ipsius humanitate cōditur: remissio autē lenitatis quadā grauitate & contentione firmatur. In vtroq; autem genere dicendi, & illo in quo vis atq; contentio quæritur, & hoc quod ad vitam & mores accommodatur: & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi & producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis (abest enim totum à causa, & homines prius ipsum illud quod proprium sui iudicii est, audire desyderant)

Margin: 114 (beside "les sint laborare … defensio charitatem"), 115 (beside "diunt,perniciosum … aut in"), 116 (beside "ximè dicendum est … Tum si"), 117 (beside "tur.ita cùm … dicūtur do-"), 118 (beside "datur: & principia … Nam")

nec cùm in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim sicut
argumentum simul atque positum est, arripitur, alterúmque, & tertium poscitur: ita
misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commo-
uere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat: quæ simul atque emissa est, adhæres-
cit. Illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbatio-
nem requirit: quam consequi, nisi multa, & varia, & copiosa oratione, & simili con-
tentione actionis nemo potest. Quare qui aut breuiter, aut summisse dicunt, doce-
119 cere iudicem possunt, commouere non possunt: in quo sunt omnia. Iam illud per-
spicuum est, omnium rerum in cõtrarias partes facultaté ex iisdem suppeditari lo-
cis. Sed argumento resistendum est, aut iis quæ comprobandi eius causa sumuntur
reprehendendis: aut demonstrando id quod concludere illi velint, nõ effici ex pro-
positis, nec esse consequens: aut si ita non refellas, afferendum est in cõtrariam par-
tem quod sit aut grauius, aut æquè graue. Illa autem quæ aut conciliationis causa le-
niter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda
sunt, vt odio beneuolentia, vt misericordia inuidia tollatur. Suauis autem est, &
vehementer sæpe vtilis iocus, & facetiæ: quæ etiam si alia omnia tradi arte possunt,
naturæ sunt propria certè, neque vllã artem desyderant: in quibus tu longè aliis mea
sententia Cæsar excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse ar-
120 tem salis: aut si qua est, eam nos tu potissimùm docebis. Ego verò, inquit Cæsar, omni
de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetiis disputari.
Itaque cùm quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem de ridiculis, nonnullam
in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere, inueni auté ridicula, & salsa multa
Græcorum, nam & Siculi in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, & præter cæteros Atti-
ci excellunt: sed qui eius rei rationem quandam conati sunt, artémq; tradere, sic in-
sulsi extiterũt, vt nihil aliud eorum nisi ipsa insulsitas rideatur. Quare mihi quidem
videtur nullo modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cùm duo genera sint face-
tiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum & breue:
illa à veteribus superior, cauillatio: hæc altera, dicacitas nominata est. Leue nomen
habet vtraq; res: quippe leue enim est totum hoc, risum mouere. Veruntamẽ, vt di-
121 cis Antoni, multũ in causis persæpe lepôre & facetiis profici vidi. Sed cùm in illo ge-
nere perpetuæ festiuitatis ars non desyderetur (natura enim fingit homines, & creat
imitatores & narratores facetos, & vultu adiuuãte, & voce, & ipso genere sermonis)
rum verò in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cùm antè illud facetè dictum
emissum hærere debeat, quàm cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater
ab arte adiuuari potuit, cùm à Philippo interrogatus quid latraret, furem se videre
respondit? Quid in omni oratione Crassus vel apud centumuiros contra Scæuo-
lam, vel contra accusatorem Brutum, cùm pro Gn. Planco diceret? Nam id quod
tu mihi tribuis Antoni, Crasso est omnium sententia concedendum. Non enim fe-
rè quisquam reperietur, præter hunc, in vtroque genere lepôris excellens, & illo
quod in perpetuitate sermonis, & hoc quod in celeritate, atque dicto est. Nam hæc
perpetua contra Scæuolam Curiana defensio tota redundauit hilaritate quadam, &
122 ioco, dicta illa breuia non habuit. Parcebat enim aduersarii dignitati, in quo ipso
seruabat suam (quod est in hominibus facetis & dicacibus difficillimum) habere ho-
minum rationem, & temporum, & ea quæ occurrant, cùm salsissimè dici possint, te-
nere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. Di-
cere enim aiunt Ennium flammam à sapiente facilius ore in ardẽte opprimi, quàm
bona dicta teneat. Hæc scilicet bona dicta quæ salsa sint. Nã ea dicta appellantur pro-
prio iam nomine. Sed vt in Scæuolam continuit ea Crassus, atq; illo altero genere,
in quo nulli aculei contumeliarũ inerant, causam illam disputationémq; lusit: sic in
Bruto quẽ oderat, & quem dignum contumelia iudicabat, vtroq; genere pugnauit.

l.iiii.

Quàm multa de balneis quas nuper ille vendiderat, quàm multa de amiſſo patri-
monio dixit:atque illa breuia,cùm ille diceret ſe ſine cauſa ſudare, Minime mirum,
inquit:modo enim exiſti de balneis. Innumerabilia huiuſcemodi fuerunt, ſed non 113
minus iucúda illa perpetua.Cú enim Brutus duos lectores excitaſſet, & alteri de co-
lonia Narbonenſi Craſſi orationem legẽdam dediſſet,alteri de lege Seruilia,& cùm
contraria inter ſeſe de Rep.capita contuliſſet,noſter hic facetiſſimè tres patris Bruti
de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, Forte euẽnit,vt in Pri-
uernati eſſemus.Brute,teſtificatur pater ſe tibi Priuernatẽ fundũ reliquiſſe.Deinde
ex libro ſecundo, In Albano eramus ego & Marcus filius. Sapiẽs videlicet homo cũ
primis noſtræ ciuitatis,norat hunc gurgitem,metuebat ne cùm is nihil haberet,ni-
hil eſſe ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem ſcribendi fecit(tot
enim, vt audiui Scæuolam dicere, ſunt veri Bruti libri.) In Tiburti fortè aſſedimus
ego & M.filius. Vbi ſunt ii fundi Brute,quos tibi pater publicis commentariis cõ-
ſignatos reliquit?Quòd niſi puberem te,inquit,iam haberet,quartum librum com- 114
poſuiſſet,& ſe etiam in balneis locutum cum filio,ſcriptum reliquiſſet. Quis eſt igi-
tur qui non fateatur hoc lepòre atque iis facetiis nõ minus refutatum eſſe Brutum,
quàm illis tragœdiis, quas egit idem,cùm caſu in eadem cauſa cum funere efferre-
tur anus Iunia?Proh dii immortales,quæ fuit illa,quãta vis,quàm inexpectata,quàm
repentina:cum coniectis oculis,geſtu omni imminenti,ſumma grauitate & celeri-
tate verborum, Brute quid ſedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis
omnibus,quorum imagines duci vides? quid maioribus tuis? quid Lucio Bruto qui
hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere?cui rei,cui gloriæ, cui vir-
tuti ſtudere? patrimonióne augendo? At id non eſt nobilitatis: ſed fac eſſe,nihil ſu-
pereſt: libidines totum diſſipauerunt. An iuri ciuili?eſt paternum,ſed dicet te, cùm
ædes vẽderes,ne in rutis quidem & cæſis ſolium tibi paternum recepiſſe. An rei mi- 115
litari,qui nunquam caſtra videris?an eloquentiæ,quæ nulla eſt in te, & quicquid eſt
vocis ac linguæ,omne in iſtum turpiſſimum calumniæ quæſtum contuliſti? Tu lu-
cem aſpicere audes? tu hos intueri? tu in foro,tu in vrbe,tu in ciuium eſſe cõſpectu?
Tu illam mortuam,tu imagines ipſas non perhorreſcis,quibus non modò imitãdis,
ſed ne collocandis quidem tibi vllum locum reliquiſti? Sed hæc tragica atque diui-
na: faceta autem & vrbana innumerabilia etiã ex vna concione meminiſtis. Nec e-
nim concio maior vnquam fuit,nec apud populũ grauior oratio,quàm huius con-
tra collegã in cenſura nuper,neque lepòre & feſtiuitate conditior. Quare tibi An-
toni vtrunque aſſentior,& multum facetias in dicendo prodeſſe ſæpe,& eas arte nul-
lo modo poſſe tradi. Illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuiſſe tantum, 116
& non huius rei quoque palmam,vt cæterarum,Craſſo detuliſſe. Tum Antonius,
Ego verò ita feciſſem,inquit,niſi interdum in hoc Craſſo paululum inuiderẽ.Nam
eſſe quamuis facetum atque ſalſum,non nimis eſt per ſe ipſum inuidẽdum: ſed cùm
omnium ſis venuſtiſſimus & vrbaniſſimus, omnium grauiſſimum & ſeueriſſimum
& eſſe & videri,quod iſti contigit vni,id mihi vix ferendum videbatur. Hîc cùm ar-
riſiſſet ipſe Craſſus, Attamen,inquit Antonius,cùm artem eſſe facetiarum Iuli nega-
rẽs,aperuiſti quiddam quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixiſti rationem
oportere hominum,rei,temporis,ne quid iocus de grauitate decerperet. quod qui-
dem in primis à Craſſo obſeruari ſolet.Sed hoc præceptum prætermittẽdum eſt fa-
cetiarum,quum his nihil opus ſit: nos autem quomodo vtamur cùm opus ſit,quæ-
rimus:vt in aduerſarium,& maximè ſi eius ſtultitia poterit agitari:in teſtẽ ſtultum, 117
cupidum,leuem,ſi facilè homines audituri videbuntur.Omnino probabiliora ſunt,
quæ laceſſiti dicimus,quàm quæ priores.Nam & ingenii celeritas maior eſt,quæ ap-
paret in reſpondendo,& humanitatis eſt reſponſio. Videmur enim quieturi fuiſſe,
niſi eſſemus laceſſiti:vt in iſta ipſa concione nihil ferè dictum eſt ab hoc,quod qui-

dem facetius dictum videretur, quòd non prouocatus responderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta authoritas, vt quod esset ab eo obiectum, lepôre magis eleuandum, quàm contentione frangendum videretur. Tum Sulpitius, Quid igitur, inquit, patiemur Cæsarem, qui quanquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc iocandi quale sit, & vnde deducatur, præsertim cùm tantam vim & vtilitatem salis & vrbani-
128 tatis esse fateatur? Quid si, inquit Iulius, assentior Antonio dicenti nullam esse artem salis? Hîc cùm Sulpitius reticuisset, Quasi verò, inquit Crassus, horum ipsorum de quibus Antonius iam diu loquitur, ars vlla sit, obseruatio quædam est, vt ipse dixit, earum rerũ quæ in dicendo valent, quæ si eloquentes facere posset, quis esset non eloquens? Quis enim hæc vel non facilè, vel certè aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc vtilitatem esse arbitror, non vt ad reperiendum quid dicamus, arte ducamur: sed vt ea quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut praua intelligamus, quum quò referenda sint, didicerimus. Quare Cæsar ego quoque à te hoc peto, vt si tibi videtur, disputes de hoc toto iocandi genere, quid sentias: ne qua fortè dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse videa-
129 tur. Ego verò, inquit ille, quoniam collectam à conuiua Crasse exigis, non committam, vt si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quanquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agũt in scena gestum spectante Roscio. Quis enim sese commouere potest, cuius ille vitia non videat? sic ego nunc Crasso audiẽte primùm loquar de facetiis, & docebo sus (vt aiunt) oratorem eum, quem cùm Catulus nuper audisset, fœnum alios aiebat esse oportere. Tum ille, Iocabatur, inquit Catulus: præsertim cùm ita dicat ipse, vt ambrosia alendus esse videatur: verùm te Cæsar audiamus, vt ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus iam labore atque itinere disputationis meæ, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui, in-
130 quit Iulius, nõ nimis liberale hospitium meum dices: nam te in viam simulac perpaululum gustaris, extrudam & eiiciam. Ac ne diutius vos demorer, de omni isto genere quid sentiam, perbreuiter exponam. De risu quinque sunt quæ quærantur: vnum, quid sit: alterum, vnde sit: tertium, sitne oratoris velle risum mouere: quartum, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto cõcitetur, vbi sit, quomodo existat, atque ita repẽte erumpat, vt eum cupiẽtes tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus. Neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet: & si pertineret, nescire me tamen id non puderet quod ne ipsi quidem illi scirent qui pollicerentur. Locus autem & regio quasi ridiculi (nam id proximè quæritur) turpitudine & deformitate quadam cõtinetur. Hæc enim ridentur vel sola, vel maximè quæ no-
131 tant & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, vt ad illud tertium veniam, planè oratoris mouere risum, vel quòd ipsa hilaritas beneuolentiam conciliat ei per quem excitata est: vel quòd admirantur omnes acumen vno sæpe in verbo positum, maximè respondentis, nonnunquã etiam lacessentis: vel quòd frangit aduersarium, quòd impedit, quòd eleuat, quòd deterret, quòd refutat: vel quòd ipsum oratorem politum esse hominem significat, quòd eruditum, quòd vrbanum, maximéque quòd tristitiam ac seueritatem mitigat & relaxat, odiosásque res sæpe, quas argumentis dilui non facilè est, ioco risúque dissoluit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est: quod in quarto loco quærendi posueramus. Nã nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. Facinorosos enim maiore quadam vi quàm ridiculi,
132 vulnerari volunt: miseros illudi nolunt, nisi si se fortè iactant. Parcendum est au-

tem maximè charitati hominum,ne temere in eos dicas qui diliguntur. Hæc igitur adhibēda est primùm in iocando moderatio. Itaque ea facillimè luduntur, quæ neque odio magno,nec misericordia maxima digna sunt.Quamobrē materies omnis ridiculorum est in istis vitiis,quæ sunt in vita hominum neq; charorum, neque calamitosorum,neque eorum qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur: eáque bellè agitata ridentur. Est etiam deformitatis & corporis vitiorum satis bella materies ad iocandum.Sed quærimus idem quod in cæteris rebus maximè quærendū est, quatenus.In quo non modò illud præcipitur,nequid insulsè,sed etiam siquid perridiculè possis,vitandum est oratori vtrunque,ne aut scurrilis iocus sit,aut mimicus. Quæ cuiusmodi sint,facilius iam intelligemus,cùm ad ipsa ridiculorum genera deuenerimus. Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alte- 153
rum dicto. Re,si quando quid tanquam aliqua fabella narratur,vt olim tu Crasse in Memmium, comedisse eum lacertum Largii, cùm esset cum eo Tarracinæ de amicula rixatus.Salsa,attamē à te ipso ficta tota narratio.Addidisti clausulam, tota Tarracina,rum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas tria L L L.duo M M.Cùm quæreres id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, Lacerat lacertum Largii mordax Memmius. Perspicitis hoc genus quàm sit facetum,quàm elegans, quàm oratorium,siue habeas verè quod narrare possis,quod tamen est mendaciunculis aspergendum:siue fingas. Est autem hæc huius generis virtus,vt ita facta demonstres,vt mores eius de quo narres,vt sermo, vt vultus omnes exprimātur: vt iis qui audiunt,tum geri illa fieríque videantur. In re inest item ridiculum,quod ex quadā deprauata imitatione sumi solet,vt idem Crassus, Per tuam nobilitatem,per vestram familiam , Quid aliud fuit in quo concio rideret, nisi illa vultus, & vocis imitatio?Per tuas statuas verò cùm dixit,& extenso brachio paululum etiam de ge- 154
stu addidit,vehementius risimus.Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis: Tibi ego Antipho affero,inquit,senium est cùm audio.

Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum,vt cautissimè tractādum sit. Mimorum est enim ethologorum,si nimia est imitatio,sicut obscœnitas.Orator surripiat oportet imitationem:vt is qui audiat,cogitet plura quàm videat. Præstet idem ingenuitatem,& ruborem suum,verborum turpitudine,& rerum obscœnitate vitanda.Hæc ergo duo genera sunt eius ridiculi,quod in re positum est:quæ sunt propria perpetuarum facetiarum,in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur,vt aut re narrata aliqua,quales sunt intelligantur: aut imitatione breuiter iniecta,in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est 155
id quod verbi aut sententiæ quodam acumine mouetur: sed vt in illo superiore genere vel narrationis vel imitationis vitanda est mimorum ethologorū similitudo, sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est.Quî igitur distinguemus à Crasso,à Catulo,à cæteris familiarem vestrum Granium, aut Vargulam amicum meum? Non mehercule in mentem mihi quidem venit : sunt enim dicaces, Granio quidem nemo dicacior. Hoc opinor, primum, ne quotiescunque potuerit dictum dici,necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit, Licet, inquit, rogare Philippus?Tū quæsitor properans,Modo breuiter. Hîc ille, Non accusabis,perpusillum rogabo.Ridiculè: sed sedebat iudex L.Aurifex, breuior etiā quàm ipse testis. omnis est risus in iudicem conuersus. visum est totum scurrile iudicium. Ergo hæc quæ cadere possunt in quos nolis,quanuis sint bella,sunt tamen ipso genere scurri- 156
lia:vt iste qui se vult dicacem,& mehercule est,Appius,sed nonnunquam in hoc vitiū scurrile delabitur:Cœnabo,inquit,apud te, huic lusco familiari meo C. Sextio: vni enim locum esse video. Est hoc scurrile,& quod sine causa lacessiuit,& tamen id dixit quod in omnes luscos conueniret. Ea quia meditata putātur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextii,& ex tempore,Manus laua, inquit, & cœna. Tēporis igi-

tur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distin-
guet oratorem à scurra: & quod nos cum causa dicimus, non vt ridiculi videamur,
sed vt proficiamus aliquid, illi totum diem, & sine causa. Quid enim est Vargula as-
secutus, cùm eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus es-
137 set, Puer abige muscas? Risum quæsiuit, qui est mea sententia vel tenuissimus inge-
nii fructus. Tempus igitur dicendi prudentia & grauitate moderabimur: quarũ vti-
nam artem aliquam haberemus: sed domina natura est. Nunc exponamus genera
ipsa summatim quæ risum maximè moueant. Hæc igitur sit prima partitio, Quod
facetè dicatur, id aliàs in re habere, aliàs in verbo facetias: maximè autem homines
delectari, siquando risus cõiunctè re verbóque moueatur. Sed hoc memětote, quos-
cunque locos attingam, vnde ridicula ducatur, ex iisdẽ locis ferè etiam graues sen-
tentias posse duci. tantum interest, quòd grauitas honestis in rebus seuerè, iocus in
turpiculis & quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis & laudare frugi ser-
uum possumus, & si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in
furace seruo, Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum. Quod
138 idem in bono seruo dici solet, & hoc iisdem etiam verbis. Ex iisdem autem locis o-
mnia nascuntur. Namq; quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex vulnere ob Rẽp.
accepto, & ob eam causam verecundanti in publicũ prodire, mater dixit, Quin pro-
dis mi Spuri, vt quotiescunque gradum facias, toties tibi tuarum virtutum veniat in
mentem? præclarum & graue est. quod Caluino Glaucia claudicanti, Vbi est vetus il-
lud, Num claudicat? at hic claudicat. Hoc ridiculum est: & vtrunque ex eo quod in
claudicatione animaduerti potuit, est ductum. Quid hoc Næuio ignauius? Seuerè
Scipio. At in malè olentem, Video me à te non conueniri, sed circumueniri. Subri-
diculè Philippus. At vtrunque genus continet verbi ad literam immutati simili-
tudo. Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur: sed non semper in ioco, sæpe e-
139 tiam in grauitate versantur. Africano illi maiori coronam sibi in conuiuio ad caput
accommodanti, cùm ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, si
non conuenit: caput enim magnum est. laudabile & honestum. At ex eodem ge-
nere est, Caluus, Satis est quod dicit. Parúmne multa? Nullum genus est ioci, quo
non ex eodem seuera & grauia sumantur. Atq; hoc etiam animaduertendũ, non esse
omnia ridicula faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum quàm Sannio est? sed
ore, vultu, imitandis motibus, voce, deniq; corpore ipso ridetur. Salsum hunc pos-
sum dicere, atque ita, non vt eiusmodi oratorem esse velim, sed vt mimum. Quare
primum genus hoc quod risum vel maximè mouet, non est nostrum, morosum,
superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. Naturæ ridentur ipsæ, quas perso-
nas agitare solemus non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridicu-
lum, sed nobis tantùm licet furtim, siquando & cursim. Alterum minime est libe-
140 rale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum, obscœnitas, non solùm
non foro digna, sed vix conuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc ora-
torio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, vt antè diuisi, positæ videntur esse: aut
in verbo. Nam quod quibuscunque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur:
quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet lepôrem omnẽ. Ambigua sunt
in primis acuta, atque in verbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum mo-
uent, magis vt bellè & literatè dicta laudantur: vt in illum Titium, qui cùm studiose
pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregaléisque eum in cam-
pum non venisse requirerent, excusauit Vespa Terentius, quòd eum brachium fre-
gisse diceret. Vt illud Africani, quod est apud Lucilium,

Quid Decius Nuculam? an confixum vis facere? inquit. Vt tuus amicus, Cras-
141 se, Granius, Non esse sextantis. Et si quæritis, is qui appellatur dicax, hoc genere ma-
ximè excellit, sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per seipsum probatur id

quidem, vt antè dixi, vel maximè: ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud atque cæteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis quàm risum mouet, nisi siquando incidit in aliud quoq; genus ridiculi. Quæ genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cùm aliud expectamus, aliud dicitur. hic nobismet ipsis noster error risum mouet. Quòd si admistū est etiā ambiguū, fit salsius: vt apud Næuiū videtur esse misericors ille, qui iudicatū duci videns, percontatur ita,

» Quanti addictus? mille numûm.

Si addidisset tantummodo, ducas licet: esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit,

» -Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo altero genere ridiculi, fuit, vt mihi quidem videtur, salsissimus. Hoc 142
tum est venustissimum, cùm in altercatione arripitur ab aduersario verbū, & ex eo, vt à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid qui lacessiuit, infligitur. Sed cùm plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere & aucupari verba oportebit: in quo vt ea quæ sint frigidiora vitemus (etenim cauendum est ne arcessitum dictum putetur) permulta tamen acutè dicemus. Alterum genus est, quod habet paruam verbi immutationem, quod in litera positum Græci vocant παρονομασίαν, vt Nobiliorem mobiliorem Cato: aut vt idem cū cuidā dixisset, Eamus deambulatum: & ille, Quid opus fuit de? Immò verò, inquit, quid opus fuit te? Aut eiusdem responsio illa, si tu & aduersus, & auersus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cùm ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis vocetur, vt ego nuper Nummiū diuisorem, vt Neoptolemū ad Troiam, sic illum in cāpo 143
Martio nomen inuenisse. Atq; hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiā versus facetè interponitur, vel vt est, vel paululū immutatus: aut aliqua pars versus: vt Statius Scauro stomachāti, ex quo sunt nonnulli, qui tuā legē de ciuitate natā Crasse dicāt,

» St. tacete, quid hoc clamotis est? quibus nec patet, nec mater sit,

» Tanta confidentia estis: auferte istam nunc superbiam.

Nam in Cælio sanè etiam ad causam vtile fuit tuum illud Antoni, cùm ille à se pecuniam profectam diceret testis, & haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo,

» Sentin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus coniiciuntur prouerbia: vt illud Scipionis, cū Asellus omneis prouincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, Agas asellum, & cætera. Qua re ea quoque quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. Est etiam in verbo positum non insulsum genus 144
ex eo, cùm ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo vno genere totus est Tutor mimus vetus oppidò ridiculus. Sed abeo à mimis, tantū genus huius ridiculi insigni aliqua & nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud quod tu Crasse nuper ei qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset: tu verò inquisti, Molestus non eris. Iubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu, Certe negaras te molestum futurum. Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cùm ex centuria sua renuntiaret Accidinum consulem, præcóque dixisset, Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiúmque ciuem esse arbitror. Ridiculè etiam illud L. Portius Nasica Censori Catoni, cùm ille, Ex tui animi sententia tu vxorem habes? Non hercule, inquit, ex animi tui sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum salsa, cùm aliud est expectatum. Natura enim 145
nos (vt antè dixi) noster delectat error, ex quo cùm quasi decepti sumus expectatione rei, ridemus. In verbis etiā illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex vnius verbi translatione, aut ex inuersione verborum. Ex immutatione, vt olim Rusca cùm legem ferret annalem, dissuasor M. Setuilius, Dic mihi, inquit, M. Pinnari, num si contra te dixero, mihi malè dictutus es, vt cæteris fecisti? Vt sementem

ſeceris, ita metes, inquit. Ex tranſlatione autem, vt cùm Scipio ille maior Corinthiis
ſtatuam pollicentibus eo loco, vbi aliorum eſſent imperatorum, turmales dixit diſ-
plicere. Inuertuntur autem verba, vt Craſſus apud M. Perpennam iudicem pro A-
culeone cùm diceret, aderaq; cõtra Aculeonem Gratidiano L. Heluius Lamia defor-
mis, vt noſtis: qui cùm interpellaret odioſe, Audiamus, inquit, pulchellum puerum
Craſſus. Cùm eſſet arriſum, Nõ potui mihi, inquit Lamia, formam ipſe fingere, inge-
146 nium potui. tum hic, Audiamus, inquit, deſertũ. multo etiam arriſum eſt vehemen-
tius. Sunt etiã illa venuſta, vt in grauibus ſententiis, ſic in facetiis. Dixi enim du-
dum materiam aliam eſſe ioci, aliam ſeueritatis: grauium autem & iocorum vnam
eſſe rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata contrariè, quod idem
genus eſt ſæpe etiam facetum: vt Sergius ille Galba cùm iudices L. Scribonio Tri-
buno pl. ferret familiares ſuos, & dixiſſet Libo, Quando tandẽ Galba de triclinio tuo
exibis? Cùm tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidẽ plurimum
diſtat, quod Glaucia Metello, Villam in Tyburte habes, cohortẽ in palatio. Ac ver-
borum quidem genera quæ eſſent faceta, dixiſſe me puto. Rerum plura ſunt, eáque
magis (vt dixi antè) ridentur, in quibus eſt narratio, res ſanè difficilis. Exprimenda e-
147 nim ſunt, & ponenda ante oculos ea quæ videãtur & veriſimilia, quod eſt proprium
narrationis: & quæ ſint, quod ridiculi proprium eſt, ſubturpia: cuius exemplum, vt
breuiſſimũ, ſit ſanè illud quod antè poſui, Craſſi de Memmio: & ad hoc genus aſcri-
bamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex hiſtoria: vt cùm
Sex. Titius ſe Caſſandram eſſe diceret, Multos, inquit Antonius, poſſum tuos Aiaces
Oileos nominare. Eſt etiam ex ſimilitudine, quæ aut collationem habet, aut tãquam
imaginem. Collationem, vt ille Gallus olim teſtis in Piſonem, cùm innumerabilem
Magio præfecto pecuniam dixiſſet datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargue-
ret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conſeruaſſe dico, ſed tanquam nu-
dus nuces legeret, in ventrem abſtuliſſe. Vt illud M. Cicero ſenex huius viri optimi
148 noſtri familiaris pater noſtros homines ſimiles eſſe Syrorum venalium: vt quiſque
optimè Græcè ſciret, ita eſſe nequiſſimum. Valde autem ridentur etiam imagines,
quæ ferè in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum ſimilitu-
dine turpioris: vt meum illud in Helmium Manciam, Iam oſtendam cuiuſmodi ſis:
cùm ille, Oſtende quæſo. demõſtraui digito pictum gallum in Mariano ſcuto Cim-
brico ſub nodis diſtortum, eiecta lingua, buccis fluentibus. Riſus eſt commotus. ni-
hil tam Manciæ ſimile viſum eſt. Vt cùm Teſtio Penario mentum in dicẽdo intor-
quenti, tum vt diceret, ſi quid vellet, ſi nucem fregiſſet. Etiam illa quæ minuendi aut
augendi cauſa ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu Craſſe in concio-
ne, ita ſibi ipſum magnum videri Memmium, vt in forum deſcẽdens, caput ad for-
149 nicem Fabii demitteret. Ex quo genere etiam illud eſt, quod Scipio apud Numan-
tiam cùm ſtomacharetur cum C. Metello, dixiſſe dicitur, Si quintum pareret mater
eius, aſinum fuiſſe parituram. Arguta etiam ſignificatio eſt, cũ parua re & ſæpe ver-
bo, res obſcura & latens illuſtratur: vt cùm C. Fabritio P. Cornelius, homo, vt exiſti-
mabatur, auarus & furax, ſed egregiè fortis & bonus imperator, gratias ageret quòd
ſe homo inimicus cõſulẽ feciſſet, bello præſertim magno & graui: nihil eſt quò mihi
gratias agas, inquit, ſi malui compilari, quàm venire. Vt Aſello Africanus obiicienti
luſtrum illud infœlix, Noli, inquit, mirari: is enim qui te ex ærariis exemit, luſtrum
condidit, & taurum immolauit. Tanta ſuſpicio eſt, vt religione ciuitatem obſtrin-
xiſſe videatur Mummius, quòd Aſellum ignominia leuarit. Vrbana etiam diſſimu-
latio eſt, cùm alia dicuntur, ac ſentias: non illo genere, de quo antè dixi, cùm con-
traria dicas, vt Lamiæ Craſſus, ſed cùm toto genere orationis ſeuerè ludas, cùm aliter
150 ſentias ac loquare: vt noſter Scæuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi
capite erat aurum repenſum, roganti vt ſe in Aſiam præfectũ duceret: Quid tibi vis,

inquit, insane: tanta malorum est multitudo ciuium, vt tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc AEmilianũ dicit fuisse, & eum Græco verbo appellat εἴρωνα. Sed vti ferunt, qui melius hæc norũt, Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiáque longè lepôre & humanitate omnibus præstitisse. Genus est perelegans, & cum grauitate salsum, cúmque oratoriis dictionibus, tum vrbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc quæ à me de facetiis disputantur, non maiora forẽsium actionum, quàm omnium sermonum condiméta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, P. Mummium cuiuis 151
tempori hominem esse. sic profectò res se habet, nullum vt sit vitæ tempus, in quo non deceat lepôrem humanitatémque versari. Sed redeo ad cætera. Est huic finitimum dissimulationi, cùm honesto verbo vitiosa res appellatur: vt cùm Africanus Censor tribu mouebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, cùm ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur, Non amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud est, cùm ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult: vt Salinatori Maximus, cùm Tarento amisso arcem tamẽ Liuius retinuisset, multáque ex ea prælia præclara fecisset, cùm aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogarétque eũ Salinator, vt meminisset opera sua se Tarentum recepisse, Quidni, inquit, meminerim? nunquam ego recepissem, 152
nisi tu perdidisses. Sũt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solùm mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

„ Homo fatuus postquam rem habere cœpit, est mortuus.
„ Quid est tibi ista mulier? Vxor. Similis medius fidius.
„ Quandiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus.

Genus hoc leuius, & vt dixi, mimicum, sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, vt vel non stultus, quasi stultè cum sale dicat aliquid: vt tibi Antoni Mancia, cùm audisset te Censorem à M. Duronio de ambitu postulatum, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridentur, & hercule omnia quæ à prudentibus quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurdè salséque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas, vt Pontidius, Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? Tardum. Vt ego, qui in delectu Metello, cùm excusationem oculo- 153
rum à me non acciperet, & dixisset, Tu igitur nihil vides? Ego verò, inquam, à porta Exquilina video villam tuam. Vt illud Nasicæ, qui cùm ad poetã Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse, Nasica sensit illam domini iussu dixisse, & illum intus esse: paucis pòst diebus cùm ad Nasicam venisset Ennius, & eum à ianua quæreret, exclamat Nasica se domi non esse: tum Ennius, Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hîc Nasica, Homo es impudens: ego cùm te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is qui dixit, irridetur in eo ipso genere quod dixit: vt cùm Q. Opimius consularis, qui adolescentulus malè audisset, festiuo homini Egilio, qui videretur esse mollior, nec esset, dixisset,

„ -Quid tu Egilia mea?
„ Quando ad me venis cum tua colu, & lana?
„ -Non pol (inquit) audeo, 154
„ Nam me ad famosas vetuit mater accedere.

Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam: quo in genere est illud Siculi, cui cùm familiaris quidam quereretur, quòd diceret vxorem suam suspendisse se de ficu: Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore quos seram surculos. In eodem genere est quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cùm in epilogo misericordiam se mouisse putaret, post-

quam assedit, rogauit hunc, videretúrne misericordiam mouisse. Ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui nō oratio tua miseranda visa sit. Me quidem hercule valde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula: non cùm à morosodicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, vt mihi videtur, persalsum illud est apud Næuium,

Quid ploras pater? Mirum ni cantem, condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac lenti: vt cùm Cato per-
55 cussus esset ab eo qui arcam ferebat, cū ille diceret, Caue: rogauit nunquid aliud ferret præter arcam. Etiam stultitiæ salsa reprehensio: vt ille Siculus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum hominem nobilem, sed admodum stultum: Quæso, inquit, prætor aduersario meo da istum patronum, deinde mihi neminē dederis. Mouent illa etiā quæ coniectura explanantur longè aliter atque sunt, sed acutè atque concinnè: vt cùm Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cùm ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, & in eius tabulis ostenderet literas A.F.P.R, idque diceret esse, Actum fide P. Rutilii: Rutilius autem, Ante factum, post relatum: C. Cannius eques Ro. cùm Rufo adesset, exclamat neutrū illis literis declarari. Quid ergo? inquit Scaurus. AEmilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiā discrepantia, Quid huic abest, nisi res & virtus? Bella etiam est familiaris reprehensio quasi errantis: vt
56 cùm obiurgauit Albius Granium, quòd cum eius tabulis quiddam ab Albutio probatum videretur, & valde absoluto Scæuola gauderet, neque intelligeret contra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris: vt cùm patrono malo, cùm vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, vt mulsum frigidum biberet, simulac domum redisset: Perdam, inquit vocē, si id fecero: Melius est, inquit, quàm reum. Bellum etiam est, cùm quod cuique sit consentaneum dicitur: vt cùm Scaurus nōnullam haberet inuidiam ex eo, quòd Phrygionis Pompeii locupleris hominis bona sine testamento possederat, sederétque aduocatus reo Bestiæ, cùm funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod est præter expectationē, cuius innumerabilia sunt exempla: vel Appii maioris illius, qui in senatu cùm ageretur de agris publicis, & de lege Tho-
57 ria, & premeretur Lucilius ab iis, qui à pecore eius depasci agros publicos dicerent: Non est, inquit, Lucilii pecus illud, erraris: (defendere Lucilium videbatur) ego liberum puto esse, quà lubet pascitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchum perculit, cùm ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mutium iudicē tulisset, Eiero, inquit, iniquus est. cùm esset admurmuratum: Ah, inquit, Patres cōscripti: non ego mihi illum iniquū eiero, verùm omnibus. Ab hoc verò Crasso nihil facetius, cùm læsisset testis Silus Pisonem, quòd se in eum audisse dixisset, Potest fieri, inquit, Sile, vt is vnde te audisse dicis, iratus dixerit. Annuit Silus. Potest etiam vt tu non rectè intellexeris. Id quoque toto capite annuit, vt se Crasso daret. Potest etiam fieri, inquit, vt omnino quod te audisse dicis, nunquam audieris. Hoc ita præter expectationem accidit, vt testem omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Næuius, & iocus est familiaris,

Sapiens si algebis tremes.

58 & alia permulta. Sæpe etiā facetè cōcedas aduersario idipsum quod tibi ille detrahit: vt C. Lælius, cùm ei quidā malo genere natus diceret indignum esse suis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiā sententiosè ridicula dicuntur, vt M. Cincius quo die legem de donis & muneribus tulit, cùm C. Cento prodiisset, & satis cōtumeliosè, Quid fers Cinciole? quæsisset: Vt emas, inquit, Cai, si vti velis. Sæpe etiam salsè quæ fieri nō possunt, optantur: vt M. Lepidus, cùm cæteris in campo exercentibus in herba ipse recubuisset, Vellē hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etiā quærē-

tibus,& quasi percontãtibus lentè respõdere quod nollent: vt Censor Lepidus, cùm
M. Antistio Pirgensi equum ademisset, amicique cùm vociferarentur & quærerent,
quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cùm optimus co-
lonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset: Me istorũ, inquit, nihil crede- 159
re. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed
& hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse. Nã illa quæ verbi ratio-
ne & vi continentur, certa ferè ac definita sunt: quæ plerunque, vt antè dixi, laudari
magis quàm rideri solent. Hæc autem quæ sunt in re, & in ipsa sentẽtia, partibus sunt
innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis alio-
rum irridendis, ipsorum ridiculè indicãdis, & similitudine turpioris, & dissimulatio-
ne, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus mouẽtur. Itaq; imbuendus
est is qui iocose vult dicere, quasi natura quadam apta ad hæc genera, & moribus, vt
ad cuiusq; modi genus ridiculi, vultus etiam accommodetur: qui quidem quo seue-
rior est & tristior, vt in te Crasse, hoc illa quoque quæ dicũtur, salsiora videri solent.
Sed iam tu Antoni, qui hoc diuersorio sermonis tui libẽter acquieturum te esse di- 160
xisti, tanquam in Pontinum diuerteris, neque amœnum, neq; salubrem locũ: censeo
vt satis diu te putes requieuisse, & iter reliquum cõficere pergas. Ego verò atque hi-
larè quidem à te acceptus, inquit, & cùm doctior per te, tum etiã audacior factus sum
ad iocandum. Non enim vereor, nequis me in isto genere leuiorem iam putet: quo-
niam quidem tu Fabricios mihi authores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos
protulisti. Sed habetis ea quæ voluistis ex me audire: de quibus quidẽ accuratius di-
cendum & cogitãdum fuit. Nam cætera faciliora sunt, atq; ex iis quæ iam dicta sunt,
reliqua nascũtur omnia. Ego enim, cùm ad causam sum aggressus, atque omnia co-
gitando, quoad facere potui, persecutus, cùm & argumẽta causæ, & eos locos, quibus
animi iudicum conciliantur, & illos quibus permouẽtur, vidi atque cognoui: tum
cõstituo quid habeat quæque causa boni, quid mali. nulla enim ferè res potest in di-
cendi disceptationem aut controuersiã vocari, quæ non habeat vtrũq;: sed quantum 161
habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, vt boni quod habeat, id
amplectar, exornem, exaggerem: ibi cõmorer, ibi habitem, ibi hæream. à malo autẽ,
vitióque causæ ita recedam, non vt id me defugere appareat, sed vt totum bono illo
ornando, & augendo dissimulatũ antè obruatur. & si causa est in argumẽtis, firmis-
sima quæque maximè tueor, siue plura sunt, siue aliquod vnũ: sin autem in concilia-
tione, aut in permotione causa est, ad eam me potissimùm partem, quæ maximè cõ-
mouere animos hominũ potest, confero. Summa denique huius generis hæc est, vt
si in refellẽdo aduersario firmior esse oratio, quàm in confirmãdis nostris rebus po-
test, omnia in illũ conferam tela: sin nostra facilius probari, quàm illa redargui pos-
sunt, abducere animos à cõtraria defensione, & ad nostrã conor traducere. Duo de- 162
nique illa quæ facillima videntur, quoniam quæ difficiliora sunt, non possum, mihi
pro meo iure sumo. vnũ vt molesto aut difficili argumento, aut loco nonnunquam
omnino nihil respondeã, quod forsitan aliquis iure irriserit: quis enim est qui id fa-
cere nõ possit? sed tamen ego de mea nũc, non de aliorũ facultate disputo: cõfiteór-
que me, siquæ premat res vehemẽtius, ita cedere solere, vt non modò nõ abiecto, sed
ne reiecto quidem scuto fugere videar: sed adhibere quãdam in dicẽdo speciem atq;
pompam, & pugnæ similẽ fugam: cõsistere verò in meo præsidio, sic vt non fugien-
di hostis, sed capiẽdi loci causa cessisse videar. Alterum est illud, quod ego oratori
maximè cauẽdum & prouidendum puto, quódque me solicitare summè solet: non
tam vt prosim causis elaborare soleo, quàm vt nequid obsim: non quin enitendũ sit 163
in vtroque, sed tamẽ multo est turpius oratori, nocuisse videri causæ, quàm nõ pro-
fuisse. Sed quid hoc loco vos inter vos Catule? an hæc, vt sunt contẽnenda, cõtem-
nitis? Minimè, inquit ille, sed Cæsar de isto ipso quiddã velle dicere videbatur. Me ve-

rò lubente, inquit Antonius, dixerit, siue refellendi causa, siue quærendi. Tum Iulius,
Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, vnũ te
in dicẽdo mihi videri tectissimum, propriúmque hoc esse laudis tuæ, nihil à te vnquam
esse dictum quod obesset ei, pro quo diceres: idque memoria teneo, cũ mihi sermo cum
hoc ipso Crasso multis audientibus esset de te instituturus, Crassúsq; plurimis verbis elo-
quentiam laudaret tuam, dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hãc esse vel maximam,
quòd non solùm quod opus esset, diceres, sed etiam quod non opus esset, non diceres:
164 tum illum mihi respondere memini, cætera in te summè esse laudanda, illud verò im-
probi esse hominis & perfidiosi, dicere quod alienũ esset, & noceret ei pro quo quisque
diceret. quare non sibi eum disertũ, qui id non faceret, videri, sed improbũ, qui faceret.
Nunc, si tibi videtur Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnũ putes nihil in
causa mali facere, vt nihil tibi in oratore maius esse videatur. Dicã equidem Cæsar, in-
quit, quid intelligã, sed & tu & vos omnes hoc inquit mementote, non me de perfecti
oratoris diuinitate quadã loqui, sed de exercitationis & cõsuetudinis meæ mediocrita-
te. Crassi quidem responsum excellẽtis cuiusdam est ingenii ac singularis: cui quiddam
portẽti simile esse visum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret
dicendo, obessétq; ei quem defenderet. Facit enim de se coniecturã, cuius tanta vis in-
genii est, vt neminẽ nisi consultò putet quod cõtra se ipsum sit, dicere. sed ego non de
165 præstãti quadam & eximia, sed propè de vulgari & cõmuni prudentia disputo. Vt apud
Græcos fertur incredibili quadã magnitudine cõsilii atq; ingenii Atheniensis ille fuis-
se Themistocles, ad quem quidã doctus homo atq; in primis eruditus accessisse dicitur,
eíque artem memoriæ, quæ tum primũ proferebatur, pollicitũ esse se traditurum. cùm
ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illũ doctorem, vt omnia meminis-
set. & ei Themistoclem respõdisse, gratius sibi illũ esse factur ũ, si se obliuisci, quæ vel-
let, quàm si meminisse docuisset. Vidésne quæ vis in homine acerrimi ingenii, quàm
potens, & quanta mens fuerit, qui ita respõderit, vt intelligere possemus nihil ex illius
animo, quod semel esset infusum, vnquã effluere potuisse: cùm quidem ei fuerit opta-
bilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset vidis-
166 séue, meminisse? Sed neq; propter hoc Themistoclis responsum memoriæ nobis ope-
ra danda non est, neque illa mea cautio & timiditas in causis propter præstantem pru-
dentiam Crassi negligẽda est. Vterque enim istorum nõ mihi attulit aliquam, sed suam
significauit facultatẽ. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circuu-
spicienda, nequid offendas, nequò irruas. Sæpe aliquis testis aut nõ lædit, aut minus læ-
dit, nisi lacessatur: orat reus, vrgẽt aduocati vt inuehamur, vt maledicamus, denique vt
interrogemus. Non moueor, non obtẽpero, non satisfacio, neq; tamen vllam assequor
laudem. Homines enim imperiti facilius quod stultè dixeris, reprehẽdere, quàm quod
sapienter tacueris, laudare possunt. Hîc quantum fit mali, si iratum, si non stultũ, si non
leuem testem læseris? Habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in inge-
nio, & pondus in vita. Nec si hoc Crassus non cõmittit, ideo non multi & sæpe cõmit-
tunt. Quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quàm cùm ex oratoris dicto aliquo,
167 aut responso, aut rogato sermo ille sequitur, Occidit ille? Aduersariúmne? Immò verò,
aiunt, se, & cum quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse, ego
autem sæpissime video in causis aliquid mali facere homines minimè malos. Quid il-
lud quod suprà dixi, solere me cedere, & vt planius dicã, fugere ea quæ etiam valde cau-
sam meam premerent? cùm id non faciant alii, versantúrque in hostium castris, ac sua
præsidia dimittunt: mediocritérne causis nocent, cũ aut aduersariorũ adiumenta cõfir-
mant, aut ea quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid, cùm personarũ quas defendunt,
rationem non habent? Si quæ sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando, sed lau-
dando & efferẽdo inuidiosiora faciunt, quantum est in eo tandem mali? Quid si in ho-
mines charos, iudicibúsque iucundos, sine vlla præmunitione orationis acerbius & cõ-
m.i.

tumeliosius inuehare,nónne abs te iudices abalienes?Quid si quæ vitia,aut incommo-
da sunt in aliquo iudice vno,aut pluribus, ea tu aduersatiis exprobrádo, non intelligas 168
te in iudices inuehi,mediocre peccatum est?Quid si eùm pro altero dicas, litem tuam
facias,aut læsus efferare iracundia,causam relinquas, nihílne noceas?In quo ego, non
quò libenter malè audiam, sed quia causam non libenter relinquo, nimium patiens &
lentus existimor : vt cùm te ipsum Sulpiti obiurgabá quòd me oratorem peteres, non
aduersarium. Ex quo etiá illud assequor,vt siquis mihi maledicat,petulans,aut planè
insanus esse videatur. In ipsis autem argumentis siquid posueris aut apertè falsum,aut
ei quod dixeris,dicturúsue sis,contrarium, aut genere ipso remotum ab vsu iudiciorú,
ac foro,nihílne noceas? Quid multa? Omnis cura mea solet in hoc versari semper(di-
cam enim sæpius)si possim,vt boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus,vt certè ne-
quid mali. Itaque núc illuc redeo Catule,in quo tu me paulò antè laudabas, ad ordi- 169
nem collocationémque rerum ac locorú:cuius ratio est duplex:altera quam affert na-
tura causarum:altera quæ oratorum iudicio & prudentia comparatur. Nam vt aliquid
ante rem dicamus,deinde vt rem exponamus,pòst vt eam probemus nostris præsidiis
confirmandis,contrariis refutandis,deinde vt concludamus,atque ita peroremus: hoc
dicendi genus natura ipsa præscribit. Vt verò statuamus ea quæ probandi,docendi,per-
suadendi causa dicéda sunt, quemadmodum cóponamus,id est vel maximè proprium
oratoris prudentiæ. Multa enim occurrút arguméta, multa quæ in dicendo profutura
videantur:sed eorum partim ita leuia sunt, vt contemnenda sint: partim etiam siquid
habent adiumenti,sunt nonnunquá eiusmodi,vt insit in iis aliquid vitiú,neq; tanti sit
illud quod prodesse videatur,vt eum aliquo malo coniúgatur. Quæ autem sunt vtilia
atque firma,si ea tamen(vt sæpe fit)valde multa sunt: ea quæ ex iis aut leuissima sunt, 170
aut aliis grauioribus cósimilia,secerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri.
Equidem cùm colligo arguméta causarum, non tam ea numerare soleo, quàm expen-
dere. Et quoniam,vt sæpe iam dixi,tribus rebus omnes ad nostram sentétiam perduci-
mus,aut docendo,aut conciliando,aut permouédo:vna ex tribus his rebus res præ no-
bis est ferenda,vt nihil aliud nisi docere velle videamur : reliquæ duæ, sicut sanguis in
corporibus,sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebút. Nam & principia,& cæ-
teræ partes orationis,de quibus paulò pòst pauca dicemus,habere hác vim magnopere
debent,vt ad eorum mentes apud quos agitur mouendas,permanare possint. Sed his
partibus orationis,quæ etsi nihil docent argumentando,persuadendo tamen & cómo-
uendo proficiunt plurimum,quáquam maximè proprius est locus & in exordiendo,& 171
in perorando:digredi tamen ab eo quod proposueris,atque agas, permouédorum ani-
morum causa sæpe vtile est. Itaque vel narratione exposita sæpe datur ad commouen-
dos animos digrediendi locus,vel argumentis nostris confirmatis,vel contrariis refu-
tatis,vel vtroque loco,vel omnibus,si habet ea res eam causam dignitatis,atque tárum
vtilitatis,rectè id fieri potest:hæque causæ sunt ad augendum & ad ornandum grauissi-
mæ atque plenissimæ,quæ plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem, vt iis locis
vti liceat,quibus animorum impetus eorú qui audiunt,aut impellantur,aut reflectan-
tur. Atque etiá in illo reprehendo eos qui quæ minimè firma sunt,ea prima collocant.
In quo illos quoq; errare arbitror,qui siquando(id quod mihi nunquá placuit) plureis
adhibent patronos,vti quenque eorú minimú putant esse,ita eum primum volunt di-
cere. Res enim hoc postulat,vt eorú expectationi qui audiunt,quamcelerrimè succur- 172
ratur:cui si initio satisfactum non sit,multo plus sit in reliqua causa laborádum. Malè
enim se res habet,quæ non statim vt dici cœpta est,melior fieri videtur. Ergo vt in ora-
tore optimus quisq;,sic in otatione firmissimum quodq; sit primum:dum illud tamen
in vtroque teneatur,vt ea quæ æquè excellant,seruentur etiá ad perorandú:siquæ erunt
mediocria(nam vitiosis nusquá esse oportet locum)in mediam turbá atque in gregem
coniiciantur. Hisce omnibus rebus cósidetatis,tum denique id quod primum est di-

cendum,postremò soleo cogitare quo vtar exordio. Nam siquãdo id primum inuenire
volui,nullum mihi occurrit,nisi aut exile,aut nugatorium,aut vulgare, atque cómu-
173 ne. Principia autem dicendi semper cùm accurata,& acuta,& instructa sententiis,apta
verbis,tum verò causarum propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio & cõ-
mẽdatio orationis in principio:quæ continuò eum qui audit,permulcere atque alli-
cere debet. In quo admirari soleo,non quidem istos qui nullam huic rei operam dede-
runt,sed hominem in primis disertum atque eruditum Philippum, qui ita solet ad di-
cendum surgere,vt quod primum verbum habiturus sit,nesciat:& ait idem,cùm bra-
chium concalefecerit,tũ se solere pugnare. neq; attendit eos ipsos vnde hoc simile du-
cat,illas primas hastas ita iactare leniter,vt & venustati vel maximè seruiant,& reliquis
viribus suis consulant. Neque est dubium quin exordium dicendi vehemẽs & pugnax
non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decerni-
tur,tamen ante congressum multa fiunt,quæ non ad vulnus,sed ad speciem valere vi-
174 deantur:quanto hoc magis in oratione expectandum est,in qua non vis potius,sed de-
lectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerũ omnium quod se vniuersum pro-
fundat,& quod totum repente euolet:sic omnia quæ fiunt,quæque aguntur acerrimè,
lenioribus principiis natura ipsa prætexuit. Hæc autem in dicẽdo non extrinsecus ali-
cunde quærenda,sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt. idcirco tota causa pertẽ-
tata atque perspecta,locis omnibus inuentis atque instructis, consyderandum est quo
principio sit vtendũ. Sic & facilè reperietur. sumentur enim ex iis rebus quæ sunt vber-
rimæ vel in argumẽtis,vel in iis partibus ad quas causas dixi digredi sæpe oportere. Ita-
que & momenti aliquid afferent,cùm erunt penè ex intima defensione deprompta,&
apparebit eas non modò non esse communeis, nec in alias causas posse transferri, sed
penitus ex ea causa quæ tum agatur,emanasse. Omne autem principium,aut rei totius
175 quæ agetur,significationem habere debebit,aut aditum ad causam,aut cõmunitionem,
aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet vt ædibus ac templis vestibula
& aditus, sic causis principia pro portione rerum præponere. Itaque in paruis atque in
frequẽtibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe commodius. Sed cùm erit vtendũ prin-
cipio(quod plerunque erit) aut ex reo,aut ex aduersario, aut ex re,aut ex eis apud quos
agitur,sententias duci decebit. Ex reo(reos appello,quorũ res est) quæ significent virũ
bonum,quæ liberalem,quæ calamitosum,quæ misericordia dignum,quæ valeant con-
tra falsam criminationem. Ex aduersario,iisdem ex locis ferè contraria. Ex re,si crude-
lis,si nefanda,si præter opinionem,si immeritò,si misera,si ingrata,si indigna,si noua,
si quæ restitui sanarique non possit. Ex iis autem apud quos agetur, vt beneuolos,be-
neque existimantes efficiamus:quod agendo efficitur melius,quàm rogãdo. Et id qui-
176 dem in totam orationem confundendum,nec minimè in extremam:sed tamen mul-
ta principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentum,commonent Græci,vt princi-
pio faciamus iudicem,& docilẽ:quæ sunt vtilia,sed non principii magis propria,quàm
reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quòd & attenti tum maximè sunt,
cùm omnia expectant: & dociles magis initiis esse possunt. illustriora enim sunt quæ
in principiis,quàm quæ in mediis causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Ma-
xima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum ex iis
locis trahitur,qui ad motus animorum cõficiendos inerunt in causa:quos tamẽ totos
in principio explicare non oportebit,sed tantùm impelli primò iudicem leuiter,vt iam
inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti
177 orationi,vt non tanquam citharœdi prooemium affictum aliquod, sed cohærens cum
omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli cùm illud meditati ediderunt,
sic ad reliqua transeunt,vt audientiã sibi fieri velle videantur. Atque eiusmodi illa pro-
lusio debet esse,non vt Sannitum qui vibrant hastas ante pugnam,quibus in pugnãdo
nihil vtuntur:sed vt ipsis sententiis,quibus proluserunt,vel pugnare possint. Narrare

verò rem quidem breuiter iubent,si breuitas appellanda est,cùm verbum nullũ redun-
dat:breuis est L.Crassi oratio,si tum est breuitas,cùm tantum verborum est,quantum
necesse est:aliquando id opus est, sed sæpe obest vel maximè in narrando, non solùm
quòd obscuritatem affert,sèd etiam quòd eam virtutem,quæ narrationis est maxima,
vt iucunda,& ad persuadendum accommodata sit,tollit. videlicet illa,

" Nam is postquam excessit ex ephebis-

Quàm longa est narratio?mores adolescẽtis ipsius,& seruilis percontatio,mors Chry- 178
sidis, vultus & forma & lamentatio sororis, reliqua peruariè iucundéque narrantur.
Quòd si hanc breuitatem quæsisset,

" Effertur,imus,ad sepulchrum venimus,

" In ignem posita est:-

decem versiculis totũ cõficere potuisset:quanquam hoc ipsum Effertur,imus,cõcisum
est ita,vt nõ breuitati seruitũ sit,sed magis venustati. Quòd si nihil fuisset,nisi In ignẽ
posita est: tamen res tota cognosci facilè potuisset : sed & festiuitatem habet narratio
distincta personis,& interpuncta sermonibus:& est probabilius,si quod gestũ esse dicas,
etiam frequenter quemadmodũ actũ sit exponas:& multo apertius ad intelligendũ est,
si sic constituitur aliquando,ac non ista breuitate percurritur.Apertã enim narrationẽ
tam esse oportet,quàm cæteras:sed magis in hac elaborandũ est,quòd & difficilius est,
non esse obscurũ in re narrãda,quàm aut in principio, aut in argumẽto,aut purgãdo,
aut perorando:& maiore etiã hæc periculo pars orationis obscura est,quàm cæteræ,vel 179
quia si quo alio in loco est dictũ quid obscurius,tantũ id perit quod ita dictum est:nar-
ratio obscura totam obcæcat orationem,vel quòd alia possis,semel si obscurius dixeris,
dicere alio loco planius:narrationis vnus est in causa locus. Erit autẽ perspicua narra-
tio,si verbis vsitatis,si ordine temporum conseruato,si non interruptè narrabitur. Sed
quando vtendũ sit aut non sit narratione,id est consilii. Neq; enim si nota res est,nec
dubium quid gestũ sit narrare oportet:nec si aduersarius sic narrauerit,nisi refellemus:
ac siquãdo erit narrandũ,ne illa quæ suspicionẽ & crimen efficient,contráq; nos erunt,
acriter persequamur,& quicquid poterit detrahamus:ne illud quod Crassus, siquando
fiat,perfidia,nõ stultitia fieri putat,vt causæ noceamus,accidat. Nam ad summã totius
causæ pertinet,cautè,an contrà demõstrata res sit: quòd omnis orationis reliquæ fons 180
est narratio. Sequitur vt causa ponatur : in quo videndũ est quid in controuersiã ve-
niat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ cõiuncta,& infirmandis cõtrariis, & ar-
gumentis tuis cõfirmandis.Nanque vna in causis ratio quædam est eius orationis,quæ
ad probandam argumentationẽ valet.Ea autem & confirmationem & reprehensionẽ
quærit:sed quia neque reprehendi quæ contrà dicuntur,possunt,nisi tua cõfirmes:neq;
hæc confirmari,nisi illa reprehendas:idcirco hæc & natura & vtilitate & tractatione cõ-
iuncta sunt.Omnia autem concludenda plerunque rebus augendis, vel inflammando
iudice,vel mitigando,omniáque quum superioribus orationis locis, tum maximè ex-
tremo,ad mentes iudicum quàm maximè permouendas,& ad vtilitatem nostram vo-
candas,cõferenda sunt. Neque sanè iam causa videtur esse cur secernamus ea præce- 181
pta quæ de suasionibus tradenda sunt,aut laudationibus.Sunt enim pleraq; cõmunia:
sed tamẽ suadere aliquid aut dissuadere,grauissimæ mihi videtur esse personæ.Nã & sa-
pientis est cõsiliũ explicare suũ de maximis rebus:& honesti & diserti,vt mẽte prouide-
re,authoritate probare,oratione persuadere possit.Atq; hæc in senatu minore appara-
tu agẽda sunt.Sapiẽs enim est consiliũ,multísq; aliis dicendi relinquẽdus locus:vitãda
etiã ingenii ostẽtationísq; suspicio.Cõcio cupit omnẽ vim orationis,& grauitatẽ varie-
tatémq; desiderat.Ergo in suadẽdo nihil est optabilius,quàm dignitas.Nã qui vtilitatẽ
putat,non quid maximè velit suasor,sed quid interdũ magis sequatur,videt.Nemo est
enim,præsertim in tã clara ciuitate,quin putet expetendã maximè dignitatẽ:sed vincit
vtilitas plerunq;,cùm subest ille timor,ea neglecta ne dignitatem quidẽ posse retineri. 182

Controuersia autem inter hominum sententias aut in illo est, vtrum sit vtilius: aut etiam cùm id conuenit, certatur vtrum honestati potius, an vtilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui vtilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præsidii, militum, vtilitates cæterarum rerum quarum fructum vtilitate metimur: itémque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget: posteritatis immortalem memoriam augebit: vtilitatem ex laude nasci defendet, sempérque eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quídque etiam sit necesse, aut non sit, in vtraq; re maximè est quærendum. Inciditur enim omnis deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur:

183 & qui id docuit non videntibus aliis, is plurimum vidit. Ad consilium autem de Rep. dandum caput est, nosse Remp. ad dicendum verò probabiliter, nosse mores ciuitatis: qui quia crebrò mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. & quanquam vna ferè vis est eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi grauissima causa Reipub. maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grádius quoddam & illustrius esse adhibendum videtur: maximáque pars orationis admouenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut cõmemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: sæpe etiam à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, vt quia maxima quasi oratori scena videatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur.

184 Habet enim multitudo vim quandam talem, vt quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator sine multitudine audiente eloquens esse non possit. Et cùm sint populares multi variíque lapsus, vitanda est acclamatio aduersa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperè, si arroganter, si turpiter, si sordidè, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur: aut hominum offensione, vel inuidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione, atq; fama: aut res si displicet: aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis aut metus multitudo. hísque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur: tum obiurgatio, si est authoritas: tum admonitio, quasi lenior obiurgatio: tũ promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnunquam vtile. Nullo autem loco plus facetiæ prosunt, & celeritas, & breue aliquod dictum, nec sine dignitate, & cũ lepôre. Nihil enim tam facilè quàm multitudo à tristitia, & sæpe ab

185 acerbitate, cõmodè ac breuiter & acutè & hilarè dicto deducitur. Exposui ferè, vt potui, vobis in vtroque genere causarũ quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quáque omnino in causis ratione versari. Nec illud tertium laudationũ genus est difficile, quod ego initio quasi à præceptis nostris secreuerã: sed quia & multa sunt orationum genera, & grauiora, & maioris copiæ, de quibus nemo ferè præceperat: & quòd nos laudationibus non ita multùm vti soleremus, totum hunc segregabam locum. Ipsi enim Græci magis legendi, qui delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quàm vtilitatis huius forensis causa, laudationes scriptitauerunt: quorum sunt libri quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliíque laudãtur. Nostræ laudationes quibus in foro vtimur, aut testimonii breuitatem habẽt nudam atque inornatã, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minimè ac-

186 commodata est. Sed tamen quoniam est vtendum aliquãdo, nonnunquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni Africanum auunculum laudanti scripsit C. Lælius, vel vt nosmetipsi ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus, sit à nobis quoque tractatus etiam is locus. Perspicuum est igitur alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, diuitiæ, cæteráque quæ fortũna det aut extrinsecus, aut corpore, non habent in se veram laudem, quæ deberi virtuti vni putatur. Sed tamen quòd ipsa virtus in earum rerum vsu ac moderatione maximè cernitur, tractãda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus,

non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ: vt opes & copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. Virtus autem quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes: quarũ alia 187
est ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes quæ videntur in moribus hominũ, & quadam comitate ac beneficẽtia positæ: aliæ quæ in ingenii aliqua facultate aut animi magnitudine ac robore. Nam clemẽtia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudationibus. Omnes enim hæ virtutes non tam ipsis qui eas habent, quàm generi hominum fructuosæ putantur: sapientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ geruntur, tenues, & pro nihilo putantur: & in excogitando vis quædam ingenii, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, iucũditatis minus. Ipsos enim magis videtur quos laudamus, quàm illos apud quos laudamus, ornare ac tueri: sed tamen in laudando iungenda sunt etiam hæc genera virtutum. Feriunt enim aures hominum cùm illa quæ iucunda & grata, tum etiam illa 188
quæ mirabilia sunt in virtute laudari. Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur: erit explicandum in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is qui laudabitur, fecerit. Itémque in cæteris res gestæ ad cuiusque virtutis genus & vim & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur à viris fortibus sine emolumento ac præmio. quæ verò etiam cum labore & periculo ipsorum, hæc habent vbertimam copiam ad laudandum, quòd & dici ornatissimè possunt, & audiri facillimè. Ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certè gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis videri solet, tulisse casus sapienter 189
aduersos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ iudiciis hominum comprobatæ: in quibus etiam fœlicitatem ipsam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipso singulares. Neque enim paruæ, neque vsitatæ, neque vulgares, admiratione aut omnino laude dignæ videri solent. Est etiam cum cæteris præstantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum est mihi paulò plura quàm ostenderam, dicere: non tam propter vsum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm vt hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudario effici non possit, esse necessariam. Iam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis 190
sumenda esse perspicuum est. Simul est illud ante oculos, nec bonum virum propriè & copiosè laudari, sine virtutum: nec improbum notari ac vituperari sine vitiorum cognitione satis insigniter atque asperè posse. Atque his locis & laudandi & vituperandi sæpe nobis est vtendum in omni genere causarum. Habetis de inueniendis rebus disponendisque quid sentiam. Adiungam etiam de memoria, vt labore Crassum leuem, neque ei quicquam aliud de quo disserat, relinquam, nisi ea quibus rebus hæc exornentur. Perge verò, inquit Crassus: libenter enim te cognitũ iam artificem, aliquandóque euolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatúmq; perspicio: & quòd mihi nihil aut nõ multum relinquis, percommodè facis, éstq; mihi gratum. Iam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. si enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed vt ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit ingenio, quanto Themistocles 191
fuit, vt obliuionis artem, quàm memoriæ malim: gratiámque habeo Simonidi illi Ceo, quẽ primum ferunt artẽ memoriæ protulisse. Dicunt enim, cũ cœnaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam fortunatũ hominem & nobilẽ, cecinissétq; id car-

men quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornãdi cauſa poetarum more in Caſtorem
ſcripta & Pollucem fuiſſent, nimis illum ſordidè Simonidi dixiſſe, ſe dimidium eius ei
quod pactus eſſet, pro illo carmine daturũ. reliquum à ſuis Tyndaridis, quos æquè lau-
daſſet, peteret, ſi ei videretur. Paulò pòſt eſſe ferunt nunciatũ Simonidi vt prodiret, iu-
uenes ſtare ad ianuam duos quoſdã, qui eũ magnopere euocarent: ſurrexiſſe illũ ipſum,
192 prodiſſe, vidiſſe neminem. hoc interim ſpatio conclaue illud vbi epularetur Scopas, cõ-
cidiſſe. ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiiſſe: quos cùm humare vellẽt ſui, neq;
poſſent obtritos internoſcere vllo modo, Simonides dicitur ex eo quòd meminiſſet
quo eorũ loco quiſque cubuiſſet, demõſtrator vniuſcuiuſque ſepeliẽdi fuiſſe. Hac tum
re admonitus inueniſſe fertur, ordinẽ eſſe maximè qui memoriæ lumẽ afferret. Itaque
iis qui hãc partem ingenii exercerent, locos eſſe capiendos, & ea quæ memoria tenere
vellent, effingenda animo, atque in his locis collocãda: ſic fore, vt ordinem rerũ, loco-
rum ordo cõſeruaret, res autem ipſas rerum effigies notaret: atque vt locis pro cera, ſi-
mulacris pro literis vteremur. Qui ſit autem oratori memoriæ fructus, quanta vtili-
tas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda cauſa, quæ ipſe
cogitaris? omnes fixas eſſe in animo ſententias, omnem deſcriptum verborum appara-
193 tum? ita audire vel eum vnde dicas, vel eum cui reſpondendum ſit, vt illi non infunde-
re in aures tuas orationem, ſed in animo videantur inſcribere? Itaque ſoli qui memoria
vigent, ſciunt quid & quatenus & quomodo dicturi ſunt, quid reſpõderint, quid ſuper-
ſit: iidémq; multa ex aliis cauſis aliquando à ſe acta, multa ab aliis audita meminerunt.
Quare cõfiteor equidem huius boni naturã eſſe principem: ſicut earũ rerum de quibus
antè locutus ſum, omnium. Sed hæc ars tota dicendi, ſiue artis imago quædam eſt & ſi-
militudo, habet hãc vim, non vt totum aliquid, cuius in ingeniis noſtris pars nulla ſit,
pariat & procreet, verũ vt ea quæ ſunt orta iam in nobis & procreata, educet atque cõ-
firmet. Veruntamen neque tam acri memoria ferè quiſquam eſt, vt non diſpoſitis no-
tatíſque rebus ordinem verborum, aut ſententiarum cõplectatur: neque verò tam he-
194 beti, vt nihil hac cõſuetudine & exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudẽter, ſi-
ue Simonides, ſiue alius quis inuenit, ea maximè animis affigi noſtris, quæ eſſent à ſen-
ſu tradita atque impreſſa: acerrimũ autem ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum vi-
dendi: quare facillimè animo teneri poſſe ea quæ perciperentur auribus, aut cogitatio-
ne, ſi etiam oculorum commendatione animis traderentur: vt res cæcas, & ab aſpectus
iudicio remotas, conformatio quædam & imago & figura ita notaret, vt ea quæ cogi-
tando cõplecti vix poſſemus, intuendo quaſi teneremus. His autem formis atque cor-
poribus, ſicut omnibus rebus quæ ſub aſpectum veniunt, memoria noſtra mouetur at-
que excitatur: ſed locis opus eſt: etenim corpus intelligi ſine loco non poteſt. Quare
ne in re nota & peruulgata multus & inſolens ſim, locis eſt vtẽdum multis, illuſtribus,
explicatis modicis interuallis: imaginibus autem agentibus, acribus, inſignitis, quæ oc-
195 currere celeritérque percutere animũ poſſint. Quam facultatẽ & exercitatio dabit, ex
qua conſuetudo gignitur, ſimilium verborum conuerſa & immutata caſibus, aut tra-
ducta ex parte ad genus notatio, & vnius verbi imagine, totius ſententiæ informatio,
pictoris cuiuſdam ſummi ratione & modo formarum varietate locos diſtinguẽtis. Sed
verborum memoria quæ minus eſt nobis neceſſaria, maiore imaginum varietate diſ-
tinguitur. Multa enim ſunt verba quæ quaſi articuli connectunt membra orationis,
quæ formari ſimilitudine nulla poſſunt. Eorum fingendæ nobis ſunt imagines, quibus
ſemper vtamur. Rerum memoria propria eſt oratoris. Eam ſingulis perſonis bene po-
ſitis notare poſſumus: vt ſentẽtias imaginibus, ordinem locis cõprehendamus. Neque
verum eſt quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum põdere, & obſcu-
196 rari etiam id quod per ſe natura tenere potuiſſet. Vidi enim ego ſummos homines, &
diuina propè memoria, Athenis Carneadem, in Aſia, quem viuere hodie aiũt, Sceptium
Metrodorum: quorum vterque tanquam literis in cera, ſic ſe aiebat imaginibus in iis

locis quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribete. Quare hac exercitatione non etuenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certè, si latet, euocanda est. HABETIS sermonem bene longum hominis vtinam non impudentis: illud quidem certè, non nimis verecundi: qui quidem cùm te Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. Nam istorum ætas minus me fortasse mouere debuit, sed mihi ignoscetis profectò, si modò quæ causa me ad hãc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos verò, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modò tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnámque tibi habemus gratiam: & cùm humanitatem & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam & copiam. Equidem etiam hoc me assecutum puto, quòd magno sum leua- 197
tus errore: & illa admiratione liberatus, quòd multis cum aliis semper admirari solebã, vnde esset illa tanta tua in causis diuinitas: nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissimè cognosse, & vndique collegisse, vsúque doctum partim correxisse video, partim comprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multò magis virtutem & diligentiam admiror, & simul gaudeo iudicium animi mei comprobari, quòd semper statui, neminem sapientiæ laudem & eloquentiæ sine summo studio & labore & doctrina consequi posse. Sed tamen quidnam est id quod dixisti, fore vt tibi ignosceremus, si cognossemus quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quòd nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissimè audierunt, morem gerere voluisti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem excusationem Crasso volui, quem 198
ego paulò sciebam vel pudentius vel inuitius (nolo enim dicere de tam suaui homine fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Consularem se esse hominem & Censorium? Eadem nostra causa est. An ætatem afferet? Quadriennio minor est. An se hæc nescire? Quæ ego serò, quæ cursim arripui, quæ succisiuis operis, vt aiunt: iste à puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo vnquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut melius, aut eodẽ modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se vnquam dicturum esse confideret. Quamobrem ne frustrà hi tales viri venerint, te aliquando Crasse audiamus. Tum ille, Vt ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longè secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim verè, amicissimi homines, quod sentio: sæ- 199
pe ego doctos homines, quid dico sæpe? immò verò nonnunquã: sæpe enim quî potui, qui puer in forũ venerim, neq; inde vnquam diutius quàm Quæstor abfuerim? sed tamen audiui, vt heri dicebam, & Athenis cùm essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorũ, cùm de his ipsis rebus disputaret, neque verò mihi quisquam copiosius vnquam visus est, neque subtilius in hoc genere dicẽdi, quàm iste hodie, esse versatus: quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum, non essem tam inurbanus, ac penè inhumanus, vti eo grauarer quod vos cupere sentirem. Tum Sulpitius, An ergo, inquit, oblitus es Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, vt ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem atque ornatum relinqueret? Hîc ille, Primùm, quis Antonio permisit, inquit, vt & partes faceret, 200
& vtram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego rectè intellexi cùm valde libenter audirem, mihi coniunctè est visus de vtraque re dicere. Ille verò, inquit Cotta, ornamẽta orationis non attigit, neque eam laudem ex qua eloquentia nomen suum inuenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit. Tum Cæsar, Si quod difficilius est, id tibi reliquit, est nobis, inquit, causa cur te audire cupiamus: sin quod facilius, tibi causa nõ est cur recuses. Et Catulus, Quid? quod dixisti, inquit, Crasse, si hîc hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse concedere, sed vide ne quid Catulus attulerit religionis, opus hoc censorium est: id autem committere,

101 vide quàm homini censorio conueniat. Agite verò, ille inquit, vt vultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi fortè in crastinum differre mauultis. Omnes se vel statim, vel post meridiem si ipse mallet, quàm primùm tamen audire velle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIB. III.

1 INSTITVENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mãdare huic tertio libro, quem post Antonii disputationẽ Crassus habuisset, acerba sanè recordatio veterem animi curam molestiámque renouauit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi morte extincta subita est, vix diebus decem post eum diem qui hoc & superiore libro continetur. Vt enim Romam rediit extremo Scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quem dixisse constabat, videndum sibi aliud esse cõsilium, illo Senatu se Remp. gerere non posse: mane idibus Septembris, & ille, & Senatus fre-
2 quens vocatu Drusi in curiam venit. ibi cùm Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad Senatum de illo ipso, quòd consul in eum ordinem tam grauiter in concione esset inuectus. Hìc, vt sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quanquam hoc Crasso cùm aliquid accuratius dixisset, semper ferè cõtigisse constabat, vt nũquam dixisse melius putaretur: tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, cæteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum à se superatum. Deplorauit enim casum atque orbitatem Senatus, cuius ordinis à Consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis. neque verò esse mirandum, si quum suis consiliis Remp. profligasset, consilium senatus à Repub. repudiaret. Hic cùm homini & vehemẽti & diserto, & in primis
3 forti ad resistendum Philippo quasi quasdam verborum faces admouisset, non tulit ille, & grauiter exarsit, pignoribúsque ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta efferebantur, cùm sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. An tu cùm omnem authoritatem vniuersi ordinis pro pignore putares, eámque in conspectu populi Romani concideres; me his pignoribus existimas posse terreri? Non tibi illa sunt cædenda, si Crassum vis coercere: hæc tibi est excidenda lingua: qua vel euulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit. Permulta tum vehementissima contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse constabat: sententiámque eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis & grauissimis verbis, vt populo Rom. satisfieret, nunquam senatus neque consilium Rei-
4 pub. nec fidem defuisse, ab eo dictam: & eundem, id quod in authoritatibus perscriptis extat, scribendo affuisse. Illa tãquam cycnea fuit diuini hominis vox & oratio, quam quasi expectãtes post eius interitum veniebamus in curiam, vt vestigium illud ipsum, in quo ille postremùm institisset, cõtueremur. Nanq; tum latus ei dicenti cõdoluisse, sudorémque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cùm cohorruisset, cum febri domum rediit: diéque septimo est lateris dolore cõsumptus. O fallacem hominum spem, fragilémque fortunam, & inanes nostras contentiones, quæ in medio spatio sæpe franguntur & corruunt, & antè in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicere potuerunt. Nam quandiu Crassi fuit ambitionis labore vita districta, tandiu priuatis magis officiis & ingenii laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut Reipub. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum omnium concessu
5 ad summam authoritatem dabat, is eius omnem spem, atque omnia vitæ cõsilia morte præuertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus: sed ii tamen Rempub. casus secuti sunt, vt mihi non erepta L. Crasso à Diis immortalibus vita,

ſed donata mors eſſe videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem in-
uidia ſenatum, non ſceleris nefarii principes ciuitaris reos, non luctum filiæ, nō exilium
generi, non acerbiſſimam C. Marii fugam, nō illam poſt reditum eius cædem omnium
crudeliſſimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipſe
florētiſſima multum omnibus gloria præſtitiſſet. Sed quoniam attigi cogitatione vim
varietatémque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius: atque iis ferè ipſis definie-
tur viris, qui hoc ſermone quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non iure
beatam L. Craſſi mortem illam, quæ eſt à multis ſæpe defleta, dixerit, cùm horum ipſo- 6
rum ſit, qui tum cum illo poſtremum ferè collocuti ſunt, euentum recordatus? Tene-
mus enim memoria Q. Catulum virum omni laude præſtantem, cùm ſibi nō incolu-
mem fortunam, ſed exilium & fugam deprecaretur, eſſe coactum vt vita ſe ipſe priua-
ret. Iam M. Antonii in his ipſis Roſtris, in quibus ille Rempub. conſtantiſſimè con-
ſul defenderat, quǽque Cenſor imperatoris manubiis ornarat, poſitum caput illud
fuit, à quo erant multorum capita ſeruata. Neque verò longè ab eo C. Iulii caput,
hoſpitis Hetruſci ſcelere proditum, cum L. Iulii fratris capite iacuit: vt ille qui hæc nō
vidit, & vixiſſe cum Repub. pariter, & cum illa ſimul extinctus eſſe videatur. Neq; enim
propinquum ſuum maximi animi virum P. Craſſum ſuapte interfectum manu, neque
collegæ ſui Pontificis Maximi ſanguine ſimulacrū Veſtæ reſperſum eſſe vidit: cui mœ- 7
rori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis inimiciſſimi hominis eodem il-
lo die mors nefaria fuiſſet. Non vidit eorum ipſorum qui tum adoleſcentes Craſſo ſe
dicarant, horribiles miseróſque caſus: ex quibus C. Cotta, quem ille florentem relique-
rat, paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per inuidiam tribunatu, non multis ab
eo tempore menſibus eiectus eſt è ciuitare. Sulpitius autē, qui in eadem inuidiæ flam-
ma fuiſſet, quibuſcum priuatus coniunctiſſimè vixerat, hos in tribunatu ſpoliare inſti-
tuit omni dignitate: cui quidem ad ſummam gloriam eloquentiæ floreſcēti, ferro ex-
cepta vita eſt, & pœna temeritatis non ſine magno Reipub. malo conſtituta. Ego verò
te Craſſe, cùm vitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino conſilio & ortum & extin-
ctum eſſe arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, conſtantiáque tua, ciuilis ferri ſub- 8
eunda fuit crudelitas: aut ſiqua te fortuna ab atrocitate mortis vendicaſſet, eadem eſſe
te funerum patriæ ſpectatorem coegiſſet. Neque ſolùm tibi improborum dominatus,
ſed etiam propter admiſtam ciuium cædem, bonorū victoria mœrori fuiſſet. Mihi qui-
dem, Quinte frater, & eorum caſus de quibus antè dixi, & ea quæ noſmetipſi ob amo-
rem in Rempub. incredibilem & ſingularem pertulimus ac ſenſimus, cogitāti, ſenten-
tia ſæpe tua vera ac ſapiens videri ſolet, qui propter tot, tantos, támque præcipites caſus
clariſſimorum hominum, atque optimorum virorum, me ſemper ab omni conten-
tione ac dimicatione reuocaſti. Sed quoniam hæc iam neq; in integro nobis eſſe poſ-
ſunt, & ſummi labores noſtri magna compenſati gloria mitigantur, pergamus ad ea
ſolatia quæ non modò ſedatis moleſtiis iucunda, ſed etiam hærentibus ſalutaria nobis
eſſe poſſunt: ſermonémque L. Craſſi reliquum, ac penè poſtremum memoriæ proda- 9
mus, atque ei, etſi nequaquam parem illius ingenio, at pro noſtro tamen ſtudio meri-
tam gratiam debitámque referamus. Neque enim quiſquam noſtrum cùm libros Pla-
tonis mirabiliter ſcriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur, nō, quan-
quam illa ſcripta ſunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo de quo ſcripta ſunt, ſu-
ſpicatur. Quod item nos poſtulamus, non à te quidem qui nobis ſumma omnia tri-
buis, ſed à cæteris qui hæc in manus ſument, vt maius quiddam de L. Craſſo, quàm
quantum à nobis exprimetur, ſuſpicentur. Nos enim qui ipſius ſermoni nō interfuiſ-
ſemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos ac ſententias huius diſputationis tradi-
diſſet, quo in genere orationis vtrunque oratorem cognoueramus, id ipſum ſumus in
eorū ſermone adumbrare conati. Quod ſiquis erit qui ductus opinione vulgi, aut An-
tonium ieiuniorem, aut Craſſum fuiſſe pleniorē putet, quàm quomodo à nobis vterq; 10

inductus est:is erit ex iis qui aut illos nō audierit,aut iudicare nō possit. Nā fuit vterq;
(vt exposui antea) quum studio atque ingenio & doctrina præstans omnibus, tum in
suo genere perfectus:vt neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neq; in Craſ-
so redundaret. Vt igitur ante meridiem discesserunt, paululúmque requierunt, in
primis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum
Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse, seséq; qui vultum eius,
cùm ei dicendum esset, obtutúmque oculorum in cogitando probè nosset, atque in
maximis causis sæpe vidisset, cùm dedita opera quiescentibus aliis in eam exedram
venisset,in qua Crassus lectulo posito recubuisset,cúmque eum in cogitatione defixum
11 esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas ferè esse consumptas:
deinde cùm omnes inclinato iam in pomeridianum tempus die venissent ad Craſ-
sum, Quid est Crasse?inquit Iulius, imúsne sessum? etsi admonitum venimus te, non
flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, vt vobis hoc
præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille; locus, an
in media sylua placet?est enim is maximè & opacus,& frigidus. Sanè,inquit Crassus:
etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cùm placuisset
idem cæteris, in syluam venitur:& ibi magna cum audiendi expectatione considitur.
Tum Crassus, Cùm authoritas atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit,
inquit,mihi in optima mea causa libertatem recusandi:quanquam in partienda dispu-
tatione nostra, cùm sibi de iis quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem re-
12 linqueret vt explicarem quemadmodum illa ornari oporteret: ea diuisit quæ seiuncta
esse non possunt. Nam cùm omnis ex re atque verbis constet oratio : neque verba se-
dem habere possunt,si rem subtraxeris:neque res lumen, si verba semoueris. Ac mihi
quidem veteres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiam vidisse viden-
tur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest, qui omnia hæc quæ
suprà & subter vnum esse, & vna vi atque vna consensione naturæ constricta esse di-
xerunt.Nullum est enim genus rerum,quod aut auulsum à cæteris per se ipsum con-
stare,aut quo cætera si careant,vim suam atque æternitatem conseruare possint. Sed si
hæc maior esse ratio videtur,quàm vt hominum possit sensu aut cogitatione compre-
hendi,est etiam illa Platonis vera,& tibi Catule certè nō inaudita vox, omnem doctri-
13 nam harum ingenuarum & humanarum artium vno quodam societatis vinculo con-
tineri. Vbi enim perspecta vis est rationis eius qua causæ rerum atq; exitus cognoscun-
tur,mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentúsque reperitur. Sed
si hoc quoque videtur esse altius, quàm vt id nos humi strati suspicere possimus : illud
certè tamen quod amplexi sumus,quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere
debemus. Vna est enim,quod & ego hesterna die dixi,& aliquot locis antemeridiano
sermone significauit Antonius, eloquentia, quascunque in oras disputationis regio-
nésue delata est. Nam siue de cæli natura loquitur, siue de terræ,siue de diuina vi, siue
de humana,siue ex inferiore loco, siue ex æquo,siue ex superiore, siue vt impellat ho-
mines, siue vt doceat,siue vt deterreat,siue vt concitet,siue vt reflectat, siue vt incen-
dat,siue vt leniat, siue ad paucos, siue ad multos, siue inter alienos, siue cum suis, siue
14 secum,riuis est diducta oratio,non fontibus:& quocunq; ingreditur,eodem est instru-
ctu ornatúque comitata. Sed quoniā oppressi iam sumus opinionibus,non modò vul-
gi,verùm etiam hominum leuiter eruditorū, qui quæ cōplecti tota nequeunt, hæc fa-
cilius diuulsa & quasi discerpta contrectant,& qui tanquam ab animo corpus,sic à sen-
tentiis verba seiungūt,quorum sine interitu fieri neutrum potest,non suscipiam ora-
tione mea plus quàm mihi imponitur:tantum significabo breui,neque verborū orna-
tum inueniri posse,non partitis expressisq; sententiis, neq; esse vllam sententiam illu-
strem sine luce verborum. Sed prius quàm illa conor attingere,quibus orationē ornari
atq; illuminari putem, proponam breuiter quid sentiam de vniuerso genere dicendi.

Natura nulla est(vt mihi videtur) quæ nō habeat in suo genere res complures dissimi-
les inter se,quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, 15
quæ etsi nos vocibus delectant, tamē ita sunt varia sæpe,vt id quod proximum audias,
iucundissimum esse videatur: & oculis colligūtur penè innumerabiles voluptates,quæ
nos ita capiūt,vt vnum sensum dissimili genere delectent: & reliquos sensus volupta-
tes oblectāt dispares,vt sit difficile iudiciū excellentis maximè suauitatis.At hoc idem
quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, in qua
præstantes fuerunt Myro,Polycletus,Lysippus:qui omnes inter se dissimiles fuerūt,sed
ita tamen,vt neminem sui velis esse dissimilem.Vna est ars ratióque picturæ, dissimil-
limíque tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles : neque eorum quisquam est cui
quicquam in arte sua deesse videatur.Et si hoc in his quasi mutis artibus est mirādum,
& tamen verum:quanto admirabilius in oratione,atque in lingua?quæ cùm in iisdem 16
sententiis verbisque versetur,summas habet dissimilitudines,non sic vt alii vituperan-
di sint,sed vt ii quos constet esse laudandos,in dispari tamen genere laudentur. Atque
id primùm in poetis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quàm
sint inter sese Ennius,Pacuuius,Acciúsque dissimiles: quàm apud Græcos AEschylus,
Sophocles, Euripides: quanquam omnibus par penè laus in dissimili scribendi genere
tribuatur.Aspicite nunc eos homines atque intuemini,quorū de facultate quærimus,
quid intersit inter oratorum studia atque naturas : suauitatem Isocrates , subtilitatem
Lysias,acumen Hyperides,sonitum AEschines,vim Demosthenes habuit.Quis eorum
non egregius?tamen quis cuiusquam nisi sui similis?Grauitatē Aphricanus, lenitatem
Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo & canorum, quis horum 17
non princeps temporibus illis fuit,& suo tamen quisque in genere princeps?Sed quid
ego vetera conquiram,cùm mihi liceat vti præsentibus exemplis atque viuis?Quid iu-
cundius auribus nostris vnquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, vt La-
tinè loqui penè solus videatur:sic autem grauis,vt in singulari dignitate omnis tamen
adsit humanitas ac lepos.Quid multa?Istum audiens,equidem sic iudicare soleo,quic-
quid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum . Quid
noster hic Cæsar?nónne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus
induxit propè singulare? Quis vnquam res præter hūc tragicas penè comicè,tristes re-
missè,seueras hilarè, forenses scenica propè venustate tractauit,atque ita, vt neque io-
cus magnitudine rerum excluderetur,nec grauitas facetiis minueretur? Ecce præsen-
tes duo propè æquales,Sulpitius & Cotta : quid tam inter se dissimile? quid tam in suo 18
genere præstans?Limatus alter & subtilis,rem explicans propriis aptísque verbis,hæret
in causa semper,& quid iudici probandum sit cùm acutissimè vidit,omissis cæteris ar-
gumentis , in eo mentem orationémque defigit. Sulpitius autem fortissimo quodam
animi impetu,plenissima & maxima voce, summa contentione corporis, & dignitate
motus,verborum quoque ea grauitate & copia est,vt vnus ad dicēdum instructissimus
à natura esse videatur.Ad nosmetipsos iam reuertor,quoniam sic fuimus semper com-
parati, vt hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium vocaremur.
Quid tam dissimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cùm ille is sit orator , vt nihil
eo possit esse præstantius : ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc ma-
ximè tamen in comparatione coniungar.Videtísne genus hoc quod sit Antonii?forte, 19
vehemens,commotum in agendo,præmunitum,& ex omni parte causæ septum,acre,
acutum,enucleatum,in vnaquaque re commorans,honestè cedens,acriter insequens,
terrens,supplicans,summa orationis varietate,nulla nostratum aurium satietate. Nos
autem, quicunque in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur)
certè tamen ab huius multum genere distamus: quod quale sit,non est meum dicere,
propterea quòd minimè sibi quisque notus est,& difficillimè de se quisq; sentit.Sed ta-
men dissimilitudo intelligi potest & ex motus mei mediocritate, & ex eo quòd quibus

vestigiis primum institi, in iis ferè soleo perorare: & quòd aliquanto ne maior in verbis, quàm in sententiis eligendis labor & cura torquet, verêrem ne si paulò obsoletior
10 fuerit oratio, non digna expectatione & silentio fuisse videatur. Quòd si in nobis qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cuiusque propriæ, & in ea varietate ferè melius à deteriore, facultate magis quàm genere distinguitur, atque omne laudatur quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes qui vbique sunt aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? nùmne fore vt quot oratores, totidem penè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si penè innumerabiles sint quasi formæ figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea quæ inter se discrepant, iisdem præceptis atq; vna institutione formari. Quod non est ita: diligentissiméque hoc est eis qui instituunt aliquos atque erudiant, videndum, quò sua quenque natura maximè ferre videatur. Etenim videmus ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificū & magistrorū exisse discipulos dissi-
11 miles inter se, attamen laudandos, cùm ad cuiusque naturā institutio doctoris accommodaretur: cuius est vel maximè insigne illud exēplum (vt cæteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, cōtrà autē in Theopompo frænis vti solere. alterum enim exultantem, verborum audacia reprimebat: alterum cunctantem, & quasi verecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantùm alteri affinxit, de altero limauit, vt id cōfirmaret in vtroq;, quod vtriusque natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerūt, vt si non omnia quæ proponerentur à me, ad omnium vestrū studium, & ad genus id quod quisque vestrum in dicendo probaret, adhærescerent: id à me genus exprimi sentiretis, quod maximè mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agēda sunt ab oratore quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior (nam de actione pòst videro)
12 quàm vt Latinè, vt planè, vt ornatè, vt ad id quodcunq; agetur, aptè cōgruenterq; dicamus? Atque eorum quidē quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me, puri dilucidíque sermonis. Neque enim conamur docere eū dicere, qui loqui nesciat: nec sperare qui Latinè nō possit, hunc ornatè esse dicturum: neque verò, qui non dicat quod intelligamus, hunc posse quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc quæ cognitionem habent facilem, vsum necessarium: nam alterum traditur literis, doctrináque puerili: alterum adhibetur ob eam causam, vt intelligatur quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessariū, vt tamē eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poëtis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea quæ dicebant, omnes propè præclarè locuti: quorū sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem
13 poterunt loqui nisi Latinè. Neque tamen erit vtendum verbis iis, quibus iam consuetudo nostra non vtitur, nisi quando ornādi causa, parcè, quod ostendam: sed vsitatis ita poterit vti, lectissimis vt vtatur iis, qui in veteribus erit scriptis studiosè & multū volutatus. Atque vt Latinè loquamur, non solùm videndum est vt verba efferamus ea quæ nemo iure reprehendat, & ea sic & casibus & temporibus & genere & numero cōseruemus, vt nequid perturbatum ac discrepans aut præposterū sit, sed etiam lingua, & spiritus, & vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligentius: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quasi anhelata grauius: nam de voce nondum ea dico quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi coniunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est quin effugere cupiat, mollis vox, aut muliebris, aut quasi extra modum absona atque absurda.
14 Est autem vitium, quod nonnulli de industria consectantur. Rustica vox & agrestis quosdam delectat, quò magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur: vt tuus Catule sodalis L. Cotta gaudere mihi videtur grauitate linguæ, sonóq; vocis agresti: & illud quod loquitur, priscum visum iri putat, si planè fuerit rusticanum.

Me autem tuus sonus,& subtilitas ista delectat: omitto verborum, quanquam est caput:(verùm id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo & legẽdi & loquendi) sed hanc dico suauitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, vt apud Græcos Atticorum, sic in Latino sermone huius est vrbis maximè propria. Athenis iandiu doctrina ipsorum Atheniensium interiit, domicilium tãtum in illa vrbe remanet studiorum, quibus vacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine vrbis & authoritate: tamẽ eruditissimos homines Asiaticos quiuis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vo- 15
cis, nec tam bene, quàm suauiter loquendo facilè superabit. Nostri minus student literis, quàm Latini: tamẽ ex istis quos nostis, vrbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est quin literatissimum togatorum omnium Q. Valeriũ Soranum lenitate vocis, atque ipso oris pressu & sono facilè vincat. Quare cùm sit quædã certa vox Romani generis, vrbisq; propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare aut olere peregrinum, hanc sequamur: neque solùm rusticam asperitatẽ, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cùm audio socrũ meam Læliam (facilius enim mulieres incorruptã antiquitatem conseruant, quòd multorum sermonis expertes, ea tenẽt semper quæ prima didicerũt) sed eam sic audio, vt Plautum mihi aut Næuium videar audire. Sono ipso vocis ita recto & simplici est, vt nihil ostẽ- 16
tationis aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non asperè, vt ille quem dixi, non vastè, non rusticè, non hiulcè, sed pressè & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cuius tu illa lata Sulpiti nõnunquam imitaris, vt iota literam tollas, & e plenissimũ dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores videris imitari. Hîc cùm arrisisset ipse Sulpitius, Sic agam vobiscũ, inquit Crassus, vt quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Vtinã quidem, inquit ille: id enim ipsum volumus: idque si feceris, multa (vt arbitror) hîc hodie vitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum Sulpiti te reprehendere: quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, Tum quod monuit idem, vt ea quæ in quoque maxima essent, imitaremur: ex quo vereor ne nihil 17
sim tui nisi supplosionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquẽ si fortè motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, nõ reprehẽdo, ne me ipsum irrideam. Sunt autem mea multo & plura, & maiora, quàm dicis. quæ autem sunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, siquis me fortè locus admonuerit, commonebo. Prætereamus igitur præcepta latinè loquẽdi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani: ac domestici libri confirmant, & lectio veterum oratorum & poetarum. Neque verò in illo altero diutius commoremur, vt disputemus quibus rebus assequi possimus, vt ea quæ dicamus intelligantur, latinè scilicet dicendo, verbis vsitatis, ac propriè demonstrãtibus ea quæ significari ac declarari volemus, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, nõ valde productis iis quæ similitudinis causa ex aliis 18
rebus transferuntur, non discerptis sententiis, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Quid multa? Tam facilis est tota res, vt mihi permirum sæpe videatur, cùm difficilius intelligatur quid patronus velit dicere, quàm si ipse ille qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim qui ad nos causas deferunt, ita nos plerunque ipsi docent, vt non desyderes planius dici. Easdem res autem simul ac Fusius aut vester æqualis Pomponius agere cœpit, non æquè quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil vt sit primum, nihil vt secundum: tantáque insolentia ac turba verborum, vt oratio quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque vt quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verùm, si placet, quoniam hæc satis spero vobis quidem, certè maioribus molesta & putida videri, ad reliqua aliquãto odiosiora pergamus. At- 19
qui vides, inquit Antonius, eùm alias res agamus, quàm te inuiti audiamus: qui addu-

ci possumus(de me enim coniicio)relictis vt rebus omnibus te sectemur,te audiamus: ita de horridis rebus nitida,de ieiunis plena,de peruulgatis noua quædã est oratio tua. Faciles enim,inquit,Antoni,partes eæ fuerunt duæ,quas modò percurri,vel potius penè præterii, Latinè loquendi,planéque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ,variæ, graues,quibus omnis admiratio ingenii,omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim vnquam est oratorem,quòd Latinè loqueretur,admiratus: si est aliter,irridẽt: neque eum oratorem tantummodo,sed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis,qui ita dixisset,vt qui adessent, intelligerent quid diceret:sed contempsit eum qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur?in quo exclamant?quem deum,vt ita dicam,inter homines putant? Qui distinctè, qui explicatè,qui abundanter, qui illuminatè & rebus & verbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum versúmque conficiunt, id est quod dico ornatè.Qui idem ita moderantur, vt rerum, vt personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. Qui ita dicerent,eos negauit adhuc se vidisse Antonius,& iis hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum.Quare omnes istos me authore deridete atque contemnite, qui se horum qui nũc ita appellantur, Rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur,neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verùm enim oratori quæ sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subiecta materies,omnia quæsita,audita,lecta, disputata,tractata,agitata esse debent. Est enim eloquentia vna quædam de summis virtutibus:quanquam sunt omnes virtutes æquales & pares:sed tamen est species alia magis alia formosa & illustris: sicut hæc vis quæ scientiam complexa rerum sensa mentis & consilia sic verbis explicat,vt eos qui audiant,quocunque incubuerit,possit impellere: quæ quo maior est vis, hoc est magis cum probitate iungenda, summáque prudentia: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus,non eos quidem oratores effecerimus,sed furentibus quædam arma dederimus.Hanc inquam cogitandi pronuntiandique rationem,vímque dicendi,veteres Græci sapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi,hinc Pittaci,hinc Solones:atq; ab hac similitudine Coruncani nostri, Fabricii,Catones,Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili,& voluntate. Eadem autẽ alii prudentia,sed consilio ad vitæ studia dispari,quietem atque otium secuti,vt Pythagoras,Democritus,Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt:quæ vita propter tranquillitatẽ,& propter ipsius scientiæ suauitatem,qua nihil est hominibus iucundius, plures quàm vtile fuit rebus publicis,delectauit.Itaque vt ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderũt, ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis,multo plura quàm erat necesse,doctissimi homines otio nimio & ingeniis vberrimis affluentes,curanda sibi esse ac quærenda & inuestiganda duxerũt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur & rectè faciendi, & bene dicendi magistra: neque disiuncti doctores, sed iidem erant viuendi præceptores atque dicendi:vt ille apud Homerum Phœnix,qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, vt illum efficeret oratorem verborum, actorémque rerum. Sed vt homines labore assiduo & quotidiano assueti, quum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotiis publicis tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati, totos se alii ad poetas,alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt: alii etiam, vt dialectici, nouum sibi ipsi studium ludúmque pepererũt:atque in iis artibus quæ repertæ sunt,vt puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem,omne tempus atque ætates suas consumpserunt. Sed quòd erãt quidam,iique multi,qui aut in Rep. propter ancipitem,quæ non potest esse seiuncta, faciendi dicendíque sapientiam floreret,

vt Themistocles, vt Pericles, vt Theramenes: aut qui minus ipsi in Rep. versarētur, sed 14
huius tamen eiusdem sapientiæ doctores essent, vt Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inuenti sunt qui cùm ipsi doctrina & ingeniis abundarent, à re autem ciuili, & à negotiis animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarēt atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is qui omnium eruditorū testimonio, totiúsque iudicio Græciæ, cùm prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omniū fuit facilè princeps. Is, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarēt, agerent, docerēt, quum nomine appellarētur vno, quòd omnis rerum optimarū cognitio atque in iis exercitatio, philosophia nominaretur, hoc cōmune nomen eripuit, sapiēterque sentiendi, & ornatè dicendi scientiam, re cohærentes, disputationibus suis separauit: cuius ingenium variósque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cùm ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud extitit, quasi linguæ atque cordis, absurdū sanè, & inutile, & reprehendendū, vt alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam cùm es- 35
sent plures orti ferè à Socrate, quòd ex illius variis & diuersis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehēderat, proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, & multùm disiunctæ, & dispares: cùm tamen omnes se philosophi Socraticos & dici vellent, & esse arbitrarentur. Ac primò ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates: quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam & duritiam in Socratico sermone maximè adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici: tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manauit: quam ille & eius posteri simpliciter defenderant: ii qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecūdius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernātur: nec voluptatem tuentur, quam am- 36
plexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes ferè Socraticos esse dicebant, Eretricorum, Erilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea horum vi & disputationibus sunt iandiu fracta & extincta. Ex illis autem quæ remanent, ea philosophia quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro quem quærimus, & quem authorem publici consilii, & regendæ ciuitatis ducem, & sententiæ atque eloquentiæ principem in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. nec vlla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis. Non enim repelletur inde quò aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, vbi vult, vbi etiam recubans molliter & delicatè, nos auocat à Rostris, à iudiciis, à curia fortasse sapienter, ac præsertim à Republica. Verùm ego non quæro nūc quæ sit philosophia ve- 37
rissima, sed quæ oratori coniuncta maximé. Quare istos sine vlla contumelia dimittamus. sunt enim & boni viri: & quoniam sibi ita videntur, beati: tantúmque eos admoneamus, vt illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen tanquam mysterium teneāt, quod negant versari in Republica, esse sapientis. Nam si hoc nobis atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maximè cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamen: nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quòd soli ex omnibus eloquentiam virtutem ac sapientiam esse dixerunt. sed vtrunque est in his quod ab hoc quem instruimus oratore valde abhorreat, vel quòd omnes qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt, neque tamen quenquam esse sapientem. Valde autem est absurdum ei concionem, aut senatum, aut vllum cœtum hominum commit- 38
tere, cui nemo illorum qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse videatur. Accedit quòd orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certè acutum, sed vt in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, ieiunum, attamen eiusmodi, quo vti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim & bona & mala videntur Stoicis, & cæteris ciuibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominiæ, præmii,

supplicii, verè an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullã vnquam rem
dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici & Academici: quanquam A-
cadèmicorum nomen est vnum, sententiæ duæ. Nã Speusippus Platonis sororis filius,
& Xenocrates qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil
39 ab Aristotele qui vnà audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse & va-
rietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primùm, qui Polemonẽ audierat, ex va-
riis Platonis libris, sermonibúsque Socraticis hoc maximè arripuit, nihil esse certi,
quod aut sensibus aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodã vsum lepôre
dicẽdi, aspernatũ esse omne animi sensúsque iudicium, primúmq; instituisse (quan-
quam id fuit Socraticum maximè) non quid ipse sentiret ostendere, sed contra id
quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanauit,
in qua extitit diuina quadã celeritate ingenii, dicendíque copia Carneades: cuius ego
etsi multos auditores cognoui Athenis, tamẽ authores certissimos laudare possum,
& socerum meum Scæuolam, qui eum Romæ audiuit adolescens, & Q. Metellum
L.F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illũ à se adolescente Athenis iam af-
40 fectum senectute multos dies audituni esse dicebat. Hæc autem vt ex Apennino flu-
minum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinatum facta diuortia, vt phi-
losophi tãquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quiddam & portuo-
sum: oratores autem in inferum hoc Tuscum & barbarum, scopulosum atque infe-
stum laberentur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque
hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere quod arguere, aut si id
non possis, tum ostendere quod is fecerit qui insimuletur, aut rectè factum, aut alte-
rius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudẽtia, aut neces-
sariò, aut non eo nomine vsurpandum quo arguatur, aut non ita agi vt debuerit ac
licuerit: & si satis esse putatis ea quæ isti scriptores artis docẽt, discere, quæ multo ta-
men ornatius quàm ab illis dicuntur, & vberius explicauit Antonius: sed si his con-
41 tenti estis, atque iis etiam quæ dici voluistis à me, ex ingenti quodam oratorem, im-
mensóque campo in exiguum sanè gyrum compelliris. Sin veterem illũ Periclem,
aut hũc etiam qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demo-
sthenem sequi vultis, & si illam præclarã & eximiam speciẽ oratoris perfecti & pul-
chritudinem adamastis: aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia vis compreh̃e-
denda est. Nanque (vt antè dixi) veteres illi vsque ad Socratem, omnem omniũ re-
rum quæ ad mores hominũ, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad Remp. pertine-
bát, cognitionẽ & scientiã cum dicendi ratione iungebant: postea dissociati (vt ex-
posui) à Socrate diserti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus philosophi, e-
loquentiam despexerunt, oratores sapiẽtiam: neque quicquam ex alterius parte te-
tigerũt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarẽtur, ex quo promiscuè haurirent, si
manere in pristina communione voluissent. Sed vt pontifices veteres propter sacri-
42 ficiorũ multitudinẽ tres viros Epulones esse voluerũt, cùm essent ipsi à Numa, vt e-
tiam illud ludorũ Epulare sacrificiũ facerent, instituti: sic Socratici à se causarũ acto-
res à communi philosophiæ nomine separauerunt, cùm veteres dicendi & intelli-
gendi mirificam societatem esse voluissent. Quæ cùm ita sint, paululum equidẽ de
me deprecabor, & petam à vobis, vt ea quæ dicam, non de memet ipso, sed de oratore
dicere putetis. Ego enim sum is qui quũ summo studio patris in pueritia doctus es-
sem, & in forum ingenii tantum quantum ipse sentio, non tantũ quantum ipse for-
sitan vobis videar, detulissem, non possim dicere me hæc quæ nunc complector, per-
inde vt dicã dicenda esse, didicisse: quippe qui omnium maturrimè ad publicas cau-
sas accesserim, annósque natus vnũ & viginti, nobilissimũ hominẽ & eloquẽtissimũ
43 in iudicium vocarim: cui disciplina fuerit forum, magister, vsus, & leges, & instituta
pop. Ro. mósque maiorum. Paulũ sitiens istarum artium de quibus loquor, gustaui,

Quæstor in Asia cùm essem, æqualem ferè meum ex Academia rhetorũ nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius: & inde decedens, Athenis: vbi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quòd mysteria nõ referrenr, ad quæ biduo serius veneram, succensuissem. Quare hoc quòd complector tantam scientiam, vímque doctrinæ, non modò non pro me, sed cõtra me est potius. Non enim quid ego, sed quid orator possit, disputo: atque hos omnes qui artes rhetoricas exponunr, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta est, vt omnium rerum, virtutum, officiorum, omnísque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationésque teneat: eadem mores, leges, iura describat, Rép. regat, omnia quæ ad quácunque rem pertineãt, ornatè copioséque dicat. In quo genere nos quidem versamur tantum quantum possumus, quantum ingenio, quátum mediocri doctrina, quantum vsu valemus: neque tamen istis qui in vna philosophia quasi tabernaculum vitæ suæ collocarunt, multum sanè in disputatione cõcedimus. 44
Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis locis quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, vnusquisque nostrum versatus? Quid est quod aut Sext. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominũ Stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrum quisquã concedere? Non est enim philosophia similis artiũ reliquarum. nã quid faciet in geometria qui nõ didicerit? quid in musicis? Aut taceat oportebit, aut ne sanus quidẽ iudicetur. Hæc verò quæ sunt in philosophia, ingeniis eruũtur ad id quod in quoque verisimile est eliciendum acutis atque acribus: eáque exercitata oratione poliũtur. Hic hic noster vulgaris orator si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus: hac ipsa exercitatione cõmuni istos quidem nostros verberabit, neque se ab iis contemni ac despici siner. Sin aliquis extiterit aliquando qui Aristotelio more de omnibus rebus in vtranque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis explicare, aut hoc Arcesilæ modo & Carneadis cõtra omne quod propositum sit, disserat, quique ad eam rationẽ adiungat hunc rhetoricũ vsum, moremque exercitationémque dicẽdi: is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nã neque sine forensibus neruis satis vehemẽs & grauis, nec sine varietate doctrinæ satis politus & sapiens esse orator potest. Quare Coracẽ istum vestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolẽt clamatores odiosi ac molesti, Pãphilumque nescio quẽ sinamus in infulis tantã rem tanquã pueriles delicias aliquas depingere: nósque ipsi hac tã exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dúmodo illa res tanta sit, vt omnibus philosophorũ libris, quos nemo oratorum istorum vnquam attigit, cõprehensa esse videatur. Tum Catulus, Haudquaquã hercle, inquit, Crasse mirandum est esse in te tantã dicendi vel vim, vel suauitatẽ, vel copiam: quẽ quidem antea natura rebar ita dicere, vt mihi non solùm orator summus, sed etiam sapientissimus homo viderere. Nũc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiã spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamen cùm omneis gradus ætatis recordor tuæ, cúmque vitã tuam ac studia consydero: neque quo tempore ista didiceris, video: nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris intelligo deditum: neq; tamen possum statuere vtrũ magis mirer, te illa quæ mihi persuades maxima esse adiumẽta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere: an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primũ persuadeas velim, me non multo secus facere cũ de oratore disputẽ, ac facerẽ si esset mihi de histrione dicendũ. Negarẽ enim posse eũ satisfacere in gestu, nisi palæstrã, nisi saltare didicisset: neq; ea cũ dicerẽ, me esse histrionẽ
45
46
47

neceſſe eſſet, ſed fortaſſe nõ ſtultum alieni artificii exiſtimatorẽ. Similiter nunc de
oratore veſtro impulſu loquor, ſummo ſcilicet. Sẽper enim quacunque de arte aut
48 facultate quæritur, de abſoluta & perfecta quæri ſolet. Quare ſi iã me vultis eſſe ora-
torem, ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique, non repugnabo (quid enim nunc ſim
ineptus? ita me exiſtimari ſcio) quod ſi ita eſt, ſummus tamen certè non ſum: neque
enim apud homines res eſt vlla difficilior, neque maior, neque quæ plura adiumẽta
doctrinæ deſyderet. Attamen quoniam de oratore nobis diſputandum eſt, de ſum-
mo oratore dicam neceſſe eſt: vis enim & natura rei niſi perfecta ante oculos poni-
tur, qualis & quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem Catule fateor neque hodie
in iſtis libris, & cum iſtis hominibus viuere: nec verò, id quod tu rectè commemini-
ſti, vllum vnquam habuiſſe ſepoſitum tempus ad diſcendum: ac tantũ tribuiſſe do-
ctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenſes feriæ conceſſerũt. At ſi quæ-
ris Catule de doctrina iſta quid ego ſentiam, nõ tantum ingenioſo homini, & ei qui
forum, qui curiam, qui cauſas, qui Remp. ſpectet, opus eſſe arbitror temporis, quan-
49 tum ſibi ii ſumpſerũt quos diſcentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tra-
ctantur qui eas ad vſum transferũt, aliter ab iis qui ipſarum artium tractatu delecta-
ti, nihil in vita ſunt aliud acturi. Magiſter hic Samnitum ſumma iam ſenectute eſt,
& quotidie commentatur: nihil enim curat aliud, atque velocius puer addidicerat:
ſed quòd erat aptus ad illud, totúmque cognorat, fuit, vt eſt apud Lucilium,

-Quanuis bonus ipſe
Samnis in ludo, ac rudibus cauſis ſatis aſper.

ſed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat
enim ſcenicus. quid faceret aliud? at Numerius Furius noſter familiaris, cùm eſt cõ-
modum, cantat: eſt enim paterfamiliás, eſt eques Romanus. Puer didicit quod di-
ſcendum fuit. Eadem ratio eſt harum artium maximarum. Dies & noctes virũ ſum-
ma virtute & prudentia videbamus philoſopho quum operam daret, Q. Tubero-
50 nem: at eius auunculum vix intelligeres id agere, cùm ageret tamen Africanũ. Iſta
diſcuntur facilè, ſi & tantum ſumas quantum opus ſit, & habeas qui docere fideliter
poſſit, & ſcias etiam ipſe diſcere. Sed ſi tota vita nihil velis aliud agere, ipſa tractatio
& quæſtio quotidie ex ſe gignit aliquid quod cũ deſidioſa delectatione veſtiges. Ita
fit vt agitatione rerum ſit infinita cognitio, facilis vſus doctrinã confirmet, medio-
cris opera tribuatur, memoria ſtudiúmque permaneat. Libet autem ſemper diſcere:
vt ſi velim ego talis optimè ludere, aut pilæ ſtudio tenear, etiam fortaſſe ſi aſſequi nõ
poſſim: at alii quia præclarè faciunt, vehementius quàm cauſa poſtulat, delectantur,
vt Tytius pila, Brulla talis. Quare nihil eſt quod quiſquam magnitudinem artiũ ex
eo quòd ſenes diſcunt, pertimeſcat. Nanque aut ſenes ad eas acceſſerunt, aut vſq; ad
51 ſenectutem in ſtudiis detinentur, aut ſunt tardiſſimi. Res quidem ſe mea ſentẽtia ſic
habet, vt niſi quod quiſque citò potuerit, nunquã omnino poſſit perdiſcere. Iã, iam
inquit Catulus, intelligo Craſſe quid dicas: & hercule aſſentior. ſatis video tibi homi-
ni ad perdiſcendũ acerrimo, ad ea cognoſcenda quæ dicis, fuiſſe temporis. Pergíſne,
inquit Craſſus, me, quæ dicã, de me, non de re putare dicere? Sed iã, ſi placet, ad inſti-
tuta redeamus. Mihi verò, Catulus inquit, placet. Tũ Craſſus, Quorſum igitur hæc
ſpectat, inquit, tã longa & tã altè repetita oratio? Hæ duæ partes quæ mihi ſuperſunt,
illuſtrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici poſtulat
ornarè, altera aptè: hanc habent vim, vt ſit quàm maximè iucunda, quàm maximè in
ſenſus eorũ qui audiunt, influat, & quàm plurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumẽtum
autẽ hoc forenſe, litigioſum, acre, tractatum ex vulgi opinionibus, exiguum ſanè
52 atque mendicum eſt. Illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti qui profitentur ſe dicen-
di magiſtros, non multum eſt maius quàm illud vulgare ac forenſe. Apparatu no-
bis opus eſt, & rebus exquiſitis vndiq;, & collectis, arceſſitis, cõportatis, vt tibi Cæſar

faciendum est ad annum:vt ego in ædilitate laboraui,quòd quotidianis & vernacu-
lis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum
& colloeaudorum & concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione ipsa ex-
ercitatio. Rerum est sylua magna: quam cùm Græci iam non tenerent, ob eámque
causam iuuentus uostra dedisceret penè discendo, etiā Latini, si diis placet, hoc bien-
nio magistri diceudi extiterunt:quos ego Censor edicto meo sustuleram, non quò
(vt nescio quos dicere aiebant)acui ingenia adolescentium nollem,sed cōtrà inge-
nia obtundi nolui,corroborari impudentiam.Nam apud Græcos,qui cuiusmodi es-
seot videbam, tamen esse præter hanc exercitationem linguæ, doctrinā aliquam, &
humanitatem dignam scientia:hos verò nouos magistros nihil intelligebam posse 53
docere,nisi vt auderent:quod etiam cū bonis rebus couiunctū,per se ipsum est ma-
gnopere fugiēdum.Hoc cùm vnum traderetur, & cùm impudentiæ ludus esset,pu-
taui esse Censoris,ne longius id serperet,prouidere:quanquam nō hæc ita statuo at-
que decerno,vt desperē Latinè ea de quibus disputauimus,tradi ac petpoliri:patitur
enim & lingua nostra, & natura rerum, veterem illam excellentémque prudentiam
Græcorum ad nostrum vsum morémque trāsferri:sed hominibus opus est eruditis,
qui adhuc in hoc quidē geuere nostri nulli fueruut: sin quando extiterint,etiā Græ-
cis erunt anteponēdi. Ornatur igitur oratio genere primùm,& quasi colore quo-
dam & fueco suo.Nam vt grauis,vr suauis,vt erudita sit,vt liberalis, vt admirabilis, 54
vt polita:vt sensus,vt dolores habeat,quantum opus sit,uon est singulorum articu-
lorum:in toto spectantur hæc corpore. Vt porrò consperfa sit quasi verborum sen-
tentiarúmque floribus: id nō debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem,
sed ita distinctum, vt sint quasi in ornatu disposita quædam insignia & lumina. Ge-
nus igitut dicendi est eligendum, quod maximè teneat eos qui audiāt: & quod non
solùm delectet,sed etiam sine satietate delectet. Non enim à me iam expectari puto
vt moneam vt caueatis ne exilis,ne inculta sit vestra oratio,ne vulgaris,ne obsoleta:
aliud quiddā maius & ingenia me hortantur vestra,& ætates.Difficile enim dictu est,
quænā causa sit cur ea quæ maximè sensus nostros impellūt voluptate,& specie pri-
ma acerrimè commouēt,ab iis celerrimè fastidio quodam & satietate abalienemur.
Quāto colorum pulchritudine & varietate floridiora sunt in picturis nouis pleraq;, 55
quàm in veteribus,quæ tamen etiā si primo aspectu nos ceperūt, diutius nō delectāt:
cùm iidē nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletoq; teneamur?Quāto mol-
liores sunt & delicatiores in cantu flexiones, & falsæ voculæ, quàm certæ & seueræ,
quibus tamen nō modò austeri,sed,si sæpius fiūt,multitudo ipsa reclamat? Licet hoc
videre in reliquis sensibus, vnguentis minus diu nos delectari summa & acerrima
suauitate cōditis,quàm his moderatis:& magis laudari quòd cerā, quàm quòd crocū
olere videantur.In ipso tactu esse modū & mollitudinis,& leuitatis.Quinetiā gusta-
tus,qui est sensus ex omnibus maximè voluptarius,quique dulcedine præter cæteros
sensus cōmouetur,quàm citò id quod valde dulce est,aspernatur ac respuit?Quis po
tione vti aut cibo dulci diutius potest?quū vtroque in genere ea quæ leuiter sensum
voluptate moueant,facillimè fugiant satietatem:sic omoibus in rebus,voluptatibus 56
maximis fastidium finitimum est. Quò hoc minùs in oratione miremur, in qua
vel ex poëtis,vel ex oratoribus possumus iudicare cōcinnā,distinctā,ornatā, festiuā,
sine intermissiooe,sine reprehēsione,sine varietate,quanuis claris sit colotibus picta
vel poesis,vel oratio,nō posse in delectatione esse diuturna. Atq; eo citius in oratoris
aut io poetæ cincinnis ac fuco offenditut,quòd sensus in nimia voluptate natura nō
mēte satiātur:in scriptis & in dictis non auriū solùm,sed animi iudicio etiā magis in-
fucata vitia noscūtur. Quare bene & præclarè quanuis uobis sæpe dicatur,bellè &
festiuè,nimium sæpe nolo: quoquam illa ipsa exclamatio nō potest melius. sit ve-
lim crebra,sed habeat rameu illa in dicendo admiratio ac summa laus vmbtam ali-

57 quam & recessum, quò magis id quod erit illuminatum, extare atque eminere videatur. Nunquam agit hunc versum Roscius eo gestu quo potest,

" Nam sapiens virtuti honorem præmium, haud prædam petit:

sed abiicit prorsus, vt in proximos,

" Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras:

incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter?

" Quid petam præsidii?

quàm leniter, quàm remissè, quàm non actuosè? Instat enim,

" O pater, ô patria, ô Priami domus.

in quo tanta commoueri actio non posset, si esset consumpta superiore motu & exhausta. Neque id actores prius viderunt, quàm ipsi poetæ, quàm denique illi etiam
qui fecerunt modos: à quibus vtrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus & suauis orator,
nec tamen potest aliter esse, vt suauitatem habeat austeram & solidam, non dulcem
atque decoctam. Nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, eiusmodi sunt, vt ea
58 quamuis vitiosissimus orator explicare possit. Quare, vt antè dixi, primùm sylua rerum ac sententiarum comparanda est: qua de parte dixit Antonius. hæc formanda
filo ipso & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis. Summa autem
laus eloquentiæ est amplificare rem ornando: quod valet non solùm ad augendum
aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abiiciendū.
Id desyderatur omnibus iis in locis quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cùm explanamus aliquid, vel cùm conciliamus animos, vel cùm
concitamus. Sed in hoc quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum: eáque vna laus oratoris est, & propria maximè. Etiam maior est illa exercitatio, quam
extremo sermone instruxit Antonius (primò reiiciebat) laudandi & vituperandi.
Nihil est enim ad exaggerandā & amplificandam orationem accōmodatius, quàm
59 vtrunque horū cumulatissimè facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quanquam proprii causarum, & inhærentes in earum neruis esse debent, tamen quia de
vniuersa re tractare solent, cōmunes à veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem
aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest, vt in depeculatorem, in proditorem, in parricidam: quibus vti confirmatis criminibus oportet: aliter enim ieiuni sunt atque inanes. Alii autem habēt deprecationem aut miserationem: alii verò ancipites disputationes, in quibus de vniuerso genere in vtranque partem disseri
copiosè licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus antè dixi, putatur: apud antiquos erat eorum à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio & copia petebatur. de virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, vtilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibúsque de rebus in vtranque
60 partem dicendi animos & vim & artem habere debemus. Sed quoniā de nostra possessione depulsi, in paruo, & eo litigioso prædiolo relicti sumus, & aliorū patroni, nostra tenere tueriq; nō potuimus: ab iis (quod indignissimū est) qui in nostrum patrimoniū irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidē illi
qui ex particula parua vrbis ac loci nomen habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur, olim autē propter eximiam rerum maximarum scientiam à
Græcis politici philosophi appellati, vniuersarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definita
cōtrouersia certis tēporibus, ac reis, hoc modo: Placeátne à Carthaginēsibus captiuos
nostros redditis suis recuperari? aut infinitè de vniuerso genere quærētis, quid omni-
61 no de captiuo statuendū ac sentiendū sit. Atque horum superius illud genus, causam
aut cōtrouersiā appellāt: eámq; tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiūt.

Hæc autem altera quæstio infinita,& quasi proposita,consultatio nominatur.atque hactenus loquuntur.Etiam hac instituendo diuisione vtuntur, sed ita, non vt iure, aut iudicio,vt denique recuperare amissam possessionem,sed vt ex iure ciuili surculo destringendo vsurpare videatur.Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis,reis definitum,obtinent, atque idipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maximè vigere audio,tam harum etiã causarum cognitio exercitatióque celebratur.Alterum verò tantũmodo in prima arte tradenda nominãt, & oratoris esse dicũt:sed neq; vim,neq; naturã eius,nec partes, nec genera proponũt, vt præteriri omnino fuerit satius,quàm attentatũ deseri. Nũc enim inopia reticere 61
intelligũtur,tũ iudicio viderẽtur. Omnis igitur res eandẽ habet naturã ambigendi,quæri & disceptari potest,siue in infinitis cõsultationibus disceptatur, siue de qua in iis causis quæ in ciuitate & in forensi disceptatione versantur : neque est vlla quæ non aut ad cognoscendi,aut ad agendi vim rationémque referatur.nã aut ipsa cognitio rei scientiáque perquiritur : vt, Virtus suámne propter dignitatem, an propter fructum aliquem expetatur. aut agendi consilium exquiritur:vt,Sítne sapienti capessenda Respublica.Cognitionis autem tres modi,coniectura,definitio,& vt ita dicam,consecutio. Nam quid in re sit,coniectura quæritur:vt illud, Sítne in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat,definitio explicat : vt si quæratur quid sit sapientia.Consecutio autem tractatur,cùm quid quanque rem sequatur,inquiritur:vt illud,Sitne aliquando mentiri boni viri. Redeũt rursùs ad cõ- 63
iecturam,eámque in quatuor genera dispertiũt.Nam aut quid sit quæritur,hoc modo : Naturáne sit ius inter homines,an opinionibus.Aut quæ sit origo cuiusque rei: vt quod sit initium legum,aut rerumpublicarum. Aut causa,& ratio: vt si quæratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiãt. Aut de immutatione:vt si disputetur num interire virtus in homine, aut non in vitium possit conuerti. Definitionis autem sunt disceptationes, vt cùm quæritur quid in communi mente quasi impressum sit:vt si disseratur,Idne sit ius,quod maximæ parti sit vtile.Aut cùm quid cuiusque sit proprium,exquiritur : vt, Ornatè dicere, propriúmne sit oratoris,an id etiam aliquis præterea facere possit. Aut cùm res distribuitur in partes, vt si quæratur quot sint genera rerum expetendarum: vt, Síntne tria, corporis, animi, externarúmque rerum.Aut cùm quæ forma,& quasi naturalis nota cuiusque sit,describi- 64
tur: vt si quæratur auari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur:nam aut simplex est disceptatio, vt si disseratur, expetendáne sit gloria?aut ex comparatione,laus an diuitiæ magis expetẽdæ sint?Simplicium autem sunt tres modi, De expetendis fugiendisue rebus:vt,expetẽdíne honores sint?num fugienda paupertas?De æquo,aut iniquo: æquúmne sit vlcisci iniurias etiam propinquorum?De honesto aut turpi:vt hoc,sítne honestũ gloriæ causa mortem obire?Comparationis autẽ duo sunt modi:vnus,cùm idémne sit,an aliquid intersit,quæritur:vt metuere & vereri,rex & tyrannus,vt assentator & amicus.Alter, cùm quid præstet aliud alii,quæritur:vt illud, optimíne cuiusq; sapientes,an populari laude ducantur?Atque eæ quidem disceptationes quæ ad cognitionem referuntur,sic ferè à doctissimis hominibus describuntur.Quæ verò referuntur ad agẽdum, 65
aut in officii disceptatione versantur,quo in genere quid rectum,faciendúmque sit, quæritur,cui loco omnis virtutum & vitiorum est sylua subiecta : aut in animorum aliqua permotione aut gignẽda,aut sedanda tollendáue tractãtur. Huic generi subiectæ sunt cohortationes,obiurgationes, consolationes,miserationes,omnísque ad omnẽ animi motũ impulsio,&,si ita res feret,mitigatiò. Explicatis igitur his generibus ac modis disceptationũ omnium,nihil sanè ad rẽ pertinet,siqua in re discrepauit ab Antonii diuisione nostra partitio.Eadem enim sunt mẽbra in vtrisq; disputationibus,sed paulò secus à me atq; ab illo partita ac distributa. Nunc ad reliqua pro-

grediar,méq; ad meũ munus pensúmque reuocabo. Nam ex illis locis quos exposuit
66 Antonius,omnia sunt ad quæque genera quæstionũ argumenta suméda:sed aliis ge-
neribus alii loci magis erũt apti.de quo nó tã quia lógum est,quàm quia perspicuũ,
dici nihil est necesse. Ornatissimæ sunr igitur orationes eæ quæ latissimè vagantur,
& à priuata ac singulari controuersia se ad vniuersi generis vim explicandam conse-
runt & conuertunt,vt ii qui audiant,narura & genere,& vniuersa re cognita, de sin-
gulis reis & criminibus & litibus statuere possint.Hanc ad consuetudinem exercita-
tionis vos adolescentes est cohorratus Antonius,atque à minutis angustísque con-
certationibus ad omnem vim varietatémque vos differendi traducendos putauit.
Quare non est paucorum libellorum hoc munus, vt ii qui scripserunt de dicẽdi ra-
tione,arbitrati sunt,neque Tusculani,atque huius ambulationis antemeridianæ,aut
nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solùm acuenda nobis, neque procudenda
67 lingua est,sed onerandum complendúmque pectus maximarum rerum & plurima-
rum suauitate,copia, varietate. Nostra est enim (si modò nos oratores sumus, si in
ciuium disceprationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibẽdi au-
thores & principes sumus)nostra est inquam omnis ista prudentiæ doctrinæq; pos-
sessio,in quam homines quasi caducam atq; vacuã,abundantes otio, nobis occupa-
tis innolauerũt:atque etiã aut irridentes oratoré, vt ille in Gorgia Socrates, cauillá-
tut : aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis,eósque rhetoricos inscri-
búť: quasi non illa sinr propria rhetorũ,quæ ab iisdẽ de iustitia,de officio,de ciuitati-
bus instituendis & regendis,de omni viuendi,denique etiã de naturæ ratione dicun-
tur.Quæ quoniã iam aliunde non possumus,sumẽda sunt nobis ab iis ipsis,à quibus
expilati sumus : dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam,quò pertinent,& quã in-
68 tuentur,transferamus:neque(vt antè dixi)omnẽ teramus in his discendis rebus æta-
tem:sed cùm fontes viderimus(quos nisi qui celeriter cognorit,nunquã cognoscet
omnino)tum quotiescũque opus erit,ex iis tantum quantum res petet, hauriemus.
Nam neque tam est acris acies in naturis hominum & ingeniis, vt res tãtas quisquã,
nisi monstratas, possit videre:neque tanta tamen in tebus obscuriras,vt eas non pe-
nitus acri vir ingenio cernat,si modò aspexerit.In hoc igitur tanro támque immẽso
campo cùm liceat oratori vagati liberè, atque vbicunque constiterit, consistere in
suo:facilè suppeditat omnis apparatus ornatiisque dicendi.Rerum enim copia,ver-
borum copiam gignit:& si est honestas in rebus ipsis de quibus dicitur,existit ex rei
natura quidam splendor in verbis.Sit modò is qui dicet aut scribet,institutus libera-
lirer educarione doctrináque puerili,& flagret studio,& à natura adiuuetur,& in vni-
69 uersorum generũ infinitis disceptationibus exercitatus,ornatissimos scriptores ora-
toresque ad cognoscendũ,imitandúmque cognorit:næ ille haud sanè quemadmo-
dum verba struat & illuminet,à magistris istis requitet. Ita facilè in rerum abundan-
tia ad orationis ornamẽta sine duce,natura ipsa,si modò est exercitata,labetur. Hîc
Catulus,Dii immortales,inquit,quantã rerum varietatẽ,quantã vim,quantã copiam
Crasse cõplexus es,quanrisq; ex angustiis oratorem educere ausus es, & in maiorum
suorum regno collocare! Nanque illos veteres doctores authorésq; dicendi nullum
genus disputationis à se alienũ putasse accepimus, sempétq; esse in omni orationis
genere versatos:ex quibus Eleus Hippias cũ Olympiã venisset maxima illa quinquẽ-
nali celebritate ludorũ,gloriatus est cuncta penè audiẽte Græcia,nihil esse vlla in ar-
70 te rerũ omniũ,quod ipse nesciret:nec solùm has arres,quibus liberales doctrinæ atq;
ingenuæ continerẽtur,geometriã,musicam,literarum cognitionem, & poetarum,
atq; illa quæ de naturis rerum, quæ de hominũ moribus, quæ de Rebusp. dicerẽtur:
sed annulum quẽ haberet,palliũ quo amictus,soccos quibus indutus esset,se sua ma-
nu cõfecisse.Scilicet nimis hic quidẽ est progressus,sed ex eo ipso est cõiectura faci-
lis,quãtũ sibi illi ipsi otatores de præclarissimis artibus appetierint,qui ne sordidiores

quidem repudiarint. Quid de Prodico Ceo, quid de Thrasymacho Calcedonio, de
Protagora Abderita loquar, quorum vnusquisque plurimum temporibus illis etiam
de natura rerum & disseruit & scripsit? Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (vt
Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est victus vnquam à So-
crate, neque sermo ille Platonis verus est: aut si est victus, eloquentior videlicet fuit 71
& disertior Socrates, &, vt tu appellas, copiosior & melior orator: sed hic in illo ipso
Platonis libro, de omni re quæcunque in disceptationem quæstionémque vocare-
tur, se copiosissimè dicturum esse profitetur: isque princeps ex omnibus ausus est in
conuentu poscere qua de re quisq; vellet audire. cui tantus honos habitus est à Græ-
cia, soli vt ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ii
quos nominaui, multique præterea summi dicendi doctores, vno tempore fuerunt.
Ex quibus intelligi potest ita se rem habere, vt tu Crasse dicis, oratorisque nomen a-
pud antiquos in Græcia maiore quadam vel copia vel gloria floruisse. Quo quidem
magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuam:
cùm tu in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, vel priuatorũ ne-
gotiis penè omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac summi imperii gubernatione 72
districtus, tantam vim rerum cognitionémque comprehenderis, eámque omnem
cum eius qui consilio & oratione in ciuitate valeat, scientia atque exercitatione so-
ciaris: illi nati in literis, ardentésque his studiis, otio verò diffluentes, non modò ni-
hil acquisierint, sed ne relictum quidem & traditum & suum conseruauerint. Tum
Crassus, Nõ in hac, inquit, vna Catule re, sed in aliis etiam compluribus, distributio-
ne partium ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas,
cùm esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos qui morbis, alios qui vul-
neribus, alios qui oculis mederentur? Num geometriam Euclide aut Archimede,
num musicã Damone aut Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane aut Callima-
cho tractante, tam discerptas fuisse, vt nemo genus vniuersum cõplecteretur, atque 73
vt alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem sæpe hoc audiui de
patre & socero meo, nostros quoque homines qui excellere sapientiæ gloria vellẽt,
omnia quæ quidem tum hæc ciuitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi
Sex. AElium, M. verò Manilium nos etiam vidimus transuerso ambulantem foro:
quod erat insigne, eum qui id faceret, facere ciuibus omnibus consilii sui copiam. ad
quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi, sic adibatur, non solùm vt de
iure ciuili ad eos, verùm etiam de filia collocanda, de fundo emẽdo, de agro colen-
do, de omni denique aut officio aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius ve-
teris, hæc T. Coruncani, hæc proaui generi mei Scipionis prudentissimi hominis sa-
pientia, qui omnes Pontifices Maximi fuerunt, vt ad eos de omnibus diuinis atque
humanis rebus referretur: iidémque & in senatu, & apud populum, & in causis ami- 74
corum, & domi & militiæ consilium suum fidémque præstabant. Quid enim M. Ca-
toni præter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque aduentitiam defuit?
nũ quia ius ciuile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scien-
tiam negligebat? at vtroque in genere & elaborauit, & præstitit. Num propter hãc ex
priuatorum negotiis collectam gratiam tardior in Repub. capessenda fuit? Nemo
apud populum fortior, nemo melior senator, idem facilè optimus imperator: deni-
que nihil in hac ciuitate temporibus illis sciri discíue potuit, quod ille non cùm in-
uestigarit & scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contrà plerique ad honores adi-
piscendos, & ad Rempub. gerendam nudi veniunt atque inermes, nulla cognitio-
ne rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit vnus è multis, effert se si vnum
aliquid affert, aut bellicam virtutem, aut vsum aliquem militarẽ (quæ sanè nunc qui- 75
dem obsoleuerunt) aut iuris scientiam (ne eius quidem vniuersi: nam pontificium
quod est coniunctum, nemo discit) aut eloquentiam, quam in clamore, & in verbo-

rum cursu positam putant: omnium verò bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem cognationémque non norunt. Sed vt ad Græcos referam orationem, quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus (nam vt virtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exépla repetéda) septem fuisse dicuntur vno tempore, qui sapientes & haberentur, & vocarentur. hi omnes præter Milesium Thalem ciuitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cuius eloquétia literis instructior fuisse traditur, quàm Pisistrati, qui primus Homeri libros con-
76 fusos antea sic disposuisse dicitur, vt nunc habemus? Non fuit ille quidem ciuibus suis vtilis, sed ita eloquentia floruit, vt literis doctrináque præstaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, vt cùm contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, seuerius tamen idipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus & iucundum videretur: cuius in labris veteres comici etiam cùm illi maledicerent (quod tum Athenis fieri licebat) lepórem habitasse dixerunt: tantámque in eo vim fuisse, vt in eorum mentibus qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non declamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed vt accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & vrbanis eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus suis quidem non boni, sed certè docti atque eloquentes,
77 nónne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? Atque eum idem ille non linguæ solùm, verùm etiam animi ac virtutis magister ad liberandam patriam impulit, instruxit, armauit. Aliísne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum Cononis præstantissimi imperatoris filium, summum ipsum imperatorem, hominémque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysias Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum vnum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum, aut Philolaum Architas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illã veterem Italiæ Græciam, quæ quondam Magna vocitata est? Equidem nó arbitror. Sic enim video, vnam quandam omnium rerum quæ essent homine erudito dignæ, atque eo qui in Repub. vellet excellere, fuisse doctriná: quam qui accepissenr, si iidem
78 ingenio ad pronuntiandum valuissent, & se ad dicendum quoque non repugnante natura dedissent, eloquentia præstitisse. Itaq; ipse Aristoteles cùm florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quod ipse suas disputationes à causis forensibus & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset: mutauit repentè totam formam propè disciplinæ suæ, versúmque quendam de Philocteta paulò secus dixit. Ille enim turpe sibi ait esse tacere cum barbaris: hic autem, cùm Isocratem pateretur dicere. Itaque ornauit & illustrauit doctrinam illam omnem, rerúmque cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque verò hoc fugit sapientissimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & eloquendi. Nunc siue qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum orationísque tradat, per me appellet oratorem licet: siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiæ, philoso-
79 phum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam eius qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat: neque inscitiam illius cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorũ si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. Sin quærimus quid vnum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata cõtrouersia est. sin eos disiungent, hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto inest omnis illorum scientia, in philosophorum autem cognitione non continuò inest eloquentia: quæ quamuis cótemnatur ab eis,

necesse est tamen aliquem cumulum illorũ artibus afferre videatur. Hæc cùm Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentium fuit. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri quòd mihi videare aliud quiddam, & non id 80
quod susceperis, disputasse: plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi esset tributum à nobis, ac denuntiatum. Sed certè & hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione vt diceres: & eras ipse iam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cùmque de duabus primis nobis quidem satis, sed vt ipse dicebas, celeriter exiguéque dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primùm ornatè, deinde etiam aptè diceremus: quò cum ingressus esses, repètè te quasi quidam æstus ingenii tui procul à terra abripuit, atque in altum à conspectu penè omnium abstraxit: omnem enim rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti (neque enim fuit tam exigui temporis) sed apud hos quid profeceris nescio, me quidem in Academiam totum compulisti: in qua velim sit illud quod sæpe posuisti, vt non necesse sit consumere ætatem, atque vt possit is illa omnia cernere, qui tãtum- 81
modo aspexerit: sed etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profectò nunquam conquiescam, neque defatigabor antè quàm illorum ancipites vias rationésque & pro omnibus & contra omnia disputandi percepero. Tum Cæsar, Vnum, inquit, me ex tuo sermone maximè Crasse commouit, quòd eum negasti qui nõ citò quid didicisset, vnquam omnino posse perdiscere: vt mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista quæ tu verbis ad cælum extulisti: aut si nõ potuerim, tempus non perdere, cùm tamen his nostris possim esse contentus. Hîc Sulpitius, Ego verò, inquit, Crasse, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quenquam desydero: vel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, vel, id quod facio, contemnere: mihi rerum forēsium & communium vulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam quam specto eloquentiam, ex qua ipsa tamen per- 82
multa nescio: quæ tum denique, cùm causa aliqua quæ à me dicenda est, desyderat, quæro. Quamobrem nisi fortè es iam defessus, & si tibi non graues sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendorémque pertinẽt: quæ ego ex te audire volui, non vt desperarem me eloquẽtiam consequi posse, sed vt aliquid addiscerem.

Tum Crassus, Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas Sulpiti. Quis enim de isto genere non docuit: non instituit: non etiam scriptum reliquit? Sed geram morem, & ea duntaxat quæ mihi nota sunt, breuiter exponam tibi: censebo tamen ad eos qui authores & inuentores sunt harum sanè minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio cõficitur ex verbis: quorum primum nobis ratio simpliciter vidēda est, deinde coniunctè. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est: alius, qui ex continuatis coniunctísque constat. Ergo vtemur verbis 83
aut iis quæ propria sunt, & certa quasi vocabula rerũ, penè vnà nata cum rebus ipsis: aut iis quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur: aut iis quæ nouamus & facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, vt abiecta atque obsoleta fugiat, lectis atque illustribus vtatur, in quibus plenum quiddam & sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus: in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici solet, Bonis is verbis, aut aliquis non bonis vtitur: non arte aliqua perpẽditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur. in quo non magna laus est vitare vitium, quanquam id est magnum: veruntamen hoc quasi solum quoddam atque fundamẽtum est, verborum vsus & copia bonorum. sed quid ipse ædificet orator, & in quo adiun- 84
gat artem, id esse nobis quærendum atque explicandum videtur. Tria sunt igitur in verbo simplici quæ orator afferat ad illustrandam atque exornãdam orationem: aut inusitatum verbum, aut nouatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca ferè ac

vetusta,& ab vsu quotidiani sermonis iandiu intermissa: quæ sunt poetarum licētiæ
liberiora, quàm nostræ: sed tamen rarò habet etiam in oratione poeticum aliquod
verbum dignitatem. Neque enim illud fugerim dicere, vt Cælius, Qua tempestate
Pœnus in Italiam venit: nec prolem,aut sobolem,aut effari,aut nuncupari:aut vt tu
soles Catule, Non rebar,aut opinabar,& alia multa, quibus loco positis grādior at-
que antiquior oratio sæpe videri solet. Nouantur autem verba, quæ ab eo qui dicit
85 ipso gignuntur ac fiunt,vel coniungendis verbis,vt hæc:
" Tum pauor sapientiam mihi omnem exanimato expectorat.
" An num non vis huius me versutiloquas malitias?
Videtis enim & versutiloquas,& expectorat,ex coniunctione facta esse verba,non
nata. Vel sæpe sine coniunctione verba nouantur,vt,
" Ille sensus disertus,indigenitalis: vt,-Baccarum vbertate incuruescere.
Tertius ille modus transferendi verbi latè patet,quē necessitas genuit inopia coacta
& angustiis,pòst autem delectatio iucunditásque celebrauit. nā vt vestis frigoris de-
pellendi causa reperta primò, pòst adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis,&
dignitatem: sic verbi translatio instituta est inopiæ causa,frequentata delectationis.
nam gemmare vites,luxuriem esse in herbis,lætas segetes,etiam rustici dicūt. Quod
enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cùm est dictū, illustrat id quod
intelligi volumus,eius rei quam alieno verbo posuimus,similitudo. Ergo hæ trans-
86 lationes quasi mutuationes sunt,cùm quod nō habeas, aliunde sumas. Illæ paulo au-
daciores,quæ non inopiam indicant,sed orationi splendoris aliquid accersunt: qua-
rum ego quid vobis aut inueniendi rationem,aut genera ponam? Similitudinis est
ad verbum vnum contracta breuitas: quod verbum in alieno loco tanquam in suo
positum si agnoscitur,delectat:si simile nihil habet,repudiatur. Sed ea transferri o-
" portet, quæ aut clariorem faciunt rem,vt illa omnia, -Inhorrescit mare,
" Tenebræ conduplicantur,noctísque & nimbûm occæcat nigror,
" Flamma inter nubes coruscat, cælum tonitru contremit.
" Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit,
" Vndique omnes venti erumpunt,sæui existunt turbines,
" Feruet æstu pelagus- omnia ferè, quò essent clariora, translatis per similitudinem
87 verbis dicta sunt. Aut quò significetur magis res tota siue facti alicuius,siue consi-
lii: vt ille qui occultantem consultò, ne id quod ageretur, intelligi posset, duobus
translatis verbis similitudine ipsa indicat,
" Quandoquidem iste circumuestit dictis,sepit sedulò.
" Nonnunquam etiā breuitas translatione conficitur,vt illud, Si telum manu fugit.
Imprudentia teli emissi breuius propriis verbis exponi non potuit,quàm est vno si-
gnificata translato. Hoc in genere persæpe mihi admirandum videtur, quid fit
quòd omnes translatis & alienis magis delectētur verbis,quàm propriis & suis. nam
si res suum nomen,& propriū vocabulum nō habet, vt pes in naui, vt nexum quod
per libram agitur,vt in vxore diuortium: necessitas cogit, quod non habeas,aliun-
de sumere:sed in suorum verborū maxima copia tamen homines aliena multo ma-
gis,si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo vel quòd ingenii specimen
88 est quoddam transilire ante pedes posita, & alia longè repetita sumere: vel quòd is
qui audit,aliò ducitur cogitatione,neque tamē aberrat, quæ maxima est delectatio:
vel quòd singulis verbis res,ac totū simile conficitur:vel quòd omnis translatio,quæ
quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admouetur, maximè oculorum, qui est
sensus acerrimus. Nā & odor vrbanitatis,& mollitudo humanitatis,& murmur ma-
ris,& dulcitudo orationis, sunt deducta à cæteris sensibus: illa verò oculorū multo
acriora sunt, quæ ponunt penè in conspectu animi quæ cernere & videre nō possu-
mus. Nihil est enim in rerum natura cuius nos non in aliis rebus possimus vti voca-

bulo & nomine. Vnde enim simile duci potest (potest autem ex omnibus) in idem verbum vnum, quod similitudinem continet, translatum, lumen afferet orationi. quo in genere primùm fugienda est dissimilitudo: vt, -Cæli ingentes fornices. Quanuis sphæram in scenam (vt dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphæra fornicis similitudo non potest inesse. -Viue Vlysses dum licet,
Oculis postremum lumen radiatum rape.
Non dixit cape, non pete, haberet enim moram sperantis diutius esse sese victurum: sed rape. hoc verbum est ad id aptatum quod antè dixerat, Dum licet. Deinde videndum est ne longè simile sit ductum. Syrtim patrimonii, scopulum libètius dixerim. Charybdim bonorum, voraginem potius. facilius enim ad ea quæ visa, quàm ad illa quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc vel summa laus est in verbis transferendis, vt sensum feriat id quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos qui audiēt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani castratam esse Remp. nolo stercus curiæ dici Glauciam. quanuis sit simile, tamē est in vtroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut maius quàm res postulet, Tempestas comessationis: aut minus, Comessatio tempestatis. Nolo esse verbum angustius id quod translatum sit, quàm illud proprium, ac suum.
Quidnam est obsecro? quid te adiri abnutas?
Melius esset, vetas, prohibes, absterres: quoniam ille dixerat, -At illico istic
Ne contagio mea bonis, vmbráue obsit.
Atque etiam si vereare ne paulò durior translatio esse videatur, mollienda est præposito sæpe verbo: vt si olim M. Catone mortuo pupillum senatum quis relictum diceret, paulo durius: sin, vt ita dicam, pupillum, aliquanto mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, vt deducta esse in alienum locum, non irrupisse, atque vt precariò, non vi venisse videatur. Modus autem nullus est florentior, quàm in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud quod ex hoc genere profluit, non est in vno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, vt aliud dicatur, aliud intelligendum sit: -Neque me patior
Iterum ad vnum scopulum & telum classem Achiuûm offendere. Atque illud,
Erras, erras: nam exultantem te, & præfidentem tibi
Repriment validæ legum habenæ, atque imperii insistent iugo.
Sumpta re simili, verba eius rei propria deinceps in rem aliam (vt dixi) transferūtur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione:
Africa terribili tremit horrida terra tumultu.
Pro Afris est sumpta Africa: neque factum verbum est, vt
-Mare saxifragis vndis. neque translatum, vt
Mollitur mare. sed ornandi causa proprium proprio commutatum,
Define Roma tuos hosteis-
-Testes sunt campi magni.
Grauis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, Martem belli esse communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro vino, Neptunum pro mari, Curiam pro senatu, Campum pro comitiis, Togam pro pace, Arma ac tela pro bello. Quo item in genere & virtutes & vitia pro ipsis in quibus illa sunt, appellantur: Luxuries quam in domum irrupit, & Quò auaritia penetrauit, aut, Fides valuit, Iustitia confecit. Videtis profectò genus hoc totum, quum inflexo commutatóque verbo res eadem enuntiatur ornatius, cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignorāda, cùm intelligi volumus aliquid aut ex parte totum,

vt pro ædificiis cùm parietes aut tecta dicimus: aut ex toto partem, vt cú vnam tur-
mam equitatum populi Romani dicimus: aut ex vno plures,
At Romanus homo tamen etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat. aut cùm ex pluribus intelligitur vnus:
Nos sumu' Romani, qui fuimus antè Rutili.
93 aut quocunque modo nó vt dictum est, in eo genere intelligitur, sed vt sensum est.
Abutimur sæpe etiam verbo, non tam eleganter, quàm in transferendo: sed etiam si
licentius, tamen interdum non impudenter: vt cùm grandem orationem pro lon-
ga, minutum animum pro paruo dicimus. Verùm illa videtisne esse non verbi, sed
orationis, quæ ex pluribus, vt exposui, translationibus connexa sunt? Hæc autem quæ
aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda ac dicerétur, sunt translata quodam-
modo. Ita fit, vt omnis singulorum verborum virtus atque laus tribus existat ex re-
bus: si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel
coniunctione, vel nouitate: in quo item est auribus consuetudinique parendum: aut
translatum, quod maximè táquam stellis quibusdam notat & illuminat orationem.
Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maximè, collocationem primùm,
94 deinde modum quendam formámque desyderat. Collocationis est componere &
struere verba, sic vt néue asper eorum concursus, néue hiulcus sit, sed quodammodo
coagmentatus & læuis: in quo lepidè soceri mei persona lusit is qui elegantissimè
id facere potuit, Lucilius:
Quàm lepidè lexeis compostæ, vt tesserulæ omnes,
Arte pauimento atque emblemate vermiculato.
quæ cùm dixisset in Albutium illudens, ne à me quidem abstinuit,
Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.
Quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? Idem illud scili-
cet, vt ille voluit, & ego vellem, melius aliquãto, quàm Albutius. verùm in me qui-
dem lusit ille, vt solet. Sed est tamen hæc collocatio conseruanda verborum, de qua
loquor, quæ iunctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabi-
liter fluentem. Id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita iun-
95 getis, vt néue asperè concurrant, néue vastius diducantur. Hanc diligentiam sub-
sequitur modus etiam & forma verborum: quod iam vereor ne huic Catulo videa-
tur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc
est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt. Interspirationis enim, nõ
defatigationis nostræ: neque librariorum notis, sed verborum & sententiarum mo-
do interpunctas clausulas in orationibus esse voluerũt. idque princeps Isocrates in-
stituisse fertur, vt inconditam antiquorum dicendi cõsuetudinem, delectationis at-
que aurium causa (quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates) numeris ad-
stringeret. Nanque hæc duo musici qui erant quondam iidem poetæ, machina-
ti ad voluptatem sunt, versum atque cantum: vt & verborum numero, & vocũ mo-
96 do, delectatione vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, vocis dico modera-
tionem, & verborum conclusionem, quoad orationis seueritas pati possit, à poetica
ad eloquentiam traducenda duxerunt. in quo illud est vel maximum, quòd versus in
oratione si efficitur coniunctione verborum, vitium est: & tamen eam coniunctio-
nẽ sicuti versum numerosè cadere, & quadrare, & perfici volumus: neque est ex mul-
tis res vna quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ab ignaróque distinguat, quàm
quòd ille rudis incònditè fundit quantú potest, & id quod dicit spiritu, non arte de-
terminat: orator autem sic illigat sententiam verbis, vt eam numero quodam com-
plectatur & adstricto, & soluto. Nã cùm vinxit modis, forma & relaxat, & liberat im-
mutatione ordinis, vt verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque
ita soluta vt vagentur. Quonam igitur modo tantum munus insistemus, vt arbi-

tremur nos hanc vim numerosè dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, 97
quàm necessaria. Nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neq; quod tam
facilè sequatur quocunque ducas, quàm oratio. ex hac versus, ex eadem dispares nu-
meri conficiuntur, ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorúmque generũ ora-
tio. Non enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad
vsum quotidianum, alio ad scenam pompámque sumuntur: sed ea nos cùm iacen-
tia sustulimus è medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus
& fingimus. Itaque tum graues sumus, tum subtiles, tú medium quiddam tenemus.
sic institutam nostram sentẽtiam sequitur orationis genus: idque ad omnem ratio-
nem, & aurium voluptatem, & animorum motũ mutatur & vertitur. Sed vt in ple-
risq; rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione, vt ea quæ ma-
ximam vtilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel
sæpe etiam venustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causa videmus hũc statum 98
esse huius totius mundi atque naturæ, rotũdum vt cælum, terráque vt media sit, eá-
que sua vi nutúque teneatur: sol vt circunferatur, vt accedat ad brumale signum, &
inde sensim ascendat in diuersam partem, vt luna accessu & recessu suo solis lumen
accipiat: vt eadem spatia quinque stellæ dispari motũ cursúque conficiant. hæc tan-
tam habent vim, vt paulùm immutata, cohærere non possint: tantam pulchritudi-
nem, vt nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum
ad hominum vel etiam cæterarum animãtium formam & figuram: nullam partem
corporis sine aliqua necessitate effectam, totámque formã quasi perfectam reperie-
tis arte, non casu. Quid in arboribus: in quibus non truncus, nõ rami, non folia sunt
denique, nisi ad suam retinendam conseruandámque naturam: nusquam tamen est
vlla pars, nisi venusta. Linquamus naturã, artésque videamus. Quid tam in nauigio 99
necessarium, quàm latera, quàm carinæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ,
quàm vela, quàm mali, quàm reliqua: quæ tamen hanc habent in specie venustatem,
vt non solùm salutis, sed etiam voluptatis causa inuenta esse videãtur. Columnæ, &
templa & porticus sustinent: tamen habent non plus vtilitatis, quàm dignitatis. Ca-
pitolii fastigium illud, & cæterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa fabri-
cata est. Nam cùm esset habita ratio quemadmodum ex vtraque parte tecti aqua de-
laberetur, vtilitatem templi fastigii dignitas consecuta est: vt etiam si in cælum Ca-
pitolium extolleretur, vbi imber esse non posset, nullã sine fastigio dignitatem ha-
biturum fuisse videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis euenit, vt vtilita-
tem ac propè necessitatem suauitas quædam ac lepos consequatur. Clausulas enim, 100
atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque angustiæ spiritus attulerunt.
Id inuentum est ita suaue, vt si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare
verba nolimus. Id enim auribus nostris gratum est inuẽtum, quod hominum late-
ribus non tolerabile solùm, sed etiam facile esse possit. Lõgissima est igitur com-
plexio verborum, quæ volui vno spiritu potest. sed hic naturæ modus est, artis alius.
Nam cùm sint numeri plures, Iambum & Trochæum frequentem segregat ab ora-
tore Aristoteles, Catule, vester: qui natura tamen incurrunt ipsi in orationẽ sermo-
némque nostrum: sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pe-
des. Quare primùm ad heroum nos dactyli & anapæsti & spondæi pedem inuitat, in
quo impunè progredi licet duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne planè in versum
aut similitudinem versuum incidamus. Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pe- 101
des in principia continuãdorum verborum satis decorè cadunt. Probatur autem ab
eodem illo maximè pæan, qui est duplex: nam aut à longa oritur, quam tres breues
consequuntur: vt hæc verba, definite, incipite, comprimite: aut à breuibus deinceps
tribus extrema producta, atque longa: sicut illa sunt, domuerãt, sonipedes. atque illi
philosopho ordiri placet à superiore pæane, posteriore finire. Est autem pæan hic

posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium
& certius, par ferè cretico, qui est ex longa, & breui, & longa: vt,
» Quid petam præsidii, aut exequar? quóue nunc.
» A quo numero exorsus est Fannius, Si Quirites minas illius. Hunc ille clausulis a-
ptiorem putat, quas vult longa plerunque syllaba terminari. Neque verò hæc tam a-
crem curam diligentiámque desyderāt, quàm est illa poetarum, quos necessitas co-
102 gir & ipsi numeri ac modi sic verba versu includere, vt nihil sit ne spiritu quidē mi-
nimo breuius aut lōgius quàm necesse est. Liberior est oratio, & planè vt dicitur, sic
est verè soluta, non vt fugiat tamē, aut erret, sed vt sine vinculis sibi ipsa moderetur.
Nanque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit po-
lita atque facta quodammodo, non adstrictè, sed remissius numerosam esse oporte-
re. Etenim sicut ille suspicatur, ex illis modis quibus hic vsitatus versus efficitur, pòst
anapæstus procerior quidam numerus effloruit, inde ille licentior & diuitior fluxit
dithyrambus, cuius membra & pedes, vt ait idem, sunt in omni locupleti oratione
diffusa. & si numerosum est id in omnibus sonis atq; vocibus, quod habet quasdam
impressiones, & quod metiri possumus interuallis æqualibus, rectè genus hoc nume-
103 rorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis & in-
docta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis & profluens, quid est aliud
causæ cur repudietur, nisi quòd hominum aures vocē natura modulantur ipsæ? quod
fieri, nisi inest numerus in voce, non potest, numerus autem in continuatione nul-
lus est. distinctio, & æqualium & sæpe variorum interuallorū percussio, numerum
conficit: quem in cadentibus guttis, quòd interuallis distinguuntur, notare possu-
mus: in amni præcipitante nō possumus. Quòd si continuatio verborum hæc soluta
multo est aptior atque iucundior, si est articulis membrísque distincta, quàm si con-
tinuata ac producta, mēbra illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breuio-
ra sunt, infringitur ille quasi verborū ambitus. Sic enim has orationis cōuersiones
Græci nominant. Quare aut paria esse debēt posteriora superioribus, & extrema pri-
104 mis: aut, quod etiam est melius & iucundius, longiora. Atque hæc quidem ab iis phi-
losophis quos tu maximè diligis Catule, dicta sunt, quòd eo sæpius testificor, vt au-
thoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tādem, inquit Catulus?
aut quid disputatione ista afferri potest elegātius? aut omnino dici subtilius? Atenim
vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad prosequendum esse videantur,
aut quia non traduntur in vulgari ista disciplina, non ea maiora ac difficiliora videri
velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quēquam
putas à te hæc opera quotidiana & peruagata expectare. ista quæ dicis, dici volumus,
neque tā dici, quàm isto dici modo: neque tibi hoc pro me solùm, sed pro his omni-
bus sine vlla dubitatione respondeo. Ego verò, inquit Antonius, inueni tandem quē
negatam in eo quem scripsi libello, me inuenisse, eloquentem: sed eò te ne laudandi
105 quidem causa interpellaui, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore, verbo
vno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem, cùm exercitatione,
tum stylo, qui & alia, & hoc maximè ornat ac limat, formanda vobis oratio est. ne-
que tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorum ac mu-
sicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendū est illud modò vobis, ne fluat ora-
tio, ne vagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius, vt membris distinguatur, vt
conuersiones habeat absolutas. Neque semper vtendū est perpetuitate, & quasi con-
uersione verborum, sed sæpe carpēda membris minutioribus oratio est, quæ tamen
ipsa membra sunt numeris vincienda. Neque vos pæan, aut herous ille conturbet:
ipsi occurrent orationi, ipsi inquam se offerent, & respondebunt non vocati: cōsue-
tudo modò illa sit scribendi atque dicendi, vt sententiæ verbis finiātur, eorúmq; ver-
106 borum iūctio nascatur à proceris numeris ac liberis, maximè Heroo, aut pæane prio-

te,aut cretico,sed variè distinctéque considat. Notatur enim maximè similitudo in conquiescendo:& si primi & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati,medii possunt latere: modò ne circuitus ipse verborum sit aut breuior quàm aures expectēt, aut longior quàm vires atque anima patiatur. Clausulas autem diligētius etiam seruandas esse arbitror,quàm superiora,quòd in his maximè perfectio atque absolutio iudicatur. Nam versus æquè prima & media & extrema pars attenditur:qui debilitatur in quacunque sit parte titubatum. In oratione autē prima pauci cernunt,postrema plerique:quæ quoniam apparent & intelliguntur,varianda sunt,ne aut animorum iudiciis repudiētur,aut aurium satietate. Duo enim aut tres sunt ferè extremi seruandi & notandi pedes,si modò non breuiora & præcisa erūt superiora: quos aut 107
chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæane illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficient vt neq; ii satientur qui audiēt,fastidio similitudinis:nec nos id quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quòd si Antipater ille Sidonius,quem tu probè Catule meministi, solitus est versus hexametros aliósque variis modis atque numeris fundere ex tempore,tantúmque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio,vt cùm se mente ac voluntate coniecisset in versum,verba sequerentur: quanto id facilius in oratione,exercitatione & consuetudine adhibita consequemur?Illud autem nequis admiretur,quonam modo hæc vulgus imperitorū in audiendo notet: quum in omni genere,tum in hoc ipso magna quædam est vis incredibilisq; naturæ. Omnes enim tacito quodā sensu sine vlla arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta 108
ac praua,diiudicant: idque cùm faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti, tum multo ostendunt magis in verborum,numerorum,vocúmque iudicio,quòd ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quenquam funditus natura voluit esse expertem. Itaque non solùm verbis arte positis mouētur omnes, verùm etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quisque est qui teneat artem numerorum,ac modorū? At in his si paulum modò offensum est,vt aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, vt à multitudine & populo non modò cateruæ atque conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eiiciantur? Mirabile est, cùm plurimum in faciendo intersit inter doctum & rudem,quàm non multum differat in iudicando. Ars enim cùm à natu- 109
ra profecta sit,nisi naturam moueat ac delectet, nihil sanè egisse videatur. Nihil ēst autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri atque voces:quibus & excitamur,& incendimur,& lenimur,& languescimus, & ad hilaritatem & ad tristitiam sæpe deducimur:quorum illa summa vis carminibus est aptior & cantibus,nō neglecta, vt mihi videtur, à Numa rege doctissimo, maioribúsque nostris,vt epularum solennium fides ac tibiæ,Saliorúmque versus indicant: maximè autem à Græcia vetere celebrata:quibus vtinam, similibúsq; de rebus disputari,quàm de puerilibus his verborum translationibus maluissēs. Verùm vt in versu vulgus,si est peccatum,videt:sic si quid in nostra oratione claudicat,sentit:sed poetæ non ignoscit,nobis cōcedit. tacitè tamen omnes non esse illud quod diximus, aptum perfectúmque cernunt. Itaque illi veteres,sicut hodie etiam nonnullos videmus,cùm circuitū & quasi orbem verborum conficere non possent(nam id quidem nuper vel posse vel audere 110
cœpimus)terna,aut bina,aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali illud quod aures hominum flagitabant,tenebant tamen:vt & illa essent paria quæ dicerent,& æqualibus interspirationibus vterentur. Exposui ferè, vt potui, quæ maximè ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. dixi enim de singulorum laude verborum,dixi de coniunctione eorum,dixi de numero atque forma.

Sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis, est & plena

quædam, ſed tamen teres,& tenuis, & non ſine neruis ac viribus,& ea quæ particeps
vtriuſque generis quadã mediocritate laudatut. His tribus figuris inſidete quidam
venuſtatis nõ ſuco illitus, ſed ſanguine diffuſus debet colot. Tum deniq; nobis hic
111 oratot ita cõfirmandus eſt & verbis & ſententiis,vt quemadmodum qui vtuntur ar-
mis aut palæſtra,non ſolùm ſibi vitandi aut feriendi rationem eſſe habendam putãt,
ſed etiam vt cum venuſtate moueãtur:ſic verbis quidem ad aptam compoſitionem
& condecentiam,ſententiis verò ad grauitatem orationis vtatut, vt ii qui in armo-
rum tractatione verſantut. Formantur autem & verba & ſententiæ penè innumera-
biles:quod ſatis ſcio notum eſſe vobis:ſed inter conſormationem verborum & ſen-
tentiarum hoc intereſt,quòd verborũ tollitur venuſtas,ſi verba mutaris: ſententia-
rũ permanet,quibuſcunq; verbis vti velis. Quod quidẽ vos etſi facitis,tamen admo-
nendos puto,nequid eſſe aliud otatoris putetis,quod quidẽ ſit egregium atq; mira-
bile:niſi in ſingulis verbis illa tria tenere,vt trãſlatis vtamur frequenter,interdúmq;
factis,raro autẽ etiam peruetuſtis: in perpetua autem oratione, cùm & coniunctio-
nis lenitatem,& numerorũ quam dixi rationem tenuerimus, tum eſt quaſi lumini-
112 bus diſtinguenda & frequentanda omnis tatio ſententiarum,atque verborum.Nam
& commoratio vna in re permultum mouet,& illuſtris explanatio,rerúmque quaſi
gerãtut,ſub aſpectum penè ſubiectio,quæ & in exponenda re plurimum valet,& ad
illuſtrandũ id quod exponitur,& ad amplificandum:vt iis qui audiẽr,illud quod au-
gebimus,quantum efficere oratio poterit,tantum eſſe videatur:& huic contraria ſæ-
pe præciſio eſt , & plus ad intelligendum quàm dixeris, ſignificatio,& diſtinctè con-
ciſa breuitas,& extenuatio,& huic adiuncta illuſio,à præceptis Cæſaris non abhorrẽs:
& ab re non longa digreſſio,in qua cũ fuerit delectatio, tum reditus ad rẽm aptus &
concinnus eſſe debebit: propoſitióq; quid ſis dicturus,& ab eo quod eſt dictum, ſe-
iunctio:& reditus ad propoſitum:& iteratio,& rationis apta concluſio:tum augendi
113 minuendiue cauſa,veritatis ſuperlatio atq; traiectio,& rogatio,atque huic finitima
quaſi percontatio expoſitióque ſententiæ ſuæ: tum illa quæ maximè quaſi irrepit in
hominũ mentes,alia dicentis ac ſignificantis diſſimulatio:quæ eſt periucunda, cùm
in oratione,nõ contentione,ſed ſermone tractatut.deinde dubitatio, tum diſtribu-
tio,tũ correctio vel antè vel pòſt quàm dixeris,vel cùm aliquid à te ipſo reiicias. Præ-
munitio eſt etiam ad id quod aggrediare,& reiectio in alium: cõmunicatio, quæ eſt
quaſi cũ iis ipſis apud quos dicas,deliberatio: morũ ac vitæ imitatio vel in perſonis,
vel ſine illis,magnum quoddã habens ornamentũ orationis,& aptũ ad animos con-
ciliandos vel maximè:ſæpe autem etiam ad cõmouendos. Perſonarũ ficta inductio,
vel grauiſſimum lumen augendi:deſcriptio,erroris inductio,& ad hilaritatẽ impul-
114 ſio:antè occupatio: tum duo illa quæ maximè mouent, ſimilitudo,& exemplũ : di-
geſtio,interpellatio,contentio,reticentia,commendatio,vox quædam libera, atque
etiam effrænatior augendi cauſa:iracundia,obiurgatio,promiſſio,deprecatio, obſe-
cratio,declinatio breuis à propoſito, non vt ſuperior illa digreſſio: purgatio, conci-
liatio,læſio,optatio,atque execratio.His ferè luminibus illuſtrant orationẽ ſententiæ.
Orationis autẽ ipſius tanquã armorũ eſt vel ad vſum cõminatio,& quaſi petitio, vel
ad venuſtatẽ ipſa tractatio. Nã & geminatio verborum habet interdũ vim, lepôrẽm
aliâs: & paulum immutatum verbum atq; deflexum, & eiuſdem verbi crebra tum à
primo repetitio,tum in extremum cõuerſio: & in eadem verba impetus, & cõcurſio,
& adiunctio,& progreſſio,& eiuſdem verbi crebrius poſiti quædã diſtinctio,& reuo-
catio verbi,& illa quæ ſimiliter deſinũt,aut quæ cadũt ſimiliter,aut quæ paribus paria
115 referũtur,aut quæ ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiã gradatio quædã,& conuerſio,& ver-
borum concinna tranſgreſſio,& contrarium,& diſſolutũ,& declinatio,& reprehen-
ſio,& exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſin-
gulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, & ad propoſitum ſubiecta ratio,

& item in distributis supposita ratio,& permissio,& rursum alia dubitatio,& improuisum quiddam,& dinumeratio,& alia correctio,& disputatio,& quod cótinuatum, & interruptum,& imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio,& digressio,& circunscriptio. Hæc enim sunt ferè, atque horum similia vel plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationem, verborúmque conformationibus illuminent. Quæ quidé te Crasse video, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus & sine exemplis effudisse. Ego verò, inquit Crassus, ne illa 116
quidem quæ suprà dixi, noua vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrum omnium parui. His autem de rebus Sol me ille admonuit vt breuior essem, qui ipse iam præcipitans, me quoque hæc præcipitem penè euoluere coegit. Sed tamen huius generis demonstratio est & doctrina ipsa vulgaris, vsus autem grauissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus. Quamobré, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certè commonstrati loci: nunc quid aptum sit, hoc est, quid maximè deceat in oratione, videamus: quanquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori cógruere orationis vnum genus. Nam & causæ capitis alium quendam verborum sonum requirunt, aliú rerum priuatarum atque paruarum: & aliud dicédi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones: aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desyderat. Refert etiam qui audiant, senatus, an populus, an iudi- 117
ces: frequétes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, authoritate, debent videri: tépus, pacis an belli, festinationis an otii. Itaque hoc loco nihil sanè est quod præcipi posse videatur, nisi vt figuram orationis plenioris & tenuioris, & item illius mediocris, ad id quod agimus, accommodatam deligamus: ornamétis iisdem vti ferè licebit, aliàs contentius, aliàs summissius: omnique in re posse quod deceat facere, artis & naturæ est: scire quid, quandóque deceat, prudétiæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt vt agútur. Actio inquam in dicendo vna dominatur: sine hac summus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instructus summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, quum rogaretur quid in dicendo esset primum: huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiá illud ab Aeschine dictum videri solet, qui quum propter ignominiá iudicii excessisset 118
Athenis, & se Rhodum cótulisset, rogatus à Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta petitum est ab eo postridie vt legeret illam etiam quæ erat contrà à Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cú suauissima & maxima voce legisset, admirátibus omnibus, Quáto, inquit, magis admiraremini si audissetis ipsum? Ex quo satis significauit quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse putaret, authore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu Catule melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? Quò me miser conferam? quò vertam? In capitoliúmne? at fratris sanguine redundat. An domum? matrémne vt miseram lamentantémque videam & abiectá? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici vt lachrymas tenere nó possent. Hæc eò dico pluribus, quòd genus hoc totú oratores qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerút, imitatores autem veritatis histriones occupauerút. 119
Ac sine dubio in omni re vincit imitationem veritas: sed ea si satis in actione efficeret, ipsa per sese, arte profectò non egeremus. verùm quia animi permotio, quæ maximè aut declaranda aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, vt obscuretur atque penè obruatur, discutienda sunt ea quæ obscurant: & ea quæ sunt eminétia & própta, sumenda. Omnis enim motus animi suú quendam à natura habet vultum, & sonum, & gestú: totúmque corpus hominis, & eius omnis vultus, omnésq; voces, vt nerui in fidibus, ita sonát, vt à motu animi quoque sunt pulsæ. Ná voces, vt chordæ sunt intétæ, quæ ad quéq; tactú respondeát, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua:

quas tamé inter omnes est suo quæq; in genere mediocris. Atq; etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperū, contractū, diffusum, cótinenti spiritu, intermisso, fractū, scissum, flexo sono, attenuatū, inflatū. Nullū est enim horū similiū generum, quod nó arte ac moderatione tractetur. hi sunt actori, vt pictori, expositi ad variādū colores. Aliud enim vocis genus iracūdia sibi sumat, acutū, incitatū, crebro incidés,

Impius hortatur me frater, vt meos malis miser
Manderem natos:- & ea quæ tu dudum Antoni protulisti,
Segregare abs te ausus,- &,
Ecquis hoc animaduertit? vincite:- & Atteus ferè totus.

Aliud miseratio ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili voce:

Quò nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternámne? ánne ad Peliæ filias? & illa,
O pater, ô patria, ô Priami domus. & quæ sequuntur:
Hæc omnia vidi inflammari, Priamo vi vitam euitari.

Aliud metus, demissum, & hæsitans, & abiectum:

Multimodis sum circumuentus, morbo, exilio, atque inopia:
Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat,
Altè terribilem minitatur vitæ cruciatum & necem:
Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido sanguine, atque exalbescat metu.

Aliud vis, contentum, vehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis:

Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit,
Iterum iam aggreditur me, & quietum exuscitat,
Maior mihi moles, maius miscendum est malum,
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Aliud voluptas, effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum:

Sed mihi cùm tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat: cùm simulabat sese alteri dare,
Tum ad te ludibunda doctè & delicatè detulit.

Aliud molestia, sine cómiseratione graue quiddā, & vno pressu ac sono obductum:

Qua tempestate Paris Helenam innuptis iunxit nuptiis,
Ego tùm grauida expletis iam ferè ad pariendum mensibus,
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens scenicus, sed vniuersam rem & sententiam non demóstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione hac forti ac virili, non ab scena & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens, verba non exprimens, brachium procerius proiectum quasi quoddam telū orationis: supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum, quo melius nostri illi senes, qui personatū ne Rosciū quidē magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, & imago animi vultus est, indices oculi. Nā hæc est vna pars corporis, quæ quot animi motus sūt, tot significationes & cōmutationes possit efficere: neq; verò est quisquā qui eadem cōtuens efficiat. Theophrastus quidē Tauriscum quendā dixit actorem auersum solitum esse dicere, qui in agendo contuens aliquid pronuntiaret. Quare oculorū est magna moderatio: nam oris non est nimium mutāda species, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatē aliquam deferamur. Oculi sunt quorum tum intētione, tū remissione, tū cōiectu, tū hilaritate, motus animorū significemus aptè cū genere ipso orationis. Est enim actio quasi sermo corporis: quo magis mēti cōgruēs esse debet. Oculos autē natura nobis, vt equo aut leoni iubas, caudā, aures, ad motus animorū declarādos

dedit. Quare in hac nostra actione secũdum vocẽ vultus valet : is autem oculis gu-
bernatur. Atque in iis omnibus quæ sunt actionis, inest quædam vis à natura data,
quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maximè commouentur.
Verba enim neminem mouent, nisi eum qui eiusdem linguæ societate coniunctus
est, sententiǽque sæpe acutæ, non acutorum hominum sensus præteruolant : actio 114
quæ præ se motum animi fert, omnes mouet: iisdem enim omnium animi motibus
concitantur, & eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in se ipsi iudicãt. Ad actionis
autem vsum atque laudem maximam sine dubio partem vox obtinet: quæ primùm
est optanda nobis, deinde quæcunque erit, ea tuenda: de quo illud iam nihil ad hoc
præcipiendi genus, quemadmodum voci seruiatur, equidem magnopere censeo ser-
uiendum. Sed illud videtur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere, quòd,
vt dixi paulò antè, plurimis in rebus, quod maximè est vtile, id nescio quo pacto etiã
decet maximè. Nam ad vocem in dicendo obtinendam nihil est vtilius quàm cre-
bra mutatio, nihil perniciosius quàm effusa sine intermissione contentio. Quid? ad
aures nostras, & actionis suauitatem, quid est vicissitudine & varietate & commuta-
tione aptius? Itaque idem Gracchus, quod potes audire Catule ex Licinio cliẽte tuo 115
literato homine, quem seruum sibi ille habuit ad manum, cũ eburneola solitus est
habere fistula, qui staret occultè post ipsum cùm cõcionaretur, peritum hominem,
qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à cõtentio-
ne reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis
cùm diligentiam, tum etiam doctrinam & scientiam. Ego verò, inquit Crassus, ac
doleo quidem illos viros in eam fraudem in Repub. esse delapsos, quanquam ea tela
texitur, & ea incitatur in ciuitate ratio viuendi, ac posteritati ostẽditur, vt eorum ci-
uium quos nostri patres non tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte obsè-
cro, inquit, Crasse, Iulius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer, cuius ego
nondum planè rationem intelligo. In omni voce, inquit Crassus, est quiddam me-
dium, sed suum cuique voci: hinc gradatim ascẽdere vocem, vtile & suaue est. Nam
à principio clamare, agreste quiddam est: sed illud idem ad firmãdam vocem est sa- 116
lutare. deinde est quoddam contentionis extremum, quod tamen inferius est quàm
acutissimus clamor: quò te fistula progredi nõ sinet, & tamen ab ipsa contẽtione re-
uocabit. Est item cõtrà quiddam in remissione grauissimum, ad quod tanquã sono-
rũ gradibus descenditur. Hæc varietas, & hic per omnes sonos vocis cursus, & se tue-
bitur, & actioni afferet suauitatem : sed fistulatorem domi relinquetis, sensum hu-
ius consuetudinis vobiscum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non vt volui, sed
vt me temporis angustiæ coegerunt: scitum est enim, causam conferre in tempus,
cùm afferre plura si cupias, non queas. Tu verò, inquit Catulus, collegisti omnia,
quantum ego possum iudicare, ita diuinitus, vt non à Græcis didicisse, sed eos ipsos
hæc docere posse videare. Me quidem istius sermonis participem factũ esse gaudeo,
ac vellem vt meus gener sodalis tuus Hortensius affuisset : quem quidem ego con-
fido omnibus istis laudibus quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et 117
Crassus, Fore dicis? inquit : ego verò esse iam iudico, & tum iudicaui, cùm me con-
sule in senatu causam defendit Africæ, nupérque etiam magis cùm pro Bithyniæ re-
ge dixit. Quamobrem rectè vides Catule : nihil enim isti adolescenti neque à natu-
ra, neque à doctrina deesse sentio, quo magis est tibi Cotta & tibi Sulpiti vigilãdum
ac laborandum: non enim ille mediocris orator in nostram quasi succrescit ætatem,
sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari.
cui quanquam faueo, tamen illum ætatis suæ præstare cupio: vobis verò illum tanto
minorem præcurrere vix honestum est. Sed iam surgamus, inquit, nósque curemus,
& aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros curámque laxemus.

M. Tullii Ciceronis De claris oratoribus liber, qvi dicitvr Brvtvs.

1 Cvm è Cilicia decedens Rhodũ venissem,& eò mihi de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione omnium maiorem animo cepi dolorem. Nam & amico amisso,cùm consuetudine iucunda, tum multorum officiorum cóiunctione me priuatum videbam, & interitu talis auguris dignitatem nostri collegii diminutã dolebam:qua in cogitatione & cooptatum me ab eo in collegium recordabar,in quo iuratus iudicium dignitatis meæ fecerat:& in auguratum ab eodem:ex quo augurum institutis in parentis eum loco colere debebam. Augebam e-
2 tiam molestiam, quòd magna sapientium ciuium bonorúmque penuria, vir egregius,coniunctissimúsque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reip. tempore extinctus,& authoritatis & prudentiæ suæ triste nobis desyderium reliquerat:dolebámque quòd non,vt plerique putabant,aduersarium aut obtrectatorẽ laudum mearum, sed socium potius & consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim si in leuiorum artium studio memoriæ proditum est, poetas nobiles poetarũ æqualium morte doluisse:quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius,quàm omnino aduersarium non habere:cùm præsertim nó modò nunquam sit aut illius à me cursus impeditus,aut ab illo meus,sed contrà semper,
3 alter ab altero adiutus & communicando, & monendo, & fauendo. Sed quoniam perpetua quadã fælicitate vsus ille cessit è vita,suo magis quàm suorum ciuiũ tempore,& tum occidit,cũ lugere facilius remp. posset si viueret,quàm iuuare: vixítque tam diu,quàm licuit in ciuitate bene beateq; viuere:nostro incómodo detrimẽtoq;, si est ita necesse,doleamus : illius verò mortis opportunitatem beneuolentia potius quàm misericordia prosequamur, vt quotiescunque de clarissimo & beatissimo viro cogitemus,illum potius quàm nosmetipsos diligere videamur. Nam si id dolemus,quòd eo iã frui nobis non licet,nostrũ est id malum,quod modicè feramus,ne id non ad amicitiam,sed ad domesticam vtilitatem referre videamur:sin,tanquã illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit,angimur,summam eius fælicitatem non satis grato animo interpretamur. Etenim si viueret Q. Hortensius,cætera fortasse desyderaret vnà cum reliquis bonis & fortibus ciuibus: hũc autem & præter cæteros, aut cũ pau-
4 cis sustineret dolorem,cùm forũ pop. Ro. quod fuisset quasi theatrũ illius ingenii, voce erudita,& Romanis Græcisque auribus digna,spoliatũ atque orbatum videret. Equidẽ angor animo, non cósilii,non ingenii, non authoritatis armis egere remp. quæ didicerã tractare,quibúsque me assuefecerã,quæque erant propria cũ præstantis in rep.viri,tum bene moratæ & bene cóstitutæ ciuitatis. Quòd si fuit in rep. tempus vllum, cùm extorquere arma posset è manibus iratorum ciuium boni ciuis authoritas & oratio,tum profectò fuit,cũ patrocinium pacis exclusum est aut terrore hominũ,aut timore. Ita nobismetipsis accidit,vt quanquã essent multo magis alia lugẽda,tamen hoc doleremus,quòd quo tẽpore ætas nostra perfuncta rebus amplissimis tanquã in portũ cófugere deberet,nó inertiæ,neq; desidiæ,sed otii moderati atq; honesti:cúmq; ipsa oratio iã nostra canesceret,haberétq; suã quandã maturitatem,
5 & quasi senectutẽ,tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsiqui didicerãt eis vti gloriose,quemadmodũ salutariter vterentur,nó reperiebant. Itaq; ii mihi videntur fortunatè beateq; vixisse,cũ in cæteris ciuitatibus, tũ maximè in nostra,quibus quũ authoritate,rerúmq; gestarũ gloria,tum etiã sapientiæ laude perfrui licuit. Quorũ memoria & recordatio in maximis nostris grauissimisq; curis iucũda sanè fuit, cùm in eã nuper ex sermone quodã incidissemus. Nã cũ inambularẽ in Xysto,& essem otio-

ſus domi, M. ad me Brutus, vt conſueuerat, cum Tito Pōponio venerat, homines cū
inter ſe cōiuncti, tū mihi ita chari, itáque iucūdi, vt eorū aſpectu omnis quæ me an-
gebat de rep. cura cōſederit. Quos poſtquam ſalutaui, Quid vos, inquā, Brute & At-
tice, núcquid tandē noui? Nihil ſanè, inquit Brutus, quod quidē aut tu audire velis,
aut ego pro certo dicere audeā. Tū Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, vt de 6
Rep. eſſet ſilentiū, & aliquid audiremus potius ex te, quàm te afficeremus vlla mole-
ſtia. Vos verò, inquā, Attice, & præſentem me cura leuatis, & abſenti magna ſolatia
dediſtis: nam veſtris primùm literis recreatus, me ad priſtina ſtudia reuocaui. Tum
ille, Legi, inquit, perlubēter epiſtolam quam ad te Brutus miſit ex Aſia, qua mihi vi-
ſus eſt & monere te prudenter, & cōſolari amiciſſimè. Rectè, inquam, eſt viſus: nā
me iſtis ſcito literis ex diuturna perturbatione totius valetudinis tanquā ad aſpiciē-
dam lucem eſſe reuocatum. Atque vt poſt Cannenſem illam calamitatē primū Mar-
celli ad Nolam prælio pop. ſe Rom. erexit, poſteáque proſperæ res deinceps multæ
conſecutæ ſunt: ſic poſt rerum noſtrarū & communium grauiſſimos caſus nihil an-
te epiſtolam Bruti mihi accidit quod vellē, aut quod aliqua ex parte ſolicitudines al-
leuaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certè, & capio magnum fru- 7
ctū, ſi quidem quod volui tanta in re cōſecutus ſum: ſed ſcire cupio quæ te Attici li-
teræ delectauerint. Iſtæ verò, inquam, Brute non modò delectationē mihi, ſed etiam,
vt ſpero, ſalutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandē genus iſtuc tam
præclarum literarū fuit? An mihi potuit, inquam, eſſe aut gratior vlla ſalutatio, aut
ad hoc tempus aptior, quàm illius libri, quo me hic affatus quaſi iacentem excitauit?
Tū ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iſte omnē rerum memoriā breuiter, &, vt mi-
hi quidē viſum eſt, perdiligenter complexus eſt? Iſtum ipſum, inquā, Brute dico li-
brum mihi ſaluti fuiſſe. Tum Atticus, Optatiſſimum mihi quidem eſt quod dicis:
ſed quid tandē habuit liber iſte, quod tibi aut nouum, aut tanto vſui poſſet eſſe? Ille
verò & noua, inquam, mihi quidem multa, & eam vtilitatem quā requirebam: vt ex-
plicatis ordinibus temporū, vno in conſpectu omnia viderē: quæ cū ſtudioſe tracta- 8
re cœpiſſem, ipſa mihi tractatio literarum ſalutaris fuit, admonuítque, Pomponi, vt
à te ipſo ſumerem aliquid ad me reficiendum, téque remunerandum, ſi non pari, at
grato tamen munere: quāquam illud Heſiodium laudatur à doctis, quod eadē men-
ſura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, ſi poſſis. Ego autem volun-
tatem tibi profectò emetiar, ſed rem ipſam nōdum poſſe videor, idque vt ignoſcas,
à te peto. Nec enim ex nouis (vt agricolæ ſolēt) fructibus eſt, vnde tibi reddam quod
accepi: ſic omnis fœtus repreſſus, exuſtúſque flos ſiti veteris vbertatis exaruit: nec ex
conditis, qui iacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui penè ſolis patuit,
obſtructus eſt. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto & derelicto ſolo, quod ita
diligenter colemus, vt impendiis etiam augere poſſimus largitatē tui muneris, mo-
dò idē noſter animus efficere poſſit quod ager, qui cùm multos annos quieuit, vbe-
riores afferre fruges ſolet. Tū ille, Ego verò & expectabo ea quæ polliceris, nec exi- 9
gā niſi tuo cōmodo, & erūt mihi pergrata ſi ſolueris. Mihi quoque, inquit Brutus,
& expectāda ſunt ea quæ Attico polliceris, etſi fortaſſe ego à te huius volūtarius pro-
curator petam, quod ipſe cui debes, incōmodo exacturum negat. At verò, inquam,
tibi ego Brute non ſoluā, niſi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius
petitio ſit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere iſtuc quidē auſus
ſim: nam hunc qui negat, video flagitatorem non illum quidem tibi moleſtum, ſed
aſſiduum tamen & acrem fore. Tum Pomponius, Ego verò, inquit, Brutum nihil
mentiri puto. Videor enim iam te auſurus eſſe appellare, quoniam longo interuallo
modò primū animaduerti paulò te hilariorē. Itaque quoniā id quod mihi deberetur,
ſe exacturū profeſſus eſt, quod huic debes, ego à te peto. Quidnā id? inquā. Vt ſcri-
bas, inquit, aliquid. iampridem enim conticuerunt tuæ literæ. Nam vt illos de rep. 10

libros edidisti, nihil à te sanè postea accepimus, eísque nosmetipsi ad rerum natura-
lium memoriam comprehendendam impulsi atque incensi sumus. Sed illa cũ po-
teris, atque vt possis, rogo. Nunc verò, inquit, si es animo vacuo, expone nobis quod
quærimus. Quidnam est id? inquam. Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de
oratoribus, quando esse cœpissent, qui etiam, & quales fuissent. Quẽ ego sermonem
cùm ad Brutum tuum, vel nostrũ potius detulissem, magnopere hic audire se velle
dixit. Itaque hunc elegimus diem, cùm te sciremus esse vacuum. Quare si tibi est
commodum, ede illa quæ cœperas, & Bruto, & mihi. Ego verò, inquam, si potuero
faciam vobis satis. Poteris, inquit: relaxa modò paulum animũ, aut sanè (si potes) li-
11 bera. Nẽpe igitur hinc tum Põponi ductus est sermo, quòd erat à me mẽtio facta,
causam Deiotari fidelissimi atque optimi regis ornatissimè & copiosissimè à Bruto
me audisse defensam. Scio, inquit, ab isto initio tractũ esse sermonẽ, téque Bruti do-
lentem vicem, quasi defleuisse iudiciorum vastitatem, & fori. Feci, inquam, istuc
quidem, & sæpe facio. Nam mihi Brute in te intuenti, crebrò in mentem venit vere-
ri, ecquodnam curriculum aliquãdo sit habitura tua & natura admirabilis, & exqui-
sita doctrina, & singularis industria. Cùm enim in maximis caussis versatus esses, & cũ
tibi ætas nostra iam cederet, fascésque summitteret, subitò in ciuitate cùm alia ceci-
derunt, tùm etiam ea ipsa de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum
ille, Cæterarum rerum causa, inquit, istuc & doleo, & dolendum puto: dicẽdi autem
me non tam fructus & gloria, quàm studiũ ipsum exercitatióque delectat: quod mi-
hi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo potest, nisi
12 qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ veræ dat operam, dat prudentiæ, qua
ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quisquam potest. Præclarè, in-
quã, Brute dicis: eóque magis ista dicendi laude delector, quòd cætera quæ sunt quõ-
dam habita in ciuitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse a-
dipisci, aut adeptum putet: eloquentem neminem video factum esse victoria. Sed
quò facilius sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus. Cùm idem placuisset il-
lis, tum in pratulo propter Platonis statuam consedimus. Hîc ego, Laudare igitur
eloquentiam, & quanta vis sit eius, expromere, quantámque iis qui sint eam conse-
cuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium.
Hoc verò sine vlla dubitatione cõfirmauerim, siue illa arte pariatur aliqua, siue exer-
citatione quadam, siue natura, rem vnam esse omnium difficillimam. Quibus enim
13 ex quinque rebus constare dicitur, earum vnaquæque est ars ipsa magna per sese.
Quare quinque artium concursus maximarum, quantam vim, quantámq; difficul-
tatem habeant, existimari potest. Testis est Græcia, quæ cum eloquentiæ studio sit
incensa, iamdiúque excellat in ea, præstétque cæteris, tamen omneis artes vetustio-
res habet, & multo antè non inuentas solùm, sed etiam perfectas, quàm hæc est à
Græcis elaborata dicendi vis, atque copia: in quam cũ intueor, maximè mihi occur-
runt, Attice, & quasi lucent Athenæ tuæ, qua in vrbe primùm se orator extulit, pri-
múmque etiam monumentis & literis oratio est cœpta mãdari: tamen ante Periclẽ,
cuius scripta quædã feruntur, & Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed iam
adultis fuerũt, litera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse
14 videatur. Quanquam opinio est, & eum qui multis annis ante hos fuerit Pisistratũ,
& paulo seniorem etiam Solonem, posteáque Clisthenem, multum, vt temporibus
illis, valuisse dicendo. Post hanc ætatem aliquot annis, vt ex Atticis monumẽtis po-
test perspici, Themistocles fuit, quem constat cùm prudentia, tum etiam eloquentia
præstitisse. Pòst Pericles, qui cùm floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit lau-
de clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis turbulẽtum illum quidẽ ciuem, sed
tamen eloquentẽ cõstat fuisse. Huic ætati suppares Alcibiades, Critias, Theramenes:
quibus tẽporibus quod dicẽdi genus viguerit, ex Thucydidis scriptis, qui ipse tũ fuit,

intelligi maximè poteſt:grãdes erant verbis,crebri ſententiis, compreſſione rerum
breues,& ob eam ipſam cauſam interdum ſubobſcuri. Sed vt intellectum eſt quan-
tam vim haberet accurata & facta quodammodo oratio, tum etiã magiſtri dicendi 15
multi ſubitò extiterunt:tũ Leontinus Gorgias, Thraſymachus Chalcedonius, Pro-
tagoras Abderites, Prodicus Chius, Hippias Elæus, in honore magno fuit, aliíque
multi temporibus eiſdem docere ſe profitebantur,arrogantibus ſanè verbis,quem-
admodum cauſa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri ſuperior poſſet. Iis
oppoſuit ſeſe Socrates,qui ſubtilitate quadam diſputandi refellere eorum inſtituta
ſolebat verbis.Huius ex vberrimis ſermonibus extiterunt doctiſſimi viri : primúm-
que tum philoſophia,nõ illa de natura quæ fuerat antiquior, ſed hæc in qua de bo-
nis rebus & malis,déque hominum vita & moribus diſputatur,inuẽta dicitur. quod
quoniam genus ab hoc quod propoſuimus, abhorret, philoſophos aliud in tempus
reiiciamus:ad oratores,à quibus digreſſi ſumus,reuertamur. Extitit igitur iam ſe-
nibus illis quos paulò antè diximus,Iſocrates(cuius domus cunctæ Græciæ quaſi lu-
dus quidã patuit,atque officina dicendi)magnus orator,& perfectus magiſter,quan- 16
quam forenſi luce caruit,intráque parietes aluit eam gloriam,quam nemo quidem
meo iudicio eſt poſtea conſecutus.is & ipſe ſcripſit multa præclarè, & docuit alios:
& cùm cætera melius quàm ſuperiores, tum primus intellexit etiam in ſoluta ora-
tione, dum verſum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere ſer-
uari.Ante hunc enim verborum quaſi ſtructura,& quædam ad numerum concluſio
nulla erat:aut ſiquando erat, nõ apparebat eam dedita opera eſſe quæſitam,quæ for-
ſitan laus ſit: veruntamen natura magis, tum caſu nonnunquam,quàm aut ratione
aliqua,aut obſeruatione fiebat.Ipſa enim natura circũſcriptione quadam verborum
comprehendit concluditque ſententiam: quæ cùm aptis conſtricta verbis eſt, cadit
etiam plerunque numeroſè.Nam & aures ipſæ quid plenum,quid inane ſit, iudicãt, 17
& ſpiritu quaſi neceſſitate aliqua verborum comprehenſio terminatur : in quo non
modò defici,ſed etiam laborare turpe eſt. Tum fuit Lyſias, ipſe quidẽ in cauſis fo-
renſibus non verſatus, ſed egregiè ſubtilis ſcriptor atque elegans, quem iam propè
audeas oratorem perfectum dicere:nam planè quidem perfectũ,& cui nihil admo-
dum deſit,Demoſthenẽ facilè dixeris. Nihil acutè inueniri potuit in eis cauſis quas
ſcripſit,nihil(vt ita dicam)ſubdolè,nihil verſutè,quod ille non viderit:nihil ſubtili-
ter dici,nihil preſſè,nihil enucleatè,quo fieri poſſit aliquid limatius:nihil cõtrà grã-
de,nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum grauitate, vel ſententiarum, quo
quicquam eſſet elatius.Huic Hyperides proximus,& AEſchines fuit,& Lycurgus, &
Dinarchus,& is cuius nulla extant ſcripta, Demades,aliíque plures. Hæc enim ætas
effudit hãc copiam,& vt opinio mea fert,ſuccus ille & ſanguis incorruptus vſque ad 18
hanc ætatem oratorum fuit,in qua naturalis ineſſet,non fucatus nitor.Phalereus e-
nim ſucceſſit eis ſenibus adoleſcẽs,erudìtiſſimus ille quidem horum omnium, ſed
non tam armis inſtitutus,quàm palæſtra:itaque delectabat magis Athenienſes,quàm
inflammabat:proceſſerat enim in ſolem & puluerem,non vtè militari tabernaculo,
ſed vt è Theophraſti doctiſſimi hominis vmbraculis. Hic primus inflexit orationẽ,
& eam mollem teneràmque reddidit: & ſuauis,ſicut fuit,videri maluit, quàm gra-
uis: ſed ſuauitate ea qua perfunderet animos, nõ qua perfringeret:& tantùm vt me-
moriam cõcinnitatis ſuæ,non(quemadmodum de Pericle ſcripſit Eupolis)cum de-
lectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorũ à quibus eſſet auditus. Vidéſne
igitur vt in ea ipſa vrbe in qua & nata & alta ſit eloquentia,quàm ea ſerò prodierit in
lucem?Siquidem ante Solonis ætatẽ & Piſiſtrati, de nullo vt diſerto memoriæ pro- 19
ditum eſt. At hi quidem, vt populi Rom. ætas eſt, ſenes : vt Athenienſium ſecu-
la numerantur,adoleſcentes debent videri. Nam etſi Seruio Tullo regnante vigue-
runt,tamen multo diutius Athenæ iam erant, quàm eſt Roma ad hodiernum diem:

nec tamen dubito quin habuerit vim magnam semper oratio. Neque enim iā Troicis temporibus tātum laudis in dicendo Vlyssi tribuisset Homerus, & Nestori, quorum alterum vim habere voluit, alterum suauitatem, nisi iam tum esset honos eloquentiæ: neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset: cuius etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina Lacedæmoniorum astricta legibus. Sed studium eius generis, maiórque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo seculo Themistocles insecutus est, vt apud nos, perantiquus: vt apud Athenienses, non ita sanè vetus. Fuit enim regnante iam Græcia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. nā bellum Volscorum illud grauissimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem ferè tempore quo Persarū bellum fuit, similísque fortuna clarissimorum virorum. Siquidem vterque cum ciuis egregius fuisset, populi ingrati pulsus iniuria, se ad hostes contulit, conatúmque iracundiæ suæ morte sedauit. nā etsi aliter est apud te Attice de Coriolano, concede tamen vt huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens, Tuo verò, inquit, arbitratu, quoniam quidem concessum est rhetoribus ementiri in historiis, vt aliquid dicere possint argutius. Vt enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam quem Thucydides, qui & Atheniēsis erat, & summo loco natus, summúsque vir, & paulò ætate posterior, tantum mortuum scripsit, & in Attica clàm humatum, addidit fuisse suspicionem veneno sibi consciuisse mortē: hūc isti aiunt, cùm taurum immolauisset, excepisse sanguinem patera, & eo poto mortuum concidisse. Hanc enim mortē rhetoricè & tragicè ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum. Quare quoniam tibi quadrat omnia fuisse in Themistocle paria & Coriolano, paterā quoq; à me sumas licet: præbebo etiam hostiam, vt Coriolanus sit planè alter Themistocles. Sit sanè, inquam, vt lubet de isto, & ego cautius posthac historiam attingam te audiēte, quem rerum Romanarum authorem laudare possum religiosissimū. Sed tum ferè Pericles Xantippi filius, de quo antè dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quanquam tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora Physico eruditus, exercitationē mentis à reconditis abstrusísque rebus ad causas forenses popularésque facilè traduxerat. Huius suauitate maximè hilaratæ sunt Athenæ, huius vbertatem & copiam admiratæ, eiusdem vim dicendi terrorémque timuerunt. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem propè perfectum tulit. Nec enim in constituentibus Remp. nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis, nasci cupiditas dicēdi solet. Pacis est comes, otiique socia, & iam bene constitutæ ciuitatis quasi alumna quædā eloquentia. Itaque ait Aristoteles, cùm sublatis in Sicilia tyrānis res priuatæ longo interuallo iudiciis repeterentur, tum primùm (quòd esset acuta illa gens, & controuersa natura) artem & præcepta Siculos Coracem & Tisiam conscripsisse. nā antea neminem solitū via nec arte: sed accuratè tamē, & de scripto plerosque dicere: scriptásque fuisse & paratas à Protagora rerum illustrium disputationes, quæ nunc communes appellantur loci. Quod idem fecisse Gorgiam, cùm singularum rerum laudes vituperationésque conscripsisset: quòd iudicaret hoc oratoris maximè proprium, rem augere posse laudando, vituperandóque rursus affligere. Huic Antiphontem Rhamnusium similia quædam habuisse conscripta, quo neminem vnquam melius vllam orauisse capitis causam, cùm se ipse defenderet, se audiente locuples author scripsit Thucydides. Nam Lysiam primò profiteri solitum artem esse dicendi: deinde quòd Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum scribere aliis cœpisse, artem remouisse. Similiter Isocratem primò artem dicendi esse negauisse, scribere autem aliis solitum orationes, quibus in iudiciis vterentur: sed cùm ex eo (quia quasi committeret cōtra legem, quo quis in iudicio circunueniretur) sæpe

ipse in iudicium vocaretur, orationes aliis destitisse scribere, totúmque se ad artes
componendas transtulisse. Et Græciæ quidem oratorum partus atque fonteis vi-
des: ad nostrorum annalium rationem veteres, ad ipsorum sanè recentes. Nam an-
tequam delectata est Atheniensium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memora-
bilia & in domesticis, & bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat com-
mune Græciæ, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argiuum oratorem, aut
Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda
docto homine suspicari libet. Lacedæmonium verò vsq; ad hoc tempus audiui fuis-
se neminem. Menelaum ipsum dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca
dicentem. Breuitas autem laus est interdum in aliqua parte dicẽdi, in vniuersa elo-
quentia laudem non habet. At verò extra Græciam magna dicendi studia fuerunt,
maximíque huic laudi habiti honores illustre oratorum nomen reddiderunt. Nam
vt semel è Piræeo eloquentia euecta est, omnes peragrauit insulas, atq; ita peregri- 15
nata tota Asia est, vt se externis oblineret moribus, omnémque illam salubritatem
Atticæ dictionis quasi sanitatem perderet, ac loqui penè dedisceret. Hinc Asiatici
oratores non contemnendi quidem nec celeritate nec copia, sed parum pressi, & ni-
mis redundantes, Rhodii saniores, & Atticorum similiores. Sed de Græcis hactenus.
etenim hæc ipsa forsitan fuerunt non necessaria. Tũ Brutus, Ista verò, inquit, quàm
necessaria fuerint, non facilè dixerim: iucunda certè mihi fuerũt, neque solùm non
longa, sed etiam breuiora quàm vellem. Optimè inquã: sed veniamus ad nostros,
de quibus difficile est plus intelligere, quàm quantum ex monumentis suspicari li-
cet. Quis enim putet aut celeritatẽ ingenii Lucio Bruto illi nobilitatis vestræ prin-
cipi defuisse? qui de matre suauianda ex oraculo Apollinis tam acutè argutéque con- 16
iecerit, qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit, qui potentissimum
regem, clarissimi regis filium expulerit, ciuitatémque perpetuo dominatu liberatam
magistratibus annuis, legibus, iudiciísque deuinxerit, qui collegæ suo imperium ab-
rogauerit, vt è ciuitate regalis nominis memoriam tolleret: quod certè effici nõ po-
tuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos,
cùm plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium consedisset, eúmque mon-
tem qui Sacer appellatus est, occupauisset, M. Valerium dictatorem dicẽdo sedauisse
discordias, eíque ob eam rem honores amplissimos habitos, & eũ primum ob eam
ipsam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitũ arbitror
non aliquid potuisse dicẽdo, qui post decemuiralem inuidiam plebem in patres in-
citatam, legibus & concionibus suis mitigauerit. Possumus Appiũ Claudium suspi- 17
cari disertum, quia senatum iamiam inclinatum, à Pyrrhi pace reuocauerit. Possu-
mus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captiuis recuperãdis missus orator: T. Co-
runcanum, quòd ex pontificum commentariis longè plurimum ingenio valuisse
videatur: M. Curium, quòd is Trib. pleb. interrege Appio Cæco diserto homine co-
mitia contra leges habente, cùm de plebe Consulem non accipiebat, patres antè au-
ctores fieri coegerit: quòd fuerit permagnum, nondum lege Menia lata. Licet ali-
quid etiam de M. Popilii ingenio suspicari, qui cùm Cos. esset, eodémq; tempore sa-
crificium publicum cum læna faceret, quòd erat flamen Carmentalis, plebis contra
patres concitatione & seditione nuntiata, vt erat læna amictus, ita venit in concio-
nem, seditionémque cùm authoritate, tum oratione sedauit. Sed eos oratores habi-
tos esse, aut omnino tum vllum eloquentiæ præmium fuisse, nihil sanè mihi legisse 18
videor, tantummodo coniectura ducor ad suspicãdum. Dicitur etiam C. Flaminius,
is qui Trib. pleb. legem de agro Gallico & Piceno viritim diuidẽdo tulerit, qui Cos.
apud Thrasimenũ sit interfectus, ad populum valuisse dicẽdo. Quintus etiam Maxi-
mus Verrucosus orator habitus est temporibus illis: & Q. Metellus, is qui bello Pu-
nico secundo cum L. Veturio Philone Consul fuit. Quẽ verò extet, & de quo sit me-

moriæ proditum eloquẽtem fuiſſe,& ita eſſe habitum,primus eſt M.Cornelius Cethegus,cuius eloquentiæ eſt author,& idoneus quidém mea ſententia, Q. Ennius, præſertim cùm & ipſe eum audiuerit,& ſcribat de mortuo:ex quo nulla ſuſpicio eſt, amicitiæ cauſa eſſe mentitum.Eſt igitur ſic apud illum in nono(vt opinor)annali,

Additur orator Cornelius ſuauiloquenti
Ore Cethegus Veturio collega Philoni
Filius,- & oratorem appellat,& ſuauiloquentiam tribuit : quæ nunc quidem non tam eſt in pleriſque: latrant enim iam quidam oratores,non loquuntur , ſed eſt ea laus eloquentiæ certè maxima.

-Is dictus ollis popularibus olim,
Qui tum viuebant homines,atque æuum agitabant,
Flos delibatus populi.-

Probè veró.Vt enim hominis decus ingenium,ſic ingenii ipſius lumen eſt eloquentia : qua virum excellentem præclarè tum illi homines florem populi eſſe dixerunt,

-Suadæque medulla. [illegible] quam vocant Græci,cuius effector eſt orator,hãc ſuadam appellauit Ennius:eius autem Cethegum medullam fuiſſe vult,vt quam deam in Periclis labris ſcripſit Eupolis ſeſſitauiſſe, huius hic medullã noſtrum oratorem fuiſſe dixerit.At hic Cethegus Cos.cũ P.Tuditano fuit bello Punico ſecundo,Quæſtórque his conſulibus M. Cato, modò planè annis C X L ante me conſulem:& id ipſum niſi vnius eſſet Ennii teſtimonio cognitũ,hunc vetuſtas,vt alios fortaſſe multos,obliuione obruiſſet. Illius autẽ ætatis qui ſermo fuerit, ex Næuianis ſcriptis intelligi poteſt.His enim conſulibus,vt in veteribus commentariis ſcriptum eſt, Næuius eſt mortuus:quanquam Varro noſter diligentiſſimus inueſtigator antiquitatis putat in hoc erratum,vitámque Næuii producit longius. Nam Plautus P. Claudio, L.Porcio,viginti annis poſt illos quos antè dixi Coss.mortuus eſt,Catone Cenſore. Hunc igitur Cethegum conſecutus eſt ætate Cato,qui annis I X poſt eum fuit Cos. eum nos vt perueterem habemus,qui L.Martio,M. Manilio Coss. mortuus eſt annis L X X X I I I ipſis ante me conſulem. Nec veró habeo quenquam antiquiorẽ, cuius quidem ſcripta proferenda putem,niſi quem Appii Cæci oratio hæc ipſa de Pyrrho,& nónullæ mortuorum laudationes fortè delectant: & hercules hæ quidem extant.Ipſæ enim familiæ ſua quaſi ornamenta ac monumenta ſeruabant,& ad vſum, ſiquis eiuſdem generis occidiſſet, & ad memoriam laudum domeſticarũ, & ad illuſtrandam nobilitatem ſuam : quanquam his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarũ eſt facta mendoſior. Multa enim ſcripta ſunt in eis,quæ facta nõ ſunt,falſi triumphi,plures cõſulatus,genera etiam falſa, & ad plebem tranſitiones, cũ homines humiliores in alienum eiuſdem nóminis infunderentur genus:vt ſi ego me à M. Tullio eſſe dicerem,qui Patricius cum Ser. Sulpitio Cos. anno decimo poſt exactos reges fuit.Catonis autem orationes nõ minus multæ ferè ſunt,quàm Attici Lyſiæ,cuius arbitror plurimas eſſe. Eſt enim Atticus, quoniam certè Athenis eſt & natus & mortuus,& functus omni ciuium munere:quanquam Timæus eum quaſi Licinia & Mutia lege repetit Syracuſas: & quodammodo eſt nonnulla in his etiam inter ipſos ſimilitudo:acuti ſunt,elegantes,faceti,breues. Sed ille Græcus ab omni laude fœlicior.Habet enim certos ſui ſtudioſos,qui tam habitus corporis opimos quàm gracilitates conſectentur,quos valetudo(modò bona ſit)tenuitas ipſa delectat.quãquam in Lyſia ſunt ſæpe etiam lacerti,ſic vt & fieri nihil poſſit valẽtius: verùm eſt certè genere toto ſtrigoſior,ſed habet tamẽ ſuos laudatores,qui hac ipſa eius ſubtilitate admodum gaudeant.Catonem veró quis noſtrorum oratorum,qui quidẽ nunc ſunt, legit?aut quis nouit omnino?At quem virum,dii boni! mitto ciuẽ,aut ſenatorem, aut imperatorem: oratorem enim hoc loco quærimus.Quis illo grauior in laudando?acerbior in vituperando?in ſententiis argutior?in docendo ediſſerendóque ſub-

tilior? Refertæ ſunt orationes amplius centum quinquaginta, (quas quidem adhuc
inuenerim, & legerim) & verbis & rebus illuſtribus: licet ex his eligant ea quæ nota-
tione & laude digna ſint, omnes oratoriæ virtutes in eis reperientur. Iam verò Ori- 33
gines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? Amatores huic de-
ſunt, ſicuti multis iam antè ſeculis, & Philiſto Syracuſio, & ipſi Thucydidi. Nam vt
horum conciſis ſententiis, interdum etiam non ſatis apertis cùm breuitate, tum ni-
mio acumine, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis ſuæ, quod idem
Lyſiæ Demoſthenes: ſic Catonis luminibus obſtruxit hæc poſteriorum quaſi exag-
gerata altius oratio. Sed & in noſtris inſcitia eſt, quòd ii ipſi qui in Græcis antiquita-
te delectantur, eaque ſubtilitate quam Atticam appellant, hác in Catone non noue-
runt quidem: Hyperidæ volunt eſſe, & Lyſiæ: laudo. ſed cur nolunt Catonis? Attico
genere dicendi ſe gaudere dicunt. ſapienter id quidem, atque vtinam imitarentur,
nec oſſa ſolùm, ſed etiam ſanguinem: gratum eſt tamen quod volunt. Cur igitur Ly-
ſias & Hyperides amatur, cùm penitus ignoretur Cato? Antiquior eſt huius ſermo, &
quædam horridiora verba. ita enim tum loquebantur. Id muta quod tum ille non po- 34
tuit, & adde numeros, & aptior ſit oratio: ipſa verba compone, & quaſi coagmenta,
quod ne Græci quidem veteres factitauerunt: iam neminem antepones Catoni. Or-
nari orationem Græci putant, ſi verborum immutationibus vtantur, quos appellant
τρόπους: & ſententiarum orationiſque formis, quæ vocant σχήματα: non veriſimile eſt
quàm ſit in vtroque genere & creber & diſtinctus Cato. Nec verò ignoro nondum
eſſe ſatis politum hunc oratorem, & quærendum eſſe aliquid perfectius: quippe cùm
ita ſit ad noſtrorum temporum rationem vetus, vt nullius ſcriptum extet dignum
quidem lectione, quod ſit antiquius, ſed maiore honore in omnibus artibus, quàm
in hac vna dicendi verſatur antiquitas. Quis enim eorum qui hæc minora animad-
uertunt, non intelligit Canachi ſigna rigidiora eſſe, quàm vt imitentur veritatem?
Calamidis dura illa quidem, ſed tamen molliora quàm Canachi. Nondum Myronis 35
ſatis ad veritatem adducta, iam tamen quæ non dubites pulchra dicere. Pulchriora
etiam Polycleti, & iam planè perfecta, vt mihi quidem videri ſolét. Similis in pictu-
ra ratio eſt, in qua Zeuxim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum qui non ſunt vſi
plus quàm quatuor coloribus, formas & lineamenta laudamus. At in AEtione, Ni-
comacho, Protogene, Apelle, iam perfecta ſunt omnia, & neſcio an reliquis in rebus
omnibus idem eueniat. Nihil eſt enim ſimul & inuentum & perfectum. Nec dubi-
tari debet quin fuerint ante Homerum poetæ: quod ex eis carminibus intelligi po-
teſt, quæ apud illum & in Phæacum & in procorum epulis canuntur. Quid, noſtri
veteres verſus vbi ſunt,

" -Quos olim Fauni, vateſque canebant?
" Cùm neque Muſarum ſcopulos quiſquam ſuperarat,
" Nec dicti ſtudioſus erat Ante hunc,

ait ipſe de ſe, nec mentitur in gloriando. ſic enim ſeſe res habet: nam & Odyſſea la- 36
tina eſt, ſic tanquam opus aliquod Dædali, & Liuianæ fabulæ nó ſatis dignæ quæ ite-
rum legantur. Atque hic Liuius, qui primus fabulam, C. Clodio Cæci filio, & M. Tu-
ditano Coss. docuit, anno ipſo antè quàm natus eſt Ennius, poſt Romam conditam
autem CCCC.X. vt hic ait, quem nos ſequimur: eſt enim inter ſcriptores de nume-
ro annorum controuerſia. Accius autem à Q. Maximo quintùm conſule captum
Tarento ſcripſit Liuium annis XXX, poſtquam eú ſabulam docuiſſe & Atticus ſcri-
bit, & nos in antiquis commētarijs inuenimus. Docuiſſe autem fabulam annis poſt
XI, C. Cornelio, Q. Minutio Coss. ludis Iuuentatis, quos Salinator Senēſi prælio vo-
uerat. In quo tantus error Accii fuit, vt his Coss. XL annos natus Ennius fuerit: cui
cùm æqualis fuerit Liuius, minor fuit aliquanto is qui primus fabulam dedit, quàm
ii qui multas docuerant ante hos Coss. & Plautus, & Næuius. Hæc ſi minus apta vi- 37

dentur huic sermoni Brute, Attico assigna, qui me inflammauit studio illustriũ hominum ætates & tẽpora persequendi. Ego verò, inquit Brutus, & delector ista quasi notatione temporum, & ad id quod instituisti, oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto. Rectè, inquam, Brute intelligis, atque vtinam extarent illa carmina, quæ multis seclis ante suam ætatem in epulis esse cantitata à singulis conuiuis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato: tamẽ illius quem in vatibus & Faunis enumerat Ennius, & bellum Punicum quasi Myronis opus delectat. Sit Ennius sanè, vt est certè perfectior: qui si illum, vt simulat, contemneret, non omnia bella persequens, primũ illud Punicum acerrimum bellũ reliquisset. Sed ipse dicit cur id faciat, -Scripsere(inquit) alii rem Versibus. & luculẽtè quidẽ scripserũt, etiã si minus quàm tu, polité. Nec verò tibi aliter videri debet qui à Næuio vel sumpsisti multa, si fateris: vel si negas, surripuisti. Cũ hoc Catone grãdiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cũ superiore Aphricano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantẽ fuisse. filius quidẽ eius, is qui hunc minorẽ Scipionẽ à Paulo adoptauit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus: indicant cùm oratiunculæ, tum historia quædã Græca scripta dulcissimè. Numeróque eodem fuit Sex. AElius, iuris quidem ciuilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendũ paratus. De minoribus autem C. Sulpitius Gallus, qui maximè omnium nobilium Græcis literis studuit: ísque & oratorum in numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus atque elegans. Iam enim erat vnctior quædam splendidiórque consuetudo loquendi. Nam hoc Prætore ludos Apollini faciente, cùm Thyestẽ fabulam docuisset, Q. Martio, Cn. Seruilio Coss. mortẽ obiit Ennius. Erat iisdẽ tẽporibus T. Gracchus P. F. qui bis Cos. & Censor fuit, cuius est oratio Græca apud Rhodios, quem ciuem cùm grauem, tum etiam eloquẽtem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis Cos. & Censor fuit, habitum eloquentem. M. alium illius qui sacra acceperit, filium, dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo Cos. fuit, Q. Nobiliorẽ M. filium iã patrio instituto deditum studio literarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in AEtolia militauerat, ciuitate donauit, cùm Triumuir Coloniam deduxisset: & T. Annium Luscum huius Q. Fuluii collegam, nõ indisertũ dicunt fuisse. Atque etiam L. Paulus Aphricani pater personam principis ciuis facilè dicẽdo tuebatur. At verò etiam tum Catone viuo, qui annos quinque & L X X X natus excessit è vita, cùm quidem eo ipso anno contra Seruium Galbã ad populum summa contentione dixisset, quam etiam orationem scriptam reliquit. Sed viuo Catone minores natu multi vno tempore oratores floruerunt. Nã & A. Albinus, is qui Græcè scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, & literatus & disertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fuluius, & vnà Ser. Fabius Pictor, & iuris & literarum & antiquitatis bene peritus. Quintúsque Fabius Labeo fuit ornatus iisdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is cuius quatuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit accusante Aphricano, cuius & aliæ sunt orationes, & contra T. Gracchum exposita est in C. Fannii annalibus. Tum ipse L. Cotta veterator habitus, sed C. Lælius & P. Aphricanus in primis eloquentes, quorum extant orationes, ex quibus existimari de ingeniis oratorum potest. Sed inter hos ætate paulùm his antecedens sine controuersia Ser. Galba eloquentia præstitit: & nimirum is princeps ex Latinis illa oratorũ propria & quasi legitima opera tractauit, vt egrederetur à proposito ornandi causa, vt delectaret animos, aut permoueret, vt augeret rem, vt miserationibus, vt communibus locis vteretur: sed nescio quomodo huius, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores orationes sunt, & redolentes magis antiquitatem, quàm aut Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis. Itaque exaruerunt, vix iam vt appa-

reant. De ipsius Lælii & Scipionis ingenio, quanquam ea est iam opinio, vt pluri-
mum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. At oratio Lælii
de collegis, non melior quàm de multis quam voles, Scipionis: non quò illa Lælii
quicquam sit dulcius, aut quòd de religione dici possit augustius, sed multo tamen
vetustior & horridior ille quàm Scipio. & cùm sint in dicendo variæ voluntates, de-
lectari mihi magis antiquitate videtur, & lubenter verbis etiam vti paulo magis pri-
scis Lælius. Sed est mos hominum, vt nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam 42
vt ex bellica laude aspirare ad Aphricanum nemo potest, in qua ipsa egregium Vi-
riati bello reperimus fuisse Lælium: sic ingenii, literarum, eloquentiæ, sapientiæ de-
nique, etsi vtrique primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi cæte-
rorum iudicio solùm videtur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum
fuisse. Erat omnino tum mos, vt in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior:
vt faciles essent in suum cuique tribuendo. Memoria teneo Smyrnæ me ex P. Ruti-
lio Ruso audiuisse, cùm diceret adolescentulo se accidisse, vt ex S. C. P. Scipio & D.
Brutus (vt opinor) Coss. de re atroci magnáque quærerent. Nam cùm in sylua sua ita
facta cædes esset, notique homines interfecti, insimularetúrq; familia, partim etiam
liberi societatis eius quæ pecuaria de P. Cornelio, L. Mummio cẽsoribus redemisset,
decreuisse senatum vt de ea recognoscerent & statuerent Consules. causam pro pu- 43
blicanis accuratè, vt semper solitus esset, elegantérque dixisse Lælium. Cùm consu-
les re audita amplius de consilii sententia pronuntiauissent, paucis interpositis die-
bus, iterum Lælium multo diligentius meliúsque dixisse: iterúmque eodem modo
à consulibus rem esse prolatam: tum Lælium, cùm eum socii domum reduxissent,
egissentque gratias, & ne defatigaretur orauissent, locutum esse ita, se quæ fecisset,
honoris eorum causa studiose accuratéq; fecisse, sed se arbitrari causam illam à Ser.
Galba, quòd is in dicendo ornatior acriorque esset, grauius & vehementius posse de-
fendi. Itaque authoritate C. Lælii publicanos causam detulisse ad Galbam: illum au-
tem, quòd ei viro succedendum esset, verecundè & dubitanter recepisse: vnum quasi
comperendinatus medium diem fuisse, quem totum Galbam in consyderãda causa 44
componendáque posuisse: & cùm cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu so-
ciorum domum ad Galbam mane venisset, vt eum admoneret, & ad dicẽdi tempus
adduceret, vsque illum quoad ei nuntiatum esset consules descendisse, omnibus ex-
clusis, commentatum in quadam testudine cum seruis literatis fuisse, quibus aliud
dictare eodem tempore solitus esset. interim cùm esset ei nuntiatum tempus esse,
exisse in ædes eo colore, & iis oculis, vt egisse causam, non commentatum putares.
Addebat etiã, id quod ad rem pertinere putabat, scriptores illos malè mulcatos exisse
cum Galba. Ex quo significabat illum non in agendo solùm, sed etiam in meditan-
do vehementem atque incensum fuisse. Quid multa? magna expectatione, plurimis
audientibus coram ipso Lælio sic illam causam tanta vi tantáque grauitate dixisse
Galbam, vt nulla ferè pars orationis silentio præteriretur. Itaq; multis querelis, mul- 45
táque miseratione adhibita, socios omnibus approbantibus illa die quæstione libera-
tos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cùm duæ summæ sint in orato-
re laudes, vna subtiliter disputandi ad docendum, altera grauiter agendi ad animos
audientium permouẽdos: multóque plus proficiat is qui inflammet iudicem, quàm
ille qui doceat: elegantiam in Lælio, vim in Galba fuisse. Quæ quidem vis tum ma-
ximè cognita est, cùm Lusitanis à Seruio Galba Prætore contra interpositam (vt exi-
stimabatur) fidem interfectis, T. Libone Tribuno pleb. populum incitante, & roga-
tionẽ in Galbam priuilegii similem ferente, summa senectute (vt antè dixi) M. Cato
legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationẽ in Origines suas retulit, pau-
cis antè quàm mortuus est an diebus, an mẽsibus? Tum igitur recusans Galba pro
sese, & populi Romani fidem implorãs, cùm suos pueros, tum C. Galli etiam filium

flens commendabat, cuius orbitas & fletus mirè miſerabilis fuit, propter recentem
46 memoriam clariſſimi patris: iſque ſe tum eripuit flamma, propter pueros miſericordia populi commota, ſicut idem ſcriptum reliquit Cato. Atque etiam ipſum Libonem nó infantem video fuiſſe, vt ex orationibus eius intelligi poteſt. Cùm hæc dixiſſem, & paulùm interquieuiſſem, Quid igitur, inquit, eſt cauſæ, Brutus, ſi tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mitari non poſſum in eis qui nihil omnino ſcripti reliquerunt. Nec enim eſt eadem, inquam, Brute, cauſa non ſcribendi, & non tam bene ſcribendi, quàm dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil ſcripſiſſe, ne domeſticus etiam labor accederet ad forenſem: pleræque enim ſcribuntur orationes habitæ iam non vt habeantur. Alios non laborare vt meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum ſcriptio: memoriam autem in poſterum ingenii ſui non deſyderant, cùm
47 ſe putant ſatis magnam adeptos eſſe dicendi gloriam, eámque etiam maiorem viſum iri, ſi in exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta non venerint. Alios, quòd melius putent dicere ſe poſſe quàm ſcribere, quod per ingenioſis hominibus neque ſatis doctis plerunque contigit, vt ipſi Galbæ: quem fortaſſe vis non ingenii ſolùm, ſed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebátque vt & incitata & grauis & vehemens eſſet oratio: dein cùm otioſus ſtylum prehenderat, motúſque omnis animi tanquam ventus hominem defecerat, flacceſcebat oratio: quod iis qui limatius dicendi conſectantur genus, accidere nó ſolet, propterea quòd prudentia nunquam deficit oratorem, qua ille vtens eodem modo poſſit & dicere, & ſcribere: ardor animi non ſemper adeſt, iſque cùm conſedit, omnis illa vis & quaſi flamma oratoris extinguitur. Hanc igitur ob cauſam videtur Lælii mens ſpirare e-
48 tiam in ſcriptis, Galbæ autem vis occidiſſe. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummii fratres, quorum extant amborum orationes: ſimplex quidem Lucius fuit, & antiquus: Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, ſed tamen aſtrictior: fuit enim doctus ex diſciplina Stoicorum. Multæ ſunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. & C. Aureliorum Oreſtarum, quos aliquo video in numero oratorum fuiſſe. P. etiam Popilius cùm ciuis egregius, tum non indiſertus fuit. C. verò filius eius diſertus. Caiúſque Tuditanus cùm omni vita atque victu excultus atque expolitus, tum eius elegans eſt habitum etiam orationis genus. Eodémque in genere eſt habitus is qui iniuria accepta fregit T. Gracchum patientia, ciuis in rebus optimis cóſtantiſſimus, M. Octauius. At verò M. AEmilius Lepidus, qui eſt Porcina dictus, iiſdem temporibus ferè quibus Galba, ſed paulò minor natu, & ſummus orator eſt habitus: & fuit, vt apparet ex orationibus, ſcriptor ſanè bonus.
49 Hoc in oratore Latino primùm mihi videtur & lenitas apparuiſſe illa Græcorum, & verborum comprehenſio, etiam artifex (vt ita dicam) ſtylus, Hunc ſtudioſè duo adoleſcentes ingenioſiſſimi & propè æquales C. Carbo & T. Gracchus audire ſoliti ſunt: de quibus iam dicendi locus erit, cùm de ſenioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit, qui ſummos honores, hómo per ſe cognitus, ſine vlla commendatione maiorum eſt adeptus. Tum L. Caſſius multum potuit, non eloquentia, ſed dicendo tamen, homo non liberalitate, vt alii, ſed ipſa triſtitia & ſeueritate popularis: cuius quidem legi tabellariæ M. Antius Briſo Trib. pleb. diu reſtitit, M. Lepido conſule adiuuante. Eáque res Publio Aphricano vituperationi fuit, quòd eius authoritate de ſententia deductus Briſo pu-
50 tabatur. Tum duo Cæpiones multum clientes conſilio & lingua, plus authoritate tamen & gratia ſubleuabát. Sed Pompeii ſunt ſcripta nec nimis extenuata (quanquam veterum eſt ſimilis) & plena prudentiæ. P. Craſſum valde probatum oratorem iiſdem ferè téporibus accepimus, qui & ingenio valuit & ſtudio, & habuit quaſdam etiam domeſticas diſciplinas. Nam & cum ſummo illo oratore Sergio Galba,

cuius C. filio filiam suam collocauerat, affinitate sese deuinxerat: & cùm esset P. Mutii filius, fratrémque haberet P. Scæuolam, domi ius ciuile cognouerat. In eo industriam constat summam fuisse, maximámque gratiam, cùm & consuleretur plurimum, & diceret. Horum ætatibus adiuncti duo C. Fannii, Caii Marci filii fuerunt: quorum C. filius, qui consul cum Domitio fuit, vnam orationem de sociis & nomine Latino contra Gracchum reliquit, sanè & bonam, & nobilem. Tum Atticus, Quid ergo? éstne ista Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat: alii à C. Persio literato homine scriptam esse aiebant, illo quem significat valde doctum esse Lucilius: alii multos nobiles, quod quisque potuisset, in illam orationem contulisse. Tum 51
ego, Audiui equidem ista, inquam, de maioribus natu, sed nunquam sum adductus vt crederem, eámque suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quòd Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset, oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omnium. sed nec eiusmodi est, vt à pluribus confusa videatur. vnus enim sonus est totius orationis, & idem stylus: nec de Persio reticuisset Gracchus, cùm & Fanius de Menelao Maratheno & de cæteris obiecisset, præsertim cùm Fannius nunquam sit habitus elinguis: nam & causas defensitauit, & tribunatus eius arbitrio & authoritate P. Aphricani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius M. F. C. Lælii gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior. Is soceri instituto (quem quia cooptatus in augurum collegium non erat, nó admodum diligebat, 52
præsertim cùm ille Q. Scæuolam sibi minorem natu generum prætulisset: cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiæ detulisse) Is tamen instituto Lælii Panætium audiuerat. Eius omnis in dicendo facultas, ex historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest: quæ neque nimis est infans, neque perfectè diserta. Mutius autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, vt de pecuniis repetundis contra T. Albutium: is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilis intelligétia, atque omni prudentiæ genere præstitit. L. Cælius Antipater scriptor (quemadmodum videtis) fuit, vt temporibus illis luculentus, iuris valde peritus, multorum etiam, vt L. Crassi, magister. Vtinam in Tiberio Graccho, Caióque Carbone talis mens ad Remp. bene gerédam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit: profectò nemo his viris gloria præstitisset. Sed eorum alter propter tur- 53
bulentissimum tribunatum (ad quem ex inuidia fœderis Numátini bonis iratus accesserat) ab ipsa Rep. est interfectus. Alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte voluntaria se à seueritate iudicum vindicauit. Sed fuit vterque summus orator, atque hoc memoria patrum teste dicimus. Nam & Carbonis & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiæque plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis literis eruditus. Nam semper habuit exquisitos è Græcia magistros: in eis iam adolescens Diophanem Mitylenæum Græciæ temporibus illis disertissimum: sed & breue tempus ingenii augendi & declarádi fuit. Carbo, quoad vita suppeditauit, est in multis iudiciis causísque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus fa- 54
miliaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & volubilem, & satis acrem, atque eundem & vehemétem, & valde dulcem & perfacetum fuisse dicebat: addebat industrium etiam & diligentem, & in exercitationibus comméntationibúsque multum operæ solitum esse ponere. Hîc optimus illis temporibus est patronus habitus, eóque forum tenente plura fieri iudicia cœperunt: nam & quæstiones perpetuæ hoc adolescéte constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt. L. enim Piso Tribunus pl. legem primus de pecuniis repetundis, Censorino & Manilio Coss. tulit. Ipse etiam Piso & causas egit, & multarum legum aut author aut dissuasor fuit: isque & orationes reliquit, quæ iam euanuerunt, & annales sanè exiliter scriptos: & iudicia populi quibus aderat Carbo, iam magis patro-

num desyderabant, tabella data: quam legem L. Cassius, Lepido & Mancino Coss. tu-
55 lit. Vester etiam D. Brutus M. filius, vt ex familiari eius L. Accio poeta sum audire so-
litus, & dicere non incultè solebat, & erat cùm literis Latinis, tum etiam Græcis, vt
temporibus illis, satis eruditus. quæ tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo L. Pauli
nepoti. Et verò ante maximum illum Scipionem, quo duce priuato T. Gracchus occi-
sus esset, cùm omnibus in rebus vehemētem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum
etiam P. Lentulus ille princeps, ad rempublicam duntaxat quod opus esset; satis ha-
buisse eloquentiæ dicitur. Iisdémque temporibus L. Furius Pilus perbene Latinè loqui
putabatur, literatiúsque quàm cæteri. P. Scæuola valde prudenter, & acutè: paulò etiam
copiosius. Nec multo minus prudenter M. Manilius. Appii Claudii volubilis, sed pau-
lò feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, & C. Cato Aphri-
cani sororis filius, mediocres oratores: etsi Flacci scripta sunt, sed vt studiosi litera-
56 rum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem: sed vt vita, sic ora-
tione etiam turbulentus M. Drusus C. F. qui in tribunatu C. Gracchum collegam ite-
rum tribunum fecit, vir & oratione grauis, & authoritate: eique proximè adiunctus C.
Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis Brute M. Pennus facilè agitauit in tribunatu
C. Gracchum paulùm ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido & L. Oreste Consulibus
Quæstor Gracchus, Tribunus Pennus, illius M. F. qui cum Q. AElio Cos. fuit: sed o-
mnia is summa sperans, ædilitius est mortuus. Nam de T. Flaminio quem ipse vidi, ni-
hil accepi, nisi Latinè diligenter locutum. Iis adiūcti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Ru-
tilius, C. Gracchus. De Scauro & Rutilio breuiter licet dicere, quorum neuter summi
oratoris habuit laudem, & vterque in multis causis versatus erat. In quibusdam lau-
57 dandis viris etiamsi maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria: quàquam
iis quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. Neque enim re-
fert videre quid dicendum sit, nisi id queas solutè & suauiter dicere: ne id quidem satis
est, nisi id quod dicitur, fit voce, vultu, motúque conditius. Quid dicam opus esse do-
ctrina? sine qua etiam siquid bene dicitur adiuuāte natura, tamen id quia fortuitò fit,
semper paratum esse non potest. In Scauri oratione sapientis hominis & recti grauitas
summa, & naturalis quædam inerat authoritas, non vt causam, sed vt testimonium di-
cere putares, cùm pro reo diceret. Hoc dicēdi genus ad patrocinia mediocriter aptum
videbatur, ad senatoriam verò sententiam, cuius erat ille princeps, vel maximè: signi-
ficabat enim non prudentiam solùm, sed quod maximè rem continebat, fidem. Habe-
58 bat hoc à natura ipsa, quod à doctrina nō facilè posset: quanquam huius quoque ipsius
rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. Huius & orationes sunt, & tres ad L. Fusidium
libri scripti de vita ipsius acta, sanè vtiles, quos nemo legit. at Cyri vitam & discipli-
nam legunt, præclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen
Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fusidius in aliquo patronorum numero
fuit. Rutilius autem in quodam tristi & seuero genere dicendi versatus est, & vterque
natura vehemens & acer. Itaque cùm vnà consulatum petiuissent, non ille solùm qui
repulsam tulerat, accusauit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam
absolutus Rutilium in iudicium vocauit, multáque opera, multáque industria Ruti-
lius fuit, quæ erat propterea gratior, quòd idem magnum munus de iure respondendi
sustinebat. Sunt eius orationes ieiunæ, multa præclara de iure, doctus vir, & Græcis li-
59 teris eruditus, Panætii auditor, propè perfectus in Stoicis, quorum peracutum, & artis
plenum orationis genus, sed tamen exile, nec satis populari assensioni accommodatū.
Itaque illa quæ propria est huius disciplinæ, philosophorum de se ipsorum opinio, fir-
ma in hoc vno & stabilis inuenta est: qui quanquam innocentissimus in iudicium vo-
catus esset (quo iudicio cōuulsam penitus scimus esse rempublicam) cùm essent eo tē-
pore eloquentissimi viri L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum adhibere neu-
trum voluit: dixit ipse pro sese, & pauca C. Cotta, quòd sororis erat filius, & is quidem

tamen vt orator,quanquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mutius enucleatè ille quidem,& politè,vt solebat,nequaquã autem ea vi atque copia,quam genus illud iudicii & magnitudo causæ postulabat.Habemus igitur in Stoicis otatoribus Rutiliũ,Scaurum iu antiquis:vtrunque tamen laudemus,quoniam per illos ne hæc quidem in ciuitate genera hac oratotia laude caruerunt.Volo enim vt in scena,sic etiam in foro,non eos modò laudari,qui celeri motu & difficili vtantur,sed eos etiã quos statarios appellant,quorum sit illa simplex in agendo veritas non molesta.Et quoniam Stoicorũ est facta mentio,Q.AElius Tubero fuit illo tempore L.Pauli nepos,nullo in oratorũ numero,sed vita seuerus, & congruens cum ea disciplina quam colebat, paulò etiam durior,qui quidem in triumuiratu iudicauerit contra P.Aphricani auunculi sui testimonium,vacationem augutes,quo minus iudiciis operam darẽt, non habere: sed vt vita, sic oratione durus,incultus,horridus.itaque honotibus maiorum respondere non potuit. Fuir autem constans ciuis, & fortis, & in primis Gracco molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio.Sunt etiã in Gracchum Tuberonis.Is fuit mediocris in dicẽdo, doctissimus in disputando. Tum Brutus, Quàm hoc idem in nostris contingere intelligo,quòd in Græcis,vt omnes ferè Stoici prudentissimi in differendo sint,& id arte faciant, sintque architecti penè verborum: iidem traducti à disputando, ad dicendum inopes reperiãtur.Vnum excipio Catonem,in quo perfectissimo Stoico summam eloquentiam nõ desiderem:quam exiguam in Fannio,ne in Rutilio quidem magnam, in Tubero nullam video fuisse. Et ego,Non,inquam,Brute,sine causa, propterea quòd istorum in dialecticis omnis cura consumitur:vagum illud orationis & fusum & multiplex non adhibetur genus.Tuus autem auunculus,quemadmodũ scis,habet à Stoicis id quod ab illis petendum fuit,sed dicere didicit à dicendi magistris,eorũmque more se exetcuit.Quòd si omnia à philosophis essent petẽda,Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum Brute iudicium probo, qui eorum, id est ex vetere Academia philosophorum sectam secutus es,quorum in doctrina atq; præceptis differendi ratio coniungitur cum suauitate dicendi,& copia:quanquã ea ipsa Peripateticorum Academicorũmque consuetudo in ratione dicendi talis est,vt nec perficere oratorem possit ipsa per sese,nec sine ea orator esse perfectus. Nam vt Stoicorum astrictior est oratio,aliquantòque contractior,quàm aures populi tequirũt: sic illorum liberior & latior,quàm patitur cõsuetudo iudiciorum & fori.Quis enim vberior in dicendo Platone?Iouẽ siquidem aiunt philosophi,si Græcè loquatur,sic loqui.Quis Aristotele neruosior?Theophtasto dulcior?Lectitauisse Platonẽ studiose, audiuisse etiam Demosthenes dicitur: idque apparet ex genere & granditate verborum. dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese.Sed & huius oratio in philosophiam trãslata, pugnacior(vt ita dicam)videtur,& illorum in iudicia pacatior.Nunc reliquorum oratorum ætates,si placet,& gradus persequamur. Nobis verò, inquit Atticus, & vehementer quidem,vt pro Bruto etiam respondeam. Curio fuir igitur eiusdem ætatis ferè sanè illustris orator,cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest.Sunt enim & aliæ,& pto Seruio Fuluio de incestu nobilis oratio.Nobis quidem pueris hæc omnium optima putabatur,quæ vix iam comparet in hac turba nouotũ voluminum. Præclarè,inquit Brutus,teneo qui istam turbam voluminum effecerit. Et ego,inquam,intelligo Brute quem dicas.Certè enim & boni aliquid attulimus iuuentuti,magnificẽtius quàm fuerat illud genus dicendi, & ornatius: & nocuimus fortasse, quòd veteres orationes post nostras,nõ à me quidem(meis enim illas antepono)sed à plerisque legi sunt desitæ. Enumera,inquit,me in plerisq;:quanquã video mihi multa legenda iam te authore,quæ antea cõtemnebã. Atqui hæc,inquã,de incestu laudata oratio,puerilis est locis multis:de amore,de tormẽtis,de rumore,loci sanè inanes, veruntamẽ nondum tritis nostrorũ hominũ auribus,nec erudita ciuitate tolerabiles. Scripsit etiã alia nonnulla, & multa dixit & illustria,& in numeto pattonorũ fuit: vt eum miter,cùm

& vita ſuppeditauiſſet,& ſplendor ei non defuiſſet,conſulem eum non fuiſſe. Sed ecce in manibus vir & præſtantiſſimo ingenio,& flagrāti ſtudio,& doctus à puero,C.Gracchus:noli enim putare quenquam Brute pleniorem & vberiorem ad dicendum fuiſſe.

Et ille,Sic prorſus,inquit,ſic exiſtimo,atque iſtum de ſuperioribus penèſolum lego.

Imò planè, inquam,Brute legas cenſeo:damnum enim illius immaturo interitu res Romanæ Latinæque literæ fecerunt.Vtinam non tam fratri pietatē,quàm patriæ præſtare voluiſſet: quàm ille facilè tali ingenio,diutius ſi vixiſſet, vel paternā eſſet vel auitam gloriam cōſecutus!Eloquētia quidem neſcio an habuiſſet parem neminem:grandis eſt verbis,ſapiens ſententiis, genere toto grauis: manus extrema non acceſſit operibus eius:præclarè inchoata multa,perfecta non planè.Legendus,inquam,eſt hic orator Brute,ſi quiſquam alius,iuuentuti : non enim ſolùm acuere, ſed etiam alere ingenium poteſt.Huic ſucceſſit ætati P.Galba Seruii illius eloquētiſſimi viri filius,P.Craſſi eloquentis & iuriſperiti gener.Laudabant hūc patres noſtri,fauebant etiam propter patris memoriam,ſed cecidit in curſu. Nam rogatione Manilia, Iugurthinæ coniurationis inuidia cùm pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt. Extat eius peroratio, qui epilogus dicitur, qui tanto in honore pueris nobis erat, vt eum etiam ediſceremus. hic qui in collegio ſacerdotum eſſet,primus poſt Romam conditam iudicio publico eſt condemnatus. P.Scipio,qui eſt in conſulatu mortuus,non multū ille quidem,nec ſæpe dicebat,ſed & Latinè loquendo cuiuis erat par,& omnes ſale facetiiſque ſuperabat.Eius collega L.Beſtia bonis initiis orſus tribunatus(nā P.Popilium vi C.Gracchi expulſum ſua rogatione reſtituit,vir & acer,& nō indiſertus)triſtes exitus habuit cōſulatus.Nam inuidioſa lege Manilia C.Galbam ſacerdotem,& quatuor cōſulares,L.Beſtiam,C. Catonem,Sp.Albinum,ciuémque præſtantiſſimum L.Opimium Gracchi interfectorem à populo abſolutum, cùm is contra populi ſtudium ſteriſſet, Gracchani iudices ſuſtulerunt.Huius diſſimilis in tribunatu,reliquáque omni vita,ciuis improbus C.Licinius Nerua non indiſertus fuit.C.Fimbria temporibus iiſdem ferè,ſed longius ætate prouectus,habitus eſt ſanè(vt ita dicam)luculentus patronus, aſper, maledicus, genere toto paulo feruidior atque commotior,diligentia tamen & virtute animi atque vita bonus auctor in ſenatu.Idem tolerabilis patronus,nec rudis in iure ciuili,& cùm virtute,tum etiam ipſo orationis genere liber : cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire vix poſſumus.Atq; etiam ingenio & ſermone eleganti, valetudine incōmoda C. Sextius Caluinus fuit:qui etſi cùm remiſerant dolores pedum,non deerat in cauſis,tamen id non ſæpe faciebat.Itaq; conſilio eius, cùm volebāt homines,vtebantur: patrocinio, cùm licebat.Iiſdem temporibus M.Brutus,in quo magnum fuit Brute dedecus generi veſtro,qui cùm tanto nomine eſſet,patrémque optimum virum habuiſſet,& iuris peritiſſimum,accuſationē factitauerit,vt Athenis Lycurgus.Is magiſtratus non petiuit, ſed fuit accuſator vehemens, & moleſtus , vt facilè cerneres naturale quoddam ſtirpis bonum degenerauiſſe vitio deprauatæ voluntatis. Atque eodem tēpore accuſator de plebe L.Cæſidenus fuit,quem ego audiui iam ſenem,cùm ab L.Sabellio multam lege Aquilia de iuſtitia petiuiſſet . Non feciſſem hominis penè infimi mētionem, niſi iudicarem,qui ſuſpicioſius aut criminoſius diceret,audiuiſſe me neminem. Doctus etiam Græcis T.Albitius,vel potius penè Græcus : loquor vt opinor, ſed licet ex orationibus iudicare.Fuit autem Athenis adoleſcens,perfectus Epicureus euaſerat,minimè aptū ad dicēdum genus. Iámque Q.Catulus,non antiquo illo more,ſed hoc noſtro(niſi quid fieri poteſt perfectius)eruditus,multæ literæ,ſumma nō vitæ ſolùm atque naturæ,ſed orationis etiam comitas,incorrupta quædam Latini ſermonis integritas: quæ perſpici cùm ex orationibus eius poteſt,tū facillimè ex eo libro quem de conſulatu & de rebus geſtis ſuis conſcriptum molli & Xenophonteio genere ſermonis miſit ad A. Furium poetam,familiarem ſuū: qui liber nihilo notior eſt, quàm illi tres de quibus antè dixi, Scauri libri. Tū Brutus,Mihi quidem nec iſte notus eſt,nec illi:ſed hæc mea culpa eſt.

nunquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & à te ſumam, & conquiram iſta
poſthac curioſius. Fuit igitur in Catulo ſermo Latinus, quæ laus dicẽdi non mediocris
ab oratoribus pleriſque neglecta eſt. nam de ſono vocis, & ſuauitate appellandarum li-
terarum, quoniam filium cognouiſti, noli expectare quid dicam: quanquam filius qui-
dem non fuit in oratorum numero: ſed non deerat ei tamen in ſententia dicenda cùm
prudentia, tum elegans quoddam & eruditum orationis genus. Nec habitus eſt tamen
pater ipſe Catulus princeps in numero patronorum, ſed erat talis, vt cùm quoſdam au-
dires qui tum erant præſtantes, videretur eſſe inferior: cùm autem ipſum audires ſine
cõparatione, non modò contentus eſſes, ſed melius non quæreres. Q. Metellus Numi-
dicus, & eius collega M. Syllanus, dicebant de Re. P. quod eſſet illis viris & conſulari di-
gnitati ſatis. M. Aurelius Scaurus nõ ſæpe dicebat, ſed politè: Latinè verò in primis eſt
eleganter locutus: quæ laus eadem in Aulo Albino bene loquendi fuit. Nã flamen Al- 70
binus etiam in numero eſt habitus diſertorum. Q. etiam Cæpio vir acer & fortis, cui
fortuna belli, crimini: inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. L. Memmii fuerũt
oratores mediocres, accuſatores acres atque acerbi. Itaque in iudicium capitis multos
vocauerunt, pro reis non ſæpe dixerũt. Sp. Torius ſatis valuit in populari genere dicen-
di, is qui agrum publicum vitioſa & inutili lege vectigali leuauit. M. Marcellus Eſer-
nini pater, non ille quidem in patronis, ſed & in promptis tamen, & non inexercitatis
ad dicẽdum fuit, vt filius eius P. Lentulus. L. etiã Cotta prætorius in mediocrium ora-
torum numero, dicendi non ita multum laude proceſſerat, ſed de induſtria, cùm ver-
bis, tum etiam ipſo ſono quaſi ſubruſtico proſequebatur atq; imitabatur antiquitatẽ.
Atque ego & in hoc ipſo Cotta, & in aliis pluribus intelligo me non ita diſertos homi- 71
nes & retuliſſe in oratorum numerum, & relaturum. Eſt enim propoſitũ colligere eos
qui hoc munere in ciuitate functi ſint, vt tenerent oratorum locum. quorum quidem
quæ fuerit aſſenſio, & quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque abſolu-
tio, ex eo quod dicam, exiſtimari poteſt. Quàm multi enim iam oratores commemo-
rati ſunt, & quandiu in eorum enumeratione verſamur, cùm tamen ſpiſſè atque vix, vt
dudum ad Demoſthenem & Hyperidem, ſic nunc ad Antonium Craſſúmque perueni-
mus. Nã ego ſic exiſtimo, hos oratores fuiſſe maximos, & in his primùm cum Græco-
rum gloria Latinè dicendi copiam æquatam. Omnia veniebant Antonio in mentem:
eáque ſuo quæque loco, vbi plurimũ proficere & valere poſſent, vt ab imperatore equi-
tes, pedites, leuis armatura, ſic ab illo in maximè opportunis orationis partibus collo-
cabãtur. Erat memoria ſumma, nulla meditationis ſuſpicio. Imparatus ſemper aggre- 72
di ad dicendum videbatur, ſed ita erat paratus, vt iudices illo dicente nonnunquã vide-
rentur nõ ſatis parati ad cauendũ fuiſſe. verba ipſa, nõ illa quidem elegãtiſſimo ſermo-
ne. itaq; diligenter loquẽdi laude caruit, neq; tamen eſt admodum inquinatè locutus,
ſed illa quæ propriè laus oratoris eſt in verbis. nam ipſum Latinè loqui eſt illud quidem
(vt paulò antè dixi) in magna laude ponendũ: ſed non tam ſua ſpõte, quàm quòd eſt à
pleriſq; neglectũ. Nõ enim tam præclarũ eſt ſcire Latinè, quàm turpe neſcire: neq; tam
id mihi oratoris boni, quàm ciuis Romani proprium videtur. ſed tamen Antonius in
verbis & eligendis (neque id ipſum tam lepôris cauſa, quàm ponderis) & collocandis,
& comprehenſione deuinciendis, nihil non ad rationem & tanquam ad artem dirige-
bat: verùm multo magis hoc idem in ſententiarum ornamentis, & cõformationibus.
quo genere quia præſtat omnibus Demoſthenes, idcirco à doctis oratorũ eſt princeps 73
iudicatus. σχήματα enim quæ vocant Græci, ea maximè ornant oratorem: eáque non
tam in verbis pingendis habent pondus, quàm in illuminandis ſentẽtiis. Sed cùm hæc
magna in Antonio, tum actio ſingularis: quæ ſi partienda eſt in geſtum, atque vocem,
geſtus erat non verba exprimens, ſed cum ſentẽtiis congruens: manus, humeri, latera,
ſupploſio pedis, ſtatus, inceſſus, omníſque motus cum verbis ſentẽriiſque cõſentiens.
vox permanẽs, verùm ſubrauca natura: ſed hoc vitium huic vni in bonum cõuertebat.

habebat enim flebile quiddam in quæstionibus, aptúmque cùm ad fidem faciendam,
tum ad misericordiam commouendam: vt verum videretur in hoc illud, quod Demo-
sthenem ferunt ei qui quæsiuisset quid primum esset in dicẽdo, actionem: quid secun-
74 dum, idem: & idem tertium respondisse. Nulla res magis penetrat in animos, eósq; fin-
git, format, flectit: taleisque oratores videri facit, quales ipsi se videri volunt. Huic alii
parem esse dicebant, alii anteponebant L. Crassum. illud quidem certè omnes ita iudi-
cabant, neminem esse qui horum alterutro patrono, cuiusquam ingenium requireret.
Equidem quanquam Antonio tantum tribuo, quantum suprà dixi, tamen Crasso nihil
statuo fieri potuisse perfectius: erat summa grauitas, erat cum grauitate iunctus face-
tiarum & vrbanitatis oratorius, non scurrilis lepos: Latinè loquẽdi accurata & sine mo-
lestia diligens elegantia: in differendo mira explicatio: cùm de iure ciuili, cùm de æquo
& bono disputaretur, argumẽtorum & similitudinum copia. Nam vt Antonius conie-
ctura mouenda, aut sedanda suspicione, aut excitanda, incredibilem vim habebat: sic in
75 interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate nihil erat Crasso copiosius, idque
cùm sæpe aliàs, tum apud cẽtumuiros in M. Curii causa cognitum est. Ita enim multa
tum contra scriptum pro æquo & bono dixit, vt hominem acutissimũ Q. Scæuolam,
& in iure, in quo illa causa vertebatur, peritissimum, obrueret argumentorum exem-
plorúmque copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiã consularibus, causa illa
dicta est, cùm vterque ex contraria parte ius ciuile defenderet, vt eloquentium iurispe-
ritissimus Crassus, iurisperitorum eloquẽtissimus Scæuola putaretur: qui quidem cùm
peracutus esset ad excogitandũ quid in iure, aut in æquo verum aut esset, aut non esset,
tum verbis erat ad rem cũ summa breuitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator
in hoc interpretandi explanandíq; & differendi genere mirabilis, sic vt simile nihil vi-
derim: in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quàm ad-
mirãdus orator. Verùm ad Crassum reuertamur. Tum Brutus, Etsi satis, inquit, mihi
76 videbar habere cognitum Scæuolam ex iis rebus quas audiebã sæpe ex C. Rutilio, quo
vtebatur propter familiaritatem Scæuolæ nostri, tamen ista mihi eius dicendi tanta
laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, támque excellẽs in-
genium fuisse in nostra rep. Hîc ego, Noli, inquã, Brute existimare his duobus quic-
quam fuisse in nostra ciuitate præstantius. Nam (vt paulò antè dixi) consultorum alte-
rum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse: sic in reliquis rebus ita
dissimiles erant inter sese, statuere vt tamen non posses vtrius te malles similiorem.
Crassus erat elegantium parcissimus, Scæuola parcorũ elegantissimus. Crassus in sum-
ma comitate habebat etiam seueritatis satis, Scæuolæ multa in seueritate nõ deerat ta-
men comitas. Licet omnia hoc modo: sed vereor ne fingi videantur hæc, vt dicantur
à me quodammodo: res se tamen sic habet, cùm omnis virtus sit, vt vestra Brute vetus
77 Academia dixit, mediocritas. vterq; horum medium quiddam volebat sequi: sed ita ca-
debat, vt alter ex alterius laude partem, vterque autem suam totã haberet. Tum Bru-
tus, Cũ ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassum & Scæuolã cognouisse, tum
de te & de Seruio Sulpitio cogitans, esse quandam vobis cum illis similitudinem iudi-
co. Quonam, inquam, istuc modo? Quia mihi & tu videris, inquit, tantum iuris ci-
uilis scire voluisse, quantum satis esset oratori: & Seruius eloquẽtiæ tantum assumpsis-
se, vt ius ciuile facilè posset tueri: ætatésque vestræ, vt illorũ, nihil, aut non ferè multum
differũt. Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Seruio autem & tu probè
dicis, & ego dicam quod sentio. Non enim facilè quem dixerim plus studii, quàm illũ,
& ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse: nam & in iisdem
78 exercitationibus ineunte ætate fuimus, & postea vnà Rhodum ille etiam profectus est,
quò melior esset, & doctior: & inde vt rediit, videtur mihi in secunda arte primus es-
se maluisse, quàm in prima secundus. Atque haud scio an par principibus esse potuis-
set, sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longè omnium, non eiusdem modò ætatis,

sed eorum etiam qui fuissent,in iure ciuili esse princeps. Hic Brutus,Ain'tu: inquit, etiámne Q.Scæuolæ Seruium nostrũ anteponis? Sic enim,inquam, Brute existimo iuris ciuilis magnum vsum & apud Scæuolam & apud multos fuisse,artem in hoc vno: quod nunquam effecisset ipsius iuris scientia,nisi eam præterea didicisset artẽ,quæ doceret rem vniuersam tribuere in partes,latentem explicare definiendo, obscurã explanare interpretando,ambiguã primùm videre,deinde distinguere, postremò habere regulam qua vera & falsa iudicarentur,& quæ quibus propositis essent,quǽque nõ essent consequentia.Hic enim attulit hãc artem omnium artium maximam quasi lucem ad 79
ea quæ confusè ab aliis aut respondebantur,aut agebantur. Dialecticam mihi videris dicere,inquit. Rectè,inquam,intelligis,sed adiunxit etiam & literarum scientiam,& loquendi elegãtiam,quæ ex scriptis eius,quorum similia nulla sunt, facillimè perspici potest.Cúmque dicendi causa duobus peritissimis operam dedisset,L.Lucilio Balbo,C. Aquilio Gallo,Galli hominis acuti & exercitati promptam & paratam in agendo & in respondendo celeritatem subtilitate diligentiáque superauit:Balbi docti & eruditi hominis in vtraque re consideratam tarditatem vicit,expediendis conficiendísque rebus: sic & habet quod vterque eorum habuit,& expleuit quod vtrique defuit.Itaq; vt Crassus mihi videtur sapientius fecisse quàm Scæuola(hic enim causas studiose recipiebat, in quibus à Crasso superabatur: ille se consuli solebat, nequa in re inferior esset quàm Scæuola)sic Seruius sapiẽtissimè. cùm enim duæ ciuiles artes ac forenses plurimum & 80
laudis haberent,& gratiæ,perfecit vt altera præstaret omnibus: ex altera tantũ assumeret,quantum esset & ad tuendum ius ciuile,& ab obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus, Ita prorsus,inquit,& antea putabam. Audiui enim nuper eũ studiose & freq̃uẽter Sami,cùm ex eo ius nostrum põtificium,qua ex parte cum iure ciuili coniunctum esset, vellem cognoscere, & nunc meum iudicium multo magis cõfirmo testimonio & iudicio tuo:simul illud gaudeo,quòd & æqualitas vestra,& pares honorum gradus, & artium studiorúmque quasi finitima vicinitas, tantùm abest ab obtrectatione inuidiæ, quæ solet lacerare plerosque, vti ea non modò non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur. quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te voluntate iudicióque cognoui. Itaque doleo & illius consilio, & tua voce populum Rom.carere tandiu:quod cùm per se dolendum est,tum multo magis con- 81
sideranti ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto deuenerint. Hic Atticus,Dixeram,inquit,à principio de Rep.vt sileremus,itáque faciamus:nam si isto modo volumus singulas res desiderare,non modò querendi, sed ne lugẽdi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo,inquam,ad reliqua,& institutũ ordinem persequamur. Paratus igitur veniebat Crassus,expectabatur,audiebatur,à principio statim(quod erat apud eum semper accuratum)expectatione dignus videbatur,non multa iactatio corporis,non inclinatio vocis,nulla inambulatio,non crebra supplosio pedis, vehemens, & interdum irata, & plena iusti doloris oratio, multæ & cum grauitate facetiæ, quódque difficile est,idem & perornatus,& perbreuis. Iam in altercando inuenit parem neminem. Versatus est in omni ferè genere causarum, maturè in locum principum oratorum venit.Accusauit C. Carbonem eloquentissimum hominem admodum adoles- 82
cens, summam ingenii non laudem modò, sed etiam admirationem est consecutus. Defendit postea Liciniam virginem,cùm annos XXVII natus esset. in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationísque eius scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolescens in colonia Narbonensi causæ popularis aliquid attingere, eámque coloniam, vt fecit,ipse deducere.Extat in eam legem senior(vt ita dicam) quàm illa ætas ferebat, oratio.Multæ deinde causæ,sed ita tacitus tribunatus,vt nisi in eo magistratu cœnauisset apud præconem Granium,idque nobis bis narrauisset Lucilius, Tribunũ plebis nesciremus fuisse. Ita prorsus,inquit Brutus: sed ne de Scæuolæ quidẽ Tribunatu quicquam audiuisse videor,& eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem aliis,

inquam,in magiſtratibus, ſed Tribunus anno pòſt fuit,eòque in Roſtris ſedente ſuaſit
83 Seruiliam legem Craſſus. Nam cẽſuram ſine Scæuola geſſit: eum enim magiſtratum
nemo vnquam Scæuolarum petiuit.Sed hæc Craſſi cùm edita oratio eſt,quam te ſæpe
legiſſe certò ſcio,quatuor & triginta tum habebat annos,totidémque annis mihi ætate
præſtabat.His enim cõſulibus eam legem ſuaſit,quibus nati ſumus,cùm ipſe eſſet Q.
Cæpione Cos. natus, & C. Lælio, triennio ipſo minor quàm Antonius. Quod idcirco
poſui ,vt dicendi Latinè prima maturitas in qua ætate extitiſſet, poſſet notari : & in-
telligeretur iam ad ſummum penè eſſe perductam, vt eò nihil fermè quiſquam addere
poſſet,niſi qui à philoſophia, à iure ciuili, ab hiſtoria fuiſſet inſtructior. Erit, inquit
M.Brutus,aut iam eſt iſte,quem expectas? Neſcio,inquam. Sed eſt etiam L.Craſſi in
conſulatu pro Q.Cæpione,defenſione iuncta non breuis,vt laudatio,vt oratio autem,
breuis,poſtrema Cẽſoris oratio,qua anno duodequinquageſimo vſus eſt.In his omni-
84 bus ineſt quidam ſine vllo fuco veritatis color,quinetiam comprehẽſio & ambitus ille
verborum (ſi ſic periodum appellari placet) erat apud illum contractus & breuis, & in
membra quædam quæ κῶλα Græci vocãt, diſpertiebat orationem lubentius. Hoc lo-
co Brutus,Quandoquidẽ tu iſtos oratores,inquit,tantopere laudas,vellem aliquid An-
tonio præter illum de ratione dicendi ſanè exilem libellum, plura Craſſo libuiſſet ſcri-
bere:cùm enim omnibus memoriam ſui, tum etiam diſciplinã dicendi nobis reliquiſ-
ſent.Nam Scæuolæ dicendi elegantiam ſatis ex iis orationibus quas reliquit, habemus
cognitam. Et ego,mihi quidem à pueritia quaſi magiſtra fuit,inquam, illa in legem
Cæpionis oratio,in qua & authoritas ornatur ſenatus,quo pro ordine illa dicuntur: &
inuidia concitatur in iudicũ & in accuſatorum factionem, contra quorum potentiam
85 populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione grauiter,multa leniter, multa
aſperè,multa facetè dicta ſunt:plura etiã dicta quàm ſcripta: quod ex quibuſdam capi-
tibus expoſitis,nec explicatis intelligi poteſt. Ipſa illa cenſoria cõtra Cn. Domitium
collegam non eſt oratio,ſed quaſi capita rerum,& orationis commẽtarium paulo ple-
nius. Nulla eſt enim altercatio clamoribus vnquam habita maioribus. Et verò fuit in
hoc & popularis dictio excellẽs.Antonii genus dicẽdi multo aptius iudiciis, quàm cõ-
cionibus. Hoc loco ipſum Domitium nõ relinquo. Nam etſi non fuit in oratorũ nu-
mero,tamen pono ſatis in eo fuiſſe orationis,atque ingenii,quo & magiſtratus perſo-
nam,& conſularem dignitatẽ tueretur,quod idem de C.Cælio dixerim,induſtriã in eo
ſummam fuiſſe,ſummáſque virtutes,eloquentiæ tantum,quod eſſet in rebus priuatis
86 amicis eius,in rep.ipſius dignitati ſatis. Eodem tempore M. Herennius in mediocri-
bus oratoribus Latinè & diligẽter loquentibus numeratus eſt,qui tamen ſumma nobi-
litate hominem,cognatione,ſodalitate, collegio,ſumma etiã eloquẽtia L.Philippum
in cõſulatus petitione ſuperauit.Eodem tẽpore C. Clodius etſi propter ſummam no-
bilitatem & ſingularem potentiã magnus erat,tamen etiam eloquentiæ quandam me-
diocritatem afferebat. Eiuſdem ferè temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui meo
iudicio eò perueniſſe videtur, quò potuit ferè Latinus orator ſine Græcis literis & ſine
multo vſu peruenire.Huius orationes tantum argutiarũ,tantum exemplorum,tãtum
vrbanitatis habent,vt penè Attico ſtylo ſcriptæ eſſe videãtur. Eaſdem argutias in tra-
gœdias ſatis quidem ille acutè,ſed parum tragicè tranſtulit.Quem ſtudebat imitari L.
Afranius poeta,homo perargutus,in fabulis quidem etiã,vt ſciris,diſertus. Fuit etiã
87 Q. Rubrius Varro,qui à ſenatu hoſtis cum C.Mario iudicatus eſt,acer & vehemẽs ac-
cuſator. In eo genere ſanè probabilis,doctus autẽ Græcis literis propinquus noſter fa-
ctus ad dicendũ M.Gratidius,M.Antonii perſamiliaris,cuius præfectus cũ eſſet in Cili-
cia,eſt interfectus:qui accuſauit C.Fimbriã,M.Matii Gratidiani patrem. Atq; etiam
apud ſocios, & Latinos oratores habiti ſunt Q. Vectius Vectianus è Marſis, quem ipſe
cognoui,prudens vir,& in dicẽdo breuis.Q. D.Valerii Sorani vicini & familiares mei,
non tam in dicẽdo admirabiles,quàm docti & Græcis literis,& Latinis. C.Ruſticellus

p.iiii.

Bononienſis, is quidem & exercitatus, & natura volubilis. Omnium autem eloquentiſ-
ſimus extra hanc vrbem T. Betutius Barrus Aſculanus, cuius ſunt aliquot orationes
Aſculi habitæ. Illa Romæ contra Cæpionem, nobilis ſanè, cui orationi Cæpionis ore
reſpondit AElius, qui ſcriptitauit orationes multas, orator ipſe nunquam fuit. Apud 88
maiores autem noſtros video diſertiſſimum habitum ex Latio L. Papyrium Fregella-
num, T. Gracchi P. F. ferè ætate: eius autem oratio eſt pro Fregellanis coloniſque Lati-
nis habita in ſenatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis iſtis externis quaſi
oratoribus? Quid cenſes, inquam, niſi id quod vrbanis, præter vnũ, quòd non eſt eo-
rum vrbanitate quadam quaſi colorata oratio? Et Brutus, Qui eſt, inquit, iſte tan-
dem vrbanitatis color? Neſcio, inquam: tantùm eſſe quendam ſcio. Id tu Brute iam
intelliges, cùm in Galliam veneris: audies tu quidem etiã verba quædam non trita Ro-
mæ, ſed hæc mutari, dediſcique poſſunt. Illud eſt maius, quòd in vocibus noſtrorum
oratorum recinit quiddam & reſonat vrbanius. Nec hoc in oratoribus modò apparet,
ſed etiam in cæteris. Ego memini T. Tincam Placentinũ hominem facetiſſimum cum
familiari noſtro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo 89
multa Lucilius? Iſto ipſo: ſed Tincam non minus multa ridiculè dicentem Granius
obruebat neſcio quo ſapore vernaculo, vt ego iam non mirer illud Theophraſto acci-
diſſe quod dicitur, cùm percontaretur ex anicula quadam quanti aliquid venderet, &
reſpondiſſet illa, atque addidiſſet, Hoſpes nõ pote minoris: tuliſſe eum moleſtè, ſe non
effugere hoſpitis ſpeciem, cùm ætatẽ ageret Athenis, optiméq; loqueretur. Omnium
(ſicut opinor) in noſtris eſt quidam vrbanorum, ſicut ille Atticorũ ſonus. Sed domum
redeamus, id eſt, ad noſtros reuertamur. Duobus igitur ſummis Craſſo & Antonio, L.
Philippus proximus accedebat, ſed longo interuallo tamen proximus. Itaque eum, etſi
nemo intercedebat, qui ſe illi anteferret, neque ſecundum tamen, neque tertium dixe-
rim. Nec enim in quadrigis eum ſecundum numerauerim, aut tertium, qui vix è car- 90
ceribus exierit cùm palmam iam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum abſit
à primo, vix vt in eodem curriculo eſſe videatur: ſed tamen erant ea in Philippo, quæ
qui ſine comparatione illorum ſpectaret, ſatis magna diceret, ſumma libertas in ora-
tione, multæ facetiæ, ſatis creber in reperiendis, ſolutus in explicandis ſententiis: erat
etiam in primis, vt temporibus illis, Græcis doctrinis inſtitutus, in altercando cum ali-
quo aculeo & maledicto facetus. Horum ætati propè coniunctus L. Gellius, non tam
vendibilis orator, quàm vt neſcires quid ei deeſſet. nec enim erat indoctus, nec tardus
ad excogitãdum: nec Romanarum rerum immemor, & verbis ſolutus ſatis, ſed in ma-
gnos oratores inciderat eius ætas: multam tamẽ operam amicis, & vtilem præbuit, at-
que ita diu vixit, vt multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in cau-
ſis verſaretur. Iiſdem ferè tẽporibus D. Brutus, is qui conſul cum Mamerco fuit, ho- 91
mo & Græcis doctus literis, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio nõ imperitè: Cneúſque
Pompeius Sexti F. aliquem numerum obtinebat. nã Sext. frater eius præſtantiſſimum
ingenium contulerat ad ſummam iuris ciuilis, & ad perfectam geometriæ & rerũ Stoi-
carum ſcientiam. Item in iure & ante hos M. Brutus, & paulò poſt eum C. Bilienus ho-
mo per ſe magnus, propè ſimili ratione ſummus euaſerat, qui conſul factus eſſet, niſi
in Marianos conſulatus, & in eas petitionis anguſtias incidiſſet. Cn. autem Octauii elo-
quentia quæ fuerat ante conſulatum ignorata, in conſulatu multis cõcionibus eſt ve-
hementer probata. Sed ab eis qui tantùm in dicentium numero, non in oratorum fue-
runt, iam ad oratores reuertamur. Cenſeo, inquit Atticus: eloquenteis enim videba-
re, non ſedulos velle conquirere. Feſtiuitate igitur & facetiis, inquam, C. Iulius L. F.
& ſuperioribus & æqualibus ſuis omnibus præſtitit, oratórq; fuit minimè ille quidem 92
vehemens, ſed nemo vnquam vrbanitate, nemo lepôre, nemo ſuauitate cõditior. Sunt
eius aliquot orationes, ex quibus ſicut ex eiuſdem tragœdiis, lenitas eius ſine neruis
perſpici poteſt. Eius æqualis P. Cethegus, cui de Repub. ſatis ſuppeditabat oratio: totã

enim tenebat eam, penitúſque cognorat. Itaque in ſenatu conſularium authoritatem
aſſequebatur: ſed in cauſis publicis nihil, priuatis ſatis veterator videbatur. Erāt in pri-
uatis cauſis Q. Lucretius Viſpillo & acutus, & iuriſperitus. nam Aphilia concionibus
aptior, quàm iudiciis: prudens etiam T. Annius Velina, & in eius generis cauſis orator
ſanè tolerabilis. In eodem genere cauſarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille qui-
dem lentus in dicendo, & penè frigidus, ſed & callidus, & in capiendo aduerſario verſu-
93 tus, & præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia. Cuius auditor P.
Orbius meus ferè æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem ciuili non
inferior quàm magiſter fuit. Nam T. Aufidius qui vixit ad ſummam ſenectutem, vo-
lebat eſſe ſimilis horum, erátque & bonus vir, & innocens, ſed dicebat parum. Nec ſa-
nè plus frater eius M. Virgilius, qui Tribunus plebis L. Syllæ imperatori diē dixit. Eius
collega P. Magius, in dicendo paulo tamen copioſior. Sed omnium oratorum, ſiue ta-
bularum, qui & planè indocti, aut inurbani, aut ruſtici etiam fuerunt, quos quidem ego
cognouerim, ſolutiſſimum in dicēdo, & acutiſſimum iudico noſtri ordinis Quintum
Sertorium, equeſtris Caium Gorgonium. Fuit etiam facilis & expeditus ad dicendum,
& vitæ ſplendore multo, & ingenio ſanèprobabili, T. Iunius L. F. tribunitius, quo accu-
94 ſante P. Sextius Pr. deſignatus, damnatus eſt ambitus: is proceſſiſſet honoribus lōgius,
niſi ſemper infirma atque etiam ægra valetudine fuiſſet. Atque ego præclarè intelligo,
me in eorum cōmemoratione verſari, qui nec habiti ſint oratores, neque fuerint, præ-
teririque à me aliquot ex veteribus commemoratione aut laude dignos: ſed hoc qui-
dem ignoratione. Quid enim eſt ſuperioris ætatis quod ſcribi poſſit de iis de quibus
nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipſorum? De iis autem quos ipſi vidi-
mus, neminem ferè prætermittimus eorum quos aliquando dicentes vidimus. Volo
enim ſciri, in tanta & tam vetere Repub. maximis præmiis eloquentiæ propoſitis, o-
mneis cupiſſe dicere, non plurimos auſos eſſe, potuiſſe paucos. Ego tamen ita de vno-
quoque dicam, vt intelligi poſſit quem exiſtimem clamatorem, quem oratorem fuiſ-
ſe. Iiſdem ferè téporibus ætate inferiores paulo quàm Iulius, ſed æquales propemo-
95 dum fuerunt C. Cotta, P. Sulpitius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fuſius, M.
Druſus Pariſtius, nec vlla ætate vberior oratorum fœtus fuit. Ex his Cotta & Sulpitius
cùm meo iudicio, tum omnium facilè primas tulerūt. Hîc Atticus, Quomodo iſtuc
dicis, inquit, cùm tuo iudicio, tum omniū? ſempérne in oratore probando aut impro-
bando vulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit? An alii probantur à mul-
titudine, alii autem ab iis qui intelligūt? Rectè requiris, inquam, Attice, ſed audies ex
me fortaſſe, quod non omnes probent. An tu, inquit, adlaboraſſe huic modò Bruto
probaturus es? Planè, inquam, Attice diſputationem hanc de oratore probando aut
improbando multo malim tibi & Bruto placere, eloquentiam autem meam populo
probari velim. Etenim neceſſe eſt, qui ita dicat vt à multitudine probetur, eundem do-
ctis probari. nam quid in dicendo rectum ſit aut prauum, ego iudicabo, ſi modò is ſum
96 qui id poſſim aut ſciam iudicare: qualis verò ſit orator, ex eo quod is dicendo efficiet,
poterit intelligi. Tria ſunt enim, vt quidem ego ſentio, quæ ſint efficienda dicendo:
vt doceatur is apud quem dicetur, vt delectetur, vt moueatur vehemētius. Quibus vir-
tutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut non aſſequatur
hæc, aut etiam in his labatur & cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab ora-
tore, nécne, vt ii qui audiunt, ita afficiantur vt orator velit, vulgi aſſenſu, & populari ap-
probatione iudicari ſolet. Itaque nunquam de bono oratore aut non bono doctis ho-
minibus cum populo diſſenſio fuit. An cenſes, dum illi viguerunt quos antè dixi, non
eoſdem gradus oratorum vulgi iudicio & doctorū fuiſſe? De populo ſiquem ita toga-
uiſſes, Quis eſt in hac ciuitate eloquentiſſimus? in Antonio & Craſſo aut dubitaret, aut
97 hunc alius, illum alius diceret: nemóne Philippum tam ſuauem oratorem, tam grauē,
tam facetum his ante ferret, quem noſmetipſi, qui hæc arte aliqua volumus expēdere,

proximũ illis fuiſſe diximus?Nemo profectò:id enim ipſum eſt ſummi oratoris, ſummum oratorem populo videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit diſcipulo ſanè frigenti ad populum, Mihi cane & Muſis:ego huic Bruto dicenti, vt ſolet, apud multitudinem, Mihi cane,& populo, mi Brute dixerim:vt qui audiẽt, quid efficiatur, ego etiam cur ita efficiatur, intelligam. Credit iis quæ dicuntur, qui audit oratorem, vera putat, aſſentitur, probat, fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? Delectatur audiens multitudo,& ducitur oratione,& quaſi voluptate quadam perfunditur. Quid habes quod diſputes? Gaudet, dolet, ridet, plorat, fauet, odit, contemnit, inuidet, ad miſericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum, iraſcitur, miratur, ſperat, timet: hæc perinde accidunt, vt eorum qui adſunt, mentes verbis & ſententiis & actione tractantur. Quid eſt quòd expectetur docti alicuius ſententia? Quod enim probat multitudo, 98
hoc idem doctis probandum eſt. Denique hoc ſpecimen eſt popularis iudicii, in quo nunquam fuit populo cum doctis intelligentibuſque diſſenſio. Cùm multi eſſent oratores in vario genere dicendi, quis vnquam ex his excellere iudicatus eſt vulgi iudicio, qui non idem à doctis probaretur? Quando autem dubium fuiſſet apud patres noſtros eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Craſſum? Aderant multi alii: tamen vtrum de his potius, dubitaſſet aliquis: quin alterum, nemo. Quid, adoleſcentibus nobis, cùm eſſet Cotta & Hortenſius, num quis, cui quidem eligẽdi poteſtas eſſet, quenquam his anteponebat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? de te ipſo nonne quid optarent rei, quid ipſe Hortẽſius iudicaret, videbamus? qui cùm partiretur tecum cauſas (ſæpe enim interfui) perorandi locum, vbi plurimum pollet 99
oratio, ſemper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam,& mihi beneuolentia credo ductus tribuebat omnia: ſed ego quæ de me populi ſit opinio, neſcio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi opinione diſertiſſimi habiti ſint, eoſdem intelligẽtium quoque iudicio fuiſſe probatiſſimos. Nec enim poſſet idem Demoſthenes dicere, quod dixiſſe Antimachum Clarium poetam ferunt, qui cùm cõuocatis auditoribus legeret eis magnum illud quod noniſtis, volumen ſuum,& eum legentem omnes præter Platonem reliquiſſent, Legam, inquit, nihilominus: Plato enim mihi vnus inſtar eſt omnium, me illum.& rectè. Poema enim reconditum, paucorum approbatione, oratio popularis ad ſenſum vulgi debet moueri. At ſi eundem hunc Platonem vnum auditorem haberet Demoſthenes, cùm eſſet relictus à cæteris, verbũ facere non poſſet. Quid tu Brute poſſes, ſi te, vt Curionem quondam, concio reliquiſſet? Ego verò, inquit ille, vt me tibi 100
indicem, in eis etiam cauſis in quibus omnis res nobis cum iudicibus eſt, non cum populo, tamen ſi à corona relictus ſim, non queam dicere. Ita ſe, inquam, res habet: vt ſi tibiæ inflatæ non referant ſonum, abiiciendas eas ſibi tibicen putet: ſic oratori populi aures tanquam tibiæ ſunt: eæ ſi inflatum non recipiũt, aut ſi auditor omnino tanquam equus non facit, agitandi finis faciẽdus eſt. Hoc tamen intereſt, quòd vulgus interdum non probandum oratorem probat, ſed probat ſine comparatione, cùm a mediocri, aut etiam à malo delectatur: eo eſt contentus, eſſe melius non ſentit: illud quod eſt, qualecunque eſt, probat. Tenet enim aures vel mediocris orator, ſit modo aliquid in eo: nec res vlla plus apud animos hominũ, quàm ordo & ornatus orationis valet. Quare quis ex populo cùm Q. Scæuolam pro M. Coponio dicentẽ audiret in ea cauſa, de qua antè 101
dixi, quicquam politius aut elegãtius, aut omnino melius aut expectaret, aut poſſe fieri putaret? Cùm is hoc probare vellet, M. Curiũ cùm ita hæres inſtitutus eſſet, ſi pupillus antè mortuus eſſet, quàm in ſuã tutelam veniſſet, pupillo non nato hæredem eſſe non poſſe: quid ille non dixit de teſtamẽtorum iure, de antiquis formulis, quemadmodum ſcribi oportuiſſet, ſi etiã filio non nato hæres inſtitueretur? Quàm captioſum eſſe populo, quod ſcriptũ eſſet, negligi,& opinione quæri voluntates,& interpretatione diſertorum, ſcripta ſimplicium hominũ peruertere. Quàm ille multa de authoritate patris ſui, qui ſemper ius illud eſſe defenderat? quàm omnino multa de conſetuãdo iure ciui-

li?Quæ quidem omnia cùm peritè & ſcienter, tum ita breuitet & preſſè, & ſatis ornatè & perelegāter diceret, quis eſſet in populo, qui aut expectaret, aut fieri poſſe quicquam melius putaret? At verò vt contrà Craſſus ab adoleſcente delicato, qui in littore ambu-
102 lans ſcalmum reperiſſet, ob eámque rem ædificare nauem concupiuiſſet, exorſus eſt, ſimiliter Scæuolam ex vno ſcalmo captionis centumuirale iudicium hæreditatis effeciſſe: hoc in illo initio conſecutus, multis eiuſdē generis ſententiis delectauit, animóſque omnium qui aderant, in hilaritatem à ſeueritate traduxit: quod eſt vnum ex tribus quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluiſſe eum qui teſtamentum feciſſet, hoc ſenſiſſe, quoquo modo filius non eſſet, qui in ſuam tutelam veniret, ſiue nōn natus, ſiue antè mortuus, Curius hæres vt eſſet: ita ſcribere pleroſque, & id valere, & valuiſſe ſemper. Hæc & multa eiuſmodi dicens, fidem faciebat: quod eſt ex tribus oratoris officiis alterum. Deinde æquum bonum, teſtamentorum ſententias, voluntatéſque tutatus eſt, quāta eſſet in verbis captio, cùm in cæteris rebus, tum in teſtamētis, ſi neg-
103 ligerentur voluntates: quantam ſibi potentiam Scæuola aſſumeret, ſi nemo auderet teſtamentum facere poſtea, niſi de illius ſententia. Hæc cùm grauiter, tum ab exemplis copioſè, tum variè, tum etiam ridiculè & facetè explicās, eam admirationem, aſſenſionémque commouit, dixiſſe vt contrà nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximū. Hîc ille de populo iudex, qui ſeparatim alterum admiratus eſſet, idem audito altero iudicium ſuum contemneret: at verò intelligens & doctus audiens Scæuolam, ſentiret eſſe quoddam vberius dicendi genus & ornatius. ab vtroque autem cauſa perorata, ſi quæreretur vter præſtaret orator, nunquam profectò ſapientis iudicium à iudicio vulgi diſcreparet. Quî præſtat igitur intelligens imperito? Magna re, & difficili. ſiquidem magnum eſt ſcire quibus rebus efficiatur omittatúrve dicendo illud quicquid eſt, quod aut effici dicēdo oportet, aut amitti nō oportet. Præ-
104 ſtat etiam illo doctus auditor indocto, quòd ſæpe cùm oratores duo aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum ſit, intelligit: nam illud quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari poteſt. Vt enim ex neruorum ſono in fidibus, quàm ſciēter ii pulſi ſint, intelligi ſolet: ſic ex animorum motu cernitur quid tractandis his perficiat orator. Itaque intelligens dicēdi exiſtimator, non aſſidens, & attentè audiens, ſed vno aſpectu & præteriēs de oratore ſæpe iudicat. Videt oſcitantem iudicem loquentem cum altero, nōnunquam etiam circulantem, mittentem ad horas quæſitorem, vt dimittat rogātem: intelligit oratorem in ea cauſa non adeſſe, qui poſſit aninnis iudicum admouere orationem, tanquam fidibus manū. Idem ſi præteriens aſpexerit erectos intuentes iudices, vt aut doceri de re, idque etiā vultu probare
105 videantur, aut vt auem cantu aliquo, ſic illos viderit oratione quaſi ſuſpēſos teneri, aut (id quod maximè opus eſt) miſericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos eſſe vehementius: ea ſi præteriens (vt dixi) aſpexerit, ſi nihil audierit, tamē oratorem verſari in illo iudicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum iam eſſe profectò intelliget. Cùm hæc diſſeruiſſem, vterque aſſenſus eſt, & ego tanquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, à Cotta & Sulpitio hæc omnis fluxit oratio, cùm hos maximè iudicio illorum hominum & illius ætatis dixiſſem probatos, reuertar ad eos ipſos: tum reliquos, vt inſtitui, deinceps perſequar. Quoniam ergo oratorum bonotū (hos enim quærintus) duo genera ſunt, vnum attenuatè preſſéque, alterum ſublatè ampléque dicentium: etſi id melius eſt, quòd ſplendidius & magnificentius, tamen in bonis omnia quæ ſumma ſunt, iure laudantur: ſed cauēda eſt preſſo illi oratori inopia & ieiunitas: amplo autem,
106 inflatum & cortuptum orationis genus. Inueniebat igitur acutè Cotta, dicebat purè ac ſolutè, & vt ad infirmitatem laterum perſcienter contentionem omnem remiſerat, ſic ad virium imbecillitatem dicēdi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratione niſi ſyncerum, nihil niſi ſiccum atq; ſanum, illúdq; maximum, quod cum contentione orationis flectere animos iudicum vix poſſet, nec omnino eo genere diceret, tractando

tamen impellebat, vt idem facerent à se cómoti, quod à Sulpitio concitati. Fuit enim
Sulpitius vel maximè omnium quos quidem ego audiuerim, grandis, & vt ita dicam,
tragicus orator: vox cùm magna, tum suauis & splendida: gestus & motus corporis ita
venustus, vt tamen ad forum, nõ ad scenam institutus videretur. Incitata, & volubilis,
nec ea redundans tamen, nec circunfluens oratio. Crassum hic volebat imitari, Cotta
malebat Antonium: sed ab hoc vis abetat Antonii, Crassi ab illo lepos. O magnam,
inquit, artem, Brutus: siquidem istis, cùm summi essent oratores, duæ res maximæ alte- 107
ra alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animaduertendum est, posse esse sum-
mos, qui inter se sint dissimiles: nihil enim tam dissimile, quàm Cotta Sulpitio: & vter-
que æqualibus suis plurimum præstitit. Quare hoc doctoris intelligẽtis est, videre quò
ferat natura sua quenque, & ea duce vtentem sic instituere, vt Isocratẽ in acerrimo in-
genio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere,
alteri frænos. Sulpitii orationes quæ feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Canu-
tius putatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem meo iudicio disertissimus.
Ipsius Sulpitii nulla oratio est, sæpéque ex eo audiui, cùm se scribere neque consueuis-
se, neque posse diceret. Cottæ pro lege Varia quæ inscribitur, eã L. AElius scripsit Cottæ
rogatu. Fuit is omnino vit egregius, & eques Romanus cùm primis honestus, idémq; 108
eruditissimus & Græcis literis & Latinis, antiquitatísque nostræ & in inuentis rebus, &
in actis, scriptorúmque veterum literatè peritus, quam scientiã Varro noster acceptam
ab illo, auctámque per sese, vir ingenio præstans, omniq; doctrina, pluribus & illustrio-
ribus literis explicauit. sed idem AElius Stoicus esse voluit, orator autem nec studuit
vnquam, nec fuit: scribebat tamen orationes quas alii dicerent, vt Q. Metello F. vt Q.
Cæpioni, vt Q. Pompeio Rufo: quanquam is etiam ipse scripsit eas quibus pro se est
vsus, sed nõ sine AElio. His enim sctiptis etiam ipse interfui, cùm essem apud AElium
adolescẽs, cúmque audire perstudiosè solerem. Cottam autem mirot summum ipsum
oratorem, miniméque ineptum AElianas leueis oratiunculas voluisse existimari suas.
His duobus eiusdem ætatis annumerabatur nemo tertius, sed mihi placebat Põponius
maximè, vel dicam, minimè displicebat. Locus erat omnino in maximis causis præter 109
eos de quibus suprà dixi, nemini, propterea quòd Antonius qui maximè expetebatur,
facilis in causis recipiendis erat fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat. horũ qui neu-
trum habebat, confugiebat ad Philippum ferè, aut ad Cæsarem: Cotta & Sulpitius ex-
petebantur. ita ab iis sex patronis causæ illustres agebantur: neque tã multa, quàm no-
stra ætate, iudicia fiebant: neq; hoc quod nunc fit, vt causæ singulæ defenderẽtur à plu-
ribus, quo nihil est vitiosius. Respondemus iis quos nõ audiuimus, in quo primùm sæ-
pe aliter est dictũ, aliter ad nos telatum: deinde magni interest cotàm videre me quẽ-
admodum aduersarius de quaque re asseueret, maximè autem quemadmodum quæq;
res audiatur. Sed nihil vitiosius, quàm cùm vnum corpus debeat esse defensionis, nasci 110
de integro causam, cùm sit ab altero petorata. Omnium enim causarum vnũ est natu-
rale principium, vna petotatio: teliquæ partes quasi membra suo quæque loco locata,
suam vim & dignitatẽ tenent. Cùm autem difficile sit in longa oratione non aliquãdo
aliquid ita dicere, vt sibi ipse nõ conueniat: quãto difficilius cauere nequid dicas quod
non conueniat eius orationi qui ante te dixerit? Sed quia & labor multo maior est to-
tam causam quàm partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ si vno tempore dicas
pro pluribus: idcirco hanc consuetudinem libenter asciuimus. Erant tamen quibus vi-
deretur illius ætatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis vtebatur, & quia
Latinè nõ pessimè loquebatur, vsu credo aliquo domestico: nam literarum admodum
nihil sciebat. Sed magni interest quos quisq; audiat quotidie domi, quibuscum loqua-
tur à puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiã loquanrut. Legimus episto-
las Corneliæ matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quàm in
sermone matris. Auditus est nobis Læliæ Caii filiæ sæpe sermo: ergo illã patris elegantia 111

tinctam vidimus,& filias eius Mutias ambas,quarum sermo mihi fuit notus: & neptes Licinias,quas nos quidem ambas,hanc verò Scipionis etiam tu Brute credo aliquando audisti loquentē. Ego verò ac lubenter quidem,inquit Brutus,& eo lubentius,quòd L.Crassi erat filia. Quid Crassum,inquā,illum censes istius Liciniæ filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Sūmo iste quidem dicitur ingenio fuisse,inquit. Et verò hic Scipio collega meus,mihi sanè bene & loqui videtur,& dicere. Rectè,inquam, iudicas Brute. etenim istius genus est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum. Nam & de duobus auis iā diximus,Scipione & Crasso,& de tribus proauis,Q. Metello,cuius quatuor filii:P.Scipione,qui ex dominatu T.Gracchi priuatus in libertatem Remp.vindi-
212 cauit:Q.Scæuola augure,qui peritissimus iuris,idémque percomis est habitus.Iā duorum abauorum quàm est illustre nomen,P.Scipionis,qui bis consul fuit, qui est Corculum dictus:alterius omnium sapientissimi C.Lælij. O generosam,inquit,stirpem, & tāquam in vnam arborem plura genera, sic in istam domum multorum insitam atque illuminatam sapientiam. Similiter igitur suspicor (vt conferamus parua magnis) Curionis,etsi pupillus relictus est,patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum:& eo magis hoc iudico,quòd neminem ex iis quidem qui aliquo in numero fuerunt,cognoui in omni genere honestarum artium tam indoctū,tam rudem.Nullum ille poetam nouerat,nullum legerat oratorem,nullam memoriā antiquitatis collegerat,non publicum ius, non priuatum & ciuile cognouerat: quanquam id quidem fuit etiam in aliis,& magnis quidem oratoribus, quos parū his instructos artibus vidimus,
213 vt Sulpitium,vt Antonium.Sed ii tamen vnum illud habebant dicendi opus elaboratum:idque cùm constaret ex quinque notissimis partibus,nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat.in quacunque enim vna planè claudicaret,orator esse non posset.Sed tamen alius in alia excellebat:magis reperiebat quid dici opus esset,& quomodo præparari,& quo loco locari: memoriáque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione:erántque ei quædam ex his paria cum Crasso, quædam etiam superiora.At Crassi magis enitebat oratio.Nec verò Sulpitio,neq; Cottæ dicere possumus, neque cuiquā bono oratori rem vllam ex illis quinque partibus planè atque omnino defuisse.Itaque in Curione hoc verissimè iudicari potest,nulla re vna magis oratorem commendari,quàm verborum splendore & copia.Nam cùm tardus in cogitādo, tum
214 in instruēdo dissipatus fuit.Reliqua duo sunt,agere,& meminisse: in vtroque cachinnos irridentium commouebat.Motus erat is,quem & C.Iulius in perpetuum notauit, cùm ex eo in vtranque partem toto corpore vacillante quæsiuit,quis loqueretur è lintre.Et Cn.Sicinius homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quicquam:is cùm Trib.pleb.Curionem & Octauium Coss. produxisset, Curióque multa dixisset sedente Cn.Octauio collega,qui deuinctus erat fasciis, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus,Nunquam,inquit,Octaui,collegæ tuo gratiam referes,qui nisi se suo more iactauisset,hodie te istic muscæ comedissent. Memoria autem ita fuit nulla,vt aliquoties tria cùm proposuisset,aut quartum adderet,aut tertiū quæreret,qui in iudicio priuato vel maximo,cùm ego pro Titinia Cottæ perorauissem,ille contra me pro Seruio Næuio diceret,subitò totā causam oblitus est, idque veneficiis & cantionibus Titiniæ factum esse dicebat.Magna hæc immemoris in-
215 genii signa, sed nihil turpius, quàm quòd etiam in scriptis obliuiscebatur quid paulò antè posuisset,vt in eo libro vbi se exeuntem è senatu,& cum Pansa nostro,& cum Curione filio colloquētem facit,cùm senatum Cæsar Cos.habuisset,omnísque ille sermo ductus è percōtatione filii,quid in senatu esset actum.In quo multis verbis cùm inueheretur in Cæsarem Curio,disputatióq; esset inter eos, vt est consuetudo dialogorum, cùm sermo esset institutus senatu misso,quem senatū Cæsar Cos.habuisset,reprehēdit eas res, quas idē Cæsar anno pòst, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia.

Tum Brutus admirans,Tantámne fuisse obliuionē,inquit,in scripto præsertim,vt ne

legens quidem vnquam senserit quantum flagitii commisisset? Quid autem, inquã,
Brute stultius, quàm si ea vituperare volebat quæ vituperauit, non eo tẽpore instituere 116
sermonem, cùm illarum rerum iam tempora præteriissent? Sed ita totus errat, vt in eodem
sermone dicat in senatu se Cæsare consule nõ accedere, sed id dicat ipso Cos. exiẽs
è senatu. Iam qui hac parte animi, quæ custos est cæterarũ ingenii partiũ, tam debilis
esset, vt ne in scripto quidem meminisset quid paulò antè posuisset, huic minimè mirũ
est ex tẽpore dicenti solitã effluere mentem. Itaq; cùm ei nec officiũ deesset, & flagraret
studio dicendi, perpaucæ ad eum causæ deferebantur. Orator autẽ viuis eius æqualibus
proximus optimis numerabatur, ꝓpter verborũ bonitatẽ, vt antè dixi, & expeditam
ac profluentem quodãmodo celeritatem. Itaq; eius orationes aspiciendas tamẽ censeo:
sunt illæ quidem lãguidiores, veruntamen possunt augere & quasi alere id bonũ, quod
in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantã vim, vt solum sine aliis in Curione
speciẽ oratoris alicuius effecerit. Sed ad instituta redeamus. In eodem igitur numero 117
eiusdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquẽtissimi viri filius, non satis acutus orator,
sed tamen orator numeratus est. Erat in verbis grauitas, & facilè dicebat, & authoritatem
naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniẽdis, nec
minus verbis expeditus: fortis verò actor & vehemẽs, & verbis nec inops, nec abiectus,
& quem planè oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnãs, incitans
animos, acer, acerbus, criminosus. Multum ab iis aberat L. Fufius, tamẽ ex accusatione
M. Aquilii diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Drusum tuum magnum auunculum,
grauem oratorem, ita duntaxat cùm de Repu. diceret: L. autem Lucullum etiã acutum,
patrémque tuum Brute, iuris quoq; & publici & priuati sanè peritũ, M. Lucullum: M.
Octauium Cn. filium (qui tantum authoritate dicendóque valuit, vt legẽ Semproniam 118
frumentariam populi frequentis suffragiis abrogauerit) Cn. Octauiũ, M. filium, M. Catonem
patrem, Q. etiam Catulum filiũ abducamus ex acie, id est à iudiciis, & in præsidiis
Reip. cui facilè satisfacere possint, collocemus. Eodem Q. Cæpionẽ referrem, nisi
nimis equestri ordini deditus, à senatu dissedisset. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem
genere complureis minimè dignos elegantis conuẽtus auribus, aptissimos cognoui
turbulentis concionibus. quo in genere (vt in iis perturbem ætatum ordinem)
nuper L. Quintus fuit, aptior autem etiã Palicanus auribus imperitorum. Et quoniam
huius generis facta mentio est, seditiosorũ omnium post Gracchos, L. Apuleius Saturninus
eloquentissimus visus est: magis specie tamen & motu atque ipso amictu capiebat
homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longè autem post 119
natos homines improbissimus C. Seruilius Glaucia, sed peracutus & callidus, cùm primísque
ridiculus. Is ex summis & fortunæ & vitæ sordibus in prætura Cos. factus esset,
si rationẽ eius haberi licere iudicatũ esset. Nam & plebẽ tenebat, & equestrem ordinem
beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodem die quo Saturninus tribunus plebis, Mario
& Flacco Coss. publicè est interfectus, homo simillimus Atheniẽsis Hyperboli, cuius
improbitatem veteres Atticorũ comœdiæ notauerunt. Quos Sex. Titius cõsecutus,
homo loquax sanè, & satis acutus, sed tã solutus & mollis in gestu, vt saltatio quædam
nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Ita cauendũ est nequid in agendo dicendóue
facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo superiorem ætatem reuecti sumus,
nunc ad eam de qua aliquãtum locuti sumus, reuertamur. Coniunctus igitur Sulpitii 120
ætati P. Antistius fuit, rabula sanè probabilis, qui multos cũ tacuisset annos, neq; contemni
solùm, sed irrideri etiã solitus esset, in tribunatu primùm contra C. Iulii illam
consulatus petitionem extraordinariã, veram causam agens est probatus: & eo magis,
quòd eandem causam cùm ageret eius collega ille ipse Sulpitius, hic plura & acutiora
dicebat. Itaq; post tribunatũ primò multæ ad eũ causæ, deinde omnes maximæ quæcunque
erãt, deferebantur. Rem videbat acutè, componebat diligenter, memoria valebat,
verbis non ille quidem ornatis vtebatur, sed tamen non abiectis. Expedita autem

erat & perfacilè currens oratio. Et erat eius quidem tanquam habitus non inurbanus:
actio paulùm cùm vitio vocis,tum etiam ineptiis claudicabat. Hic tempotibus floruit
iis, quibus inter profectionem reditúmque L. Syllæ sine iure fuit & sine vlla dignitate
resp.Hoc etiam autẽ magis probabatur, quòd erat ab oratoribus quædam in foro soli-
111 tudo,Sulpitius occiderat,Cotta aberat,& Curio, viuebat è reliquis patronis eius ætatis
nemo præter Carbonem & Pomponium, quorum vtrunq; facilè supetabat. Inferioris
autem ætatis erat proximus L.Sisenna doctus vir,& studiis optimis deditus,benè Lati-
nè loquens,gnarus reipublicæ,non sine facetiis,sed neque laboris multi, nec satis ver-
satus in causis:interiectásque inter duas ætates Hortensii, & Sulpitii,nec maiorem cõ-
sequi poterat,& minori necesse erat cedere.Huius omnis facultas ex historia ipsius per-
spici potest,quæ cùm facilè omnes vincat superiores,tum indicat tamen quãtum absit
à summo,quámque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis literis illustratum.
Nam Q.Hortensii admodum adolescentis ingenium, vt Phidiæ signum, simul aspe-
ctum & probatum est.Is L.Crasso,Q.Scæuola Coss.ptimùm in foro dixit, & apud hos
ipsos quidem consules:& cùm eorum qui affuerunt,tum ipsorũ consulum,qui omnes
112 intelligentia anteibant,iudicio discessit probatus.Vndeuiginti annos natus erat eo tẽ-
pote.Est autem L.Paulo,C.Marcello Coss.mortuus:ex quo videmus eum in patrono-
rum numero annos quatuor & X L. fuisse. Hoc de oratore paulò pòst plura dicemus:
hoc autem loco voluimus ætatem eius in disparem otatorum ætatem includere: quã-
quam id quidem omnibus vsu venite necesse fuit,quibus paulo longior vita contigit,
vt & cum multo maioribus natu quàm essent ipsi, & cum aliquanto minotibus cõpa-
rarẽtur:vt Accius iisdem ædilibus ait se & Pacuuium docuisse fabulam, cùm ille octo-
ginta,ipse triginta annos natus esset.Sic Hortensius nõ cum suis æqualibus solùm, sed
& mea cum ætate,& cum tua Brute,& cum aliquanto superiore coniũgitur.Siquidem
& Crasso viuo dicete solebat,& magis iam etiam vigebat cũ Antonio, & cum Philippo
113 iam sene pro Cn.Põpeii bonis dicente:in illa causa adolescens cùm esset,princeps fuit:
& in eorum quos in Sulpitii ætate posui,numerũ facilè peruenerat,& suos inrer æqua-
les,M.Pisonem,M.Crassum,Cn.Lentulum,P.Lentulum Surram,lõgè præstitit,& me
adolescẽtem natus octo annis minorem quàm erat ipse, multos annos in studio eius-
dem laudis exercuit, & tecũ simul,sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio di-
xit,paulò ante mortem.Vides igitur vt ad te oratorem Brute peruenerimus,tã multis
inter nostrum tuúmq; initium dicendi interpositis oratoribus:ex quibus, quoniam in
hoc setmone nostro statui neminem eorũ qui viuerent,nominare,ne vos curiosius eli-
ceretis ex me quid de quoque iudicarem,eos qui iam sunt mortui,nominabo. Tum
Brutus,Non est,inquit,ista causa quam dicis,quamobrem de iis qui viuunt,nihil velis
114 dicere. Quænam igitur,inquã,est? Veteri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo
tuus emanet,& ii tibi succenseant,quos prætererieris. Quid vos,inquã,tacere non po-
teritis? Nos quidem,inquit, facillimè: sed tamen te atbitror malle id ipsum tacere,
quàm taciturnitatem nostram experiri. Tum ego,Verè tibi,inquam,Brute dicã:non
me existimaui in hoc sermone vsq; ad hãc ætatem essè venturũ,sed ita traxit ordo æta-
tum orationẽ,vt iam ad minores etiam peruenerim. Interpone igitur,inquit,siquos
videtur,deinde redeamus ad te,& ad Hortẽsium. Immò verò,inquam, ad Hortensiũ:
de me alii dicẽt,siqui volent. Minimè verò,inquit: nam etsi me facilè omni tuo ser-
mone tenuisti,tamen is mihi longiot videtur,quòd propeto audire de te:nec verò tam
de virtutibus dicẽdi tuis,quæ cũ omnibus,tum certè mihi notissimæ sunt,quàm quòd
115 gradus tuos & quasi processus dicẽdi studeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos,
quoniam me non ingenii prædicatorem esse vis,sed laboris mei.Verùm interponã,vt
placet,alios,& à M.Crasso,qui fuit æqualis Hortensii, exordiar. Is igitur mediocriter à
doctrina instructus,angustius etiam à natura,labore & industria, & quòd adhibebat ad
obtinendas causas curam etiam & gratiam,in principibus patronis aliquot annos fuit.

In huius oratione sermo Latinus erat,verba non abiecta,res compositæ diligéter,nullus flos tamen,neque lumen vllum:animi magna,vocis parua contentio, omnia ferè vt similiter atq; vno modo dicerentur. Nam huius æqualis & inimicus C.Fimbria non ita diu iactare se potuit,qui omnia magna voce dicens,verborum sanè bonorum cursu quodam incitato ita furebat tamen,vt mirarere tam alias res agere populum, vt esser insano inter disertos locus.Cn.autem Lentulus multo maiorem opinionem dicendi actione faciebat,quàm quâta in eo facultas erat: qui cùm esset nec peracutus,(quanquam & ex facie & ex vultu videbatur)nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso : sic 116
interuallis,exclamationibus,voce suaui & canora,admirâdo irridebat,calebat in agendo,vt ea quæ deerant,non desyderarentur. Ita tanquam Curio copia nõnulla verborum,nullo alio bono tenuit oratorum locum,sic Lentulus cæterarũ virtutum dicendi mediocritatem actione occultauit,in qua excellens fuit. Neque multo secus P.Lentulus,cuius & excogitandi & loquêdi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis & venustatis, vocis & suauitas & magnitudo: sic in hoc nihil præter actionem fuit,cætera etiam minora quàm in superiore. M.Piso quicquid habuit,habuit ex disciplina: maximéque ex omnibus qui antè fuerũt, Græcis doctrinis eruditus fuit.Habuit à natura genus quoddam acuminis,quod etiã arte limauerat,quod erat in 117
reprehendendis verbis versutum & solers,sed sæpe stomachosum,nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum . Is laborem quasi cursum forensem diutius non tulit, quòd & corpore erat infirmo,& hominum ineptias ac stultitias,quæ deuorandæ nobis sunt,non ferebat,iracundiúsque respuebat,siue morose,vt putabatur, siue ingenuo liberóque fastidio . Is cùm satis floruisset adolescens , minor haberi est cœptus postea, deinde ex virginum iudicio magnam laudem est adeptus,& ex eo tempore quasi reuocatus in cursum,tenuit locum tam diu,quàm ferre potuit laborem:postea quantũ detraxit ex studio,tantum amisit ex gloria.P.Muræna mediocri ingenio,sed magno studio rerum veterũ,literarum & studiosus, & non imperitus,multæ industriæ, & magni laboris fuit.C. Censorinus Græcis literis satis doctus, quod proposuerat explicãs expeditè,non inuenustus actor,sed iners,& inimicus fori.Lucius Turius paruo ingenio,sed 118
multo labore,quoquo modo poterat,sæpe dicebat. itaque ei paucæ centuriæ ad consulatum defuerunt.C.Macer authoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus: huius si vita,si mores, si vultus denique non omnem commendationem ingenii euerteret, maius nomen in patronis fuisset:nõ erat abundans,non inops tamen:non valde nitens,non planè horrida oratio:vox,gestus, & omnis actio, sine lepôre:at in inueniendis componendísque rebus mira accuratio,vt non facilè in vllo diligentiorem,maiorémque cognouerim,sed eam vt citius veteratoriã,quàm oratoriam diceres.hic etsi etiã in publicis causis probabatur,tamen in priuatis illustriorem obtinebat locum.C.deinde Piso statarius,& sermonis plenus orator, minimè ille quidem tardus in excogitando, veruntamen vultu & simulatione multo etiam acutior quàm erat,videbatur.Nam eius æqualem M.Glabrionem bene institutum aui Scæuolæ diligentia,socors ipsius natura negligénsque tardauerat. Etiam L.Torquatus elegãs in di- 119
cendo,in existimando admodum prudens,toto genere perurbanus. Meus autẽ æqualis Cn.Pompeius vir ad omnia summa natus,maiorem dicendi gloriã habuisset,nisi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset.erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat:actio verò eius habebat & in voce magnum splendorem,& in motu summam dignitatẽ. Noster item æqualis D.Syllanus vitricus tuus, studiũ ille quidem habuit non multum,sed acuminis & orationis satis.Q. Pompeius A.F.qui Bithynicus dictus est,biennio quàm nos fortasse maior, summo studio dicendi, multáque doctrina,incredibili labore atque industria,quod scire possum:fuit enim mecum, & cum M. Pisone,cùm amicitia,tum studiis exercitationibúsque coniunctus.huius actio nõ satis commendabat orationem : in hac enim satis erat copiæ , in illa autem lepôris parum.

230 Erat eius æqualis P. Antronius voce peracuta atque magna, nec alia re vlla probabilis. Et L. Octauius Reatinus, qui cùm multas iam causas diceret, adolescens est mortuus: is tamen ad dicendũ veniebat magis audacter, quàm paratè. Et C. Staienus, qui se ipse adoptauerat, & de Staieno AEliũ fecerat, feruido quodam & petulanti & furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat & probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus & iudicio dedisset. Eodem tempore C. & L. Cæpasii fratres fuerunt, qui multa opera ignoti homines & repentini, quæstores celeriter facti sunt oppidano quodã & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, nequem vocalem præteriisse videamur, C. Cosconium Calidianum, qui nullo acumine eam tamẽ verborum copiam, siquam habebat, præbebat populo cum multa cõcursatione, magnóque clamore. Quod idem faciebat Q.
231 Arrius, qui fuit M. Crassi quasi secundarius. Is omnibus exemplo debet esse, quãtum in hac vrbe polleat multorum obedire tempori, multorúmque vel honori vel periculo seruire. His enim rebus infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerũ peruenerat: sed vt pugiles inexercitati etiam si pugnos & plagas Olympiorũ cupidi ferre possunt, solem tamẽ sæpe ferre non possunt: sic ille cùm omni iam fortuna prosperè functus, labores etiam magnos excepisset, illius iudicialis anni seueritatẽ quasi solem nõ tulit. Tum Atticus, Tu quidem de fece, inquit, hauris, idque iandudum, sed tacebam: hoc verò non putabam, te vsque ad Staienos & Antronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te ambitione me labi, quippe de mortuis:
232 sed ordinem sequẽs, in memoriam notam & æqualem necessariò incurro. Volo autem hoc perspici, omnibus conquisitis qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos: verũ qui omnino nomen habuerint, nõ ita multos fuisse. sed ad sermonem institutum reuertamur. T. Torquatus T. filius, & doctus vir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicendũ satis solutus atque expeditus, cui si vita suppeditauisset, sublato ambitu cõsul factus esset: plus facultatis habuit ad dicendum, quàm voluntatis. Itaque studio huic non satisfecit, officio verò nec in suorum necessariorum causis, nec in sentẽtia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius municeps noster multas priuatas causas actitauit, celeriter sanè verba voluens, nec hebes in causis, vel dicam plus etiam quàm non hebes, sed efferuescens in dicẽdo, stomacho sæpe, iracundiáque vehementius, vt nõ cum aduersario solùm, sed etiã (quod
233 mirabile esset) cũ iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio sæpe contenderet. M. Messala minor natu quàm nos, nullo modo inops, sed nõ nimis ornatus genere verborũ, prudẽs, acutus, minimè incautus, patronus in causis cognoscendis, cõponendisq; diligẽs, magni laboris, multæ operæ, multarúmq; causarum. Duo etiam Metelli, Celer, & Nepos, nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. C. autẽ Lentulus Marcellinus, nec vnquam indisertus, & in consulatu pereloquens visus est, nõ tardus sententiis, nõ inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Mẽmius L. filius perfectus literis, sed Græcis, fastidiosus sanè Latinarũ, argutus orator, verbísque dulcis, sed fugiẽs non modò dicendi, verùm etiam cogitandi laborem, tãtum sibi de facultate detraxit, quãtum imminuit indu-
234 striæ. Hoc loco Brutus, Quàm vellem, inquit, de his etiã oratoribus qui hodie sunt, tibi dicere luberet: etsi de aliis minus, de duobus tamen, quos à te scio laudari solere, Cæsare, & Marcello, audirem non minus lubenter, quàm audiui de iis qui fuerunt. Cur tandẽ? inquam: an expectas quid ego iudicem de istis qui tibi sunt æquè noti ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus, Cæsar autem parũ: illum enim sæpe audiui, hic, cũ ego iudicare iã aliquid possem, abfuit. Quid igitur de illo iudicas, quẽ sæpe audisti? Quid cẽses, inquit, nisi id, quòd habiturus es similẽ tui? Næ ego, inquã, si ita est, velim tibi eum placere quàm maximè. Atqui & ita est, inquit,

q.i.

& vehementer placet, nec verò sine causa: nam & didicit, & omissis cæteris studiis vnum id egit, seséque quotidianis commentarionibus acerrimè exercuit. Itaque & lectis vtitur verbis, & frequentibus, & splendore vocis, dignitate motus fit speciosum & illustre quod dicitur: omniáque sic suppetunt, vt ei nullam deesse virtutem oratoris putem: maximéque laudãdus est qui hoc tempore ipso cùm liceat, in hoc communi nostro & quasi fatali malo cõsoletur se, cùm conscientia optimæ mentis, tum etiam vsurpatione & renouatione doctrinæ. Vidi enim Mitylenis nuper virum, atq; (vt dixi) vidi planè virum. Itaque cũ eum antea tui similem in dicendo viderim, tum verò nunc à doctissimo viro, tibíque, vt intellexi, amicissimo Cratippo instructũ omni copia, multo videbã similiorem. Hîc ego, Etsi inquam, de optimi viri nobísq; amicissimi laudibus lubẽter audio, tamen incurro in memoriam communiũ miseriarum, quarum obliuionem quærens, hũc ipsum sermonem produxi longius. Sed de Cæsare cupio audire quid tandem Atticus iudicet. Et ille, Præclarè, inquit tibi constas, vt de iis qui nunc sunt, nihil velis ipse dicere: & hercle si sic ageres vt de iis egisti qui iam mortui sunt, neminẽ vt prætermitteres, næ tu in mulros Antonios & Saleios incurreres. Quare siue hanc turbam effugere voluisti, siue veritus ne quis se aut præteritum, aut non satis laudatum queri posset, de Cæsare tamẽ potuisti dicere, præsertim cùm & tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen Brute, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo æstimatore sæpissime audio, illum omniũ ferè oratorum Latinè loqui elegantissimè, nec id solùm domestica consuetudine, vt dudum de Læliorum & Muciorum familiis audiebamus: sed quanquã id quoque credo fuisse, tamen vt esset perfecta illa bene loquẽdi laus, multis literis, & iis quidem reconditis & exquisitis, summóque studio & diligentia est consecutus. Quinetiam in maximis occupationibus, cùm ad te ipsum (inquit in me intuens) de ratione Latinè loquendi accuratissimè scripserit, primóque in libro dixerit verborum delectum originẽ esse eloquentiæ, tribueritque mi Brute huic nostro, qui me de illo maluit quàm se dicere, laudem singularem (nam scripsit his verbis, cùm hũc nomine esset affatus, Ac si cogitata præclarè eloqui possent, nõnulli studio & vsu elaborauerunt: cuius te penè principem copiæ atque inuentorem bene de nomine ac dignitate populi Ro. meritum esse existimare debemus) hũc facilem & quotidianum nouisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tunc Brutus, Amicè hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto, quem non solùm principem atque inuẽtorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam benemeritum de populi Rom. nomine & dignitate. quo enim vno vincebamur à victa Græcia, id aut ereptum illis est, aut certè nobis cũ illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumq; Cæsaris, tuæ quidem supplicationi non solùm, sed triumphis multorum antepono. Et rectè quidem, inquam, Brute, modò sit hoc Cæsaris iudicii, non beneuolentiæ testimoniũ. plus enim certè attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modò est aliquis, qui nõ illustrauit modò, sed etiã genuit in hac vrbe dicendi copiã, quàm illi qui Ligurũ castella expugnauerunt, ex quibus multi sunt, vt scitis, triumphi. Verũ quidem si audire volumus, omissis illis diuinis cõsiliis, quibus sæpe cõstituta est imperatorum sapientia salus ciuitatis, aut belli, aut domi: multo magis orator præstat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat? sed tamen non metuo ne mihi acclametis. est autẽ quod sentias dicendi liber locus. Malim mihi L. Crassi vnam pro M. Curio dictionem, quàm castellanos triumphos duos. At plus interfuit Reip. castellum capi Ligurum, quàm bene defendi causam M. Curii. Credo. sed Atheniẽsium quoq; plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quàm Mineruæ signum ex ebore pulcherrimum: tamẽ ego me Phidiam esse mallem, quàm vel optimum fabrum tignarium. Quare non quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est,

præsertim cùm pauci pingere egregiè possint, aut fingere : operarii autem aut baiuli deesse non possint. Sed perge Pōponi de Cæsare, & redde quæ restant. Solùm quidem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam, & Latinam: cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem: ætatis illius ista fuit laus, tanquam innocentiæ, sic Latinè loquendi, non omnium tamen. nam illorum æquales Cæcilium & Pacuuium malè locutos videmus: sed omnes tum ferè, qui nec extra vrbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscauerat, rectè loque-
140 bantur. Sed hanc certè rem deteriorem vetustas fecit, & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas & in hanc vrbem multi inquinatè loquentes ex diuersis locis, quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda quàm obtrusa ratio, quæ mutari non potest, nec vtendum prauissima consuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri vidimus: existimabatur bene Latinè, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minimè indoctus, vt à te pauló est antè dictum, sed tamen suauitas vocis, & lenis appellatio literarum, bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se valde dilatandis literis à similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabátque contrarium Catulo, subagreste quiddam planéque subrusticum, alia quidem quasi inculta & syluestri via ad eandem laudem peruenerat. Sisenna autem quasi emendator sermonis vsitati cū esse vellet, ne à C. Ruscio quidem
141 accusatore deterreri potuit quo minus inusitatis verbis vteretur. Quidnam istuc est? inquit Brutus: aut quis est iste C. Ruscius? Et ille fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante Chritilium, Sisenna defendēs dixit quædam eius sputatilica esse crimina. Tum C. Ruscius, Circumuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna, quid dicas nescio, metuo insidias: sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. Maximi risus, sed ille tamē familiaris meus rectè loqui putabat esse inusitatè loqui. Cæsar autem rationem adhibens, cōsuetudinem vitiosam & corruptam pura & incorrupta consuetudine emendat. Itaque cùm ad hāc elegantiam verborum Latinorum (quæ etiamsi orator non sis, & sis ingenuus ciuis Romanus, tamen necessaria est) adiungit illa oratoria ornamenta dicendi, tum videtur tanquā tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cùm habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere. splendidam quandam miniméque veteratoriam rationem
142 dicēdi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidem eius mihi vehementer probātur, complureis autem legi. Atque etiam commētarios quosdam scripsit rerum suarum, valde quidem, inquam, probandos: nudi enim sunt, recti & venusti, omni ornatu orationis tanquā veste detracta: sed dum voluit alios habere parata vnde sumerent qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere: sanos quidem homines à scribendo deterruit. Nihil enim est in historia pura & illustri breuitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui vita excesserunt, reuertamur. Caius Sicinius igitur Quinti Pōpeii illius qui censor fuit, ex filia nepos, quæstorius mortuus est, probabilis orator, iam veró etiā probatus ex hac inopi ad ornandū ex-
143 pedita Hermagoræ disciplina. ea dat rationes certas, & præcepta dicēdi, quæ si minorem habent apparatum (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quasdam errare in dicendo non patientes vias. has ille tenēs, & paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione disciplináque dicendi iam in patronorum numerum peruenerat. Erat etiā vir doctus in primis C. Visellius Varro consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus. is cùm post curulem ædilitatem iudex quæstionis esset, est mortuus. in quo fateor vulgi iudicium à iudicio meo dissensisse. nam populo non erat satis vendibilis, præceps quædam, & cùm idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio : sed neque verbis aptiorem

citò alium dixerim, neque sententiis crebriorem. Præterea perfectus in literis, iurisque ciuilis iam à patre Aculeone traditam tenuit disciplinã. Reliqui sunt qui mor-
tui sint, L. Torquatus, quem tu non tam citò rhetorem dixisses, etsi non deerat ora- 144
tio, quàm, vt Græci dicunt, πολιτικὸν. Erant in eo plurimæ literæ, nec eæ vulgares, sed interiores quædam & reconditæ, diuina memoria, summa verborum & grauitas, & elegãtia: atque hæc omnia vitæ decorabat grauitas, & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii in illa ætate plena literatæ senectutis oratio. quanta seueritas in vultu! quantum pondus in verbis! quàm nihil non consyderatum exibat ex ore! Tum Brutus Torquati & Triarii mentione commotus (vtrunq; enim eorum admodum dilexerat) Næ ego, inquit, vt omittam cætera quæ sunt innumerabilia, de istis duobus cùm cogito, doleo nihil tuam perpetuã authoritatem de pace valuisse. nam nec istos excellentes viros, nec multos alios præstanteis ciues Respublica perdidisset. Sileamus, inquam, Brute de istis, ne augeamus dolorem. nam & præteritorum recordatio est acerba, & acerbior expectatio reliquorum. Itaq; omit-
tamus lugere, & tantùm quid quisque dicendo potuerit, quoniam id quærimus, præ- 145
dicemus. Sunt etiam ex iis qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui & scriptitauit accuratè, cùm præsertim nõ esset orator, & egit multa constanter: Appius Claudius socer tuus, collega & familiaris meus: hic iam & satis studiosus, & valde cũ doctus, tum etiam exercitatus orator, & cùm auguralis, tum omnis publici iuris antiquitatísque nostræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latinè tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli consulares, quorũ Publius ille nostrarum iniuriarum vltor, author salutis, quicquid habuit, quantúcunq; fuit, illud totum habuit è disciplina. instrumenta naturæ deerant: sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo, vt sibi omnia quæ clarorum virorum essent, non du-
bitaret adsciscere, eáque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat fortis 146
orator, si modò orator, sed cogitandi non ferebat laborẽ: vox canora, verba non horrida sanè, vt plena esset animi & terroris oratio. Quæreres in iudiciis fortasse melius: in Rep. quod erat, esse iudicares satis. Ne Titus quidem Posthumius contẽnendus in dicendo, de Rep. verò nõ minus vehemens orator, quàm bellator fuit: Effrænatus & acer nimis, sed bene iuris publici leges atque instituta cognouerat. Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse, si (vt dixisti) ii quos iandiu colligis, viuerent. Omnes enim commemoras qui ausi aliquando sunt stantes loqui, vt mihi imprudens M. Seruilium præterisse videare. Non, inquam, ego istuc ignoro Pomponi, multos fuisse qui verbum nunquàm in publico fecissent, cùm melius aliquan-
to possent, quàm isti oratores quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiã il- 147
lud assequor, vt intelligatis primùm ex omni numero quàm non multi ausi sint dicere: deinde ex iis ipsis quàm pauci fuerint laude digni. Itaque ne hos quidẽ equites Romanos amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Corneliũ, in quo & compositũ dicendi genus, & acre & expeditum fuit: T. Accium Pisaurensem, cuius accusationi respondi pro A. Cluentio, qui & accuratè dicebat, & satis copiosè, erátq; præterea doctus Hermagoræ præceptis, quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen vt hastæ velitibus amentatæ, sic apta quædam & parata singulis causarum generibus argumẽta traduntur. Studio autem neminem nec industria maiore cognoui: quanquã ne ingenio quidem qui præstiterit, facilè dixerim C. Pisoni genero meo: nullum tempus illi vnquã vacabat aut à forensi dictione, aut à commentatione domestica, aut à scribendo, aut à cogitãdo.
itaque tantos processus efficiebat, vt euolare, non excurrere videretur: erátq; verbo- 148
rum & delectus elegans, & apta & quasi rotunda constructio: cúmque argumẽta excogitabantur ab eo multa & firma ad probandum, tum concinnæ acutæque sententiæ, gestúsque natura ita venustus, vt ars etiam quæ non erat, & è disciplina motus

quidam videretur accedere. Vereor ne amore videar plura quàm fuerint in illo, di-
cere:quod non ita eſt:(alia enim de illo maiora dici poſſunt) nàm nec continentia,
nec pietate, nec vllo genere virtutis quenquam eiuſdem ætatis cum illo conferen-
dum puto. Nec verò M. Cælium prætereundum arbitror, quæcunque eius in exitu
vel fortuna vel mens fuit:qui quandiu authoritati meæ paruit,talis tribunus plebis
fuit,vt nemo contra ciuium perditorum popularem turbulentámque dementiam
149 à ſenatu & à bonorum cauſa ſteterit conſtantius : quam eius actionem, multum ta-
men & ſplendida,& grandis, & eadem in primis faceta & perurbana commendabat
oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt,acres accuſationes tres,eǽque omnes
ex Reip. contentione ſuſceptæ:defenſiones,etſi illa erant in eo meliora quæ dixi,nō
contemnendæ tamen,ſanéque tolerabiles. Hic cùm ſumma voluntate bonorum æ-
dilis curulis factus eſſet,neſcio quomodo diſceſſu meo diſceſſit à ſeſe,ceciditq; poſt-
ea,cùm eos imitari cœpit,quos ipſe peruerterat. Sed de M. Callidio dicamus aliquid,
qui non fuit orator vnus è multis,potius inter multos propè ſingularis fuit : ita re-
conditas exquiſitáſque ſententias mollis & perlucens veſtiebat oratio:nihil tam te-
nerum,quàm illius comprehenſio verborum,nihil tam flexibile, nihil quod magis
ipſius arbitrio fingeretur,vt nullius oratoris æquè in poteſtate fuerit: quæ primùm
ita pura erat,vt nihil liquidius:ita liberè fluebat,vt nuſquam adhæreſceret : nullum
150 niſi loco poſitū, & tanquam in vermiculato emblemate,vt ait Lucilius,ſtructū verbū
videres:nec verò vllum aut durum,aut inſolens,aut humile,aut in longius ductum:
ac non propria verba rerum,ſed pleraque tranſlata,ſic tamen,vt ea non irruiſſe in a-
lienum locum,ſed immigraſſe in ſuum diceres. nec verò hæc ſoluta,nec diffluentia,
ſed adſtricta numeris,non apertè,nec eodem modo ſemper, ſed variè diſſimulātér-
que concluſis. Erant autem & verborum & ſententiarum illa lumina, quæ vocant
Græci σχήματα,quibus tamen inſignibus in ornatu diſtinguebatur omnis oratio. qua
de re agitur autem, illud quod multis in locis iuriſconſultorum includitur formu-
lis, & vbi eſſet, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis,actio liberalis, totúm-
que dicendi placidum & ſanum genus. Quod ſi eſt optimum ſuauiter dicere,nihil
eſt quod melius hoc quærendum putes. Sed cùm à nobis paulò antè dictum ſit, tria
151 videri eſſe quæ orator efficere deberet, vt doceret, vt delectaret, vt moueret : duo
ſummè tenuit,vt & rem illuſtraret diſſerendo,& animos eorum qui audirēt,deuin-
ciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoueret atque incitaret animos:
quam plurimū pollere diximus:nec erat vlla vis atque contentio,ſiue conſilio,quòd
eos quorum altior oratio,actióque eſſet ardentior,furere & bacchari arbitraretur:ſi-
ue quòd natura non eſſet ita factus,ſiue quòd non conſueſſet,ſiue quòd non poſſet.
hoc vnum illi, ſi nihil vtilitatis habebat,abfuit:ſi opus erat,defuit. Quin etiam me-
mini, cùm in accuſatione ſua Quinto Gallio crimini dediſſet,ſibi eum venenū pa-
rauiſſe,idq; à ſe eſſe deprehenſum,ſeséque chirographa, teſtificationes,indicia,quæ-
ſtiones,manifeſtam rem deferre diceret,déque eo crimine accuratè & exquiſitè diſ-
putauiſſet, me in reſpondendo, cùm eſſem argumentatus quantum res ferebat,hoc
ipſum etiam poſuiſſe pro argumento, quòd ille cùm peſtem capitis ſui, cùm indicia
152 mortis ſe comperiſſe manifeſtò, & manu tenere diceret, tam ſolutè egiſſet, tam le-
niter, tam oſcitanter. Tu iſtuc M. Callidi, niſi fingeres,ſic ageres? præſertim cùm
iſta eloquētia alienorum hominum pericula defendere acerrimè ſoleas, tuum neg-
ligeres? vbi dolor,vbi ardor animi,qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces &
querelas ſolet?nulla perturbatio animi: nulla corporis,frons nō percuſſa,nō femur,
pedis(quod minimū eſt)nulla ſupploſio. Itaque tantū abfuit vt inflāmares noſtros
animos,ſomnum iſto loco vix tenebamus. Sic nos ſummi oratoris vel ſanitate vel
vitio pro argumento ad diluēdum crimen vſi ſumus. Tū Brutus, Atqui dubitamus,
inquit,vtrū iſta ſanitas fuerit, an vitium? Quis enim non fateatur,cùm ex omnibus

oratoris laudibus longè ista sit maxima, inflammare animos audiẽtium, & quocun-
que res postulet modo flectere, qui hac virtute caruerit, id ei quod maximum fuerit,
defuisse? Sit sanè ita, inquã: sed redeamus ad eum qui iam vnus restat, Hortensium: 153
tum de nobismetipsis, quoniam id etiam Brute postulas, pauca dicemus: quanquam
facienda mentio est, vt quidem mihi videtur, duorum adolescentium, qui si diutius
vixissent, magnã essent eloquentiæ laudem consecuti. C. Curionẽ te, inquit Bru-
tus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Rectè, inquã, arbitraris: quorum quidem
alter, quod verisimile dixisset, ita facilè solutéque verbis voluebat, satis interdum
acutas, crebras quidem certè sententias, vt nihil posset ornatius esse, nihil expeditius.
Atque hîc à magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicẽdum:
industriam non sum expertus, studium certè fuit: qui si me audire voluisset, vt cœ-
perat, honores quàm opes cõsequi maluisset. Quidnam est, inquit, istuc? & quem-
admodum distinguis? Hoc modo, inquam: Cùm honos sit præmium virtutis iudi- 154
cio studióque ciuium delatum ad aliquem: qui eum sentẽtiis, qui suffragiis adeptus
est, is mihi & honestus & honoratus videtur. Qui autem occasione aliqua etiam in-
uitis suis ciuibus nactus est imperiũ, vt ille cupiebat, hũc nomen honoris adeptum,
non honorem puto. Quæ si ille audire voluisset, maxima cũ gratia & gloria ad sum-
mam amplitudinem peruenisset, ascendens gradibus magistratuum, vt pater eius
fecerat, vt reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Crasso M. F. cùm initio
ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe egisse me arbitror, cũ eum vehemen-
ter hortarer, vt eam laudis viam rectissimam esse duceret, quam maiores eius ei tri-
tam reliquissent. Erat enim cùm institutus optimè, tum etiam perfectè planéq; eru-
ditus: inerátque & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia: prætereáq;
sine arrogantia grauis esse videbatur, & sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque
absorbuit æstus quidam non insolitæ adolescentibus gloriæ, qui quia nauarat miles 155
operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat: cui muneri mos maiorum
ætatem certam, sortem incertam reliquit. Ita grauissimo suo casu, dum Cyri & Ale-
xandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant, & L. Crassi, & multorum
Crassorum inuentus est dissimillimus. Sed ad Caluum (is enim nobis erat proposi-
tus) reuertamur, qui orator fuisset cùm literis eruditior quàm Curio, tum etiam ac-
curatius quoddam dicendi & exquisitius afferebat genus: quod quanquam scienter
elegantérque tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese obseruãs, me-
tuénsque ne vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem deperdebat. Itaque eius
oratio nimia religione attenuata, doctis & attentè audientibus erat illustris: à multi-
tudine autẽ, & à foro, cui nata eloquẽtia est, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum
se, inquit, Caluus noster dici oratorem volebat: inde erat ista exilitas, quã ille de in- 156
dustria consequebatur. Dicebat, inquam, ita: sed & ipse errabat, & alios etiam erra-
re cogebat. Nam siquis eos qui nec ineptè dicunt, nec odiosè, nec putidè, Atticè pu-
tat dicere, is rectè, nisi Atticũ, probat neminem. Insulsitatẽ enim & insolẽtiam tan-
quam insaniam quandam orationis odit, sanitatem autem & integritatem quasi re-
ligionem & verecũdiam oratoris probat: hæc omnium debet oratorum eadem esse
sentẽtia. Sin autem ieiunitatem, & siccitatem, & inopiam, dummodo sit polita, dum
vrbana, dum elegãs, in Attico genere ponit, hoc rectè duntaxat: sed quia sunt in At-
ticis alia meliora, videat ne ignoret & gradus, & dissimilitudines, & vim, & varietatẽ
Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. Quos? nec enim est vnum genus. nã quid
est tam dissimile quàm Demosthenes & Lysias? quàm idem & Hyperides? quàm o- 157
mnium horum AEschines? quem igitur imitaris? Si aliquem, cæteri ergo Atticè nõ
dicebant: si omnes, quî potes, cùm sint ipsi dissimillimi inter se? In quo illud etiam
quæro, Phalereus ille Demetrius Atticéne dixerit. mihi quidem ex illius oratio-
nibus redolere ipsæ Athenæ videntur. At est floridior, vt ita dicam, quàm Hyperides

quàm Lyſias. natura quædam aut voluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt
per idem tempus diſſimiles inter ſe, ſed Attici tamen, quorum Chariſius multarum
orationum, quas ſcribebat aliis, cùm cupere videretur imitari Lyſiam: Demochares
autem, qui fuit Demoſthenis ſororis filius, & orationes ſcripſit aliquot: & earum re-
rum hiſtoriam quæ erant Athenis ipſius ætate geſtæ, non tam hiſtorico, quàm ora-
torio genere perſcripſit. At Chariſii vult Hegeſias eſſe ſimilis, iſque ſe ita putat Atti-
158 cum, vt veros illos præ ſe penè agreſteis putet. At quid eſt tam fractum, tam minu-
tum, tam in ipſa, quam tamen conſequitur, concinnitate puerile? Atticorum ſimi-
les eſſe volumus. Optimé. ſúntne igitur ii Attici oratores? Quis negare poteſt? Hos
imitamur. Quomodo, qui ſunt & inter ſe diſſimiles, & aliorum? Thucydidem, in-
quit, imitamur. Optimè, ſi hiſtoriam ſcribere, non ſi cauſas dicere cogitatis. Thu-
cydides enim rerum geſtarum pronuntiator ſyncerus & grandis etiam fuit, hoc fo-
renſe concertatorium iudiciale non tractauit genus. Orationes autem quas inter-
poſuit (multæ enim ſunt) eas ego laudare ſoleo, imitari neque poſſim, ſi velim: nec
velim fortaſſe, ſi poſſim: vt ſiquis Phalerno vino delectetur, ſed eo nec ita nouo, vt
proximis conſulibus natũ velit: nec rurſus ita vetere, vt Opimium aut Anitium cõ-
ſulem quærat. Atqui eæ notæ ſunt optimæ, credo: ſed nimia vetuſtas nec habet eam
159 quã quærimus ſuauitatem, nec eſt iam ſanè tolerabilis. Num igitur qui hoc ſentiat,
ſi is potare velit, de dolio ſibi hauriendum putet? Minimè: ſed quandã ſequatur æta-
tem. Sic ego iſtis cenſuerim & nouam iſtã quaſi de muſto ac lacu feruidam orationẽ
fugiendam: nec illam præclarã Thucydidis nimis vererem tanquã Anitianã notam
perſequendã. Ipſe enim Thucydides ſi poſterius fuiſſet, multo maturior fuiſſet & mi-
tior. Demoſthenẽ igitur imitemur. O dii boni! quid ergo nos aliud agimus, aut quid
aliud optamus? at nõ aſſequimur. Iſti enim videlicet Attici noſtri quod volunt aſſe-
quũtur: ne illud quidẽ intelligunt, nõ modò ita memoriæ proditũ eſſe, ſed ita neceſſe
fuiſſe, cũ Demoſthenes dicturus eſſet, vt cõcurſus audiendi cauſa ex tota Græcia fie-
rẽt. At cũ iſti Attici dicunt, nõ modò à corona (quod eſt ipſum miſerabile) ſed etiam
160 ab aduocatis relinquuntur. Quare ſi anguſtè & exiliter dicere eſt Atticorum, ſint ſa-
nè Attici: ſed in comitium veniant, ad ſtãtem iudicem dicant. ſubſellia grandiorem
& pleniorem vocẽ deſyderant. Volo hoc oratori cõtingat, vt cùm auditum ſit eum
eſſe dicturum, locus in ſubſelliis occupetur, compleatur tribunal, gratioſi ſcribæ ſint
in dando & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cùm ſurgit is qui dictu-
rus ſit, ſignificetur à corona ſilentium: deinde crebræ aſſenſiones, multæ admiratio-
nes, riſus cùm velit, cùm velit fletus: vt qui hæc procul videat, etiã ſi quid agatur ne-
ſciat, at placere tamen, & in ſcena eſſe Roſcium intelligat. Hæc cui contingant, eum
ſcito Atticè dicere, vt de Pericle audiuimus, vt de Hyperide, vt de AEſchine, de ipſo
quidem Demoſthene maximè. Sin autem acutum, prudens, & idem ſyncerũ, & ſoli-
dum & exiccatũ genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio vtũtur,
161 & hoc proprium eſſe Atticorum volunt: rectè laudant. eſt enim in arte tanta, tamq;
varia, etiam huic minutæ ſubtilitati locus. ita fiet, vt non omnes qui Atticè, iidẽ be-
ne: ſed vt omnes qui bene, iidem etiam Atticè dicant. Sed redeamus rurſus ad Hor-
tenſium. Sanè quidem, inquit Brutus: quanquam iſta mihi tua fuit periucunda à
propoſita oratione digreſſio. Tum Atticus, Aliquoties ſum, inquit, conatus, ſed in-
terpellare nolui. Nunc quoniam ad perorãdum ſpectare videtur ſermo tuus, dicam,
opinor, quod ſentio. Tu verò, inquam Attice. Tum ille, Ego, inquit, ironiam il-
lam quã in Socrate dicũt fuiſſe, qua ille in Platonis & Xenophontis & AEſchinis li-
bris vtitur, facetã & elegantem puto. Eſt enim & minimè inepti hominis, & eiuſdem
etiã faceti, cũ de ſapiẽtia diſceptetur, hãc ſibi ipſum detrahere, eis tribuere illudentẽ,
qui eam ſibi arrogant, vt apud Platonem Socrates in cælum effert laudibus Prota-
162 goram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros: ſe autem omnium rerum inſcium

fingit, & rudem: decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro qui id reprehendit,
assentior. Sed in historia, qua tu es vsus in omni sermone, cùm qualis quisque ora-
tor fuisset, exponeres: vide quæso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quàm in
testimonio. Quorsus, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primùm, inquit,
ita laudauisti quosdam oratores, vt imperitos posses in errorem inducere. Equidem
in quibusdam risum vix tenebam, cùm Attico Lysiæ Catonem nostrum compara-
bas, magnum mehercule hominem, vel potius summum & singularem virum, ne-
mo dicet secus, sed oratorem, sed etiam Lysiæ similem, quo nihil potest esse pictius.
bella ironia si iocaremur: sin asseueramus, vide ne religio nobis tam adhibenda sit,
quàm si testimonium diceremus. Ego enim Catonem tuum, vt ciuem, vt senatorẽ,
vt imperatorem, vt virum denique cùm prudentia & diligentia, tum omni virtute
excellentem probo: orationes autem eius, vt illis temporibus, valde laudo: significãt 163
enim formam quandam ingenii, sed admodum impolitam, & planè rudem. Origi-
nes verò cùm omnibus oratoris laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philisto
& Thucydide comparares, Brutóne id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne
è Græcis quidem quisquam imitari potest, iis tu comparas hominem Tusculanum,
nondum suspicantem quale esset copiosè & ornatè dicere? Galbam laudas: si vt illius
ætatis principem, assentior (sic enim accepimus.) sin vt oratorem, cedò quæso ora-
tiones (sunt enim) & dic hũc quem tu plus quàm te amas, Brutum, velle te illo mo-
do dicere. Probas Lepidi orationes: paulũ hîc tibi assentior, modò ita laudes, vt anti-
quas: quod item de Aphricano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quicquã posse
dulcius. addis etiam nescio quid augustius, nomine nos capi volens summi viri, vi-
tæque elegãtissimæ verissimis laudibus. Remoue hæc, ne ista dulcis oratio ita sit ab- 164
iecta, vt eam aspicere nemo velit. Carbonẽ in summis oratoribus habitum scio, sed
cùm in cæteris rebus, tum in dicendo semper, quo nihil est melius, id laudare quale-
cunque est, solet. Dico idem de Gracchis, etsi de eis ea sunt à te dicta, quibus ego as-
sentior. Omitto cæteros: venio ad eos, in quibus iam perfectam putas esse eloquen-
tiam, quos ego audiui sine controuersia magnos oratores, Crassum & Antonium. de
horum laudibus tibi prorsus assentior: sed tamen non isto modo, vt Polycleti Do-
ryphorum sibi Lysippus aiebat: sic tu suasionem legis Seruiliæ tibi magistram fuisse.
hæc germana ironia est. Cur ita sentiã, non dicam, ne me tibi assentari putes. Omit-
to igitur quæ de iis ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpitio, quæ modò de Cælio dixeris:
ii enim fuerunt certè oratores: quanti autem & quales, tu videris. Nam illud minus
curo, quòd congessisti operarios omneis, vt mihi videantur mori voluisse nonnul- 165
li, vt à te in oratorum numerum referrentur. Hæc cùm ille dixisset, Longi sermo-
nis initium pepulisti, inquam, Attice, rémque cõmouisti noua disputatione dignã,
quam in aliud tempus differamus. Voluendi enim sunt libri, cùm aliorum, tũ in pri-
mis Catonis. intelliges nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum quæ in-
uenta nondum erant, florem & colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existi-
mo, ipsum fortasse melius potuisse scribere, alium vt arbitror neminem. Nec in hoc
ironiam duxeris esse, quòd eam orationem mihi magistram fuisse dixerim. Nã etsi
tu melius existimare videris de ea, si quã nunc habemus, facultate, tamen adolescen-
tes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quòd autem plures à nobis
nominati sunt, eò pertinuit (vt paulò antè dixi) quòd intelligi volui, in eo, cuius o- 166
mnes cupidissimi essent, quàm pauci digni nomine euaderent. Quare εἴρωνα me, ne
si Aphricanus quidẽ fuit (vt ait in historia sua C. Fannius) existimari nolim. Vt vo-
les, inquit Atticus. Ego enim non alienum à te putabam, quod & in Aphricano fuis-
set, & in Socrate. Tum Brutus, De isto postea: sed tu, inquit me intuens, orationes
nobis veteres explicabis? Ego verò, inquam, Brutè, sed in Cumano, aut in Tuscu-
lano aliquando, si modò licebit, quoniam vtroque in loco vicini sumus. Sed iam ad

id vnde digressi sumus, reuertamur. Hortensius igitur cùm admodum adolescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad maiores causas adhiberi cœptus est: quanquam inciderat in Cottæ & Sulpitii ætatem, qui annis decẽ maiores, excellente tum Crasso
167 & Antonio, deinde Philippo, pòst Iulio, cum iis ipsis dicendi gloria comparabatur. Primùm memoria tãta, quantã in vllo cognouisse me arbitror, vt quæ secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus excogitauisset. hoc adiumento ille tanto sic vtebatur, vt sua commentata, & scripta, & nullo referente omnia aduersariorum dicta meminisset. Ardebat autẽ cupiditate sic, vt in nullo vnquam flagrantius studium viderim. Nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. sæpissime autem eodem die vtrũque faciebat. Attuleràtque minimè vulgare genus dicendi: duas quidem res quas nemo alius, partitiones quibus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor & quæ essent dicta, contrà quæque ipse dixisset. Erat in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus: eàque erat cùm summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus. Rem complectebatur memoriter, diuidebat acutè: nec prætermittebat ferè quicquam quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellen-
168 dum. Vox canora & suauis, motus & gestus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori satis. Hoc igitur florescente Crassus est mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum venimus. Erat Hortensius in bello primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpitius legatus aberat, etiam Marcus Antonius: exercebatur vna lege iudicium Varia, cæteris propter bellum intermissis. qui frequentes aderant, quanquam pro se ipsi dicebant, oratores non illi quidem principes, L. Memmius & Quintus Pompeius, sed oratores tamen teste diserto vterque Philippo, cuius in testimonio contentio & vim accusatoris habebat & copiam. Reliqui qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidiéque ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim Tribunus pleb. tunc C. Curio: quanquam is quidem silebat, vt erat semel à concione vniuersa relictus. Q. Metellus Celer, nõ ille quidem
169 orator, sed tamen non infans: diserti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius, & ii quidem habitabãt in Rostris. C. etiam Iulius ædilis curulis quotidie ferè accuratas conciones habebat: sed me cupidissimũ audiendi primus dolor percussit, Cotta cùm est expulsus. reliquos frequenter audiens, acerrimo studio tenebar, quotidiéque & scribens, & legens, & commentans, oratoriis tantùm exercitationibus contentus non eram. Iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem iuris ciuilis studio multum operæ dabam Q. Scæuolæ P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla consule & Pompeio fuit. tum P. Sulpitii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicẽdi penitus cognouimus. eodémque tempore cùm princeps Academiæ Philo cum Atheniensium o-
170 ptimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romámq; venisset, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, in quo etiam commorabar attentius, etsi rerum ipsarum varietas & magnitudo summa me delectatione retinebat, sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum videbatur. Occiderat Sulpitius illo anno, trésque proximo trium ætatum oratores erant crudelissimè interfecti, Quintus Catulus, Marcus Antonius, C. Iulius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori summo causarum, & magistro. Hæc etsi videntur esse à proposita ratione diuersa: tamen idcirco à me proferuntur, vt nostrum cursum perspicere, quoniam voluisti, Brute possis (nam Attico hæc nota sunt) & videre quemadmodum simus in spatio Q. Hortẽsium ipsius vestigiis persecuti. Triennium ferè fuit vrbs sine armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga (nam aberant etiam adolescẽtes M. Crassus, & Lentuli duo) primas

in causis agebat Hortensius, magis magisq; quotidie probabatur. Antistius Piso sæ- 171
pe dicebat, minus sæpe Pomponius, raró Carbo, semel aut iterum Philippus. At ve-
ró ego hoc tempore omni noctes & dies in omnium doctrinarú meditatione ver-
sabar. Eram cum Stoico Diodoro: qui cúm habitauisset apud me, mecúmque vixis-
set, nuper est domi meæ mortuus. á quo cúm in aliis rebus, tum studiosissimé in dia-
lectica exercebar, quæ quasi contracta & astricta eloquétia putáda est, sine qua etiam
tu Brute iudicauisti te illam iustam eloquentiam, quam dialecticam esse dilatatam
putant, consequi non posse. Huic ego doctori, & eius artibus variis atque multis ita
eram tamen deditus, vt ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Com-
mentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, & cum Q.
Pompeio, aut cum aliquo quotidie: ídque faciebam multum etiam Latiné, sed Græ- 172
cé sæpius: vel quód Græca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem si-
militer Latiné dicédi afferebat: vel quód á Græcis summis doctoribus, nisi Græcé di-
cerem, neque corrigi possim, neque doceri. Tumultus interim pro recuperáda Rep.
& crudelis interitus oratorú trium, Scæuolæ, Carbonis, Antistii: reditus Cottæ, Cu-
rionis, Crassi, Lentulorum, Pompeii: leges & iudicia constituta, recuperata Respub.
ex numero autem oratorum, Póponius, Censorinus, Muræna sublati. tum primúm
nos ad causas & priuatas & publicas adire cœpimus, non vt in foro disceremus, quod
plerique fecerunt, sed vt quantum nos efficere potuissemus, docti in forum venire-
mus. Eodem tempore Moloni dedimus operam: dictatore enim Sylla legatus ad se-
natum de Rhodiorú præmiis venerat. Iraque prima causa publica pro Sexto Roscio
dicta, tantum commendationis habuit, vt non vlla esset quæ non nostro digna pa- 173
trocinio videretur: deinceps inde multæ, quas non minus diligéter elaboratas etiam
quám elucubratas afferebamus. Nunc quoniam totú me non næuo aliquo, aut cre-
pundiis, sed corpore omni videris velle cognoscere, complectar nónulla etiam quæ
fortasse videantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas &
infirmitas corporis, procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non pro-
cul abesse putatur á vitæ periculo, si accedit labor, & laterum magna contentio. Eó-
que magis hoc eos quibus eram charus, commouebat, quód omnia sine remissione,
sine varietate, vi summa vocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cúm
me & amici & medici hortarentur vt causas agere desisterem, quoduis potius peri-
culum mihi adeundum, quám á sperata dicédi gloria discedendum putaui. Sed cúm
censerem remissione & moderatione vocis, & cómutato genere dicendi me & peri- 174
culum vitare posse, & temperatius dicere: vt consuetudinem dicendi mutarem, ea
causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaque cúm essem biennium versatus in cau-
sis, & iam in foro celebratum meum nomé esset, Roma sum profectus. Cúm venis-
sem Athenas, sex méses cum Antiocho veteris Academiæ nobilissimo & prudentis-
simo philosopho fui, studiúmque philosophiæ nunquam intermissum, á primáque
adolescétia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo authore & doctore reno-
uaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrú veterem & non igno-
bilem dicendi magistrum studiose exerceri solebam. Póst á me Asia tota peragrata
est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubétibus, quorum
erat princeps Menippus Stratonicésis, meo iudicio tota Asia illis temporibus diser- 175
tissimus: & si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator
in illis numerari recté potest. Assiduissimé autem mecum fuit Dionysius Magnes:
erat etiam AEschyllus Gnidius, Adramitenus Xenocles. hi tum in Asia rhetorum
principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, méq; ad eundem
quem Romæ audiueram, Molonem applicaui, cúm actorem in veris causis, scripto-
rémque præstantem, tum in notandis animaduertendísque vitiis, & instituendo do-
cendóque prudentissimum. Is dedit operam, si modó id consequi potuit, vt nimis

redundantes nos, & superfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate & licentia reprimeret,& quasi extra ripas diffluentes coerceret. Ita recepi me biennio pòst non modò exercitatior, sed propè mutatus: nam & contentio nimia vocis reciderat, & quasi referuerat oratio, lateribúsque vires, & corporis mediocris habitus accesserat.
176 Duo tũ excellebant oratores, qui me imitãdi cupiditate incitarent, Cotta & Hortensius: quorum alter remissus & lenis, & propriis verbis comprehendens solutè & facilè sententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum Brute iã deflorescentem cognouisti, sed verborum & actionis genere commotior. Itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quòd & dicendi ardore erã propior, & ætate coniunctior. Etenim videram in iisdem causis, vt pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cùm Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere partes Hortensium. Acrem enim oratorem, incensum, & agentem, & canorum, concursus hominum, forique strepitus desyderat. Vnum igitur annum, cũ rediissemus ex Asia, causas nobileis egimus, cùm Quæsturam nos, consulatum Cotta, ædilitatẽ peteret Hortensius. Interim me Quæstorẽ Siciliensis excepit annus, Cotta ex consulatu est pro-
177 fectus in Galliam, princeps & erat & habebatur Hortensius. Cùm autem anno pòst è Sicilia me recepissem, iam videbatur illud in me quicquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa videor de me, ipse præsertim: sed omni huic sermoni propositum est, non vt ingenium & eloquentiam meam perspicias, vnde longè absum, sed vt laborem & industriam. Cùm igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium ferè versatus, tum in patrocinio Siciliensi maximè in certamen veni designatus ædilis cum designato consule Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solùm enumerationem oratoriam, verumetiam præcepta quædam desyderat, quid tanquam notandum & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter licet dicere. Nam is post consulatum (credo quòd videret ex consularibus neminem esse secum comparãdum, negligeret au-
178 tem eos qui cõsules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia voluit beatius, vt ipse putabat, remissius certè viuere. Primus & secundus annus & tertius tantum quasi de picturæ veteris colore detraxerat, quantum non quiuis vnus ex populo, sed existimator doctus & intelligens posset cognoscere. Longius autem procedens, & in cæteris eloquentiæ partibus, tum maximè in celeritate & continuatione verborum adhærescens, sui dissimilior videbatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus cùm omni genere exercitationis, tũ maximè stylo nostrũ illud quod erat, augere, quantumcunque erat. Atque (vt multa omittam) in hoc spatio, & in iis post ædilitatẽ annis & Prætor primus, & incredibili populari voluntate sum factus. Nam cùm propter assiduitatem in causis & industriam, tum propter exquisitius & minimè vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi nouitate conuerterem. Nihil de
179 me dicam, dicam de cæteris, quorum nemo erat qui videretur exquisitiùs, quàm vulgus hominum studuisse literis quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur. nemo qui philosophiam complexus esset, matrem omnium benefactorũ, benéque dictorum: nemo qui ius ciuile didicisset, rẽ ad priuatas causas, & ad oratoris prudẽtiam maximè necessariam: nemo qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua si quando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret: nemo qui breuiter argutéque incluso aduersario laxaret iudicum animos, atque à seueritate paulisper ad hilaritatem risúmque traduceret: nemo qui dilatare posset, atque à propria ac definita disputatione hominis ac temporis, ad communem quæstionem vniuersi generis orationem traduceret: nemo qui delectandi gratia digredi parumper à causa, nemo
180 qui ad iracũdiam magnopere iudicem, nemo qui ad fletũ posset adducere: nemo qui animum eius (quod vnum est oratoris maximè proprium) quocunque res postula-

ret,impelleret. Itaque cùm iam penè euanuisset Hortensius,& ego anno meo,sexto autem post illum consulem,consul factus essem: reuocare se ad industriam cœpit, ne cùm pares honore essemus, aliqua re superiores videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis,cùm ego mihi illum,sibi me ille anteferret,coniunctissimè versati sumus: consulatúsque meus, qui illum primò leuiter perstrinxerat,idem nos rerum mearum gestarum,quas ille admirabatur,laude coniunxerat. Maximè verò perspecta est vtriusq; nostrum exercitatio paulò antè quàm perterritum armis,hoc studium Brute nostrum conticuit subitò & obmutuit, cùm lege Pompeia ternis horis ad dicẽdum datis,ad causas simillimas inter se, vel potius easdem noui veniebamus quotidie. quibus quidem causis tu etiam Brute præstò fui- 181
sti,compluresque & nobiscum & solus egisti:vt qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum cõfecerit. Annis antè decem causas agere cœpit,quàm tu es natus: idem quarto & sexagesimo anno perpaucis ante mortem diebus vnà tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in vtroque, orationes vtriusque etiam posteris nostris indicabunt. Sed si quærimus cur adolescens magis floruerit dicendo,quàm senior Hortẽsius,causas reperiemus verissimas duas: primùm,quòd genus erat orationis Asiaticum,adolescentiæ magis concessum quàm senectuti. Genera autem Asiaticæ dictionis duo sunt: Vnum sententiosum, & argutum sententiis non tam grauibus & seueris, quàm concinnis & venustis: qualis in historia Timæus,in dicendo autem pueris nobis Hierocles Alabandeus,magis etiam Menecles frater eius fuit:quorum vtriusque orationes sunt in primis,vt Asiatico in genere,laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum, quàm 182
verbis volucre atque incitatum: quali est nunc Asia tota: nec flumine solùm orationis,sed etiam exornato & faceto genere verborum: in quo fuit AEschylus Gnidius, & meus æqualis Milesius AEschines. In iis erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat. Hæc autem(vt dixi)genera dicendi aptiora sunt adolescentibus,in senibus grauitatem non habent. Itaq; Hortensius vtroque genere florens,clamores faciebat adolescens. Habebat enim & Menecliũ illud studium crebrarum venustarúmque sententiarum, in quibus vt in illo Græco, sic in hoc erant quædam magis venustæ dulcésque sententiæ,quàm aut necessariæ,aut interdum vtiles. Et erat oratio cùm incitata & vibrãs,tum etiam accurata & polita. Non probantur hæc senibus(sæpe videbam cùm irridentem,tum etiam irascentẽ & stomachantem Philippum)sed mirabantur adolescentes,multitudo mouebatur. Erat excellens 183
iudicio vulgi,& facilè primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi authoritatis habebat parum,tamen aptum esse ætati videbatur:& certè quòd & ingenii quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, verborúmque astricta comprehensio,summam hominum admirationem excitabat. Sed cùm iam honores, & illa senior authoritas grauius quiddã requireret,remanebat idem,nec decebat idem: quódque exercitationem studiúmque dimiserat,quod in eo fuerat acerrimum, cõcinnitas illa crebritásque sententiarum pristina manebat, sed ea vestitu illo orationis quo consueuerat,ornata nõ erat. Hoc tibi ille Brute minus fortasse placuit,quàm placuisset,si illum flagrantem studio,& florentem facultate audire potuisses. Tum Brutus,Ego verò,inquit,& ista quæ dicis,video qualia sint:& Hortensium magnum 184
oratorem semper putaui,maximéque probaui pro Messala dicentem, cùm tu abfuisti. Sic ferunt, inquam: ídque declarat totidem quot dixi(vt aiunt) scripta verbis oratio. Ergo ille à Crasso consule & Scæuola vsque ad Paulum & Marcellum consules floruit:nos in eodem cursu fuimus à Sulla Dictatore ad eosdem ferè cõsules. Sic Quinti Hortensii vox extincta fato suo est, nostra publico. Melius quæso ominare,inquit Brutus. Sit sanè vt vis,inquã:& id non tam mea causa, quàm tua:sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit cùm fierent, quæ prouidit futura. Sæpe enim

inter nos impendentes casus deflereimus, cū belli ciuilis causas in priuatorū cupiditatibus inclusas, pacis spē à publico consilio esse exclusam videremus. Sed illū videtur fœlicitas ipsius, qua semper est vsus, ab eis miseriis quæ cōsecutæ sunt, morte vindi-
185 casse. Nos autē Brute, quoniā post Hortensii clarissimi oratoris mortē orbæ eloquētiæ quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eā septā liberali custodia, & hos ignotos, atque impudentes procos repudiemus, tueamúrque vt adultam virginem castè, & ab armatorum impetu quantum possimus prohibeamus. Equidem etsi doleo me in vitam paulo serius tanquam in viam ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanc Reipub. noctem incidisse: tamen ea cōsolatione sustentor, quam tu mihi Brute adhibuisti tuis suauissimis literis: quibus me forti animo esse oportere censebas, quòd ea gessissem, quæ de me etiam me tacente ipsa loquerentur, mortuóque viuerent. Quæ, si rectè esset, saluti Reip. sin secus, interitu ipso testimonium meorum de Rep. consiliorum darent. Sed in te intuens Brute doleo, cuius in adolescentiam per medias laudes quasi quadrigis vehentem transuersa incurrit misera fortuna Reip.
186 Hic me dolor tangit, hæc me cura solicitat, & hūc mecum socium eiusdem & amoris & iudicii. Tibi fauemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam Rempub. in qua duorum generum amplissimorum renouare memoriam atque augere possis. Tuū enim forum, tuum erat illud curriculum, tu illuc veneras vnus, qui nō linguam modò acuisses exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquentiam locupletauisses grauiorum artium instrumēto, & iisdem artibus decus omne virtutis cum summa eloquentiæ laude iunxisses. Ex te duplex nos afficit solicitudo, quòd & ipse Rep. careas, & illa te. Tu tamē, (etsi cursum ingenii tui Brute premit hæc importuna clades ciuitatis) contine te in tuis perennibus studiis, & effice id quod iā propemodum, vel planè potius effeceras, vt te eripias ex ea quam ego congessi in hunc sermonem,
187 turba patronorum. Nec enim decet te ornatum vberrimis artibus, quas cùm domo haurire non posses, accersiuisti ex vrbe ea quæ domus est semper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longè eloquentissimus Græciæ? Quid illa vetus Academia, atque eius hæres Haristus hospes & familiaris meus, si quidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? Nónne cernimus vix singulis ætatibus binos oratores laudabiles constitisse? Galba fuit inter tot æquales vnus excellens, cui quemadmodum accepimus, & Cato cedebat senior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt: Lepidus postea, deinde Carbo. Nam Gracchi in concionibus multo faciliore & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipsorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit. Antonius, Crassus, pòst Cotta, Sulpitius, Hortensius, nihil dico amplius: tātum dico, si mihi accidisset vt numerarer in multis, si operosa est concursatio magis opportunorum.

M. Tullii Ciceronis ad Marcum

BRVTVM ORATOR.

VTRVM difficilius, aut maius esset negare tibi sæpius idem roganti, an efficere id quod rogares, diu multúmque Brute dubitaui. Nã & negare ei quem vnicè diligerem, cuiq; me charissimũ esse sentirem, præsertim & iusta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur: & suscipere tantam rem, quantam non modò facultate cõsequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar esse eius qui vereretur reprehensionem doctorum atque prudentium. Quid enim est maius, quàm cùm tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me sæpius rogas, aggrediar, non tam perficiundi spe, quàm experiundi voluntate. Malo enim, cùm studio tuo sim obsecutus, desyderari à te prudentiam meam, quàm si id non fecerim, beneuolẽtiam. QVAERIS igitur, idque iam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maximè, & quale mihi videatur illud cui nihil addi possit, quod ego summum & perfectissimum iudicem. In quo vereor, ne si id quod vis, effecero, eúmque oratorem quem quæris, expressero, tardem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolẽt, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omneis omnia experiri, qui res magnas, & magnopere expetendas concupiuerunt. Quòd siquem aut natura sua, aut illa præstãtis ingenii vis fortè deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum quem poterit. Prima enim sequentem, honestum est in secũdis, tertiisque consistere. Nam in poetis non Homero soli locus est (vt de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro: sed horum vel secundis, vel etiã infra secundos. Nec verò Aristotelem in philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia & copia cæterorum studia restinxit. Nec solùm ab optimis studiis excellentes viri deterriti nõ sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis remouerũt, qui aut Ialysi (quem Rhodi vidimus) non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulachro Iouis Olympii, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus experti sunt quid efficere, aut quo progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusq; genere laus, vt cùm summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus verò, Græcis quidem admirabile est quantũ inter omneis vnus excellat. Attamen cùm esset Demosthenes, multi oratores magni & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerũt. Quare non est cur eorum qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum quod est optimum, desperandum est: & in præstantibus rebus magna sunt ea quæ sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Nõ enim quæro quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius, quod in perpetuitate dicendi nõ sæpe, atque haud scio an vnquam, in aliqua autem parte eluceat aliquãdo, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in vllo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, vnde illud, vt ex ore aliquo quasi imago exprimatur, quod neq; oculis, neq; auribus, neq; vllo sensu percipi potest, cogitatione tantùm & mente cõplectimur. Itaque & Phidiæ simulachris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis quas nominaui, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec verò ille artifex, cùm faceret Iouis formam aut Mineruæ, contemplabatur aliquem è quo similitudinem duceret: sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eáque defixus, ad illius similitudinem artem, & manum

dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris est aliquid perfectum, & excellens, cuius ad excogitatam speciem imitando referuntur ea quæ sub oculos ipsa nō cadunt: sic perfectæ eloquẽtiæ speciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat ideas ille non intelligendi solùm, sed etiam dicẽdi grauissimus au-
6 thor & magister Plato: easq; gigni negat, & ait semper esse, ac ratione, & intelligentia contineri: cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse vno & eodem statu. Quicquid est igitur de quo ratione & via disputetur, id est ad vltimã sui generis formam speciémque redigendum. Ac video hanc primam ingressionem meam nō ex oratoris disputationibus ductam, sed è media philosophia repetitam, & eam quidem cùm antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certè admirationis habituram. Nam aut mirabuntur quid hæc pertineant ad ea quæ quærimus: quibus satisfaciet res ipsa cognita, vt non sine causa altè repetita videatur: aut reprehendẽt, quòd inusitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me sæpe noua videri dicere intelligo, cùm peruetera dicam, sed inaudita plerisque: & fateor me oratorem, si modò sim, aut etiam quicunque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex
7 Academiæ spatiis extitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium, variorúmque sermonum, in quibus Platonis primùm sunt impressa vestigia, sed & huius, & aliorum philosophorum disputationibus & exagitatus maximè orator est, & adiutus. Omnis enim vbertas, & quasi sylua dicendi ducta ab illis est: nec satis tamen instructa ad forenses causas, quas vt illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerũt. sic eloquentia hæc forẽsis spreta à philosophis, & repudiata, multis quidem illa adiumentis, magnísque caruit, sed tamen ornata verbis atque sententiis iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium, reprehensionemq; pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis, quod pòst magis intelligetur, sine philosophia non posse effici quem quærimus eloquentem, Non vt in ea tamen omnia sint, sed vt sic adiuuet, vt palæstra histrionem.
8 parua enim magnis sæpe rectissimè conferuntur, nã nec latius, nec copiosius de magnis, variísque rebus sine philosophia potest quisquam dicere. Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præstitisse cæteris dicit oratoribus Socrates, quòd is Anaxagoræ Physici fuerit auditor, à quo censet eum, cùm alia præclara quædam, & magnifica didicisset, vberem & fœcundum fuisse, gnarúmque (quod est eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorũ partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest, cuius ex epistolis intelligi licet, quàm frequẽs fuerit Platonis auditor. Nec verò sine philosophorum disciplina genus, & speciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus, nec iudicare quæ vera, quæ falsa sint, neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cuius cognitio magnam
9 orationis suppeditat copiam, de vita, de officiis, de virtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina aut dici, aut intelligi posse? Ad has tot, tantásque res adhibenda sunt ornamẽta innumerabilia, quæ sola tum quidem tradebantur ab iis qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, vt veram illam & absolutam eloquentiam nemo consequatur, quòd alia intelligendi, alia dicendi disciplina est, & ab aliis rerum, ab aliis verborum doctrina quæritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus, & prudẽs, in eo libro quem vnum reliquit, disertos ait se vidisse multos, eloquentem omnino neminem. Insidebat videlicet in eius mente species eloquẽtiæ, quam cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se, & in aliis desyderans, neminem planè, qui rectè appellari eloquens posset, videbat. Quòd si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putauit, habuit profectò comprehensam ani-
10 mo quandam formam eloquẽtiæ: cui quoniam nihil deerat, eos quibus aliquid, aut

plura deerant,in eam formã non poterat includere.Inueſtigemus hunc igitur Bru-
te,ſi poſſumus,quem nunquam vidit Antonius,aut qui omnino nullus vnquã fuit:
quem ſi imitari atque exprimere non poſſumus,quod idem ille vix Deo conceſſum
eſſe dicebat,attamẽ qualis eſſe debeat,poterimus fortaſſe dicere. Tria ſunt omni-
no genera dicendi,quibus in ſingulis quidam floruerũt,peræquè autem,id quod vo-
lumus,perpauci in omnibus.Nam & grandiloqui,vt ita dicam,fuerunt cum ampla
& ſententiarum grauitate,& maieſtate verborum,vehemẽtes,varii,copioſi, graues,
ad permouendos & conuertendos animos inſtructi,& parati. quod ipſum alii aſpe-
ra,triſti,horrida oratione,neque perfecta,neque cõcluſa:alii leui,& inſtructa,& ter-
minata.Et contrà tenues,acuti,omnia docẽtes,& dilucidiora,non ampliora facien-
tes,ſubtili quadam & preſſa oratione limati.In eodémque genere alii callidi,ſed im- 11
politi,& conſultò rudium ſimiles,& imperitorum:alii in eadem ieiunitate concin-
niores, id eſt faceti, florentes etiam, & leuiter ornati. Eſt autem quidam interiectus
intermedius,& quaſi temperatus,nec acumine poſteriorum, nec fulmine vtens ſu-
periorum,vicinus amborum,in neutro excellens,vtriuſque particeps:vel vtriuſque
(ſi verum quærimus)potius expers.Iſque vno tenore,vt aiunt,in dicendo fluit, nihil
afferens præter facultatem,& æqualitatem : aut addit aliquos,vt in corona toros,o-
mnémque orationem ornamentis modicis verborum ſententiarúmque diſtinguit.
Horum ſingulorum generum quicunque vim ſingulis conſecuti ſunt, magnum in
oratoribus nomen habuerunt.Sed quærendum eſt,ſatíſne id quod volumus,effece-
rint. Videmus enim fuiſſe quoſdam, qui iidem ornatè ac grauiter, iidem verſutè & 12
ſubtiliter dicerẽt. Atque vtinam in Latinis talis oratoris ſimulachrum reperire poſ-
ſemus:eſſet egregiũ non quærere externa,domeſticis eſſe contentos.Sed ego idem,
qui in illo ſermone noſtro qui eſt expoſitus in Bruto,multum tribuerim Latinis,vel
vt hortarer alios,vel quòd amarem meos,recordor longè omnibus vnum anteferre
Demoſthenem,qui vim accommodarit ad eam quam ſentiam,eloquẽtiam, non ad
eam quam in aliquo ipſe cognouerim. Hoc nec grauior extitit quiſquam,nec cal-
lidior,nec temperatior.Itaque nobis monendi ſunt ii,quorum ſermo imperitus in-
crebuit,qui aut dici ſe deſyderant Atticos,aut ipſi Atticè volunt dicere, vt mitentur
hunc maximè, quo ne Athenas quidem ipſas magis credo fuiſſe Atticas. quid enim
ſit Atticum,diſcant:eloquentiámque ipſius viribus,nõ imbecillitate ſua metiantur.
Nunc enim tantum quiſque laudat,quantum ſe poſſe ſperat imitari. Sed tamen eos 13
ſtudio optimo,iudicio minus firmo præditos, docere quæ ſit propria laus Atticorũ,
non alienum puto. Semper oratorum eloquẽtiæ moderatrix fuit auditorum pru-
dentia.Omnes enim qui probari volunt, voluntatem eorum qui audiunt, intuẽtur,
ad eámque,& ad eorum arbitrium,& nutum totos ſe fingũt & accõmodant. Itaque
Caria,& Phrygia,& Myſia,quòd minimè politæ,minimeque elegantes ſunt,aſciue-
runt aptum ſuis auribus opimum quoddam,& tanquã adipale dictionis genus:quod
eorum vicini(non ita lato interiecto mari)Rhodii nunquam probauerũt,Græci au-
tem multo minus,Athenienſes verò funditus repudiauerunt : quorum ſemper fuit
prudens ſyncerũmque iudicium,nihil vt poſſent niſi incorruptum audire,& elegãs.
Eorum religioni cũ ſeruiret orator,nullum verbũ inſolens,nullum odioſum po-
nere audebat. Itaque hic, quem præſtitiſſe diximus cæteris, in illa pro Cteſiphonte 14
oratione longè optima ſummiſſius à primo : deinde dũ de legibus diſputat preſſius,
pòſt ſenſim incedens,iudices vt vidit ardentes,in reliquis exultauit audacius.Ac ta-
men in hoc ipſo diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit
AEſchines quædam, & exagitat, illudénſque, dura, odioſa, intolerabilia eſſe dicit.
Quinetiam quærit ab ipſo,cùm quidem eum belluam appellet,vtrum illa verba,an
portẽta ſint:vt AEſchini ne Demoſthenes quidem videatur Atticè dicere. Facile eſt
enim verbum aliquod ardens(vt ita dicam)notare, idque reſtinctis iam animorum

incendiis, irridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes, negat in eo positas esse fortunas Græciæ, in hoc in eum, huc an illuc manum porrexerit. Quonam igitur
15 modo audiretur Mysus, aut Phryx Athenis, cū etiā Demosthenes exagitetur vt putidus? Cùm verò inclinata, vlulantiq; voce more Asiatico canere cœpisset, quis eum ferret? aut quis potius nō iuberet auferri. Ad Atticorum igitur aures teretes, & religiosas qui se accōmodant, ii sunt existimandi Atticè dicere. Quorum genera plura sunt: hi vnum modò quale sit, suspicantur. Putant enim qui horridè, inculréque dicat, modò id eleganter, enucleatéque faciat, eum solum Atticè dicere. Errant, quòd solum: quòd Atticè, nō falluntur. Istorum enim iudicio, si solùm illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Atticè, cui primæ sine cōttouersia deferebantur. Qui si tenui genere vteretur, nunquam ab Aristophane poeta fulgurare, tonare, permiscere Græciam dictus esset. Dicat igitur Atticè venustissimus ille scriptor, ac politissimus Lysias. quis enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse Atticum in Lysia, non
16 quòd tenuis sit atque inornatus, sed quòd nihil habeat insolēs, aut ineptum. Ornatè verò, & grauiter, & copiosè dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit AEschines neue Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui se Thucydidios esse profitentur, nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur, non illum quidem amplum atque grandem, subtilem & elegantem tamen, & qui in forensibus causis possit præclarè consistere. Thucydides autem res gestas, & bella narrat, & prælia, grauiter sanè, & probè, sed nihil ab eo trāsferri potest ad forensem vsum, & publicum. Ipsæ illæ conciones ita multas habent obscuras abditásque sententias, vix vt intelligātur: quod est in oratione ciuili vitium vel maximum. Quæ est autem in hominibus tanta peruersitas, vt inuentis frugibus, glande vescantur? an victus hominum Atheniensium beneficio excoli potuit,
17 oratio non potuit? Quis porrò vnquam Græcorum Rhetorum à Thucydide quicquam duxit? At laudatus est ab omnibus. Fateor, sed ita, vt rerum explicator prudēs, seuerus, grauis: non vt in iudiciis versaret causas, sed vt in historiis bella narraret. Itaque nunquam est numeratus orator. Nec verò si historiam non scripsisset, nomen eius extaret, cùm præsertim fuisset honoratus, & nobilis. Huius tamen nemo, neque verborum, neque sententiarum grauitatem imitatur: sed cū mutila quædam, & hiantia locuti sunt, quæ vel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidas. Nactus sum etiā qui Xenophontis similem esse se cuperet, cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed à forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum quem volumus, inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quā in nullo cognouit Antonius. Magnū opus omnino, & arduum Bru-
18 te conamur, sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores tuos. Incendor porrò quotidie magis, non desyderio solùm (quo quidem conficior) congressus nostros, cōsuetudinem victus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama virtutum incredibilium, quæ specie dispares, prudentia coniunguntur. Quid enim tam distans, quàm à seueritate comitas? quis tamen vnquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quàm in plurimorum controuersiis diiudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, vt eos ipsos quos contra statuas, æquos placatósque dimittas. Itaque efficis, vt cùm gratiæ causa nihil facias, omnia tamen sint grata quæ facis. Ergo ex omnibus terris, vna Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cùm in Italiæ luce cognosceris, versarísque in optimorum ciuium vel flore, vel
19 robore. Iam quantum illud est, quòd in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrinæ, semper aut ipse scribis aliquid, aut me vocas ad scribendum? Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto, quem ipsum nunquam attigissem, tēpora timens inimica virtuti, nisi tibi hortāti, & illius memoriā mihi charam

excitanti, non parere nefas esse duxissem. sed testificor me à te rogatum, & recusantem hæc scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimẽ, vt si sustinere tantam quæstionẽ non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. In quo tamen iudicii nostri errorem, laus tibi dari muneris compensabit. Sed in omni re difficillimum est formam (quod χαρακτὴρ Græcè dicitur) exponere optimi: quòd aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quispiam: quòd non discedit à communi more verborum. Pacuuio, inquit alius: omnes apud hunc ornati, elaboratique sunt versus, multa apud alterum negligentius. Fac alium Accio: varia enim sunt iudicia, vt in Græcis, nec facilis explicatio quæ forma maximè excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca: cõtrà alios nitida, læta, collustrata delectat. Quid est quo præscriptũ aliquod, aut formulam exprimas, cùm in suo quodque genere præstet, & genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimauique in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret: idque ab eo posse, qui eius rei gnarus esset, iudicari. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eáque diuersa, neque in vnam formam cadunt omnia: laudationum, scriptionum, & historiarum, & talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multique alii qui sunt nominati Sophistæ, reliquarúmq; rerum formam quæ absunt ab forensi contentione, eiúsque totius generis, quod Græcè ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod quasi ad inspiciendum delectationis causa comparatum est: non complectar hoc tempore. non quo negligẽda sit: est enim illa quasi nutrix eius oratoris quem informare volumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere. Ab hac & verborum copia alitur, & eorum constructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati sententiarum, & arguti, certique, & circunscripti verborum ambitus conceduntur: de industriáque non ex insidiis, sed apertè, ac palã elaboratur, vt verba verbis quasi demensa, & paria respondeãt, vt crebrò conferãt pugnantia, cõparẽtq; contraria, & vt pariter extrema terminẽtur, eundémque referãt in cadendo sonũ: quæ in veritate causarum, & rarius multò facimus, & certè occultius. In Panathenaico autem Isocrates ea studiose consectatum fatetur. Non enim ad iudiciorum certamen, sed ad voluptatem aurium scripserat. Hæc tractasse Thrasymachum Chalcedonium primum, & Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multósque alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates, quorum satis arguta multa: sed vt modò primúmque nascentia, minuta, & versiculorum similia quædam, nimiúmque depicta. quo magis sunt Herodotus, Thucydidésque mirabiles, quorum ætas cùm in eorum tempora quos nominaui, incidisset, longissimè tamen ipsi à talibus deliciis, vel potius ineptiis absuerunt. Alter enim sine vllis salebris quasi sedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum: primísque ab his (vt ait Theophrastus) historia commota est, vt auderet vberius quàm superiores, & ornatius dicere. Horũ ætati successit Isocrates, qui præter cæteros eiusdẽ generis laudatur semper à nobis, nonnunquam Brute, leuiter, & eruditè repugnante te. Sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoueris. Nam cũ concisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur, & Gorgias, qui tamen primi tradũtur arte quadam verba iunxisse: Thucydides autem præfractior, nec satis (vt ita dicam) rotũdus, primus instituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explere sententias. In quo cùm doceret eos qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterunt, domus eius officina habita eloquentiæ est. Itaque vt ego, cũ à nostro Catone laudabar, vel reprehẽdi me à cæteris facilè patiebar, sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorũ iudicia debere contẽnere. Est enim, vt scis, quasi in extrema pagina Phædri his ipsis verbis loquẽs Socrates, Adolescens etiam nunc ô Phædre Isocrates est. Sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tãdẽ? inquit ille. Maiore mihi ingenio videtur esse, quã vt cũ orationibus

14 Lysiæ comparetur: præterea ad virtutem maior indoles: vt minimè mirum futurum sit, si cum ætate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum quantum pueris, reliquis præstet omnibus, qui vnquam orationes attigerunt: aut si contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiscat. Inest enim natura philosophia in huius viri mente quædam. Hæc de adolescente Isocrate Socrates auguratur. at ea de seniore scribit Plato, & scribit æqualis, & quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur vnum. Me autem, qui Isocratem non diligunt, vnà cum Socrate, & Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententiis argutum, verbis sonans est in illo epidictico genere, quod diximus proprium sophistarum, pompæ quàm pugnæ aptius, gymnasiis & palæstræ dicatum, spretum & pulsum foro. Sed quòd educata huius nutri-
15 mentis eloquentia, ipsa se postea colorat & roborat: non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verùm hæc ludorum atque pompæ: nos autem iam in aciem dimicationémque veniamus. Quoniam tria videnda sunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quomodo: dicendum omnino est quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla præcepta ponemus (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiæ speciem, & formam adumbrabimus: nec quibus rebus ea paretur, exponemus, sed qualis nobis esse videatur. Ac duo breuiter prima: sunt enim non tam insignia ad maximã laudem, quàm necessaria, & tamen cum multis penè communia. Nam & inuenire, & iudicare quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquam animi instar in corpore, sed propria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ: qua tamen in causa est vacua prudentia? Nouerit
16 igitur hic quidem orator, quem summum esse volumus, argumentorum, & rationum locos. Nam quoniam quicquid est, quod in controuersia, aut in contentione versetur, in eo aut sitne, aut quid sit, aut quale sit, quæritur: sitne? signis: quid sit? definitionibus: quale sit? recti, prauíque partibus. quibus vt vti possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, à propriis personis & temporibus semper si potest, auocat controuersiam. Latius enim de genere, quàm de parte disceptare licet: vt quod in vniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hæc igitur quæstio à propriis personis, & temporibus, ad vniuersi generis orationem traducta, appellatur Thesis. In hac Aristoteles adolescentes non ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam Rhetorum in vtranque partem, vt ornatius & vberius dici possit, exercuit. Idémque locos (sic enim appellat quasi argumentorum notas) tradidit, vnde omnis in vtranque partem traheretur oratio. Facilè igitur hic
17 noster (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum, & perfectissimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omneis, vtetur aptis generatim, discet ex quo emanant etiam qui communes appellantur loci. Nec verò vtetur imprudenter hac copia: sed omnia expẽdet & seliget. Non enim semper, nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt. Iudicium ergo adhibebit: nec inueniet solùm quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim feracius ingeniis, his præsertim quæ disciplinis exculta sunt. Sed vt segetes fœcundæ, & vberes, non solum fruges, verùm herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus, sic interdum ex illis locis aut leuia quædam, aut causis aliena, aut non vtilia gignuntur: quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibetur. Alioqui quonam modo ille in bonis hærebit & habitabit suis? vt molliet dura? aut oc-
18 cultabit quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit: aut abducet animos: aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quàm illud quod obstabit? Iam verò ea quæ inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditúsque ad causam faciet illustres: cúmque animos prima aggressione occupauerit, infirmabit, excludétque contraria: de firmissimis

alia prima ponet, alia poſtrema, inculcabítque leuiora. Atque in primis duabus di-
cendi partibus qualis eſſet, ſummatim breuitérque deſcripſimus. Sed vt antè di-
ctum eſt, in his partibus, (etſi graues atque magnæ ſunt) minus & artis eſt, & labo-
ris. Cùm autem quid,& quo loco dicat, inuenerit, illud eſt longè maximum, vi-
dere quonam modo. Scitum eſt enim quod Carneades noſter dicere ſolebat, Cli-
tomachum eadem dicere, Charmadam autem eodem etiam modo dicere. Quod ſi
in philoſophia tantum intereſt quemadmodum dicas, vbi res ſpectatur, non verba 29
penduntur: quid tãdem in cauſis exiſtimandum eſt, quibus totis moderatur oratio?
Quod quidem ego Brute ex tuis literis ſentiebã, non te id ſcitari, qualem ego in in-
ueniendo,& in collocando ſummum eſſe oratorem vellem: ſed id mihi quærere vi-
debare, quod genus ipſius orationis optimum iudicarem. Rem difficilem, dii im-
mortales, atque omnium difficillimam. Nam cùm eſt oratio mollis,& tenera, & ita
flexibilis, vt ſequatur quocunq; torqueas: tum & naturæ variæ,& volũtates, multum
inter ſe diſtantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis verborum, volubilitáſque
cordi eſt, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Diſtincta alios, & inter-
puncta, interualla, moræ, reſpirationéſque delectãt. Quid poteſt eſſe tam diuerſum?
tamen eſt in vtroque aliquid excellens. Elaborãt alii lenitate,& æquabilitate, & pu-
ro quaſi quodam,& candido genere dicendi. Ecce alii duritatem, & ſeueritatẽ quan- 30
dam verbis,& orationis quaſi mœſtitiam ſequuntur, quódque paulò antè diuiſimus,
vt alii graues, alii tenues, alii temperati vellent videri: quot orationum genera eſſe
diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et quoniã cœpi iam cumulatius hoc mu-
nus augere, quàm à te poſtulatum eſt (tibi enim tantum de orationis genere quæ-
renti reſpondi etiam breuiter de inueniendo,& collocando) ne nũc quidem ſolùm
de orationis modo dicam, ſed etiã de actionis: ita prætermiſſa pars nulla erit: quan-
doquidem de memoria nihil eſt hoc loco dicendum, quæ communis eſt multarum
artium. Quomodo autẽ dicatur, id eſt in duobus, in agendo,& in eloquendo. Eſt
enim actio quaſi corporis quædam eloquentia, cùm conſtet è voce, atque motu. Vo-
cis mutationes totidem ſunt, quot animorum, qui maximè voce cõmouentur. Itaq;
ille perfectus, quem iandudum indicat noſtra oratio, vtcunque ſe affectum videri,& 31
animũ audientis moueri volet, ita certum vocis admouebit ſonum, de quo plura di-
cerẽ, ſi hoc præcipiendi tempus eſſet, aut ſi tu hoc quæreres. dicerem etiã de geſtu, cũ
quo iunctus eſt vultus: quibus omnibus dici vix poteſt quantũ interſit quemadmo-
dum vtatur orator. Nã & infantes actionis dignitate eloquentiæ ſæpe fructũ tulerũt,
& diſerti deformitate agendi multi infantes putati ſunt. vt iã non ſine cauſa Demo-
ſthenes tribuerit & primas,& ſecundas,& tertias actioni. Si enim eloquẽtia nulla ſine
hac, hæc autem ſine eloquentia tanta eſt: certè plurimum in dicendo poteſt. Volet
igitur ille, qui eloquẽtiæ principatũ petet,& contenta voce atrociter dicere, & ſum-
miſſa leniter,& inclinata videri grauis,& inflexa miſerabilis. Mira eſt enim quædam
natura vocis, cuius quidem è tribus omnino ſonis, inflexo, acuto, graui, tanta ſit, &
tã ſuauis varietas perfecta in cantibus. Eſt autem in dicendo etiã quidam cantus ob- 32
ſcurior, non hic è Phrygia,& Caria rhetorum epilogus penè canticum: ſed ille quem
ſignificat Demoſthenes, & AEſchines, cũ alter alteri obiicit vocis flexiones. Dicit
plura etiam Demoſthenes, illúmque ſæpe dicit voce dulci,& clara fuiſſe. In quo il-
lud etiã notandum mihi videtur ad ſtudium perſequendæ ſuauitatis in vocibus. ipſa
enim natura quaſi modularetur hominũ orationẽ, in omni verbo poſuit acutã vocẽ,
nec vna plus, nec à poſtrema ſyllaba citra tertiam, quo magis naturã ducem ad au-
rium voluptatẽ ſequatur induſtria. Ac vocis quidem bonitas optanda eſt (non eſt e-
nim in nobis) ſed tractatio atque vſus in nobis. Ergo ille princeps variabit,& muta-
bit,& omnis ſonorum tum intendens, tũ remittens perſequetur gradus: idémq; mo-
tu ſic vtetur, nihil vt ſuperſit in geſtu. Status erectus & celſus, rarus inceſſus, nec ita

33 longus:excursio moderata, eáque rara, nulla mollitia ceruicum, nullæ argutiæ digi-
torum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, &
virili laterum flexione, brachii proiectione in contentionibus, contractione in re-
missis. Vultus verò, qui secundum vocem plurimum potest, quantam affert tum
dignitatem, tum venustatem : in quo cùm effeceris nequid ineptum, aut vultuo-
sum sit, tum oculorum est quædam magna moderatio. Nã vt imago est animi vul-
tus, sic indices oculi : quorum & hilaritatis & vicissim tristitiæ modum res ipsæ, de
quibus agetur, temperabunt. Sed iam illius perfecti oratoris, & summæ eloquen-
tiæ species exprimenda est: quem hoc vno excellere, id est oratione, cætera in eo la-
têre, indicat nomen ipsum. Non enim inuentor, aut compositor, aut actor, hæc cõ-
plexus est omnia, sed & Græcè ab eloquendo ῥήτωρ, & Latinè eloquens dictus est.
34 Cæterarum enim rerum quæ sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque vendi-
cat: dicendi autem, id est eloquendi, maxima vis soli huic conceditur. Quanquam
enim & philosophi quidam ornatè locuti sunt. (siquidem & Theophrastus diuini-
tate loquendi nomen inuenit, & Aristoteles Isocratem ipsum lacessiuit, & Xeno-
phontis voce musas quasi locutas ferunt: & longè omnium, quicunque scripserunt,
aut locuti sunt, extitit & grauitate princeps Plato) tamen horum oratio neque ner-
uos, neque aculeos oratorios ac forenses habet. Loquuntur cum doctis, quorum se-
dare animos malunt, quàm incitare. siquidem de rebus placatis, ac minimè turbu-
lentis docendi causa, non capiendi loquuntur: vt in eo ipso quòd delectationem ali-
quam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quàm necesse sit, facere videantur. Ergo
ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiã, de qua nunc agitur, secernere. Mol-
35 lis est enim oratio philosophorum, & vmbratilis, nec sententiis, nec verbis instructa
popularibus, nec iuncta numeris, sed soluta liberius, nihil iratum habet, nihil inui-
dum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutũ, casta, verecunda, virgo incorrupta quo-
dammodo : itaque sermo potius quàm oratio dicitur. Quanquam enim omnis lo-
cutio oratio est, tamen vnius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est. So-
phistarum, de quibus suprà dixi, magis distinguenda similitudo videtur, qui omnes
eosdẽ volunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quòd
cùm sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius, nec tam persua-
dere, quàm delectare: & apertius id faciunt quàm nos, & crebrius, concinnas magis
sententias exquirunt, quàm probabiles: à re sæpe discedunt, intexunt fabulas, ver-
36 ba apertius transferunt, eáque ita disponunt, vt pictores varietatem colorum : paria
paribus referunt, aduersa contrariis, sæpissiméque similiter extrema definiunt. Huic
generi historia finitima est, in qua & narratur ornatè, & regio sæpe, aut pugna de-
scribitur: interponuntur etiam conciones, & hortationes: sed in his tracta quædam,
& fluens expetitur, non hæc contorta & acris oratio. Ab his non multo secus, quàm
à poetis hæc eloquentia quàm quærimus, seuocãda est. Nam etiã poetæ quæstionem
attulerunt, quidnã esset illud quo ipsi differrent ab oratoribus: numero maximè vi-
debantur antea, & versu: nunc apud oratores iam ipse numerus increbuit. Quicquid
est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest à versu (nã id qui-
dem orationis est vitium) numerus vocatur, qui Græcè ῥυθμὸς dicitur. Itaq; video vi-
sum esse nonnullis, Platonis & Democriti locutionem, etsi absit à versu, tamẽ quòd
incitatius feratur, & clarissimis verborum luminibus vtatur, potius poema putan-
37 dum, quàm comicorum poetarũ, apud quos, nisi quòd versiculi sunt, nihil est aliud
quotidiani dissimile sermonis. nec tamen id est poetæ maximum, etsi est eo lau-
dabilior, quòd virtutes oratoris persequitur, cùm versu sit astrictior. Ego autem
etiamsi quorundam grandis & ornata vox est poetarum, tamen in ea cùm licẽtiam
statuo maiorem esse, quàm in nobis, faciendorum iungendorúmque verborũ, tum
etiam nonnullorũ voluptati vocibus magis, quàm rebus inseruiũt. Nec verò siquid

est vnum inter eos simile (id autem est iudicium, electióque verborum) propterea cæterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest : sed id nec dubium est, & siquid habet quæstionis, hoc tamen ipsum ad id quod propositum est, non est necessarium. Seiunctus igitur orator à philosophorum eloquentia, à sophistarum, ab historicorum, à poetarum, explicandus est nobis qualis futurus sit. Erit igitur eloquens(hunc enim authore Antonio quærimus)is qui in foro, causisque ciuilibus 38
ita dicet, vt probet, vt delectet, vt flectat. probare necessitatis est, delectare suauitatis, flectere victoriæ : nam id vnum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi: subtili in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo, in quo vno vis omnis oratoris est. Magni igitur iudicii, summæ etiam facultatis esse debebit moderator ille, & quasi temperator huius tripartitæ varietatis. Nam & iudicabit quid cuique opus sit: & poterit, quocunq; modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquētiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentū sapiētia. Vt enim in vita, sic in oratione nihil est difficilius, quàm quid deceat videre. πρέπον appellāt hoc Græci, nos dicamus sanè decorū: de quo præclarè, & multa præcipiūtur, & res est cognitione dignissima. Huius ignoratione non modò in vita, sed sæpissimè & in poematis, & in oratione peccatur. Est autem quid deceat oratori videndum, non in sententiis solùm, sed etiam in verbis. Non enim o- 39
mnis fortuna, non omnis honos, non omnis authoritas, non omnis ætas, nec verò locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: sempérque in omni parte orationis, vt vitæ, quid deceat, est consyderandum: quod & in re de qua agitur, positum est, & in personis & eorum qui dicunt, & eorum qui audiunt. Itaque hunc locum longè & latè patentem philosophi solent in officiis tractare, non cùm de recto ipso disputant: nā id quidem vnum est: grammatici in poetis, eloquentes in omni & genere & parte causarum. Quàm enim indecorum est, de stillicidiis cùm apud vnum iudicem dicas, amplissimis verbis, & locis vti communibus : de maiestate verò populi Rom. summissè, & subtiliter. Hic genere toto: at persona alii peccant, aut sua, aut iudicum, aut etiam aduersariorum, 40
nec re solùm, sed sæpe etiam verbo: & si sine re nulla vis verbi est, tamen eadem res sæpe aut probatur, aut reiicitur alio, atque alio elata verbo. In omnibúsque rebus videndum est quatenus: etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit nimium, quàm parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent quid esset satis. Magnus esset locus hic Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud desyderat : sed ad id quod agitur, illud satis : cùm hoc decere, quod semper vsurpamus in omnibus dictis & factis, minimis & maximis: cū hoc inquam decere dicimus, illud non decere, & id vsquequaque quantum sit, appareat, in alióque ponatur, aliúdq; totum sit, vtrum decere an oportere dicas. oportere enim, perfectionem declarat officii, quo & semper vtendum est, & omnibus. decere, quasi aptum esse consentaneúmque tempori & personæ, quod cùm in factis sæpissimè, tum in dictis valet, in vultu denique, & gestu, & incessu, contráque item dedecere. 41
Quod si poeta fugit vt maximum vitium, qui peccat etiam cùm probam orationem affingit improbo, stultóue sapientis: si denique pictor ille vidit, cùm immolanda Iphigenia tristis Chalcas esset, mœstior Vlysses, mœreret Menelaus, obuoluēdum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari : si denique histrio quid deceat quærit, quid faciendum oratori putemus? Sed cùm hoc tātum sit, quid in causis, earúmque quasi mēbris faciat, orator viderit. Illud quidem perspicuum est, non modò partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. Sequitur, vt cuiusque generis nota quæratur & formula, magnum opus, & arduum, vt sæpe iam diximus : sed ingredientibus consyderandum fuit quid ageremus: nunc quidem iam quocunque feremur, danda

nimirum vela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidã vo-
canr Atticum. Summissus est, & humilis, consuetudinẽ imitans, ab indisertis re plus
quàm opinione differens. Itaq; eum qui audiunt, quãuis ipsi infantes sint, ramen illo
modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis quidẽ illa vide-
tur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis
est, habeat tamẽ succum aliquem oportet, vt etiam si illis maximis viribus careat, sit
(vt ita dicam) integra valetudine. Primum igitùr eum tanquam è vinculis numero-
rum eximamus. Sunt enim quidam (vt scis) oratori numeri, de qnibus mox agemus,
obseruãdi ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquẽdi:
solutum quiddam sit, nec vagum tamen, vt ingredi liberè, non vt licenter videatur
43 errare. Verba etiam verbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam
hiatus concursu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negli-
gentiam de re hominis magis quàm de verbis laborantis. Sed erit videndum de reli-
quis, cùm hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatióque verborũ. Illa e-
nim ipsa contracta, & minuta non negligẽter tractanda sunt, sed quædã etiam neg-
ligentia est diligens. Nã vt mulieres esse dicunrur nõnullæ inornatæ, quas id ipsum
deceat: sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in vtroq;,
quo sit venustius, sed non vt appareat. Tum remouebitur omnis insignis ornatus,
quasi margaritarum: ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati verò medicamen-
ta candoris & ruboris omnia repellentur: elegantia modò, & munditia remanebit.
Sermo purus erit & Latinus: dilucidè planéque dicetur: quid deceat, circunspicietur.
Vnum aderit, quod quartũ numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum
illud suaue, & affluens: acutæ crebræque sententiæ ponentur, & nescio vnde ex ab-
44 dito erutæ, atq; in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit vsus oratoriæ quasi
supellectilis. Supellex est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis, alia
rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum duplex: vnus simpliciũ, alter col-
locatorum. Simplex probatur in propriis vsitatísque verbis, quod aut optimè so-
nat, aut rem maximè explanat. In alienis, aut translatum, aut factum aliunde, vt mu-
tuo: aut factum ab ipso, aut nouum, aut priscum & inusitatum. Sed etiam inusitata
ac prisca sunt in propriis, nisi quòd raro vtimur. Collocata autem verba habent or-
natum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manen-
te sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent etiam si verba mu-
taueris, sunt illa quidem permulta: sed quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis o-
rator modò sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis vere-
45 cundus & parcus, & in priscis reliquísque ornamentis & verborum, & sententiarum
demissior, translatione fortasse crebrior, qua frequentissimè sermo omnis vtitur
non modò vrbanorum, sed etiam rusticorum: siquidem est eorum, gemmare vi-
tes, sitire agros, lætas esse segetes, luxuriosa frumenta. Nihil horum parum auda-
cter, sed aut simile est illi vnde transferas: aut si res suum nullum habet nomen, do-
cendi causa sumptum, non ludendi videtur. Hoc ornamento liberius paulò, quàm
cæteris vtetur hic summissus, nec tam licenter tamen, quàm si genere dicendi vte-
retur amplissimo. Itaque illud indecorum, quod quale sit, ex decoro debet intelli-
gi, hîc quoque apparet, cùm verbum aliquod altius transfertur, idque in oratione
humili ponitur, quod idem in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ ver-
46 borum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quasi aliquos gestus ora-
tionis σχήματα appellant (quod idem verbum ab his etiam in sentẽtiarum ornamen-
ta transfertur) adhibet quidem hic subtilis, quem nisi quòd solum, cæteroquin re-
ctè quidam vocant Atticum, sed paulò parcius. Nam si vt in epularum apparatu à
magnificentia recedens, non se parcum solùm, sed etiam elegãtem videri volet, eli-
get quibus vtatur. Sunt enim pleræque aptæ huius ipsius oratoris, de quo loquor,

parſimoniæ. Nam illa, de quibus antè dixi, huic acuto fugiẽda ſunt, paria paribus re-
lata, & ſimilitet concluſa, eodémq; pacto cadentia: & immutatione literæ quaſi quæ-
ſitæ venuſtates, ne elaborata concinniras, & quoddam aucupium delectationis ma-
niſeſtè deptehenſum appareat. Itémque ſiquæ verborum itetationes cõtentionem
aliquam & clamotem requitent, erunt ab hac ſummiſſione orationis alienæ: cæte-
ris promiſcuè poterit vti: continuationem verborum modò relaxet & diuidat, vta- 47
túrque verbis quàm vſitatiſſimis, tranſlationibus quàm molliſſimis: etiam illa ſen-
tentiarum lumina aſſumat, quæ non etunt vehementer illuſtria. Non faciet Remp.
loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequentás, vna
complexione deuinciet. Valẽtiorum hæc larerum ſunt, nec ab hoc quem informa-
mus, aut expectanda, aut poſtulanda. Erit enim vt voce, ſic etiam oratione ſuppreſ-
ſiot. Sed pleraque ex illis conuenient etiam huic tenuitati: quanquam iiſdem orna-
mentis vtetut hotridius: talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec ſce-
næ, ſed modica iactatione corporis, vultu tamen multa conficiens, non hoc quo di-
cuntur os ducere, ſed illo, quo ſignificant ingenuè, quo ſenſu quidque pronuntient.
Huic geneti orationis aſpergentut etiam ſales, qui in dicendo mirum quantum va-
lent: quorum duo genera ſunt, vnum facetiatum, alterum dicacitatis. vtetur vtroq; 48
ſed alteto in narrando aliquid venuſtè, altero in iaciendo mittendóque ridiculo: cu-
ius geneta pluta ſunt, ſed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo ſic
vſutum oratorem, vt nec nimis frequẽti, ne ſcurrile ſit: nec ſubobſcœno, ne mimi-
cum: nec petulanti, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in fa-
cinus, ne odii locum tiſus occupet: neque aut ſua perſona, aut iudicum, aut tempo-
re alienum. Hæc enim ad illud indecotum refetuntur. Vitabit etiam quæſita, nec ex
tempore ficta, ſed domo allata, quæ plerunque ſunt frigida: patcet & amicitiis, & di-
gnitatibus: vitabit inſanabiles contumelias: tantummodo aduerſarios figet, nec eos
tamen ſemper, nec omneis, nec omni modo. quibus exceptis ſic vtetur ſale & face-
tiis, vt ego ex iſtis nouis Atticis talem cognouerim neminem, cùm id certè ſir vel
maximè Atticum. Hanc ego iudico formam ſummiſſi oratoris, ſed magni tamen &
germani Attici: quoniam quicquid eſt ſalſum aut ſalubre in otatione, id proprium 49
Atticorum eſt: è quibus tamen non omnes faceti: Lyſias ſatis, & Hyperides, Dema-
des prætet cæteros fertur: Demoſthenes minus habetur, quo quidem mihi nihil vi-
detur vrbanius, ſed non tam dicax fuit, quàm facetus: eſt autem illud acrioris inge-
nii, hoc maioris artis. Vberius eſt aliud aliquantóque robuſtius, quàm hoc humi-
le, de quo dictum eſt: ſummiſſius autẽ quàm illud, de quo iã dicetur, ampliſſimum.
Hoc in genere neruorum vel minimum, ſuauitatis aurem eſt vel plurimum. Eſt e-
nim plenius, quàm hoc enucleatũ: quàm autem illud ornatum copioſúmque, ſum-
miſſius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, plurimúmque eſt in hac ora-
tionis forma ſuauitatis: in qua multi floruetunt apud Græcos, ſed Phaleteus Deme-
trius meo iudicio præſtitit cæteris: cuius oratio cùm ſedatè placidéque loquitur, tum
illuſtrant eam quaſi ſtellæ quædam, tranſlata verba atque immutata. Tranſlata ea di- 50
co, vt ſæpe iam, quæ per ſimilitudinẽ ab alia re aut ſuauitatis, aut inopiæ cauſa tranſ-
ferũtur. Mutata, in quibus pto verbo proprio ſubiicitur aliud quod idem ſignificet,
ſumptum ex te aliqua conſequenti. Quod quanquam transferendo fit, tamen alio
modo tranſtulit, cùm dixit Ennius arcem & vrbem orbas: alio modo, ſi pro patria
arcem dixiſſet. & horridam Africam rerribili tremere tumultu cùm dicit, pro Afris
immutat Africam. Hanc Hypallagen rhetores, quia quaſi ſummittantur verba pto
verbis: Metonymiam grammatici vocant, quòd nomina transferuntur. Ariſtote-
les autem ttanſlationi hæc ipſa ſubiungit, & abuſionem, quam Catachreſin vocant:
vt cùm minutum dicimus animũ pro paruo, & abutimur verbis propinquis, ſi opus
eſt, vel quòd delectat, vel quòd decet. Iam cùm fluxerũt cõtinuæ plures trãſlationes, 51

alia planè fit oratio. Itaq; genus hoc Græci appellát ἀλληγορίαν, nomine rectè, genere
melius ille, qui ista omnia translationes vocat. Hæc frequentat Phalereus maximè,
súntq; dulcissima: & quanquá translatio est apud eũ multa, tamẽ immutationes nus-
quá crebriores. In idẽ genus orationis (loquor enim de illa modica ac tẽperata) ver-
borũ cadunt lumina omnia, multa etiá sentẽtiarum, latæ, eruditǽque disputationes
ab eodẽ explicantur, & loci cõmunes sine contentione dicuntur. Quid multa? è phi-
losophorũ scholis tales ferè euadũt, & nisi coràm erit comparatus ille fortior, per se
hoc quod dico, probabitur. Est enim quoddam etiam insigne, & florens orationis,
pictum & expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigan-
tur lepõtes. Hoc totũ è sophistarum fontibus defluxit in forum, sed sptetum à sub-
52 tilibus, repulsum à grauibus, in ea de qua loquor, mediocritate consedit. Tertius
est ille amplus, copiosus, grauis ornatus, in quo profectò vis maxima est. Hic est e-
nim cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus
plurimum valere passæ sunt: sed hanc eloquẽtiam quæ cursu magno sonitúque fer-
retur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderẽt.
Huius eloquentiæ est tractare animos, huius omni modo permouere. Hæc modò
perstringit, modò irrepit in sensus, inserit nouas opiniones, euellit insitas. Sed mul-
tum interest inter hoc dicẽdi genus, & superiora. Qui in illo subtili & acuto elabo-
rauit, vt callidè argutéque diceret, nec quicquam altius cogitaret, hoc vno profectò
magnus orator est, si non maximus, miniméque in lubrico versabitur, & si semel cõ-
53 stiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum voco,
si modò suũ illud satis instruxerit, non extimescit ancipites dicendi, incertósque ca-
sus: etiam si quando minus succedet, vt sæpe fit, magnum tamen periculum non
adibit: altè enim cadere non potest. At verò hic noster, quem principem ponimus,
grauis, acer, ardẽs, si ad hoc vnum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic ge-
neri studuit vni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maximè
est contẽnendus. Ille enim summissus, quòd acutè & veteratoriè dicit, sapiens iam,
medius, suauis: hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet.
Qui enim nihil potest tranquillè, nihil leniter, nihil partitè, definitè, distinctè, face-
tè dicere, præsertim cùm causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tra-
ctádæ: si is non præparatis auribus inflámare rem cœperit, furere apud sanos, & quasi
54 inter sobrios bacchari vinolentus videbitur. Tenemus igitur Brute, quẽ quærimus,
sed animo: nam manu si prehendissem, ne ipse quidẽ sua tanta eloquentia mihi per-
suasisset vt se dimitterem. Sed inuentus profectò est ille eloquens, quem nunquam
vidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar breui, disseram pluribus. Is enim est
eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperatè potest
dicere. Nemo is, inquies, vnquam fuit. Ne fuerit: ego enim quid desyderem, nõ quid
viderim disputo: redeóq; ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam & speciem,
quam etsi nõ cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentẽ quæ-
ro, neque quicquam mortale & caducum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit e-
loquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis nisi mentis oculis vi-
dere possumus. Is erit igitur eloquens (vt illud idẽ iteremus) qui poterit parua sum-
55 missè, modica tẽperatè, magna grauiter dicere. Tota mihi causa pro Cecinna de ver-
bis interdicti fuit: res inuolutas definiẽdo explicauimus, ius ciuile laudauimus, ver-
ba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperata ora-
tione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendæ maiestatis Rabirii cau-
sa continebatur: ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At hæc interdum
temperanda & varianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperi-
tur genus? quod in Habitii? quod in Cornelii? quod in plurimis nostris defensioni-
bus? quæ exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel posse eligere qui quæ-

retent. Nulla est enim vllo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua si non perfectio, at conatus tamen atque adumbratio. si non assequimur, at quid deceat videmus: nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo tantum abest vt nostra miremur, vt vsque eo difficiles ac morosi simus, vt nobis non satisfaciat ipse Demosthenes: qui quanquam vnus eminet inter omnes in omni genere di- 56
cendi, tamen nō semper implet aures meas: ita sunt auidæ & capaces, & semper aliquid immensum infinitúmque desyderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pammene, cùm esses Athenis, totū diligentissimè cognouisti, neque eum dimittis è manibus, & tamen nostra etiam lectitas: vides profectò illum multa perficere, nos multa conari: illum posse, nos velle, quocunque modo causa postulet, dicere. Sed ille magnus: nam & successit ipse magnis, & maximos oratores habuit æquales: nos magnum fecissemus, si quidem potuissemus quo contendimus peruenire, in ea vrbe, in qua (vt ait Antonius) audirus eloquēs nemo erat. Atqui si Antonio Crassus eloquens visus non est, aut sibi ipse, nunquam Cotta visus esset, nunquam Sulpitius, nunquam Hortensius. Nihil enim ample Cotta, nihil le- 57
niter Sulpitius, non multa grauiter Hortensius: superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fusæ orationis aures ciuitatis accepimus, eásque nos primi, quicūque eramus, & quantulumcunque dicebamus, ad huius generis dicendi audiendi incredibilia studia conuertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus, de supplicio parricidarum? quæ nequaquam satis deferbuisse pòst aliquanto sentire cœpimus. Quid enim tam commune quàm spiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Ita viuunt dum possunt, vt ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, vt eorum ossa terram non tangant: ita iactātur fluctibus, vt nunquam alluantur: ita postremò eiiciuntur, vt ne ad saxa quidem mortui conquiescāt. & quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re & maturitate, quàm spe 58
& expectatione laudata. Ab hac etiam indole iam illa matura, Vxor generi, nouerca filii, filiæ pellex. Nec verò hic vnus erat ardor in nobis, vt hoc modo omnia diceremus: ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis redundātia multa habet attenuata, quædam etiam paulo hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, complurésque aliæ: nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, scripsit, quàm multa sunt nostra: eæque hanc ipsam habent quam probo, varietatē. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, & maximè Tragicis concederem, vt ne omnibus locis eadem contentione vterentur, crebróque mutarent: nonnunquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poetas diuino ingenio profero? Histriones eos vidimus, quibus nihil posset in suo genere 59
esse præstantius, qui non solùm in dissimillimis personis satisfaciebāt, cùm tamen in suis versarentur: sed & comœdum in tragœdiis, & tragœdum in comœdiis admodum placere vidimus: ego non elaborarem? Cùm dico me, te Brute dico: nam in me quidem iam pridem effectum est, quod futurum fuit. tu autē eodem modo omneis causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in iisdem causis perpetuum, & eūdem spiritum sine vlla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas ac tuorum, quòd eum credo amares, cùm ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex ære vidi: nihil Lysiæ subtilitate cedit, nihil argutiis & acumine Hyperidi, nihil lenitate AEschini, & splēdore verborum. Multæ sunt eius totæ orationes subtiles, vt contra Leptinem: multæ totæ graues, vt quædam Philippicæ: multæ variæ, vt contra AEschinem falsæ legationis, vt cōtra eundem pro causa Ctesiphontis. Iam illud medium, quoties vult, arripit, & à grauissimo discedens, eo 60
potissimùm delabitur. Clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cùm grauitatis locis vtitur. Sed ab hoc parumper abeamus, quandoquidem

de genere,non de homine quærimus: rei potius,id est eloquentiæ,vim & naturã explicemus.Illud tamen,quod iam antè diximus,meminerimus,nihil nos præcipiendi causa esse dicturos:atque ita potius acturos,vt existimatores videamur loqui,non magistri.in quo tamen longius progredimur,quòd videmus non te hæc solùm esse lecturum,qui ea multo quàm nos, qui ea docere videamur,habeas notiora. sed hũc librum etiam si minus nostra commẽdatione, tuo tamen nomine diuulgari necesse est. Esse igitur perfectè eloquentis puto,non eam solùm facultatẽ habere,quæ sit eius propria,fuse,latéque dicendi:sed etiam vicinam eius, atque finitimam dialecticorum scientiam assumere: quãquam aliud videtur oratio esse,aliud disputatio,nec idem loqui esse,quod dicere,attamen vtrunque in disserendo est:disputandi ratio,& loquendi dialecticorum sit,oratorum autem dicendi & ornandi.Zeno quidem ille, à quo disciplina Stoicorũ est,manu demonstrare solebat quid inter has artes interesset.Nam cùm compresserat digitos, pugnúmque fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse: cùm autem diduxerat, & manum dilatauerat, palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis Rhetoricæ dicit illam artẽ quasi ex altera parte respondere dialecticæ: vt hoc videlicet differant inter se,quòd hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo,omnem quæ ad dicendum trahi posset,loquẽdi rationem esse notam. quæ quidem res(quod te his artibus eruditum minimè fallit) duplicẽ habet docendi viam.Nam & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima disserendi,& postea qui dialectici dicuntur,spinosiora multa pepererunt.Ergo eum cẽseo,qui eloquentiæ laude ducatur,nõ esse earum rerum omnino rudem:sed vel illa antiqua, vel hac Chrysippi disciplina institutus nouerit primùm vim,naturam,genera verborum, & simplicium,& copulatorum. Deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione verũ falsúmne sit,iudicetur:quid efficiatur è quoque :quod cuique consequens sit, quódque contrarium. cúmque ambiguè multa dicantur, quomodo quidque eorum diuidi, explanaríque oporteat. Hæc tenenda sunt oratori:sæpe enim occurrunt:sed quia sua sponte squalidiora sunt,adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniam in omnibus quæ ratione docentur & via, primùm constituendum est quid quidque sit(nisi enim inter eos qui disceptent, conuenit quid sit illud de quo ambigitur,nec rectè disseri,nec vnquam ad exitum peruenìri potest) explicanda est sæpe verbis mens nostra de quaque re, atque inuolutæ rei notitia definiendo aperienda est.siquidem est definitio oratio,quæ quid sit id de quo agitur, ostẽdit quambreuissimè. Tum, vt scis, explicato genere cuiusque rei, videndum est quæ sint eius generis siue formæ, siue partes, vt in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo,quem volumus esse eloquentem, vt definire rem possit, neque id faciat tam pressè & angustè, quàm in illis eruditissimus disputationibus fieri solet:sed cùm explanatius,tum etiam vberius,& ad commune iudicium,popularémque intelligẽtiam accommodatius. Idémque etiam, cùm res postulabit, genus vniuersum in species certas, vt nulla neq; prætermittatur, neque redundet,partietur ac diuidet. Quãdo autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus pertinet, quoniam (vt suprà dixi)iudicem esse me,non doctorem volo. Nec verò dialecticis modò sit instructus, sed habeat omneis philosophiæ notos & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte,nihil de pietate,nihil de charitate patriæ,nihil de bonis rebus aut malis, nihil de virtutibus aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi & erroribus, quæ sæpe cadũt in causas, sed ieiunius aguntur : nihil inquam sine ea scientia,quã dixi, grauiter,amplè, copiosè dici & explicari potest. De materia loquor orationis etiam nunc,non de ipso genere dicendi: volo enim rem prius habeat orator,de qua dicat,dignam auribus eruditis,quàm cogitet quibus verbis quidque dicat,aut quomodo. Quem etiam,quo grandior sit, &

quodammodo excelsior (vt de Pericle dixi suprà) ne physicorum quidem esse igna-
rum volo. Omnia profectò, cùm se à cælestibus rebus referet ad humanas, excelsius 65
magnificentiúsque & dicet & sentiet. Cúmque illa diuina cognouerit, nolo ignoret
ne hæc quidem humana. Ius ciuile teneat, quo egent causæ forenses quotidie. Quid
est enim turpius, quàm legitimarum & ciuilium controuersiarum patrocinia susci-
pere, cùm sis legum, & ciuilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarũ, & me-
moriæ veteris ordinem, maximè scilicet nostræ ciuitatis, sed & imperiosorum popu-
lorum, & regũ illustrium: quem laborem nobis Attici nostri leuauit labor, qui con-
seruatis, notatísque temporibus, nihil cùm illustre prætermitteret, annorum septin-
gentorum memoriam vno libro colligauit. Nescire autẽ quid antè quàm natus sis,
acciderit, id est semper esse puerũ. Quid enim est ætas hominis, nisi cùm ea memo-
ria rerum veterum cum superiorum ætate contexitur? Cõmemoratio autẽ antiqui- 66
tatis, exemplorúmque prolatio summa cum delectatione & authoritatem orationi
affert & fidem. Sic igitur instructus veniet ad causas: quarũ habebit genera primùm
ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res cõtro-
uersiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba autem
de ambiguo, aut de contrario. Nam siquando aliud in sententia videtur esse, aliud
in verbis, genus est quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri solet: in quo
quod est ambiguorum proprium, res duas significari videmus. Cùm tam pauca sint
genera causarum, etiam argumẽtorum præcepta pauca tradita sunt, è quibus ducan-
tur duplices loci: vni è rebus ipsis, alteri assumpti. Tractatio igitur rerũ efficit admi-
rabiliorem orationem: nam ipsæ quidem res in perfacili cognitione versantur. quid
enim iam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilie- 67
tur auditor, aut erigatur, aut paret se ad discendum: rem breuiter exponere, & proba-
biliter, & apertè, vt quid agatur, intelligi possit: sua confirmare, aduersaria euertere:
eáque efficere non perturbatè, sed singulis argumentationibus ita concludendis, vt
efficiatur quod sit consequens iis quæ sumentur ad quanque rem confirmandã: post
omnia perorationem inflammãtem, restinguentémue concludere? Has parteis quẽ-
admodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco: nec enim semper tractantur
vno modo. Quoniam autem nõ quem doceam, quæro, sed quem probem: proba-
bo primùm eum, qui quid deceat, videbit. Hæc enim sapientia maximè adhibenda
eloquenti est, vt sit temporum, personarúmque moderator: nam nec semper, nec a-
pud omneis, nec cõtra omneis, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicen-
dum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id quodcunque decebit, poterit accõmo-
dare orationem. Quod cùm statuerit, tum vt quídque erit dicẽdum, ita dicet: nec sa- 68
tura ieiunè, nec grandia minutè, nec item contrà, sed erit rebus ipsis par & æqualis
oratio. Principia verecunda, non elatis intensa verbis, sed acuta sententiis, vel ad of-
fensionem aduersarii, vel ad commendationẽ sui. Narrationes credibiles, nec histo-
rico, sed propè quotidiano sermone explicatæ dilucidè. Dein si tenues causæ, tum
etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo: ídque ita tenebi-
tur, vt quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cùm verò causa ea inciderit,
in qua vis eloquentiæ possit expromi, tum se latius fundet orator: tum reget & fle-
ctet animos, & sic afficiet vt volet, id est vt causæ natura, & ratio temporis postulabit.
Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quẽ ascendit in tantum
honorem eloquẽtia. Nam cùm omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic vt ver-
bum nullum, nisi aut graue, aut elegãs excidat: tum sunt maximè luminosæ & quasi 69
actuosæ partes duæ: quarum alterã in vniuersi generis quæstionem pono, quam (vt
suprà dixi) Græci appellant θέσιν. alteram in augendis, amplificandísque rebus, quæ ab
eisdem αὔξησις est nominata. quæ etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse de-
bet, tamen in communibus locis maximè excellet. qui cõmunes appellati sunt, eo

quód videntur multarũ iidem esse causarum,sed proprii singularum esse debebunt. Ac veró illa pars orationis, quæ est de genere vniuerso, totas causas sæpe continet. Quicquid est enim illud,in quo quasi certamen est controuersiæ, quod Græcè κρινόμενον dicitur,id ita dici placet,vt traducatur ad perpetuam quæstionẽ,atque vt de vniuerso genere dicatur:nisi cùm de vero ambigetur,quod quæri cōiectura solet. Di-
70 cetur autem non Peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Aristotele constituta)sed aliquanto neruosius:& ita de re communia dicentur,vt & pro reis multa leniter dicantur,& in aduersarios aspeté. Augendis veró rebus,& contrà abiiciendis,nihil est quod nō perficere possit oratio:quod & inter media argumenta faciendum est,quotiescunque dabitur vel amplificandi,vel minuendi locus,& penè infinité in perorando. Duo sunt etiam quæ bene tractata ab oratore,admirabilem eloquentiam faciunt:quorum alterum est,quod Græci ἠθικὸν vocãt, ad naturam,& ad mores,& ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum: alterum,quod iidem παθητικὸν nominant,quo perturbãtur animi,& concitantur, in quo vno regnat oratio. Illud superius, come, iucundum, ad beneuolentiam conciliandam paratum:hoc veró vehemens,incensum,incitatum,quo causæ eripiũtur: quod
71 cùm rapide fertur,sustineri nullo pacto potest.Quo genere nos mediocres,aut multo etiá minus, sed magno semper vsi impetu,sæpe aduersarios de statu omni deiecimus.Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortẽsius.A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus,obmutuit.Nobis priuata in causa magna & graui,cùm cœpisset Curio pater respondere, subitó assedit, cùm sibi venenis ereptam memoriá diceret.Quid ego de miserationibus loquar? quibus eó sum vsus pluribus,quód etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant:in quo vt viderer excellere,non ingenio,sed dolore assequebar.Quæ qualiacunq; in me sunt, me enim ipsum non pœnitet quanta sint,sed apparent in orationibus: etsi carent libri spiritu illo propter quem maiora eadem illa cùm agũtur,
72 quàm cùm leguntur,videri solent. Nec veró miseratione solùm mẽs iudicum permouenda est, qua nos ita dolenter vti solemus, vt puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: vt alia in causa excitato reo nobili,sublato etiam filio paruo,plangore & lamentatione compleremus forum:sed etiam est faciendum vt irascatur iudex,mitigetur,inuideat,faueat,contemnat,admiretur, oderit, diligat, cupiat,satietate afficiatur,speret,metuat,lætetur,doleat,qua in varietate, duriorũ, accusatio suppeditabit exempla:mitiorum,defensiones meæ. Nullo enim modo animus audientis aut incitari,aut leniri potest,qui modus à me non tentatus sit. dicerem perfectum,si ita iudicarem,nec in veritate crimen arrogantiæ extimescerem. Sed(vt suprà dixi)nulla me ingenii,sed magna vis animi inflammat vt me ipse non teneam:nec vnquam is qui audiret,incenderetur,nisi ardẽs ad eum perueniret oratio.Vterer exemplis domesticis, nisi ea legisses. Vterer alienis, vel Latinis, si vlla re-
73 perirem,vel Græcis si deceret:sed Crassi perpauca sunt,nec ea iudiciorum:nihil Antonii,nihil Cottæ,nihil Sulpitii : dicebat melius, quàm scripsit Hortensius. Verùm hæc vis quàm quærimus,quanta sit,suspicemur,quoniam exemplum non habemus: aut si exempla sequimur,à Demosthene sumamus:& quidem perpetuæ dictionis ex eo loco,vnde in Ctesiphontis iudicio de suis factis,cōsiliis,meritis in Remp. aggressus est dicere. Ea profectó oratio,in eam formam, quæ est insita in mẽtibus nostris, includi sic potest,vt maior eloquentia ne requiratur quidem. Sed iam forma ipsa restat, & character ille qui dicitur : qui qualis esse debeat, ex ipsis quæ suprà dicta sunt, intelligi potest. Nam & singulorum verborum,& collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit,vt verbum ex ore nullum,nisi aut elegans,aut graue exeat : ex omnique genere frequentissimæ trãslationes erunt,quód eæ propter similitudinem
74 transferunt animos,& referunt ac mouent huc & illuc: qui motus cogitãtionis ce-

leriter agitatus per se ipse delectat. Et reliqua ex collocatione verborũ quæ sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. sunt enim similia illis quæ in amplo ornatu scenæ aut fori appellantur insignia, non quòd sola ornét, sed quòd excellant. Eadem ratio est horum quæ sunt orationis lumina, & quodammodo insignia, CVM aut duplicantur, iterantúrque verba, aut breuiter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur sæpius oratio, aut in idem coniicitur, aut in vtrunque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continétur vnum verbum non in eadem sententia ponitur, aut cùm similiter vel cadunt verba, vel desinunt, aut cùm sunt contrariis relata cõtraria, aut cùm gradatim sursum versus redirur, aut cùm demptis coniunctionibus dissolutè plura dicũtur: aut cùm aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus: aut cùm corrigimus nosmetipsos 71 quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquestionis: aut cùm eiusdem nominis casus sæpius commutantur. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt: quibus quia frequétissimè Demosthenes vtitur, sunt qui putent idcirco eius eloquétiam maximè esse laudabilem. Et verò nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ edicitur: nec aliud quicquam est dicere, nisi omnes, aut certè plerasque aliqua specie illuminare sentétias: quas cùm tu optimè Brute teneas, quid attinet nominibus vti, aut exemplis? tãtummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille quem expetimus, vt verset sæpe multis modis eandem & vnam rem, & hæreat in eadem, commoretúrque sententia. sæpe etiã vt extenuet aliquid, sæpe vt irrideat, vt declinet à proposito, deflectátque sententiam: vt proponat 74 quid dicturus sit: vt cùm transegerit iam aliquid, definiat, vt se ipse reuocet, vt quod dixit iteret, vt argumentũ ratione concludat, vt interrogando vrgeat, vt rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat: vt contrà ac dicat, accipi & sentiri velit: vt addubitet quid potius, aut quomodo dicat: vt diuidat in partes: vt aliquid relinquat ac negligat, vt antè præmuniat: vt in eo ipso, in quo reprehendatur, culpã in aduersariũ conferat: vt sæpe cum iis qui audiunt, nonnũquam etiam cum aduersario quasi deliberet: vt hominum sermones moresque describat, vt muta quædam eloquétia inducat: vt ab eo quod agitur, auertat animos: vt sæpe in hilaritatem risúmue conuertat, vt antè occupet quod putat opponi, vt comparet similitudines, vt vtatur exemplis, vt aliud alii tribuens dispertiat, vt interpellatorem coerceat, vt aliquid reticete 77 se dicat, vt denuntiet quid caueat, vt liberius quid audeat, vt irascatur etiã, vt obiurget aliquando, vt deprecetur, vt supplicet, vt medeatur, vt à proposito declinet aliquantulum, vt optet, vt execretur, vt fiat iis apud quos dicat, familiaris. atque alias etiam dicendi quasi virtutes sequatur, breuitatem, si res petet. sæpe etiam rem dicendo subiiciet oculis, sæpe suprà feret quàm fieri possit, significatio sæpe erit maior quàm oratio, sæpe hilaritas, sæpe vitæ naturarúmque imitatio. Hoc in genere (nam quasi syluam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo: sed hæc nisi collocata, & quasi structa, & nexa verbis, ad eam laudem quam volumus, aspirare non possunt. De quo cùm mihi deinceps viderem esse dicendum, etsi mouebant iam me illa quæ suprà dixeram, tamen iis quæ sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim posse reperiri nõ inuidos solùm, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam 78 laudum mearum, qui non censerent eius viri esse, de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset comprobante populo Rom. quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi me M. Bruto negare roganti noluisse, iusta esset excusatio, cùm & amicissimo, & præstantissimo viro, & recta & honesta petenti satisfacere voluissem. Sed si profitear (quod vtinam possem) me studiosis dicendi præcepta, & quasi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id iustus rerum æstimator reprehenderet? Nam quis vnquam dubitauit quin in republica nostra primas eloquentia tenuerit semper vrbanis, pa-

catiſque rebus, ſecundas iuris ſcientiæ: cũ in altera gratiæ, gloriæ, præſidii plurimum
eſſet, in altera perſecutionum cautionúmque præceptio: quæ quidem ipſa auxilium
79 ab eloquentia ſæpe peteret, ea verò repugnante vix ſuas regiones fineſque defende-
ret. Cur igitur ius ciuile docere ſemper pulchrum fuit, hominúmq; clariſſimorum
diſcipulis domus floruerunt: ad dicendum ſi quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentu-
tutem, vituperetur? Nam ſi vitioſum eſt dicere ornatè, pellatur omnino è ciuitate e-
loquentia. ſin ea non modò eos ornat penes quos eſt, ſed etiam vniuerſam Rép. cur
aut diſcere turpe eſt, quod ſcire honeſtum eſt: aut quod noſſe pulcherrimum eſt, id
non glorioſum eſt docere? At alterum factitatum eſt, alterum nouum. Fateor, ſed v-
triuſque rei cauſa eſt: alteros enim reſpondentes audire ſat erat, vt ii qui docerent,
nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent, ſed eodem tẽpore & dicentibus ſa-
tiſfacerent, & conſulentibus. Alteri, cùm domeſticum tempus in cognoſcendis cõ-
ponendíſque cauſis, forenſe in agendis, reliquum in ſeipſis reficiendis omne con-
80 ſumerent, quem habebant inſtituendi aut docendi locum? Atque haud ſcio an ple-
rique noſtrorum oratorum ingenio plus valuerint, quàm doctrina. itaque illi di-
cere melius quàm præcipere, nos contrà fortaſſe poſſumus. At dignitatem docere
non habet. Certè ſi quaſi in ludo: ſed ſi monendo, ſi cohortando, ſi percontando, ſi
communicando, ſi interdum etiam vnà legendo, audiendo: neſcio cur non docen-
do etiam aliquid aliquando, ſi poſſis meliores facere, cur nolis. An quibus verbis ſa-
crorum alienatio fiat, docere honeſtũ eſt: quibus ipſa ſacra retineri, defendíque poſ-
ſint, non honeſtum eſt? At ius profitentur etiam qui neſciunt: eloquentiam autem
illi ipſi qui conſecuti ſunt, tamen ea ſe valere diſſimulant, propterea quòd pruden-
tia hominibus grata eſt, lingua ſuſpecta. Num igitur aut latêre eloquẽtia poteſt: aut
id quod diſſimulat, effugit: aut quod eſt periculũ, ne quis putet in magna arte & glo-
81 rioſa turpe eſſe docere alios id, quod ipſi fuerit honeſtiſſimũ diſcere? Ac fortaſſe cæ-
teri tectiores: ego ſemper me didiciſſe præ me tuli. quid enim poſſem: cùm & ab-
fuiſſem domo adoleſcens, & horum ſtudiorum cauſa maria tranſiſſem, & doctiſſimis
hominibus domus referta eſſet, & aliquæ fortaſſe ineſſent in ſermone noſtro do-
ctrinarum notæ, cùmque vulgo ſcripta noſtra legerentur, diſſimularem me didiciſ-
ſe? quid erat cur probarem? niſi quòd parum fortaſſe profeceram. Quod cùm ita ſit,
tamen ea quæ ſuprà dicta ſunt, plus in diſputando, quàm ea de quibus dicendum eſt,
dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, & de ſyllabis propemodum di-
numerandis, & dimetiendis loquemur: quæ etiamſi ſunt, ſicuti mihi videntur, ne-
ceſſaria, tamen fiunt magnificentius, quàm docentur. Eſt id omnino verum, ſed pro-
priè in hoc dicitur. nam omnium magnarum artium, ſicut arborum, altitudo nos
82 delectat: radices, ſtirpéſque nõ item: ſed eſſe illa ſine his non poteſt. Me autem ſiue
peruagatiſſimus ille verſus, qui vetat
Artem pudere proloqui quam factites, diſſimulare non ſinit quin delecter: ſiue
tuum ſtudium hoc à me volumen expreſſit: tamen eis quos aliquid reprehenſuros
ſuſpicabar, reſpondẽdum fuit. Quòd ſi ea quæ dixi, non ita eſſent: quis tamen ſe tam
durum, agreſtémque præberet, qui hanc mihi nõ daret veniam, vt cùm meæ foren-
ſes artes, & actiones publicæ concidiſſent, non me aut deſidiæ, quod facere non poſ-
ſum: aut mœſtitiæ, cui reſiſto, potius quàm literis dederem: quæ quidem me antea
in iudicia, atque in curiam deducebant, nunc oblectãt domi. Nec verò talibus mo-
dò rebus, quales hic liber continet, ſed multo etiam grauioribus & maioribus: quæ ſi
erunt perfectæ, profectò forenſibus noſtris rebus & domeſticæ literæ reſponde-
83 bunt. Sed ad inſtitutam diſputationem reuertamur. Collocabuntur igitur verba,
aut vt inter ſe quàm aptiſſimè cohæreant extrema cum primis, eáque ſint quàm ſua-
uiſſimis vocibus: aut vt forma ipſa concinnitáſque verborũ conficiat orbem ſuum:
aut vt cõprehenſio numeroſe & aptè cadat. Atque illud primum videamus, quale ſit

quod vel maximè desyderat diligentiam, vt fiat quasi structura quædam, nec tamen fiat operosé. nam esset cùm infinitus, tum pueriles labor, quod apud Lucilium scitè exagitat in Albutio Scæuola,

" Quàm lepidè lexeis compostæ, vt tesserulæ omnes
" Arte pauimento atque emblemate vermiculato.

Nolo tam minuta hæc constructio appareat, sed tamen stylus exercitatus efficiet facilè formulam componendi. Nam vt in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis côcursus aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quanuis enim suaues, grauésue sententiæ, ta- 84
men si incôditè positis verbis efferuntur, offendent aures, quarum est iudicium subtilissimû. Quod quidem Latina lingua sic obseruat, nemo vt tam rusticus sit qui vocaleis nolit coniûgere. In quo quidam etiam Theopompum reprehêdunt, quòd eas literas tâtopere fugerit: & si idem magister eius Isocrates, at non Thucydides: ne ille quidem haud paulo maior scriptor Plato, nec solùm in his sermonibus qui dialogi dicûtur, vbi etiâ de industria id faciêdum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis, laudari in côcione eos qui sint in præliis interfecti: quæ sic probata est, vt eâ quotannis (vt scis) illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista vocû côcursio, quam magna ex parte, vt vitiosam, fugit Demosthenes. Sed Græci viderint: nobis, ne si cupiamus quidê, distrahere voces côceditur. Indicât orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis, indicât omnes poetæ, præter eos qui vt versum facerêt, sæpe hiabât: vt Næuius, 85

" Vos qui accolitis Histrum fluuium, atque Algidam. & ibidem,
" Quam nunquam nobis Grai, atque Barbari. At Ennius sæpe,
" Scipio inuicte. Et quidem nos,
" Hoc motu radiantis Etesiæ in vada ponti. Hoc idem sæpius nostri nô tulissent, quod Græci laudare etiâ solent. Sed quid ego? vocales sine vocalibus sæpe breuitatis causa contrahebât, vt ita dicerêt, mult' modis, vas' argêteis, palm' & crinibus, tecti' fractis. Quid verò licêtius, quàm quòd hominû etiâ nomina contrahebât, quò essent aptiora? nam vt duellum bellû, & duis bis, sic Duellium eû, qui Pœnos classe deuicit, Bellium nominauerût, cùm superiores appellati essent semper Duellii. Quinetiâ verba sæpe contrahuntur, non vsus causa, sed auriû. Quomodo enim vester Axilla ala factus est, nisi fuga literæ vastioris? Quam literam etiam è maxillis, è taxillis, & vexillo, 86
& paxillo consuetudo elegâs Latini sermonis euellit. Libêter etiam copulando verba iungebât, vt sodes pro si audes, sis pro si vis. Iam in vno capsis, tria verba sunt. Ain' pro aisne, nequire pro non quire, malle pro magis velle, nolle pro non velle. Dein etiam sæpe, & exin, pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid illud, non olet vnde sit? quòd dicitur cum illis: cum autem nobis non dicitur, sed nobiscû. quia si ita diceretur, obscœnius concurrerent literæ, vt etiâ modò, nisi AVTEM interposuissem, côcurrissent. Ex eo est mecum, & tecum, non cum me, & cum te: vt esset simile illis vobiscum, atque nobiscum. Atque etiâ à quibusdam serò iam emendatur antiquitas, qui hæc reprehêdunt: nam Proh deûm, atq; hominum fidem, deorum aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant: an dabat hâc côsuetudo licentiâ? Itaque idem poeta, qui inusitatius contraxerat, Patris mei meûm factûm pudet, pro meorum factorum. &, 87

" Texitur exitiûm examen capiti, pro exitiorum. non dicit liberûm, vt pleriq; loquimur, cùm cupidos liberûm, aut in liberûm loco dicimus: sed vt isti volunt,
" Neque tuum vnquam in gremium extollas liberorum ex te genus. & idem,
" Nanque AEsculapii liberorum. At ille alter in Chryse non solùm,
" Ciues antiqui amici maiorum meûm, quod erat vsitatum: sed durius etiam,
" Consiliûm socii, auguriûm, atque extûm interpretes. Idémque pergit,
" Postquam prodigiûm horriferûm, portentûm pauor. quæ non sanè sunt in omnibus neutris vsitata. Nec enim dixerim tâ libêter armûm iudiciû, etsi est apud eundê,

Nihilne ad te de iudicio armûm accidit? quàm armorum. Iam vt censoriæ tabulæ loquuntur, fabrûm, & procûm audeo dicere, non fabrorum, & procorum. Planéq; Duorumuirorum iudicium, aut Triumuirorum capitalium, aut Decemuirorũ litibus iudicandis, dico nunquam. atqui dixit Accius, Video sepulchra dua duorum corporum. Idémque, Mulier vna duûm virûm. Quid verum sit, intelligo: sed aliàs ita loquor vt cócessum est, vt hoc vel proh deûm dico, vel proh deorũ: aliàs vt necesse est, cùm Triũuirûm, non virorum, & sestertiûm numûm, non numorũ, quòd in his consuetudo varia nõ est. Quid quod sic loqui, nosse, iudicasse vetãt, nouisse iubẽt, & iudicauisse? quasi verò nesciamus in hoc genere, & plenum verbum rectè dici, & imminutum vsitatè. Itaque vtrunq; Terentius, Eho tu cognatum tuũ non noras? Pòst idem, Stilphonem inquam noueras? Siet, plenum est: sit, imminutũ. licet vtare vtroq;. ergo ibidẽ,
Quàm chara sintque pòst carendo intelligunt,
Quàmque attinendi magni dominatus sient. Nec verò reprehenderim,
-Scripsere alii rem. & scripserunt esse verius sentio, sed consuetudini auribus indulgenri libenter obsequor.
Idem campus habet, inquit Ennius. &
In templis isdem. probauit: at eisdem erat verius, nec tamen eisdem, opimius: malè sonabat iisdem. Impetratum est à consuetudine, vt peccare suauitatis causa liceret: & pomeridianas quadrigas, quàm postmeridianas libentius dixerim: & mehercule, quàm mehercules. Non scire quidem barbarũ iam videtur, nescire dulcius. Ipsum meridiem, cur nõ medidiem? credo quòd erat insuauius. Vna præpositio est abs, eáque nũc tãtùm in accepti tabulis manet, nec his quidem omniũ: in reliquo sermone mutata est. Nam amouit dicimus, & abegit, & abstulit: vt iam nescias, ab ne verũ sit, an abs. Quid si etiam absugites turpe visum est? & abset noluerunt, aufer maluerunt? quæ præpositio prætet hæc duo verba, nullo alio in verbo reperietur. Noti erant, & naui, & nari, quibus cum IN præponi oporteret, dulcius visum est ignoti, ignaui, ignari dicere, quàm vt veritas postulabat. Ex vsu dicunt, & è Repub. quòd in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi literam sustulisses: vt exegit, edixit, refecit, retulit, reddidit, adiuncti verbi primam literam præpositio commutauit, vt subegit, summutauit, sustulit. Quid in verbis iunctis? quàm scitè insipientem, non insapientem? iniquum, non inæquum? tricipitem, non tricapitem? concisum, non cõcæsum? Ex quo quidam pertisum etiam volunt, quod eadẽ consuetudo non probauit. Quid verò hoc elegantius quod non fit natura, sed quodã instituto? inclytus dicimus breui prima litera, insanus producta: inhumanus breui, infœlix longa. & ne multis, quibus in verbis eæ primæ literæ sunt, quæ in sapiente atque fœlice, productè dicitur: in cæteris omnibus breuiter. Itémque composuit, consueuit, concrepuit, confecit: consule veritatẽ, reprehendet: refer ad aures, probabunt. quære cur: ita se dicent iuuari: voluptati autem auriũ morigerari debet oratio. Quin ego ipse, cùm scirem ita maiores locutos esse, vt nusquã nisi in vocali aspiratione vterentur, loquebar sic, vt pulchros, & Cetegos, triumpos, Carthaginem dicerem: aliquando, idque serò, conuitio auriũ, cùm mihi extorta veritas esset, vsum loquendi populo concessi, scientiã mihi reseruaui. Orciuios tamen, & Matones, Otones, Cæpiones, sepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. Purrum semper Ennius, nusquam Pyrrhum. Vi patefecerunt Fruges, non Phryges, ipsius antiqui declarãt libri. nec enim Græcam literam adhibebant, nunc autem etiam duas, & cùm Phrygum, & cùm Phrygibus dicendũ esset, absurdum erat aut tantùm barbaris casibus Græcam literã adhibere, aut recto casu solùm Græcè loqui: tamen & Phryges, & Pyrrhum aurium causa dicimus. Quinetiam, quod iam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eædem erant postremæ duæ literæ, quæ sunt in optumus, postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Ita non erat ea offensio in versibus, quam nunc fugiunt poetæ noui. Ita enim loquebamur.

„ Qui est omnibu' princeps. non omnibus princeps.&,
„ Vita illa dignu' locóque. non dignus.
Quòd si indocta consuetudo tã est artifex suauitatis, quid ab ipsa tãdem arte & doctri-
na postulari putamus?Hæc dixi breuius,quàm si hac de re vna disputarem:est enim hic
locus latè patẽs,de natura vsúq; verborũ:longius autem,quàm instituta ratio postula-
bat.Sed quia rerũ verborúmq; iudicium prudentiæ est,vocum autẽ,& numerorum au-
res sunt iudices,& quòd illa ad intelligentiã referũtur,hæc ad voluptatem:in illis ratio
inuenit, in his sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus
probari volebamus:aut ars eius conciliandæ reperiẽda. Duæ sunt igitur res,quæ per-
mulceant aures,sonus & numerus.De numero mox:nũc de sono quærimus.Verba(vt 93
suprà diximus)legenda sunt potissimùm bene sonantia, sed ea non, vt poetæ, exquisi-
„ ta ad sonum,sed sumpta de medio, Qua pontus Helles- Superat modum. At,
„ Auratus aries Colchorum,- splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proxi-
„ mus inquinatus insuauissima litera infinitus, Frugifera & ferta arua Asiæ tenet.
Quare bonitate potius nostrorum verborum vtamur,quàm splendore Græcorum.nisi
„ fortè sic loqui pœnitet, Qua tempestate Paris Helenã.& quæ sequuntur.immò verò
„ ista sequamur,asperitatémq; fugiamus, Habeo istam ego perterricrepam. Idémq;,
„ Versutiloquas malitias. Nec solùm cõponentur verba ratione,sed etiã finiẽtur: quo-
niam id iudiciũ esse aurium alterũ diximus.Sed finiuntur aut cõpositione ipsa,& quasi 94
sua sponte:aut quodam genere verborum,in quibus ipsis cõcinnitas inest:quæ siue ca-
sus habent in exitu similes, siue paribus paria redduntur, siue opponuntur contraria,
suapte natura numerosa sunt,etiam si nihil est factũ de industria.In huius cõcinnitatis
consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus. quo de genere illa nostra sunt in
„ Miloniana:Est enim Iudices,hæc nõ scripta,sed nata lex:quam non didicimus,accepi-
„ mus,legimus:verũ ex natura ipsa arripuimus,hausimus,expressimus:ad quã non docti,
„ sed facti:non instituti,sed imbuti.Hæc enim talia sunt,vt quia referuntur ad ea ad quæ
debẽt referri,intelligamus nõ quæsitũ esse numerũ,sed secutũ.Quod fit itẽ in cõtrariis
referendis, vt illa sunt, quibus non modò numerosa oratio, sed etiam versus efficitur:
„ Eam quam mihi accusas,damnas. condemnas dixisset, qui versum effugere voluisset.
„ Bene quam meritam esse autumas,dicis malè mereri. 95
„ Id quod scis prodest:nihil idquod nescis,obest.Versum efficit ipsa relatio contrariorũ:
id esset in oratione numerosum, Quod scis,nihil prodest:quod nescis,multũ obest.
Semper hæc quæ Græci ἀντίθετα nominant,cùm contrariis opponuntur contraria,nu-
merum oratorium necessitate ipsa efficiunt, etiam sine industria. Hoc genere antiqui
iam ante Isocratem delectabantur,& maximè Gorgias,cuius in oratione plerunq; effi-
cit numerum ipsa concinnitas.Nos etiam in hoc genere frequẽtes fuimus:vt illa sunt
„ in quarto accusationis, Conferte hanc pacẽ cum illo bello: huius prætoris aduentum,
„ cum illius imperatoris victoria:huius cohortem impuram,cum illius exercitu inuicto:
„ huius libidines,cum illius continentia.ab illo qui cepit,cõditas:ab hoc qui constitutas
„ accepit,captas diceris Syracusas.Ergo & hi numeri sunt cogniti etiam à Latinis.
Genus illud tertium explicetur quale sit numerosæ,& aptæ orationis. quod qui non
sentiunt,quas aureis habeãt,aut quid in his hominis simile sit, nescio. Meæ quidem & 96
perfecto cõpletóque verborũ ambitu gaudent,& curta sentiunt,nec amant redundan-
tia.quid dico meas?conciones sæpe exclamare vidi,cùm aptè verba cecidissent.id enim
expectant aures,vt verbis colligetur sententia.Non erat hoc apud antiquos.& quidem
nihil aliud ferè nõ erat.Nã & verba eligebant,& sentẽtias graueis,& suaueis reperiebãt,
sed eas aut vinciebant,aut explebant parum.Hoc me ipsum delectat,inquiunt.Quid si
antiquissima illa pictura paucorum colorũ magis,quàm hæc iam perfecta delectet?illa
nobis sit,credo,repetẽda,hæc scilicet repudianda.Nominibus veterũ gloriantur.Habet
autem vt in ætatibus authoritatẽ senectus, sic in exẽplis antiquitas, quæ quidem apud

me ipsum valet plurimũ: nec ego id quod deest antiquitati, flagito potius, quàm lau-
97 do quod est, præsertim cùm ea maiora iudicẽ quæ sunt, quàm illa quæ desunt. Plus est
enim in verbis, & in sentẽtiis boni, quibus illi excellunt, quàm in cõclusione sententia-
rũ, quã non habẽt. Pòst inuẽta cõclusio est, qua credo vsuros veteres illos fuisse, si iam
nota, atq; vsurpata res esset: qua inuẽta omneis vsos magnos oratores videmus. Sed ha-
bet nomẽ inuidiã, cùm in oratione iudiciali & forensi numerus Latinè, Græcè ῥυθμὸς,
inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, si etiam in
dicẽdo numeri ab oratore quærũtur. Hoc freti isti, & ipsi infracta, & amputata loquun-
tur, & eos vituperant qui apta & finita pronunciant: si inanibus verbis, leuibúsque sen-
tentiis, iure: sin probæ res, lecta verba, quid est cur claudicare, aut insistere orationem
malint, quàm cum sententia pariter excurrere? Hic enim inuidiosus numerus nihil af-
fert aliud, nisi vt sit aptè verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed
98 plerunque casu, sæpe etiam natura: & quæ valde laudantur apud illos, ea ferè quia sunt
conclusa, laudantur. Et apud Græcos quidem iam anni prope quadringenti sunt, cùm
hoc probatur, nos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit vetera contemnenti dicere,
„ Versibu', Quos olim Fauni, vatésque canebant. mihi de antiquis eodem modo non
„ licebit, præsertim cùm dicturus non sim, Ante hunc, vt ille: nec quæ sequuntur,
„ Nos ausi reserare. Legi enim, audiuique nonnullos, quorum propemodum absolutè
concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari
etiam volũt. Ego autem illos ipsos laudo, idque meritò, quorum se isti imitatores esse
dicunt, etsi in eis aliquid desydero: hos verò minimè, qui nihil illorũ nisi vitiũ sequun-
99 tur, cùm à bonis absint longissimè. Quòd si aures tã inhumanas, támq; agrestes habẽt:
ne doctissimorũ quidem virorũ eos mouebit authoritas? Omitto Isocratẽ, discipulósq;
eius, Ephorum, & Naucratem: quanquã orationis faciendæ, & ornandæ authores locu-
pletissimi, summíque ipsi oratores esse debeãt. Sed quis omnium doctior? quis acutior?
quis in rebus vel inueniendis vel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porrò Isocrati
est aduersarus infensius? Is igitur versum in oratione vetat esse, numerum iubet. Eius
auditor Theodectes in primis (vt Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atque ar-
tifex, hoc idem & sentit, & præcipit. Theophrastus verò iisdem de rebus etiam accu-
ratius. Quis ergo istos ferat, qui hos authores non probent? nisi omnino hæc esse ab his
præcepta nesciunt. Quod si ita est (nec verò aliter existimo) quia ipsi suis sensibus non
mouentur, nihílne eis inane videtur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicãs,
nihil redundans? In versu quidem theatra tota exclamant, si fuit vna syllaba aut bre-
100 uior, aut longior. Nec verò multitudo pedes nouit, nec vllos numeros tenet: nec illud
quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: & tamẽ omnium longitudinum
& breuitarum in sonis, sicut acutarum, grauiúmque vocum, iudicium ipsa natura in
auribus nostris collocauit. Vísne igitur Brute totum hunc locum accuratius etiam ex-
plicemus, quàm illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? an his contenti esse, quæ
ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, velísne: cùm literis tuis eruditissimè scri-
ptis te id vel maximè velle perspexerim? Primùm ergo origo, deinde causa, pòst natu-
ra, tum ad extremum vsus ipse explicetur orationis aptæ atque numerosæ. Nã qui Iso-
cratem maximè mirantur, in hoc eũ summis laudibus ferunt, quòd verbis solutis nu-
meros primus adiunxerit. Cùm enim videret oratores cum seueritate audiri, poetas
autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione vtere-
101 tur, cùm iucunditatis causa, tum vt varietas occurreret satietati. Quod ab his verè qua-
dam ex parte, non totum dicitur. Nam neminem in eo genere sciẽtius versatum Iso-
crate confitendum est. sed princeps inueniendi fuit Thrasymachus, cuius omnia nimis
etiam extãt scripta numerosè. Nam (vt paulò antè dixi) paria paribus adiuncta, & simi-
liter definita, itémque contrariis relata contraria, quæ sua sponte etiam si id non agas,
cadunt plerunque numerosè, Gorgias primus inuenit, sed his est vsus intemperantius:

id autem est genus(vt antè dictum est)ex tribus partibus collocationis alterū:Horum
vterque Isocratem ætate præcurrit, vt eos ille moderatione, non inuentione vicerit.
Est enim vt in transferendis,faciendisque verbis tranquillior,sic in ipsis numeris seda-
tior. Gorgias autem auidior est generis eius, & his festiuitatibus (sic enim ipse censet)
insolétius abutitur,quas Isocrates,cùm tamen audiuisset in Thessalia adolescés senem 102
iam Gorgiam,moderatius temperauit. Quinetiam se ipse tãtum quantum ætate pro-
cedebat(propè enim centum confecit annos)relaxarat à nimia necessitate numerorū:
quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedoné scripsit,cùm iam admodum
esset senex:in quo dicit sese minus iam seruire numeris,quàm solitus esset: ita nó mo-
dò superiores,sed etiam se ipse correxerat. Quoniam igitur habemus aptæ orationis
eos principes,authorésque,quos diximus,& origo inuenta est: causa quæratur: quæ sic
aperta est,vt mirer veteres nō esse commotos, præsertim cùm,vt fit, fortuitò sæpe ali-
quid concluse aptéque dicerent:quod cùm animos hominum,aureisque pepulisset, vt
intelligi posset,id quod casus effudisset,cecidisse iucundè,notãdum certè genus, atque
ipsi sibi imitãdi fuerunt. Aures enim,vel animus aurium nuntio naturalem quandam 103
in se continet vocum omnium mensionem. Itaque & longiora,& breuiora iudicat, &
perfecta, ac moderata semper expectat. Mutila sentit quædã, & quasi decurtata,quibus
tanquã debito fraudetur,offenditur.Productiora alia,& quasi immoderatius excurren-
tia,quæ magis etiam aspernantur aures: quod cùm in plerisque,tum in hoc genere ni-
mium quod est,offendit vehementius,quàm id quod videtur parum. Vt igitur poeti-
ca,& versus inuētus est terminatione aurium,obseruatione prudentium,sic in oratio-
ne animaduersum est, multo quidem illud serius, sed eadem natura admonente, esse
quosdam certos cursus,conclusionésque verborum. Quoniam igitur causam quoque
ostendimus,naturam nunc(id enim erat tertium)si placet explicemus:quæ disputatio
non huius instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest qui sit orationis 104
numerus,& vbi sit positus,& natus ex quo,& is vnúsne sit,an duo,an plures,quáque ra-
tione componatur,& ad quam rem,& quomodo,& quo loco,& quemadmodum adhi-
bitus aliquid voluptatis afferat. Sed vt in plerisque rebus,sic in hac duplex est consyde-
randi via:quarum altera est longior,breuior altera,eadem etiam planior. Est autē lon-
gioris prima illa quæstio, sitne omnino vlla numerosa oratio. Quibusdam enim non
videtur,quia nihil insit in ea certi,vt in versibus:& quòd illi, qui affirmant eos esse nu-
meros,rationem cur sint,non queant reddere.Deinde si sit numerus in oratione,qua-
lis sit,aut quales: & ex poeticisne numeris, an ex alio genere quodam : & si è poeticis,
quis eorum sit,aut qui. nanque aliis vnus modò,aliis plures, aliis omnes iidem viden-
tur.Deinde quicunque sunt,siue vnus,siue plures,cōmunésne sint omnis generis ora-
tioni,quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi,aliud docendi: an dispares
numeri cuique orationis generi accommodentur.Si communes,qui sint: si dispares, 105
quid intersit: & cur non æquè in oratione, atque in versu numerus appareat . Deinde
quod dicitur in oratione numerosum,id vtrum numero solùm efficiatur,an etiam vel
compositione quadam,vel genere verborum:an est suum cuiusque,vt numerus inter-
uallis,compositio vocibus,genus ipsum verborum quasi quædam forma, & lumen o-
rationis appareat: sítque omnium fons compositio,ex eáque & numerus efficiatur, &
ea quæ dicuntur orationis quasi formæ, & lumina, quæ(vt dixi) Græci vocant χήματα.
At non est vnum , nec idem , quod voce iucundum est , & quod moderatione abso-
lutum, & quod illuminatum genere verborum : quanquam id quidem finitimum est
numero , quia per se plerunque perfectum est , compositio autem ab vtroque differt,
quæ tota seruit grauitati vocum,aut suauitati . Hæc igitur ferè sunt, in quibus rei na-
tura quærenda sit. Esse igitur in oratione numerum quendam non est difficile cog- 106
noscere : iudicat enim sensus, in quo iniquum est quod accidit non agnoscere, si cur
id accidat reperire nequeamus.Neq; enim ipse versus ratione est cognitus,sed natura,

atque sensu:quem dimensa ratio docuit quid accideret.ita notatio naturæ,& animad-
uersio peperit artem.Sed in versibus res est apertior:quanquam etiam à modis quibus-
dam cantu remoto soluta esse videatur oratio,maximéque id in optimo quoq; eorum
poetarum, qui λυρικοὶ à Græcis nominãtur: quos cùm cantu spoliaueris,nuda penè re-
manet oratio.quorum similia sunt quædam etiam apud nostros: velut illa in Thyeste,
Quemnam te esse dicam?qui tarda in senectute. & quæ sequuntur. quæ nisi cùm ti-
bicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum senarii propter simili-
107 tudinem sermonis sic sæpe sunt abiecti,vt nonnunquam vix in his numerus,& versus
intelligi possit:quo est ad inueniẽdum difficilior in oratione numerus, quàm in versi-
bus. Omnino duo sunt,quæ condiant orationem: verborum,numerorúmque iucũ-
ditas.In verbis inest quasi materia quædam,in numero autem expolitio:sed vt cæteris
in rebus necessitatis inuenta antiquiora sunt,quàm voluptatis,ita & in hac re accidit,
vt multis seculis antè oratio nuda ac rudis ad solos animorũ sensus exprimendos fue-
rit reperta,quàm ratio numerorum causa delectationis auriũ excogitata.Itaque & He-
rodotus, & eadem superiórque ætas numero caruit, nisi quando temerè ac fortuitò,
& scriptores perueteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis
reliquerunt. Nam quod & facilius est, & magis necessarium, id semper antè cognosci-
108 tur. Itaque translata,aut facta,aut iuncta verba facilè sunt cognita, quia sumebantur è
consuetudine, quotidianóque sermone: numerus autem non modò depromebatur,
neque habebat aliquam necessitudinem,aut cognationem cum oratione.Itaque serius
aliquanto notatus,& cognitus,quasi quandam palæstram, & extrema lineamenta ora-
tioni attulit.Quòd si & angusta quædam atque cõcisa,& alia est dilatata,& diffusa ora-
tio:necesse est id non literarum accidere tãtùm natura,sed interuallorum longorum,
& breuium varietate: quibus implicata atque permixta oratio, quoniam tum stabilis
est,tum volubilis,necesse est eiusmodi naturam numeris cõtineri.Nam circuitus ille,
quem sæpe iam diximus, incitatior numero ipso fertur, & labitur, quoad perueniat ad
finem,& insistat.Perspicuum est igitur numeris astrictam orationem esse debere,care-
re versibus.sed hi numeri poeticíne sint,an ex alio genere quodam,deinceps est viden-
109 dũ.Nullus est igitur numerus extra poeticos,propterea quòd definita sunt genera nu-
merorum.Nam omnis talis est,vt vnus sit è tribus. Pes enim qui adhibetur ad nume-
ros,partitur in tria: vt necesse sit partem pedis,aut æqualem esse alteri parti,aut altero
tãto,aut sesqui esse maiorem.Ita fit æqualis dactylus,duplex iambus, sesquiplex pæan.
qui pedes in orationem non cadere quî possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur,
numerosum fit necesse est.Sed quæritur,quo numero,aut in quibus potissimùm sit v-
tendum.Incidere verò omnis in orationem etiam ex hoc intelligi potest,quòd versus
sæpe in oratione per imprudentiàm dicimus:quod vehementer est vitiosum: sed non
attẽdimus,neque exaudimus nosmetipsos. Senarios verò,& Hyponactos effugere vix
possumus:magnã enim partẽ ex iambis nostra cõstat oratio.sed tamẽ eos versus facilè
agnoscit auditor:sunt enim vsitatissimi.Inculcamus autẽ per imprudentiã sæpe etiam
110 minus vsitatos, sed tamen versus, vitiosum genus, & longa animi prouisione fugien-
dum.Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse versus Hieronymus, Peripateti-
cus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapæsticos, quo quid potest esse
turpius?etsi in eligẽdo fecit malitiosè.prima enim syllaba dempta ex primo verbo sen-
tentiæ,postremum ad verbum primam rursus syllabam adiunxit insequentis.ita factus
est anapæsticus is qui Aristophaneus nominatur.quod ne accidat,obseruari nec potest,
nec necesse est.Sed tamen hic corrector in eo ipso loco quo reprehendit, vt à me ani-
maduersum est studiosius inquirente in eũ,immittit imprudens ipse senariũ.Sit igitur
hoc cognitũ,in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdémq; esse oratorios, qui sunt
poetici.Sequitur ergo,vt qui maximè cadant in orationem aptam numeri, videndum
111 sit.Sunt enim qui iambicũ putent,quòd sit orationi simillimus:qua de causa fieri,vt is

potissimùm propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis,quòd ille dactylicus
numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodatior. Ephorus autem leuis
ipse orator,sed profectus ex optima disciplina,pæana sequitur,aut dactylũ:fugit autem
spõdæum & trochæum.Quòd enim pæan habeat treis breueis,dactylus autẽ duas,bre-
uitate & celeritate syllabarum labi putat verba procliuius.contráque accidere in spon-
dæo & trochæo,quòd alter ex longis cõstaret,alter è breuibus fieret: alteram nimis in-
citatam,alteram nimis tardam orationem,neutram temperatam.Sed & illi priores er-
rant, & Ephorus in culpa est. nam & qui pæana prætereunt, non vident mollissimum
à sese numerum,eundémque amplissimum præteriri. Quod longè Aristoteli videtur
secus,qui iudicat Heroum numerum grandiorem,quàm desyderet soluta oratio:iam-
bum autem nimis è vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abiectam orationẽ,
nec nimis altam,& exaggeratam probat : plenam tamẽ eam vult esse grauitatis,vt eos 112
qui audiẽt,ad maiorem admirationem possit traducere. Trochæum autem, qui est eo-
dem spatio quo choreus, cordacem appellat, quia contractio, & breuitas dignitatem
non habeat. Ita pæana probat,eóque ait vti omnes,sed ipsos non sentire cùm vtantur:
esse autem tertium,ac medium inter illos:sed ita factos eos pedes esse,vt in eis singulis
modus insit aut sesquiplex,aut duplex,aut par. Itaque illi de quibus antè dixi, tantùm
modò commoditatis habuerunt rationem,nullam dignitatis. Iambus enim,& dacty-
lus in versum cadunt maximè. itaque vt versum fugimus in oratione, sic hi sunt eui-
tandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio,nec quicquã inimicitius,quàm
illa versibus. Pæan autẽ minimè est aptus ad versum,quo libentius eum recepit oratio.
Ephorus verò ne spõdæum quidem quem fugit,intelligit esse æqualem dactylo, quem 113
probat: syllabis enim metiendos pedes, non interuallis existimat : quod idem facit in
trochæo,qui temporibus,& interuallis est par iambo,sed eo vitiosus in oratione,si po-
natur extremus,quòd verba melius in syllabas longiores cadunt. Atque hæc quæ sunt
apud Aristotelem,eadem à Theophrasto, Theodectéque de pæane dicuntur. Ego autem
sentio omneis in oratione esse quasi permixtos, & confusos pedes. Nec enim effugere
possemus animaduersionẽ,si semper iisdem vteremur:quia nec numerosa esse, vt poe-
ma:neque extra numerum, vt sermo vulgi est,debet oratio: alterum nimis est vinctũ,
vt de industria factum appareat:alterum nimis dissolutum,vt peruagarum, ac vulgare
videatur:vt ab altero non delectere,alterum óderis. Sit igitur (vt suprà dixi) permixta
& temperata numeris,nec dissoluta,nec tota numerosa,pæane maximè,quoniã opti-
mus author ita censet:sed reliquis etiam numeris,quos ille prætetit,temperata.Quos 114
autem numeros cum quibus tanquam purpuram misceri oporteat,nunc dicẽdum est:
atque etiam quibus orationis generibus sint quique accommodatissimi. Iambus enim
frequentissimus est in iis, quæ demisso atque humili sermone dicuntur : pæan autem
in amplioribus : in vtroque dactylus : ita in varia & perpetua oratione hi sunt inter se
miscendi & temperandi. sic minimè animaduertetur delectationis aucupium, & qua-
drandæ orationis industria,quæ latebit eo magis,si & verborum & sententiarum pon-
deribus vtemur. Nam qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda sibi censent:
verba dico,& sententias : eáque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos,
& præteruolat numerus,qui tamen si abesset,illa ipsa delectarent. Nec verò nimius is
cursus est numerorum, orationis dico (nam est longè aliter in versibus) nihil vt fiat 115
extra modum: nam id quidem esset poema. Sed omnis nec claudicans, nec quasi flu-
ctuans,& æqualiter, constantérque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in
dicendo numerosum putatur, non quod totum constat è numeris,sed quod ad nume-
ros proximè accedit.quo etiam difficilius est oratione vti,quàm versibus:quòd in illis
certa quædam,& definita lex est, quam sequi sit necesse: in dicẽdo autem nihil est pro-
positum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta,aut fluens sit oratio. Ita-
que non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi:sed vniuersa comprehensio,

& ſpecies orationis clauſa,& terminata eſt, quod voluptate aurium iudicatur. Solet
autem quæri,totóne in ambitu verborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus,
atque in extremis. Plerique enim cenſent cadere tãtùm numeroſe oportere, termina-
116 ríque ſententiam. Eſt autem, vt id maximè deceat,non id ſolum: ponendus eſt enim
ille ambitus,non abiiciendus. Quare cùm aures extremum ſemper expectent,in eóque
acquieſcant,id vacare numero non oportet:ſed ad hũc exitum tamen à principio ferri
debet verborum illa cõprehenſio,& tota à capite ita fluere,vt ad extremũ veniens ipſa
conſiſtat. Id autem bona diſciplina exercitatis, qui & multa ſcripſerint, & quæcunque
etiam ſine ſcripto dicerent, ſimilia ſcriptorum effecerint,non erit difficillimum. Antè
enim circunſcribitur mente ſententia,confeſtímq; verba cõcurrunt : quæ mens eadẽ,
qua nihil eſt celerius,ſtatim dimittit,vt ſuo quodque loco reſpõdeat:quorũ deſcriptus
ordo aliàs alia terminatione concluditur:atq; omnia illa & prima, & media verba, ſpe-
ctare debent ad vltimum. Interdum enim curſus eſt in oratione incitatior, interdum
117 moderata ingreſſio: vt iam à principio videndum ſit, quemadmodum velis venire ad
extremum:nec in numeris magis,quàm in reliquis ornamentis orationis,eadem cùm
faciamus quæ poetæ, effugimus tamen in oratione poematis ſimilitudinem. Eſt enim
in vtroque & materia & tractatio : materia in verbis, tractatio in collocatione verbo-
rum. Ternæ autem ſunt vtriuſque partes verborum,trãſlatum, nouum,priſcum. nam
de propriis nihil hoc loco dicimus. Collocationes autẽ eæ,quas diximus, compoſitio,
concinnitas,numerus: ſed in vtroque frequentiores ſunt,& liberiores poetæ. Nam &
transferunt verba cùm crebrius,tum etiam audacius,& priſcis libentius vtuntur, & li-
berius nouis:quod idem fit in numeris,in quibus quaſi neceſſitati parêre cogũtur. ſed
tamen hæc nec nimis eſſe diuerſa,neque vllo modo coniuncta intelligi licet. Ita fit vt
non item in oratione vt in verſu numerus extet:idque quod numeroſum in oratione
dicitur,non ſemper numero fiat, ſed nonnunquam aut concinnitate, aut cõſtructio-
118 ne verborum. Ita ſi numerus orationis quæritur qui ſit:omnis eſt,ſed alius alio melior
atque aptior. ſi locus:in omni parte verborum. ſi vnde ortus ſit:ex aurium voluptate. ſi
componendorum ratio: dicetur alio loco, quia pertinet ad vſum, quæ pars quarta &
extrema nobis in diuidendo fuit. ſi ad quam rem adhibeatur:ad delectationem. ſi quã-
do:ſemper. ſi quo loco:in tota cõtinuatione verborum. ſi quæ res efficiat voluptatem:
eadem quæ in verſibus, quorũ modum notat ars, ſed aures ipſæ tacito eum ſenſu ſine
arte definiũt. Satis multa de natura: ſequitur vſus, de quo eſt accuratius diſputandũ.
In quo quæſitum eſt, in totóne circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum
ambitum,tum circuitum,tum comprehenſionem,aut continuationẽ,aut circunſcri-
ptionem dicimus:an in principiis ſolùm,an in extremis,an in vtraque parte numerus
119 tenẽdus ſit. Deinde cùm aliud videatur eſſe numerus,aliud numeroſum: quid interſit.
Tum autem in omnibúſne numeris æqualiter particulas deceat incidere,an facere alias
breuiores,alias longiores,idque quãdo,aut cur,quibúſque partibus,pluribúſne,an ſin-
gulis,imparibus,an æqualibus, & quando aut iſtis aut illis ſit vtendum : quæque inter
ſe aptiſſimè collocentur, & quomodo : an omnino nulla ſit in eo genere diſtinctio:
quódq; ad rem maximè pertinet,qua ratione numeroſa fiat oratio. Explicãdum etiam
eſt vnde orta ſit forma verborum, dicendúmque quantos circuitus facere deceat. déq;
eorum particulis,& tanquam inciſionibus diſſerendum eſt: quærẽdúmque vtrum vna
ſpecies,& longitudo ſit earum, ánne plures : & ſi plures,quo loco, aut quando, quó-
que genere vti oporteat. Poſtremò totius generis vtilitas explicanda eſt, quæ quidem
120 patet latius:non ad vnam enim rem aliquam,ſed ad plures accõmodatur. Ac licet non
ad ſingulas res reſpondentem de vniuerſo genere ſic dicere, vt etiam ſingulis ſatis re-
ſponſum eſſe videatur. Remotis igitur reliquis generibus vnũ ſelegimus,hoc quidem
quod in cauſis,foróque verſatur,de quo diceremus. Ergo in aliis,id eſt in hiſtoria, &
in eo quod appellamus ἐπιδεικτικὸν,placet omnia dici Iſocrateo, Theopompeóq; more,

illa circunscriptione,ambitúque, vt tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad in-
sistat in singulis perfectis,absolutísque sententiis. Itaque posteaquam est nata hæc vel
circunscriptio,vel comprehensio,vel cōtinuatio,vel ambitus,si ita licet dicere:nemo,
qui aliquo esset in numero, scripsit orationē generis eius qnod esset ad delectationem
comparatum,remotúmque à iudiciis,forensique certamine,quin redigeret omneis se-
rè in quadrum,numerúmque sententias. Nam cùm is est auditor,qui non vereatur ne
compositæ orationis insidiis sua fides attentetur:gratiam quoque habet oratori volu- 111
ptati aurium seruienti. Genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad
causas forenses,neque omnino repudiādum. Si enim semper vtare,eùm satietatem as-
fert,tum quale sit,etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem,
aufert humanum sensum actoris,tollit fundirus veritatem & fidem. Sed quoniam ad-
hibenda nonnunquam est:primùm videndum est,quo loco:deinde,quandiu retinen-
da sit: rum quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut
laudandum est aliquid ornatius : vt nos in Accusationis secundo de Siciliæ laude dixi-
mus,aut in Senatu de consulatu meo.aut exponenda narratio,quæ plus dignitatis de-
syderat,quàm doloris,vt in quarto Accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Dia-
na,de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re cōcessu omninm fun-
ditur numerose & volubiliter oratio. Id nos fortasse nō perfecimus,eonati quidem sæ- 112
pissimè sumus,quod plurimis locis perorationes nostræ voluisse nos,atque animo cō-
tendisse declarant. Id autem tum valet,cùm is qui audit, ab oratore iam obsessus est, ac
tenerur. non enim id agit vt insidietur & obseruet, sed iam fauet, processúmque vult:
dicendique vim admirans, non inquirit quod reprehendat. Hæc autem in forma reti-
nenda non diu est:nec dico in peroratione,quam ipse ineludit,sed in orationis reliquis
partibus. Nam cùm sis his locis vsus,quibus ostendi licere, transferenda tota dictio est
ad illa,quæ nescio cur,cùm Græci κόμματα, & κῶλα nominent, nos non rectè incisa &
membra dicamus. Neque enim esse possunt rebus ignotis nota nomina:sed cùm verba
ant suauitatis,ant inopiæ causa trāsferre soleamus,in omnibus hoc fit artibus,vt qnum
id appellandum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarum nullum habuerit an-
tè nomē,necessitas cogat aut nouum faeere verbum,aut à simili mutuari. Quo autem 113
pacto deceat incisè,membratímue dici,iam videbimus. nūc quot modis mutentur cō-
prehensiones conclusionésque,dicendum est. Fluit omnino numerus à primo, tum
incitatius breuitate pedum,tū proceritate tardius. cursum eontentiones magis requi-
runt:expositiones rerum,tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus, è quibus
vnum est secuta Asia maximè,qui Dichoreus vocarur,qnum duo exrremi chorei sunt,
id est è singulis longis & breuibus. Explanandum est enim, quòd ab aliis iidem pedes
aliis nominantur vocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte vitiosus in clau-
sulis:sed in orationis numero nihil est tam vitiosum,qnàm si semper est idem. Cadit
antem per se ille ipse præclarè,quo etiam satietas formidanda est magis. Me stante C.
Carbo C.F.Trib. pleb. in concione dixit his verbis,O M. Druse,patrem appello. Hæc
quidem duo binis pedibus incisim. dein mēbratim,Tu dicere solebas,sacrā esse Remp. 114
hæc item membra ternis. pòst ambitus,Quicunque eam violauissent, ab omnibus esse
ei pœnas persolutas. Dichoreus : nihil enim ad rem exrrema illa longa sit,an breuis.
deinde,Patris dictum sapiens, temeritas filii cōprobauit. Hoc Dichoreo tantus clamor
concionis excitatus est,vt admirabile esset. Quæro,nónne id numerus effecerit:verbo-
rum ordinem immuta,fac sic,Comprobauit filii temeritas. iam nihil erit, etsi temeri-
tas ex tribus breuibus,& longa est, quem Aristoteles vt optimum probat,à quo dissen-
tio. At eadem verba,eadem sententia.animo istuc satis est,auribus nō satis. Sed id cre-
brius fieri nō oportet. Primùm enim numerus agnoscitur,deinde satiat,postea cogni-
ta facilitate eontemnitur. Sed sunt elausulæ plures,quæ numerose, & iucundè cadant.
Nam & Creticus qui est è longa,& breui,& longa: & eius æqualis Pæan, qui spatio par 115

eſt,ſyllaba longior, quàm commodiſſimè putatur in ſolutam orationem illigari, cùm
ſit duplex.nam vt è longa,& tribus breuibus,qui numerus in primo viget, iacet in ex-
tremo:aut totidem breuibus,& lõga,in quem optimè cadere cenſent veteres, ego non
planè reiicio, ſed alios antepono. Ne ſpondæus quidem funditus eſt repudiandus: etſi
quòd eſt è longis duabus, hebetior videtur & tardior, habet tamen ſtabilem quendam
& nõ expertem dignitatis gradum. In inciſionibus verò multo magis, & in membris.
paucitatem enim pedum,grauitatis ſuæ tarditate compenſat. Sed hos cùm in clauſu-
lis pedes nomino,non loquor de vno pede extremo:adiungo,quod minimũ ſit,proxi-
mum ſuperiorem,ſæpe etiam tertium.ne iambus quidem,qui eſt è breui & longa:aut
par trochæus,qui habet treis breues,ſed ſpatio par,non ſyllabis: aut etiam dactylus,qui
116 eſt è longa & duabus breuibus,ſi eſt proximus à poſtremo, parum volubiliter peruenit
ad extremum, ſi eſt extremus choreus, aut ſpondeus. nunquam enim intereſt vter ſit
eorum in pede extremo.Sed iidem hi tres pedes malè concludunt, ſiquis eorum in ex-
tremo locatus eſt, niſi cùm pro cretico poſtremus eſt dactylus. nihil enim intereſt da-
ctylus ſit extremus,an creticus: quia poſtrema ſyllaba breuis, an longa ſit, ne in verſu
quidem refert.Quare etiam pæana qui dixit aptiorem,in quo eſſet longa poſtrema,vi-
dit parum:quoniam nihil ad rem eſt,poſtrema quàm longa ſit. Iam pæan quòd plures
habeat ſyllabas quàm treis,numerus à quibuſdam,non pes habetur. Eſt quidem,vt in-
ter omneis conſtat antiquos,Ariſtotelem,Theophraſtum,Theodectem,Ephorũ, vnus
aptiſſimus orationi vel orienti,vel mediæ:putant illi etiam cadenti,quo loco mihi vi-
117 detur aptior creticus. Dochimus autem è quinque ſyllabis,breui,duabus longis,breui,
longa:vt eſt hoc, Amicos tenes:quouis loco aptus eſt,dum ſemel ponatur:iteratus aut
continuatus,numerum apertum,& nimis inſignem facit.His igitur tot commutatio-
nibus, tàmque variis ſi vtemur,nec deprehendetur manifeſtò quid à nobis de induſtria
fiat,& occurretur ſatietati. Et quia nõ numero ſolùm numeroſa oratio, ſed & compo-
ſitione fit,& genere(quod antè dictum eſt)concinnitatis,compoſitione poteſt intelli-
gi,cùm ita ſtructa verba ſunt,vt numerus non quæſitus, ſed ipſe ſecutus eſſe videatur:
vt apud Craſſum,Nam vbi lubido dominatur,innocentiæ leue præſidium eſt. Ordo e-
nim verborum efficit numerum,ſine vlla aperta oratoris induſtria. Itaque ſiquæ ve-
teres illi (Herodotum dico & Thucydidem, totámque eam ætatem) aptè numeroſéque
dixerunt:ea non numero quæſito,ſed verborum collocatione ceciderunt. Formæ verò
118 quædam ſunt orationis,in quibus ea cõcinnitas ineſt,vt ſequatur numerus neceſſariò.
Nam cùm aut par pari refertur,aut cõtrarium contrario opponitur, aut quæ ſimiliter
cadunt verba verbis comparantur,quicquid ita concluditur,plerunque fit vt numero-
ſe cadat:quo de genere cum exemplis ſuprà diximus,vt hæc quoque copia facultatem
afferat,non ſemper eodem modo deſinendi.nec tamen hæc ita ſunt arcta & aſtricta, vt
ea quum velimus laxare,nequeamus. Multum intereſt vtrũ numeroſa ſit,id eſt ſimilis
numerorum:an planè è numeris conſtet oratio. alterum ſi ſit, intolerabile vitium eſt:
alterum niſi ſit,diſſipata,& inculta,& fluens eſt oratio. Sed quoniã non modò non fre-
quenter, verumetiam rarò in veris cauſis, aut forenſibus circunſcriptè, numeroſéque
dicendum eſt,ſequi videtur vt videamus quæ ſint illa quæ ſuprà dixi inciſa,quæ mem-
119 bra.hæc enim in veris cauſis maximam partem orationis obtinent. Conſtat enim ille
ambitus,& plena comprehenſio è quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, vt &
aures impleat,& ne breuior ſit quàm ſatis ſit,neque longior:quanquam vtrũque non-
nunquam, vel potius ſæpe accidit,vt aut citius inſiſtendum ſit,aut longius proceden-
dum,ne breuitas defraudaſſe aureis videatur,néue longitudo obtuliſſe.Sed habeo me-
diocritatis rationem:nec enim loquor de verſu,& eſt liberior aliquãto oratio. E qua-
tuor igitur,quaſi hexametrorum inſtar verſuum quod ſit,conſtat ferè plena compre-
henſio.His igitur ſingulis verſibus quaſi nodi apparent continuationis,quos in ambi-
tu coniungimus. Sin membratim volumus dicere,inſiſtimus: ídque cùm opus eſt, ab

iſto curſu inuidioſo facilè nos,& ſæpe diſiungimus. Sed nihil tam debet eſſe numero-
ſum,quàm hoc quod minimè apparet,& valet plurimũ. Ex hoc genere illud eſt Craſſi,
» Miſſos faciãt patronos,ipſi prodeant.Niſi interuallo dixiſſet,ipſi prodeãt,ſenſiſſet pro- 150
fectò effugiſſe ſenarium.omnino melius caderet,prodeãt ipſi:ſed de genere nũc diſpu-
» to.Cur clandeſtinis conſiliis nos oppugnant?cur de perfugis noſtris copias comparant
» contra nos?Prima ſunt illa duo,quæ κόμματα Græci vocant,nos inciſa dicimus: deinde
tertium κῶλον illi,nos membrum.Sequitur non longa:ex duobus enim verſibus,id eſt
membris,perfecta comprehenſio eſt:& in ſpõdæos cadit.& Craſſus quidem ſic plerun-
que dicebat,idque ipſe genus dicendi maximè probo.ſed quæ inciſim,aut membratim
» efferũtur,ea vel aptiſſimè cadere debent:vt eſt apud me,Domus tibi deerat?at habebas.
» pecunia ſuperabat?at egebas.hæc inciſè dicta ſunt quatuor.At mẽbratim quæ ſequun-
» tur duo,Incurriſti amens in columnas:in alienos inſanus inſaniſti. Deinde omnia tã-
» quam crepidine quadam comprehenſione longiore ſuſtinẽtur, Depreſſam,cæcam,ia-
» centem domum pluris, quàm te, & quàm fortunas tuas æſtimaſti. dichoreo finitur. 151
at diſpondæo proximum illud. Nam in iis quibus vt pugiunculis vti oportet,breuitas
facit ipſa liberiores pedes.Sæpe enim ſingulis vtendum eſt,plerunque binis:& vtriſque
addi pedis pars poteſt,non ferè ternis amplius. Inciſim autem, & membratim tractata
oratio in veris cauſis plurimum valet,maximéq; his locis,cùm aut arguas,aut refellas:
» vt noſtra in Corneliana ſecunda, O callidos homines, ô rem excogitatam, ô ingenia
» metuẽda. membratim adhuc:deinde cæſim diximus. Rurſus membratim,Teſtes dare
» volumus.Extrema ſequitur comprehenſio,ſed ex duobus membris,qua non poteſt eſſe
» breuior,Quem quaſi noſtrum feſellit,ita vos eſſe facturos?Nec vllum genus eſt dicẽdi
aut melius,aut fortius,binis aut ternis ferire verbis,nonnunquam ſingulis,paulò aliàs 152
pluribus:inter quas variis clauſulis interponit ſe rarò numeroſa cõprehenſio, quã per-
uerſe fugiẽs Hegeſias,dum ille quoq; imitari Lyſiam vult,alterum penè Demoſthenẽ,
ſaltat,incidens particulas:& iis quidẽ non minus ſentẽtiis peccat,quàm verbis:vt non
quærat quem appellet ineptũ,qui illum cognouerit.Sed ego illa Craſſi,& noſtra poſui,
vt qui vellet,auribus ipſis,quid numeroſum etiam in minimis particulis orationis eſ-
ſet,iudicaret.Et quoniam plura de numeroſa oratione diximus,quàm quiſquam ante
nos,nunc de eius generis vtilitate dicemus. Nihil enim eſt aliud Brute(quod quidem
tu minimè omniũ ignotas)pulchrè,& oratoriè dicere,niſi optimis ſententiis,verbiſq;
lectiſſimis dicere.Et nec ſententia vlla eſt,quæ fructum oratori ferat,niſi aptè expoſita
atque abſolutè:nec verborum lumen apparet,niſi diligenter collocatorum, & horum
vtrunque numerus illuſtrat.Numerus autẽ(ſæpe enim hoc teſtandum eſt)non modò 153
non poeticè iunctus, verùm etiam fugiens illum, eique omnium diſſimillimus: non
quin iidem ſint numeri non modò oratorum & poetarum, verùm omnino loquen-
tium, denique etiam ſonantium omnium, quæ metiri auribus poſſumus: ſed or-
do pedum facit vt id quod pronuntiatur, aut orationis, aut poematis ſimile videa-
tur. Hanc igitur ſiue compoſitionem, ſiue perfectionem, ſiue numerum vocari pla-
cet: & adhibere neceſſe eſt, ſi ornatè velis dicere: non ſolùm quod ait Ariſtoteles &
Theophraſtus, ne infinitè feratur vt flumen oratio, quæ non aut ſpiritu pronuntian-
tis, aut interductu librarii,ſed numero coacta debet inſiſtere: verumetiam quòd mul-
to maiorem habent apta vim quàm ſoluta.Vt enim athletas, nec multo ſecus gladia-
tores videmus nihil nec vitãdo facere cautè,nec petendo vehementer, in quo nõ mo-
tus hic habeat palæſtram quandã, vt quicquid in his rebus fiat vtiliter ad pugnã, idem 154
ad aſpectum etiam ſit venuſtum:ſic oratio nec plagam grauem facit,niſi petitio fuerit
apta:nec ſatis rectè declinat impetũ,niſi etiam in cedendo,quid deceat,intelligit.Itaq;
qualis eorum motus,quos ἀπαλαίστους Græci vocãt,talis horum mihi videtur oratio qui
non claudunt numeris ſententias:tantúmque abeſt,ne(quod ii qui hoc aut magiſtro-
rum inopia,aut ingenii tarditate,aut laboris fuga nõ ſunt aſſecuti,ſolent dicere)ener-

uetur oratio cōpositione verborum: vt aliter in ea nec impetus vllus, nec vis esse possit. Sed magnam exercitationem res flagitat, nequid eorum qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus: ne aut verba traiiciamus apertè, quo melius aut cadat, aut voluatur oratio. quod se L. Cælius antipater in procemio belli Punici, nisi necessariò,
135 facturũ negat. O virum simplicem, qui nos nihil cælat: sapientem, qui seruiendum necessitati putet: sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribēdo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur: nihil est enim necesse: & siquid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc à Lælio, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit: & vtitur ea traiectione verborum, & nihilo tamen aptius explet, cōcluditq; sententias. Apud alios autem, & Asiaticos maximè numero seruientes, inculcata reperias inania quædam verba quasi cōplementa numerorũ. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegesia maximè fluxit, infringendis, cōcidendisq; numeris in quoddam genus abiectum incidant Siculorũ simillimum. Tertiũ est, in quo fuerunt fratres illi Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles & Menecles, minimè mea sententia contemnendi. Etsi
136 enim à forma veritatis, & ab Atticorũ regula absunt, tamen hoc vitiũ compensant vel facultate, vel copia. sed apud eos varietas nō erat, quòd omnia ferè cōcludebantur vno modo. Quæ vitia qui fugerit, vt neq; verbũ ita traiiciat, vt id de industria factũ intelligatur, neque inserciēs verba quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequēs, concidat delumbètq; sentẽtias, nec sine vlla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum: is omnia ferè vitia vitauerit. Nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicuè vitia contraria. Quantum autem sit aptè dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissoluas permutatione verborum: „ corrumpetur enim tota res, vt & hæc nostra in Corneliana, & deinceps omnia, Neq; me „ diuitiæ mouent, quibus omneis Africanos & Lælios multi venalitiĩ, mercatorésq; su-
137 perarunt. Immuta paulum, vt sit, multi superarunt mercatores, venalitiique. perierit „ tota res. Et quæ sequuntur, Neque vestis, aut cælatum aurum & argentũ, quo nostros „ veteres Marcellos, Maximósque multi Eunuchi è Syria AEgyptóque vicerunt. Verba „ permuta sic, vt sit, Vicerunt Eunuchi è Syria, AEgyptóque. Adde tertium, Neque verò „ ornamẽta ista villarũ, quibus L. Paulum & L. Mumium, qui rebus his vrbem, Italiámq; „ omnem referserunt, ab aliquo video perfacilè Deliaco, aut Syro potuisse superari. Fac „ etiam potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaco. Vidésne vt ordine verborũ paulum commutato, iisdem tamen verbis stante sentẽtia, ad nihilum omnia recidant, cùm sint ex aptis dissoluta: aut si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquã sententiam, eámq; ordine verborum paulum commutato in quadrarium redigas, efficiatur aptum illud,
138 quod fuerat antea diffluens ac solutum? Age sume de Gracchi apud Cẽsores illud, Ab- „ esse non potest, quin eiusdem hominis sit probos improbare, qui improbos probet. „ Quanto aptius, si ita dixisset, quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare? Hoc modo dicere nemo vnquã voluit, nemóque potuit quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt: ita facti sunt repentè Attici. Quasi verò Trallianus fuerit Demosthenes, cuius non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrẽtur. Sed si quos magis delectant soluta, sequãtur ea. Sanè modò siquis Phidiæ clypeũ dissoluerit, collocationis vniuersam speciem sustulerit, nō singulorum operum venustatẽ: vt in Thucydide, orbem modò orationis desydero, ornamẽta comparent. Isti autẽ cùm dissoluunt orationẽ, in qua nec res, nec verbũ vllum est, nisi abiectum: nō clypeum, sed vt in prouerbio est (etsi humilius dictũ est, tamen consimile est)
139 scopas (vt ita dicam) mihi videntur dissoluere. atque vt planè genus hoc quod ego laudo, contempsisse videantur: aut scribãt aliquid vel Isocrateo more, vel quo AEschines, aut Demosthenes vtitur: tũ illos existimabo nō desperatione formidauisse genus hoc, sed iudicio refugisse: aut reperiam ipsa eadem conditione qui vti velit, vt aut dicat, aut scribat, vtra voles lingua, eo genere quo illi volunt. Facilius est enim apta dissoluere,

quàm dissipata connectere. Res autem se sic habet (vt breuissimè dicam quod sentio) compositè & aptè sine sententiis dicere, insania est: sententiosè autem sine verborum & ordine, & modo, infantia: sed eiusmodi tamen infantia, vt ea qui vtantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerunque prudentes: quo qui est contētus, vtatur. Eloquēs verò, qui non approbationes solùm, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet: omnibus oportet ita rebus excellat, vt ei turpe sit quicquā aut spectari, 140
aut audiri libentius. Habes meum de oratore Brute iudicium, quod aut sequēre, si probaueris: aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tātopere hoc libro asseueraui, vnquam affirmabo esse verius, quàm tuum. Potest enim non solùm aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud aliàs videri. Nec in hac modò re, quæ ad vulgi assensum spectat, & ad aurium voluptatem, quæ duo sunt ad iudicandum leuissima: sed ne in maximis quidem rebus quicquam adhuc inueni firmius quod tenerem, aut quo iudicium meum dirigerem, quàm illud quodcunque mihi quamsimillimum veri videretur, cùm ipsum illud verum in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea quæ disputata sunt, minus probabuntur, vt aut maius opus institutum putes, quàm effici potuerit: aut dum tibi roganti voluerim obsequi, vere- 141
cundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

M. Tullii Ciceronis de optimo

GENERE ORATORVM.

RATORVM genera esse dicuntur tanquam poetarum. id secus est: nam alterum est multiplex. Poematis enim Tragici, Comici, Epici, Melici etiam, ac Dithyrambici, quod magis est tractatum à Latinis, suum quoduis est diuersum à reliquis. Itaq; & in tragœdia comicum vitiosum est, & in comœdia turpe tragicū. Et in cæteris suus est cuiusque certus sonus, & quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, vt alios grandeis, aut graueis, aut copiosos: alios tenueis, aut subtileis, aut breueis: alios eis interiectos, & tanquam medios putet: de ho- 142
minibus dicet aliquid, de re parū. In re enim quod optimū sit, quæritur: in homine dicitur quod est. Itaq; licet dicere & Ennium summum Epicum poetā, si cui ita videtur, & Pacuuium tragicum, & Cæcilium fortasse comicum. Oratorem genere non diuido, perfectum enim quæro. Vnum est autem genus perfecti, à quo qui absunt, non genere differūt, vt ab Accio Terētius, sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicēdo animos audientium & docet & delectat & permouet. Docere debitum est, delectare honorarium, permouere necessarium. hæc vt alius melius quàm alius, concedendum est: verùm id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem vnum est, & proximum, quod ei simillimum. ex quo perspicuum est: quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum. Nam quoniam eloquentia constat ex verbis, & sententiis, perficien- 143
dum est vt purè, & emendatè loquentes, quod est Latinè, verborū præterea & propriorum, & translatorum elegantiam persequamur. In propriis, vt aptissima eligamus: in translatis, vt similitudinem secuti verecundè vtamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. Sunt enim docendi, acutæ: delectandi, quasi argutæ: commouēdi, graues. Sed & verborum est structura quædam duas res efficiens, numerum, & lenitatem: & sententiæ suam compositionē habent ad probandam rem accommodatum ordinem: sed earum omnium rerum, vt ædificiorum, memoria est quasi fundamentū, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus: in quo media, mediocris: in quo minima, deterrimus. Et appellabantur omnes oratores, vt pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus

different. Itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: at Menander Homeri noluit. Genus enim erat aliud, id non est in oratoribus: aut etiam si est, vt alius grauitatem sequens, subtilitatem fugiat, contrà, alius acutiorem se quàm ornatiorem velit: etiam si est in genere tolerabili, certè non est in optimo. siquidem quod omnes laudes habet, id est optimũ. Hæc dixi breuius equidem, quàm res petebat, sed ad id quod agimus, non fuit dicẽdum pluribus. Vnum enim cùm sit genus, id quale sit quærimus. Est autem tale, quale floruit Athenis, ex quo Atticorum oratorũ ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderũt, vitiosi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, siquid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est. In verbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptũ, si durum, si
145 longè petitũ. hæc vitauerunt ferè omnes qui aut Attici numerãtur, aut dicunt Atticè: sed quatenus valuerunt, sani & sicci duntaxat habeãtur, sed ita, vt palæstricè spatiari in xysto vt liceat, non ab Olympiis coronã petant. qui cùm careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona valetudine, sed vires, lacertos, sanguinem quærunt, quãdam etiam suauitatem coloris: eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, quod est proprium Atticorum: quàm eos, quorum vitiosa abũdantia est, quales Asia multos tulit. Quod cùm faciemus, si modò idipsum assequemur (est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitatem potissimùm. Est enim multis in locis grandior: sed quia & priuatas ille plerasque, & eas ipsas aliis, & paruarũ rerum causulas scripsit, videtur esse ieiunior, quoniam se ipse consultò ad mi-
146 nutarum genera causarum limauerit. Quod qui ita faciet, vt si cupiat vberior esse, non possit, habeatur sanè orator, sed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarum. Ita fit vt Demosthenes certè possit summissè dicere, elatè Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putãt exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, vt si de re priuata ad vnum iudicem diceremus, vim eloquentiæ sua facultate, non rei natura metiuntur. Quare quoniam nonnullorum sermo iam increbuit, partim seipsos Atticè dicere, partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus. satis enim his res ipsa respondet, cùm aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur: nã si arriderentur, esset idipsum Atticorum. Sed qui dici à nobis Attico more nolunt, ipsi autem
147 se non oratores esse profitentur, si teretes aures habent, intelligensq; iudiciũ, tanquam ad picturam probandam adhibẽtur etiam inscii faciendi, cum aliqua solertia iudicãdi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum magnificúmque delectat: dicant se subtile quiddam & politum velle, graue ornatúmq; contemnere: id verò desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Atticè dicere, id est quasi siccè, & integrè, & amplè, & ornatè, & copiosè, cum eadẽ integritate Atticorum est, quid dubium est vtrum orationem nostram tolerabilem tãtùm, an etiam admirabilem esse cupiamus? Non enim iam quærimus, quid sit Atticè, sed quid sit optimè dicere: ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præstantissimi sunt ii qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facilè Demosthenes, hũc siquis imitetur, eum &
148 Atticè dicturum, & optimè: vt quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitãdum, benè dicere id fit Atticè dicere. Sed cùm in eo magnus error esset, quale esset id dicẽdi genus, putaui mihi suscipiendũ laborem vtilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Conuerti enim ex Atticis duorum eloquentissimorũ nobilissimas orationes inter se contrarias, AEschinis, Demosthenisque: nec conuerti vt interpres, sed vt orator, sententiis iisdem, & earum formis tãquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non verbũ pro verbo necesse habui reddere, sed genus omnium verborum, vimq; seruaui: non enim ea me annumerare lectori putaui oportere, sed tãquam appendere. hic labor meus hoc assequetur, vt nostri homines quid ab illis exigãt, qui se Atticos volunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed ex-

orietur Thucydides, eius enim quidam eloquentiam admirantur, id quidem rectè, sed
nihil ad eum oratorem quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, 149
aliud argumentando criminari, criménue dissoluere, aliud narratione tenere auditorẽ,
aliud concitare. At loquitur pulchrè: num melius quàm Plato? necesse tamẽ est orato-
ri quem quærimus, controuersias explicare forenses dicendi genere apto ad docẽdum,
ad delectandum, ad permouendum. Quare siquis erit, qui Thucydidio genere causas in
foro dicturum esse profiteatur, is abhorreat etiam à suspicione eius, quæ versatur in re
ciuili & forensi: qui Thucydidem laudauit, ascribat suæ nostram sententiam. Quin i-
psum Isocratem, quem diuinus author Plato suũ ferè æqualem admirabiliter in Phæ-
dro laudari fecit à Socrate, quémque omnes docti summum oratorem esse dixerunt,
tamen hunc in numero non repono. non enim in acie versatur, & ferro, quasi rudibus
eius eludit oratio. A me autem (vt cum maximis minima conferam) gladiatorum par
nobilissimum inducitur. AEschines tanquam æserninus (vt ait Lucilius)

" Non spurcus homo, sed doctus & acer, 150
" Cum Pacidiano hîc componitur optimu' longè
" Post homines natos.

nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinius. Huic labori nostro duo genera
reprehensorum opponuntur: vnum hoc (verùm melius Græci) à quo quæratur, ecquid
possint ipsi melius Latinè? alterum, Quid istas potius legam, quàm Græcas? Iidem An-
driam, & Synephebos, nec minus Terentium, & Cæcilium, quàm Mænandrum legũt.
nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant, sed tamen Enniũ,
& Pacuuium, & Accium potius, quàm Euripidem, & Sophoclem legunt. Quod igitur
est eorum in orationibus à Græco conuersis fastidium, nullum cùm sit in versibus? Sed
aggrediamur iam quod suscepimus, si prius exposuerimus, quæ causa in iudicium de-
ducta sit. Cùm esset lex Athenis nequis populiscitum faceret, vt quisquã corona do-
naretur in magistratu prius quàm rationes detulisset. Et altera lex, eos qui à populo do- 151
narentur, in concione donari debere. quia in senatu Demosthenes curator muris refi-
ciendis fuit, eósque refecit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab
ipso rationibus relatis, vt corona aurea donaretur: eáque donatio fieret in theatro po-
pulo conuocato, qui locus non est cõcionis legitimæ: atque ita prædicaretur, eum do-
nari virtutis ergô, beneuolentiǽque, quam erga populũ Atheniensem haberet. Hũc
igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit AEschines, quòd cõtra leges scripsisset, vt &
rationibus non relatis corona donaretur, & vt in theatro, & quod de virtute eius, & be-
neuolentia falsa scripsisset, quoniã Demosthenes nec vir bonus esset, nec benemeritus
de ciuitate. Causa ipsa abhorret illa quidem formula consuetudinis nostræ, sed est ma-
gna. Habet enim & legum interpretationem satis acutam in vtrãque partem, & meri-
torum in Remp. contentionem sanè grauem. itaque causa fuit AEschini, quoniã ipse
à Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem ementitus esset, vt vlciscendi 152
inimici causa nomine Ctesiphontis iudicium fieret de factis, famáque Demosthenis.
Non enim tam multa dixit de rationibus nõ relatis, quàm de eo, quòd ciuis improbus,
vt optimus laudatus esset. Hanc multam AEschines à Ctesiphonte petiit quadriennio
ante Philippi Macedonis mortem, sed iudicium factum est aliquot annis pòst Alexan-
dro iam Asiam tenente, ad quod iudicium concursus dicitur è tota Græcia factus esse.
Quid enim aut tam visendum, aut audiendum fuit, quàm summorum oratorum in
grauissima causa accurata, & inimicitiis incensa contentio? Quorum ego orationes, si,
vt spero, ita expressero, virtutibus vtens illorum omnibus, id est sentẽtiis, & earum fi-
guris, & rerum ordine, verba persequens eatenus, vt ea non abhorreant à more nostro
(quæ si è Græcis omnia conuersa non erũt, tamen vt generis eiusdem sint, elaboraui- 153
mus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Atticè volunt dicere. Sed de
nobis satis: aliquando enim AEschinem ipsum Latinè dicentem audiamus.

M. Tullii Ciceronis ad C. Trebatium Iurisconsultum Topica.

Maiores nos res scribere ingressos, C. Trebati, & iis libris quos breui tempore satis multos edidimus, digniores, è cursu ipso reuocauit voluntas tua. Cùm enim mecum in Tusculano esses, & in bibliotheca separatim vterque nostrum ad suum studium libellos quos vellet euolueret, incidisti in Aristotelis Topica quædã, quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuò à me eorum librorum sententiam requisisti. Quam tibi cùm exposuissem, disciplinam inueniendorum argumentorum, vt sine vllo errore ad eam rationem via perueniremus ab Aristotele inuẽta, libris illis contineri: verecundè tu quidem, vt omnia, sed tamen vt facilè cernerem te ardere studio, mecum vt tibi illa traderem egisti. Cùm autem ego te non tã vitandi laboris mei causa, quàm quòd interesse tua arbitrarer, vel vt eos per te ipse legeres, vel vt totam rationem à doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem: vtrunque, vt à te audiebam, es expertus: sed à libris te obscuritas reiecit: rhetor autem ille, magnus vt opinor, Aristotelica se ignorare respondit. Quod quidem minimè sum admiratus eum philosophum rhetori non esse cognitum, qui ab ipsis philosophis præter admodum paucos ignoretur. Quibus eo minus ignoscendum est, quòd non modò rebus iis quæ ab illo dictæ & inuentæ sunt, allici debuerũt: sed dicẽdi quoque incredibili quadam cùm copia, tum etiam suauitate. Non potui igitur tibi sæpius hoc roganti, & tamen verenti ne mihi grauis esses (facilè enim id cernebam) debere diutius, ne ipsi iuris interpreti fieri viderer iniuria. Etenim cùm tu mihi meisque multa sæpe cauisses, veritus sum, ne si ego grauarer, aut ingratum id, aut superbum videretur. Sed dum fuimus vnà, tu optimus es testis, quàm fuerim occupatus. Vt autẽ à te discessi in Græciam proficiscẽs, cùm opera mea nec Resp. nec amici vterentur, nec honestè inter arma versari possem, ne si tutò id quidem mihi liceret: vt veni Veliam, tuáque & tuos vidi, admonitus huius æris alieni, nolui deesse ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cùm mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipsa nauigatione conscripsi, tibíque ex itinere misi, vt mea diligentia mandatorũ tuorũ, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarũ rerum excitarem. Sed iam tẽpus est ad id quod instituimus accedere.

Cum omnis ratio diligens disserendi duas habeat partes, vnam inueniendi, alteram iudicandi: vtriusque princeps, vt mihi quidem videtur, Aristoteles fuit: Stoici autem in altera elaborauerunt. iudicandi enim vias diligenter persecuti sunt, eam scientiam quam Dialecticen appellant. Inueniendi verò artem, quæ Topice dicitur, quæque ad vsum potior erat, & ordine naturæ certè prior, totam reliquerũt. Nos autem, quoniam in vtraque summa vtilitas est, & vtranque, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea quæ prior est, ordiemur. Vt igitur earum rerum quæ absconditæ sunt, demonstrato & notato loco facilis inuentio est, sic cùm peruestigare argumentum aliquod volumus, locos nosse debemus. Sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæ quasi sedes è quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, Locum esse argumenti sedem: argumentum autem, rationem quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso de quo agitur, hærent: alii assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex iis rebus quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur. Extrinsecus autem ea ducuntur, quæ absunt, longéque disiuncta sunt. Sed ad id totum de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quæ quasi inuolutum euoluit id de quo quæritur. Eius argumenti talis est formula: Ius

ciuile,est æquitas constituta iis qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. eius
autem æquitatis vtilis est cognitio. vtilis est ergo iuris ciuilis scientia. Tum partium 6
enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque censu, neque vindicta, nec testamen-
to liber factus est, non est liber:neque est vlla earum rerum:non est igitur liber. Tum
notatio, cùm ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo, Cùm lex AElia
Sentia assiduo vindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti. Locuplex
enim assiduus, vt ait AElius, appellatus ab ære dando. Ducuntur etiam argumenta
ex iis rebus quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo quæritur. Sed hoc genus in
plures partes distributum est. nam alia coniugata appellamus, alia ex genere, alia ex
formula,alia ex similitudine,alia ex differentia,alia ex contrario,alia ex adiunctis, alia
ex antecedentibus,alia ex consequentibus,alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex
effectis,alia ex comparatione maiorum,aut parium, aut minorum. Coniugata dicun-
tur,quæ sunt ex verbis generis eiusdem. Eiusdem autem generis verba sunt, quæ orta 7
ab vno,variè commutantur, vt sapiens, sapienter, sapientia. hæc verborum coniuga-
tio, συζυγία dicitur, ex qua huiuscemodi est argumentum: Si compascuus ager est,ius
est compascere. A genere sic ducitur:Quoniam argentum omne mulieri legatum
est,non potest ea pecunia quæ numerata domi relicta est,non esse legata.Forma enim
à genere,quoad suum nomen retinet, nunquam seiungitur. Numerata autem pecu-
nia nomen argenti retinet:legata igitur videtur. A forma generis, quam interdum
partem licet nominare,hoc modo:Si ita Fabiæ pecunia legata est à viro, si ei viro ma-
terfamiliàs esset: si ea in manum viri non conuenerat, nihil debetur. Genus est vxor.
eius duæ formæ,vna matrumfamiliàs,earum quæ in manum conuenerunt: altera ea-
rum quæ tantummodo vxores habentur. Qua in parte cùm fuerit Fabia, legatum ei 8
non videtur. A similitudine,hoc modo: Si ædes ex corruerunt,vitiúmue fecerunt,
quarum vsusfructus legatus est, hæres restituere non debet, nec reficere: non magis
quàm seruum restituere, si is cuius vsusfructus legatus est, deperisset. A differentia:
Non si vxori vir legauit omne argentum quod suum esset, idcirco quæ in nomini-
bus fuerunt,legata sunt. Multum enim differt, in arcáne positum sit argentum,an in
tabulis debeatur. Ex contrario autem sic: Nō debet ea mulier cui vir bonorum suo-
rum vsumfructum legauit,cellis vinariis & oleariis plenis relictis putare id ad se per-
tinere.Vsus enim,non abusus legatus est.Ea sunt inter se contraria. Ab adiunctis: Si
ea mulier testamentum fecit, quæ se capite nunquam diminuit, non videtur ex edi-
cto Prætoris secundum eas tabulas possessio dari. adiungitur enim, vt secūdum seruo-
rum, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio videatur ex edicto 9
dari. Ab antecedentibus autem,& consequentibus,& repugnantibus,hoc modo: Ab
antecedētibus:Si viri culpa factum est diuortium, etsi mulier nuntium remisit, tamen
pro liberis manere nihil oportet. A consequentibus:Si mulier cùm fuisset nupta cum
eo quicum connubii ius non esset, nuntium remisit: quoniam qui nati sunt, patrem
non sequuntur,pro liberis manere nihil oportet. A repugnantibus: Si paterfamiliàs
vxori ancillarum vsumfructum legauit à filio,neque à secūdo hærede legauit:mortuo
filio mulier vsumfructū non amittet. Quod enim semel testamento alicui datum est,
id ab eo inuito cui datum est,auferri nō potest. Repugnat enim,rectè accipere,& inui-
tum reddere. Ab efficientibus causis,hoc modo:Omnibus est ius parietem directum 10
ad parietem communem adiungere, vel solidum, vel fornicatum. At siquis in pariete
communi demoliendo damni infecti promiserit,non debebit præstare quod fornix vi-
tii fecerit. Non enim eius vitio qui demolitus est,damnum factum est, sed eius operis
vitio quod ita ædificatum est vt suspēdi nō possit. Ab effectis rebus,hoc modo: Cùm
mulier viro in manū conuenit,omnia quæ mulieris fuerunt,viri fiunt dotis nomine.

Ex cōparatione autē omnia valent,quæ sunt eiusmodi:Quod in re maiore valet,va-
leat in minore:vt si in vrbe fines non reguntur,neq; aqua in vrbe arceatur. Itē contrà:

Quod in minore valet, valeat in maiore. licet idem exemplum conuertere. Item,
Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par est: vt quoniam vsus authoritas fundi
biennium est, sit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, & sunt cætera-
rum omnium, quarum annuus est vsus: valeat æquitas, quæ paribus in causis paria
11 iura desyderat. Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maximè ex authoritate du-
cuntur. Itaque Græci tales argumentationes ἀτέχνους vocant, id est arris expertes:
vt si ita respondeas, Quoniam P. Scæuola id solum esse ambitus ædium dixerit,
quod parietis communis tegendi causa tectum proiiceretur, ex quo in tectum eius
ædis qui protexisset, aqua deflueret, id tibi ius videri. His igitur locis qui sunt ex-
positi, ad omne argumentum reperiendum tanquam elementis quibusdam signi-
ficatio & demonstratio datur. Vtrum igitur hactenus satis est? Tibi quidem tam a-
cuto & tam occupato puto. Sed quoniam auidum hominem ad has discendi epu-
las recepi, sic accipiam, vt reliquiarum sit potius aliquid, quàm te hinc patiar non
satiatum discedere. Quando ergo vnusquisque eorum locorum quos exposui, sua
quædam membra habet, ea quàm subtilissimè persequamur: & primùm de ipsa de-
12 finitione dicatur. Definitio est oratio quæ id quod definitur, explicat quid sit. De-
finitionum autem duo sunt genera prima: vnum earum rerum quæ sunt, alterum
earum quæ intelliguntur. Esse ea dico, quæ cerni tangiue possunt: vt fundum,
ædes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, cætera.
quo ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico,
quæ tangi demonstrariue non possunt, cerni tamen animo, atque intelligi possunt:
vt si vsucapionem, si tutelam, si gẽtem, si agnationem definias, quarum rerum nul-
lum subest quasi corpus, est tamen quædam conformatio insignita, & impressa in
intelligentia, quam notionem voco: ea sæpe in argumẽtandi definitione explican-
da sunt. Atq; etiam definitiones aliæ sunt partitionũ, aliæ diuisionũ. Partitionum,
13 cùm res ea quæ proposita est, quasi in membra discerpitur: vt si quis ius ciuile dicat id
esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus iudicatis, iurisperitorum authoritate, e-
dictis magistratuum, more, æquitate cõsistat. Diuisionum autẽ definitio formas o-
mnes complectitur quæ sub eo genere sunt quod definitur: hoc modo, Abalienatio
est eius rei quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea
iure ciuili fieri possunt. Sunt & alia genera definitionum, sed ad huius libri institu-
tum illa nihil pertinent: tantùm est dicendum, qui sit definitionis modus. Si igitur
veteres præcipiunt, cùm sumpseris ea quæ sunt ei rei quam definire velis, cum aliis
communia, vsque eo persequi dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam tem
transferri possit: vt hoc, Hæreditas est pecunia. commune adhuc: multa enim genera
sunt pecuniæ. Adde quod sequitur, Quæ morte alicuius ad quempiã peruenit. non-
14 dum est definitio: multis enim modis sine hæreditate teneri mortuorum pecuniæ
pòssunt. Vnum adde verbum, iure: iam à communitate res disiuncta videbitur, vt sit
explicata definitio sic, Hæreditas est pecunia quæ morte alicuius ad quempiam per-
uenit iure. Nondum est satis, adde, Nec ea aut legata testamento, aut possessione re-
tenta. cõfectum est. Itẽ mque vt illud, Gentiles sunt, qui inter se eodẽ nomine sunt.
non est satis. Qui ab ingenuis oriundi sunt. ne id quidem satis est. Quorum maio-
tum nemo seruitutem seruiuit. abest etiam nunc. Qui capite nõ sunt diminuti. hoc
fortasse satis est. nihil enim video Scæuolam pontificem ad hanc definitionem ad-
didisse. Atq; hæc ratio valet in vtroque genere definitionum, siue id quod est, siue
id quod intelligitur, definiẽdum est. Partitionum autem & diuisionum genus quale
15 esset, ostendimus: sed quid inter se differant, planius dicendũ est. In partitione quasi
membra sunt: vt corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cætera. In di-
uisione formæ sunt, quas Græci ἰδέας vocãt: nostri, si qui hæc forte tractãt, species ap-
pellant, nõ pessimè id quidẽ, sed inutiliter ad mutãdos casus in dicẽdo. Nolim enim,

t.i.

ne si Latinè quidem dici possit, specierum & speciebus dicere, & sæpe his casibus v-
tendum est: à formis & formarum velim. Cùm autem vtroque verbo idem si-
gnificetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam. Genus & for-
mam definiunt hoc modo, Genus est notio ad plures differentias pertinens. Forma
est notio, cuius differentia ad caput generis & quasi fontem referri potest. Notio-
nem appello, quod Græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea est insita & antè per-
cepta cuiusque formæ cognitio enodationis indigens. Formæ igitur sunt hæ, in 16
quas genus sine vllius prætermissione diuiditur: vt siquis ius in legem, morem, æ-
quitatem diuidat. Formas qui putat idem esse quod partes, confundit artem, & si-
militudine quadam conturbatus, non satis acutè, quæ sunt secernenda, distinguit.
Sæpe etiam definiunt & oratores & poetæ per translationem verbi ex similitudine
cum quadam suauitate. Sed ego à vestris exemplis nisi necessariò non recedam.
Solebat igitur Aquilius collega & familiaris meus, cùm de litoribus ageretur, quæ
omnia publica esse vultis, quærentibus iis ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita
definire, quà fluctus eluderet. hoc est quasi qui adolescentiam florem ætatis, sene-
ctutem occasum vitæ velit definire. Translatione enim vtens, discedebat à verbis
propriis rerum, ac suis. Quod ad definitiones attinet, hactenus: reliqua videa-
mus. Partitione autem sic vtendum est, nullam vt partem relinquas: vt si partiri ve-
lis tutelas, inscienter facias si vllam prætermittas. At si stipulationum aut iudi- 17
ciorum formulas partiare, non est vitiosum in re infinita prætermittere aliquid.
Quod idem in diuisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ
cuique generi subiiciantur: partium distributio sæpe est infinitior, tanquam riuo-
rum à fonte deductio. Itaque in oratoriis artibus quæstionis genere proposito
quot eius formæ sint, subiungitur absolutè: at cùm de ornamentis verborum
sententiarúmque præcipitur, quæ vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim est
infinitior, vt ex hoc quoque intelligatur quod velimus inter partitionem & diui-
sionem interesse. Quanquam enim vocabula propè idem valere videantur, tamen
quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt. Multa etiam ex notatio-
ne sumuntur. Ea est autem cùm ex vi nominis argumentum elicitur, quam Græ-
ci ἐτυμολογίαν vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium. Nos autem nouita- 18
tem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt
verba rerum notæ. Itaque hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat, quod Latinè est
nota. Sed cùm intelligitur quid significetur, minus laborandum est de nomine.
Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo: vt cùm quæritur, post-
liminium quid sit, non dico quæ sint postliminii. nam id caderet in diuisionem,
quæ talis est: Postliminio redeunt hæc, homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa
quæ fræna recipere solet. Sed cùm ipsius postliminii vis quæritur, & verbum ipsum
notatur: in quo Seruius noster (vt opinor) nihil putat esse notandum, nisi post:
& liminium illud, productionem esse verbi vult, vt infinitimo, legitimo, æditimo
non plus inesse timum, quàm in meditullio tullium. Scæuola autem P. filius iun-
ctum putat esse verbū, vt sit in eo & post, & limen: vt quæ à nobis alienata sunt cùm
ad hostem peruenerint, & ex suo tanquam limine exierint, dein cùm redierint post 19
ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini causa
defendi potest, postliminio rediisse deditum nō esse, quoniam non sit receptus. nam
neque deditionem neque donationē sine acceptione intelligi posse. Sequitur is lo-
cus qui constat ex iis rebus quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo ambigitur,
quem modò dixi in plures partes distributum, cuius primus est locus ex coniuga-
tione, quam Græci συζυγίαν vocant, finitimus notationi, de qua modò dictum est:
vt si aquam pluuiam eam modò intelligeremus, quam imbri collectam videre-
mus, veniret Mucius, qui, quia coniugata verba essent pluuia, & pluendo diceret

omnem aquam oportere arceri,quæ pluendo creuisset. Cùm autem à genere ducetur
10 tur argumentum,non erit necesse id vsque à capite arcessere : sæpe etiam citra licet, dummodo suprà sit quod sumitur,quàm id ad quod sumitur:vt aqua pluuia vltimo genere ea est,quæ de cælo veniens crescit imbri:sed propriore loco in quo quasi ius arcendi continetur, genus est aqua pluuia nocens:eius generis formæ, loci vitio, & manu nocens:quarum altera iubetur ab arbitrio coerceri,altera non iubetur.Commodè etiam tractatur hæc argumentatio quæ ex genere sumitur,cùm ex toto persequare partes,hoc modo: Si dolus malus est,cùm aliud agitur, aliud simulatur: enumerare licet quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem,id quod arguas dolo malo factum,includere: quod genus argumenti in primis firmũ videri solet. Similitudo sequitur,quæ latè patet,sed oratoribus & philosophis magis quàm vobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum ad argumenta suppeditãda, ta-
11 men aliis disputationibus abundantius occurrunt,aliis angustius. Itaque genera tibi nota sint:vbi autem his vtare,quæstiones ipsæ te admonebunt. Sunt enim similitudines,quæ ex pluribus collationibus perueniunt quò volunt,hoc modo:Si tutor fidem præstare debet,si socius,si cui mandaris, si qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perueniens quò vult, appellatur inductio, quæ Græcè ἐπαγωγὴ nominatur:qua plurimum est vsus in sermonibus Socrates. Alterum similitudinis genus collatione sumitur,cùm vna res vni,par pari comparatur, hoc modo: Quemadmodum si in vrbe de finibus cõtrouersia est, quia fines magis agrorum videntur esse quàm vrbis, finibus regundis adigere arbitrum non possis : sic si aqua pluuia in vrbe nocet,quoniam res tota magis agrorum est,aquæ pluuiæ arcendæ adigere non possis arbitrum. Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumũtur,
12 vt Crassus in Curiana causa exemplis plurimis vsus est, agens de eo qui testamento sic hæredem instituisset, vt si filius natus esset in decẽ mensibus, isque mortuus prius quàm in suam tutelam venisset,secundus hæres hæreditatem obtinuisset: quæ commemoratio exemplorum valuit, eáque vos in respondendo vti multùm soletis. Ficta etiam exempla similitudinis habent vim : sed ea oratoria magis sunt , quàm vestra,quanquam vti etiam vos soletis,sed hoc modo: Finge mancipio aliquem dedisse id quod mancipio dari non potest : num idcirco id eius factum est qui accepit? aut num is qui mancipio dedit,ob eam rem se vlla re obligauit? In hoc genere oratoribus & philosophis concessum est,vt muta etiam loquantur,vt mortui ab inferis excitentur,aut aliquid quod fieri nullo modo possit,augendæ rei gratia dicatur, aut minuendæ,quæ hyperbole dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior est campus il-
13 lorum,eisdem tamen ex locis (vt antè dixi) & in maximis & in minimis quæstionibus argumenta ducuntur. Sequitur similitudinem differentia,rei maximè contraria superiori : sed est eiusdem dissimile & simile inuenire. Eius generis hæc sunt, Non quemadmodum quod mulieri debeas,rectè ipsi mulieri sine tutore authore soluas: ita quod aut pupillæ aut pupillo debeas,rectè possis eodem modo soluere. Deinceps locus est qui à contrario ducitur. Contrariorum autem genera sunt plura: Vnũ eorum quæ in eodem genere plurimum differunt: vt sapientia,stultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propositis occurrunt tanquam è regione quædam contraria:vt celeritati tarditas,non debilitas.ex quibus contrariis argumenta talia existũt: Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur:& bonitatem, si malitiam. Hæc quæ ex
14 eodem genere contraria sunt,appellantur aduersa. Sunt enim alia cõtraria, quæ priuãtia licet appellemus Latinè,Græcè appellãtur στερητικά. Præpositio enim I N, priuat verbũ ea vi quam haberet si I N præpositũ non fuisset:vt dignitas,indignitas:humanitas,inhumanitas,& cætera generis eiusdẽ. Quorũ tractatio est eadem quæ superiorũ,quæ aduersa dixi. Nã alia quoque sunt contrariorũ genera,velut ea quæ cum aliquo conferuntur:vt duplum,simplum:multa,pauca:longum, breue:maius,minus.

r.ii.

Sunt etiam valde contraria alia, quæ appellantur negantia: ea ἀποφατικὰ Græci, con-
traria aientibus: vt, si hoc est, illud non est. Quid enim opus exemplo est? tantùm
intelligatur argumento quærendo, contrariis omnibus conttaria non conuenire.
Ab adiunctis autem posui equidem exemplũ paulò antè, multa scilicet adiũgi, quæ
suscipienda essent, si statuissemus ex edicto Prætoris secundum eas tabulas posses-
sionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis 15
ad coniecturales causas, quæ versantur in iudiciis, valet, cùm quæritur quid aut sit,
aut euenerit, aut futurũ sit, aut quid omnino fieri possit. Ac loci quidem ipsius for-
ma talis est. Admonet autem hic locus, vt quæratur quid ante rem, quid cũ re, quid
post rem euenerit. Nihil hoc ad ius, ad Ciceronem inquibat Gallus noster, si quis ad
eum quid tale retulerat, vt de facto quæreretur. Tu tamen patiêre nullum à me artis
institutæ locum præteriri: ne si nihil nisi quod ad te pertineat, scribendum putaris,
nimium te amare videare. Est igitur magna ex patte locus hic oratorius, non modò
non iurisconsultorum, sed ne philosophorum quidem. Ante rem enim quæruntur,
quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum conuiuium. Cum re autem,
pedum crepitus, strepitus hominum, corporum vmbræ: & siquid eiusmodi. At post
rem, rubor, pallor, titubatio, & siqua alia signa conturbationis, & conscientiæ: præ- 16
terea restinctus ignis, gladius cruentus, cæteráque quæ suspicioné facti possunt mo-
uere. Deinceps est locus dialecticorum proprius, ex consequentibus & antecedenti-
bus & repugnantibus: qui etiam ab adiunctis longè diuersus est. Nam adiuncta, de
quibus paulò antè dictum est, non semper eueniunt: consequentia autem semper.
Ea enim dico consequentia, quæ rem necessariò consequuntur. Itémque & antece-
dentia, & repugnantia. Quicquid enim antecedit quanque rem, id cohæret cũ re ne-
cessariò: & quicquid repugnat, id eiusmodi est vt cohærere nunquam possit. Cũ tri-
pattitò igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessioné, repugnãtiam:
reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. Nam quid interest cũ hoc
sumpseris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum:
vtrum hoc modo concludas argumentum, Si pecunia signata argentum est, legata 17
est mulieri: est autem pecunia signata argentum: legata igitur. An illo modo, Si nu-
merata pecunia non est legata, non est numerata pecunia argentum: est autem nu-
merata pecunia argentũ: legata igitur est. An illo modo: Non & legatum argentum
est, & nó est legata numerata pecunia: legatũ auté argentũ est: legata igitur nume-
rata pecunia est. Appellant autem Dialectici eam conclusioné argumenti, in qua
cùm primum sumpseris, consequitur id quod annexũ est, primũ conclusionis mo-
dum. Cùm id quod annexum est, negaris, vt id quoque cui fuerit annexum, negan-
dum sit: secundus appellatur cõcludendi modus. Cùm autem aliqua coniuncta ne-
garis, & his alia negatio rursus adiungitur, & ex his primum sumpseris, vt quod re-
linquitur, tollendum sit: is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhe-
torum sunt ex contrariis conclusa, quæ ipsi enthymemata appellant: non quòd non
omnis senteтia ptoprio nomine enthymema dicatur, sed vt Homerus propter excel- 18
lentiá commune poetarũ nomen efficit apud Græcos suum, sic cùm omnis senten-
tia enthymema dicatur, quia videtur ea quæ ex contrariis conficiatur, acutissima, so-
la propriè nomen cõmune possidet. Eius generis hæc sunt, Hunc metuere, alterum
in metu nó ponere. Fam quá nihil accusas, damnas: bene quá meritá esse autumas,
dicis malè mereri. Id quod scis, prodest: nihil id quod nescis, obest. Hoc disserédi ge-
nus attingit omnino vestras quoque in respondédo disputationes, sed philosopho-
rũ magis, quibus est cũ oratoribus illa ex repugnãtibus sententiis cõmunis cõclusio,
quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nũcupatur. Reliqui diale-
cticorũ modi plures sunt, qui ex disiunctionibus cõstãt. Aut hoc, aut illud: hoc autẽ:
nó igitur illud. Itémq; Aut hoc, aut illud: nó auté hoc: illud igitur. Quæ cõclusiones

idcirco ratæ sunt, quòd in disiunctione plus vno verum esse non potest. Atque ex iis conclusionibus quas suprà scripsi, prior quartus, posterior quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addunt coniunctionum negantiam, sic, Non & hoc, & illud: hoc autem, non igitur illud. hic modus est sextus. Septimus autem, Non & hoc, & illud: nō autem hoc, illud igitur. Ex his modis cōclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est ferè tota dialectica. Sed ne ex quidem quas exposui, ad hāc institutionem necessariæ. Proximus est locus rerum efficientiū, quæ causæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus causis. Harum exempla, vt reliquorum locorum, paulò antè posui, & quidem ex iure ciuili. sed hæc patent latius. Causarum igitur genera duo sunt: Vnum, quod vi sua id quod sub ea subiectum est, certè efficit, vt ignis accendit. Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, sed sine quo effici nō possit: vt si quis æs causam statuæ velit dicere, quòd sine eo non possit effici. Huius generis causarum, sine quo non efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolida quodammodo: vt locus, tempus, materia, ferramenta, & cætera generis eiusdem. Alia autem præcursionem quandam adhibent ad efficiēdum, & quædam afferunt per se adiuuantia, etsi non necessaria: vt amori congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum ex æternitate pendentium fatum à Stoicis nectitur. Atque vt earum causarum sine quibus effici non potest, genera diuisi, sic etiam efficientium diuidi possunt. Sunt enim aliæ causæ quæ planè efficiant nulla re adiuuante: aliæ quæ adiuuari velint: vt sapientia efficit sapientes sola per se: beatos efficiat nécne sola per se, quæstio est. Quare cùm in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessariò, sine dubitatione licebit quod efficitur ab ea causa concludere. Cùm autem erit talis causa, vt in ea non sit efficiendi necessitas, necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non ferè solet: hoc autem sine quo non efficitur, sæpe conturbat. Non enim si sine parentibus filii esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur sine quo non fit, ab eo in quo certè fit, diligenter separandum. Illud enim est tāquam, Vtinam ne in nemore Pelio securibus Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes. nisi enim cecidissent abiegnæ ad terram trabes, Argo illa facta non esset: nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At cùm in Aiacis nauim crispisulcans igneum fulmen iniectum est, inflammatur nauis necessariò. Atque etiam est causarū dissimilitudo, quòd aliæ sunt vt sine vlla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut omne intereat, quod ortum est. Aliæ autem aut voluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, vt tu cùm hunc libellū legis. Perturbatione, vt si quis euentum horum temporū timeat. Habitu, vt facilè & citò irascatur. Natura, vt vitium in dies crescat. Arte, vt bene pingat. Casu, vt prosperè nauiget. Nihil horū sine causa, nec quicquam omnino, sed huiusmodi causæ nō necessariæ. Omnium autem causarum in aliis inest cōstantia, in aliis non inest. In natura & in arte constantia est, in cæteris nulla. Sed tamen earum causarū quæ nō sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi iudiciúmque tangunt. Latent, quæ subiectæ sunt fortunæ. Cùm enim nihil sine causa fiat, hoc ipsum est fortunæ, euentus obscura causa, quæ latenter efficit. Etiam ea quæ fiunt, partim sunt ignorata, partim voluntaria. Ignorata, quæ necessitate effecta sunt: voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortuna, vel ignorata, vel volūtaria. Nam iácere telum, voluntatis est: ferire quem volueris, fortunæ. Ex quo aries ille subiicitur in vestris actionibus, Si telū manu fugit, magis quàm iecit. Cadūt enim in ignorationem atque in imprudentiam perturbationes animi: quæ quanquam sint voluntariæ (obiurgatione enim & admonitione deiiciuntur) tamen habent tantos motus, vt ea quæ volūtaria sunt, aut necessaria interdum, aut certè ignorata videantur.

Toto igitut loco cauſarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem cauſis
vel oratotum vel philoſophorum magna argumentorum ſuppetit copia. In veſtris
aurem ſi non vberior, at ſortaſſe ſubtiliot. Priuata enim iudicia maximarum qui- 34
dem rerum, in iuriſconſultorum mihi vidètut eſſe ptudentia. Nam & adſunt mul-
tum, & adhibentur in conſilio, & patronis diligentibus ad eorum prudentiam con-
fugientibus haſtas miniſtrant. In omnibus igitur iis iudiciis, in quibus ex fide bona
eſt additum, plurimus earum vſus eſt. Vbi verò etiam, vt inter bonos bene agi opor-
tet, in primiſque in arbitrio rei vxoriæ, in quo eſt quid æquius melius, parati eſſe de-
bēr. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum bonum, illi quid ſocium
ſocio, quid eum qui negotia aliena curaſſet, ei cuius ea negotia ſuiſſent, quid eum
qui mandaſſer, eúmue cui mandatum eſſet, alterum alteri præſtare oporteret, quid
virum vxori, quid vxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur diligenter cognitis argu-
mentorum locis, non modò oratoribus & philoſophis, ſed iuris etiam peritis copio-
ſe de conſultationibus ſuis diſputare. Coniunctus huic cauſarum loco locus ille eſt, 35
qui efficitur ex cauſis. Vt enim cauſa quid ſit effectum indicat, ſic quod effectum eſt,
quæ ſuerit cauſa, demonſtrar. Hic locus ſuppeditare ſolet oratoribus & poetis, ſæpe
etiam philoſophis, ſed iis qui ornatè & copioſe loqui poſſunt mirabilē copiā dicen-
di: cùm denuntiant quid ex quaq; re ſit ſuturum. Cauſarū enim cognitio cognitio-
nē euentorum ſacit. Reliquus eſt comparationis locus, cuius genus & exemplū ſu-
prà poſitum eſt, vt cæterorum: nunc explicanda tractatio eſt. Comparantur igitur
ea quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicuntut: in quibus ſpectantur hæc, nume-
rus, ſpecies, vis, quædam etiam ad res aliquas affectio. Numero ſic comparabuntur,
vt plura bona paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala malis pluribus, diu-
turniora bona breuioribus, longè & latè peruagata anguſtis, ex quibus plura bona 36
propagentur, quæque plures imitentur & faciant. Specie autem comparantur, vt an-
teponantur quæ propter ſe expetenda ſunt, iis quæ propter aliud: & vt innara at-
que inſita, aſſumptis & aduenritiis: integra, contaminatis: iucunda, minus iucun-
dis: honeſta, ipſis etiam vtilibus: procliuia, laborioſis: neceſſaria, non neceſſarus:
ſua, alienis: rara, vulgaribus: deſyderabilia, iis quibus facilè carere poſſis: perfecta, in-
choatis: tota, partibus: ratione vrentia, rationis expertibus: voluntaria, neceſſariis:
animata, inanimatis: naturalia, non naturalibus: artificioſa, non artificioſis. Vis au-
tem in comparatione ſic cernitur: efficiens cauſa grauior, quàm non efficiens: quæ
ſe ipſis contenta ſunt, meliora quàm quæ egent aliis: quæ in noſtra, quàm quæ in
aliorum poteſtate ſunt: ſtabilia, incertis: quæ eripi non poſſunt, iis quæ poſſunt.
Affectio autem ad res aliquas eſt huiuſmodi, principum cōmoda maiora, quàm reli- 37
quorum: itémque quæ iucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque
laudara. Atque vt hæc in comparatione meliora, ſic deteriora quæ iis ſunt contraria.
Parium autem comparatio nec elationem habet, nec ſubmiſſionem: eſt enim æqua-
lis. Multa autem ſunt quæ æqualitate ipſa comparantur, quæ ita ferè concludun-
tur: Si conſilio iuuare ciues, & auxilio, æqua in laude ponendum eſt: pari gloria de-
bent eſſe ii qui conſulunt, & ii qui deſendunt. at quod primum, eſt: quod ſequitur
igitur. Perfecta eſt omnis argumentorum inueniendorum præceptio, vt cùm pro-
ſectus ſis à definitione, à partitione, à notatione, à cōiugatis, à genere, à ſorma, à ſimi-
litudine, à differentia, à contrariis, ab adiunctis, à conſequentibus, ab antecedētibus,
à repugnanribus, à cauſis, ab effectis, à cōparatione maiorū, minorū, pariū: nulla præ-
terea ſedes argumenti quærenda ſit. Sed quoniam ita à principio diuiſimus, vt alios 38
locos diceremus in eo ipſo de quo ambigitur, hærere, de quibus ſatis eſt dictū, alios
aſſumi extrinſecus: de iis pauca dicamus, etſi ea nihil omnino ad veſtras diſputatio-
nes pertinent: ſed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cœpimus. Neque
enim tu is es, quem nihil niſi ius ciuile delectet: & quoniam ad te hæc ita ſcribūtur,

vt etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, vt quamplurimum iis quos recta studia delectant, prodesse possimus. Hæc ergo argumentatio quæ dicitur artis expers, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus omne quod ab aliqua externa re sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscunque testimonii pódus habet. ad fidem enim faciendam authoritas quæritur. Sed authoritatem aut natura aut tempus affert. Naturæ authoritas in virtute inest maximè.
39 In tempore autem multa sunt quæ afferant authoritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, vsus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam & ingeniosos, & opulentos, & ætatis spatio probatos, dignos quibus credatur putãt: non rectè fortasse: sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt & qui iudicant, & qui existimant. qui enim his rebus quas dixi excellunt, ipsa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus quas modò numeraui, quanquam in iis nulla species virtutis est, tamen interdum cõfirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur (magna enim est vis ad persuadendum scientiæ) aut vsus. Plerunque enim creditur iis qui experti sunt. Facit etiam necessitas fidem, quæ cùm à corporibus, tum ab animis nascitur. Nam & verberibus torti, in igni fatigati quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere: & quæ à perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferũt authoritatem & fidem. Cuius gene-
40 ris etiam illa sunt, ex quibus nonnunquam verum inuenitur, pueritia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania. Nam & pueri sæpe indicauerũt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt: vt Stalerio nuper accidit, qui ea locutus est bonis viris subauscultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciúmque prolatis, rei capitalis iure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus. Concursio autem fortuitorum talis est, vt si interuentum est casu cùm aut ageretur aliquid quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem coniecta suspicionum proditionis multitudo. quod genus refutare interdum veritas vix potest. Huius etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium. Quæ autem virtute fidem faciunt,
41 ea bipartita sunt: ex quibus alterum natura valet, alterum industria. Deorum enim virtus natura excellit, hominum autem industria. Diuina hæc ferè sunt testimonia: Primùm orationis. oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quòd inest in his deorum oratio. Deinde rerum, in quibus insunt quasi opera diuina quædam. Primùm ipse mundus, eiúsque omnis ordo & ornatus: deinceps aerei volatus auium atque cantus: deinde eiusdem aeris sonitus & ardores: multarúmque rerum in terra portenta, atque etiam per exta inuenta præsensio: à dormientibus quoque multa significata visis. quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine virtutis opinio valet plurimum. Opinio autem est, non modò eos virtutem habere qui habeant, sed eos etiam qui habere videantur. Itaq; quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos vident, quorúmque vitam constantem & pro-
42 batam, vt Catonis, Lælii, Scipionis, aliorúmque plurium, rentur eos esse quales se ipsi velint. Nec solùm eos censent tales esse, qui in honoribus populi, atque in Rep. versantur: sed & oratores, & philosophos, & poetas, & historicos, ex quorum & dictis & scriptis sæpe authoritas petitur ad faciendam fidem.

EXPOSITIS omnibus argumentandi locis, illud primum intelligẽdum est, nec vllam esse disputationem, in quam nõ aliquis locus incurrat: nec ferè omnes locos incidere in omnẽ quæstionem: & quibusdã quæstionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quæstionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod ὑπόθεσιν Græci, nos causam: infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos propositum possumus nominare. Causa certis personis, locis, temporibus,

actionibus,negotiis cernitur,aut in omnibus,aut in pleriſque corũ:propoſitum au-
tem in aliquo eorum,aut in pluribus,nec tamen in maximis.Itaque propoſitũ, pars 43
cauſæ eſt.Sed omnis quæſtio earum aliqua de re eſt, quibus cauſæ continentur, aut
vna,aut pluribus, aut nonnunquam omnibus. Quæſtionum autem, quacunque de
re ſint,duo ſunt genera:vnum cognitionis,alterum actionis.Cognitionis ſunt hæ,
quarum finis eſt ſcienria: vt ſi quæratur,à naturáne ius profectũ ſit,an ab aliqua quaſi
conditione hominum & pactione. Actionis autem huiuſmodi exempla ſunt, Sitne
ſapientis ad Rempub. accedere.Cognitionis quæſtiones tripartitæ ſunt, cùm an ſit,
aut quid ſit,aut quale ſit,quæritur. Horum primum cõiectura,ſecundum definitio-
ne,tertium iuris & iniuriæ diſtinctione explicatur.Cõiecturæ ratio in quatuor par-
tes diſtribura eſt:quarum vna eſt cùm quæritur,ſitne aliquid. Altera, vnde ortũ ſit.
Tertia,quæ id cauſa effecerit.Quarta,in qua de mutatione rei quæritur,ſit nécne,ſic, 44
Ecquidnam honeſtum ſit, ecquid æquum reuera, an hæc tantùm in opinione ſint.
Vnde autem ſit ortum,vt cùm quæritur,natura,an doctrina poſſit effici virtus.Cau-
ſa autem efficiens ſic,vt cùm quæritur quibus rebus eloquẽtia efficiatur. De com-
mutatione ſic: Poſſitne eloquentia commutatione aliqua conuerti in inſantiam.
Cùm autem quid ſit quæritur,notio explicanda eſt,& proprietas,& diuiſio, & parti-
tio.Hæc enim ſunt definitioni attributa. Additur etiam deſcriptio, quam Græci χα-
ρακτῆρα vocant. Notio ſic quærirur, ſitne id æquum, quod ei qui plus poteſt, vtile
eſt. Proprietas ſic,in hominémne ſolum cadat,an etiam in belluas ægritudo. Di-
uiſio,& eodem pacto partitio,ſic,Triáne genera bonorum ſint. Deſcriptio,qualis ſit
auarus,qualis aſſentator,cæteráque eiuſdem generis,in quibus natura & vita deſcri- 45
bitur. Cùm autem quæritur quale quid ſit, aut ſimpliciter quæritur, aut comparatè:
Simpliciter,expetendáne ſit gloria:Cõparatè,præponendáne ſit diuitiis gloria.Sim-
plicium tria genera ſunt,de expetendo ſugiendóque,de æquo & iniquo, de honeſto
& turpi.Comparationum autem duo,vnum de eodem & alio,alterum de maiore &
minore. De expetendo & ſugiendo, huiuſmodi, Si expetendæ diuitiæ, ſi fugienda
paupertas. De æquo & iniquo, æquúmne ſit vlciſci à quocunque iniuriam accepe-
ris. De honeſto & turpi, honeſtúmne ſit pro patria mori. Ex altero autem gene-
re quod erat bipartitum, vnum eſt de eodẽ & alio: vt ſi quæratur quid interſit inter
amicum & aſſentatorem, regem & tyrannum. Alterum de maiore & minore: vt ſi
quæratur,eloquentiáne pluris ſit,an iuris ciuilis ſcientia. De cognitionis quæſtioni- 46
bus hactenus. Actionis reliquæ ſunt,quarum duo ſunt genera, vnum ad officiũ,alte-
rum ad motum animi vel gignendum,vel ſedandum, planéue tollendum. Ad offi-
cium ſic,vt cùm quæritur ſuſcipiendíne ſint liberi. Ad mouendos animos,cùm ſiunt
cohortationes ad defendendam Rempub. ad gloriam,& ad laudem. quo ex genere
ſunt querelæ,incitationes, miſerationéſque flebiles:rurſúſq; oratio cùm iracundiam
reſtinguens,tum metum eripiens, tum exultantem lætitiam comprimens, tum æ-
gritudinem abſtergens.Hæc cùm in propoſitis quæſtionibus genera ſint, eadem in
cauſas transferuntur.Loci autem qui ad quaſque quæſtiones accommodati ſunt,de-
inceps eſt videndum.Omnes illi quidem quos ſuprà diximus, ad pleraſque ſunt, ſed
alii ad alias,vt dixi,aptiores.Ad coniecturam igitur maximè apta,quæ ex cauſis,quæ
ex effectis,quæ ex coniunctis ſumi poſſunt.Ad definitionem autem pertinet ratio &
ſcientia definiendi. Atque huic generi finitimum eſt illud quod appellari de eodem 47
& altero diximus, quod genus forma quædam definitionis eſt. Si enim quærarur
idémne ſit pertinacia & perſeuerantia,definitionibus iudicãdum eſt. Loci autẽ con-
uenient in eius generis quæſtionem,conſequentes,antecedentes, repugnantes, ad-
iunctis etiam duobus iis qui ſumunrur ex cauſis & effectis. Nam ſi hanc rem illa ſe-
quitur,hanc autem non ſequitur: aut ſi huic rei illa antecedit, huic non antecedit:
aut ſi huic rei repugnat,illi non repugnat:aut ſi huius rei hæc,illius alia cauſa eſt:aut

si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quouis horum id de quo quæritur, idémne an aliud sit, inueniri potest. Ad tertium genus quæstionis in quo quale sit quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paulò antè in cõparationis loco enumerata sunt. In id autem genus in quo de expetendo fugiendóque quæritur, adhibentur ea quæ sunt aut animi aut corporis, aut externa vel commoda vel incommoda. Itémq; cùm
48 de honesto turpique quæritur, ad animi bona vel mala omnis dirigenda oratio est. Cùm autem de æquo & iniquo differitur, æquitatis loci colligũtur. hi cernuntur bipartitò, & natura, & instituto. Natura partes habet duas, tuitionem sui, & vlciscendĩ ius. Institutio autem æquitatis tripartita est: Vna pars legitima est, altera conueniẽs, tertia moris vetustate confirmata. Atque etiam rursus æquitas tripartita dicitur esse: Vna ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. prima pietas, secũda sanctitas, tertia iustitia aut æquitas nominatur. De proposito satis multa: deinceps de causa pauciora dicenda sunt: pleraque enim sunt ei cum proposito communia. Tria sunt igitur genera causarum, iudicii, deliberationis, laudationis: quarũ fines ipsi declarant quibus vtendum locis sit. Nam iudicii finis ius est, ex quo etiam no-
49 men. Iuris autem partes tum expositæ, cùm æquitatis. Deliberandi finis, vtilitas, cuius hæ partes, quæ modò expositæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honestas, de qua item est antè dictum. Sed definitæ quæstiones à suis quæque locis quasi propriis instituuntur, in accusationem defensionémque partitæ. In quibus existunt hæc genera, vt accusator personam arguat facti, defensor aliquid opponat de tribus, aut non esse factum, aut si sit factum, aliud eius facti nomẽ esse, aut iure esse factum. Itaq; aut inficialis aut coniecturalis prima appelletur: definitiua altera: tertia, quamuis molestum nomen hoc sit, iuridicialis vocetur. Harum causarum propria argumenta ex iis sumpta locis quos exposuimus, in præceptis oratoriis explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis, quæ Græcè στάσις dicitur,
50 Latinè appelletur status, in quo primũ insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atque etiam in deliberationibus & laudationibus iidẽ existunt status. Nam & negantur sæpe ea futura quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status cõiecturalis existit. At cùm aliquid de vtilitate, honestate, æquitate differitur, déque iis rebus quæ his sunt contrariæ, incurrunt status aut iuris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari potest id factum esse quod laudetur, aut non eo nomine afficiendũ quo laudator affecerit, aut omnino non esse laudabile, quòd non rectè, non iure factum sit. Quibus omnibus generibus vsus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. Sed quæ ex statu contentio effici-
51 tur, eam Græci κρινόμενον vocant. Mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, qua de re agitur, vocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, hæc continentia vocentur, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. Sed quoniam lege firmius in controuersiis disceptandis esse nihil debet, danda est opera vt legem adiutricem & testẽ adhibeamus. In qua re alii quasi status existunt noui, qui appellantur legitimæ disceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod aduersarius velit, sed aliud. Id autem contingit, cùm scriptum ambiguum est, vt duæ differentes sententiæ accipi possint. Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, vt quæratur, verbáne plus an sententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera quæ cõtrouersiam in omni scripto facere possunt: ambiguum, discrepantia scripti & volũtatis, scripta contraria. Iam hoc perspicuum est,
52 non magis in legibus, quàm in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus quæ ex scripto aguntur, posse controuersias easdem existere. Horum tractationes in aliis libris explicantur. Nec solùm perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis iisdẽ locis adiuuantur, partim propriis, partim communibus: vt in principiis, quibus vt be-

neuoli, vt dociles, vt attenti sint qui audiant, efficiendum est propriis locis. Itémque narrationes, vt ad suos fines spectent, id est vt planæ sint, vt breues, vt euidentes, vt credibiles, vt moderatæ, vt cum dignitate. Quæ quanquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria narrandi. Quæ autem consequitur narrationem fides, ea persuadendo quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maximé valeant, dictum est in iis in quibus de omni ratione dicendi diximus. Peroratio autem & alia quædam habet: & maximè amplificationem: cuius effectus hic debet esse, vt aut per- 55
turbentur animi, aut tranquillentur: & si ita iam affecti antè sunt, vt augeat eorū motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo & misericordia, & iracūdia, & odium, & inuidia, & cæteræ animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditātur aliis in libris, quos poteris mecum legere cùm voles. Ad id autem quod velle senseram, cumulatè satisfactum esse debet voluntati tuæ. Nam ne præterirem aliquid quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quàm à te desyderata erāt, sum complexus: fecique quod sæpe liberales venditores solent, vt cùm ædes fundúmue vendiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa aptè & loco positum esse videatur. Sic tibi nos ad id quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam voluimus non debita accedere.

M. Tullii Ciceronis de partitione

ORATORIA DIALOGVS.

Interlocutores, Cicero filius, & Cicero pater.

CICERO FILIVS.

STVDEO, mi pater, Latinè ex te audire ea quæ mihi tu de ratione dicendi Græcè tradidisti, si modò tibi est otium, & si vis. CICERO PATER. An est, mi Cicero, quod ego malim, quàm te quàm doctissimum esse? Otium autē primum & summum est, quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est: deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferrē libenter. C.F. Vísne igitur, vt tu me Græcè soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus Latinè interrogem? C.P. Sanè, si placet. Sic enim & ego te meminisse intelligam quæ accepisti, & tu ordine audies quæ requiris. C.F. Quot in partes distribuenda est omnis doctrina dicendi? C.P. In tres. C.F. Cedo quas? C.P. Primùm in ipsam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quæstionem. C.F. In quo est ipsa vis? C.P. In rebus & verbis. Sed & res & verba inuenienda sunt, & collocanda. Propriè autem in rebus inuenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem etsi est commune, tamen ad inueniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquēdi comes est: earúmque omnium rerum custos est memoria. C.F. Quid, orationis quot sunt partes? C.P. Quatuor. Earum duæ valent ad rem docendam, narratio & confirmatio. Ad impellendos animos duæ, principium & peroratio. C.F. Quid? quæstio quasnam habet partes? C.P. Infinitam, quam consultationem appello: & definitam, quam controuersiam nomino. C.F. QVONIAM IGITVR primum est inuenire oratoris, quid quæret? C.P. Vt inueniat quemadmodum fidem faciat eis quibus volet persuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat. C.F. Quibus rebus fides fit? C.P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis aut in re ipsa insitis, aut assumptis. C.F. Quos vocas locos? C.P. Eos in quibus latent argumenta. C.F. Quid est argumentum? C.P. Probabile inuentum ad faciendam fidem. C.F. Quomodo igitur duo genera ista diuidis? C.P. Quæ sine arte putantur, ea remota appello, vt te-

4 ſtimonia.C.F. Quid inſita?C.P. Quæ inhærēt in ipſa re.C.F.Et teſtimoniorum quæ
ſunt genera?C.P.Diuinum & humanum. Diuinum,vt oracula, vt auſpicia,vt vati-
cinationes,& reſponſa ſacerdotum,haruſpicum,cōiectorum. Humanum,quod ſpe-
ctatur ex authoritate, & ex voluntate, & ex oratione aut libera,aut expreſſa : in quo
inſunt ſcripta,pacta,promiſſa, iurata, quæſita. C. F. Quæ ſunt quæ dicis inſita?C.P.
Quæ infixa ſunt rebus ipſis, tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum
ex iis rebus quæ quodammodo affectæ ſunt ad id de quo quæritur. Et ad id totum de
quo diſſeritur,tum definitio adhibetur,tum partium enumeratio,tum notatio ver-
bi.Ex his autem rebus quæ quodāmodo affectæ ſunt ad id de quo quæritur,alia con-
iugata appellantur,alia ex genere,alia ex forma,alia ex ſimilitudine,alia ex differen-
tia,alia ex contrario,alia ex coniunctis,alia ex antecedentibus, alia ex conſequenti-
5 bus,alia ex repugnantibus,alia ex cauſis,alia ex effectibus, alia ex comparatione ma-
iorum,aut parium,aut minorum:vt definitio,vt contrarium, vt ea quæ ſunt ipſi cō-
trario'ue eius aut ſimilia,aut diſſimilia,aut conſentanea, aut diſſentanea : aut ea quæ
ſunt quaſi coniuncta:aut ea quæ ſunt quaſi pugnantia inter ſe: aut earum rerum de
quibus agitur,cauſæ:aut cauſarum euentus,id eſt quæ ſunt effecta de cauſis:vt diſtri-
butiones,vt genera partium,generúmue partes : vt primordia rerum, & quaſi præ-
currentia,in quibus ineſt aliquid argumēti:vt rerum contentiones,quid maius,quid
par,quid minus ſit:in quibus aut naturæ rerum,aut facultates comparantur.C.F.O-
mnibúſne igitur ex his locis argumenta ſumemus? C. P. Imò verò ſcrutabimur &
quæremus ex omnibus,ſed adhibebimus iudicium,vt leuia ſemper reiiciamus,non-
nunquam etiam communia prætermittamus, & non neceſſaria. C. F. Quoniam de
6 fide reſpondiſti,volo audire de motu.C.P.Loco tu quidem quæris,ſed planius quod
vis explicabitur, cùm ad orationis ipſius, quæſtionúmque rationem venero. C. F.
Quid ſequitur igitur?C.P.Cùm inueneris,collocare.Cuius in infinita quæſtione or-
do eſt idem ferè quem expoſui locorum.In definita autem adhibēda ſunt illa etiam
quæ ad motus animorum pertinent.C.F.Quomodo igitur iſta explicas?C.P.Habeo
communia præcepta fidem faciendi & commouendi : quoniam fides eſt firma opi-
nio:motus autem,animi incitatio aut ad voluptatem,aut ad moleſtiam,aut ad me-
tum,aut ad cupiditatem.Tot enim ſunt motus genera, partes plures generum ſin-
gulorum. Omnem collocationē ad finem accommodo quæſtionis. Nā eſt in pro-
poſito finis,fides:in cauſa,& fides & motus.Quare cū de cauſa dixero,in qua eſt pro-
7 poſitum,de vtroque dixero.C.F.Quid habes igitur de cauſa dicere?C.P. Auditorum
eam genere diſtingui. Nam aut auſcultator eſt modò qui audit : aut diſceptator, id
eſt rei ſententiæque moderator,ita vt delectetur,aut ſtatuat aliquid. Statuit autem aut
de præteritis,vt iudex :aut de futuris, vt ſenatus. Sic tria ſunt genera: iudicii, delibe-
rationis,exornationis:quæ quia in laudationes maximè confertur,proprium habet
iam ex eo nomen.C.F. Quas res ſibi proponet in iſtis tribus generibus orator? C. P.
Delectationem in exornatione: in iudicio aut ſæuitiam aut clementiam iudicis : in
ſuaſione autem aut ſpem aut reformidationem deliberātis.C.F. Cur igitur exponis
hoc loco genera controuerſiarum?C.P.Vt rationem collocandi ad finem cuiuſque
accommodem.C.F.Quonam tandem modo?C. P. Quia quibus in orationibus de-
lectatio finis eſt,varii ſunt ordines collocandi. Nam aut temporum ſeruantur gra-
8 dus,aut generum diſtributiones,aut à minoribus ad maiora aſcēdimus,aut à maio-
ribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili varietate diſtinguimus,cùm parua
magnis,ſimplicia coniunctis,obſcura dilucidis,læta triſtibus,incredibilia probabili-
bus inteximus:quæ in exornationē cadunt omnia.C.F.Quid, in deliberatione quid
ſpectas?C.P.Principia vel non longa,vel ſæpe nulla. Sunt enim ad audiendum, qui
deliberant,ſua cauſa parati. Nec multum ſanè ſæpe narrandum eſt.Eſt enim narra-
tio præteritarum rerum,aut præſentium:ſuaſio autem,futurarum. Quare ad fidem

& ad motum adhibéda est omnis oratio. . C.F.Quid in iudiciis,quæ est collocatio?
C.P.Non eadem accusatoris, & tei: quòd accusator rerum ordinem prosequitur, &
singula argumenta,quasi hasta in manu collocata,vehementer proponit,concludit
acriter,confirmat tabulis,decretis,testimoniis,accuratiúsque in singulis commora-
tur:perorationísque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliqua ota-
tione,paululum digrediens de cutsu dicendi,vtitur,& vehemétius in perorando. est 9
enim propositum,vt iratum efficiar iudicem. C.F.Quid faciédum est contrà reo?
C.P.Omnia longè secus:sumenda principia ad beneuolentiam conciliandam:nar-
rationes aut ampurandæ quæ lædunt,aut relinquendæ,si totæ sunt molestæ : fitma-
menta ad fidem posita,aut per se diluenda, aut obscuranda , aut digressionibus ob-
ruenda:perorationes autem ad misericordiam conferendæ. C.F.Sempérne igitur
ordinem collocandi quem volumus,tenere possumus?C.P.Non sané.nam audito-
rum aures moderanrur oratori prudenti & prouido:& quod respuunt,immutãdum
est. C.F.Expone deinceps quæ ipsius orationis verborúmque præcepta sunt. C.P.
Vnum igirur genus est eloquendi sua sponre fusum : alrerum versum atque muta-
tum.Prima vis est in simplicibus verbis:in coniunctis secunda.Simplicia inuenien-
da sunt,coniuncta collocãda sunt.Et simplicia verba partim natiua sunt, partim re- 10
perta.Natiua,ea quæ significata sunt sensu.Reperta,quæ ex his facta sunr.Er nouata
aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione verborum. Atque
etiam est hæc distinctio in verbis,altera natura,tractatione altera.Natura,vt sint alia
consonantiora,grauiota,leuiora,& quodammodo nitidiora:alia contrá. Tractatio-
ne aurem,cùm aut propria sumũtur rerum vocabula,aur addita ad nomen, aut no-
ua,aut ptisca,aut ab oratore modificata & inflexa quodammodo,qualia sunt ea quæ
transferuntur,aut immutantur,aut ea quibus tanquam abutimur,aut ea quæ obscu-
tamus,quæ inctedibiliter tollimus, quǽque mirabilius quàm sermonis consuetudo
patitur,ornamus. C.F.Habeo de simplicibus verbis, nunc de coniunctione quæro.
C.P.Numeri quidam sunt in coniunctione seruandi,cõsecutióque verbotum. Nu-
metos aures ipsæ metiuntur,ne aut non compleas verbis quod proposueris, aut re- 11
dundes.Consecutio autem,ne generibus,numeris, tẽporibus,personis, casibus per-
turbetur oratio.Nam vt in simplicibus verbis quod non est Larinum,sic in coniun-
ctis quod non est consequens, viruperandum est. Communia autem simplicium
coniunctorúmque sunt hæc quinque quasi lumina,dilucidum,breue, probabile,il-
lustre,suaue. Dilucidum fit vsitatis verbis, propriis, dispositis, aut circunscriptione
conclusa,aut intermissione,aut concisione verborum.Obscurum autem,aut longi-
tudine,aut cõrtractione orationis,aut ambiguitate,aut inflexione atque immutatio-
ne verborum.Breuitas autem conficitur simplicibus verbis,semel vnaquaque re di-
cenda, nulli rei nisi vr dilucidè dicas, seruiendo. Probabile autem genus est oratio-
nis,si non nimis est comptum atque expolitum, si est authoritas & põdus in verbis,
si sententiæ vel graues,vel aptæ opinionibus hominum & moribus. Illustris autem 12
oratio est,si & verba grauitate delecta ponuntur,ac trãslata,& superlata,& ad nomen
adiuncta,& duplicara, & idem significantia, atque ab ipsa actione arque imitatione
rerum non abhorrentia. Est enim hæc pars orationis quæ rem constituat penè ante
oculos.Is enim maximè sensus attingitur:sed cæteri tamen,& maximè mẽs ipsa mo-
ueri potest.Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida,cadunt in hãc illustrem omnia:
est enim plus aliquanto illustre , quàm illud dilucidum . Alrero fit vt intelligamus:
altero verò videre videamut.Suaue autem genus erit dicẽdi,primùm elegãtia & iu-
cundirate verborum sonãtium & lenium: deinde coniunctione, quæ neque asperos
habear concursus,neque disiunctos atque hiantes:& sit circunscripta non longo an-
fractu,sed ad spiritum vocis apto: habeátque similirudinem æqualitatémque verbo-
rum: tum ex contrariis sumpta verbis,crebra crebris,paria paribus respondeant: re- 13

latáque ad idem verbum, & geminata atque duplicata, vel etiam sæpius iterata po-
nantur:constructióque verborum tum coniunctionibus copuletur,tum dissolutio-
nibus relaxetur. Fit etiam suauis oratio,cùm aliquid aut inuisum,aut inauditum,aut
nouũ dicas. Delectat enim quicquid est admirabile,maximéque mouet ea quæ mo-
tum aliquem animi miscet oratio,quǽque significat oratoris ipsius amabiles mores:
qui exprimuntur aut significãdo iudicio ipsius ex animo humano ac liberali:aut in-
flexione sermonis,cùm aut augendi alterius,aut minuendi sui causa,alia dici ab ora-
tore,alia existimari videntut,idque comitate fieri magis,quàm vanitate. Sed multa
sunt suauitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscurá,aut minus probabilem
faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis,quid causa postulet,iudicandum. C.F.
14 Reliquum est igitur,vt dicas de conuersa oratione atque mutata. C.P. Est itaque id
genus totum situm in commutatione verborum,quæ simplicibus in verbis ita tra-
ctatur,vt aut ex verbo dilatetur,aut in verbũ contrahatur oratio. Ex verbo, cùm aut
proprium,aut idem significãs,aut factum verbum in plura verba diducitur. Ex ora-
tione,cùm aut definitio ad vnum verbum reuocatur,aut assumpta verba remouen-
tut,aut in circuitus diriguntur,aut in coniunctione fit vnum verbum ex duobus. In
coniunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio,nõ verborum,sed or-
dinis tantummodo:vt cùm semel dictum sit directè,sicut natura ipsa tulerit, inuer-
tatur ordo,& idem quasi sursum versus retróque dicatur: deinde idem intercise at-
que permistè. Eloquendi autem exercitatio maximè in hoc toto conuertendi ge-
nere versatur. C.F. Actio igitur sequitur,vt opinor. C.P. Est ita:quæ quidem oratori
15 & cum rerum & cum verborum momentis commutanda maximè est. facit enim &
dilucidam orationem,& illustrem,& probabilem, & suauem, non verbis, sed varie-
tate vocum,motu corporis,vultu. quæ plurimum valebunt,si cum orationis gene-
re consentient,eiúsque vim ac varietatem subsequentur. C.F. Nunquidnam de ora-
tore ipso restat? C.P. Nihil sanè præter memoriam,quæ est germana literaturæ quo-
dammodo,& in dissimili genere persimilis. Nam vt illa constat ex notis literarum,
& ex eo in quo imprimuntur illæ notæ: sic confectio memoriæ tanquam cera locis
vtitur,& in his imagines vt literas collocat. C.F. Quoniam igitur vis oratoris omnis
exposita est,quid habes de orationis præceptis dicere? C.P. Quatuor esse eius partes:
16 quarum prima & postrema ad motum animi valet. is enim initiis est & perorationi-
bus concitandus. Secunda narratio,& tertia confirmatio fidem facit orationi. Sed
amplificatio quanquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum
quidẽ ferè semper,tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est,maximéque cùm
aliquid aut confirmatum est,aut reprehensum. Itaque ad fidẽ quoque vel plurimum
valet. Est enim amplificatio,vehemens quædam argumentatio:vt illa docendi cau-
sa sit,hæc commouendi. C.F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explica-
re. C.P. Faciam,& à principiis primùm ordiar. Quæ quidem ducuntur aut ex perso-
nis,aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia,vt amicè, vt intelligen-
17 ter,vt attentè audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris,disceptato-
rum,aduersariorum: è quibus initia beneuolentiæ conciliandæ cõparantur,aut me-
ritis nostris,aut dignitate,aut aliquo genere virtutis, & maximè liberalitatis, officii,
iustitiæ,fidei, contrariis rebus in aduersarios conferendis, & cum iis qui disceptant,
aliqua coniunctionis aut causa,aut spe significãda: & si in nos aliquod odium offen-
siόue collata sit,tollenda ea,minuendáue,aut diluendo, aut extenuando, aut com-
pensando,aut deprecando. Intelligenter autem vt audiamur & attentè, à rebus ipsis
ordiendum est. Sed facillimè auditor discit,& quid agatur intelligit, si complectare
à principio genus naturámque causæ,si definias,si diuidas, si neque prudentiam eius
impedias confusione partium,nec memoriam multitudine:quǽque mox de narra-
tione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri. Vt attentè autem

a udiamur,trium rerum aliqua cõfequemur:nam aut magna quædam proponemus, a
aut neceſſaria,aut coniuncta cum ipſis apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis,vt ſiquando tempus ipſum,aut res,aut locus,aut interuentus alicuius,aut interpellatio,aut ab aduerſario dictum aliquod,& maximè in perorádo, dederit occaſionem nobis aliquam vt dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus: & quæ ſuo loco de amplificatione dicemus,multa ex his poterunt ad principiorú præcepta transferri. C.F.Quid in narratione,quæ tandem conſeruanda ſint?C.P.Quoniam narratio eſt rerum explicatio,& quædam quaſi ſedes,ac fundamẽtum conſtituendæ fidei,ea ſunt in ea ſeruanda maximè, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus:quæ partim ſunt neceſſaria,partim ſunt aſſumpta ad ornandum. Nam vt dilucidè probabiliterque narremus, neceſſarium eſt: ſed aſſumimus etiam ſuauitatem.
Ergo ad dilucidè narrandum,eadem illa ſuperiora explicandi & illuſtrádi præcepta b
repetemus,in quibus eſt breuitas:eaque ſæpiſſimè in narratione laudatur,de qua ſuprà dictum eſt. Probabilis autem erit,ſi perſonis,ſi temporibus, ſi locis ea quæ narrabuntur, conſentient, ſi cuiuſque facti & euenti cauſa ponetur, ſi teſtata dici videbuntur,ſi cum hominum opinione,authoritate, ſi cum lege, cum more, cum religione coniuncta:ſi probitas narrantis ſignificabitur,ſi antiquitas,ſi memoria,ſi orationis veritas,& vitæ fides. Suauis autem narratio eſt,quæ habet admirationes,expectationes,exitus inopinatos,ſi interpoſitos motus animorum,colloquia perſonarú, dolores,iracundias,metus,lætitias,cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus. C.F. Nempe ea ſequuntur quæ ad faciendam fidem pertinent. C.P. Ita eſt:quæ quidem in confirmationem & in reprehenſionem diuiduntur. Nam in confirmando, noſtra
probare volumus:in reprehendendo,redarguere contraria. Quoniam igitur omne c
quod in controuerſiam venit,id aut ſit,nécne ſit,aut quid ſit,aut quale ſit,quæritur: in primo coniectura valet,in altero definitio,in tertio ratio. C.F.Teneo iſtam diſtributionem. Nunc coniecturæ locos quæro. C.P. In veriſimilibus,& in propriis rerum notis poſita eſt tota. Sed appellemus docẽdi gratia veriſimile, quod plerunque ita fiat:vt adoleſcẽtiam procliuiorem eſſe ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum,quod nunquam aliter fit,certúmque declarat: vt fumus ignem. Veriſimilia reperiuntur ex partibus & quaſi membris narrationis:ea ſunt in perſonis,in locis, in temporibus,in factis,in euentis,in rerum ipſarum negotiorúmq; naturis. In perſonis naturæ primùm ſpectantur, valetudinis,figuræ virium,ætatis,marium, fœminarum:atque hæc quidem in corpore. Animi autẽ,aut quemadmodum affecti ſint, virtutibus,vitiis,artibus,inertiis: aut quemadmodum commoti, cupiditare, metu, voluptate,moleſtia. Atque hæc quidem in natura ſpectãtur. In fortuna,genus,ami- d
citiæ,liberi,propinqui,affines, opes, honores,poteſtates, diuitiæ,libertas, & ea quæ ſunt iis contraria. In locis autem & illa naturalia, maritimi,an remoti à mari:plani, an montoſi:læues,an aſperi:ſalubres,an peſtilentes: opaci,an aprici. & illa fortuita, culti,an inculti:celebres,an deſerti: coædificati,an vaſti: obſcuri, an rerũ geſtarum veſtigiis nobilitati:cõſecrati,an profani. In temporibus autem præſentia & præterita & futura cernuntur. In his ipſis vetuſta,recentia,inſtantia, paulò pòſt aut aliquádo futura. Inſunt etiam in temporibus illa quæ temporis quaſi naturam notant: vt hyems,ver,æſtas,autumnus:aut anni tempora:vt menſis,vt dies, vt nox,hora,tempeſtas,quæ ſunt naturalia. Fortuita autẽ,ſacrificia,feſti dies,nuptiæ. Iam facta & euẽtus,aut conſilii ſunt,aut imprudentiæ,quæ eſt aut in caſu,aut in quadam animi per-
motione. Caſu,cùm aliter accidit ac putatum ſit. Permotione,cùm aut obliuio,aut e
error,aut metus,aut aliqua cupiditatis cauſa permouit. Eſt etiam in imprudẽtia neceſſitas ponenda. Rerum autem bonarum & malarum tria ſunt genera:nam aut in animis,aut in corporibus,aut extrà eſſe poſſunt. Huius igitur materiæ ad argumentum ſubiectæ perluſtrandæ animo partes erunt omnes, & ad id quod agetur, ex ſin-

gulis coniectura capienda. Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti vestigiis sumitur, vt telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, & eorum aliquid quod sensu percipi possit: etiam si præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea visum, auditum, indicatum. Verisimilia autem partim singula mouēt suo pondere, partim etiā si videntur esse exigua
13 per se, multum tamen cùm sunt coaceruata, proficiunt. Atq; in his verisimilibus insunt nōnunquam etiam certæ rerum & propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri, primùm exemplum, deinde introducta rei similitudo. Fabula etiam nonnunquam, etsi sit incredibilis, tamen homines commouet. C. F. Quid, definitionis quæ ratio est, & quæ via? C. P. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, & proprietate quadam, aut etiam communiū frequentia, ex quibus proprium quid sit eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerunq; magna dissensio, definiendum est sæpe ex contrariis, sæpe etiam ex dissimilibus, sæpe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere sæpe aptæ, & enumeratio consequentium, in primísque commouet explicatio vocabuli, ac nominis. C. F. Sunt exposita iam ferè ea quæ de facto, quæq; de facti appellatione quærūtur. Nempe igitur ea restant, quæ cùm factum constet & nomen, qualia sint, vocatur in du-
14 bium. C. P. Est ita vt dicis. C. F. Quæ sunt igitur in eo genere partes? C. P. Aut iure factum depellitur, aut vlciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique necessitate, inscitia, casu. Nam quæ motu animi & perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen in legitimis iudiciis non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo quale sit quæritur, ex cōtrouersia, iure & recténe factum sit, quæri solet: quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est. C. F. Agesis ergo, quoniam in confirmationem & reprehensionem diuiseras orationis fidem, & dictū de altero est, expone nunc de reprehendendo. C. P. Aut totum est negandum quod in argumentatione aduersarius sumpserit, si fictum aut falsum esse possis dicere: aut redarguenda ea quæ pro verisimilibus sumpta sunt. Primùm dubia sumpta esse pro certis. Dein-
15 de etiam in perspicuè falsis eadem posse dici. Tum ex iis quæ sumpserint, non effici quæ velint. Accedere autem oportet ad singula, sic vniuersa frangētur. Commemoranda sunt etiam exempla quibus simili in disputatione creditum non sit: conquerenda conditio communis periculi, si ingeniis hominum criminosorum sit exposita vita innocentium. C. F. Quoniam vnde inueniuntur quæ ad fidem pertinent, habeo: quemadmodum in dicendo singula tractentur, expecto. C. P. Argumētationem quærere videris, quæ est argumenti explicatio: quæ sumpta ex iis locis qui sunt expositi, conficienda & distinguēda dilucidè est. C. F. Planè istuc ipsum desidero. C. P. Est ergo (vt suprà dictum est) explicatio argumenti, argumentatio: sed ea conficitur, cùm sumpseris aut nō dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per se videtur. Argumētandi autem duo sunt genera: quorum
16 alterum ad fidem directò spectat: alterum se inflectit ad motum. Dirigitur, cùm proposuit aliquid quod probaret, sumpsitque ea quibus vteretur: atque his confirmatis, ad propositum sese retulit, atque conclusit. Illa autem altera argumentatio, quasi retrò & contrà prius sumit quæ vult, eáque confirmat: deinde id quod proponendum fuit, permotis animis iacit ad extremum. Est autem illa varietas in argumentando, & non iniucunda distinctio: vt cùm interrogamus nosmetipsos, aut percontamur, aut imperamus, aut optamus: quæ sunt cum aliis compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper à proposito ordientes, & si non omnia confirmando disputabimus, breuitérque interdum, quæ erunt satis aperta, ponemus: quódque ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere. C. F. Quid, illa quæ sine arte appellantur, quæ iandudum assum-

pta dixisti,ecquonam modo,ecquonam loco artis indigent?C.P.Illa verò indigent: 27
& nec eò dicuntur sine arte,quòd ita sunt, sed quòd ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata,tamen arte tractat,& maximè in testibus. Nam de toto genere testiũ, quàm id sit infirmum,sæpe dicendum est:& argumẽta,rerum esse propria: testimonia, voluntatum: vtendúmque est exemplis, quibus testibus creditum non sit: & de singulis testibus,si natura vani,si leues,si cum ignominia,si spe,si metu,si iracundia, si misericordia impulsi,si præmio,si gratia adducti:comparandíq; superiore cum authoritate testium,quibus tamen creditum nõ sit.Sæpe etiam quæstionibus resistendum est,quòd & dolorem fugientes multi in tormentis emẽtiti persæpe sunt,morique maluerunt falsum fatendo,quàm verè inficiãdo dolere.Multi etiam suam vitam neglexerunt,vt eos qui his chariores quàm ipsi sibi essent,liberarẽt.Alii autem, aut natura corporis,aut cõsuetudine dolendi,aut metu supplicii aut mortis,vim tormentorum pertulerunt. Alii emẽtiti sunt in eos quos oderant.Atque hæc exemplis 28
firmanda sunt. Neque est obscurum,quin quoniam in vtraque parte sunt exempla, & item ad coniecturam faciendam loci,in contrariis contraria sint sumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in testibus & in quæstionibus ratio. Sæpe enim ea quæ dicta sunt,si aut ambiguè,aut inconstanter,aut incredibiliter dicta sunt, aut etiã aliter ab alio dicta,subtiliter reprehenduntur. C.F.Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in perorando est,de qua sanè velim audire. C.P. Facilior est explicatio perorationis. Nam est diuisa in duas parteis, amplificationem, & enumerationem. Augendi autem & hic est proprius locus in perorãdo : & in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur cõfirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio,grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicẽdo fidem.Ea & verborum genere conficitur,& rerum. Verba ponẽda sunt quæ vim habeant illustrandi,nec ab vsu sint abhorrentia,grauia, plena, sonantia, iuncta, facta, 29
cognominata,non vulgata,superlata,in primísque translata, nec in singulis verbis, sed in continentibus soluta,quæ dicuntur sine coniunctione,vt plura videãtur. Augent etiam relata verba,iterata,duplicata,& ea quæ ascendunt gradatim ab humilioribus verbis ad superiora.Omninóque semper quasi naturalis,& non explanata oratio,sed grauibus referta verbis,ad augendum accommodatior.Hæc igitur in verbis, quibus actio vocis,vultus & gestus congruens, & apta ad animos permouendos, accommodata est. Sed & in verbis, & in actione causa erit tenenda, & pro re agenda. Nam hæc quia videntur perabsurda,cùm grauiora sunt quàm causa,diligenter ferè, quid quenque deceat,iudicandum est.Rerum amplificatio sumitur eisdem locis omnibus,quibus illa quæ dicta sunt ad fidem: maximéque definitiones valẽt conglobatæ,& consequentium frequentatio,& contrariarum,& dissimilium, & inter se pu- 30
gnantium rerũ conflictio,& causæ, & ea quæ sunt de causis orta, maximéque similitudines,& exempla:fictæ etiam personæ, muta denique loquantur. Omninóque ea sunt adhibenda,si causa patitur,quæ magna habentur:quorũ est duplex genus.Alia enim magna natura videntur,alia vsu . Natura,vt cœlestia, vt diuina, vt ea quorum obscuræ causæ,vt in terris mũdóque admirabilia quæ sunt:ex quibus, similibúsque, si attendas,ad augendum permulta suppetũt.Vsu quæ videntur hominibus aut prodesse,aut obesse vehementius.quorum sunt genera ad amplificandum tria.nam aut charitate mouentur homines,vt deorum,vt patriæ,vt parentum: aut amore,vt fratrum,vt coniugum,vt liberorum,vt familiarium:aut honestate,vt virtutum,maximéque earum quæ ad communionẽ hominum,& liberalitatem valent.Ex iis & cohortationes sumuntur ad ea retinenda,& in eos à quibus ea violata sunt, odia inci- 31
tantur,& miseratio nascitur,proprius locus augẽdi in iis rebus aut amissis,aut amittendi periculo. Nihil est enim tam miserabile, quàm ex beato miser. Et hoc totum quidem moueat,si bona ex fortuna quis cadat,& à quorum charitate diuellatur,quæ

amittat,aut amiserit,in quibus malis sit,futurúsue sit, exprimatur breuiter. Citò e-
nim arescit lachryma, præsertim in alienis malis. Nec quicquam in amplificatione
nimis enucleandum est. minuta est enim omnis diligẽtia: hic autem locus grandia
requirit. Illud iam est iudicii,quo quáque in causa genere vtamur agendi. In illis e-
nim causis quæ ad laudationem exornantur, ii loci tractandi sunt, qui mouere pos-
sunt expectationẽ,admirationem, voluptatem. In cohortationibus autẽ, bonorum
ac malorum enumerationes & exempla valent plurimùm. In iudiciis,accusatori fe-
32 rè,quæ ad iracũdiam:reo plerunq;,quæ ad misericordiã pertinẽt. Nonnunquã tamẽ
accusator misericordiam mouere debet,& defensor iracũdiam. Enumeratio reliqua
est,nonnunquam laudatori,suasori nõ sæpe, accusatori sæpius quàm reo necessaria.
Huius ipsa tẽpora duo sunt:si aut memoriæ diffidas eorũ apud quos agas,vel inter-
uallo tẽporis,vel longitudine orationis:aut frequẽtatis firmamẽtis orationis,& bre-
uiter expositis,vim est habitura causa maiorẽ. Et reo ratius vtendũ est, quòd ponẽda
sunt cõtraria,quorũ dissolutio in breuitate latebit,aculei pungẽt. Sed erit in enume-
ratione vitandũ,ne ostẽtatio memoriæ suscepta videatur esse puerilis. Id effugiet,qui
non omnia minima repetet,sed breuia singula attingẽs,põdera rerũ ipsa cõprehen-
33 det. C.F. Quoniã & de ipso oratore,& de oratione dixisti, expone eum mihi nũc,
quem ex tribus extremũ proposuisti quæstionis locum. C.P. Duo sunt, vt initiò di-
xi,quæstionũ genera,quorũ alterum finitum tẽporibus & personis, cõtrouersiam &
causam appello:alterũ infinitum,nullis neq; personis,neque tẽporibus notatũ,pro-
positũ voco. Sed est consultatio quasi pars causæ quædam,& cõtrouersiæ. Inest enim
infinitũ in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de pro-
posito dicamus,cuius genera sunt duo:cognitionis alterũ: eius scientia est finis, vt
verúne sint sensus. alterũ actionis,quod refertur ad efficiendum quid: vt si quæratur
quibus officiis amicitia colẽda sit. Rursus superioris genera sunt tria:sit nécne, quid
sit,quale sit. Sit nécne,vt, ius in natura sit, an in more. Quid autem sit, sitne ius id
34 quod maiori parti sit vtile. Quale autem sit,iustè viuere sit nécne vtile. Actionis au-
tem duo sunt genera. Vnum ad persequendum aliquid,aut declinandum:vt quibus
rebus adipisci gloriam possis, aut quomodo inuidia vitetur. Alterum, quod ad ali-
quod cõmodum vsúmque refertur,vt quemadmodum sit Respublica administran-
da,aut quemadmodum in paupertate viuẽdum. Rursus autem ex cognitionis con-
sultatione,vbi sit nécne sit,aut fuerit,futurúmue sit,quæritur, vnum genus est quæ-
stionis,possitne aliquid effici: vt cùm quæritur ecquisnam perfectè sapiens esse pos-
sit. Alterum quemadmodum quidque fiat,vt quonam pacto virtus pariatur,naturá-
ne,an ratione, an vsu. Cuius generis sunt omnes in quibus vt in obscuris naturali-
búsque quæstionibus causæ rationésque rerum explicantur. Illius autem generis,in
quo quid sit id de quo agitur,quæritur,duo sunt genera:quorum in altero disputan-
35 dum est,aliud an idem sit,vt pertinacia & perseuerantia: in altero autem descriptio
generis alicuius,& quasi imago exprimenda est,vt qualis sit auarus, aut quid sit su-
perbia. Tertio autẽ in genere,in quo quale sit quæritur,aut de honestate,aut de vti-
litate,aut de æquitate dicendum est. De honestate sic:vt,honestúmne sit pro amico
periculum aut inuidiam subire. De vtilitate autem sic: vt, sitne vtile in republica
administranda versari. De æquitate verò sic: vt,sitne æquum amicos cognatis ante-
ferre. Atq; in hoc eodem genere,in quo quale sit quæritur, exoritur aliud quoddam
disputandi genus. Non enim simpliciter solùm quæritur quid honestum sit, quid
vtile,quid æquũ,sed etiam ex cõparatione,quid honestius,quid vtilius,quid æquius:
atque etiam quid honestissimum,quid vtilissimum,quid æquissimum: cuius gene-
ris illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas vitæ. Atque ea quidem quæ dixi,cogni-
36 tionis sunt omnia. Restant actionis,cuius alterum est præcipiẽdi genus,quod ad ra-
tionem officii pertinet: vt, quemadmodum colendi sint parentes. Alterum autem

ad ſedandos animos, & oratione ſanandos, vt in conſolandis mœroribus, vt in ira-
cundia comprimẽda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui qui-
dem generi contrarium eſt diſputandi genus ad eoſdem illos animi motus (quod
in amplificanda oratione ſæpe faciendum eſt) vel gignendos, vel concitandos. At-
que ferè hæc eſt partitio conſultationum. C.F. Cognoui: ſed quæ ratio eſt in his in
ueniendi & diſponẽdi requiro. C.P. Quid tu? aliámne cenſes, & nõ eandem eſſe quæ
eſt expoſita, vt ex iiſdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducantur omnia? Collo-
candi autem quæ eſt expoſita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur
omni diſtributione propoſitarum conſultationum, controuerſiarum & cauſarum
genera reſtant omnino. Et earum quidem forma duplex eſt: quarum altera delecta- 37
tionem ſectatur aurium: alterius, vt obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis eſt
ſuſcepta contentio. Itaque illud ſuperius exornatio dicitur: quod cùm latum genus
eſſe poteſt, ſanéque varium, vnum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros
ſuſcepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum eſt orationis, quod
aut vberius ad dicendum, aut vtilius ciuitatibus eſſe poſſit, aut in quo magis orat r
in cognitione virtutum vitiorúmque verſetur. Reliquum autem genus cauſarum
aut in prouiſione poſteri temporis, aut in præteriti diſceptatione verſatur: quorum
alterum deliberationis eſt, alterum iudicii. Ex qua partitione tria genera cauſarum
extiterũt: vnum, quod à meliori parte laudationis eſt appellatum, deliberationis al-
terum, tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primum, ſi placet, diſputemus.
C.F. Mihi verò placet. C.P. Ac laudandi vituperãdique rationes, quæ non ad be-
ne dicendum ſolùm, ſed etiam ad honeſtè viuendum valent, exponã breuiter, atque 38
à principiis exordiar & laudandi & vituperandi. Omnia enim ſunt profectò laudan-
da, quæ coniuncta cum virtute ſunt: & quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem
finis alterius eſt honeſtas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis,
narrandis exponendiſque factis, ſine vllis argumentationibus, ad animi motus le-
niter tractandos magis, quàm ad fidem faciendam aut confirmandam accõmodatè.
Non enim dubia firmantur, ſed ea quæ certa, aut pro certis poſita ſunt, augentur.
Quamobrem ex iis quæ antè dicta ſunt, & narrandi & augendi præcepta repetentur.
Et quoniam in his cauſis omnis ratio ferè ad voluptatem auditoris & ad delectatio-
nem refertur, vtendum erit iis in oratione ſingulorum verborum inſignibus, quæ
habent plurimum ſuauitatis: id eſt, vt factis verbis, aut vetuſtis, aut tranſlatis frequẽ-
ter vtamur: & in ipſa conſtructione verborũ, vt paria paribus, & ſimilia ſimilibus ſæ-
pe referantur, vt contraria, vt geminata, vt circunſcripta numeroſè, non ad ſimilitu- 39
dinem verſuum, ſed ad explẽdum aurium ſenſum, apto quaſi quodam verborũ mo-
do. Adhibendáq; frequentius etiam illa ornamẽta rerum ſunt, ſiue quæ admirabilia,
nec opinata: ſiue ſignificata monſtris, prodigiis, oraculis: ſiue quæ videbuntur ei de
quo agimus, accidiſſe diuina, atque fatalia. Omnis enim expectatio eius qui audit, &
admiratio, & improuiſi exitus, habẽt aliquam in audiendo voluptatẽ. Sed quoniam
in tribus generibus bona maláue verſantur, externis, corporis, & animi: prima ſunt
externa, quæ ducũtur à genere: quo breuiter modicéque laudato, aut, ſi erit infame,
prætermiſſo: ſi humile, vel præterito, vel ad augendam eius quem laudas, gloriam,
tacto: deinceps, ſi res patiatur, de fortunis erit & facultatibus dicendũ. Poſtea de cor-
poris bonis: in quibus quidẽ quæ virtutem maximè ſignificat, facillimè forma lau- 40
datur. Deinde eſt ad facta veniẽdum: quorum collocatio triplex eſt: aut enim tẽpo-
rum ſeruandus eſt ordo: aut in primis recentiſſimum quodq; dicẽdum: aut multa &
varia facta in propria virtutum genera ſunt digerẽda. Sed hic locus virtutum atque
vitiorum latiſſimè patens, ex multis & variis diſputationibus nunc in quandam an-
guſtam & breuem cõcludetur. Eſt igitur vis virtutis duplex: Aut enim ſcientia cer-
nitur virtus, aut actione. Nã quæ prudentia, quæ calliditas, quǽq; grauiſſimo nomine

sapientia appellatur, hæc scientia pollet vna. Quæ verò moderandis cupiditatibus, regendísque animi motibus laudatur, eius est munus in agendo, cui temperantiæ nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus, domestica: in publicis, ciuilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res, & in communes distributa est: duo-
41 búsque modis in rebus commodis discernitur, & ea quæ absunt, non expetendo: & ab iis quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex. nam quæ venientibus malis obstat, fortitudo: quæ quod iam adest, tolerat & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc vno genere complectitur, magnitudo animi dicitur, cuius est liberalitas in vsu pecuniæ, simúlque altitudo animi in capiendis incómodis, & maximè iniuriis, & omne quod est eius generis graue, insedatum & turbulentum. In cómunione autem quæ posita pars est, iustitia dicitur, eáque erga deos religio, erga parentes pietas, vulgò autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animaduertendi lenitas, amicitia in beneuolentia nominatur. Atq; hæ quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi ministræ comitésque
42 que sapientiæ: quarum altera, quæ sint in disputando vera atque falsa, quibúsque positis quid sequatur, distinguit & iudicat: quæ virtus omnis in ratione scientiáque disputandi sita est: altera autem oratoria. Nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiosè loquens sapientia: quæ ex eodem hausta genere, quo illa quæ in disputando, vberior est atque latior, & ad motus animorum, vulgíque sensus accommodatior. Custos verò virtutum omnium, dedecus fugiens, laudémque maximè cósequens, verecundia est. Atque hi sunt quidem ferè quasi quidam habitus animi sic affecti & cóstituti, vt sint singuli inter se proprio virtutis genere distincti, à quibus vt quæque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summéque laudabilis. Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus ad virtutem quasi præculti & præparati rectis studiis & artibus, vt in suis rebus studia litterarum, vt numerorum ac sonorum, vt mensuræ, vt syderum, vt equorum, vt venandi, vt armorum. In communibus propensiora studia in aliquo
43 genere virtutis colendo, aut diuinis rebus deseruiendo, aut parentibus, amicis, hospitibus præcipuè atque insigniter diligendis. Atque hæc quidem virtutum: vitiorum autem sunt genera contraria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallát ea nos vitia, quæ virtutem videntur imitari. Nam & prudentiam malitia, & temperantiam immanitas in voluptatibus aspernandis, & magnitudinem animi superbia in animis extollendis, & despicientia in cótemnendis honoribus, & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imitatur, & patientiam duritia immanis, & iustitiam acerbitas, & religionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & verecundiam timiditas, & illá disputandi prudentiá cócertatio, captatióque verborum, & hanc oratoriam vim inanis quædá profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea quæ sunt in eodem genere nimia. Quamobrem omnis vis laudandi vituperandique ex his sumetur virtutú vitiorúmque partibus: sed in toto quasi contextu orationis hæc
44 erunt illustranda maximè, quemadmodú quisque generatus, quemadmodú educatus, quemadmodú institutus, moratúsq; fuerit, & siquid cui magnum aut incredibile acciderit, maximéque si id diuinitus accidisse potuerit videri: tum quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea quæ proposita sunt virtutú genera, accómodabuntur, ex illísque iisdé inueniendi locis causæ rerum, & euentus, & consequentia requirentur. Neque verò mors eorú quorú vita laudabitur, silétio præteriri debebit, si modò quid erit animaduertendú aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus quæ post mortem erunt consecutæ. C.F. Accepi ista, didicíque breuiter non solú quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodú eniterer vt possem ipse iure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam viam & quæ præcepta teneamus.
45 C.P. Est igitur in deliberando finis vtilitas, ad quem omnia ita referuntur in cósilio dando, sententiáque dicenda, vt illa prima sint suasori aut dissuasori videnda, quid

aut possit fieri, aut non possit: & quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam & siquid effici non potest, deliberatio tollitur, quãuis vtile sit: & siquid necesse est (necesse autem id est, sine quo salui liberiue esse non possumus) id est reliquis & honestatibus in ciuili ratione, & commodis anteponendum. Cùm autem quæritur quid fieri possit, videndum etiam est quàm facile possit. Nam quæ perdifficilia sunt, perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. Et cùm de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, videndum tamen erit quàm sit magnum. Quod enim permagni interest, pro necessario sæpe habetur. Itaque cùm constet hoc genus 46
causarum ex suasione & dissuasione, suasori proponitur simplex ratio, si & vtile est, & fieri potest, fiat. Dissuasori duplex: vna, si non vtile est, ne fiat: altera, si fieri nõ potest, nec suscipiatur. Sic suasori vtrunque docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est. Quare quoniam in his versatur omne consilium duobus, de vtilitate antè dicamus, quæ in discernendis bonis malisque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt: vt vita, pudicitia, libertas: vt liberi, coniuges, germani, parentes: partim non necessaria, quorũ alia sunt per se expetenda, vt ea quæ sita sunt in officiis atque virtutibus: alia quòd aliquid commodi efficiunt, vt opes & copiæ. Eorum autem quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honestate, ea quæ proficiscũtur ab iis virtutibus, de quibus paulò antè est dictũ, quæ sunt laudabilia ipsa per se. Cõmoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis aut fortunæ bonis expetenda. quorum alia sunt quasi quodã modo cũ honestate cõiuncta, vt honos, vt gloria: alia diuersa, vt vires, forma, valetudo, nobilitas, diuitiæ, 47
clientelæ. Est etiã quasi quædam materies subiecta honestati, quæ maximè spectatur in amicitiis: amicitiæ autem charitate & amore cernuntur. Nã cùm deorũ, tum parentum patriæque cultus, eorúmq; hominum qui aut sapientia aut opibus excellũt, ad charitatẽ referri solet. Coniuges autẽ, & liberi, & fratres, & alii quos vsus familiaritásque coniunxit, quanquam etiam charitate ipsa, tamen amore maximè cõtinentur. In his igitur rebus cũ bona sint, facile est intellectu quæ sint contraria. Quòd si semper optima tenere possemus, haud sanè, quoniã quidem ea perspicua sunt, consilio multũ egeremus. Sed quia tẽporibus, quæ vim habent maximã, persæpe euenit vt vtilitas cũ honestate certet, earúmque rerum contentio plerúque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatẽ, aut honesta propter vtilitatẽ relinquãtur, 48
ad hanc difficultatẽ explicandam præcepta referamus. Et quoniam nõ ad veritatem solùm, sed etiam ad opiniones eorum qui audiunt, accõmodanda est oratio, hoc primum intelligamus, hominum duo esse genera: alterum indoctũ & agreste, quod anteferat semper vtilitatem honestati: alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnísque virtus: illi autem alteri quæstus, emolumentum, fructúsque proponitur, atque etiam voluptas, quæ maximè est inimica virtuti, boníq; naturam fallaciter imitando adulterat, quam immanissimus quisq; acerrimè sequitur, neque solùm honestis rebus, sed etiam necessariis anteponit. In suadendo, cùm ei generi hominum consilium des, sæpe sanè laudanda est, & illud videndum, quanto magis homines mala fugiant, quã sequantur bona. Nam neque honesta tam expetunt, quàm deuitãt turpia. 49
Quis enim honorẽ, quis gloriam, quis laudẽ, quis vllum decus tam vnquam expetat, quàm vt ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarũ rerũ dolor grauis est. est genus hominũ ad honestatem natũ, malo cultu, prauísque opinionibus corruptum. Quare in cohortando atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, vt doceamus qua vi bona cõsequi, maláque vitare possimus. Sed apud homines bene institutos, plurimũ de laude & de honestate dicemus, maximéq; ea virtutũ genera tractabimus, quæ in cõmuni hominũ vtilitate tuẽda augẽdáq; versantur. Sin apud indoctos imperitósq; dicemus, fructus, emolumẽta, voluptates, vitationésq;

dolorum proferantur, addanrur etiam contumeliæ atque ignominiæ. Nemo enim est ram agreſtis, quẽ non, ſi ipſa minus honeſtas, contumelia ramen & dedecus magnopere moueat. Quare quod ad vtilitatem ſpectat, ex iis quæ dicta ſunt, reperietur. Quid autẽ poſſit effici, nécne poſſit, in quo etiã quàm facilè poſſit, quámq; expediat, quæri ſolet, maximè ex cauſis iis quæ quanque rem efficiant, eſt videndũ. Cauſarum autẽ genera ſunt plura. Nam ſunt aliæ quæ ipſæ conficiunt, aliæ quæ vim aliquã ad conficiendũ afferunt. Itaq; illæ ſuperiores conficientes vocẽtur, hæ reliquæ ponantur in eo genere, vt ſine his confici non poſſit. Conficiens autẽ cauſa, alia eſt abſoluta, & perfecta per ſe: alia aliquid adiuuans, & efficiendi ſocia quædã. cuius generis vis varia eſt, & ſæpe aut maior, aut minor: vt & illa quæ maximam vim habet, ſola ſæpe cauſa dicatur. Sunt autem aliæ cauſæ, quæ aut propter principiũ, aut propter exitum conficientes vocantur. Cùm autem quæritur quid ſit optimum factu, aut vtilitas, aut ſpes efficiendi ad aſſentiendum impellit animos. Et quoniam de vtilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere, quibuſcũ, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus, armorũ, pecuniæ, ſociorum, earúmue rerum quæ ad quanque rem efficiendam pertinent, poſſimus vti, requirendũ eſt. Neque ſolùm ea ſunt quæ nobis ſupperunt, ſed etiam illa quæ aduerſantur, videnda. Et ſi ex contentione procliuiora erunt noſtra, nõ ſolùm effici poſſe quæ ſuademus, erit perſuadendum, ſed curandum etiam vt illa facilia, procliuia, iucunda videãtur. Diſſuadentibus autem, aut vtilitas labefactanda eſt, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque aliis ex præceptis, ſed iiſdem ex ſuaſionis locis. Vterque verò ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quò notiora ſint, aut veterũ, quò plus authoritatis habeant, copiam. Maximéq; ſit in hoc genere meditatus, vt poſſit vel vtilia ac neceſſaria ſæpe honeſtis, vel hæc illis anteferre. Ad commouẽdos autẽ animos maximè proficient, ſi incitandi erunt, huiuſmodi ſententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium ſatiandum, aut ad vlciſcendas iniurias pertinebunt. Sin autem reprimendi, de incerto ſtatu fortunæ, dubiiſque euentis rerum futurarũ, & retinendis ſuis fortunis, ſi erunt ſecundæ: ſin autem aduerſæ, de periculo cõmonendi. Atq; hi quidem ſunt perorationis loci. Principia autem in ſententiis dicendis breuia eſſe debebunt: non enim ſupplex vt ad iudicem venit orator, ſed hortator atque author. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus ſit, debet, hortarique ad ſe breuiter dicentem audiendũ. Tota autem oratio ſimplex & grauis, & ſententiis debet ornatior eſſe, quàm verbis. C. F. Cognoui iam laudationis & ſuaſionis locos: nũc quæ iudiciis accommodata ſunt, expecto, idque nobis genus reſtare vnum puto. C. P. Rectè intelligis. atque eius quidem generis finis eſt æquitas: quæ non ſimpliciter ſpectatur, ſed ex comparatione nõnunquam: vt cũ de veriſſimo accuſatore diſputatur, aut cũ hæreditatis ſine lege aut ſine teſtamẽto petitur poſſeſſio: in quibus cauſis, quid æquius, æquiſſimúmue ſit, quæritur: quas ad cauſas facultas petitur argumẽtationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atque etiã ante iudicium de conſtituendo ipſo iudicio ſolet eſſe contentio, cũ aut ſitne actio illi qui agit, aut iámne ſit, aut non iã eſſe deſierit, aut illáne lege, hiſne verbis ſit actio, quæritur: quæ etiã ſi antè quàm res in iudicium venit, aut concertata, aut diiudicata, aut cõfecta nõ ſunt: tamen in ipſis iudiciis permagnũ ſæpe habent põdus, cũ ita dicitur, Plus petiſti, ſerò petiſti, nõ fuit tua petitio, nõ à me, non hac lege, nõ his verbis, non hoc iudicio. Quarũ cauſarũ genus eſt poſitum in iure ciuili, quod eſt in priuatarum ac publicarum rerum lege aut more poſitum: cuius ſcientia neglecta ab oratoribus pleriſque, nobis ad dicendũ neceſſaria videtur. Quare de cõſtituẽdis actionibus, accipiendis ſubeundiſque iudiciis, de excipiẽda iniquitate actionis, de cõparanda æquitate, quòd ea ferè generis eius ſunt, vt quãquã in ipſum iudiciũ ſæpe dilabãtur, tamẽ ante iudiciũ tractanda videantur: paululũ ea ſeparo à iudiciis, tempore magis agẽdi,

quàm diſſimilitudine generis. Nã omnia quæ de iure ciuili,aut de æquo & bono diſceptãtur,cadunt in eam formam,in qua quale quid ſit ambigitur,de qua dicturi ſumus,quæ in æquitate & iure maximè cõſiſtit. In omnibus igitur cauſis tres ſunt gradus:ex quibus vnus aliquis capiendus eſt,ſi plures non queas,ad reſiſtendum. Nam aut ita conſiſtendum eſt,vt quod obiicitur,factum neges: aut illud quod factum fateare,neges eam vim habere,atque id eſſe quod aduerſarius criminetur. Aut ſi neque 55
de facto,neque de facti appellatione ambigi poteſt, id quod arguere, neges tale eſſe, quale ille dicat:& rectum eſſe quod feceris,cõcedendúmue defendas. Ita primus ille ſtatus,& quaſi conflictio cum aduerſario, coniectura quadam:ſecundus autem definitione atq; deſcriptione aut informatione verbi:tertius æqui,& veri,& recti, & humani ad ignoſcendum diſputatione tractãdus eſt. Et quoniam ſemper is qui defendit,non ſolùm reſiſtat oportet aliquo ſtatu,aut inficiando, aut definiendo,aut æquitate opponenda,ſed etiam rationem ſubiiciat recuſationis ſuæ. Primus ille ſtatus rationem habet iniqui criminis,ipſam negationem inficiationémque facti. Secundus, quòd nõ ſit in re,quod ab aduerſario ponitur in verbo. Tertius,quod id rectè factum 56
eſſe defendet,quod ſine vlla nominis controuerſia factum fatetur. Deinde vnicuiq; rationi opponendum eſt ab accuſatore id,quod ſi non eſſet in accuſatione,cauſa omnino eſſe non poſſet. Itaque ea quæ ſic referuntur,continentia cauſarum vocẽtur: quanquam non ea magis quæ contra rationem defenſionis afferũtur,quàm ipſæ defenſionis rationes continent cauſas. Sed diſtinguendi gratia rationem appellamus eam quæ affertur à reo ad recuſandum depellendi criminis cauſa: quæ niſi eſſet,quid defenderet non haberet. Firmamentum autem, quod contrà ad labefactandã rationem refertur,ſine quo accuſatio ſtare nõ poteſt. Ex rationis autem & ex firmamenti conflictione & quaſi concurſu quæſtio exoritur quædam, quam diſceptationem voco:in qua quid deueniat in iudicium,& de quo diſceptetur,quæri ſolet. Nam prima aduerſariorum contentio diffuſam habet quæſtionẽ: vt in coniectura, ceperítne 57
pecunias Decius. In definitione,minueritne maieſtatem Norbanus. In æquitate,iuréne occiderit Opimius Gracchum. Hæc quæ primam contentionem habent ex arguendo & reſiſtendo,lata,vt dixi,& confuſa ſunt. Rationum & firmamentorũ contentio adducit in anguſtum diſceptationem.ea in coniectura nulla eſt: nemo enim eius quod negat factum,rationẽ aut poteſt aut debet aut ſolet reddere. Itaque in his cauſis eadem & prima quæſtio,& diſceptatio eſt extrema. In illis autem vbi ita dicitur,Non minuit maieſtatem, quòd egit de Cepione turbulentius:populi enim Ro. dolor iuſtus vim tum illam excitauit,non tribuni actio. maieſtas autem, quoniã eſt magnitudo quædam populi Ro.in eius poteſtate ac iure retinendo , aucta eſt potius quàm diminuta. & vbi ita refertur,Maieſtas eſt imperii,atq; in omni populi Ro. di- 58
gnitate,quã minuit is qui per vim multitudinis rem ad ſeditionem vocauit : exiſtit illa diſceptatio,minueritne maieſtatem,qui voluntate populi Ro.rem gratam & æquam per vim egerit. In his autem cauſis,vbi aliquid rectè factum, aut concedẽdum eſſe factum defenditur,cùm eſt facti ſubiecta ratio,ſicut ab Opimio,Iure feci,ſalutis omnium & conſeruandæ Reip.cauſa:telatúmque eſt ab Decio, Ne ſceleratiſſimum quidẽ ciuem ſine iudicio iure vllo necare potuiſti:oritur illa diſceptatio, potuerítne rectè ſalutis Reip.cauſa ciuẽ euerſorẽ ciuitatis indemnatũ necare. Ita diſceptationes ex quæ in iis controuerſiis oriuntur, quæ ſunt certis perſonis & temporibus notatæ, fiunt rurſus infinitæ:detractiſq; tẽporibus & perſonis rurſum ad cõſultationis formã rationémq; reuocantur. Sed in grauiſſimis firmamentis & illa ponenda ſunt,ſiqua ex ſcripto legis,aut teſtamẽti,aut verborum ipſius iudicii,aut alicuius ſtipulationis aut 59
cautionis opponuntur defenſioni cõtraria. Ac ne hoc quidẽ genus in eas cauſas incurrit,quæ coniectura cõtinentũr. Quod enim factum negatur,id argui non poteſt ſcripto. ne in definitionem quidẽ venit genere ſcripti ipſius. Nã etiã ſi verbũ aliquod

de ſcripto definiendum eſt quam vim habeat, vt cùm ex teſtamentis quid ſit penus,
aut cùm ex lege prædii quæritur quæ ſunt ruta cæſa: non ſcripti genus,ſed verbi in-
terpretatio controuerſiam parit. Cùm autem plura ſignificãtur ſcripto propter ver-
bi aut verborum ambiguitatem, vt liceat ei qui contrà dicat, eò trahere ſignificatio-
nem ſcripti, quò expediat, aut velit: aut etiam ſi ambiguè ſcriptum non ſit, vel à ver-
bis voluntatem & ſententiam ſcriptoris abducere, vel alio ſe eadem de re contrariè
60 ſcripto defendere: tum diſceptatio ex ſcripti contentione exiſtit: vt in ambiguis di-
ſceptetur quid maximè ſignificetur: in ſcripti ſententiǽque contentione, vtrum po-
tius ſequatur iudex: in contrariis ſcriptis, vtrum magis ſit comprobandum. Diſce-
ptatio autem cùm eſt conſtituta, propoſita eſſe debet oratori, quò omnes argumen-
tationes repetitæ ex inueniendi locis coniiciantur. Quod quanquam ſatis eſt ei qui
videt quid in quoque loco lateat, quíque illos locos tanquam theſauros aliquos ar-
gumentorum notatos habet: tamen ea quæ ſunt certarum cauſarum propria, tange-
mus. In cõiectura igitur cùm eſt in inficiando reus, accuſatori hæc duo prima ſunt.
Sed accuſatorem pro omni actore & petitore appello. Poſſunt enim etiam ſine ac-
cuſatore in cauſis hæc eadem controuerſiarum genera verſari. Sed hæc duo ſunt ei
prima, cauſa & euentus. Cauſam appello rationem efficiendi: euentum, id quod eſt
effectum. Atque ipſa quidem partitio cauſarũ paulò antè in ſuaſionis locis diſtributa
61 eſt. Quæ enim in conſilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrẽ aut
vtilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem: eadem, qui de facto argu-
mentabitur, colligere debebit. Quamobrem & vtilia illi quem arguet, fuiſſe, & ab eo
effici potuiſſe demonſtret. Vtilitatis coniectura mouetur, ſi illud quod arguitur, aut
ſpe bonorum, aut malorum metu feciſſe dicitur: quod fit acrius, quo illa in vtroque
genere maiora ponuntur. Spectantur etiam ad cauſam facti, motus animorum, ſi ira
recens, ſi odium vetus, ſi vlciſcendi ſtudiũ, ſi iniuriæ dolor, ſi honoris, ſi gloriæ, ſi im-
perii, ſi pecuniæ cupiditas, ſi periculi timor, ſi æs alienum, ſi anguſtiæ rei familiaris, ſi
audax, ſi leuis, ſi crudelis, ſi impotens, ſi incautus, ſi inſipiẽs, ſi amans, ſi cõmota men-
te, ſi vinolentus, ſi cum ſpe efficiendi, ſi cum opinione celandi, aut ſi patefactum eſ-
62 ſet, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus diffe-
rendi: aut ſi iudicii pœna leuior, quàm facti præmium: aut ſi facinoris voluptas ma-
ior, quàm damnationis dolor. His ferè rebus facti ſuſpicio confirmatur, cũ & volun-
tatis in reo cauſæ reperiũtur, & facultas. In voluntate autem vtilitas ex adeptione a-
licuius commodi, vitationéque alicuius incommodi quæritur, vt aut ſpes, aut metus
impuliſſe videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiã citius in fraudẽ, quàm
ratio vtilitatis impellit. Quamobrẽ ſint hæc dicta de cauſis. C. F. Teneo, & quæro qui
ſint illi euentus quos ex cauſis effici dixiſti. C. P. Conſequentia quædam ſigna præte-
riti, & quaſi impreſſa facti veſtigia: quæ quidẽ vel maximè ſuſpicionẽ mouent, & quaſi
tacita ſunt criminum teſtimonia. Atq; hæc quidem grauiora, quòd cauſæ communi-
ter videntur inſimulare & arguere omnes poſſe, quorũ non interfuerit aliquid. Hæc
63 propriè attingunt eos ipſos qui arguuntur: vt telũ, vt veſtigiũ, vt cruor, vt deprehen-
ſum aliquid quod ablatum ereptúmue videatur, vt reſponſum incõſtanter, vt hæſi-
tatum, vt titubatum, vt cũ aliquo viſus, ex quo ſuſpicio oriatur, vt eo ipſo in loco vi-
ſus, in quo facinus, vt pallor, vt tremor, vt ſcriptũ, aut obſignatũ, aut depoſitũ quip-
piam. Hæc enim & talia ſunt, quæ aut in re ipſa, aut etiã antè quàm factũ eſt, aut poſt-
ea ſuſpicioſum crimen efficiant. Quæ ſi nõ erunt, tamen cauſis ipſis, & efficiendi fa-
cultatibus niti oportebit, adiuncta illa diſputatione cõmuni, non fuiſſe illum tam a-
mentem, vt indicia facti aut effugere, aut occultare non poſſet, vt ita apertus eſſet,
vt locum crimini relinqueret. Cõmunis ille contrà locus, audaciam temeritati, non
prudentiæ eſſe coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non eſſe expe-
64 ctandum dum fateatur: argumentis peccata conuinci: & hîc etiã exempla ponẽtur.

Atque hæc quidem de argumẽtis. Sin autem erit etiam testium facultas: primũ ge-
nus erit ipsum laudandum, dicendúmque, ne argumentis teneretur reus, ipsum sua
cautione fecisse: testes effugere nõ potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem
essent laudabilia, dictum est. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpe fal-
sum est, posse rectè non credi: viro bono & firmo, sine vitio iudicis non posse nõ cre-
di. Atque etiam si obscuri testes erunt, aut tenues, dicendum erit non esse ex fortu-
na fidem ponderandã: aut eos esse cuiusq; locupletissimos testes, qui id de quo aga-
tur, facillimè scire possint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio vt habeátur, cau-
sam adiuuabunt, confirmandum genus primũ quæstionũ erit, dicẽdum de vi dolo-
ris, de opinione maiorũ, qui eam rem totã nisi probassent, certè repudiassent. De in- 65
stitutis Atheniẽsium, Rhodiorúmque doctissimorum hominum, apud quos etiam
(id quod acerbissimum est) liberi ciuésque torquẽtur. De nostrorum etiam pruden-
tissimorum hominum institutis, qui cùm de seruis in dominos quæri noluissent, de
incestu tamen, & coniuratione quæ facta me consule est, quærendum putauerunt.
Irridenda etiam disputatio est, qua solent vti ad infirmandas quæstiones, & medita-
ta, puerilísque dicenda: tũ facienda fides, diligenter esse & sine cupiditate quæsitum:
dictáque quæstionis, argumentis & coniectura ponderanda. Atque hæc accusationis
ferè membra sunt. Defensionis autem, primùm infirmatio causarum, aut non fuis-
se, aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi, aut non
his esse moribus, nõ ea vita, aut nullos animi motus, aut nõ tam impotentes fuisse.
Facultatum autem infirmatione vtetur, si aut vires, aut animũ, aut copias, aut opes 66
abfuisse demõstrabit: aut alienum tempus, aut locum nõ idoneum, aut multos ar-
bitros, quorum crederet nemini: aut non se tam ineptum, vt id susciperet, quod oc-
cultare non posset: neque tam amentem, vt pœnas ac iudicia contemneret. Conse-
quentia autem diluet, exponendo non esse illa certa indicia facti, quæ etiam nullo
admisso consequi possent: consistétque in singulis: & ea, aut eorum quæ ipse facta es-
se dicet, propria esse defendet potius quàm criminis: aut si sibi cum accusatore com-
munia essent, pro periculo potius quàm contra salutem valere debere: testiúmque
& quæstionum genus vniuersum, & quod poterit in singulis, ex reprehensionis lo-
cis, de quibus antè dictum est, refellet. Harum causarũ principia suspiciosa ad acer-
bitatem ab accusatore ponentur: denuntiabitúrque insidiarum cõmune periculum, 67
excitabuntúrque animi vt attendant. A reo autem, querela conflati criminis, col-
lectarúmque suspicionum, & accusatoris insidiæ, & item commune periculum pro-
feretur, animíque ad misericordiam allicientur, & modicè beneuolentia iudicũ col-
ligetur. Narratio autem accusatoris erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa
explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensoris, aut
præteritis aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum euẽtus erunt ca-
súsque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisq;
contrariis, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi: reo mitigandi. Atque
hæc quidẽ vtrique maximè in peroratione facienda: alteri frequentatione argumẽ-
torũ, & coaceruatione vniuersa: alteri, si planè causam redarguendo explicarit, enu-
meratione, vt quidque diluerit, & miseratione ad extremum. C. F. Scire mihi iam vi- 68
deor quemadmodum coniectura tractãda sit. Nunc de definitione audiamus. C. P.
Communia dantur in isto genere accusatori defensoríque præcepta. Vter enim de-
finiendo describẽdóque verbo magis ad sensum iudicis, opinionémque penetrarit:
& vter ad cõmunem verbi vim, & ad eam præceptionem quam inchoatam habebũt
in animis ii qui audient, magis & propius accesserit, is vincat necesse est. Non enim
argumentando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando excutiẽdóque verbo:
vt si in reo pecunia absoluto, rursúsque reuocato, præuaricationẽ accusator esse defi-
niat omnem iudicii corruptelam ab reo: defensor autẽ non omnem, sed tantum-

modo accuſatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in
69 qua etiam ſi propius accedat ad conſuetudinē, mentémque ſermonis defenſoris de-
finitio, tamen accuſator ſentētia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos qui
leges ſcripſerunt, ratum habere iudicium, ſi totum corruptum ſiti ſi vnus accuſator
corruptus ſit, reſcindere nititur æquitate, vt illa quaſi ſcribenda lex ſic eſſet: quǽque
tamen complecteretur in iudiciis corruptis, ea verbo vno præuaricationis compre-
hendiſſe dicitur. Defenſor autē teſtatur conſuetudinem ſermonis, verbique vim ex
contrario reperiet quaſi ex vero accuſatore, cui cōtrarium eſt nomen præuaricatio-
nis: ex cōſequentibus, quód ea litera de accuſatore ſoleat dari iudici: ex nomine ipſo,
quod ſignificat eū, qui in contrariis cauſis, quaſi variè eſſe poſitus videatur. Sed huic
tamen ipſi confugiendum eſt ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarū authoritatem,
70 ad finem aliquem periculi: communéque ſit hoc præceptum, vt cùm vterq; definie-
rit quammaximè potuerit ad communē ſenſum, vimque verbi, tū ſimilibus, exem-
pliſque eorum qui ita locuti ſunt, ſuam definitionem ſententiámque confirmet. At-
que accuſatori in hoc genere cauſarum locus ille cōmunis, minimè eſſe conceden-
dum, vt is qui de re fateatur, verbi ſe interpretatione defendat. Defenſor autē de
ea quam propoſui æquitate nitatur, & ea cùm ſecum faciat, nō re, ſed deprauatione
verbi ſe vrgeri queratur. Quo in genere percenſere poterit pleroſq; inueniendi lo-
cos. Nam & ſimilibus vtitur, & contrariis, & conſequentibus, quanquam vterque, ta-
men reus, niſi planè erit abſurda cauſa, frequentius. Amplificandi autem cauſa, quæ
aut cùm digredientur à cauſa, dici ſolent, aut cùm perorabūt, hæc vel ad odium, vel
ad miſericordiam, vel ad omnino animos iudicum mouendos, ex iis quæ ſunt antè
71 poſita, ſumentur, ſi modò rerum magnitudo, hominúmue aut inuidia aut dignitas
poſtulabit. C. F. Habeo iſta: nunc ea quæ cùm quale ſit quippiam diſceptatur, quæri
ex vtraque parte deceat, velim audire. C. P. Cōfitentur in iſto genere qui arguun-
tur, ſe id feciſſe ipſum, in quo reprehenduntur. Sed quoniam iure ſe feciſſe dicunt,
iuris eſt omnis ratio nobis explicāda, quod diuiditur in duas partes primas, naturam
atque legem: & vtriuſque generis vis in diuinum & humanū ius eſt diſtributa: quo-
rum æquitatis eſt vnum, alterum religionis. Aequitatis autem vis eſt duplex: cuius
altera directi, & veri, & iuſti, & (vt dicitur) æqui & boni ratione defenditur: altera ad
viciſſitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio, gratia: in iniuria, vltio
nominatur: atq; hæc cōmunia ſunt naturæ atq; legis: ſed propria legis, & ea quæ ſcri-
pta ſunt, & ea quæ ſine literis aut gentiū iure, aut maiorū more retinentur. Scripto-
rū autē, priuatū aliud eſt, publicū aliud. Publicum, lex, ſenatuſcōſultum, fœdus: Pri-
72 uatum, tabulæ, pactum, conuentum, ſtipulatio. Quæ autem ſcripta non ſunt, ea aut
cōſuetudine, aut cōuentis hominum, & quaſi conſenſu obtinentur. Atq; etiam hoc
in primis, vt noſtris mores legéſque tueamur, quodāmodo naturali iure præſcriptū
eſt. Et quoniam breuiter aperti fontes ſunt quaſi quidam æquitatis, meditata nobis
ad hoc cauſarum genus eſſe debebunt ea quæ dicenda erunt in orationibus, de natu-
ra, de legibus, de more maiorum, de propulſanda iniuria, de vlciſcēda, de omni par-
te iuris. Si imprudenter, aut neceſſitate, aut caſu quippiam fecerit, quod non conce-
deretur iis qui ſua ſponte & voluntate feciſſent, ad eius facti deprecationem igno-
ſcendi petenda venia eſt, quæ ſumetur ex pleriſque locis æquitatis. Expoſitum eſt,
vt potui, breuiſſimè, de omni cōtrouerſiarum genere, niſi præterea tu quid requiris.
73 C. F. Illud equidē, quod iā vnū reſtare video, quale ſit cū diſceptatio verſatur in ſcri-
ptis. C. P. Rectè intelligis: eo enim expoſito, munus promiſſi omne confecero. Sunt
74 igitur ambigui duobus aduerſariis præcepta communia. Vterque enim hanc ſigni-
ficationem qua vtetur ipſe, dignam ſcriptoris prudentia eſſe defendet. Vterque id
quod aduerſarius ex ambiguè ſcripto intelligendū eſſe dicet, aut abſurdū, aut inuti-
le, aut iniquū, aut turpe eſſe defendet, aut etiam diſcrepare cum cæteris ſcriptis, vel

aliorũ,vel maximè,ſi poterit,eiuſdem: quámq; defendet ipſe,eam rem & ſentétiam
quenuis prudentem & iuſtum hominem,ſi integrum daretur,ſcripturum fuiſſe,ſed
planius:eámq; ſententiam quã ſignificari poſſe dicet,nihil habere aut captionis, aut
vitii:contrariam autem ſi probarit,fore vt multa vitia ſtulta,iniqua,contraria con-
ſequantur.Cùm auté aliud ſcriptor ſenſiſſe videtur,& aliud ſcripſiſſe:qui ſcripto ni- 74
tetur,eũ re expoſita,recitatione vti oportebit: deinde inſtare aduerſario, iterare, re-
nouare,interrogare num aut ſcriptum neget, aut contrà factum inficietur. Pòſt iu-
dicem ad vim ſcripti vocet. Hac confirmatione vſus,amplificet rem lege laudanda,
audaciámque confutet eius qui cùm palàm contrà fecerit,idq; fateatur,adſit tamen,
factúmque defendat.Deinde infirmet defenſionem,cùm aduerſarius aliud voluiſſe,
aliud ſenſiſſe ſcriptorem, aliud ſcripſiſſe dicat, non eſſe ferẽdum à quoquam potius
latoris ſenſum,quàm à lege explicari.Cur ita ſcripſerit,ſi ita nõ ſenſerit.Cur cùm ea
quæ planè ſcripta ſint,neglexerit:quæ nũquam ſcripta ſint,proferat. Cur prudentiſ-
ſimos in ſcribendo viros, ſummæ ſtultitiæ putet eſſe damnandos. Quid impedierit
ſcriptorem quo minus exciperet illud quod aduerſarius tanquam ſi exceptum eſſet, 75
ita dicit ſe ſecutum. Vtetur exemplis iis quibus idem ſcriptor: aut,ſi id non poterit,
quibus alii quod excipiendum putarint,exceperint.Quærenda etiam ratio eſt,ſiqua
poterit inueniri,quare non ſit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur,
aut alia cauſa obtemperandi,alia abrogãdi: diſſentire aduerſarii vocem,atque legis.
Deinde amplificandi cauſa,de conſeruandis legibus,de periculo rerum publicarum
atque priuatarum,cùm aliis locis,tum in perorando maximè grauiter erit vehemé-
terque dicendum.Ille autem qui ſe ſententia legis voluntatéque defendet, in conſi-
lio atque in mẽte ſcriptoris,non in verbis ac literis vim legis poſitam eſſe defendet:
quódque nihil exceperit in lege,laudabit,ne diuerticula peccatis darentur,atque vt
ex facto cuiuſque iudex legis mẽtem interpretaretur.Deinde erit vtendũ exemplis, 76
in quibus omnis æquitas perturbetur, ſi verbis legum, ac non ſententiis pareatur.
Deinde genus eiuſmodi calliditatis & calumniæ retrahatur in odium iudicis, cum
quadam inuidioſa querela. Et ſi incidet imprudẽtiæ cauſa,quæ non ad delictum,ſed
ad caſum neceſſitatémue pertineat, quod genus paulò antè attigimus, erit iiſdem
æquitatis ſententiis contra acerbitatem verborum deprecãdum. Sin ſcripta inter ſe
diſſentient, tanta ſeries artis eſt, & ſic inter ſe ſunt pleraque connexa & apta , vt quæ
paulò antè præcepta dedimus ambigui, quæque proximè ſententiæ & ſcripti , eadem
ad hoc genus cauſæ tertiũ transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus
eam ſignificationem quæ nos adiuuat, eiſdem in cõtrariis legibus noſtra lex defen-
denda eſt.Deinde eſt efficiendum,vt alterius ſcripti ſententiã, alterius verba defen-
damus.Ita quæ modò de ſcripto ſententiáq; præcepta ſunt,eadem huc omnia tranſ-
feramus. EXPOSITAE ſunt tibi omnes oratoriæ partitiones,quæ quidem è me- 77
dia illa noſtra Academia floruerunt,neque ſine ea aut inueniri,aut intelligi,aut tra-
ctari poſſunt. Nã & partiri ipſum,& definire,& ambigui partitiones diuidere, & ar-
gumentorum locos noſſe, & argumentationem ipſam cõcludere, & videre quæ ſu-
menda in argumentãdo ſint,quidque ex iis quæ ſumpta ſunt efficiatur, & vera à fal-
ſis,veriſimilia ab incredibilibus diiudicare & diſtinguere, & aut malè ſũpta,aut malè
concluſa reprehẽdere,& eadem vel anguſtè diſſerere, vt Dialectici qui appellantur,
vel vt Oratorem decet,latè exprimere:illius exercitationis,& ſubtiliter diſputandi,
& copioſe dicẽdi artis eſt.De bonis verò rebus & malis,æquis iniquis,vtilibus inuti-
libus,honeſtis turpibus,quam poteſt habere orator ſine illis maximarũ rerum arti-
bus facultatem aut copiam?Quare hæc tibi ſint,mi Cicero,quæ expoſui,quaſi indi- 78
cia fontium illorum:ad quos ſi nobis eiſdem ducibus,aliiſue perueneris,tum & hæc
ipſa melius,& multo maiora alia cognoſces. C.F.Ego verò,ac magno quidem ſtu-
dio,mi pater,multiſque ex tuis præclariſſimis muneribus nullum maius expecto.

LECTORI.

Maluimus singulis tomis suas adnotationes per librorũ ordinẽ subiungere, quàm in totius operis calcem adseruare: & quòd inde facilius depromere tibi liceat, & quòd tam longè recurrere molestũ esse censeamus. Ac ne nobis etiam succenseres Lector, quòd temere, peruersóque, aut eò minus solerti iudicio antiquam lectionem immutaremus, veterum codicum varietatem adnotare placuit potius, quàm per singula loca emendare: tibi hoc relinquentes, quod pro varia ac multiplici sententia tua facere ad extremum libeat. Verùm vbi tria ac quatuor nonnunquam exemplaria ita concurrere vidimus, vt te ipsa etiam loquente, locum restituere esset necessarium: id verò ea lege fecimus, vt hîc quoque priorem lectionẽ tibi describeremus. satis experti, ὡς ἀργαλέον ἐστὶ multorum auribus ac palatis inseruire. Proinde quod ad coniecturas attinet, quas in libris de oratore, ac topicis, nonnullísque aliis paucas videbis: eas, vt nec dubias lectiones, noluimus suis locis interserere, quòd fortassis nonnullis minus arridere, aliis verò postremo loco descriptæ magis placere soleant: atque iis præsertim, qui Ciceronis interpretationibus operã impendunt, nouásque pro ingenii sui dexteritate lectiones quotidie comminiscuntur.

IN PRIMVM RHETORICORUM ad C. Herennium.

1 ea conquisiuerunt. Vetus exemplar legit, ea quidem conquisiuerunt
cognitu putaretur. Vet. haberetur
2 ut intelligat. Vet. sed ut intelligat
Demonstratiuum est, quod. Vet. Demonstratiuum est illud, quod
uel uituperationem. Vet. uel uituperiũ.
Deliberatiuum est, quod. Vet. Deliberatiuum est illud, quod
Iudiciale est, quod. Vet. Iudiciale est illud, quod
habet accusationem. Vet. & quod habet accusationem
memoriam & pronuntiationem. Vet. memoriam, pronuntiationem.
3 est uocis & uultus. Vet. est uultus
modo. Vet. rebus
quas causas oratorem recipere, quásque res habere conueniret: Prius legebatur quas causas oratorem recipere, quásque res habere conueniat:
dicendum uidetur. Vet. dicendum esse uidetur.
4 sit & per quam. Vet. uel per
sumus dicturi. Vet. acturi sumus.
& eas ad inuentionis rationem accómodaremus: Vet. & ad inuentionis rationem partim ut eas accommodaremus:
dubiũ, humile. Vet. turpe & humile.
Turpe genus causæ intelligitur, Vet. Turpe genus intelligitur,
5 cùm contempta res affertur. Vet. cùm contempta res antè affertur
conueniet exordiorum. Vet. conueniet exordiorum
ad omne genus causæ. Vet. ad causæ genus
ut dociles, ut beneuolos. Vet. ut dociles, beneuolos
utemur: Vet. utendum est:
posterius. Vet. pòst
captare. Vet. capere
6 Si uti principio uolemus. Vet. Si uti uolemus
à scriptura. Vet. aut scriptura
firmissimo nostræ causæ. Vet. firmissimo causæ
quomodo quidque eorum. Vet. quomodo quicquam
qui attentè uelit audire. Vet. qui attentè audit
nouis, inusitatis. Vet. nouis & inusitatis
audient. Vet. audiunt
religionem, aut ad pietatem nos esse dicturos. Vet. religionem, pietatem
rogabimus ut attentè. Vet. rogabimus eos attentè
exponemus res de quibus. Vet. exponemus quibus de rebus
7 possumus. Vet. poterimus
ab aduersariorum, ab auditorum. Vet. ab aduersariorum nostrorum, ab auditorum
dummodo. Vet. dum
in odium, in inuidiam, Vet. exemplar præpositionem (in) semel tantùm legit
8 existimatio quæ. Vet. existimatio & quæ
deinceps de insinuatione aperiendum est. Vet. de insinuatione exactandũ uidetur.
9 qui autem contrà. Vet. qui contrà
rem, non hominem, aut hominem, non rem. Vet. hominem, non rem, aut rẽ, non hominem
spectari. Vet. considerari
10 si de eo, Vet. de eo,
firmissimum. Vet. firmum
primum nos dicturos. Vet. non legit primum
dixerit. Vet. dixit
si defessi. Vet. si fessi
exordiemur. Vet. incipiemus
imitatione. Vet. ab imitatione
ambiguo. Vet. ab ambiguo
exuperatione. Vet. à superatione
collatione. Vet. collectione
arrisione. Vet. irrisione
& si promiserimus. Vet. si pollicemur
nos non eodẽ. Vet. & nos non eodem
11 Nunc, ne quando. Vet. Nunc quando
Item illud quo aduersarius. Vet. Item illud quo leniter commutato aduersarius
12 impositum est, aut. Vet. expositũ, aut
& quod. Vet. quod
satis dictum est. Vet. satis erit dictum
unum, quo. Vet. unum est cùm
Alterum. Vet. Aliud
aut fides. Vet. fides
apparationis, uel laudationis causa. Vet. apparatione causa, aut alicuius etiam laudationis
13 in quo tamen. Vet. tantùm
quæ tragœdiis. Vet. quæ à tragœdiis
errorem. Vet. non legit errorem
14 uerùm hoc in exercendo transigetur. Vet. ueruntamen hæc in exercendo transigentur.
prosequemur. Vet. persequemur
iuuat. Vet. adiuuat
15 & si persequemur. Vet. & si sequemur
16 Sin erunt. Vet. Sin essent
quibus in rebus tabulæ. Vet. quibus aut tabulæ
de insinuatione. Vet. de insinuationib.
quòd eam soli. Vet. qui eas soli
in qua singulare. Vet. non legit singulare
officium. Aliàs artificium ex uetusto
17 nobilem uero industriè. Vet. nobilem tamen studiose industriè
Primùm peroratio. Vet. Primum enim
si ea. Vet. & si ea
in controuersia. Vet. in controuersiis
Iure fuerit, &. Vet. iure ne fuerit, licuerit
18 esse non. Vet. contineri non
affert. Vet. afferret
meditatione. Vet. præmeditationis
quibus de rebus. Vet. de quibus
19 ut diximus. Vet. ut antè diximus
Coniecturalis est. Vet. Coniecturalis constitutio est

occisum & inimicum. Vet. nō legit &
cùm in scripto. Vet. non legit (in) præpositionem
20 & in scapham conscenderunt. Vet. scapham ascenderunt
21 Constitutio hæc est legitima. Vet. Constitutio legitima
plures res. Vet plures sententias
illa petit. Vet. petit illa mulier
xxx pondo. Vet. in xxx pondo
cùm in controuersia. Vet. cùm inde cōtrouersia
Cæpio. Vet. Quintus Cæpio
22 ille nihilominus. Vet. non legit ille
deferre. Vet. detulit
contra senatusconsultum. Vet. nō legit senatusconsultum
minuere. Vet. imminuere
tamen nonnihil. Vet tamen & nōnihil
quòd nasa. Vet. qui nasa
23 & musa cadit. Vet. & à causa cadit
in eo. Vet. in eo deponit
intestatus. Prius legebatur, intestato
familia pecuniáque. Vet. non legit familia
24 ei damnato. Vet. & ei damnato
Cuiusmodi paret. Vet. Quoniam cuiusmodi
Eius constitutionis. Vet. Cuius constitutiones
Absoluta est. Vet. Absoluta enim
in scena. Vet. in cœnaculo
25 cum eo. Vet. in eo
translatio criminis. Vet. non repetit criminis
aperuerit. Vet. aperuit
Necessitudinem. Vet. necessitatem
26 cùm & peccasse. Vet. peccasse se
facta esse. Vet. non legit esse
dicimus. Vet. dicimus
& uel in. Vet. non legit &
27 quod fuere. Vet. quod fuere
ueteatur. Vet. tueatur uel treatur
satis uideor. Vet. non legit satis
quo ratio. Vet. in quo ratio
28 illa enim. Vet. non legit enim
firmamento hoc. Vet. firmamento uel pacto hoc modo
abs ea tamen. Vet. non legit tamen
29 constituitur. Vet. constituetur
inuenire. Vet. reperire
Inuenta. Vet. reperta
& inficiatione. Vet. omittit illud membrum
30 sed si. Vet. & si
quidem hoc tardius, quàm studes, absoluentur. Vet. quo tardius hoc, quæ si studes, absoluentur
exequabimus. Vet. exequemur
ut pro tuo. Vet. aut pro tuo

IN SECVNDVM RHETOricorum ad C. Herennium

oporteret. Vet. oportet
uerū quia neque. Prius legebatur, uerùm quod neque. Vet. habet, uerùm neque
31 iudiciale. Vet. & iudiciale
hoc & priore. Vet. hoc etiam in priore
orationis Vet orationes
32 & confirmationem. In uetusto nō legitur
cuiusmodi. Vet. non legit

33 probabile. Vet. probabilem
spe. Vet. appetitione
cunctatione: ut cùm quæritur. Vet. uitatione, commodorum appetitione, cùm quæritur
acquisierit. Vet. appetierit
34 in uitatione. Vet. in mutatione
Deinde uitis. Vet. Iam uitis
quam paulò antè exposuerit. Hæc non leguntur in uetusto.
ostendet eum semper auarum fuisse. Vet. ostendet quam paulò antè exposuerit, datur eum semper auarū. locus corruptus
par animi uitium Vetus non legit animi
35 si uehementer. Vet. Sed
illum antè. Vet. illum autem
Defensor primum. Vet. Defensor autem primum
turpitudine impedietur. Vet. turpitudinem impediret
36 ut demonstret. Vet. monstret
cùm id factū. Vet. cùm id ipsum factū
37 quius. Vet. quis
& cuiusmodi tēporibus. Spatium ita. Vet. & eiusmodi temporibus spatium consideratur
si id antè fieri. Vet. si id artem fieri
ad oriendam. Vet. monendam
38 apparatio: ex. Vet. apparatio uidebitur suffecere
spec oelandi Vet. Species celandi
appararit. Vet. apparuerit
in eo loco. Vet. in loco
39 aut si uestigium rei fuerit repertum. Vet. aut si uestigium fuerit
usu uenturum. Vet. usu euenturum
40 si non. Vet. si modò non
& ij quibus nisi defensor. Vet. & ij quibus nisi defensor non poterit uti
41 hoc & ad improbationem. Vet. hoc improbationem & approbationem mihium. & ad ipsorum argumentationem pertinebunt
coniectura tractatur. Vet. coniectura conflectitur
42 idque. Vet. id quod
gesta. uestet. Vet. gesta: sed uestet
43 & si dicimus. Vet. & dicimus
44 accommodaremus. Vet. accommodassemus
45 uillatione. Vet. uellocutione
46 quod scriptum sit, quod. Vet. quod scriptum sit cum eo, quod. corruptè
ut non. Vet. aut antè non
non bono & æquo posse fieri. Vet. non legit posse fieri
dubitet. Vet legit dicet
47 rebus iudicatis. Vet. legibus iudicatis
enumeratione utemur. Vet. enumeratio
mum quæ. Hæc non leguntur in uetusto
cogeretur. Vet. agretur
48 uel derogationem. Deest in uetusto
Cùm hæc erunt. Vet. Cùm hæc enim erunt
recitatione. Vet. narratione
quomodo. Vet. quando
49 amphilogias. Vet. amphibologias
opiniones. Vet. suspiciones
interserere. Vet. intercedere

50 detrimentum. Vet. detrimento
conseruam. Vet. seruam
aut turpis. Vet. si turpis
num alio modo. Vet. num alio modo habeat
51 ei res. Hæc non leguntur in uetusto
scriptum non sit, quod. Vet. scriptum, non quod
an quod. Vet. sed quod
extrariæ. Vet. contrariæ
52 ustatum est. Vet. iustum est
53 & utilitatem. Vet. uel utilitatem
inter quos cōuenit. Vet. inter eos conuenit
54 iuri præstare. Vet. iure præstare
reus dicat. Vet. accusator dicat
55 iuréne in. Vet. uerène in
famatur. Vet dicitur
56 quod futurum. Vet quid factum
considerandum est. Vet. considerandum est de necessitate
57 necessariò accidisse. Vet. facto accidisse
putari. Vet. putare
imprudentia. Prius legebatur, impudentia
animi uitio. Vet. cum uitio
contaminabitur. Vet. contaminabit, personam
58 præscripta. Vet. scripta
tres partes. Vet. omnes partes
moretur. Vet. demoretur
neque id. Vet. cùmque non id
59 usum futuram. Vet. usum futura
supplicio. Vet. supplicatione
supplex. Vet. simplex
60 & ecquonam modo. Vet. & quo nam modo
obsisti. Vet. absistere
num ea re concedi. Vet. num concedi
causæ iudicialis. Vet causæ iuridicialis
expolire, &. Vet. expolitè, &
61 quod quoque. Vet. quid in unoquoque
quæ demonstrat id uerum. Vet. per quam demonstratur uerum esse id
collocupletandæ. Vet locupletandæ
63 Alacrem. Ratio est, inimicum. Prius nō legebatur, Ratio est
64 ea non semper. Vet. ea non sæpe
si exempla. Vet. & nisi exempla
dilucidè poteris. Vet. dilucidè non poteris
65 in unaquaque. Vet. in una
66 occisus est. Vetus non legit
67 collectionem. Vet collocutionem
inquit quispiā. Vet. inquiet quispiam
68 satis enim fuerat. Prius non legebatur enim
est mater, quæ. Vet. est mater atque materies, quæ
quæ præ cæteris parit. Prius non legebatur, præ cæteris
imitemur. Vet. imitaremur
curasset poeta. Vet. curassent poetæ dicere
70 uerùm in ætate utile. Vet. uerùm in ætate iuuenile utile
71 saxique instar globosi prædiame uolubilem. Prius legebatur, saxóque instare globoso prædiame uolubili
Quò saxum impulerit fors, cadere. Prius legebatur, ideo quò saxū impulerit, eò cadere

72 Sunt autem alij. Vet. Sunt & alij
fortunam negent esse ullam. Prius legebatur, fortunam negent Miseriam esse ullam
omnia regi. Vet. omnia regi autumant
73 Magno malo est hominibus. Prius, omnibus
conflictantur. Vet. afflictantur
nam in huiusmodi. Prius, nam huiusmodi in
74 linquere. Vet. relinquere.
Nulla te indigna nata. Vet. Nulla te indignam
incommoda. Vet. & incommodis
si ex duplici cõclusione alterutra pars diluitur. Vet. sed ex duplici conclusione alterutra pars diluditur
76 quod inter omnes non cõstat. Vet. quod inter omnes constat
qua etiam nunc in. Vet. & quod etiã nunc in
acto negotio. Vet. exacto negotio
rei uenoret. Vet. rei conueneret
fugit. Vet. fefellit
77 nunc desertum ab omnibus. Vet. nunc eum desertus et ab omnibus
solus ut restituã. Vet. solum ut te restituã
nam & hoc. Prius legebatur, nam hoc
dicitur fine. Vet. debet fine
huiusmodi si quis. Vet. huiusmodi ut si quis
78 ci rei. Vet. cuius rei
potuisse adesse. Vet. posse adesse
79 uirtute æmulus. Vet. uirtutis æmulus fuem
80 de re detrahatur. Vet. de re trahatur
defensoris ratio. Vet. defensoris purgatio
81 Item uitiosum est. Vet. item uitiosum factum est
82 quæ in altera incommoda. Prius legebatur, quæ in altera re incommoda
comparandis necesse putari. Vet. comparandis necesse sit putari
dine, alteros ledat. Prius legebatur, alteris alteros
83 perinde quasi. Prius, proinde quasi. Aliud uetustum habet, proinde quæritur
aut perinde quasi. Prius, aut proinde quasi
& iudicatis rebus, & cæteris. Vet. ex indicatis & cæteris rebus
exaggerandam. Vet. exaugendam
quæ sint his rebus. Vet. quæ sunt huius generis uitia
84 non enim utrum indignum sit, an nõ. Vet. non enim dignum utrum sit, an non
ut quicquam. Prius, ut quicque
dictum est, complectitur. Prius, dictum est primum complectitur
Quatuor locis. Vet. In quatuor locis
85 ad id quod. Vet. ad idem quod
In qua quærẽdum est. Vet. item quærendum
orationis enumeratio. Vet. omnis enumeratio
dedita opera. Vet. reddita opera
significandi. Vet. fingendi
condiendi. Vet. dicendi
86 deinde ordine breuiter. Vet. deinde ordine & breuiter
senatui. Vet. senatuique
illæ res. Vet. illas res
criminamur. Vet. criminantur
87 incommodo mederi. Vet. aliquo modo mederi
88 quo maturius. Vet. quod maturius
sit. Vet. est
Nouus locus instat. Vet. Nouus locus est qui constat
quasi enim. Vet. quare enim
auditoris animus. Vet. auditor
89 futura sint, nisi. Vet. futura sint incommoda, nisi
ostendemus futurum. Vet. fuisse
90 ita diligenter. Prius legebatur, ita ut diligenter
tua scientia. Vet. tua inscientia

IN TERTIVM RHETORICorum ad C. Herennium.

91 præceptio. Vet. præscriptio
92 potissimum faciendum. Vet. potissimũ faciendum sit
ut eum. Vet. uel eum
in consultationem. Vet. ueniũt in deliberationem siue consultationem
93 Omnes deliberationes. Prius legebatur, Omnem orationem
eò totum. Prius, ad eam totius
quæ conficit. Vet. quæ conficiet
Vis discernitur. Prius legebatur, Vis scernitur
94 complurium negotiorum. Vet. complurium rerum & negotiorum
alterum sequi. Vet. alterum insequi
95 poterimus. Prius, possimus
supplicium. Vet. simplicium
96 parati. Vet. comparati
dignitate sua. Vet. pro dignitate sua
97 si denique quod cuique. Prius legebatur, si denique quod cuique
ut hæc. Vet. ita ut hæc
inertiam. Vet. ineptiam
honestam. Vet. rem honestam
98 nos eo. Vet. nos eo modo
aliquibus socius. Vet. ab aliquibus socijs
uel iisdem. Vet. uel ab iisdem
99 in rationem. Vet. in narrationem
rei diluendandæ causa. Vet. rei diluci- dandæ magnificandæ causa
si non incident, quot. Vet. si non inciderint partes honesti, quot erunt
utemur locis. Vet. utemur nostris locis
in consultatione. Vet. in confutatione
100 at non. Vet. atque non
nisi quòd his. Vet. nisi quòd in his
103 apud ignotos. Vet. apud ignaros
cognoscant. Vet. ut agnoscant
104 quàmque tutè. Vet. quàm tutè
graue in laude. Ve. si graue est in laude
105 animi uirtutes aut uitia quæ fuerint. Prius legebatur, animi quæ uirtutes aut quæ uitia fuerint
106 Si uituperabimus, aliud iniustè, aliud ignauè, aliud immodestè, aliud stultè factũ esse dicemus. Perspicuum. Prius legebatur, Si uituperemus, è contrario. Perspicuum
107 propterea quod sæpe ne incidant quidem: sæpe ita tenuiter incidunt. Vet. propterea quòd sæpe nec incidant, & si incidunt, ita breuiter incidunt
considerandum est. Vet. accommodandum est
conferendum putamus. Vet. consumendum putamus
absolutum nobis. Vet. à nobis absoluto
partes orationis. Prius, partes. Aliud exẽplar, partes rhetoricæ orationis
sequemur eam. Vet. insequemur eam
argumentationis partes disponemus. Prius, argumentationes disponemus
109 complexionem. Vet. conclusionem
110 reuertamur libibus. Vet. conuertemur
firmissimas. Vet. fortissimas
Nam statim re narrata. Prius, Nam & re narrata statim
111 nos quidem unam eam de quinque generibus plurimum posse. Prius, nos quid unum de quinque rebus plurimum prosit
Quare, quia. Vet. Quare ergo quia
112 ea pars à nobis. Vet. ea res à nobis
& industria comparatum. Prius legebatur, & industria paratum
hanc auget. Vet. hanc adauget
Mollitudinem uocis, hoc est, ut eam torquere pro nostro. Vet. Mollitudinem uocis, hoc est, ut eam torquere in dicendo nostro
altera natura, altera cura comparatur. Vet. altera natura comparatur, altera cura paratur
nihil nos attinet. Prius, nihil ad nos attinet
113 depressa uoce principia. Vet. depressa uoce non ueloci principia
nam læditur arteria. Prius, nam læduntur arteriæ
uox bene permulsa est. Prius, uox permulsa sunt
compleatur. Prius, compleantur
clamorem obmittere. Prius, clamorem remittere
acclamatione Vet. ad exclamationem
114 uoluptate auditoris. Vet. uoluntate auditoris
diuisione reddunt. Vet. reddunt diuisione rerum
& fauet. Vet. siue fauet
116 Demonstratio est oratio. Prius non legebatur, oratio
risum pudentem. Vet. risum prudẽtem
Cohortatio est. Vet. Cohortatio est oratio
117 partes sunt in. Prius legebatur, partes ipsa in
118 in narratione dicta. Vet. in narrationem dicta
& quantum. Vet. ut quantum
119 per singulas. Vet. in singulas
probabiliora reddit. Vet. probabilia reddit
corporis ratio uidetur esse accommodanda. Vet. corporis uidetur esse accommodata
120 ut quàm proximè. Vet. ne quàm proximè
uultu quandam. Vet. uultus quandam
Sin contenderimus. Vet. Si inuenderimus
121 fore inutile. Vet. fieri inutile
Nunc ad thesaurum inuentorum. Vet. nunc ad thesaurorum inuentionem
Memoria utrũ. Ve. Memoria uerò utrũ

122 *artificium memoriæ. Vet. artificium memoriam*
123 *non indigerent. Vet. non indigent*
æquale quorum memoriam si. Vet. æquale, auet, memoriam prædictorũ si
124 *oporteat, ostendemus. Prius, oporteat, ostendimus*
locis locis uel. Prius legebatur, locis licebit
ea quæ. Vet. ut ea quæ
si ordine. Vet. si in ordine
125 *facile erit similes. Vet. facile erit deinceps similes*
126 *& ignorabit quid quoque loco. Prius legebatur, ut ignoret quid in quoque loco*
medios mediocres locos. Prius legebatur, medios, & mediocres locos
præter modum amplius. Vet. præter modum loci amplius
obscurabitur. Vet. obscurentur
procul remouerit. Prius, procul amouerit
127 *& ex omnibus uerbis notas nobis similitudines. Vet. & ex omnibus nosmetipsos nobis notas*
128 *consocios esse. Vet. consocios esse*
adsistuemus. Vet. statuemus
129 *Iam domitionem reges. Vet. Iam domi uitionem reges*
Cimbrum subornare magnanim Iphigeniam. Prius legebatur, & Cimbrum subornare Iphigeniam
130 *Itémque quæ res. Vet. Itaque quæ res*
131 *nec hoc alia. Vet. nam hoc alia*
nouæ manét. Vet. nouæ in animo manent diutius
sed uerum. Vet. si uerum
id accidet. Vet. hæc res accidet
132 *si aliqua re. Vet. si res aliquas*
aut si qua re. Vet. aut si quam rem
nam quas res ueras facilè meminimus. Vet. nam quas ueras facilè meminerimus
ediscere uellent. Vet. addiscere uellent
133 *modò aliud, modò aliud. Vet. modò hoc, modò aliud*
alij uidetur aliud. Vet alij indicent aliud
& unum aliquod. Prius, aut unum aliquod
134 *disputamus. Vet. disputabimus*
135 *non enim sicut à cæteris. Prius legebatur, non enim sicut ne cæteris*
ne aut in nostro, aut nos tuo studio diffidere. Vet. ne aut tuo studio diffisi
136 *in animo frequentato. Prius legebatur, frequenti*

IN QVARTVM RHETOricorum ad C. Herennium.

137 *hoc est inquiunt. Vet. hoc est quod inquiunt*
deridere uideamur. Vet. irridere uideamur
Nonne igitur ridiculus. Prius legebatur, Non igitur ridiculus
138 *ut enim necesse est. Vet. ut enim necesse est*
139 *Nam cùm res probabiliores. Prius, Nã cum res probabiliores*
necesse est cum. Vet. necesse est ut cum res
140 *quod ab ea steterint. Vet. quod ab ea parte steterint*
141 *poëtam laudant. Vet. poetam laudant*
142 *testimonium non collocamus. Vet. non testimonium collocamus*
aliter enim res non potest confirmare. Vet. aliter enim res non potest confirmari
Quia pollicetur. Vet. Quia illi qui pollicentur
143 *transcripsissetis. Vet. conscripseritis*
sin autem istud artificium egregium. Vet. sin autem istud artificiosum & egregium
si parua res. Vet. si parua uox
144 *nonnihil eius. Vet. nonnihil boni rei*
qui eliget. Vet. qui eligit
145 *nunc quæ. Vet. nunc de ijs quæ*
eos omnes ideo quòd. Vet. eos omnes cùm ideo quòd
unum omnia. Vet. unum aliquẽ omnia
an omnia neminem, sed aliud alium. Vet. an omnia à nemine, an aliud ab alio
146 *alijs à poetis. Vet. alijs exẽplis à poëtis*
esse similem. Vet. simile
non putare unum Vet. putare unum
Igitur nemo in hanc incideret opinionem. Prius legebatur, in hanc incidet opinionem
exempla sumpsissent. Vet. sumpsisset. Aliud, sumpserit
147 *rogabo, ubi quod ostendam. Prius legebatur, cogabo, ubique ostendam*
aliud mercis, aerinos se dicunt. Prius legebatur, aliud mercis: nec si aereos se dicunt
si Triptolemus, cùm hominibus. Prius legebatur, si Triptolemus, cùm omnibus
151 *siue trãslata, siue extranea. Prius, siue propria siue translata. Alius codex legit, siue propria, siue extranea*
153 *quid in omnibus rebus populus. Vet. quid in omnibus populus*
154 *per imprudentiam facillimè deducuntur. Prius legebatur, per imprudentiam facilè deducuntur*
uoluntate consenserunt. Venetum legit, concesserunt
155 *gerere quod ad. Reseruauimus hanc lectionẽ desumptam ex uetusto. Venetum cum alio uetusto legunt, gerere id quod ad*
istis, quæ uel facilè. Prius legebatur, istis, quæ facilè. Venetum legit, istis, quæ perfacilè
156 *si sufflato nominabitur. Exemplaria tria suffulto legunt. nostram tamen lectionem reseruauimus*
157 *Neptunum depulsum. Prius legebatur, Neptunus depulsus*
haberent hunc. Venetum legit, haberẽt hic. Vet. cod. nostrã lectionem probãt
158 *Nam ille istic. Prius legebatur, Nã istic*
159 *Quæ maximè ad cõmodum oratoris. Prius legebatur, Quæ maximè ad modum oratori. Duo autem uetusti codices hanc periodum aliter distinxerũt, ita enim in ijs legitur. uideamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta, quæ maximè ad commodum oratoris accommodata est. Tres res in se*
160 *dilucidè discemus. Venetum legit, dilucidè dicemus. Lectio nostra à uetustis codicibus probatur*
de qua loquemur. Venetum, & uetustus unus legunt, de qua loquemur
æquabiliter perpolitas. Prius legebatur, æqualiter perpolitas. Venetũ & uetusti codices aliter legunt totam hanc periodum. sic enim legit alter uetustorũ, Cõpositio est, quæ facit omnes partes orationis æquabiliter perpolitas. Alter uetustus cum Veneto legit, Cõpositio est uerborum constructio æqualiter perpolita. Nos primã lectionẽ, eãmq; meliorem retinuimus
161 *Non iusiurandum contempsisti? Prius legebatur, Non iusiurãdum reliquisti? Vetusti indices pro particula negandi, Non, legunt Nonn, uel Nonne,*
163 *amicitia sublata est, Resp. sublata est. Prius nostra lectio posterius membrum non legit.*
Idem primum uerbum. Venetum legit, Idem ut primum uerbum
169 *animum auditoris reddere attentum. Prius legebatur, animum auditoris reddit attentum*
170 *Sũt item sententiæ quæ dupliciter efferuntur. Prius legebatur, Sunt item sententiæ, quæ duplices*
171 *Nam quem in amicitia perfidiosum cognouerit. Prius legebatur, perfidiosum esse*
& suis cognoscentem fore. Prius legebatur, & suis cognoscentem uidere
173 *Ex duobus membris solis. Prius legebatur, Ex duobus membris his. Duo uetusti indices legunt, ex duobus membris suis*
interuallis distinguuntur. Prius legebatur, interuallis distinguentur
174 *consauciari uidetur. Hãc lectionem desumptam ex duobus uetustis indicibus reseruauimus. Venetum legit, consauciari uides*
frequentibus efferat uerbis. Prius legebatur, frequentibus afferat uerbis
175 *superiori referre possimus. Venetum legit, superiori referri*
177 *& illa quæ. Venetum, & ea quæ. Lectionem nostram uetustis codicibus respondentem reseruauimus.*
Annominatio est, cùm ad idem uerbũ, & idem nomen acceditur. Prius legebatur, Annominatio est, cùm ad idem uerbum acceditur
ostentat, uenijt. Venetum, ostentat, uenit
Ex contrario sic. Prius non legebatur, sic
alea uicit. Prius, alea uincijt
178 *quæ in literarum breui commutatione. Prius, quæ in literarum mutatione, breuitate*
aut productione aut transiectione. Ita legunt uetusti codices. Prius, aut productione, aut translatione
180 *maiorum perfidia. Venetum cum uetusto legit, maiorum tam perfidia*
182 *sponsione uinctus est. Prius, sponsione uictus est*
tractabitat hic. Prius, tractatũ ad hic

ut ex his augeatur. Prius, ut augeatur. Venetum cum uetusto uno legit, ut exaugeatur

183 *subiectionem, sic. Venetum cum uetusto uno legit, subiectionem sic fit. Alter codex uetustus habet, sic faciamus*

185 *Maiestas Reipub. est, in qua continetur. Venetum, Maiestas Reip. est, in qua continentur*

Hæc ideo commoda. Prius, Hæc igitur commoda

187 *Num igitur faciunt. Prius, Non igitur fatius*

189 *Breuitatem parit coniunctio. Venet. Ad breuitatem coniunctio est apposita. Vetusti codices legūt, Breuitatem parit coniunctio*

191 *Plura hic subiecimus exempla. Prius non legebatur particula, hic*

192 *Quoniam omnibus ereptis. Prius, quoniam omnibus rebus ereptis*

Obfuit eo tempore plurimum Reip. per Consulum. Prius, Obfuit eo tempore plurimum Reip. Coss. Venetum legit, Reip. Consulum

194 *Tu istud nunc. Prius, Tu ista nunc. Vetustus codex, Tu isthæc nunc*

quæ antè dicta. Venet. quæ dicta sunt. Particula (antè) in uetustis non reperitur

cognomen. Venet. pronomen

196 *aut ab inuentore conficitur. Venet. aut ab inuento*

aut ab inuento. Venet. aut ab inuentore. Codices uetusti nostram lectionem approbant.

197 *ex Italia armatura. Prius, ex Italia Matera*

198 *Omnes inuidiosè. Venet. Item omnes inuidiosè*

199 *Eodem genere. Venet. Ex eodem genere. Vetusti codices non legunt particulam, ex*

ostentet, dicat. Venet. cum uetusto legit, ostendet, dicat. Nos secuti alterum indicem, lectionem nostram reseruauimus

200 *in Italia quoque idem non nemo togatus sensit. Prius, in Italia quoque non nemo sensit idem togatus*

& togati hic unum. Prius, & togati: & hic unum

201 *Hic Italiam. Venet. Hi Italiam.*

in dissimilem rem transcurrisse. Prius, in dissimilem transcurrisse

202 *Numitorémque obsoletum. Prius, Numitorem obsoletum*

& in illo primo. Prius, & illo primo

ut crudelius est. Venet. ut crudelis est

203 *aut personas negotia quædam certa dispergūtur. Prius, aut personas certas negotia quædam dispertiuntur.*

204 *Quare L. Cassi in causis si testem. Prius, Quare L. Cassi si testem*

206 *cuius opera nobis hæc accidunt, nos rememoramur. Prius non legebatur, nos. Venetū legit, cuius opera nobis hæc accidunt, nos*

ut quod erat cōmotum. Venet. ut quod erat commotum

208 *tamen dicam nos me priuatis. Prius, nos me priuatis*

qui nos oppugnabit. Venet. qui hoc oppugnabit. Vetusti legunt (nos)

in nobis, aut iis quos. Prius, in nobis, aut in iis quos

209 *Quare quemadmodum ratione in uiuēdo. Prius, Quare quemadmodum in uiuendi ratione*

210 *nobis denique ipsis. Venet. nobisq; ipsis*

212 *& superbia, simul & uerbis. Prius, & superbia, re simul & uerbis. Venetum legit, superbire simul, & uerbis inuehentur*

214 *fortunæ familiares attenuatissimæ. Antea legebatur, fortunæ familiaris rei attenuatissimæ*

215 *Ea autē duplicatur. Prius, Ea duplicatur*

Eandem rem dicimus. Prius, Eandem rem dicamus

216 *Verbis commutabimus, si cùm res semel dicta. Prius, Verbis commutabimus, cùm re semel dicta. Venetum legit, Verbis commutabimus, cùm res semel est dicta*

in alio atque alio genere. Venet. in alio atque in alio genere

217 *honestè produxit. Venet. honestè perduxit*

218 *pro salute patriæ, pro incolumitate ciuitatis. Venetum mēbrum illud, pro incolumitate ciuitatis, non legit*

magnum atque atrox. Venet. particulam (atque) non legit

221 *in hostes immisisse. Venet. hostes misisse*

unde amisit uitam. Prius non legebatur, unde

222 *sanguis perfusus est. Venet. sanguis profusus est*

223 *Et quomodo quatuor. Prius, Quomodo igitur quatuor*

224 *à melioribus exercitum. Venet. à mulieribus exercitū. Vetusti codices nostram lectionem approbant*

225 *Summus & apertius dicendi causa simile per. Prius legebatur, Apertius dicendi causa similitudo dicitur per*

facere enim qui reprehēdat eos. Prius, facere, qui reprehendant eos

confusè pronunciatæ sunt. Prius, confusæ pronuntiatæ

similitudo, cùm dicitur per. Prius, similitudo, per

226 *quò melius ornatus sit. Prius non legebatur, sit*

227 *sub aspectus hominum rem. Prius, sub aspectus omnium rem*

In similibus obseruare oportet. Prius, In similibus obseruare oportebit

228 *quare uolumus, neq;. Venet. & alterū ex uetustis legit, quare uolumus, neque. Nostra lectio respondet codici alteri uetusto*

229 *iubatus draco serpit, dentibus aduncis, aspectu uenenato, spiritu rabido. Prius, iubatus draco serpit, aspectu rabido. Venetum legit, aspectu rabido, spiritu uenenato*

clamat & delirat. Prius, clamat & deierat

232 *ingreditur cū hospitibus. Prius, ingreditur cum hostibus*

probat. Prius legebatur, probant

uenit ex Salerno. Prius, uenit ex Falerno. Correximus ex Veneto, & uetusto

233 *angiportu toto. Prius, angiportu tuto*

234 *quod consentaneum. Venet. quod consentaneum*

quum mihi præsto sit. Venet. quum mihi præsto fuit

235 *ac nos auribus. Prius, at uos auribus*

236 *quæso commeneare. Prius, quæso commeuere*

238 *proficit tamen plurimum. Prius, proficit plurimum*

239 *populi frequentia fretus esse, stultitiam nosce, multi enim iacent. Prius, populi frequentia fretus esse, multi iacent. Ex Veneto & uetustis correximus*

240 *tum proficiscitur. Venet. Item tum proficiscitur*

241 *& ex aliis aliísq; partibus commeant omnes. Prius, ex aliis aliisque partibus conuolāt. Venetum legit, ex aliis aliísque partibus conuolant*

At iste spumas reiiciens ex ore. Prius, At iste spumans ex ore scelus

Ille nullam uocem edens, insitam uirtute concidit. Prius, Ille nulla uoce delibans, insitam uirtutem concidit

242 *& hilariter sceleratum. Prius, & hilaris sceleratum. Venet. & hilarè sceleratum*

IN LIBRVM PRImum de inuentione Rhetorices.

2 *tum etiam facilius. Prius, tum facilius*

3 *sed probis pugnare. Prius, sed probis propugnare*

cum his se pateretur. Prius legebatur, cum iis se pateretur

6 *sua quisque necessariis cogeretur. Venetum, sua quisque necessariis cogerentur. Vtraque lectio probatur*

9 *cum his sentimus. Prius legebatur, cum iis sentimus*

10 *medicina uersetur. Venetum, medicina uersatur*

11 *Causam esse dicit. Prius, Causam esse dicunt*

12 *nam tres ei partes. Prius, nam ei tres partes. Venetum legit, nam tres eas partes*

14 *Ac mihi quidem uidetur coniunctim. Prius, Ac mihi quidem uidetur coniuncte*

15 *nam in quam rem non. Venet. nam in quam non*

18 *& in eas præcepta det. Prius, & in ea præcepta det*

19 *& ipsa, & pars eius quælibet. Prius, & ipsa, & pars constitutionis eius quælibet*

20 *Placet autem ipsi constitutionem intentionis esse depulsionem. placeat igitur oportet, demōstrationem & deliberationem nec esse constitutionem. Prius, Placet autem ipsi intentionis esse depulsionē. placeat igitur oportet non esse constitutionem*

Nam enim eadem omnia. Venet. Nam tum eadem omnia

Altera assumpta. Venet. Altera autem

assumpta
21 Genera igitur. Prius, Genere igitur
23 Relatio criminis est, quòd ideo iure factū dicitur, quòd aliud antè. Prius, Relatio criminis est, quòd ideo iure factum dicatur, quòd aliquis antè
25 aut plures res significare uidetur. Prius, aut plures res significare
non in scriptione, sed in aliqua. Venet. non in scriptione, sed aliqua
27 Illa enim meum, inquit, patrē. Prius, Illa enim, inquit, patrem
in seipsum, ac sorores. Prius, in seipsum, in sorores
28 Nam non ut quodque. Prius, Nam non ut quidque
29 Honestum causæ genus est. Prius, Honestum genus est
Admirabile est. Prius non legebatur, est
30 ut & beneuolentiam. Venet. ut beneuolentiam
sed augetur, atque inflammatur. Venet. sed augetur potius atque inflāmatur
31 & si commodium fuerit. Prius, uel si commodium fuerit
In obscuro causæ genere. Venet. In obscuro autem causæ genere
32 ab ipsa re. Prius, à causa. Correximus ex uetusto, magísque probata lectio uidetur
In odium adducentur, si quod eorum. Prius, In odiū ducentur, si quod eorū
& aut ad omnes. Venetum non legit (&) particulam
34 aut eo tempore locus. Venet. aut si eo tempore locus
in oratorem nonnunquam. Prius, in oratione nonnunquam
Si causæ turpitudo. Venet. Si autē causæ turpitudo
35 quæ indignātur aduersarij. Prius, quæ indignentur aduersarij
& tamen id obscurè faciens. Prius, & tamen id obscurè facias
simili de re, aut authoritatem. Venetum particulam (aut) non legit
Idque ei. Venet. id quod ei
36 aliqua re noua aut ridicula. Venet. aliqua re noua & ridicula
37 nunc quaddam breuiter & communiter. Venet. nūc quaddam breue communiter
38 Commutabile est. Prius non legebatur uerbum, est
Separatum est. Prius nō legebatur uerbum, est
beneuolentiam causa desiderat. Prius, beneuolentiam causa desideret
neque docilem efficit. Venet. neque docilem reddit
40 Nimiū ipse durus est, præter æquumque & bonum. Prius, Nimium ipse durus est, præter æquum & bonū. Venetum legit, Nimiū ipse durus es
41 satis est quod factum sit dicere. Prius, satis est quod factum sit dicere
42 satis fuit dixisse. Venet. satis erat dixisse
43 in ea uidebuntur inesse ea. Venet. in ea uidebuntur esse ea
44 aut id quod seipsum. Prius, aut id quod ipsum
45 sua diligenter & enodatè. Venet. commoda sua diligenter & enodatè
46 Deinde quid controuersiæ sit. Venet. Deinde quid in controuersia est
47 quæ incidūt in causam, genera de quibus dicendum. Venet. quæ incidunt in causam, in genera de quibus postea dicendum
amplectimur partitione. Prius, amplectitur partitione
aut serò extra. Venet. ut serò extra
48 eius secū aliquam diuersam ac dissimilem. Prius, eius secum aliquam diuersam ac dissimilem
49 Partitur apud Terentium. Venet. Partitur autem apud Terentium
Nam is postquam excessit ex ephebis Sosia, Liberius uiuendi fuit potestas. Prima nostra lectio postremum uersum non habebat. Correximus ex Veneto, & duobus uetustis
50 Post hæc quid Sosiam. Prius, Deinde quid Sosiam
accessit, & omnibus absoluti. Venet. accessit, omnibus absolutis
causarum genera diuiduntur. Prius, causarum genera diuidentur
51 cognatione, ætate. Prius, cognatione & ætate
53 Aut si de non uino. Prius, Ac si de non uino
Habitum autem hunc. Venet. Habitum autem
Studium autem est. Venet. Studium est
55 anne priuatus. Venet. an priuatus
56 maximè fiant, & quæ. Venet. maximè fiant, quæ
57 Hæc distribuitur. Venet. Hoc distribuitur
publicum. Venet. in publicum
inscientia. Venet. inscitia
58 ex ui & ex numero. Venet. ex ui & numero
specie comparabili, aut ex. Prius, specie comparabili: comparabile autem ex
59 ut amor. Venet. ut cupiditati amor
facti, qui sunt. Prius, facti, qui sint
Deinde ecquæ ea de re. Venet. Deinde & quæ de re. Codices uetusti legunt, Deinde & quæ de ea re
60 spei, aut alicuius amici. Venet. spei, alicuius amici
61 aut quod habet in se ad hoc. Prius, & quod habet in se ad hæc
uerùm in eo. Venetum non legit, uerùm
in contrarijs, & paribus. Venet. in contrarijs, & in paribus
63 Nam ut locus in mari sine portu. Prius, Nam ut locus sine portu
nec Hermacreonti. Prius, ne Hermacreonti
67 Dic mihi quæso. Venet. Dic mihi inquit quæso
& cæterum ornatum. Venet. & cæterum ornamentum
Age, si inquit uerum. Prius, Age sis, inquit, si uerum. Venet. Age, inquit, si uerum
utrùmne tuum uirum, an illius. Prius, utrùmne tuum, an illius. Venet. utrùmne tuum, an illius
69 idipsum quod inducimus, non oportebit Prius, idipsum non oportebis
71 aut quid ex ea re. Venet. aut quod ex ea re
72 populus Thebanus patieturne. Prius, populus Thebanus patitur ne
73 paululum in. Prius, paulum in
77 ne in huiusmodi. Venet. ne in huius
78 complexio cōsequetur. Venet. complexio consequitur
80 quia ipsum ex se perspicitur. Prius, quia ipsum ex re perspicitur
Summo autem opere. Venet. Sūmopere
81 Approbatio, per. Prius, Propositionis approbatio, per
82 quæ consistant. Venet. quæ constant
sibi aliud, quàm salutem. Prius, sibi aliud, nisi salutem
83 corporis utilitatem spectet. Prius, corporis utilitatem spectat
ex utilitate Reip. considerare quod hic fecit. Prius, ex utilitate Reipub. considerate
84 Atque hoc quidem satis considerādum est. Prius, Atque hoc quidem satis cōsideratum est
85 nisi id quod scriptum est. Prius, nisi quod scriptum est
nisi extra iudicium quidem esset. Venet. nisi extra iudicium quid e
86 posse conclusione oportere supersederi. Prius, posse complexione & oportere supersederi
88 & perspicuam figuris complexionem. Prius, & perspicuam fiatis complexionem
90 id ut perspiciamus. Venet. Id ut perspiciatur
91 argumentationum expolitionem sumptam. Prius, argumentationum expolitionem
94 aut non esse signo. Venet. aut non esse signum
quod confertur ei quicum. Prius, quod conferetur ei quicum
95 cùm re differat, demonstrabimus. Venet. cùm re differat, demonstrabitur
ab omnibus reprobatum. Prius, ab omnibus approbatum
96 qui id parum audita existimet. Prius, qui id parum audita æstimet
97 parum audita existimabit. Prius, parum audita æstimabit
hoc modo reprehendetur. Venet. hoc modo reprehenditur
98 sectio non nouerit. Venet. sectione nouerit. Vetusti codices legunt, sectio non nouerit
102 Idque ex ijs. Prius, id ex ijs. Venet. id quod ex ijs
103 Casæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes. Prius, Casa cecidisset abiegna ad terram trabes
107 Ne amicum castigare. Prius, Amicum castigare
Conamstigabo pro. Prius, Non castigabo pro
108 Hanc si quis partem putarit esse. Venet. Hanc si quis partem putet
109 hanc partem in numerum reponi. Venet hanc partem in numero reponi
112 ut memoria, non oratio. Venet. ut memoria, non ratio

quot in confirmandis præceptis. Prius, quot in confirmandi præceptis
113 ex sortibus, ex oraculi. Prius, ex sortibus, oraculis
aut ad inferiores. Pri°, an ad inferiores
116 ac præsens uiderit. Venet. ac si præsens uiderit
117 qua oratione habita. Prius, qua ratione habita
118 qui in tempora tribuitur. Venet. qui in tempora distribuitur
120 cùm deducaris ab eo. Prius, cùm deducaris ab eo
121 Sed quoniam satis uidemur de omnibus partibus orationes dixisse. Prius, Sed quoniam & satis, ut uidemur, de omnibus partibus orationis diximus

IN SECVNDVM DE inuentione Rhetoricam.

122 Illi autem statum hominem deduxerũt. Venet. hominem duxerunt
124 cuius aliquo bono præcepto. Prius, cuius aliquo bene præcepto
128 & cõstitutiones & iudicationes cõtinebat. Prius, & constitutiones cõtinebat
129 Aliud enim laus, aliud uituperatio. Prius, Aliud enim laus, aut uituperatio
130 Quare nunc in exponendis. Venet. Quare nunc exponendis
131 gladium propè appositum. Prius, gladium propter appositum
132 Caepo non multò pòst clamat. Prius, conclamauit
135 ut quoad eius fieri. Venet. ut quoad fieri
136 ita usum, quod sumi oportet. Venet. ita usum, quod oportet
137 Facultas, si ratio, auditores. Prius, adiutores
140 cognomen quoque & agnomen. Prius non legebatur, & agnomen
aliquem Calidum uocari. Prius, aliquem Caldum uocari
hominibus Græcis imperitis. Prius, hominibus Græcis imperitis
143 suspicionẽ adducatur. Venet. adducatur
144 oportebit: ut si auaritia. Prius, oportebit. si auaritia
145 Deinde se nihil. Prius, Deinde si nihil
146 demonstrabitur, ut cùm animus. Prius, demonstrabitur, cùm animus
147 existimationem dicentur, aut ex. Venet. existimationem dicitur, aut ea ex
148 opportunitas, in tempore. Venet. opportunitas, tempore
150 Nã & ex fortuna. Venet. Nã ex fortuna
spem celandi non haberet. Venet. spem celandi habet
familiarem conuiuem. Prius, familiarem conuiuam
151 si pecuniæ, si adiumenta. Prius, si pecunia adiumenta
152 spe perficiendi. Venet. spe perspiciendi
154 attributionibus reperitur. Prius, attributionibus reperiretur
155 argumentis confirmatis. Prius, argumentis confirmantis
habent dignitatis. Venet. habeat dignitatis
159 ex eo quod ostenderis. Venet. eo quod ostenderis
uerbi causa, Docere. Venet. uerbi causa, Maiestatem minuere, Docere. Codices uetusti nostram probant lectionem
162 genere ducũtur. Venet. genere deducũtur
quem oporteat. Prius, quem oportet
si singula trãslationũ. Venet. trãslatorũ
163 ut causa cadat. Venet. ut à causa cadat
165 de ea re conuenias. Venet. de ea re cõuenit
167 Pater enim sibi, & filio. Prius, Pater enim & sibi, & filio
168 Infirmatio autem hæc erit. Prius, Infirmatio hæc erit
cuius hæres non illo tẽpore in testamẽto. Pri°, cuius hæc nõ illo in testamẽto
169 aut si hæc erũt usi. Pri°, si hæc erũt usi
171 quæ prætores edixere. Prius, quæ prætores edixere
aut aliquorum constitutum. Prius, aut aliquorum constitutum
quemq; attẽdere. Venet. quisq; attendere
unamquanq; partẽ iuris oportebit. Venet. unamquámq; partem iuris debebit
172 Attendẽdum est autem & in hac. Prius, Attendendum est autem in hac
177 comparabunt. Prius, comparabuntur
si demõstrabit. Venet. si demõstrabitur
179 facti necessitudine. Venet. facti necessitate
181 accusat, noluisset. Prius, accusat, noluisset
185 audaciam conquestione. Prius, audaciam sua conquestione
186 Hac in genere primum, sicut in cæteris. Venet. Hac genere primum, sicut cæteris
aut ex coniecturali, aut definitiua. Prius, aut ex coniecturali
189 cùm & id ætatis non haberem, &. Prius, cùm & id ætatis, &
191 qui arguitur negat. Prius, qui arguitur negatur
199 tamen dignum uestra. Venet. tam dignum uestra
201 & alter locus. Prius, & alter
203 & inique natura, & præmij. Prius, & inique natura, præmij
205 fortuna obstiterit. Pri°, fortuna obstitisse
207 cùm aliquod pecuniarium. Prius, cùm aliquod pecuniarium
210 quàm id quod nos. Venet. quàm quod nos
212 usus non esset. Venet. usus non esse
communibus utrique. Prius, communibus utrunque
213 id quod instituit accommodabitur. Prius, id quod instituit accommodatur
quod ea sola. Prius, quod de ea sola
215 ut unũ quoddã. Prius, ut unũ quoddã
216 hoc est interrogando. Prius, hoc interrogando
concẽdi posse neget. Prius, concẽdi neget
217 aut si causa assumptiua inferetur. Prius, aut causa assumptiua inferretur
indicium nobis. Prius, indicium nobis
219 Nam & eos. Venet. Nam ut eos
nec fuisse ei. Prius, non fuisse ei
qui leges scribunt. Venet. qui leges inscribunt
in quam iurati. Venet. in qua iurati
220 cur in certis. Venet. aut in certis
221 eiusmodi. Venet. eiusce modi
ui si extra. Venet. nisi extra
223 si eo ueniat. Venet. si conueniat
Si de his locis. Prius, de his locis
224 aut si causæ. Prius, aut causæ
tum ex his locis. Venet. tamen ex his locis
225 si ei tales res accidisset. Venet. si ei tales res accidissent
perspicua uideret esse. Venet. perspicua uideret
226 & id quod fecerimus. Prius, & id quod nos fecerimus
sumpserint. Venet. sumpserunt
228 Lex est, Qui. Prius, Lex, Qui
229 quæ discrepant inter. Prius, quæ discrepent inter
231 Lex est, Si. Prius, Lex, Si
232 et statim, quòd. Prius, & statim, quòd
comparetur. Prius, compararetur
234 causa affertur. Prius, causa afferretur
de quibus antè dictum est. Prius, quibus antè prædictum est
235 scripturã complecti. Prius, scripturam amplecti
applicaretur. Prius, applicauerunt
236 nomum, quoad. Prius, nam quoad
238 fructum atque utilitatem. Prius, fructum atque utilitatem petendum
quod genus, pecunia est. Prius, quod pecunia est
in prima quidem genere. Prius, in primo genere
239 partem honestatis & utilitatis continẽt. Prius, partem honestatis continent
genere intelligentur. Prius, genere intelliguntur
240 honestatis consideranda. Venet. honestatis considerata
241 quod inter omnes. Pri°, quod in omnes
cum animi ampla quadam. Venet. cum animi quadam
244 est gloria. Venet. & gloria
245 usum oratorũ. Prius, usum oratorium
246 extraneis rebus. Prius, exterarũs rebus
quæstione considerabimus. Venet. considerabitur
249 utilitatis atque honestatis. Prius, utilitatis, aut quod honestatis
253 qualia sint, intelligentur. Venet. qualia sint, intelligemus

IN PRIMVM LIBRVM de Oratore.

2 consiliorum meorum. Prius, conciliorum meorum
in eo maximè molestiarũ. Codex uetustus legit, in eo maximè moles
atq; exoptantibus. Vet. atque optantibus
& à consulatu deuenimus. Prius, & consulatu deuenimus
3 eruditissimorum hominum. Vet. prudentissimorum hominum
continueri statuã. Prius, cõtineri statuem
4 permultos & excellẽtes in quocunque. Prius, permultos excellentes in quoq;
in dicendo autem excellentes uix. Vet. in dicendo autem uix
5 ad ea ipsa artiũ genera, circũspiciatq; qui in ijs floruerũt. Prius, & ea ipsa artium genera circumspiciat, quique in ijs floruerint
qui nõ una aliqua in re separatim ela-

borasset. Prius, qui non aliqua in re una separatim elaborarint
quæcunq; possent. Pri⁹, quæcūq; essent
comprehēderunt. Prius, cōprehēderint
6 obscuritate rerum, & quàm. Vet. obscuritate rerum, quàm
perfectique homines. Prius, perfecti homines
Quis musicis. Prius, Quis musicis
penitus se dedidit. Pri⁹, penitus se dedit
8 assecutus. Vet. insecutus
proposita præmia. Vet. exposita præmia
9 hoc quiddam. Vet. hoc quoddam
Quis enim aliud. Vet. Quid enim quis aliud
summa magistrorum. Vet. in summa magistrorum
infinita causarum uarietate. Vet. infinita uarietate
ipsa oratio confirmanda. Prius, ipsa oratio confirmanda. Vet. ipsa ratio confirmanda
hominum generi. Vet. hominum gratia
expromenda. Prius, exprimenda
10 & breuitas, respondendi. Prius, & breuitas, & respondendi
neque legum, aut iuris. Vet. neque ius legum ac iuris
uocis conformatione. Prius, uocis confirmatione
animo æquo spectare. Vet. animo æquo expectare
11 nisi subest res ab oratore. Vet. nisi sit ab oratore percepta
quæcunque sit posita. Prius, quæcunque sit proposita
12 partitionem iam quādam. Prius, partitionem quandam
summorum hominum. Vet. singulorum hominum
omni dignitate. Vet. omniū dignitate
13 ueniam mihi frater. Prius, ueniam mi frater
anteponam. Vet. anteponamus
Dum igitur. Prius, Cum igitur
dici mihi memini. Prius, dici memini
socer eius. Vet. socerum eius
14 duo adolescentes. Vet. adolescentes
in quibus magnam. Vet. in quibus tamen magnam
qui tum tribunatum plebis petebat. Vet. qui tum tribunus plebis petebatur
de temporibus, déque. Prius, de temporibus illis, déque
illa superioris tristitia. Vet. illa superior tristitia
tantus in iocando. Vetusti duo codices, tantus in loquendo
15 satis quiesset, & in ambulationem uentum esset, dicebat tum. Prius, satis quiesset, in ambulationem uentum esse dicebat: tum
& quod ille. Prius, sed quod ille
atque illa quæ. Prius, atque ita quæ
ubi, & ex. Prius, ibi ut ex
16 sed etiam maioribus. Prius, sed cum maioribus
sapientibus sententiis. Vet. sapientissimis sententiis
perpolita. Vet. polita
17 liberare periculis. Vet. liberare
improbos. Vet. integros
mediteris. Vet. meditare
bestiis præstent. Vet. bestiis præessent
18 uita ad hunc. Vet. uita in hunc
priuatorum plurimorum. Vet. & priuatorum & plurimorum
19 ab initio. Vet. in initio
non prudentium. Vet. non legit, prudentium
consilio & sapientia. Vet. consilio, sed sapientia
Quid in Numa. Vet. Quid enim in Numa
20 non lingua. Vet. imò lingua
sic deinceps. Prius, sed deinceps
uerborum uidemus? Vet. mania uerborum uidemus uti?
sed nuda atq; uerbo libertinos. Vet. sed nuda atq; uerbo liberrimo libertinos
21 & Sergium. Prius, & Seruium
perpulisti. Vet. perculisti
22 ex iure manu. Vet. ex iure magna manu
iusto sacramento. Vet. iustum sacramentum
23 ipsum scire negaret. Prius, ipsum negare cogeret
oratorem putasses. Prius, oratorē putasses esse
dicendis tua plurimum. Prius, dicendis ad persuadendum tua plurimum
si quid poteris. Vet. si quid poterit
24 urgebat auditor. Vet. urgebatq; auditor
clari in philosophia. Prius, præclari in philosophia
contumeliculas. Vet. contumelias
25 quo in libro hæc. Prius, quo in libro in hoc
ipse esse orator. Vet. ipse orator
controuersia iamdiu. Prius, controuersia iamdiu
statuit esse. Prius, statuet esse
morum. Prius, moris
in ipsis rebus. Vet. in his ipsis rebus
26 nisi ei cui ea quæ diceret, præcepta. Pri⁹, nisi ei qui diceret ea de quibus diceret percepta
locutus est, sicut fertur. Vet. locutus esset, sicut & fertur
oratoris. Vet. oratorum
27 quos nominauimus. Prius, quos nominam
hac uarietate. Prius, hac dicendi uarietate
proprium, compositum. Vet. proprium & compositum
sententia. Vet. summa
id orator si tāquam. Vet. si orator id sic
28 isti magistri. Vet. ipsi magistri
existere oratoris. Vet. existere oratorib⁹
uel ad odium. Prius, aut ad odium
philosophorum uidetur. Prius, philosophorum putatur
neque orator. Vet. neque oratio
29 quæ sine illa scientia nulla est, sibi. Vet. quæ sine illa scientiam nullam habet, & sibi
iam dixi. Vet. iam dixeram
oratorum esse. Vet. horum esse
cæteros libros. Vet. certos libros
30 Hæc ego. Vet. Hæc ergo
tum Athenis. Vet. non legit, tum
legibus instituendis. Vet. legibus tuendis
31 in dicendo, & perpolitos. Vet. in dicendo, atque peritos & perpolitos
perscripserunt. Vet. præscripserunt
posuerunt. Vet. deposuerunt
quod nō ex usu. Vet. quod nō est ex usu
32 de omni Repub. Prius, de omni Reip. genere
in oratione. Prius, in oratore
non dubitabo. Prius, non dubito
confugiendum est facultatem. Vet. confugiendum est tanquam ad architecti potius facultatem
33 nunquam ab illo. Vet. nunquam ab illo
si id optimè sciat. Vet. optiméq; si sciat
posse, de quo sciat. Vet. non posse
memoriter dixit. Vet. dicet
34 propositis. Vet. positis
illud teneo. Vet. illud teneo
cognouerit. Vet. agnouerit
téque hominem. Vet. te hominem
hæc quidem. Vet. hoc quidem
35 à quocunque. Prius, à quoque
de ea multo. Prius, de ea re multo. Alter uetustus legit, de eo multo
philosophia ipsa in tres. Prius, philosophia in tres
idque largiamur. Vet. atque largiamur
si quādo opus erit. Prius, si quādo uolet
si modò erunt. Prius, cùm erunt
36 nihi propter. Vet. nihil propter
37 sentio hominem neminem. Prius, sentio neminem
quæ sunt libero dignæ. Prius, quæ sunt libero homine dignæ
an didicerimus. Vet. aut didicerimus
sic in orationibus hisce. Vet. sic & in oratoribus hisce
ne & mihi. Vet. aut mihi
38 & cum summo. Vet. cum summo
oratoris esse. Vet. non legit, esse
uersetur. Vet. uersatur
es tribuas. Vet. es tribuamus
& otium &. Vet. & otium
quod censes, si ad alicuius ingenium uel maius illa quæ. Vet. quod Crasse, si alicuius ingenium uel maius, uel illa quæ
40 deinde illud. Vet. demum illud
sed palestræ. Vet. & palestræ
41 cùmque hoc. Vet. cùm hic
pro se quisque ut poterat. Prius, pro se quisque eorū, quātum quisq; poterat
omnes habere. Vet. omnes haberet
easque esse inter se. Prius, eásque ipsas esse inter se
& exilis oratio. Vet. & exilis quædam oratio
42 contrà diserti homines. Vet. contrà homines
& in Rep. Prius, in Rep.
regendarum rerū. Vet. agendarū rerum
in eorum libris inueniri. Vet. in eorum inueniri libellis
43 de scribendis legibus. Vet. de distribuendis legibus
ascriberent. Prius, asciscerent
seipse. Vet. seipsum
afficerentur animi. Prius, afficerentur animus
quod ita fieri nullo modo posse aiebat. Prius, quod ita fieri nullo modo posse
44 primoribus. Vet. prioribus

labris. Vet. libris
permouendis. Vet promouendis
se negare. Vet. se negasse
45 ferebatur oratione. Vet. ferebat orationem
subtiliter insinuare. Prius, suppliciter insinuare
minus terrere. Prius, minaciter terrere
refellere: ad extremum. Prius, refellere: & ad extremum
46 aut falsa. Vet. aut uerè falsa
47 uehementer admiraris. Prius, uehemēter admirans
perpugnacem. Vet. propugnantem
quod antè quàm. Pri⁹, qui ante a quàm
48 scribendúmque dederit. Prius, scribendúmque maiore copia dediderit
ut uerò penitus. Vet. ut non penitus
totius huius uel studij. Vet. totius uel studij
perueniretis. Vet. ueniretis
49 uestrum Crasse: tuo etiā amore. Prius, uestrum, Crassi uerò etiam amore
uera loquar. Prius, uerè loquar
earum rerum aditum. Prius, earū rerum ipsarum aditum
prosequamini. Vet. persequamini
magnam habebo. Vet. magnam habeo
ac Lycio tuū hoc suburbanum. Vet. ac Lycio tuúmque hoc illi suburbanum
50 Nam me quidem furor semper. Prius, Nam me quidem semper
semper à genere hoc. Vet. à genere hoc
Quoniam id quod difficillimum. Vet. Quoniam difficillimum
in conditionibus. Vet. in artioribus
Nam quod. Prius, Nanque quod. Alter Vetustus codex legit, Non quod. corruptè
51 dum mihi liceat. Vet. dum liceat
inquit Sulpitius, hoc primum ex te, de quo modò Antonius. Vet. ostende quomodo Antonius
Quid mihi nunc uos. Vet. Quid mihi uos
in maxima hominum. Prius, ex magna hominum. Alter Vetustus legit, & ut magna hominum
esse paratum. Vet. se paratum
52 qui uos istiusmodi. Prius, qui uos istiusmodi
adolescentem huic. Prius, adolescentem iam huic
hominem ingenio, nostríque cupidissimum. Vet. homo ingenio, nostríque cupidissimus
qui non Græci alicuius. Vet. qui non ut Græci quotidianam
53 sed ex homine. Vet. ex homine
neque defugere. Vet. neque defugerem
cupiunt accedere. Vet. cupiunt accedere minimè decet
meo more. Vet. meo modo
sed omnem contentionem. Prius, sed omnem esse contentionem
54 Nam si ars ita Vet. Nam si ars ista
oratoris esse ulla. Vet. oratoris ulla
uaria, & ad. Vet. uaria, ad
designata. Vet. definita
in arte. Vet. in artem
55 gratum te his Crasse facturum. Prius, gratum te his esse Crasse facturum
è togatorum. Vet. ex oratorum
in prensando. Prius, in prehensando
hūc autem semper esse unum hominem ex omnibus iudicam, quo præsente ego ineptum me esse minimè uellem. Prius, hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minimè uellem
56 cùm id ipsum. Vet. cùm ipsum
non afferre maximā. Vet. nim afferre
quod falsum est. Duo Vet. id falsum est
si hæc accendi ac sic cōmoueri. Prius, si hæc accendi aut commoueri. Vetustus pro, commoueri, legit, promoueri
domari ab arte. Vet. domari ab arte
57 lautra, uetet. Vet. lautra, auret
Neque hæc. Duo Vet. Neque enim hæc
ut ars aliquid. Vet. ut ars aliquos
sunt enim quidam ita. Vet. sunt enim ita
in ijsdem rebus habiles, ita naturæ muneribus ornati, ut non nati, sed ab aliquo Deo ficti esse uideātur. Prius, naturæ muneribus in ijsdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, sed ab aliquo Deo ficti esse uideantur
qui non acutus. Prius, quom acutus
Neque hæc. Vet. Neque hic
58 deterream. Vet. detraherem
fuisse hominis neno. Vet. fuisse omnino
æqualem meum Q. Duo Vet. æqualem Q.
59 quibus necesse est: sed ut ijs ipsis. Vet. quibus nocere est: sed ut eis
Mihi etiam qui optimè dicunt, quíque id. Vet. Mihi etiam quoq; optimè dicunt, quòd id
accedunt, & in exordienda. Vet. accederent, & in ordienda
si commouetur. Vet. si non commouetur
60 non enim pudendo. Vet. non enim fuerendo
animaduertere. Vet. animum aduertere
ut exalbescam Vet. ut albescam
sic initio. Prius, sic in initio
significare inter se. Prius, significare inter sese
ut dicit. Vet. ut dicitis
61 ut tum illud ipsum accideret. Prius, ut tum accideret
Altera est hæc. Vet. Altera est
cæterarum hominis. Vet. de cæteris hominis
impediti. Vet. impeditos
oratoru peccatum. Vet. oratoris spectati
62 quia nemo. Duo Vet. quare nemo
cuius autem. Vet. qui autem
reprehensum. Vet. reprehensus
orator, nisi à natura. Vet. orator onera nisi haberet
quancunque artem. Vet. quanq; artem
solebat. Satis est enim cæteris. Vet. solebat. Rectè, inquit, Crasse, ac satis esse ei in cæteris
63 nobis non possumus. Vet. nobis possumus
propè poetarum. Vet. prudentum poetarum
qui ita dicat. Prius, cùm ita dicat
64 nihil nisi ita ut. Prius, nisi ita ut
65 sunt in specie. Vet. in specie
tamen illud. Vet. tamen qui illud
66 unum id esset. Prius, unum id esse
cohortandos. Vet. adhortandos
67 quò intendas. Vet. quò tendas
non tam te hæc. Vet. non tam te
68 Nam principiò illud quod est homine. Vet. Nam principiò illud est quod homini
diffideat. Vet. dissentiat
69 disponere. Vet. imponere
70 rem demonstrandam. Vet. rem gestam demonstrandam
tamen his ipsis. Vet. tamen in his ipsis
71 suscipienda nobis. Vet. suscipienda nobis
nobis quoque non. Vet. nobis quidem non
73 scribimus, inquirentibus. Prius, scribimus, inquirentibus
maximè illustria. Vet. maximéque illustria
74 In quotidianis autem cogitationibus. Prius, cogitationibus
75 exercitationes. Vet. exercitationis
indigent. Vet. indiget
76 si consueris etiam istam. Vet. si fueris adeptus istam
atque in aciem. Prius, atque aciem
cognoscenda historia. Vet. cognoscendæ historiæ
in quaque re quod. Vet. in quacunque quod
77 eligendum. Prius, eliciendum
sale perspergitur. Vet. sale prospargitur
quæ sentiebam. Vet. quæ sciebam
inquit quod tacitis. Prius, inquit quod tacitis
Id mehercule. Prius, Immò id mehercule
incursus uerborum. Prius, cursus uerborum
ingressúmque uix. Prius, ingressúmque non
78 explicatus uestis, neque. Vet. explicato, neque
collocatis. Vet. collatis
ita neque hoc. Vet. itaque nec hoc
ac uidisse. Vet. atque inuidisse
ornamentorum uel in ullam uenisset. Prius, ornamentorum illam uenisset
tu qui ualde. Prius, túque ualde
ut illam copiam. Prius, ut eam copiam
quam constructam uno in loco quasi per. Vet. constructam uno in loco quam per
in lucem proferat. Vet. quicquam in lucem proferat
ac suo quidque. Prius, & suo quidque
79 huiusmodi. Vet. huius
hoc quæ. Vet. hoc
Sed in hoc nobis da Scæuola & perficæ. Vet. Sed in hāc nobis ueniā perficæ
eius in caussis. Prius, eius caussis
Enimuero. Vet. Tum uerò
80 uti ij qui docent. Vet. uti qui docerct
quibus hominum. Vet. quomodo hominum
quæ sunt immensa, & ut. Duo Vet. quæ sunt innumerabilia, & immensa, ut

properarent. Prius, properaret
81 turpi tutelæ iudicio. Duo Vet. turpitulæ iudicij. uel, turpitudine iudicij
inquit (memini. Duo Vet. inquit, non puto (memini
dignos putarem. Duo Vet. dignos non putarem
permiserat. Vet. promiserat
quod esset in. Vet. quod erat in
82 ut illi unde peteretur, uetus atque usitata exceptio. Vet. ut illud unum peteretur, tempus atque exceptio
cum multis alijs. Prius, & multis alijs
83 neque se. Vet. at neque se
Quid uerò. Vet. Quod uerò
ferre maximam. Vet. ferre maximè
84 sit exceptus. Vet. sit acceptus
ac Prætorum tribunalibus. Prius, ac Prætorum in tribunalibus
parietum, luminum. Duo Vet. parietũ, fluminum
aut ratorum. Vet. aut raptorum
85 decapiare. Vet. decapulari
tabulas. Prius, tabellas
quibus id sit scriptum. Prius, quibus in tabellis id sit scriptum
ullam causam. Vet. nullam causam
in quibus certatur. Vet. quibus certatur
86 eiusdem nominis. Prius, eiusdem hominis
hæreditatem gente ad se. Vet. hæreditate gentem ad se
Quid, quòd iterum. Prius, Quid, quòd item
Antonium in iudicio. Prius, Antonium iudicio
87 præstare debere. Vet. præstare debet
Bucculeius. Vet. Albucleius
similis in re quodam modo nuper errarunt. Vet. simili quodam modo in re errarunt. Itẽ alter Vet. simile in quodam nuper errarunt
quòd cuicunque particulæ cæli officeretur, quamuis esset. Vet. quòd cuiusque particulæ cæli officerent, etiam quamuis esset
concursu. Vet. cursu
88 collega meus. Vet. collega eius
& oratione Vet. in oratione
nisi posthumus. Vet. non posthumus
ego autem defenderem hac eum. Vet. ego hunc defenderem eum
Omitto iam. Prius, Omittam iam
89 de ordine, de ciuitate. Vet. de ordinanda ciuitate
iure insisteret. Vet. iure constaret
90 cùm quæritur is qui. Vet. cùm quæretur qui
si non sit conditum lustrum, sitne liber. Vet. continuò ne antè lustro condito liber sit
Quid, quod usu. Vet. Quicquid usu
in controuersiam. Vet. in contentionem
ceteris quibusdam uerbis non nouit. Vet. cæteris quibusdam uerbis nouit
91 cum cauernis toto foro. Vet. cum cauernis in toto foro
aliter existimatur. Vet. aliter nominatur
atque augendæ potẽtiæ suæ causa peruulgari. Vet. aut augendæ potentiæ suæ causa promulgari

artem suam. Vet. artem in suam
digesta generatim. Vet. digesta & generata
92 quorum artem instituere. Vet. quorum artem qui instituere
93 ciuium æquabilitatis. Prius, ciuium æqualitatis
sui similes. Vet. sui simile
differentes. Vet. different. Alter Vet. differenti
Partes autẽ sunt. Vet. Partes enim sunt
ei rei. Prius, eius rei
Hisce ego. Vet. His ergo
propositum breuius. Prius, propositi breui
Iamdiu cogito, aut alius quispiam, aut me. Vet. iam cogito, an alius quispiã, an me
94 propriam cuiusq;. Vet. propriam cuique
quam difficilem. Vet. atque difficultatem
replere istã iuris ciuilis sciẽtiam. Prius, repleri ista iuris ciuilis scientia
ut ei cùm ab hoc discesseritis. Prius, uti cùm ab hoc discesseris
contineretur. Vet. contineretur
sunt elata. Vet. clara sunt
95 scriptoribus. Vet. scriptionibus
Nam sine quem alieno. Prius, Nam si quem aliena
in ipso iure. Prius, in omni iure
totum hãc bene descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus. Vet. totam hanc descriptis utilitatibus, ac apertis
96 cùm uerus & iustus. Prius, cùm uerus iustus
97 hominibus. Vet. omnibus
98 Itaque ut. Vet. Itaque non ut
99 suarum rerum. Vet. suarum summarum rerum
101 inflammare in improbos. Vet. inflammare improbos
inscitiam meam. Vet. insciẽtiam meam
dux essem. Vet. duxissem
105 quis esset imperator. Vet. qui esset imperator
106 augeretur. que. Vet. augeretur
107 Crassus uerò noster mihi. Prius, Crassus uerò mihi noster
108 disertus atque eloquens. Prius, disertus aut eloquens
uehementer admiror. Vet. admiror
112 quique eos in iudicium. Vet. qui cùm eos in iudicium
114 eripite nos ex faucibus. Vet. eripite ex faucibus
116 clarissimi recordatione. Vet. clarissimi & recordatione
in procinctu. Vet. in promptu
117 simplex ratio. Vet. simplex oratio
118 pro se ipse. Vet. pro se ipso
sed ut magister. Vet. sed magister
119 dicendi inscitiam. Vet. dicendi inscientiam
120 tum cùm dicebas. Vet. & cùm dicebas
dedidisti. Vet. dedisti
121 iuris eundem esse consultum. Prius, iuris ciuilis eundem esse consultum
eiusmodi socias. Prius, eiusdem socias
122 hereiscũ. Prius, hereiscũri
& in C. Hostilij Mancini. Vet. ut P. Lucilij Mancini

superior fuerit. Vet. superior fuit
123 abstulisset. Vet. attulisset
124 quanquam fuit. Prius, quãquam fuerit
agnascendo. Vet. agnoscendo
126 hæredem. Vet. hæreditatem
ad Hostilianas. Vet. aut Hostilianas
128 neq; me unquam. Vet. ne me unquam
129 nec hebetem. Vet. non hebetem
130 præscriptionibus. Vet. perscriptionibus
ut eius industriam. Vet. at eius industriam
132 tecta esse uoluerunt. Vet. tecta esse noluerunt
eo tardiores tibicinis modos. Prius, eo tardiores tibicines modos
133 laxare modos. Vet. laxare modo
probabatur. Prius. probatur
134 & meditata Vet. ac meditata
135 orationes tuæ. Prius, orationis suæ
A quibus enim nihil. Vet. A quibus cùm nihil
non sunt & pleraque. Vet. non sunt pleraque
136 industriâque superaris. Prius, superaret
planius eo locutus. Vet. planius esse locutus
137 consistens in loco. Prius, consistens loco
138 informari. Vet. infirmari
non constituissem. Prius, non constituisse

IN SECVNDVM DE Oratore librum.

1 M. uero Antonium. Prius legebatur, M. autem Antonium
studio discendi. Vet. studio dicendi
3 ipse adolescentulus. Vet. ille adolescentulus
5 ut eum sermonem. Prius, ut cùm sermonem
uel mehercule ut laudem. Prius, uel mehercule etiam ut laudem
ut cùm etiam nunc. Vet. ut quo etiam nunc
8 Itaque frater. Vet. Ita me frater
10 ut dum uercare. Vet. ut dum tu uercare
11 is ineptus esse. Vet. is ineptus
quàm illorum qui. Vet. quàm ut illi qui
quoscunque inter. Vet. quosque inter
Ne Græci quidem inquit. Vet. Nonne Græci inquit
12 ubi inambulamus. Vet. ubi nũc ambulamus
& Græcorum disputationum. Vet. ad Græcorum disputationum
aut importunum. Vet. aut nunc importunum
qui omnes hi. Vet. Qui nos omnes
inuenta sunt. Vet. inuenta
cùm omnia. Vet. quanquam omnia
13 legere consueuisse. Prius, legere consuesse
14 illud ego quod in. Prius, illud quod ego in
omnium testamenta meritò ut. Prius, omnium testamenta tu
quòd addidisti. Vet. cùm addidisti

15 neque sit ab indoctissimus. Prius, neque ab indoctissimus
plus fortasse. Vet. aliud fortasse
quemque iamdudum. Vet. quæq; iamdudum
16 imperrabo. Prius, impetrato
17 facultate præclara, arte mediocris. Vet. egregia facultate, atq; præclara arte contenta
18 & sæpe. Vet ut sæpe
20 testis temporũ. Vet testis est temporum
21 quod hæc ars. Vet. quod quidẽ hæc ars
sed si in hac una est ea ratio. Vet. & si ne hac una est oratio
id quod multi, medicus de. Vet. id quod multi medici
aut de pingendo. Vet. aut si de pingẽdo
22 porrò: tibi enim. Vet. porrò: Cæsar inquit illa. tibi enim
23 Nox te inquit. Vet. Vox te inquit
Catulo audiente. Vet. Catulo aduenĩete
de quo loquimur. Vet. de quo loquor
esse propositum. Vet. esse propositum
idem quod Græci. Vet. id quod Græci
24 infinitum mihi videbatur. Prius, infinitum mihi videtur
quæreretur. Vet quæritur
disceptationibusque. Vet. disputationibusque
à Crasso tactum est. Duo Vet. à Crasso tractatum est. Paulus Manutius, à Crasso tectum est
25 unde omnia. Vet. unde ad omnia
ornatè dicendi præcepta sumuntur. Vet. & Paul. Man. ornamenta dicendi præcepta sumuntur
Posita enim ut rebus. Vet. Possit enim in rebus
darentur hominibus. Vet. darentur omnibus
cæterarumque rerum quæ sunt. Vet. cæterarum quæ sunt
26 bene his usum. Vet. bene rebus his usum
Deinde quid. Vet Deinum quid
inest in ratione. Vet. est in ratione
eo de numero quoque. Vet. eodem numero quo
mihi necesse. Vet. mihi etiam necesse
27 aut in senatu, aut ab imperatore. Pri*; aut in senatu, ab imperatore
Nam quia hoc genere. Prius, Nam quia genere
accuratiore est utendum. Vet. ab accusatore est utendum
comparatio. Vet. comparata oratio
28 Græci quoque Ipsi. Prius, Græci ipsi
ij que etiam. Vet. uel ij qui etiam
29 Acusilaus fuit. Vet. ac Vsilas fuit
neque tenent. Vet. neque tenerent
30 ut me (quantum ego.) Prius, ut me quidem (quantum ego)
facilè uincat. Prius, facilè uicit
hos libros. Vet. hos ipsos libros
31 leniore quodam sono. Prius, leniore quodam sono
32 etiamsi aliam. Vet. etiam si ego aliam
33 In philosophos verò. Prius, in philosophos uestros
concisis disputationibus. Vet. longis disputationibus
illigati. Vet. ligati
aliena quadam lingua. Duo Vet. alia quadam lingua
aut qui orationes. Vet. aut orationes
eruditissimi. Duo Vet prudentissimi
neque mouent enim. Duo Vet. neque enim
34 sita sunt enim. Vet. ita sunt enim
ueri nõ audeat. Vet. ueri tacere audeat
quod in rebus. Prius, quoniã in rebus
memoriáque dignis. Vet. memoria dignis
declarari. Vet. delectari
sed etiam quomodo. Vet. sed etiã quãdo
35 prosequendum est. Vet. prosequendum
quod oratori. Vet. quàm oratori
definitáque causa. Vet. finitáque causa
36 dicẽdum erit et quanta sit solis magnitudo. Vet. dicendum erit & quanta sit solis plenitudo
hoc onere. Vet. hoc genere
adiungere uagum. Vet. adiũgamus uagum
de liberalitate, de pietate, de amicitia. Prius, de liberalitate, de amicitia
37 in ratione Resp. Vet in oratione Resp.
in sensu hominum communis. Vet. & sensu hominis communis
ut ij qui. Vet. ut ea qui
cuiusque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora. Vet. cuiuscunque rei difficillima relinquam, quia tantùm aut faciliora
38 Neque enim est. Prius, Neque est
reliqua per se non incommodè persequuntur. Prius, reliqua persequuntur
hunc de toto illo genere. Vet. illum de toto genere
39 Autoris posuisse ante oculos. Vet. Antonius posuisse inquit ante oculos
Sed uide, ne. Prius, Sed uideto, ne
Hercule autẽ &. Duo Vet. Hercule &
maiora in illis rebus. Prius, maiora ne in illis rebus
Non enim mihi mentit. Vet. Non enim mentit
dicam enim tibi. Vet. dicam enim
40 neque in exercitatio, neq; communium. Vet. neque in exercitatione communium
experti. Duo Vet. inexperto
haud sciam an de humanis operibus. Vet. haud sciam de humanitatis operibus
cùm aut docendus is est, aut dedocendus. Vet. cùm autem docendus aut dedocendus is est
oratione moderãdus est. Prius, oratione moderandus
qui tãquam machinatione aliqua. Vet. qui ut tanquam machinationem aliquam
41 non quò mea. Duo Vet. non quòd mea
peruulgata. Vet. promulgata
42 de imperatoris officio, & de omni re. Vet. de imperij officio, & de re
Tum cæteri qui. Prius, Tum cùm cæteri qui
cùm uehemẽter essent. Prius, uehementer essent
quidnam ipse. Prius, quidnam ille ipse
qui tot annos. Vet. qui tot annis
43 ne ita molesti sint. Prius, non ita molesti sunt
sed ita tamen est. Prius, sed tamen est
44 & in quæstiones. Duo Vet. & in quæstione
positum in infinita dubitatione. Vet. positum infinita diuisiones dubitatione
& ea meminisset. Vet. & ea quæ meminisset
ut eas item in quatuor, quinq; sexue partes. Vet. ut eas item partes dicant quatuor, quinque, sex
45 ut breuis. Vet. & breuis
Ne hæc quidẽ. Vet. Ne ea hæc quidem
necesse fuit hominibus. Vet. necesse fuit ab hominibus
Nam ego mihi. Vet. Nam & ego mihi
non cùm polliceor. Vet. non tam polliceor
sed tum cùm. Vet. sed tamen cùm
46 quòd hæc narrationis. Duo Vet. sed qui hæc narrationis
mediocribus rebus doctores. Prius, mediocribus rebus doctores
47 innumerabiles. Vet. uniuersales
Aliud enim pugna & acies. Vet. Aliud enim pugnæ faciet
si potero. Prius, si potuero
Sit enim mihi. Vet. Si enim mihi
48 uidebitur esse, obsecrabo. Prius, uidebitur, obsecrabo
uniuersa ciuitati. Vet uniuersæ ciuitatis
Sin uidebitur cùm omnia. Duo Vet. Sin uidebitur impar ei qui omnia
esse uenturus. Vet. si se uenturum expectauerint
molestiisque magnopere. Prius, molestius magnopere
deterrendus: quòd. Vet. deterrendus est quòd
49 ea quæ sese nimium profuderunt. Vet. ea quæ se nimium prodiderunt
maturitatem assecutum. Duo Vet. maturitatem executum
uidi statim indolem, neque dimisi tempus. Vet. uidi statim docilem, neque dimisi ipsum perdere tempus
50 etiã addidit gratia scilicet causa. Vet. etiam adiecit gratiæ causa
& qui anno antè fuerat. Prius, & qui anima antè fuerat
sed ea non. Vet. sed ad ea non
omni animo. Vet. omni studio
atque ita exprimat. Duo Vet. atq; exprimat
51 Qui autẽ ita faciet. Prius, Qui ita faciet
52 scripta constant. Prius, scripta constare
sententiisque magis, quàm. Prius, sententiis magis, quàm
Non potuisset. Vet. non potuisse
audiuimus: omnes etiam tum retinebãt. Duo Vet. audiuimus omnes: & tamẽ retinebant
Atque & illi Theopõpi, Ephori, Philisti, Naucratæ. Prius, Itaq; & illi Theopõpus, Ephorus, Philistus, Naucrates
53 sunt inter sese & magistri. Vet. sunt & inter sese magistri
Hyperides. Vet. Hypericles
aliique complures. Vet. aliique quamplures etiam
mea sententia politissimus. Vet. mea sententia potentissimus
ut hodie Alabandensem illum Mene-

clem. Duo Vet. ut etiam Alabandensem illum Menedemum
quos ego audiui. Vet. quos ut ego audiui
54 tum exercitationibus. Vet. cùm exercitationibus
persequatur. Vet. prosequatur
multò eius oratio esset pressior. Vet. multis eius oratio esset præsidio
in summa ubertate inest. Duo Vet. in summa ubertate summa inest
sed ne ut quidem. Vet. sed rectè quidem
cuiusquam similitudine. Vet. cuiuscunque similitudine
consequantur. Vet. consequentur
animaduerti rectè. Vet. animaduerti ratione
55 nihil illi defuit. Vet. nihil mihi defuit
orator habere deberet. Vet. orator habere posset. Aliud Vet. orator habere debet
56 hoc ei primum præcipiemus. Duo Vet. hoc enim primum præcipiemus
causas erit acturus. Vet. causas erit tractaturus
At uerò. Vet. Aut uerò
operam suam multi. Duo Vet. operam suam multam
æstimari. Prius, existimari
causas dicunt. Vet. mosas sumant
57 me ipse doceat. Vet. me doceat
summa animi æquitate. Vet. summa cum æquitate
totum abiudico. Vet. totum abdico
reijcio. Duo Vet. eijcio
tempore cogitem. Vet. tempore quæram
ijdem illi melius aliquanto. Vet. ijdem illi aliquanto
58 causa ambigui. Duo Vet. causa ambigendi
ex controuersia facti. Vet. ex controuersia facti
Sæpe autem. Duo Vet. Sæpe etiam
59 res non sit. Vet. res ne sit
audiente me C. Vet. audientem C.
alia tum mente. Vet. alia cum mente
de Tiberio Graccho. Vet. de C. Graccho
lege Apuleia. Vet. lege Appia
60 lucidè, breuiter utrque. Vet. lucidè, breuitérque
definias. Vet. definiat
omni copia. Vet. omnia copia
aut enim. Vet. aliquando enim
61 illud ipsum cùm scriptum. Vet. illud ipsum quod scriptum
ut referendo. Duo Vet. ut de referendo
defendimus. Vet. proferamus
62 Nã & illud quidẽ. Vet. Nã id quidem totũ in eo est quod quale sit quærimus. Vet. totum in eo est quale sit
accepto causæ genere, & cognito rem tractare. Duo Vet. accepto causarum genere, cognitam rem tractare
quam quid sit illud, quo. Duo Vet. quàm quo
omnis illa oratio. Vet. uerbis illa oratio
63 uera esse quæ defendimus. Prius, uera esse ea quæ defendimus
reliquæ siquæ. Prius, reliqua siquæ
oratore pariuntur, sed ad oratorem à causa, atque à re deferuntur. Vet. oratore reperiũtur, sed ad oratorem à causa atque à re deferuntur

Altera est tua. Pri⁹, Altera est quæ tota oratoris collocata. Prius, oratoris collocata est
64 quod etiã si ad. Duo Vet. quod etiã ad
& iam ætatis. Duo Vet. etiam ætatis
pro quæstionibus. Duo Vet. & pro quæstionibus
& item de. Vet. & in de
solemus de genere. Vet. solemus uel de genere
hominibus, causis. Vet. hominibus & causis
65 quæstiones oportet. Vet. quæstionésque oportet
perpolitámque Duo Vet. excruciatámque
66 Hæc sunt enim tria numero. Vet. Hæc sunt enim tria
ea uerò quemadmodũ illustrentur. Vet. quemadmodum uerò illustrentur
primus in nostros. Duo Vet. primùm in nostros
assentandi suspicionem. Vet. assentandi causa suspicionem
& sæpe & diligenter. Vet. & sæpe inlenius & diligenter
uos eius ingenij homines. Prius, uos huius ingenij homines
67 Atque ego u. Vet. Itaque ego u
adiudicandus omnibus. Duo Vet. adiudicandum omnibus
creare, alueró. Vet. crebrò aluero
Neque enim bonus est. Duo Vet. Neque enim boni
procrearis & eduxerit, eum non & uestire. Vet. procrearis & eduxeris, eum non uestire
excitare reum consularem. Vet. excitare reum de hoc latus M. Antonio ostendente consularem
68 Qui idem hoc accusante Sulpitio. Vet. Qui eidem ante hoc Sulpitio
multas etiam è Repub. seditiones sæpe esse. Vet. multas Reip. seditiones utiles sæpe esse
Quid de Q. Regis. Vet. Quid de Prusiæ Rege
in quibus hoc nõ maximè enituit. Vet. in quibus hoc maximè solum non enituit
69 inquit Antonius: & quò. Vet. inquit: & quò
quod peto. Vet. quod petam
Meæ totius orationis. Duo Vet. Meæ totius in dicendo orationes
70 Harum autem trium. Prius, Harum trium
quæ usu iam tractata, & animo quasi habere notata uideamur. Vet. quæ non uidem tentatam habere uideamur
71 quo os literæ. Vet. quo sint ut literæ in rebus. Vet. in rerum cognitione
sed notato. Hæc nõ leguntur in Vetusto
72 occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas. Vet. occurrit quadam prudentia, non his subactionibus doctrinæ, quas
quod Reipub. causa, cum ex. Vet. quid Reip. causa, cùm ex
At id ipsum negant contra leges licuisse Decius. Vet. At ipsum negant contra leges licuisse, sed æquum
ipsum negant. Prius ipsum negat

spectantia debeant. Vet. spectant ea debeant afferri. Aliud Vet. spectatum debeant
73 quàm sit genus. Duo Vet. quale sit genus
nihil pertinet. Vet. ne pertineat
interfecerit. Vet. interemit
74 uniuersa disputatione. Duo Vet. uniuersa dubitatione
argumentis criminum. Prius, argumentis & criminum
contrà quæ. Prius, contráque quæ
sed tamen. Vet. si tamen
75 præterea hominis aut dignitas, aut indignitas extra quæstionẽ est, & ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationẽ refertur. Vet. præterea aut hominis uita, aut dignitas extra quæstionem est: & ea tamen ipsa ordine & ratione referatur
ij quo in genere. Prius, qui in genere
76 eáque paulò subtilius. Vet. eámq; paulò subtilius
quot homines. Vet. quia quot homines
quæstiones referuntur. Vet. quæstiones referentur
ut eas omnes. Prius, ut omnes
& propè decantatus. Vet. & propè dictum decantatus
musam. Vet. musulam
multis attulisse. Prius, multùm attulisse
77 hæredem Copony. Vet. hæredem Pomponij. Aliud Vet. hæredem Cæpionis
rei negotijque, non in tempore. Vet. in negotio quæ non interponeretur
omnis quæstio. Vet. omnes quæstio est
Si natus filius non sit, uideaturne usque. Vet. Si natus filius non sit, ut uideatúrne quis filio
hæres sit, hæres esse. Perpetui. Vet. hæres sit, esse perpetui
argumentorũ formas. Prius, argumentorum fontes
& Bruti libris. Duo Vet. & in Bruti libris
homines essent innumerabiles. Vet. homines innumerabiles sint
78 dissipatum est. Vet. dissipatum esset
ipse afferet. Vet. ipse afferret
uel aptè describere. Prius, uel acutè describere
tum à Crasso. Vet. cum Crasso
æquo animo feret ciuitas. quæ si uox L. Crassi orbetur, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Vet. æquo animo ferat: quæ si uox orbetur, L. Crasso ornamento quodammodo sese politam putabit
79 pistrino Crasse uiuendum. Vet. pristino instituto Crasse uiuendũ. Aliud Vet. pistrino Crasse sine instituto uiuẽdũ
Crassus leniter. Prius, Crassus leniter
uindicabit. Vet. uindicabat
quoniã intelligeretur nõ hominũ. Prius, quoniam intelligitur nõ in hominum
neque infinita. Prius, neque in infinitas
dicẽdi omnibus. Vet. dicẽdi in omnibus
Et ut sua uerba pariant. Vet. Ea ut in sua uerba pariant. Aliud Vet. ea ut ut sua uerba rapiant
80 ornatu mihi quidem. Vet. ornatu illi quidem

si eiusmodi sint. Prius, si eiusmodi sunt
uniuersorum in forum deferre Vet. uniuersorum deferre
pertractatum esse. Prius. pertracta esse
ad eos quos. Prius, ad illos quos
omnẽ orationem. Vet. omnem rationem
intra quas uenire debeas ut peruestiges quod quæras. Vet. intra quas uehementer peruestiges quoque ret
cùm omnem. Vet. cùm communem
81 *quod erit in re, occurret. Vet. quod erit, occurret*
hæc tria sint. Duo Vet. hæc sint
quæ cum omnibus. Prius, cum omnibus
quod initio. Prius, quo initio
excipiamus. Vet. percipiamus
qui sensus animi. Prius, qui sensũ animi
ne sibi ille aliquid. Vet. ne sibi aliquid
ut in ijs locis. Vet. ut ijs locis
ut se penitus. Duo Vet. ut penitus
82 *reliqua quæ sunt in. Prius, reliqua sũt in. Aliud Vet. reliqua uerò sunt in*
qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ. Vet. qua una uirtutes reliqua
Sed Aristoteles. Duo Vet. Sed & Aristoteles
proposuit. Vet. posuit
omnes argumentatio non. Prius, omnes argumentatio non
ad hãc orationẽ qua. Prius, ad hãc qua
83 *quàm putaram. Duo Vet. quàm putaremus*
sesèque. Vet. sèque
& si palàm audire eos. Vet sed ut eos tã tamẽ excipere. Vet tamẽ posset excipere
84 *& genera ipsa. Duo Vet. & Græci ipsa*
tanquam ad aliquem libidinit. Prius, tãquam neuem ad aliquem libidinit
Pompilium illum regem. Vet. Pompilium regem
85 *Atque ego hoc ex istis. Prius, Atque ego ex istis*
suis maximis rebus Vet. suis rebus
quos tu cùm. Vet. quos tum cùm
suspicionem omnem artificij. Prius, suspicionem artificij
86 *Diogenem eum fuisse. Prius, Diogenem fuisse*
adiuncta sint alia, iudicent rectène adiuncta. Vet. adiuncta sint aliceri, iudicent rectène adiumenta
quærendo reperiuntur. Vet. quærenda recipiunt
87 *multitudinis est auribus. Vet. multitudinis auribus*
dimittimus. Vet. dimittimus
puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. Vet. plus huic studio nostro prodesse potuisse concedo
inuentus ibi ego. Vet. inuictis probè ego
88 *eadem acie mentis. Vet. eadem acie*
hæc quoque aspexit, quæ ad. Vet. hæc quoque uiderat aspexitque ad
solum colendum ducebant. Vet. solum colebant
nullam oppugnauit. Vet. nullam non oppugnarit
quàm ab ijs. Vet. quòd ab ijs
89 *minima mansa, ut nutrices infantibus. Prius, minima mansa (ut aiunt) nutrices infantibus*
Sin sit is. Vet. Si uerò sit is

illuc cũ rapiam. Vet. illum cùm rapiam
seclusa aliqua Vet seclusos aliqua
in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum. Vet. in oratione probandum, aut refellendum
sunt foris. Vet sint foris
quæq; inhærẽt in Vet. quæq; hærẽt in
uniuersa aut explicanda. Vet. uniuersa explicanda
90 *Sin pars, partitione. Vet. Sed in partitione*
senatui parendũ. Vet. senatui pendendũ
superbum: suum, arrogans. Vet. superbum, siue arrogans, sua sponte temerarium fuisset
Sin ab eo. Vet Ab eo
quod rẽ attingit. Prius, quod rẽ attingit
coniuncta quærimus. Duo Vet. coniuncta quæremus
inuestigabimus. Prius, inuestigabimus
quæ ex causis orta sunt. Vet. quæ causa orta
tribuenda. Vet. attribuenda
91 *Eu parte autem ea. Vet. Ex parte ea*
tempus spectare debẽt. Atque utroque. Vet. tempus expectare debent. At utroque
sæpe ponendæ. Vet sæpe ponendæ sunt
& fictæ narrationes sæpe ponendæ. Iã ex cõtrario. Vet. & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Tũ Gracchus legem Agrariã tulit in perniciem patriæ: uos leges uestras ad salutem eius debetis ferre. Iam ex contrario
nemo præter te ibi. Vet. nemo præterea ibi
92 *& procurrẽtibus. Vet. ex præcurrentibus Aliud Vet. & etiã præcurrẽtibus*
ut olim Crassus. Vet. ut L. Crassus
& aliud quid. Vet. & aliquid
quod eam legem. Vet. quidem legem
93 *Ex pari sic: Est eiusdem & eripere cõtra Remp. & largiri pecunias. Vet. Ex pari. Est eiusdem & eripere & contra Remp. largiri pecunias*
ut hæc. Vet. ut hic. Aliud Vet. ut hoc
uerum est: dixit enim Q. Vet. uerum esset: dixit Q.
habita enim quæstio est. Vet. habita enim quæstione
recito enim. Vet. recita enim. Aliud Vet. recitato enim
cui, quod esset. Vet. quo id quod esset
ille sibi ipse. Vet. sibi ipse
argumẽtorum notas, quæ illa mihi quærenti. Vet argumentorum notas, quæ quærenti
94 *His igitur locis. Vet. His igitur in locis*
posita exercitatio. Vet. posita exercitatur
Si uerò assequetur. Duo Vet. Si uerò assequitur
quocunque uelit. Vet. quoscunque uelit
nihil profectò præterea. Vet. nihil præterea
cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur. Vet. cognoscatur à reo aut reis, qui audiat defatigetur
95 *aliòque transire. Vet. aliorsum non transire*
sicut quod simile dicas, prius, ut simile, confirmes. Vet. si quid quod dicas, prius, ut simile dicas, confirmes

plerunque ut oculas. Vet. plerunque oculos
ut ne distinguãtur, uerba confusa. Vet. ut nec distinguãtur uerba, nec cõfusa
utq; ipse sic moueatur, ut impetu. Vet. utq; ipse sic moueatur, ut ipse impetu
96 *etiam nunc deesse. Vet. etiam deesse*
tibi placeat. Prius, tibi placet
non mehercule nisi mihi. Prius, non me hercule mihi nisi. Vet. pro mehercule, hercule legit
nulla plus possit. Duo Vetusti, nulla res plus possit
97 *in argumẽtis, & in re ipsa per se comprobanda. Vet. in argumentorum & re ipsa per se probanda*
aliquid dicere. Vet. aliqua dicere
à me proposita, de uno dictum. Vet. à me posita, de uno dictum
ad uincẽdũ probari mores, instituta. Vet. ad dicẽdũ probari mores & instituta
& itẽ improbari. Vet. etiã improbari
animósque eorũ apud quos agitur. Vet. animus atq; eorũ apud quos agitur
dignitate hominis, rebus gestis. Vet. honoris robustis
lenitas uocis. Vet. lenitas uocis
98 *signa proferri. Vet. signa proferre*
qua proborum, demissorum. Vet. quæ uerborum demissorum
ex contraria conferenda. Vet. ex contrarijs referenda
99 *ut persæpe plus. Prius, ut sæpe plus*
Genere enim. Vet. Genere autem
actione lenis. Vet. actione leni
quæ alio quodam genere. Vet. quæ aliquo genere
impellitque ut aut oderint. Vet. impellit ut oderint
motus deducantur. Prius, motus adducantur
& propinquis his ac. Vet. & si sunt propinquis ijs ac
permotionibus. Prius, perturbationibus
moribus eius cui mederi uolet. Vet. moribus est
100 *ancipitem causam, & grauem ad. Vet. in ancipiti causa, & graui ad*
deduci. Vet. duci
si quò impellimus. Pri°, quò impellimus
101 *atq; omniũ regina. Vet. omniũ regina*
inclinatam erigere. Vet. inclinatam eripere
imperator bonus ac fortis. Vet. imperator fortis, & potens, ac bonus
Hæc sunt illa. Vet. Hæc est enim illa
quæ me hercule. Vet. quare me hercule
sed ipse incensus. Prius, sed ipse ardere
ut oderit. Vet. aut oderit
ut pertimescat aliquid. Vet. pertimescat aliquid
ut affectet. Hæc uerba desumpta ex duobus Vetustis adijciẽda censuimus
102 *uolet iudici. Vet uolet iudici*
iniusti uidebuntur. Vet. iniusti uidentur
suscipiendus. Vet. accipiendus
esset nisi falsum. Vet. esset inde falsum
apud iudices, dolorem. Prius, apud iudices, aut dolorem
adducere uellem. Vet. deducere uellem
ut irascatur ei cui. Prius, ut irascatur cui

lentè ferre. Vet. dolenter ferre
103 eorum locorum quos agit. Vet. eorum quæ agit
cùm agitur non solùm ingenij nostri existimatio Vet. tum igitur nõ solùm ingenij nostri existimatio considerãda est
professus sit te id. Vet. professus iste est id
104 si ipsi uiri boni. Vet. si ipsi bona
cùm ex persona. Vet. ut ex persona
aut sine illo Salamina. Prius, ne sine illo Salamina
ut idem inflexa ad miserabilem. Vet. utilem inflexa ad mirabilem
quum ætate exacta indigerem. Prius, quem ætate exacta indigem
extinxisti. Prius, extinxit
Neque gnati eius parui. Vet. Neque gnati parui
Quæ si ille. Vet. Quod si ille
105 id quod à Democrito. Vet. idque à Democrito
actor essem. Vet. actor sum
Quem enim ego. Vet. Quem cùm ego
afflictum. Vet. derelictum
106 mœrorem orationis. Vet. mœrore orationis
fortunam defendẽdam innocentem, non fuit hæc. Vet. fortunam defendendam nocentem, non fuit hoc
sine dolore magno miseratio, omniúmque deorum & hominum. Vet. sine dolore, sine ratione omniúmq; deorum, hominum
107 quid ego hoc. Prius, quid hoc
lapide percussum. Vet. Lepidum percussum
ut hæc tu. Vet. ut hic tu
108 qui mihi Quæstor. Vet qui mihi legatus
quod ego dixi in me. Vet. quod ego me
quæ modò Crassus cõmemorabat. Vet. quæ modò commemorabat
ac uindictam. Vet ac in uindictam
109 in nefario crimine. Vet. in periculo
iure incitatur. Duo Vet. iure incitatus
ad Q. Cæpionis odium, à quo eram. Vet. atque Cæpionis odiũ, qua etiam
renouabam atque renocabam. Quod. Vet. renouabam. Quod
cuius uis etiam cum seditiones coniunctione difenderam & iudicum animos. Vet. cuius etiam causa fuit seditionis initio animos
110 generi orationis uehementi. Vet. generi uehementi
si si qui. Vet. si qui
non possem. Duo Vet. non potuissem
si iusto, si pio dolore. Vet si iusto dolore
lege Apuleia. Vet. lege Aquilia
111 His duabus partibus orationis. Duo Vet. His duabus orationibus
præceptis artium. Vet. præceptis artis
omnis est à me illa causa tractata, ne &. Vet. omnis enim cum illa causa tractanda, & ut
à nobis non accusatio. Vet. à nobis accusatio
Hic Sulpitius. Vet. Huic Sulpitius
è manibus elaberetur. Prius, è manibus elaboretur
elapsa illa causa. Vet. elapsa illa ipsa

ut tu illud. Vet. ut tum illud. Aliud Vet. ut tui illud
112 sed populi R. Prius, sed illam populi R.
Neq; hoc solũ. Prius, Neque hoc solum
quorum tu testimonia. Vet. quorum testimonia
commemorarentur. Vet. cõmemoraretur
non mediocrem. Vet. non mediocriter
113 quibus rebus animi. Vet. quibus rebus iam animi
Equidẽ primum. Vet. Et quidẽ primum
postulẽt ne causa. Vet postulent ne causæ
nã neque paruus. Duo Vet. neq; paruus
proficere possimus. Vet. proficere possemus
digni putemur. Vet. digni putaremur
aut quæcunque. Vet. at quæcunque
oratione moliendæ, amor. Vet. oratione moliendæ, in deliet amor
sentiamus amorem conciliari, si id nolle uideare. Vet. sentiamus amorem cõciliari, sed id nolle uideamur
qui illis boni. Vet. qui bone
114 proponatur spes. Vet. ponetur spes
corũ cæteris commodandis fauetur. Duo Vet. eorum certis moderatè fauetur
Atque iisdem ex locis. Prius, Atque ijsdem hu ex locis
115 in eos in quos. Prius, in eos quos
in Rempub. Vet in Repub.
interior ille proprius, sed hic quoque. Vet. terror hic quoque
Par atque una. Vet. Párque una
uirtute parta. Vet. uirtute parata
116 non esse tãta ulla. Prius, nõ esse tãti ulla
quantũmq; fastidiũ. Vet. quãtũq; fr[illegible] esse parta. Vet. esse parata
quæ suam gloriam. Prius, seséque si quam gloriam
peperisse uideantur. Prius, peperisse uideatur
tamen ea non. Vet. tamen in ea non
omninóque perficiẽdum. Vet. omniáque perficiendum
peruagatum. Vet. perpetuum
inuidetur autem. Vet. inuidetur enim
At misericordia. Prius, Iã misericordia
aut tulerit. Vet. aut attulerit
ita cùm singuli in suis humanarum miseriarum grauiter. Vet. & cùm singuli casus humanarum grauiter
117 commendatione boni. Vet. commendationi boni
Sed est quædam. Vet. Sedet quædam. corruptè
uehemens esse debet. Prius, uehemens esse nolumus
difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex. Vet. difficilis est ad distinguendum similitudo. Nam si ex
inflandum. Duo Vet. inflammandum
neque est ulla temperatior oratio. Vet. neque ulla temperatior
oratoris ipsius. Vet. orationis ipsius
& contẽtione firmatur. In utroque. Vet. contentione firmatur. Vetoque
118 ad uitam & mores. Vet. ad uitam & morem
assiliendum statim. Vet. ad silendum statim. corruptè
nec cùm in eam. Vet. nam cùm in eam
discedendum est. Vet. dicendum est

alterúmque & tertium. Vet. alterúmque ius tertium
Argumentum enim ratio ipsa. Vet. Argumentum rationis ipsa
& in ipsa oratione, & simul contentione actionis. Duo Vet. & in ipsa & simul oratione & contentione actionis
119 aut si ita. Vet. ut si ita
in contrariam partem. Vet. in contraria parte
causa leuitur. Vet. causa leuiter
inferenda sunt. Vet. efferenda sunt
omnia et adiciatur. Vet. omnia et adiciatur
mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis: aut si qua est, eã nos tu potissimum doceb. Vet. mihi etiã aut testis esse potes, nulla esse arte salis: aut si qua est, causam tuam potissimum est nos nocere debet
120 facetius puto Duo Vet. facilius puto
quàm de ipsis facetiis disputari. Vetus, quàm de ijs ipsis facetiis disputare
de ridiculis, nõnullã in spẽ ueneruã Vet. perridiculos, nonnullã spem ouienã
& salsa multa Vet. & falsa multa
conati sunt, artémque tradere, insulsi extiterunt, ut nihil. Vet. conati sunt, fecerunt, ut nihil
doctrina istæ res. Vet. doctrina istæ res. Aliud Vet. doctrina istis rebus
leue enim est totum hoc, risum mouere. Vet. leue enim est hoc res submouere
121 imitatores & narratores facetos. Vet. imitatores facetiarum
à Philippo. Vet. ab Antonio
Nam id quod in. Vet. Quapropter hoc quod tu
contra Scæuolam. Vet. in Scæuolam
hilaritate quadam & ioco, dicta illa breuia non habuit. Vet. hilaritatem non habuit
122 ipse seruabat. Duo Vet. ipse inseruat
quod est in hominibus. Prius, quod est hominibus
Dicere enim aiunt Ennium flammam à sapiente facilius. Vet. Ei autem aperienti facilius
Nam ea dicta appellantur. Duo Vet. Nam ea dicta salsa appellantur
in Scæuolam continuit. Duo Vetusti, in Scæuolam contorsit
Minimè mirũ inquit: modò enim exisisti. Vet. Minimè enim modò exists
123 colonia Narbonensi. Vet. colonia Narbonæ
interaria inter sese de Rep. capita contulisset. Vet. contra sese de Rep. contulissent
tres patris Bruti. Vet. tres partes Bruti
cùm is nihil haberet, nihil esse. Vet. cùm ys nihil esset
In Tiburti forte. Vet. in Tiburti prædijs forte
124 & se etiam. Vet. & sic etiam
in balneis locari. Prius, in balneis lotũ
causa cùm funere efferretur anus Iunia. Vet. causa cùm ferretur anus Iunia. Paulus Manutius legit, causa efferretur anus Iunia
gestu omni imminenti. Vet. gestu omni & imminenti

quid te facere. Vet quid te agere
est paternum. Vet. an paternum
125 dicat te. Vet. dicas te
solum tibi paternum reliquisse. An rei. Vet solum reliquisse. An res
militari. Vet. militaris
qui nunquam. Vet. qui quod nunquam
quæ nulla est in te, & quicquid est nocet. Vet. quæ neque est in te, & quidem nocet
Tullij mortuam. Vet. Tu illam mortuam putas maiorum tuorū gloriam
facta autem & urbana innumerabilia ex una dictione meminisse. Vet facta aut etiā urbana innumerabilia, aut ex una contentione meministis
126 Illud quidem. Prius, Et illud quidem
Ego uerò ita fecissem. Vet. Ego uerò ista fecissem
non nimis est. Vet non minus est
sit uenustissimus. Duo Vet. sit uenustissimus
factiarum Iuli negaret. Vet. facetiarū nullam negaret
aperinsti quiddā. Vet. aperinsti quidē
quomodo utamur. Vet. quo utamur
127 omnino probabiliora sunt quæ lacessiti dicimus, quàm quæ priores. Vet. omnino probabiliora agunt, agunturq; lacessiti dicimus, quàm priores
quanquam Crasso. Vet. quanquam L. Crasso
inuadit. Vet. concesserit
elaborat. Duo Vet. laborat
genus hoc iocandi quale sit. Vet. genus quid sit
esse fateatur. Prius, esse fateamur.
128 iamdiu loquimur Prius, tandiu loquitur
ars ulla sit. Vetus, ars nulla sit. Aliud Vet ars illa sit
facere posset. Vet facere possime
129 non committam. Vet. non omittam
spectantur Roscio. Vet. inspectilior Roscio
factum alios aiebat esse oportere. Vet. alius solū quod hoc optimè posset, aiebat esse oportere
Loquebatur. Vet. Loquebatur
ne ad Antonij reliqua redeamus. Vet. ut Antonij reliqua uideamus
sed nunc defessus iam. Prius, sed tamen defensus iam
non minus liberale. Prius, non nimium liberale. Aliud Vet. nō minus liberale
130 quartū, quatenus. Vet. quartū quantus
tenere nequeamus. Vet non teneamus
ad hunc sermonem hoc. Vet. ad hoc sermo hic
quod ne ipsi. Vet quod ipsi
Locus autem & regio quasi ridiculi (nam id proximè. Vet. locus enim, risus qui sit, & quæ regio quasi est ridiculi (nam id quod proximè
131 plane oratoru. Prius, est plane oratoru
uel quod frangit. Vet. ut quod frangit
maximéq; quod. Vet. maximè quidem
Quartus autē. Vet. Quartus enim
quod in quarto loco. Prius, id quod in quarto loco
quærendi posueramus. Vet. quærendi quod proposueramus
nec insignis improbitas. Vet. & insignis probitas

agitata uidetur. Vet. agitanda uidetur
131 nisi si se Duo Vet. nisi se
Parcendum est autem. Vet. Parcendū est enim
maxime digna. Vet. maximè digna
agitata uidentur. Vet agitari uidentur
idem quod in. Vet idem quod est in
In quo non modò illud Duo Vet. In quo non illud
sed etiam si quid. Vet sed etiam si
aut inimicus. Vet. aut inimicus
133 de amicula. Vet. de anicula
ficta tota narratio. Vet. ficta narratio
literas tria L L L. duo M M. Vet. literas duas
quendā oppidanum dixisse. Vet. quendam dixisse
quàm elegans, quàm oratorium, sine habeas uerè. Vet. quàm sic elegans, quò in oratorium, si non habeas
quod tamen est. Vet. tamen est
sine fingat. Est autem. Vet. sine fingendum. Est enim
ut multos omnes exprimantur. Vet. ut multos omnes exprimatur
In re aut est item. Prius, In re est item
134 extenso brachio. Prius, extento brachio
totum hac ipso. Vet. tuto hac ipso
Mimorū est enim Vet. Mimorū est & est imitatio. Vet. est existimatio
sicut obscœnitas. Vet. sicut obscœnitatis
uerborum turpitudine, & rerū obscœnitate uitanda. Hæc ergo Vet. uerborum turpitudinem & rerū obscœnitatem. Vitanda ergo hæc
breuiter iniecta. Vet. breui iniecta
135 reperiantur. Vet. aperiantur
uitanda est mimorum, ethologorū. Vet. uitāda & mimorū & ethologorum
scurrilis oratori. Vet scurrilis oratoris
Qui igitur. Vet. Quid igitur
familiarem uestrum. Vet. familiarem nostrum
nihil quidem Vet. mihi quid
Hoc opinor. Vet. Huius opinor
intum scurrile ridiculum. Vet. totum esse scurrile ridiculum
136 Ergo hæc quæ. Vet. Ergo hæc sunt quæ
Est hoc scurrile. Prius, Est hoc & scurrile
137 uelut in ijsdem. Vet. uelut ijsdem
138 & hoc ijsdem. Vet. sed hoc ijsdem
Nanque quod Sp. Prius, Nam quod Sp.
est ductum. Vet. est dictum
uideo me à te non circumueniri, sed circumueniri. Vet. uideo me à te circumueniri
sæpe etiā in grauitate. Vet. sæpe etiam grauitate
Africano illi. Vet. Africano autem illi
139 uultu, imitādis moribus. Vet. uultu, moribus
non est nostrum. Vet. non est nostri
140 Quartum, obscœnitas. Vet. Quartum, obscœnitatis
ut antè diuisi. Vet. aut antè diuisi
141 magis quàm risum mouet. Vet. magisque risum mouere
in aliud quoque genus. Prius, in aliud genus
Quod si. Vet. Quo si
dicit uidem. Vet. dici uidet
141 est uenustissimū. Vet. est uetustissimum

ne arcessitum. Vet. ne accersitum
Nummum diuisorem. Vet. Munitum diuisorem
143 St. tace, quid hoc clamoris est. Vet. Sed tacete, quid hoc clamoru
aufer te istam nunc superbiam. Vet. aufert istum enim superbiam
utile fuit tum Vet. utile fuit tum
144 Tutor minus uetus. Prius, Tutor minus uetus
suscitari. Vet. suscitari
tu uxorem habet. Vet. uxorem habeas
145 expectatione res, ridemus. Prius, expectatione, ridemus
146 & dixisset. Vet. es dixisset
cohortem in Palatio. Prius, cortem in Palatio
147 uideantur & uerisimilia. Vet. uideantur uerisimilia
& quæ sine. Vet. & quæ sunt
149 ut existimabatur. Vet. ut existimatur
quò mihi gratios. Vet. quòd mihi gratias
aurū immolauit. Vet. aurū immolaui
151 tribu mouebat. Vet. tribu mouebat
cognitéque eum. Vet. cognitéque tum
152 nunquā ego recepissem. Vet. nunquam eum recepissem
Sunt etiam illa subabsurda. Vet. Sunt etiam subabsurda
quasi stultè. Vet. quasi stultus
153 uideretur esse mollior. Prius, uideretur mollior
154 uisa sit. Vet. uisa est
hercule ualde. Vet. hercule etiam ualde
sal, sed natura Vet. sal, natura
155 hunc abest. Vet. hic abest
Albius Granium. Vet. Albiū Granius
156 quiddam ab Albutio probatum. Prius, quiddam Albutio probatum
157 premeretur Lucilius. Vet. premeretur Lucullus
defendere Lucilium. Vet. defendere Lucullum
Cùm ei M. Vet. Cùm M.
Etero inquit. Vet. Eiuro inquit
158 quod diclegem. Vet. quòd ei legem
Antistho Pirgensi Vet Antistho Pigensi
cur ademptum sibi equum. Prius, cur adeptum sibi equum
159 Sed & hæc ipso Prius, Sed hæc ipsa
quæ uerbi ratione. Vet. quæ uerbis ratione
similitudine turpioris. Vet. similitudine turpiores
risus mouentur. Vet. risu mouentur
illa quoque quæ dicuntur. Vet. illa quæ dicuntur
160 confiscere pergas Vet. perficere pergas
Ego uerò atque hilarè quidem à te acceptus inquit, & cùm doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. Vet. Ego uerò inquit Antonius, atq; illa quidem re à te tum doctior in parte, tum etiam audacior factus iam ad iocandum
in isto genere. Vet. isto genere
noluistis ex me audire. Vet. audire multis ex me
quæ iam dicta. Vet. quæ dicta
cùm ad musam sum aggressus. Vet. quoad ualui causam aggressus

conciliantur. Vet. concitantur

161 ut boni quod habeat. Vet. ut boni quod habeam

ut id me. Vet. ut me

dissimulatum ante obruatur. Prius, dissimulatum obruatur

onor traducere. Vet. onor deducere

162 non possum, mihi pro meo Vet. non possum, pro meo

qui id facere. Duo Vet. qui facere

aliorum facultate. Vet. aliena facultate

cedere solere. Prius, concedere solere

insistere verò in meo. Vet. consto verò in eo

assisse videar. Duo Vet. accessisse videar

163 enitendum sit. Vet. euitandum sit

contemnimus. Vet. contemnimus

Me verò libenter. Duo Vet. Me verò libenter

tectissimum. Vet. lectissimi. Aliud Vet. lautissimum

hoc ipso Crasso. Duo Vet. hoc Crasso

quod non solùm. Vet. quod non solus

cætera in te. Vet. cætera à te

164 & noceret ei. Vet. & noceat ei

nihil tibi in oratore. Vet. nihil in oratore

Dicam equidem Cæsar, inquit, quid intelligam, sed & tu, & nos omnes, hoc inquit. Vet. Dicam equidē Cæsar inquit, quod & tu, & nos hoc omnes, hic inquit

cui quiddā portenti. Duo Vet. cui quod portenti

165 communem prudentia disputo. Vt apud. Vet. communem lingua disputo. Apud

quàm potens, & quanta mens fuerit, qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse. Vet. quàm impotens, & quanta fuerit, qui ii responderat, ut intelligere posset, animo quod semel esset infusum, nūquam effugere potuisse

166 memoriæ nobis opera danda non est. Vet. memoria nobis optanda non est

prudentiam Crassi. Vet. prouidentiam Crassi

ullam assequor. Vet. nullam assequor

sapienter tueeris. Vet. sapienter tractaueris

Hic quantum sit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem. Vet. Hoc quantum sit mali patet, siue iratum, siue stultum, siue leuem

nocendi in iracundia, & uim in ingenio, & pondus in uita. Vet. nocendi iracundia, & uim ingenio

167 non mitigant. Vet. non mitigat

inuidiosiora faciunt. Vet. inuidiosiores faciunt

168 ea in aduersarius exprobrādo. Prius, ea in in aduersarius exprobrando

Quid si cùm. Vet. Quid enim cùm

sed quia causam. Prius, sed quia ego causam

ut cùm te ipsum. Vet. uerùm teipsum

quòd me oratorem peteret. Prius, quòd me ministratorem peteret

dicam enim sæpius. Vet. dicam enim

ne errè ne quid mali. Vet. ut terrè non illud

169 illuc redeo. Vet. illuc cedo

comparatur. Vet. comprobatur

hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Vet. hoc dicendi natura ipsa præstabit

ut verò statuamus ea quæ probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est vel maximè. Vet. ut verò statuamus ea quæ de probandi ac docēdi causa dicenda sunt, quæ admonemur componamus, id vel maximè

170 aut alijs grauioribus. Prius, aut ex alijs grauioribus

numerare soleo. Vet. enumerare soleo

ut sæpe iam dixi. Prius, quod sæpe iam dixi

permanare possint. Vet. permouere possint

quæ etsi nihil. Duo Vet. quæ si nihil

171 maximè proprius est locus. Vet. maximè locus est proprius

vel narratione exposita. Duo Vet. vel narrata & exposita

si habet ea res eā causam dignitatis, atque tantam utilitatis. Prius, si habet eam causa dignitatem atque copiam

uti liceat. Vet. uti liceat

plures adhibent. Vet. cùm plures adhibent

172 sic in oratione. Prius, sic & in oratione

æquè excellant. Vet. non legit, æquè

in mediam turbam. Duo Vetusti, atque in mediam turbam

conjiciantur. Vet. conjicientur. Alter Vetustus, conjiciuntur

mihi occurrit. Vet. mihi occurrerit

173 in principio quæ. Vet. in principio quoque

In quo admirari soleo. Prius, In quo mirari soleo

non quidem istos. Prius, non equidem istos

operam dederunt. Vet. operam darēt

cùm brachium cōmalefecerit, tum se solere pugnare. Vet. quod hi quos Bacchus cùm concalefecerit, tum se aiunt optimè pugnare

simile dicunt. Duo Vet. simile dicat

iactare leniter. Vet. iactare leuiter

ut & uenustati. Duo Vet. non legunt, &

174 expectandum est, in qua non uis potius, sed delectatio postulatur. Duo Vetusti, expectandum, in qua non uis potius, quàm delectatio postulatur

profundat, & quod totum repentè euolet. Vet. fundat, quod totum repentè euoluat

extrinsecus aliunde. Vet. sed extrinsecus aliunde

sed ex ipsis in fontibus. Prius, sed ut ipsis in fontibus

sumentur. Vet. sumetur

quæ sunt uberrimæ. Prius, quæ erunt uberrimæ

ad quas musas. Duo Vetusti addunt non legunt, causas

itaque & momenta. Prius, ita & momenta

depromptæ, & apparebit eas non modò non esse communes. Paulus Manutius ita legit, depromptæ, & apparebit ea non modò non esse communia

emanasse. Prius, effloruisse

quæ agetur. Prius, quæ agitur

175 aut commutationem. Prius, & commutationem. Alter Vetustus legit, mutationem

præponere. Itaque Vet. ponere. Ita

duci decebit Vet. duci licebit

falsam criminationem. Vet falsam terminationem

si nefanda. Prius, si infanda

176 Et id quidem Prius, Est id quidem

gignuntur. Nam & attentum. Duo Vetusti gignantur. Nam attentum

quòd & attentis. Vet. quòd attentis

magis initijs. Vet. maximè in initijs

locis trahitur. Vet. locis trahemus

principio explicare Prius, principio explicari

177 membrum esse. Duo Vetusti, membrorum esse

quidem breuiter. Prius, quòd breuiter

redundat Prius, redundet

breuis est L. Vet. breuis L.

accommodatam. Vet. occupata

uideliter illa. Duo Vetusti, uideant illā

178 meres adolescentis ipsius, & scrulis percōtatio. Hæc non leguntur in uno uetusto

decem uersiculis. Prius, in his ferè decem uersiculis

probabilius si quod gestum esse dicas, etiam frequētius quemadmodū Prius, probabiliue quod gestum esse dicas, cùm quemadmodum

sed magis in hac. Prius, & hoc magis in hac. Vet. pro, hac, legit, hoc

aut purgando. Prius, aut in purgando

179 maiore etiam periculo. Duo Vetusti, maiore etiam ridiculo

quàm cæteræ. Vet. quàm cætera

uerùm id. Vet. non legit, id

narratio obscura totam obcæcat. Vet. nam narratio obscura totam obtectas

nec dubium quid gestum sit, narrare oportet. Prius, nec dubium sit quod gestum sit, narrari oportet

nec si aduersarius sic narrauerit, nisi refellemus. Prius, nec si aduersarius narrauit, nisi si refellemus

acriter persequamur. Vet. acriter prosequamur

180 quod omnit. Vet. si quod omnit

Sequitur ut causa ponatur. Vet. Sequitur aut causa ponatur

& argumentis tuis. Prius, & tuis

Nanque una. Vet. Nam neque una

quærit. Vet. quæret

nisi ina. Duo Vetusti, nisi in ea

inflammando iudices. Duo Vetusti, inflammando iudices

permouendas, & ad utilitatem nostrā uocandas. Vet. permouenda, ad utilitatem nostram uocanda

181 conferenda sunt. Vet. conferenda

uidetur esse. Vet. uidentur esse
persuadere possit. Duo Vet. persuadere possit
Atque hæc in senatu. Prius, Atque in senatu
dicendi relinquendus locus mutanda etiam ingenij Vet. dicendi atque loquendi locus. mutanda est etiam
Concio cupit. Prius, Concio cupit
utilitatem putat. Vet. utilitatem petit
in tam clara. Vet. in clara
expetendam maximè dignitatem: sed mouet utilitas. Vet. expectādam maximè dignitatem: sed iuuat utilitas
182 in illo est. Vet. in illo
cùm id conuenit. Vet. quid conuenit
utilitatem defendit. Vet. utilitatem defendet
opum. Vet. operum
pecuniæ. Hoc non legitur in Vetusto
cæterarum rerum. Duo Vetusti, & cæterarum rerum
impellet. Vet impellit
omnis deliberatio. Prius, omnis iā deliberatio
183 est sæpe mutandum. Vet. est spe mutandum
uis est eloquentiæ. Prius, uis est sæpe eloquentiæ
aut commemoratione. Vet. aut commeratione
à temeritate. Vet. à ueritate
oratori sæpe uideatur concio, natura. Vet. oratoris sæpe uideatur concio, in his natura
184 sic orator sine multitudine. Prius, sic orator nisi multitudine
si quoque animi. Vet. si enim animi
iusta est. Duo Vetusti non legunt, est
hisque quatuor. Vet. his quatuor
est infimum. Vet. est infirmum
Nullo autem loco plus facetiæ. Vet. Nónullo autem loco facetiæ
multitudo à tristitia, & sæpe acerbitate. Vet. multitudo quæ à tristitia, sæpe & ab acerbitate
& hilarè. Duo Vet. ad hilaritatem
185 quæque omnino. Vet. quæ omnino
sed quæ & multa. Duo Vetusti, sed & quæ multa
ferè præceperat. Prius, ferè præceperit
Ipsi enim Græci magis legendi, qui delectationis Vet Ipsi enim Græci legendi, qui magis delectationis
186 quoniam est uendum aliquando. Vet. quoniam aliquando studium
Græcorum more. Vet. Vt Græcorum more
sit à nobis quoque tractatus. Vet. sit ergo à nobis tractatus
cæteráque quæ fortuna. Vet. quæ aut fortuna
aut corpori. Vet aut corpore
uirtutis una putatur. Prius, uirtuti una putatur. Vet. legit, uirtutis una laus putatur
in laudationibus. Vet. in orationibus
187 hominum & quadam comitate ac beneficētia positæ. Vet. hominum quadam comitate ac beneficio positæ
iucunda est auditu in laudationibus. Vet. iudicanda est an digna amicitia in laudationibus
qui eas habent Prius, qui eas in se habent
magnitudo animi, qua. Vet. magnitudo animi, sine qua
humanæ geruntur, tenues, & pro nihilo. Vet. humanæ, tenues, & propè pro nihilo
admirationis habet non minus, iucunditatis minus. Quid si leges, admirationis habet plurimum, non minus uerò iucunditatis
188 qui laudabitur, fecerit. Vet. qui laudabitur, gerit
suscepta uidentur. Vet. suscepta uidetur
189 præstantibus uiris. Vet. præstantibus uiribus
190 satis insigniter. Duo Vetusti, satis insignitè
& laudandi. Ista non leguntur in Vetusto
quibus rebus hoc exornētur. Perge uerò. Vet. quibus rebus hoc exornetur. Perge ergo
aliquandóque euolutum. Vet. aliquando euolutum
aut non multum. Prius, aut quòd non multum
191 quàm memoriæ. Vet. quàm recordationis
illi Ceo. Vnum exemplar Vetustum legit, illi Chio. alterum legit, illi Thio
quod in eum scripsisset. Vet. quod primum scripsisset
& Pollucem fuissent. Vet. & Pollucem fuisse
magnopere euocarent. surrexisse illum ipsum. Vet. magnopere uocarēt. surrexisse illum
192 hoc interim spatio conclaue. Vet. hoc interim spatio cùm conclaue
ea ruina ipsum Vet herum ipsum
cum suis interijsse. Duo Vet. cum suis cognatis interijsse
effigies notaret: atque ut locis pro cera, simulacris. Vet. effigies uocaret: atque ut locis pro cera, pro simulacris
193 unde dicat. Vet. unde discat
uel cum cui respondendum sit, ut illi. Vet uel cum cui ex contrario respōdendum sit, uel ut illi
uideantur inscribere. Vetus legit, uideantur scribere, non mediocris laus boni oratoris uidetur
quod responderint. Prius, cui responderint
pars nulla sit. Vet. non legit, sit
procreet. Vetus legit, procreet & gignetur
uerborum, aut sententiarum. Vet. uerborum, aut hominum, aut sententiarum
194 posse ea. Duo Vetusti, posse si ea
si etiam oculorum. Vet. aut oculorum
animis traderentur. Vet. manibus traderentur
ut res cernis, & ab aspectus iudicio. Vet. ne non res cernis, sed aspectu & iudicio
sicut omnibus rebus quæ sub aspectum ueniunt, memoria nostra mouetur atque excitatur. Sed locis opus est. Prius, sicut omnibus rebus quæ sub aspectum ueniunt, sedes opus est
imaginibus autē. Vet. imaginibus aut
occurrere, celeritérque. Vet. occurrere celeriter
195 gignatur similium uerborum conuersa. Prius, gignatur, & similium uerborum conseruata
uerbi imagine. Vet. uerbi imaginem
summa ratione & modo. Duo Vetusti, summa ratione modo
maiore imaginum. Vet. magnarū imaginum
membra orationis. Vet. uerba orationis
similitudine nulla possunt. Eorum fingendæ. Vet similitudine eorum nulla possunt. Fingendæ
Eam singulis personis bene positis notare possumus. Vet. Vt eam singulis personis bene positis notare possimus
196 tanquam literis in cera. Vet. tanquam in literis in cera
quos haberet, quæ meminisse uellet. Vet. quos habere, quæ meminisse uellent
nulla naturalis. Vet. ulla naturalis
non impudentis. Vet. non impendentis
Nos uerò Vet. Vos uerò. corruptè
pro me hoc & pro meo fratre respondeo. Vet. pro me & pro meo fratre spondeo
& cùm humanitatem & facilitatem. Vet. & cum humanitate facilitatem
197 Equidem etiam hoc. Prius non legebatur, etiam
sapientiæ laudem. Vet. non legit, sapiētiæ
attentissimè audierunt. Vet. attentissimè audiuerunt
198 omnem excusationem. Prius, omnē recusationem
quem ego paulò sciebam uel prudentius. Duo Vetusti addunt, quem ego paulò antè sciebam uel prudentius
An etiam affectet. Vet. An etiam affert
An se hæc nescire. Prius, An hæc nescio
quæ successiuis operis. Duo Vetusti, quæ subsiciui operis
etenim me dicturum. Vet. etenim te dicturum
sui despiciens. Vet. non legit, sui
ista ita esse. Vet. non legit, ista
quæ sunt longè secus, quid mihi tu tandem. Duo Vetusti, quæ sunt ualde secus, quid mihi tandem
199 sæpe ego doctos Vet. non legit, ego
minimè uerò nonnunquam. Prius, minimè nonnunquam
qui puer in forum. Vet. qui quamprimum in forum
uti eo grauarer. Duo Vetusti, ut in eo grauarer
200 ne & pares fuerit. Vet. mei partes fuere
mihi coniunctè est usus de utraque re dicere. Vet. mihi coniunctè loqui est usus de utraque re
Ille uerò, inquit Cott. ornamenta. Vet.

Non ita est Cotta, nam ornamenta nomen suum tenent. Prius, nomen ipsum tenent
si hic hodie. Duo Vetusti non legunt, hic
101 unde quàm homine censorio conueniat. Prius, unde quàm sit homini turpe censorio

IN TERTIVM DE ORATORE M. T. Ciceronis.

1 nixe diebus decem. Duo Vetusti codices, noxie diebus decem
2 Hic ut sæpe. Vet. Hunc ut sæpe
semper ferè contigisse constabat. Prius, semper ferè contigisset
sic esse tum iudicatum, cæteros à Crasso semper omnes. Vet. sic esse iudicatum, cæteros semper esse superatos
3 Quo quidem. Vet. Quod quidem
existimat posse terreri. Vet. existimes terreri
si Crassum. Vet. si L. Crassum
excidenda lingua. Vet. incidenda lingua
contentione animi. Vet. concitatione animi
ab eo dicta. Vet. innumera ab eo dicta
populo Ro. satisfieret. Vet. populo Ro. satisfacere
4 scribendo affuisse. Duo Vetusti, in scribendo affuisse
Nanque tum latus ei dicenti condoluisse. Vet. Nanque tum latus eius doluisset
cùm coherruisset. Vet. cùm corruisset
quæ ne medio spatio. Vet. quæ mediocri spatio
præuertit. Duo Vetusti codices, peruertit
5 in qua ipse. Vet. non legit, ipse
Sed quoniam. Vet. Et quoniam
quem referre cœpimus. Vet. quem referre suscepimus
6 sed exilium. Vet. sed exitum
constantissimè consul defenderat, quæque Censor imperatorijs manibus. Vet. cõstantissimè defenderat, quæque Censor imperatoris manibus
multorum ciuium. Vet. non legit, ciuium
cum illa simul extinctus. Vet. non legit, simul
7 respersum esse uidit: cui mœrori. Vet. respersum esse: quo mœrore
ferro excepta uita est. Prius, ferro erepta uita est
& ortum. Duo Vetusti codices, & ornatum
8 admistam ciuium. Vet. admistam omnium ciuium
9 atque ei & si nequaquam. Vet. atque ei si nequaquam
Neque enim quisquam nostrum cùm. Vet. Neque enim est quisquam nostrum qui cùm
non quanquam Vet. quanquam
scripta sunt, suspicatur. Vet. scripta sunt, non suspicantur
quàm quantum à nobis exprimetur, suspicentur. Vet. quàm quantum exprimetur, suspiciatur
qui ipsius sermonis. Prius, qui ipsi sermoni
interfuissemus. Vet. interfuimus
10 quomodo à nobis uterque. Vet. quomodo uterque
inductus est. Prius, inductus esset
ut igitur ante. Vet. Igitur ante
exedram uenisset. Duo Vetusti codices, exedram uenisse
iam in pomeridianum tempus die uenissent. Vet. iam post meridiem tempus deuenissent
11 Quisnam igitur. Vet. Quidnam igitur
audiendi expectatione. Vet. aduentandi expectatione
12 atque uerbis constet. Vet. atque ex uerbis constet
atque una consensione. Vet. non legit, una
quàm ut honunum. Vet. non legit, quàm
14 diducta oratio. Vet. diducta ratio
15 sed ita tamen. Vet. ita tamen
16 tamen quot cuiusquam Vet. tamen cuiusquam
19 quàm in sententiis eligendis labor. Vet. & in sententiis eligendis quàm labor
20 atque una institutione. Vet. atque in una institutione
23 ut uerba efferamus Prius, ut & uerba efferamus
quan effugere. Vet. qui effugere
aut muliebris. Prius, ut muliebris
24 subtilitas ista. Prius, suauitas ista
25 lenitate uocis. Vet. lenitate uocis
26 & leniter. Vet. & leuiter
& e plenissimum. Vet. & plenissimum
27 nisi supplosionem. Vet. nihil supplosionem
siquis me forté. Vet. siqui me forté
30 Qui idem ita. Vet. Quod ita
31 cum probitate iungenda. Vet. probitate iungenda
Hanc nequam. Vet. Hanc quam
32 non tam fortasse. Vet. non tamen fortasse
à regendis ciuitatibus. Vet. & regendis ciuitatibus
33 sic illi à negotiis. Vet. sic illi & negotiis
aut qui minus. Vet. aut quamis qui minus
34 sed huius tamen. Vet. sed ne huius tamen
35 maximè adamarat. Vet. maximè adamaui
37 hanc ijs habeo. Prius, hanc ab ijs habeo
38 qui adsint. Vet. qui adsunt
nam Speusippus. Vet. nam Chrysippus
39 sentire dixisset, disputare. Vet. sentire dixisset, putare
40 quod argueret, aut, si id non possit, tum ostendere. Vet. quod arguare, aut, si id non possit, tamen ostendere
41 ad Socratem. Vet. ad Isocratem
42 causarũ actores, & à communis. Prius, causarum actores, à communis
44 familiaris C. Vellesus. Vet. familiaris Gallus Vellesus
45 rationem adiungat. Vet. rationem exercitationemque adiungat
46 quem quidem. Vet. qua est quidem
48 forenses feriæ concessesrunt. Prius, forẽses feriæ concesserint
49 Magister hic Samnitum. Prius, Magister hic Samnitium
51 altera dici postulat ornatè, altera aptè. Vet. altera dicit, postulat altera
52 exiguum sanè atque mendicũ est. Vet. exiguum sanèque mendicum est
nostra dedisceret. Prius, nostra didiceret
53 atque de eterno. Prius, ac de eterno
54 aliud quoddã maius. Vet. aliud quoddam magis
ab ijs celerrimé. Vet. ab ijs celeberrimè
55 & magis laudari quod eram, quàm quod crocum olere uideamur. Prius, & magis laudari quæ terrã, quàm quæ crocum olere uideantur
& lenitatis. Vet. & lenitatis
quam utroque. Vet. quàm utroque
58 & propria maximé. Vet. & propria & maximé
59 dignitate, utilitate, honore. Prius, dignitate, honore
Placeátne. Vet. Placétne
61 Hæc autem altera quæstio infinita, & quasi. Vet. Hæc autem quæstio infinita altera, & quasi
loquuntur. Vet. loquantur
sed ne ex iure. Duo Vetusti codices non legunt, ex
atque id ipsum lasciuia. Vet. atque id ipsum lasetma
in Academia maximé. Duo Vetusti codices non legunt, maximè
quàm attenuatum deseri. Vet. quàm attactum deseri
Nunc enim inopia reticere. Vet. Nunc enim inopia retinere
62 consultationibus disceptatur. Vet. consultationibus disceptetur
disceptationes uersantur. Vet. disceptatione uersentur
neque est ulla quæ non aut ad. Vet. neque est ulla res quæ non ad
an propter fructum aliquem. Prius, an propter fructus aliquos
expetuntur Vet. expectatur
cùm quod quanq.. Vet. cùm quod quanquam
63 mentiri boni uiri. Vet. mentiri in mente boni uiri
Redeunt rursus. Vet. Redeunt igitur rursus
an opinionibus. Vet. an in opinionibus
ut quod sit. Vet. aut quod sit
ut si disputetur, num interire uirtus in. Vet. ut disputetur, unde interire uirtute in
ut si disseratur, idne sit ius. Vet. ut si disserat unde sit ius
quod cuiusque. Vet. quod cuiuscunque
aliquis præterea fuerre possit. Prius, aliquis præterea possit
64 describitur. Vet. sic describitur
gloriosi. Vet. generosi
ut hoc. Vet. ut bonus
rex & tyrannus. Prius, ut rex & tyrannus
præstet aliud alij. Vet. non legit, alij

adusque sapientes. Vetus, cuiusque sapientis
65 cui loco omnis uirtutum & uitiorū est sylua subiecta. Vet. quo loco omnis uirtutum & uitiorum est illa subiecta materia
animi motum impulsio, &, si ita Vet. animi motum & impulsionem, si ita
Eadem enim. Vet non legit, enim
in utriusque disputatione. Prius, in utrisque disputationibus
66 magis etunt apti. de quo non tam quia. Vet magis erunt. de quo non tam quàm
quia perspicuū. Vet. quia perspicuum est
natura & genere. Vet naturæ genere
reis & criminibus. Vet. rei criminibus
arbitrati sunt. Vet. arbitrantur
67 sed onerandum complendúmque. Vet. sed metūdum, enarrandū, complendúmque
copia, uarietate. Vet. copia & uarietate
si modò nos oratores sumus. Vet. si modò nos oratores
adhibendi authores. Vet. adinueniendi authores
atque etiam aut irridentes oratorem. Prius, atque etiam aut irridens oratorem
in Gorgia Socrates. Vet. in Gorgiam Socrates
cauillantur. Prius, cauillatur
expilati sumus. Vet. expolati sumus
68 quò pertinent, & quam intuentur. Vet. ad quam intuentur
Nam neque tam est acris acies in naturis. Vet. Nam neque quisquam tam est acris, aut alacer in naturis
res tantas quisquam. Vet. nō legit, quisquam
Rerum enim copia, uerborum copiam gignit. Vet. Rerū enim copiam gignit
existit ex rei natura quidam splendor. Vet. existit ex re naturalis quidam splendor
69 oratoréSque ad cognoscendum, imitandúmque cognorit. Vet. oratoréSque cognoscendos, imitandósque delegerit
labetur. Vet. delabitur
orationis genere. Prius, orationis ratione
maxima illa. Vet maxima illi
70 cuncta penè. Vet. cuncta sæpe
has artes, quibus. Vet. has, quibus
ingenua continerentur. Vet. ingenuæ continentur
hominum moribus. Vet. hominum operibus
esset, se sua Vet. esset, sua
ipsa est coniectura. Vet. ipsa coniectura
illi ipsi oratores. Vet. illi oratores
artibus appeterint. Vet. artibus appeterent
loquar. Vet. loquor
71 & disertior Socrates. Vet. & discretior Socrates
Socrates, &, ut tu. Vet. Socrates, ut tu
illo ipso Platonis. Vet. illo Platonis
quæstionémque uocaretur. Vet. quæstionémque renouetur
Atque ij quos. Vet. Sed ij quos
esse tribuendū statuam: cùm tu in alia. Vet. esse tribuendam statuam: cùm tum in alia
72 tantum um rerum cognitionémq;. Vet. tantum um cognitionémque
exercitatione sociarit. Vet. exercitatione sociaret
ardentésque his studiis. Duo Vet. ardentes his studijs
una Catule re, sed in alijs etiam compluribus. Vet. Vna Catule, sed in alijs etiam quàm pluribus
fuisse tum alios. Vet. non fuisse tū alios
73 patre & socero. Prius, patre & de socero
nostros quoque. Vet. nostrósque
Meminerant illi. Vet. Meminerunt illi
qui id faceret, facere ciuibus omnibus. Vet. qui id faceret, ciuibus suis omnibus
ambulantes, & in solio. Vet. ambulantes in solio
prudentissimi hominis sapientia. Vet. prudentissimi sapientia
rebus resisteretur. Vet. rebus recurreretur
74 ijdémque & in senatu. Vet. ijdémque in senatu
consilium suum fidémque præstabant. Vet consilium suum præstabant
ius ciuile didicerat. Duo Vet. ius ciuile non didicerat
negligebat? at utroque. Vet. negligebat? utroque
& laborant. Vet. elaborant
ex priuatorum negotiis collectam gratiam. Vet. ex priuatorum gratiam
idem facilè optimus. Vet. & idem optimus
in hac ciuitate tēporibus illis sciri. Vet. in ciuitate temporibus suis sciri
Remp. gerendam. Vet. Remp. generandam
cognitione rerum. Vet. cogitatione rerum
75 aut bellicam uirtutem. Prius, ut bellicam uirtutem
ne eius quidem uniuersi. nam pontificium quod Vet. ne eius quidem uersu: nam pontificum ius quod
clamore & in uerborum. Vet. clamore & uerborum
carere in hoc quidem. Vet. carere hoc quidem
doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda. Vet. doctrinæ sunt ab illis petenda
instructior fuisse traditur, quàm. Vet. instructior fuisse, quàm
sed ita eloquentia. Vet. sed eloquentia
76 de cuius dicendi copia sic accepimus, ut cùm contra. Vet. de cuius doctrina dicendi sic accepimus, ut contra
Athenis fieri liceat. Prius, Athenis fieri liceret
quadraginta annos. Vet. quadraginta annis
& bellicis rebus. Vet. in bellicis rebus
77 Quis Dionem. Vet. Quis Diogenem
ad liberandam patriam. Vet. ad deliberandam patriam
hunc Dionem. Vet. hunc Diogenem
Cononis præstantissimi. Vet. Canonis præstantissimi
Philolaum Architam. Duo Vet. Philolaus Archytam
78 quendam de Philoctetam. Vet. quendam Philoctetæ
pateretur dicere. Vet. paterentur dicere
Neque uerò hoc. Vet. Ne uerò hoc
eodem ille & agendi acciperet. Vet. eodem illo & inuendi acciperet
& eloquendi. Duo Vet. & loquendi
quem ego dico. Vet. quem dico
79 inscitiam illius. Vet. inscientiam illius
docto oratori palma. Vet. docto oratorum palma
inferiores, quòd in oratore. Vet. inferiores, in oratore
in philosophorum autem. Vet. in philosophorum aut
necesse est tamen. Vet. necesse tamen
parumper & ipse. Duo Vet. parumper ipse
80 non possum queri quòd mihi uideare aliud. Vet. non possum quod mihi iudicare aliud
quàm tibi esset. Vet. quàm tibi erat
Sed certè & hæ partes Prius, Sed certè hæ partes
& erat ipse. Vet. & erat ipse
cúmq; de duabus. Vet. cùm de duabus
ipse dicebas, celeriter. Vet. ipse, celeriter
repentè te quasi. Vet. repentè quasi
omnem enim rerum. Prius, omnémque rerum
81 illa omnia ornere. Vet. illa nomina ornere
mihi rerum forensium. Vet. in rerum forensium
82 Quamobrem nisi. Vet. Quam omnem nisi
quæ ego ex te Vet quod ego ex te
deinde coniunctè. Vet. deinde coniūcta
83 Ergo utemur. Vet. Ergo utimur
In proprijs est igitur uerbis illa. Vet. In proprijs est igitur illa
ut abiecta atque obsoleta. Vet. ut obiecta, ut obsoleta
inesse uideatur. Vet. esse uideatur
Etiam hoc. Vet. Itaque hoc
quanquam id est magnum. Vet. quanquam magnum
uerùm hoc quasi. Vet. uerùm iam hoc quasi. Aliud Vet. ueruntamen hoc quasi
84 est, uerborum usum. Vet. est, usus
id esse nobis. Prius, id esse à nobis
ac uetustis, & ab usu. Vet. ac uetustate, ab usu
in oratione poëticum. Vet. in oratione poëtarum
ut Cœlius. Duo Vet ut Lælius
Qua tempestate Pœnus in Italiam uenit. Vet. Qua tempestate Pœnorum in Italiam uenit exercitus
aut ut tu. Vet aut tu
Non rebar, aut opinabar, & alia. Vet. Non uerebar, aut opinabar, aut alia
fiunt, uel coniungendis. Vet. fiunt coniungendis
85 exanimato expectorat. Prius, ex anima expectorat
immunctione facta esse. Vet. coniunctione esse

trāsferendi uerbi latè patet. Vet. trāsferendi uarietate patet
inopia coacta. Vet. inopia acta
pòst autem delectatio iucúditásque celebrauit. Vet. pòst enim iucunditas delectationémque celebrauit
frequentata delectationis Vet. frequēter etiam delectationis
illustrat quod intelligi. Prius, illustrat id quod intelligi
eius rei quā alieno uerbo posuimus, similitudo. Vet. esse eius rei quā alieno uerbo exposuimus, similitudine
86 inopiam uindicant. Prius, inopiam indicant
aliquid accersunt. Vet. aliquid arcessierunt
ad uerbum unum contracta. Vet. ad uerbum una contracta
si simile nihil habeat. Vet. si simile non habeat
Sed ea transferri. Vet. Sed extra fieri
clariorem faciunt rem. Vet. clariorem faciunt sensum, rem
noctísque & nimbûm. Vet. noctis & niuebûm
nubes coruscant, cælum tonitru intremuit. Vet. nubes coruscant, cælum tonitru contremuit
largiflua subita præcipitans. Duo Vet. largifico subita turbine præcipitans
87 ut ille qui. Vet. aut ille qui
sepit sedulò. Vet. sepe sedula
teli emissi. Vet. teli missi
Hoc in genere. Prius, Atque hoc in genere
delectentur uerbis. Prius, delectantur uerbis
sed in suorum. Vet. sed cùm suorum. Aliud Vet. sed qui suorum
88 quoddā transilire Vet. quoddam transilire
quod singulis uerbis. Vet. quod in singulis uerbis
dulcitudo orationis, sunt deducta. Prius, dulcedo orationis, sunt ducta
multo acriora sunt. Prius, multo acriora
in idem uerbum unum. Prius, indidem uerbum unum
afferret orationi. Prius, affert orationi
dissimilitudo ut-Cæli. Prius, dissimilitudo-Cæli
89 nunc Vlysses Vet. rape Vlysses
lumen radiatum rape. Vet. lumen radiatum
Non dixit cape, non pete. Vet. Non dixit pete, sed rape
hoc uerbū est ad id. Vet. hoc uerbum ad id
aptatum Vet. adoptum
mentis oculi feruntur. Vet. eius oculi ferentur
laus est in uerbis etransferendis. Prius, laus est uerbis transferendi
qui audiere. Prius, qui audiunt
dici Glauciam. Vet. dici Glaucum
postulet, Tempestas. Vet. postulet, ut Tempestas
90 quàm illud. Prius, quàm fuisset illud
quod te aduri abnuere. Vet. te quòd abire omnino

uetas, prohibes. Vet. tu eas prohibes
At illico isthic. Prius, Illico isthic
non irrupisse. Prius, non irruisse
florentior, quàm in singulis uerbis, nec qui plus. Vet. florentior, in singulis uerbis, quique plus
afferat orationi. Vet. afferant orationi
Neque me patior. Vet. Neq; me patiar
Iterum ad unum scopulum. Vet. Ad unum scopulum
91 nam exultantem te, & præfidentē tibi. Vet. nam & uidentem te, & præsidente tibi
etransferuntur. Vet. referuntur
Etenim ex hoc genere. Vet. Etenim hoc genere
Africa terribili. Vet. Africo terribilis
Desine Roma tuos hostes. Vet. Desine Roma triumphos sequi
Testes sunt campi magni. Vet. campi magni
92 in domum irrupit. Vet. in modum irrupit
cui sunt finitima. Vet. cùm sunt finitima. Aliud Vet. quò sunt finitima
At Romanus. Vet. Vt Romanus
intelligitur unus. Duo Vet. intelligitur unum
qui fuimus antè Rutuli. Prius, qui fuimus Rutuli
93 pro longo. Prius pro magna
quæ ex pluribus. Vet. cùm ex pluribus
Hæc autē quæ aut immutata esse. Vet. Hæc enim quæ aut mutata esse
aliter intelligenda. Vet. aliter ea intelligenda
aut factum. Vet. aut de nouo factum
consuetudiníque parendum. Prius, consuetudiníque parendum
notat & illuminat. Vetus, illustrat & nobilitat
modum quendam, formámque. Vetus, modum, formámque
94 ut nē asper eorum. Vet. ut ne eorum
in quò lepidè scarri. Vet. in quod lepidi scarri
lepidè lexeis compostæ. Vetus, lepida synthesis compositæ orationis
Idem illud scilicet, ut ille noluit. Vetus, illud quidem silet, ut ille uult
Sed est tamen hæc collocatio. Prius, Sed est tamen collocatio
quæ lenem. Vet. quæ leuem
Id assequemur, si uerba extrema cum consequentibus primis ita iungētur. Vet. Quam assequemur, si extrema consequentibus primis ita iungentur
95 oratione propemodum, hoc est numeros. Vet. oratione propemodum faciebant, & hos numeros
Interspirationis enim, non defatigationis nostræ: neque librariorum notis. Vet. Interspirationis, non defatigationis nostræ causæ. neque librariorum notis
Isocrates instituisse. Vet. Socrates instituisse
adstringeret. Vet. distingueret
quondam ijdem. Vet. quod ijdem
ad uoluptatem sunt. Vet. ad uoluptatem suam
96 eloquētiam etaduenda. Vet. eloquentiam traducendam
tamen eam coniunctionem. Duo Vet tamen etiam coniunctione
perfici uolumus. Vet. perficere uolumus
sic illigat sententiam. Vet. sic intelligat sententiam
modis, forma & relaxat. Vet formas & modis relaxat
immutatione ordinis. Vet. immutationem ordinis
uerba neque alligata. Vet. uerba alligata
Quoniam igitur modo tantum mimus insistemus. Vet. Quoniā igitur modo mimus insistemus
97 quàm necessaria. Vet tam necessaria
sicut mollissimam ceram ad nostrum. Vet. sicut mollissima ad nostrum
Itaque tum graues sumus. Vet. Itaq; tum grauissimi
medium quoddam. Vet. medium quoddam
idque ad omnem. Vet. itaque ad omnē. Aliud Vet id quod ad omnem
98 sol ut circumferatur. Vetus, sol ad eam circumferatur
recessu suo solis. Duo Vet. recessu solis
dispari motu. Prius, dispares motu
ne excogitari Duo Vet. ne cogitari
uel etiam cæterarum. Vet. uel etiam id cæterarum
necessitate effectum. Prius, necessitate affictam
Quid in arboribus. Duo Vet. Quid in ijs arboribus
non truncus, non rami, non folia. Vet. nec truncus, nec rami, nec folia
99 quàm carinæ. Duo Vet. quàm cauernæ
tamen hanc habēt. Vet tamen aliquam habent
Columnæ, templa. Prius, Columnæ, & templa
ut etiam si in cælum Capitolium extolleretur. Prius, ut etiam si in cælo Capitolium statueretur
100 atque angustiæ Vet. etiam angustiæ
uerba nolumus. Vet. uerba uolumus
artis alius. Vet. non artis
Trochæum frequentem. Duo Vet. Trochæum frequenter
Catule, uester. Vet. Catule, noster
pedem immutat. Vet. pedem inmutat
aut pauloplus, ne planè Vet. aut paulo plures, non planè
101 continuandorum uerborum satis. Vet. continuandorum satis
illo maximè pæan. Vetus, illo maximo pæan
aut à longa oritur. Vet. aut longa oritur
aut à breuibus. Vet. aut breuibus
atque illi philosopho. Vet. atque philosopho
quóne nunc. A quo. Vet quóne. A quo
102 sic est. Prius, sic & est
fugiat tamen, aut erret. Vet. fugiat, aut teneat
ex illis modis. Vet. & illis modis
& si numerosum est id in omnibus. Vet. & numerosum est in omnibus
ne continuum sit, in orationis. Vet non continui, orationes
103 indocta putanda. Vet impolita putāda

quid est aliud causæ cur. Vet. quid est aliud cur
hominum aures uocem natura modulantur ipsa. Vet. hominum uocem natura modulatur ipsa
continuatione nullus est. distinctio & æqualiū, & sæpe. Vet. continuatione nullius est. distinctionis aut æqualium, aut sæpe
quòd interuallis. Vet. quæ interuallis
in amnis. Vet. quod in amni
Quòd si continuatio. Vet. Si cōtinuatio
membra illa modificata. Prius, uerba illa modificata
esse debebunt. Vet. esse debent
& extrema primus. Prius, extrema primus
104 quod eò sæpius testificor, ut autoribus. Vet. quod ego sæpius testificor, ut autoritatibus
Quarum tandem. Vet. Quid hac re tandem
At enim uereor. Vet. Etenim uereor
ad prosequendum. Duo Vet. ad persequendum
non ea maiora. Prius, nos ea maiora
inuenis tandem quem. Vet. inuenisam quem
105 sed eò te in laudādi quidem causa interpellaui. Vet. sed go tenore laudandi quidem ea interpellaui.
Hanc igitur Crassus inquit, ad legem, quum. Vet. Hac igitur Crassus inquit, lege, quum
formanda nobis. Vet. firmanda nobis
efficiendum est. Prius, & efficiendum
modò nobis. Duo Vet. modò nobis
insistat interius. Vet. insideat interius
carpēda membra. Vet. capienda uerba
106 heroo, aut pæane. Prius, heroo, & pæane
qui debilitatur. Vet. si quod debilitatur
107 si modò non breuiora. Vetus, si modò breuiora
aut eò pari. Vetus, aut ex pari. Aliud Vet. aut & pari
Sidonius, quem tu. Prius, Sidonius, ille quem tu
Facilius in oratione. Vet. Facilius ratione
Illud autem requiris. Vet. Illud autem quomodo requiris
quonam modo hæc. Vet quomodo hæc
108 tum multò ostendunt magis. Vet. multum ostenderint magis. Aliud Vet. ostendunt magis
neque earum rerum quicquam. Vet. neque earum quicquam
idem fit. Vet. idem fit
109 & excitamur. Vet. & exercitamur
& ad tristitiam. Vet. & tristitiam
de puerilibus his. Vet. de pluribus his
tacitè tamen. Vet. taciti tamen
cùm circuitum. Vet. cùm circulum
110 naturali illud. Vet. naturale illud
sed si habitum etiam orationis. Vetus, Sed aut si habitum orationis
est & plena quadam, sed tamē. Prius, est plena quadam, & tamen
teres: & tenuis, & non fusa. Vet. teres est: & tenuis, non fusa
particeps utriusque. Vet. particeps est utriusque
111 ut quemadmodum qui utuntur armis. Vetus, quemadmodum qui utuntur armis
habendam putant. Vetus, habendam putet
moueātur sic uerba. Duo Vet. moueātur, ut nequam ij qui in armorum tractatione uersantur sic uerba
& condecentiam. Vet. & decentiam
utuntur, ut ij qui in armorū tractatione uersantur. Duo Vet. utatur, uersantur
pene innumerabiles. Vet. penè innumerabiliter
notum esse nobis. Vet. notum esse nobis
tollitur uenustas, si uerba. Prius, tollitur, si uerba
nisi in singulis uerbis illa. Vet. in singulis uerbis quàm illa tria
interdùmque factis. Vet. interdùmque fictis
& numerorum. Vet. & neruorum
112 rerúmq; quasi gerantur, sub aspectum penè subiectio. Vet. rerum quæque gerantur, sub aspectu penè subiecto
sæpe præcisio est. Duo Vet. sæpe percussio est
adiuncta illusio. Vet. adiūcta inclusio
& ab re non longa digressio. Vet. & re digressio
& concinnus. Vet. & continens
quid sit dicturus. Vetus, quod sit dicturus
113 atque traiectio. Vet. atque transiectio
& reiectio. Duo Vet. & traiectio
quoddam habens ornamentum. Prius, quoddam ornamentum
& ad hilaritatem. Prius, & in hilaritatem
ante occupatio. Vet. aut occupatio
114 permissio. Prius, promissio
breuis à proposito. Vetus, breuis ap posito
tum à primo. Vet. cùm primo
& progressio. Vet. & processio
quædam distinctio. Vetus, quædam districtio
115 concinna transgressio. Vet. continuata transgressio.
& commutatio. Vet. & inmutatio
& disputatio. Vet & dissipatio
& quod continuatum. Vet. & continuatum
& sibi ipsi responsio. Vetus, & sibi responsio. Aliud Vet. & sibi ipsa responsio
& relatio. Vet. & etalatio
116 exemplu effudisse. Vet. exemplu effudisset
de rebus Sol me ille. Vet. de rebus Solus me ille. Aliud Vet. de rebus solus me ille
me quoque hæc præcipitem. Vetus, me quoque præcipitem
demōstratio est. Vet. demonstratio sitæ
aliud sermones. Vet. atque sermones
aliud obiurgatio, aliud disputatio. Vet. aliud obiurgatio, aliud dissipatio, aliud disputatio
117 debent uideri. Prius, debet uideri
orationis plenioris. Vet plenè oratoris
aliàs contentius. Vet. aliàs intensius
naturæ est: scire quid. Vet. naturæ: sed scire quid
Sed hæc ipsa omnia. Vet. Sed hæc omnia
numero nullo potest. Vet. numero nullo modo potest
118 propter ignominiam. Vet. per ignominiam
excessisset Athenis. Prius, cessisset Athenis
Ctesiphontem contrà. Vet. Ctesiphontem editam contra
contra à Demosthene. Duo Vet. contra Demosthenem
magis admiraremini. Prius, magis admiremini
aliam esse. Vet. aliam fore
sanguine redūdat. Vet. sanguinis madet
acta esset. Vet. actam esse
Hæc eò dico. Vet. Hoc ideo dico
119 quendam à natura. Vet. quendam natura
uultum, & sonum. Vet. uultum, sonum
& eius omnes uultus, omnésque uoces, Vet. uultúsque omnes uoces
120 lene. Duo Vet. leue
attenuatum. Vet. extenuatum
horum similium generum. Vet. horum generum
sibi sumat. Vet. sibi sumant
Impius hortatur. Vet. Ipse hortatur
Ecquis hoc animaduertit. Vet. Ecquis animaduertet
& Atreus. Vet. tamen Atreus
flebili uoce. Vet. flexili uoce
uide inflammari. Vet. uidet inflammari
Priamo in uitam euitaret. Vet. Priamo uitam euitaret
Multimodis sum circumuentus. Vet. Multimodis circumuectus
121 Aliè terribilem minatur. Vet. Terribilem minatur. Aliud Vet. Aliter terribilem minatur
timido sanguine. Prius, timido sanguen
mutatione grauitatis. Vet. mutatione breue graue
Maior mihi. Vet. Maior enim
acerbum cor. Vet. acerbum spiritum
Sed mihi cùm retulit. Duo Vet. Sed sibi cùm detulit
ludibunda uoce. Prius, ludibunda doctè. Aliud Vet. ludibunda dote
Ego tum grauida expletis. Vet. Ego tum grauida adim expletis
122 declaram. Vet. demonstrās, declaram
hac forte. Vet. hoc forte
à palæstra. Manus. Vet. à palæstra sumpta. Manus
Sed in ore. Vet. Sed in oratione
personatum ne Roscium. Vet. personatum Roscium
indices oculi. Vet. ac indices oculi
123 aut leonis iubas. Prius, & leonis setas
124 equidem magnopere. Vet. equidem tamen magnopere
plurimis in rebus. Vet. cur & mens in rebus
125 celeriter eum sonum, quo. Vet. celeriter eum, quo
posteritati ostenditur. Vet. posteritatis ostenditur

quoddam medium. Vet. quoddam medium
116 sed illud idem ad firmandam uocem est salutare. Vet. & illud idem ad firmandum est uocem salutare
firmandam. Vet. affirmandam
deinde est quoddam. Prius, deinde est quoddam
quàm acutissimas. Vet. tanquam acutissimus
non finet, & tamen. Vetus, non finet, tamen
ad quod tāquam. Prius, quóq; tanquā
& hic per omnes sonos uocis. Duo Vet. & per omnes sonos & uocis
& se tuebitur. Vet. tuebitur
relinquetis, sensum huius. Vet. relinquetis, & sensus huius
à Græcis didicisse. Duo Vet. à Græcis sumpsisse
orator in nostram quasi succrescit ætatē. Prius, orator nostræ quasi succrescit æstati.

IN LIBRVM, QVI inscribitur Orator.

49 aliquantóque robustius. Vet multóque robustius
summissius autem. Vetus, summissius enim
genere neruorū. Vet. genere uerborum
uel minimum, suauitatis autem est uel plurimum. Vet. non minimum suauitas, haud scio si uel plurimum
hac orationis Vet. hac ornamenti
50 illustrant eam. Vet. illustrat eam
pro uerbo proprio subijcitur. Vetus, pro uerbo subijcitur
cùm dixit. Vet. quòd dixit
aram & urbem orbas. Vet. aram urbem orbam
aram dixisset. Vet. arceret, dixisset
quasi summutantur. Prius, quasi summutantur. Aliud Vet. quasi sumunt tantum
Aristoteles autem. Vet. Aristoteles enim
51 quod decet. Prius, quòd licet
ista omnia. Vet. ista nomina
immutationes nusquam. Vet. immutationes unius uerbi quàm
tales ferè euadent. Prius, tales ferè euadunt
per se hoc quod dico. Prius, per se hic quem dico
illigātur lepôres. Vet. alligaturum lepôres sunt
52 quam suspicarent omnes, quam admirarentur, quam se. Vet quo susciperent, quo admirarentur, quo se
hoc uno profectò. Vetus, hoc uno profectus
53 non extimescet. Prius, non extimescit
At uerò hic. Vet. At uerò inquam hic
huic generi studuit. Prius, huic generi studet
rem cœperit. Prius, rem cœpit
uinolentus uidebitur. Prius, uinolentus uidetur
54 si prehēdissem Prius, si cōprehendissem
ne ipse quidem. Vet. ut ipse quidem
& magna. Vet. & alia
Ne fuerit. Vet. Ne dum tu fueris
cuius qui sit compos sit eloquens. Vet. cuiuscunque sit compositum
55 pro Cecinna de uerbis interdicti fuit. Vet pro Cecinna reuera fuit
ergo in omni genere amplificationis. Vet. ergo in eo genere mollificationis
quæ exempla. Vet. quéque exempla
nisi uel nota esse arbitrarer, uel posse eligere qui quærerent. Vet. ni ijs uel nota esse qui accusarentur uel defenderentur, uel per se possent eligere qui quærerent
ut usque eo. Vet. & usque eo
56 inter omnes in omni genere. Vet. inter omnes genere
eius studiosissimo Pammene, cùm esset Athenis, totum. Vet. eius studiosissimo palmā, cùm esset Athenis, attriboeres, totum
Sed ille magnus. Vet. Nam ille magnus
nos magnum. Vet. hoc non minus magnum
aut sibi ipse. Vet. tibi ipse
57 Cottæ iussus. Vet. Cottæ iussus
actores ciuitatis. Vet. actiones in eis ciuitatis nostræ
eásque nos primi, quicunque eramus. Vet. itaque nos qualiercunque orabimus
mare fluctuantibus. Vetus, mare eluctantibus
de cælo non queant. Vetus, de cælo queant
nunquam albuantur. Vetus, nunquam abluantur
58 expectatione laudati. Vetus, expectatione laudata
Ab hac etiam indole. Prius, Ab hac indole
ut hoc modo omnia. Vet. ut huiusmodi omnia
59 eos uidimus. Vet. eos uidemus
in dissimillimis personis satisfaciebāt. Vet. in dissimillimus faciebant
ego non elaborarem. Prius, ego non elaborem
tu autem eodem modo. Vet. tu autem si eodem modo
subtilitati cedit. Prius, subtilitate cedit
multæ totæ graues. Prius, multæ & totæ grauet
60 cùm grauitatis. Vet. cùm grauissimos
memorauimus. Vet. commemoremus
nihil nos. Vet. nihil non
ut existimaremus. Vet. ut existimatione
non magistri. in quo tamen lōgius progredimur. Vetus, non magisterio. in quo tamē lōgius sæpe progredimur
qui ea docere. Prius, qui quasi
Esse igitur perfectè eloquentis. Vetus, Rem igitur persequi eloquentis
61 Volo igitur hunc summo omnem. Vet. Volo igitur hunc summo homini
62 duplicem habet. Prius, duplicem habuit
docendi uiam. Vet. dicendi uiam
Ergo eum censeo. Vet. Ego eum censeo
& uia. Vet. est quædam uia
63 illud de quo. Vet. illud quod
nec rectè disseri, nec unquam ad exitum perueniri potest. Vet. nec rectè disseret unquam, nec ad exitū peruenire potest
siue formæ. Vet. siue forma
& angustè. Vet. tum angustè
64 nihil ad hoc tempus pertinet. Prius, nihil ad hoc tempus
Nec uerò dialecticas. Vet. Nec uerò à dialecticas
nihil de officio. Vet. nihil de officiis
sed ieiunius. Vet. & ieiunius
nihil unquam. Vet. nihil unquam
65 Cúmque illa diuina. Vet. Cum illa diuina
Cognoscunt etiam. Vet. Constat etiam
actus hominis. Vet. actus hominum
nisi cùm ea memoria. Prius, nisi cùm memoria
66 cum superiorum. Vet. cum superioribus
uerba autem. Prius, uerba aut
præcepta pauca tradita sunt. Prius, præcepta pauca sunt, tradita sunt
è quibus ducuntur. Prius, ex quibus ea ducuntur
67 Quoniam autem. Vet. Quoniā enim
68 nec item cōtrà, sed erit rebus ipsis par & æqualis oratio. Vet. nec item contrà egerit, rebus ipsis pareteur æqualis oratio
non elatis intensa. Vet. nondum clamantis intensa
possit exprimi. Vet possit exprimo
& sic afficiet. Vet. & sic efficeret
id est, ut causæ. Vet. id est, cùm musæ
ornatus ille. Vet. ornatus ille
69 sic ut. Vet. si ut
generis quæstionem. Prius generis quæstione
toto corpore. Vet. in toto corpore
cōmunes appellati sunt, eo quòd. Prius, communes appellati, eo quòd
multarum idem esse causarum. Vet. multarum causarum
atque ut de Vet. atque inde ut de
de uero ambigitur. Vet. de uero ambigitur
70 Dicitur autem. Vet. Dicere autem
illorum exercitatio. Vet. eorum exercitatio
pro reis. Vet. pro piis
quod & iuuet. Vet quod iuuet
Duo sunt etiā. Vet. Duæ res sunt enim
eloquentiam faciunt. Prius, eloquētiam faciant
quorum alterū est, quod. Vet. quorum alterum, quod
alterum, quod. Vet. est alterum, quod
illud superius, come, iucundum. Vet. illud superius, cùm es dicendum
hoc uerò uehemens. Prius, hoc uehemēs
uehemens. Vet. uehementius
71 Curio pater. Vet. Curio ipse
suum usus. Vet. usi sumus
me enim ipsum non pœnitet. Vet. me ipsum pœnitet
illa cùm aguntur. Vet. illa quæ aguntur
72 satietate afficiatur. Vet. uideat
duriorum. Vet. durior
uctiorum. Vet. uctiores
nec in ueritate. Vet. ut in ueritate
extimescerem. Vet. pertimescerem
73 sed Crassi perpauca sunt. Vet. sed Crasso perpauca sunt
nihil Antonij. Vet. nihil est Antonio
nihil Sulpitij. Vet. nihil Sulpitio

suspicamur. Vet. suspicamur
& quidem perpetuæ. Vet. equidem perpetuæ
unde in Ctesiphontis. Vet. unde & Ctesiphontis
insita in mentibus. Vet. insita mentibus
ne requiratur quidem. Prius, non requiratur
singulorum uerborum, & collocatorũ. Vet. singulorum, & collocatorum
74 *frequentissimæ translationes. Vet. frequentissimæ relationes*
qui motus ingitationis celeriter agitatus per seipse. Vet. qui motus ingnationis celeris agitatus, cùm per seipse
in idem. Vet. in eodem
idem iteratum. Vet. idem iteratim
aut continenter. Vet. aut continetur
aut cùm sunt cõtrarijs. Prius, aut multis modis contrarijs
75 *cur id faciamus. Vet. cùm id faciamus*
Et uerò nullus. Vet. Et uerò melius
Sic igitur dicet ille. Vet. Sic igitur dicet illum
76 *accipi & sentiri uelit: ut addubitet quid. Vet. accipiat sentiríque uelit: ut dubitet eo quod potius*
77 *retinere se dicat. Vet. retinere se dicit - apud quos dicat. Prius, apud quos dicit*
quàm fieri possit. Vet. quàm sieri possit
sæpe erit maior. Vet. sæpe res maior
mouebant iam me. Prius, mouebant etiam me
78 *Sed si profitear (quod utinam possem) me studiosis dicendi. Vet. Sed si profiteatur (quod utinam possem) me studiosum dicendi*
quis tandem Vet. quid tandem
unquam dubitaut. Vet. unquam dubitabit
tenuerit semper urbanie. Vet. tenuerit super urbanie
79 *sed etiam uniuersam. Vet. sed etiam iuuat uniuersam*
quod nosse. Vet. quod posse
gloriosum est docere. Prius, gloriosum docere
ut ij qui docerent. Vet. ut qui doceret
tempus ipsi seponerent. Vet. tempus seponeret
& dicentibus satisfacerent. Vet & dictibus, id est, studiosis ut satisfacerret
80 *nostrorum oratorũ ingenio plus. Vet. nostrorum oratorum contrà atque nos ingenio plus*
si mouendo. Vet. si mouendo
An quibus uerbis sacrorum alienatio. Vet. An quibus sacrorum alienatio
eloquentiam autem. Prius, eloquentia autem
tamen ea se. Prius, tamen se
aut quod est periculum. Prius, aut est periculum
cæteri rectiores. Vet. cæteri rectiores
81 *& abfuissem domo adolescens. Prius, & abfuissem adolescens*
maria transissem. Prius, mare transissem
quid erat cur probarem. Vet. sed qui cur probarem
82 *Me autẽ sine peruagatissimus. Vet. Méque enim sine peruulgatissimus*

Nec uerò talibus modò rebus, quales hic. Vet. Nec uerò talibus ut rebus forensibus nostris externis, ac quales hic
profectò forẽsibus nostris rebus & domesticæ. Vet. profectò maximus rebus forensibus nostris externis inclusæ & domesticæ
83 *quàm aptissimè cohæreant. Vet. quàm amplissimè ut cohæreant*
formulam componendi. Prius, hãc uiam componendi
84 *si incunditè positis uerbis efferuntur. Prius, si inconditis uerbis efferũtur*
iudiciũ subtilissimum. Prius, iudicium superbissimum
si idem magister. Prius, si id magister
Isocrates: at. Vet. Isocrates fecerit. at
ille quidem haud paulò. Vet. ille quidem paulò
quam magna. Vet. quanquam magna
85 *præter eos qui ut uersum. Vet. præter eos qui nũquam nobis Græci atque Barbari*
At Ennius semel. Vet. At Ennius sæpe
Et quidem nos. Vet. Et quidem mos
Sed quid ego? Vet. Sed quid ergo
86 *Dein etiam sæpe, & exin, pro deinde, & pro exinde dicimus. Vet. Dein etiam sæpe exin, pro exinde, deus pro deinde dicimus*
Atque etiam à quibusdam serò. Vet. Atque etiam alia sunt per contractionem, à quibus serò
87 *in omnibus neutris usitata. Vet. in hominibus neque utrique usitata*
88 *Quid uerum sit. Vet. Quod duorum sit*
& sestertiũm. Prius, cùm sestertiũm
Pòst idem. Vet. Pòst ibidem
89 *In templis isdem. Vet. In templis idem*
barbarũ iam uidetur. Vet. barbarum iam habere uidetur
credo quòd erat insuauius. Vet. credo dulcius ipsum meridiem quòd erat insuauius
in uerbo reperitur. Vet. in uerbo reperietur
90 *nomlis excipiebat. Vet. uocalis excipiat*
sum mutuum. Vet. tum mutuus
Quid in uerbis. Vet. Quod in uerbis
non concessum? Vet. non concessum
pertisum etiam. Vet. petrnsum etiam
inclytus dicimus. Vet. indoctus dicimus
atque fœlix. Vet. atque in fœlix
consecat. Vet. consulme
refer ad aures. Vet. refert ad aures
quare cur? Vet. quare cur
91 *Quum ego ipse. Vet. Quid ego ipse*
tantum barbaris. Vet. tum barbaris
tamen & Phryges. Vet. tum & Phryges
& Pyrrhum. Vet. & Phrygum
subrusticum uidetur. Vet. subrusticum uidebatur
92 *de re una disputarem. Vet. de re uno postulata disputarem*
iudicium prudentiæ est. Vet. iudicium in prudentia est
probari uolebamus. Vet. probari uidebamur
93 *ut poëta, exquisita. Vet. ut pote exquisita*

litera infinitus. Vet. litera finitus
Nec solùm componentur uerba ratione. Vet. Nec solùm componantur uerbi ratione
94 *Sed finiuntur. Vet. Et finiuntur*
paria redduntur. Vet. paria reddantur
quam non didicimus. Prius, quam non dicimus
sed imbuti. Vet. sed creati sumus
Hæc enim talia. Vet. Hæc enim & talia
effugere uoluisset. Vet. effugere uoluissem
95 *id esset. Vet. idem esset*
etiam sine industria. Prius, & enim sine industria
frequentes fuimus: ut illa. Prius, frequentes: ut illa
ab illo qui cœpit. Vet. ab illo qui cœpit
quale sit. Vet. quale sint
96 *aptæ orationis. Vet. aptæ orationes*
in his hominis. Vet. in his hominibus
conciones sæpe. Vet contentiones sæpe
& quidem nihil aliud. Vet. & quidem aliud
uerba eligebant. Vet. uerba affigebant
sed eas aut uinciebant. Prius, sed eas haud uinciebant
deest antiquitati. Vet. est antiquitati
97 *cùm ea maiora. Vet. cùm maiora*
adhiberi uidetur. Vet. adhiberi uidentur
qui apta. Vet. qui ea apta
leuibúsque sententiis. Vet. leuibúsque sententiis
cur claudicare, aut insistere. Vet. cur claudicâre, & insistere
98 *sæpe etiam natura. Prius, sæpe natura*
99 *mouebit authoritas. Vet. mouerit authoritas*
summique ipsi. Vet. summi ipsi
nisi omnino hæc esse. Vet. nisi omnino non esse
præcepta nesciũt. Vet. præcepta nesciatur
quæ ipsi sint. Vet. quòd ipsi sint
nihilne eis. Vet. nihil eis
nihil certum. Vet. nihil incultum
si fuit una syllaba. Prius, si fit uno syllaba
100 *nec illud quod offendit, aut cur, aut in quo offendat intelligit. Vet. nec illud cur offendit, aut curat, ut in quo offendit intelligit*
in hoc enim summis. Prius, hoc in eius summis
101 *in oratione uteretur. Prius, in oratione uterentur*
ætate præcurrit. Vet. ætate percurrit
102 *cùm tamen audiuisset. Vet. tum cùm audiuisset*
tantum quantum ætate. Vet. tantum ætate
aptèque dicerent. Vet. apertèque dicerent
id quod casus. Vet. si id casu
103 *Aures enim. Vet. Ipsæ enim*
omnium mẽsionem. Vet. omnium motionem
Mutila sentit quædam. Vet. Multa sentit quædam
debito fraudetur. Vet. debito fundetur

Productiora alia. Vet. Productiora aliqua
Vt igitur poëtias, & uersus. Vet. Vt igitur poëtæ uersus
104 & quomodo. Prius, & quando
eadem etiam planior. Vet. ut eadem etiam planior
& quòd illi. Vet. quòd illi
105 Si communes. Vet. Si omnes
& lumen orationis. Vet. ut lumen orationis
At non est unum. Vet. An nó est unum
& quod illuminatum. Vet. at illuminatum
grauitati uoci, aut suauitati. Vet. grauitati, aut suauitati
106 Neque enim ipsi uersus. Vet. Neque uersus
quos cùm cantu. Vet. eos cùm cantu
nuda penè remanet. Vet. ruda penè remanet
apud nostros. Vet. apud illos
uelut illa in Thyeste. Prius, uelut in Thyeste
solutæ simillima. Vet. solutæ similia
107 nisi quando temere. Vet. sed nisi quādam temere
id semper antè. Vet. id semel antè
108 aut iuncta uerba. Vet. aut coniuncta uerba

Quod si & angusta. Vet. Quod si angusta
& alia est dilatata. Prius, & alia est collatata
& diffusa oratio. Vet. & fusa oratio;
accidere tantùm natura. Prius, accidere natura
& insistat. Vet. & sistat
109 aut in quibus. Prius, aut quibus
quod uehementer est uitiosum. Vet. est illud uehementer uitiosum
Inculcamus autem. Vet. Inculcamus etiam
110 etsi in eligendo. Vet. etsi in legendo
• syllabam adiunxit insequētis. ita. Vet. syllabā adiunxit in sequentem sententiam. ita
ut à me. Vet. à me
studiosius inquirēte. Prius, studiosè inquirenti
ut quæ maximè. Vet. ut quæ maximè
111 Sunt enim. Prius, Et sunt enim
qui iambicum putent. Vet. qui ambiguum putent
simillimus. Vet. simillimum
qua de causa fieri, ut ii potissimùm. Vet. qua de causa ratione potissimùm
136 corrumpetur enim. Prius, corrumpatur enim

nostra in Corneliana. Vet. nostra Corneliana
137 Fac etiam. Prius, Fac ita
iisdem tamen uerbis. Prius, iisdem uerbis
in quadrarium redigas. Prius, in quadrum redigas
quod fuerat antea diffluens. Vet quod fuerat diffluens
138 Sed si quos magis. Vet. Sed si quæ magis
ornamento comparent. Vet. ornamento comparant
139 Isocrateo more. Vet. Isocratis more
ut aut dicat. Vet. ut antè aut dicat
eiusmodi tamen infantia. Vet. eiusmodi infantia
140 si probaueris. Vet. si qua probabo
sed mihi ipsi. Vet. sed mihimet ipsi
uulgi assensum spectat. Vet. uulgi assensum spectet
quam simillimum ueri. Vet. persimillimum ueri
illud uerum ut oculis lateret. Vet. illud uerum tamē in oculis teneret, lateret
141 impudentiam suscepisse. Vet. imprudentiam suscepisse

FINIS.

Ar—

INDEX COPIOSISSIMVS RERVM AC VERBORVM SCItu digniorum, quicquid hoc librorum Rhetoricorum tomo memorabile esse visum est, breuissimè comprehendens. Huius prior numerus librum, posterior notas interiori margini ascriptas ostendit.

A

AB, in compositione sæpe mutatur in au. Orat. 89
ab aliquo legare. Top. 9
abalienatio quid. Top. 13
abser. Orat. 89
absugites. Orat 89
abige muscas. 2. de Orat 157
abnutas te adiri. 3. de Orat. 90
abrogare imperium alicui. Brut. 16
abrogat orationi fidem meditationis & artificii suspicio. 1. ad Heren. 17
abs præpositio. Orat. 89
per abscisionem significatio quid. 4. ad Heren. 139
absoluta constitutio quid. 1. ad Heren. 24. 1. de Inuent. 11. & 2. 172
in absoluta iuridiciali constitutione quid quæratur. 2. ad Heren. 52
absolutio in partitione quid. 1. de Inuēt. 47
abusio 4. ad Heren. 100
abusio, Catachresis. Orat. 50
abusus in vsufructu locum non habet. Top. 8
abuti verbo 3 de Orat. 93
¶ Academia. 1. de Orat. 49
ex academia oratoriæ partitiones floruerunt. Partit. 77
academia recentior ab Arcesila. 3. de Orat. 39
ex academiæ mediis spatiis Cicero orator extitit. Orat. 6
academiæ mos patrius, in dicendo semper omnibus aduersari. 1. de Orat. 41
academici forenses caussas agrestioribus musis relinquebant. Orat. 7
academicorum nomen vnum, sententiæ duæ. 3. de Orat. 38
Accidinus. 2. de Orat. 144
Accii error in numero annorum. Brut. 36
Accius cum Pacuuio sene admodum fabulam docuit. Brut. 122
accipere calamitates. 4. ad Heren. 106
accipere consulem. Brut. 27
accipere grauiter. 2 de Orat. 117
accipere iudicium. Partit. 54
accipere legem. 2. de Inuent. 122
accipere nomen 2. de Inuent. 164
acclamatio omnium acuta quantum incommodi adferat. 3 ad Heren. 113
accumulatissima. 1. ad Heren. 30
accusationem factitare. Brut. 67
accusator misericordiam aliquādo mouere debet Partit. 32
accusatur pro omni actore & petitore. Partit. 60
accusator quomodo se gerat in explicandis argumentis. Partit. 8
accusatoria narratio in coniecturali caussa quid habere debeat. 2 ad Heren. 33
accusatoris officium 4 ad Heren 104
acerbitas iustitiam imitatur. Partit. 43
in aciem forensem educere. 1. de Orat. 76
actio fatur. 1. ad Heren. 78
actio in M. Antonio singularis. Brut. 73
actio in perfecto oratore qualis esse debeat. Orat. 31. & 33
actio, lumen orationis. Orat 143
actio omnis animi est. 3. de Orat. 125
actio, quasi corporis sermo. 3. de Orat. 123
actio, quasi corporis quædam eloquentia. Orat. 30
actio sine eloquentia esse potest, nō contrà. Orat. 31
actio vna in dicendo dominatur. 3. de Orat. 117
actionis quæstio quæ sit. Top 45
actionis species duæ. Partit. 34
actionis spiritu carent libri. Orat. 71
actionis vtilitas. Orat. 31
actionis vtilitas & tractatio Partit. 14
actioni omnia tribuit Demosthenes. Orat. 31
actionis quæstionū duo genera. Top. 46
actiones à Cn. Flauio primùm expositæ. 1. de Orat. 92
actiones in luce versari. 2. de Inuent. 163
actiones multæ prætoriis exceptionibus excluduntur 2. de Inuent. 162
actiones videre. 2. de Inuent. 122
actionum præco. 1. de Orat. 121
actor rerum, orator verborū. 3. de Orat. 38
actuosæ partes orationis duæ. Orat. 69
aculei contumeliarum. 2. de Orat. 112
acumen dialecticorum. 1. de Orat 65
acumen Hyperides habuit 3 de Orat. 16
Acusilaus in Græca historia scribenda sine ornatu breuis. 2 de Orat. 29
acuta vox in omni verbo vna. Orat. 32
¶ Adducere in angustum. Partit. 56
adhærescere ad studium & ad genus dicendi. 3. de Orat. 21
adhærescere fastidiis. 1. de Orat. 135
adhibere frænos vel calcaria Brut. 107
adigere arbitrum finibus regūdis. Top. 21
adipale dictionis genus. Orat. 13
adire ad caussas. Brut. 172
ab adiunctis argumentum. Top. 8
adiunctorum argumentū in caussis coniecturalibus vtile. Top. 25
adiunctorum locus à consequentibus quid differat. Top 26
adiunctio exornationis species. 4. ad Heren. 189
admirabile genus caussæ. 1. de Inuent 29
admirabile quicquid est, delectat. Partit. 53
admirabiles in dicendo. 3. de Orat. 4
admiratio in dicendo, vmbram & recessum habere debet. 3. de Orat. 96
admodum nihil. 2. de Orat. 5
in adolescente optanda fœcunditas orationis 2. de Orat. 49
adolescentia. 2. ad Heren. 35
adolescentia, flos ætatis. Top. 16
adoptare ab aliquo. Brut. 38
aduersa contraria quæ sint. Top. 23
ab aduersariorum persona, beneuolentia quomodo captanda 1 ad Heren. 7
aduersum, argumentationis genus. 1. de Inuent. 106
¶ Ædes protegere. Top. 12
æditius est mortuus. Orat. 56
æliana oratiunculæ leues. Brut. 108
Ælia Sentia lex. Top. 6
Ælius scriptitauit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Brut. 58
Æmilius fecit, plectitur Rutilius. 2. de Orat. 155
ænigmata vnde fiant. 3. de Orat. 91
æquabilitas. 1. de Orat. 93
æquitas, hoc est, pars quædam honestatis iudicialis caussæ finis est. 2. de Inuēt. 157
æquitas in iudiciis quæritur 1. de Orat. 69
æquitas, iudiciorum finis. Partit. 53
æquitas paribus in caussis paria iura desiderat. Top. 10
æquitatis institutio tripartita. Top 48
æquitatis loci bipartito cernūtur. Top. 48
æquitatis vis duplex. Partit. 71
æquitatem cum aliquo stare. 2. de Inuent. 117
quid æquius, melius, quæritur in bonæ fidei arbitrio. Top 34
ex æquo & bono ius quod sit. 2. ad Heren. 53
æs alienum pro quocunque debito. Topic. 3
Æserninus gladiator, apud Lucilium. Orat. 149
Æschili Gnidii genus dicendi. Brut. 181
Æschilus Gnidius rhetor Ciceronis in Asiatica peregrinatione comes. Bru. 175
Æschines Academicus. 1. de Orat. 24
Æschines Demosthenis orationē, vt putidam reprehendit. Orat. 14
Æschines Demostheni proxim'. Brut. 17
Æschines & Hyperides, inter se dissimillimi. Brut. 157
Æschines orator, Isocratis discipulus 2. de Orat. 53
Æschines, Rhodi, quo propter ignominiam iudicii se contulerat, suam & Demosthenis orationem recitauit. 3. de Orat. 118
Æschinis Milesii genus dicendi. Brut 182
Æschinis oratio sonitum plurimum habuit. 3. de Orat. 16
Æschinis testimonium de Demosthenis actione. 3. de Orat. 118
Æschini, ne Demosthenes quidem videtur Atticè dicere. Orat. 14
inter Æschinem & Demosthenem caussæ inimicitiarum. Orat. 148
æstus ingenii. 3 de Orat. 80
ætatis flexus. 1. de Orat. 1
id ætatis. 1. de Orat 103
ætates singulæ singula dicendi genera extulerunt. 2. de Orat. 51
Ætion, pictor egregius. Brut. 55
¶ Affecta ætas. 1. de Orat. 99
affectio quid. 1. de Inuent. 53. 2. de Orat. 99
ex affectione quomodo coniectura capienda 1. de Inuent. 142
ex affectis loci. 2. de Orat. 90. & 91
affectorum ad id de quo quæritur plures species. Top. 6
affectus senectute. 3. de Orat. 39
affectuum animi species, ad quos auditores impellendi Brut. 97
affinis culpæ. 2. de Inuent. 118
affines sceleris. 4. ad Heren. 150
afflicta virtus maximè luctuosa. 2. de Orat. 117
Africanus Æmilianus. 2. de Orat 150
Africanus, Catonis & Lælii discipulus. 1. de Inuent. 7
Africani laus. 1. de Inuent. 7
¶ Agamemnonis caput, à pictore in Iphigeniæ immolatione obuolutū. Orat. 45
agas asellum. 2 de Orat. 143
agere lege 1 de Orat 22 & 86
Agesilaus Rex à Xenophonte eruditus 3. de Orat. 77

Aglaophon pictor in arte sua perfectus. 3.de Orat.15
agnascendo rumpitur testamentum.1.de Orat.124
de agnationibus centumuiri iudicabant. 1.de Orat 84
agnatorũ ius in pecunia intestatorum. 2.de Inuent.167
agrestis adeò nemo est, qui non saltem contumelia & dedecore moueatur. Partit.49
¶ Aiax Oileus.1.de Orat.147
ain' pro aisne.Orat.86
¶ Ala, pro axilla.Orat.85
albanus fundus M. Bruti Iurisconsulti.2. de Orat.123
in Albusium lusit Lucilius.3.de Orat. 94
Alcibiades Periclis ætati suppar.Brut.14
Alcibiades quo dicendi genere vsus sit.2. de Orat.52
Alcibiades Socratis disputationibus eruditus.3.de Orat.76
Alexander Phæreorũ Tyrannus ab vxore interfectus.2 de Inuent.129
Alexander siue Paris Philoctetæ sagittis petruisus est.4.ad Heren.194
Alexandri præceptor, Aristoteles. 3. de Orat 78
ἀλληγορία Græcis quid.Orat.52
aliorum boni electores.i.qui ab aliis bene eligant.4.ad Heren.145
de alluuionibus centumuiri iudicabãt.1. de Orat.84
alueus 4 ad Heren.155
¶ Amanti nihil difficile.Orat.18
ambiguè scriptum non esse,cùm intelligatur vera sententia vera sit. 2. ad Heren.44
ex ambiguo cõtrouersia quãdo nascatur, & quomodo tractanda 1. de Inuẽt.108
ex ambiguo dicta argutissima. 2. de Orat.138
ex ambiguo ioci.2.de Orat.140
ambiguorũ genera cõplura.2.de Orat.61
ambitionis labor.3 de Orat.4
ambitionis occupatio.1.de Orat.2
ambitus siue periodus, ex quatuor constat.Orat.129
ambrosia alendus Q. Catulus. 2. de Orat.129
ambulatio, locus ad inambulandum paratus.2.de Orat.15
amentum hastæ.1.de Orat.125
amicitia quid.2 de Inuent.144
amicitia in quo cernatur Partit.42
amicitiæ finis quid sit.2.de Inuent.145
amittere minus est, quàm perdere. 4. ad Heren.121
amor peccatum non excusat. 2. ad Heren.57
amphibologias omnes Dialectici aucupantur 2.ad Heren.49
Amphictyones,communia Græciæ consilium 2.de Inuent.173
Amphion apud Euripidem & Pacuuium 1.de Inuent.106
Amphion & Zethus apud Pacuuiom.2. ad Heren 80
Amphion Pacuuianus Musicam deprimit, sapientiam verò laudat. 1.de Inuent.106
ampliare.4.ad Heren.105
amplificatio quid, & ex quibus conficiatur.Partit 16 & 18
amplificatio quid & quomodo tractanda.2 ad Heren.86 & 3.115
amplificatione quo loco orationis vtendum.Partit.16
amplificationes crebræ & breues in demonstratiuo causarum genere. 3. ad Heren.107
amplificationis quis effectus.Top.53
amplificationis species.3.ad Heren.116
amplificationis vtilitas. 3. de Orat.58. Orat.122
amplitudo quid.2.de Inuent.144
amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum, vulgata cautio in solutionibus.Brut.9
amplius pronunciare.Brut.43
¶ An in compositione pro ab. Orat 89
an diebus, an mensibus Brut 45
Anaxagoras Clazomenius Periclis præceptor.3.de Orat 76
Anaxagoras Physic' Periclis præceptor. Brut.11
Anaxagoras quantum Pericli profuerit. Orat.8
anceps causæ genus quid.1.de Inuent.29
anceps locus.2.de Orat.68
ancipites Academicorũ viæ & rationes. 3 de Orat.81
in angulis consumendi otii causa disserere.1.de Orat 30
angustiæ temporis.1.de Orat.2
angustior spiritus.2.de Orat.136
in angustum adducere.Partit.57
anhelans crudelitatem.4.ad Heren.141
animus ad inuẽtionem incedit. 2.de Inuent.152
animus actiones mentio naturalem in se cõtinet vocum omnium mensionem. Orat.102
animus nulla nisi noua aut admirabili re commouetur.3.ad Heren.130
animi est omnis actio.3.de Orat.122
animi & laus honesta & vituperatio vehemens est.2.de Inuent.153
animi in Cicerone vis magna.Orat.72
animi ingenium.2.ad Heren.79. 1.de Inuent.96
animi indices, oculi.3.de Orat 113
animi moderatio definita.2 ad Heren.2
animi permotiones.1.de Orat.22
animi propositio.2.de Inuent.142
animi quibus rebus consistentur. 2. de Orat 97
animi res.3.ad Heren.105
ex animi tui sententia.2.de Orat.144
animi virtutes quatuor.3.ad Heren.106
anniana nota Brut.159
annales maximi 2.de Orat.19
annalis lex.2.de Orat.145
Annibal pulsus Carthagine Ephesum ad regem Antiochum venit. 2.de Oratore 41
annominatio quid, & quibus rationibus conficiatur.4.ad Heren.177
annus iudicialis.Brut.131
antecedentium, consequentium, & repugnantium locus, in argumentis inueniendis simplex est, in tractandis triplex.Top.26
antecedẽtium locus dialecticorum proprius.Top.26
ab antecedentibus argumentum.Top.9
Antioch' veteris Academiæ philosophus Athenis à Cicerone auditus.Brut.174
Antigenidas musicus. Brut.97
Antigenidas tibicen discipulum iubebat sibi & Musis canere.Brut.97
Antimachi Clarii poetæ de Platone iudicium.Brut 99
Antimachi dictum de Platone.Brut.99
Antipater Sidonius versus quosais ex tempore fundebat.3.de Orat 107
Antiphon Rhamnusius similis quædam habuit conscripta, quorũ auxilio optimè se in capitis iudicio defendit.Brut. 13
antiquitas in exemplis authoritatem habet.Orat.96
antiquitatis cõmemoratio quantum orationi prosit Orat 66
antiquorũ authoritas tum res probabiliores, tum studia hominum ad imitandum reddit alacriora.4.ad Heren.138
antistes artis.1.de Orat.100
Antisthenes patientiã & duritiam in Socratis sermone adamauit.3 de Orat.35
Antistii oratoris mors Brut.178
Antistius Piso orator.Brut.171
ἀντίθεσις.Orat.95
Antonius.4 ad Heren.146
Antonius dissimulator.2.de Orat 3
Antonius Q. Pompilii qualis, qualis orator Brut.130
Antonii vis in dicendo.Brut.106
Antonios.Brut.131
¶ Ἀπαλλαγαί qui dicantur.Orat.134
Apelles pictor in suo genere perfectus. 3.de Orat.15 Brut.35
aperta debet esse narratio.2.de Orat.178
Aphricanus grauitatem in dicendo habuit.3.de Orat.16
Aphricanus in philosophando tectissimus.3 de Orat.50
Aphricanus, P. Crassus, Coss.Brut.38
Apollonius Alabãdẽsis Rhetor eos, quos putabat nõ posse oratores euadere, à se dimittebat.1.de Orat 61
Apollonius Rhetor.1.de Inuent.121
Apollonius Rhetor apud Rhodum.1.de Orat.38
Apollonius Rhetor, contemptor philosophiæ.1.de Orat.38
ἀπόφασις.negantia contraria Top.14
apparatu in dicẽdo opus est.3.de Orat.52
apparatio 2.ad Heren.38
appellare literas.Brut.140
Appius Claudius senatum iam iam inclinatum à Pyrrhi pace reuocauit.Brut.27
Appius Claudius quis orator.Brut.143
Appius homo dicax 2.de Orat 136
Appius M. Brutisocer, ab eo, & Hortensio iudicio defensus.Brut.181
Appius maior.2.de Orat.156
Appii Cæci oratio de Pyrrho.Brut.30
Appii Claudii oratio qualis.Brut.55
applicationis ius.1.de Orat.86
approbatio quid.2.ad Heren.40
approbatio, ratiocinationis pars quid. 1. de Inuent.81
approbatũ iudicati genus 1.de Inuẽt.64
apta dissoluere facilius, quàm dissipata connectere.Orat.139
aptè & ornatè dicere quanta virtus.3 de Orat.50
Apulaia lex Maiestatis 2 de Orat.59
¶ Aqua pluuia vltimo genere quæ sit. Top.10
aquæ pluuiæ nocentis species.Top 10
aquula.1.de Orat.15
¶ Aratus homo ignarus Astrologiæ optimè de cælo stellisque scripsit. 1. de Orat.35
arcere aquam pluuiam.Top.19
Arcesilas Polemonis auditor, eximio lepôre dicendi, omne animi sensusque iudicium aspernatus.3 de Orat.39
arcessere capitis.1.ad Heren.19
arcessere citra.Top.10
arcessere vsque à capite Top.10
Architas Tarentinus Philolai præceptor. 3.de Orat.77
ardens inuidia senatus.3.de Orat.5
argonautarum nauis.1.de Orat 85
arguẽda sestram cupiditas 1 ad Heren.40
argumentatio omnis, aut probabilis, aut necessaria esse debet. 1.de Inuent.60

argumentatio perfectissima in quinque partes distributa. 2 ad Heren. 61
argumentatio quot partibus constare debeat. 2. ad Heren. 64
argumentationis nomen ambiguum. 1. de Inuent. 88
in argumentatione complexio quid. 2. ad Heren. 61
in argumentatione complexionis vitia. 2 ad Heren. 84
in argumentatione confirmatio rationis quid. 2. ad Heren. 61
in argumentatione confirmationis vitia. 2. ad Heren. 73
in argumentatione quid exornatio, propositio, ratio. 2 ad Heren. 61
in argumentatione rationis vitia. 2. ad Heren. 70
argumentationes artis expertes. Top. 12. Partit. 16
argumentationũ species. 1. de Inuent. 66
argumẽtationum vitiosarũ genera duo. 2. ad Heren. 64
argumentum quid. 1. ad Heren. 13. Top. 5. Partit. 3
argumentum, coniecturæ species, quid. 2. ad Heren. 58
argumentum, narrationis species, quid. 1. de Inuent. 40
argumentum ratio ipsa confirmat. 2. de Orat. 118
argumẽtum simulatque positum est, arripitur. 2. de Orat. 118
argumenti conclusiones. 2. ad Heren. 85
argumentum quomodo resistendum. 2. de Orat. 129
contra argumenta & signa loci communes. 2. ad Heren. 43
argumenta rerum propria sunt. Partit 27
argumentorum puncta occulenda. 2. de Orat. 95
in argumentis eligendis iudicium adhibendum. Partit. 5
ab argumẽtis loci cõmuoes. 2. ad Herẽ. 42
aridum orationis genus. 4. ad Heren. 158
arioli, contemptissimum genus hominum. 4 ad Heren. 139
Aristippus pecuniam suam in mare deiecit 2. de Inuent. 151
Aristophanes comicus Periclem in dicẽdo fulgurare & tonare dicebat. Orat. 15
Aristophaneus Anapæsticus. Orat. 110
Aristoteles acie mentis omnium rerum vim naturásque viderat 2. de Orat. 58
Aristoteles Alexandri doctor accitus. 3. de Orat. 78
Aristoteles artem dicendi despiciebat. 2. de Orat 88
Aristoteles artem rhetoricam plurimum iuuit. 1. de Inuent. 11
Aristoteles disserendi plurima præcepta tradidit Orat 61
Aristoteles optimus author. Orat. 113
Aristoteles philosophis ipsis ignotus. Topic. 2
Aristoteles Rhetoricæ plurima ornamẽta atque adiumenta subministrauit. 1. de Inuent. 11
Aristoteles in Thesi adolescentes exercuit. Orat. 26
Aristoteles, Isocratis æmulatione, totã penè formam disciplinæ suæ commutauit. 3. de Orat 78. Rerum cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit 3. de Orat. 78
Aristoteles Isocrati aduersatus infensissimè. Orat. 99
Aristoteles Isocratẽ ipsum orationis ornatu lacessiuit. Orat. 34
Aristoteles vtriusque partis dialecticæ princeps. Top. 4
Aristoteles vult in oratione non versum, sed numerum esse. Orat. 99
Aristotelis dicendi copia & suauitas incredibilis. Top. 5
Aristotelis dictũ de Isocrate. 3. de Orat. 78
Aristotelis laus. 2. de Inuẽt. 115. 1. de Orat. 26. 2. de Orat. 82. Orat 3. & 99
Aristotelis libri Rhetorici. 2. de Orat 82
Aristotelis loci communes. Ibidem.
Aristotelis Topica. Top. 4
Aristotelem non deterruit à scribendo Platonis amplitudo. Orat 3
Aristotele nemo neruosior in scribendo. Brut. 61
Aristoxenus musicus 3. de Orat. 72
arma pro bello. 3. de Orat. 92
arma sustulerunt. 4. ad Heren. 154
armûm, pro, armorum. Orat. 87
arripere ex circulo. 1. de Orat. 77
arrogantia ex insolentia. 1. de Inuent. 59
arrogantia Græcorũ scriptorum. 2. ad Herennium 2
in arrogantiam offendere. 2. de Inuẽt. 125
ex arrogantia odium 1. de Inuent. 59
ars quid. 1. ad Heren. 3.
ars quarum rerum sit. 2. de Orat 17
ars quibus cõtineatur. 2. de Orat. 46. & 54
ars in dicendo quid possit. 2. de Orat. 82
ars sine assiduitate dicendi non multum iuuat. 1. ad Heren. 2. & 3. 154
artis caput, decere. 1. de Orat. 66
artem dicendi nullam esse probabat Carneades. 1. de Orat. 44.
artem factitare. Orat. 82
arténe, an exercitatione eloquentia contingatur 1. de Orat 3
in arte & doctrina plus esse præsidii, quàm in natura. 3. ad Heren. 190
arte sua se remouere. Orat. 3
artes omnes apud Græcos multò antè perfectæ, quam facultas dicẽdi. Brut. 13
artes omnes ingenuæ, vno quasi societatis vinculo continentur. 3. de Orat. 12
artes plures à singulis hominibus disci possunt. 1. de Orat. 109
artium magnitudines separatione partium imminutæ 3. de Orat. 72
artificium ex eloquentia natũ, non contrà. 1. de Orat. 71.
artificii suspicio orationi fidem, oratori authoritatem adimit. 1. de Inuent. 37. 3. ad Heren. 17
artificii suspicio oratori aduersaria. 2. de Orat. 85
artificiosa memoria quibus constet. 3. ad Heren. 113
artificiosissime. 4. ad Heren. 143
artificiosissimi. 1. de inuent. 77
arteria læditur, si antè quàm leni voce bene permulsa est, acri clamore cõpleatur. 3. ad Heren. 115
articulus in oratione quid. 4. ad Herẽ. 173
¶ Asclepiades medicus eloquentia cæteros medicos vincebat. 1. de Orat. 53
Asellus à Mummio cẽs. ex ærario exemptus. 2. de Orat 149
Asiaticæ dictionis genera duo. Brut. 181
Asiatici maximè numero seruientes. Orat. 135
Asiatici oratores quales. Brut 25
Asiaticorum oratorum vitiosa abundantia. Orat. 145
Asiaticorum vox qualis. Orat. 15
Aspasia apud Socratem. 1. de Inuent. 67
asperitas Galbæ in dicendo 3. de Orat. 17
aspirare ad aliquem ex laude bellica. Brutus 42
aspiratione veteres nusquam, nisi in vocali, vtebantur. Orat. 92
affectari. 1. de Orat. 113
assiduitas dicendi artem multum iuuat. 1. ad Heren. 2. audaciam alit. 1. de Inuentione 6
assiduus, locuples, ab ære dando. Top. 6
assiliit. 1. de Orat. 118
assumpta argumenta etiam artis indigẽt. Partit. 27
assumpta vel remota argumenta quæ sint. Partit. 5
assumptio quid 1. de Inuent. 82
assumptiua cõstitutio, & eius partes, quid dicatur. 1. ad Herẽnium 25. 1. de Inuentione 21. & 22
assumptiua iuridiciali ex comparatione, quomodo agendum. 1. ad Heren. 54
in astrologia quæ spectẽtur. 1. de Orat. 92
¶ Ἄτεχνοι, argumentationes quæ dicantur. Top. 12
Athenæ, omnium doctrinarum inuentrices. 1. de Orat. 7
ne Athenis quidem Demosthene magis Atticæ Orat. 12
Athenasum proprium dicendi studium. Brut. 24
Athenis Græcorum oratorum præstantissimi fuerunt. Orat. 147
Athenis primũ se orator extulit. Brut. 13
apud Athenienses liberi ciuésque torquebantur. Partit. 65
Atheniensium in loquẽdo prudens semper sinceriúmque iudicium. Orat. 13
Atheniensium mos in reo condemnando. 1. de Orat. 119
attentus auditor quomodo efficiẽdus. 1. ad Heren 6. 1. de Inuent. 33. 2. de Orat. 45
attentũ & docilem efficere iudicem non principii magis propria, quàm reliquæ orationis. 2. de Orat. 176
attenuata orationis forma. 4. ad Herẽ. 150
attenuatum orationis genus quale. 4 ad Heren 155
Atticæ dictionis salubritas. Brut. 25
Attici inter omnes Græcos salibus & vrbanitate eximii. 2. de Orat 110
Attici oratores incorrupta orationis sanitate. Orat. 145
Atticorũ aures teretes & religiosæ. Orat. 15
Atticorum mira in loquendo suauitas. 3. de Orat. 25
Atticorũ oratorũ dissimilitudo. Brut. 156
Atticorum oratorum vis ignota est, nota gloria. Orat. 144
Atticorum proprium, quicquid in oratione salsum, aut salubre est. Orat. 49
Atticorum regula dicendi. Orat. 136
Atticè dicere, bene dicere est. Orat. 147
Atticè dicere quid sit. Orat. 15. Brut. 156. & 160
Atticè dicendi genera plura. Orat. 25
attributiones. 1. de Inuent. 55
¶ Auaritia quid. 4 ad Heren. 185
auceps syllabarum. 1. de Orat. 122
aucupium delectationis. Orat. 114
audacia assiduitate dicendi alitur. 1. de Inuent. 6
audacia fidentiæ finitima. 2. de Inuẽt. 144
audacia fortitudinem imitatur Partit 45
audientiam facere. 1. de Orat. 177. 4. ad Heren. 141
auditor attentus quomodo fieri debeat. 1. ad Heren. 6
auditor quomodo fieri debeat beneuolus. 1. ad Heren. 7
auditor quomodo fieri debeat docilis. 1. ad Heren. 6
auditore defesso quid agendum. 1. ad Heren. 10
auditore persuaso quid faciendum. 1. ad Heren. 9

auditorum aures moderãtur oratori prouido. Partit. 9
auditorum genera. Partit. 7
ab auditorum persona beneuolẽtia quomodo captanda. 1. ad Heren. 8
auditorum prudentia, oratori eloquentiæ moderatrix. Orat. 13
augurium, pro, auguriorum. Orat. 87
auium dulcedo ducit ad auium. 4 ad Heren. 177
A. Albinus Græcè scripsit historiam, cum L. Lucullo consul fuit. & literatus & disertus. Brut. 40
A. Albinus, L. Lucullus, Coss. Brut. 40
A. Furius poeta, Q. Catuli familiaris. Brut. 68
A. Sẽpronius candidatus, cum Marco fratre suo Vargulã amplex°. 2. de Orat. 136
A. Albini laus bene loquendi. Brut. 70
aures duobus permulcentur, sono & numero. Orat. 93
aures populi, oratori tãquã tibiæ. Bru. 100
aures quid plenum, quid inane sit, iudicant. Brut. 17
aures teretes. Orat. 147
aures, vocum & numerorum indices. Orat 92
aurium iudicium subtilissimũ. Orat 84
aurium voluptati morigerari debet oratio. Orat. 90
author ad Herennium insinuationem solus præter cæteros in tria tempora diuisit. 1 ad Heren. 16
authorem laudare 3. de Orat 39. Brut. 21
authore ingenio. 1. de Orat. 98
authoritas antiquorum, tum res probabiliores, tum hominum studia ad imitandum alacriora reddit. 4. ad Heren. 138
authoritas fundi, biennium. Top. 10
authoritates perscribere. 3. de Orat. 4
αὔξησις, id est, amplificatio. Orat. 69

B

Balbus quidam orator ab Antonio descriptus. 2. de Orat. 23
balbi duo Stoici. 3 de Orat. 44
de balneis exire. 2. de Orat. 123
barbaria forensis. 1. de Orat. 58
barbarismus quid. 4. ad Heren. 151 & 160
¶ Ex beato miser, miserabile est. Partit. 32
ex bellica laude ad aliquẽ aspirare. Bru. 41
belli montes. 4 ad Heren. 153
bellius, pro, duellius. Orat. 85
bellum à duellum. Orat. 85
bene dicere, est Atticè dicere. Orat. 148
bene dicere, quid sit. 2. de Orat. 4
benedicere nullis certis finibus continetur. 2. de Orat. 4
beneficia quibus ex rebus considerentur. 2. de Inuent. 105
beneuolus auditor quomodo reddendus. 1. de Orat. 45
beneuolus, quomodo fieri debeat auditor. 1. ad Heren. 7
beneuolẽtia ab aduersariorum persona, quomodo captanda. 1. ad Heren. 7. & 8
beneuolentia à nostra persona, quomodo captanda. 1. ad Heren. 7
beneuolentia à rebus ipsis, quomodo captanda 1 ad Heren 8
beneuolentia auditorum, quibus rationibus comparetur. 1. de Inuent. 32
¶ Bibliothecas omnes duodecim tabulæ superant. 1. de Orat 96
bis, quasi duis. Orat. 85
¶ Boius & Ladas cum Sicyonis cursitarunt. 4 ad Heren. 142
in bonæ fidei iudiciis, locorum à causis magnus vsus. Top 34
bona dicta tenere sapiens vix potest. 2. de Orat. 122
in bonis suis hærere vel habitare. Orat. 17
bonorum diuisio. Partit. 46
bonorum & malorum genera. Partit. 39
Inter bonos bene agier, iudiciorũ quorundam formula. Top. 54
bonitas. Partit. 41
¶ Brachium concalefacere. 2. de Orat. 173
brachium fregit. 2. de Orat. 140
brachiũ proiectũ in agendo, quasi quoddam telum orationis est. 3. de Orat. 122
breuis narratio quomodo fiat. 1. ad Heren. 14. 1. de Inuent. 41
breuis oratio. Partit. 19
breuitas, in aliqua parte dicendi laus, in eloquentia laudem non habet. Brut. 24
breuitas in partitione quid. 1. de Inuẽt. 46
breuitas narrationem efficit dilucidam. 1. ad Heren. 15
breuitas pura & illustris, in historia laudatur. Brut. 142
breuitas quibus rebus cõficitur. Partit. 11
breuitas quid, & quæ fugiẽda. 2. de Orat. 177
breuitatis imitatio multos decipit. 1. de Inuent. 41
¶ Buccæ fluentes. 3. de Orat. 148
¶ Byzantii, inter Græcos in locis excellẽtes. 2. de Orat. 120

C

Cadens oratio. Orat. 126
cadens similiter exornatio. 4. ad Heren. 176
cadere ex bona fortuna. Partit. 32
cadere causa. 1. de Orat. 81
cadit causa is, qui non, vt oportet, egerit. 1. ad Heren. 23
caduca possessiu. 3. de Orat. 67
caduceus. 1. de Orat. 100
cæcata celeritate oratio. Brut. 143
Cæcilius facilè summus comicus inter Latinos habetur. Orat. 142
Cæcilius poeta, malè locutus. Brut. 139
cædere pignora. 3 de Orat. 3
cælandi, passiuè sumptum. 2. de inuẽt. 150
cælandi spes. 2. ad Heren. 38
Cælius Antipater addidit historiæ maiorem sonum vocis. 2. de Orat. 19
Cæpio, legis iudiciariæ lator. 2. de Inuent. 105
Cæpiones duo, oratores. Brut. 50
Cæsar nimis impudenter in Catonem scripsit. Top. 50
C. Aculeo eques Ro. acutissimo ingenio, ius ciuile optimè tenuit. 1. de Orat. 94
C. Aculeo, Ciceronis propinquus. 2. de Orat. 2
C. Aculeo, iuriscõsult', Ciceronis materteræ in matrimonio habuit. 1. de Orat. 94
C. Aquilius Gallus, Ser. Sulpitii præceptor. Brut. 79
C. Aurelius Orestes, orator. Brut. 48
C. Bilienus vir magnus & iuris peritissimus. Brut. 91
C. Cælius iudex. 2. ad Heren. 53
C. Cælius iudex absoluit eũ qui Accium poetã in scena nominarat. 2. ad Herẽ. 53
C. Cali°, orator mediocris, homo nouus, Crassi æqualis. 1. de Orat. 58
C. Cæpasius, quo genere dicẽdi. Brut. 130
C. Cæsar quibus virtutibus in dicẽdo floruerit. Brut. 136. & 141. ad Ciceronẽ scripsit librũ de ratione loquẽdi Latinè. 157
C. Cæsar Catuli frater nouum & singulare genus attulit orationis. 3. de Orat. 17
C. Cãnius eques Ro. Rutilio Rufo ambitus reo aderat. 2. de Orat. 155
C. Carbo consul, L. Opimii causam apud populum defendit. 2. de Orat. 59
C. Carbo, eloquentiæ filius, qualis in dicendo. Brut. 117
C. Carbo, L. Crassi inimicus. 1. de Orat. 74
C. Carbo, P. Africani necis socius fuit. 2. de Orat. 91
C. Carbo à L. Crasso admodũ adolescente accusatus. Brut. 82
C. Carbo cuiusmodi orator. Brut. 52. 53. & 54
C. Carbo L. Opimium defendit. 2. de Orat. 91
C. Carbo Porcinam oratorem audire solitus Brut. 49
C. Carbo profluẽs quiddam & canorum in dicendo habuit. 3. de Orat. 17
C. Cato, Aphricani sororis filius, mediocris orator. Brut. 55
C. Cato consularis, lege Manilia à Gracchanis iudicibus damnatus. Brut. 66
C. Censorinus, vir doctus, sed fori inimicus. Brut. 127
C. Cento. 2. de Orat. 158
C. Clodius, vir nobilissimus, & potentissimus, mediocris orator. Brut 86
C. Cornelius, Q. Minutius, Coss. Brut. 36
C. Cosconi' Calidian° quis orator. Bru. 130
C. Cotta, P. Rutilii sororis fili°, pauca pro eo in causa ambitus dixit Brut. 59
C. Cotta, Drusi tribuni pl. familiaris. 1. de Orat. 14
C. Cotta, & Hortensius, sua ætate in dicendo omnium primi. Brut. 98
C. Cotta paulò post mortem Crassi depulsus per inuidiam tribunatu, & in exilium pulsus est 3. de Orat. 7
C. Curio orator. Brut. 95
C. Curio pater, semel à concione vniuersa relictus. Brut. 168
C. Curio filius, qualis in facultate dicendi. Brut. 155
C. Curio, & L. Fufius, oratores, æquales. Brut. 95
C. Drusus, C. filius, M. frater. Brut 56
C. Fabricius, ad Pyrrhum de captiuis recuperandis missus orator. Brut. 27
C. Flaminius orator. Brut. 38
C. Flaminius legem agrariam promulgauit. 2. de Inuent. 157
C. Flaminius, Trib. pleb. legẽ de agro Gallico & Piceno viritim diuidendo tulit. Brut. 28. Idem apud populũ dicendo valuit. Ibidẽ. Idem apud Thrasimenum interfectus. Ibidem.
C. Fannius, M. F. C. Lælii gener, & moribus, & dicendi genere durior. Brut. 51. Panætium audiuit 51. Socerum nõ admodum diligebat Ibidem.
C. Fannius, C. F. Cos. cum Domitio. Brut. 50. Eius oratio nobilis de sociis & nomine Latino contra Gracchum. Ibidẽ. Eius Tribunatus, authoritate & arbitrio P. Aphricani gestus. 51
C. Fannius, & Domitius, Coss. Brut. 50
C. Fimbria, M. Crassi æqualis & inimicus, qualis orator. Brut. 115
C. Fimbria oris prauitate & verborum latitudine in dicendo laborabat. 3. de Orat 51
C. Fimbria, vita & eloquentia qualis. Brutus 66
C. Galba sacerdos, lege Manilia à Gracchanis iudicibus damnatus. Brut. 66
C. Gorgonius eques Ro. qualis in dicendo. Brut. 95
C. Gracchus legendus. Brut. 64
C. Gracchus, in cõcione fistulatorem post se habere solitus, qui actionem suam moderaretur. 3. de Orat. 115

C. Iulius Cæsar, Q. Catuli frater vrbanitate & salibus excellens. 2. de Orat. 119
C. Iulius, L. F. qualis orator fuerit. Brut. 92
C. Iulius, L. F. facetiis omnes superauit. Brut. 91
C. Lælius, Q. Scæuolæ socer. 1. de Orat. 18
C. Lælius dicendi gloria præstitit. 1. de Orat. 32
C. Lælius in augure cooptando maiorem filiam maiori genero prætulit. Brut. 52
C. Lælius causam publicanorum egit apud P. Scipionem & D. Brutum consules. Brut. 43
C. Lælius in primis eloquens. Brut. 40
C. Lælius, quanquam in dicendo Scipione multo inferior, laude tamen illustrior. Brut. 41
C. Lælius multo in dicendo vetustior & horridior, quàm Scipio. Brut. 41
C. Lælius Viriati bello in re militari egregius. Brut. 42
C. Lentulus Marcellinus, quis dicendi facultate. Brut. 133
C. Licinius Nerua, ciuis improbus, nõ tamen indisertus. Brut. 66
C. Lucilius homo & doctus, & perurbanus. 1. de Orat. 36
C. Lucilius à quibus sua scripta legi voluerit. 1. de Orat. 15
C. Macer vita & eloquentia cuiusmodi. Brut. 128
C. Mancinus nobilissim⁹, atque optimus vir, Numantinis deditus. 1. de Orat. 88
C. Marcelius, L. Paulus, Coss. Brut. 122
C. Marius affinis L. Crassi. 1. de Orat 34
C. Memmius Bestiam accusauit. 2. de Orat. 136
C. Memmius accusator acerbus. Brut. 70
C. Memmius, L. filius, qualis in literis, & dicendi facultate. Brut. 133
C. Norbanus, à Sulpitio accusatus. 2. de Orat. 50
C. Norbanus M. Antonio quæstor fuit. 2. de Orat. 108
C. Persius, homo literatus. Brut. 50
C. Piso, Ciceronis gener, vita & facultate dicendi quantus. Brut. 147
C. Piso, quis orator. Brut. 128
C. Pompilius cum Gallis inhonestam pacem fecit. 1 ad Heren. 17
C. Popilius, P. F. homo disertus. Brut. 48
C. Publicius. 2. de Orat. 151
C. Ruscius vetus accusator. Brut. 142
C. Rusticellus, Bononiensis orator. Brut. 87
C. Sergius Aurata. 1. de Orat. 86
C. Seruilius Glaucia, homo improbissimus, Prætor, cum Saturnino est interfectus Brut. 119
C. Sextius luscus. 2. de Orat. 136
C. Sextius Caluinus, ingenio & sermone eleganti, valetudine incommoda. Brutus 67
C. Sicinius, Q. Pompeii Cens. ex filia nepos, cuiusmodi orator. Brut. 142
C. Stalenus seipse adoptauerat. Brut. 130. Idem quo genere dicendi vsus. Ibidē. In manifesto facinore deprehēsus, pœnas legibus dedit. Ibidem.
C. Sulpitius Galius, maximè omnium nobilium Græcis literis studuit. Brut. 38. prætor ludos Apollini fecit. Ibidem.
C. Sulpitius Gallus, Q. Galbæ propinquus. 1. de Orat 116
C. Titius tragœdias scripsit. Brut. 86
C. Titius, eques Romanus, qualis orator. Brut. 86
C. Tuditanus & vita & oratione cultus atque elegans. Brut. 48
C. Varro orator. Brut. 38
C. Velleius epicureus, dicendi rudis. 3. de Orat 44
C. Visellius Varro, Ciceronis cõsobrinus, cuiusmodi orator. Brut. 143
C. Cælii eloquenda. Brut. 85
C. Cæsaris commentarii quales. Brut. 142
C. Cæsaris orationes. Brut. 142
C. Carbonis mors. Brut. 53. 3. de Orat. 7
C. Cornelii causa à Cicerone defensa. Brut. 147
C. Cottæ dicendi genus. 3. de Orat. 18
C. Fannii annales. Brut. 40
C. Gracchi actio. 3. de Orat 118
C. Gracchi eloquentia & ingenium. Brutus 64
C. & L. Iuliorum fratrum capita, pro rostris iacuerunt 3. de Orat. 6
C. Iulii in Curionem scomma. Brut. 114
C. Lælii laus. 1. de Orat. 106. Brut. 42
C. Lælii mens etiam in scriptis spirabat. Brut. 47
C. Licinii Calui oratio, nimia religione attenuata. Brut. 155
C. Marii fuga. 3 de Orat. 5
C. Metelli matrem, si quintum pareret, asinum fuisse parituram. 2. de Orat. 149
C. Sergii Auratæ causam defendit Crassus. 1. de Orat. 86
C. Carboni tribuno pl. de Tiberio Graccho interroganti P. Africanus respondit iure cæsum videri. 2. de Orat. 59
C. Aculeonem Crassus plurimum dilexit 2. de Orat. 1
Calamidis statuarii antiqui signa, cuiusmodi. Brut 35
Calamistris scripta inurere. Brut. 142
calamitates accipere 4. ad Heren 206
calamitates machinari. 4. ad Heren. 152
calcaribus egebat Ephorus. 3. de Orat. 11
Callisthenes, Alexandri comes, qualis in historia. 2. de Orat. 31
calor se frangat. 1. de Orat. 158
calumniatoris officium esse, verba & literas sequi. 2. ad Heren. 46
campi pacis. 4. ad Heren. 157
Canachi statuarii signa rigidiora, quàm vt veritatem imitentur. Brut. 34
canescit oratio. Brut. 4
cantãdi in conuiuiis mos Roma. Brut. 37
canon formularum. 1. de Orat. 111
cantus nullus dulcior, moderatæ orationis pronuntiatione. 2. de Orat. 19
cantus quidam obscurior in dicendo. Orat. 31
capere dolorem Brut. 2
capere fructum. Brut. 7
capere incommoda. Partit. 42
capere iniurias. Partit 41
capescere Remp. 3. de Orat. 74
capsis, pro, cape si vis. Orat. 86
caput artis, decere. 1. de Orat 66
caput magnum. 1. de Orat. 139
caput oratoris, pro præcipuum munus oratoris. 1. de Orat. 43
capitis arcessere. 1. ad Heren 19
capitis præiudicium. 2. de Inuent. 164
capite diminuere. Top. 8
χαρακτὴρ, Latinè forma. Orat. 19
Carbo orator. Brut. 53
Cares, in epilogis cantare soliti. Orat. 32
Caria minimè polita & elegans. Orat. 13
Carneades Academicus. 1. de Orat. 24. 41
Carneades cum Critolao & Diogene Romam legatus. 2. de Orat. 85
Carneades, de Clitomacho. Orat. 28
Carneades, diuina homo memoria, imaginibus ad memoriam vtebatur. 1. de Orat. 196
Carneadis laus. 1. de Orat. 16. & 3. 39
Carneadis vis dicendi incredibilis. 1. de Orat 88
Cassandra. 1. de Orat. 147
Casilinum ab Annibale obsessum. 2. de Inuent. 248
Castellani triomphi. Brut. 138
in castra educere. 1. de Orat. 76
Castrata morte Africani Resp. 3. de Orat. 89
casus quomodo excuset 2. de Inuent. 198
casus quomodo tractandus. Partit. 11
casus temporum. 1. de Orat. 2
Catachresis, Abusio. Orat. 50
Catilina à Cicerone in senatu accusatus obmutuit. Orat. 71
Cato. 4. ad Heren. 146
Cato, M. Bruti auunculus. Brut. 61
Cato perfectus Stoicus, summa tamē eloquentia. Brut. 61
Catonis, in scribendo iure, inepta ratio. 2. de Orat. 77
Catonis superioris laus. 1. de Inuent. 7
Catonis libri cuiusmodi. Brut. 165
Catonis orationes horridulæ. Orat. 84
Catone absoluto scripsit Oratorem Cicero. Orat. 19
Catuli lenis sonus vocis. Brut. 140
cauere multa alicui, iurisconsultorũ proprium. Top. 3
cauillatio quid. 2. de Orat. 120
à causa abesse 2. de Orat. 118
causa alia simplex, alia coniuncta. 1. de Inuent 24
causa cadebat Romæ, qui non, vt oportebat, egisset. 2. de Inuent. 162
causa cadit is, qui non, vt oportet, egerit. 1. ad Heren. 23
in causa inest propositum. Partit. 6
causa inferior quomodo superior fieri posset, docebant Gorgias, Thrasimachus, & reliqui sophistæ. Brut. 15
causa quæ ad maleficium inducit, in coniectura multum valet, & ea quomodo tractanda. 2. ad Heren. 33
causa quid. 1. de Orat. 44. Top. 41
causa quid secundum Hermagoram. 1. de Inuent. 11
in causa quis finis. Partit. 6
causa turpis dicitur, cùm ipsa res animũ à se auditoris alienat. 1. ad Heren. 8
causæ distributio. 2. de Inuent. 133
causæ genus dubium. 1. ad Heren. 4
causæ genus honestum. 1. ad Heren. 4
causæ genus humile. 1. ad Heren. 5
causæ genus iudiciale cæteris difficilius. 2. ad Heren. 31
causæ genus turpe. 1 ad Heren. 4
causæ nocuisse turpius est, quàm nõ profuisse. 2. de Orat. 163
causam condicere. 2. ad Heren. 53
causa cadere. 1. de Orat. 81
causarum aliæ conficientes sunt, aliæ sine quibus confici non potest. Partit. 50
causarum cognitio, cognitionem euentorum facit. Top. 35
in causarum contentionibus magnum opus est. 1. de Orat. 40
causarum genera tria. 1. ad Heren. 2. 1. de Inuent. 14. Top. 48. 1. de Orat. 69. 1. de Orat. 14. 3. de Orat. 61. Partit. 7. & 37
causarum genera quatuor. 2. ad Herennium 4
causarum omnium vnum est naturale principium, vna peroratio. Brut. 110
causarum prima diuisio. Partit. 36
causarum species multæ. Top. 29
ad causas adire. Brut. 171
causas singulas à pluribus defendi, vitiosum. Brut. 109

à causis efficientibus argumentum. Top. 10
ex causis rerum argumentum. 2. de Orat. 95
causidicus, sordidum nomen. 1. de Orat. 100
pro Cecinna oratio cuiusmodi. Orat. 55
celeritate cæcata oratio Brut. 143
Censorinus, Manlius, Coss. Brut. 54
census fit. 1. de Orat 90
censu liberum fieri. Top 6
apud centumuiros quænam causæ agi solitæ. 1. de Orat. 84
centumuiralia iudicia quas causas recipiant. 1. de Orat. 84
Cepio in lege frumentaria, cùm quæstor vrbanus esset, Saturnino restitit. 2. ad Heren. 21
in cera veteres scribebant. 1. de Orat. 191
ceram quæ olent, vnguenta, magis delectant, quàm quæ crocum. 3 de Orat. 55
cernis plaustrum. 4 ad Heren. 158
certum quæstionis genus. 2. de Orat. 14
cessatione Crassus delectabatur. 2. de Oratore 14
Cethegus, Suadæ medulla. Brut. 19
¶Chares à Lysippo statuarii didicit. 4. ad Heren. 148
Charisius Atticus orator, orationes aliis scribebat. Brut 157
charitas, deorum, patriæ, aut parentum est. Partit 30
charitati hominum parcēdum in iocando 2. de Orat. 192
charitatem conciliat virtutis defensio. 2. de Orat. 114
Charybdis bonorum 3 de Orat 89
chlamys. 4. ad Heren. 226
Christius à C. Ruscio accusatus, à Sisenna defensus Brut. 141
Chrysippi acutissimi hominis oratio exilis & ieiuna. 1. de Orat. 17
choreus pes Orat. 111
¶Cicero ab Aristotele dissensit Orat. 114
Cicero ab Hortensio in augurum collegium cooptatus & inauguratus. Brut. 1
Cicero anno suo, sexto autem post Hortensii consulatū cōsul factus. Brut. 180
Cicero Asiam totam cum summis rhetoribus peragrauit Brut. 175
Cicero, copiæ inuētor ac princeps à Cæsare dictus. Brut. 157
Cicero cum Hortensio coniunctissimus. Brut. 177
Cicero doctus in forum venit. Brut. 172
Cicero eodem tēpore quæstor, quo Hortensius ædilis & Cotta consul. Brut 177
Cicero in Reip. noctem incidit. Brut. 185
Cicero M. Callidii lenitatē orationis reprehendit. Brut. 152
Cicero miseratione admodum dolenter vti solitus. Orat. 72
Cicero non ex rhetorum officinis, sed ex mediis Academiæ spatiis orator extitit. Orat. 6
Cicero permultas orationes scripsit. Orat. 58
Cicero post mortem Hortensii, orbæ eloquentiæ quasi tutor relictus. Brut. 185
Cicero Prætor primus magno populi voluntate factus. Brut. 178
Cicero pro Titinia Cottæ dixit. Brut. 124
Cicero quo anno natus. Brut. 83
Cicero quo habitu corporis adolescens fuerit Brut. 173
Cicero quo tempore ad causas accesserit. Brut. 172
Cicero quo tempore floruerit. Brut. 184
Cicero se totum Philoni tradit Brut. 170
Ciceronis acerrimum in adolescētia studium. Brut. 169. 171. & 172
Ciceronis aures auidæ & capaces. Orat. 56
Ciceronis cum Sulpitio cōparatio. Brut. 38. & 77
Ciceronis de Bruto & eius eruditione opinio. Orat. 19. & 20
Ciceronis in rhetorica socii & condiscipuli. Brut. 175
Ciceronis literarum & causarum studia. Brut. 176
Ciceronis oratio pro Roscio, plena iuuenilis redundantia. Orat. 58
Ciceronis perpetua de pace authoritas nihili valuit. Brut. 144
Ciceronis ratio in orationibus Æschinis & Demosthenis conuertēdis. Orat. 148
Ciceronis vox, fato publico extincta. Brutus 184
Ciceroni coniunctissimus Hortensius. Brut. 1
Ciceroni è Cilicia decedenti de Hortensii morte allatum est. Brut. 1
Ciceroni quantum tribuerit Hortensius. Brut. 98
Ciceroni quæ causa in Asiam proficiscēdi fuerit. Brut. 173
In Cicerone vis animi magna. Orat. 71
Cinemoi oratoris aut poetæ. 3 de Orat. 56
circuitio, exornationis species. 4. ad Heren. 198
circuitus verborum. 3. de Orat. 109
in circuitus verba dirigere. Partit. 14
circulare. Brut. 104
in circulo. 1. de Orat. 85
ex circulo arripere. 1. de Orat. 77
de circumluuionibus cētumuiri iudicabant. 1. de Orat. 84
circumuestis dictis. 3. de Orat. 87
circunfluens oratio Brut. 106
circunscriptè differere. Orat. 118
circunscriptio, exornationis species. 3. de Orat. 115
circunueniri. 2. de Orat. 138
cistellam deferre. 1. ad Heren. 21
citra arcessere. Top. 20
ciuilis ratio multis & magnis ex rebus constat. 1. de Inuent. 9
ciuitatem extinguere. 4. ad Heren. 201
¶Cycnea vox. 3. de Orat. 4
Cynici ab Antisthene. 3. de Orat. 35
Cyrenaica philosophia ab Aristippo. 3. de Orat. 35
Cyri disciplina. Brut 58
¶Clamor continuus omittendus. 3. ad Heren. 113 & 114
clamor in causæ exordio insuauis. 3. ad Heren. 114
clamores facere. Brut. 181
Claudii, alii patricii, alii plebeii. 1. de Orat 86
Claudiorum patritiorū & Marcellorum causa 1. de Orat. 36
clausulæ interpunctæ in orationibus. 3. de Orat. 95
clausulæ orationis diligenter seruandæ. 3. de Orat. 106
clementia quid. 2. de Inuent. 243
Cleon, Periclis temporibus turbulentus ciuis, sed tamen eloquens. Brut. 14
Clisthenes paulò post Pisistratū multum dicitur, vt suis temporibus valuisse dicendo Brut. 14
Clitarchus, de Themistoclis morte mentitus. Brut. 20
Clitomachus Academicus. 1. de Orat. 24
Clitomachus eadem dicebat. Orat. 28
¶Cn. Carbo, aptus turbulentis concionibus. Brut. 118
Cn. Carbo orator. 1. de Orat. 22
Cn. Dolabellæ consularis causam egerūt Cotta & Hortensius Brut. 176
Cn. Domitii ingenium & eloquentia. Brut. 85
Cn. Flauius primus actiones exposuit. 1. de Orat. 91
Cn. Lentulus Hortensii æqualis. Brut. 123
Cn. Lentulus qualis in dicendo. Brut. 125
Cn. Manlius. 1 de Orat. 68
Cn. Octauius, Curionis in cōsulatu collega, articulari morbo laborauit. Brut. 114
Cn. Octauius homo consularis. 1. de Orat. 81
Cn. Octauius M. F. Brut. 118
Cn. Octauii eloquentia in cōsulatu probata. Brut 91
Cn. Plancus, à Crasso contra Brutum accusatorem defēsus. 2. de Orat. 121
Cn. Pompeius Ciceronis æqualis, quis in dicendo. Brut. 189
Cn. Pompeius & Curio, oratores æquales. Brut. 95
Cn. Pompeius, Sext. F. orator. Brut. 91
Cn. Pomponius orator. Brut. 95. & qualis orator. Ibidem.
Cn. Seruilius Cæpio, Q. Martius Philippus, Coss. Brut 39
Cn. Sirinius homo impurus, sed admodum ridiculus Brut. 114
¶Coæ veneris pulchritudo. Orat. 5
coagmentare. Brut. 54
coarctare. 1. de Orat 79
coemptionem facere. 1. de Orat. 172
cognitionis dies. Brut. 44
cognitionis modi tres. 2. de Orat. 63. 3. de Orat. 61
cognitionis quæstio quæ sit. Top. 43
cognitionis quæstiones tripartitæ. Top. 43
cognitorem dare. 1 ad Heren 53
cohortatio quid. 3. ad Heren. 116
κῶλα quæ vocent Græci. Brut. 84
κῶλα quid Latinè dicantur. Orat. 122. & 130
collatio quid. 1. ad Heren. 76. & 45. 1. de Inuent. 60
collectam exigere. 2. de Orat. 229
colligere se. 1. de Orat. 13
collocandi ordo quis. Partit. 6. 7 & 8
collocandorum verborum modi varii. Orat 74
collocandorum verborum ratio. Orat. 81
collocatio rerum ac locorum in oratione duplex. 2. de Orat. 169
collocationis ratio quæ sit. Orat. 28
collocationis vsus. 3. de Orat. 94
collum tenue & proceri Ciceroni fuit. Brut. 173
comicorum senarii quales Orat. 106
comicū in tragœdia vitiosum. Orat 141
κόμματα quomodo Latinè appellentur. Orat 122 & 130
commentarii Cæsaris quales. Brut. 145
commentariis publicis consignare. 1. de Orat. 123
cōmentitia Platonis ciuitas. 2. de Orat. 117
commessatio tempestatis 3 de Orat. 89
commiseratio breuis esse debet. 2. ad Heren. 89
commiseratio, passiuè. 1 de Orat. 68
commoditas in dicendo non negligenda. Top. 15
commoditas orationis. 1 ad Heren. 2
commoditas, praua virtutis imitatrix. 1. de Inuent. 5
commodorum spes ad maleficium facilè inducit. 2 ad Heren. 33
commoratio in re. 3. de Orat. 111
commoratio quid. 4. ad Heren. 181

commotus modestia.4.ad Heren.137
commune argumentationis genus. 1.de Inuent.102
commune exordium quid.1.de Inuent. 38.1 ad Heren.11
commune iudicati genus.1.de Inuent.64
commune ius.2.ad Heren.47
communes leges.2 ad Heren. 47
communes loci.2 ad Heren.40
communes loci à Protagora primùm scripti & parati Brut.23
communes loci à quæstionibus.2 ad Heren. 41
communes loci à rumoribus.2 ad Heren. 43
communes loci à testibus . 2. ad Heren. 41
communes loci ab argumentis.2.ad Heren. 41
communes loci contra argumenta & signa.2.ad Heren.43
communes loci contra quæstiones. 2.ad Heren.41
communes loci contra rumores.2.ad Heren.43
communes loci contra testes. 2. ad Heren.41
communes loci cur vocati.Orat.69
communia tempora.1.de Orat.2
communicatio,figura dicendi 3. de Orat. 113
commutabile exordium , quid. 1.de Inuent.38
commutata tempestas.2.de Inuent.136
commutatio,exornationis species. 4 ad Heren.191
commutationum vocis vtilitas 3 ad Heren. 113
compar in oratione quid. 4.ad Herennium 175
comparatio,concessionis species,quid.1. de Inuent.23
comparatio criminis.1.ad Heren.26
comparatio dicendi. Brut.143
comparatio quid, & de ea exemplum. 2. de Inuent.175
ex comparatione in iuridiciali assumptiua quomodo agendum. 2 ad Herennium 54
ex comparatione argumentum. Top.10
in comparatione quæ spectanda. Top 35
comparationum duo genera. Top.45
comparabile quid,& eius species.1.de Inuent.65
comparatiua causa.1.de Inuent.14
comparatū sit iudicium. 2.de Inuent.165
compascuus ager. Top.7
comperendinari Brut. 44
compilari, quùm vaoire.1.de Orat.149
compositio in elocutione quid , & quomodo seruetur. 4 ad Heren.160
complexio quid. 4.ad Herē.163.1. de Inuent.81
cōplexio,argumentationis species,quid. 1.de Inuent.61
complexio in argumentatione quid.2.ad Heren.61
complexionis in argumentatione vitia. 2.ad Heren 84
complexione aliquando non vtendum. 2.ad Heren.64
complexionum genere.1.de Inuent.87
concalefacere brachium.2.de Orat.173
conceptio priuatorum iudiciorum. 2. de Inuent.163
concertata.Partit. 53
concessio criminis , & eius partes. 1. ad Heren.15. 1. de Inuent. 22. & eius species.2.de Inuent.191
concessus.Brut.42
conciliandi modi.2.de Orat.97
conciliandis animis quid faciendum.2. de Orat. 97
concinnitudo.1.de Inuent.57
concisus,pro,concæsus.Orat.90
conclusio quid , & eius partes. 2. ad Heren.4.1.de Inuent.109
conclusio, exornationis species, quid.4. ad Heren.194 3.de Orat.115
conclusio in argumentando non semper necessaria. Partit.26
conclusio verborū à poetica ad eloquentiam traducta.3 de Orat.96
conclusiones duplices quomodo explicandæ.2 ad Heren.74
conclusiones in demonstratiuo genere breues.3 ad Heren 107
conclusiones, quæ ἐπίλογοι, tripartitæ. 2.ad Heren.85
conclusionum modi apud dialecticos. Top.27
condicere causam.2.ad Heren.53
ad conditionem descendere.2.de Inuentione 151
in conditionibus. 2.de Orat.92
conducere,pro colligere.1.de Inuentione 115
conducibilius.2.ad Heren.54
conduplicantur tenebræ.3.de Orat.86
cōduplicatio , exornationis species.4 ad Heren.190
confessionem imitatur taciturnitas.2.de Inuent.70
conficere famam Brut 140
conficiens causa duplex. Partit.50
confidentia non innocentiæ signa. 2.ad Heren.40
confirmatio quid.1.ad Heren 4
confirmatio quid,& de ea præcepta. 1.de Inuent.50
confirmatio quomodo tractanda . 2. de Orat. 180
confirmatio rationis in argumentatione quid.2 ad Heren.61
confirmationis & confutationis dispositiones.3 ad Heren.110
confirmationis in argumentatione vitia.2.ad Heran.73
conflare potest suspicionem quiuis externorum sensuum. 2. ad Herennium 39
conformare hominum mores.1. de Orat.43
conformatio quid 4.ad Heren.237
conformatio rei in intelligentia impressa. Top.18
coniectis oculis.2.de Orat.124
coniectura in quo versatur. Partit.30
coniecturæ quatuor modis tractatur 3.de Orat.63
coniectura etiam in reliquis constitutionibus vtimur. 2.ad Herennium 54.57. & 60
in coniectura ratio nulla. Partit 57
cōiecturæ ratio in quatuor partes distributa. Top.43
coniecturæ species, argumentum, quid. 2.ad Heren.48
in coniecturis quid quærendum. Top.25
coniecturalis constitutio ex intentione & inficiatione iudicationem efficit. 2. ad Heren.29
coniecturalis constitutionis partes. 2. ad Heren.33
coniecturalis constitutio quid. 1. ad Heren.19.1.de Inuent.15
coniecturalis constitutio tractatu difficilima.2.ad Heren. 44
coniecturalis siue inficialis quæstio. Topic.49
in coniecturalem causam qui cadant loci communes. 2.de Inuent.156
coniugata verba quæ dicantur. Top.6
coniugatio συζυγία. Top.7
ex coniugatione locus notationi finitimus. Top.19
à coniugatis argumentum. Top.7
coniuncta causa.1.de Inuent.24
ex coniunctis quomodo argumentum desumendum.2.de Orat.90
coniunctio , exornationis species. 4. ad Heren.189
in coniunctione verborum quæ seruanda. Partit.20
connubii ius esse. Top.9
conquestio quid. 3. ad Herennium 116. & quomodo tractanda.1.de Inuentione 117
consauciari. 4.ad Heren.173
conscientiæ signa.2 ad Heren.39
consecutio quid. 2.ad Heran.39. 3.de Orat.62
consecutio verborum quid. Partit.21
in consecutione quid quæratur. 1.de Inuent. 39.& 2.149
ex consentaneis argumentum.2.de Oratore 92
consentire imperio. 4. ad Herennium. 154
in consequenti tempore quid spectandum.2 ad Heren.39
consequentium,antecedentium & repugnantium loci quid differant. Top.26
consequentium locus ab adiunctis quid differat Top 16
consequentium locus dialecticorū proprius. Top.26
per consequentia significatio. 4. ad Heren. 239
à consequentibus argumentum. Top.9. 2.de Orat 91
conseruati loci.1.de Inuent.153
considerandum quid in cōsequenti tempore.2.ad Heren.39
considerandum quid in instanti tempore 2 ad Heren.38
considerandum quid in præterito tempore.2.ad Heren 38
considere.3 de Orat.21
consignare publicis commentariis. 2. de Orat.113
consilium quid. 1.de Inuent.53.& 2.142. 2.ad Heren 37
consiliûm,pro,consiliorum.Orat.87
consilium idem quod dolus alio modo dicitur.3.ad Heren 99
consilium plebis habere. 2.de Inuent.157
consilium præstare.3.de Orat. 74
consistere in præsidio.2.de Orat.162
consistere in suo.3.de Orat.68
constantia vel inconstantia testimoniorum. 2.ad Heren.41
constituere actiones. Partit.54
constituere in oculis ciuium . 2.de Orat. 25
constitutio quid 1.ad Heren.19
constitutio quid,& quot eius genera.1.de Inuent. 15
constitutio absoluta. 1.ad Heren.24
constitutio assumptiua, & eius partes. 1. ad Heren.25
constitutio coniecturalis quid. 1. ad Heren.19
constitutio coniecturalis ex intētione & inficiatione iudicationem efficit. 2. ad Heren.29
constitutio coniecturalis tractatu difficilima.2.ad Heren.44
constitutio iuridicialis quid,& quot eius genera.1.ad Heren.24

conſtitutio negotialis. 1. de Inuent. 12. coniecturalis legitima. 1. ad Herenniū 19. 1. de Inuentione 15. iuridicialis. 1. de Inuentione 11. & 14. definitiua. 1. de Inuentione 15. & 157. tranſlatitia. 1. de Inuent 15
conſtitutio omnis pars cauſæ eſt. 1. de Inuent. 19
conſtitutio vnaquæque ex ſe & ex natura ſua ſimpliciter conſideratur. 1. de Inuent 20
conſtitutionis coniecturalis partes. 2. ad Heren 33
conſtitutionis legitimæ partes. 1. ad Heren. 19
in cōſtitutione iuridiciali abſoluta quid quæratur. 1. ad Heren. 52
conſtitutionem ſequitur ratio, & quid ea ſit. 1. ad Heren. 18
in conſtitutione iuridiciali deprecationis quis ſit vſus. 2. ad Heren. 58
conſtitutiones tres. 1. ad Heren. 18. 2. de Orat. 58. & 61. Orat. 26. Partit. 19. 33. & 54
In conſtitutionibus reliquis etiam coniectura vtimur. 2. ad Heren. 54. 57. & 60
conſuetudo indocta, ſuauitatis artifex. Orat. 92
conſuetudinis ius quid. 2. ad Heren 52. 2. de Inuent. 171. & 241
conſulem accipere. Brut. 17
conſultatio quid. 3. de Orat 61
conſultatio vel propoſitum, pars cauſæ eſt. Partit. 33
conſumere otium. 1. de Orat. 30
conſumere ſupplicia in aliquo. 4. ad Heren. 151
conſumi dolore 3. de Orat. 4
contagio. 3. de Orat. 90
contemptus quibus rebus excitetur. 1. ad Heren. 8
in cōtemptum aduerſarii quomodo adducendi. 1. de Inuent. 32
contentio quid. 3. ad Heren. 115. 4. ad Heren. 165. & 222
contentio, exornationis ſpecies. 3. de Orat. 114
contentionis ſpecies. 3. ad Herennium 116
conterrere. 1. de Orat. 108
continentia quid. 2. de Inuent. 245
continentia cauſarum quæ dicatur. Partit. 56. Top. 51
continentia cum ipſo negotio. 2. de Inuent. 148
continuatio quid. 3 ad Heren. 116
continuatio in oratione quid, & quotuplex eius vſus. 4. ad Heren. 174
continuatio verborum. 3. de Oratore 93
contractiones dictionum etiam ſine vocalibus frequentiſſimæ veteribus. Orat. 85
contrarium quid. 1. de Inuent. 58
contrarium, exornationis ſpecies. 3. de Orat. 115
contrarium, genus argumentationis. 1. de Inuent. 105
contrarium in oratione quid. 4. ad Heren. 172
ex contrario argumentum. 2. de Orat. 91. Top. 8
ex contrario exordium. 1. ad Herennium 12
contrariorum genera plura. Top 13
ex contrariis legibus controuerſia quomodo tractanda. 2. de Inuentione 128
contremit cælum. 3. de Orat. 86
contrita præcepta. 1. de Orat. 68
controuerſia quid. 3. de Orat. 61
controuerſia ex ambiguo. 1. ad Heren. 18
controuerſia ex contrariis legibus. 1. ad Heren. 20
controuerſia ex definitione. 1. ad Heren. 21
controuerſia ex ratiocinatione. 1. ad Heren. 23
controuerſia ex ſcripto & ſententia. 1. ad Heren. 19. & 20. ex contrariis legibus. Ibidem. ex ambiguo. 18. ex definitione. Ibidem. ex tranſlatione. 22. ex ratiocinatione 23
controuerſia vel cauſa, id eſt, quæſtio definita. Partit. 53
controuerſiam in omni cauſa faciunt res aut verba. Orat. 66
ex controuerſia facti, cauſæ. 2. de Oratore 58
controuerſiarum genera tria. Partitionum 7
controuerſias omnes ad vniuerſi generis vim & naturam referri. 2. de Oratore 73
controuerſum, genus argumētationis. 1. de Inuent. 104
contumeliis nemo eſt tam agreſtis, quin moueatur. Partit. 49
contumeliarum aculei. 2. de Orat. 122
contumelioſe dimittere. 2. de Orat. 43
conuenire in manum. Top. 7. & 10
ex conuentu pacta obſeruantur. 2. ad Heren. 54
cōuerſa vel mutata oratio quomodo tractanda. Partit. 14
conuerſio quid 4. ad Heren. 163
conuerſio, figura dicendi. 3. de Oratore 115
conuerſiona argumentatio quomodo tollenda. 1. de Inuent. 96
copia dicendi quid deſideret. 1. ad Heren. 1
copiæ inuentor & princeps Cicero. Brut. 137
copiæ locupletes 4. ad Heren. 100
copioſa oratio, niſi res ſubſit, improbanda. 1. de Orat. 27
coragium falſæ gloriæ. 4. ad Herennium 231
Corax & Tyſias in Sicilia artem dicendi inuenerunt. Brut. 22
Corax & Tyſias Rhetoricæ artis inuentores. 1. de Orat. 45
Corax irriſus. 3. de Orat. 46
cordatus egregiè. 2. de Orat. 98
Cordax Ariſtoteli Trochæus. Orator 118
cordis ac linguæ diſſidium. 3. de Orat. 35
Coriolanus, alter Themiſtocles. Brutus 21
Coriolani fortuna eadem quæ Themiſtoclis. Brut. 21
Coriolani fortuna & interitus. Brutus 20
Cornelia P. Scipionis filia ex Tiberio Graccho duos Gracchos edidit. 1. de Inuent. 103
Corneliæ Gracchorum matris epiſtolæ. Brut. 110
Cornelianæ Ciceronis orationes. Orat. 131
corpus defenſionis vnum eſſe debet. Brut. 110
corpus intelligi ſine loco nō poteſt. 1. de Orat. 194
corporis bona veram laudem non habēt. 2. de Orat. 186
corporis res quæ laudandæ. 3. ad Heren. 101
corporis vires, pernicioſiſſimæ cupiditatis ſatellites. 1. de Inuent. 3
correctio, exornationis ſpecies. 4 ad Heren. 186. 3. de Orat. 112. & 115
corrumpi teſtes quibus modis poſſint. 2. ad Heren. 45
Coſſi fratres. 1. de Orat 55
Cotta non perfectus orator. Orat. 57
Cotta, orator qualis. Brut. 106. & 176
Cottæ dicendi genus. 2. de Orat. 55
Cottæ oratio pro lege Varia. Brut. 107
Cottæ oratio qualis. 3. de Orat. 18. Brutus 106
Cottæ oratio ſubagreſtis. Brut. 140
Cottæ ſonus agreſtis. Brut. 140
Cranon, oppidum in Theſſalia. 2. de Orat. 191
Crantor Xenocratis diſcipulus non multum ab Ariſtotele diſſenſit. 3. de Orat. 38
Craſſus. 4. ad Heren. 146
Craſſus Athenienſibus ſuccenſus, quòd myſteria non referrent, ad quæ biduo ſerius venerat. 3. de Orat. 43
Craſſus diſſimulator. 2 de Orat. 3
Craſſus in dicendo deus. 1. de Oratore 53
Craſſus quo modo exordiri ſolitus. Brut. 103
Craſſus Scipionis & Liciniæ filius à L. Craſſo auo materno adoptatus. Brut. 111
Craſſi cum Antonio comparatio. Brut. 74
Craſſi & Scæuolæ comparatio. Brut. 75
Craſſi humanitas. 1. de Orat. 53
Craſſi in dicendo lepos à Sulpitio aberat. Brut. 106
Craſſi inter dicendum pudor & metus. 1. de Orat. 60
Craſſi mortis deploratio. 3. de Orat. 4. & 5
crebritas. Brut. 183
credendum non eſt rumoribus. 2. ad Heren. 35
credibile quid. 1. de Inuent. 64
crepundiis cognoſcere. Brut. 173
creticus pes quis ſit. 3. de Orat. 101. Orat. 125
criminis comparatio. 1. ad Herennium 16
criminis conceſſio, & eius partes. 1. ad Heren. 25
criminis purgatio, & eius partes. 1. ad Heren. 25
criminis remotio, & eius ſpecies. 2. ad Heren. 26
criminis remotione quomodo vtēdum. 2. ad Heren. 59
criminis tranſlatio. 1. ad Heren. 26
criminis tranſlatione quomodo vtendū. 2. ad Heren. 55
crimina inferre. 4. ad Heren. 104
criminum accuſatorum mentionem facere apud iudices. 2. ad Herennium 36
criminum cauſæ pleræque inficiatione defenduntur. 2. de Orat. 58
criminum eſt multitudo non defenſionum infinita. 2. de Orat. 74
criminoſus. Partit. 15
κρινόμενον. 1. ad Herennium 29. Topic 51. Orat. 69
criſpiſulcans fulmen in Alecis nomine iniectum. Top. 31
Critias Periclis ætati ſuppar Brut. 14
Critias qualis in dicendo fuerit. 2. de Orat 51

Critias Socratis disputationibus eruditus 3.de Orat.76
Critolaus cum Carneade & Diogene Romam legatus.2.de Orat 85
Critolaus Peripateticus.1.de Orat 14
Crotoniatæ corporum virib⁹ & dignitatibus præstantissimi. 2.de Inuent.123
Crotoniatæ templum Iunonis religiosè coluerunt & ornarunt 2 de Inuent.151
crudior in agendo.1 de Orat.61
¶ de Ctesiphōte iudicium Athenis quo tempore factum.Orat.152
pro Ctesiphonte omnium Demosthenis orationum perfectissima Orat.73
¶ Cubito emungere 4.ad Heren 159
culeo insuti parricidæ in profluentem abiiciebantur.2.de Inuent.132
culpam præstare.1.de Inuent 56
cum primis ciuitatis sapiens. 2.de Orat. 123
cupiditas amoris ad maleficium inducit. 2 ad Heren 33
cupiditas,omnium libidinum genus est. 1.de Inuent. 48
cupiditas testium arguenda.2.ad Heren. 41
curiæ dies.2.de Orat.14
Curio auus suis temporibus eloquētissimus 1.de Orat 55
Curio,& Cn.Octauius,Coss.Brut.114
Curio literarum nihil admodum sciebat. Brut.110
Curio pater apud centūuiros contra Antonium pro fratribus Cussiis dixit.2.de Orat.55
Curio pater Ciceroni in priuata causa respondere non potuit.Orat.71
Curio pater omni oratorio auxilio destitutus præter verba.Brut.113
Curio pater, omnis doctrinæ expers. Brut.113
Curio pater prodigiosè immemor.Brut. 114
Curio pater suam quandam formam figurámque dicendi expressit. 3. de Orat.55
Curio quondam à tota cōcione relictus. Brut.100
Curio Sexuli Næuii contra Ciceronem causam egit.Brut.114
Curio studio dicendi flagrabat.Brut 116
Curionis dialogi reprehensi.Brut.115
Curionis oratio nobilis de incestu pro Ser. Fuluio. Brut.63
Curionis patris motus in agendo à C.Iulio salsissimè irrisus.Brut.114
currentem incitare facilius,quàm commouere languentem.2.de Orat.100
cursim.4.ad Heren.141

D

DActylus cui generi orationis accōmodus.Orat.114
dactylus cui loco aptus Orat.117
dactylus,pes æqualis.Orat.109
dactylus pes in versum maximè cadit. Orat.112
damnationē pœna necessariò consequitur.2 de Inuent.164
damni infecti promittere.Top.10
Damon musicus.3.de Orat 71
dare cognitorem.2 ad Heren.53
dare demonstrationem.Top.11
dare fabulam.Brut.36
dare operam valetudini.1.de Orat.138
dare rationem.4.ad Heren.156
dare salutem.2.de Orat.17
dare se ad docendum Brut.169
dare se alicui.2.de Orat.157
dare significationem.Top 11.Orat.85
¶ Decere & Oportere quid differant. Orat.40
decere,caput artis est.1.de Orat 66
D.Brutus,& Scipio,Coss Brut.41
D.Brutus,& Mamercus,Coss.Brut.91
D.Brutus M.F qualis orator.Brut.55
D.Brutus orator,Consul cum Mamerco. Brut.91
D.Brutus,P.Scipio,Coss.Brut.43
D.Syllanus quis in dicendo Brut.129
Decius se pro patriæ incolumitate deuouit.4 ad Heren.121
D. Chrysippi disciplina differendi. Orat.61
decemuiri legibus scribendis. 1.de Orat. 31
declinatio,figura dicendi 3.de Orat 115
decreta suauitas.3 de Orat.57
decursus honorum 1.de Orat.1
dedecora nemo est tam agrestis,qui non moueatur.Partit.49
dedocere de templo.2.de Inuent.157
defensor iracundiam aliquando mouere debet.Partit 32
defensoris officium.4.ad Heren 204
defensionis vnum corpus esse debet. Brut.110
In defensionem ingredi.2.de Inuent.35
defensoria narratio in coniecturali constitutione quid habere debeat.2.ad Heren.33
deferre cistellam.1.ad Heren.21
defesso auditore quid agendum. 2. ad Heren. 10
defessus audiēdo animus quomodo aut integretur aut renouetur.1.de Inuēt.37
definire in ea causa,in qua quale quid sit quæritur,puerile est.1.de Orat.59
definita quæstio i.Hypothesis.Top 41
definita animi moderatio.1.ad Heren.1
definitio quid. 1.de Orat.53. Top 11.Orat. 63
definitio antè præterlabitur, quàm percepta est.2 de Orat 60
definitio, exornationis species, quid.4. ad Heren. 185
definitio facilè extorquetur è manibus. 2.de Orat 60
definitio genere ipso exercitationem redolet penè puerilem 2.de Orat.60
definitio mala quæ sit.1.de Inuent.104
definitionis status non argumentando tractatur. Partit.68
definitionis quænam ratio.Partit.13
definitionis qui modus.Top.13
definitionis vsus.Top.5
à definitione argumentum Top.5
definitione res & controuersia quomodo explicanda. 2 de Inuent.235.2.de Orat 89
definitionum duo prima genera. Top. 15
definitiua constitutio quid. 1.de Inuent. 15.Top.49
definitiua constitutio quomodo tractanda.2.de Inuent 157
deflorescere.4 ad Heren.189
defugere disputationem.1.de Orat.53
dein,pro,deinde.Orat.86
deinceps.1.de Orat.14
deinceps,pro,postea Brut.115
Deiotari fidelissimi atque optimi regis causa ornatissimè à M.Bruto defensa. Brut.11
delectare auditorem honorarium. Orat. 142
delectat quicquid est admirabile. Partit. 13
delectationis aucupium.Orat.114
deliberandi finis,vtilitas. Topic.49.Partit 45
in deliberando necesse quid sit. Partit.49
in deliberādo quali oratione vtendum. Partit 52
in deliberatione vel nulla,vel non longa principia. Partit.8
deliberationum finis, vtilitas.3. ad Heren.93
deliberationum species 3 ad Heren.92
deliberatiuum causæ genus, quid. 1. de Inuent.12
in deliberatiuo genere finis qui sit. 2.de Inuent.130 & 237
delumbare sententias.Orat.136
Demades, Demostheni proximus. Brut. 17
Demetrius Phalereus.1 de Orat.53
Demetrius Phalereus, Theophrasti discipulus,qualis orator. Brut.18
Demetrius Syrus rhetor Athenis Ciceronem in dicendo exercuit Brut.174
Demetrii Phalerei genus dicendi. Brut. 157
Demetrii Phalerei oratio cuiusmodi.Orat.49
Demochares, Demosthenis sororis filius orator. 2 de Orat.53
Demochares, Demosthenis sororis filius, orationes & historiam scripsit. Brut.157
Democritus physicos ornate locutus est. 1.de Orat. 16
Democriti locutio cur à quibusdā patus iudicata.Orat 36
demonstratio quid. 3. ad Heren.116. & 4. 240
demonstrationem dare. Top.11
demonstratiuum causæ genus,quid.1.de Inuent.12.& 3.ad Heren.101
demonstratiuum causæ genus minus oratori necessarium.2 de Orat 14
demōstratiuum genus causæ,& eius species.3 ad Heren.101
In demonstratiua causa principium vnde sumendum.3.ad Heren.101
demonstratiui generis finis quis sit.2.de Inuent.137
In demōstratiuo genere, quid honestum sit,quæritur.2 de Inuent.130
demortui loco nominare eum qui petat. 2.ad Heren.20
Demosthenes maximè Atticus.Orat.12
Demosthenes Atticorum oratorum facile princeps.Orat.147
Demosthenes & Lysias dissimillimi.Brut. 157
Demosthenes, frequens Platonis auditor.Orat.8
Demosthenes in omni orationis genere versatus Orat 59
Demosthenes muros Athenienses refecit pecunia sua Orat.151
Demosthenes nihil Lysiæ subtilitate cedit,nihil acumine Hyperidi.Orat.59
Demosthenes non tam dicax, quàm facetus Orat 49
Demosthenes omnia actioni tribuit.3.de Orat.117 Brut.73.Orat.31
Demosthenes Platonem audiuit. 1. de Orat.44
Demosthenes Platonem & audiuit & lectitauit.Brut 62
Demosthenes primam suæ artis literam dicere non poterat.1.de Orat.156
Demosthenes qualis orator.Brut.17
ne Demosthenes quidem Æschini videtur Atticè dicere.Orat.14
Demosthenes sententiarum ornamentis & cōformationibus omnibus præstat.Brut.72

Demosthenes summā prudentiam, summámque vim habuit dicendi.1. de Orat.44
de Demosthenis actione testimonium Æschinis.3.de Orat.118
Demosthenis artificium in oratione pro Ctesiphonte.Orat 4
Demosthenis eloquentia cur tam laudabilis.Orat.75
Demosthenis & Æschinis controuersiæ vnde.Orat.147
Demosthenis laus.Orat.18.& 56
Demosthenis orationum perfectissima est pro Ctesiphonte.Orat 73
Demosthenis ratio vocis & spiritus exercendi.1.de Orat.136
Demosthenis vis.3.de Orat.16
ad Demosthenem audiendum concursus ex tota Græcia fieri solitus.Brut.159
denominatio.4.ad Heren.196
deorū virtus natura excellit, hominum, industria.Top 41
depactus.2.de Inuent.175
depeculari famam 4 ad Heren.110
depellere fluctus à communi peste. 1.de Orat 1
deprecatio quid.2.ad Heren.25.2. de Inuent.12
deprecatio in iudiciis locum non habet. 2 ad Heren.59
deprecatio quid,& vbi locum habeat.2. de Inuent 198
deprecatio vbi sit vtilis 1.ad Heren.26
deprecationis quis sit vsus in iuridiciali constitutione.2.ad Heren 58
derelictus ab humanitate. 4.ad Heren 152
descendere ad conditioné. 2.de Inuēt.251
descendere ad ius.1.de Inuent.4
descendere in defensionem 4.ad Heren.193
descriptio, exornationis species, quid.4. ad Heren.209
desinens similiter exornatio. 4. ad Heren.176
desitus legi. Brut.63
despicientia in contemnendis honoribus animi magnitudiné imitatur.Partit.43
detegere,pro aperire.2.ad Heren.80
deuorare ineptias & stultitias.Brut.127
deuorari orationem.Brut.155
Dialectica quid.2.de Orat 86.Brut.28
dialectica,contracta eloquentia. Brut.172
dialectica eloquenti necessaria.Orat.61
dialectica ab eloquentia quid differat. Orat.61
dialecticæ,ars iudicandi.Top 4
dialectici acerbè reprehensi. 2.ad Her.49
dialectici angustè disserunt.Partit.77
dialectici irrisi & reprehēsi.2.de Orat 86
dialectici nomen suum pronūtiare non possunt.2.ad Heren.49
dialectici omnes amphibologias aucupantur.ibidem
dialectici post Aristotelem multa spinosiora præcepta differendi pepererunt. Orat.62
dialecticorum officium.Orat.61
dialecticorum opiniones pueriles. 2. ad Heren.49
dicere à scripto.2 de Inuent 127
dicere bene nemo potest , nisi qui prudenter intelligit.Brut.12
dicere compositè & aptè sine sententiis insania est.Orat.139
dicere de moribus apud Censorem,de criminibus apud iudices.2.ad Heren.36
dicere nunquam non ineptum est, nisi cùm est necessarium.1.de Orat.56
dicere omnes Romæ cupierunt, nō plurimi ausi sunt,pauci potuerūt. Brut.94
dicere sententiosè sine verborum & ordine & modo,infantia est.Orat.139
in dicente vitia acrius , quàm recta videntur.1.de Orat.57
dicentibus à scripto quid agendum.2.ad Heren.45
dicentibus à sententia quid agendum.2. ad Heren.46
dicendi assiduitas artem multum iuuat. 2.ad Heren.2
dicendi assiduitas audaciam alit. 2.de Inuent.6
dicendi certum tempus Pompeia lege constitutum.Brut.180
dicendi copia quid desideret .2. ad Heren.2
dicendi cupiditas quibus rebus alatur, quas fugiat.Brut.22
dicendi disciplina mendacio nixa est.2. de Orat.17
dicendi doctrinæ partes tres.Partit.2
dicēdi facultas cæteris artibus multò tardius absoluta.Brut.13
dicendi facultatis laus.2.de Orat.19
dicendi facultatem veteres Græci sapientiam nominabant.3.de Orat.31
dicēdi genera cur tam varia.2.de Orat.51
dicendi genera singula singulis ætatibus.2.de Orat.51
dicendi genera tria.Orat.10
dicendi opus ex quinque partibus constat. Brut.113
dicendi ratio tribus ad persuadēdum rebus est nixa.2.de Orat.63.70.& 170
dicendi studium nō commune Græciæ, sed proprium Athenarum.Brut.24
dicendi vsus in omni pacata & libera ciuitate dominatur.2.de Orat.19
dicendo,vt dicant, homines efficiunt.1. de Orat.72
dicacibus hominibus difficile dignitatē suam seruare.2.de Orat.122
dicacitas quid.2.de Orat.120
dicacitas acrioris ingenii est, facetiæ, maioris artis.Orat. 49
dichoreus, ambitus orationis quidam. Orat.125
dies Curiæ.1.de Orat.14
à differentia argumentum.Top.8
differentia principii ab insinuatione. 1. ad Heren.12
difficile fieri quid dicatur 2 de Inuēt.147
digestio, figura dicendi.3 de Orat.114
digito Crassi,vis animi eius significabatur.2.de Orat.101
digitū ad fontes intendere.1.de Orat.102
dignitas quid.3. ad Heren. 116. 2.de Inuent.244
dignitas elocutionis, quid,& eius partes. 4.ad Heren.161
dignitas, generis demōstratiui finis.2.de Orat.69
an dignitatem habeat docere.Orat.80
dignitatem suam seruare, facetis & dicacibus hominibus difficillimum . 2. de Orat.122
dignitate in suadendo nihil optabilius. 2.de Orat.181
dignitatem reperire.1.de Orat 98
digressio, figura dicendi.3.de Orat.212.& 115
digressio,pars orationis secundum Hermagoram.1.de Inuent.168
digressionis vtilitas, & quando ea vtendum.2.de Orat.171
diligentes nimium.2.de Orat.151
diligentia quid.4.ad Heren.185
diligentia mandatorum, pro, diligentia in mandatis exequendis.Top.4
diligentia omnis minuta.Partit 31
diligentia quantum oratori prosit. 2. de Orat.81
diligentiæ fructus.2 de Orat.81
diligentia omnes reliquæ in dicēdo virtutes continentur.2.de Orat.81
diloricare tunicam 2.de Orat.67
dilucide oratio quomodo fit Partit.12
dilucidè quomodo narrandum.1.ad Heren.15
dimicatio.i.periculum 4.ad Heren.216
diminutio quid. 4.ad Heren.208
Dinarchus orator , Demostheni proximus.Brut.17
Dinarchus orator, Isocratis discipulus. 2. de Orat.53
dinumeratio,figura dicendi.3.de Orat.115
Diodorus Peripateticus.1.de Orat.24
Diodorus Stoicus Ciceronem in dialectica exercuit.Brut.172
Diogenes Stoicus cum Critolao & Carneade Romam legatus.2.de Orat.85
Diogenes Stoicus dialecticam profitebatur se tradere.2.de Orat.86
Dion Syracusius à Platone eruditus. 3.de Orat.77
Dionysius Magnes Rhetor in Asia cum Cicerone assiduissimus.Brut.175
Diophanes Mitylenæus T. Gracchi præceptor.Brut. 53
Diphilus scriptor & lector L. Crassi.2.de Orat.67
directo spectat. Partit.25
dirigere verba in circuitus.Partit.14
discendi epula.Top.22
disceptatio ex rationis & firmamenti conflictione nascitur.Partit.56
disci omnino nō potest , quod citò disci non potest.3.de Orat.51
disciplinabilem scientiam. 3.ad Heren.94
discipulorum ingenia noscenda.1.de Orat.62
discrepantibus inter se duabus legibus quid spectandum.1.ad Heren.47
discum audire.2.de Orat.13
disertus quis.1.de Orat.47
diserti multi, eloquens nemo. Orat.9.1. de Orat.47.48.
disiunctio,exornationis species.4.ad Heren.188
disiunctio,figura dicendi 3.de Orat.115
disparatum quid.1.de Inuent.58
dispositio quid. 1.ad Herē.2.1.de Inuēt.13
dispositio quid, & eius genera duo. 3. ad Heren.208
disputandi ratio,virtus est Partit.41
disputatio,exornationis species.3. de Orat. 115
disserendi præcepta sua spōte squalidiora.Orat.62
disserendi ratio duas habet partes.Top.4
à dissimili loci.2.de Orat.91
dissimilitudo in translatione fugienda. 3.de Orat.88
ex dissimilitudine argumentum.2.de Orat.91
dissimilitudine rerum natura gaudet. 3. de Orat.14
dissipata connectere nōtam facile,quàm apta dissoluere.Orat.139
dissoluere scopas.Orat.139
dissolutum & fluctuans orationis genus. 4.ad Heren.157
dissolutio,exornationis species.4 ad Heren.193
dissuasori duplex ratio proponitur. Partit.46
distributiua.2 de Inuent.252
distributio quid.3.ad Heren.116
distributio, exornationis species . 4. ad Heren.204.3.de Orat.113

distributionis partes duæ.1.ad Heren.17
Dithyrambici poetæ.Orat.141
Dithyramb⁹,versus species.3.de Orat.108
diuisio quid.1.ad Heren.4
diuisio à partitione quid differat.Top.15
diuisio,exornationis species,quid,& eius ab ea quæ pars orationis est differentia.4 ad Heren.218
diuisio fraterna.4 ad Heren.215
diuisionum definitiones.Top.13
diuortium facere.Top.9
diuortio facto quomodo dos reddenda. Top 9
¶Dotere an habeat dignitatem.Orat 80
docere auditorem debitum est.Orat.142
ad docendum se dare.Brut.169
dochimus pes quis,& cui loco aptus. Orat.217
docilis auditor quomodo efficiendus. 2. de Orat. 45
docilis auditor quomodo fiat . 1. de Inuent.33
docilis quis fit.1.ad Heren.6
docilis quomodo fieri debeat auditor. 1. ad Heren 6
in doctrina atque arte multò plus esse præsidii,quàm in natura.3.ad Herē.130
à doctrina mediocriter instructus Brut. 135
doctrina nihil primū inuenit. 3.ad Heren 131
doctrina quæ bona sunt ,meliora fieri possunt.1.de Orat.57
doctrina vetus, eadem & rectè faciendi & bene viuendi magistra.3.de Orat.32
doctrinæ possessio oratoris est. 3. de Orat.67
doctrinæ quanta vis.3.de Orat.78.
doctrinarum notæ in sermone Ciceronis.Orat.81
dolare orationem.2.de Orat.29
dolere vicem alicuius.Brut 11
dolentee.1.de Orat.117
dolor in Oratore significandus. 2. de Orat.201
dolus in vtilitate cernēdus.3.ad Heren.93
domestico præconio colligere testes stultitiæ suæ.2.de Orat.48
domicilium imperii & gloriæ,Roma. 1. de Orat.53
domicilium tantum studiorum Athenis remanserat.3.de Orat.24
Domitius,C.Fannius,Coss.Brut.50
domum & familiam perfringere. 4. ad Heren. 210
donatio sine acceptione intelligi non potest.Top.19
dormitans sapientia.3.de Orat.79
Doryphoros Polycleti Lysippo magister fuit.Brut.164
Doryphori statua.Orat.4
¶Drusus.4.ad Heren.180
Drusus tribunus ple. causam principum contra Philippum cōsulem tutatus est. 1.de Orat.13
¶Dua,pro,duo.Orat.88
dubitatio,exornationis species 4.ad Heren. 191
dubitatio,figura in dicendo 3.de Orat.113
dubium,causæ genus.1.ad Heren.4
ducere os.Orat.47
Duellius is, qui Pœnos classa vicit,Bellius dictus.Orat.85
duellum. i.bellum.Orat.85
duis.i.bis.Orat.85
dulcitudo orationis.3.de Orat.88
duodecim tabulæ omnibus bibliothecis anteponendæ.1.de Orat.96 & 117
duodecim tabularū libri vtilitas & commendatio.1.de Orat.95.& 96
duorum virorum nunquam dixit Cicero.Orat.87
durissimis pedibus Socrates.1.de Orat.15
duritia immanis patientiam imitatur. Partit.45

B

E Præpositio.Orat.89
è republica Orat.90
è vulgari sermone est iambus.Orat. 111
¶Educere in aciē forēsem. 1.de Orat.76
educere in castra.1.de Orat.76
educere in medium agmen.1.de Orat.76
educere in puluerem.1.de Orat 76
educere pro (tollere) vel (educare).3. de Orat.67
¶Effari,verbum inusitatū.3 de Orat.84
ab effectis rebus argumentum.Top.10
efficiendi ratio in deliberationibus quomodo tractanda.Partit.51
effictio quid.4.ad Heren.130
¶Egilius,homo festiuus.2.de Orat.159
¶Eiicere rubores.4.ad Heren.155
electa lingua.2.de Orat.148
εἴρων Africanus Æmilianus.2.de Orat.150
¶Elæus Hyppias.Brut.162
electores boni aliorum.i. qui bene ab aliis eligant.4.ad Heren.145
elegantia quid,& eius species. 4. ad Heren.159
elegantiū parcissimus L.Crassus.Brut.76
elocutio quid. 1.ad Heren 3.1.de inuēt.13
elocutio perfecta quas res habere debeat. 4.ad Heren.159
eloquendi genera duo.Partit.9
eloquens quis.1.de Orat.47
eloquens esse aliquis potest. 1. de Orat. 47.& 48
eloquens nemo,diserti multi.Orat.9
eloquens nemo factus victoria.Brut.15
eloquens omnibus rebus debet excellere.Orat 139
eloquens propriè quis sit.Orat 54
eloquens quis futurus sit.Orat.37
eloquens sine philosophia effici non potest.Orat.7
eloquens sit temporum personarúmque moderator.Orat.67
eloquenti necessaria dialectica.Orat.61
eloquenter omnes fatir esse in eo, quòd sciant fallum.1.de Orat.33
eloquentes quid à cæteris differant. 2.de Orat.17
eloquentia quid.Partit.42
eloquentia à dialectica quid differat. Orat 61. Partit.42
eloquentia Athenis serò prodiit . Brut. 18.& 19
eloquentia homine an mali plus adferat. 1.de Orat.16
eloquentia C.Cælii.Brut.85
eloquentia constat ex verbis & sententiis.Orat.143
eloquentia cum prudentia & probitate iungenda.3.de Orat.31
eloquentia, doctrinæ ciuilis pars præcipua 1. de Inuent.9
eloquentia ex quinque rebus constat. Brut.12
eloquētia facultate præclara,arte mediocris.2. de Orat.17
eloquentia,lumen ingenii.Brut.29
eloquentia nisi mentis oculis cerni non potest.Orat.54
eloquentia populo nō minus, quàm doctis probanda est.Brut.95
eloquētia res vna omnium difficillima. Brut.10
eloquētia Romæ semper primas tenuit. Orat.78
eloquentia sine sapientia perniciosa.2.de Orat.4
eloquentia vbique vna.3 de Orat.13
eloquentia,vna quædam de summis virtutibus.3.de Orat.31
eloquentiæ defensio.Orat.78
eloquentiæ fructus.1.de Inuent.7
eloquentiæ membra quinque. 2. de Orat.44
eloquentiæ perfectæ speciem animo videmus , effigiem auribus quærimus. Orat.5
eloquentiæ principium vnde profectū. 1 de Inuent.2
eloquentiæ qui fructus sit. 1.de Orat.16
eloquentiæ studium ex plurimis artibus studiisque collectum est.1.de Orat.9.
ad eloquentiæ studium quæ necessaria. 1.de Orat.9
eloquentiæ vis quanta sit 3.de Orat.43
eloquentiam veram & perfectā cue nemo assequatur.Orat.9
ex eloquentia natum est artificium,non ex artificio eloquentia.1 de Orat.71
eloquētia nemo vnquam floruit sine omni sapientia.2.de Orat.4
eloqui in verbis propriè dicitur. Partit.8
¶Emblema 3 de Orat.94
Empedocles physicus egregiū fecit poema.1.de Orat.109
amungere cubito.4.ad Heren.139
¶Ἔννοια,Latinè notio,quid sit.Top.13
Ennius à communi more verborum nō discedit.Orat.19
Ennius à Næuio multa vel sumpsit vel surripuit.Brut.38
Ennius à Q.Nobiliore M. F. ciuitate donatur.Brut.36
Ennius ex Nasica.2.de Orat.153
Ennius quo tempore mortuus Brut.38
Ennius,summus Epicus poeta. Orat. 242
Ennius vt fornicis verbum cælo accommodatum excusaset , sphæram in scenam attulit.3.de Orat.89
Ennii iocus reprehensus.2.ad Heren 68
Ennio & cæteris poetis vitiose loqui concessum est.1.ad Heren.68
enucleatè. Orat.15
enucleatum genus dicendi.3. de Orat.19
anthymema quid.Top.17
enumeratio quid, & quomodo tractāda. 1.de Inuent.109
enumeratio quid , & eius vitia. 2.ad Heren 85
enumeratio,argumētationis species,quid 2.de Inuent 61
enumeratio cui,& quādo vtilis . Partit.32
enumerationis initium à diuisione sumendum.2.ad Heren.86
enumerationis vitia.2.de Inuent.97
anumeratione quando vtendum , eámque nō debere plures, quàm tres partes habere.1.ad Heren.17
¶Ἐπαγωγὴ, Latina inductio.Top.21
Epaminondas,homo doctus.Brut.24
Epaminondas Thebanus,summus vir vnus omnis Græciæ à Lysia Pythagoreo eruditus.3.de Orat.77
Ἔφοδος.1.ad Heren.5
Ephorus hortatu Isocratis magistri ad historiam se contulit.2.de Orat.31
Ephorus leuis orator.Orat.111
Ephorus orator.2. de Orat.53
in Ephoro calcaribus vtebatur Isocrates. 3. de Orat.21. Brut. 107
Epici poetæ. Orat.241
Epicurei,boni viri, &(vt sibi videntur)beati.3. de Orat.57

Ἐπιχείρημα. 2.ad Heren.42
Ἐπιδεικτικὸν genus orationis.Orat.20.& 110
Ἐπίλογοι,hoc est,conclusiones tripartitæ. 2.ad Heren.85
epulare ludorum sacrificium à Numa institutum.3.de Orat. 41
epulæ discendi.Top.11
epulones à pontificibus instituti.3.de Orat.41
¶ Equites Romani à Q. Cæpione propter iudicia abalienati.2.de Orat.109
equus Troianus.2.de Orat.52
¶ Ere an erunt dicamus in tertiis personis pluralibus,nihil interest.Orat.88
Eretrici philosophi.3.de Orat 36
Eriphyle auro viri vitam vendidit. 1.de Inuent.106
error noster natura nos delectat.2.de Orat.141.& 145
erumpunt venti.3 de Orat.86
¶ Esse emolumento.1.de Orat.28
esse in integro.3 de Orat.8
esse in negotio.1.de Orat.2
esse in studio.1.de Orat.18
esse quæ res dicantur.Top.12
¶ Ethologi mimi.2.de Orat 134.& 135
ἐτυμολογία Latinè veriloquium. Top.17
¶ Euclides geometra.3.de Orat.72
euocatus quid.1.de Inuent.59
euitari vitam.3 de Orat.110
Eupolis in Periclis labris Suadam deam sessitasse dixit. Brut.29
Eupolidis comici de Pericle sententia. Brut.18
Euxinus Pontus.1.de Orat.85
¶ Ex,præpositio.Orat.89
ex vsu.Orat 89
exædificatio historiæ.2.de Orat.34
exaggerata oratio.Brut 33
exameter versus magniloquentiæ accómodatior.Orat.121
exangue genus orationis. 4.ad Heren.158
excipere actionis iniquitatem . Partit.54
exceptiones in iure postulari.2.de Inuentione 163
exceptiones prætoriæ in priuata actione fiunt.1.ad Heren.23
exceptionibus prætoriis multæ actiones excluduntur.2.de Inuent.162
de exceptionibus quædam non vulgaria 2.de Inuent.164.& 165
exclamatio quid.4.ad Heren .166
exclamatio,figura dicendi.3.de Orat.115
excusationem nó habet stultitia. 1.de Orat. 61
exedra.3.de Orat.10
exemplum quid.1.de Inuent.6 5
exemplum maximè fidem facit.Partit.23
exemplum vitiosum.2.ad Heren.84
exempla à testimoniis quid differant. 4. ad Heren.142
exempla cuius rei causa in disciplinis assumantur. 4.ad Heren.142
exempla testimoniorũ similia. 4.ad Heren.141
exemplorum prolatio quãtum prosit orationi. Orat. 66
ab exemplis copiosè.Brut.103
in exemplis authoritatem habet antiquitas. Orat.96
exercitatio quid.1.ad Heren.3
exercitatione an arte eloquentia contineatur.1.de Orat.3
exhæres.1. de Orat.86
exhæres bonorum.1.de Orat.86
de exhæredationibus liberorũ, Ciceronis tempore nihil cautũ erat. 1. de Orat. 86
exhausto rubore. 4.ad Heren.146
exile genus orationis.4.ad Heren.158
exin,pro,exinde.Orat. 86
exire de balneis.2.de Orat.123
exitiûm,pro,exitiorum.Orat.87
exordiũ quid. 1 ad Heren.3. 1. de Inuẽt 15
exordium commune.1.ad Heren.11
exordium cuiusmodi esse debeat . 1. de Inuent.57
exordium ex contrario.1.ad Heren.11
exordium separatum. 1.ad Heren.12
exordium summum.2.ad Heren.80
exordium vulgare.1.ad Heren.11
exordii vitanda vitia.Ibidem.
in exordio quæ seruanda.2.de Orat.44
in exordio summos oratores interdum permoueri.1.de Orat.61
exordiorum genera duo.1.ad Heren.5.1. de Inuent 30
exordiorum vitia quæ.1.de Inuent.37
exornatio in argumentatione quid. 2.ad Heren.61
exornatio similiter cadens. 4.ad Heren. 176. similiter desinens.Ibidem.
exornationis vitia.2.ad Heren.83
in exornatione seu demóstratiuo dicendi genere quid sibi proponat orator. Partit.7
expectationi eorum, qui audiunt, statim succurrendum.2.de Orat.172
expectoret.3.de Orat.85
expeditio, exornationis species.4.ad Heren.193
expetendorum & vitandorũ genera tria. 2.de Inuent.238
explanatio quid, & quibus rebus comparetur. 4.ad Heren 160
explicator.1.de Inuent.126
expolitio quid, & quomodo tractanda. 4.ad Heren.115
expositio quid.1.ad Heren.18
expositionis vitia.2.ad Heren.65
in expositionibus supersedendum repetitione ab vltimo. 2.ad Heren.70
exprimere sensa.1.de Orat.17
extenuatio quid.3 de Orat.112
externarum rerũ species. 3.ad Heren.102
externorum sensuum quiuis suspicioné conflare potest.2.ad Heren.39
extinguere ciuitatem.4.ad Heren.102
extra quam.2.de Inuent 164.& 140
extra ordinem nomen alicuius delatum accipere.2.de Inuent.162
extremum nihil à natura inuentum.3.ad Heren.131
extrinsecus argumenta quando sumantur.2.de Orat.89
extrinsecus loci quó ducantur. Top.5
extrinsecus quæ bona sunt, veram laudem non habent.2.de Orat.186
extrinsecus supti loci. 2.de Orat. 89.& 93
extúm,pro,extorum.Orat.87
exulcerare gratiam. Brut.80
exuperatio.4 ad Heren.238
exuscitatio quomodo tractetur. 4.ad Heren.217

F

F Litera insuauissima.Orat.93
Faber tignarius. Brut.139
Fabrũm,pro,Fabrorum.Orat.87
Fabius pictor sine ornatu historiam scripsit.2.de Orat.29
Fabii fornix.2.de Orat.148
Fabii Maximi facetum responsum. 2.de Orat.152
fabula quid.1. ad Heren.13. 1.de Inuẽt.39
fabula etsi incredibilis, tamen homines commouet.Partit.23
fabulam dare. Brut.36
facere audientiam. 4. ad Heren.141. 2.de Orat.177
facere causam.1.de Orat.72
facere clamores. Brut.181
facere coemptionem.1.de.Orat.121
facere diuortium.Top.9
facere iudicium.2.de Orat.51
facere laudari à Socrate.Orat.149
facere partes.1.de Orat.100
facere populiscitum Orat.150
facere quod non pessimè facias, vel non facere quod non optimè possis, humanitatis est.2.de Orat.48
facere spatia.1.de Orat.15
facere vitium. Top.8.& 10
facet verborum.3.de Orat.5
facetis hominibus difficile dignitatem suam seruare.2.de Orat.112
facetiæ & ioca naturæ sunt propria, neque artem desiderant.2.de Orat.119
facetiæ maioris artis sunt, dicacitas ingenii acrioris.Orat.49
facetiarum duo genera.2.de Orat.138
facetiarum sitne ars vlla.2.de Orat.116
facile fieri quid dicatur.2.de Inuent.147
facinus pœnitere.2.de Inuent.150
factio testamenti. Top.15
factitare accusationem. Brut.67
factitare artem.Orat 81
factum & nomen si constet.Partit.23
factúm,pro,factorum.Orat 87
factum quid iure quomodo defendatur. 2.de Orat.48
ex facto suspiciones quomodo ducendæ. 2.de Inuent.147
facultas oratoris in partes quinque diuisa.1.de Orat.69
in facultate quid considerandum . 1. de Inuent.148
facultates quid.1.de Inuent.58
facultates in præmiis decernẽdis quomodo considerandæ.2.de Inuent.107
de fæce haurire. Brut.171
falsum argumentationis genus. 1.de Inuent.121
fama nulla modo, sed facta spectanda.2. ad Heren.35
fama, quoddam multitudinis testimonium est. Top.40
famam conficere. Brut.140
famam depeculari.4 ad Heren.110
familia philosophorum.1.de Orat.11
familiæ philosophorum multæ à Socrate proseminatæ.3.de Orat 35
fasces summittere. Brut.11
fastidiis adhærescere.1.de Orat.135
fastidiosè iudicare.1.de Orat.59
fatum ex quibus rebus à Stoicis nectatur. Top.30
fatua actio.2.ad Heren.78
fauor auditorum oratori in primis necessarius.2.de Orat.95
¶ Ferre legem ad populum. 1.ad Heren. 21
ferre lentè.2.de Orat.101
ferre quæstionem.3.de Orat.115
feruet pelagus.3.de Orat 86
¶ Ficta exempla.1.de Inuent.121
fidentia quid.2.de Inuent.142
fides quid. Partit.6
fides in quo cernatur. Partit.41
fides quibus rebus fit. Partit.3
fidem facere non potest veritas sine verisimilitudine.1.ad Heren.16
fidem facere, vnum ex tribus oratoris officiis. Brut.102
fidem facit necessitas.Top 39
fidem orationi abrogat meditationis & artificii suspicio.1 ad Heren.17
fidem præstare.3.de Orat 74
ex fide bona quibusdam iudiciis additum. Top.34

figura orationis in dicendo commutanda 4.ad Heren.159
figura vocis quid,& eius species.3.ad Heren.118
figuræ orationis tres. 3.de Orat.110.& 117
figuris dicendi abutuntur multi. 4.ad Heren.156
finis & officii differentia.1.de Inuent. 10
fines in vrbe non reguntur.Top.10
fines magis agrorum sunt, quàm vrbis. Top.11
finibus regundis arbitrũ adigere. Top.11
finitima vicinitas.Brut 80
firmamentum quid.1.ad Heren. 24. 1.de Inuent.27
firmamentum causæ quid.Partit.56
firmamentum accusationis quæstionem efficit.1.ad Heren.19
firmissima quæque initio collocanda.2.de Orat 171 & 172
¶ Flamma inuidiæ 3.de Orat.7
flamma se eripere.Brut.46
flammam à sapiente ore in ardente opprimi.1 de Orat.112
flexanima.2.de Orat.101
flexus ætatis.1.de Orat.8
flexiones & falsæ voculæ in cantu magis quàm certæ & seueræ delectant. 3. de Orat 55
florere honoribus.1.de Orat.1
flos ætatis,adolescentia.Top.16
flos populi M.Cornelius Cethegus. Brutus 29
fluctuans & dissolutum orationis genus. 4.ad Heren 157
fluctus à communi peste depulsi.1.de Orat.2
fluens,id est dissoluta oratio.Orat.128
fluentes buccæ.2.de Orat 148
flumen orationis.2.de Orat 55
flumen verborum.2.de Orat.101
¶ Fœcunditas orationis in adolescẽte optanda 2.de Orat.49
fœlicior ab omni laude.Brut.31
fœnum reliqui præ Crasso oratores. 2.de Orat.129
folliculo lupino os parricidis obuoluebatur.2 de Inuent.232
folliculo lupino parricidio damnatis os obuoluebatur, & soleæ ligneæ pedibus inducebantur.1.ad Heren.24
fontes oratorum. Brut.14
foris adsumpta ad causam quæ sint. 2 de Orat.93
formæ vel species quid.Top.15.& 16
formarũ cuiusque generis numerus certus.Top.17
formido quid possit.2.ad Heren.34
formularum cantor.1.de Orat.121
fornix Fabii.2.de Orat.148
fornicis similitudo in sphæra inesse non potest.3.de Orat.89
fornices cæli.3.de Orat.88
fortitudo quid. 3.ad Heren.94. & 185. & 2.de Inuent.141
fortitudo quibus in rebus cernatur.Partit.41
fortitudinis partibus quomodo vtẽdum in deliberando 3.ad Heren.96
fortitudinem imitatur audacia. Partit.43
fortuna in purgatione quomodo excusanda,aut refellenda 1.ad Heren.58
in fortuna quæ cernenda.Partit.21
in fortuna quid quæritur. 1. de Inuentione 52
ex fortuna quomodo argumẽtatio nascatur.2.de Inuent.142
fortunæ bona quæ sint.2.de Orat.25
fortunæ bona veram laudem non habẽt. 2.de Orat.186
in fortunæ bonis Crassus se vinci æquo animo ferebat.2.de Orat.15
fortunæ descriptio Pacuuii. 2.ad Herẽ. 72
fortunæ hyems.4.ad Heren.217
fortunam & laudare stultitia, & vituperare superbia est.2.de Inuen.153
¶ Fragile falsæ congiit gloriæ. 4.ad Heren.151
fragilis fortuna.3.de Orat.4
frænis egebat Theopompus.3.de Orat 21
fragor ciuitatis.4.ad Heren.195
frangit se calor.1.de Orat.138
fraterna diuisio.4.ad Heren.212
fraus capitalis.1.de Orat.119. 2.de Orat.109
Fregellani.4.ad Herẽ.154. & 1.de Inuẽt.16
Fregellæ.4.ad Heren.166.& 188
fregis brachium.2.de Orat.140
frequentare aliquid,i.ea frequenter vti. Orat.51
frequentatio quid,& vbi adhibenda.4.ad Heren.113
fructum capere Brut.7
fruges,pro Phryges. Orat.91
frumentariã legem de semissibus & trientibus tulit L.Saturninus. 1.ad Herennium 21
¶ Fucus puerilis 2.de Orat.102
fugis telum.3 de Orat.87
furore afflati poetæ.2.de Orat.105
Fufius in dicendo obscurus.3.de Orat 28
Fufius in dicendo vitia C.Fimbriæ imitabatur.2.de Orat.51

G

Galba.4 ad Heren.146
Galba in dicendo asperitatẽ habuit. 3.de Orat.17
Gallus Aquilius ad Ciceronẽ facti quæstiones remittebat.Top 15
Galli è Phrygia cõtemptissimi. 4 ad Heren.129
Gallis inhonesta pax à C.Pompilio indicitur.1.ad Heren.17
¶ Gemmare vites.3.de Orat 85
genus quid.1.de Inuent.47.& 1.de Orat. 95.Top.15.& 58
genus narrationis quod in personis positũ est,quid habere debeat. 1.ad Herẽ.13
ex genere argumentum. 2. de Orat. 90. Top.7
genera dicendi singulis ætatibus singula 2.de Orat.51
genera in iure ciuili perpauca.1.de Orat. 94
generalis cõstitutio quid. 1.de Inuent.13
generalis constitutionis species. 1. de Inuent.31
generalis constitutionis partes singulæ quomodo tractandæ.2.de Inuent.166
generalis cõtrouersia quomodo ab Hermagora diuisa sit.2.de Inuent.17
generatim componere.2.de Orat.91
genitiuorum pluralium neutrorum secundæ declinationis syncopa. Orat.88
gente redire hæreditatem.1.de Orat.86
gentiles qui sint.Top.14
gentilitates.1.de Orat 84
de gentilitatibus cõtrouersiæ apud centumuiros dirimebantur.1.de Orat.84
in geometria quæ spectitur.1.de Orat.91
¶ Glaucia,stercus curiæ 3 de Orat.89
gloria quid.2.de Inuent.144
gloriæ atque laudi præcipuè inuideri solet.2.de Orat 114
gloriæ,plurali numero 3.ad Heren 106
¶ Gorgias centum annis vixit. Orat.108
Gorgias & Thrasymachus primi arte quadam verba iunxerunt.Orat.23
Gorgias Leontinus.Brut.13
Gorgias Leõtinus infinitam oratoriæ facultati materiã subiecit.1.de Inuent.10
Gorgias Leontinus primus in conuentu est poscere ausus,qua de re quisque audire vellet.1.de Orat.51.& 3.71
Gorgias locos cõmunes parauit.Brut.13
Gorgias numeris in oratione insolentius abutitur.Orat.101
Gorgiæ Leontino Delphis aurea statua posita est.3 de Orat.71
Gorgia Leontino patruo orator Philosopho succubuit.3.de Orat.70
¶ Gracchus pater in censura inscio collega nihil gessit.1.de Inuent.64
Gracchus pater nõ accurata orationis copia,sed nutu atque verbo libertinos in vrbanas tribus transtulit.1.de Orat.10
Gracchi.4.ad Heren 146
Gracchi duo eloquentia Remp. dissiparunt. 1.de Orat.10
Gracchi duo omnium præter Crassum & Antoniũ eloquentissimi. 1.de Orat.10
Gracchi non tam in gremio, quàm sermone matris educati.Brut.110
Gracchi oratio in Tuberonem Brut.60
Gracchorum genus dicendi.Brut 187
Gracchorum laus.1.de Inuent 7
gradatio,exornationis species,quid 4.ad Heren.184
gradatio,figura dicendi.3.de Orat 115
gradu oratores,non genere differunt.Orat. 141
gradus iudiciorum tres.Partit.54
Græcia,eloquentiæ princeps semper esse voluit.1.de Orat.7
Græcia,eloquentiæ studiosa.Brut.13
Græcia magna.2 de Orat 84
Græcia, studia dicendi semper summa duxit.1 de Orat.4
Græci ineptissimi.2.de Orat.18
Græci quàm morosè vocem exercent. 1.de Orat.130
Græci trãsiectione in iudiciis plurimum vtuntur.1 ad Heren 22
Græcorũ loquacitas quotidiana sine vsu. 1 de Orat.52
Græcorum oratorum præstantissimi fuerunt Athenis.Orat.147
Græcorum scriptorum arrogantia. 1.ad Heren.1
Græculi homines contentionis cupidiores, quàm veritatis.1.de Orat.25
Græculi otiosi & loquaces, sed docti tamen & eruditi.1.de Orat.51
Grammatici.1.de Orat.6
Grammaticorum quid sit.1.de Orat.93
in Grammaticis quæ res versentur. 1.de Orat.91
grande vitium.1.de Inuent.100
grandior oratio 3.de Orat.84
grandiloqui oratores qui sint.Orat.10
granditas verborum Demosthenis à Platone. Brut.62
Granius,homo dicax.2.de Orat.135
Granius præco L.Crassum Trib. pl. cœna excepit.Brut.82
gratia quid.2.de Inuent.130.& 141
gratiam exulcerare.Brut 80
grauari,hoc est,grauatè facere.Top.3
grauis orationis figura qualis, & quomodo tractanda 4.ad Heren.151
graue dicẽdi genus,quid.4.ad Heren. 150
grauem esse alicui.Top 3
grauiter accipere.2.de Orat.117
grauitatem in dicendo Aphricanus habuit.3.de Orat.16
greges philosophorum.1.de Orat.12
¶ Gymnasia multò antè inuẽta, quàm in his philosophi garrire cœperunt. 2. de Orat.12

H

HAbenæ legum.3.de Orat.91
Habere cõsiliũ plebis. 1.de Iouit.157
hebere inuidiam.2.de Orat.196
habere laudem.2 de Orat.186
habere senatum.Brut.115
habitare in bonis suis.Orat.17
habitare in subselliis.1.de Orat.198
habitus quid.1. de Inuent.33.& 2.141
habitas orationes plerasque non vt habeantur scribi.Brut.47
hactenus.Top.11
hæredes eiusdem pecuniæ, plures dissimilibus generibus esse possunt. 1. de Inuent.16.169
hæreditas quid Top.13
hæreditatem venire.2.de Inuen.167
hærere in bonis suis.Orat.27
hærere in iura, pro, apud prætorum tribunalia versari.2.de Orat.84
Herill9 ex veteri Academia philosophus Ciceronis hospes & familiaris, M. Bruti præceptor. Brut.187
hastæ amentatæ.1.de Orat.125.Brut.147
haurire de fæce.Brut.131
¶Hegesius ineptus in imitando Lysia. Orat 131
Hegesiæ in Charisio imitādo vitia. Brutus157
Helenæ simulachrum à Zeuxi factum. 2.de Inuent.111
Hellanicus in scribenda historia Græcè sine ornatu breuis.2.de Orat.29
Helmius Mancia.2.de Orat.148
in herba recumbere.1.de Orat.158
herciscundæ familiæ causa. 1.de Orat.122
Hermacreon.1.de Inuent.63
Hermagoras digressionem in partibus orationis collocauit.1.de Inuent.108
Hermagoras generalem constitutionem quomodo diuiserit.1.de Inuent.17
Hermagoras trāslatiuæ constitutionis inuentor.1.de Iouent.13
Hermagoræ contemptus. 1.de Inuent.12. & 13
Hermagoræ defensio.1.de Inuent.13
Hermagoræ disciplina cuiusmodi. Brutus 143
Hermagoræ opinio refutata de oratoris materia.1.de Inuent.11
Hermagoræ præcepta cuiusmodi. Brut. 147
Hermetes tres tantum constitutiones fecit.1.ad Heren.18
Herodotus numero caruit.Orat.107
Herodotus primus Græcorum historiam ornauit.2.de Orat.30
Herodoti genus scribendi.Orat.11
Herous numerus grandior, quàm soluta oratio desideret.Orat.111
Hesiodi sententia eadem mensura quod acceperis reddendum, aut etiam cumulatiore, si possis, laudatur.Brut.8
¶Hierocles, Alabādensis orator, Meneclis oratoris frater.2.de Orat.53
Hieroclis Alabandei genus dicendi. Brutus 181
Hieronymus Peripateticus, Isocratis corrector.Orat.110
hilarè accipere.2.de Orat.160
Hipocrates Cous.3 de Orat.72
historie quid.1.ad Heren.13.1.de Inuēt.39
historia quid olim esset.2.de Orat.28
historia ab Herodoto & Thucydide ornari cœpta.Orat.12
historia ab oratione quid differat.Orat.56
historia Romana laudationibus est facta mendosior.Brut.32
historiæ ignoratio turpis.Orat.65
historia laudes.2.de Orat.20
historiæ leges.2.de Orat.34
historiam scribere quantum opus sit. 2. de Orat.5
historiam scribere summi oratoris est. 2. de Orat.28
historiam scribere, vt Græci scripserunt, summi oratoris est.2.de Orat.28
ab historia instructior. Brut.83
in historia pura & illustri, breuitate nihil dulcius.Brut.141
historici Latini & Græci.2.de Orat.30
¶Homerus in dicendo ornatus, & planè orator. Brut.19
Homerus, propter excellentiam, commune poetarum nomen apud Græcos suū efficit.Top.28
Homerus quo tempore fuerit. Brut.19
hominis vitā, cùm coniecturis res agitur, quomodo spectare oporteat. 2.ad Herennium 34
hominis vies spectāda ex antefactis. 2.ad Heren.34
homines a bestiis quid differant.1.de Inuent.8
homines à feris sermone potissimū differunt.1.de Orat.17
homines multò magis mala fugiunt, quàm bona sequuntur.Partit.49
homines quibus rebus maximè moueātur.Partit.30
hominum duo genera.Partit 48
hominum genus ad honestatē natū, malo cultu, prauisque opinionibus corruptum est.Partit.49
hominum mos est, vt nolint eundem hominē pluribus rebus excellere.Brut.42
homunculus.4.ad Heren.127
honesta vtilitas quid.3.ad Heren.93
honestæ vtilitatis species.3.ad Heren.93
honestum quid.2.de Inuent.139
honestum genus causæ. 1.ad Heren.4. & 1.de inuent.19
honestas cum vtilitate in deliberatiuo genere finis est.2.de Iouent.157
honestas in demonstratiuo causæ genere finis est.1.de Inuent.137
honestas, laudationum finis.Top.49.Partit.38
honor ad maleficium inducit.2.ad Heran.33
honos quid, & eius ab opibus differentia. Brut.154
esse honori.2.de Orat.18
honorum decursus.1.de Orat.2
honoribus florere.1.de Orat.1
honoratum est delectare Orat.148
honoratus vel honest9 quis dicatur. Brutus 154
horriferûm, pro, horriferorum.Orat.87
Hortensius adhuc iuuenis pro Cn. Pōpeii bonis dicens obtinuit.Brut.122
Hortensius Ciceroni coniunctissimus. Brut.2
Hortensius Ciceroni pro Verre non respondit.Orat.71
Hortensius Ciceronem in augurum collegiū cooptauit & inaugurauit.Brut.1
Hortensius Cicerone facto cōsule ad industriam se reuocauit.Brut.180
Hortēsius Cotes & Sulpitio natu minor. 3.de Orat.127
Hortensius cur adolescens magis, quàm senior, dicēdi studio floruerit.Brut 181
Hortensius & C. Cotta sua ætate in dicendo omnium primi.Brut.48
Hortensius L. Crasso consule in senatu causam defendit Aphricæ. 3. de Orat. 127.Idem pro Bithyniæ rege dixit.3.de Orat.127
Hortēsius melius dicebat, quàm scripsit. Orat.73
Hortensius nō multa grauiter egit. Orat. 57
Hortensius post consulatum, summum suum studium remisit.Brut.178
Hortensius primum Asiaticum dicendi genus sequutus.Brut 181
Hortensius quantum Ciceroni tribuerit.Brut.98
Hortēsius, Q. Catuli gener.3.de Orat.126
Hortensius quo tempore floruerit. Brut. 184
Hortensius suo magis, quàm suorum ciuium, tempora, extinctus.Brut.5
Hortensii cum Cicerone in causis contentiones. Brut.177
Hortensii genus dicendi.Brut 176
Hortensii indoles eximia 3.de Orat.127
Hortensii laus.3.de Orat.126.& 127
Hortēsii memoria summa, & reliquæ dicendi virtutes. Brut.122. & 167. & 3. de Orat.127
Hortensii pro Messele oratio.Brut.184
Hortensio adolescenti nihil neque à natura, neque è doctrine defuit. 3. de Orat 127
Hostilianæ actiones.1.de Orat.126
¶Humanitatis est vel non facere quod nō optimè possis, vel facere quod non pessimè facias.2.de Orat.48
ab humanitate derelictus. 4. ad Herē.192
humile genus causæ.1.de Iouent.19
humilitas pro abiectione & demissione. 1.de Iouent.121.1.de Orat.126
¶Hyems fortunæ.4 ad Heren.127
Hypallage rhetoribus eadem quæ grammaticis Metonymia Orat.50
Hypesbole quid.Top.22
Hyperboli Atheniensis improbitas.Brut. 119
Hyperides acumine in dicendo insignis. 3 de Orat.16
Hyperides Demostheni proxim9.Brut.17
Hyperides & Æschines inter se dissimillimi.Brut.160
Hyperides orator.2.de Orat.53
Hyperides perfectus homo in dicendo. 1.de Orat.31
ὑπόθεσις.i.quæstio definita.Top.42
Hyppias Eleus omniscius.3.de Orat.69
Hypsæus.1.de Orat.81

I

IAlyzi simulachrum.Orat.3
Iambus cui orationis generi conueniat.Orat.114
Iambus in oratione vitiosus, si extremus ponatus.Orat.113
Iambus pes, duplex.Orat.109
Iambus pes in versum maximè cadit.Orat.118
Iambus pes nimis è vulgari sermone.Orat.131
Iambum frequentem ab oratore remouit Aristoteles.3.de Orat.100
Iambicus versus orationi simillimus. Orat.111
¶Id ætatis.4.ad Heren 155
ideæ.i.rerum formæ.Orat.5
ἰδέας eas esse quæ formæ vel species Latinè vocentur.Top.15
idoneus ad solarium.4.ad Heren.155
¶Ignarus, pro, innarus.Orat.89
ignauus, pro, innauus.Orat.89
ignotus, pro, innotus.Orat.89
¶Iisdem & isdem, pro, eisdem. Orat.89
¶Illustre aliquanto plus est, quàm dilucidum.Partit.12

illustris oratio quibus rebus fiat. Partit. 12
illusio quid. 3. de Orat. 111
¶ imago quid. 2. de Inuent. 65
imago, species exornationis, quid. 4. ad Heren. 129 3 de Orat. 115
imagines familiæ in funere duci Romæ solebant. 2. de Orat. 114
imaginum ad memoriam ratio. 3. ad Heren. 127
imbecillitas 2. ad Heren 38
imitatio quid. 1 ad Heren. 3
imitationem in omni re vincit veritas. 3 de Orat. 129
immanitas in voluptatibus aspernandis temperantiam imitatur. Partit. 43
imminens gestus. 2. de Orat. 114
imminutio, figura dicendi, 3. de Orat. 115
immutatio, figura dicendi. 3. de Orat 115
ex immutatione locus. 2. de Orat. 145
imperare domi. 2 de Orat. 16
imperator quis fit. 1. de Orat. 105
imperatorum numerus maior, quàm oratorum. 1. de Orat. 4
quod imperatur, necessarium est: quod permittitur, voluntariū. 2. de Inuēt. 130
imperio consentire. 4. ad Heren. 154
imperiosi populi. Orat. 65
imperito, intelligens in iudicando quid præstet Brut 103
imperiti facilè quod stultè dixeris, quàm quod sapiēter tacueris, laudare possunt 2. de Orat. 166
importare detrimentum vel adiumentum. 1. de Orat. 20
importata. 1. de Orat 10
importunitas. 2. de Orat. 117
importunum tempus 1. de Orat. 12
imprudentia quid. 2. de Inuent. 192. 2. ad Heren 35. & 38
imprudētia in purgatione quomodo excusanda, aut refellenda 2 ad Heren. 57
imprudentiæ partes. 1. de Inuent 57
impudentiæ nomē quomodo effugiendum. 1. de Orat. 60
impudentiæ ludus. 3 de Orat. 53
¶ In, præpositio, priuat verbum sua vi. Top. 24
in decem mēsibus, pro eo quod dicimus, intra, vel, infra decem menses. Top. 21
in integro esse 3. de Orat. 8
in perpetuum. Brut. 170
in studio esse. 1. de Orat. 18
inapparatio. 2. ad Heren 38
inauguratus ab Hortensio Cicero. Brut. 1
incedet animus ad inuentionem. 2. de Inuent. 152
incendere iudicem. 2. de Orat. 101
Incise. Orat. 123
inclytus, prima breui litera. Orat. 90
incolumitas quid. 2. de Inuent 246
incommodorum vitandorum gratia ad scelus impellimur. 2. ad Heren 33
inconstans genus argumentationis. 1. de Inuent. 105
inculcare se aliorum auribus. 2. de Orat. 11
incumbere in gladium. 2. de Inuent. 136
incumbere in studium. 1. de Orat. 18
incuruescere 3 de Orat. 85
indices librorum. 2. de Orat 33
indigenitalis. 3. de Orat. 85
indignatio quid, & quomodo tractetur. 1. de Inuent. 111
indiserta prudētia, loquaci stultitiæ præferenda. 3. de Orat. 79
indotata iurisprudentia. 1. de Orat. 110
inductio quid. 1. de Inuent. 66
inductio erroris. 3. de Orat. 113
inductio personarum. 3. de Orat. 113
inductio tripartita. 1. de Inuent. 70
inductione plurimum est vsus Socrates. 1. de Inuent. 69. Top. 21
in inductione quid seruandum. 1. de Inuent. 69
industria pro labore vel diligentia. 4. ad Heren. 139
verbum Ineptus vnde dictum, & quam vim habeat. 2. de Orat. 10
inepti nomen Græci nullum habēt. 2. de Orat. 12
inepti qui fiot. 2. de Orat. 12
ineptius nihil est, quàm de dicendo dicere. 2. de Orat. 56
ineptiæ hominum oratori deuorandæ. Brut. 117
ineptiarum vitium Græci non vident. 2. de Orat 11
inertiæ plurali numero. Partit. 20
inferre crimina. 4. ad Heren. 204
inferre misericordiam, inuidiam, iracundiam, &c. 2. de Orat. 118. & 119
inferre sermonem. 1 de Orat. 15
inficialis siue cōiecturalis quæstio. Top. 49
inficiator. 1. de Orat. 82
infinita est criminum multitudo, nō defensionum aut locorum. 2. de Orat. 74
infinitior partium, quàm formarū, distributio. Top. 17
infinitum quæstionis genus. 2. de Orat. 14
infirmissima valetudo. 1. de Orat. 99
infirmitas corporis in adolescente Cicerone. Brut. 173
inflammare iudicem plus prodest, quàm docere. Brut. 45
inflatum & corruptum orationis genus. Brut. 106
infœlix, prima litera longa. Orat. 90
informis 4. ad Heren. 237
infuscare. Brut. 139
ingenium animi. 2. ad Heren. 79. 1. de Inuent. 96
inter ingenium & diligentiam perpaululum loci reliquū est arti. 2. de Orat. 81
ingenium & eloquentia Cn. Domitii. Brut. 85
ingenium possidere. 1. de Inuent. 96
ingenio authore. 1. de Orat. 98
ingenuis, quæ disciplinis exculta sunt, nihil teracius Orat. 57
ingeniosior alius alio ad comminiscendum 2 ad Heren. 42
ingenuitatem præstare. 2. de Orat. 134
ingredi in defensionem. 1. de Inuen. 35
ingressio Orator 6
inhorrescit mare. 3. de Orat. 86
inhumanus, prima litera breui. Orat. 90
inquit, pro, inquam. Orat. 90
initia inuentionis ab arte proficisci debēt. 2 ad Heren. 57
iniuriæ quid 4 ad Heren. 185
iniuriarum actio. 2. de Inuent. 164
iniuriarum iudicium 1. ad Her. 25. & 2. 53
iniuriosa. 2. ad Heren. 50
inops humanitatis. 2. de Orat. 83
inopia 2. ad Heren. 38
insanus, prima litera producta. Orat. 90
ex inscientia laborare. 2 de Inuent. 115
insecare. 4. ad Heren 119
insedatum & turbulentum. Partit. 41
insimuletur. 2. ad Heren. 36
insinuare alicui. 1. de Orat. 45
insinuare se in causam. 2. de Orat. 81
insinuatio quid. 1. de Inuent. 30
insinuatio à principio quid differat. 1. ad Heren. 11
insinuationem, author ad Herēnium, solus præter cæteros in tria tempore diuisit. 1. ad Herennium 16
insinuatione quomodo vtendum. 1. ad Heren. 8. 1. de Inuent. 34
insipiens, pro, insapiens. Orat. 90
insita argumenta quæ sint. Partit. 4
ex insolentia, arrogantia. 1. de Inuent. 59
in instanti tempore quid considerandum. 2. ad Heren. 38
instructior à philosophia, à iure ciuili. Brut 83
insulsitas. 2. de Orat. 110
intelligens iudicium. Orat. 147
intelligendi author & magister. Orat 5
intelligendi prudentia. 1 de Orat. 45
intelligenter vt audiamur, quid agendū. Partit. 17
intelligentia quid. 2 de Inuent. 170. & 240
intelligentia recta. 1. ad Heren. 2
intellectio 4. ad Heren. 149
intendere aliquò. 2. de Orat. 96
intendere digitū ad fontes. 1. de Orat. 102
intendere litem. 1. de Orat. 22
intercise. Partit. 14
intercolumnium. 3 ad Heren. 123
interdicto cum aliquo contendere. 1. de Orat. 22
interpretatio, exornationis species. 4 ad Heren. 190
interpuncta verborum. 3. de Orat. 100
interrogatio. 4. ad Heren. 167
interualla locorum mediocria. 3. ad Heren. 126
interuallorum in dicendo longiorum vtilitas 3. ad Heren. 113
inuenire, in rebus propriè dicitur. Partit. 2
inuenire, magis prudētiæ, quàm eloquentiæ proprium. Orat 15
ad inueniendum in dicendo tales sunt 2. de Orat. 81
inuentio quid. 1 ad Heren 2. 1. de Inuēt. 13
inuentionis initia ab arte proficisci debent 2. ad Heren. 57
ad inuentionem animus incedat. 2. de Inuent 152
de inuentione commentarii adolescentulo Ciceroni exciderunt 1. de Orat. 3
inuidia, commune vitium. 2. de Orat 116
inuidia quibus rebus cōtrahitur. 1. de Inuent. 32
inuidia quibus rebus excitetur. 2. ad Heren. 7 2. de Orat 115
inuidia quomodo sedanda. 2. de Orat. 116
inuidiæ motus omnium acerrimus. 2. de Orat. 115
inuidiam habere. 2. de Orat. 156
inuidia ardens senatus. 3. de Orat. 5
inurere scripta calamistris Brut. 142
inusitata verba quæ sunt. 3. de Orat. 84
inutilitas. 2 de Inuent. 179
¶ iocatio quid. 2. ad Heren 116
iocus & facetiæ naturæ propria, neque artem desiderant. 2. de Orat. 119
Iouem, si Græcè loquatur, Platonis more loquuturum. Brut. 62
¶ iracundia peccatum non excusat. 2. ad Heren. 57
iracundia, quo vocis genere exprimēde. 3 de Orat. 120
irasci nesciunt Stoici 3. de Orat. 57
ironia in Socrate multa Brut. 161
irruere in alienas possessiones. 1. de Orat 22
¶ Isocrates adolescens audiuit in Thessalia senem iam Gorgiam. Orat. 102
Isocrates, eloquentiæ pater. 2. de Orat. 6
Isocrates in Ephoru, frænis, in Theopompo, calcaribus vsus. 3. de Orat. 21. Brut. 107
Isocrates, in Phædro Platonis à Socrate laudatus. Orat. 149
Isocrates instituit orationes clausulis distinguere. 3. de Orat. 95. & Brut. 16

Isocrates primus numeris vinxit orationem. Orat. 23
Isocrates rhetor magnus & nobilis. 2. de Inuent. 126
Isocrates senior minus numeris seruiebat. Orat. 102
Isocrates Timotheum Cononis filium erudiuit. 3. de Orat. 77
Isocrates, verbis solutis numeros primus adiunxit. Orat. 100
Isocratis de Theopompi & Ephori ingeniis iudicium. 3. de Orat. 11
Isocratis domus, eloquentiæ officina. Orator 13
Isocratis institutum in arte dicendi Brut. 23 Quia orationes aliis scriberet, sæpe in iudicium vocatus. ibidem 24
ex Isocratis ludo, tanquam ex equo Troiano innumeri dicendi principes extiterant. 2. de Orat. 51
Isocratis mores & instituta. Brut. 15
Isocratis Panathenaicus. Orat. 22
Isocratis suauitas 3. de Orat. 16
Isocrati aduersatus Aristoteles. Orat. 99
de Isocrate augurium Socratis. Orat. 63. & 24
Ite, pro, venite. 4. ad Heren. 151
iterare agrum. 1. de Orat. 72
iteratio, figura dicendi. 3. de Orat. 112
Ithaca asperrimis saxulis, tanquam nidulus, affixa. 1. de Orat. 96
Ithacam patriam Vlysses immortalitati prætulit. 1. de Orat. 96
ἰϑυκόν, genus orationis. Orat. 70
Iubere leges. 1. de Orat. 32
Iudex attentus & docilis faciendus. 2. de Orat. 176
Iudex C. Cælius. 2. ad Heren. 53
Iudices ferre. 2. de Orat. 146. & 157
iudicium accipere vel subire. Partit. 54
Iudicium Antimachi Clarii poetæ de Platone Brut. 99
iudicium facere. 2. de Orat. 51
iudicium intelligens. Orat. 147
Iudicium iniuriarum. 1. ad Heren. 15. & 2. 53
iudicium mādant in hæredem redditum. 2. ad Heren. 52
Iudicium purum. 2. de Inuent. 164
in Iudicium venire. 1. de Orat. 82
iudicii constituendi cōtrouersiæ. Partit. 53
iudicii nomen vnde. Top. 48
iudicii quæstio. 1. ad Heren. 29
in iudicio quid sibi proponat orator. Partit. 7
iudicia bonæ fidei, id est, quibus additum est, ex fide bona. Top. 34
Iudiciorum conceptio. 2. de Inuent. 163
Iudiciorum finis, æquitas. Partit. 55
de iudiciorum publicorum ratione apud Romanos, quædā scitu digna. 2. de Inuent. 163 & 164
in iudiciis deprecatio non habet locum. 2. ad Heren. 39
in iudiciis quæ ratio collocationis seruāda. Partit. 8
in iudiciis quid æquum sit quæritur. 2. de Inuent. 129
Iudicialis annus Brut. 231
iudicialis causæ finis quis. 2. de Inuēt. 237
iudiciale causæ genus, quid. 1. de Inuēt. 11
iudiciale genus causæ cæteris difficilius. 2. ad Heren. 32
iudicialium causarum quis finis. Top. 48
iudiciaria lex à Cæpione lata. 1. de Inuentione 165
Iudicare, magis prudētiæ, quàm eloquētiæ, proprium. Orat. 25
iudicasse, pro, iudicauisse. Orat. 88
in iudicādo non multum interest inter doctum & rudem. 3. de Orat. 108
iudicatum quid sit. 2. ad Herē. 52. 2. de Inuent. 171. & 241. & eius species. 2. de Inuent. 64
iudicatæ res. 2. ad Heren. 47
iudicatio quid. 1. de Inuent. 26
iudicatio quid, & vnde nascatur. 1. ad Heren. 24
iudicatio dicitur ea quæstio, quæ ex ratione defensionis, & firmamento accusationis nascitur. 1. ad Heren. 29
iudicatio nascitur in coniecturali constitutione ex intentione & inficiatione. 2. ad Heren. 29
iudicationes plures ex pluribus vnius causæ constitutionibus. 1. ad Heren. 30
Iugum imperii. 3. de Orat. 91
Iugurthina coniuratio. Brut. 65
Iuno à Crotoniatis summo in honore habita. 2. de Inuent. 211
Iunonis templum apud Crotonem præclarum. 2. de Inuent. 212
Ius à iudiciis quid differat. 2. de Inuēt. 165
Ius ciuile. 2. de Inuent. 162. Top. 5
Ius ciuile ex quibus constet. Top. 13
ius ciuile in Mutiorum familia diu versatum est. 1. de Orat. 21
ius ciuile in quo positum. Partit. 54
ius ciuile omne præter Romanū inconditum ac penè ridiculum. 1. de Orat. 97
Ius ciuile perfecto oratori tenendum. Orator 65
ius commune. 2. ad Heren. 47
ius consuetudine, quid. 2. ad Heren. 52
ad ius descendere. 1. de Inuent. 4
Ius ex æquo & bono, quod sit. 2. ad Herennium 53
ius ex pacto. 2. ad Heren. 53
ius ex quibus constet. 2. de Inuent. 169. 2. ad Heren. 52
ius in naturam & legem primùm, deinde in diuinum & humanum diuiditur. Partit. 71
ius lege quid. 2. ad Heren 52
ius naturæ quid sit. 2. ad Heren. 52
Iuris ciuilis cognitio Scæuolæ facilis visa, eiusque vtilitas & delectatio. 1. de Oratore 82
iuris ciuilis ediscēdi facilitas. 1. de Orat. 94
finis iuris ciuilis quis. 1. de Orat. 93
iuris ciuilis in ordinem redigendi ratio. 1 de Orat 94
Iuris ciuilis scientia à plerisque oratoribus neglecta, quamuis ad dicendū necessaria. Partit. 54
iuris partes, expositio & æquitas. Top. 48
iuris perpetui quæstio. 1. de Orat 77
iuris scientia, eloquentiæ quasi ancillula & pedisequa. 1. de Orat. 121
iuris scientia Romanis secundo in loco habita. Orat. 78
iuri pacta quædam præstant. 2. ad Herennium 54
in iure ciuili genera perpauca. 1. de Oratore 94
ab iure ciuili instructior. Brut. 83
in iure ciuili quis finis. 1 de Orat 93
in iure & exceptiones postulabantur, & agendi potestas dabatur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituebatur. 2. de Inuent. 163
in iure hærere, pro, apud tribunalia versari. 1 de Orat. 84
iure factum, quomodo defendendum. 2. de Orat. 59
in iure, id est, apud prætorem. 2. de Inuentione 163
ex iure manu consertum vocare. 1. de Oratore 22
iura naturæ à vulgari intelligētia remotiora. 2. de Inuent. 170
iura publica, & rerum gestarū monimenta, oratori noscenda 1. de Orat. 100
Iuridicialis constitutio quid, & quot eius genera. 1. ad Heren. 24. 1. de Inuent. 21. & 2. 172
iuridicialis constitutionis nomen molestum. Top. 49
in iuridiciali absoluta cōstitutione, quid quæratur. 2 ad Heren 52
in iuridiciali assumptiua ex comparatione quomodo agendum. 2. ad Herennium 54
in iuridiciali constitutione deprecationis quis sit vsus. 2. ad Heren. 58
Iurisconsultus quis sit. 1. de Orat. 106
iurisconsulti domus, oraculum ciuitatis. 1. de Orat. 99
Iurisconsulti sine oratoria facultate contemnendi. 1. de Orat. 121
Iurisconsulti veteres artem suā peruulgari noluerunt. 1. de Orat 92
iurisprudentia, senectutis ornamentum. 1. de Orat. 98
iusto sacramento contendere. 1. de Oratore 22
iustitia quid 3 ad Heren. 94. 1. de Inuent. 240. Top. 48
Iustitiæ initium à natura profectum. 2. de Inuent. 140
iustitiæ vsus in deliberando. 3 ad Heren. 95
Iustitiam imitatur acerbitas. Partit. 43

L

Labor ambitionis. 3. de Orat. 4
laborare ex inscientia. 2. de Inuēt. 215
laboriosum, pro, difficile & arduum. 4. ad Heren. 143
laceras lacertum Largii mordax Memmius. 2. de Orat. 153
lacerti orationis. Orat. 145
lacerti oratoris. 1. de Orat. 125
lachryma citò arescit. 2. ad Heren. 89. 1. de Inuent. 188
lachryma citò arescit in alienis malis. Partit. 32
lachrymis vti. 1. de Orat. 126
lacinia obtinere. 3. de Orat. 61
Lacunæ Neptuniæ. 4. ad Heren. 157
Ladas & Boius cum Sicyonius cursitarunt. 4. ad Heren. 142
Lælia, Caii filia, patris elegantia tincta. Brut. 112
Lælius. 4. ad Heren. 146
Lælius Decimus, vir bonus, & nō illiteratus. 2. de Orat. 15
Lælius & Scipio ad Caietam & Laurentū conchas legere solebant. 2. de Orat 13
Lælii in dicendo lenitas. 3 de Orat. 16
Lælii laus. 1. de Inuent. 7
lætæ segetes 3. de Orat. 85
Lamia deformis, irrisus à Crasso. 2. de Orat. 146
lapidatio. 1. de Orat. 107
laquei disputationum & interrogationum. 1. de Orat. 23
largifluus imber. 3 de Orat. 86
largitas muneris. Brut. 8
Latini plus, quàm Romani, literis studebant 3. de Orat. 25
Latina loquutio ante omnia oratori expetenda. Brut. 139
Latinè dicendi prima maturitas, qua ætate extitit Brut. 83
Latinè loqui quid sit. Orat. 143
Latinè scire, non tam præclarum, quàm turpe, nescire. Brut. 72
Latinè vt loquamur quid faciendum. 3. de Orat. 11

Latini rhetores, à Crasso censore sublati. 3. de Orat. 51
latinitas quid, & ei contraria orationis vitia. 4. ad Heren. 159
laudare authorem. 3. de Orat. 39
laudari facere. Orat. 149
laudabile quid. 3. ad Heren. 97
laudāda & vituperāda quæ sint. Partit 38
laudationis & vituperationis vtilitas. Partit. 38
laudationis finis, honestus. Top. 49. Partit. 38
laudationes Romæ quales fuerint. 2. de Orat. 185
laudationibus, historia Romana facta est mendosior. Brut 31
laus oratoris nulla est, quam non Cicero adumbrarit. Orat. 55
laus, quarū rerū esse possit. 3. ad Heren. 101
laudi atque gloriæ præcipuè solet inuideri. 2. de Orat 114
laudem habere. 2. de Orat. 186. Brut. 21
laudem libare suo nomini ex aliorum laboribus. 4. ad Heren. 141
laudes summæ in oratore duæ. Brut. 45
¶ Legare ab aliquo. Top. 9
legere oratores & poetas quātum prosit. 3. de Orat. 22
lectior fœminis. 1. de Inuent. 68
lectorem excitare. 2. de Orat. 123
lenitas in quo cernatur. Partit. 41
lenitas Lælii in dicendo. 3. de Orat. 16
lenitatē imitatur animi mollitia. Partit. 43
lentè ferre aliquid. 2. de Orat. 102
Lepidus cēsor M. Antistio Pirgensi equū ademit. 2. de Orat. 158
lepos à pulchritudine differt. 4. ad Heren. 180
lepos, in dicendo, Crassi à Sulpitio aberat. Brut. 106
leue genus argumentationis. 1. de Inuētione 103
lex Apuleia. 2. de Orat. 59. & 2. de Inuēt. 131
lex de tempestate. 2. de Inuent. 135
lex in cōtrouersiis discepti ādis firma esse debet. Top. 51
lex Manilia. Brut. 55. & 66
lex Menia. Brut. 71
lex, postrema quæque grauissima. 2. de Inuent. 130
lex quæ vetat, quasi exceptione corrigere videtur eam, quæ iubet. 2. de Inuēt. 130
lex repetundarum L. Pisonis. Brut. 34
lex Rhodiorum, de rostratis nauibus publicandis. 2. de Inuent. 194
lex Sempronia frumentaria. Brut. 118
lex tabellaria. Brut. 49. & 118
lex testamentaria. 2. de Inuent. 132. & 133
lex Thoria. 2. de Orat. 156
legem ad populum ferre. 1. ad Heren. 21
legem frumentariā de semissibus & trientibus, L. Saturninus tulit. 1. ad Heren. 21
lege agere. 1. de Orat 22. 81. 86
lege ius quid. 2. ad Heren. 52. 2. de Inuent. 242
à lege principium quādo sumendum. 2. ad Heren. 6
pro Lege Manilia oratio, in mediocri genere versata Orat 53
leges communes. 2. ad Heren. 47
leges iubere aut vetare. 1. de Orat. 32
leges omnes ad Reip. vtilitatem referendæ. 1. de Inuent. 84
legibus cauetur, in publicis quæstionibus, vt antè, si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat, verū illi liceat accusare, necne. 1. ad Heren. 13
legibus duabus inter se discrepantibus, quid spectandum. 1. ad Heren. 47
legitimus status quid. Top. 59
legitima constitutio quid, & quot eius sint genera. 1. ad Heren. 12
Legaleius. 2. de Orat. 121
¶ Libare laudem suo nomini. 4. ad Heren. 141
liberûm, pro, liberorum. Orat. 87
liberalitas in quo cernatur. Partit 41
libertini, à Graccho patre in vrbanas tribus translati. 1. de Orat 20
libidinis scopulus. 2. de Orat. 84
Libo orator. Brut. 45. 46
libri, spiritu actionis carens. Orat. 71
licentia, exornationis species. 4. ad Herē. 104
licentia poetarum. 3. de Orat. 84
Licinia lex. Brut. 31
Liciniæ, Crassi filiæ, Lælii neptes. Brutus 111
Licinius, homo literatus, cliens Q. Catuli. 3. de Orat. 125
liminium, in dictione postliminiū, productio tantùm verbi. Top. 18
linguæ atque cordis dissidium. 3. de Orat. 35
litem suam facere. 2. de Orat. 168
litem intendere. 1. de Orat. 22
litem perdere. 1. de Orat. 81
lites Pædagogi. 4 ad Heren. 156
lites & controuersiæ cogūt homines malos oratores perpeti. 1. de Orat. 59
literarum leuis appellatio bene loquendi famam Catulo confecit. Brut. 140
literas appellare. Brut. 140
literaturæ germana memoria. Partit. 13
litus quid. Top. 16
Liuius quo tempore fabulam scripserit. Brut. 56
Liuius Salinator, Senēsi prælio ludos Lucētatios vouit. Brut. 36
Liuianæ fabulæ nō satis dignæ quæ iterum legantur. Brut. 56
¶ Locupletes copiæ. 4. ad Heren. 200
locus, & eius species. 2. ad Heren. 36
locus, pro, tempus. 1. de Orat. 2
locus communis quid. 2. de Inuent. 154
locus Ennii reprehensus. 2. ad Heren. 68
locus Pacuuii reprehēsus. 2. ad Heren. 72, & 80
locus Plauti reprehensus. 2. ad Heren. 70
locus quomodo consideretur. 2. de Inuent. 55
in loco quid considerādum. 1. de Inuentione 148
sine loco nō potest corpus intelligi. 1. de Orat. 194
loci proprii approbationis. 2. ad Herē. 40
loci ab Aristotele qui dicantur. Top. 5
loci ad memoriā, dissimiles forma & natura, comparandi. 3. ad Heren. 116
loci ad memoriā, ne nimium illustres, nec obscuri nimium, sumēdi. 3. ad Herennium 116
loci alii aliis disputationibus aptiores. Top. 20. & 42
loci, argumentorum duplices. Orat. 66
loci, ceræ aut chartæ simillimi. 3. ad Herennium 114
loci communes. 2. ad Heren. 40
loci communes, à Protagora primū scripti & parati. Brut. 23
loci communes à quæstionibus. 2. ad Herennium 41
loci cōmunes à rumoribus. 2. ad Herē. 43
loci communes à testibus. 2. ad Heren. 42
loci communes ab argumentis. ibidem.
loci cōmunes non ab omnibus rectè tractantur. 2. de Inuent. 155
loci communes, augendi criminis causa. 2 ad Heren. 86
loci communes contra argumenta & signa. 2. ad Heren. 43
loci communes contra quæstiones. 2. ad Heren. 41
loci communes cōtra rumores. 2. ad Heren. 43
loci cōmunes contra testes 2. ad Heren. 42
loci ex quibus argumenta sumuntur. 2. de Orat. 30
loci communes pro quæstionibus & contra quæstiones. Partit. 64
loci communes pro scripto & contra scriptum. Partit. 73
loci communes pro suspicionibus & contra suspiciones. Partit. 65
loci communes pro testibus & cōtra testes. Partit. 64
loci communes cur vocati. Orat. 69
loci exordiorum. 2. de Orat. 175
loci non omnes in omnem causam conueniunt. 2. de Inuent. 152
loci proprii. 2. ad Heren. 40
locorum communium duo genera. 2. de Inuent. 172
locorum communium vsus. 3. de Orat. 39
locorum insitorum distributio. Partit. 4
locorum. i. regionum differentiæ in coniectura quærendæ Partit. 21
locorum prima diuisio. Top. 5
locis communibus quando vtendum. 2. de Inuent. 155
λογοδαιδάλους quos vocet Socrates. Orat. 22
longitudine sæpe magis, quàm obscuritate narrationis res minus intelliguntur. 1. de Inuent 43
longum exordium quid. 1. de Inuent. 38
loquax stultitia indisertæ prudētiæ postponenda. 3 de Orat. 79
¶ Lubricus locus. 1. de Orat. 68
Lucilius eleganter facetus. 3 de Orat. 94
Lucilius poeta. 2. ad Heren. 53
Lucilius poeta à quibus sua scripta legi voluerit 2 de Orat. 15
Lucilius reprehensus. 4 ad Heren. 161
Lucilii pecus liberum. 2 de Orat. 157
L. Accius. 1 ad Heren 25 & 2 53
L. Afranius poeta, C. Titii æmulus. Brut. 86
L. Apuleius Saturninus, seditiosorū, post Gracchos, eloquentissimus. Brut. 118
L. Aurelius, Orestes orator. Brut. 48
L. aurifex, homo breuissimus & pusillus. 2 de Orat 135
L. Ælius eques Ro. literatissimus. Brut. 108. Idem Stoicus. Ibidem. Idem orationes aliis scribebat Ibidem. Eum Cicero perstudiosè audiuit Ibidem.
L. Bestia, P. Scipio, Coss. Brut. 66
L. Brutus, populum Ro. dominatu regio liberauit. 2. de Orat. 124
L. Brutus mente, non lingua, reges Roma exegit. 1. de Orat 20
L. & C. Iuliorum fratrum capita pro Rostris iacuerunt. 3. de Orat. 6
L. Cælius Antipater, historiarū scriptor, iuris valde peritus, L. Crassi magister. Brut. 51
L. Cæpasius qualis orator. Brut. 130
L. Cæsidenus de plebe accusator suspiciosissimè & criminosissimè accusabat. Brut. 68. Idem ab L. Sabellio multā lege Aquilia de iustitia petiuit. Brut. 68
L. Cassius legem tabellariam, quo tempore tulerit. Brut. 54
L. Cassius, homo, non liberalitate, sed seueritate popularis, plus dicēdo, quàm eloquentia potuit. Brut. 49. Legem Ta-

bellariam tulit resistente M. Antio Brisone Tribuno pl. & M. Lepido c o s. Ibidem.
L. Cicero, Ciceronis patruus, cũ Antonio oratore in Ciliciam profectus. 2. de Oratore 2
L. Cotta prætorius qualis in dicendo. Brut. 70
L. Cotta, sodalis Catuli, grauitate linguæ & sonu vocis agresti delectabatur. 3. de Orat. 14
L. Cotta veterator habitus. Brut. 40
L. Crassus adolescens coloniam Narbonensem ipse deduxit. Brut. 81. Eius tribunatus tacitus. Ibidem.
L. Crassus ad omne dicendi genus aptus. Orat. 57
L. Crassus admodum adolescens, C. Carbonem accusauit. Brut. 81
L. Crassus annum agens x o v i i. Liciniã virginem defendit. Brut. 81
L. Crassus anno ætatis duodequinquagesimo censor. Brut. 84
L. Crassus, & M. Antoni⁹, oratores, in dissimili genere præstantes. 2. de Oratore 69
L. Crassus Augur. 1. de Orat. 21
L. Crassus censor Latinos dicendi magistros edicto suo sustulit. 3. de Orat. 51
L. Crassus cessando delectabatur. 2. de Oratore 14
L. Crassus diuinus homo. 3. de Orat. 4
L. Crassus elegantiũ parcissimus. Brut. 76
L. Crassus eloquẽtium iurisperitissimus. Brut 74
L. Crassus Græcè sic loquebatur, vt nullã aliã linguam nosse videretur. 2. de Oratore 2
L. Crassus in Brutum accusatorem tres lectores excitauit. 2. de Orat. 123
L. Crassus in causis recipiendis fastidiosior. Brut. 109
L. Crassus in censura contra collegam orationem habuit. 2. de Orat. 55
L. Crassus in M. Curii causa Scæuolam iurisperitissimũ argumẽtis ex iure sumptis obruebat. Brut. 75
L. Crassus in naturæ & fortunæ bonis se vincit quo animo ferebat: in iis verò quæ sibi homines pararent, pati nõ poterat. 2. de Orat. 25
L. Crassus in vtroque genere lepòris excellens. 2. de Orat. 121
L. Crassus in senectute remissius dicebat. 2. de Orat. 134
L. Crassus ius in artem redigere in animo habuit. 1. de Orat. 94
L. Crassus iuris artem, verborũ dote locupletauit. 1. de Orat 110
L. Crassus mirifico pudore fuit. 1. de Oratore 60
L. Crassus mortuus, vix diebus decẽ post eam disputationẽ quæ à Cicerone memoriæ mandata est. 3. de Orat. 2
L. Crassus maturè ad causas accessit. 3. de Orat. 42
L. Crassus natus annos x x i. Carbonẽ in iudicium vocauit. 3. de Orat. 42
L. Crassus omnium venustissimus & vrbanissimus, idẽmque grauissimus. 2. de Orat. 116
L. Crassus omnibus in magistratib⁹ præter tribunatum Q. Scæuolæ collega. Brutus 81
L. Crassus orator, in suo genere perfectus. 3. de Orat. 10
L. Crassus penè perfectus orator. 1. de Inuentione 48
L. Crassus pro Cn. Planco dixit, Bruto accusante. 2. de Orat. 124
L. Crassus quæstor in Macedonia fuit. 1. de Orat. 14
L. Crassus, Q. Scæuola, c o s s. Brut. 121
L. Crassus quibus vestigiis primùm institerat, in iis ferè solitus est perorare. 3. de Orat. 19
L. Crassus quoties quid accurati⁹ dixerat, nunquam dixisse melius putabatur. 3. de Orat 2
L. Crassus Romanorum hominum prudẽtiam Græcis anteferebat. 2. de Orat. 3
L. Crassus Scæuolæ tribunatu legem Seruiliam suasit. Brut. 81
L. Crassus suo magis studio, quàm proprio aliquo munere disertorum ius ciuile didicit. 1. de Orat. 21
L. Domitius nulla arte, sed latinè & liberè dicebat Brut. 145
L. Furius Pilus qualis orator. Brut. 55
L. Fufidius orator. Brut. 58
L. Fufius orator. 2. de Orat. 87. Brut. 45. & 117
L. Gellius, Ciceronis familiaris, C. Carbonis in consulatu cõtubernalis. Brut. 54
L. Gellius orator cuiusmodi. Brut. 90
L. Heluius Lamia homo deformis. 2. de Orat. 145
L. Lentulus orator cum C. Figulo c o s. Brut. 39
L. Lentulus qualis orator. Brut. 246
L. Licinius Crassus de nõ magnis hostibus triumphum postulauit. 2. de Inuent. 104
L. Lucullus, A. Albinus, c o s s. Brut. 40
L. Lucullus in dicendo acutus. Brut. 117
L. Manlius. 2. de Orat. 144
L. Marcius, M. Manilius, c o s s. Brut. 30
L. Memmius, acerbus accusator. Brut. 70
L. Mummius qualis orator. Brut. 48
L. Octauius Reatinus orator cuiusmodi. Brut. 130
L. Opimius. 2. de Inuent. 199
L. Opimius à C. Carbone in iudicio defensus. 2. de Orat. 92
L. Opimius, Gracchi interfector, à populo absolutus, à Gracchanis iudicibus lege Manilia damnatus. Brut. 66
L. Orestes, M. Lepidus, c o s s. Brut. 56
L. Papyrius Fregellanus qua ætate fuerit. Brut. 88
L. Paulus, Aphricani pater, personã principis ciuis facile dicẽdo tuebatur. Brutus 39
L. Philippus eloquentia Crasso & Antonio lõgo interuallo proximus. Brut. 89
L. Philippus qualis in dicẽdo. Brut. 90. 97
L. Philippus, vir nobilissimus, à C. Herẽnio mediocri oratore in consulatus petitione superatus. Brut. 86
L. Piso legem de pecuniis repetũdis quo tempore tulerit. Brut 54
L. Piso multarũ rerum aut author aut dissuasor fuit. Brut. 54
L. Portius c o s. cum P. Claudio. Brut 30
L. Portius Nasica Catoni censori ridiculè respondit. 2. de Orat. 144
L. Quintius orator turbulentus. Brut. 118
L. Saturninus legem frumẽtariam de semissibus & triẽtibus tulit. 1. ad Herẽ. 12
L. Scipio orator. Brut. 91
L. Scribonius quæstionem tulit in Q. Galbam. 1. de Orat. 115
L. Sisenna, vir doctus, qualis orator. Brut. 221. Eius historia qualis. Ibidem.
L. Torquatus quis orator. Brut. 129
L. Turius quis orator. Brut 128
L. Valerius Potitus plebẽ post decemuiralem inuidiam in patres incensam legibus & concionibus suis mitigauit. Brut. 26
L. Bestiæ laus. Brut. 66. Eiusdem damnatio. Ibidem.
L. Bruti celeritas ingenii & laus. Brutus 15. & 16
L. Crassi socrus, C. Lælii filia, rectè & purè locuta. 3 de Orat. 25
L. Crassi Censoris in Cn. Domitium collegam oratio. Brut. 85
L. Crassi laus. 1. de Orat. 38
L. Crassi mos in dicendo. Brut. 81
L. Crassi vox ornamento ciuitati. 2. de Orat. 78
L. Crassi cum Q. Scæuola comparatio. Brut. 76
L. Crassi de colonia Narbonensi oratio. 2. de Orat. 113
L. Crassi de lege Seruilia oratio. 2. de Orat. 123
L. Crassi immortalitate dignum ingenium. 3 de Orat. 2
L. Crassi oratio magis eniteba, quàm Antonii. Brut. 113
L. Crassi singularis eloquentia. Brut. 74
L. Furii laus. 2. de Orat. 84
L. Pisonis annales exiliter scripti. Brutus 54
L. Torquati vita & eloquentia cuiusmodi. Brut. 144
L. Crasso non erepta à diis vita, sed donata mors. 3. de Orat. 5
L. Syllæ Imperatori M. Virgilius Trib. pl. diem dixit. Brut. 43
Luctari, pro, verbis contendere. 1. de Orat. 37
Luctatii ludi, quos Salinator Senẽsi prælio vouerat. Brut. 36
Ludi Romani. 2. de Orat. 13
Lumina recipere. 2. de Orat. 87
Luminibus obstruere. Brut. 53
Lustrum condere. 2. de Orat. 149
Luxuries in herbis. 3. de Orat. 85
Luxuries orationis stylo depascenda. 2. de Orat. 54
¶ Lyceum. 1. de Orat. 49
Lycurgus Athenis accusationem factitauit. Brut. 67
Lycurgus in eloquẽtium numero reponendus. 2. de Orat. 30
Lycurgus orator, Demostheni proxim⁹. Brut. 17
Lycurgus orator, Isocratis discipulus. 2. de Orat. 53
Lycurgus superior Lacedæmonios legibus astrinxit. Brut. 19
ob Lygurum castella expugnata euulsi triumphi. Brut. 138
lyricorum versus solutæ orationi similes. Orat. 106
Lysias penè alter Demosthenes. Orat 131
Lysias Pythagoreus Epaminondæ præceptor. 3. de Orat. 77
Lysias qualis in dicendo fuerit. 2. de Orat 51
Lysias qualis orator. Orat. 145. Brut. 42
Lysias qualis scriptor. Brut. 17
Lysias quo dicendi genere vsus. Orat. 15. & 16
Lysiæ & Catonis superioris comparatio. Brut. 162
Lysiæ institutum in arte dicendi. Brutus 13
Lysiæ orationem elegãtissimam Socrates respuit. 1. de Orat. 118
Lysiæ plurimæ orationes. Brut. 51
Lysiæ quæ fuerit patria. Brut. 51
Lysiæ subtilitas. 3. de Orat. 16
Lysippus Chareum discipulum habuit. 4. ad Heren. 148
Lysippus Polycleti Doryphorũ sibi magistrum fuisse dicebat. Brut. 164

M

Machinari calamitates. 4. ad Herennium 152
magis adeò.2.de Orat 9
magna Græcia.2.de Orat.84
magna quæ videntur, in duplici genere sunt. Partit 30
magnis sæpe rectissimè parua conferuntur. Orat.8
magnitudinem animi imitantur superbia & despicientia in contemnendis honoribus. Partit.43
magnificentia quid.2.de inuent.141
magnificentia, pro, magnitudine animi. 1.de Inuent.110
magniloquentia. Orat.111
magnum caput.2.de Orat.139
Mago Carthaginēsis de rebus rusticis scripsit.1.de Orat.129
maiestas quid. Partit.57
maiestatem minuere quid sit.2.de Inuēt. 159.& 161
ex maiore argumentum.2.de Orat.92
maiores quibus in rebus quæstiones interponi voluerint.2.ad Heren.42
mala definitio, quid 1.de Inuent.104
mala, pro, maxillæ. Orat.86
malè se res habet, quæ non statim vt dici cœpta est, melior fieri videtur. 2. de Orat.172
maleficii causa, sæpe cupiditas amoris. 2. ad Heren.33
maleficii causa sæpe honor. 2. ad Herennium 33
maleficii perpetrati causa in coniectura multum valet, & ea quomodo tractanda.2.ad Heren.33
maleficii perpetrati sæpe causa est spes cōmodorum.2.ad Heren.33
malitia prudentiam imitatur. Partit.43
malitia, plurali numero.3.de Orat.85
malitiosa Carthago.4.ad Heren.237
malle, pro, magis velle. Orat.86
Mamercus, D.Brutus, Coss. Brut.91
Mancinus & Lepidus, Coss. Brut.53
mancipii lex.1.de Orat.87
mancipio dare. Top.21.& 53
de mancipiis centumuiri cognoscebāt.1. de Orat. 84
mandati iudicium in hæredem redditū. 2.ad Heren.52
manere in officio.4.ad Heren.153
Manilia lex inuidiosa. Brut.66
Manilia rogatio ob Iugurthinam coniurationem. Brut.65
Manilius & Censorinus, Coss. Brut.54
Manius Curius.2.de Orat.76
Manilianæ leges venalium vendendorum.1.de Orat.128
mansum in os inserere, prouerb. 2.de Orat.89
manus opulenta.1.de Inuent.114
in manum conuenire. Top.7.& 10
manus lauat, & cœna.2.de Orat.176
manumissionum genera tria. Top.6
Marcelli ad Nolā prælio Pop. Ro. se primùm post Cannensem calamitatem erexit. Brut.6
Marcellorum & Claudiorū patritiorum causa.1.de Orat.86
M. Æmilius Porcina orator. 2.de Orat.21
M. Æmilius Lepidus Porcina orator & scriptor cuiusmodi. Brut.48
M. Æmilius, princeps ciuitatis, in seditione à Norbano excitata lapide percussus.2.de Orat.107
M. Alius orator. Brut.39
M. Antius Briso Trib.pl. L. Cassio, legem tabellariam ferenti, diu restitit. Brutus 49
M. Antonius ad omne dicendi genus aptus. Orat.57
M. Antonius Cēsor, à M. Duronio de ambitu postulatus.2.de Orat.152
M. Antonius in causis recipiendis facilis. Brut.109
M. Antonius in dicendo tectissimus.2. de Orat.163
M. Antonius iudiciis, quàm concionibus aptior. Brut.85
M. Antonius, L. Crasso familiarissimus.1. de Orat.13
M. Antonius omnes oratores illustriores suæ ætatis & sæpe, & diligenter audiuit.2.de Orat.66
M. Antonius orator, Crassi familiaris.1.de Orat.13
M. Antonius orator in causis meditandis tres personas sustinebat.2.de Orat.57
M. Antonius orator in suo genere perfectus.3.de Orat.10
M. Antonius orator, procōsul in Cilicia fuit.1.de Orat.40
M. Antonius orationem suā probabiliorem fore putabat, si omnino nunquam didicisse putaretur.2.de Orat.3
M. Antonius vnicum librum reliquit. Orat.9
M. Aquilius cōsul, ouans in Capitolium ingressus.2 de Orat.105
M. Aurelius Scaurus, Latinè eleganter loquutus. Brut.69
M. Brutus causam Deiotari regis ornatissimè defendit. Brut.11
M. Brutus ex Asia ad Ciceronem consolatoriam epistolam misit. Brut.6
M. Brutus, iurisconsulti filius, accusationem factitauit. Brut.67
M. Brutus pater tres de iure ciuili libellos edidit.2.de Orat.123
M. Brutus Peripateticorum rationem sequutus. Brut.61
M. Brutus Seruiū Sulpitium Sami de iure differentem audiuit. Brut.80
M. Bucculeius, homo suo iudicio valde sapiens.2.de Orat.87
M. Callidius orator inter multos propè singularis. Brut. 149. Motum animis adferre nesciuit. Brut.151. Q. Gallium accusauit defendente Cicerone. ibidē.
M. Cato, annos quinque & octoginta natus, excessit à vita. Brut.39
M. Cato Cēsor, P. Claudio, L. Portio Coss. Brut.30
M. Cato Cos. nouem annis post Cornelium Cethegum, P. Tuditanum, Coss. Brut.30
M. Cato eloquens fuit.2.de Orat.108
M. Cato orator & iurisconsultus.2. de Orat.83
M. Cato pater quis orator. Brut.118
M. Cato qualis orator. Brut.32
M. Cato quando mortuus. Brut.30
M. Cato, Q. Galbæ grauis inimicus. 2.de Orat.115
M. Cato quo anno mortuus est, acerrimam in Ser. Galbam orationem habuit. Brut.39.& 45
M. Cato sine ornatu historiam scripsit. 2. de Orat.29
M. Cicero, oratoris auus.2.de Orat.147
M. Cincius legem de donis & muneribus tulit.2.de Orat.158
M. Coponius.1.de Orat.87
M. Cornelius Cethegus, orator. Brut. 28. Idem flos delibatus populi & Suadæ medulla.29
M. Cornelius Cethegus, P. Tuditanus, Coss. Brut.29
M. Cornelius Cethegus, bello Punico secundo Cos. cum P. Tuditano. Brut.29
M. Crassus, Hortensii æqualis. Brut.123
M. Crassus prætor.2.de Orat.81
M. Crassus qualis in dicendo. Brut.125
M. Curius.2 de Orat.87
M. Curius Trib.pl. Appio Cæco interregi diserto homini, comitia contra leges habenti, restitit. Brut.27
M. Drusus, C. F. vir & authoritate & oratione grauis, Trib.pl. C. Gracchum collegam iterum Tribunum fecit. Brut.56
M. Drusus, M. Bruti magnus auunculus, qualis orator. Brut.117
M. Drusus Patritius orator. Brut.95
M Drusus prætor vrbanus. 2. ad Herennium 52
M. Duronius M. Antonium Cēsorem de ambitu postulauit.2.de Orat.152
M. Flaccus Scipioni Nasicæ iudicem tulit. 2.de Orat.157
M. Fuluius Flaccus qualis orator. Brut.55
M. Glabrio quis orator. Brut.118
M. Gratidius accusauit C. Fimbriam, M. Marii Gratidiani patrem. Brut.87
M. Gratidii interitus. Brut.87
M. Herēnius, mediocris orator, L. Philippum in consulatus petitione superauit. Brut.86
M. Lepidus Cos. M. Antium Brisonem Trib. pl. aduersus legem tabellariam L. Cassii adiuuit. Brut.49
M. Lepidus, L. Orestes, Coss. Brut.56
M. Manilius, L. Martius, Coss. Brut.30
M. Manilius qualis orator. Brut.55
M. Manilius iurisconsul.2.de Orat.106
M. Manilius transuerso foro ambulabat. 3.de Orat.73
M. Marcellus, Æsernini pater, quis orator Brut.70
M. Marcellus, Philippo consule, ædilis curulis fuit.2.de Orat.50
M. Marcellus quantus in oratoria facultate. Brut.134. Cratippum audiuit.135
M. Marius turbulentis concionibus aptus. Brut.118
M. Messala quis orator. Brut.133
M. Octauius, Cn. Filius, tantùm dicendo valuit, vt Frumentariam legem Semproniam populi suffragiis abrogarit. Brut.118
M. Octauius, vir constantissimus, iniuria accepta, T. Gracchum patientia fregit. Brut.48
M Pennus, M. Bruti gentilis, facilè in tribunatu C. Gracchum agitauit. Brut. 56
M. Perpenna.2.de Orat.145
M. Pinnarius Rusca legem annalem tulit dissuadente M. Seruilio. 2.de Orat.145
M. Piso adolescens, philosophiæ deditus. 1.de Orat 52
M. Piso cuiusmodi orator. Brut.126
M. Piso, Hortensii æqualis Brut.123
M. Pontidius Arpinas in dicendo iracundus. Brut.132
M. Popilius Cos. flamen Carmētalis, læna amictus, in concionem veniens, plebis seditionem tum authoritate, tum oratione sedauit. Brut.27
M. Scaurus Cos. des. à P. Rutilio ambitus postulatus & absolutus, accusatorē sui eiusdem criminis postulauit. Brut.58
M Scaurus qualis vir & orator. Brut.56. 57.& 58
M. Scaurus vir regendæ Reip. scientissimus.2.de Orat.108
M. Scipio Maluginensis.2.de Orat.144
M. Seruilius legem annalem dissuasit. 2. de Orat.145
M. Tuditanus, C. Claudius, Cæci F. Coss. Brut.56

M.Tullius patricius Cos.cum Ser.Sulpitio anno decimo post reges exactos. Brut 31
M.Valerius dictator plebē, quæ sacrum montem occuperat,sedauit. Brut.16
M.Valerius,quis vrbis discordias sedasset,primùm omnium maximus appellatus est.Brut.16
M. Varro diligentissimus inuestigator antiquitatis.Brut.30
M.Vigellius Stoicus, Crassi familiaris, cū Panætio vixit.3.de Orat.44
M.Virgilius Trib.ple.L. Syllæ Imperatori diem dixit.Brut.93
M.Antonii actio.Brut.73
M.Antonii caput pro Rostris expositum. 3.de Orat.6
M.Antonii genus dicendi quale.3.de Orat.19
M.Antonii oratoris laus.1.de Orat.85
M.Antonii singularis in dicendo virtus. Brut.71
M.Antonii summa memoria. Brut.71. Eius verba euiusmodi Brut.71
M.Antonii virtutes in dicendo. Brut.113
M.Antonii vox natura subrauca Brutus 73
M.Bibuli laus.Brut.145
M.Bruti in iure describēdo ratio inepta. 1.de Orat.77
M.Bruti laus.Orat.18.Brut.11.186
M Calidii vita & oratio.Brut 148
M.Catonis maioris laus.3.de Orat.74
M. Catonis orationes non minus multæ,quàm Lysiæ. Brut.31.Cētum quinquaginta.31
M.Curii causa clarissima.1.de Orat.87
M.Gratidiani lis cum Sergio Orata pro ædibus emptis.1.de Orat.87
M.Granidii eloquentia.Brut.87
M Lepidi iocus salsissimus. 2.de Oratore 158
M.Scauri laus . Brut. 57.Idem princeps senatus.Brut.57
M Scauri libri tres de vita sua.Brut.58
M. Antistio Pyrgensi à Lepido Censore equus ademptus.2 de Orat.158
M.Catoni amatores desunt.Brut.33
pro M. Canuleio egerunt Cotta & Hortensius. Brut. 176
macta transiri.Orat.81
Marius Gratidianus.1.de Orat.87
Mars belli.3.de Orat.91
materia artis,quid.1.de Inuent.10
mathematicorum laus.1.de Orat.6 13.32
matrumfamiliàs species duæ. Top.7
maturrimè.3.de Orat.42
¶ Megarici philosophi.3.de Orat.36
medicina in multas partes discerpta.3. de Orat.72
in medium, agnū educere. 1.de Oratore 76
medii oratores.Orat.11
mediocre genus dicendi quale sit. Orat. 49
mediocris orationis figura qualis. 4. ad Heren.153
mediocris orationis species.4.ad Heren. 190
mediocria argumenta in mediam turbam coniicienda.2.de Orat.171
meditationis & artificii suspicio fidem orationi abrogat.1.ad Heren.17
mehercule & mehercules.Orat.89
melici poetæ. Orat.141
membrum in oratione quid.4.ad Herennium 172
membratim dicere.Orat. 123.& 129
Memmius sibi magnus videbatur. 2. de Orat.148
memor,qui facilè reminiscitur. 1.de Inuent.52
memoria quid.1.ad Heren.3.1.de Inuent. 13.& 2.140
memoria,& eius species duæ.3.ad Heren. 121
memoria artificiosa quibus constet. 3. ad Heren.123
memoria cæterarum ingenii partium custos.Brut.116
memoria iurisconsultorum.1.de Orat.65
memoria literaturæ germana.Partit.15
memoria multarum artium communis. Orat 30
memoria omnium dicendi partium custos.Partit.8
memoria,oratoriarum facultatum fundamentum. Orat.143
memoria quæ res optimè teneat,aut nō. 3.ad Heren.130.& 131
memoria quomodo exercenda.1.de Oratore 76
memoriæ ars.1.de Orat.165
memoriæ artificiosæ Simonides inuentor.2 de Orat.192
memoriæ in Curione patre summa inopia. Brut.124
memoriæ princeps natura. 2.de Orat.193
memoriæ ostētatio in enumeratione vitanda. Partit.32
memoriæ recordatio.1.de Orat.5
mendacio nixa est facultas dicendi.2.de Orat.17
à mendacio stata.1.de Inuent 6
mendaciunculis.2.de Orat.133
Menecles,Alabandensis orator 2 de Orat. 53
Meneclis Alabandei genus dicendi. Brutus 181
Menedemus,Atheniensis homo, in Rep. causisque versatus.1.de Orat.41
Menelaus dulcis quidem in loquēdo,sed pauca dicens. Brut.24
Menia lex.Brut.17
Menippus Stratonicensis, tota Asia suo tempore disertissimus, cum Cicerone in Asia versatus. Brut.175
mēsura eadem quod acceperis , aut etiam cumulatiore reddendum. Brut.8
mētibus nostris nihil magis cognatum, quàm numeri atque voces. 3. de Orat. 109
meridies, quasi medidies. Orat.89
metaphoræ in verbis cur placeant. 3. de Orat.84.& 85
Metellus celer, qualis in dicēdo. Brut.133
Metellus nepos, qualis in dicēdo. Bru.135
Metonymia grammaticis eadem , quæ rhetoribus Hypallage.Orat.50
Metrodorus Academicus , homo omnium in dicēdo acerrimus & copiosissimus. 1.de Orat.24
in metu ponere. Top.26
in metu , qua vocis genere vtamur.3.de Orat.110
meûm,pro,meorum.Orat.87
¶ ex Minore argumentum.2.de Orat.91
mirificè.2. de Orat.30
mirum ni cantem.2.de Orat.154
Misenum, M.Antonii oratoris villa.2.de Orat.33
miserabilis oratio.2.de Orat.106
miserabile est,ex beato miser.Partit.31
miseranda oratio 2.de Orat.154
miseratio ac mœror quo vocis genere tractanda 3.de Orat.110
in miseriis vir fortis esse non potest.1.de Orat.114
misericordia quomodo mouenda. 2. de Orat.116
¶ Mnesarchus,Panætii auditor.1.de Oratore 24
Mnesarchus Stoicus oratorem verum,sapientem esse aiebat 1. de Orat.41
Mnesarchus Stoicus quid de eloquentia senserit.1.de Orat.41
Mnesarchi oratio spinosa & exilis . 1. de Orat.41
¶ Moderantur aures auditorum prudenti oratori. Partit.9
moderatio animi definita.1.ad Heren.1
modestia quid.1 de Inuent. 245. 3.ad Heren 94
modestiæ partibus in deliberando quomodo vtendum.3 ad Heren.96
modestia commoti.4.ad Heren.137
modus quid,& quot eius partes.1.de Inuent.57
modus insinuatione vtendi. 1. ad Herennium 8
modi conclusionum apud dialecticos. Top.17
modificata verba ab oratore. Partit.20
mœror à tristitia differt.Orat.41
molestus non eris.2.de Orat.144
molestia quo vocis genere tractanda . 3. de Orat.111
mollitia animi,lenitatem imitatur . Partit.43
mollitur mare.3.de Orat.91
Molon,Ciceronis orationem diffluētem repressit.Brut.175
Molon, dictatore Sylla, legatus ad senatū de Rhodiorum præmiis venit. Bru.175
Molon , Rhodius rhetor.Brut.151
Molon, rhetor Rhodius, Ciceronis præceptor.Brut.170
Molonis Rhodii laus.Brut.175
mollitudo humanitatis.3 de Orat.88
montes belli. 4.ad Heren.157
in montem perducere.1.de Inuent.141
morum mentionem facere apud censores,criminum apud iudices. 2. ad Heren.36
mors indigna Palamedis . 2. ad Herennium 61
motus quid,& eius genera. Partit.6
motus animorum extinguere vel inflammare , vnum in oratione dominatur. 2.de Orat 31
motus C. Curionis in agendo à C. Iulio salsissimè irrisus. Brut.214
motus corporis, quid,& eius ad recuperationem accommodandi modus.3 ad Heren.119
motus quos orator adhibere iudici volet, in ipso prius videri debere.2.de Orat.102
¶ Mulieres in sermone incorruptam antiquitatem facilius,quàm viri conseruant.3.de Orat.13
multam petere.Orat.132
multifariam.i.multis modis.2.de Orat.93
multimodis, pro, multis modis.Orat.83
multitudo à tristitia commodè dicto aliquo facilè deducitur.2.de Orat.184
multitudinis auribus accōmodanda oratio.2. de Orat.87
Mummius censor Asellū ex ærariis exemit.2.de Orat.149
Munionem citare.2.de Orat 131
munira viam.1.de Orat.112
multitudo vim quandam habet ad oratores excitandos.2 de Orat.184
murmur maris 3.de Orat.88
musæ, Xenophontis voce loquutæ. Orator 34
in musicis quæ spectentur.1.de Orat.91
Mutia lex.Brut.31
Mutiæ Læliæ filiæ. Brut.111

in Mutiorum familia ius ciuile diu versatum est 1.de Orat.21
¶ Myron.4.ad Heren.148
Myron eiusmodi artifex.Brut.35
Myron fingendi arte insignis.3 de Orat. 15
Mysia minimè polita & elegans. Orat. 13
mysteria dicendi.1.de Orat.103

N

NÆuius poeta quando mortuus. Brutus 30
naso aliquo cognoscere. Brut.173
narrandum dilucidè.1.ad Heren.15
narratio quid.1.ad Heren.4.3.ad Heren. 116.Partit.18. & quot eius genera. 1.de Inuent.39
narratio qualis esse debeat. 2. de Orat.45. 177
narratio accusatoria in coniecturali causa quid habere debeat.2.ad Heren.33
narratio aperta quomodo fiat. 1. de Inuent.41
narratio breuis quomodo fiat.1.ad Herennium 14
narratio defensoris in coniecturali constitutione quid habere debeat.2.ad Heren.33
narratio in suasionu rara.Partit.8
narratio maiore periculo obscura est, quàm cætera orationis partes.2.de Orat.179
narratio præteritarum aut præsentium rerum est.Partit 8
narratio quò breuior, eò dilucidior.1.ad Heren.13
narratio verisimilis quomodo fiat. 1. ad Heren.16
narrationis à causa ciuili remotæ rursus duo genera.1.ad Heren.13
narrationis dispositio.3.ad Heren.109
narrationis genus, quod in personis positum est, quid habere debeat. 1.ad Heren. 13
narrationis virtutes.1.ad Heren.14
narrationis virtutes tres.1.de Inuent.41
narrationis in negotiorum expositione positæ partes tres.1.ad Heren.13
narratione quādo supersedendum. 1. de Inuent.43 & 44
narratione quando utendum, aut non. 2. de Orat.179
narrationes quales esse debent. Orat.68. Top.52
narrationum genera tria.1.ad Heren.12
malo genere natus.2.de Orat.158
natiua verba quæ sint. Partit.10
natura nihil extremum inuenit 3 ad Heren.131
natura atque ingenium vim ad dicēdum maximam affert.1.de Orat.56
natura causæ, quam alii constitutionem vocant.2.de Orat.71
in naturæ bonis Crassus se vinci æquo animo ferebat, in iis verò quæ sibi homines parare possent, pati non poterat.2.de Orat.25
naturæ ius 2 de Inuent.169.& 241
naturæ iura à vulgari intelligentia sunt remotiora.2.de Inuent.170
naturæ partes quibus in rebus versentur. 2.de Inuent.51
naturam definire difficile. 1.de Inuent.50
naturæ ius quid sit.2.ad Heren.52
natura non est interdictum singulis hominibus artes plures nosse. 1. de Oratore 108
natura quæ nō magna videātur. Partit.30
natura simplici in genere nihil ex omni parte perfectū expoliuit. 2.de inuēt.153
naturalis æquitas duarū partiū. Top.48
nauare operam.1.de Orat.15
Naucrates orator.2.de Orat.53
Naucrates, Isocratis discipulus. Orat.99. 3.de Orat.93
¶ Necessarium est quod imperatur, voluntarium quod permittitur. 2.de Inuent.130
pro necessario sæpe habetur quod permagni interest. Partit 45
necessitas fidem facit.Top.59
necessitatis inuenta antiquiora, quàm voluptatis.Orat.107
necessitudo quid.2.de Inuent.147
necessitudo, id est, necessitas. 2.de Inuēt. 150.& 165
necessitudo quomodo allegāda. 2 de Inuent.194
necessitudo, pro, necessitas. 2.de Inuent. 179
necessitudo in purgatione criminis quomodo excusanda, aut refellenda. 2.ad Heren.46
necessitudine, non studio, facere. 4. ad Heren.136
necessitudinum species. 2.de Inuent.148
nedum.4.ad Heren.134
negantia contraria.Top 54
negligentia quædam interdum diligēs. Orat.43
negotiis quæ attributa sine. 1.de Inuent. 34
negotialis constitutio quid.2.de Inuent. 21.2.de Inuent.166
Neoptolemus Ennianus paucis philosophandum censet.2.de Orat.85
Neptunia lacuna.4.ad Heren.157
nequire, pro, non quire. Orat.86
Neruosus in scribēdo Aristoteles.Brut.61
nescire, pro, non scire. Orat.89
Nestoris suauitatē in dicendo tribuit Homerus. Brut.19
neutrorum nominum in [illegible] um genitiui pluralia, non tam vsitatè contrahuntur. Orat.87
in neutrorum nominum secundæ declinationis genitiuis pluralibus syncopa. Orat. 88
nexum per librā agebatur.3.de Orat.87
nexu tradere. Top 13
de nexis centumuiri cognoscebant. 1.de Orat.84
¶ Nicander Colophonius, homo ab agro remotissimus præclarè de rebus rusticis scripsit.1.de Orat 35
Nicomachus, pictor egregius.Brut.35
nihil ad Persium.2.de Orat.15
nihil admodum.2.de Orat.5
nihil agere Crassum delectabat. 2. de Orat.14
nimium diligentes.1.de Orat.151
¶ Nobiscum cur dicatur.Orat.86
in noctem eiusp. incidit Cicero. Brut.183
nomen quid.1.de Inuent.51
nomen accipere.2.de Inuent.164
nomē suum dialectici pronuntiare non possunt.2.ad Heren.49
de nomine minus laborandum, cùm intelligitur quid significetur. Top.18
nomina an sint pecuniæ loco cēseantur. Top. 8
nominare in demortui locum eum qui petat.1.ad Heren.20
nominatio, exornationis species, quid.4. ad Heren.195
non esse quæ dicantur. Top.11
norat, pro, nouerat. Orat.88
nosse, pro, nouisse. Orat.88
non, nosse parum, turpe est, sed in parum cognito stultè perseuerasse. 1. de Inuent.127
nota, Aristoteli σύμβολον. Top.18
notæ doctrinarum in Ciceronis sermone. Orat.81
notatio quid. Top.17
notatio, exornationis species. 4.ad Heren. 130
notationi locus ex coniugatione finitimus. Top.19
à notatione argumentum. Top 6
notio quid. Top.12.& 15
nouare agrum.2.de Orat.72
nouari verba quomodo conueniat. 3. de Orat.84
¶ Nudus aratus legere.1.de Orat.147
in nugis tragœdias agere.2.de Orat.113
Numa Pompilius annis permultis antè fuit, quàm Pythagoras.2.de Orat.84
Numa Pompilius, eloquentiæ rudis. 1. de Orat.19
Numa, rex doctissimus.3.de Orat.109
Numantini, corporis viribus egregii. 4. ad Heren.188
numerus frequentior satietatem parit. Orat.124
numerus in oratione inuidiosus. Orat.97
numeri in qua parte orationis tenendi. Orat.115
numeri orationis omnes poetici. Orat. 109 & 110
in numerorum ratione quæ vitia fugienda. Orat.136
in numeris orationis quæ sint quærenda. Orat.104.& 118
numeris & vocibus nihil magis cognatum mentibus nostris.3.de Orat.109
numerosæ orationis vtilitas. Orat.132
numerosum à numero differt. Orat.119
numerosum quid dicatur. Orat.115
Nummus diuisor in campo Martio nomen inuenit.2.de Orat.143
numûm, pro, numorum. Orat.88
nuncupari, verbum inusitatum. 3 de Orat.84
nuntium remittere Top.9
nuperrime.1.ad Heren.10
nuptiales tabulæ.4 ad Heren.199

O

OBedire tempori. Brut.138
obliuiosus.1.de Inuent.52
obnoxia sunt res omnes superstitionibus.2.ad Heren.43
obscura oratio quomodo fiat. Partit.11
obscurum causæ genus. 1. de Inuentione 30
obseruantia quid 2 de Inuent.170.241
obstringere religione ciuitatem.1.de Orat. 149
obstruere luminibus. Brut.33
obtinere lacinia.3.de Orat.61
obtinere Academiam. 1.de Orat.24
obtutus oculorum Crassi cùm esset dicendum.3.de Orat.10
¶ Occasio, & quid in ea quæratur. 2. ad Heren.57
occasio quæ in genera distribuatur. 1. de Inuent.57
occasio quid, & eius à tempore differentia.1.de Inuent.56
in occasione quid considerandum. 2. de Inuent.148
occasus vitæ, senectus. Top.16
occisio oblata est. 4.ad Heren.179
occupatio ambitionis.1.de Orat.1
occupatio, exornationis species. 4.ad Heren.187.3.de Orat.114

oculi, animi indices. Orat. 33. & 3. de Orat. 111
oculorum sensus acerrimus. 3. de Oratore 88
in oculis ciuium constituere. 1. de Orat. 13
¶ Odium ex arrogantia. 1. de Inuentione 59
odium in aliquem struere. 2. de Oratore 114
odium quibus rebus excitetur. 1. ad Heren. 7. 2. de Orat. 114
odium quibus rebus concilietur. 1. de Inuent. 31
odio subiicere. 1. de Orat. 100
odor vrbanitatis. 3. de Orat. 88
Odyssea Latina. Brut. 36
¶ Offendere in arrogantiam. 1. de Inuentione 115
offeosum genus argumentationis. 1. de Inuent. 105
officium calumniatoris esse, verba & literas sequi. 1. ad Heren 46
officium eloquentiæ quod. 1. de Inuent. 9
officium oratoris quod. 1. ad Heren. 2. 1. de Orat. 11
officium oratoris singulare cõsumitur in inuentione rerum. 1. ad Heren. 16
officii & finis differentia. 1. de Inuent. 10
in officiu manere. 4. ad Heren. 153
officia oratoris tria. Brut. 96. 150. Orat. 38. 141
officia oratoris quemadmodum ad orationem accommodentur. 1. ad Herennium 3
¶ Olympii Iouis simulachrum Orat. 4
¶ Operam nauare. 1. de Orat. 15
operam valetudini dare. 1. de Orat. 138
operarium oratorem fecit Antonius. 1. de Orat. 137
opimum dictionis genus. Orat. 13
opinabar, verbum inusitatum. 3. de Orat. 84
opiniones dialecticorum pueriles. 4. ad Heren. 49
oportere & decere quid differant. Orat. 40
oppidanum. 2. de Orat. 133
opplorate auribus. 4. ad Heren. 135
opportunitas mortis. 3. de Orat. 7
optimus testis. Top. 3
optimum aliud alii videtur. Orat. 19
optimum in omni re aliquid est, quamuis lateat. Orat. 10
optimum genus dicendi quod sit. Orat. 144
optimi formam exponere difficile. Orat. 19
opus censorium. 2. de Orat. 100
opus oratorium fieri. Brut. 105
¶ Oraculum ciuitatis est, iurisconsulti domus. 1. de Orat. 99
oratio à poemate quid differat. Brut 99
oratio Ciceronis pro Roscio, plena iuuenili redundantia. Orat. 58
oratio copiosa, nisi res subsit, improbanda. 1. de Orat. 17
oratio Demosthenis, pro Ctesiphonte, omnium perfectissima. Orat. 73
oratio facilè sequitur quocunque ducas. 3. de Orat. 97
oratio illustris quænam sit. Partit. 11
oratio L. Crassi Censoris in Cn. Domitium collegam. Brut. 85
oratio mores oratoris effingit. 2. de Orat. 99
oratio multitudinis auribus accommodanda. 2. de Orat. 87
oratio non vt poema paucorum approbatione contenta. Brut 99
oratio omnis ex verbis constat. 3. de Oratore 82
oratio quænam sit ad augendum accommodatior. Partit. 19
oratio quibus rebus ornatur. 3. de Oratore 53
oratio, rerum regina. 2. de Orat. 111
oratio rebus ipsis æqualis sit. Orat. 68
oratio summis quænam sit. Partit. 12
oratio versibus inimica. Orat. 110
oratio voluptati aurium morigerari debet. Orat. 90
orationis commoditas. 1. ad Heren. 4
orationis lumina & insignia. Orat. 74
orationis moderatæ pronunciatione cantus nullus dulcior. 2. de Orat. 19
orationis orbis. Orat. 138
orationis ornamenta. 1. de Orat. 70
orationis partes. 1. de Orat. 70. Orat. 67
orationis partes quot. 2. de Orat. 44
orationis partes quatuor. Partit. 1
orationis partes sex. 1. de Inuent. 18
orationis species, seu figuræ tres. 4. ad Heren. 150
orationis terminus. 1. ad Heren. 4
orationi fidem abrogat meditationis & artificii suspicio. 1. ad Heren. 17
orationem condit verborum numerorúmque iucunditas. Orat. 107
orationem qualem velit esse Aristoteles. Orat. 110
orationem sumere. 1. ad Heren. 2
orationes Ciceronis permultæ. Orat. 58
orationes Ciceronis, multis locis pueriles. Brut. 63
orationes Curionis veteribus prælatæ. Brut. 63
orationes plerasque habitas, iam non vt haberentur, scribi. Brut. 47
orator ab Academicis & exagitatus & adiutus. Orat. 7
orator ab imperito quo in re differat. 3. de Orat. 96
orator in suæ ciuitatis consuetudine ne sit hospes. 2. de Orat. 71
orator in inueniendo quid quærat. Partit. 3
orator in omni disputatione copiosus. 1. de Orat. 11
orator futurus qualis esse debeat. 1. de Orat. 100. & 1. 44. 45. Brut. 160
orator, idémque vir bonus. 2. de Oratore 48
orator nemo, nisi sapiens. 1. de Orat. 41
orator optimus quis sit. Orat. 141
orator perfectus cur tam rarus. 1. de Oratore 65
orator perfectus, idem sapiens. 1. de Oratore 41
orator plenus & perfectus quis sit. 1. de Orat. 31
orator qua re præcipuè commendetur. Brut. 113
orator qua voce esse debeat. 3. de Oratore 24
orator quas res habere debeat. 1. ad Heren. 2
orator qui verè dici possit. 1. de Orat. 13. &
orator quis admirandus. 3. de Orat. 29
orator quis Antonio. 1. de Orat. 117
orator quis Crasso. 1. de Orat. 101
orator quis, & quomodo instituendus. 2. de Orat. 47
orator quis perfectus. 2. de Orat. 28. 33. 98. 107. & 3. 45
orator sine multitudine eloquens esse non potest. 2. de Orat. 184
orator summus Plato in eo ipso loco, in quo oratores irridet. 1. de Orat. 25
orator verborum, actor rerum. 3. de Oratore 31
oratoris omnis actio, opinionibus, non scientia, continetur. 2. de Orat. 17
oratoris nulla facultas est sine philosophia. Partit. 77
oratoris fundamentum, Latina emendatáque loquutio. Brut. 149. & 150
oratoris institutio & informatio. 2. de Orat. 47
oratoris lacerti. 1. de Orat. 115
oratoris laus nulla, quam non Cicero in suis orationibus adumbrarit. Orat. 53
oratoris & philosophi munera quomodo distincta. 1. de Orat. 18
oratoris mores effingit oratio. 2. de Oratore 99
oratoris officium quod. 1. ad Heren. 2. 1. de Orat. 68. Orat. 142
oratoris officium singulare consumitur in inuentione rerum. 1. ad Heren. 16
oratoris officia quemadmodum ad orationem accommodentur. 1. ad Herennium 3
oratoris perfecti genus vnum. Orat. 141
oratoris summi est, summum oratorem populo videri. Brut. 97
oratoris peccatum, stultitiæ peccatum videtur. 1. de Orat. 61
oratoris propria res omnis, quæ ornatè grauitérque dici debeat. 2. de Oratore 10
oratoris vis & facultas in quinque partes distributa. 1. de Orat. 69
oratoris vis omnis & facultas subtiliter explicata. 1. de Orat. 19. 20. 21. & 22
ex oratoris ipsius vi argumenta quando sumi dicantur. 2. de Orat. 89
oratori docto palma danda. 3. de Oratore 79
oratori finitimus poeta. 1. de Orat. 56
oratori necessariam magnarum omnium rerum & artium scientiam. 1. de Oratore 11
oratori populi aures tãquam tibiæ sunt. Brut. 100
oratori prouido moderantur auditorum aures. Partit. 9
oratori quæ cognoscenda. 1. de Orat 57
oratori quæ sint necessaria. 1. de Inuent. 37. Brut. 57
oratori quid, & quomodo dicat, in causa videndum. 2. de Orat. 65
oratori quis seruandus gestus. 3. de Oratore 117
oratori tria dicendo efficienda. Brut. 96
oratori tria videnda. Orat. 15
oratorem frequẽtia auditorum multum iuuet. Brut. 100
oratorem Cicero quando scripserit. Orator 19
oratorem perfectum esse posse. 1. de Ora. 47
oratorem prudentia nunquam deficit. Brut. 47
oratorem sine philosophia esse non posse. 1. de Orat. 41
oratore perfecto nihil præclarius. 1. de Orat. 19
in oratore perfecto, omnis inest philosophorum scientia. 3. de Orat. 79
in oratore quot, & quanta requirantur. 1. de Orat. 63
oratores boni poetis multò pauciores. 1. de Orat 6
oratores omnes, non generibus inter se, sed facultatibus differentes. Orat. 143
oratores in inferũ mare delapsi sunt, Tuscum & Barbarum, scopulosum & infestum. 3. de Orat. 40

oratores Græci. Brut. 13. & 14
oratores imperatoribus numero multò pauciores 1. de Orat. 4
oratores nascuntur, poetæ fiunt. 1. de Orat. 61
oratores, veritatis actores, imitatores, histriones. 3. de Orat. 118
oratorum bonorum duo genera. Brutus 104. & 105
inter oratores bonos magna dissimilitudo. Orat. 1
oratores summos in exordio perturbari. 1. de Orat. 60. & 61
oratorum illustrium inter se differentia. 3. de Orat 24. & 25
oratorum paucitatis causæ. 1. de Oratore 5. & 6
oratoris ars sitne vlla. 1. de Orat. 49
oratoria supellex in quo sit. Orat. 44
oratoriæ facultatis laus. 1. de Orat. 19
orbis in oratione Thucydidis desideratur. Orat. 138
orbis verborum. 3. de Orat. 110
ordo argumentorum in dicendo plurimum potest. 2. de Orat. 96
ordo, exornationis species. 3. de Oratore 115
ordo maximè memoriæ lumen adfert. 2. de Orat. 192
ordinis rerum & locorum in oratione duplex ratio. 2. de Orat. 169
ordine nulla res plus in animis hominû valet. Brut. 100
ornata oratio. Orat. 126
origines M. Catonis quales. Brut. 31
ornatus orationis duplex. Orat. 68
ornatus orationis multum apud animos hominum valet. Brut. 100
ornatè & aptè dicere, quanta virtus. 3 de Orat. 30
¶ Os ducere. Orat. 47
oscitantia. 4. ad Heren. 106
oscitans sapientia 2. de Orat. 79
¶ Otium consumere. 1. de Orat 30
otium senectuti bellissimum subsidium. 1. de Orat. 134
otium suppeditare. 1. ad Heren. 1
otii fructus, non contentio animi, sed relaxatio 1. de Orat. 13
otii socia eloquentia. Brut. 22

P

Pacis campi. 4 ad Heren. 157
pacis comes, eloquentia. Brut. 12
pacem inhonestam cum Gallis fecit C. Pompilius 1. ad Heren. 27
pactum, quid. 2. ad Heren. 53. 1. de Inuent. 171. & 242
ex pacto ius. 2. ad Heren. 53
pacta quædam iuri præstant. 1. ad Heren. 54
pacta quæ sine legibus obseruantur. 1 ad Heren. 53
pacta ex conuentu obseruantur. 2. ad Heren. 54
Pacuuius poeta. Brut. 139
Pacuuii locus reprehensus. 2. ad Heren. 71. & 80
Pacuuii versus omnes elaborati. Orator 19
Pæan, ad versum minimè aptus. Orat. 112
Pæan, cui orationis generi conueniat. Orat. 114
Pæan, numerus, non pes, à quibusdam habetur. Orat. 126
Pæan, pes quis sit, & vbi in oratione collocandus. 3. de Orat. 101
Pæan, pes sesquiplex. Orat. 109
pæanem citare. 1. de Orat. 151
pædagogi lites. 4. ad Heren. 156
pagunt rem. 1. ad Heren. 53
palæstra & sedes, exercitationis & delectationis causa, non disputationis, inuentæ. 2. de Orat. 12
palæstræ magis & olei, quàm ciuilis turbæ ac fori. 1. de Orat. 40
Palamedis mors indigna. 2. ad Herennium 62
in Palamedem coniecta suspicionû proditionis multitudo. Top 42
Palicanus, orator, imperitorum auribus aptus. Brut. 128
palla 4 ad Heren. 216
palma sanguinolenta. 4. ad Heren. 221
palus, pro paxillus. Orat. 86
Pammenes, Demosthenis studiosissimus. Orat. 56
Pammenes, vir eloquentissimus Græciæ, M. Bruti præceptor. Brut. 187
Pamphilus, nescio quis rhetor, irrisus. 3. de Orat 46
Panathenaicus, Isocratis liber. Orat. 22
Panegyricus ab Isocrate conscriptus. Orat 20
par, quid. 2. de Inuent. 171. & 242
par est, pro, decet. Orat. 2
ex pari argumentum. 2. de Orat. 93
parium comparatio, nec elationem habet, nec submissionem. Top. 37
Parcorum elegantissimus, L. Crassus. Brutus 76
Paris, siue Alexander, Philoctetæ sagittis perculsus est. 4. ad Heren. 194
parricidio dânatis os obuoluebatur folliculo lupino, & soleæ ligneæ pedibus inducebantur 1. ad Heren. 14
pars, quid. 1. de Inuent. 47. & 58
ex parte argumentum. 2. de Orat. 91
partes, quid. 1. de Orat. 93
partes nô plures, quàm tres, enumeratio debet habere. 1. ad Heren. 17
partes distributionis duæ. 1. ad Heren. 17
partes facere. 2. de Orat 200
partes tres narrationis positæ in negotiorum expositione. 1 ad Heren. 13
partium distributio, quàm formarû, infinitior. Top. 17
partium eloquentiæ vnaquæque, ars per se magna est. Brut. 10
à partibus argumentum. Top. 6
ex partibus quomodo argumentum eliciendum 1. de Orat 89
partitio à diuisione quid differat. Top. 15
partitionis vtilitas, & eius genera duo. 1. de Inuent. 45
in partitione fugienda vitia. 1. de Inuent. 47
partitione quomodo vtendum. Top. 16
partitionum definitiones. Top. 12
partus oratorum. Brut. 24
parua magnis sæpe rectè conferuntur. Orat. 7
paterfamiliâs vnus. 1 de Orat. 66
pater patratus. 2. de Orat. 75
παθητικὸς, orationis genus. Orat. 70
patientia, quid. 2 de Inuent. 242
patientia in quo cernatur. Partit. 41
patientiam imitatur duritia immanis. Partit 45
patriæ amoris vis quanta sit. 1. de Oratore 96
patriæ sanctissimæ. 4 ad Heren. 154
patrimonium dignitatis senatus. 3. de Orat. 2
paucitas in partitione quomodo seruanda. 1. de Inuent. 47
¶ Peccare in loquendo, suauitatis causa, licet. Orat. 89
peccatum non excusat amor. 2. ad Heren 57
peccatum non excusat iracundia. 2. ad Heren. 57
peccatum oratoris, stultitiæ peccatû videtur. 1. de Orat. 61
peccati causa sæpe pecunia. 2. ad Herennium 33
pecuaria redimere. Brut. 42
pecunia. 1 ad Heren. 37
pecunia, de fundo, aut aliis bonis. 4. ad Heren. 193
pecunia ad peccâdum impellit. 2. ad Heren. 33
pecunia pro rebus hæreditariis. 2. de Inuent. 167. 168. & 169
pecuniæ genera multa sunt. Top. 13
cuius pecuniæ dies fuisset, vetus exceptio. 1. de Orat 82
pecuniæ magnitudine, senectus à solitudine vindicatur. 1. de Orat. 132
à Peiræeo eloquêtia euecta, omnes peragrauit insulas. Brut. 25
πειθώ, Græcis, Latinis, Suada. Brut. 29
penes scenam. 4. ad Heren. 155
penes vnum omnia consistere. 4. ad Heren. 145
perconis. Brut. 113
perdere litem. 1. de Orat. 82
perdere plus est, quàm amittere. 4. ad Heren. 221
perdifficilia perinde sæpe habenda, ac si effici non possent. Partit. 45
perducere in morem. 2. de Inuent. 241
perfectâ eloquentiæ officium. Orat. 61
perfecti oratoris genus vnum. Orat. 148
perficiendi spes. 2. ad Heren. 37
perfidiosus. 4. ad Heren. 166
perfringere domum & familiam. 4. ad Heren. 210
pergrauiter. 1. de Orat. 115
Pericles & Thucydides, non nascentibus Athenis, sed iam adultis fuerunt. Brutus 23
Pericles, Athenis eloquentissimus, & idem princeps publici consilii. 1. de Orat. 109
Pericles, omni virtutis genere floruit. Brut. 14
Pericles, Xantippi filius, primus ab Anaxagora Physico edoctus, eloquentiæ doctrinam adhibuit. Brut. 21. eius suauitate exhilaratæ Athenæ. 22. eiusdem vbertatem & copiâ admiratæ. Ibidem. eius vim dicendi, terroremque timuerunt. ibidem.
Pericles contra voluntatem populi loquens, popularis tamê videbatur. 3. de Orat. 76. in eius labris lepos habitabat. Ibidem. & Brut. 29. Ab Anaxagora eruditus. Ibidem. Quadraginta annos Athenis præfuit. Ibidem.
Pericles in animis audientium aculeos relinquere solebat. Brut. 18. & 19
Pericles, quo dicendi genere sit vsus. 2. de Orat. 51. Orat. 15
Pericli quantum profuerit Anaxagoras. Orat. 8
periclitari vires. 1. de Orat. 76
περίοδος, quid Latinè dicatur. Orat. 118. Brut. 24
periodus non vbique adhibenda. Orator 222
Peripatetici ab Aristotele. 3. de Orat. 35
Peripateticorum disciplina, quantum ad dicendum conferat. Brut. 61
Peripateticorum elegans exercitatio. Orat. 70
Peripateticorum ratio in philosophia, & ratione dicendi. Brut. 61

permiſſio,exornationis ſpecies,quid.4. ad Heren. 191
permiſſio,figura dicendi.3.de Orat.113
permiſſione potior eſt ſanctio. 2. ad Heren. 48
permouere,oratori neceſſarium. Orator 141
permotiones animi.1.de Orat.12
permutatio,& eius ſpecies tres. 4.ad Hereo.101
perorando omnium præſtantiſſimus Cicero.Orat.71
peroratio naturalis omnium cauſarum, vna.Brut.110
perorationis partes duæ.Partit.18
perorationẽ omnes Ciceroni relinquebant.Orat.72
perpaululum guſtare.2.de Orat.130
perpetuum ius.1.de Orat.77
perpetuæ quæſtiones quando inſtitutæ. Brut.54
perpetuum dicendi.Orat.4
perpugnax Craſſus in diſputando.1. de Orat.47
perpuſillum rogare 2.de Orat.135
perſeuerantia quid.2.de Inuent.142
Perſius doctiſſimus.2.de Orat.13
à perſona noſtra, beneuolẽtia quomodo captanda.1.ad Heren.7
ex perſona,coniectura quomodo capienda.2.de Inuent.140
perſonis quæ res attributæ ſunt. 1.de Inuent.51
perſpergi.1.de Orat.77
perſpicuum , genus argumentationis. 1. de Inuent.104
perſuadendi ratio , & ſpes vincendi tota eſt poſita in confirmatione & confutatione.1.ad Heren.18
perſuadendi ratio in tribus conſiſtit.2.de Orat.63.70.& 170
perſuaſo auditore quid faciendum. 1.ad Heren.9
perſuaſio.1.ad Heren.35
perterricrepa.Orat.93
pertinacia perſeuerantiæ finitima. 2. de Inuent.144
pertinere in prudentiam.2.de Orat.4
pertiſum,pro, pertæſum,cõſuetudo non probauit Orat.90
perturbare ex ciuitate.4 ad Heren.151
peruerſe dicendo , vt peruerſe dicamus, facilè conſequimur.1.de Orat.72
peruerſio 4 ad Heren.198
perueſtigare argumentum.Top.3
peruolitare.1.de Orat 76
pes,in naui.3.de Orat.87
pedis ſupploſio.1.de Orat.118
pedum ratio in numeris. Orat.109.& 111
peti ex ſcribendo quæſtum ſolitum. 1.ad Heren.1
Pherecydes hiſtoriam ſine ornatu ſcripſit.2.de Orat 29
Phidias Mineruæ ſignum effecit . 1. de Orat.41
Phidiæ clypeus. Orat.138
Phidiæ ſimulachris , nihil in illo genere perfectius.Orat.3
Philippus conſul , cauſæ principum infenſus.1.de Orat.13
Philippus, homo vehemens & diſertus, & ad reſiſtendum fortis.3.de Orat.1
Philippus,homo diſertus,atque eruditus, ita ad dicendum ſurgebat,vt quod primum verbum habiturus eſſet , neſciret.1.de Orat.173
Philippus in concione dixit , videndum ſibi aliud cõſilium,illo ſenatu ſe Remp.gerere non poſſe.3.de Orat.1
Philippus, rex ſapientiſſimus , Ariſtotelem filiō ſuo præceptorem acciuit.3.de Orat.78
Philippi Conſulis concio aduerſus ſenatum.3 de Orat.1
Philiſtus orator.2.de Orat.57
Philiſto Syracuſio,Ciceronis tempore,amatores defuerunt.Brut.57
Philo Academicus Athenis ob Mithridaticum bellum Romam profugit. Brutus 169
Philo in Academia nobilis.3.de Orat.61
Philo Architectus Athenienſibus armamentarium fecit.1.de Orat 51
Philoctetæ ſagittis Paris, qui & Alexander,perculſus. 4.ad Heren.194
Philolaus, Architæ Tarentini auditor. 3. de Orat 77
philoſophus quis dicatur.1.de Orat.106
philoſophi & oratoris munera quomodo diſtincta.1.de Orat.28
philoſophi in ſuperum mare defluxerũt Græcum & portuoſum.3.de Orat.40
philoſophorum greges.1.de Orat.12
philoſophorum oratio qualis.Orat.35
philoſophos orationis copia abundare.2. de Orat.82
philoſophia in tres partes diſtributa.1.de Orat.35
philoſophia non eſt reliquarum artium ſimilis.3.de Orat.45
philoſophia omnium benefactorum,benéque dictorum mater.Brut.179
philoſophia omnium laudatarũ artium parens.1. de Orat.3
philoſophia quãtum oratori neceſſaria. Partit.77
philoſophia quo tempore primùm orta ſit.Brut.15
à philoſophia inſtructior Brut.83
in philoſophia totæ hominum ingenioſiſſimorum ætates contritæ.1.de Orat. 111
ſine philoſophia eloquens effici poteſt. Orat.7
Phœnix à Peleo, comes quem ad vſum Achilli datus.3 de Orat 51
Phormionem Peripateticum delirare dixit Annibal.2.de Orat 42
Phormiones multi.2.de Orat 43
Phryges in Epilogis cantare ſoliti. Orat. 32
Phrygio Pompeius.2.de Orat.156
Phrygia minimè polita & elegans. Orat. 13
Phrygium dicendi genus.Orat.13
Phyliſtus Syracuſius , Dionyſii tyranni familiaris,in hiſtoria Thucydidem imitatus.2.de Orat.51
Pietas quid. 2.de Inuent.170.241.Top. 48
pietas in quo cernatur.Partit.41
pignoribus ablatis aliquem coercere.3.de Orat.3
Piſiſtratus multum, vt ſuis temporibus, dicendo valuit Brut.14
Piſiſtratus tyrannus,& doctus & eloquẽs, Homeri libros confuſos antea diſpoſuit 3 de Orat.75
Piſo ſine ornatu ſcripſit hiſtoriam.2. de Orat.19
in piſtrino eodem viuere.2.de Orat.79
Plagioſippus 4.ad Heren.196
Plato Dionem Syracuſium omnibus doctrinis expoliuit.3.de Orat 77
Plato,diuinus author.Orat.149
Plato in geometria & muſica præſtantiſſimus.1.de Orat.110
Plato nõ linguæ ſolùm, ſed etiam animi ac virtutis magiſter.3.de Orat.77
Plato non modò intelligendi, ſed etiam dicendi grauiſſimus author & magiſter.Orat.3
Plato, omnium rhetorum exagitator,vnum Iſocratem mirabatur.Orat.24
Plato , omnium qui ſcripſerunt, aut loquuti ſunt,grauitate princeps.Orat 34
Plato oratores irridens, ſummus ipſe orator eſt.1.de Orat.25
Plato vnus,omnium inſtar.Brut 99
Platonis amplitudo Ariſtotelẽ à ſcribendo non deterruit.Orat.3
Platonis frequens auditor Demoſthenes. Orat.8
Platonis ciuitas cõmentitia 1.de Orat.127
Platonis libri mirabiliter ſcripti.3.de Orat.9
Platonis locutio nonnullis poema exiſtimata. Orat 36
Platonis more loqui Iouem,ſi Græcè loquatur.Brut.62
Platonis oratio funebris,quotannis certo die Athenis recitabatur.Orat.84
Platonis vbertas.Brut.62
Plautus quando mortuus.Brut 30
Plauti locus reprehenſus.1.ad Heren.70
plus petens,quàm in actione eſſet, cauſa cadebat.1.de Orat.81
à pluribus cauſas ſingulas defendi vitioſum.Brut.109
pluuiam aquam arcere. Top 19
Poema pauorum approbatione contentum eſt,oratio non item. Brut. 99
pœna damnationẽ neceſſario conſequitur.2.de Inuent 164
pœnitere facinus 2.de Inuent.150
poeta bonus, ſine inflãmatione animorum,& ſine quodã afflatu furoris nullus.2.de Orat.105
poeta Lucilius.1.ad Heren 53
poeta oratori finitimus.1.de Orat.36
poeta propter excellentiam pro Homero accipitur.Top.18
poetæ etiã ante Homerũ fuerunt. Bru.35
poetæ in figuris verborũ liberiores.Orat 117
poetæ oratoribus proxima cognatione iuncti.3.de Orat.16
poetarum ab oratoribus differẽtia. Orat. 36.& 37
poetarum genus multiplex.Orat.141
poetas poetarum morte dolere.Brut.1
poetis permultis par penè laus in diſſimili genere tribui poteſt. 3. de Oratore 16
poetica vnde,& quomodo inuenta. Orator 103
Polemo,qui Xenocratem audierat, nihil ab Ariſtotele magnopere diſſenſit . 3. de Orat 38
politici philoſophi olim nominati, qui iam Peripatetici & Academici.3.de Orat 60
Polycletus 4.ad Heren.148
Polycletus cuiuſmodi artifex. Brut 35
Polycletus fingendi arte inſignis . 3. de Orat.15
Polycletus Herculem finxit. 2 de Orat.38
Polygnotus pictor cuiuſmodi.Brut.55
Pomeridianus, pro, poſtmeridianus. Orat.89
Pompeius & Sylla Coſs. Brut.169
Pompeius Phrygio.2.de Orat.156
Pompeia lex ternas ad dicendum horas oratoribus conſtituit Brut.180
Pomponius æqualis Sulpitii & Cottæ,in dicendo obſcurus.3.de Orat.28
Pomponii Attici liber quo omnem rerum memoriam breuiter cõplexus eſt. Brut.7
ponere ea,pro,proponere.2.de Orat.1

ponere in metu.Top.28
Pontidius 2.de Orat.152
pontifex maximus Romæ olim annales conficiebat.2.de Orat.28
pontificum ius, quod ciuili coniunctum erat, nemo discebat.3.de Orat.75
populi scitum facere.Orat.150
populi aures oratori tanquam tibiæ.Brutus 100
populo non minus, quàm doctis, probāda est eloquentia.Brut 95
in populis probari 2 de Orat.114
populare dicendi genus Brut.70
populari trutina examinari. 2.de Oratore 87
porcam sustinere.2.de Inuent 189
porcinæ.4.ad Heren.146
portentûm, pro, portentorum. Orator 87
porticus ad quid inuentæ. 1. de Oratore 11
portorium.1.de Inuent.63
posse fieri.2.de Orat 147
posse, quod deceat, facere, artis & naturæ est; scire, quid, quandóque deceat, prudentiæ.3.de Orat.127
possidere ingenium.1.de Inuent.96
possessio secundum tabulas ex edicto prætoris dari solita.Top.8
in possessione iudicii ac defensionis consistere.2.de Orat.109
posthumi.1.de Orat.76
postliminium.1.de Orat.75
postliminium vnde ductum.Top.18
postliminium nullum ei, quem pater suus, aut populus vendidit, aut paterpatratus dedidit 1.de Orat.89
postliminio quæ redeant.Top.18
potentia.1.ad Herennium 5. 2.de Inuentione 146
potestates.4.ad Heren.106
¶ Præceptoris officium.3 ad Herennium 153
præceptores iidem, & viuēdi & dicendi, veteres. 3.de Orat.32
præceptionis ratio.1.ad Heren.2
præcertatio 4.ad Heren.194
præcisio, exornationis species. 4. ad Heren.194
præcisio, figura dicendi, quid. 3.de Orat. 213
præco actionum.1 de Orat.121
præconio domestico colligere testes stultitiæ suæ.1.de Orat.48
præcultus, id est, præparatus.Partit.41
ex præcurrentibus argumentum. 1.de Orat.92
præditus bonis rationibus. 4. ad Heren. 116
pragmatici 1.de Orat.152
πραγματικοὶ, qui dicti sunt apud Græcos. 1.de Orat.58
præiudicium capitis fieri.2. de Inuentione 164
præmium ex lite.4 ad Heren.181
præmii ratio, in generali constitutione, ex quibus rebus consideretur.2.de Inuent.105
præmia virtutis sancta & casta esse oportere.2.de Inuent 107
præmunitio, figura dicendi. 3.de Oratore.213
præscriptio.2.de Inuent. 47
præsens animus.1.de Orat.47
præfidere sibi.4.de Orat.91
in præsidio consistere.2.de Orat. 162
præstare consilium.3.de Orat.74
præstare culpam.1.de Orat.56
præstare fidem.3.de Orat.74
præstare impetus populi.2.de Orat.68
præstare ingenuitatem & ruborem suū. 2.de Orat.134
præstantis viri ea virtus est, quæ sibi laboriosa, cui periculosa, aliis fructuosa est. 2.de Orat.188
in præterito tempore quid considerandum.2.ad Heren.38
præteritorum in, ere, & erunt, indifferēs vsus.Orat.88
præteritorum syncopa vsitata. Orator 88
prætor vrbanus M.Drusus. 1. ad Herennium 51
prætoris exceptiones.2.de Inuent.160
prætoriæ exceptiones in priuata actione fiunt.1.ad Heren.23
præuaricatio quid. Partit.68
Praxiteles 4.ad Heren.148
prensare.1.de Orat.55
πρέπον, Latinè decorum vertit Cicero.Orat.38
pressus orator quæ cauere debeat. Brutus 105
presso oratori cauenda inopia & ieiunitas. Brut.105
primum & summum.Partit.1
primum nihil à natura inuentum. 3. ad Heren. 231
prima in oratione pauci cernunt, postrema plerique.3 de Orat.106
prima sequentem honestum est in secundis tertiisue consistere.Orat.4
princeps, pro, primus.1.de Orat.30
princeps sermonis ordiendi.1.de Oratore 49
principium quid.1.de Inuent.30
principium à lege quando sumendum. 1.ad Heren.6
principium è scriptura quando sumendum.1.ad Heren.6
principium cuiusmodi esse debeat. 1. ad Heren.11
principium in causa demonstratiua vnde sumendum.3.ad Herennium 201
principium naturale, vnum omnium causarum.Brut.110
principium reliqua orationi connexum esse debet.2.de Orat.176
principii ab insinuatione differentia.1 ad Heren.11
principia causis pro portione rerū præponenda.2.de Orat.175
principia dicendi qualia esse debent. 2. de Orat.173
principia in deliberatione, vel non longa, vel nulla.Partit.8
principia in deliberationib' qualia.Partit.52
principia orationum qualia esse debeāt. Orat.68
principia rerum ab ingenio, profecta. 3. ad Heren 231
principia vnde ducenda, & quæ ad res accommodanda.Partit.16
principiorum & narrationum præcepta in totis orationibus conseruanda.1.de Orat. 45
in principiis quid faciendum.Top.52
priuantia contraria.Top.24
priuata iudicia.1.de Inuent.165
priuati iuris species.Partit 71
Priuernas fundus M. Bruti iurisconsulti.2.de Orat.223
priuilegii similis rogatio.Brut. 45
pro eo quod.1.de Orat.42
probari in populis.2.de Orat.114
ad probandum duplex oratori subiecta materies.2.de Orat.63
probabilis narratio quomodo fiat. 1.de Inuentione 43.Partit.49
probabile quid. 1. de Inuent. 62. & eius species.2.ad Heren.33
probabile quot habeat genera. 1. de Inuent.63
probabile orationis genus quomodo cōficiatur.Partit.21
proclamator.1.de Orat.100
procudere linguam.3.de Orat.66
procûm, pro, procorum.Orat.87
procuratio ciuitatis.1.de Orat.108
procurrere amicitiæ studio. 4.ad Herennium 215
Prodicus Chius, sophista.Brut.13
prodigiûm, pro, prodigiorum.Orat.87
productus studio & viribus. 4.ad Heren. 225
producti sumus. 1. ad Herennium 4. & 4. ad Heren. 222
profluentia. Partit.43
proiicere tectum. Top.22
πρόληψις, Latinè notio, quid sit. Top.25
proles, verbum inusitatum. 3. de Oratore 84
Prometheus.4.ad Heren.147
promittere damni infecti. Top.10
pronominatio, exornationis species. 4. ad Heren.196
pronuntiare amplius.Brut.43
pronuntiatio.1.ad Herennium 3.14. & 3. 112
pronuntiatio bona id perficit, vt res ex animo agi videatur.3.ad Heren.121
pronuntiatio ex quibus cōstet. 3. ad Heren.118
pronuntiationis suauitas, & vocis conseruatio ex eadem re procreantur. 3. ad Heren.114
προοίμιον.1.ad Heren.5
propalam.1.de Orat.78
propositum quid.Top.42
propositum inest in causa. Partit 6
propositum, pars causæ est.Top.43
propositum siue consultatio, pars causæ est.Partit.33
propositi vel consultationis genera duo. Partit.33
in proposito quis finis Partit.6
propositio animi.2.de Inuent.142
propositio in argumentatione, quid.1.ad Heren. 61
propositio, ratiocinationis pars, quid.1. de Inuent 81
propria verba quæ sint.4.ad Heren.160
proprii loci.2.ad Heren.40
in propriis verbis quæ sequenda oratori.3.de Orat.83
Protagoras Abderites, sophista. Brut.25. 3.de Orat. 70
Protagoras locos cōmunes primus scripsit & parauit. Brut.23
protegere ædes.Top.11
Protogenes, pictor egregius.Brut.55
protrahi in medium. 4. ad Herennium 234
prouidentia quid.2.de Inuent.240
prouocatio, patrona ac vindex ciuitatis. 2.de Orat.108
prudentia quid, & eius partes. 3.ad Herē. 94 2.de Inuent.240
prudentia auditorum, eloquentiæ oratorum moderatrix. Orat.13
prudentia duplex. Partit.40
prudētia indiserta loquaci stultitiæ præstat.3.de Orat.79
prudentia intelligendi.1.de Orat.45
prudentiæ possessio oratoris est. 3. de Orat.67
prudentiæ ratio in quibus rebus quæritur.1.de Inuent.57
prudentiam imitatur malitia. Partit.43

in prudentiam pertioere.2.de Orat.4
Prytaneum,locus Athenis publicus.1. de Orat 119
in Prytaneo ali, publicè honos Athenis maximus.1.de Orat.119
¶P.African' C.Carboni,de Tiberio Graccho interroganti,respõdit iure cæsum videri.1.de Orat.59
P.Africanus eloquens fuit.1.de Orat.108
P.Africanus insimulatus sua authoritate Brisonem à dissuasione legis tabellario deduxisse.Brut.49
P.Africanus minor,in primis eloquens. Brut.40
P.Antistius, Rabula probabilis, cõtra C. Iulii extraordinariam consulatus petitionem dixit.Brut.120
P.Antronius quis in dicendo.Brut.130
P. Canutius extra ordinem senatorium disertissimus.Brut.107
P.Cethegus qualis vir & orator.Brut 91
P.Claudius Cos.cum L.Portio.Brut.30
P. Cornelius,homo auarus & furax , sed egregiè fortis.1.de Orat.149
P.Crassus,Africanus,Coss. Brut.38
P.Crassus diues, P.Scæuolæ frater,orator & iurisconsultus.1.de Orat.81
P.Crassus idem eloquens & iurisconsultus.1. de Orat.109
P.Crassus in numero quidem disertorũ fuit, sed par Galbæ nullo modo. 1. de Orat.124
P.Crassus,L.propinquus,maximi animi vir, suapte manu interfectus. 3. de Orat.6
P.Crassus, M. F. se initio ætatis ad Ciceronis amicitiã contulit. Brut.154.idem quibus moribus & studio. Ibidẽ. Eiusdem casus.Ibidem.
P.Crassus Mutianus quis orator. Brut.50. Idem & Galbæ Ser. filio filiã suam collocat. Brut.50
P.Crassus orator cum superiore Africano consul fuit.Brut.38
P.Crassus,P.Mutii frater.1.de Orat.124
P.Decius.2.de Orat.71.& 74
P. Decius orator,vt vita,sic oratione turbulentus.Brut.56
P. Galba, Ser. filius ,rogatione Manilia propter inuidiã Iugurthinæ coniurationis,cùm pro se dixisset,dãnatus est primus post Romam cõditam, qui in collegio sacerdotum esset.Brut.65
P.Lẽtulus,Ciceronis salutis author,qualis & vir & orator fuerit. Brut.145
P.Lentulus,M.Marcelli filius. Brut.70
P.Lentulus nihil in dicẽdo præter actionem habuit. Brut.126
P.Lentulus orator.Brut.38
P.Lentulus, princeps Senatus, qualis in dicendo.Brut.55.1.de Orat.106
P.Lentulus Sura,Hortensii æqualis. Brut. 123
P.Licinius Varus.2.de Orat.139
P. Lucilius Balbus, Ser. Sulpitii præceptor.Brut.79
P.Magius qualis in dicendo. Brut.93
P. Mummius cuiuis tempori homo. 2.de Orat.151
P.Muræna quis orator.Brut.117
P.Mutius.1.ad Heren.53
P.Mutius iurisconsultus,P.Crassi frater. 1.de Orat.106.& 124
P.Mutius omnibus iniquus. 2. de Orat. 146.& 157
P.Mutius optimè pila & duodecim scrupis lusit.1.de Orat.109
P.Orbius,T.Iuuentii auditor.Brut 93
P.Popilius ciuis egregius,nec indisertus. Brut.48
P.Popilius vi C.Gracchi expulsus,L.Bestiæ rogatione restitutus. Brut.66
P.Rutilius de iure respondit.Brut.58. Panætium audierat.59.Propè perfectus in Stoicis.Ibidem.
P. Rutilius,M.Filius,Tribunus plebis,C. Mancinum à Senatu iussit educi. 1.de Orat.89
P.Rutilius qualis vir & orator . Brut.56. & 58
P.Rutilius Rufus.2.de Orat.155
P.Rutilius Rufus causam suã noluit ornatius dici , quàm simplex ratio veritatis postulabat.1 de Orat.117
P.Rutilius Rufus,cùm Scaurum ambitus postulasset,neque condemnasset,ab eo eiusdẽ criminis reus factus est. Brut.58
P.Rutilius Rufus,exemplum innocentiæ.1.de Orat.126
P.Rutilius Rufus,homo doctus,& philosophiæ deditus.1.de Orat.115
P.Rutilius Rufus,propter simplicitatem defensionis suæ dãnatus.1.de Orat.117
P.Scæuola qualis in dicendo.Brut.55
P. Scipio Nasica,Corculum, bis Cos . & Censor eloquens habitus. Brut.39
P.Scipio qui in consulatu est mortuus,omnes sale facetiisque superauit. Bru.65
P.Sextius Pr.designatus,accusante T.Iunio,ambitus damnatus est. Brut 94
P. Sulpitius, Drusi familiaris. 1. de Orat. 14
P.Tubero Africanum auunculum laudauit.2.de Orat.186
P.Tuditanus bello Punico secundo Cos. cum M.Cornelio Cethego.Brut.29
P.Africani laus.1.de Orat.106. 2.de Orat. 84
P.Crassi filia,Caio Sergii Galbæ filio desponsa.1.de Orat.123
P.Crassi veteris sapientia 3.de Orat.73
P.Scipionis laus.Brut.41
P.Cominio Spoletino accusante,C.Cornelium defendit Cicero.Brut.147
publici iuris species tres. Partit.71
publicis commentariis consignare. 2.de Orat.113
pudere cum duobus genitiuis.Orat.87
pudor in oratione.1.de Orat.60
pueri quos domi audiant loquentes,magni referre.Brut.110
puerorum testimonium aliquando pondus habet. Top.40
pueris ac lachrymis vsus est Q. Galba reus.1.de Orat.116
puerilis fucus.2.de Orat.108
pugna aliud , aliud ludus desiderat. 2.de Orat.47
pulchritudo à lepore differt.4.ad Heren. 180
pulmonibus,pro,pulmone.4.ad Heren. 100
in puluerem educere.1.de Orat 76
puncta argumentorum occulenda. 2. de Orat.95
pupillus senatus,M.Catonis morte. 3.de Orat 90
purgatio quid,& eius species.1.de Inuẽt. 21.& 2.191
purgatio criminis,& eius partes.1.ad Heren.15
in purgatione criminis necessitudo quomodo excusanda aut refellenda. 2.ad Heren. 56
in purgatione fortuna quomodo excusanda aut refellenda.2.ad Heren.58
in purgatione imprudẽtia quomodo excusanda aut refellenda.2.ad Heren.57
Purrhus apud Ennium,pro,Pyrrhus.Orat.91
purum iudicium.2.de Inuent.264
¶Pythagoreorum Italia quõdam referta.2.de Orat.84

Q

QVa de re agitur.Top.51
quadrare orationem.Orat.114
in quadrum sentẽtias redigere.Orat.120
quadruplator.4.ad Heren.254
Quæsitoris officium.4.ad Heren.104
quæstio quid. 1.de Inuent.26.2. de Orat. 44
quæstio quid secundum Hermagoram.1. de Inuent.11
quæstio ex ratione defensionis,& firmamento accusationis nascitur , ea iudicatio dicitur.1.ad Heren 29
quæstio infinita alio nomine causa , vel controuersia. Partit.33
quæstio omnis in tribus. Partit.33
quæstionem ferre.1.de Orat.125
quæstiones cognitionis tripartitæ . Top. 43
quæstiones perpetuæ quãdo Romæ constitutæ. Brut.54
quæstiones quibus in rebus maiores interponi voluerint.1.ad Heren.41
quæstionum duo genera. Topic.42. 2.de Orat.245.3.de Orat.60
quæstionum species duæ . Partit 3. 1. de Orat.68
à quæstionibus loci communes.2.ad Heren. 41
quæstor vrbanus cùm esset Cæpio,in lege frumentaria restitit Saturnino. 1 ad Heren. 21
quæstores prætoribus & consulibus liberũm loco, more maiorum erant. 2. de Orat.110
quæstum ex scribenda peti solitum.1.ad Heren.1
quale quid sit,duobus modis quæritur. Top.45
quanti addictus.1.de Orat.142
quanti quisque sis,non, quãtum pendis, considerandum.Brut.159
¶Q. Ælius,M.Pennus,Coss. Brut.56
Q. Ælius Tubero , Stoicus , vita & oratione horridus. Bru.60.Contra P.Africani auunculi sui testimoniũ Triumuir iudicauit. Ibidem. Graccho acerrimè restitit.Ibidem.
Q.Arrius,M.Crassi secundarius. Brut 131
Q. Cæpio equites Ro.à se propter iudicia abalienauit.2.de Orat.109
Q. Cæpio exercitum amisit. 2. de Orat. 109
Q. Cæpio nimis equestri ordini deditus,à senatu dissedit.Brut.118
Q. Catulus à Philippo interrogat',quid latraret , furem se videre respondit. 2. de Orat.121
Q. Catulus cur frui est vita se ipse priuare.3.de Orat.6
Q. Catulus cum grauitate venustus.3.de Orat.17
Q. Catulus Crassum cùm audisset, fœnũ alios dicebat esse oportere.2.de Ora.129
Q. Catulus filius qualis orator . Brutus 118
Q. Catulus ita dicebat,vt ambrosia alendus videretur.2.de Orat.129
Q. Catulus pater vita & oratione qualis. Brut.68.Eiusdem liber de consulatu & rebus gestis suis.Ibidem.
Q.Catulus penè solus latinè loqui videbatur.3.de Orat.17
Q. Catulus quo dicendi genere sit vsus. 2.de Orat.41

Q.Catulus senex, C.Iulii frater.1.de Oratore 7
Q.Catulus senex, linguæ subtilitate & elegantia Græcos superabat.2.de Orat.16
Q.Fabius Labeo, doctus & disertus. Brutus 40
Q.Fabius, maximus orator. Brut 38
Q.Granius, præco dicacissimus. Brut.88
Q.Lucretius Vispillo quis orator. Brut. 92
Q.Martius, Cn Seruilius, e o s s. Brut 38
Q.Maximus Crasso, initio accusationis perturbato, concilium dimisit. 2.de Orat.60
Q.Maximus Verrucosus dicendo valuit. Brut.28
Q.Metellus bello Punico secundo cũ L. Veturio Philone c o s. Brut.28
Q.Metellus eloquens fuit. 1.de Orat.108
Q.Metellus is, cuius quatuor filii consulares fuerunt, eloquens habitus. Brut. 40. Idem pro L. Cotta dixit, accusante Africano. Ibidem.
Q.Metellus, L.filius, vir clarissimus, Crassi familiaris.3.de Orat.39
Q.Metellus, L.Veturius Philo, e o s s. Brutus 18
Q.Metellus orator Brut.38
Q.Metell9, T.Flaminius, e o s s. Bru.140
Q.Mutius, P. Rutilii Rufi causam egit. 1. de Orat.117. Brut.59
Q.Mutius Scæuola augur, à C. Lælio socero in augurum collegium cooptatus. Brut.52. Prudẽtia, & iuris ciuilis scientia præstitit. Ibidem. Causam suã de pecuniis repetundis cõtra L.Albutiũ egit. Ibidem.
Q.Mutius, socer L.Crassi.1.de Orat.13
Q.Nobilior, M.filius, Q.Enniũ, qui cum patre eius in Ætolis militauerat, ciuitate donauit. Brut.39
Q.Numitorius Pullus.2.de Inuent.199
Q.Opimius, consulatit adolescens, malè audiuit.2.de Orat.153
Q.Põpeius Bithynicus quis orator. Brutus 119
Q.Pompeius, homo per se cognitus, non contemptus orator. Brut.49. Eius scripta cuiusmodi.50
Q.Pompeius Rufus. Brut.108
Q.Põpeius, prætor vrbanus.1.de Orat.82
Q.Rex.2.de Orat.68
Q.Rubrius Varro, acer & vehemens accusator, cum C. Mario ũ senatu hostis appellatus. Brut 87
Q.Scæuola Augur.1.de Orat.21
Q.Scæuola, id est, gener C. Lælii.1.de Orat.18
Q.Scæuola, iurisperitorum eloquentissimus. Brut 75. Eloquentium iurisperitissimus.2.de Orat.88
Q. Scæuola omnibus in magistratibus præter tribunatum, L. Crassi collega. Brut.82
Q.Scæuola, parcorũ elegantissimus. Brutus 76
Q. Sergius Galba, reus filiũ Sulpicii Galli penè in humeros suos extulit. 1. de Orat.116
Q. Sergius Galba, reus populi misericordiam commouit lachrymis.2.de Oratore 115.116
Q.Sertorius senator qualis in dicendo. Brutus 43
Q.Tubero dies & noctes operam philosopho dabat.3.de Orat.49
Q.Valerius Soranus doctus & eloquens. Brut.87
Q.Valerius Soranus, togatorum omnium sua ætate literatissimus.3.de Orat.25
Quintus Varius qualis orator. Brut.95.& 117
Q.Varius orator, sua lege damnatus. Brutus 169
Q.Varius, vastus homo & fœdus.1.de Oratore 58
Q.Vectius Vectianus qualis in dicendo. Brut.87
Q.Ciceronis fratris sapiens consilium. 3. de Orat.8
Q.Ciceronis fratris oratio subtilis & ornata.1.de Orat.6
Q.Ennii de Cethego testimoniũ. Brut. 28.& 29
Q.Hortensii adolescẽtis ingenium simul aspectũ & probatum est. Brut.121. Quo tempore, & qua ætate primam causam egit. Ibidem, & 122. Quo tempore mortuus. Ibidẽ. In patronorũ numero annos quatuor & quadraginta fuit. Ibid.
Q.Metelli laus.1.de Orat.106
Q.Metelli Numidici eloquẽtia qualis. Brut.69
Q.Roscii laus.1.de Orat.64
Q.Scæuolæ in Senatu authoritas.1.de Oratore 107
Q.Scæuolæ cum L. Crasso comparatio. Brut.76
Q.Cæpioni, viro forti, fortuna belli crimini fuit. Brut.70
¶ Quo secius.1.ad Heren.12

R

Rabirii causa in quo genere versata fit. Orat.55
Rabula.1.de Orat.100
rapere lumen.3.de Orat.89
raptim.4 ad Heren.132
ratio defensionis quæstionem efficit.2. ad Heren.24
ratio in argumentatione quid.2. ad Herennium 61
ratio, in causa, quid. Partit.56
ratio in coniectura nulla. Partit 57
ratio in controuersiis quid.1.de Inuẽt.26
ratio ipsa argumentum confirmat. 2.de Orat.118
ratio persuadendi, & spes vincendi tota est posita in confirmatione & confutatione.1 ad Heren.18
ratio post constitutionem quærenda, & quid ea sit.1.ad Heren.18
ratio præceptionis.1.ad Heren.2
rationis confirmatio in argumentatione quid.2.ad Heren.61
rationis in argumẽtatione vitia.2.ad Herennium 70
rationem dare.4.ad Heren.136
rationes pro vita vel moribus. 4.ad Herennium 127
rationibus bonis præditus.4.ad Heren.16
in rationali causa quid quæratur.2.ad Herennium 52
ratiocinatio quid.1.de Inuent.72
ratiocinatio aliis tripartita, aliis quinque partita videtur.2.de Inuent.73
ratiocinatio, exornationis species, quid. 4.ad Heren.167
ratiocinatione Peripatetici permultũ vsi sunt.1.de Inuent.77
ex ratiocinatione controuersia quomodo tractanda.2.de Inuent.231
¶ Rebar, verbum inusitatũ. 3.de Orat.84
recentior alius alio in dolore, & ad comminiscendum ingeniosior.2. ad Heren.42
recipere ad epulas. Top.22
recipere in rutis & cæsis.2.de Orat.125
recipere lumina.1.de Orat.87
non recepissem, nisi tu perdidisses. 2. de Orat.152
recordatio memoriæ.1.de Orat.3
recta intelligentia.1.ad Heren.1
rectum quid, & quot eius species. 3. ad Heren 94
rectum non solius laudis causa sequendum.3.ad Heren.98
recuperatorium iudiciũ.2.de Inuent.165
recusare pro sese. Brut.45
regina rerum est oratio.2.de Orat.102
in regno tuo, eleganter, pro, apud te.2.de Orat.22
relatio criminis quid.1.de Inuent.13
relatio, figura dicendi.3.de Orat.215
relaxari ex sermone.1.de Orat.15.
religio quid.2.de Inuent.170
religio in quo cernatur. Partit.42
religionem imitatur superstitio. Partit.43
religione ciuitatem obstringere. 2.de Orat.149
religiosum iudicati genus.1.de Inuẽt.64
remittere nuntium. Top.9
remouere se arte sua. Orat.3
remota vel assumpta argumẽta quæ sint. Partit.3
remotæ narrationis à causa ciuili rursus duo genera.1.ad Heren.13
remotum argumentationis genus. 2. de Inuent. 103
remotio criminis, & eius species. 2. ad Heren 26
remotio criminis quid, & quibus modis fiat 2.de Inuent 22
remotione criminis quomodo vtẽdum. 2.ad Heren.59
reperire dignitatem.1.de Orat.98
reperta verba quæ sint. Partit.22
repetitio quid 4.ad Heren.162
repetitione ab vltimo in expositionibus supersedendum.2.ad Heren.70
reprehensio quid, & quomodo tractanda.1.de Inuent.91
reprehensio acerba in dialecticos. 2. ad Heren.49
reprehensio, figura dicendi. 3.de Orat.215
reprehensionis vel refutationis ratio. Partit.24
reprehensione oõ egens, vitiosum sponte sua.2.ad Heren.70
repromittere. L.cauere. Brut.9
repuerascere 1.de Orat.13
repugnãtium, antecedentium, & consequentium loci quid differant. Top.26
repugnantium locus, dialecticorum proprius. Top.26
à repugnantibus argumentum. Top.9. 2. de Orat 92
res omnis quæ ornatè & grauiter dici debeat, oratoris propria.2.de Orat.20
res quibus contemptus excitetur. 2. ad Heren.8
res quibus inuidia excitetur. 1. ad Heren.7
rei turpitudo.1.ad Heren.35
rem pagunt.2.ad Heren.53
in rem præsentem venire.1.de Orat.130
à re ciuili abhorrere.3.de Orat 34
in re optimũ quæritur, in homine quod est, dicitur. Orat.142
res iudicatæ.1.ad Heren 47
res omnes obnoxiæ superstitionibus. 2. ad Heren.43
res quæ moueant risum.1 ad Heren.10
rerum copia, verborum copiam gignit. 3.de Orat.68
rerum expetendarum & vitandarum genera tria.2.de Inuent.158
rerum bonarum & malarũ genera tria. Partit.22

rerum memoria oratoris propria.1.de Oratore 195
rerum ratio in historia quem ordinem desideret.2.de Orat.34
rerũ similitudines quomodo ad memoriam imaginibus exprimẽda.3.ad Heren.128
rerum tractatio admirabiliorem orationem efficit.Orat.66
res quas orator habere debeat.1.ad Herẽ.2
è rebus ipsis beneuolentia quomodo captanda.1.ad Heren 8
responsio,humanitatis est.1.de Orat.216
rempublicam tenere.1.de Orat.10
de republica Ciceronis libri.Brut.10
in Republica versari, non est sapientis.3.de Orat.37
reticentia,figura dicendi.3.de Orat.114
reuenire,id est redire.1.de Orat.89.& 90
reuirescere.4.ad Heren.201
a breo,pro,ex parte rei.1.ad Heren.80
rei quæ dicantur.2.de Orat.98.175
¶ Rhetorica,doctrinæ ciuilis pars præcipua.1.de Inuent.9
rhetoricæ artis partes quinque.1.de Inuent.13
Rhodii inter Græcos in iocãdo excellentes.2.de Orat.110
Rhodii oratores quales.Brut.15
apud Rhodios doctissimos homines etiã liberi ciuésque torquebantur. Partit.65
ῥυθμὸς,Latinè numerus.Orat.36
ῥυθμὸς,qui & numerus,in oratione inuidiosus.Orat.97
ῥήτωρ,Græcum verbum,vnde dictum.Orator 33
rhetorum præcepta irrisa.1.de Orat.42
rhetoribus concessum est in historiis ementiri.Brut.20
¶ Ridiculum turpitudine quadam continetur.2.de Orat.130
ridiculo quomodo orator vtatur.Orat.48
ridicula quatenus oratori tractanda.2.de Orat.131
ridiculorum genera duo.Orat.48
de ridiculis inscripti Græci libri.2.de Oratore 120
risus quibus rebus moueatur.1.ad Herennium 10
risus, tenuissimus ingenii fructus.2.de Orat.157
de risu quinq; quæri solẽt.2.de Orat.130
rogatio,priuilegii similis.Brut.45
Roma, domus virtutis, imperii & dignitatis.1.de Orat.97
Roma, domicilium imperii & gloriæ.1.de Orat.53
Romani minus quàm Latini literis studebant.3.de Orat.25
Romani ludi.1.de Orat.13
Romanorum ingenia multò cæteris hominibus omnium gẽtium præstiterũt.1.de Orat.8
Romulum cõsilio magis & sapiẽtia, quàm eloquentia vsum est.2.de Orat.19
Roscius dicebat se, accedẽte ætate,tibicinis modus remissurum.1.de Orat.132
Roscius dicitur, quisquis in suo artificii genere excellit.1.de Orat.64
Roscius discipulum,quem probaret,inuenire non potuit.1.de Orat.63
Roscii Amerini causam maximis clamoribus adolescens egit Cicero.Orat.57
Roscii gestus & venustas.1.de Orat.130
¶ Rubore exhausto.4.ad Heren.156
ruborem suum præstare.2.de Orat.234
rubores elicere.4.ad Heren.155
rudibus indere.Orat.149
contra rumores loci communes.2.ad Herennium 43
rumoribus non credendum.2.ad Herennium 35
rusticanus.2.de Orat.129
in rutis & cæsis aliquid recipere.2.de Oratore 225
rutis cæsis receptis aliquid vẽdere. Top.33

S

SAcer mons ad ripam Anienis tertio ab vrbe milliario situs.Brut.26
sacramento iusto cõtendere.1.de Orat.22
sæui turbines.3.de Orat.86
Saliorum versus.3.de Orat.109
salubritas Atticæ dictionis.Brut.25
Samnites vibrant hastas ante pugnã,quibus in pugnando nihil vtuntur.2.de Oratore 177
sana oratio.Brut.106
sanitas orationis.Orat.145
sanctio permissione potior est.2.ad Herennium 48
sanctissimæ patriæ.4.ad Heren.152
sanctitas quid.Top 48
sanguis orationis.Orat.145
sapientes omnes Græciæ,præter Thalem Milesium,ciuitatibus suis præfuerunt.3 de Orat.75
sapientiæ laudem nemo sine summo studio,labore, & doctrina consequitur.2.de Orat.197
Sarissæ tela Macedonica. 4.ad Heren.197
satietas vitatur varietate.4.ad Heren.159
satis supérque.1.de Orat.101
Saturnino, in lege frumentaria, Cæpio, cùm quæstor vrbanus esset, restitit.2.ad Herennium 12
saxifragæ vndæ.3.de Orat 91
¶ Scæuolarum nemo vnquam censuram petiit.Brut.83
scalmorum duorũ nauicula.1.de Orat.85
Scaurus Rutilium ambitus accusauit.2.de Orat.155
sceleris commissi sæpe causa, incommodorum euitatio.2.ad Heren.33
Scenici ludi.3.de Orat.1
Scepsius Metrodorus artificiosa memoria vtebatur.2.de Orat.196
σχήματα,id est,verborum aut sententiarum ornamenta,infinita.Top.17
σχήματα maximè ornant oratorẽ. Brut.72
Scipio.4.ad Heren.146
Scipio Aphricanus superior non infans fuit.Brut.58. Eius filius aduersa valetudine vsus, Græcam historiam scripsit. Ibidem.
Scipio & Lælius ad Caietam & Laurentũ conchas legere solebãt.2.de Orat.13
Scipio, is qui Gracchum interfecit,vehemens & acer in dicendo.Brut.55
Scipio,M. Bruti collega,L. Crassi nepos, Q. Metelli,P. Scipionis & Q. Scæuolæ pronepos,P. Scipionis Corculi & C. Lælii abnepos.Brut.112
Scipio minor à Scipionis superioris filio adoptatus.Brut.58
Scipionis Nasicæ,P. M. L. Crassi generi prouisapientia.3.de Orat.73
scire quid deceat, prudentiæ est: posse quod deceat facere, artis & naturæ.3.de Orat.117
scitum facere.Orat 151
scientia.2.ad Heren.38
scientia disciplinarum, Philosophi est, tractatio,oratoris.1.de Orat.18
scopas dissoluere.Orat.239
Scopas Thessalus fortunatus homo & nobilis.2.de Orat.191
scopulus libidinis.2.de Orat.84
scopulus patrimonii.3.de Orat.89
scripsere,pro,scripseris.Orat.88
scribendi consuetudo quanta commoda adferat.1.de Orat.73
scribendo adesse.3.de Orat.4
scriptum non esse ambiguè,cùm intelligatur, vtra sententia vera sit.2.ad Heren.49
scripti iuris species.Partit.72
ex scripti interpretatione controuersia.1.de Orat 68
à scripto dicere.2.de Inuent.127
à scripto dicentibus quid agendum.2.ad Heren.45
ex scripto & sententia, cõtrouersia quomodo tractanda.2.de Inuent.121
in scripto quæ controuersiam faciant. Top.51
pro scripto, vel contra, loci communes. Partit.73
scriptorum Græcorũ arrogantia.2.ad Heren.1
scriptio multum ad dicendum proficit. Brut.47
à scriptura principium quando sumendum.1.ad Heren.6
scrupis ludere.1.de Orat 109
¶ Secundi hæredes.2.de Inuent.167
infra secundos,pro iis,qui sunt secundis inferiores.Orat.3
sedere apud aliquem.2.de Orat.7
seditiones ab Antonio ornata.2.de Oratore.68
seditiones multæ è Rep. factæ.1.de Orat.68
seditiones nonnullæ iustæ,& propè necessariæ.2.de Orat.108
seducere.1.de Orat.123
sempiternum tempus spectare.2.de Oratore 91
senatus dignitatis, patrimonium.3.de Orat.2
senectus,occasus vitæ.Top.16
senectus à solitudine pecuniæ,magnitudine viodicatur.1.de Orat.132
senectutis ornamentum,iurisprudentia.1.de Orat.98
senectuti otium bellissimum subsidium est.1.de Orat.134
Senense prælium è Liuio Salinatore confectum.Brut.36
sensa exprimere.1.de Orat.17
sensus pro affectibus.2.de Orat.102
sensuum externorũ quiuis suspicionem conflare potest.2.ad Heren.39
sententia, & eius duæ species.4.ad Heren.169
sententia nulla illustris sine luce verborum.3 de Orat.14
à sententia dicentibus quid agendum.2.ad Heren.46
in sententia quid sit vitiosum. Orat.244
sententiæ in reos duplices Athenis.1.de Orat.228
sententiæ philosophorum.1.de Orat.63
sententiarum quæ genera.Orat.143
sententiarum ornamenta quæ sint.Orat.75.76.& 77
sine sententiis aptè dicere,insania est.Orat.139
sententiosè dicere sine verborum & ordine & modo,infantia est.Orat.139
sententiosè loqui.4.ad Heren.235
separatum exordium quid.1.ad Herẽ.12.1.de Inuent 38
sepira dictis.3.de Orat.87
Septimuleio Anagnino pro C. Gracchi capite aurũ repensum est.1.de Orat.130
Sergius Galba.2 de Orat.146
Sergius Galba diuinus homo in dicendo.1.de Orat.11

Sergius Galba P. Crassum ædilitatem petentem affectatus est.1.de Orat.123
Sergii Oratæ lis, pro ædium emptione cũ Mario Gratidiano.1.de Orat.87
sermo quid.3.ad Heren.115
sermo quid ab oratione differat. Orat.35
sermonis species quatuor.3.ad Heren.116
sermonis tristitia.1.de Orat.14
sermonem inferre.1.de Orat.15
ad sermonem transire.3.ad Heren.113
sermone & colloquio homines maximè à feris distinguuntur.1.de Orat.17
sermocinatio.4 ad Heren.117.& 134
Seruilia lex.1.de Orat.123
Seruilianı legem suasit Crassus Scæuolæ tribunatu.Brut 82
seruire Senatum populo dicebat Crassus.1.de Orat.124
seruire voci.1.de Orat.130
de seruitutibus prædiorum Centomuiri cognoscebant.1.de Orat.84
Ser.Fabius pictor, iuris literarum & antiquitatis peritus. Brut.40
Ser.Fuluius orator.Brut.40
Ser. Galba Prætor Lusitanis cõtra interpositam fidem interfecit.Brut.45
Ser. Galba, propter pueros misericordia commota, flamma se eripuit.Brut.46
Ser.Galba qualis orator. Brut.40
Ser.Sulpitius Balbum & Aquilium præceptores suos superauit.Brut.79
Ser. Sulpitius in secunda arte primus, quàm in prima secundus esse maluit. Brut.78. Idem ad iuris ciuilis sciẽtiam Dialecticam addidit.Ibidem.
Seru. Tullius, eloquentia rudis.1. de Oratore 19
S Galba in cõmentando diligentia. Brutus 44
Ser.Sulpitii cum Cicerone comparatio. Brut.77
Ser.Sulpitii studium & eloquentia. Brutus 77
Seruio Tullo regnante viguerunt Athenis Solon & Pisistratus Brut.19
pro Seruio Neuio contra Ciceronem dixit Curio. Brut.124
Sestertiũm, pro, Sestertiorum. Orat 88
Sex. Ælius Catus propter iurisperitiam ab Ennio egregiè cordatus dictus.1.de Orat.98
Sex.Ælius Iurisconsultus.1.de Orat.106.& 124.Brut.38
S.Ælius Iurisconsultus trãsuerso ambulabat foro.3.de Orat.73
Sex.Iulius 2 ad Heren.52
Sex. Pompeius eruditus homo in philosophia.1.de Orat.35
Sex.Pompeius Sext. F.Stoicus, in iure ciuili & Geometria summus.Brut.92
Sex.Pompeius Stoicus.3.de Orat.44
Sex.Titius se Cassandram esse dicebat.2.de Orat.147
Sex.Titius orator in gestu solutus & mollis.Brut.119
Sex. Roscii causa, Ciceroni multum cõmendationis attulit.Brut.175
in Sex. Titium, seditiosum hominem, testimonium dixit Antonius.2. de Oratore 26
Sex.Titio Tribunopl. M.Antonius cõsul restitit 2.de Orat.26
Sicca oratio.Brut.106
Siculi, acuta gens & controuersa natura. Brut.22
Siculi inter Græcos in facetiis excellẽtes.2.de Orat.120
Siculorum genus loquendi abiectum. Orator 135
Sicyonii calcei minimè viriles.1.de Oratore 118
signum quid, & eius partes.1.de Inuent.69.2.ad Heren.36
signa confidentiæ, non innocentiæ.2.ad Heren.40
signa conscientiæ.2.ad Heren.39
significatio, exornationis species, quid, & quibus modis tractetur.4.ad Herennium 138
significatio, figura dicendi, quid.3.de Oratore 121
significationẽ dare.2.de Orat.83. Top.12
Silus testis in Pisonem.2.de Orat 157
simile quib' ex rebus iudicetur.1. de Inuentione 58
simile vitiosum.2.ad Heren.83
similitudo, & eius species, & quibus rebus vsui sit.4.ad Heren.123
similitudo, est satietatis mater.1. de Inuentione 89
similitudo in quibus spectatur.1.de Inuentione 62
similitudinis locus non multùm in riscõsultis conuenit. Top.10
similitudinis translatio.3.de Orat.86
per similitudinem significatio.4.ad Herennium 139
ex similitudine argumentum.2.de Oratore 91.Top.8
similitudinum genera & vsus.Top 11
Simonides à Castore & Polluce seruatus.2.de Orat.101
Simonides Ceus primus artem memoriæ protulit.2.de Orat.191
simplicium tria genera.Top.45
simplicium verborum genera. Partit.10
de sinu ciuitatis eripere. 4.ad Heren.179
de Siphace diu in concilio & senatu deliberatum.2.de Inuent.199
sis, pro, si vis.Orat.86
fiet, plenum est, fit verò, imminutum. Orator 88
Sisenna inusitatis verbis vsus. Brut.140
Soboles, verbum inusitatum.3.de Oratore 84
societas bonarum artium Crassi tempore sublata 3 de Orat.75
Socrates, disputandi quadam subtilitate, sophistarum instituta refellebat. Brut.13
Socrates, fons & caput philosophorum.3.de Orat.22
Socrates, in capitis sui iudicio, dominus iudicum esse videbatur.1.de Orat.118
Socrates in ironia, dissimulantiáque longè omnibus lepôre atque humanitate præstitit.2 de Orat.150
Socrates inductione plurimùm est vsus.1.de Inuent.69.Top.22
Socrates, Lisiæ orationẽ pro se scriptã respuit.1.de Orat.118
Socrates literam nullam reliquit.3.de Oratore 34
Socrates propter dicendi inscitiam damnatus.1.de Orat.119
Socrates rebus omnibus omnium iudicio, quamcunque se in partem dedisset, facilè princeps.3.de Orat.34
Socrates sapienter sentiendi, & ornatè dicendi scientiam separauit.3.de Orat.34
Socratis de Isocrate augurium. Orat.13.& 24
Sodes, pro, si audes.Orat.86
in Solem procedere.Brut.18
ad solarium idoneus.4.ad Heren.155
soleæ ligneæ pedibus parricidio damnatorum inducebantur.1.ad Heren.24.2.de Inuent.132
Solœcismus quid.4.ad Heren.159
Solon in eloquentium numero habẽdus.1.de Orat.30
Solon & Pisistratus, Seruio Tullo regnãte, viguerunt.Brut.19
Solon, Pisistrato paulo senior, multum vt suis tẽporibus dicẽdo valuit.Brut.14
solus, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum.2.de Orat.137
ab solitudine vindicare.1.de Orat.99
sono verborum quatenus seruiendum. Orat. 93
sonitum Æschines in oratione habuit.3.de Orat 16
sophistarum ab oratoribus differentia. Orat.35
Spatium, & quid in eo considerãdum.2.ad Heren.37
spatia facere.1.de Orat.15
species coniecturæ, argumentum, quid.2.ad Heren.38
species perfectæ eloquentiæ animo cernitur.Orat.5
in specie posita.1 de Orat 65
speciebus & specierum non dicendum. Top.15
spes cælandi.2 ad Heren.38
spes commodorum ad maleficium facilè inducit.2 ad Heren.33
spes perficiendi.1.ad Heren.37
spes vincendi, & ratio persuadendi tota posita est in confirmatione & confutatione.1.ad Heren.18
Speusippus, Platonis sororis filius, nihil ab Aristotele usque opere dissensit.3 de Orat. 38
in sphæra fornicis similitudo inesse non potest.3.de Orat.89
spiritus angustior.1.de Orat.136
spiritu actionis libri carent.Orat.71
spissi & producti orationis exitus.2. de Orat.118
spissè, pro, ægrè, vel, magno labore.Brutus 71
spissius, pro, obscurius.3.de Orat.81
spondæus per cuiusmodi.Orat.125
spondaica.2.de Orat.104
Sp. Albinus lege Manilia à Gracchanis iudicibus damnatus.Brut.66
Sp.Albinus orator.Brut.42
Sp.Caruilius ex vulnere ob Remp acceptus claudus.2.de Orat.138
Spurius Mummius, L. Mummii frater, Stoicus, qualis orator.Brut.48
Sp.Torius agrũ publicum vitiosa & inutili lege leuauit. Brut.70
sputatilica crimina.Brut.141
St. Tacere.2.de Orat.143
stadium rhetoricæ artis. 4.ad Heren.142
Staleni vel Staieni damnationis causa. Top.40
stare ab aliquo.4.ad Heren.140.2.de Inuent.127
stare à mendacio.1.de Inuent.6
stare cum aliquo dicitur æquitas.2.de Inuent.127
ad stantem iudicem dicere.Brut.160
statarii oratores.Brut.60.128
Staseas Peripateticus.1.de Orat.32
status causæ quid.Top 50
status causarum tres.Partit.55
stercus curiæ, Glaucia 3.de Orat.89
στερητικά, Latinè priuantia. Top.24
stirpe redire hæreditatem.1.de Orat.86
Stoici ab Antisthene.3.de Orat.95
Stoici de inuentione nihil tradiderunt.2.de Orat.86
Stoici in altera tantùm differendi parte elaborarunt. Top.4
Stoici in differendo prudentissimi, in dicendo inopes. Brut.61
Stoici nesciunt irasci.3.de Orat.57
Stoici reprehensi.3.de Orat.57

Stoici ſoli eloquentiam, virtutem, ac ſapientiam eſſe dixerunt. 3. de Orat. 37
Stoicorũ dicendi genus quale. 3. de Orat. 37. Brut. 59
Stratocles de Themiſtoclis morte mentitus. Brut. 20
ſtrictim. 1. de Orat 78
ſtrigoſus Lyſias toto genere dicẽdi. Brutus 52
ſtruere odium in aliquem. 2. de Orat. 114
ſtudium, quid. 1. de Inuent. 53. & 2. 142
ad ſtudium & ad genus dicendi adhæreſcere. 3. de Orat. 22
in ſtudium incumbere. 1. de Inuent. 18
ſtudio & viribus productus. 4. ad Herennium 125
ſtudia perueniendi aliquò. 1. de Orat. 67
ſtudioſe, pro, libenter. 1. ad Heren. 1
ſtultitia. 2. ad Heren. 35. & 38
ſtultitia excuſationem non habet. 1. de Orat. 82
ſtultitiæ hominum oratori deuorandæ. Brut. 117
ſtultitiæ ſuæ quamplurimos teſtes domeſtico præconio colligere. 1 de Oratore 48
ſtylus, optimus dicendi magiſter. 1. de Oratore 72. & 134
ſtylus orationem format ac limat. 3. de Oratore 105
ſtylo depaſcende orationis luxuries. 2. de Orat. 54
¶ Suada dea apud Ennium, Græcis πειθὼ Brutus 29
Suadæ medulla, M. Cornelius Cethegus. Brutus 29
ſuadere aliquid aut diſſuadere, grauiſſimæ perſonæ eſt. 2. de Orat. 181
ſuaſori ſimplex ratio proponitur. Partit. 43
In ſuaſione quid ſibi proponat orator. Partit. 7
ſuauis narratio quomodo fiat. Partit. 19
ſuaue dicendi genus quomodo fiat. Partit. 22
ſuauitas decocta. 3. de Orat. 57
ſuauitas Iſocratis. 3. de Orat. 16
ſuauitas in verbis efferẽdis, vt apud Græcos Atticorũ, ſic apud Latinos Romanorum propria 3. de Orat. 24
ſuauitas pronuntiationis, & vocis conſeruatio, ex eadem re oritur. 3. ad Herennium 114
ſuauitatis multa præcepta orationem obſcuram, aut minus probabilẽ reddunt. Partit. 13
ſubactum ingenium. 1. de Orat. 72
ſubauſcultando voces excipere. 2. de Oratore 83
ſubire iudicium. Partit. 54
ſubire vſum. 1. de Orat. 76
ſubiicere odio. 2. de Orat. 100
ſubiectio, exornationis ſpecies, quid, & quomodo tractanda. 4. ad Heren. 181
ſublatè dicere. Brut. 105
ſubnixum ambulare. 2. de Orat. 117
ſubſcribere cauſam parricidii. 2. de Inuẽt. 163
in ſubſelliis habitare. 1. de Orat. 138
ſubſidium belliſſimum ſenectuti, otiũ. 1. de Orat. 254
ſubtile dicẽdi genus quo modo tractandum. Orat. 42. & 45
ſubtile genus dicendi numeris ſolutum eſt. Orat. 42
ſubtiliter proſequi. 2. de Orat. 49
ſubtilitas Lyſiæ 3. de Orat. 16
ſubtilitate orationis nihil, experiendi, minus imitabile. Orat. 42
ſucciſiuus operis. 2. de Orat. 198
ſuccreſcere ætati, vel in ætatem. 3. de Oratore 117
ſudare ſine cauſa. 2. de Orat. 122
Sufflata orationis figura, graui finitima. 4 ad Heren. 156
Sulpitius. 4. ad Heren. 180
Sulpitius C. Norbanum accuſauit, defendente Antonio. 2. de Orat. 90
Sulpitius iuriſconſultus. 1. ad Heren. 83
Sulpitius nihil leniter agebat. Orat. 57
Sulpitius pro iota i pleniſſimũ efferebat. 3. de Orat. 16
Sulpitius qualis in dicendo Brut. 106
Sulpitius ſcribere non potuit. Brut. 107
Sulpitii dicendi genus. 3. de Orat. 18
Sulpitio, ad ſummam gloriam eloquentiæ floreſcenti, ferro excepta vita. 3. de Orat 7
ſumere orationem. 1. ad Heren. 1
ſummittere faſces. Brut. 12
ſummum & primum. Partit. 1
ſummam exordium. 2 ad Heren. 80
ſummutauit, pro, ſubmutauit. Orat. 90
in ſuo conſiſtere. 3. de Orat. 68
ſuperbia, animi magnitudinẽ imitatur. Partit. 43
ſuperlatio, exornationis ſpecies. 4. ad Herennium 199
ſuperlatio, figura dicendi. 3. de Orat. 113
ſuperſtitio, religioni finitima. 2. de Inuẽt. 144
ſuperſtitio religionẽ imitatur. Partit. 43
Suppares Brut. 14
ſuppeditat vita. Brut. 132
ſuppeditare otiom. 1. ad Heren. 1
ſupellex oratoria in quo ſit. Orat. 44
ſupplicio conſtringere. 1. de Orat. 101
ſupplicia in aliquo conſumere. 4. ad Herennium 151
ſupplodere pedem. 1. de Orat. 118
ſupploſio pedis. 3. de Orat. 122
ſupploſionem pedis Craſſi Sulpitius imitatus. 3 de Orat 27
ſuſpicio artificii, oratori aduerſaria. 2. de Orat. 85
ſuſpicio meditationis & artificii, fidẽ orationi abrogat. 1. ad Heren 17
ſuſpicionem conflare poteſt quiuis externarum ſenſuum. 2. ad Heren. 39
ſuſpicionibus omnes res obnoxiæ. 2 ad Heren. 43
pro ſuſpicionibus & contra, loci communes. Partit 63
ſuſtinere porcam. 2. de Inuent 189
ſuſtuliſſis arma. 4. ad Heren. 154
¶ Syllaba poſtrema in verſu, breuis an longa ſit, nihil refert Orat. 126
ſyllabarum anceps. 1. de Orat. 121
σύμβολον Ariſtoteli quid vocetur. Top. 18
ſyncopa genitiuorum pluralium, & verborum præteritorum vſitata. Orat. 88
Syrorum venalium, vt quiſque optimè Græcè ſciret, ita eſſe nequiſſimũ. 2. de Orat. 148
Syrtis patrimonii. 3. de Orat. 89
συζυγία, id eſt, verborum coniugatio. Topicorum 7

T

Tabellaria lex quamobrem lata. Brutus 54
Tabellaria lex à L. Caſſio lata. Brut. 49
tabernaculum vitæ ſuæ collocare. 3. de Oratore 44
taciturnitas cõfeſſionẽ imitatur. 1. de Inuentione 70
tali, pro, taxilli. Orat. 86
tardus, qui in adulterio deprehenditur. 2. de Orat. 153
Tauriſcus quidam, authore Theophraſto, auerſus dicere ſolitus. 3. de Orat. 123
¶ Tectum proiicere. Top. 22
ea tela texitur. 3. de Orat. 125
temeritas, quid. 4. ad Heren. 185
temperantia, quid, & eius partes. 2. de Inuent. 243
temperantiæ diuiſio, & quibus in rebus cernatur. Partit. 40
temperantiam imitatur immanitas in voluptatibus aſpernandis. Partit. 43
tempeſtas pro tempore. 3. de Orat. 84
tempeſtas comeſſationis. 3. de Orat. 89
de templo deducere. 2. de Inuent. 157
tempus quid, & quæ in eo cernantur. 1. de Inuent. 53
tempus quomodo inſpiciatur. 2. ad Heren. 57
tempori obedire. Brut. 192
in tempore quid conſiderandum. 1. de Inuent. 148
tempora communia. 1. de Orat. 2
tempora tria. 2. ad Heren 38
tempora tria quibus principio vti non poſſumus. 1. ad Heren. 8
tempora vim maximã habent. Partit. 47
temporum caſus. 2. de Orat. 1
in temporibus quæ cernenda. Partit. 22
tendere, id eſt, afferre. 1. de Orat. 91
tenere Rempublicam. 1. de Orat. 10
teres & tenuis oratio. 3. de Orat. 110
teretes aures. Orat. 147
terminus orationis. 1. ad Heren. 4
teſtamentum agnaſcendo rumpitur. 1. de Orat. 124
teſtamenti faciendi poteſtas capite damnatis nulla certa lege adimebatur. 2. de Inuent. 231
teſtamenti factio. Top. 15
teſtamento datum ab inuito auferri non poteſt. Top. 9
de teſtamentis cẽtumuiri cognoſcebant. 1. de Orat. 84
teſtis officium 4. ad Heren. 204
teſtes quibus modis corrumpi poſſunt. 2. ad Heren. 43
teſtes ſtultitiæ ſuæ domeſtico præconio colligere. 1. de Orat. 48
teſtium cupiditas arguẽda. 2 ad Heren 41
teſtium vita inſpicienda in teſtimonio. 2. ad Heren. 41
à teſtibus loci communes. 2. ad Heren. 41
pro teſtibus & contra, loci communes. Partit. 64
teſtimonium quid. Top. 38
teſtimonium cum re debet conuenire. 4. ad Heren. 142
in teſtimonio vita teſtium inſpicienda. 2. ad Heren. 41
teſtimonia voluntatum propria. Partit. 17
teſtimoniorum conſtantia vel inconſtantia. 2. ad Heren. 41
teſtimoniorum ab exemplis differentia. 4 ad Heren. 141
teſtimoniorum genera. Partit 4
Teſtius Penarius. 2. de Orat. 148
Teucer, Pacuuii fabula 1. de Orat. 127
¶ Thebe, Alexãdri Phæreorum tyranni vxor, maritũ interfecit 2. de Inuent. 129
Themiſtocles qua ætate vixerit. Brut. 20
Themiſtocles incredibili quadã magnitudine conſilii atque ingenii. 2. de Orat. 165
Themiſtocles, tum prudentia, tum etiam eloquentia præſtitit. Brut. 24
Themiſtoclis fortuna eadem, quæ & Corıolani. Brut. 21
Themiſtoclis interitus qualis. Brut. 20
Theodectes, Ariſtotelis auditor, politus ſcriptor atque artifex. Orat. 99

Theophrastus diuinitate loquēdi nomen inuenit. Orat. 34
Theophrastus ætatem Athenis agēs, hospitis speciem non effugit. Brut. 89
Theophrastus, homo doctissimus. Brut. 18
Theophrasti laus. 1. de Orat. 26
Theophrasto nemo dulcior. Brut. 61
Theopompus ab Isocrate magistro impulsus, ad historiā se contulit. 2. de Ora. 31
Theopompus, elatione orationis suæ, & Philisto & Thucydidi officit. Brut. 33
Theopompus reprehensus, quòd vocalium concursum vitauerit. Orat. 84
Theopompo fræni. Brut. 107
in Theopompo frænis est vsus Isocrates. 3. de Orat. 21
Theramenes, Periclis ætati suppar. Brut. 14
Theramenes qualis in dicendo fuerit. 2. de Orat. 52
Θέσις. i. quæstio infinita. Top. 42. Orat. 26
Thrasymachus Chalcedonius. 3. de Orat. 70
Thrasymachus Chalcedonius, sophista. Brut. 15
Thrasymachus numerorum in oratione inueniendorum princeps. Orat. 105
Thrasymachi scripta cuiusmodi. Orat. 25
Thucydides in exilio historiam scripsit. 2. de Orat. 50
Thucydides, locuples author. Brut. 23
Thucydides nūquam orator numeratus. Orat. 17
Thucydides orbe tantum orationis indiget. Orat. 138
Thucydides & Pericles non nascentibus Athenis, sed iā adultis fuerunt. Brut. 13
Thucydides, Periclis ætati suppar. Brut. 14
Thucydides quo dicendi genere sit vsus. 2. de Orat. 51
Thucydides si posterius fuisset, maturior fuisset & mitior. Brut. 159
Thucydidis genus scribendi. Brut. 33. Orat. 16. 11. 23
Thucydidis laus 2. de Orat. 50
Thucydidis orationes. Brut. 158
Thucydidi, Ciceronis temporibus, amatores defuerunt. Brut. 33
Thyestes, Ennii fabula. Brut. 38
¶ Tiberius Gracchus ex Cornelia, P. Scipionis filia, duos Gracchos sustulit. 1. de Inuent. 103
tibiæ nuptiales. 4. ad Heren. 199
tignarius faber Brut. 159
Timæus qualis in historia. 2. de Orat. 52
Timæi genus scribendi. Brut. 182
Timæi & Lysiæ comparatio. Brut. 31
Timantem pictorem amplius quatuor coloribus vsum non esse. Brut. 55
timiditas verecūdiam imitatur. Partit. 43
Timotheus, Cononis filius, homo doctus & summus Imperator, ab Isocrate eruditus. 3. de Orat 77
Timus, vox, in legitimo, finitimo, æditimo, verbi tantùm accessio est. Top. 18
tinctus arte 2. de Orat. 65
tinctus literis. 2. de Orat. 47
Titinia, Cottæ vxor. Brut. 114
Titius quidam signa sacra noctu frangere putabatur. 2. de Orat. 142
Titius, saltationis nomen. Brut. 119
T. Actius Pisaurensis A. Cluentium accusauit. Brut. 147
T. Albitius, orator Epicureus pene Græcus. Brut. 68
T. Albutius P. Mutium repetundarū postulauit. Brut. 52
T. Annius Luscus non indisertus. Brut. 59
T. Annius Velina qualis orator. Brut. 91
T. Aufidius qualis vir & orator. Brut. 93
V. Betucius Barrus Asculanus, vir eloquentissimus, Romæ contra Cæpionem dixit. Brut. 87
T. Coruncanus longè plurimùm ingenio valuit. Brut. 27
T. Coruncani, P. M. sapientia. 3. de Orat. 73
T. Didius tribun. pl. cum C. Norbano & L. Cotta. 2. de Orat 107
T. Flaminius Cos. cum Q. Metello bene Latinè locutus. Brut. 140
T. Flaminius Latinè diligenter locutus. Brut. 56
T. Gracchus à Rep. interfectus propter turbulentum Tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat. Brut. 53
T. Gracchus, diligentia Corneliæ matris, à puero Græcis literis eruditus. Brut. 53
T. Gracchus Porcinam audire solitus. Brut. 49
T. Gracchus, P. filius, bis Cos. & Censor grauis & eloquens, cuius oratio Græca apud Rhodios. Brut 39
T. Gracchi patris laus. 1. de Orat. 106
T. Iunius, L. F. vita & oratione qualis. Brut. 93
T. Iunii valetudo infirma Brut. 94
T. Iunio accusante, P. Sextius Pr. designatus, ambitus damnatus. Brut. 94
T. Iuuentius qualis orator. Brut. 92
T. Libo non infans fuit. Brut. 46
T. Libo tribunus pleb. rogationē in Galbam tulit. Brut. 45
T. Pomponius Atticus, rerum Romanarum author religiosissimus. Brut. 21
T. Pōponii Attici liber de historia Romana. Orat. 65
T. Posthumius in Rep non minus vehemens orator, quàm bellator fuit. Brut. 146
T. Torquatus, T. F. Milonis Rhodii auditor. Brut. 132
T. Tinca Placētinus, homo facetissimus. Brut. 88
¶ Toga, pro pace 3. de Orat. 92
è togatorum numero vnus. 1. de Orat. 55
Topice dialectica & ad vsum potior, & ordine naturæ prior est. Top. 4
tori in corona. Orat. 12
torquere hastas. 1. de Orat. 125
¶ Tractatio argumentorū qualis esse debeat. 2. de Orat. 94
tractatio rerum oratoris est, scientia philosophi. 1. de Orat. 18
traductio quid. 4. ad Heren. 164
tragœdias agere in nugis. 2. de Orat. 113
tragicum in comœdia turpe. Orat. 141
traiectio verborum aperta, fugiēda. Orat. 155
transcurrere suum cursum. Brut. 133
per transennam. 1. de Orat. 78
transgressio. 4. ad Heren. 198
transgressio, figura dicendi. 3. de Orat. 125
transiectio. 4. ad Heren. 199
transiectio verborū nisi concinna sit, fugienda. 4. ad Heren. 161
trāiectione in iudiciis Græci plurimum vtuntur. 1. ad Heren. 22
transilire ante pedes posita, specimen quoddam ingenii est. 3. de Orat. 88
transire maria. Orat. 81
transire ad sermonem. 3. ad Heren. 113
transitio, exornationis species, quid. 4. ad Herennium 186
translatū exordium, quid. 1. de Inuent. 38
translata verba quæ dicantur. Orat. 50
translatis verbis cur magis omnes delectantur, quàm propriis. 3. de Orat. 87
in translatis verbis quid sequēdum. Orator 143
translatio criminis. 1. ad Heren. 26
translatio verborum vnde nata. 3. de Orat. 85
translatio verecunda sit. 3. de Orat. 90
translationis leges. Brut. 150
translationem pudentem esse oportere. 4. ad Heren. 201
per translationem definitio. Top. 16
translatione criminis quomodo vtendum 1. ad Heren. 55
ex translatione iocus. 2. de Orat. 145
in translatione fugiende vitia. 3. de Orat. 88
translatione verborum in summisso genere dicandi quomodo vtendum. Orat 45
translationes verborum, quasi mutuationes sunt 3. de Orat. 85
translationes in causis Romæ cur rarius inciderent. 2. de Inuent. 161
translationum vtilitas. Orat 73
in translationibus quid quæratur. 2. ad Heren. 31
translatiua cōstitutio, quid. 1. de Inuent. 25. & 2. 161
transnumerari. 4. ad Heren. 131
de transuerso. 4. ad Heren. 155
Trebatius, iuris interpres. Top. 3
Triarii literata senectus & grauitas. Bru. 144
tribuere suum cuique facilè solebant antiqui. Brut. 42
tribuere vituperationem. 3. de Orat. 71
Triptolemus. 4. ad Heren. 147
tristitia à mœrore differt. Orat. 41
tristitia sermonis. 1. de Orat. 14
triumphi castellani. Brut. 138
Trochæum frequētem ab oratore remouit Aristoteles. 3. de Orat. 100
Τρόποι, verborum immutationes. Brut. 34
tricipitem, pro, tricapitem. Orat. 90
triumpus, pro, triumphos. Orat. 91
truculentissimo facinori. 4. ad Heren. 151
¶ Tulerit, pro, abstulerit. 4. ad Heren. 142
tullium, vox, in medtullio, verbi tantùm productio est. Top. 18
tur maies statuæ. 2. de Orat. 145
turpis causa dicitur, cùm ipsa res animū à se auditoris alienat. 1. ad Heren. 8
turpe genus argumentationis. 1. de Inuent. 105
turpe genus causæ. 1. ad Heren. 4
turpitudo, vituperationis finis. Partit. 38
turpitudo in translatione vitanda. 3. de Orat. 89
turpitudo rei. 1. ad Heren. 35
turpitudine quadam continetur ridiculum. 2. de Orat. 130
tutelæ iudicium turpe. 1. de Orat. 81
in tutelam suam venire. Brut. 101. 2. de Orat. 88
de tutelis centumuiri cognoscebant. 1. de Orat. 84
Tutor mimus vetus, admodū ridiculus. 2. de Orat 144
¶ Tysias & Corax, artis dicendi inuentores. 1. de Orat 45
Tysias, rhetoricæ inuētor. 2. de Inuēt. 125

V

VAcuus, id est, otiosus. Brut. 10
valetudo orationis bona. Orat. 143

valetudini dare operam.2.de Orat.138
Vargula, homo dicax.2.de Orat.155
varia lex.Brut.168
variam legem suasit Cotta.Brut.107
variare orationem quomodo oporteat.1. de Inuent 89
varietas maximè auditores delectat.3. ad Heren.114
varietate vitatur satietas.4.ad Heren.159
vastus atque agrestis.1.de Orat.57
vastitas.i.solitudo. Brut.18
¶ Velitum hasta. Brut.147
velum, pro, vexillum.Orat.86
vendibilis orator.Brut.143
venas cuiusque generis hominum tenere.1.de Orat.125
veneris Coæ pulchritudo.Orat.5
venire in iudicium.1.de Orat.82
venire in rem præsentem.1.de Orat.190
venire in suam tutelam. 2.de Inuent.167 1.de Orat.88. Brut.102.&103
venire hæreditatem.2.de Inuent.167
in ventrem auferre.2.de Orat.147
verbi vis sine re, nulla.Orat.40
verba poetarum.1.de Orat.63
verba quibus modis nopētur.3. de Orat. 84
verba singula singulas acutas voces habent.Orat.32
verba & literas sequi, calumniatoris officium esse.2.ad Heren.46
verborum copia ex copia rerum. 3. de Orat.68
verborum faces 3 de Orat 5
verborum memoria quomodo instruēda.2.de Orat.195
verborum ornatus duplex. Orat.44
verborum sine sententiis ornatus nullus. 3.de Orat.14
verborum collocandorum ratio. Orat 81
verborum ratio quomodo habenda.3. de Orat.81
verborū ratio quomodo in historia tractanda.2.de Orat.54
verborum similitudines quomodo ad memoriam imaginibus exprimendæ. 3.ad Heren.119
in verbis quid sit vitiosum.Orat.144
verecunda translatio esse debet. 3. de Orat.90
verecundia, virtutum omnium custos. Partit 41
verecundiam imitatur timiditas. Partit. 43
vereri, pro, pudere.2.ad Heren.80
verisimilis narratio quomodo fiat. 1.ad Heren.16
verisimile quod plerunque ita fit. Partit. 10
verisimilia multa coaceruata proficiunt. Partit.12
verisimilia vnde eruantur. Partit.20
veritas quid.2.de Inuent.170.& 141
veritas in omni re vincit imitationem 3. de Orat.119
veritas sine verisimilitudine fidem facere non potest.1.ad Heren.16
vermiculatum pauimentum. 3. de Orat. 94
versari ad auriculas.4 ad Heren.156
versus in oratione vitiosus. Orat. 109.3. de Orat.96
versus non ratione, sed natura cognitus. Orat.106
versus propemodum in soluta oratione adhibendi.3.de Orat 94
versibus inimica oratio. Orat.118
versutiloquæ maluitæ. Ora.95 3.de Orat. 85
vespa Terentius 2.de Orat.140
vetare leges.1.de Orat.58
vetustas in authoribus suauitatē nullam habet.Brut.138
¶ Vibrans oratio.Brut.182
vicem.i.fortunā alicuius dolere. Brut.11
vicinitas finitima. Brut.80
ex victu quomodo trahenda suspicio.2. de Inuent.141
in victu hominis quæ consideranda.1.de Inuent.52
videndi sensus omnium acerrimus.2. de Orat.194
villam in Tyburte, cohortem in palatio. 2.de Orat.246
vincendi spes, & ratio persuadendi tota est posita in confirmatione & confutatione.1.ad Heren.18
vindicare à silentio & obliuione. 2. de Orat.5
vindicare ab solitudine.1.de Orat.99
vindicarent ornati homines in dicendo. 1.de Orat.22
vindicatio quid.2.de Inuent.170.141
vindicta, manumissionis species. Top.6
vinum neminem excusat. 2. ad Heren.57
vir bonus, orator.2.de Orat.48
Viriati bello, egregius in re militari Lælius Brut.48
virtus quid, & eius species. 2. de Inuent. 240
virtus afflicta maximè luctuosa. 2. de Orat.117
virtus instituendo & persuadendo non vi ac metu tradenda hominibus. 1. de Orat.118
virtus ea præstātis viri est, quæ aliis fructuosa, sibi laboriosa aut periculosa est. 2.de Orat.168
virtus præcipuè in earum rerum moderatione cernitur, quæ corporis aut fortunæ sunt.2.de Orat.186
virtutis defensio charitatem conciliat.2. de Orat.114
virtutis à Romanis, doctrinæ à Græcis exempla petenda.3.de Orat.75
virtutis in homine opinio ad faciendam fidem plurimum valet. Top.41
virtutis præmia sancta esse oportere.2.de Inuent.107
virtutis via duplex. Partit.40
virtuti vera laus debetur.2.de Orat.186
virtuti voluptas inimicissima. Partit.48
virtutes animi quatuor.3.ad Heren.106
virtutes narrationis.1.ad Heren.14
virtutes narrationis tres. 1.de Inuent. 41
virtutes omnes æquales & pares. 3. de Orat.32
virtutum præcipuè homines mouent eæ, quæ ad communionem hominum & ad liberalitatem valent. Partit.30
vis.1.ad Heren.8.& 2.ad Heren.35
vis Demosthenis.3. de Orat.167
vis dicendi in Ser. Galba, summa. Brut. 45
vis eloquentiæ quanta sit.3.de Orat.45
vis in dicendo Antonii à Cotta aberat. Brut.106
vis in vtilitate consideranda.3.ad Heren. 93
vis oratoris in rebus & verbis. Partit.2.
vis oratoris in quinque partes distributa.1.de Orat.69
vis verbi sine re, nulla. Orat.40
vires.2.ad Heren.37
vires corporis, perniciosissimæ cupiditatis satellites.1.de Inuent.3
vita hominis spectanda ex antefactis 2. ad Heren 34.& 2.de Inuent. 143
vita testium inspicienda in testimonio.2. ad Heren.41
vitam hominis, cùm coniecturis res agitur, quomodo spectare oporteat.4. ad Heren 34
vitam euitari.3.de Orat 110
vitium facere. Top.8. & 10
vitia expositionis.1.ad Heren.65
vitia in dicente aeriius, quàm recta videntur.1.de Orat.57
vitia in exordio vitanda.1.ad Heren.11
vitia multa virtutē imitantur. Partit. 43
vitiosum exemplum.2 ad Heren.84
vitiosum simile.2.ad Heren.85
vitiosum sponte sua, quod reprehensione non eget.2.ad Heren. 70
vitiosarum argumentationū genera duo. 2.ad Heren. 64
vitiosè loqui Ennio & cæteris poetis concessum est.2.ad Heren.68
vitiosissimi oratores.2 de Orat.98
vituperationis finis, turpitudo. Partit 58
vituperationem tribuere 3.de Orat.72
tutè viuere qui honestè viuat.3. ad Heren.100
viuere in eodem pistrino.2.de Orat.79
¶ Vlysses, vir sapientissimum, patriæ suæ cōspectum immortalitati anteposuit. 1.de Orat. 96
Vlysses callido cōsilio ad hostes transiit. 2. de Inuent.251
Vlyssi vim in dicendo tribuit Homerus. Brut.19
¶ Vmbra & recessus.3.de Orat. 56
¶ Vnctior consuetudo loquendi. Brut. 78
vndelibet. 4.ad Heren.152
vnus paterfamilias.2.de Orat.66
vni iocum esse.2.de Orat.136
¶ Ex vocabulo argumentum quomodo sumendum.2.de Orat.90
Volscorū bellum sub Coriolano eadem ætate fuit, qua Persarum bellū in Græcia sub Themistocle. Brut.20
voluntate valere apud aliquē.2.de Orat.3
voluntarū propria sunt testimonia Partit.27
voluntario facinori nulla excusatio. 2.ad Heren.87
voluptas in audiendo quibus maximè rebus mouetur. Partit.39
voluptas quo vocis genere tractanda.3. de Orat.122
voluptas virtuti inimica maximè. Partit. 48
voluptatem immanissimus quisque acerrimè sequitur. Partit 48
vorago bonorum.3. de Orat.89
vox in dicendo firma quomodo conseruetur.3 ad Heren. 113
vox in dicendo quomodo obtinenda. 3. de Orat.114
vox vna maximè eloquentiam vel commendat, vel sustinet.1.de Orat.251
vocis conseruatio & pronunciationis sanitas ex eadem re oriuntur. 3.ad Herē. 114
vocis figura quid, & eius species.3.ad Heren.111
vocis mira natura. Orat.32
vocis mollitudo ex quibus constet. 3.ad Heren.115
voci seruire.1.de Orat.190
vocum & numerorū, aures iudices. Orat. 98
vocum naturalis quædam in auribus mēsu. Orat.102
¶ Vrbanus prætor M. Drusus. 2.ad Herē. 52
vrbanæ tribus.1.de Orat.10
vrbanitatis color externis oratoribus defuit.Brut.88
¶ Vsque à capite accessere. Top.10

vsque ab.2.de Inuent.125
vsque eo,dum.Top.13
vsus authoritas fondi biennium.Top.10
vsus deprecationis in iuridiciali cõstitutiona quis sit.1 ad Heren.58
vsus frequens omnium magistrorũ præcepta superat.1.de Orat.8
vsum sobire.1.de Orat.76
vsu quænam magna videantur.Partit.30
vsucapionum ius apud cẽtumuiros cernebatur.1.de Orat.84
vsitata verba quæ sint.4.ad Heren.160
℃Vt, pro,ne non 1.de Orat.18
vti lachrymis.1.de Orat.116
vtilia quæ sunt natura,ea etiam quãdam vel dignitatem, vel venustatem habẽt. 3.de Orat.97
vtilitas, deliberationum finis. 3. ad Heren.93.Top.49.1.de Orat.19
vtilitas in deliberando,finis.Partit.45
vtilitas cũ honestate in deliberatiua causa finis est.2.de inuent.237
vtilitas in quo posita sit. 2. de Inuentione 246
vtilitas in quo versetur.Partit.46
vtilitas sæpe cũ honestate certat. Partit. 47
tuta vtilitas,quid.3.ad Heren.93
vtilitatis partes duæ.2.de Inuent 246
vtilitatis contra honestatem defendendæ ratio.1.de Orat.182
vtilitatis species.3.ad Heren.93
essa vtilitati.1.de Orat.18
℃Vulgare exordium,quid.1. ad Heren. 11.1.de Inuent.38
vulgare genus argumentationis. 1. de Inuent 103
vultus,imago animi. 3.de Orat.122. Orat. 33
vultus in actione quid possit. Orat 33
vultus oculis gubernatur.3.de Orat.125
vultus omnes aduersarii diligenter perspiciendi 2.de Orat.81
vultus,sensus animi plerunque indicat. 2.de Orat.81
vultuosum. Orat.33
℃Vxorum genera duo.Top 7
in vxoriæ rei arbitrio quæritur quid æquius,melius. Top.34

X

XEnocles Adramitenus, Ciceronis adolescẽtis in Asia comes. Brut. 175
Xenocrates Academiæ nomen obtinuit. 3.de Orat.35
Xenocrates nihil ab Aristotele magnopere dissensit 3.de Orat 38
Xenophon,Agesilai præceptor.3.de Orat. 77
Xenophon Socraticus qualis in historia. 2.de Orat.31
Xenophõtis sermo melle dulcior, sed à foro remotus.Orat.17
Xenophontis voca, musæ quasi locutæ. Orat.34
Xenophonteum sermonis genus. Brut. 63
℃in Xysto spatiari Orat.145

Z

ZEno manui dialecticam & eloquẽtiam similem esse dicebat.Orat.61
Zethus & Amphion apud Pacuuium.2. ad Heren.80
Zethus Pacuuianus.2.de Orat 85
Zeuxis Heracleotes,pictor egregius.2 de Inuent.121
Zeuxis pictor plus quàm quatuor colossibus vsus non est. Brut 51
Zeuxi nihil in arte suo deesse. 3.de Orat. 25

F I N I S.

IN VARIIS LECTIONIBVS HAEC PRAETERmissa sunt.

AD HERENNIVM.

129 Iam domitionem regi Atridæ parant. Legendum est, regi Atridæ
cum à regibus Martiis.For.à Regibus
165 Contentio est,&c.mdẽtur hæ dictiones CONTENTIO, EXCLAMATIO, INTERROGATIO, ac cæteræ uenustius ut superiores maiusculis designandæ
169 exercitum contraduxit. Legendum est, contrà duxit
187 quòd rei militaris.For.quàd rei militari
188 aut ignobile,aut planum,aut non potest fieri.For. aut ignobile,aut planum non potest fieri
203 Quibus libri sunt.For.Quibus liberi sunt
208 sed ista tamen amicitia (tametsi uereor quomodo acceptur[i] sitis)tamen dicam,uos me priuatis.For.sed ista tamen amicitia (tametsi uereor quo modo accepturi sitis, tamen dicam) uos me priuastis
233 cor agnum gloria.For.chor agnum gloriæ
241 anhelans ex infimo.For. anhelans ex intimo

DE INVENTIONE.

8 qui quare homines.Legendum est,qui qua re homines
121 siqua in genere.Legendum est si quo in genere
163 Nam & prætoris.For.Nam & prætorius
180 occisis tribus Curiatibus.Legendũ est,occisis tribus Curiatiis
identidem Curiatis cum gemitu.Legendum est, identidem Curiatius cum gemitu
241 & honore dignantur.For.& honore dignamur
245 alius locus erit consyderandus.For. alius locus erit consyderãdi
249 extra quam.Legendum est,extra quàm
si nolint fame perire.For.si uelint fame perire

PRIMO DE ORATORE.

2 in eo maxime.Legendum est,in eo maxime
13 Dum igitur. Legendum est,Cum igitur
uenisse eodem socerum eius. Legendum est, uenisse eodem socer eius
19 quid in Seruio Tullo.For. quid in Seruio Tullio
21 ut ais,ciuitatem. Legendum est,ut ais,ciuitatum
34 ut ipsi sc Mario.Legendum est,ut ipsi Mario
45 & aduersarios minus.Legendum est, & aduersarios minis
47 uehementer admirari.Legendum est,uehementer admirans
72 Dicendo,homines ut dicunt For.Dicendo homines,ut dicunt
77 tantus eum concursus. Legendum est,tantus enim cursus
81 cùm in campum properarent. Legendum est,cùm in campum properaret
82 P.Crassum illum diuitem For.P.Crassum illum Diuitem
83 cùm in circulo decipulari.Legendum est,cùm in circulo decipuare
86 eiusdem nominis hæreditatem, gente. For. eiusdem nominis, hæreditatem gente
90 quæ si indicaretur,artis.For.quæ,si iudicaretur artis
92 habet illam scientiam. For.habeat illam scientiam
112 multa maiora.Legendum est,multò maiora

SECVNDO DE ORATORE.

4 bene dicere autem.For.bene dicendi autem
33 tamen ut colerer.Legendum est,tamen ut calorer
37 ac æris.Legendum est,at certè
40 aut edocendus.Legendum est,aut dedocendus
beneuolentia ad odium est.Legendũ est,beneuolentia ad odiũ
56 pacta,conuenta For.pacta conuenta
204 Quem ætate exacta indigerem,
Liberum lacerasti,orbasti,extinxisti.Legendum est,
Quem ætate exacta indigerem
Liberũm,lacerasti,orbasti,extinxti
221 misericordia mouisti.Legendum est,misericordia inscisti
222 cùm pro Gn.Legendum est,cùm pro Cn.
222 quod est in hominibus.For.quod est hominibus
disputationẽmque lusit For.disputationẽmque elusit
224 cùm casu in eadem causa cum funere.For. cùm casu in eadem causa funere
246 inquit,desertum.Legendum est,inquit,disertum
277 non ut Sannitum.Legendum est,non ut Sannitum

TERTIO DE ORATORE.

3 dicta efferebantur.For.dicta ferebantur
27 & aliquem si fortè motum.Legendum est,& aliquem, si fortè,motum

61 tam barum etiam caussarum. For. Iam harũ etiam caussarum
85 sapientiam mihi omnem exanimato expectorat. Legendum est, sapientiam mihi omnem ex animo expectorat
92 antè Rutili. Legendum est, antè Rutili
121 timido sanguine. Legendum est, timido sanguen
127 tamen illum aetatis suae. Legendum est, tamen illum aetati suae

LIBRO QVI DICITVR Brutus.

1 Augebam etiam. Legendum est, Augebat etiam
8 profectò emetiar. For. remetiar
19 Seruio Tullo. Legendum est, Seruio Tullio
32 quos maletudo (modò bona sit) tenuitas. Legendũ est, quos (maletudo modò bona sit) tenuitas
34 adde numeros, & aptior. For. adde numeros, ut aptior
39 M. alium. For. M. Alium, uel Allium
50 Caij Marci. Legendum est, Caij & Marci
55 L. Furius Pilus. For. L. Furius Philus.
61 in Tubero nullam. Legendum est, in Tuberone nullam
70 Tum etiam C. L. For. Tum etiam C. & L.
123 P. Lentulum Surram. Legendum est, P. Lentulum Suram adolescentem natus. Legendum est, adolescentem natu
130 Et C. Staienus. Legendum est, Et C. Stalenus & de Staieno. Legendum est, & de Staleno
131 usque ad Staienos. Legendum est, usque ad Stalenos
136 & Staienos. Legendum est, & Stalenos
164 id laudare. For. id laudari
172 neque corrigi possim. For. neque corrigi possem
175 quasi reseruerat. For. reserbuerat
178 & incredibili populari. For. & incredibili populi
nomina connumerarem. Legendum est, nomina connumeraram
184 totidem quot dixi. Legendum est, totidem quos dixit
187 qui quemadmodum. Legendum est, cui quemadmodum
fuerunt: Lepidus. Legendum est, fuerunt. Lepidus

LIBRO QVI INSCRIBITVR Orator.

2 Verum difficilius, aut. Legendum est, Verum difficilius, an
3 qui aut Ialici. Legendum est, quo aut Ializi
uideatur esse, quam ut. Legendum est, uidetur esse, quàm ut
35 in quo cùm efficeris. Legendum est, in quo cùm effeceris
40 In quo Apelles uictores. Legendum est, In quo Apelles pictores
50 cùm dixit Ennium arcem & urbem orbas. Legendum est, cùm dixit Ennium, arce & urbe orba sum

76 ut mutis quaedam eloquentia inducat. Legendum est, ut mutis quaedam loquentia induat.
79 sed eodem tempore & dicentibus satisfacerent. Legendum est, sed eodem tempore & disentibus satisfacerent.
85 Axilla ala factus est. Legendum est, Axilla Ala factus est
88 Stilphonem unquam noueras? Legendum est, Stilphonem inquam non noueras?
91 ut pulchros, & Cetegos, triumpos, Carthaginem dicerem. Legendum est, ut pulcros, & Cetegos, triumpos, Cartaginem dicerem
Orcimos tamen. Legendum est, Orcinios tamen
111 quòd sit orationi simillimus. Legendum est, quòd sit orationi simillimus
113 quidem sua sponte uitiosum. Legendum est, quidem sua sponte uitiosum
129 nisi longitudo obtulisse. Legendum est, néue longitudo obtudisse
154 quid deerat, intellige. Legendum est, quid deerat intelligit
157 in quadratum redigat. Legendum est, in quadrum redigat.

LIBRO QVI DE OPTIMO genere Orator inscribitur.

143 Et appellabantur omnes. For. Et appellabuntur omnes
149 quasi rudibus eius eludit oratio. For. quasi rudibus eius ludit oratio
151 abhorret illa quidem formula. For. abhorret illa quidem à formula.

LIBRO TOPICORVM.

6 Locuplex enim assiduus. Legendũ est, Locuples enim assiduus
alia ex formula. Legendum est, alia ex forma
21 quod parietis communis. Legendum est, quo parietis communis
28 ut infinitimo. Legendum est, ut in finitimo
29 postliminio redisse deditum. Legẽdum est, postliminio redisse, deditum
30 iubetur ab arbitrio coerceri. Legendum est, iubetur ab arbitro coerceri
34 ut inter bonos bene agi oportet. Legendum est, ut inter bonos bene agier oportet
40 in Staleno nuper accidit. For. ut Staleno nuper accidit
48 habet duas, tutionem suo. Legendum est, habet duas, uitionem suo.

FINIS.

EXCVDEBATVR LVTETIAE, CVRA AC DILIGENTIA CAROLI STEPHANI, ANN. M. D. LI. III. NON. SEPTEMBR.